

3 1761 04224 0465

Presented to the
LIBRARY of the
UNIVERSITY OF TORONTO
by
PROF. PETER BROCK

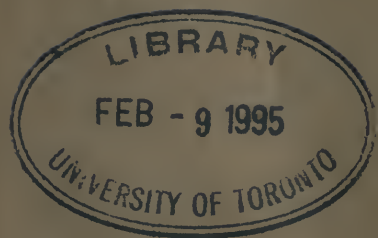
b. 202.

GRÓF
SZÉCHENYI ISTVÁN
VÁLOGATOTT MUNKÁI

BEVEZETÉSSSEL ELLÁTTA
BEÖTHY ZSOLT

ELSŐ KÖTET

FRANKLIN-TÁRSULAT BUDAPEST

LIBRARY

FEB - 9 1995

UNIVERSITY OF TORONTO

BEVEZETÉS.

A magyar irodalom egész történetének legszembetűnőbb, legjellemzőbb vonása : benső kapcsolata, szakadatlan kölcsönhatása a nemzet politikai életével. A magyar nemzeti léleknek ez a, közdolgokra irányuló politikai jelleme, melyet már az Árpád házabeli királyok korában kiemel egy német krónikás, megnyilatkozik, állandóan és bélyegzőleg jelentkezik e lélek egész irodalmi történetében. Egyetlen más irodalomban sem találkozunk oly sűrűn és oly igazán irodalmi műveknek azzal a jellemzésével, hogy jelentőségük nemcsak irodalmi, hanem politikai is, hogy nemcsak irodalmi művek, hanem politikai tettek. A magyar éposz Zrinyitől kezdve, a magyar dráma Besenyeitől, a magyar regény Dugonicstól : nemcsak kíséri és visszahangozza, hanem egyenesen befolyásolja, munkálja a politikai történetet. Irodalmi életünknek ez a jelleme tetőzni látszik Széchenyi István munkáiban : irodalmunk egész történetén át ebben a tekintetben, e történetnek éppen uralkodó vonását tekintve, semmi sincs jellemzőbb nálok. Ha szorosabb értelemben vett irodalmi értékek nem lenne is páratlan eszme-gazdaságuk, az érzés és képzeletnek megragadóan eleven ereje s

a hangnak hasonlíthatatlan eredetisége által oly rendkívüli; már az említett mozzanatnál fogva is kiváló hely illetné meg a *Remekírók* művei sorában. Ezeknek szelleme és jelentősége egy tekintetben kulminál Széchenyi műveiben. A *Hitel*, *Világ* és *Stádium* valósággal nemcsak könyvek, hanem az új Magyarország egész épületének alapkövei.

Nem szándékozom Széchenyi életrajzát megírni. A magyar olvasó közönségnek bármily széles rétegéhez szól a jelen vállalat: kötelességem föltenni közönségéről, hogy fő vonásaiban, fontosabb adataiban ismeri halhatatlan pályájának képét: „a legnagyobb magyar“ pályáját. Csak emlékeztetőül utalok Kemény Zsigmond nagy tanulmányára, mely úgy lélektani és politikai belátásának mélységére, mint irodalmi alakjának nemes erejére nézve mind maig az egész gazdag Széchenyi-irodalomnak legkiválóbb terméke. E tanulmányában Kemény Széchenyi István politikai, államférfiúi pályájának három korszakát különbözteti meg. A bevezetésül előrebocsátott tételek megvilágítására és igazolására szolgál, hogy politikai életének ezek a korszakai egyszersmind írói működésében is határozottan megkülönböztethetők.

Az *első*, a *Hitel* megjelenésétől, 1830-tól az 1840-diki országgyűlés berekesztéséig terjed. Kemény „a dicsőség és bámultatás idejének“ nevezi. A Széchenyiek nagy, történeti nemzetségének, Bécsben született és növekedett sarja hosszan kereste feladatát. Katonai pályája nem elégíti ki; zaklatott érzésvilágának, heves képzeletének és mohó tanulásvágyának izgalmai között mind hevesebben ébredő fajszeretete gyűjtja meg életének vezér-szövétnekét. A lipcsei csatamezőn, az áthajózott tengereken, nyugot gazdasági és művelődési életé-

nek többször meglátogatott tűzhelyein túl, izgatott képzeletének és heves tettvágyának a legmagasabb célzt kereső konvulziói között: nagy lelke hazájának akkori elmaradt, sivatag, majdnem kétségbeejtő képén nyugodott meg. „Időm, tehetségem és vagyonom hazámé legyenek!” „Magyarország kifejtése, a magyar nemzet feldicsőítése él minden csepp véremben!” 1825-ben, november 3-án az Akadémia alapításával a közélet pályaterére lép. Neve már a hazafiúi érzés és áldozatkészség fényében ragyog országszerte, mikor lelkében céljának és útjának határozott képe is kialakult: a tespedés, tétlen panaszkodás, kesergő álmodozás helyett igazi nemzeti életet teremteni, mely az elmének és kéznek munkájában forrjon; e munka gyümölcseivel, elhárítván a boldogulás, szabad fejlődés ósdi akadályait, a nemzetnek vagyoni és értelmi erejét kifejteni; szabadságunkat ezzel a kifejtendő erővel biztosítani s politikai intézményeinket erre alapítani.

Egy kis munkája után, melyet a *Lovakrul* címmel 1828-ban a lótenyésztés érdekében adott ki, 1830-ban megjelenik a *Hitel*. Politikai és írói pályája tulajdonképpen ezzel a könyvvel kezdődik. Eszméi épp olyan újak a magyar politikai irodalomban. Fő tárgya: a gazdasági élet, fő törekvése: anyagi erőnk kifejtése, e fejlődés akadályainak elhárításával; ezek az akadályok: az elavult birtokrendszer, hiteltörvények, robotmunka, közlekedési rend. A gazdasági és magánjogi viszonyainkat illető eszmék azonban korántsem merítik ki a *Hitel* tartalmát. Minden lapján érezzük, hogy az egész magyar élet reformjáról van szó, magának a magyar léleknek erkölcsi és művelődési fejlesztése által. A művelődési haladás követel-

ményei vonatkozásokban, kitérésekben, önálló fejtegetésekben végig átszövik gondolatmenetét, melynek minden mozzanata a nemzeti érzésre, erőre, jogra utal, mint a tervezett nagy reform forrására és feltételére. Közállapotainknak, a külső és belső magyar világnak a reformkor kezdetén, hatalmas kritikája ez a könyv; de nemcsak a kritikus éles látásával, kiméletlenségével és gúnyjával, hanem az eszmény lelkesedésének hevével s az alkotó erő hatalmával írt kritikája. Stíljének nyugtalanságán, szaggatottságán, bonyolultságán, melybe áradó gondolatai szövődnek, képei, vonatkozásai, idézetei nagy sokaságán egy nagy tapasztalatokban és eszmékben gazdag, érzelmekben, mély és erős egyéniségnek megragadó eredetisége, egysége uralkodik. A munka hatása rendkívüli volt: az első magyar könyv, amely még megjelenésének évében három kiadást ért. Az ósdiak felfogásába élesen beleütközik s a hæv, melylyel támadják, épp úgy bizonyítja, hogy a jövő igéi hangzanak benne, mint az ébredezők lelkesedése. E lelkesedés legfőbb forrása azonban, a fejlődésnek ezen a fokán, kétségkívül a nemzeti erő és jövő hitének az a határozott és gyújtó hangoztatása volt, melynek ily kategorikus kifejezésére költőinknél sem találunk. Két szavára dobbant meg a nemzet lelke; az egyik az volt, hogy van jövője, a másik: hogy jövője a maga kezében van.

Gróf Dessewffy József *Taglalata*-ra még 1831-ben megírta Széchenyi második nagy munkáját, a *Világ*-ot, melyet „legjobb és legdiadalmasabb művének“ mond Kemény. A magyar politikai irodalom polemiáinak éles, szenvedélyes kiméletlensége e munkával veszi kezdetét. De Széchenyi haragjában és gúny-

jában, melylyel ellenfelére s benne a konzervatív felfogásra támad: egy szive vérével táplált meggyőződésnek, egy fenséges életelszánásnak kitörése volt. A *Hitel* eszméit fejti ki bővebben, „Bentham utilitarizmusát, az értelem, az ítélőtehetség és a képzelem virágaival megkoszorúzva.” De nemcsak ezt. Az egyesületi szellem terjesztésének, az értelmi és anyagi élet központosításának s a magyar nyelv országos jogai tágításának szükségét. Talán sehol sem mutat oly élesen és világosan végső céljára: „Azon fényes napot, midőn a magyart *szabad nemzetnek* híni lehet, néhány pillanattal előbb feltüntetni honunkra, mondhatom önérzettel, meg nem szűnő fáradozásom vala.”

Még ugyanabban az évben készült, de csak 1833-ban jelenhetett meg a *Stádium*. E munka kettős irányú. Módszeresen kifejti és formulázza benne mindazokat a reformokat, melyeknek megvalósítását a legközelebbi országgyűlés feladatának tartja. A ki a nemzeti és emberiségi, gazdasági és jogi javaslatoknak ezen a során, Széchenyi „tizenkéttáblás törvényén,” azután a reform-kor történetén végig tekint, látni fogja, hogy a nemzetnek mindazokat a kívánalmait, a közjogiakön kívül, melyeket 1847-ig felállított és hangoztatott, Széchenyi indítványozta. A *Stádium* másik iránya: meggyőzni a kiváltságos osztályokat arról, hogy a reformokat nemcsak a kor szelleme és a nemzet jövője, hanem saját érdekeik is követelik tőlök. Valóban Széchenyi lánglelkének egyik legcsodálatosabb vonása, hogy folyton nyugtalan idegalkatának, tolongó eszméinek és háborgó érzelmeinek izgalmaiban mily élesen és világosan látta a nemzet helyzetét, erejét és gyöngeségeit s mily élesen és világosan a célt, melyre törekedett. Céljának

szentségében és a maga lángelméjének erejében, naplójábari feljegyzett sűrű kétségei mellett is, milyen mély hitéből meríthette csak az erőt szókimondó bátorságára és sohasem této-vázó előretörésére!

Terveit, munkáit, kezdeményeit és alapításait a társadalmi, gazdasági, művelődési és közlekedési téren, melyeket mindenki ismer, nem szükséges itt elsorolnom. Csak arra a gondolatra utalok, mely Széchenyi e korbéli irodalmi munkáit is bizonyos külön egységbe foglalja. Mikor ír és beszél, nem egyeseket lát maga előtt, hanem az ósdi intézményekben, érdekeinek rövidlátó védelmében, a sérelmi politika ősi hagyományaiban, az elfogult régi magyarságot. Még Dessewffyben is ennek a típusát látja. Ehhez fordul, igyekszik felrázni, felvilágosítani, sőt itt-ott feltüzelni és magával ragadni. Magyaráz, példáz, évődik, gúnyol, hiúságot, szép álmokat, sőt sebeket sem kímél, hangjában és iróniájában a szenvedély is felzúdul: de még sohasem az a gyötrődő szenvedély, mely vívódásait, kínjait sokszor egész közvetlenül tárja föl, sebeire és kétségbeesésére mutat argumentumok gyanánt. A tétlen és elmaradt nemzettel való ellentétét valami természetesnek érzi s biztos energiával tör megszüntetésére és meg is szünteti; de az az ellentét, melybe utóbb a fölébredt, haladó és követelő nemzettel került, szinte megoldhatatlannak tetszik előtte. Közpályájának első évtizedén át könyveiben, beszédeiben, cikkeiben, leveleiben, minden nyilatkozatában, még legerősebb felindulásain, legmaróbb gúnyján is csillog a hit magában s a tőle vezetett nemzet ifjúságában, erejében, jövőjében. Kifejezi, ismétli számtalanszor. „Kisebb nemzetek — mondja a *Világ*”

ban — fenntartották önállásukat és mi? . . . Kézet fogva, vállat vetve, Hunniát a hatalmasb nemzetek sorába emelhetjük.“ Már vádjaiban, korholásaiban is biztat: „Csak magunkban a hiba (s ne is keressük azt mindig másban), de egyszersmind a feltámadási erő.“ Úgy szólván, jóslaton kezdi pályáját s ezt a jóslatot, melylyel legerősebben kapott korának nemzeti érzésébe, 1840-ig többször különböző alakokban ismétli: Magyarország *lesz*. Ez a felfogása s ennek kifejező hangja jellemzi e korszakbeli irodalmi műveit, melyekben *összes reformeszméit* feltárja.

Széchenyi lánglelke a nagy reformkornak ez első felében, melyet a történet az ő nevééről nevez, nemcsak nem távolodik, hanem egyre erősödő összhangba kerül a nemzet érzelm-világával. Nem csupán tanulmányainak és tapasztalatainak gazdagságánál és értékénél, eszméinek bőségénél, helyességénél és igazságánál, politikai tartalmának korszerűségénél, áldozatkész tevékenységének páratlan erélyénél, hanem éppen ennél az összhangnál fogva vezére nemzetének. De ez az összhang pályájának *második* és *harmadik* korszakában felbomlik. Amazt Kemény a *Pesti Hírlap* megjelenésétől, 1841-től, a grófnak mosonyi követté választatásáig, 1847-ig terjeszti s azt mondja róla, hogy „a kifejtett nagyság és félreértetés a cassandrai szavak és népszerűtlenség hét kínos, de maradandó becsű éveit foglalja magában“; emez „az utolsó rendi országgyűlés megnyitásától, 1847-től, Széchenyi szerencsétlen betegségéig, a pozsonyi képviselőház terméből a döblingi gyógyintézetig vezet s a hazáért megtört szív martyrologiája.“

A Széchenyitől fölrázott, önérzettel és bizalommal elteltő nemzet, az országos harcz tűzében, vezéreitől és ellenségeitől, sikereitől és akadályaitól egyaránt hevítve, a nemzeti érzésnek mind szenvedélyesebb áradatát viszi a politikába. A nemzeti erő, melynek fejlesztésén Széchenyi oly lázasan dolgozott, a nemzeti jogérzetet, a haladás vágyát mind hevesebben táplálta s ennek a hévnek már nem ő, hanem Kossuth volt az igazi kifejezője. Széchenyi minden erőt fel akart használni a nemzeti cél érdekében: a kormányt és pártokat egyaránt s lépésről-lépésre biztosan haladva, nem kockáztatni semmit. Deák Ferencz azokkal a híres szavaival, hogy „a hazáért mindent, de a hazát semmiért nem szabad kockáztatnunk”: nemcsak a politikai erkölcstannak egy fenséges axiómáját fejezte ki, hanem Széchenyi tragikus sorsának lélektani motivumát. Az ellentétet közte és Kossuth között, a *Pesti Hirlap* izgatásaitól fölzaklatott aggodalmait Zichy Antal így foglalja össze: „Széchenyi az élére állított érdekek összeütközéséből eredő mozdulatlanságot, osztályok, felekezetek, nemzetiségek egymásra uszítását, birtokosok harczát birtoktalanok ellen, mindent felforgató forradalmi szenvedélyek felülkerekedését, s ebből általános bomlást, bukást jósolt, s a rémlátásba, melyet az udvari körök szutyonkodásai rég támasztottak benne, évről-évre mindinkább beleélte magát.” Az *érzelmi politikával* szemben, melynek kikerülhetetlen következéseül a haza végveszedelmétől remegett, az óvó, mérséklő, intő feladatot érezte kötelezőnek magára. Ebben az irányban bizonyos módosuláson mennek át régi nézetei, midőn az ősiségnek már nem eltörlését, hanem csak gyökeres átalakítását kívánja s újra meg újra utal úgy a magánjogi,

mint a magyarosító izgatás veszélyeire. Az ellenzék következetlenséget lát álláspontjában s az 1841-diki Széchenyivel szembe állítja az 1831-dikét. Az ür, mely nézetei s a kor szelleme között támadt, egyre szélesedett s népszerűségét követte áldozatul. Széchenyi hazaszeretetének és meggyőződésének ingadozás nélkül meghozta ezt az áldozatot s gyötrődő szívvel, de fölemelt fővel és sohasem lankadó tetterővel lépett arra az útra, melyen az emberi élet törvényei szerint a lángelméknek egyedül kell haladniok. De hogy milyen érzelmekkel járta ezt az utat, maga tesz róla vallomást a meg-rázó páthosznak szavaival. Ha még egyszer jönne a világra, fajtájának megmentése és fölemelkedése végett, főbb vonásokban ugyanazt tenné ; de ha mégis emberi gyarlóságánál fogva a bekövetkezendő szerencsétlenségnek ő lenne okozója, „akkor ám törjék velőmet ketté, érje nevemet átok, legyen rajta utálat bélyege, szél hordja el por gyanánt halandó részemet, legyen sorsom megsemmisülés. Nem szomjaztam felemelkedésem, saját dicsőségem után, a bűntől ment vagyok ; czélom őszinte s nemes vala. A világegyetemben egy féreg, egy észrevétlen parány, mégis sóvárgott lelkem a legnemesb felé, és ha porhüvelyem elbomlása után soha nem ébredek is fel többé, mert eléggé ki nem képzett s eléggé ki nem tisztult lelkem nem birhatná el az örök égnek világosságát, a megdicsőültek mennyei kéjeit : nem ragadhatja el tőlem, míg eszmélek, semmi erő azon kényszeret, azon öntudatot, hogy előttem is megnyílt néha az ég s emberi gyarlóságok ára között honomért mindig hűn dobogott szívem.“

Ennek a, hazájáért hűn dobogó szívnek elutasíthatatlan

kötelességérzetével, de belső vívódások karmai között dolgozik tovább és írja könyveit, beszédeit, cikkeit Kossuth ellen. A *Pesti Hírlap*-nak alig huszonkét száma jelenik meg, mikor 1841 elején a *Kelet Népe*-be kezd, s e legterjedelmesebb könyvét három hónap alatt befejezi. Nyolcz év óta nem írt nagyobb munkát; a politikai eszmék, s talán még inkább az érzelmek az évek alatt rohamosan fejlődtek, úgy hogy Kossuth lángszavú cikkei szinte a forráspontra hevíthették: a régi Széchenyit nem ismerték föl az újban, sőt magamagával és nemzetével ellenkezésben látták. Hogy az izgatót tíz év előtt ugyanaz az égő fajszeretet vezette, mint utóbb a mérséklőt; hogy a nemzeti pusztulásnak ugyanaz a réme fúvatta meg vele akkor riadóját, a mely most arra birta, hogy a szerinte eldobott gyepelők közé kapjon: mindezt alig értették meg. Már súlyt fektet az arisztokráciának, a felső-háznak vagyoni biztosítására, a magyarság érdekében; politikai okokból a kormány-felelőség kivívása előtt is hajlandó alávetni magát a köztehernek; az egyenlősítésben óv az elhamarkodástól s lépést akar tartani a nemzeti erősödéssel; gazdasági gyarapodásunk okából az engedékenységet szükségét hangoztatja a kormány iránt. A munka tulajdonképeni tartalma: Kossuth érzelmi politikájának, támadó taktikájának és izgató modorának ostroma, a hazáját féltő szív melancholiájának mély borulatával a haragnak, e borulatból előtörő villámaival támadása. Bizonyítása annak, hogy „veszély fenyegeti a magyart“, hogy „zavarnak vezéreltetik a nemzet“. A gondolkodásnak és szerkesztésnek, az előadásnak és kifejezésnek módja bármennyire egy és ugyanaz is Széchenyi egész írói pályáján: régi munkáival szemben mégis kétségtelenül új

élfogás, új motívumok, új hang ütik meg fülünket a *Kelet Népé-*ben s a második és harmadik korszak irodalmi termékeiben. A politikai, gazdasági és művelődési *új eszmék* ama csodálatos áradatának, mely első könyveit átzúgja, ez újakban nemcsak folytatásuk nincs, de hirtelen gátjuk emelkedik. Széchenyi nem vet többé, csak védelmezni akarja vetését a fenyegető zivatarok ellen. Bármily élesen szállott korábban szembe a nemzet érzésvilágának bizonyos elemeivel, melyekben a haladás akadályait látta: ez érzések gyökerének, a fajszeretetnek, és céljának, a nemzeti nagyságnak, addig senki közvetlenebb és forróbb szavakban kifejezést nem adott. Most éles határt von a szív és ész politikája között: minden jelentőséget emennek tulajdonítva s szenvedélyesen visszautasítván amazt. És csodálatos, hogy a maga szívét, egész mélységében, küzdelmeinek bánatos és szenvedélyes erejében, önkínzó hányatásaiban éppen most tárja föl legteljesebben és nyíltabban nemzete előtt. Nemzeti érzésének ez a közhangulattal ellentétbe került ereje, egyéni átalakulásának és sajátos bensőségének kitörő hangja: a *szubjektivitásnak* oly hatalmas, vonzó, jellemző bélyegét nyomják a *Kelet Népére*, mely irodalmi érték tekintetében föléje emeli Széchenyi minden munkáinak. Mélyen megrendítő szavakkal festi atyjának hazafiúi kétségbeesését; a nemzeti érzés csiráit, melyek a szülői hajlékban jutottak lelkébe; hazafiságának öntudatra ébredését, dicső törekvéseit, harczait és győzelmeit; ezekben a nemzeti ébredés történetét. Mostani lelki konvulzióiban pedig az érzésnek és szónak nem kisebb hatalmával érezteti a nemzeti katasztrófának előre vetett árnyékát. Ez autobiografikus, szubjektív részletek irodalmunk legszebb

lapjai közé tartoznak. Ki mondana le róluk, bár Eötvös szavai szerint mellőzhetőek lettek volna, „mert fő vonásaik a nemzet szívében a hála betűivel vannak bevésve.“ Valóban a *Kelet Népeben* s Széchenyinek utána következő munkáiban, a régiekkel összehasonlítva őket, a gondolatok ereje helyett az érzések ereje jut előtérbe. Nem hiszem, hogy a reformkor sajátos, forrongó, bizalom és kétség közt hánykódó nemzeti érzésének költészetünkben is, az egyetlen *Szózat* kivételével, költőibb, hatalmasabb és megrázóbb kifejezését találhatnók, mint a *Kelet Népe* bevezetésének azok a sorai, melyekben a magyar zene hatását festi.

Széchenyi népszerűsége oda lett s e veszteség súlyát annál jobban érezte, minél inkább szüksége lett volna rá. Mennyire megőrül, naplói szerint, még azoknak a foszlányainak is, melyekkel a Tisza-mentén, hivatalos útjában találkozik! De meggyőződésétől nem téríti el semmi. Az 1842-diki hires *Akadémiai beszédben* élesen és félreérthetetlenül fejezi ki aggodalmait a nemzeti nyelv erőszakos terjesztése iránt, mely vészes reakciót fog kelteni. Aggodalmait a kétségbeesés fölsikoltásában törnek ki s a beszéd szubjektív része szinte rémes bepillantást enged a nagy lélek izzó, háborgó kráterébe. Elszigeteltsége ép úgy, mint lázas munkavágya mind közelebb szorították a kormányhoz, mely 1845-ben a helytartóság közlekedési bizottságának elnökévé nevezte ki. Fizetést nem fogadott el s folytatta, különösen a Tisza-szabályozás körül, fáradatlan gyakorlati tevékenységét, a politikában pedig Cassandra hálátlan és keserű szerepét. Izgatottsága szinte baljóslatúan fokozódik: betegévé lesz a rettegő hazaszeretetnek. 1847-ben

megírja a *Politikai Programmlöredékeket*, melytől a haza megmentését várja. A kormány védelmében, a nemzeti forrongás elítélésében, a végveszedelem jövődőlésével már nemcsak Kossuth ellen fordul, hanem a tőle vezetett ellenzék ellen, mely immár majdnem az egész nemzet volt. Élességben és kíméletlenségben minden korábbi iratát meghaladja a *Programm*, s ez az *önkinzó epésség*, melyből már-már kihangzik a meghasonlás, az önmagának tett szemrehányás mardosása: hogy riadójával ő vitte nemzetét a romlás lejtőjére: ezek a mozzanatok lesznek jellemzőkké írói és államférfúi pályájának e legrövidebb, *harmadik* korszakára.

Mosonyi képviselősége, minisztersége, küzködése a sorssal és emberekkel a forradalmi napokban, tébolyának első jelei és kitörése, döblingi szomorú tartózkodása: mind közismertűek. 1852-től, Lonovics érsek látogatásától, kinek sikerült szörnyű önvádjait apostoli szelidséggel csillapítani, állapotát javul s mint régebben, újra irodalmi munkásságban keres elfoglaltatást, könnyebbülést és végre — hatást is. E *negyedik* korszak termékei közül különösen az 1834-ben írt *Hunnia* átdolgozása s az 1859-ben Londonban kiadott híres „sárga könyv”: *Ein Blick*, tűnnek ki, mely utóbbit Széchenyi feleletül írta egy, Magyarország akkori állapotát és Bach miniszter sikereit magasztaló német röpiratra. A tisztító tűz lángtengerén át milyen visszatérés! Részletes ismertetés helyett hadd mutatok Széchenyi utolsó munkájának, melyet a jelen gyűjtemény magyar fordításban közöl, csak arra a vonására: hogy benne újra egygyé lett szerencsétlen nemzetének érzésvilágával. Ez új kapcsolat pecsétje már a *Hunniának* kiadása is;

de sokkal érdekesebb és megrázóbb a *Blick*. A lelki dúltság, de egy geniális lélek dúltságának kaczagása és jajjai töltik be e könyv lapjait, egy pöffeszkedő és ámító hatalom nevetséges korlátoltságán és vérlázító erőszakosságán. A lelki dúltság e képén a boldogtalan nemzetével való teljes együttérzés uralkodik. Az a belső, nagy disharmónia, mely megnyilatkozik benne, új összhangban találkozik a nemzet lelki világával. Nyerseségben, gúnyban, kíméletlenségben nem ismer többé határt; de féktelen, lázongó, tobzódó gyűlöletével a nemzet ellenségeire támad. Ime ez a fordulat, majdnem *sorsfordulatot* írtam, és ez a hang jellemzik ezt az utolsó, gyászos korszakot. A mindenható minisztert, kihez szavát intézi, rendszerét és embereit, Falk szavával szólva, skorpiókkal korbácsolja; de ezeket a skorpiókat vérevel táplálja. Lázálmai, kétségbeesésének, szilaj humorának kitörései váltogatják egymást. Elmés-sége, trivialitásai, kegyetlensége, mint a Kursid basa borzasztó analogiája, káprázatosan szikráznak és tombolnak. Egyéniségében, fenekéig fölzavart lelkében, melynek izgékony-ságát kórja és sorsa a végsőig feszítették, a nemzeti lélek keservének ugyanaz a vihara dúl, melyből a *Vén cigány*, a *Rákhel siralma* és a *Gályarab* fakadtak. De bármilyen mély ez a borulat, át-töri a reménységnek egy sugara. Nemcsak a *Hitel* írója mon-dott jövendőt a nemzettel való egyetértésének, együttérzésének, közös munkájának hitében, hogy : Magyarország lesz; hanem a *Blick* írója is. 1858-ban, a tőle alapított Akadémiához intézett levelében ő mondja ki először és a legnagyobb határozottsággal, hogy ifjú fejedelmünk szive és belátása előbb-utóbb Magyar-ország felé fog fordulni.

A mint a lángelme e csodálatos adományában, a jövőbe látásban, találkozik Széchenyi szelleme Petőfiével : fényes pályájok nemzeti életünkben egyezik abban is, hogy szellemüknek ereje, hatása, csodálata, eltűntök óta nőttön nő. A mint Széchenyinek a magyar nemzet lelkében, félszázad tanulságain, egyre emelkedő alakját tekintjük, bármily bonyolultnak tűnjék is fel egyénisége : három vonása tetszik mind a többi fölött uralkodónak, állandónak és vezérlőnek. Ez a három vonás, mely egész pályáját s ebben irodalmi munkásságát is jellemzi : *lángoló hazaszerete*, rendületlen *kötelességérzete* és szigorú *felelősségérzete*. Mindegyik ott van hatóerő gyanánt, élete minden diadalában és csalódásában, dicsőségében és gyászában, valamennyi dologtevő és ünneplő napján, egész a végzetes husvétnapig, melyen nagy szíve dobogni megszűnt. Ezekben az érzelmeiben fogant meg életének nagy célja, melyet bármily különböző úton és eszközökkel keresett, de soha szem elől nem tévesztett : fajunk biztosítása és nemesb kifejtése. Égő erejökkel kapott a nemzet szívébe már akkor, mikor érteni még alig érthették egymást. Ezek vezették lángelméjét arra az új, történetünkben mérhetetlen jelentőségű gondolatra : hogy *a nemzetiség eszméjét össze kell kapcsolnunk a haladás eszméjével*, egyiket a másik által biztosítanunk és diadalra vezetnünk. A nagy gondolatot a reformkorban bele tudta oltani az egész nemzet vérébe s ez a gondolat teremtette meg az új Magyarországot. *A nemzeti eszme jelentőségét és értékét az egyetemes emberi haladás szempontjából*, Széchenyi formulázta legerősebben és legmagasztosabban : „Az emberiségnek egy nemzetet megtartani, saját-

ságait mint ereklyét megőrizni és szeplőtlen minőségben kifeje-
teni, nemesíteni erőit, erényeit, s így egészen új, eddig nem
ismert alakokban kiképezve, végcéljához, az emberiség fel-
dicsőítéséhez vezetni : — ez a föladat.“ Széchenyi fogalmazta
meg legelőször, három alapvető könyvében, a nemzeti életnek
változatos, sok irányú tevékenységében is egységes, teljes szer-
vezetét s irodalmi munkásságával és párhuzamos politikai, gaz-
dasági, művelődési izgatásaival és alkotásaival *ő szervezi elsőben
ezt az életet közös, az egészet átható célra.* Nincs senki sem állam-
férfiaink, sem íróink között, kinek szelleme *a nemzet látókörét
annyira tágította volna* minden irányban, mint Széchenyi.
Azok a szemek, amelyekből az ő riadója a magyar hosszú
álmát kidörzsölte : általa egy hasonlíthatatlanúl tágabb, gazda-
gabb, tanulságosabb, serkentőbb világot láttak, mint a milyen az
volt, melyet korábbi tekintetők beért. De maga a nemzet is,
erejében és erő-összetételében mássá lett ; ha tetteleg egy másik,
újabb vezérének lángszelleme által, de gondolatban Széchenyi-
vel. Az ő lelkében született, mint a nemzeti erő kifejtésének és
érvényesítésének feltétele, az a teljes, a hon minden polgárát
magában foglaló nemzet, melynek közös munkája szerezte
vissza méltó helyünket a világ népei között ; közös ereje és áldo-
zatkészsége védelmezte jogainkat a szabadságharcz csataterein ;
közös szelleme aratta diadalát Petőfi és Arany költészetében.

Beöthy Zsolt.

H I T E L.

The strong resist, the weak despair.

HONUNK SZEBBLELKŰ ASSZONYINAK.

Fogadjátok, hazám érdemes leányai! tiszteletem s szeretetem jeléül ezen kis munkám ajánlását. Vegyétek, bár férfiakhoz illendőbbnek mondják azt sokan, nyájas kegyességgel pártfogástok alá. A *Hitelről* szólok, s a mi belőle foly, a becsületről, az adott szó szentségéről, a cselekedetek egyenességéről, s így elöttetek sem lehet a tárgy idegenebb, mint elöttünk, mert annyi nemes és szép, a mi az emberiséget felemeli, a ti nemetek műve. Ti viszitek karjaitokon életbe a kisdéd nevendéket, s jó polgárrá nevelitek; a ti nemes tekintetetekből szí a férfi lelki erőt s elszánt bátorságot. S ha léte alkonyodik a haza ügyében, ti fontok koszorút homloka körül. Ti vagytok a polgári erény s nemzetiség védangyalai, mely nélkülöttek, higgyétek, soha ki nem fejlődik, vagy nem sokára elhervad, mert ti vontok minden körül bájts életet. Ti emelitek egekbe a port s halhatatlanságra a halandót. Üdvözlét és hála néktek!

T U D N I V A L Ó.

Homály és tévedés elhárítása végett az olvasót mindennek előtt szükségesnek tartom arra figyelmeztetni, hogy én ezen kifejezést „hitel“, azon értelemben veszem, melyet közéletben a creditum jelent, a mi nem egyéb, mint bizonyos lekötelezések által más kezében lévő ingó vagy ingatlan vagyonunkról nyert bizodalom és bátorság. Mennél nagyobb bizodalmat s bátorságot nyújthat valaki az ő kezei közt lévő vagyonunkról, annál több hitele — credituma van; s mennyivel nagyobb bizodalommal s bátorsággal bírja a közönség saját javait másoknál, annál tökéletesbnek mondatik azon ország hitel-állapota.

ELŐSZÓ.

Nincs oly bölcs a világon, ki még igen sok hasznossal ne nevelhetné tudományit, mint viszont alig van oly tudatlan a földkereken, kitül egyet s mást nem lehetne nagy haszonnal tanulni. Minden emberben van valami jó, mint virágokban méz, s így remélhetem a közönség engedőleg fogja ezen értekezést fogadni.

Én azt szeretem hinni: minden jobb lelkű ember bizonyos vágyást hordoz szívében — ha bár sejtetlen is — magán, felebarátin s mindenben, a mi őtet környezi, szüntelen javítani. Ezen a tökéleteshez ellentállhatatlan vonzódás legszebb tulajdona az emberi léleknek; s a mint halhatatlan része jobban s jobban fejledez, annál inkább nő s erősödik az benne. S e szüntelen vágyás következtében leend lassan-lassan a vad eszkimó emberré, az által emelkednek egész nemzetek előbb-utóbb tökéletesb, virágzóbb, boldogabb létre, s annak mindennapi előmenetelét gátolni akarni, éppen oly hasztalan munka, mint annak ugylétét tagadni, öncsalás.

Előbbre s magasabbra törekedik az ember, ez kétséget nem szenved, s mi azt minden tárgyban láthatjuk. Csak ujabb időkben is mennyire javult hazánk némely részeiben, teszem a földművelés, mezei gazdaság? Lakásink hogy csinosodtak, városink mely szerfelett szebbültek? stb. És ha nem történt is nevezetes, s még sok lábra nem állíttatott, a mi említést érdemlene, nem halljuk-e legalább szinte mindenki szájában a panaszt? Egynek az utak rosszak, másnak kereskedés, vizi csatornák, vasutak kellenének; ennek a szegények

s koldusok nagy száma terhes; annak a nyelv nem eléggé halad, az olvasók mennyisége csekély; megint mások az éjjeli világosítás hiját kárhoztatják városinkban, nemkülönben a trottoirok s fedélsatornák nemlétét; ismét mások a tömlőczöket s foglyok tartását gondolják hibásoknak, s több eféle.

Hogy minden időben volt, van, s lesz is panasz, természetes; de igen különbözik a *javitni kívánsatul*. Amaz magával, embertársival, kormányval, egy szóval mindennel való elégedetlenségből foly, s többnyire alacsony haszonkeresés, vagy romlott sárepe nyaválája. Emez pedig embertársihoz, hazájához s a tökéleteshez vonzó szeretetből ered és szebb lelkek sajátja.

Ezen szebb s jobb ösztön nálunk szembetünősen nevededik, s nagy szám készen áll, fáradsága s java egy részének áldozatjával, egyet s mást hazája vagy legalább vidéke virágzatára s gyarapodására előmozdítani, s felállítani. Soknak, igen soknak célja csak egy — nemes és dicső, s nem egyéb, mint a közjó előmozdítása; de annál különbözőbbek s többfélék azon módok, melyeket mindenki a közczél elérése végett legfoganatosbaknak tart, s melyekhez ragaszkodik. Mindegyik építeni akar, s mind ugyanazon egy épületen, de a talpkövet szinte mindegyik másképp s máshová akarja rakni, s mindegyik külömb móddal fog az építéshez. Sok az első emeleten kezdi, némely annak kifestésével, s némely szinte a háztetejével gondolja legjónabbnak a munka kezdetét. Igazi talpkövet ritka rak.

„Bár csak szabad volna a horvátországi Ludovica-út“ így szól egyik. — „Volna biz inkább függő híd Pest és Buda között“ felel a másik. — „Mindenek előtt sétáló-helyeket készítsünk, s a pesti Duna partjaira fákat ültessünk, mert azok növéséhez idő kell, és — — —“ — „Ez már mély okoskodás! állítsunk magyar Theatrumot inkább, az terjeszti a nemzetiséget s nem a fák!“ így bölcselkednek mások. — „Csak külföldön ne laknának mágnásink, költenék pénzeket jószágikon, s járnának csak vármegye-gyűléseinkre.“ — „Hiszen az nem árt, csak az a külföldi ruha, kapeza és cipő, meg az a, hogy is mondják csak Collier Grec ne csufitná magyar testeiket s képeiket“ így szitálják az igazságot mások. — „Papiros-pénz öl bennünket, bár körmöczi aranyunk volna s bányáink temérdek kincse hazánkban

maradna.“ — „Nem ez, barátom“ felel erre más, „csak a só, a só ne volna oly drága.“ — És számtalan több efélék! Csakhogy kiki saját gondolatját hiszi legmélyebb sarkalatkőnek, s leg és legelső lépésnek, melynél hazánk lehető előmenetelét kezdeni kellene.

Sokan pedig minden hátramaradásunkat a kormánynak tulajdonítják. — Az Appalto, a harminczad okozza képzeletekben nyomorúságunkat. Csak az ne volna, diszlenék akkor minden. Számosan, szomszédink — kikkel közös urunk van — kárán akarják alapítani a magyar szerencsét; és szünet nélkül a vám és csak a vám körül fáritgatják eszeiket. Mint a félszemű, ki mindég azon szomorkodik, hogy vak szemével nem lát, s nem örvend inkább a természet csudáin, melyek megmaradt szeme kristáljában festekeznek. Vagy mint ama gazdák, kik szánakozó mosolygással hallják *Young, Koppe, Thae*r neveit; új systemákrul, váltógazdaságokrul, szederfákrul s a t. pedig hallani sem akarnak, de magokat sokkal eszesebb s úgy nevezett practicusabb gazdáknak tartják, ha mind ezen esztelenségekkel nem bajlódnak, — s minden jobb industria helyett jobbágyiktul, a mit bérben bírnak, elszedik, azokat legjobb földeiktül megfosztván *ujjonan regulázzák*, s őket lassan-lassan erejebül kiveszik és aztán szinte hazafitlanságnak állítják, ha valaki a magyar adózó nép sorsát e részben irigylésre méltónak nem véli; az egész alkotmánynak felfordulását jövendelik pedig, ha a kormány az ő ugyancsak *genialis* gazdálkodási módjokat gátolja, s a köznépnek pártját fogja. Így gazdálkodik szomszédunk, a török is, s akárki mit mond, tagadni nem lehet, hogy ennél könnyebb, egyszerűbb s olcsóbb földművelési mód a világon nincs! Szóval: sokan csak mindég más kárán akarnak gyarapodni, vagy ott a hol lehetetlen, s nem oly módokhoz nyulni, melyek által mind a két rész nyertes lehetne.

Némelyek szomoruan füttyörészik el a mohácsi veszedelem nótáját, s azt hiszik, ott van koporsója minden scythá fénynek. S tán úgy van, ámbár én nem hiszem — de az okos ember nem néz annyira háta mögé, mint inkább maga elébe s elveszett kincse siratása helyett inkább azt tekinti s vizsgálja, mit menthetett meg, s avval béelégedni s lassankint többet szerezni iparkodik.

Igen sokan pedig a jó régi időt siratják, a jelenről egészen

elfelejtkeznek s azért ezt bölcsen nem is használhatják. Már pedig, ha csak a *régiség bája* nem, egyéb bizonyosan semmi sem teheti előttünk kíváncsabbá eldődink idejét saját éltünk napjainál. Másokat ezzel rá nem szedhetünk, mert fenhangon szól a história; s az öncsalás esztelenség. Sok ember a régiségnek oly tisztelője, hogy egy faragatlan követ remeknek vél, ha tán valaha Cicero ült rajta, s néhány eldült vékony oszlopot, mivel sok századi, inkább csudál, mint p. o. a londoni Waterloo kőhidat, vagy a simploni utat, mert ezek csak néhány esztendeiek. De ezen gyengeség is a tökéleteshez való vonzódásbul ered. Néhány országban a régikor idejében annyi ment végbe, a mi nagyság czímerét viseli, annyi az emberiség diszére méltó, hogy semmi se természetesb, mintha annyi csuda tünemény a felhőkbe könnyen emelkedhetőknek ítélőerejét úgy elragadja, hogy ő még a régi rozsdát is az új fénynél nagyobbra becsülje. A mi hazánkban ily nagyság, melyet siratni lehetne, még nem volt. S hála az egeknek, hogy nem volt! mert így még lehet! S örvendjünk, hogy régebben nem éltünk, s még előttünk napjaink! —

Hány embernyom forgott le, mióta nemzetünk Európába költözött? s növésünk és kifejlődésünk ellen mennyi akadály? s hány esztendeje csak, hogy a török Budán dült? s mely kevés, hogy Gallia árja hazánkon? S így ha bajunk nem is oly felette nagy, s ily zavarban s ily rövid idő alatt előmenetelink körülményinkhez képest gigásiak is, ne gondoljuk azért, hogy Visegrád poraiban s régi Buda falai közt el van már temetve nemzeti diszünk, mert a nagyságnak ezen előjelei csak egy szebb hajnal viradtára bátoríthatnak; hanem legyünk bizonyosak, hogy igazi felemelkedésünk ideje még hátra van.

Csak az a valóságos bölcs hazafi, ki lehetőt kíván, s jól tudván, hogy az ember gyenge léte miatt se felette boldog, se határtalanul boldogtalan nem lehet, a középuton jár. Ő lélek-derülten él, szomorú unalom nem öli óráit, s a közjóért fáradozván, nem panaszkodik mindegyre hasztalan, hanem inkább felkeresi a hibákat, s azoknak kutfejt nyomozza, kifejti s rajtok segít, ha lehet; ha nem lehet, nemesen tűri; — gyáva panasz szájából nem hallatik. A hibákat pedig inkább magában keresi, mint másokban, mert magával parancsolhat,

másokkal nem. Ha senki se tenné kötelességét, teszi ő, ugymint az igazi hős maga megáll, ha a többi futásnak eredett is. S mennyi számos jót tehetni hazánkban, csak hogy *bona fide* közhaszon legyen a cél, s ne fényezés, hirkapkodás, dicséret szomja!

A sokasággal, tudva van, ugy boldogul az ember, ha mindenét dicséri s csudálja; ki igazat mond, hibáit felfedezi s dorgálja, az soha sem kedveltje, mert hiuságát sérti, s önfelsőbbtségét érezteti. Elcsábitni könnyű, s ahhoz csak hizelkedés kell, mely alig lehet oly durva s a valóval oly ellenkező, hogy még is sokan szívesen ne nyelnék el, s meg ne emészténék. Ezen álpénz becse nagy a világon, és még akkor is kelendő, mikor nem justae ligae monetának tudatik azon franczia anekdota szerint, mely így kezdődik: Je sais qu'il me trompe, mais il m'amuse etc. Hány falusi lakos emelne minket egekbe, ha szállásokra azon elhatározott feltétellel mennénk, hogy általjában mindent, a mi övék vagy a mi magyar, dicsérni, s mindent, a mi másé vagy külföldi, kivétel nélkül gyalázni akarnánk. S ellenben hány tartana minket elkorcsosodott magyaroknak, ha tán egyet s mást a gazdaság újabb folytatása módjárul, a legelő felosztásáról, nemesebb szőlőtőke ültetéséről, boraink jobb készítéséről, más nemzetek elsőségéről s ilyesekről szólanánk? Hány kárhoztatna, ha többek közt csak aféle puhaságunkrul, hogy még lóra se merünk ülni, vagy annyi tárgyokban szivreható tudatlanságunkrul, és még is oly igen fenjáró büszkeségünkraul tennénk említést?

De célunk nem az, hogy számos ugy nevezett jóakarókat s barátokat szerezzünk, kik egy nap egekbe emelni, más nap pedig sárral lennének hajlandók bennünket hajigálni, a mint t. i. hiuságoknak kedvezünk, vagy ellenezünk, hanem hogy használjunk. S azért igazat fogunk mondani mindenkor és mindenütt, akár tessék, akár nem. Az igazi barátság szent kötelessége hizelkedéssel soha nem él; a meg nem romlott magyar pedig az egyenes bátor szót becsülni tudja, s nem az elfajult s elromlott hazafiakat veszi például, hanem azokat, kik nem kevesbé hű jobbágysai királyjoknak, mint honjok valódi polgárjai. Nem azokat, kik azt vélik, hogy hazafiui tett, urunk megbántása, sem azokat, kik azt kiáltják: hivatalban lévő nem is lehet jó hazafi, s csak az *igazi patriota*, ki minden intézetet, minden

rendelést kivétel nélkül rágalmaz — mint sokan azt tartják igazán mester-szakácsnak, ki mindent rendkívül paprikáz, s csak azt ugyan-csak magyar embernek, ki azt szereti is.

Azokat se majmolja, kiket semmi szebb vonzódás nem köt anyaföldjökhez, mint egyedül jövedelmeik pontos elvárása, s kik a helyett, hogy hazafiak elősegítése végett kezet nyujtanának, azokat inkább gunyolják, és sokszor bárdolatlanságokért kaczagják, holott még az oktalan állat se ocsmányítja maga fajtáját, s még az undok szarka se mocskítja be tulajdon fészket. De ugyancsak azokat sem oda haza az elválhatatlan pipával, kik minden előmenetelnek eleven gátjai, here gyanánt csak henyélve híznak a haza zsirján. A dolgos méh nem marad öröken kasában, ide s tova bolyong, s becses méz-zel tér elvégre vissza.

A valódi magyar vaktán senkit se követ, hanem a lehető legmagasb lépcsőig mind testi, mind lelki tehetségeit s tulajdonit saját-sága szerint fejti ki; foglalatosságit s életét személyiségéhez s körül-állásihoz alkalmaztatja, maga köriben marad, és bármi csekély lenne is tisztje, annak tökéletes teljesítése s önbecse által ad dísz és fényt. Ki nem tudja, hogy sokféle ember kell a társaságban, sokféle hivatal u. m. egy erőműben sok szerszám, sok karika s a t.; de se az, se ez nem foroghat jól, ha mindegyik része nem tökéletes; vagy ha a rugó a láncznak, ez pedig a tengelynek akarja játszani rolláját, vagy ha minden részek közt nem uralkodik legszorosb összeköttetés, leg-tökéletesebb egybehangzás. Tegye csak mindegyik maga kötelességét, s ne valami egyebet; hanem azt ugyan emberül. Ne avassa magát politikába, kormányba helyén kívül; — mit is tud ehez, midőn oly kevés bizonyos datumi vannak. Mi birtokosak a gazdaságot, kereskedést mozdítsuk elő; fejtsük ki a tárgyat jobban s jobban; oktas-suk, világosítsuk fel egymást, álljunk sokan össze, mert mit tehet egy ember, concentrice vigyük a dolgot, s ne excentrice, mert eldarabolva hazánk tágos mezein hány szép feltétel s jóakarat némul s némult el már, mely egyesüléssel s egyetértéssel vajmi szépet és nagyot alkotna s alkotott volna! Tanácskozzunk, fáradjunk, s cselekedjünk, s csak ne kívánjuk még azt is, hogy a kormány érettünk szántson, vessen s csüreinkebe takarítson is. Csak eszünkbe se jusson, hogy

gátot fogunk találni előmenetelünkben, mert uralkodónk se kíván egyebet köz boldogságunknál, s ha némelyek közülünk nem részesek abban — urunk tehet-e arrul? — vagy mimagunk?

Már mind ezek után — érzem, rajtam a sor, hogy vélekedésemet: ugyan mit kellene egyben s másban előmenetelünk végett eszközölni? — előadjam, mert hibát találni vajmi könnyű, s ahhoz mind-egyik tud, de jobbat előállítani — bizony nehéz, s abban szerencsés leszek-e? nagy kérdés.

Most csak pénz, kereskedelem s gazdaságbeli tárgyakat kívánok fejtegetni, s így általányosan csak azokról lesz szó. Ha tán egyebeket is bele kevernék — a mit tenni fogok-e, nem-e? még magam se tudom, a mi azonban könnyen megeshetik — azért előre is engedelmet s bocsánatot kérek, mert nekem már az a szokásom, vagy hogy jobban mondjam — hibám.

BÉVEZETÉS.

Nevetséges vagy inkább szomoru dolognak kell-e mondani, ha valaki nagy számu gulyája s tölt gabnaververmei mellett is koplal, vagy szinte éhen hal? Nevetséges vagy szomoru-e, ha egy nagy birtokos, kinek kiterjedt termékeny szántóföldei, rétei, erdei, szőlei s a t. vannak, ki nem adózik, s az országnak szinte semmi terhét nem viszi, s kinek sok ingyen dolgozik — ha egy ily birtokos mondom annyira elszegényül, hogy végre adóssági miatt semminél kevesebbje marad? Vig vagy szomoru játék tárgya-e inkább, kérdem az olvasót? Részemről nem tudom, nevessek-e, bosszankodjam-e? de hogy sokakra nézve a dolog hazánkban nem igen áll különben, bizonynyal tudom.

Magyarországban a termékeny föld kiterjedése s mennyisége oly bő, hogy annak csak haszon nélkül fekvő része is gazdaggá tenne más nemzetet; s ez kérdést nem szenved, mert nem vélekedés vagy okoskodás, hanem száraz és csalhatatlan számolás tárgya. Hogy pedig nem találkozik könnyen ország, melyben számosabb nevezetes birtokosak javaikra nézve napról napra nevetségesebben vagy szomoruabban aljasodnának el, mint magyar hazánkban, azon se lehet egy cseppet is kételkedni, hacsak szemeink hasznát venni akarjuk.

Már ez mért van így — s ennek úgy kell-e lenni, vagy tán nem kellene? annak kifejtése lészen ezen rövid értekezés tárgya.

Ha az országok s nemzetek előmenetelét, virágzását, vagy viszont azok hátramaradását s hervadását tekintjük, s mind azon okokat kifejtteni iparkodunk, melyek növéseket előmozdították, vagy

hátráltatták, s mily lépcsőkön emelkedtek fel, vagy süllyedtek le: úgy fogjuk találni — ámbár a sorsnak s vak szerencsének is nagy befolyása van — hogy legtöbbször felemelkedések oka az egészséges agyvelő, s a tudományok szoros rendszabási szerint felállított s folytatott intézetek voltak, s viszont; úgy fogjuk találni tovább, hogy a józan systema, akármily csekély fényű következtései lennének is eleintén, mégis a köz virágzás és boldogság valódi alapja, s viszont.

S ha valamely tudomány méltó és férjfihoz illő, bizonyosan annál dicsőbb nem lehet, s egyszersmind édesb, mint embertársai java s boldogsága okainak nyomozása s kifejtése. Dicsőbb nem, mert az erénynek, mely szó erőből származik, legnagyobb fénye az, hogy az erős nem egyedül akar megelégedett lenni, örvendeni, szerencsének érzeni magát, a mi magányosan lenni nem is tudna; hanem hogy másokon is segítni törekedik, jólétekre kezet nyújt, s többeket kíván boldogságra juttatni. Csak a gyenge szereti önmagát, az erős egész nemzeteket hordoz szívében! De édesb sem, s tán kecsagetőbb sem, mert a vizsgálatok folyamatjában, s midőn mélyebben s mélyebben közelít a vizsgáló az alaphoz, melyen az egész épület nyugszik, vagy azon maghoz, mely oly nagy fa növést okozta: midőn az akadályokat elhárítja, a ködöt eloszlatja, úgy fogja tapasztalni, hogy többször a nagy következtéseknek leg és legelső oka csekélységnek látszó dolog — s viszont: hogy gyakran a sok dolog, fáradozás és munkálódás hasznot nem hajt, sőt gátolja a jót, mint sok orvosszer a test rendes munkálódását inkább hátráltatja, mintsem elősegílné: hogy az igazság, józan bánásmód s a *mit kell tenni*, a min többször fenakadunk, közönségesen közelebb van hozzánk, mintsem azt keresni szoktuk s magunk is gondolnók: hogy a természetnek, bal- s előítéletek és szokások s a t. által meg nem romlott útján bizonyosabban feltaláljuk szükséges tudnivalóinkat, mint egész könyvtárak elolvasása és sajátunkká tétele által s a t.

Annál pedig bájosabb s mulatságosb foglalatosság ugyan nem könnyen lehet, mint a nagy következtések okait kikeresni, és az időjárás s avval összekötött történetek minden szövedéket s fonódást, és az egész esetnek, kezdetétől fogva végeig, mintegy csontalakját fel-

állítani. Hány örvend csak egy rejtett szó kitalálásán! Hánynak áll legkellemesb s legfőbb foglalatossága *calembourok* és *charadek* készítésében s megfejtésében, a mi többnyire csak hijábavaló s haszontalan észcsigázás, és idővesztés. Már valljon a kellemes időöltésnek nem nagyobb sphaeráját leljük-e, ha pusztá szók helyett inkább rejtett s nevezetes dolgok s okok kikeresésében s feltalálásában munkálkodunk? Én legalább mulatságosbnak tartom kinyomozni s felvilágosítani azt, ha bár hasznául egy szót sem említek is, p. o. Franciaország kereskedése, szép és igen szerencsés fekvése mellett, még is mért oly csekély? Spanyolország mért szegényedett el minden kincse s aránya mellett is? Mért gyarapodnak némely országok lakosi mezei gazdaság által, bár földjök rossz? S mért szegényülnek el, vagy csak bajjal élhetnek mások, jóllehet honjokban a föld jó? Mért hoz köszén s vasbánya több pénzt az emberek közé, mint arany és ezüstbánya s a t.?

Sok gondolkodók foglalatossági ily vizsgálatok voltak s ma is azok, s nem csak országokra s nemzetekre, hanem a tudományok minden ágazatira kisebb vagy nagyobb haszonnal terjednek ki, s kisebb vagy nagyobb mértékben szinte minden embernek természetébe vannak szőve, azon különbséggel, hogy a vizsgálatok vagy minden rend nélkül majd egyik, majd másik tárgyrul tétetnek, a mi igen közönséges és mindennapi; vagy pedig annak rende szerint s lépvést, azaz *methodice* történnek, a mi ellenben igen ritka.

Hogy nem a tanulás s tudományok mennyisége teszi az embert okossá, hanem azok megemésztése s jó elrendeltetése, azt nem csak nálunk, hanem mindenütt nyilván tapasztalhatjuk; mert ha minden státusbeli embereket összeveszünk, többet találunk életrevalót — ki élni tud s nem városban, hanem minden helyezetben, s ilyen előttem az okos ember — azok közt, kik könyvből soha nem tanultak, mint azok közt, kik igen igen-sokat, de rendetlenül tanultak s tudnak. Hány parasztgazda találkozik csak nálunk is, ki tiz tudalékos életrevaló szük eszén könnyen kitesz? Ezek tudnak tán tiz nyelvet is imigy amagy; tán több ezer deák, francia s német verset is könyv nélkül; festéshez, hangászathoz is értenek mellesleg, mnemonikául s magnetismusrul is tudnak egyet s mást szólani s a t.; de ha

szerencsésekre pénzes állapotba nem szülte volna őket a sors, tán kenyeret se tudnák keresni.

Azonban vizsgáljuk jó renddel s józan methodussal: sok birtokosink gulyáik s buzavermeik mellett is mért szegények? s mért vannak számosan, kik százezer forintnál több esztendei jövedelmikkel, közel járnak a koldusbothoz, vagy immár a samaritanus irgalmasságára is kerültek? Fejtsük ki hideg vérrel s részrehajlás nélkül: mért nem viszik vagy vihetik iparkodó gazdáink gazdaságikat oly magas pontra, mint azt az éghajlat s föld engedné, s hogy hazánkban kereskedés mért nincs, — vagy legalább mért nincs olyan, a milyen lehetne?

Ugy látszik, valamely hibának kell lenni, mely a jót gátolja; vagy valamely hiánynak, mely miatt jó következtések nem folyhatnak. És ezt iparkodjunk felkeresni. A tárgy nem felettébb unalmas s annak kifejtése egy magyart bizonyosan jobban érdekel, s hozzá illőbb időtöltés, mint sok egyéb hiábavalóságok felfedezése. Ebben kiki velem egyet ért, hiszem, mert minden nemesebb ember nemzete hátramaradtán pirul, s aljasodásán szenved; mint viszont hazafiai előmenetelén örvend, s azok boldogsága teljes megelégedéssel tölti be lelkét.

Vélekedésemet egyenesen kimondván, azt tartom: mind azon szomorú következtetésnek, melyeket érintünk, s még bővebben fejtegetni fogunk, s melyeknek mindennapi tanúi vagyunk, nincs főbb oka, mint pénzbeli összeköttetésünk hibás elrendeltetése, s az abból természetesen következő tökéletes hiba minden hitelnek. Ezen hiányt látom minden physikai természetlenség okának, mikor p. o. 100 ezer vagy több holdnyi föld birtokosa csak egy forintul se tud bizonyos hitelt adni, s pénzben szűkölködik; a tőkepénzes ellenben helyet alig találhat, honnan várhatna bizonyos kamatot, vagy idővel tetszése szerint a tőke rendes visszafizetését is. És éppen úgy látom a hitel hiját minden erkölcsi romlottság s lelki aljasodás egyik fő okának is. Mert ha valaki pénzét 20-al, 50-el, 100-al 100-tul vagy még több uzsoráért adja kölcsön, annak bizonyára az ördöggel is van dolga, ki pedig 100-tul 20-nál, 50-nél, 100-nál többet ir alá, az bona fide

soha sem cselekszi, hanem csálni akar. Már ily alkudozók közt, kinek egyike embertársát nyúzza, másika pedig csalja, s hol Mephistopheles játszsza a fő személyt, miként nevedhetik ~~em~~berség s polgári erény? És ha ezen szép társasági szokás több nemzéseken hat keresztül, s már anyatétjjel szivódik ezen gyönyörű régi elintézés, — ugyan kell-e még több egy egész nemzet elrothadására? E dohos penészen épült régi pénzbeli systemánk nem hozta-e sok hazafi társunkat adósság dolgában többször immár oly keserves dilemmába, hogy szinte ostoba cselekvő s gazember közt alig lehetne harmadik rollát választania? Tegyük kezeinket szivünkre s tagadjuk, ha merjük! Füleinket pedig dugjuk be azok előtt, kik nem is tudván jól, miről van szó, azt ordítják: maradjunk a réginél.

NEHÁNY A TÁRGYAT MEGELŐZŐ ÉSZREVÉTEL.

Hányszor halljuk a bölcsesség s igazság némely törvényt felebarátink ajkain, s hányszor terjesztünk mi is szép hangon s meleg öntettséggel némelyeket követésre méltóul elő, mint p. o. „Ismerd meg magad“, „Az egyesült munka erősb“, „Egy nap se linea nélkül“, „Halljuk a más részt is“, „A rend mindennek lelke“, s több eféjét. S ugyan valljuk meg, mely ritkán hozzuk ezeket valóságra s életre tetteink által? Már csak vegyük az éppen említettek közül eleinte a bölcsességnek azon első mondását: „Ismerd meg magad“, s fejtsünk ki mindent, a mi vele összeköttetésben áll, s úgy fogjuk tapasztalni, hogy mindennapi foglalatosságinkban annak hasznát venni közönségesen elmulasztjuk.

Az önismeret külön véve, minden egyéb körülállások ismerete nélkül, csak csorba hasznót hajtana; de a bölcsesség azt kívánja, hogy mindenki magát, azaz: testi s lelki tulajdonit; körülményit u. m. nemzetiségét, vagyonát, hazáját, hazafiait; összeköttetésit, azaz: szüleit, rokonit, gyermekit; választottit, u. m. szerelmét, barátját, ismerősit oly tökéletesen ismerje, a mint azt agyvelői ereje csak engedi; — a bölcsesség azt kívánja, hogy ezek kitanulása s kiismerése élete fő foglalatossága s fő tudománya legyen; és hogy végre minden külön helyzetiben, önmagát s összeköttetésit keresztül látván s tökéletesen ismervén, ha úgy szabad mondanom, házi esze szerint cselekedjen.

A legmagánosabb ember is számos oldalu, úgy hogy még egy remete is különféle helyzetetésekben van; mert ő egyszerre a Mindenható teremtménye, király jobbágya, haza polgárja, atyja fia, testvérei bátyja vagy öccse, embertársai felebarátja s a t. S ha mind azokat teljesen nem ismeri, t. i. önmaga oldalait — nem is fejlődhetik oly tökéletességre, vagy a mi éppen egy, oly boldogságra, mint az valósággal tehetségében volna. Azért látunk minden oldalu ismeretek hija miatt annyi különben jó atyát, ki egyébaránt nem jó hazafi; viszont sok jó hazafit, ki nem jó férj; számos jó házitársat, ki nem jó gyermek, nem jó rokon; sok jó gazdát, ki nem jó polgár; számos törvénytudót, ki minden egyébben tudatlan — s több eféle.

A ki pedig úgy akar cselekedni, hogy valaha azt meg ne bánja vagy tán meg ne sirassa is, annak mind azon pontot, melyen áll, mind azt, a mi azon ponthoz ér s üt, tökéletesen ismerni elkerülhetlenül szükséges; mert a cselekvés oly szoros összeköttetésben áll magunk s körülállásink mibenlétével, hogy az csak ebből folyhat józanon.

Ki világosan érzi s tudja, hogy egéssége gyenge, bátorsága csekély, az katonává nem lesz; ki azt nem tudja — mert magát nem ismeri — az tán azzá lesz, de hihetőleg a csatában nem jelen, hanem hátul az ispotályban fog lenni, avagy előrehaladáskor arriére-gardehoz, hátravonuláskor pedig avant-gardehoz fog kéredzeni, s így korán veszni, vagy kikaczagtatni, midőn más sphaerában tán hazafiai megbecsülését s megelégedett hosszú életet találhatott volna fel. — Ki jól tudja, hogy szemei gyengék, azok hasznát kímélve fogja venni, s így hihetőleg a nap sugárinak még vén korában is örülni; ki ellenben azt nem tudja, kábulásig merül tán könyvekbe, s végre többet tudhat ugyan mint mások, de sokkal kevesebbet vagy tán semmit se lát. A ki nyilván tudja, hogy az elme három főtehetségei: képzelet, emlékezet s ítélet tökéletes arányban nincsenek benne egyesülve, nem fog felemelkedésre vágyni, nem fogja munkássági körének tágulását kívánni, mert világosan látja maga előtt: hogy annál kárhozatosb elbizottság és vakság nincs, mint másoknak tanácsolni, vagy másokat vezetni akarni ahoz kívántató talentum nélkül; s hogy azok, kik ezen hiányokat nem érezvén, magokat kolomposokká s vezérekké

tétetik, több kárt okoznak, mint hasznot, és sok fáradozásikért, ha még oly tiszta szándékból folytak is, dicséret s hála helyett gúnyt s gyűlölséget aratnak — sőt némelykor áldás helyett felebarátikat könyvekbe borítják, s a t.

Már ezek szerint a vagyonos nem fogja pénzét elásni, mint viszont a vagyontalan nem fog tehetségén túl költeni. A ki tudja, hogy hazája a nemzetek lehető legmagasb felemelkedési polczához közel áll, arra fog törekedni, hogy azt azon, meddig csak lehet, fenntartani segítse; ki pedig látja, hogy hazája még serdülő korú, annak geographiai helyzetetését, éghajlatát s lakosít fogja vizsgálni, hogy előmenetele rugóit kifejthesse. Már ha egy muszka tartaná hazáját bortermésre leghelyesebbnek, s annak másunnan behozatát kárhóztatná, nem cselekedne bölcsebben, mint ha a peloponesusi lakos hegyeit, völgyeit buzával, vagy a magyar sík mezeit olajfával vagy rizskásával ültetné el. Éppen úgy ellenkezne a természettel parasztgazda markában a kormány zablája, mint a kapa vagy cséplő uralkodóiban. Szinte oly nevetséges az egészséges fiatal ember patikások s orvosok kezében, mint a beteges öreg ur fiatal menyasszonyával négy szem közt. Így van egyéb körülmények meg vagy nem ismerésével is. Mennél jobban átlátja azokat az ember, annál józanabbak tettei. S ha jól átgondoljuk a mondottakat, úgy látszik, az emberi nyomorúságok nagy része ezen bölcsesség törvényének nem használásából származik.

Ha körül tekintünk, itt látunk nyavalában sinlődőt, mert erejét, ott kétségbe esettet, mert vagyonát vélte nagyobbbnak. Emitt lézeng ügyefogyott, amott gyalázatba merült, mert ez hazáját, amaz hazafiait nem ismerte. Ott koldul az egykori gazdag kereskedő, mert az ország fekvését, szokásit nem látta tisztán. Amott megvonul a valaha pompás birtokos, mert se vagyona, se adóssága, se hazája nem tűnt soha esze s szíve elibe. Amarra teng az elbukott árendás, mert földje vegyületét, ereje mennyiségét, s a közel vásár szerencsését nem ismerte. Emitt szomorkodik a néhanapján szabad s vig legény, most férj, mert a házasságbul csak édest, de keserűt nem várt. Amott kinlódik az életen keresztül egy szerencsétlen házaspár, különvéve mindegyike nagy érdemű, de nem egymáshoz illő — nem ismerték egymást — s a t.

Mind ebből következtessük: hogy a józan kifejlésre, megbírálásra s cselekvésre az önismeretnek — a szó egész kiterjedésében — használása az életben mindennek előtt szükséges.

Erőltetés nélkül s természetesen fog folyni ebből sok mindenféle hasznos, p. o.: a régi nem jó, mivel régi, hanem jó és rossz is lehet. Az új pedig nem rossz, mivel új, hanem jó és rossz is lehet. A mi magyar, mivel magyar, még nem helyes, hanem helyes és helytelen is lehet; s a külföldi nem megvetendő, mert külföldi, hanem megvetendő és elfogadható is lehet. A régi szokás sem nem jó azért, mert szokás, sem nem tiszteletre méltó, mert régi, hanem éppen oly hiábavaló s erkölcstelen, mint szent és bölcs is lehet s a t. Ezek által pedig szoros tudományi rend szerint haladván elő, sok régi mondás, mely sanctionálva lenni látszott, elbomlik, s örökre elnémul. Csak lássuk.

Minden jobbitás és előmenetel ellen sokan legkisebb *önismeret* nélkül így kelnek ki: „A nemzetiséget nem kell rontani, mi magyarok vagyunk, ne utánozzuk a francziát, angolt, németet“. „Csak ne tegyünk semmit nemzeti szellemünk és sajátságunk ellen.“ Ily módon a régi jóval a régi rossz is örökkön örökké megmaradna, az új jó pedig soha életre nem kaphatna, s ez kívánható, óhajtható-e?

Tagadhatatlan, hogy a szellem és sajátság minden nemzet leg-sarkalatosb intézetire nézve szent, s annak megsemmisítése a nemzetiség halálát elmulthatlanul sietteti; de ha kislelküleg makacson minden javítást kirekeszt, a legszebb, leghasznosb s legszükségeseb előmenetelnek lesz gátja, hiábavalóságokon s szemfényvesztéseken alapul, s annál veszedelmesb, mennél erősebben ragaszkodik hozzá a sokaság. És ugyan mi az a nemzeti szellem, az a sajátság? az már készen jön a világra, mint valamely állat? egyszerre sül mint a zsemlye? vagy pedig már érett korban kezd tüstént lehelni s élni, mint Pygmalion márványa? Avagy csak lassan ered, halkkal nő, nevededik s fejlődik ki?

Ha az első igaz, akkor éppen oly igazán lehetne azt is állítani, hogy Amerikának s Ujhollandiának némely vad nemzetiségi az ő nemzeti szellemek és sajátságok elromlása nélkül, általában semmiben sem mehetnek elő, hanem már arra vannak kárhoz-

tatva, hogy tulajdon állati vadságokban örökkön örökké maradjanak meg.

Egy magányos ember ugyan mikor végzi tanulását, azaz öntökéletesítését? Akkor mikor iskolából kilép, mikor pappá vagy ügyvéddé leszen, tán mikor megházasodik? vagy 30 esztendő korában, vagy mikor? S így mely időpont az, midőn egy nemzet már oly magas lépcsőn áll, hogy legkisebb változtatás vagy ujság a nemzeti lelket megrontaná? s mikor van az, midőn már annyira áll kifejtve, hogy a legkisebb előmenetel vagy javítás nemzeti zománczának kettétörése nélkül ne eszközölthetnék? Már mi magyarok mikor voltunk oly igen érettek, hogy egy kissé még jobban megérnünk nem lehetett volna? ugyan mikor? Szent László idejében, vagy midőn Mátyás híres könyvtára még áll a Visegrád egész fényében? Vagy midőn az ország összesereglett rendei Márai Theresia királyjok védelmére igaz magyar szabad ember s hiv jobbágy érzésével kardot rántottak, s a sebes hirnél is elébb Berlinbe termett hős Hadik s a t. Bármily édesen melegítse is ezek emlékezete lelkeinket, csak egy szebb jövődönk maradnak szép előjelei s villám csillanató jelenési, s állandóbb és szelidebb világosságot ígérnek. Haladjunk!

Csak ebből is látszik részrehajlás nélkül, mennyi nevetséges fejlődik ki a dolognak egy kis rendes vizsgálata által.

Ha gazdaság jobb elrendeléséről van szó, hány kél ki így: „Ez Belgiumban, Olaszországban jó lehet, de nálunk a nemzeti spírítus, a sajátság“ s a t. Ha pénzbeli hitelről van szó — hány százában hallom azon bölcsen átgondoltnak látszó themát: „A cambium mercantile igen kívánatos volna, de az alkotmány, a régi familiák fenmaradását illető gond s helyzetetésünk azt nálunk lehetetlenné teszik“. És így mások különfélekép.

Ha pedig a második igaz, hogy t. i. a nemzetiség csak lassan és halkkal fejlődik ki, nő és nevedik, akkor úgy hiszem mindenkinek, ki a nemzet tagja, minden időben s minden körülállásokban leg és legfőbb kötelessége, hogy annak előmenetelét s javát, mennyire erejében áll előmozdítani helyzetetéséhez képest törekedjen, s a bölcsesség azon két más rendszabását, melyeket előadánk, kövesse: „az egyesült munka erősb“, „egy nap se linea nélkül“, mert csak egyesülés s

állhatatosság által győzhet a halandó mindenben. A mi pedig a *miké-
pnt*, és *hogyan* illeti, a mi legfőbb kérdés, vegyük a bölesség azon
két utolsó mondását, melyekről szólánk, segédül: „*Halljuk a más részt
is*“, „*a rend mindennek lelke*“, mert úgy fogjuk találni hidegvérű fontol-
gatás után, hogy többnyire a legszebb s legjózanabbnak látszó plá-
num s projectumnak, s a legnagyobb fáradozások s munkálkodások-
nak azért nincs s nem is lehet várt és óhajtott sikere, mert önké-
nyesen, minden felvilágosító *ellenzés* nélkül, s így természetesen csak
féloldalulag s hiányosan koholtattak, készítették s végre nem azon
rendben kezdődtek s folytatódtak, melyet a dolog természete
kívánt volna.

Mily következési vannak az egyesületeknek, s azok mit állí-
tottak már fel csillagunkon, külföldön láthatjuk, s ha még az sem
elég, kézzel foghatjuk, s így azon nem kételkedhetünk. Azonban az
egyesületek lelkéről, melyet más helyen már érinték, igen kis szá-
muaknak van tiszta értelmek. Legtöbbször azt gondolják, hogy az
egyesület az, hol sokan fizetnek s egy parancsol, — pedig nem az a
dolog veleje, hanem hogy soknak nem csak vagyonszerzési, hanem lelki
tulajdona is egy céllelés végett összedjen. Britanniában például
alig tehetni oly kicsapongó projectumot, hogy arra aláírást tüstént
kapni mód ne volna; s azon utazó, ki mindennek csak héját, de
belsejét semminek se szokta látni, vándorlásiban sokszor jóízűen
elneveti magát a szigeti lakos originalitásán, vagy tán éppen
bohóságán.

Mi nézzük inkább a dolgot közelebbről, minekelőtte nevetnénk,
s aztán ítéljünk; mert vajmi kelletlen érzés valakinek nagyobb felső-
ségét utóbb elismerni, kit előbb gondolatlanul gunyoltunk. Ha azon
plánomot adná valaki p. o., hogy Amerikát vízesatorna által ketté
vágja, s így a mexikói tengeröblöt a Békés-tengerrel egyesíti, mely-
nek sikere valóban elég bizonytalan volna, még is tüstént találna
elég *aláíró*t, de — s itt vigyázzunk, mert ezen tengely körül forog a
műv — *előfizető*t egyetlenegy sem. Kik aláírták magokat, egyedül
önösek s belátások által vezetettvén neveznek ki több személyből
álló választottságot, mely az ügyet minden részről megforgatja, nézi,

vizsgálja, legnagyobb világosságra fejti — s nem nyakra-főre, hanem a tárgy fontossága szerint több esztendeig is, s végre józan véleményét beadja. Ha az ajánlás kivihető s hasznot ígér, elfogadják, s az aláírtak egy jutalmas intézetben, melynek kivitelbeli s pénzbeli dolgaiban a választottság fővigyázattal van, részesülnek; mind azok pedig, kik magokat alá nem írták, abbul ki vannak rekesztve, mivel az actiák száma tán meg volt határozva. Ha pedig szemfényvesztésnek találják a dolgot, vagy nyilvános csalás, s pusztá száraz theoria sülné ki abbul, elszakíttatik az árkus, vége a dolognak, s mindenkinek pénze zsebiben.

Nálunk legelső lépés fizetés szokott lenni; aztán minden hozzájárulásunk, minden publicitás s minden számadás nélkül, — végre véletlen azt halljuk valakitől, hogy *öntöztetésről*, ráfizetésről van szó, vagy a dolog elbomlott, semmi se lett belőle. És mi ezek után csudálkozunk, az egyesületeknek mért van másutt s mért nincs nálunk sikere!

Sokan tudom azon sophismával állnak ez ellen készen: „s még is éppen Britanniában mért nem sült el annyi, mért van ott annyi megbukás, a miről nálunk szó sincs“. Azon hadivezér, ki számos ágyut elfog, némelykor el is veszthet néhányat. Többször esik lóval s lórul, ki annak hátán sokszor jár, mint ki rá se ül. Sokban csatlakozik az, ki sokat próbál, s többször hibázik az, ki ébren van, mint a ki alszik. Ki pénzét clássa, az meg nem bukik, s kincsét se veszti el, ha csak el nem lopják, de értékének semmi hasznát nem is veszi, s rá nézve arany és kő egy becsű. Azon álló hid, melyet a Dunán senki nem próbál, el sem is bomolhat s a t. De mit vesztessenem a szót; azt legalább nem tagadhatni, hogy az egyesületeknek az előadott móddal vitt szerkeztetése által a sorsra épült számolások szerint minden esetre nagyobb a siker hihetősége, s kisebb a sikeretlenség veszedelme.

Mindennapi munka s gyakorlás által mennyit vihet végbe az ember, s mily tökéletességre emelheti természeti tulajdonit, sőt még azokat is, melyekhez legkisebb ügyességgel se látszik birni, s végre mennyit s mi nagyokat állíthat időjártával elő, nyilván tapasztalhatjuk

magunkon, ha t. i. valamit tökéletesen tudunk, vagy világi létünknek valamely jelei vagy nyomai már vannak; de még inkább tapasztalhatjuk szinte minden megkülönböztetett embertársink életrajzában. Jusson csak eszünkbe Apelles, Demosthenes, Epaminondas, Péter cár, tekintsük ujabb időkben Brunelt, Canovát, Lawrencet, Paganinit?

De az ember hijába az, hogy igen sokféle akar lenni, s így alig lehet igazán tökéletes *egyféle*, s kivált nálunk, hol a tudatlanság-bul kilábolás nem éppen oly régi, legszembetűnőbb quodlibetes embe-reinknek szerfeletti sokasága — igazi bölcseinknek pedig, kik az idő-vel egyenlő lépést tartani tudnak, azt meg se előzik, el se maradnak, szerfelett csekély száma.

Tagadni nem lehet, hogy csak azt művelhetjük tökéletes ügyes-séggel, a mit *mesterség s nem időtöltés*képen űzünk. Ismerje meg tehát kiki, mi az ő mestersége s tisztje; ha valamiben felsőbbiséget vágy elérni, fejtse ki azt tehetsége szerint, foglalatoskodjon azzal minden nap, s tegye azt s csak azt minden vizsgálati s tanulási fő tárgyává; minden egyebet melleleg folytasson, az legyen dolga, egyebek nyugalmi, pihenési. Így mi magyar birtokosok a törvény, ország védelme, gazdaság s kereskedés körül foglalatoskodjunk, mert ezeket ismerni tisztünk s kötelességünk, s nem csak úgy, ahogyan azok hazánkban vannak s voltak, hanem a mint külföldön is vitetnek. ne hogy egy-oldaluakká váljunk. Ezek legyenek fő foglalatosságink, minden egyéb szép és kellemes pedig mellékes időtöltés.

Én úgy hiszem, a festés festő, a hegedülés hangász dolga, s hogy ezek szájában, ha önművészetekhez nem tudnak, a kereskedési, politikai, országgyűlési tárgy oly kedvetlen hangu, mint nevetséges vagy inkább fájdalmas egy magyar mágnásban pseudo-Raphaelt, s ál-Kalkbrennert látni, ki se hazája nyelvét, se anyaföldje számos javait s némely hátramaradásit nem ismeri, annak előmenetelén se nem munkálódik, se nem örvend, s kinek mindenre nagyobb gondja, mint éppen természetes kötelességire. Ha mindazáltal egy személyben egyesülhet Zeuxis, Szilágyi, Zrinyi s Rossini, Newton-nak s Pittnek ráadásával, akkor egy szót se szólok, hanem inkább tapsolok annak, ki mind ezen most említett halandók

tulajdonit magában egyesülve érezvén, a tudományok s művészetek minden ágazatit és egyetemét egy frontban kezdi s gyakorolja.

A felvilágosító ellenzés hasznát senki nem tagadhatja. Hogy tudja meg az ember még legalacsonyabb helyzetben is az igazat, ha mindenki minden szavát *igenli*? S hát még magasabb lépcsőn mint tanulhatja ki a dolgok igaz állapotját, ha hiedelmiben soha tagadóra nem lel? S ugyan hogy cselekedhetne józanul a dolgok mibenlétének valódi ismerete nélkül?

A gazdaságban hány fiatal birtokos károsodott már az által, hogy próbáit tisztjei s emberei minden ellenzés nélkül helybenhagyák, s észrevételiket szolgálkép elhallgaták.

Sok számos intézet mért szerkeztetett hiányosan tökéletlenül s rosszul? mert az alattvalók függésben lévén, szólásnál tanácsosbnak tartották a hallgatást.

Hány szép talentum nem juthatott magasb lépcsőre, mivel elhallgattatván gyengeségi, magát önhittségből csalhatatlannak képzé? S általjában mennyi egyoldalú s csak szinenjáró s felületes fakadt már a világon az önakarát azon zavaros kutjából, mely az ellenző észrevételek hija miatt meg nem tisztul s igasságra soha ki nem fejlett?

Csak mindenoldalú vizsgálat által lelhetni fel az igazságot, s ez csak a gondolatok legszabadabb közlése által valósulhat. Hol a beszéd korlátos, ott rab a nyelv s csak rabként szól.

Sokan az ellenzéstől úgy félnek, mint a setétségtől; az pedig epen olyan szükséges az igazság tökéletesb kifejlődésére, mint ez a nap sugárinak szembetűnőbb tételére. Semmi se lehet az egész világi egyetemben *nyomás* és *ellennyomás* nélkül. S csak oly tanácskozás szül bölcseséget s áraszt áldást az emberiségre, hol szabad, hidegvérű, tiszta át- s belátás vezérli a vizsgálatot s okoskodást.

Mai világban senki se hisz azért valamit, mert *ez* vagy *ama* mondja, senki sem indittatik legalább belsejében, mint tán ez előtt, az okoskodó, hanem az okoskodás által, s elmúlt Pythagorassal az *Ő mondta*; s még is hány végzi, ha már minden más fegyveriből kifogyott, eképen okoskodását: „meglássátok, ez ártalmas s veszedelmes

leszen, evvel a czélt nem érjük el; ne kételkedjeteK, higgyeteK nekem“ a mi más szavakkal közelebbrül tán ennyit jelent: „Ti a dolgot más-kép látjátok, én is; egymást nem tudtuk meggyőzni, de a termé-szet — s arrul nem tehetek, hanem ajándékát háladosan haszná-lom — agyvelőmet máskép alkotta, mint tiéteket; én látom a jövőndöt világosan, ti azt értelmetek s vizsgaerőtök gyengesége miatt nem lát-hatjátok, azért kötelességem titeket belátástok s kívánságtok ellen is, szerencsére kényszeritni, vezetni, boldogítani; ti kötelességtok pedig hinni, szót fogadni, követni“ s a t.

Egy ismeretes franczia író azt mondja, az oppositio olyan, mint az epe, kell a test épségéhez egy kevés, de csak igen sok ne, s az a kevés is ugyan egészséges legyen. Ne kárhoztassuk az ellenzést tehát általjában minden kivétel nélkül, hanem *halljuk a más részt is*, az ellenben ne fajuljon el rendetlen s makacs fejességre, s ne gondol-jon az által mutatni character-t, hogy mindég azt mondja „fekete“, mert már egyszer — minden világ nélkül lévén — azt állítá, habár most azt nyilván látja is, hogy fehér. Sokan pedig, kik tán számos esztendő leforgása alatt nem hallottak igaz férfiúi bátor s egyenes szót, ne tartsák azokat mindjárt faragatlan falusi vagy veszedelmes utazott embereknek, kik velek egy értelemben nincsenek, máskép látják a dolgot mint ők, s azt szembe meg is merik mondani.

Azok végre, kik valami igen bölcset vélnek az által állítani: „Ugyan mi haszna lehet az oppositionnak, hiszen azt még Angliában is elnyomja a ministerium“ — arra méltóztassanak figyelmezní, hogy az oppositio hasznot — ha csak a zürzavart nem vélik ily okoskodók haszonnak — az által minden bizonnyal nem hajtana, ha a kormány-nak legjózanabb s legezczélarányosabb rendelésit feldöntené s megse-misítené, s hogy inkább kárhozat lenne az országra nézve, mint sem valami kívánatos, s hogy a felvilágosító ellenzésnek soha nem is lehet semmi egyéb czélja, mint minden tárgyat a maga józan egyenes útjára s tökéletes súlyegyenbeli járására vezérlení, s a ministeriumot arra kényszeritni, hogy mindent előkeressen, kitaláljon s intézzén el, a mi a közjót s közboldogságot legbizonyosabban s legrövidebben eszközli — ezt érti az angol s minden józan az oppositión.

És ha egyszer az igazság előttünk nyíltan áll, a jó rend, mely mindennek lelke, akkor magától foly. A ház s gazdaság körül — legyen a napi s időszaki rend a természethez s körülállásokhoz képest immár megállapítva — a legkisebb is jól s akadás nélkül forog. Szintugy egyesületekben, társaságokban, országglásban.

Csak hogy a dolgot úgy kell venni, mint van, s nem mint lennie kellene. Tartassék meg a régi jó rend elszánt akarattal, a hol pedig látszik a társasági machina akadozása, ott állittassék uj rugó, fris tengely, ép fogu karika; a rozsdá pedig sehol se szenvedtessék, de halkkal vakartassék le, hogy semmi se törjék; s így az előítéletek is csak csendes móddal reszeltessenek, mert azok hamar kiirtása némely öregben tán halált is okozhatna; de hogy azokat már anyatében is keverni kelljen, az bizonyára hazugság.

Összehasonlítások által legjózanabb elmélkedni. S így az egészes itéletü hazafi nemzete elsőbbségin örül, s azokat mind jobban jobban kifejti. Ott pedig kettőzleti fáradozást s halad, hol hátramaradást sejdítne, s minckelőtte jobb s boldogabb hazát keresne, még inkább szereti s nagyobb szorgalommal ápolgatja édes anyaföldét, mint ügyefogyott agg szüleit vagy sebbe esett pajtásit se tudná segedelem nélkül hagyni, hanem még drágábbak lennének szívének! Tanul ő bölcseiséget, de nem egyedül könyvekből, cathedrálul; hallgatja inkább a természet szent szavát, mely minden ember erkölcséhez mágusi erővel szól, s felemelni iparkodik hazáját nagyobb méltóságra, nagyobb diszre.

S hát mi volna még a magyar fellobbanó lángnak a király és haza díszére lehetetlen? — kivált ha sokszori szalmatüzére még azon régi cserbül is vinni akarnánk, mely nem csak vadoninkon, de melleinkben is elég találkozik!

Tőlünk függ minden, csak akarjunk. S nem lelki, testi s országbeli javaink dicsérete emelheti fel hazánkat, hanem hátramaradásink s hibáink nagylelkü elismerése, s azoknak férfias orvoslása. Annyi jó s nemes van bennünk, hogy a jónak mértéke könnyen levonja annak kised sulyát, a mi még hátra van.

A MAGYAR BIRTOKOS SZEGÉNYEBB, MINT BIRTOKÁHOZ KÉPEST LENNIE KELLENE.

A birtokrul s vagyonrul is, mint minden egyébrül elágozik az értelem, s az tulajdonkép a szenvedelmek s érzések számtalan ellenkezési s árnyékozási miatt mindeddig nálunk, sőt másutt is sokak előtt homályban dereng. Az egyetértő legszámosb két felekezet az, melynek egy része az aranyat s pénzt véli, másika a földet s fekvő jószágot tartja birtoknak, vagyonnak; véleményem szerint pedig se kincs, se mező nem az, hanem azok haszonvehetősége. Mit birt Robinson szigetén aranyában, s valjon mit ér kiterjedt határa, erdeje és sivatagja némely magyarnak?

A pénznek csak úgy van értéke s beese, ha azért az élet számos javait magunknak meg is szerezhethük; mint nemkülönben a földnek csak úgy, ha az számunkra az élet számos javait megtermi. S így az a birtokos s vagyonos, ki magának s övéinek az élet számos javait mindenkor s mindenütt bizonyosan megszerezheti; s birtoka és vagyona nagysága vagy kicsinsége azon arányban áll, melyben ő az élet több vagy kevesebb javait magának megszerezni képes mindenkor s mindenütt. Szegény pedig az, ki csak ritkán s nem mindenütt, s nem bizonyosan juthat az élet javaihoz, és szegénysége annál nagyobb, mennél bizonytalanabb a lehetőség, élte szükségzeit kipótlani.

Az ideális vagyon, mint p. o. oly tőkepénz, melyet se le nem tesznek, se kamatját nem fizetik, vagy oly erdő, vagy mocsár, mely

jövedelmet nem hoz, nem egyéb álomnál, s haszna se nagyobb, mert se kenyeret az éhesnek, se ruhát a meztelennek nem nyújt; s mennél bizonytalanabb a tőke vagy kamat fizetése, vagy a jövedelem, annál inkább képzelethez s füsthöz hasonlítható a birtok, a vagyon. Ha száz esztendő alatt fizetik vissza pénzemet vagy annak kamatját, nekem semmim sincs, s nem is lesz soha; ha husz esztendő alatt, akkor tán lesz valamim, tán nem, mert ki tudja, még akkor élek-e? s így folytatva. Mit ért fűszeres ebédje Párisban, a jó meleg mentéje Vilnában az éhséggel s hideggel küszködő gallusnak Berezinánál? Mit értek a sárvizi és siói berkek, melyek most hasznos kaszálók, elholt eleinknek? — Semmit. — s a t.

A pénznek, földnek s minden egyébnek csak úgy van lehető legnagyobb haszna, ha egyiket s másikat minden pillanatban arra fordíthatom, a mire tetszik. Mennél szaporábban juthatok pénzemhez vagy földemhez, s mennél rövidebb idő alatt cserélhetem az elsőt a másikért s viszont; vagy egyik s másikat egyéb életjavakért, annál többet ér nekem száz vagy millió forintom, tíz vagy száz ezer hold földem, s viszont minden becse meg is szűnhet, mert az *érték szorosan a pillanathoz van kötve*. A szomjus embernek friss ital, fáradtnak ágy, fázónak tűz, tengeren küzdőnek part, félénknek bástya vagy domboldal annak idejében többet ér, mint a világ minden egyéb kincse. S azért látunk sokszor *vagyonos* embert kevés birtokkal, s úgy szólván igen *szegényt* iszonyu vagyonnal, mert vajmi sok életjavakat természet ki csekély vagyon helyes körülmények közt, s Croesus kincse sem elegendő még szükség kielégítésre is, ha azzal bátran s tetszésünk szerint nem élhetünk.

S ime csak ez a kevés is igen elég annak kifejtésére, hogy pénzéhez s földéhez képest mért szegény a magyar tőkepénzes és földesur. Az első nem teheti pénzét oly helyre — ha ládájába nem csukja — honnan mindég tetszése szerint ki is vehetné s attul rendes kamat folya is. A másik pedig kiterjedt zsiros dülőji mellett se kap jószágira sok kéregetés, industria s datur modus in rebus nélkül bizonyosan s okvetetlenül egy forintot is. Meglehet, tán becsületes képére ezeket; — de ez más.

Nem szegényebb-e tehát nálunk a becsületes tőkepénzes, mint

természet szerint lennie kellene? Az országban minden van, a mi hitelt adhatna, fekvő jószág, ház, marha, gabona, bor s a t. De ő vagyonaát nem állíthatja ezen alapokra, hanem fővényre, vagy hogy jobban mondjam, levegőre állítani kénytelen. Ha körülnéző s óvakodó, esztendeig is elhever ládájában tőkéje, s ez által nem gyarapodik, s végre oly érzéssel ereszti pénzét más kezébe, mint valaha Mongolfier veszedelmes hajóját levegőnek, — bizonyosan nem tudván, látja-e azt még valaha, vagy legalább hírét hallja-e még egykor!

Végre minekutána minden észbeli erőltetés s vizsgálat — melyekkel a circulus quadraturáját ki lehetne találni — pénzét ugy nevezett bátorságos helyre tette le, sokszor már egy pár év után azt tapasztalja, hogy se pénze tőkéjét, se kamatját többé nem látja, de minden ember által dus capitalistának tartatik, s igen szigorú s fősvény hirre kap, ha pénzét — mely tulajdonkép nem övé s melyet soha nem is lát — nem költi, s abból se felebaráti segedelmére, se a közjó előmozdítása végett nem ad s nem áldozik. Ha minden boszút s mérget, s még ezek mellett a pörben elköltendő pénzt tekintjük s számba vesszük, nekem legalább tréfán kívül ugy látszik, hogy tiszser boldogabb az, kinek semmi tőkepénze nincs, mint az, ki ily forma tőkepénzt, azaz csak annak emlékezetét bírja. Tantalusi kinnál én nagyobbbat nem ismerek.

Ha pedig a pénzes ember nem szerfelett nagy scrupulista, nem könnyebben lesz-e helyzetetésünkben uzsorássá, mint másutt? A ki törvényes kamatnál többet kíván, az előttem uzsorás, akárhogy hímezzük a dolgot. De nálunk sok ember jó szívvvel adná pénzét 5 s 6-tal 100-tul, ha tőkepénze feneken s nem levegőn, hypothekán s nem hypothesisen állhatna, és sokkal szivesebben, mint 10 s 20-al 100-tul bizonyosság s hitel nélkül; s ha ezen utólsót teszik is, sokan eleintén a törvénynek ebéli hiányos létével csendesítik el lelkiismereteket; mint sok katona ellenség előtt szükségbül csak egyszer élvén máséval, végre megrögzött rablóvá lesz; ugy ama pénzes néhány megilletődés után rendes uzsorássá válik, ki többé pirulni nem tud. S erre a törvények hiányossága vezet, melyeknek az embert éppen ellenkező utra kellene idézni s kényszeríteni!

De hát még a földesurak, a birtokosak mi állapotban vannak, s azoknak természet ellen való szegénységekről mit mondjak? Ha egynek pénzre van szüksége, minden jósági mellett ugyan kaphat-e törvényes kamatra elegendőt könnyen és tüstént? Hány van köztünk, ki nem kénytelen termését, gyapját s a t. bizonyos időszakonként, sőt némelykor még idő előtt s árán alul is eladni? S hánynak, ki már a *praecipitium* fenekén nyugszik, legömbörödése első kezdete s oka nem egyéb volt, mint egy pár ezerre való szüksége, melyért akkoriba birtoka ezernyi hitelt adhatott volna, de melyet rendes és világos hitel hija miatt csak felette nagy uzsorával kaphatott? Hány birtokost ismerek magam, ki mindég pénzben szűkölködik, s kinek kincse maga előtt mindég el van zárva?

Vegyünk egy példát elő: ha valakinek százezer forint bizonyos jövedelme van s egy millió adóssága, az hatvan ezer forint kamatot fog fizetni, s így neki esztendei kiadásaira negyven ezer forint marad, s éppen annyi birtokkal bir mint az, kinek adóssága nincs, s tiszta esztendei jövedelme csak negyven ezer forint. Ez axioma, s ennek az életben is úgy kellene lenni, s hol hitel van, a dolog mindenütt úgy is áll; de nálunk az elsőnek semmije sincs, vagy nem sokára semmije se lesz, midőn a másiknak negyven ezer forint jövedelme van.

Ez furesa s csudálatos jelenés, különös tünemény ugy-e? s kivált azokra nézve igen mulatságos és hasznos, kik telhetetlen apjaként az adósságokat s jövedelmeket ily arányban vették át úgy nevezett örökös jóságikon, s kik mint jobb s nemesb időszak fiai alig képesek minden buzgóságokkal s felemeltebb érzéseik mellett is hazánk javára czélzó fáradozásik által néminemüképen kidörzsölni azon mocskokat, s elfelejtetni azon szennyt hazafiakkal, mely szüleik élete után hátramaradt, s mely minden becsületes emberben, ha gyűlöletet nem is, legalább szánakozást gerjeszt. A hitel hija felijeszti hitelezőit, s kérje fel csak tőle egy rész tőkét, kész a megbuktatás. Az adósságok mennyiségét senki bizonyosan nem tudhatja, a jószágok beese elirányozva nincs — a mi szerfelett változó jövedelminkkel lehetetlen is — s így a *panica* sokszor ok nélkül is annyira elfoglal minden hitelezőt, hogy a zürzavarban végre mind az adós, mind a hitelező

károsodik, s csak azok gyarapodnak, kik a zavarosban tudnak halászni, s a pörök ágozatit, s archivumok kulcsait oly szorosan tartják markaik közt, hogy az ily állapotban lévő földesur minden jó, szelid s szép tulajdoni mellett egyéb minden, csak nem ur, s minden esetre sem nem földesur, sem nem birtokos, sem nem vagyonos, s őtet az, a mi övé, közelebbbrül nem illeti, mint sok titkos tanácsost a titok.

Ha idő volna egy jószágot visszaváltani, vagy egy familiabelit megtartani, bár adósság jószáginkat nem terheli is, pénzt hihető nem kapunk, vagy bőrünket nyuzzák. Minden más országban repülve hoznák a pénzt, s nem mivel a pénzkeresők tán grófok, bárók, nemesek, vagy mivel jó s hires emberek, hanem mivel hypothekát tudnak adni. Nem is ér hitelre annyit a szép kép s az ugy nevezett emberséges pofa, mint ház, föld, erdő, juh s a t. Nálunk a hitel, mintha legveszedelmesb tengeren kereskednénk, nem valódiságon áll, hanem az adós vagy emberei ügyességén vagy csalfaságán, a hitelezőkkel t. i. elhítni azt, hogy az adósság csekély, az érték nagy s minden jó rendben van. A ki jó színjátászó, egy darabig rá is szedi a publicumot, mig elvégre magas állásáru a dráma utolsó scénájában nevetségesen maga bukik le, mint *Don Juan* vig vacsorája után a gőzölgő mélységbe!

Ha jó alkalom fordulna elő jószágot szerezni, vagy az ősieket nagy s bizonyos nyereségre instruálni lehetne, valyon tehetjük s eszközhetjük-e, kapunk-e arra oly könnyen s bátorsággal, mint azt birtokunk s vagyonunk szerint találni kellene, elégséges pénzt? S nem attul kell-e mindég tartanunk, hogy legkisebb gyanu, nehogy többet költünk mint van, hitelezőinket annyira felijessze, hogy azok tőkepénzeiket ismét felmondják, s minket tán legnagyobb zavarba hoznak?

És ez földesuraink s földbirtokosink állapotjának vázrajza, s ebből látszik, hogy inkább *mende-monda* teszi hitelünk létét vagy nemlétét, mint fekvő jószág, ház, marha, gabna, bor, s a t. Azonban ne aggódjunk ezen, türjük, sőt örüljünk rajta, mert ez is praerogatívánk egyik szép következése, melynek a zsidó annyira örül s nevet, midőn mi félelemkedett büszke érzéssel függetlenségünkről álmodozunk,

de magunkat egyszersmind általa megköttetni engedjük — hogy azt valóban inkább az ő praerogatívájának mondhatnók!

Ezen következtetések pedig, melyekről szólék, nem valamely rossz vagy ellenséges hozzájárulás által eszközöltetnek, mint sok szomorú játéokban, hol több széplelkű egy gazember által borítottat gyászba, hanem kirekesztőleg a hibás principumból folynak, s a hiányos törvények származéki; melyeket azért festék legnagyobb egyszerűségeken, hogy az olvasó annál tisztábban lássa, a rossz elrendelés mily veszedelembé s nyomorúságba hozhatja az embert önhibája nélkül, mint a sors vaskeze a vétek súlyában az erényre született Őrindurt bünbe keveri, és szánakozásunkat azért gerjeszti annyira, mivel nemes lelke nem bírhatja a vétek szennyét. Így gerjeszti bennünk a szánakozást, de a haragot is méltán, hogy ily bilincseket szenvedünk magunkon, midőn azokbul kifejlteni csak tőlünk függene.

Nem mondom, hogy kivétel nincs, s hogy minden familia körülállása ezen rajzhoz hasonlít, mert köztünk is él még a hitel, becsület s az adott szó szentsége; de az egészre nézve mit gyengíthet néhány példa? „Terracina s Nápoly közt nincs veszedelem, mert csak minden tizediket rabolják ki; a pestis nem valami rossz, mert Törökországban is találkozik vén ember; nálunk jól megyen a kereskedés, mert drágán eladhatni veszprémi vásáron a búzát; gazdaságunk igen is virágzik, mert Marien-Auban irrigatio is practikáltatik immár,” s számtalan eféle hijábavalóságokat el lehetne éppen oly igazsággal mondani.

De mily kép lenne még az, s mily fekete s vérszin kellene hozzá, ha némelyek pénz-machinációit rendre kifesteném itt — kik mint a kísértet az ártatlan halandót esztendőig követik, hogy egy gyenge pillanatban bünbe keverjék, kik, mondom, hideg vérrel koholt planum szerint egész nemzetségeket kirabolnak s véreket vampyr gyanánt isszák. S ezt a törvény nem hátráltathatja!

Ezen émelygető sárt azonban feldulni nem akarom. Munkám célja nem felebarátom megítélése, mert az csak Istené; nem büncinek napfényre hozása, mert ez kormányé; szándékom csak pénzbeli hibás elrendeltetésünk következtét olvasóm szeme eleibe állítani, s ötöt

arra figyelmessé tenni, hogy a veszedelemtől magát ily *abderita* körülállások közt mikép óhassa.

Rossz ember mindenütt van, s arra vigyázzon, azt sujtsa a törvény. Keresztény jótévőséginkben higyjünk minden emberről jót; pénz, kereskedés, alkotmány dolgában mindenkiről pedig a legrosszszabbat — úgy fogunk ezen s a más világon boldogulni. Hagyjuk azokat érzékenyen sententiázni, kik mindég kölcsönös bizodalomról álmadoznak, mintha csak szentek közt lalnánk. Ha úgy volna, mint ők hiszik, se contractus, se testamentum, se obligatio nem kellene, sőt még a Corpus Jurist is elégethetnők, mert az egymáshoz vonzó szép bizodalom mind ezeket szükségtelenekké tenné. De ily ábrándozók, kik Eldoradóban vélik magokat, vagy minden vagyoniakat elvesztették, már nagy bizodalomok miatt s alamizsnára szorultak, vagy a mit még inkább hiszek, másokat esalni akarnak, a mit olyanokon könnyebben vihetnek végbe, kik biznak, mint a kik nem biznak, mert azok magok adják oda a miek van, ezek pedig elzárják.

Vigyázva vigyük tehát főképen pénzbeli dolgainkat, vagy hogy világosabban mondjam, senkiben ne bizzunk vaktán. Míg pedig hitel nélkül szegénykedésre vagyunk ítélve, vegyük addig sok számos hazánkfiait például, kik ámbár tudják, hogy majd-majd lerohanó lavinákon járnak, onnan még se távozhatnak, mintha természet-feletti erő tartóztatná őket az iszonyu fuvaton, s mind mélyebbre onlanak le ellentállhatlanul az örvénybe. Mint Goethe halászát a bájoló nympa mágusi erővel vonja le tiszta kristályába, úgy huzza őket is valami lefelé a szegénység és szégyen zavarába — s kár hogy felébredtekor nem lilomszinű hölgyet, hanem samaritánust tartanak karjaikban, — vagy inkább az őket.

S így szükséges a dologhoz, vagy legalább annak philosophiájához valamennyire értenünk, ezt pedig másképp nem eszközölhetjük, mint nevelés, tanulás, idomlás — elkészítés — által.

Mennyit irtak már az elsőről jó Isten, s mely sok jót, derekast! De hány ember olvasta, mely kevés emésztette meg, s ugyan kik hozták életbe? Ezzel is csak úgy vagyunk, mint fen a bölcsesség

előadott állításival; kiki elmondogatja, s kevés vagy senki se követi. A nevelésről mindenki szól s okoskodik, hasznát, sőt szükségét átlátja, de magára s másokra nézve mi hasznót von belőle? Hány tud élni magához s körülállásihoz képest? Nézzünk körül; magyar birtokosink, kivált a dusabbak közt hány a jó gazda, törvényértő, szónok, hazaismerő, honvédő? S nem mind ezt kellene-e mester-ségünk szerint *tudnunk*, midőn tán sok más egyébhez inkább értünk, s azokban pedig csak melleleg s félszegen vagy éppen nem vagyunk jártasok.

Erről azonban nem mindenki tehet, mert némelyeket szinte már gyermekkorunkban kell tanulnunk, s ha nem tudjuk, szüleink hibája. Mindég csak azon kötelességekről szólunk, melyekkel szüleinkhez kötöttünk, azokrul soha vagy ritkán, melyekkel gyermekink iránt tartozunk, holott ezek még szentebbek. Hála az egeknek, hogy szüleim, kiknek áldom hamvait, ezt éppen úgy hitték, s azért ily szó illik is ajkaimra! Ha kötelességünk háladosaknak lenni lételünkért — mely előttünk tán nem is kívánatos — s azért mivel éhen nem hagytak halni, vagy mivel mint egy agárkölyket messze a háztul kosztba adtak, ahogy XIV. Lajos híres idejében volt szokás, nem százszor nagyobb kötelességünk-e oly lényről gondoskodnunk, melyet mi idéztünk életbe, s melynek szerencséje s nyomorúsága nagy részint kezünkben van?

A nevelés s kivált az első benyomások bámulandó követke-zésűek; úgy hogy annak hija, s ezeknek ereje miatt sokan se lelki testi javaikkal bölcsen élni nem tudnak, gyakorta legszorosb szükségikhez tartozó isméretekben szűkölködnek, s az által természetesen oly kábultságba s végre oly nyomorúságra jutnak, mint azon mester-emberek, kik mesterségeket nem értik.

Ki dob el kenyeret egy hamar közülünk készakarva, s ha a zsemlye bélét vagy kenyér héját elvetjük is, nem rendül-e meg ben-nünk valamely érzés, mintha nem jól cselekednénk, s inkább titkon dobjuk félre, vagy zsebünkbe dugjuk, mintsem más előtt hajitanók el; és mért? mert dajkánk mondá egykor: „kenyeret vesztegetni nagy bűn“ s a t. S való is magában a dolog, hogy Isten áldását elhajítani nem kell, mert azzal a szegény élélhet s a t. De az különös, hogy tán

éppen az, ki egy darab kenyér elvetésén szinte megdöbben, száz-
ezreket, melyekért még annyi kenyeret lehetne vásárolni, legkisebb
megilletődés nélkül szór ki. S mért? mert későbbi dajkája, szülei t. i.
s nevelői vagy nem voltak, vagy nem mondták néki, „pénzt, vagyont
kivetni bűn“, vagy ha mondták is, nem oly jó móddal s aggódo nyá-
jassággal mondták, mint azt első dajkája éneke zengé fülébe.

Az éjféli óra zendülése — mintha felébresztené a mult lel-
két — mellünket összevonja, s belső illetődéssel sejdítjük nyitva
állni a régi idő érzekapuit — s borzadva véljük érezni szorosb össze-
kötését az élőknek a holtakkal. Hány bajnok, ki a harcmezőn
félni, rettegni nem tud, ki bátor szemmel nézi a halált, gyengül el
könnyen az éjféli csend magányában a temető halvány emléki közt?
S mért? mert gyermekkorában száz meg száz mese nyomta lágy
velejébe eltörülhetlen nyomdokát, hogy az éjféli óra által függ a jelen
a multtal, az emberinem a lelkekkel össze! Mi fekete színhez kapcsol-
juk a gyász ideáját, a chinaiak fehérhez; mert kedvesinket mi fekete
öltözetben sirattuk, s láttunk sirni másokat, ők fehérben. S nincs oly
okoskodás, oly önmeggyőzés, oly erő, mely kisdéd korunk első beha-
tásit kiirthatná.

Hány észrevételre ad mind ez alkalmat? s kivált oly szülőkben,
kik magokat nem úgy *sokszorozzák*, mint az állatok — hanem az
ember méltóságát is fen akarják tartani.

Életbe léptünkör mindent elkövetnek elgyengülésünkre. A tiszta
levegőt tőlünk elzárják, mintha mérge volna; tej helyett levesekkel
fulasztanak s a természet utjátul, mely közel van hozzánk, egészen
eltávoznak, mert azt igenis távol keresik; később ideinkben pedig
szinte mindenre tanítanak, csak életbölcseiségre nem. Vagy kirekesztő-
leg lelki tulajdoninkat, vagy egyoldalulag csak testi tehetséginket
élesztik s gyakorolják, mintha egyedül lélek vagy csupa test volna
személyünk. Ismertetinket s ügyességinket is nem annyira idomítják
valódi haszonvételre, hanem csakhogy meglegyenek, mint ama
filigrán remek, melyet csak nézni lehet — mert haszonvétel által
ketté törnek.

Sem azon könyvtudós, ki testével tehetetlen, sem azon gymnasta,
ki lelkének hasznát nem tudja venni, nem tökéletes ember. Mind

testi mind lelki tehetségeknél teljes idomzatban kell kifejtve lenniük, hogy az ember a lehető legnagyobb tökéletességre emelkedhessen. A lélek úgy megkívánja az eledelt, mint a szív s a test — s az is elbágyad, elhervad a nélkül.

Ugy nevezett világba léptünkkor — mintha az előtt abból kirekesztve lettünk volna s azért abba nem ritkán úgy is lépünk belé, mintha holdból jönnénk, — annyi bal szokásra találunk s annyi bévett életrendszabásra, melyeknek alapjuk nincs, de melyeket igaznak tartanak, s tán mi is tartunk — mert mindenkinek száján forognak — hogy természetesen vagy mi is a többiekkel egy sorban járni vagyunk kéntelenek, vagy víz ellen uszónak tartatunk.

„Az én fiaim társaságokba, theatrumokba s a t. nem fognak menni, minekelőtte iskoláikat nem végezték el“, így okoskodnak gravitással sokan. És a köznép, mivel ezt már sok okos embernek tartott uriszemély mondá, még ugyan egészséges belátás s elrendelésnek tartja; midőn csak egy kis részrehajlatlan fontolgtatás után is éppen oly nevetségre méltó s természettel összeütköző nevelésmódnak leljük, mintha az anyaveréb fiával csak esztendőskorában próbálgattatná a repülést s a róka megnőtt-korú kölykével a ravaszkodást s a t. Nem, nem, az embernek esni kell; és sokszor esni, míg maga lábán tud állni; essék tehát inkább akkor, míg teste gyenge de hajlékony, csontjai vékonyak, de engedők. Minden törés vagy seb, akár testi akár lelki — nem oly veszedelmes akkor, mint megletkorunkban.

Tapasztalást pénzért venni vagy hagyományképen kapni nem lehet — fizetni kell azért mindig és mindegyiknek; a különbség csak az, hogy egyik minden testi szerencsáját s lelki egész nyugalmat veszti a tapasztalási alkuban, másik pedig a veszedelmes vásárból még birtokának jobb részét megmenti. S nem ez-e a nevelés célja? Minden törekedésünk nem a szerencsének-e, vagy ha azt az egek megtagadják, legalább a megelégedésnek elérése? S idomulásunk az élethez valyon eszközli, vagy elősegíti-e ennek elérését?

A köznép a szerencsét kincs és hatalom czirkalmával méri. Sokszor halljuk állítani egy olyanról, ki magas születésű gazdag ifju, „Ej be boldog!“, noha az, körül mondják, tán sokszor közel a

kétségbeeséshez halálos keserőséggel éli napjait. Van az emberben valami, melyben minden a világon mint egy tükörben mutatkozik. Ha tiszta ezen tükör s mindent rózsza színnel fest, akkor megelégedett az ember; ha homályos s abban minden setéten tűnik elő, akkor boldogtalan. S azért látunk sok szerencsétlent, kit szerencsésnek lehetne gondolni; s viszont sok megelégedtet alacsony helyzetben, kinek alig van élelme.

Ezen valami pedig általjában véve nem egyéb, hanem *elromlottság* vagy *elcincromlottság*. És ugyan ezt mi eszközölheti vagy hátrálthatja jobban, mint az első benyomások, anyatétjjel szítt s gyermeki korunk elő-fogalmai, a mi nem egyéb, mint a czélirányos vagy elhibázott nevelés, mely jövőndő életünk s sorsunk vig vagy szomorú létét határozza el!

Ha végre már szárnyinkon repülünk, hány bal vélekedéssel kell küszködnünk — s mennyire lep el akaratumk ellen minden felvigyázásunk mellett is a rozsdá, a penész, mint a levegő, melyet be kell szivnunk, legyen az egészséges, legyen bár hideglelős.

A mi testi tehetséginket illeti, hány képzi magát nagyobb tekintetű embernek, mivel nem jó gyalogló, lovon nem jár, uszni, viaskodni, evezni, síkánkozni s több efélét nem tud, s azt véli, hogy az csak ifjúsághoz s alacsonyabb rendűekhez illik. Pedig bizonyosan testére és így egész személyére nézve tökéletesb ember az, ki több gymnastikai ügyességgel bír. — A mi ellenben lelki tulajdonink kifejtését illeti, némely azt általjában csak hazai tudományokra, némely pedig egyedül külföldiekre, s nem különben úgy nevezett szépművészi vagy speculativa nyomozásokra terjeszti. Ha nem tudunk francziául, szép társaságban kikaczagnak, ha nem tudunk magyarul, szánakozást gerjesztünk hazánkfiaiban. Ha sokat nyargalunk, gyaloglunk, uszunk s a t., némelyek előtt komoly férfitü tekintetünk szinte veszélyben forog, mert ezek gyakorlása mély ítéletek szerint minden lelki tulajdönt kirekeszt; ha pedig mindég csak olvasunk, ülünk, jóllehet egy kevésbé sétálgatunk, végre akaratumk ellen is úgy meghizunk s minden esetre annyira elgyengülünk s asszonyosodunk, hogy Insurrectióhoz többé nem állhatunk, ha ott nem csak vitézi öltözetet s titulust akarunk halászni, hanem ugyancsak derekasan katonáskodni is.

Egyik ma azért kárhoztat, mert harisnyát viselünk, s inasunk német ruhában jár, vagy hogy lovunk farka rövid. Másik vadságunk s betyárságunkért üldöz, s nevetségesnek látja, hogy még utcán s lóháton is pipázunk. Egy harmadik mindent megbocsátna, csak szakálunk ne volna oly hosszú; de felejtí, hogy csak két életforgás előtt eldődinknek, kikre annyira szeretünk provocálgatni, igen hosszú szakálok volt, s akkor megint bizonyosan ők hitték, hogy elbomlik a világ, ha azon szép férfui fekete, vagy patriarchai hó szakálhoz beretva közelit! Mintha polgári erénynek szakál volna fészke, úgy mint Sámson óriási ereje — az írás szerint — hajában volt. Egy más megint késő ebédlést gyűlöl mint halálos bünt, s azt ki későn s tán munka után eszik, magánál, ki korán s tán munka előtt nyeli sültjeit, sokkal csekélyebb embernek tartja. S számtalan több eféle, melynek előadására hónapok kellenének!

S ily helyzetben addig vergődünk a *„mit tegyek s mit fognak mondani“* közt, míg mindenkinek szolgáljává s előítéletek rabjaivá leszünk, vagy keblünket bezárva, az élet piacztát odahagyván, igazi egoistákká válunk.

S nem ezen két osztály teszi-e az emberi társaság nagy részét, melynek egyike rabláncz által lebilincseltetve minden magasb s nemesb repülésre erőtlen, másika pedig elkeseredve se felebarátinak, se hazájának nem él, hanem csak önmagának, s elszakadását a világtul mint embergyűlölő kezdi s közönségesen mint sybarita végzi, ki se lelkét, se szívét többé semmivel sem táplálja. S pedig magyar boldogan vagy csak megelégedten is miként élhet ily erkölcsi eledel nélkül, ezt kérdem részrehajlás nélkül? A magyar, kinek nagyobb része lélek?

De hol a hiba? Hogy a nevelés tárgyiban, t. i. testünk kifejlődése, statusunkhoz szükséges tanulásink s társaságban multhatlanul tudnivalóink közt nincs összehangzás, súlyegyen; s hogy közönségesen sokban igen is haladtunk, s így másban egészen hátramaradtunk, mely elég oka tökéletlenségünknek.

A gymnastikát igen későn kezdjük s azért minden ágozatiban, mint kellene, azt jóformán soha meg sem is tanuljuk. Bajos is 30 esztendő embernek ügyetlenül a vizet verni s abból untig inni,

vagy a jegen nem sokkal igézőbb alakban jelenni meg, mint valamely lóforma állat, melyet néha juhnyáj közt is látunk, midőn melettünk ügyes mozdulatukkal a legkisebb gyerekek is a vízben vagy jegen egymást versengve üzik. S azért, ha szüleink irántunk kötelességüket e részben elmulaszták, tán többé nem is kezdünk ezen gyakorlatokhoz, a mi által, akárhogy tagadjuk is, valamely csorba marad rajtunk.

Mesterségbeli tanulásinkat se folytatjuk oly állhatatossággal, mint azt tenni kellene s bizonyosan tennők is, ha magunkat őszintén kérdeznők, s így elhatározottan tudnók, mihez kell fognunk. Mi igen sok oldalra daraboljuk természeti talentuminkat s azért közönségesen tudunk *ex omnibus aliquid, ex toto nihil*, — s így se oly jó s ügyes katonák, se oly törvénytudók és szónokok, se oly jó gazdák, nem lehetünk, mint azok, kik minden idejeket s törekedéseiket ezek közül csak egyre különösen fordítják.

A mit végre az életben s társaságban tudni kellene, igen is messze keressük, s köztünk sokan azt gondolják, hogy öntartásunk mennél feszesb, csafartabb, piperésb s különösebb, annál kellemesb s tetszetősb, holott az egyenes, természetes s férfiúi egyszerűség, kivált magyarban, minden bizonnyal kirekesztőleg legnemesebb s kedveltebb mód élni világát. Viseletünk s külsőnkre nézve kívántatót vagy keveset, vagy tán igen is sokat tanulunk, s az által becsünk egy részét megint elvesztjük. A külső pedig sokkal fontosb mint gondolnók; mit ér a legszebb pentelikei márvány, ha kifaragva nincs? De lehet belőle belvederi Apollo s csak annyi, és nem több; mert minden még tökéletesbre való törekedés — megsemmisítné a remeket. Ily formán mily nevetséges lehet földink is, ha valami igen különöst s igen tökéletest akar mutatni, vagy abban keresi credetiségét s magát *geniének* véli, ha se nem nyiri, se nem fésüli haját, kezét pedig mint Newton soha se mossa!

S így nevelés, tanulás, idomulás kell. De mint eszközöljük ezeket? számos mestert mikép fizethetünk, jó nevelőket mi módon tarthatunk, minden szorgalmat mely uton fordíthatunk gyermekink kimívelésére, hazánkat s a külföldet hogy ismertethetjük meg velek? *Hiszen mind ez szörnyű sokba telik.* Pénz kell tehát! De ezt megint

ugyan ki adja? Kell tehát előmenetel a gazdaságban, kell kereskedés! De ezekről csak álmodni se lehet bizonyosság s *hitel* nélkül.

Honunk felemelkedésének mélyebb köve tehát a hitel a nevelésnél ugy-e? S azért mely hijábavaló beszéd, melyet sokszor köz tapssal kéntelenítettünk hallani: „maradjunk szabadok, habár szegények leszünk is” — mert akárki mit ábrándoz, csak a vagyonos nemzet szabad, s egyes személyekről Franklin azt mondja: „könnyebben összerogy az üres, mint a teli zsák.” Az, ki jobban bírja magát, rendszerint függetlenebb, mint az, ki néha más segedelmére kényszerül, többet tudhat, mert élelmére nincs annyi gond, több ideje marad öntapasztalására, gyermekeit jobban nevelheti s a t. S ha lépve megyünk előre, úgy látszik, hogy a mező virágzása, kereskedés sikere s lakosok fényes bőre a szabadsággal mindég karöltve jár; a szegénységből ellenben elaljasodás, abbul pedig végre szolgaság leend, vagy pásztori s rablóí életmód, mely farkashoz illő inkább mint emberhez, ki szebb s hatalmasb lelkek rokona.

Mindenkinek ön mesterségét kell tanulni, azonban tanulni kétféleképp lehet: rendetlenül s rendesen, és száz tanuló közt, ki rendetlenül, vagy ha szabad mondanom, szokás szerint tanul, tizben a tanulás több hasznót fog tenni, mintha éppen nem tanult volna, kilenczvenben pedig több kárt.

Az elmének főtehetségi — praktikai tekintetben véve — a képzelet, emlékezet s ítélet. Ezen három tehetség egyenlő, vagy inkább egymáshoz illő arányozata alkotja a tökéletes egésséges agyvelőt, s ha egyike ezen tehetségeknek nagyobb hatalmat vagy kiterjedést nyer, az szinte mindég a két más tehetség kisebbségével s csorbulásával szokott esni.

Ki rendetlenül s minden systema nélkül tanul, az emlékező tehetségét terjeszti s képzeletét; mert bizonyos, hogy két idea egy harmadikat szül. S némelyek társaságában ideáink csudálatosan szaporodnak, másokéban szinte elmaradnak, s egyikkel több észet lelünk magunkban, mint másikkal. Ha valakinek egy saját új gondolatja sincs, majd támad két oly gondolatbul, mely másé s melyet

hallott vagy olvasott, s az észrevehetőleg tán legkisebb hasonlatban sem fog lenni a nemző gondolatokkal; ugymint az állati vagy emberi származat némelykor egy nemzőjére sem üt, vagy tán egyik s másikhoz is csak igen keveset hasonlít.

Már a képzelet s emlékezet felemelése s kiterjedése által az ítélő tehetség csonkul s keskeny körökbe szorítatik. Pedig ezen tengely körül forog minden embernek mestersége.

Nem kell ennek következtésében a koponyát többlet tölni, mint a mennyit elbír, nehogy az ítélő erő gyengüljön, s tanulni józanabb az életből, az emberektől, mintsem mindég csak nyomtatványokból s a multból. Senki se higgye, míg él, hogy tanulását már elvégezte, hozza inkább báró St. mondását emlékezetébe: „abbul, a mit nem tudunk, több százezer tudóst lehetne koholni“, mert bizonyos, hogy azon rész, melyben egy cseppet se vagyunk jártasok, jóval nagyobb, mint hol egyet s mást homályosan már gyanítunk.

Sokan csak azért sem mennek némelyekben elő, mert azt gondolják, tudják immár. Magamnak van emberem, ki a kávé s rizskása-főzést Törökországban, fagylaltak készítését Olaszországban s a t. soha tökéletesen meg nem tanulta, mert „hisz ez nem nehéz uram, már ezt úgy is tudtam“ volt állítása s ma se tudja. Mások helytelen szégyenből nem vallják meg egyenesen, a mit nem tudnak, s így soha se merik elfogadni az első leczkét, nehogy hazugságon éréjk őket.

Hogy pedig általjában még úgy se bírjuk magunkat, mint ahogy hitelünk nem léte mellett is bírhatnók, ennek még egyéb okai is vannak. Mindenek előtt ritkán tudjuk tisztán, mi a vagyonunk, s így közönségesen abban csalatkozunk, hogy jobban véljük birni magunkat, s ahoz képest élünk is. Nincs továbbá jószágink javításában systemánk. Vagy mindegyre javítunk, s szép s nagy jövedelmink mellett mindég pénzben szűkölködünk, s életünk nagy részét úgy töltjük, mint egy vándorló mesterlegény; vagy pedig egyszerre minden életgyönyörűségben akarván részesülni, jószáginkat a helyett, hogy jobbitnók, inkább rontjuk s oly állapotban hozzuk, hogy jövedelmink végre mintha kiszáradnának, elmaradnak, kívánságink pedig azonban napról-napra nőnek.

Azon módokat s intézeteket se igen ismerjük, s kivált nem értjük, melyek által civilizáltabb országokban ámbár kis tehetséggel, mégis sokan szinte minden élet javaiban részesülnek, melyek nálunk kirekesztőleg csak vagyonosok sajátai. — De ezekről majd más időben.

Az említettek mindazáltal csak hitvány módjai a gyarapodásnak azokhoz képest, melyek a bizonyos hitelből áradnának a tőkepénzesre, földbirtokosra s egész országra, s inkább csak a creditum természetes következési.

Vehetné csak kamat nélkül mindegyik künn heverő pénzét, mely valóban neki egy kopott malomkőnél többet nem ér, kezibe, kaphatna csak a földesur jószágai becse szerint elegendő pénzt becsületes kamatra, — s lehetne is bizonyos, hogy azt megint fontos ok nélkül nem mondják fel — mennyit nem nyerne az által a közönség, az ország, s mennyire nem terjedne lassan-lassan ennek haszna jóltévéleg a haza legkisebb ereibe! A természetmények egy kevéssé jobb ára, a pénznek kissé sebesb fordulása, mennyire nem emeli időszakként egy vagy más vidéknek egész lételét? De, mint változó időben, látszassék bár néha napsugár, nem érhetik a gabna aratásra, mert ahoz állandó szép nyári idő is kell; úgy nem fejlődhetik ily villám rövidségü jobblétünk által mind az ki, a mi anyaföldünk virágzását, földeink jobbulását s a haza nemesb és magasb állását minden bizonnyal következtetné. S ha meggondoljuk, hogy mostani állapotunkban semmi egyéb nem tart, mint azoknak okoskodása, kik a dolgot éppen nem értik, vagy azok, kiknek a mostani zavar és setétség eszközléseik rutsága miatt kívánatos, — valóban azt mondhatni rólunk: szárnyaink magasb repülésre nem igen valók!

Ezek szerint úgy látszik, hogy mind testi, mind lelki hátramaradásunk egy fő oka a *hitel hija*. Agyvelőm legalább úgy mutatja, s más szövétnekem nincs. Boldogok, kiket inspiráció világít!

Azonban fordítsuk meg a kérdést, s ezen szakaszt vizsgáljuk tovább.

A MAGYAR NEM BIRJA MAGÁT OLY JÓL, MINT KÖRÜLMÉNYEI ENGEDNÉK.

Ki minden nélkül el tud lenni és semmi szükségei ninesenek, irigylésre méltó, tagadni nem lehet; s kivált ha egy olyan szabadulhat meg az élet számos kötelitül, ki annak minden javait ismeri is, s nem olyan, kinek minden nélkül ellenni kell, és szegénysége s nyomorusága soha sem éreztete vele valami jobbat. Azonban se Zeno, se Rancé iskolái nem illenek a mai józanabb időkorhoz helyesebben, mint Epikurose vagy Voltaireé, mert az emberiség diszére jóformán el van már döntve, hogy a lehető legnagyobb szerencsét sem a magától mindent megtagadó, sem az örömeiben undorodásig uszó nem találja fel, hanem az, ki lehető legtöbb keserű érzések eltávoztatása mellett, mérsékelve még édes gerjedelmekkel is örvend. S így ne gondoljuk, hogy az, ki nem szegény, már jól is bírja magát, mert a ki jóllakott, kinek ruhája s hajléka van, bár sokan boldognak tartják, és szegénynek általjában nem is mondhatni, még messze van azon megelégedés pontjátul, melyet elérni minden ember törekedik. Ki állati része jóllétében gondolja feltalálni belső esendét, nem ismeri nemesb lelkek szép örömit, s boldogsága nem lehet sokkal nagyobb, mint az állaté, mely nem tudja „honnan, mi, hová“, s azért éppen úgy méltó az irgalomra, kinek módja nines lelki tehetségei kifejtéséhez, mint kinek kenyere nines; szánakozásra éppen úgy, ki lelki cledelt nem birhat el, mint kinek gyomra testi táplálást nem emésztethet; s ha valamelyiknek hátramaradni vagy veszni kellene, veszne

inkább az agyag. De nem szükség, sőt öncsorbulásunk lenne, míg emberi létel sorsunk, ha csak egyik részünk kényei vagy a másiknak reményei volnának kielégítve. Se magasb lelkek, se állatok nem vagyunk, hanem emberek; élünk azért mint emberek, csakhogy halhatatlan részünk soha ne váljon rabbá.

Azon okoskodás: „boldog ki nem ismeri a jót, mert így nem is óhajthatja“, már elavult — s éppen oly józan, mint: a kő szerencsés, mert semmije se fáj. Nem negativa, hanem positiva szerencsére van alkotva az ember, csakhogy kész sültet ne várjon házához, de a földdel vivjon meg, hogy azt megszerezhesse magának; úgy minden bizonnyal nincs a magyar szegénység-tűrésre teremtve, hanem, hogy mindegyik azt mondhassa magáról, „jól birom magam“. Ennek értelme pedig ugyan tág, s ezt sem érhetjük el emberhez illendően az országúton, vagy kandallónál ülve, mert számtalan szükségünk van, melyeket kielégítnünk kell, minekelőtte magunkról azt mondhatnók: jól bírjuk magunkat; s mely igen nevednek azok napról-napra, a mint a mesterségek s tudományok inkább s inkább fejlednek, s mi állatiaságunkból mind jobban-jobban kilábolunk. Azonban azt, a mit az örökkévaló csak restül tagadott meg, a fáradozónak pedig azért nehezíté, hogy munkája gyümölcse annál édesb legyen, kirekesztőleg csak bölcs elintézés s állhatatos munkásság által tehetjük sajátunkká.

Szép termékeny mező, csinos ház, falusi élet kellemei, vadászat, paripa s több eféle mit érnek, egy kis külföldi tudósítás, az emberiség egyben-másban előmenetelének rajza, jó könyvek használása nélkül, s ki ura ugyan már az elsőbbeknek, de utóbbiakkal nem él, jól bírja-e magát? Vagy azon férj, kinek felesége szép és hű, gyermekei vidorok s erősek — de ki a közjóra nézve süket és vak, s hazája előmenetele lelkét éppen úgy nem deríti, mint annak hátramaradásán nem pirul? Egyik s másik is mennyi számtalan kellemes érzésben nem részes! Vagy tán az birja jól magát, ki városban s külföldön keresi az élet minden kellemét, s kinek hazafiai és számos jobbágyi csak unalmas vagy ijesztő álom képében jelennek meg; vagy az, ki mindég otthon nem is sejdíti, mely megillető s szivrehatóképpen tudta a gyenge ember a természet némely titkait már felfedezni, az örök setétséget némelyekben szürkületre birni s mennyire

közelelthetett elme-ereje s lelke tisztasága által a legfőbb tökéletességhez!

Léleknek a testtel szoros egybehangzása tökéletes élet s megelégedés; azok teljes elválása halál. — S csak az birja igazán lelkét s testét jól, ki egyik s másiknak minden lehető eledelével bővelkedik.

Sok függ a környülményektül, melyeket kinek-kinek helyzetében ismerni kell, nehogy eledelkeresésben minduntalan víz ellen evezzen, s vitorláí szél nélkül vergőljödjének, s ő végre éhen haljon.

Az angol nem *birhatja magát jól* éppen azon módon, mint a muszka, magyar nem oly módon, mint az olasz, a chinai nem azon, mint a török. Mindegyiknek helyzetében különb ízű, különb mennyiségű az eledel, úgy hogy hirtelen változtatás veszélybe hozhatná az egész organismust, midőn lassu elszokás az alábbvaló eleségtül s halk elfogadása a nemesebbnek csak hasznos s egészséges lehet.

Szinte mindenki jobban birhatja magát szorgalma után, akárhol jött a világra. S hát még hazánk földén! A földbirtokos józan elintézés által sokszorozhatja jövedelmét. S ez csak magunktul függ. Már az angol földbirtokos ezt nem teheti, mert mezeje igen nagy javítást nem szenved, földje vénebb lévén a mienknél. A tőkepénzes józan elintézés után 12 esztendő alatt tőkáját kettőztetheti, s ez is csak magunktul függ. — Már a török tőkepénzes ezt nem teheti, mert veszedelemben forog, ha kamatoltatni akarja, s gondosan el nem zárja. Mi igen sokat tudnánk természetni, de kereskedési fekvésünk nem felettébb kedvező. — Gallia fekvése ellenben kivitelre dicsőséges; de ott megint banáti, bácskai mező nincs.

Igy van minden hazában felesleg és hiány, s csak az, ki azokat tökéletesen *ismeri*, szerezhethet lassan-lassan magának s hazafiainak több birtokot. S nem az cselekszik bölcsen, ki hazaszeretetét abban helyezteti, hogy minden idejét annak dicséretére pazarolja, hanem inkább az, ki hátramaradásit fejtegeti s boldogításában elősegélleni fáradozik. A mi igazán jó s kitünő, nem kell annak dicséret; fénylik a gyémánt magában is. S nem ritkan egy becsületes ember, ha Leonidáshoz, Montaignehez, Pitthez s a t. hasonlítjuk, nevetségessé válik; s az ki hevében neki használni akart, inkább ártott, s ama két francia

közmondásra emlékeztet: qui dit trop, ne dit rien. Il n'y a pas de plus grand malheur, que d'avoir un sot ami.

Kell tehát ismerni hazánk javait, hiányit s helyzetünk minden oldalit, mert csak így birhatjuk valódiilag jól magunkat. Hogy az országban a mi hátra van, előre menjen, s ne talán félre, ahoz legény kell a gátra, s ember, a szó legvelősb értelmében! Kell nemzetiség, mert csak úgy birhatja magát kiki jól, ha az marad, mivé Isten alkotá: török török, angol angol, magyar magyar s a t. Az igaz török nem gyengül el Várna düledékin, hanem halni kész, vagy csak urának s nemzetének élni; nemzetiség vivja ki a trafalgari s abukiri veszélyeket; ekép gyűlöli az igaz magyar a homályt és czimborát s a legjobb hazafi törvényes királyának leghivebb jobbágya is.

S ugyan hány áll köztünk őszintén a lelki függetlenség közép-pontján, valljon! S ki nem hajlik kissé egy vagy más részre? Mintha király és hazaszeretet olyan volna, mint eczet és olaj, mely soha egygyé nem vegyül. S mennyire nem idegenit el ezen balvélemény sok becsületes hazafit egymástul, kik a legfontosabbakban egyenlőn éreznek, gondolnak, s kiket szorosabb barátság kötne össze, ha egymást jól ismernék! S mily ellenkező gát ezen szomoru heterogeneitas hazánkban! Mely többek közt annak is oka, hogy hitel nincs, és ez, hogy igazi serény földművelés, kereskedelem nincs, s ez, hogy magát a magyar oly jól nem bírja, mint körülményi engednék. Ezen heterogeneitas annak is oka, hogy a törzsökös magyar, ki egy lépésnyire sem akar a világban haladni, midőn még a föld is forog, úgy áll az igen is külföldies magyar ellenében, mint Róma és Alba a Horatiusok és Curatiusok megküzdésekkor — mint ellenségek, s nem mint földiek s barátok — holott legjózanabb volna egyiknek s másiknak is egy kissé engedni s egymáshoz közelitni.

Mi nem állhatna fel polgári erény és egyesületek által hazánk diszére s urunk dicsőségére anyaföldünkön!

Most sok, a hitel hija s mindenek előtt állapotunk nem ismerése miatt, t. i. hogy hitelünk nincs, magát oly szomoru állapotba helyeztette, hogy nem csak illő fentartására nem marad neki elegendő,

de még legszentebb kötelességinek se tehet eleget, s a neki őszintén kölcsönözött pénznek se tőkáját, se kamatját nem fizetheti, mely talán egy becsületes háznépnek mindene! A nemzetiség soha szembe-tűnően s szivrehatóan nem szólott hozzá, hogy ily hátramaradásból hazafiával kilábolni törekedjen — s így most apathiája s elkorcsosodása miatt oly helyen áll, melyről azt látja tisztán, ha felébred pillantatig émelgő szédelgésiből, hogy számos ártatlanra nézve ő egy rablónál nem jobb, vagy egy gyujtogatónál nem különb! Mert arra nézve, ki teszem ezer forintjának se tőkáját, se kamatját nem kapja, a következés éppen olyan, mintha azt valaki tőle ellopta volna, azon különbséggel mindazáltal, hogy az egyik rablót, ki előtt ládánkat zárva tarthatjuk, a törvények üldözik, e másikat pedig, kinek bizodalommal nyitva áll kincstárunk, majdnem pártolják.

S mily keserűen élték ily idő- s vagyon-pazarlók napjaikat, mennyire törekedtek, hogy idejüket, mint mondani szokás, megöljék — az időt, melyet egy Isten se idézhet többé vissza! Tudjuk meg csak: szeretik-e hazájokat? De csak jószágikat se ismerik. — Barátjaik-e hazafiaiknak? De még anyanyelveket se tudják. — Valamely speculativa, szép vagy empyrica tudományokban foglalatoskodók s jártasok-e? — Éppen nem. — Jó gazdák tehát, ujat próbálók? Oh nem, sőt sequestrumrul szólnak. — Örömben, vigságban töltik tán napjaikat, s távul kerüli őket a gond? Koránt sem, sőt unalom nyavalájában sinlődnék. — S hát ugyan mik, tán rossz emberek, kik úgy élnek, mintha Isten se volna, s az élet után mindennek vége? Éppen nem, inkább szelidség s jámborság példái. — Ah, tehát semmik, növényországba való becstelen plánták, s még annyi hasznót se hajtanak, mint egy fa, mert az legalább árnyékot ad s tűzre jó, — s annál yeszedelmesbek, mennél méltóbbak mentségre s mennél megbocsáthatóbbaknak látszatnak gyengeségeik. Ugynevezett jó emberek, senki sem irtózik tőlök, mint azokat se kerüli senki, kiket sárga színek még nem árul el, de belsőképen már keblekben a mirigy. Volna bár inkább vétkek oly rut, hogy a még el nem romlott ifju tőlök undorodna! Mert könnyebben kikerülné a már külsőjével is émelgést indító hibát, mint azt, mely bizonyos eltüntető gyengeség lepleivel fedezgeti szégyenit.

Némely érzi hátramaradását, vagy tévelgő uton járását, s legalább pénzbeli összeköttetésiben akarja tisztán tartani lelkét s özvegy s árva hitelezői sorsán megilletődik. De nem tud magán erőt venni s pompás s fényes életmódjárul lemondani; mert nem ismeri az emberékesítő büszkeség s alacsony hiuság közt a különbséget. Büszkének véli magát, hogy úgy nevezett rangja szerint élni meg nem szün, s őtet a sors csapási nem verhetik le; midőn azonban valódi-képen más pénzét költi, s semmi egyéb, mint csak hiu. — A nemes büszkeség inkább rongyban jár, és száraz kenyeret rág, mint sem azzal élne, a mi nem övé.

Sok, hiv emberit köntelen kenyér nélkül elbocsátni; más, ki legfüggetlenebb lehetne, magát oly helyzetbe zavarja, hogy sok hijábavalót, ki szolgálja lehetne s kit belsőképen megvet, süvegelni s előtte hajladozni kénytetik. De minek terjesszém ezek előszámlálását végtelenre. Szánakozásra méltók, kik magokat érdekelve érzik s kivált azok, kik szebb tulajdonokkal, keserves érzéssel néznek életekre vissza, s kiknek szerencsétlenségeket nem annyira magoknak, mint hiányos nevelésnek s hitel hijának tulajdoníthatni.

Ilyen legények a gáton, természet szerint józan változást nem tehetnek, vagy az áradó balvéleményeket nem tarthatják fel. Minden csak felsőbbségnek enged, legyen az erkölcsi, legyen physikai.

Ha valaki egy szinte oly világos igazságot, mint kétszer kettő négy, rekedt vagy gyenge szóval hirdet, tán senki se hiszi, mert tán senki se fogja hallani; de azon igaz szó, mely szabad mellbül derekasan hangzik, előbb-utóbb elfogadásra talál.

Ha kívánjuk hölgyeink megmagyarosodását, tegyük azt, a mi magyar, elfogadhatóvá, tetszetővé is. Eszközöljük azt felsőbbségünk által. Ne várjuk el, hogy szépeink lenni szeressenek oly hazánkfia társaságában, ki tán zsiros csizmában látogatja meg őket, pipaszaggal tölti el a házat, s beszédje közben a tiszta padlatra jókat pök, s vagy alacsony hízkeléssel felhőkig dicséri, ha *jó reggelt* tudnak magyarul mondani; vagy mindenrül oktatólag beszél, ámbár a negyedik vármegyében se volt; vagy egy originált akar mutatni, kinck esze szinte

könyökében s ki mindent össze-vissza habar, vagy némán és szolgálóként az ajtónál áll s a t. Mert természetes, hogy társasága egy oly külföldinek sokkal kellemetesebb, ki messze járt, sokat látott, a legnagyobb következtetések kútfőjén, s a legnevezetesebb történetek tanúja volt, s mulatságos előadása s életrevaló módja által órákat pillanatokká varázsol. Ne legyünk irántok igazságtalanok, s csak kérdezzük magunkat: helyzetéseinkben nem szeretnők-e mi is inkább az utazott, kiesinosodott idegen társaságát, mint egy durva előítéletekkel megtöltött földinkét!

Nem kívánunk-e inkább olyan emberek körében lenni, kiktől élni tanulhatunk, mint sem olyanokéban, kik nevetséges tanácsok s faragatlan dicsérek által belsőnket nem kevesebb sértik, mint részrehajló vagy tán alaptalan okoskodásokkal untatnak? Ne fáradjunk annak megmutatásában, mert úgy is hiába lenne, hogy magyar leánynak illőbb volna magyarral mulatni s a t., ha a külföldi magaviselete bátrabb, ügyesebb, kellemesebb s tetszetősben tud körülte forogni. Egymáshoz vonzódásra, barátságra, szerelemre, megtetszésre s arra a mi mulat, semmi egyéb nem kényszeríthet, hanem csak felsőbbség és báj! Egyedül tiszteletre lehet valakit kényszeríteni, egyébre semmire, a mit, ha ugyan megérdemlünk, még halálos ellenségünk se tagadhat meg tőlünk.

Ne törekedjünk hiába a víznek hegy ellen vitelére, s ne reméljük, hogy a teher felfelé essék; de eszközöljük inkább azt, hogy nem csak tiszteletre, de még barátságra, sőt szeretetre méltók is legyünk, hogy tapasztalásink, szebb szokásink, s öntartásunk társaságunkat kívánatossá, mulatságossá s bájolóvá tegye. Ne vádoljuk asszonyinkat, mert bennünk a hiba. Álljon csak nemzetiségünk s magyarságunk oly szép fényben, hogy a szemérmes szűz bátran, habár pirulva is, egész világ előtt ismerhesse meg, hogy minket szeret, s boldog lenne életét miénkkel megosztani; ne féljünk, mind megmagyarosodik a jóra való, s kinek férje férfi. —

Éppen úgy ne kívánjuk hátráltatni, hogy könyveket, erőműveket, gazdasági műszereket, egy s más házi butorokat, lovakat s a t. inkább külföldről szerezzünk, mint ide haza vásároljunk, de készítsünk helyesebbeket, tenyésztessünk jobbakat. — Ne mondjuk mindjárt

hazafilanságnak, ha egy külföldi könyv külsője jobban tetszik, mint egy magyaré; sőt nézzük azt inkább jobb izlés előmenetelének, s készítsünk még helyesbeket, ha lehet. Ha pedig belseje jobban mulat, írjunk eszesebbet, s tegyünk a sajtó szabadságául józan javallatot. Ne akarjuk, hogy egész világ minket vegyen mintául — modellául — a vén t. i. az ifjat, s az erősebb engedjen a gyengébbnek, tanultabb a tanulatlanoknak; alkalmazzassuk inkább magunkat a többiekhez, kivált a műveltebb nemzetekhez; mint közönségesen a fiu követi apja nyomdokát, s az ügyetlenebb az ügyesebbet, s nem viszont.

Olasz énekes jobban fog énekelni, mint földink, akármily magasságra gondoljuk is azt idétlen dicséretünk által emelni. — Az angol telivér kifutja lovunkat, akármily rossz szemmel néznők is. Didot párisi betűinél szebbet nyomtatóink nem állitnak elő, akármit mondjanak is. Az éjszakamerikai hajós bizonyosan kitesz pest-, s budai csónakászikon. Como s Belagyio vidéke sokkal kiesb, mint Somlyó vagy Badacsony tájéka. A földművelés Angliában s Belgiumban a mienket határtalanul felülhaladja. Madeira, sherry borok tiz esztendeig is elvannak jól a hajó fenekén, a hegyaljai pedig sokszor még pinczében is elromlik, — akármily rossz néven vegyék ezen állítást sokan. Telelni minden kétség kívül kellemetesb Nápolyban, vagy Párisban, mint Szabadkán vagy Esztergomban, és számtalan több efélék. Szóval azt mondani: *extra Hungariam non est vita*, hijábavaló s kaczagást vagy szánakozást okozó beszéd.

Hanem azért, mert honunknál van boldogabb éghajlatu vidék is, hol ugy szólván se nyár, se tél nincs, — azért, hogy több idegen nemzet annyival előbbre van lelki műveltségében mint mi, és sokan köztünk még azt se tudják, mi az igazi szabadság, — vagy azért, mert másutt a társasági kellem, tudományok bája s a bajnoki becsület jobb fényben állanak már, mint nálunk s a t., azért az el nem fajult magyar még se fogja anyaföldét kevesbé imádni, vagy azt éppen elhagyni; mert van valami kinemmondható, mi a nemesb embert ellenállhatlan erővel csatolja hazájához, legyen az bár kopár mező, bár berkes lapány, vagy hósivatag.

Ha azonban nem a haza hátramaradási s szennyei teszik azon báj, mely minket hozzája vonz, — hanem a legszentebb kötelesség

érzése, azt mindenben elősegíteni s felemelni, akkor meg kell ismerni magunkban s körülményinkben a jót, de a rosszat is.

A nemzetek valódi ereje vadságon, fanatismuson, vagy tökéletes kiműveltségen épül. Közép ebben veszedelem nélkül nem lehet, mint nem is lehet károsb a félszeg felvilágosodásnál s tudománynál. Mi már ősi vadságunk nagy részét, mely Osmán dühének valaha határt vont, letettük, elhagyott bennünk a hitbeli viszálykodás s hasonlós ördöge, hála az egeknek — de most, midőn ősi bálványunk megsemmisült, szinte két nemzetiség közt s így igen gyengék vagyunk, s mind addig azok is maradunk, míg a felvilágosodás félutjából ki nem lábolunk s azon pontra nem emelkedünk, melyről minden vadságot s fanatismust meggyőzhetünk; mint az ordító oroszánt bátran várja be a jól fegyverzett ember s meggyőzi. Ne kételkedjünk, a lelki erő s ész végre bizonyosan minden testi erőlködésen diadalmaskodik.

Ki józanabb nemzetiség kifejlésére vágy s legerősb fegyverekkel akar felruházkodni, az, mennyire tehetségében áll, az egész föld színét bejárja. Ha a sors magas helyzetetésben hozta e világra, leereszkedik néha önkényesen, s felkeresi a szegénységet, a nyomorúságot, mert azok legjobb s leghivebb tanítók; gyalog utazik, s magányosan s kevés pénzzel; s olyasokra akad, a miket alig gyanított volna előbb, s majd nemsokára egészen felvilágosodik előtte belső érdeme könnyű léte, élet-philosophiája csekélysege, s hogy sok szíveséget, szeretetet s barátságot nem egyébként köszönhet, hanem tán csak véletlen születésének, pénzének összeköttetésének; s hogy egy harmadik, ha megkülönbözteti is czímmel vagy dicsérettel ötét, valósággal magasabbra még se emelheti s egyedül maga által lehet csak jelessé akármiben. Észre fogja venni, mily szomorú, önerejével a sarat emberül ki nem állhatni s az élehetlenség lenyomó érzésében vagy hercegi palást, vagy grófi korona alá bujni, vagy pénzes láda mögé rejtezni kényszerítettet. Tapasztalni fogja, mily szép s nemes érzés lakja sokszor a szántóvető hajlékát, s hogy nagyobb szerencsére méltó. Meg fog végre abban győződni, hogy semmi sem melegíti belsejét kellemesebbül, mint azon érzés, hogy ő, a mi, maga által

az, s hogy senki és semmi nem teheti őtet nyomorulttá, mert ő minden életjavakkal oly bölcsen s édes örömet élni is fog tudni, mint azok nélkül meglegedten el is lenni.

Ily világi bölcssek mozdítják elő a józan nemzeti szellemet s ilyenek nagyobb vagy kisebb száma alkotja egy ország nagyobb vagy kisebb erejét. —

Minden felsőbbség jobbára idomitástul függ. A rosszabb ló, ha idomított; meggyőzi a jobbat, mely idomítva nincs. Ugy éppen azon egy ember, vagy ezred minden ellenséggel diadalmi hiedellel szállhat szembe vagy egygyel se, a mint ahoz el van, vagy el nincs készítve. Mai időben a legelszántabb bátorság is semmivé lesz a hidegvérű combinatio előtt, mert az ész meggyőzi a testet. Gyakorolni kell tehát magunkat az újabb taktika és stratégia rendszabási szerint az ország védelmére, hiszen alkotmányunk szerint született katonák vagyunk. Indisciplinált sokaság, bár mi dühös lenne is megtámadása, mai időben végre meggyőzve szélyed el. Azonban jó katona rövid idő alatt senki se lehet, ahoz tudomány s hosszas gyakorlás kell, mint se tökéletesen jó, se felettébb rossz ember se lesz egyszerre senki. Hát a jóban s igazán nemesben hány esztendei gyakorlás szükséges életünk minden pillanatiban oly rendületlen önállásra, hogy se szépség bája, se nagyravágyás kísértete, se popularitás tömjénje meg ne tántoríthasson minket. Elpuhulhat lassan-lassan egy egész nemzet, mely valaha fél világot megrázá, mint viszont hosszas ostrom alatt végre még az asszonyok is megszokják a bombákat s ágyu-golyóbisokat. — Annyi ereje van az idomulásnak, a szokásnak.

Az, a mi valaha nemzetiségünk talpköve s ereje volt, időjártával elbomlott, s jól mondja hazánk koszorus lantosa :

„Óh más magyar kar mennyköve villogott
Atilla véres harcrai közt“ s a t.

s a mi elmúlt, ne akarjuk azt megint életbe visszaidézni, mert lehetetlen — úgy mint elfolyt óráink se térnek soha vissza többé. Szükséges inkább — nehogy homokon állapodjon minden lételünk, — új nemzetiségünk lelkét mind jobban kifejtenuk. Eléggé meg nem becsülhető szerencse, hogy a Mindenható oly században engedett

élnünk, melyben nem korlátlan bátorság s felhevült képzelet, vagy testi erő, hanem csak polgári erény s felvilágosított emberi elme teszik a nemzetek tartós sarkalatját. A vad ember nem erősb védelme, nem keményebb paizsa az országnak, mint a tanult, a szelid; készüljünk azért inkább éppen oly erősek s bátrak lenni harcban, mint régi apáink valának, de kiműveltebbek, tanultabbak, nyájásbak, mint ők s kivált otthon.

Ne oszoljon meg a magyar erő többé soha, de szerencsében mint veszélyben legyen törvényes urának leghűbb s legerősb támasza, — hiszen még a külföld is azért dicsér, hogy királyunkat, szabadságunkat egyenlően szeretjük; legyen [a thronus] mindennek közép-pontja, s azon sziv, melyhez a legtávolabb erek is kapcsolva vannak.

S évek tünése után virágozzék egy nemesb s felemeltebb aera következtében a haza, mint örömrre készült kert, melyben idegen a nyomorult, hol az ember méltósága szent s melyben erény s ész a legszebb disz! S honunk érdemes leányi, kiket ezen munkám szinte illet, legyetek ti segédei egy szebb, egy józanabb kezdetnek! Vezessétek ti, mint valaha Spárta anyjai, fiaitokat az érdem s erény mezejére! Fejtsetek benne ki már gyenge korokban minden szépre s nemesre vágyást. Neveljétek bátrakká, igazságszeretőkké, adott szavaiknak teljesítőjökké, szóval férfiakká. S ha valaha sivatag, termő kies vidékké, posvány, gazdag gyümölcsökkel viruló ligetté válik a hazában, ha a magyar név mindenütt tiszteletet gerjeszt, s a magyar hire mindenbeni előmeneteléért a földkereken elterjed, legyen az édes jutalmatok. Most a világ legszámosb nemzeti alig tudják, hogy vagyunk! S némely idegen ritkán hallván magyar szót még főbb városinkban is, azt kérdi: ugyan hol van Magyarország? — S ha a magyar szó nem zeng a magyar asszony ajkain, s ő tán csak a külföld gondjaiban vesz részt, s csak az érdekli, a mi Párisban vagy Londonban történik, midőn nem is gyanítja házában a rendetlenséget, a zavart, — s ha némán nézi a fiatal hölgy a hazafiúság legszebb tetteit, s azt anyanyelvén dicsérni sem tudja, nem használ akkor semmi, és

„Jár számkivetetten az árva fiu

S dalt zengedez és dala oly szomoru“ s a t.

De ne tartsunk ily elaljasodástul, mert nem félelem s hideg tisztelet köt többé sok szerencsés gyermeket érdemes szüleihez, hanem a természet legszebb kötele, a szeretet — s nem hiszik többé a szülék, hogy külső fény s felszíniség elég a magasbra szülnék minden csinosodására, és senki nem mer ilyeseket már tréfán kívül mondani: a nagy urat rossz írásárul ismérhetni meg s a t.; hanem kiki azt gondolja, s arrul van meggyőződve, hogy a szép név csak érdemesre illik, úgy mint a kényes ruha jól nőttre, midőn a görbét, kit senki észre nem vett volna, csak elcsufítja s nevetségessé teszi, s hogy a régi nemzetségbeliek csak abban nyertesek, hogy eldődeiknek nemes nyomdokit követni szinte kénytelenek, nehogy azok őket tán be ne fogadják — s rokonságokbul kitagadják. Hány szép régi magyar név jeleli már hazánk serdülő fiait, s Kálmán, Béla, Gejza, Gyula, László, Dénes s a t. nevek mennyire nem gerjesztik szíveinket édesen érzett öröme, ha meggondoljuk, hogy mai anyáink nemesb része nem is fogja tűrni, hogy fiai ily neveknek uj becst, uj diszt ne adjanak.

Mi pedig a szebb lelkű asszonyt ne véljük olyannak, ki csak hiábavalóságokkal s ötet kecsegtetővel tud mulatni, s előtte minden komolyabb s nemesb idegen. Ne gondoljuk, hogy külsőnk, s felszíniségünk, bár mi tetszős s kedves lenne is, hajlandóságokat már megnyerik. — Óh nem! Csak férfiui báj — mely lelki s testi erőn alapul — dobogtatja sebesebben az el nem romlott asszonyi lényt, s az olvasztja a köszivet végre nyájias viszonzásra.

S mi köti az emberiséget rejtett s titkos lakhelyében erős bálványokkal össze, mint egymáshoz vonzó szenvedelmünk? S valyon mi egyéb teszi ezen bájkötelek öröklétét, mint az adott szó szentsége s egymásba helyezett bizodalom? Tanításatok tehát ti már gyermekkorunkban mindenek előtt igazságszeretést s a csalfa, hazug szó s tett gyűlöletére; mert hány vagyonos elszegényülésével, mennyi szerencsétlen köny árjával, hány repedt szív néma fájdalommal tölti be a hazug szó, csalfa tett a világot!

Legyen csak bizodalom a házasok és szeretők közt, hihevesen barát barátnak, kösse csak bizonyos hitel polgárt polgárhoz, kereskedőt földművelőhöz, s mily kevés idő alatt terem a meg-

elégedés s tán a szerencse is ott, hol eddig még soha sem mutatta magát!

S így mindég világosabb lesz, hogy bizonyosság és hitel nélkül hijába törekszik az ember jól birni magát, — s hogy annak tökéletes hija miatt, sok számos birtokos legkisebb hibája nélkül is, a sors ajándékinak igaz hasznát nem csak nem veheti, de még sokszor üngét, melyet visel, se képes kifizetni.

Az itt következő, és a jelen kiadásba föl nem vett két fejezet tartalma, rövid kivonatban, a következő:

A magyar gazda nem viheti mezeit a lehető legmagasb virágzásra.

Ha egy bölcs meglett korában szakadna oly tájra, mely nem hazája s melyen élni s jó előmenetellel gazdálkodni kívánna — a nélkül, hogy a sok bevett mondás s balvélemény által valamely csorbulást szenvedett volna — kétségkívül helyzetét vizsgálná mindenek előtt, azt tökéletesen megismerni törekedne s úgy gazdálkodna, a mint uj hazája körülményei engednék. Szintúgy ismerje a hazában nevedett gazda önálló helyét s minden körülményt, mintha már meglett korában hozta volna Isten Pannon vagy Kúnság vidékére, — mert máskép a gyermeki kor behatási s zemeit mindig homályban s ítéletét örökkön kötve fogják tartani, s ő a középszerűség szomorú határin se magát, se hazáját túlemelni sohase fogja. Mindenekfelett pedig ne keresse a hátramaradást, a hibát másban, mert mással nem, — hanem inkább magában, mert magával parancsolhat. Így körülményünkről se ítéljünk mások szerint, hanem mint magunk szemléljük; nem mint mondják, hanem úgy a mint azokat találjuk. A gazda ismerje meg földi fekvését, minéműségét s ne vigye gazdaságát sovány földeken úgy, mintha azok kövér telkek volnának, a szűk s népes határon nem úgy, mint a lélektelen tágas pusztán. Azon hiányok vagy feleslegek, melyek a gazdát vagy egészen tehetetlenné teszik, vagy minden iparkodásinak ellenszegülnek, a következők: az

egyetértés s hitel hía, a legelők, faizás s birtokok el nem választása, a czéhek s limitáció feleslege, a robot vagy szakmány, a dézsma. Az *egyetértés hía*, melyet így is magyarázhatni: Neked nincs, nekem sincs, mert nem értjük egymást, — csalhatatlan oka többek közt annak is, hogy hazánk jó részét víz birja, posvány fedi; az egyetértés hía oka, hogy a föld gyomrában fekvő legnagyobb kincs, a vas és kőszén, csak kis mennyiségben jut napvilágra; — oka, hogy sokszor hazánkfiainak része éheznek, midőn része feleslegben tombol s a haza oly testhez hasonló, melyben a vér nem kereng; — oka, hogy sokszor némely helyeken természetményinkben fuladunk, melyek kis becsüek idehaza, — de kincscsé válnának a tengeren. S miért nem értjük egymást? Mert kiki különb-különb időkört tűz ki munkásságának. Ime itt állunk megint az egyesületek mindenek-előtti szükségénél. A *hitel hía* oka, hogy senki nem jobbithatja földet oly mértékben, mint természet szerint lehetőknek kellene lennie. A *legelők, faizás s birtokok el nem választása* mennyi negatív, sőt még pozitív kárt szül, arról már a számosabb rész meg van győződve. Csak azon földön lehet a gazda verítékiért megjutalmazva, melyen egyedül maga s nem más gazdálkodik, melyen önmarhája legel csak s nem minden bitang ront és tipródik. Majd minden monopolium egy pár évre hasznos, s egygyel-mással provideálja a sokaságot; de hosszabb időre minden hathatós közelömenetelnek legmagasb s tetemesb gátja; úgy van a privilégiummal is. A *czéhek* örökké hátráltatják a természetmények s mesterművek árának egymásközti rendes arányát. A *limitációk* pedig s kivált a hús limitációja annak oka, hogy a mezei gazdaságunk egy sarkalatos talpköve béna s így egy lábbal a levegőben áll. A hús megállapított ára minden derekas hízlalást haszontalanná tesz; hol pedig a hízlalás haszontalan, ott a gazdaságnak sarkalatos talpköve hibázik. A jó hús nem drágább, mint a rossz, s így mért törekedne a gazda jobb húst állítani? Hogy a czéhek s limitáció megszünése nagy hasznot hajtana s igen könnyen eszközölhető is, kételkedni nem lehet. A *robot* vagy *szakmány* létele még nagyobb figyelmet érdemel s azon kárt, mely belöle származik, bajosan tagadhatni. A gazda sohasem tudja ott, hol robottal dolgoztat, a munka s erő közt forgó helyes aránylatot feltalálni. Nem a munka, hanem a jól elrendelt munka,

szóval az ész a nemzeti gazdaság talpköve. Young, ki a józanabb mezeigazdaság apostola, azt mondja: a mezeigazdaság megrontására a dézsmánál sikeresbet kitalálni nem lehetett. Mennél jobban iparkodik a jobbágy, annál jobban büntetetik, mert mennél többet termeszt, annál többet kell adnia. Végül egy jószándéku kis tanács: Kiki, ha praktikus jó gazda nevét méltón akarja viselni, jövedelménél kevesebbet költsön; valódi nyereség a gazdaság philosophiája.

Magyarországnak kereskedése nincs.

Jól át nem gondolt munka inkább kárt szokott hajtani, mint hasznot. Kereskedés tárgyában épen így vagyunk. Kereskedésünk, vagy oly adás-vevés, mely kereskedési nevet érdemelne, általában nincs, vagy a mi van is, csak gyenge lábon áll. Híját sokan főkép a következő okoknak tulajdonítják: Geographiai helyzetünk nem ahhoz való; pénzünk nincs; más nemzetekkel a concurrentiát ki nem állhatjuk; kivitel a vámok miatt lehetetlen. Ez okok nagyrészt csak képzeltek. Geographiai helyzetünk, igaz, nem legkedvezőbb. Kikötőhelyünk csak három van: Fiume, Buccari és Porto-Ré; Dunánknak se vehetjük nagy hasznát, mert miránk nézve visszásan foly, kedvünkért megfordulni nem fog, torkolatjánál pedig nem mienk, hanem másé; többi folyóinkkal szintúgy vagyunk, úgy hogy belső összeköttetésen kívül kereskedésre nézve folyóink természetes haszna igen csekély, mert csak azon portékát lehet kül- vagy világkereskedésinek hívni, mely tenger vizein lebeg, oda pedig a mieink nem folynak. De másrészt kereskedésre geographiai fekvésünk nem is oly rossz, mint sokan gondolják, azaz nem olyan rossz, hogy azon, a mit a természet megtagadott, mesterség által valamennyire segíteni ne lehetne. Mindenen diadalmaskodik a férfiúi érett ész, eltökélett állhatatos akarat és szorgalmas munkásság. Mennél nagyobb az akadály, annál szükségesb a fő, iparkodás s veriték, s kettőztetni kell mind a testi, mind a lelki tulajdonokat, hol a természet mostoha s engedni nem akar. Fogadjuk hazánk áldásit háladatos szívvel, csorbáit pedig hozzuk helyre. Pénzünk nincs, tagadni nem lehet, vagy sokkal kevesebb van, mint lenni kellene. De más, most gazdag és pénzes nemzetek sem

voltak mindig dúsak. Velence, Génua, Hollandia arany- s ezüstbánya nélkül valaha Európa minden kincseivel fénylettek s az emberi ész Britanniába idézi a félvilág javait. Az angol nem kezdette gyarapodása talpkövét pénzzel, de munkával, jól elrendelt, eszes, systematizált munkával. Ne panaszkodjunk szüntelen, hogy pénzünk nincs, hanem valljuk meg inkább, hogy nem értjük a dolgot s nem nyúlunk azon módokhoz, melyek által magunknak pénzt szerezhethénk. Más nemzetekkel a concurrentiát ki nem állhatjuk. Ily okoskodások köpönyegeg gyanánt használtatnak s azoknak szeretem hívni, mert alattok, a nélkül, hogy könnyen észre lehetne venni, sok mindenféle igen rút s ocsmány fér el. Ha idegen gabona a mi gabnánk árát nyomja, természetünk idehaza többet, gondoskodjunk arról, hogy szállítása a tengerig olcsóbb legyen, vigyünk legjobb s így legdrágább minéműségből a külvásárokra, vagy váltsuk becsesbre portékáinkat, mint pl. gabonát liszté, gyapjút posztóvá stb. S csak azt ne mondjuk, hogy más nemzetekkel a concurrentiát nem állhatjuk ki, hanem hogy több s jobb termékek kitermesztése, könnyebb communicatio s a portékák becsesbre változása végett legkisebbet se teszünk s csak azt várjuk, hogy a galamb sülvé repüljön szánkba. Mondják, hogy a kivitel a vámok miatt lehetetlen. Azonban minden panasz az országban levő vám ellen azok száma közé tartozik, a miket minden egyéb közteher ellen is hallunk s mely addig, míg emberck társaságban élnek, sohasem szünhet meg. Mindezek azonban csak képzelt okai kereskedésünk nem létének. Kereskedésben is csak kölcsönzött alapon vagy mások példája szerint, kiknek kereskedések van, fejthetjük ki lassan-lassan józan systemáinkat s csak az ő útmutatások szerint találhatjuk fel kereskedésünk nemlétének okait, melyeket a rendelések feleslegének, productumaink szükének, a communicatiok rossz voltának, a belső consumtio kicsinységének, a szállítások, transito s vámok körüli bátorság híjának, a kereskedési becsület és munkásság némely csorbáinak tulajdonithatunk. Gazdaságban az igen jól kidolgozott rendeléseknek s igen szőrszálhasogató instructióknak azért nincs olykor várt vagy legkisebb haszna is, mert az igen józanon s tán sok fáradsággal készült rendelet részint jósága miatt annyira megnyugtat, részint terhes készítése

minden egyéb munkától szinte feloldani látszik, hogy a legfőbb gazdasági actus; a felvigyázat, az utánalátás elmarad. A mi pedig a kereskedést illeti, kétséget nem szenved, hogy itt is az igen sok belevatkozás rendszerint több kárt okoz, mint a semmi belevatkozás s hogy kereskedést se mozdíthatni elő parancs által, mint valamely termék se fog kiterjedtebb időre meghagyás, intés stb. következtében nagyobb mennyiségben természetni, hanem csak úgy, ha nyereséget ad, vagy legalább ígér. Számos hibás isméretek közül az is meggyökerezett köztünk, hogy némelyek bona fide az hiszik: más nemzeteknek nincs mit rágniok s hogy Magyarország természetményeivel — csak volna jó tengerpart — a félvilágot is elboríthatná; pedig valóban oly kevés van kivinnivalónk, hogy portékáink szüke nem hajtaná be a költségesb mesterséges közlekedésekre fordított pénz kamatját, mint teszem vízcsatornák magasb vidékeken keresztülvitelét, vagy vasutak költségét. Természetes közlekedések a gyeper vagy töltetlen út s folyóvíz; mesterségesek ellenben a csinált út, kötöltés, vízcsatorna, vasút. Ezen utolsók csak úgy juthatnak néminemű tökéletességre s maradhatnak meg jó karban, ha az egész ország viszi csinálásuk s fentartásuk terhét, mint Franciaországban; vagy ha nyereséget hoznak, t. i. ha azon tőke, mely csinálásukra fordított, jól kamatoz, mint Britanniában, Észak-Amerikában. Nálunk egyik eset sincs meg s communicatioink igen rosszak. Belső consumtióról a legnagyobb rész elfelejtkezik, pedig ezen talpköven áll a nemzetek gazdasága. Mennél több lakik díszes házban, él jobb eledellel, jár csinos ruhában valahol, stb. azaz mennél nagyobb a belső consumtio, annál gazdagabbnak fogom hinni azon hazát. Meg kell szüntetnünk a szállítások, transito s vámok körüli bátorság híját. E végből geographiai helyzetünk szerint minden igyekezetünknek arra kellene lenni, hogy hazánk Fiumével legszorosb s lehető legkönnyebb kapcsolatba jöjjön. Ehhez szükséges a Dráva, Száva, Kulpa tökéletes regulációja, a Ludovika-út felszabadítása, hogy Károlyvár megszűnjön vár lenni s mindenekelőtt, hogy a vám, mely azon portékákon fekszik, melyek egészen idegen földre jutnak, oly csekély s ingatlan legyen, hogy annak nem változását s fel nem emelését a földbirtokos kereskedő bizonynyal tudja és higgye. Az ingadozó vám hiába fűraszt, sokat,

sokat pedig tönkre tesz s az iparkodó gazdát bünteti inkább, a henyélőnek, gondatlannak pedig kedvez, ki mindent a régi rozsdás állapotban hágy. Egyébiránt nincs nagyobb kín a bizonytalanságnál s a bizonyos rossz kevesebbé koptatja bensőnket, mint a bizonytalan jó. A kereskedői becsület is fontos dolog. S néhány csalárd ember az egész ország becsületét veszedelembe hozta. Mennyi idő kell most majd ezen csorba kiköszörülésére! A becsületes cselekvő mód haszna legtávolabb időkre hat, egyes személyekre is jól sül el s hát még nemzetekre, melyek élete oly hosszú. Munkásságunk pedig kereskedés végett ugyan érdemel-e említést? A ki semmiben sem szűkölködik s „nincs“ miatt sohasem panaszkodik, annak rossz néven nem igen vehetni, ha sohase dolgozik s csak munkátalan nézi a világot. Tűrhetetlen ellenben azon mindennap százszor hallott panasz: „nincs jövedelmünk, nincs kereskedésünk, nincs pénzünk, stb.“ azon apathia és tespedtség mellett, mely soha nem enged azon módokhoz nyúlni s azon utakra állni, melyek által gazdaságunkat, kereskedésünket minden bizonynyal jó forgásba s divatba hozhatnók s így jövedelmünk természetesen sokszorosodna. Csak bosszankodva szemlélhetni olyat, ki magán könnyen segíthetne, de nem segít. Mindezeket hogy lehet valamennyire orvosolni? Kölcsönös felvilágosítás, oktatás s rávétel által, melyekből publicitás hozzájárultával folyni fog a nemzeti bank felállítása. több s jobb természet s kivitel végett jutalomtételek s mindenekfelett a hitel szentsége. Kölcsönös felvilágosítás és oktatás előbb-utóbb az igazságot úgy annyira kifejtí, midőn annak fénye előtűnik, hogy az igazi jót és hasznost végre mindenki elfogadja, a bals előítélet, tudatlanság s hazugság serege ellenben pirulva vonul vissza s oly rettegéssel kerüli a valódit, mint bagol s denevér a napsugárt. Csak tőlünk függ egyetértés s közmunkásság által új mozgást, új életet hozni kereskedésünkbe. Ha mi jól elrendelt Nemzeti-Bankot állítanánk, annak épen azon következése lenne, mintha bizonyos tőkét, melyet külföldiek hoztak hazánkba, 5%-tel, legföllebb 6%-tel vennénk kölcsön, nem félnénk, hogy felmondják s minekutána ügyes haszonvétele által 9%-et, 10%-et keresnénk, lassankint megint lefizetnők tartozásunkat, s az utóbbi nyereség zsebünkben maradna. S nem világos, hogy sokkal kevésbbé volna veszedelmes, ha önmagunknak

tartoznánk, mint idegeneknek? Nemzeti Bank által százszor több jót tennénk, mint kórházak s egyéb illetén gondviselő intézetek felállítása által, ámbár azoknak is magok sorában valaha elő kell jőni s lábra kapni. Szükségesek azonkívül több s jobb természet és kivitel végett jutalomtételek. Ne kívánjuk, hogy mindenki a szépet, jót s nemest csak valódi önbecséért tegye, hanem dicsérjük, jutalmazzuk a deréket s fűzzünk koszorút hív polgártársaink homlokára s hamva nyugodjék érdememlék alatt. Így a korán| kelő dolgos gazda s a gondos, ügyes kereskedő is találhassa haszna mellett a közdicséretet s hazafiai tapsát. Sokaságnak legfőbb ingere a nyereség és taps, szóval az örökké fennálló s bizonyos jutalom, mely mint minden egyéb gazdasági s kereskedési tárgy a hitel szentségén alapul.

MIT KELL TENNI S MIN KELL KEZDENI?

Mind annak, a mit eddig néhol rendetlenül, itt-ott hiányosan, sok helyen pedig hosszasan s tán unalmasan is adtam elő, essenciája az: hogy alap nélkül tartósan nem állhat semmi s kizárólag csak azon tárgyat bírhatjuk igazi sikerre, melyet természetes vagy matematikai renddel — a mi nálom egy — kezdünk s folytatunk.

Ezen igen egyszerű az eddig előadottnak philosophiája; s oly egyszerű, meg kell vallani, s valódisága oly isméretes, hogy sok méltán azt mondhatná: „minek ilyessel, a mit kiki tud, megint előállani“; de én nem is hirdetem ezen elismert igazságot új találmánynak, mert igen is jól tudom, hogy mindenkinek ajkán forog; de csak azt bátorodom állítani, hogy szinte mindég is egyedül az emberek ajkai közt marad s csak ritkán használtatik valóságosan; más szavakkal, hogy a világon igen sok tárgy alaptalan s talpköve csak képzelet s levegő, s hogy csak ritkán kezdenek valamely dolgot s munkát a legmélyebb sarkalatnál, azaz jó véginél, természeti vagy mathesis rend szerint.

Gondoljuk át a mondottat vigyázattal s részrehajlás nélkül, tüstént előnkbe ötlük: hogy szinte minden tetteinkben a természeti rendet mindég meg akarjuk előzni. A nagyobb rész előbb költi jövedelmét, mint zsebiben van; a serdülő úgy veszi ereje hasznát, mint a férfit; a tanuló tanít s a t. Vizsgáljuk a világ történetét messzebbbről, közelebbbről, magas s alacsony helyzetetésben, s nem fogjuk tagadhatni, hogy némely uralkodó legszentebb szándékából eredt cél azért nem

gyökerezhetett, mert a nép, a sokaság elfogadására még nem volt megérve; hogy mindenütt látunk összeomlani kezdeteket, ujakat mathesisi rend hija miatt.

Mint nevetnénk ily beszéden: „Szomszéd uram, én nem tudom mi oka, buzám éppen nem termett, s földem oly jó, hogy annál jobbat ugyancsak keresni kell, a mag pedig, melyet veték, oly tiszta volt — hiszen még magunk szedtük belőle ki a konkolyt — én soha sem tudom, mi lett belőle — nem tudná-e kend?” A szél hordta el édes földim, hisz még nem is szántott alája kend s hogy a mennykőbe is gondolhatta, hogy lesz valami belőle. — Ilyen cselekvő mód pedig nem ritka, sőt oly közönséges, hogy azon nem bámulhatni eleget; de némely tárgyak vitele messzebb fekszik tőlünk, mint a búzatermesztés, és sokan köztünk igen rövidlátásuak.

Kiki érzi s tudja, hogy valamely helyen áll s nem kételkedik a pesti hid 222 ölnyi 4 lábnyi hosszúságán, kivált ha maga mérte meg. Már oly hely messzeségének tudására, hová nem léphetni, tudomány kell; de közepszerű ész is átlátja s eltökélve hiszi, hogy egy távol pont messzeségét tudhatni, ha más két pontnak egymáshozí messzesége előttünk ismértetes; s a csillagász még a planeták távolságát is tudja, nap- és holdfogyatkozásokat s a t. jövődől századokra előre s ma ezeken senki sem csudálkozik többé. — Erkölcsi dolgokban bizonyosan nem igen különböző az eset, csakhogy hozzá még jó kulcsunk nincs, vagy a jelent nem láthatjuk oly világosan minden ágai s gyökereivel, hogy néminemüképen következtessék, azaz a jövődőt láthatnók. Itt is kiki érzi, hogy él s kellemes vagy kellemetlen érzelmek ringatják, kinozzák — s mindenki képes előre látni, hogy hosszú bőjt után ehés, munka s tartós ébredés után álmos, — sok borital után mámoros s a t. fog lenni. Távolsabb kombinációkra már tudomány kell, pedig oly tudomány, mely az előttünk fekvő tárgyat a lehető legnagyobb világosságra hozza, úgy hogy annak mai mibenlétét annyira ismerjük, hogy bizonyos vagy igen hihető következtessék előre tudhassuk. A *thema* s *ellenzés* azon két pont, ha az előre látást összehasonlítjuk a földméréssel, melyekről közelebb vagy messzebb elhatározhatni a harmadik pontot, a *jövendőt*.

Meg kell ismérni, ezen tudomány, melynek eddig neve sincs,

gyermekkorában van még; de nem ellenkezik ítélő tehetségünkkel annak valaha, most tán még nem is gyanított, csudálatos kifejlendhetése. Ujabb időkben e nevetlen tudomány, melynek létét sok ember nem is sejdíti, ámbár maga is józanul kombinál egyet s mást előre — mint egykor a legbölcsebb se képzelé, hogy a föld kerek s maga tengelye körül forog, noha rajta volt — oly előmeneteleket tőn, hogy annak utóbbi még nagyobb haladásán nem is kételkedhetni, mert mi áll mozdulatlan a világon? S éppen úgy mint a földmérés s csillagászat csak lassan-lassan fejlődtek ki mostani tökéletesb létekre, de ma már száraz és csalhatatlan számolás s mechanikai szerszámok által folytattatnak: úgy a földművelés, gazdaság, kereskedés, pénz dolga, nemzeti gyarapodás is s a t. csak lassan bontakoztak ki, de már valamely bizonyos elvekre — principiumokra — állítottak, s ma tapasztalás s hasonlítás által felvilágosított tudományok segítségével jó formán s elég bizonyosan tudjuk előre mondani: mily következtést szül p. o. a legelők felosztása, papiros-pénz, bank, jutalmak s a t. S mi ebben szerencsénkre Smithnél, Youngnál, Pittnél, Baringnél későbbek vagyunk, mint Herschel is csak Kopernicus s Galilei fíradozásin emelheté vizsgálatit s tudományit oly magasra. Mi mások utánzásában minden veszélytől mentek vagyunk, mert hatalmunkban áll mások századi tapasztalásit sajátinkká tenni.

Ehez, mint már mondtam s még százszor mondani szeretném, szükséges helyzetünk s körülményink tökéletes ismerete, tudomány mind hazánkrul, mind külföldrul s végre a józan összehasonlításbul szerkesztetett systemák életbe-hozása.

Ezen most említettekre támasztván okoskodásimat, a hitel hiját tartom azon oknak: hogy a magyar birtokos szegényebb, mint birtokához képest lennie kellene, s magát nem bírja oly jól, mint körülményi engednék; hogy mezeit a jó gazda nem viheti a lehető legmagasb virágzásra; s végre, hogy Magyarországnak kereskedése nincs. S így a hitel, cambio-mercantile just — váltó kereskedési törvényt — gondolom s hiszem azon talpkőnek, melyen földművelési s kereskedési gyarapodásunk, egy szóval utóbbi *felemelkedésünk* s *boldogulásunk* alapulhat. Ezen hitelnél pedig még mélyebben fekszik:

a hitel tágosb értelemben.

Tudniillik: hinni s hihetni egymásnak. A hit azon lánca, melylyel az emberiség össze van kapcsolva a Mindenhatóval; a szó szentsége köti az uralkodót elválhatlanul hív jobbágyihoz, s ezek tántoríthatatlan hivsége alkotja a thronus rendíthetetlen crejét. Az igaz szó kutfeje a házassági boldogság, valódi becsület s cselekvények egyenességének s így minden szerencsének.

A hit oly part, melyre végre még az is elérkezik, ki annak hazájában soha sem is lakott, s rossz tettei s bűnei őtet inkább az élet fürge-tegei közt tartották, hol szédítő örömek, kincsek s ál magasztalásokba merülve még az is nyughatik eltompulva egy darabig, kinek lélekismérete nem tiszta, de kinek annál keserűbb egykori felébredése!

Boldogak, kiket nem nyavala, testi gyengeség vagy haláltuli rettegés kinszerit végre térden csuszni a kereszthez, hanem kik már éltek legszebb éveiben, midőn fiatalság, egészség s jólét érzése szinte halhatatlanság előörömeivel tölti be őket, ha már akkor, mondom, önkényt, szeretetből a legfőbb jóhoz emelték fel lelkeket a legtökéletesbhez, s ha nem csak szóval, hanem tetteik által is gyakorlák vallások igazi értelmét s nem csak a közel veszély indítá őket istenimádásra, hanem minden nemesb és szebb gerjedelem s azon ki nem magyarázható belső aggodás, melyet minden tiszta szívű ember érez magában, halhatatlan részinek minden alacsony s ocsmány indulatoktól megszabadítása végett. S nem tölti-e be, ha a természet minden egyéb csudáirul hallgatunk is, csak egy csillagos éj csende s harmóniája lelkünket édesen a legszebb reményekkel egy következő jobb létről s magasb emelkedésünkről; s nem ellenkezik-e még mostani eszünkkel is, ha az egész mindenség tökéletes rendét csudáljuk, annak elgondolása, hogy a *tanúllan erény* örökön-örökké rejtekben maradna s minden időre szinte veszítve lenne? A hős tette, ki magát elszánja és számosak élete megmentése végett maga alatt a puskaportárt fellobbantja s hazájáért hal, örökké fenmarad. — Azon fáradozásoknak, melyekkel a hív hazafi éjenként foglalatatoskodik, se vagyónát, se idejét, se egészségét a közjó előmozdítása végett nem kimélvén,

midőn tán hazafiai azért még sárral is dobálják — vagy azon jötevő felebarát csendes munkálódásinak, melyek által az ügyefogyott s szívetörött nyomorultnak enyhítést, a kétségbeesettnek lélekerőt ad, bizonyosan van tanúja s valahára azok legtisztább fényben ragyogni fognak. S gondoljuk? hogy mind azon szép diadalmak, melyeket sokszor négy fal közt az erény a legbájolóbb csábokon nyer, mind azon néma aggodalmak, melyek vajmi sok tiszta lényt — kik egy gyülölt férj karjai közt az élet ki nem mondható kínjait elszánással hiven türik, midőn szívek egy másért remeg — idő előtt sirba terítnek, örökön-örökké, minden jel s jutalom nélkül felejtésbe fognak merülni? S hány bajnok dült oda élő bizonyág nélkül a vérengző mezőn, hány vitéz csontját fedi néma föld s a mennyei gerjedelemről hallgat, mely a deréket pillantatig isteni erőre emelé? Hány viradás leli a fáradozó hazafit nem is gyanított nehéz munkája mellett, midőn azt szinte napköltekor végzi? Mennyi áldozat foly le tanu nélkül a feledék határtalan tengerébe? S hány haldokló áldja utolsó nehéz vonaglatiban a hú barátot, ki éjenként ápolgatja a szerencsétlent s nyugalmat és lelki békét piheg reá végpillantatiban is a nélkül, hogy töredező szava hallatnék? S hány tiszta kebel imádja éjféli csendben térdre borulva irgalmas Istenét, hogy a bűnös szerelem sulya gyenge szívét ne repessze el? Azonban, a mit éjjeli setétség fed, nem hozza világra napsugár mindenkor azonnal.

De ily áldozatok, ily tettek csak szemeink előtt vonulnak el. Lakhelyek dicsőbb, mint a milyent a szív legszentebb ömledési sejdithetnének; s hazájok ment a guny s irigység legkeserűbb tajtékátul — s élni fognak és fenmaradni még akkor is, midőn magyar hazánkrul, de még csillagunkrul sem lesz többé semmi nyom. S a természet szörnyű hazugság volna, az egész egyetem csuf mystificatio; haza-szeretet, anyai könyek, szerelem, barátság iszonyu tréfa, ha ez másképp lehetne. S kételkedhetünk-e? Mi szép egy nyári reggel, mi remek egy virágzó asszonyi lény — s az agyagban, mely oly kevés idejű, mi tökéletes már az irány s idomzat? Mi nagynak s mily felette tökéletesnek kell a harmoniának még a lelkekben lenni? Midőn egy szép hajnal bibora, egy ártatlan hölgy képe oly tiszta és igaz, hogy' képzelhünk a lelkivilág egybehangzásában hazugságot, mystificációt?

A szó szentsége azon bíró, mely uralkodó és nép közt ítél, s ha az egyszer megsemmisül, hijába szól a törvény s minden társasági rend és szerencsének vége. A szó szentsége uralkodóban az, a mi Istenben a legszebb tökéletesség: az örökkévaló legfőbb igazság, s valamint vallás és hit a legvadabb embert is összekapcsolja a Mindenhatóval, szintugy köti hivség s engedelmesség a polgárt igaz urához. S nem valódi szón alapul-e házások közt a szerencse? Mert mily becsé van oly hűségnek, melyet őrzeni kell? S nem igazság tart-e elválhatlanul barátot baráthoz s hazafiakat, akármilyen magas vagy alacsony helyzetűek legyenek is egymáshoz?

De mind ezen szép tulajdonoknak nincs-e mélyebb forrása s honnan származnak?

Polgári erénybül.

S ime már megint mélyebbre ereszkedtünk! Nem teszik most már hegyek meredeki, folyók mélységi, tengerek szélessége, várak erőssége a haza valódi erejét s bátorságát. Nem teszi azt az alkotmányok szabadabb vagy függőbb léte; az most már csupán azon emberektől függ, kik az országot lakják.

Bár mi szerencsétlen helyzetetésű legyen is az ország, bár mily lánczok által legyen is lebilincselve a nemzet, előbb-utóbb még is szabadabb létre vív, ha lakosiban a polgári erény tiszta vére buzog. S viszont akármilyen boldog fekvésű legyen is egy ország, bár mily szabadságokkal birjanak is lakosi, lassan-lassan mégis rabigába görbed, ha romlott a tiszta erkölcs s polgári erény nem fénylik többé!

De a polgári erény igazi s tökéletes értelmét nem ismeri mindenki, és sok azért nem találja fel soha, mert igen is távol keresi, midőn oly közel van hozzá, hogy azt a parasztember, úgy mint a legmagasb polczu, minden pillanatba feltalálhatja s gyakorolhatja is. A legnagyobb felekezet csak hiuságbul jó polgár s csak ott heves hazafi, hol közel a tanu s bizonyos taps. Egy rész felemelkedésre vágy, másik populáritást hajhász, s egyik a másik szemire veti gyengeségét s önhibáját erénynek tartja. Ki ur akar lenni, képzelete szerint csak rendfentartás, anarchia-elmellőzés végett s hogy parancsai

körét nagyobbítsa, forog, kérkedik, izzad s haladása kedviért előszobákban unalommal tengeti napjait, és sokszor, mint Aristippos, térden esedez, de nem másokért, hanem magáért; ki pedig a nép bábja kíván lenni, azzal csalja magát, hogy ő a régi jó fentartása végett, hogy a nemzeti szellem s drága szabadság éljen, áldozza fel magát; midőn nem is tudja, mi a szabadság s a korlátlanságot, betyárságot tartja annak s a nemzet palladiumát nem ritkán kirekesztőleg magyar tánczra és zsinóros nadrágja állítja. Mind a két rész dicséretet s hasznót vadász; csakhogy egyiknek az udvari tömjén kellemesb, másiknak pedig a populáris illat; cselekvények azonban egyenlőn zavaros s tisztátlan forrásbul fakad, csakhogy izlések különböző. Fényleni soknak legfőbb czélja, nem — használni.

A polgári erény valódi értelmében nem ilyeket szül, de a kötelességek teljesítésének kutfeje s nem egyéb mint anyaföldhez s honiakhoz vonzódó szeretet s az uralkodóhoz viseltető hiveség tartalma. Czimje nem alacsony hízelkedés s határtalan dicséret; egekbe nem emeli a halandót s mint Isten térden nem imád senkit; nyelve szemérmes, de férfiui, bátor szózatú; fő tulajdona: törvényes urát, — hazáját, földieit legjobb tehetsége s ereje szerint szolgálni. — A becsületes férfiú mindenkinek megadja az övét, s a másé elvételét szintugy gyűlöli, mint önmaga jusáru! könnyen nem mond le, sőt azt védeni tudja. S bizunk-e oly katonában s valjon legény lesz-e csatában; ki előjárójátul megérdemlett s hiven megszolgált zsoldját minden ok nélkül levonatni engedi a nélkül, hogy ut és mód szerint annak idejében szót ne tegyen róla? S oly királyok valjon fénylenek-e historiában, érdemlettek-e oly magas helyezettést, kik legszentebb jusaikru! ha kinszerítve is, lemondtak, s koronáikat emberül védelmezni nem tudták? Legyen legfőbb tisztelet Isten után királyé, polgár maradjon maga köriben s teljesítse, mire alkotva van, hiven; ellenben a legkisebb is örüljön bátran s háborgatás nélkül a sors ajándékinak, vagy veritéke szerzeményinek.

De minekelőtte magasbra emelkedhetik az ember s tulajdoni kifejlődhetnek s a polgári vagy nemzeti erény mélyebb gyökereket verhet, mindenek előtt szükséges, hogy legyen:

Nemzetiség.

Mert lenni kell előbb s csak aztán lehet jóra, derékre, ére-nyesre kifejni. Szintugy mint a határtalan csillagvilágban minden vagy nagyobb, vagy kisebb részekre szakad s magában egy egészt alkot, napok, planeták s a mit nem látunk: ugy lefelé a legkisebb is részekre oszlik s megint egy egészszé összesedik: csepp, gyümölcs, a legkicsinyebb férgek oeconomiája. Ez a természet rende. A részek támadnak, mulnak, minden forogva mozog

egymást

Váltja örök romolás s teremtés;

ujbul vén, vénbül uj lesz — s csak az egyetem örök. Ugy az ember akármily vad állapotu legyen is, társalkodik s az egész emberinem nemzetekre, nemzetségekre, házastársakra ágzik. S éppen az, a mi lélektelen testekben attractio, repulsio, az a nemzetekben a *hon szerezete s védelme*. Mélyebben fekszik azért lelkünkben, mint sokan gondolnák, azon ki nem mondható édes aggodalom, mely anyaföldünk-höz vonz s mely a halandó port félistenné magasíthatja, s lelki rothana-
tát jele, hol a természet ezen szent törvényi ki vannak már dörzsölve. S nem különben, mint a kiégő üstökcsillag iszonyu forgásában se határt, se utat nem tart, de mint átok a végtelen üregben maga magát emészti s napsystemákat rendit meg, ugy bolyong cél s törvény nélkül a hazátlan, hiv jobbágyokat csábít el, megelégedett polgárba nyugtalan bizalmatlanságot önt s végre maga kétségbe esvén, nem ritkán önkezivel végzi örömtelen életét. S mind ezek után hány dicsekedik még is azzal, hogy cosmopolita!!! Gyengeség, hiba halandótul elválhatlan, de azokkal kérkedni az elromlottság legmélyebb lépcsője; hol a szemérem eltűnt, ott az élet minden bájainak vége. Szerencsére sok olyast beszél, a mit maga sem ért s olyannal dicsekedik, a mi gyalázatjára válik. A cosmopolita tágasb szívűnek tartja magát s így jobbnak, mint másokat. Ő minden embertársit hordozza zivében, midőn a patriota főképen csak hazafiait. Ő magasb értel-

műnek képzi magát, mert minden régi szokáson, bévett ítéleten áthág, egyszerre keresztény, török, atheista lehet s chamaeleoni ügyességgel szabhatja magát a körülállásokhoz, a hasznoshoz. — De ily tehetség átermészet s többnyire igen sok vagy bal tudománynak éretlen és savanyu gyümölcse, s az emberbűl, ki minden sajátágát elveszti, oly csufot tesz, mint nevetséges a szelid farkas s kacajra méltó a lánczon idomtalanul tánczoló medve s csúf a legvékonyabb vesszőtől is rettegő kalitkás oroszlán.

Mily szomorú sors öntagjainak egymásutáni lassu sorvadását nyilván érzeni s az életerő fogyatkozását napról-napra csalhatlanabbul észrevenni — s ennél csak annak kinja lehet még fájdalmasb, ki kénytelen átlátni, hogy ő egy rothadó nemzet tagja; mert százszor könnyebb testi, mint lelki aljasodást szenvedni. Hol pedig a nemzetiség semmivé vált, hol a lakosok elkorcsosodtak, vagy hol a nemzeti szellem és sajátág hiábavalóságokon, gyermeki bábokon alapul már, ott, ha a sokaság vakságában nem is gyanítja, keserű, de csalhatatlan tekintettel nézi a gondba merült hazafi, mikép folydogál le szemenkint a hátramaradt kevés fővény a nemzet életórája üvegszelenczéjébe.

Ha nemzeteket egyes személyekkel hasonlítunk össze, akkor a nemzetiség nem egyéb, mint rokonok közti szeretet, barátság s a familiabeli becsület fentartását eszközlő ébredség; ha pedig mélyebben tekintjük, mint előbb érintém, akkor az emberi lény minden ereibe s lelke legbelsőbb rejtekibe szőtt természeti tulajdon, melyet az önbecs megsemmisítése nélkül szinte oly lehetetlen kiirtani, mint bizonyos, hogy a szívkiszakíttatása után világunkon többé élni nem lehet. S ha a világ történetit vizsgáljuk, nem áll-e a nemzetiség legszebb fényében, mint azon szent varázserő, mely valaha Marathon mezeit dicsőíté s Thermopyle kőszirteit legnemesb vérrel pirosítá; s nem érezzük-e, hogy futja át velőnk közepét valami édes érzelem, mely egész létünket előzőnli, ha kérdés forog magyar honunk disze s boldogsága felől?

Boldogak mi, hogy köztünk inkább a fiatalság jelei s hibái láthatók s hogy még távol tőlünk a vénség s koporsó! Mert azon gyávák s elfajultak, kiknek száma, tagadni nem lehet, elég nagy s kik midőn ezeket olvassák, tán kacagnak s gunyolnak, mit árthat-

nak nemzetiségünknek s hogy gátolhatják annak szebb s tökéletesb kifejlődését? Nem kell attul félni. Ők csak olyanok, mint ama hasztalan félénk katonák, kik mindég rosszat jövendölnek, a legkisebb veszélynél szaladásnak erednek s oly messze távoznak, hogy alig éri el őket a hír, hogy nélkülök is kiküzdék a csatát — s aztán béke idején legtöbb szó szájokban.

A mi nem önhaszon szomjából, hanem tiszta szándékból ered, s a mi igazán szép, ámbár sok akadálylyal küzd is eleinte, előbb-utóbb még is minden bizonnyal méltatásra, pártfogókra talál; mint az igazság, bármi nagyon sértené is fényes előtünésekor némelynek szemeit, végre a szántóvető ember kalibáját úgy meglakja, mint ahogy tanácsban ül s bátran tartózkodik márvány palotákban.

Igaz, hogy hazánk most nem igen van divatban, s a külföld alig tudja, hogy vagyunk. Mintha valami kut fenekén ülnénk, se lelki, se testi productuminknak nincs hire. Igaz hogy sok, émelygető hizelkedési s határnélküli harsány magasztalási által nekünk, minden jó szándéka mellett is, több kárt okozott, mint legdühösb ellenségünk minden ügyességével tehetett volna. Igaz, hogy sok, annyi káposzta, juhászbunda s pipaszagot s több efélet kevert nemzeti szellemünkbe, hogy a gyengébb rész egy ideig szinte szégyenlő a magyarságot s jobb izlésűnek s palléroztabbnak tartá magát, ha külföldieskedett. A mit igen természetesnek látok, s megint azt tanácslom, inkább magunkban keressük a hibát, mert minden hazafiságunk mellett se tapsolhatunk bizony, teszem: a szegedi sárnak, hortobágyi vidéknek, pesti kövezetnek, Duna partjainak, szennyes theátrumának, csömörindító utonálló számtalan koldulóinak s a t. S hogy ilyeseket minden erővel szeretetni akartunk s szinte magunkra fogtuk, hogy szeretjük, legfőbb oka a magyarság divatlanságának.

De azért, mivel ezeket mondom, ne bátorodjék neki a cosmopolita, ki tudom utazásiban sokkal szebb intézeteket is látott, s ne higye, hogy vele valaha egyértelmű lehessenek. Ő így okoskodik: „ubi bene ibi patria; jóllehet magyar vagyok, de azért angol s franczia is s a t. lehetek, mindenütt a tökéletest szedem, a hiányost ott hagyom s az egész föld kereke enyim s hazám“. Más szavakkal ez annyit tészem: „Én feleségemet hiven szeretem, de másét is, — hazám

drága, de másnak honja is; — s így, ha feleségemet meguntam, elhagyom, kivált ha szebbet látok; háboruban pedig az erősebbel tartok s ha győz hazám, heves hazafi, ha pedig meggyőzetik, minden kis előítéleteken tulemelkedett világpolgár leszek“. — — Ily cselekvő-mód, meg kell vallani, előmenetelre a világon igen ügyes s tán hasznos is lehet, de nem éppen legnemesb.

Már én máskép látom a dolgot s úgy hiszem: hogy csak honosi s övéi közt élhet megelégedten az ember, ha már egyszer körülnézte a világot s létének dele elérkezett, s mennél hátrább van hazája, annál inkább tartozik annak elővitelén fáradozni, mint a jó rokon éppen akkor marad leginkább odahaza, midőn otthon legszükségeseb s közel a veszedelem; s hogy nincs oly ürügy, mely minden időre való kivándorlást megbocsáthatóvá tehetne abban, ki hazája számos ajándékát vevé; mert anyaföldét elhagyni nem egyéb, mint azt elárulni; s hogy végre, ha már minden életiskolán keresztül mentünk, semmi sem oltja el megelégedési szomjunkat, mint néhány élő honosink megbecsülése s utóink áldása. S boldogabb a hottentot s kakerlák fajabeliei közt, mint a természetlen világpolgár Londonban, Párizsban, mert ő mindenütt, még a legnagyobb sokaság közt is mindig csak idegen!

A mi pedig a nemzetiség küljeleit illeti, korántsem tartom azokat megvetendőeknek. Egyszerű architectura kün, szép festés, kárpit, alkalmas butorok ben, igen is emelik a ház becsét; csakhogy ilyeseket ne tartsuk az építmény alapjainak s e külső szín mellett a dolog belsejéről se felejtkezzünk el. Azonban a külső is sokkal fontosb, mint azt általányosan venni szokás, mert mit látunk a külsőn kívül egyebet? S mire alapítsuk ítéletünket valakiről, kit nem ismerünk s kiről soha se hallottunk semmit, ha külsejére nem? S ha rongyos házat látunk, fogunk-e abban csinos lakást gyanítani s keresni? S ugyan mért gondolnánk szép beltulajdonokat annál, ki külsőleg nem csak nem csinos, de olyan mint a madárváz; s hogy kereshetünk rendes lelki tulajdonokat annál, ki minden testi foglalatosságiban rendetlen s ügyetlen? Nem mondom, hogy külsőről belsőre csalhatatlanul ítéelhetnénk, mert igen is tudom: az igen keveset mutató s ígérő személy nem ritkán legszebb belső tulajdonokkal

diszeskedik. De csak azt kérde, min ismérhetni meg azokat? Egyébaránt a szebb szokású társaságokat csak olyan sértheti meg büntetlenül rongyos és tisztátlan öltözte, andalgó vigyázatlansági, házi butorok eltörése s efélék által, ki az ellenmérő serpenyübe tudomány- vagy érdemsulyt vethet; de kinek nincs mit oda vetni ellen-sulynak, annak hasznát csak kaczajra vehetni; ez sommás becse, minden egyébre hasztalan.

Egy hadisereg valódi erejét nem teszi az öltözet színe, egyded-sége, szabása s ékességi; legyen az tartós s védje idő sanyarai ellen azt, kit ruház, ez főczélja. Hanem e főczélon kívül hány mellékes van még, melyeket a bölcs kormány tekintetbe is vesz. — S mily különböző érzéssel állja ki, teszem, a magyar huszár a sarat nemzeti öltözetében, mintha plundra, hosszú kaput vagy egyéb gunya s haczuga lógna derekán. Így más legény a jó öltözetű paraszt gazda fia, mint a rongygyal fedezkedő; s mi magunk sokszor kirekesztőleg köntösünk ügyetlen szabása, kopott vagy szurtos léte miatt társaságokban minden lelki felemelkedésünk mellett is, feszülten érezzük magunkat s az ajtónál állunk hallgatva. Alig gondolhatnók, ily kicsinységek mily nagy befolyással bírnak ránk tanultabbakra s mi nagyobbál még a népre! Csak hogy ilyeseket alagoknak nem kell venni, mert a magyar ember nemzetisége egyenes, bátor s komoly férfiúi érzés a szó legtágosb értelmében, szabadság-imádás, hon legforróbb szeretete s az élet kész elhagyása törvényes királyaért. Ezen alapul sajátságunk, ez régi nemzeti szellemünk, s „*becsültesd meg küin a magyar nevet*“, van szívünkbe vésve. Ezeket fejtsük ki mind jobban. Ily tulajdonok, s nem ám pengő sarkantyú, vitézkötés — tán vitézség nélkül — s nem panyókás mente, nem sinór, borítás, paszománt, kócsagtoll, túri-süveg, atila-kalpag, zrinyi-dolmány s t. i. fogják szépeinket magyarosítani, honunkat felemelni, mindenki bizodalmát megnyerni s a külföldet arra kinszeríteni, hogy egy tökéletes férfiú említésénél mindég magyar jusson eszébe.

Ketté törik ozmánnak nemzeti szelleme, ha fatumot nem hisz többé s elgyengül valahai dühös megtámadása, ha az eszeveszett Delhi csata közben nem zengi többé viadalmi énekét:

Látom, látom szép szemekkel
 Egy Istenszüz leng elém,
 És kendővel, zöld kendővel
 Bájosolygva int felém,
 S édesen hí — tárogatva
 Keblin a mennykéjeket —
 „Ier, siess, mivel szeretlek,
 Hintsd be csókkal hölgyedet!“ s a t.

Mi lesz az angolbul, ha a szabadságra épült alkotmányt minden ébredéssel nem tartja fenn, s honszeretet s férfias, egyenes életmód eltávozik a szántóvető csinos, de egyszerű hajlékából. *John Bull* pipér, kényes, ellágyult dandyvá, s a peerage oly elzárt helylyé válik, hogy azok, kik belőle ki vannak rekesztve, szintugy bolyongnak, mint Ádám s Éva kívül a paradicsomon, midőn egy herczeg s egy lord cherubkint áll Éden kapui mellett. — Mi a francziából? ha nemzeti palladiuma, a becsület, nem áll oly tisztán, mint a kristály egész szüzességében? S ugyan mi egyéb tartá fen tévedései s szomoru véres zivatarai közt, s mi emelte mostani szerencsés létére, ha becsület nem? — Távozzon el isteni félelem s egészséges egyszerű természet a moszka néptől, csuszszon közé is főbb rendeknek sokban megvetést érdemlő romlottsága, s azon ország, mely a két hemisphaerát lepi el s nap keltét s nyugtát egy pillanatban szemléli, ugy pattan szélyt egymástul, mint azon iszonyu boltozat, melynek ékköve nincs. Nevekedjék jobban s jobban kicsapongó nyereség s haszonles az éjszakamerikaiban, s Washington s Franklin nemzetsége óriási nem lesz.

Mily ritka az egészséges s ép több századi tölgy! Közönségesen a fiatal sugár sarjadékbul görbe vén fa lesz, melynek ágai rothadnak. Növények a földtől függ; ha ez jó s mély, egyenesek s magasok, ha sovány s felszínes, görbék s törpék maradnak. — Gyermekekből is sokszor, férfikorok egészen kimaradván, vének lesznek, s itt akárki mit mond, ugy látszik valóban gyakorta van saltus in natura. Nemzetek is szint így támadnak, s vénségre s halálra jutnak — férfikorok elmarad. — Mennél rosszabb s felszínesb alapjok,

nemzeti szellem éleszti földieinket, melynek felébredésére úgy volna kötelességünk magunkat ösztönzeni, mint Dárius pohárnoka neki minden nap azt jelenté komoly figyelemmel: Király, emlékezzél a görögökrül! — Így mi emlékezzünk nemzetiségünkrül.

Nehezebb sovány földön, silány éghajlat alatt s messze jó vásártul gazdálkodni, mint hol a természet pazarolva jutalmaz minden fáradozást. — Nehéz oly várat védelmezni, és sok lelki erő kell hozzá, hol a világ szemei elől elvonultan a legjobb siker sem lehet egyéb, mint hosszú nyomoruság után a vár omladéki alatt tanu s taps nélkül temetőhelyre találni. S csuda ott szépet alkotni, derekast írni, hol nincs megismerő, nincs olvasó s a t.

Könnyű azért sok szépnek véghezvitele más nemzeteknél, a mi nálunk igen nehéz. Minekünk az erény sokkal magasb lépcsőjén kell állni, mint másoknak, ha igazán kívánunk használni. *Zrinyi* fényes végét ki tudja, ki ismeri külföldön s számtalan más derékeink halhatatlan tetteit? Játékszinünk oly keskeny s csak szinte olyan, mint valamely privátházban, hol a játszóknál nincsen sokkal több néző! S az a kevés, a mi *Zrinyirül* más hazákba átsugárzott, nem inkább *Körnernek* tette-é mint magunké? Midőn a világtörténetinek rajza kitörülhetlenül festi *Salamis*, *Platea* s *Leuktra* dicső napjait, és szinte az egész emberiség számos halandók nevét keletről nyugotig tisztelettel említi s nevezi, hazánk historiája azonban néma s halhatatlan eldődink, mint jeles egykoruink s eldődink csak előttünk isméretesek s rólok is csak a kisebb s tehetetlenebb rész tud.

Midőn másutt sással repül a költő képzelete a határtalan kékben, s ezernyi embertárs osztja szive hevét s vele sir, vele mosolyg: nálunk nem mer emelkedni, nehogy tollait veszítse. S ha még is kód, szélvész s zivatarok közt merészen fellövell, szinte csak maga, kevés más nézőkkel méri felemelkedési magasságát! — S iparkodjunk, hogy itt is ne mint *Körner Zrinyit*, a külföld hozza igazi fényébe, vagy hogy jobban mondjam közünkbe *Berzsenyieket*, *Kisfaludyakat* s a t., hogy ne a külföld ismértesse meg velünk *Virág* munkáit, az *Erdélyi Múzeum* s literaturánk egyéb szépeit. Siessünk s vegyük magunk elő azon sok derekast, a mi hazánkban rejtve van; s ne türjük, hogy megelőzzön minket az idegen, s azt tapsolja s dicsérje, a mit

nem is gyanítunk hogy mienk, vagy annak még hátat is fordítunk, s mi magunk tiporjuk otrombán saját szülteinket, midőn még a rhinoceros se sérti tulajdon borját.

S hát egy s más hasznos létesítésében mennyi akadály s gát minden oldalról! Mily kevés jóakaró s becsületes elősegélő! Hány factio s hány utbanálló! Valóban annak, ki nálunk igazán kíván használni, szünetnélküli öntagadás életmunkája, s minden várható jutalma az önbecs-érzés s önisméret. S azért nálunk szükségesb az erény, mint másutt!

Az egészséges nemzetiségnek pedig egy főkísérője a nemzeti nyelv, mert míg az fenmarad, a nemzet is él, bármi sinlődve is sokszor — mint erről számos a példa — de ha az egyszer elnémul, akkor csak gyászfűzött terem a hon, mely a voltakért szomoruan eregeti földre csüggeteg lombjait.

De miből támadhat a nemzetiség, hogyan fejlődhetik ki erősebb s magasabban? Társalkodás, s gondolatok közlése által s így a nemzetiség alatt fekszik még a

concentratio.

Az emberek egymást közönségesen vagy igen magasra emelik, vagy legalsóbb lépcsőre állítják, s magokruli itéletikben is szintoly ritkán tartanak középutat, mint csaknem minden egyébben. Falun nevelt s alacsony helyeztetésű azt hiszi sokszor, hogy minden városi lakos romlott, s a magas születésű elfajult, — némely előkelőt pedig könnyen félistennek tart. Az úgy nevezett nagyvilágban nevelt pedig, kün a mezőségben csak faragatlan társakat képzel, s egy szerencsétlen rablórul, ki tán borhevében vagy pajkosságbul agyon üté a zsidót, s egy pár forintját elvevé s végre akasztófára kerüle, azt gondolja, abbul minden emberi érzés ki volt rekesztve, és szinte gyönyörűséget érze vérontásban s a t. Embertársink se nem olyan jók, se nem olyan rosszak, mint azt miadent nagyító képzeletünk festeni szokta. A legjobbak esnek, buknak, s a legromlottakban is van jó. S csudálva látnók némely nagy ember gyengeségit, hibáit, melyeket az idő s távolság rejt csak el szemünk elől, — mint közönségesen a legrosszabb hirben és szagban lévőkről, végtére, ha jobban megismérkedünk

velek, azt szoktuk mondani: Nem oly rossz, s nem oly romlott mint állították s gondoltuk, s a német példabeszédre emlékezünk, hogy Asmodaeus korántsem oly fekete, mint a milyennek festik. Az embernek nincs elég ereje se tökéletesen jónak, sem elhatározottan rossznak lenni; hanem a legerősb is majd felemeltetik lelke által, majd teste gyarlói huzzák le a földre.

A dolog ily fektében ugyan mint képzelhetni társaságot, békeséget és csendet? Nehéz; s azért látunk még ma is szinte örök háboruban s üldözésekben lévő vad nemzetségeket. Mennél jobban megismérkednek az emberek, annál tökéletesebben eltűnik az őket rémitő váz, s annál jobban átlátják, hogy utóljára, ha ideig-óráig nem is, de minden bizonynyal végesleg abban fogja találni kiki legnagyobb jólétét, boldogságát, s ezek bátorságos birtokát: *ha mindegyik természeti szabadságának egy részét a társaságbeli szabadság megnyerése végett feláldozza.* Így támadtak társaságok, országlások, s egy nemzet ereje azon idomzatban nő vagy apad, melyben, vagy még egyes familiák is háborgásban élnek egymással, vagy a társalkodás legfőbb polczra s a társasági szabadság legtökéletesebb kifejlődésre emelkedett már. Ezek a véghatárok. Az első eset következtét láthatjuk Amerika, Afrika, Újhollandia némely nyomorult lakosi közt; — a másik gyümölcseit pedig Britanniában, Francia-, Németországban s a t.

Két ember közt, de még egyes főben is rendszerint van valamely discussio. S így hogyan képzelhetni egy egész nemzetet, hol csupán egy gondolkozásmód lenne s tökéletes egyenlőségük a száz meg száz természetesen előforduló tárgyak körüli képzeletek? S ebből tagadhatlanul az foly: hogy mindenütt van megelégedett, s még számos meg nem elégedett; olyan, ki minden rendelést felhőkbe emet; s olyan is, ki mindent ocsmányol s gyaláz; udvari, nép embere s számtalan eféle árnyékozások. S valamint egyik a másikról nem tud józanon itélni, hanem vagy nagyítva, vagy kisebbitve, szint úgy emeli mindegyik rész maga pártbeliét igen magasra, a más felekezetű vagy vallásuakat — ha szabad úgy kitennem — pedig sárba dönti. A nép embere a hivatalbelieket vagy urunknál kedveseket igen gyakran hazaárulóknak, lelkek fenekéig elromlott s minden ármánynyal s rossz mesterkedéssel felruházott uri személyeknek tartja, kikben többé

természetes szó sincs, s kik minden lépésiket valamely mélyen kigondolt plánum szerint intézik, midőn nem ritkán csak oroszlanbőr függ rajtok. — A hivatalt s felemelkedést vadászó ellenben mindenütt zavart, titkos egyesületeket s több efélét lát, midőn közönségesen csak farkasbunda, s így csak héja s külseje teszi nemes viselőjét oly gyanuszinossá. S így a két rész többnyire úgy áll egymás elleniben, mint azon uri személy — ki pőréen éjfél tájon kiment a holdat, vagy nem tudom, mit keresni, — a kéménytisztítóval, azt kísértetnek, ez pedig a nagyságost léleknek tartván. S nem különben főz mérget s boszút, a bizalmatlankodás s feketevéri képzelgés hozzájárultával ezen két osztály, és szánakozást érdemel, mint a két egymást ijesztő fehér s fekete jelenés, egy derekas hasrágás után a házicseléd által jól kikaczagtatván, még most is bámulná tán egymást, ha a nap, — azon megbecsülhetetlen világosság, nem mutatta volna meg mind a kettőnek igen nevetséges s éppen nem ijesztő mibenlétét. S itt csak az a különbség, hogy a kéményseprő költeménye kacajra gerjeszt, s néhány óra mulva minden félelemnek vége, — az osztályok közötti bokrosság, bizodalmatlanság s visszavonás pedig évekig tarthat, legszomorubb, ha nem positiva, de bizonyosan negativa károknak kútfeje, és nem szüntethetni meg egyébkép, mint *mesterséges egyesítés* által, mely az egymástul tartó felekezetekre nézve nem egyéb mint a nap jótévő sugára az említett két ijedkezőre volt.

S ugyan mit tehetni egyesség, s így egyesülés, s ily módon megismerkedés, s eképen középesedés vagy egy középpontra-gyűjtés nélkül? Dicséketünk-e azzal, hogy lelki erőnk, belátásunk, tudományunk, éltünk hossza elégséges egyedül s minden segéd nélkül valami igazán nagyot s tartóst a föld kerekén létesíthetni? minek-utána szinte legközönségesb foglalatosságinkban, építésben, gazdaságban, mindennapi életünkben s a t. oly nagy számuk együttmunkálkodása szükséges, s csak egy findzsa kávéhoz is két hemisphaera productuma kívántatik! — Mai világban, — s csuda hogy annyi idő kelle ily egyszerűség kitalálására — már kiki átlátja: hogy *egy magányos ember semmi*, s csak egyesületnek van hosszú élete, s igazi sulya.

Egyébaránt minden olyas szövetkezés s egyesület, mely homályban támad, s melynek czimje titok, jobbára bűnös, s így az egésze

nézve káros következtű. Ily alattomos társaságokban sokszor eleinte a cél igen szép, időjárával pedig csak köpönyeggé válik, mely a bűnt s rosszat fedi, mert nincs bizonyosb mint az, hogy akkor, midőn az első hév már kigőzölgött, kirekesztőleg csak önhaszonkeresés a társaság egyes tagjainak minden foglalatossága, — s hogy elvégre a kisebb, de ügyesb rész halássza az intézet minden hasznait, s többnyire a legnemesbeket is fekete galád tettekbe keveri, és sokszor a legártatlanbakat is vesztőhelyre hozza. Én legalább oly társaságokban nem bizok, melyek titkos aláírások s esküvésekkel vannak erősítve. A szövetségbeli vagy érzi szívében azon forró kívánást s eltökélett akaratot, felebarátját, hazáját, az emberiséget szolgálni, vagy nem érzi; ha érzi: az esküvés felesleg, szükségtelen s hasztalan; ha nem érzi: ki fogja őtet annak teljesítésére vagy meg nem szegésére kényszeríteni? A szövetség más tagjai? Erről alig van példa, s ily hűtelen tagoknak csak megbüntetését s nem hűtlenségek akadályoztatását találjuk a sok számos titkos összeköttetések évről-évről. — Egy-két ember vagy számosabbnak véleménye nem oly mágusi korlát, melyen az indulatos vagy félénk némelykor áthágni ne merne, s csak a hatalmas közvélemény azon törvényszék, melytől a legerősb is fél s retteg; — s azért igen különbözik azon szent szó és esküvés, melyet az uralkodó népének, s a bíró igazságszolgáltatás végett s a t. nyíltan tenni szokott, azon alattomos lekötelezésétől, melylyel setétben a szövetkezők ön gyengeségik ellen páncél gyanánt szoktak felruházkodni.

Hanem vegyük ezen kívül még a dolog pszichológiai részét is. Legmélyebb belső ihlet szerint úgy érezzük, mintha setétség bűnnek, világosság pedig erénynek volna kísérelője; s hol a fedezés szükséges, ott mindég rejténivalót, rútat s bűnöst szoktunk előre feltenni. S így azon béfejezéssel végzem ezen elmélkedésimet, hogy az egyesületek palladiuma „a világosság; a tagoknak oly misége, hogy rájuk az egyesülés sikeréből haszon is folyhasson, legyen erkölcsi, legyen markolható; s az egész egyetemnek kezesség-adhatása“.

A világosság áldott hasznát tudom, nem tagadja senki, hozzuk azért ujonnan emlékezetünkbe: hogy következtetés ok nélkül lehetetlen. — Nem igaz azért, vagy legalább nem hihető, hogy egy külföldi,

magyar intézetekre tetemes áldozatokat tegyen a nélkül, hogy vala mely rejtett s mellékes célja ne legyen; s így csak honbeliektől várhatni hű járulást oly tárgyakhoz, melyek minden haszna erkölcsi s nem pénz. A persa, spanyol vagy chinai fog-e igen örülni magyar hazánk előmenetelén, ha áldozatibul rá semmi nyereség nem háramol, s az actiájából — részvényéből — őtet illető dividend — osztalék — nem egyéb erkölcsi örömnél? Ez természet ellen volna, s csak honáért munkálódhatik kiki tisztább szándékbul, magasabb célbul.

Az egyetemnek kezesség-adhatása pedig tagjainak erkölcsi s vagyonbeli súlyán alapulhat, úgy hogy az egyesület a kormánynak az által legyen mindig keziben, nem azon értelemben, hogy ez abba avatkozzon, hanem hogy a részvevőket, ha nem jóra vezetné az intézet, test és vagyonképen is felelet alá vonhassa. Ha számos, minden vagyonban szűkölködő külföldi nálunk titkon állana össze valamely szép s hasznos végbevitel végett, nem lehetnénk-e szinte bizonyosak, hogy a szép és hasznos csak cégér s egyedül önhaszon az egész szövetség alapja; s nem cselekszik-e bölcsen oly kormány, mely ily sarkalaton nyugvó társaságokat megsemmisít? S csak újabb időkben is, mily pestist terjeszthetett volna a világra s még hazánkra is az ily elfajzott és setét összezsoportozások árja, ha azokat urunk hatalmas kézzel nem fojtotta volna el?

Ha ellenben számos hazafi, kik között sok jó birtokos, áll össze s a nap legvilágosb sugárit keresve keresvén egyesül valamely intézet felállítására, *s el nem savanyult ember természete szerint* elég jutalmat talál a közjó előmozdításában; akkor azokat a bölcs kormány, mint a tapasztalás mutatja is, összeállani s cselekedni minden akadály nélkül engedendi. Ezen utolsó állítást sok azért hozta volna csak kevés idő előtt még kérdésbe, mert imígy illendően gondolt kisurranni a hátulsó ajtócskán, s pár szomoru forintját megmenteni, melyet esztelenül vagy izetlen örömekre s csak *magára* költ inkább, mint közjóra s hazája felemelésére. Hála az egeknek, hogy ezen bujósdi lyuk be van tapasztva s így egy hátulsó ajtócskával kevesebbünk immár!

Minden, a mi a hazafiakat nyilván gyűjti össze, még ha legcsekélyebb ok lenne is, hasznos és jó s áldott következési számlál-

hatlanok. Concentrációbul — közepesülésbül — foly mondottuk nemzetiség, s ebbül nemzeti erény. Összekötetése s fejlődése ilyesek által eszközöltetik lépcsőnkint: A pusztán lakó, tán bámulására, némely jó oldalra talál a városiban, ez ellenben sok dicsérni-valót, a mit nem is gyanított, a gubásban. Számos hazafi, ki egymást hevesen gyűlölé s ez által az életnek vajmi sok vissza soha nem térő pillantatit minden ok nélkül elkeseríté, végre megbékül, s ezentul *egymással s nem egymás ellen dolgozik*. Az utazott, a sok faragatlan, s hogy egyenesen kimondjam, nem mindég józan szokások s előítéletek közt felnőtt mindég idehaza ülőben, ha közelebbbrül nézi, sok szépet s fényest fog észrevenni, melynek a vastag rozsdá nem engedi távulra is tündöklését. Az pedig, ki körülállási miatt hazáját soha kívülről, de csak mindég belülről láthatá, lassan-lassan tán pirulva fogja megvallani, hogy ő előbb olyanokat ítél el s kárhozottat, a mikrül legkisebb tiszta s rendelt képze se vala, másokat megvetett s a kényes öltözetűeket — kik zsebkendőjökben szép szagot hordanak, jó tánczolók s a t., vagy kik csak vizet isznak s legtöbbsnyire édesekkel élnek — általjában puha s asszonyos urfiának tartotta; midőn annak ugyancsak legénynek kell lenni, ki a gallussal vagy törökkel megmérkőzni bátor.

A kereskedőkrüli balvélekedés lassankint eltűnik, s a földesur, ha nem avatkozik is kereskedésbe, oly státus elősegállítását minden iparral s tehetséggel fogja eszközölni, mely egy országot a másikkal tart kapcsolatban. Mind azon betyárságok, melyek hazánkat csak disztelenítik, s a vitézségnek nem különb jelei, mint részegség az erőnek s bátorságnak, lassan elenyésznek; nevelés, csinosodás, türedelem — tolerancia — egyszóval az egész nemzet disze s valódi ereje pedig nőten nő.

A mesterséges egybegyűlést — concentrációt — végre vagy a *vélellen*, de csak rövid időre, vagy az *emberi bölcsesség* tartós haszonná eszközlí. S eként minden kifejlődés, előmenetel, erő, érték és szerencsének legmélyebb sarkalata

a kiművelt emberfő.

Ennél lejjebb nem bocsátkozhatunk. Ezen kis gyökérbül származik boldogság, s viszont átok is az emberiségre, csakhogy az első

századokra tered, s közönségesen akkor fénylik legjobban, midőn szerzője már a föld alatt, — az átok pedig s a t. jobbadán egyszerre tűnik el.

Az ész erő, s így az ész boldogság. — Tekintsünk csak mélyen a legnagyobb következtetések elveire s fenekire, s mint a nyári reggel oly tisztán fogjuk látni, mennyi bámulásra méltó szivárgott s nem másunnan, mint emberi agyvelőből a világra, Confutsee, Bacon, Franklin és számtalan mások marok nagyságu veleiből!

A véletlen, mely igen sokban látszik *legelső* rugó s indítóoknak lenni, — úgy áll az emberi főhöz, mint a földben lévő arany a bányászhoz, vagy hogy többet mondjak, az országuton fekvő gyűrű az utazóhoz; kiásó vagy felvevő nélkül egyik sem ér semmit: az arany föld gyomrában marad örökké, a gyűrű sárba tipratik.

A tudományos emberfő mennyisége a nemzet igazi hatalma. Ezek *statistikája* az ország legérdekesebb — leginteressánsabb — része. Nem termékeny lapány, hegyek, ásványok, éghajlat s a t. tesz a közérőt, hanem az ész, mely azokat józanon használni tudja. Igazibb súly s erő az emberi agyvelőnél nincs. Ennek több vagy kevesebb léte a nemzetnek, több vagy kevesebb szerencséje. Mi nagy erő egy vagy több 100 ezer ember, fő nélkül? Nézzük a történeteket a Duna folyta körül 1828 és aztán 1829-ben. Nem a sok katona vivja ki a csatát diadallal, hanem a tábornok által jól elkészült s bölcseséggel vezetett bajnok. Nem annyira a fegyverhordók 5—600 ezres számátul kell félni, hanem azon morale pondustul — erkölcsi súlytul — mely tán annyi ember közt hihetőleg rejtekezhetik. S mily természetes, hogy valamely háború kimeneteléről annak mindég meg kell csatlakoznia, ki az ellenség számát s ágyuit veszi csak számba, nem pedig a hadinép műveltségét s vezérinek esztét. — S azért bölcsen cselekszünk, ha — mint hajdan Carthago Lacedaemonbul hítt hadvezért, Sicilia Athenébül törvényhozókat, úgy mi is csak kevés idő előtt építőmestereket Olaszországbul — ma mechanikusokat Britanniából hozatunk s a t. S midőn szinte mindent mechanikai sarkigazságokra lehet végre visszaidézni, tagadhatlan, hogy a kormányzónak vagy fővezérnek maga dolgában úgy szólván mechanikusnak — műszerésznek — kell lenni, hogy alattlétőit jól sikerrel vihesse. Sokszor, ha

csak oly szakácsok forognak a konyhában, kik előbb soha sem főztek, vagy csak uri kocsisok ülnek a bakon, ily javaslatot volnánk hajlandók adni: Bizony hozassunk inkább valahonnan egy böleset.

Nem hihetni, mily nagy hasznu azon igen egyszerű, természetes, s még is oly ritka őszinte önvallomás: Ehez én nem tudok, s így egészen másra bízom. — Birtokosink közt hány lenne dús, ha dolgai után soha se látott és sok fáradság helyett inkább mulatozott volna; emberhalál mennyivel kevésb, ha egy fiatal tábornok helyett, mingyárt tapasztalt vezér fogta volna markába a hadipálczát! Mennyivel kevésb hátramaradás, elaljasodás, nyomoruság s tán szomorú epedések, ha számtalan systema, projectum s még experimentumok helyett is tüstént az előbbi vagy külföldi tapasztalásokat vettük volna példányul s illesztettük volna hazánkra!

Nem nevetséges-e nézni oly gazdát, ki teszem sáfrányt akar ültetni, s mindent próbál, időt, pénzt, békétürést áldoz fel, s erővel önmaga akarja kitalálni a leghelyesb vele-bánást, vén szomszédját pedig, ki egész életében jó sikerrel termesztí azt, nem látogatja meg s tőle utmutatást nem kér. — Gazdaság s kereskedés dolgában pedig szórul-szóra így vagyunk, s higye az olvasó, hogy úgy vagyunk, s Istenért! nem mivel én mondom; hanem maga szemeivel vizsgálja meg.

A török e részben minden egyéb hátramaradási mellett igen eszes. Ő a vár- s hajóépítést, ágyuöntést s a t. mindég idegenre bizza, s így ezek meglehetősen is vannak elintézve nála; s most midőn már bort is iszik törvényesen, s így természetni is fog, ne legyek jó próféta, de fogadom, nem sokára drágábbat — nem akarám mondani jobbat, quia de gustibus etc. — is fog készíteni, mint mi; mert ő oly emberekre fogja bízni a tárgy-elrendelést, kiknek mestersége; míg mi magunk kevergetjük mustainkat s experimentumokat vég nélkül teszünk, és sokszor tárgykörüli minden tudományunk abban áll, hogy természetesen gondoljuk vinni a dolgot, midőn csak tudatlanul visszük. — Mi a természet, mi a természet-szerinti vitelmód? Tudja valaki? S még is nálunk a borzagyváló annak szent törvényei szerint véli keverésmódját intézgetni, ámbár végre közönségesen falusi kádár forumára szorul!

Korántsem hagyom egyébaránt az ozmán apathiáját helyben de ránk nézve inkább azt szeretném, ha a francia, — mint az angol Debreczenből akará vinni a gubaszövőt hazájába, — innen vinné a szőlőnevelőt, pintért s a t., mintsem hogy tán minekünk volna rájuk szükségünk, mert az annak lenne jele, hogy nálunk a borkészítési *morale pondus* nagyobb, mint nálok, s így e részben hatalmasbak vagyunk, mint ők. Így méltán dicsekedhetünk azzal, hogy egy cseh-oroszági társaság csak nem régiben magyar földmérőre szorult.

Egyébaránt igen is tudom, hogy idegen vezér, idegen törvényhozó, idegen tanító mai felvilágosodásban általányosan több kár mint haszon, s nem igen különb figurát játszik az uj hazában, mint egy harmadik személy egy házaspár közt; mert odahaza ugyancsak kiki önkénye szerint szeret élni, s ha itt-amott ujitni, javítani kell is, s akar is, azt inkább kiki maga cselekszi, mint más által vitetné végbe.

Nagy szerencse, hogy az agyvelő hazánkban szép mennyiségű, csak hogy itt-amott kifejlődése hátra van, — s így ha még szokásban lenne is bölceket s tanultakat felkeresni s hozatni, megkérő követ-séginket messzire fárasztani nem kellene.

Nem a sok kéz, de az ügyes kéz festi az évrajzi képet, készíti az órát, erőművet s a t. De még kapálni s kivált kaszálni se tud száz ügyetlen kéz annyit s úgy, mint ötven gyakorlott. S ebből az következik: hogy a *munka-felosztás*, mint kiki tudja már, emeli az emberi fő tehetségit lehető legmagasb tökéletességre. Természetes, hogy az, ki mindég eggyel foglalatós, azt ügyesebben tudja vinni, mint az, ki husz tárgyban munkás. Ha husz embert képzelünk. hol mindegyik mindennap félcipőt varrni, félivnyit leírni, két beretvát élesíteni, egy tánczleczkét adni, félóráig vashámban dolgozni, két beteg után látni, s több efélét tudna, képzelhetni-e józanon azt, hogy ezen husz ember ily módon annyit s oly tökéletesen tudjon végbe vinni, mintha egyike óraműves, másika hámbor, tánczmester s a t. lenne kirekesztőleg? S ezen progressio szoros tudományi igazsággal még nagyobb osztalékre vitethetik, mint minden manufacturában vitetik is, — s ezek tökéletessége a munka lehető legnagyobb felosztásán alapul. Azon ideális arkádiai életmód, hogy minden a háznál készüljön, nem

századunkra illő többé, s az ki mindenhez tud egy kicsinyt, jól közönségesen semmihez sem ért.

A háztartás igen kicsinyben országláshoz hasonlítható. Ha az elsőben a vadásznak főzni, kocsisnak fagyaltat készíteni, szakácsnak nyargalni, czukrásznak vasalni, szobatisztitónak beretválni s a t. kellene, mily következtetést lehetne várni? S mindennek sarkalattja, a morale pondus, mily hasztalanul volt rakva? S országlásban nagyobb kisebb mértékben szinte mindig így vesz el a nemzet legfőbb ereje. S vizsgálja szeme s esze szerint kiki őszintén ezt vitatásomban, igazam van-e vagy sem?

Mennyivel számos jó és tökéletes építőmester, fegyvergyártó, ács, timár, asztalos s a t. van egy országban, annál rövidebb idő alatt s így kevésb idővesztéssel fognak erős építmények, jó fegyverek s butorok s a t. előállíttatni, s azon mestereknek összeleg ügyessége, vagy inkább azon lelki mennyiség, mely mind ezen tárgyak körül úgy szólván a teremő erő, határozza el egy nemzetnek a többiek közt ebéli feljebb vagy alantabb létét. A gazdák kisebb vagy mélyebb tudománya mérlege az ország földművelési erejének. A vezérek több, kevésb józan tanultsága s ügyessége pedig a nemzet támadó vagy védő erejének scálája. Végre a kormányozó, birtokosak, s így lefelé minden lakos, a magok álláspontjokra alkalmas tulajdonok könnyebb vagy nehezebb sulya, az egész valódi erejének vagy várható kifejlődhetésének staterája, szóval: a köz intelligencia — értelmesség — azon jel, melynél fogvást a bölcsek a nemzeteket mázsálja. S az mennél nagyobb, annál kevesebbet szorul másokra, s így annál függetlenebb, szabadabb s erősb a nemzet.

Ezek szerint mindegyiknek tehetségében áll, akár mily alacsony helyzetű legyen is, — s ez mily kellemesen hevítő önértés! — nemzete erejét nagyobbítani. Hanem azt — mint már előbb érintém valahol — mindenki csak a maga természeti álláshelye tökéletes betöltése által teljesítheti. Sokszor alacsony lépcsőn nyert tudomány egészen új életerőt hoz egy nemzetbe, mint *Watt* az angolok közé a gőzmachina által. De többnyire felemelkedtebb helyről szívárogoz le az erény és tudomány: *Regis ad exemplum* s a t. — s úgy nem tehetnek bölcsebben, mint kegyes fejedelmünk egyszerű igazi patriarchai

életmódját, mely egy koronázott fő legtartósb fénye, minden tettinkben szorosán utánazni; úgy a földesurnak az volna többek közt kötelessége, hogy a jobb gazdaság s elevenebb kereskedés józan systemája s ennek elismerése őáltala szivárgana lassan-lassan az ország minden lakosiba. Nem parasztgazda kezdheti a birka s lónemesítést, őneki azt végezni kell. S nem a tudja Isten honnan közinkbe esteknek — kiknek egy petákjok, de még egy káposztafejek sincs — s kiknek ereikben a vér egyaránt folydogál, magasodjék bár a haza, bár bomoljon — nem azoknak összeállása azon szép tiszta kutfő, melybül a nemzetiség s polgári erénynek derék hívei emelkednek a halandók közé — valóban nem — de azon hazafiui egyesületekbül fakadnak, melyek egyszerű, de legmagasb czimje: *Mindenkinek, idő, ész s pénzbeli tehetsége szerint forró s állhatatos járulása a közjóhoz.* Legyen őszhaj, vén fő fiatal vállakon, ellenség előtt nyert vitézi szép karczolatok s erőltetett vizsgálat redőzeti s tudomány benyomási a homlokon — a zsidótul béke — jobbágyok szeretete, külföld becsülése a társaság ismértető jele — s mennyi halhatatlan eredend belőle! Mi szelid s jótévő, de egyszersmind ellenállhatlan hatalom ily egyesület! S engedelmeskedni ilyesnek tán tanácsosb, mint neki parancsolni akarni — neve *közvélemény!*

Mennél magasb születésű pedig a hazafi s mennél dúsabb, annál jobban nevelheti s terjesztheti a köz értelmességet s így a haza erejét. A földesur jobbágyai lelki s testi csinosodására legsikeresb befolyással lehet, midőn, mint a tapasztalás mutatja, a jobbágy jámborsága, szelid erkölcei, de sokszor még nyomorusága se mozdit egy hüvelyknyit is a földesur állati vagy növényi életén; pedig csak a földesur igazságos léte, emberiséges gondolkodásmódja s tanácsa emelheti a szántóvetőt nagyobb méltóságra, — s ez viszont teheti őtet vagyonosb, becsültebb, szerencsésb földesurrá. — A kormány atyai gondoskodása, törvényekre szoros ügyelése s hív jobbágyiba helyezettett bizodalma teszi a nemzetet boldoggá s erőssé, midőn ennek erkölcsi sulya azon sarkalat, melyen biztosan s rendületlen állhat még akkor is a királyszék, mikor a világnak fele másutt fel volna zendülve már s bontakozva.

S egy főbül mennyi hatalom ered sokszor, s hogy ragaszkodik,

mint planeták a naphoz, számtalan emberi lény egy fényes észhez? Hány élt már, ki százada utját maga jelelé ki, s nemzete létét századokkal hosszabbítá s viszont! Egy orvos gyógyít, a másik öl; de azon szer, melyet Philippus nyújtott: keserű-hasznos vala. Bár oly nagy lelküséggel vennék mindég a nemzetek öntapasztalások hasznát, és szintoly nemes diadalmakat nyernének önmagokon, mint a hogy a nagy ember valaha fenséges érzéssel s félelem nélkül ürité a jótévő serleget.

Ezen most felvilágosított talpkövek után, melyeket ily renddel raktam egymásra: az ember főt legmélyebbre, arra a közepesülést, erre a nemzetiséget, erre a polgári erényt, s ismét erre a hitelt tágosb értelemben — végre azon sarkalatot fogom vizsgálat alá venni, mely, ámbár ezeken nyugszik, mostani munkám tárgya, s a földművelés, művészetek, kézüetek — manufakturák — gyárok, — fabrikák — s kereskedés alapja.

A hitel szorosb értelemben — credit.

Mig nyelvekben mathesisi pontosság és szoros elhatározottság nincs — milyent egyébaránt az emberinem hihetőleg egykor feltalál-land — addig a mondott tárgyak tökéletes felderítésére az olvasó szerkeztető s megemésztő ereje nem kevésbbé szükséges, mint a szerző tulajdona gondolatit világosan előadni. S így minekutána öngyengességet elismérem, mindenkitül, kinek kezibe kerülend ezen értekezés, azt bátorkodom kérni: méltóztassék tiszta s rendszeres előadásom hiját figyelme s békestűrése által pótolgatni.

Ha az eddig előadottakra visszanézek, annyi külön szín s oly mindenféle tárgy tűnik magam elibe is, hogy a zavarosan eltagoltbul valamennyire türhető egészt alkotni valóban mesterségnek tartom. Azonban a legtulabb csapongó s a fő tárgytul majd egészen eltávozni látszó eszméltetéseket is azon szándékbul s oly meggyőződéssel hoztam itt-ott elő, hogy azok csekély munkám velejét s philosophiáját tán érthetőbbé tehetik, s remélem szorosb vizsgálat után úgy fog taláztatni: hogy legkissebbet se akartam hijába mondani, s tán csak ügyességem nem volt elegendő, minden beiktatott okoskodásimat egyetlen egy pontra intéznem s egyesítnem.

Valamely tárgynak legmélyebb alapjára éreszkedni soha sem ártalmas, ha bár néha tán igen unalmas is, de jobbára nagyon hasznos, sőt szükséges, mert csak így óvakodhatni valaminek hibás végénél való megmarkolásától s csak az által lehet az elhibázás valódi okát s utóbbi tévedést elkerülni. P. o. angol gazdaságot állitunk, de nincs sikere; s így minden szájban csak az cseng, s a mi több, oktatólag: „az angol gazdaság semmit sem ér, vagy legalább nálunk nem“. S ez megnyugtató! Midőn nincs világosb, hogy osztatlan legelőkel, dézmával, robottal, limitatióval, bizonyos vásár hijával, ingadozó vámmal s a t. az angol gazdasági systema szinte oly chimaera mint főrugó, kerekek, mutatók s a t. nélkül az óra, tán minden egyéb, csak nem óra. S így nem az angol gazdasági mód hibás s ;valósíthatatlan nálunk, hanem a mi vizsgálatunk nem elég mély — Dombos helyen egy pár lábnyira ásván, azt állítjuk nagy bölcse, hogy vizet semmi móddal se találhatni. A vasut összebomlik, s nem mivel nem volna áldásunkra, hanem mert vitelre portékánk nincs. elég s a t.

A hitelt szoros értelemben — annak életbe hozását, akár pénzbeli szoros törvényszéknek, akár cambio-mercantile jusnak — váltókereskedési törvénynek — hívjuk, tettem minden pénzbeli összeköttetésink alapjává, s a hitel hiját állítottam nem csak azon physika természetlenség okának, hogy t. i. pénzt valamelyes bizonyossággal se felvenni, se kiadni nem lehet, de még az erkölcsi romlottság egy fő kutfejének is. — A hitel hijából eredő hibás következtetéseket mint *actiót* — hatást s ezek elágozásit s eredetikhez visszatérésiket mint *reactiót* — ellenhatás — egész vizsgálatom folytában mindegyre feszegettem, s így most, minekutánna mint a légy jó darabig kerengtem a világ körül, végre a dolog praxisába — ténylegbe — bocsátkozom, s nem hogy én is mint vak, magamat az esztelenek legundorítóbb elmében perzseljem vagy égessem meg, hanem, hogy a látóra s keresőre nézve legjótévőbb természet ajándékát, a világot, lelki szemem szerint, a közjó végett használjam!

Mit a hitelről, egyenes szórul, becsületről, erényről s a t. előadtam, sokan azok értelmével tán ellenmondásban fogják találni a miket fentebb állítottam, t. i. hogy a keresztény vallásban s így

mennyei dolgokban a határtalan bizodalom, társasági összeköttetésben ellenben a lehető legnagyobb óvakodás — a mi hímezés nélkül, ha annak akarjuk keresztelni a gyermeket a minek kell, nem egyéb mint bizodalmatlanság, — kirekesztőleg az igazi alap. De szorosb vizsgálat után úgy fog mutatkozni a dolog, hogy igen is egyeztethető azokkal.

Az egész nemzetnek egymástul oly igen különböző tagjait erény s büntetéstüli félelem tartja sulyegyenben. Ezek jelelik ki a pályakört. Az erkölcsiség s közvélemény az erénynek bírószéke, a testi büntetésnek pedig a törvény. S ezen két forum egymással alig áll valamely összeköttetésben, mert sokszor megbocsátna a közvélemény, hol a törvény halálra itélni kénytelen; nem ritkán pedig a közvélemény nyom el egészen, hol a törvény fölold. — S így ha a hitelnek s adósságbeli köteleesség feloldozásának minden alapja szinte nem egyéb executionál, kivetésnél, tömlöcznél, akkor a némettel azt mondhatni: jó éjszakát földművelés, kereskedés, gyarapodás, vagyon, birtok! — Ellenben, hol semmi félelem, semmi fenyték, és semmi lehetőség sincs, erővel is visszavenni rövid idő alatt a maga tulajdonát, ott a vérnek leglassudabb folyása, lethargia, marasmus s *requiescat in pace*!

Mily élet embernek, ki önbecsét érzi, s mily szomorú országlás, hol a kenyér olcsóbb- vagy drágábbtsága több vagy kevesebb péknek fülénél fogva ajtóhoz való szegeztetésétül függ, s hol cselad-kilidzsi és színír — hóhérpallos és sinor — a legerősb indítóok! Ellenben van-e nevetségesb azon édes és rózsaszín képzelgésű alkotmányoknál, hol mindenkiben szentet látni tanácsoltatunk s hol ezen szép, egyszerű s nagyobb értelmet s jobb nevelést áruló s igen sokszor hallott szólásmód közdivatu: „hogya is lehetne ezt vagy amaszt ily nagy uri személyről, ily előkelő gavallérrul, vagy annyi esztendő óta oly magas hivatalokban, annyi fényvel s a közönség legnagyobb bizodalma megnyerésével szolgáló méltóságrul s a t. csak fel is tenni“? Gondolkozzék, ítéljen ezekről többnyire kiki tetszése szerint; én részemről, ha pénzem lesz valaha kölcsönzésre, nem azt fogom tekinteni adósomban, az erénynek mily magasságán áll, s hihetőleg valaha a mennyország hányadik grádicsán fog örökkön-örökké vigadni; hanem, micsoda hypothekát adhat nekem s mikép foghatom üstökénél

s ránthatom ki alóla még a párnát is, ha becsületes s törvényes kamatra adott tőkémét ő akarná használni csak, míg én addig tán sínylődöm, és szinte instantiával kellene keresnem a mi *enyim*, míg ő fényes palotájában azzal tartja fenn, meg kell vallani igen szép s nemes rangját, a mi nem övé! — Ha valaki pénzérül máskép szeret rendelkezni s intézni — tessék, én jó szerencsét kívánok, mely mint sokan mondják, — de én nem hiszem, — synonymon a bölcsességgel.

Itt állunk végre azon többnyire igen meredek helynél, melyet távulról csak ritkán szoktunk észrevenni s hol az van *irva, hogyan és mikép?*

Mindennek — s már erről is volt szó — van szép, van rút oldala. Már az, ki se nem szerelmes, se nem indulatos, se nem vak vagy rövid-látásu, hideg vérrrel fogja megkülönböztetni a szépeket a rútaktul; mázsálni, s a szerint, mint dül, elfogadni, visszavetni. Ezen cselekvő mód igen egyszerű, csak hogy alig van valaki, ki maga vagy szomszédja feleségébe, gazdasági systemájába, verseibe, irományiba, homöopathiájába, alkotmányába, honjába ne volna szerelmes, és így vég nélkül; — igen ritka ellenben a tisztalátásu; mert egyiket a természeti köd — az ostobaság — másikat a tudatlanság, tapasztalatlanság, elfogultság, előítélet s a t. fekete felhői tartóztatják a világosan látástul.

Némelyik pedig mindenkor maga becses személyével áll a közjó útjában s így azt önárnyéka miatt soha sem láthatja. Mi mind ezen gyengeségeket tegyük félre, legalább míg szemközt állunk, s világosítsuk fel:

Azon megjegyzéseket, melyekkel közönségesen Magyarországon a hitel felállíthatása ellen kelnek ki.

Azután, mely okoskodások vlnak Magyarországon a hitel lábraállítása mellett.

Vége az ezekből következő természetes béfejezést.

A megjegyzések s ellenvetések vagy *törvényi* vagy *politikai* tekintetűekre ágoznak. Vegyük előbb

a törvényieket.

Némelyek ily ellenvetéssel élnek: „A cambio-mercantile jusnak a magyar nemest alá nem vethetni, mert az által a nemesi praerogativa az I-ső rész 9-dik tit. ellenére megszoríttatnék“.

Am de az I-ső rész 9-dik tit. azt rendeli: hogy a magyar nemes, ha csak rendesen törvénybe nem idéztetik s a törvény rendes útján nem ítéltetik, se személyében, se javaiban senki által se háborgattathassék; — úgy de mihelyt a jus cambio-mercantile törvényesen elfogadtatik, az is törvényes ut lesz s a nemes ember ott is pörbe idéztetnék s magát védelmezhetné, — csak azon különbséggel, hogy akkor az adós a pört oly soká nem huzhatná s jólelkű hitelezőjét ki nem játszhatná, nem faggathatná; — ahoz járul, hogy a II-dik rész 68-dik s a III-dik rész 28-dik tit. szerint most is az adósnak, bár magyar nemes is, — ha nem fizetheti meg adósságát, személye s a hitelezőnek, ha ez kívánná, odaitéltethetik s által is adathatik.

Mások így okoskodnak: „Ha a jus cambio-mercantile béhozatnék, az által az ordo juris — törvénykező mód — változást szenvedne s így a szerint a magyar nemes nem legitimo juris ordine marasztaltatnék s ennél fogvást az I-ső rész 9-dik tit. által neki adott szabadságtul meg lenne fosztva. — Most az adósság iránt, ha idéztetik, 1—4-szerig tizenöt vagy is 15—60 nap adatik megjelenésre; ha marasztaltatik, ellenállással s egyéb pörorvosló móddal hátráitathatja az ítélet-végrehajtást s a t., de a jus cambio-mercantile szerint a megjelenésre csak 3—24 nap engedtetnék, ellenállással s más törvényes menedékkal nem élhetne s így törvényes szabadságában nagyon megszoríttatnék“.

Ezen ellenvetésnek már az 1792-ki 17-dik törvénycikkely megfelelt, mely megengedi: hogy a magyar nemes külső országi austriai cambiale forumnak is alája vetheti magát s ottan megmarasztaltathatik, s az executio ellene penes compassum végre is hajtathatik. Ha e mellett a nemesi szabadság csorbulást nem szenved, hogyan szenvedne csorbulást önhazánkban felállítandó cambio-mercantilis — váltókereskedési — bíróság által?

Egyébaránt ezen ellenvetések más forrásokból erednek, mint a

törvényekhez ragaszkodásbul s nem egyebek köpönyegeknél. S azért minekelőtte a politikai megjegyzésekre mennénk át, becsületbeli kötelességemnek tartom általányosan ideáimat — eszméimet — a törvényekről itt oly röviden, mint lehet s egyenesen kimondani; mert ily őszinte vallomás után kiki tudhatja, embere vagyok-e vagy sem, s így velem kezet foghat, vagy kardot, avagy tollat ránthat ellenem s én őtet álkép által e módon semmi esetre se csalhatom meg, a mit vélemény dolgában némelykor legjobb akarattal sem kerülhetni el.

Némelyeknek azon igen bölcsen hangzó okoskodását: „gloriosa incertitudo, amabilis confusio“ én egy cseppet se csudálom, mert én inkább azt hiszem józanabbnak barátok közt: clara pacta boni amici, — ellenzők közt pedig, hogy kiki ismerje egymást s a szerint cselekedjék. Nincs előttem Judáscsóknál csömörletesb s egyszersmind esztelenebb. S akárki mit mond, a készakarva homályos törvény s zavar szeretete egy részről, másról pedig a teljes torokbuli vívát kiáltozás, mindég Judáscsók szagát terjeszti! De én hasznát is tagadom. Sokan a törvény alig-érthetősége által gondolják eszközölni zivataros időben az egy-egy lépésével való előre-mozdulhatást s egészen felejtik, hogy csendes időben éppen azon homály, mely ítéletek szerint palladiumok, őket megint igen számos s ugyan nagy lépésekkel taszítja hátrább. Ily alapok oly gyengék, hogy szinte jobb semmit sem építeni rájuk. S ha mint systemákat tekintjük, nem hosszabb időkre valók, mint a gyermekeknek nyaválájok eltagadása, vagy mint p. o. egy uzsorásnak manipulatiói, ki valóságos 10 ezer helyett tán 100 ezerrel hagyott maga után kötelező levelet a ládában, melyért most utói egy garast se kapnak; — vagy valakinek ön adóssági össze nem számolása, hogy valóságos szegénysége maga előtt rejtve maradjon mindég, s több cfélc. Ily systema kis időre derék lehet kivált olyannak, ki képzelettel is jól lakik, de egy kissé továbbra úgy fogja találni kiki, hogy a *bizonyos* mindég kívánatosb a bizonytalannál; — s így én világosságot szeretek a törvényben, — magamról pedig azt tudni minden bizonnyal: pénzes vagy szegény, ur vagy szolga vagyok-e?

A mi pedig valamely törvénynek semmi módon sem eszközölhető eltörlését vagy változtatását illeti, egy külföldi szerzővel így

okoskodom: A változhatatlan s még kérdésbe se vehető törvény philosophiája jövődő törvényhozók kezeinek megkötésében áll. S így mathematicae sül ki, hogy ily törvény káros, mert belőle rossz sok, jó semmi se folyhat.

Olyas országban, hol nem önkény uralkodik — a törvény nem egyéb, mint a fejdelem s a nép képviselői közt való *contractus*. Már ha ezen utolsó változhatatlan s a törvényhozó testnek valamely javaslat tétetik s a többség nem is veszi kérdésbe, sőt ha nyilván látja is leghasznosb következtetést: még se fogadhatja el s csak azon egyetlenegy igen bölcs ok miatt, mert az egykori gyülekezet, mely régi időkben nem birt nagyobb jussal, mint milyennel a mostani gyülekezet ma bir, azt előre úgy határozta el.

A törvényhozó test mindég akkor hozhat legbölcsebb törvényt, mikor az idő szükségai előtte legjobban tudva vannak, — de midőn szerencsétlenségünkre vagy tán szerencsénkre a jövődőt nem láthatjuk — utóinkra nézve mi éppen oly keservesen tehetnénk józan s eltörülhetlen rendszabásokat, mint eldődink legnagyobb bölcseségek mellett se tudtak ránk nézve oly törvényeket hozni, melyek minden kivétel s változtatás nélkül minden időkre jók lettek volna, vagy jók lennének. S így a törvény változhatlansága s eltörülhetlensége nem egyéb, mint az országglásnak azok kezében létele, kik a dolog természete szerint arrul semmit sem tudhatnak, s nem azokéban, kik előtt a legkisebb összeköttetés sincsen rejtve.

A 19-dik századbeliék a helyett, hogy magok esze szerint cselekednének, behunyják szemeiket s a 18-dik századbeliék által vezetetik magokat minden ellenvetés nélkül.

Azok, kiknek tehetségekben áll a tárgyak folyamatját s kifejlődését, melyek a józan ítéletre szükségesek, tökéletesen ismérni, kénytelenek hódolva olyanok ítélete alá vetni magokat, kik a dolog fekvéséről s velejáról általjában semmit sem tudhatnak.

Azok, kiknek egy századdal több tapasztalások van, olyanoknak engedik át a kormányt, kiknek egy századdal kevesebb tapasztalások s így kevesebb ismértek is van.

S ha józanság az, hogy a 19-dik század tettei nem a maga belátása s ítéldőereje szerint határoztassanak el, hanem a 18-dik századé

isméretesekké, ha akadályoztatnak s rontanak; s eképen csak a nemzet salakjai.

Kétségtelenül volt elég okoskodó, ki egy ily sarkalatos törvény megsemmisítése alkalmával a haza felfordulását jövendölte, úgy mint volt 5—6 száz év előtt is elég próféta, ki minden javítás ellen a legfeketább s legvéresb színre mázolt képekkel kelt ki, — s kétség kívül ma is lesz elég, ki jobb pénzbeli systema ellen fog harcolni tehetése szerint; s azon szép fajzat szintugy ki nem irtható s a hazára nézve oly makacs, mint a burjány a buzafieldre átok; de az igaz és jó előbb-utóbb minden akadályon diadalmaskodik, s nincs oly hatalom, mely gátolhatná utja megnyitásában. Csakhogy több évi, több századi elnyomatása a köz embert megijeszti s elszomorítja, azt gondolván, örökre el van nyomva immár! Azonban nincs ugy.

Ha törvényesen lehet alkotni, ugy annak rendiben törvényesen megint fel is lehet bontani, s midőn 1230-ban valamely rendszabás igen hasznos lehetett, mely 1830-ra nem alkalmas többé, s 1830-ban valami jó következtetéseket szülhet, melyek tán 2430-ra nagyon károsak lennének: igen természetes, hogy a törvény változtatása s eltörlése sokszor szinte oly józan, bölcs és szükséges, mint a legjobb uj törvény hozása.

S ugyan gondoljuk-e, hogy több száz esztendő után sok változás nem fog történni s jóvá hagynók-e, ha utóink semmi javításokat se tennének? Lehetetlen képzelni; tehát mért akarunk mi annál, a mit eldődink határoztak el, mozdulatlan maradni s az emberi legsebbebb tehetséget a tökéletesülésre munkálódást nem gyakorolni?

Fentebb azt mondtam, a homályos törvény semmi garancia — kezesség, biztosság — semmi erő. S theoria és praxis szerint eltökéltten ugy is hiszem.

Azon időszakban, mikor a homályos törvény fejtegettetik s midőn bátya gyanánt kellene szolgálnia, akkor vagy a király, vagy a nemzet részére magyaráztatik; ha a királyéra s ez akarja, mily szép védelem egy-két homályos törvényke; ha ellenben a nemzet részére, nincs-e hatalmában ezen utolsónak inkább világos, mint homályos törvényeket szerezni? De bezzeg sok már nagy és hasznos hazafi tettet gondol végbe vinni, ha a törvényhez egy pár clausulát

igaszt, melyet a kormány szint oly jól értett mint ő s igazság-szeretetből ráállott, — midőn ő setétben óvakodással s ügyességgel fedezgeté azt, a mi a bölcsebb szem előtt még se maradt palástolva.

Ha árendásink, contractualistáink, szóval alattvalóink inkább homályos contractust — szerződést — kívánnának mint világost, ugyan ki venné azon homályocskának jobb hasznát, ők-e, mi-e? Ne csaljuk meg magunkat. S ha vérengző tyrannismus és revolútiók alkalmával fegyverrel világosítottak is fel a törvények az emberiség büntetésére némelykor, még akkor is sokkal ritkábban vette a nemzet a homály hasznát, mint a kormány.

És ha királyi s nemzeti jusok közt nem volna egyéb garancia eféle homályosságok, szőrszálhasogatások s rabulistai ügyes fogásoknál, valóban kár lenne tovább szabadság tömjénjével terhelni a képzetet s egy ideal s jó miatt fáradozást s időt vesztegetni.

De hála az egeknek! Nem buktunk még annyira el — s csak magunktól függ mind nagyobb s erősb garantiát nyernünk.

A király úgy ül erősen székén, ha jusaibul egy pontot sem enged: a deréket jutalmazza, rosszat bünteti s királyi eskét pontosan teljesíti.

A lakosok ellenben úgy szabadok minden elnyomástul, ha sok van köztök, kik egész világ előtt isméretes „sago et toga clarissimi“ férfiak, kik mai világban a hatalmas vélemény paizsa alatt minden igaztalanságtul mentek; s ha a *nagyobb rész* szereti s imádja alkotmányát s érette halni kész.

Ezen utolsó a mathesis törvényei szerint van alkotva. Ott is 100 font, — bár kavics legyen is az, 10 font vasat, sőt aranyat is maga után vonz, ha a természet örök jusait akadály nélkül gyakorolhatja.

A változhatlan törvényekről pedig azt mondtam: hogy azokbul jó soha, rossz pedig mindig folyhat s így a szabadságnak inkább bilincsei, mint alapjai. Ha jók s hasznosak, mikor kérdésbe vétetnek, úgy is megállnak s az örökségi czimerek szükségtelen; ha pedig károsoknak mutatkoznak, akkor nem szabad változtatni; s így eltörülhetlenségek jót semmit se, hanem csak rosszat szülhet.

De sok ember előtt a régi rendszabások s törvények több

hitelűek mint az ujak, s eként velem a törvények változtatásáru
vagy megsemmisítéséru egy értelemben nincsenek. Ők régi időkben
a komolyságot, férfin méltóságot s ősz tapasztalást látják tanácsban
ülni; midőn ma forró vért, az ifjuság kicsapongó képzelgését s az
indulatosság s korlátlanág legkisebb tapasztalásra sem állapított
veszedelmit szemlélik a törvényhozók közt. Én ellenben azt hiszem:
hogy ily provocatiók s idézgetések: „Eldődeink bölcsesége, — régi idő
belátása, elmés hajdankor, az ó-világ szemessége, méltósága s a t.“
azon számtalan balvélemények közé tartoznak, melyek szokás által
fogadtatnak el s mint valamely igazságok apáru fiura hagyomány-
kép mennek át, s melyek alapja hófuvaton nyugszik s egy kis
nyomozás után szintugy el is oszlik, mint az egy kis meleg által.
— Vizsgáljuk.

Tapasztalás a bölcsesség anyja, s egyenlő észbeli erővel s
tudománnyal kettő közt a bölcsőbb, ki több tapasztalásu. Ennek
igazságán nem kételkedik senki. De az említett balvélekedés még is
éppen ellenkezőt hirdet s a sokaság benne meg is nyugszik.

Ily elfogultságok a legközelebbső okokbul erednek s még is
oly nehezen jönnek az emberek igaz eredetekre. Atyáinkra s régiekre
való alaptalan hivatkozások p. o. egyenesen a szavaknak nem csak
hibás, de éppen ellenkező használásábul folynak, s azon bevett
szokásbul, hogy a holtaknak mindég több tiszteletet szoktunk adni,
mint az élőknek.

A mit közönséges beszédben régi időnek, hajdankornak hiv-
nak, józan ész után uj időnek, ifju kornak kellene hívni.

Két egyes személy közt, tagadhatlan, az idősbnek van vagy
lehet több tapasztalása. — Generatiokban éppen megfordultan áll az
eset s a közelebbesőnek s így az ifjabb generatiónak van vagy lehet
több tapasztalása.

A 13-dik század a 11-dik s 12-diknek, a 15-dik század ellenben
13-dik s 14-diknek, mi pedig Árpádtul fogva időnkig szinte egy évez-
red tapasztalásit halmoztuk egymásra! S így ha p. o. a 13-dik század
tapasztalásit s bölcsességét hozzuk élő okoskodásink támaszául,
nem az őshaj, hanem a bölcső tapasztalását s bölcsességét hívjuk
védelmünkre!

A tibeti bölcsek egy bölcsős gyermeket emelnek isteni magaságra s azt hiszik legesalhatatlanabbnak. Mi őket nevetjük, azonban mi magunk mindég azokra provokálunk — hivatkozunk — kiknek se annyi tudományok, se annyi tapasztalások mathematicae nem lehetett, mint a mennyivel mi birunk, s kik hozzánk képest csak gyermekek vagy serdülők.

A magyarnak vezérek alatti volta: születése; sz. István, szent László ideje: gyermekkora. I-ső Lajos s Mátyás alatti: serdülő ideje. Mária-Theresia alatti: fiatalsága. Mi vagyunk férfiai. A jövőendő lesz emberi-kora; — s csak tőlünk függ eszközölni, hogy valaha egészség színe fényledezzen e nemes tekintetén, s szép fehér szakál lengjen e számos esztendőig a vén magyar ajkai körül, vagy hervadás, halvány kép s életunalom legyen nemzetünk véghatára; s csak mi hatalmunkban áll oly pályát járni, hogy valaha az öreg magyar örömszívdobogással nézhessen vissza férfikorára, s ne legyen arra kárhozattva, a mire sok halandó, — hogy rája nagyobb áldás nem szállhat elfelejthetésnél.

A mi pedig értelmi erőnket s erkölcsiségünket illeti, ki akarja s veheti azt kérdésbe, ki csak egy szót is hallott vagy olvasott a múlt-rul, hogy annak sommája mai időkben hasonlíthatatlanul nagyobb, mint a régiben. Volt hajdan is ép eszü s tudós ember, tagadni nem lehet, de mindég csak a tudományok akkori sokkal szűkebb köréhez mérsékelve. Nincs rejtve a világ előtt, hogy csak egy pár század előtt a tanácsban ülők legnagyobb része még azon igen egyszerűhez sem értett, t. i. az olvasáshoz; hogy azon tudományinknak, melyek mai józanabb cselekvőmódaink alapjai, még címei se voltak az egyesült törvényhozó test előtt csak neveknél fogva is ismételtesek, — — — hogy jóval előbb az országgyűlésin azon határozás tételét szükségképen több eféle rendszabások közt: hogy az ország előkelőinek s papoknak ezentul lopni szabad ne legyen s a t. S Ladis. L. II. cap. 1. 13. etc.

S ezek mellett mindég a régi méltóságra, ősz bölcseségre, eldődeink okos határozására emlékeztetjük hallgatóinkat!

A holtakrul való előítéleti sententia pedig így hangzik: *de mortuis nil nisi bonum.*

Ezen igen veszedelmes balvéleménynek alapjára jutni nem nehéz. Ez által mindég a nagyobb és szelidebb rész mystificáltatik, és sokszor az élők haszna ezen köpönyeg alatt a holtak emlékeztének áldoztatik fel, kiknek se használni, se ártani többé nem tudunk. S azok kik az élőknek tehetségek szerint minden lehető kárt okoztak s tán idő előtt koporsóba taszították, nem engedik, hogy valaki őket, midőn már nem éreznek, bántsa és sértse! Számtalanok elevenen égettettek el s kik elítélték őket, azok hirdetik: *de mortuis aut bene aut nihil!*

A halál legnagyobb engesztelő s az ki többé nem lehel, senki utjában nincs is többé, senkit fényével, erényivel nem sért, elsőséget nem nyerhet, se tapsot, se hivataalt, se hagyományt s a t. S az elhamvadottnak dicsérete, kivált előbbi ellensége ajkán, a kisdéd belátásu előtt sokszor igen nagy bámulást gerjeszt, de az csak olyan mint a színjászói csillogó korona, mely papirosbul készült s igen olcsó.

Ha pedig igazságát tekintjük a dolognak, midőn azon senki nem képeskedhetik, hogy többel tartozunk az élőknek mint a holtaknak, mért ne volna szabad az elhunytul rosszat mondani — ha gyalázatosan élt? S volna-e e nélkül akár egyenes nemzetnek, akár a világnak igazi históriája, vagy csak egy biographia is a szó s hitelesség valódi értelmében? Egy becsületes embernek, kit tán életében elnyomtak, üldöztek s minden napjait elkészeríték, mi jutalma volna végre, ha még holta után is a rossz cselekvő s alacsony élővel, ki itt tán kincscsel s hatalommal volt felruházva, szinte egyenlő dicséretet nyerne, s így ezzel hasonló sorsu lenne?

Mi emeli lelkünkben az igazság szeretetét magasbra az egyiptomiak azon régi szokásánál, mely a királyokrul holtok után tarta ítéletet? S az egész közönség lelki tulajdonira mi lehet hathatósbb s áldottabb befolyásu, mintha még a serdülő is naponkint tapasztalja, mily szenny s kárhozat ragad a rossz névre, még akkor is, mikor ez nem is árthat többé; midőn a derék becse még akkor is zeng századrul-századra mind tisztábban, mikor föld fedi már csontjait. Ezeknél fogva a holtakruli közmondásnak így kell hangzani: *de mortuis nil nisi verum.*

Semmi sem fogja szembetűnőbben előnkbe állítani a törvények

idő s körülállások szerint, közegyetértéssel s közakarattal intézendő némelykori változtatásának vagy eltörlésének hasznát, sőt szükségét, mint midőn nem önmagunk, de más nemzetek kifejlődését tekintjük. Ezen cselekvésmód leghasznosb, s egyszersmind legegyszerűbb. Magunk szemeiben rendszerint semmit sem látunk, máséban mindég mindent. — Azon bizonyos eltörülhetlen törvényért, melyről tudom, kiki hallott, jól lenevetjük a máskép bölcs atheni tanácsot, de magunk. A chinaiban igen kaczagjuk azon gyengeséget, hogy ki nem magyarázható örömet érez, ha kék pántlikára függesztheti háza tetején csengetyűit, mely megkülömböztetésért sokszor legnagyobb hazafitlanságot kész elkövetni, de mi s a t. Nézzük tovább, miben van Persia, Marokko s mily magassan áll Pensylvania, Britannia? Az amerikai szövetséges országokban sok törvényhez nyilván az van csatolva, hogy körülállásokhoz képest időjártával a törvény is javíttassék.

Azonban menjünk át a cambio-mercantila jus ellen támaszható

politikai megjegyzések s ellenvetésekre.

Ha megmutathattuk, hogy a törvénybeli ellenvetések alaptalanok, vagy csak homokon állnak, úgy fogjuk tapasztalni, hogy a legszámosb politikai okoskodásoknak nem csak a legkisebb alapjuk sincs, de képzelt *resultatumik* éppen diagonaliter ellenkeznek azon testesült *következőkkel*, melyeket a mindennapi életben tapasztalhatunk s melyeket szinte a vak is lát, mert kezével foghatja. Annál pedig nehezen lehet valami nevetségesb, mint ha valakitől nagy bajjal nehéz követ látunk hirczoltatni, azon hiedelemben, hogy arany; vagy valakit sebesen, teszem, Pestről Rákos felé nyargalni, ki eltökélten azt hiszi, hogy majd Vörösvárra érkezik; — vagy valakit nagy prosopopaeiával bölcselkedni, és szinte jövendőlni hallunk, kinek jóslatai éppen ellenkezőleg ütnek ki.

„A familiák conservatiója“

azon cél, melyet elérni akarnak. S ugyan azok mostani systemánk által bátorországba vannak helyeztetve? Nem egyenesen az ellenkezőt

látjuk-e? Mert olyast tán senki se fog épen fentartatott familiának mondani, mely többel adós, mint értéke van s melyet tulajdonkép a más birtoka közt csak születési sánczai tartanak fenn.

A familiákat akarják fentartani — s valóban szép szerencséjük van, mert nehéz találni közel országot, hol annyi dus, oly szomorun vagy oly nevetségesen bukott volna el, kivált újabb időkben, mint szegény anyaföldünkön! S ne gondoljuk, hogy mindég rendetlenség-ből vagy más egyéb okokbul ered ezen természetlen elszegényülé-sünk, hanem egyenesen hitel hijábul, mert a rendetlenség s pénzzel tudatlan bánás kísérője csak ezen hiányosságnak.

Ha valaki 5-tel, 6-tal 100-tul elég pénzt kaphat s nem fél, hogy könnyen felmondják, nem fog-e több esztendőig adósságot tehetni, mintha egy hozzá hasonló birtoku 8-czal, 12-vel, 20-szal 100-tul kaphat csak pénzt s azt sem eleget; a nála lévő tőkét pedig közönségesen, vagy tán *systematice* is éppen akkor mondják fel, midőn hitelre legnagyobb szüksége volna s ő 20-szal, 30-czal, 40-nel kénytelen fel-venni 100-át.

Én ugy látom, mert 5-öt, 6-ot kevesebbnek tartok 8-nál s 40-nél, hogy az első birtokos hosszabb ideig fog költhetni és sokkal többet is mint a második, s hogy így az elsőnek jóval nagyobb időszaka van a lecsendesülésre, meggondolásra, józanodásra, mint a másik *patrio more* birtokosnak — s hogy sok, ki jobb elrendeléssel 20 esztendő korában vette volna át birtokit, szelesen költené jövedelmei felét s 40 esztendő koráig korhelykedne — mely gondolom elég *liberalis feria* gondolatlan életre — midőn egyszerre felpattan esze, a szám adás kivonatalábul még vagyona felét lelhetné, s így ha régi ember lesz, még meglehetne, hogy testamentomban az átvettnél nagyobb értéket hagyna hátra, mert a vénülő sokszor nagyobb örömet talál egy forint elkaparításában, mint a fiatal százak kidobásakor. A mostani elrendeltetésben oly keskeny pályát talál a birtokos szédelgő ifjusági futásának — mely gyakran az erősbnek, szomorú mondani, ismértető jele — oly keskenyt, hogy sokszor a kevesebbé dusaknak ma jószágok átvételérül s holnapután már *sequestrum*jokrul hallunk; az igen dusokat pedig nagy részint, — a helyett, hogy a *thronus* támaszai s haza szószólói lennének, itt szomorun, mint a tollatlan

árva verebet, elhagyatva szemléljük düledező váraikban; ott ügyesen s prókátorosan harapogatni magok körül tapasztaljuk s jó rókát mutatni, midőn őseiket a vad Ozmán Vnél s a t. valaha oroslánoknak tartá; amott megint mesterkélt vigságban látjuk, mint a házaégett horvát embert, ki megmaradt máriását az istenek savanyu italáért kinjában kurjongatva költi el.

Ha valaki adósságot csinál, legyen szükségből, legyen számlás után, legyen végre könnyelműségből, s azon *tudomással* teszi, hogy azt vagyonán vagy bőrön tüstént megvehetni, s minden bizonnyal meg is fogják venni, ugyan fog-e majd oly előre fejvel adósságok árjába rohanni, mint ma, midőn annyi régi rozsdaszerető a serdülő birtokost — kinek se vagyonrul, se igazi becsületről, de tán semmiről sincs józan ideája — eszméje — már jókor azon szép, nemes és igazán tiszta lelkű praerogatíváival betölteni nem mulasztandja el, hogy a pöröket in *infinitum* lehet huzni, alkudozni, sokszor a hitelezőt kijátsszani, s így éppen nem is fizetni; s hogy végre a legrosszabb esetben még is megmarad mindég valami s a t.

Nincs veszedelmesb, kivált gyermekekre t. i. minden ország lakosai nagyobb részére nézve, a félvékony jégnél; ki rálép, előbb-utóbb bele szakad, de azért szinte mindegyik megpróbálja. A víz sokkal bátorságosb, arra csak jó uszó vagy csónakász mer bocsátkozni, a többi parton marad. Pénzbeli systemákkal szintígy van: mennél bizonyosb a valahai visszafizetés napja, annál nagyobb a meggondolás, tartalék s óvakodás az adósság-csinálásban, s így lassankint annál több a rend, erkölcsiség s a t. Mennél több pedig a kibujódsi hátulsó kapu, annál nagyobb a gondatlanság, szelesség a pénzek felvételében, s így lassankint annál több a rendetlenség, erkölcstelenség, s a t.

Vegyünk a mindennapi s legközelebbi életből példákat. — A fiatal birtokos vagyonai átvételekor ritkán tudja, mennyi adóssága, mennyi jövedelme, szóval mi je van. Előtte minden vagy nagyítás, vagy titok, s néhány esztendei ily maga nem ismerés után úgy annyira eltömjé-
veztetik az egyébaránt valaha nyílt keblü ur, hogy az igaz szó neki nem használhat czentul, mert füleiben az igaz végre goromba szó gyanánt kong. — Jövedelemre nézve az idők rendkívüli bősége — s

itt a veszedelem, mert ritka csak az is, ki ismerné valódiilag ezen igen egyszerű szempontban és zsinórmértékben az előreláthatás főkulcsát; t. i., hogy mennél erősb az actio — hatás — annál hathatósab a reactio — ellenhatás — az időknek, mondom, jövődelemre nézve rendkívüli bősége felingerli az indulatosságot; mert a kívánnak eleget is lehet tenni; a soknak kiadása szokássá leend, s a pénz oly könnyen dobátik el, mint a milyen könnyen jöve a ládába; lassankint szorgalom szükségtelemné, a számadókönyv szinte haszontalanná lesz, s ez így forog egy ideig, míg végre az ellenhatás kezdődik — s ime itt állunk a dráma kezdetén. A nagy ur emberei keresik a pénzt, s könnyen találnak; árva, özvegy, kisebb birtokos örömet hozza; második harmadik esztendőben mind nagyobb a pénzszükség, midőn azonban a nagy ur, ki természet törvényt nem érti, várton várja a reactióbul természeti leforgása előtt megint az actiót, azaz a viz felé felvását: 1816—17-beli jövődelmek előtünését!

Ha végre szűkebb lesz az állapot, és se a jószág, se az özvegyek, árvák s kisebb birtokosak serege nem állit ki elég pénzt, akkor egy generalis rendbehozási planum koholtatik, mely a nagy birtokost elvégre egészen tönkre teszi, mert a mindenféle czikornyás nevekkal készült operatumbul végre az sül ki, hogy a birtokos mindenét aláírta igen kevesért, vagy semmiért. —

De ha tán — hogy a szóban meg ne adjunk — ily körülállások közt lévő nemzetségeket conserváltaknak hivhatni is, — a közjóra nézve ily familiák conservatiója szükséges-e, hasznos-e? Én azt hiszem, lételek se nem szükséges, se nem hasznos, s egész becsek csak ama képzeletben áll, mely a régi nemzetségeket a korona drágaköveivé varázsolja. Azonban hol csak a régi név maradt meg, a régi becsület s tehetség pedig eltűnt, ott a gyémánt kitört, s csak üveg tölti be helyét. S többet ér a királyra és országra nézve egy uj nemzetség, mely érdemeket szerez, egy oly régi familiánál, mely a helyett, hogy eldődei dicső példája által hasonló nagy tettekre buzdittatnék — inkább magát minden áldozat s munkátul mentnek hiszi, mert már ősei vittek végbe valaha sok szépet s halhatatlant, s így azt gondolja: ingyen élhet, s csak ünnepezve töltheti napjait.

Minden bizonynyal nem a tudatlanság, rendetlenség, és sokszor

szükségből eredő oly tett, melyen pirulni kell, örökítheti a nagy nemzetségeket. Mai pénzbeli systemánk pedig éppen a legnagyobbakat hagyja pénzállapotban vagy tökéletes tudatlanságban, és szinte rendetlenekké neveli, vagy becsület-elleni ügyességre ösztönzi, s így a hitel hija azon ok, mely a legnagyobb familiák fentartását nem eszközli, de éppen azt, a mitől őni akarják: elaljasodását s végromlását kerülhetetlenül következteti.

„Hiszen most is jól áll a dolog“ — új ellenvetés. Az ön eszében bizó nem kérdi, ha csupán a thema józanságául akar itélni, ki mondta, de mit mondott, — hanem ha azt akarja tudni, ez vagy amaz mért van mondva, akkor a mondó nevét is kell ismerni. E szerint az, ki a mostani pénzállapotot helyesnek tartja, vagy jobbat nem ismer s azért tartja jónak; vagy az körülállásra igen hasznos és jótévő. A dologhoz értők vagy mind új systema mellett vannak, ha t. i. külön heverő tőkékhez nem juthatnak s jószágikat javítani akarják, vagy mind a régi systemához hevesen ragaszkodnak, ha t. i. több az adósságok, mint értékek, kellemesnek találjuk sub aegide legis máséval élhetni, s birtokaik virágzása vagy porban léte őket nem érdekli közelebbbrül, mint nekik mindegy, hazájok felemelkedik-e, eltipratik-e. S így okoskodása szerint kinek-kinek erszényére itélhetni.

Azon felekezet, ki jobbat nem ismer és sokszor nem is gyanítja jobb systema lehetőségét, minden esetre a legveszedelmesb, mert azzal vizsgálat alá se vehetni a dolgot, s azt minden okoskodás előtt arra kell kérni: datumokat szerezzen; ezt amazit olvassa; ideoda maga menjen, s minekelőtte olyanrul bölcselkedne — a mi előtte nem egyéb, mint hang süketnek, — foghatósága s tanulása körét tágítsa. Míg azt hiszi ezen osztály: a magyarnak van mindene, más nemzetnek semmije sincs: Magyarország gazdag; Gallia, Anglia szegény; — csak nálunk a jó rend, másutt rendtelenség; mi tudunk élni, mások nem; minekünk van eszünk, másoknak nincs; míg nem pirulnak némely iróink oly mystificatiót tenni az egész nemzeten, hogy Brunel csak egy magyar földmérő után képes elvégezni a tunelt, midőn egész hazánkban, de csak egyetlenegy becsületes hídunk sincs, s mindenütt csak az elhibázott s összebomlott ötlik szemünkbe; — míg hivatalbeli embereink lesznek, kik szivreható tudatlanságokban

a patrio more gazdaságot azon állítások által gondolják védelmezni, mintha Lombardia s Anglia földművelése a mienknél külön systema következtében el volna aljasodva; szóval: míg az emberek kettőt többnek tartanak négynél, s a vad mezőt jobb műveltségünek a virágzónál; addig még fontolgatás alá se vehetni némely tárgyakat, mert egy csöbör nem fér egy pintes palaczkba, s éppen így némely kiterjedt tudomány nem fér soknak igen szűk s keskeny értelme körébe.

Azok pedig, kik igen is jól tudják, hogy a hitel hija szinte minden mozgást elakaszt, de kiknek vagy ön állapotjukra, vagy vér- és gondolkozási rokonbeliekére lassu circulatio, azaz pöröknek vég nélküli húzavonája, alkudozások, kamatok nem fizetése, vagy hogy ők kamatot húznak, de nem fizetnek s a t. — kellemes; azok, ha már nem hiszi senki a mostani systema jóságát, nagy familiák fenntartása végett, s azt se, hogy eféle aristokratia nélkül Magyarország nem is lehetne: ügyesen elforgatják a dolgot, s a figyelmet egyébre gerjesztik, p. o.: „A józan országlás mindég az adósakat legyezi“, s íme ezen sok már megnyugszik s elhallgat; mert azt gondolja, hogy ez által az iparkodó kedvezést érez, s a pénzt elásó büntetettik, midőn, — ámbár egypár esztendőre a rossz fizetőknek való kedvezés házak, hidak építésére, városok csinosodására s a t. igen sokat segíthet, — csak egy kevés hosszabb idő után a reactio örökös törvénye szerint nem szül egyéb következt, mint ha iskolában rossz deákok, falun pedig korhely gazdák várhatnának becsület- vagy haszonbeli megkülönböztetést. Az egésze nézve nem haszon, igaz, ha valaki kevesebbet vesz magára, mint elbirhat, de korántsem oly káros, mint mikor valaki minden tehetségén felül terheli vállait s összerogy. Azonban ha nem vesszük kérdésbe a physikai következt, nem tűnik-e tüstént eszünkbe, mily erkölcsi foganatja lehet az adósok s rossz, vagy éppen nemfizetők pártolásának? S kivált nálunk, hol tizedik ember se vesz fel pénzt józan számolás okából, hanem többnyire vagy fényűzés, vagy rendetlenség miatt?

Illyest is rebesgetnek: „Nem hibás a systema, de szerencsétlen körülállások s jó idők után következő mostohák rántották le nagy familiánkat a völgy fenekére; hisz előbb ilyesekről nem hallottunk, s mért akarjuk éppen most változtatni, a mi eddig oly jó volt“? — Erre

minden hosszabb feszegetés helyett csak Bebek, Oláh, Bátori, Hédervári, Kanizsai, Újlaki, Zrínyi, Drágfi, Homonnai, Pázmány, Rozgonyi, Gara, Dersfi, Telegdi, Czobor s a t. nemzetségeket hozom az olvasó emlékezetébe ; továbbá azt bátorodom állítani : hogy nem a jövedelmek csökkenése tette nagyainkat tenkre, hanem az, hogy nem vettek erőtt magokon valamivel kevesebbet költeni jövedelmiknél, s végre 30-czal, 40-nel kapták csak 100-át ; s elvégre, hogy éppen azért, mert eddig nem esett változás, most az annál szükségesb, — s hogy nincs alkalmatosb idő javításra a mainál.

Azon okoskodások, melyek Magyarországbán a hitel lábraállítására mellett vának.

Sok dúsnak újabb idej szomorú elszegényülése vázként szolgál a mostani generációnak ; s úgy mint néhány 30—40 esztendő előtt koczka, kártya, pazarfényűzés, a legizetlenebb időtöltések unalma s kivált maga dolga után nemlátás némely előkelőt mai elaljasodásra birt : úgy a maiak nagyobb része játékban se pénzét nem veszti, se idejét hiában nem tékozolja, hanem maga dolga után szorgosan jár s mindenben rendet tart ; s mai napokban szinte oly nagy, ha nem nagyobb száma az ugynevezett „romlott vagy veszedelmes idejű“ férfi s fiatal, jó s rendes gazdáknak, — mint az ugy nevezett „józan idejű“ koros s vén pazarlóknak ! így nem tagadhatni, némely egyesek elbukása igen jó következtést szült az egészre nézve, mint minden ijesztő példa ; csak hogy haszna nem tartósb, mint azon benyomás, melyre a szemlélők ébresztettek általa.

A kemény büntetések s vesztőhely lecsilapíthatják, le is csilapítják a rablási s gyilkolási hajlandóságot, de csak józan törvények, s nem bot, nem hóhér képes birni halkan egy egész nemzetet nemesb erkölcsiségre ; s nem annyira szép okoskodások s magas helyen fénylő példák tartják a közembert az emberség útján, mint inkább azon helyzetetés, melybe tesszük, hogy t. i. fáradozása után jobban s bátrabban élhessen. Könnyű annak nem lopni, kinek mindene van, könnyű megelégedtnek s így csendesnek lenni, ki mindennel bővelkedik, de a szegénynek, fázónak, koplalónak vajmi nehéz !

A közel szomszédságban porrá égett egy-két falu oly beható példa, hogy a megmaradt helységekben jó darab ideig — míg t. i. a benyomás eleven az emlékezetben — gyertyára, zsírra, pipára, kenderre sokkal nagyobb a vigyázat, de *igazi bizodalom* mindaddig nem lesz, míg a házak kőből s fedelek cserépből, szóval az épületek gyulhatatlan s el nem éghető szerekből nincsenek. S így világos, hogy az akasztófa s egy pár elégett falu csak negativa — nemleges — de semmi positiva — igenleges — hasznot nem hajt; így soknak pénz és vagyonbeli bukása tagadhatatlan, szinte az egész ma élő generációra nagy negativa hasznot hajtott, de positiva jót egyenesen éppen semmit sem tett, mert azt csak a hitel felállítása viheti végbe; mint a közember erkölcsiségét [csak jobb értelmű s nagyobb tehetsége emelheti fel; a helységek s építmények bátorságát pedig csak kő, téglá s efféle alkothatja; szóval: jobb systema.

Ha pénzbeli törvényeink oly szorosak s kemények volnának, hogy az adós minden bizonnyal előre tudná, majd megveszik rövid úton rajtam, a mivel tartozom, akár vagyonomon, akár bőrömen, — kételkedni se lehet, hogy más érzéssel írná nevét a hitelező-levél alá, mint ma teszi.

Az alig serdülőt szülői már jókor intenék veszélytől való óvakodásra, midőn ma tán az ily oktatásokat feleslegesnek tartják, vagy övéiket arra figyelmeztetni egészen el is felejtik.

Nehezebb volna, kétséget nem szenved, új systema után ön nemzetségét mint mondani szokás örökíteni, mert a törvény az adóst igazságon túl védelme alá nem venné. S tán az örökösödést egészen más módon kellene eszközölni; — nem hercegi palást vagy gróf köpönyeg alá, vagy régi név, avagy pénzes láda — melyben pénz sokszor nincs — mögé bujás, hanem igazi becsület, egyenesség, takarékosság s halhatatlan tettek által. Azon időt, melyet a szülék majoratus s efélék kinyerésére fordítanak, gyermekeik jobb nevelésére töltetni kinszerülnének, melynek sommája lenne: „kitörülhetlen betűkkel szíveikbe vésni, hogy csak erkölcsi szép és jó nemesíthet valóban s hogy mennél magasb a születés, mennél nagyobb a vagyon, annál jobb s hivebb szolgálatot vár a haza, vár a király.“ Ily aristokratia a thronus igazi támasza, ily örökösödés a nemzet fénye! —

Az, hogy azon rendkívüli jó időket, melyeket sok sajnosan emleget, a proportione oly kevesen tudták használni, a pénzbeli actio s reactorul való közértelmesség hiját nyíltan bizonyítja; s ezen tudatlanság is hitel nemlétéből ered; mivel annak felállítása mindenkit kinszerítne, ha márul holnapra nem akarná elveszteni mindenét, tudni: mennyi jövedelme, minő terhei, röviden mije van. Most több van oly birtokos, ki ezen igen egyszerűt és szükségest nem tudja, mint olyas, ki világosan s öncsalás nélkül tudná. Most természeti apathiájából — bár szabad volna nevezni némelyeket! — sok nem is igen ébred fel, noha sejdíti némely pillantatokban lefelé hengerülését, mert még messze s homályban a veszély. Mily nagy haszon lenne az országra nézve, ha ily veszedelem, — mely a rendetlenségből származik s abból, hogy sok, számos egyéb oktalansága mellett csak azt se tudja, minek ura s mije van — oly világosan s rémítőleg állana mindenkinek szeme előtt, hogy végre az álmosak, tudatlanok, vagy minden egyébbel foglalatatoskodók felijesztetnének némelykor magok dolga után is látni, s azt nem mindég minden egyéb után hagyni, vagy tán csak akkor kezdeni, midőn nagyon késő, s a vagyon meg van emésztve immár.

Sok, elbukása után rendesb és szinte megelégteltebbé lesz, mint az előtt vala, s nem azért mivel kevesebbje lőn, mert azon keveset is rendetlenül költhetné, vagy hogy kevés jobb volna soknál; hanem mert tudja *világosan* s elhatározottan *mije van*, a mit előbb soha sem tudott, s főképen azért, mivel azon meggondolási processuson esett át, melyre a szükség kinszeríté, s melyet *önmagávali számolásnak s rendbenlétnek hívhatunk*.

S nem szembetűnő-e, mily nagy jótét lenne sokra nézve, ha ezen önmagávali számolás s rendbenlét benne nem *szükség*, hanem *nevelés* befolyása által eszközöltetnék? Az egész közönség nevelésére semmi sem hathat erősebben a törvényeknél, s így eldönthetetlennek látszik, hogy a törvényesen felállított hitel azon fordulást teszi a nevelésben, mely által minden rendű s birtoku jókor arra figyelmeztetik már, hogy magával vessen számot s rendben legyen. S ha ily meggondolás sok életforgás s nemzéssoron hat egy egész nemzeten keresztül és szinte a nép véride elegyül, lehet-e kételkedni

áldásterjesztő következésin, s nem áll-e egész tiszta miségében elő, hogy az igaz hitel felállítása földművelés s kereskedésbe egy eddig nem ismert életet öntene, s hogy mind annak, a mitül félnek, *éppen ellenkezője* valósodna, mert a rendes és becsületes ember jutalmazva, a rendetlen s csalárd ellenben büntetve lenne, s a hitel hazánk valóban nagy nemzetségeit s oszlopait nemcsak elbomlani nem engedné, de azokat mind erősb s hatalmasb létre magasítná.

Ha azonban mind ez még se volna elég suly az eddig előadott, és sok számos elő nem adott s tőlem még nem is sejdített ellenvetések megczáfolására, legtanácsosbna tartom azon nemzetek mibenlétét, kiknél hitel van, azokéval összehasonlítani, kiknél hitel nincs. S ezt mindenkinek saját vizsgálatára bízom, netán valakit önitéletében azzal is untassak, a mi ugy is oly világos, hogy szinte szemet szúr.

Ha még efelett azt is számba vesszük, hogy némely nemzet szerencsés fekvése — ugymint az erősnek a rendetlen életmód se árt — a józan systemát nem is teszi oly okvetetlen szükségessé, s hogy szinte minden ország pénzbeli elrendelése tökéletlen s nagy javításokra képes, akkor azon következtetést huzhatjuk: hogy a legjobb fekvésű s egyébaránt erős nemzet, mely hitel hijával is fentarthatja valamiképen magát, hitellel határnélkül emelkedne fel, s hogy a gyengébb s mostoha helyzetű nemzetek hitel nélkül nem is élhetnek; vagy más szavakkal: hogy az egészséges jóvérű ifju a vénség fájdalmát elkerülné és sokkal idősb lenne, ha korhely s rendetlen nem volna; de hogy a beteges, hidegvérű férfi koporsónak indul, ha korhely s rendetlen. Sok éjjel-nappal korcsában ül s részegségéből alig ébred fel, de egészséges; sok pedig óra szerint él, lat számra eszik-iszik, s legrendesebben tölti napjait, még is nyavalgó; de azért az első életmódot jónak, a másodikat pedig rossznak nem mondhatni.

Magyar hazánk is a jó s erős természetűekhez való, s hitel hijával is boldogabb sok egyéb országnál, melyben a hitel legszorosb; de azért ebből nem az foly, hogy nálunk jó pénzbeli rendelkezés felesleg volna, mert így is el lehet élni; hanem hogy éppen azért, mert jó systema nélkül is életben marad az ország, jobb systema következtében annál bizonyosabban tenne mind testi, mind lelki jobb létre óriási lépéseket.

Azon okbul, hogy Zápolya vagy Dózsa ideire, s midőn Rákoson gyűltek össze eldődeink, szoros pénzbeli törvények nem illettek, még nem az foly, hogy azok mai időkre se valók, hanem hogy ily józan változásokra s elrendelésekre éppen a jelenkor legalkalmasb; mert midőn hosszabb nyugalom s békesség s az abbul eredő jövedelmek apadási a mezeigazdaság körüli állhatatosb gondot lehetőbbé, de egyszersmind szükségesebbé teszik: akkor jelentkezik azon időszak, melyben a nagyobb rész józanabb elintézés által egyenlő vagy csekélyebb erővel több élet-javakat előteremteni minden módon iparkodand. Ezen közipart s mindenütt napról-napra nevedő szorgalmat hazánkban közölünk ki nem vette észre s ugyan ki tagadhatja? De mit ér minden gazdasági fáradozás, kereskedési észtörés, ha javításra, javak vásárlására s messzebb szállításra pénz nincs; pénzt ellenben olcsón hogy kaphatni bizonyos hiteladhatás nélkül? S ime itt vagyunk megint azon következtetésnél: hogy a hitelt közénk nem holnap, de inkább ma kellene bévennünk, mert az 1814-ki béke óta ugy is elég idő veszett immár.

Sok azért irtózik minden változástul, mert azt gondolja, ma meglehetősen vagyunk, s holnap tán rosszabbul lehetnénk. Ily aggodás helyes és hasznos, ha megfontolás s minden oldalú vizsgálat származatja; helytelen ellenben s minden javítás gátja, ha legkisebb felvilágosítás előtt is félretevést vagy elvetést szül.

Veszedelemtül nem félni, s vakmerőn neki rohanni s kártul nem óvakodni, ártatlanul ellenben rettegni, s a hasznost s jótévőt messze kerülni, egyenlőn gyarló értelmet, gyermeki agyvelőt s gyávaságot bizonyít. A vadász négy karót dug a földbe, és zsineget kötván rájuk, egy négyszegletű helyet jelez ki, melybe rosz alját szór; s így fogoly madarait, melyek a zsineg alatt elbukva eledelhez juthatnak, kitelelteti. — A varju eszesb a fogolynál, de az értelem legszomorubb lépcsőjén lévén, nem tudván mire van azon négy karó és zsineg, mint szűk eszű mindjárt feketét s maga ellen lest gyanít benne, s nem akarván magát az ügyes ember által megcsipetni, — a mit egyébaránt ez ily készüllettel nem is tehetne — ön esze magasztalásával távulról nézi a hasznos magot, míg maga szép esze szerint koplal; de csak oly csekély eszközök által is, melyek öngyengeségét

vagy másokra törő ellenséges érzelmeit gerjesztik, mint a dög, a bagoly, könnyen puskára kerül! — Így fél sok a legártatlanabb új intézetektől, s büszkélkedve nyomorog tovább a régi zavarban.

A behozatandó váltó-kereskedési törvénynek nem volna hátraható ereje, s természetesen csak azon adósságokra terjedhetne ki, melyek elfogadása után tétetni fognak; s így a hitel szoros lábra állítása azt, — ki eddig azon szép s becsületes mód által tartotta csak fenn magát, a mi egyébaránt nem is szembetűnő már, mert szinte szokássá vált, senkinek se tőkéjét, se kamatját, se más tartozásait nem fizetni soha — egy cseppet se háborgatná, s még tovább is élhetne jeles praerogatíváival. Az új rend csak az új tudósokat illetné, s ilyeseknek valóban egyéb elsőségekkel kellene gondoskodni, mert a ki tartozásiban eldődei példáját akarná követni s csak pávatollakkal fényleni, mindenétől megfosztva, urbul könnyen szolgálja lehetne. Rendetlen familiák elbuknának, és sok helyen a legszomorubb példák tűnnének elő, ezt nem tagadom; ellenben éppen azon mértékben, melyben az álfény minden becsét elvesztené, a valódiság mind erősebben nőne s gyökerezne.

Új elrendelés után egyes személyek, kik az új törvény alá vetnék magokat, vagy egész familiák is, sokkal sebesebben fosztatnának ki minden vagyonikbul, mint ma; de éppen azért sokkal kisebb számuak is. Egyetlenegy példa, mely csak rövid idő előtt ritka gazdagságot, és szinte márul holnapra tökéletes elbukást úgy szólván egy festésben mutat, a község javára többet ér, mint azon lassu aljasodások, melyek egy egész életre terjednek, és szinte több képekre szakadván, mert több személyeken hatnak keresztül, azon erőt egészen elvesztik, mely benyomást tehet a népre. Oly mérget, mely rövid idő alatt öl, a legostobább is kerüli; midőn lassu méregtől a sokaság soha sem fél s attul csak a bölcs fog távozni.

A nemzet eszesb s így sokkal kisebb része ma is meg lehetős rendben van, ámbár hitel-állapítás után mód nélkül jobban birhatná meg magát; a nagyobb rész ellenben szinte minden bizonynyalörvénybe bukik.

Ezen veszély ellen pedig nem tehetni egyebet, mint azt, a mi eddig csak lassu, de bizonyos méreg vala, tüstént megsemmisítő méreggá változtatni, mert csak ilyestül óvakodik a nagyobb rész.

A gyenge velő ilyes rendeléstől retteg, mint sok hadvezér a helyett, hogy 10 ezer embert vesztené bizonyos diadalért, inkább szereti lassankint serege nagy részét kórházakban vagy eledel hija miatt veszni hagyni s azzal a győzedelem minden gyümölcseit is. Az energiás elrendelés kegyetlennek látszik; de csak látszik, mert éppen ellenkező. A foghuzó vagy operator — műveglő — akkor kegyetlen, ha esztelen lágyszívűség miatt lassan és halkán huzdogál, s csak kis vágásokkal végzi hosszas ideig munkáját.

Minden országolás philosophiája a legnagyobb rész boldogítása, s azt csak ily férfias eszközlések által nyerhetni meg. A katona közjóért s polgártársai nyugalmaért legnagyobb kincsét, az életet áldozza fel, — s ezt kiki természetesnek nézi, mivel csak ő, vagy az egész nemzethez képest igen kevesen vesztenek, bármi sajnosan is; nyer ellenben a közjó, az egész.

Szoros hitellel is az egészre nézve csak kevesen buknak el tökéletesen s rövid idő alatt, de annál jobban és szaporábban emelkedik a községjava s az egész haza disze. Valóban csak azon különbség van az elveszett katona s az elbukott birtokos, vagy kereskedő közt, hogy az első többnyire a sereg virágja s felemelkedett lelkének áldozatja; a második pedig nem ritkán a nemzet salakja, s tudatlanság vagy korhelység hozta csak szomorú állapotjára. Nincs egyébaránt rendszabás kivétel nélkül.

Meg fog szünni azon botránkoztatás, mely külföldön a magyar névre oly nagy homályt terjeszt: látni némelyeket, szinte mint privilegiált rablókat váraikban bátran ülni, míg özvegy, árva s több hitelezője kenyérben is szűkölködik, s minden más, de kivált külföldi hitelezője, legalacsonyabb fortélyokkal játszatik ki jusaibul.

Elenyészik azon veszedelmes balvélemény s helytelen puhaszívűség, hogy a gyáva s tudatlannak pártját kell fogni; mert ez által csak egyes nyer, midőn a község annál sajnosabban vesz. Jók s czélarányosak bizonyos helyeken az ügyetlenek s részeked kedviért a kerítések, sorompók; de az egész országot olyanokkal nem korlátozhatni. Hasznos, sőt szükséges a bolondház, hanem a nemzet valódi ereje közértelmességen alapul. Egy-két személy semmi, a község minden. — Ugy pedig nem nevelhetni a szorgalmat, taka-

rékosságot, rendet, igazi becsületet, az adott szó szentségét, s tetti egyenességet — ha ezek ellenségei nem csak bocsánatot nyernek, hanem még pártoltatnak, védelmeztetnek is.

Természetes béfejezés.

Józan ész soha sem áldoz fel pillanati vagy igen kis időre terjedő haszonért, habár ma nyulhat is hozzá, jövődő nagyobb s tartós hasznat; de inkább az ideig-óráiglani rövid nyomást a várható hosszabb kellem miatt békével türi. A rabló legesztelenebb; mert ő egy igen kis időszak miatt, melyben pénzben, borban s a t. rendkívül bővelkedik, egész jövődjét megsemmisíti. Nincs egészséges belátása azon gazdának, ki nagyobb jövedelmezés végett jószágait kimeríti, mert annál kevésbé jövedelme lesz nem sokára s a t. A józan ész idétlen lágy szívűség miatt nem pártol pillantatig egy-két érdemetlent, hogy az által az érdemes utóbb szenvedjen. Jutalmat s pensiot nem tesz ki oly célra, melyet a *selejtés*, ha meg nem hal, szinte oly bizonyosan elér, mint a derék; — s fonák és helytelen jószívűség miatt jutalmat s büntetést egy pontra nem állít.

A józan országlás — mert a nemzetek élete sokkal hosszabb, mint egyes személyeké — pedig még tágasb időkört tűz ki elintézési-nek, s minden anticipatiót a lehetőségig kerül, s előtte inkább a nagyobb szám haszna, jóléte s boldogsága azon főtekintet, melynek minden egyéb mellékes haszon, fény vagy szükség hátrátétetik és hódul.

Ezek szerint, ha az előadottak igazak, s azt tán senki se fogja kérdésbe hozni, az foly: hogy a józan ész közünkbe a szoros hitelnek mennélelőbbi felállítását javasolja, mert csak egy kis pillantati zavar s ideig-óráiglani nyomás után annál nagyobb s tartós lesz a jövődő kellem s haszon, s néhány méltatlan egyesek nem pártolásával annál bizonyosb a közgyarapodás és boldogság. A mit pedig józan ész javasol, s józan országlás végrehajt, annak jó haszna s bizonyos sikere nem is marad el.

A mi végre a hitelállítási praxisát — valósításmódját — illeti, ne merüljünk theoretikai systemákba, mert könnyen elbódul az ítélet a

képzeletek s hiedelmek árjában, hanem nézzük közelebb s távolabb szomszédinkat, mikép munkálódnak azok, válasszunk józanul, alkalmazzassunk helyesen, s időjártával javítsunk. —

A pénzbeli hitel vagy cambio-mercantile forum — váltó-kereskedési törvényszék — velejének, akármily módosításokkal legyen is alkotva, minden esetre annak kell lenni, hogy:

Először: A pör sebesen folyjon.

Másodszor: Az ítélet után mindjárt kezét lehessen tenni a vagyonra s birtokra, mely annyiba adassék, a mennyit az valóságosan s nem képzeletben meg is ér, azaz a mennyiért tüstént dobra ütheti; s ne is lehessen az ítélet-végrehajtást ellenállással s egyéb késlető parancsokkal vagy akármiféle nevezetű pörorvosló menedékkal s módokkal — juridicum remediumokkal — hátráltatni, vagy az exequált jószágot erővel visszafoglalni.

Ezen két fő feltételt pedig igen könnyen kivihetni a nélkül, hogy akár a törvényekkel, akár valamely fontos politikai tekintettel összeütközzenek; mivel hogy az óra jól, de szaporábban jár, mint azelőtt, midőn némelykor egészen meg is állott, azért óra marad minden épségében; — s így ha 6—20 esztendő helyett egy pár hét alatt is eljuthatni sajátunkhoz, nincs azért felforgatva a törvénykezési rend, hanem csak javítva; s mert egy pár rendetlen nem pártoltatik s néhány ugynevezett nagy familia nem tartatik fenn, midőn azomban a rend s nemzeti értelmesség nőttön nő, nem bomlik el azért a haza.

Egyébaránt nem lehet ennél igazabb: *libere volenti non fit injuria*, — *s így maradjon meg a régi is, s álljon egyszersmind mellette fel új systema*. Igen könnyen megférnek egymás mellett. Én részemről kölcsön senkinek egy garast se adok, ki a régi systema örve alatt tovább is bujdoklani akar, s így az másutt keressen pénzt; ha pedig kölcsönpénzre szorulok, szívesen az új rend alá vetem magamat, mert örömeztőbb fizetek kisebb mint nagyobb kamatot, s mert bona fide vévén fel a pénzt, bona fide vissza is akarom fizetni; s ha esztelenségem által vagy örökösöm bitanglása miatt, én is, ők is tenkre jutnánk, békével türném, hogy vegyék meg, a mivel tartozunk, ha úgy kell, bőrünkön, ha egyebünket esztelenül elprédáltuk, vagy nem volt elég becsület bennünk arra vigyázni, a mi tulajdonkép soha

nem volt sajátunk. A ki tartozásinak becsületesen eleget akar tenni, nem fél az lekötelezéstől, sőt a nagylelkű némelyekben örömet is teszi, hogy önindulatossága s emberi gyarlósági ellen maga magának tegyen korlátot, — s tán nem oly széplelkű örökösit — igazság szolgáltatásra kinszeritse.

Többnyire az is egyike azon számos előítéleteknek, melyek a társaságban igazság gyanánt adatnak s fogadtatnak el, hogy szabadság ellen van magát valamire lekötni. Az, a mit szabadon s megfontolt önkényünk szerint teszünk, akármilyen legyen is, igazi szabadságunkra soha sem hozhat csorbát. Senki sem fogja kérdésbe venni, hogy valamely közjó előmozdítására tett áldozatunk minket rabbá nem tesz; ha ez áll, úgy szinte oly kevésbé veszítjük szabadságunkat, ha több esztendei vagy örökös hozzájárulásunkat önkényt ígérjük, s az intézet sikere miatt — melynek alapja soha sem lehet változékonnyá, hanem valami bizonyos — magunkat meg is kötjük. A társasági szabadság bája soha sem kap az által, a mit mindegyik önkényesen az egész miatt áldoz fel, homályt; hanem azon mód által szeplősül gyakran meg, melylyel az áldozat tétetik. Az önkötelezés szabadsággal jár, s ha nem volna szabad önmagát megkötni, akkor lenne igazán vége a szabadságnak, mely csak akkor tűnik el, mikor idegen kéz köt meg.

Az új pénzbeli elrendelés oly hitelt fog adni, hogy 5—6-tal, sőt 3—4-gyel elég pénzt találанд az, ki hypothekát adni tud. Csudálni fogjuk, mennyi pénz tűnend majd elő, ámbár egy garassal se lesz több, csak hogy egy kézben, hová előbb rendesen, de lassan, minden esztendőben egyszer-kétszer esett, szinte azon pénz most számtalanszor fog megfordulni. Nyitva marad az előbbi út is, de azon pénzt lelni, tudom előre, senki sem fog, kivéven azt, ki a régihez ragaszkodása miatt, hitelt nem, de jó nagy kamatot kíván adni minden erővel. Ezt ellenzeni nem fogja senki, s éljen a szabadság s kívált oly belátás, mely megkülönböztetésnek s privilegiumnak tartja 100-tul 5-nél, 6-nál magasb kamatot adni! Mindenki úgy fog tenni, a mint neki legjobban tetszik, s ezzel, tudom, minden magyar ember meg is lesz elégedve.

Ki új rend alá veti magát, tudni fogja előre: hogy a pénzbeli

pör egy pár hét alatt lefoly, s hogy a törvény mindenére kezét fog tenni, ha kötelezését nem oldja fel; s így ennek elkerülése végett vagy gondoskodni fog, vagy zugolódás nélkül tűrni, a mire szinte maga ítélte magát; ki pedig az ő rend mellett marad, annak is igazsága van, ha azzal is boldogulhat.

Senki nem akarja a régi várat feldulni — Isten mentsen — s az által, hogy nagyobb kényelem- s kellemért itt az ablakok üveggel rakatnak be, ott kandalló állítatik, ide kárpit vonatik, s oda alkalmas butorok tételnek, gondolom a vár falai nem gyengülnek, de a benne lakni való kellemesség, kivált béke idején, határ nélkül magasbra emeltetik.

Azon előítélet, melyet számtalanszor hallunk: „eddig is jó volt, tehát ezentul is jó lesz,” egy cseppel se józanabb okoskodás, mint p. o. ezek: mert eddig volt pénzünk, továbbad is lesz, — mert eddig éltünk, tovább is fogunk élni, — mert máig nem törött el kocsink, ezután se törhetik el, — mert már 14 esztendeig szolgál ezen ló a postán, tehát még 14 esztendeig jól fog szolgálhatni stb.

A természet szent törvényei egészen ellenkezőkép állanak. A mi eddig jó volt, az éppen azért, mert a mult időben volt jó, ma tán csak meglehetősen s utóbb még káros is lehet, mert minden előre vagy hátra megyen a világon. Ha pénzünket elköltöttük s újat nem szereztünk, nem az foly: hogy tovább is költhetünk, mert eddig is költöttünk, hanem hogy többé nem költhetünk, mert már a mi volt, elköltöttük. Abbul, hogy fiatalságunkban sok mozgás, lovaglás, uszás s több eféle egésségünkre vált, nem az foly: hogy 70, 80 esztendőskorunkban is nagy hasznunkra leend, hanem hogy bölcsen cselekszünk, ha éltünk módját korunkhoz, nyavalyáinkhoz szabjuk. — Azért, hogy kocsinkon nagy utunkban Cadixig s vissza nem törött el semmi, nem az foly: hogy most megint Irkuczokra mehetünk bátran rajta, hanem hogy éppen az elkocsizott hosszú ut miatt kovácscsal, kocsigyártóval — bognárral — kell szólanunk, nehogy gyalog járni kényteleníttessünk, — s a vén postalovát, ne hogy hijába egye a szénát, legjobb lesz kimustrálnunk s a t.

S így van minden tárggyal, minden intézettel a világon; mennél régiebbek, annál szükségeseb az utánalátás, gond, támogatás, javítás!

BÉREKESZTÉS.

Ki igen keveset vagy semmit se tud, annak természetesen fájdalmas a tudatlansága miatti szemrehányás, s kegyetlenebb alig lehet valami, mint a tudományok s isméretek hiját a jó indulatuban nevetéssé tenni. Nem sértheti ellenben a kiművelt eszűt, tudóst s életrevalót oly észrevétel p. o.: hogy ő chinai nyelven nem beszél, úszni, kávéfőzni s a t. nem tud. Kegyetlen, igaz, annak, kinek egész tudománya úgy áll, mint 2, oly isméretek hiját előhozni, melyek úgy állanak, mint 1 vagy $1\frac{1}{2}$, mert lehuzván a nem *isméretet az ismérettől*, annyi észprovisió marad csak, melyen mint lelki szegénységen méltán pirulni kell. Ha ellenben az isméret s tudomány úgy áll, mint 100, nem nagy csorbát okoz az egész észbeli funduson egy, két, három isméret hija — bár mi szükséges lenne is — s nem lesz az, kinek ebbéli kis hátramaradás szemeire lobbantatik, ha egyébaránt gazságos, az által megbántva, mert mindent tudni lehetetlen s azért mindent nem tudni nem szégyen; egy s más hasznosra ingereltetni pedig s felébresztetni inkább kívánatos s köszönetet érdemel.

Fiatall magyar hazánkban oly valódi isméretekkel bővelkedik köztünk sok, annyi a szép, nemes s dicséretre méltó, hogy azon szó, mely a pénzállapot nemismerése körül forog s mely ezen munka tárgya, megbántó szemrehányás, megsértés nem lehet. Hogy pedig a dologhoz nem értünk, vagy érteni nem akarunk, ha eddig nem mutattam volna is még meg, végre olvasóim pénzes ládáikat s erszényeiket vagy egyéb kincseiket hívom állításim erősítésére bizonyságul. Azokban

több eloquentia van, mint minden egyéb okoskodásokban, és szivrehatóbban szólnak mellettem, mint akármily élő tanú; és ki mondhatja köztünk, hogy egy kevésbé több pénzre nem volna szüksége? Boldogok, kik ebben egyet nem értenek velem s capacitálva nincsenek, mert úgy látszik, pénzek elég van. De a nagyobb rész, tudom, ha nyiltan nem is — a mi a mostani hitelt ronthatná, — belsőképen mindazáltal kezét fog velem.

S tagadhatni-e, hogy hazaszeretetünk sokszor csak pusztá szó és szép gerjedelem marad, melyet a szél hord el; s nem mivel tisztátlan, vagy szineskedő kebelből fakad, hanem mivel pénzünk nincs. Életünk legszebb idejét odahaza fecséreljük el s alig teszünk emberhez illőt, midőn a világ fergetegiben kellene tapasztalást s élettudományt gyűjteni s hasznos ismeretekkel édes hazánkban visszatérni; s nem azért, mert vakondok gyanánt félünk a világtul s csak határunkból se merünk kibujni, hanem mivel pénzünk nincs. Gyermeink nevelésére, jószágink javítására, önkelleminkre alig fordíthatunk valamit, és szinte mindég krétát kell kezünkben tartanunk szünetlen számoló gonddal, hogy el ne bukjunk; s nem azért, mivel magzatinkat nem szeretjük, gazdaságinkat előmozdítani nem kívánnánk, nem törekednénk, — s alkalmas lakást, szép könyvtárt, tiszta cselédséget, jó asztalt s a t. nem kedvelnénk, vagy oly különös multságunkra válna számadásink szoros és szőrszálhasogató vitele, a mi érzésem szerint majdnem elég, elkéséríteni az életet — hanem mivel pénzünk nincs s így mindenütt — köztünk maradjon a szó, de ki kell mondanom — szegénységünk áll gát gyanánt legszentebb hazafiui kötelességink, kellemeink, kívánatink s minden akaratink ellen.

Egyik — s a legvagyonosbak közül — a külföldet lakja, még pedig takarékossgal; másik egy-két telet városban tölt, vagy jószágin kastélt állít; harmadik gazdasági próbákat tesz, néhány keleti vagy angol lovat tart — negyedik szívesen látja házánál jó barátit s a haza és külföld áldásit víg örömben osztja meg velek s a t., kiki tetszése szerint, ugymint urakhoz illik; s mi sül ki belőle? Minden ember álmélkodására, többször mint nem, sequestrum. S mindenkinek szájában: „az Istenért, hová teheté pénzét“. És mért? Nem azért, mert vagyonostul — kiben szinte oly hiba a vagyont nem költeni, mint

vagyontalanban többet költeni, mint a mije van — el volna tiltva az utazás, városban téli lakás, kastéleépítés, gazdasági próbatétel, keleti vagy angol lótarítás, jó udvar s a t., hanem mert szegények vagyunk, nem bírjuk jól magunkat.

Fő okait előadtam s a tárgyat tehetségem szerint felvilágosítottam, sokat azon szándékból ismételtem is, a mi egyébaránt hiba, hogy némely állításom azon számosak elibe is jusson, kik munkámat felette száraz s unalmas léte miatt rendesen nem olvassák, hanem csak itt-amott szemelgetik; s most se mondhatok, s ha végnélkül terjeszkedném is vizsgálatimban, egyebet: hanem hogy a hitel s pénzbeli rendelkezésink jó lábon nem állnak, jó karban nincsenek — mely pénzünk szükinek, vagy szegénységünknek valódi oka, — s hogy éppen azért, mivel egyéb számos intézetink igazán jó karban, erős lábon állnak, éppen azért józanabbat nem tehetünk azon nyilvános és őszinte vallásnál, hogy e részben hátra vagyunk, és systemánk nem ér semmit — s így előre lépni s abban javítást tenni kell.

S ebéli hátramaradásunk, mivel annyi dicséretre méltó van bennünk, korunk s körülállásinkhoz képest mi szégyenünkre válhat? *Nagy szégyenünkre* valóságosan, ha jónak hirdetjük, vagy palástolgatni kívánjuk, — a mi egyébaránt mai világban senkinek hatalmában nincs többé, — s a mellett makacson maradunk meg, a mi helytelen, s az idő lelkéhez nem illik ezentúl; *nagy becsületünkre* ellenben, ha bebizonyítjuk a világ előtt, hogy hátramaradni nem tudunk, s ott, hol hiányt érzünk magunkban, nőtten nő lángoló akaratum s győzhetetlen állhatatosságunk, előre lépni, javítani. A sok dicséretre méltót s fényest pedig, a mi bennünk van, és megengedi, hogy egész világ előtt bátran megvallhassuk: Ehez nem tudunk, itt hátra vagyunk s a t., — én hozzam elő? Én legyenek nemzetem elsőségei s diszei hirdetője, tárogatósiposa? Soha! Ily szennyet, ily salakot hozni hazámra nem vágyom, mert igen is jól tudom, mily rossz illatu az öndicséret. Tegyük ezt külföldiek, s minekünk csak az legyen legaggodalmasb gondunk, hogy ők tehessék is azt, s mindenért s mindenben dicsérhessenek s magasztalhassanak is — mi hallgassunk. Vajmi szép s tiszteletre méltó a szerény érdem, s nincs nevetségesb, kivált ha nem nálunk fordulna elő, mert így inkább szomorú, némely alkalomnál

számos hazafit egybegyűlve látni, kik egymást viszontagolva felhőkig emelik s oly kicsapongó dicséretekkel s émelygetős hizelkedésekkel tömjénezik, hogy a józan gondolkodó így szól magában: Hazám! ily aljasodásra, ily rothadásra jutottál immár! — Nincs a világ évráji-ban név, nem lehelt Athenében s Rómában ember soha, kihez sok gyáva és semmi egyéb, mint csak hiu hazánkfia, nem hasonlított volna. Nézzük csak gyalázatunk s porba csuszásink számtalan tanu-jeleit, elég van kinyomtatva — s Aristidest, Demosthenest, Leonidást, Catot, Brutust, Scipiót végnélkül találunk benne; mintha köztünk csak úgy termenének, mint a káposzta vagy dinnye! — Nem ily szolgálai dicséret emelheti halandó embertársinkat magasb lépcsőre, valóban nem! Mert a lelki rab csak úgy szól, mint haszna vagy félelme sugja; s valóban a nemesb és büszkébb érzésű — mert semmit se gyűlöl erősebben rossz társaságnál — olyasokkal, kiknek minden érdemek s becsek nem egyéb születésnél, titulusról, kincsnél, egy helyen állni nem kíván, s ha azok dicsértetnek, ő inkább egészen ismétletlenül s taps nélkül óhajtja hazafiúi kötelességit gyakorlani s folytatni; mert a szolgaszájbul jövő dicséret előtte csak bántalom, s tudok olyanokat is, kiknek némely ajakról rágalom s gyalázás jobb ízűn esik, mint minden magasztalás s felhőkig emelés eshetne.

Nem fogok én hazám dicsérője soha is lenni, mert az arra nem szorult, s egyébaránt magamat oly szoros kapcsolatban vélem hazámmal, hogy annak dicsérete nem látszik előttem helyesbnek, mintha valami rokonomat vagy önszemélyemet magasztalnám, s ha valamiben kivételt merek tenni, az egyedül és kirekesztőleg csak közjóra czélzó adakozásunkat érdekli, melylyel bátran előállhatunk, mert abban sok nemzet előtt elsőséget érdemlünk.

Sok azt gondolja, hogy az ugynevezett közlélek, mely önhasznát a közhaszon mögé teszi s azt csak az egész előmozdításában s felemelkedésiben keresi, nálunk kimult, és az önszeretet s öntekintet ki nem irtható gyökeret vert, mely minden nemesb érzések kifejlődését gátolja; — de koránt sincs úgy, jól tudom én azt; s alig van ország, hol mesterkéletlen, igazi s felemelkedett hazaszeretet több mellben lángolna, habár titkon is, mint hazánkban.

A siker hja elvégre a legállhatatosbat is elgyengíti, eljjeszti;

s az, ki, teszem 9 esztendeig bajjal s mindég kárral vetett buzát, 10.-ben végre abban fogja hagyni. Hazánkban szinte minden, a mit eddig magányosak s társaságok próbáltak, csak elbomlást, összedülést, elhibázottat mutat, szóval: a sikeretlenség czimjét viseli. S mennyi fundatio, — alapítvány — mennyi áldozat van, melyek lételét a nagyobb rész azért nem is gyanítja, mert sikerek nincs; sárba vannak dobva s hasznok tudatlanul vagy elfecséreltetett, vagy idegen kezekre jutott — s még is — *s itt az igazi hazafiság meg nem csallható jele* — még is kész a nagyobb rész, legkisebb meghívásra is, minden olyashoz járulni, a mi a közjó előmozdítását igéri, azaz készen állnak mind a becses buzát még tizedszer is elvetni, *s ezen vakság, szép remény fejében minden hasztalan törekedést s fáradozást elfelejteni tudni s új erővel mindég kiállni, teszi azon magyar nemzeti szellemet, melyet köztünk kiki érez, de tán senki világosan még ki nem mondott*, s mely országunk egykori bizonyos felemelkedését, a mit senki se gátolhat, nyilván igéri.

Lenne bár egyetlen egy classicus emlékünknél, melyet gyermekünknek s a külföldinek édes büszke érzéssel mutathatnánk: „Ezt őseink nagy áldozatokkal állították, azt számos esztendő lefolyta után mi fogjuk végezni hazánk diszére“. Lenne oly végbe vitt tárgy szemünk előtt csak egy! — melyhez több esztendőig érzékeny s szinte fájdalmas áldozatokkal járultunk, mennyire emelné az lelkünket! Ismérem én a magyart, — ily egyesülési jelek alatt, melyek az igazi nagyság czimei s melyeknek eddig mindég hijával volt, szépen egybe olvadna s egy testté válna mind azon számtalan felekezet, melyet vallás, írói gőg, státus, személyes haszon, mania s a t., úgy mint a könnyen eldarabolható követ a fővény, eddig egymáshoz csak gyengén tartott s hazánkat töredékesen mosaikhoz tette hasonlóvá, midőn ha akarnók, oly könnyen válna gránittá.

Nem tagadhatni, hogy ezen közlélek él bennünk, s hogyha legnagyobb áldozatokra mingyárt készen nem vagyunk s oda nem is adjuk mindenünket, nem azért akadozunk, mert szívesen s édes örömet nem tennénk mindent, a mi csak telik tőlünk, hanem mert félünk, hogy nagy áldozatunk haszon s jel nélkül úgy oszlanak el, mint egy csepp víz a tengerben, azaz: úgy mint eddig, szinte minden

áldozatink sokszor csak nyomdokot se hagytak magok után. S nem úgy van? De erről ne szóljunk többé, nehogy lelki nagyságunkon bámulni látszatnánk, mintha a nagy és szép nem könnyen vehetné eredetét keblünkben.

A sok részből pedig, melyek nem csak összekapcsolva nincsenek, de vonzó erő helyett még szinte visszalökő erőt rejtenek magokban, mikép lehessen alkotni gránitot, valóban sokkal könnyebb mint gondolnók: *csak igen messze ne keressük a ragaszt, hanem magunkban.* Kiki szeresse felebarátjában a hazafit s embert, s ne nézze, mi módon vet számat Istenével s mely uton igyekezik mennyek országát elérni; ne kárhoztassa íróbajtársát — be jó illik ide ez a baj! — mert teszem némelykor *e-t* ír *ö*, vagy *j-t* *y*, vagy *bul-t*, *rul-t*, *ból*, *ról* helyett, s a t.; ne üldözze honbeliét csak azért, mert gróf vagy báró s viszont, s végre ne vessen meg senkit, mivel tisztviselő, kereskedő, polgár, vagy paraszt s viszont. A gránit-crejü egész alkotása egyenlően függ mind egyiktől, csak hogy valóságosan *használás s ne fénylés élessze lelkét, s az tiszta legyen minden irigységtől.* Ebből áll az egész mesterség s ebben kiki mester lehet, — mily felséges érzés!

Egyébaránt nem lesz itt felesleg, hogy hazánk utóbbi felemelkedése előmenetelét, s hogy az mi módon történhet, még tisztábban láthassuk — egy-két szót mondani a

kötelességekről.

Hol kötelesség van, ott jusnak is, hol pedig jus, szabadság s privilegiumok vannak, ott bizonyosan kötelességeknek is kell lenni! Ezek elválaszthatlanok, a különbség egyedül az: hogy első esetben mind azok, kiknek polgári életek csak kötelességik által tűnik szembe, usaikat számtalanszor tapasztalják áthágnai, másodikban pedig mind azok, kik szabadok s privilegiumokkal birnak, kötelességikről közön-ségesen el szoktak felejtkezni.

A magyar nemes oly irigylésre méltó helyezetben él a világon, hogy szerencsésb sorsu szülöttet csillagunkon találni bajos. Ha leveleket s ujságokat házátnal eltilt s izmos kapusa van, ki várába nem ereszt senkit, élte fogytáig azon édes andalgásban ringattathatja

magát, hogy ő egy külön s boldogabb planeta lakosa, melyben minden csak öröm s vig időtöltés, gond, fáradság, munka pedig semmi. Ő az országnak semmiféle terhét nem viseli, nem adózik, se nem katonászkodik, se gyűlésre nem jár, ha nem akar; — mert ezeket mind mások által vitetheti végbe — szóval: őtet az alkotó felséges jó kedviben olyanná teremté, ki a világ legszebb örömeire s az élet legédesb érzésire született! És, gaudeant bene nati!

Vannak köztünk — gondolná-e az ember — kik Magyarországnak 500-dik, de olyanok is, kik hazánk 100-ad részét birják, sőt még oly dusak is, ha minden erdőt, homok-sivatagot, mocsárt, havast és szigeteket, melyek a világon vannak, felszámolunk is, kik az egész földkerék 17,000-dik, Európa 1100-dik, az austriai birodalom 86-dik és szegény jó anyaföldünk 30-dik részének urai!

S ha egy ilyes ur reggel felébred s csak pillantatig emeli szívbéli gerjedelmit az örök tökéletességhez s boldog sorsát számos millió embertársiával hasonlítja össze, kik csak márul holnapra se tudják, mint fognak élni, fejeket hová fogják hajtani: mikép lehet... annyi istenajándékért nem éreznie legbelsőjében egy bizonyos ellenállhatlan vágyást, bőven nyert áldásiért nem csak üres szavakkal, de valódi tettek által is mutatni hálát? —

S im ebből foly legszentebb kötelességünk egész tartalma! Mely nem egyéb, mint szép sorsunk — mely a kegyes istenek ajándéka — férfias fentartása egy részről, a haza díszére s felemelkedésére buzgó törekedés pedig más részről. Ez teszi az igazi, el nem fajult jó magyar életkörét! Ezek közt mozog s fáradoz ő, míg lehell, s nem úgy mint sok, ki se védelmezni nem tudja Isten ajándékát, se érettek tettei háláját nyilvánosítani. S mily közel áll hozzánk mind ez s mely ritkán jut még is eszünkbe! S midőn Cicerót de officiis etc. etc. elragadtatással olvassuk s másutt a hazafiság dicső tetteit felhőkig emeljük — magunk nem vagyunk jó s buzgó hazafiak; vagy a mi több, még azon keveseket is, kik azok, rágalmazzuk, üldözzük! De éppen, — mivel a legegyszerűbb s legtudatlanabb is ki tudná segéd nélkül találni a halhatatlan tettek ezen szent forrását, azért nem akadunk közönségesen rá, hanem mindég másutt s másban keressük a hibát, mely, mint már többször ismétlém, csak magunkban van.

Nézzünk magasb helyre s tekintsük kegyes fejedelmünket. Ő általa legnagyobb veszély közt is mindinkább erősödött a királyság s a szerencsés kormányos minden zivataron keresztül végre áldott békeséget hozott népeire; azonban legmagasb helyzetében, mennyit fáradoz! mennyit munkálkodik! Korán reggel s későn estve, midőn mi annyival alacsonyabb helyzetetésűek tán még álom karjaiban vagy még örömek közt vagyunk. Urunk dicső fenségében mint hatalmas király él, de egyszersmind legnagyobb lélekismérettel gyakorolja szent kötelességit. — Tegyen kiki köztünk önkörében úgy mint ő magas helyén; kövessünk oly szép példát, mert mennél nagyobb a születés, kincs, talentum s több az üres idő, annál többet vár tőlünk a haza, és méltán. Ezen lépcsők szerint kiki ön álláshelyén könnyen átláthatja s minden tanító nélkül elismérheti kötelességit, s nagy fáradság nélkül észre veheti, teljesíti-e azokat, vagy sem.

Sorsunk legédesb oldala pedig az, hogy mindent, a mit hazánk előmenetelére tenni akarunk, *önkéntesen* teszünk. S ezt hívom részemről legszebb privilegiumnak; mert vajmi kinos valamire kinszerítettetni, a mit tenni nem szeretünk s önkényből nem is tennők! ellenben nincs szabad mellnek édesb érzés, mint még a legveszedelmesbhez is szabadon járulhatni.

Független helyzetetésünk s ebből folyó természetes kötelességünk következésiben pedig látunk hazánkfiak közt vagy igazán jó, vagy egészen elromlott embereket; középszerű e tekintetben alig van. Kik irigylésre méltó sorsokat észrevették s azt szem előtt tartják, hálaérzésből készek mindenkor éltek- s mindenekkel a haza mellett kiállni; kik pedig azt gondolják, hogy a magyarföld része nekik *communi et pleno jure competál* s ők jobb s nemesb csontból s vérből származtak, mint a haza többi lakosi, s így csak ünneplésre s minden örömek kiűritésére születteknek vélik magokat a nélkül, hogy mind ezekért legkisebb jót vinnének végbe, — azok valóban megvetésre méltók s megrakva a nemzet utálatjával egyedül az által használhatnak honunknak, a mit megemészteneek — vagy szégyenükre kün a világban hordozzák állati kéjek közt s unalomban gyalázatos léteket.

De a mihez könnyen jut az ember, azt közönségesen nem becsüli, s másként bánik azon kincscsel, melyet szerzett, mint a melyet világba léptekor már készen talált. Hány volna kész e földgömbölyegen feláldozni vérének egy részét, ha helyünkre léphetne, míg mi szabadságinkat sokszor nemcsak nem becsüljük, de szinte lábainkkal tapodjuk. Sok az által gondolja megmutatni felsőbbségét s kiterjedt isméretit, hogy hazánk hiányit s hibáit minden tekintet s kimélet nélkül s kivált idegenek előtt rendre kürtöli s még olyasokkal is megismérteti, miknek csakugyan rokonok közt kellene maradni; — nem tesz ellenben javításokra legkisebbet is, sőt még azt rágalmazza s kárhoztatja, ki azon fogyatkozások gondatlan hirdetése helyett honbeli józan társaival inkább tanácskozik, mi módon lehetne segíteni s orvosolni rajtok.

Haza sérveivel és szennyeivel dicsekedni csak alacsony vagy gyáva lelkek sajátja, azoknak el nem ismerése s tán még felhökig emelése — mint sokszor tapasztaljuk — ellenben vakság s tudatlanság jele. Nem tudom, melyik veszedelmesb s ártalmasb; de valamint csak az valódi magyar, ki jusait védelmezni, egyszersmind uráért vérént ontani, s hona előmeneteliért legszebb javait feláldozni tudja: úgy csak az érti hazafi kötelességit józanul, ki a hiányt, a csorbát látja, de azon egyszersmind tehetsége szerint segíteni törekszik is.

A kormány érettünk mindent nem tehet, úgy mi földesurak mindent jobbágyinkért nem végezhetünk. Minden rendnek van külön foglalatossága s máséba nem elegyedhetik a nélkül, hogy az egész rendes forgását zavarba ne hozza. A földbirtokos helyezete olyan, hogy azon a józan gondolkodó s ki a külföldet is bejárta, és így Eldoradórul vagy Utopiárul többé nem ábrándoz — nem panaszkodhatik, mert lehető jobb lételünket semmi a világon nem hátráltatja, csak ön apathiánk, tudatlanságunk s a legkárosb előítéletekhez bojtörjány-ragaszkodásunk. Nem panaszkodhatik ellenben a jobbágy, ha földé, rétje s a t. elég, s bátorsága van, hogy természeti jusait áthágnatni soha se tapasztalhassa. Nem a király hibája, ha rossz gazdák vagyunk és szép birtokinkat elpazaroljuk; hasonlókép nem mi tehetünk arról, ha jobbágyunk rendesen se nem szánt, se nem vet, földeire trágyát soha se hord, hanem resten s korhelyen éli napjait.

Ha a kormány a földesurnak módot ad, benne bizik s tenni hagyja, ez pedig a jobbágnak bizonyos és bátorságos birtokot nyújt, akkor egy rész se panaszkodhatik — s ön köriben minden hátramaradásának senki más nem oka, egyedül ön maga, akárhogy akarná is másra tolni a hibát. S így, midőn a kegyelmes Isten magyarföld birtokossá teremtett, én legalább önkötelességimet szeretem mindennek előtt fejtegetni s ezen értekezést legfőképen velem egy helyzetetésükhöz intézem. S ime nyíltan azon vallást teszem: *hogy hazánk előmenetele s magasb felemelkedése legfőbb gátjai mi tehetős birtokosak vagyunk.*

Ha az alacsony sorsu és szegény tudatlan s előítéletekkel teljes, szemére vetheti-e azt a magasb születésű, a dús, ki tán egy kis külső simításon kívül még tudatlanabb, s lerázott hazai előítéletek helyett sokkal veszedelmesb külföldi balítéletekkel s legkicsapongóbb ujitások szomjával tér vissza hazájába? S ha erkölce s esze határtalanul jobban ki volna is csinosítva s az élet minden előre látható s nemlátható eseteire felkészítve, azért jobbnak tarthatná-e ő magát azon sok számos hazafi-társainál, kik csak nagy fáradsággal kis körben, és szinte csak önmagokbul szerezhetnek valódi tudomány s élettapasztalást? Midőn a tehetősnek egyedül kényétül függ önmagát kipallérozni, az egész világ s legjelesb emberek társalkodása nyitva, postalovak, hajók, egész könyvtárok s facultások szolgálatjára — azonban a tehetetlen szinte mindenbül ki van zárva s könyveket is alig szerezhet s cseléd és szolga közt kénytelen tölteni élte legszebb napjait! S még is nem csak a proportione, de valóságosan több igazi s férfihoz illő tudomány van Magyarországon a közép, mint a fő rendűek közt.

Ránk gazdagabbakra nézve ez mily szomorú phaenomenon! Némelyeknek, tudom, ezen szert elnyelni keserű lesz. Sajnálom! de tán használhat, adná Isten! S mennyi jót és hasznost lehetne még belőle következtetni! De a jóvérű elérti földije barátságos tanácsát; kiben pedig elfajult a vér, annak még sarkantyú se használna. Azonban az ilyesek lassan-lassan úgy is kihálnak országunk hasznára és az emberiség diszére.

De valamint igazi bölcsességünk s ebbül folyó lelki tisztaságunk

s nemesb vágyaink hja legfőbb gátja hazánk emelkedésének — mint imént emlitém — szintugy sarjazhatik, ha lelki tehetségünket jobban kifejtjük, egyetértő, elszánt s állhatatos akaratú kézfogásunkból s egyesülésünkben minden, a mi jobb embernek édes, nemzeteknek disz, aralkodóknak fény.

Ha országunk nagyjai s tehetős birtokosai egy és más közhasznu cél végett mind egyet értenének s közakarattal s közerővel törekednének a haza javát előmozdítani, mi lenne néhány esztendő, mi félszázad múlva honunkból? Mi volna nehéz, mi ki nem vihető?

S csak ily módon s ily úton emelkedhetik leginkább magyar honunk.

Tudom, ily okoskodás nem csak az elaljasultakban — kik magasb repülést senkiben sem sejditnek, mert magok mindég csak földön csusznak — de még sok szebb lelkekben is jámborszivű álom és szép ábrándozás képében jelen meg, mint valami eszközhetlen, mint valami, a mi soha és sehol se volt még s így nem is lesz. De könnyen szembetűnik, hogy én éppen nem evezek levegőben, hanem csak azt hiszem s kívánom, a mi lehető s minden becsületes ember kötelessége, s nem költők elmefuttatási vagy ábrándozók szelid óhajtási.

Ha más országban közhasznu dolgok elősegállításától kiki elzárja erszényit, megbocsáthatónak tartom, s tán én is ugy tennék, ha ott laknám, mert jövedelemem egy részét a kormány vonná le adóul, s az országlás terhet viselni segitné. Némely vidéken a jövedelem ugy áll, mint 100, s abból 60 azé, a kié, 40 pedig adó. Ily helyzetben *kötelességi alapim* ábrándozások volnának, nem tagadom; — de munkám kirekesztőleg Magyarországnak, magyar rokonok számára s magyarul van írva. . . . Ezt nem kell felejtetni. — Azon 40 a 100-tul, de ha egyetlenegy volna is csak, nagyon megkönnyíti a lélekisméretet s egészen megváltoztatja az esetet s azt másutt szinte nevetségessé teheti, a mi nálunk semmi egyéb, mint hideg vérrel átgondolt szent kötelesség. S ki nálunk 1, 2, de 20 négyszeg mérföldet bír — e abból, a mit természetni tud, egy garas se vonatik le, nem fogja-e maga legigazságtalanabbnak itélni — ha csak egy pillantatig veti rá gondolatit s Istenben hisz — hogy ő mindenbül ki van hagyva, a mi az igazi polgár becsülete s disze, s nem fog-e maga-magán elpi-

rulni: hogy ily különböztetésért, ily tetemes áldásért, eddig önkényt nem tett már sokkal többet, mint a mit más hazákban tennie kellett volna.

A legszabadabb emberek adót fizetnek, egyre s másra kinsze-ritve vannak, csak a magyar nemes nem fizet semmit, s napjait tölt-heti, mint neki tetszik. Az eset egészen különböző nálunk és másutt, s azért gondolatim is a kötelességről egészen más színűek s más értelműek lehetnek, mint a milyenek eddig isméretek, a nélkül, hogy kicsapongók volnának, mint a milyeknek tán első tekintetre látszatnak.

S ha általában a magyar nemesség tulajdonit s character-e fővonásit legmélyebb gyökerinél vizsgáljuk, nem fejlik-e ki nyilván-nyosan előttünk: hogy ezen most említett kötelesség alapjait az igazi magyar születésétől fogva mindég szívében hordja, habár azokat világosan soha ki nem fejezte is? Honnan fakad azon bálvány-imá-dása anyaföldéhez, törvényes királyához rendíthetlen hűsége, hazája felemelésére s legnagyobb áldozatokra készsége, melyek őtet minden nemzetektől megkülönböztetik? Nem másunna, mint az igazság azon örök szent forrásából: hogy a hol jus, szabadság s privilegiumok vannak, ott bizonyosan kötelességeknek is kell lenniük.

A jobb lelkű ember, ha már ifjusági heveiből kihűlt, legszebb örömit hazája előmenetelének eszközzésében találja, s lelke soha sem lehet nyugodt, míg maga magának csak azt mondhatja: „*Neked hazád mindent ada s te hazádnak soha semmit*“. De ily elaljasodás messze van még tőlünk; számtalan *igazi nemes*, s nem csak magyar nemes-ember, lakja még országunkat. Tudom én azt jobban, mint sok, ki azt hiszi: hogy már mindennek vége, s a legszebb gerjedelmek s legállhatatosb munkálódások is hasztalanok már ezentúl, s így inkább jobb, hiába nem fáradozni. Eképen gondolkoznak sok erős vár félénk védei, kik erősségeik elbomlását s összedülését várton-várják és szinte óhajtják: hogy a védelem terhitől s veszedelmitől szabadok legyenek egyszer — s rabságban, bár mi rut legyen is az, legalább élteket menthessék meg.

Azonban, a ki szendereg vagy elaludt, az nem halt még meg, sőt jóízű álmából még elevenebben szokott felébredni. S ha köztünk

sok csak „fruges consumere nati” gyanánt tiporta is eddig a földet, nem halt még azért meg, korántsem, hanem csak alszik. Nehány kevés, igaz, oly tompulásba van merülve, hogy e szomorú nyugvásból, mely kábakórság inkább, mint álom, a végső ítéleti trombitán kívül, semmi egyéb nem képes őket felserkenteni; — vegetáljanak egyébaránt vagy éljenek ilyesek növény vagy állati módra mint eddig, tovább is, nem nagy gondom; csak a világ ura őrizzen minket oly álmaktul, melyeket ők álmodnak némelykor s annál józanabbul ébredjünk fel mi, egy nemesb aera *hív fiai!* —

Nyerjünk szép diadalmakat önmagunkon, merjünk nagyok s igazán nemesek lenni, s mondjuk ki hímezés nélkül: hogy az, ki szerencsés helyzetünkben a közjóra törekedésből, akármilyen szín vagy ürügy alatt kivonatkozik s hazája boldogítására legjobb tehetsége szerint nem tesz mindent, *semmi ember s a haza gyaláztatja*, mint viszont az — s ezt is szemben tartsuk — *esztelen s oly házba való*, milyen Magyarországon még nincs, ki többet vesz vállaira, mint a mennyit elbirni tud s gyenge velejű ábrándozásiban mindég vért önteni s mindenét a haza oltárán akarja feláldozni, midőn vére s értéke csak úgy használhat igazán honjának, ha az első se lassan, se sebesen, de rendesen foly, s nem ám a földre, de ön becses ereiben; a másik pedig, ha a józan veleélés őtet mindég a tehetősök közé állítja is, mert mit ér az akarat tehetség nélkül?

Bölcsőbb azt önkényesen s nemes indulattal tenni most, mire az idő s világ szelleme elébb-utóbb mulhatlanul úgy is kinszerítend; mert akárki mit mond, oly igaz, mint a napfény: hogy mostani világban, midőn kiki lát, gondolkozik, okoskodik s annyi jó ad fractionem panis, nem erős lábon áll oly rend, mely még napról-napra nőten nő — s az ország minden javát huzza, és semmi terhét nem viszi.

S ha szívünk nem sugalja is munkás és bőkezü járulásunkat a haza előmeneteléhez, fogadjuk legalább eszünk tanácsát! Tudom, sok van köztünk, ki soha sem álmodá azon szép álmot: hogy hazafiak s az emberiség javára feláldozni magát édes, s így ébren az azok hív szolgája valóban nem is lehet soha. Mily szánakozásra méltók ily állati tengetegek, kik az ember legszebb örömit nem is gyanítják, sőt sokszor, a halhatatlanság honjában élőket *rendellen képzelgésik miatt*,

mint ők mondják, sajnálják; midőn inkább ők igen is földi szágokért legkisebb irigylésre sem érdemesek. Azonban, midőn hazánk lakosinak, ha nem is szép, de ugyan nagy része ily érzésű, és számos feje s nem szíve szerint cselekszik, s inkább az *önjót*, mint a *közjót* tekint; én mind azokat, kiknek szívek se nem tágul, se össze nem szorul, akármilyen legyen is Magyarország sorsa, ezek nevében kérem s intem: *legyenek a szó egész értelmében jó hazafiak*, mert ha becsület, dicsőség, hazafiak szeretete nem mozdítóok is előttök, tekintsék nem csak a hasznót, mely áldozatiból valaha bizonyosan rájuk sokszorozva háramland vissza, de még inkább s legfőképp ön s kivált utóik bátorságát.

Szív és ész egyenlően helyben hagyja kötelességalapímat, s ilyesekkel önmagát végre nyilvánosan megismértetni *nemességiünk nemesítése*.

Ebben is mily szerencsések vagyunk! Legszebb honi tettinkből legnagyobb haszon is foly, s az, a mi diszünkre s nemzeti fényünkre szolgál, egyszersmind nagyobb bátorságunk talpköve. A mi sorsunk olyan, mint a boldog vőlegényé, ki vakon s csak szépségi s kellemiért imádja szíve édes rokonát, s később, midőn az Istenek serlegéből az élet legégőbb kéjit már kiüríté vele s csendesb és tartósb örömek után vágy, még azt is veszi észre, hogy igen sok pénze is van bájos hölgyének.

S ugyan mire lehet — ha magunkkali megelégedés fő ügyünk, s azon belső csend, melyet minden halandó némiképen meg nyerhet, ha egyébaránt meg is tagadták tőle az Istenek a szerencsét — mire lehet, mondom, fáradságot s áldozatot eszesebb s ügyesebben fordítani, mint a közjóra? Ki pénzét csak vendéglésre költi, az által egy jó barátot se szerez, de mind azokat megsérti, kiket szívesen látna ugyan házánál, ha palotájába több férne — s így minden egyében. A legnagyobb szépség is elhalványul, a legjobb ló is kiadja páráját; egymásra halmozott gyűjtemények, melyeket senki sem néz, egymásra rakott könyvek, melyeket senki nem olvas, rútul elporosodnak s a t. Közhasznú intézetek ellenben, csinos épületek, melyekben a nemzet kincsei tartatnak s melyekből a köz-értelmesség nőn terjed, szép hidak, jó utak, helyes communicatiók, virágzó vidékek, melyek a hazát gazdagítják, midőn mindenki sorsát javítják s emelik,

századokon hatnak keresztül s kétségen kívül jobban kielégítik lelkünket, mint közönséges pénzlecsérlésünk. Valóban tágosabb billikombul s nagyobb kortyokban innók az örömet, ha az egész világ előtt ilyeseket tudnánk előmutatni, mint mikor magányba csukva olvassuk aranyinkat, s rettegünk, ha nyitva áll a ház, s éjenkint ebeink nyugtalanok; vagy minden értékünket egy felette nagy kastély rakására fordítjuk, melyet magunknak építünk, s mely nagy pompája miatt nem ritkán úgy áll a nyomoru falusi kalibák közt, mintha gunyolni akarná azokat; vagy ha előítéletünk, tudatlanságunk s hiúkodásunk következtében odahaza őrizgetjük juhainkat, hazánkfiaival ellenségesen élünk, s egyedül magunkat, s csak mindég magunkat ápolgatjuk, vagy a mi több, bosszus kajánsággal mások törekedését gátoljuk s a t.

A mi pedig legszebb s megint legszerencsésebb, hogy a közjóra törekedés, s önmagunkért s micinkért való fáradozás egyenlően kitelik tőlünk, s csak úgy tesz bennünket hasznos s egyszersmind boldog polgárokká, ha ezen kötelességeket egymás mellett gyakoroljuk is. A jó hazafi egyszersmind jó gazda is lehet, s *kell is lennie*, mert csak a takarékos és jó rendű lehet közönségesen hasznos s nem csak lármázó hazafi. A községért munkálódás ellenben lelkünket az önbecsérzésnek azon édes csendével tölti be, melynek végeztével magunk dolgainak vitele könnyűnek, minden egyéb foglalatosságok pedig mulatságnak látszanak. Mily jó ízű, munka után pihenni! Ki nem érezte azt, hát még oly munka után, mely nem csak a testet fárasztá, hanem egyszersmind a lelket magasbra is emelé!

Eledel nélkül sem állat, se növény nem élhet, nem lehet. Ugy az ember se; csakhogy neki még többféle eledelre van szüksége. S valóban mi mindenét kell táplálnia, minekelőtte azt mondhatná magáról, „emberhez illendően élek”? — Eledel kell testének, mert a nélkül meghal, s mennyiféle: étel, ital, meleg, álm s a t. Eledel fejének, mert a nélkül állat marad s mily különféle: társasági rendszabások ismérte, ház körüli munka, világi tudomány s a t. Eledel végre szívének, mert másképp vad marad, s hánynemű: flui, rokonbeli szeretet, barátság, szerelem, hazaszeretet s a t.

Már, ki csak testét hizlalja, annak esze végre faggyuvá, szive

pedig kiaszott bőrré válik; ki csak eszét táplálja: sovány, embergyűlölő, gyenge, félördög leend; ki ellenben kirekesztőleg csak szívbeli elegekkel él, nem egyéb testesült sopánkodásnál. S így complicált létünkben nem lehetünk egyoldalú táplálattal belsőkép nyugodtak s megelégedtek. Mert bármi fényes legyen is bőrünk, bármennyit tudjunk is, s a világ szépei bármily nagy számban enyhítsék is szívzsomjunkat: lesz azért, ha ezen elegek csak egy neme kimarad is, mindég valami üresség mibennünk, melynek neve ifjkorban *unalom*, vénségben pedig *életgyűlölet*.

Ezen utolsókból bátran azon következtetést huzhatjuk: hogy a magyar nemes, ha egyéb nem akar is lenni, mint örömeiben sokáig s undorodás nélkül uszó sybarita, bölcsőbbet nem tehet: *mintha ideje s értéke egy részét hazájának szenteli*, mert így elnyelvén a férfiasb eledelt, többi táplálék, melyeket magához venni szokott, majd annál jobb izüen fognak esni, s nem oly könnyen irtózást okozni; mint vajmi jó a fagyalt, hideg ital, könnyű sütemény s ilyesek; de minden bizonynyal hamar csömört okoznának, ha annak idejében nem volna marhahus, jó kenyér, érmelléki vagy váli bor s a t. ilyek elégségesen kész szolgálatunkra.

Ha valamit mondtam eddig, a mi egyenesen az életből van véve, ugyan nem ezen utolsó állításom igazsága-e az? Hijába gondolja elrejtteni a mélyebben néző szemek elől — a nevető ajak, pillantati jókedv, táncz, ünneplés, nagyság, vagy hogy jobban mondjam, a vén név, hosszú titulus és sok pénz körülményei — azon belső epedést s életunalmat, mely némely honbeli boldogtalanabbá tesz legutolsó jobbágyánál s legalacsonyabb cselédjénél. S hány lenne köztünk megelégedett, ki ma éppen nem az, ha csak vagy egyszer jutna eszébe megpróbálni: mily könnyű s jutalmazó jó hazafinak lenni; soknak — ki mindennel bővelkedik, a mit e világ csak nyújthat, embert boldoggá tenni — kacaját vagy szánakozást érdemlő életunalma nem ábul cred-e, hogy kirekesztőleg csak maga dolgait és önszemélyét hordozta s hordozza keblében, s az örömei szűk körben forog, midőn születése szerént oly dicső sphaerában haladhatna, milyen csak kevés s kiválasztott lények pályatére, s melyen virágokkal ékesített életút, myrtus koszorú, istenek itala, hazafiak

dicsérete s halhatatlan név már bölcsőtől váltva kísérik a halandót. — Ha végre mind ezek egymás után eltűnnek, s ezen dicső kísérők helyett unalom, csömör, életfáradtság, hazafiak gyűlölete, idegenek megvetése, tüskekorona s a t. környezi csak fejét s lakja palotáját, s fizetett szeretőt és fizetett jóbarátot kivéve, csak az társalkodik vele, ki düledező udvarából egyet s mást akar szerezni magának, ki tehet róla? Egyedül őmaga!

Az ember lélek és test, s az elsőnek örömei, ha földi szennyein valamennyire túlemelkedé már, sokkal felülhaladják az agyag legforróbb vágyainak kielégítését. És még is sok — a min senki sem csudálkozik többé, mert mindennapivá lőn — úgy szólván éjjel-nappal azon töri fejét: mikép hagyhassa dicső pályáján Sardanapalt messze hátra, midőn azonban legszebb s legédesb lelki örömeiről s jusairól elfelejtkezik, s azoktól békés türessel hagyja magát megfosztani, vagy a mi több, azt maga cselekszi, maga hajítja el s ön lábaival tiporja azokat semmivé! — És számos palotáinkat nem lakják-e ilyes izék, melyek szomorú, de legnagyobb szerencséjükre nem is gyanítják, mennyit vesztek azon kivetkeztetés által, melyet moraliter személyeken végbe vinni engedtek, vagy magok tettek; s mily kár, hogy dicső céljokat elhibázták s az emberiség gyalázatjára legszebb ékeségiktől megfosztva hitvány ágyasok s pénzes zsidók rabjai, midőn őket az alkotó hatalmas urakká teremté, kik mind csatapiaczon, mind országgyűlésin, oly sugárzó fényben jelenhetnének meg!

S mennyit nem lehetne még előhozni állításim józansága támogatására, t. i., hogy a magyar földesur csak úgy lehet igazán szerencsés, ha a szó legsúlyosb értelmében hív jobbagy, és buzgó hazafi, — de okoskodásom végtelenre terjedne; tekintsük azért röviden kötelesség-alapimról hihetőleg mit fognak mondani, s minő hangú lesz az azokat követő s tőlem annyiszor szórul-szóra hallott zaj és

lárma.

„Ilyeseket hogy mondhat egy született magyar magnás, s hogy teheti a vele egy rendüeket a haza előtt gúny s gyűlölet tárgyivá s nevetségessé, s mit akar? A régi szép rendet

eldönteni veszedelmes principiumival s mindent zűrzavarba hozni? s a t“.

Igazságokat, habár keserűk is, végre kimondani nem csak hasznos, sőt szükséges; mert az önisméret minden előmenetel s jobbulásnak legelső kezdete; kellemetlen ugyan, de józanabb azokat honbelitül, rokontul hallani, mint inkább idegen vagy veszedelmes hazai figyelmeztetőre s dorgálóra várni; kik mibenlétünket annyira ismerik, hogy némely hátramaradásink s hiányos rendelkezésink titka oly nagy lett, vagy hogy hibátlanabbul mondjam, *oly tágra nőit*, hogy mindenütt kilátszik s egy, hazánk minden gyapjából készitendő, köpönyeg alá se férne már el többé. S így az által hiszem legszentebb kötelességim teljesítését, hogy magnás létemre ilyeseket nem hallgatok el, hanem egyenesen s hímezés nélkül kimondani merek. Mert valóban nem csak dicséretre méltóbb valamely hibát — eltagadás s abban megrögzés helyett — megismérni s abból kilábolni, hanem határtalanul bölcebb s tanácsosb is.

A görbe, nagy fülű, kaszás lábu, ha eszes, maga fogja magát a természet mostohasága végett gunyolni s így idegen gunytul ment lenni s egyéb lehető elsősegeit s kellett tulajdonit pedig,életi nyájassága által, annál szebb fényben előtűntetni. Ki mind ezeket tagadni s fedezgetni akarja, nem csak hijába fáradoz, sőt azon veszélybe esik, hogy kiki ujjal mutat rá s kaczagja. És így bölcebbet nem tehetni az *önvádolásnál*, ha így lehet mondani, még akkor is, midőn a kellemetlen létből s hátramaradásból kilábolni lehetetlen. De hát ha ezen kilábolás nem csak nem lehetetlen, sőt igen könnyű, és szinte semmi fáradságba se kerül s önmagunktul függ: akkor a hiányok s homályok eltagadása s rejtegetése csak azt bizonyítja, hogy azokból kiemelkedni nincs szándékunk vagy nincs erőnk.

A képzelet mindent nagyobbra fest, mint a valóság lenni szokott, s csak tőlünk függ p. o. magasb tornyot a strassburginál, tágosb szentegyházat a római sz. Péterénél, nagyobb hajót egy spanyol linea-hajónál képzelni. Így egy cseppet se nehéz jobb utakat, műveltebb mezőket, kiesb vidékeket, serényebb kereskedést, helyesb communicatiókat, vigabb falukat, tisztább városokat, jobb vendégfogadókat, nagyobb culturát, kiterjedtebb s több oldalú tudományt, nyájasb

hospitalitást, értelmesb rendeletű curiát vagy kastélt, nemesb patriotismust, több közleket, polgári erényt — s kevesebb sárt, port, nádat, korlátlan partu vizeket, hasztalan erdőket, becstelen lapányokat, bozótot, kevesb egoismust, s egy részről a legalaptalanabb hiúságot, más részről a határnélküli hajlékonyságot, alattvalók iránt dölyföt, előljáró előtt porban-csuszást, kevesebb előítéletet, balvéleményt, tudatlanságot, féktelen betyárságot s a t. — magunknak képzelni, mint a milyen s mennyi valósággal találtatik honunkban.

Ennél fogva nem hívja még a magyar, vendégét soha fényes táblára, nagy bálra, pompás udvarába, hanem egy kis barátságos ebédre vagy táncmulatságra, szegény házához, s a t. — s így sokszor a képzelet igen kevésre s kicsinyre lévén elkészülve, a meg lehetőt, türhetőst is jónak s különösnek tartja a hivatalos. Nincs veszedelmesb mint valamely elsőségnek kicsapongó reputatioja — becsestitése — mert valóságban mindég kevesbet találunk, mint azt képzeletünk festi, midőn azonban az árnyékban szerénykedő szépet s érdemest kiki csudálva szemléli. S nem szolgálhatni valakit gonoszabbul, mint ha dicséretink által igen magasra emeljük, a mi által őtet úgy szólván egy magas toronyra állitjuk, melyről szégyen nélkül nem ereszkedhetik le s magát oly magas helyen nem is tarthatja sokáig — s így arrul, azaz a közvéleményben a legfőbb pontrul egyszerre a legalacsonyabbikra szokott süllyedni.

Nemzetekkel, hazákkal szinte így van, s főkép olyanokkal, melyeket nem igen ismérnek s melyek körül eddig mindég valami homály s köd boronga. Sigy, ha némely állításim nagyitva adnák is elő hiányink s hátramaradásinkat, annál jobban fogja csudálni a külföldis magyar, vagy az igazi külföldi azt, a mit ő helytelennek s rossznak vélt, s a mit türhető, sőt jó karban talál; midőn azonban azon igazságok, melyeket előadék, mahónap bizonyosan jó s hasznos következtetéseket fognak szülni.

A mi pedig a nevetségest, gyűlöletest s veszedelmes principiumokat s a t. illeti, valóban igaz: hogy számos hazánkfiainak életmódja s öntartása ugyancsak nem kacajra gerjeszt, hanem a szemeket könybe borítja, s nem annyira gyűlöletre — mert ki gunyolhatja, ki gyűlölheti az igazán szerencsétlent? — mint inkább keresz-

tény irgalomra méltó. S így mind azokat, kik magokat érintve s némely rajziban hű hasonlattal festve érzik — ha már magok akarják elárulni magokat — arra kérem, változtassák utóbbi tetteik által mai állításimat hazugsággá; mert mindaddig míg se nem jó polgárok, se nem jó gazdák, se rendet, se takarékoságot, se józan életet nem tartanak, mind addig senki se fogja hinni, hogy azok, kik veleek egy értelemben nincsenek, veleek kezét nem fognak, pénzeiket nem úgy pazarolják, jusaikat nem úgy tiporják, s napjaikat nem úgy ölik, mint ők — veszedelmes emberek; hanem azt fogják hinni: hogy kiki önmaga színét viselvén, s nem más csak ön tulajdoni által lehetség s lévén valóságosan nevetségessé s gyűlöletessé, bizonynyal nem oly birtokosok fogják a fentebb előadott kötelességekről értesítő gondolatokat helyteleneknek tartani s megtámadni, kik uruk közelebbső tisztei s kik élteket közszolgálatra szentelék, hanem olyanok, kiknek se vagyonok rendben, se rokonbeli összeköttetésük tisztában, se jobbágyik, se gazdaságok jó állapotban nincsenek. Sőt kiki arrul lesz meggyőződve: hogy azoktól kell tartani s azok fogják az egész egyetemet minden kétségen kívül végre zavarba s veszélybe hozni, kik már mindeneket eltékozlák, s gyermekiknek egy garast se hagyának, ha az valóban nagy tiszteletet érdemlő atyai tehetségekben állana, s a birtok s vagyon sequestrum vagy majoratus által valamennyire mentesítve nem volna, — s nem azoktól, kik a haza ügyében fáradozván, anyaföldöket mind magosbra emelni törekednek, midőn a bal- s előítéleteket kiirtani, valódi s életrevaló ismereteket, tudalmakat mind jobban s jobban terjeszteni iparkodnak; — hogy azok valóban a veszedelmesek, kik mindent mutatók csak magyart nem, s kik a rendetlenség közepéből mindég csak jó rendről s áldott nyugalomról habaráznak, helyesb ekében pedig, lóherben, jobb vendéglőben, versenyfutásban, tudományos társaságban, s tán még egy magyar dictionariumban is véres revolútiót látnak, s kik azokat hirdetik, ügyes észfogással veszedelmes principiumuaknak, kik nem az ő nyomaikat tapodják, hanem az által hiszik tántoríthatatlan hűséget királyjokhoz megmutatni s azt egész Európa által elismértetni, hogy legédesb jusok szerint szavaikról s tetteikről lerántván a homályt, kétségest, alattomost, hypocrisist s minden álságot, oly szívesen

aldoznak ideik, vagyoni s fáradozásikkal honjok elősegállítására, mint készek is fejdelmikért véreket ontani egy cseppig, mindenütt s mindenkor!

„Néhai böles és dicső atyáink s eldődeink is csak úgy éltek mint mi, azért ne akarjunk jobbak lenni mint ők, s így ne változtassunk semmit; sok, a mi theoriában szép s a jobb szívűt, de mélyebben nem gondokozót bájolja s elcsábítja, praxisban ki nem vihető. S mikép mondhatni, hogy az ország semmi terhét sem viseljük, hiszen az indirecta teher szinte elnyom, s efelett nem insurgálunk-e' ha kíváztatik? S másutt a külföldön jobban mén a dolog? s a t.

Néhai böles és dicső atyáink s eldődeink éppen nem éltek úgy, mint mi, hanem kemény vadságokban háborúhoz s veszélyekhez edzve, lóháton vagy váraikban, sáncz és mocsár közt igazán nagyok voltak; mi ellenben ellágyultan s elpuhulva, se vadságunk, se civilizatiói sulyunk által félelmesek többé nem vagyunk. Megváltozott az idő, s azzal mi. S így könnyebb az eldődiekre provocálni, mint megmutatni: hogy csak ők is úgy kocsiztak s henyéltek, mint mi, s őhelyettek is mindég csak az adófizető kelt ki ellenség eleibe, s akkor is jobban levágta a török fejét, mint ők; a mit ma minden bizonynyal jobban tudna mint mi. De ha megengedtük magunkon azon cardinalis változást végbe vitetni, melyen az okos csak örülhet, mert az úton mindent elhomályosíthat, a mi eddig magyar földön dicső valaha csak volt — azon cardinalis változást mondom, hogy örökös katonákbul kirekesztőleg földművelők, tudósok, írók, ügyvédek s efélék legyünk, midőn azonban csak az adófizető nép katonáskodik igazán — hogy ellenezhetjük józanul s igazságosan azon változásokat, melyek a fő kivetkeztetés természetes kísérői?

Mi most éppen — ha úgy szabad kimagyarázni magamat — az oroszán, a mi hajdanta valóban voltunk is, s a jó fegyverzetű férfiu közt állunk. A régi iskolabeliek mindég vissza akarnak vezetni oroszlánságunkra s ebben nem cselekesznek ítéletem szerint természetesebben s mélyebb belátással, mintha egy 32 esztendő s férfiu megint 18 esztendőssé akarnának varázsolni, vagy az emberiséget rák gyanánt hátra léptetgetni; vagy mábul tegnapot csinálni, s így minden igyekezetik s intésiknek a mathesis rende szerint nem lehet

egyéb következése áurvaságnál, gögnél, betyárságnál s hosszú bajusznál. Én inkább fegyvert fogni tanácslok; azon fegyver pedig, melyet ajánlok, nem egyéb, mint már előbb is mondtam, kicsinosított emberfőnél. Ebből ered minden, mert a bölesesség erő és szerencse. S így csak a csinosodás van itt-ott még hátra, mert hála az egeknek, feje van mindegyikünknek.

A mi pedig a theoriát és praxist illeti, melylyel némelyek minden körülállásban elő szoktak állni: tudjuk azt igen is jól, hogy könnyebb házat, hidat rajzolni, mint építeni; könnyebb erőművet kigondolni, mint mozgásba hozni; könnyebb tökéletes respublicákat s országlásmódokat képzelni, mint csak egy falusi bíró dolgait is derekasán s emberül végezni; — — — de tudjuk ellenben azt is, hogy ezen thema a rest, rosszakaró s kivált az interessált szájában olyan, mint a méreg, s a legjózanabb javítást, legbizonyosb előlépést is, sokszor gyökerestül megsemmisíti: p. o., hogy a vármegyei házi cassa mindég legnagyobb bátorságban legyen, azzal visszaélés ne történhessék s bukás ne kövesse, mint sokszor a régieket dicsérők közt lenni szokott, ily komoly tekintetű okoskodók előtt, kivált ha magok kezei alatt van, theoriában szép, de praxisban ki nem vihető. Hogy a hús limitációja eltörültsék s ily könnyű, egy garasba se telő javítás által a mezei gazdaság egy pár év alatt századi szökkenést tegyen, theoriában igen is szép, de praxisban ki nem vihető. S valjon mért lenne ki nem vihető? — — Mert az által némelyeknek, kik a tanácsban ülnek s mindég a régi rendet emlegetik — egy jövedelmi részek, — — — midőn a hus felemeltetik, elmaradna — — — s így az új theoriából származó praxis, s mint ők mondogatják: az ujításokból fakadó zavar rájuk nézve természetesen semmit sem érne s káros lenne. Hogy a földbirtokosak utak csinálásához s egyéb communicatiók létesítéséhez járuljanak s így eleveniséget s egészen új életet hozzanak hazájokba, theoriában szép, de praxisban ki nem vihető, — s ugyan mért? Mivel a vásárhoz közel lakónak a rossz ut ideig-óráig hasznos, mert a concurrentiát kizárja, legfőképen pedig azért, mivel ha megszűnik a régi rend, megint az uti biztosok jövedelme maradna el — — — s a t.

És ilyen praxisok, mint p. o. legeltetésben, hol a földesur

lassan-lassan minden legelőből kiszorítja jobbágyit, vagy utcsinálásban, hol 14 napra idegen tájakra hajtják el a szegény parasztot s ott bitangkép, jobbára esztelenül s így hijába pazérlott munka közt marháját legelő hija miatt romlani s veszni látja, midőn azonban maga sinylődik, vagy pénzét a csapszékben költeni kénytelen — — — végre ha ő készítette el az utat, csak szinte megint egyedül ő maga fizet vámot tőle; vagy forspontozásban, midőn a jobb lovas jobbágy földesurának vagy tiszteinek ingyen szolgáló kocsisa; vagy vármegye-ház-építésben, hol közönségesen egy pár szabad oblatum után a munka s költség legnagyobb terhét azon osztály viszi, melynek a vármegye-ház néha nem egyéb kinzó helynél; vagy országgyűlési költségek vitelében, melyen az, ki a költségeket viszi, repraesentálva nincs — — — és számtalan eféle praxisok ugyancsak jó szép s nemes elintézkések! S lehet-e azokat rendnek s igazságnak hívni? S ugyan változtatások ki nem vihető-e? S tán veszedelmet hoznak hazánkra? „Ó szegény! hol marad elpirulásod.“ S még is hány ügyes hypocrita teszi ilyesek által a sokaságot bolonddá, mely vak heviben rá merne eskünni, hogy alkotmányunk ily égbe kiáltó s a természettel össze-ütköző sarkalatokon áll. —

A mi pedig az indirecta terhek vitelét, mely minket, a mint állítják, elnyom, vagy háborúkori felkelésünket illeti; arrul most inkább hallgatók s más időre hagyom, mert igen sokáig kellene az absurdumok tengerén hajóznom, minekelőtte józan partra juthatnék. Azonban nem hiszem: hogy ezen sokszor előhozott tetemes súly, t. i. az indirecta teher agyon nyomott volna eddig csak egyetlenegy magyar nemest is — tán parasztoknak sajnosan esett, az meglehet; s éppen oly nehezen képzelhetek magamnak, akármit hevítsem is fel s kinozam fejemet, egy oly hadi sereget, mely a mai nevelés s életmód következtében a legvadabb s dühösb ellenséggel győzödelem-hihetőséggel szállhatna szembe, mely jobbára csak nemesekből, magnásokból, lordokból, pairekből, püspökökből s ország zászlósiból volna szerkesztetve, kik a nemzetek tábornoki, hadnagyai voltak régi világban!

S hogy másutt sincs jobb világ, külföldön se megy jobban a dolog, az ránk nézve mit következtet? Ezen állítást tagadni is lehetne,

mert igazságos ítélet előtt Magyarország minden lakosát s nem kirekesztőleg a nemeseket kellene csak kihallgatni; s továbbá, ha sehol se volna is a jólét oly indigena, mint nálunk, mért kellene azért a középszerűség szomorú pontján megállani, ha mindnyájan határ nélkül szerencsésbék lehetünk még s arra szeretett királyunk atyai gonddal kezét is nyújt?

„Még igen is kora ilyeseket mondani — szerzőhöz nem illők, országgyűlésre valók; egyébaránt nem tanácsos annyit változtatni egyszerre, hanem csak halkán s egymást követve. Efelett mi közünk nekünk ahoz, ha Magyarország félszázad után fog is virágozni — — mi akkor nem élünk már s a t“.

Némely emberek mindenre — kivéven a mi közvetlenül önhasznokat következteti — csak azt tudják mondani: még kora s nem ma, de még ezer esztendő múlva is mindég csak azt mondanák. Van is, tagadni nem lehet, sok az időt megelőző, mint p. o. lónak gyepre hozása idomítás nélkül, urfinak examenadása tanulás nélkül, soknak házassága tapasztalás nélkül, repraesentativum systema köz értelmesség nélkül s a t. — — — De a publicumnak valami hasznosra elkészítését tán nem ezek közé számíthatni, sőt úgy látszik, hogy némely tárgynak egyszerre — minekelőtte a tanácskozóknak tökéletes világos ismerete lenne még róla — tanácskozás végetti felvétele inkább tartozik azon nevéndékek társaságába, kik születésekben apjokat előzték meg.

Mit ér a legjobb vadász, legjobb munkás, legjobb deák, legbátrabb ember előkészület nélkül; az elsőnek puskája nem sül el, a másodiknak ekéje bicezen ki, kaszája tompán vág, a harmadik minden esze s talentoma mellett is második osztályba jő, a negyedik, s kivált mostani időkben haszontalan katona s a t. Minden idomítástul, elkészítéstül függ! S a legjózanabb systemákat s intézéseket minden előkészület nélkül, azaz rendetlen képzeletek igazítása s rendezése, hamis benyomások, vakító elfogultságok s megrögzött balítéletek kiírása s a tudnivalók nagyobb kiterjesztése előtt tanácskozásba hozni nem egyéb, mint magot vetni száraz kemény földbe, mely se szántva, se trágyázva, se boronálva nincs, s ennek következtében látjuk s tapasztaljuk sok összeülő közepiből, és sok fáradság után igen is

sokszor mikép veszi ercdetét a semmi, s ez B-re emlékeztetvén, azt mondatja velünk: „Ils travaillèrent beaucoup, mais firent très peu“ s errül megfontolásra csak ennyit!

Igen sokat kezdeni egyszerre, igaz, többnyire igen ártalmas s az, ki így cselekszik, nem dolgozik nagyobb sikerrel, mint azon agár, mely egy izben több nyulat hajhász; — — ellenben nem lehet p. o. gazdaságban az idén ökröket vásárlani, esztendőre kutakat ásni, harmadikban béreslakást építeni, negyedikben szekereket, ekéket készíteni s a t., de soknak szinte egyszerre kell megtörténni, hogy a sok elkészült tagok részarányos, egybefogó egésznek alkossanak. A józanabb gazdasággal s kereskedéssel oly szorosan függ a legelők felosztása, hús-árusítás eltörlése, hitel, papirospénz s több eféle össze, hogy úgy szólván csak egyszerre mehetnek előre. Így van sok egyéb fontosban is. S kezdeni kell valamikor, mint nem különben nem lehet mindég alunni, hanem végre csak fel is kell ébredni.

S hogy sok nem bánja, mi lesz hazájából holta után, azt igen is elhiszem, sőt bizonyos vagyok benne, mert látom, hogy életében se törődik vele sokat. De a nemes nem így gondolkozik, — a mit megvallani nem szégyel — s azt hiszi, ha bár egyedül maga maradna is, hogy egy becsületes embert kirekesztőleg csak az boldogíthat vénülő korában, ha férfi ideje férfias munkálódási által megérdemlé s előre sejdíti, hogy hazafiai leglelkeseb része valaha, ha ő többé nincs s minden irigységnek s megsértett önszeretetnek vége — hamvai felett azt fogja rebegni: „Itt a föld igazán nemes csontokat, igazán becsületes hazafit borít“. Mert mi melegítheti a nemes vért édesebben, s mi által felelhet az ember jobban meg titoktele ittlétének, — melyben minden kétes s rejtett s hol még a legvilágosabban látó szebb lelki felemelkedéssel is csak sejdíthet, — mint midőn ön álláshelyén, melyre a sors állítá, hazája s ez által a mindenség tökéletesbitéséhez tehetése szerint járul!

Azért, ha másnak hazája fejős tehén gyanánt jelenik is meg, nekünk azon remény maradjon mindég legszebb örömünk, hogy magyar honunk mind magasbra fog emelkedni még; s leszünk-e tanúi annak, vagy sem, a hatalmas Istenekre bizzuk s úgy fáradozunk, mint halhatatlan lelkűek, kik az idő mohátul mentek. S ki

tudja, ha soha többé halotti álmunkból nem ébrednénk is fel, ki szerencsésebb: az-e, ki a fákat ülteté, ápolgatá s azok lassu, de meg nem szünő növéset tapasztalá, vagy az, ki megnőtt korokban nyugodott s henyélt csak árnyékok alatt?

„S mily jussal mondhatja a szerző mind ezeket, ki bizta rá; minket tán vezetni akar s a t. Ő bizonyosan mellékes czélt vágy elérni s nagy lelkü állításai egyedül kifüggesztett czégér, mely által a lágy velejüket mystificálja, midőn magában nevet s önhasznát lesi s a t“.

Ezen megtámadás személyemet illeti egyenesen s így azt megczáfolni sok tekintetben bajos, mert önszemélyérül szólani annyi, mint a szebb társasági rendet sérteni, s így tán tanácsosb lenne hallgatni s a rólam való ítéletet az olvasóra bízni. Azonban ily megtámadást nem csak rossz néven nem veszek, sőt annak úgy annyira örülök, — mert részint a büszkeség szava, részint pedig azoknak, kik néme-lyeket a velem tartástul nagy becsü tanácsokkal elvonni akarnak, igazi mystificatiója, — hogy néhány kis megjegyzésimet elhallgatni nem vagyok elég erős.

Olyasokat, kik jusomat gondolatim előadásira nézve kétlik vagy el is akarják tagadni s magokat általam vezettetni nem engedik, *csak dicsérhetek*; mert ők az által azt bizonyítják, hogy több észbeli erőt érezvén magokban, mint bennem tapasztalnak, önszemélyeket hiszik vezetőkké alkotva. S ily nemes önérzet, ily büszke felemelkedés legnagyobb tiszteletre méltó; s éljenek! Ne is menjenek ilyesek senki mögött, de a legnemesbek mellett, vagy előttök is — csak rajta! —

Galileire nem bizta senki a föld maga körül forgásának kitalálását; Newtonra senki a nehézség törvényei felfedezését; úgy nem bizta senki Franklinra azt, a mit emléke mutat s a mi egyszersmind dicső életrajza: „eripuit coelo fulmen, sceptrumque tyrannis“. De ők halhatatlan pályájokat minden titulus, protectio, salarium s efélék nélkül — s a nélkül, hogy más emberek által rájuk lett volna bízva, eljárták s úgy látszik, meghivatások az emberiség felvilágosítása végett magasb helyről történt, mint a mily magas hely e földön van. S így jeles megtámadóim — mert olyasokrul itt nincs szó, kik csak hibát

tudnak találni, magok pedig soha sem visznek végbe semmit — ne várjanak senkire, járjanak elől, mint a például felhozott három bölcs-szívesen leszek követőjök; adjanak jó tanácsot, oktassanak bölcsé, ségre; erősítsék meg önpéldájok s tetteik által, a mire oktatnak — leg-hivebb tanítványok én fogok lenni. A miben hibáztam, ők igazítsák el — s fussanak velem egy pályát. Nem kívánok egyebet, mint hazafi-ságomban ő általok meggyőzetni; s nem óhajtok semmit buzgóbban, mint hogy hazafi kötelességim gyakorlásában általok messze hagyas-sam hátra, mert így — s ezt büszke érzéssel merem állítani — az ország nem sokára ugyan más képet mutatna!

Sok, igaz, azt is rossz néven veszi s a *ki bizta rá-t* veti sze-memre, hogy némely magyarokat szégyen, gúny, satyra s egyéb tölem kitelhető üldözés által anyai nyelvek, — melyet tulajdonkép anya-nyelvnek sok magyar házban többé nevezni nem lehet, — megtanu-lására kinszeríteni akarok. Már ez ugyancsak nagy szemtelenség s égbe kiáltó igaztalanság, azt nem tagadhatni — s én azt csak vak hevemben teszem; mert hogy is kívánhatni azt okossággal s mérsék-lettel egy magyartul s kivált ha több ezer jobbágyi vannak: hogy még magyarul is tudjon, midőn hazai dolgokban úgy sem igen jár-tas? Hisz ez igen is nagy praetensio lenne — és szinte a természet törvényivel ütköznék össze!

Akármihez s mi ellen való vak bizodalom vagy bizodalmatlan-ság pedig a lány velőnek s felette gyenge ítélőerőnek legnagyobb betűkkel irt testimonialisa. Rézzé válik-e az arany a rossznak vélt markában, vagy aranynyá a réz a jónak gondolt kezei közt? Nem változik biz az egy cseppet sem, akárki markolja is — csak hogy ismerni kell. Szint így van a gondolattal, okoskodással, állításokkal. A rossz ember sokszor sok jót és eszest mond, mint nem különben sok hiábavalót s esztelent a jó. A maga lábán állni s maga eszivel gondolkodni tudó nem hagyja magát, mint a nép, fényes beszéd, kellemes előadás s ügyes sophismák által elcsábíthatni, de mindenkor és mindenütt a dolog velejére tekint s ezt a szerint fogadja el, azt úgy veti vissza. S ki azt mondja: „Ne higgyetek neki, mystificál“, az mystificálja inkább hallgatóit, mert nyíltan szük eszü s keskeny belátá-suaknak nyilatkoztatja, kik magok se nem látnak, sem ítélni nem tudnak.

S ezek szerint a rólam való ítéletet — s valljon mi a fő célom s mily jutalmat s hasznot vadászok — kinek-kinek önbelátására s megbírálására bizom, — midőn azt hiszem, hogy hazám java előmozdítására minden tőlem kitelhetőt cselekedni szinte oly jusom van, mint egy, se igen magas, se felette alacsony helyzetű katonának tagadhatatlan jusa van, — a mi legszebb bére — minden tőle kitelhetőt a diadalomnyerés végett elkövetni; s ezen fényes jusombul, melyet a legitimitas legszentebb törvényei szerint, mint az Isten legszebb ajándékát tekintem s becsülni tudom, s melyet tőlem, míg élek, el nem fog ragadni senki, folynak személyemre azon kötelességek, melyeket fentebb előhoztam.

Az ötödik, hatodik s számtalan többi megtámadókat, kik okoskodásim ellen minden bizonynyal hydraként fel fognak kelni, még most megczáfolni nem akarom. Legyen az utolsó szó olvasómé. Thema van elég s így berekesztésem vége legyen még egy barátságos s már többször érintett rövid

tanács.

A legnagyobb igazságbul minden részre a legnagyobb haszon is foly, úgy mint kirekesztőleg csak a természet örökös rendszabási szerint alkotott tárgy — legyen erkölcsi, legyen lelketlen — rejti magában a lehetőség, siker s állandóság mineműségét. A legfőbb igazság erkölcsi világban az, a mi mechanikában az öröklétű axioma.

Nem kényünktől függ tehát p. o. a vizeket erre vagy amarra vinni, mert azoknak nem parancsolhatunk, — nem kényünktől gőzerőművben a *lombikot* nagyobbra, kisebbre, az *emelőket* hosszabbra, rövidebbre készíteni, — *szorító erőművben a csöket* hosszaságokhoz képest szűkebbre, tágabbra rendelni, mert ezek közt mathesisi idomzatnak lenni kell s a t., hanem szükséges — ha igazán józant akarunk előállítani, — hogy a természet örök rendszabási szerint, eszközésinket a víz, gőz, levegő s a t. változhatlan tulajdonikhoz alkalmaztassuk. S szinte így nem önkényünktől függ a társaság, alkotmány s országlás józan léte; nem tetszésünktől s jószívű óhajításinktól függ embertársinkat s honbelieinket jobb létre emelni, boldogítani;

hanem az csak a lehető legigazságosb elrendelésbül, azaz: a természet eldönthetlen szent törvényei hű teljesítésébül eredhet; — szóval semmi sem közelíthet a tökéletesbhez, ha sarkalatja nem talpigazság. —

Ezek következtetésében tanácsom semmi egyéb, hanem hogy: „*házánkban mindenkinek, vagy legalább a lehető legnagyobb résznek gyomra, feje és erszénye ne legyen üres,* — sőt, hogy kiki magának több s több életjavakat s kellemeket szerezni iparkodjon — de azokat fáradozása után minden hihetőséggel el is érhesse, s azokat elérvén, bátorságban birhassa is. —“

Mennél több marhahúst eszik, mennél több bort iszik, mennél több posztó ruhát visel s a t. a nép, annál jobblábra kap a természet s nincs mit rettegnie a vásár változásai, külföldi tilalmak, bankerotte s lankadó kereskedés miatt — mert minden terméke szinte már mezein kél el; — s mennél számosb házi butort, csinosb konyha- s ebédszereket s egyéb életalkalmat s a t. szerez magának a sokaság, annál jobban emelkedik a mesterember s kalmár, s mennyivel több a belső természet s nagyobb a kívánat külföldi javakkal is élni, annál jobban diszlik a kereskedés.

És így a serényebb földművelést, nagyobb industriát, virágzóbb kereskedést, szóval: a jobban birást, s gazdagabb lételt megelőzi — s ezen talpigazságon áll a földbirtokosnak, ha úgy szabad mondani, kincstára — „az ország lakosi legnagyobb részének oly körülmények közé helyeztetése, hogy az nemcsak marha, de még borjuhust is ehessék; nemcsak savanyu, de még ugyancsak jó bort is ihassék; nemcsak posztó ruhát viselhessen, de még kárpitot is használhasson s a t.“, — röviden s oly világosan mint lehet: hogy az adófizető nép halkkal azon erkölcsiségre emeltessék s a jobban fáradozó és iparkodó test és észbeli törekedésének azon bizonyos és bátorságos jutalmát is nyerje, melyek nélkül akárki mit mond, egy ország sem emelkedhetett ki eddig s egy se fog kiszabadulni a középszerűség s alacsony állás szomorú köreibül soha!

Azon közmondás: „gazdag paraszt teszi a gazdag földesurat,“ honunkban nem mindég teljesül be, sőt mai időkhez többé nem illő feudális létünk következtetésében, mint igazság, szinte sehol sem áll:

mert a birtokosra nézve, ideig-óráig, csaknem mindenütt hasznosb a lelketlen pusztá, mint a népesített határ. Azonban, ezen most említett közmondás, mely valóban talpigazságon alapul, nem azért válik köztünk hasztalan állítássá, mert valami hiányt rejt magában, hanem azért nem illik mostani helyzetetésünkre, mert jobbágyink vagy nem birják igazán jól magokat, hanem csak a mi képzeletünkben; vagy nem birják jól magokat oly módon, mely a földesurnak is hasznos lenne, azaz nem birják közönségesen magokat szorgalmasb industriájok után jól, hanem csak tágos mezeik és számos marháik következtében; s így természetesen jobb s gazdagabb létek sem uroknak, sem az országnak sok hasznót nem hajt.

A magyar szántóvető közönségesen, komoly férfiúsága következtében, nem törekedik úgy, mint sváb vagy szász szomszédja némely életjavak megszerzése végett, — s így se maga nem bírja magát oly jól, se földesurának, se a községnek nem oly hasznos jobbágya s embere, mint az. De ebből nem az következik: hogy a magyar földműves, régi s részint mostani, semmit vagy igen keveset óhajtó, s így igen keveset szenfüleskedő, henye apathiájában hagyassék, hanem, hogy renyheségi hajlandósága miatt inkább a legnagyobb inger s azon magusi erejű indítóok használtassék, mely más országokban, mint a tapasztalás mutatja, oly csudákat művelt, hogy azokon alig bámulhatni elegendőleg, s melyek következtében p. o. Britannia esztendőnkint szinte 8 millió mázsa vasat készít, 1½ millió mázsa gyapjút, 2 millió pamutot és számtalan ilyest varázsol leghasznosb s kellemesb mindenfélékké; míg mi tán 200 ezer mázsa töredékeny vasat se tudunk előállítani, — egy kis durva posztót, pamutbul s egyébbül pedig a semmihez igen közeljártót készíttetünk s a t.

A belső consumtio birja a közönséget a lehető legjobb s gazdagabb létre; hogy pedig a legnagyobb rész az élet legszükségesb, nem különben legkellemesb javait fogyasztani forrón kívánja, s *azon kíváratnak eleget is tehessen*, elkerülhetlenül szükséges, mint *conditio sine qua non*: hogy minden statusbeli — személyes függetlensége s vérébe mélyen rejtett s gyökerezett nemzetisége leöltése nélkül — állati vadságát hagyja el s józanabb philosophia alapjain, mely keresztény vallás által megtisztult, fejthesse ki halhatatlan emberi méltóságát.

Errül pedig nem is álmodhatni „bizonyos s bátorságos birtok s azon lehetőség, sőt hihetőség nélkül: hogy fáradozási után határtalanul jobban bírassa magát“. S erre módot nem nyújthat senki más a földesurakon s tehetősbeken kívül.

Ezen utolsóknak kell tehát, részint a sziv ösztöne *s még inkább az ész tanácsa szerint*, önmagokon nemes — vagy ha egyenesen ki akarjuk mondani — *józan* diadalmakat nyerni, tudniillik: az ország terhének egy részét vállaikra venni s így a szántóvető sorsát könnyíteni s méltóságát felemelni.

Ily concessiók — melyektől a nagyobb rész azért retteg, mivel se természet törvényeit nem isméri elegendőleg, se más nemzetek tapasztalását használni nem tudja — csak ideig-óráiglani nyomást s kárt vonzanának az áldozókra, s az igazán nemes tett legjózanabb cselekvésnek is mutatkoznék csak rövid idő alatt; mert a helyett, hogy most az adófizető napról-napra tehetetlenebb lesz s mi birtokosak és nemesemberek se vagyunk gazdagok, sőt mindég szegényebbek leszünk — igazságosb rendelkezés után a szántóvető is, mi is jobban birnók magunkat; a helyett, hogy most az adófizető a rá rótt csekély adót se képes fizetni, s erejéből oly bizonyosan, mint $2 \times 2 = 4$, mind jobban s jobban fog kifogyni, miköztünk pedig a messzebbre tekintők titkolhatlan belső aggódással magokban azt kérdik: ugyan mi lesz ennek vége? — a 19-dik századhoz illő előmenetel s magasodás által a haza szükségei bőven kipótoltatnának, s mi végre kiszabadulnánk azon kellemetlen dilemmából, melynél fogva vagy kénytelenek vagyunk éltünk fogytáig ispánkodni, vagy legszebb napjainkban sequestrum alatt sinlődni — drága hazánk pedig a többi európai nemzetek közt helyet foglalna s a jövőndő oly tisztán s reménytele derülne fel szemeink előtt! midőn ma ránk nézve nem csak beborult, de kétes is.

Valóban nem gondolhatni át belső megilletődés nélkül más nemzetek reformatióinak philosophiáját s mily csudálatos utakon s mily számos keserű epedések s gyászos történetek kísérésével tetszik az isteni gondviselésnek az embereket boldogságokra vezetni, kik buta hevekben s egymás-ellentl kajánságik s üldözéseik közt mind addig szokták lábaikkal tiporni önhasznokat és szerencséjeket, míg

vagy kegyetlenségikben s vérontásokban kifáradván, vak *véletlen* által tűnik fel köztök a szent igazság s annak áldása, vagy lelki tehetőségik emelik őket a jobblétel s bátrabb s boldogabb élet körei közé.

Britannia s Franciaország vérzivatarjai mit bizonyítanak egyebet, mint *szegénység miatti megvívást*? Mert mindazon borzasztó convulsiók, melyek egy s más országot oly fertelmesen megráztak, mi egyébbül vették legvalódibb eredeteket, mint abbul: hogy a tehetősb rész, mely hatalommal volt felruházva, a haza minden terhinek vitelét az alacsonyabb, de a hazafiak nagyobb részén akará mindég hagyni — a mit ez végkép tünni és szenvedni nem tudott s nem akart, s elvégre rablánczait ketté törte, azoknak, kik őket úgy szólván fogva tartották, legnagyobb ijedtekre s ideigleni károokra tagadhatatlan, de egyszersmind legnagyobb valódi hasznokra s mai tartós jó létekre is; mert ezen *kinszerített* változások következtében ők most határ nélkül s minden tekintetben jobban birják magokat s boldogabbak, mint régi helyzetekben lennének, melyért annyit fáradtak s harcoltak s melynek további fentartása végett, *legnagyobb szerencséjekre*, a csatát elvesztették! —

Hogy Britanniában hajdan a privilegiált földesur készebb volt inkább vérét ontani, mint feudális alkotmányából egy hüvelyknyit is engedni — a minek következtében, ha t. i. józanabb intézkedésre nem kinszerítettetett volna, ma szintoly szegény s tehetetlen lenne, mint mi vagyunk — *azt minckünk* igen természetesnek s megbocsáthatónak kell látnunk s ítélnünk; mert mi se kívánczunk az elavult rozsdás systema bilincseiből kiszabadulni, ámbár mi példahasználás által igen is jól s minden bizonynyal tudhatjuk — s ha nem tudjuk, csak önhibánk — mily valódi lételre s eleven életre juthatna hazánk minden honbelink felszabadítása s polgári jusokban részesülhetése által. Az angol előtt példa nem volt: hogy valjon mit szülne az alkotmány egyenlő kiterjesztése az ország minden lakosira; s azért ha ott hajdan az előítéletekkel teljes földesur önkényesen jobbágyinak concessiókat egyben s másban tenni nem akart, s arra ötet végre önléte miatti aggódása kinszeríté, van-e annál természetesb? — mint valóban nincs természetlenebb: hogy mi ily nyilvános utmutatásokat nem csak nem követünk, de még jobb felvilágosításával s kifejtésével se

foglalatoskodunk, sőt azokrul hallani se szeretünk, jöllehet egész existenciánk homokon alapul.

Ki a külföld mai állapotját s némely vidéknek mostoha fekvése mellett még is bámulásra méltó virágzását ismeri — mely progressive terjed, — s aztán hazánk szomorú állását tekinti, s hogy mindenben századi távulságban kullog más nemzetek után ezen föld, mely kimeríthetlen szendergő kincseket rejt ölében: akkor valóban a legéltrevalóbb is elszomorodik, a legerősb is elgyengül, kivált ha átgondolja: hogy nem csak a tudatlan, de még a tudományosb rész is minden gyökeres előmenetel s javítás ellen szegül, s jobbára porban vagy mocsárok közt senyvedő jószágait, üres ládáját s azon boldogító praerogatíváját, — hogy igen *kevésből* semmit se kell adóznia, midőn egyéb képviselői jussa alig van, — oly vitézi hévvel s bajnoki állhatatossággal védelmezi, melyekkel, ha józanra fordíttatnának, legnagyobb csudákat lehetne vinni végbe, — hogy észtehetőség, példa s a természet örök törvényei alig kaphatnak a sok szívköd, hiúsági gőzölgés s elmesetéttség közt napvilágra!

A tudatlan egyoldalú s mindég idehaza ülő azt hiszi s rá esküdne, hogy a külföld minket csudálva irigyel s csak Magyarország van eszében — ugymint sok falusi lakos maga isméretlen, kis határát igen híresnek s öntetteit s törekedését világszertieknek véli — midőn honunkrul a külföld alig tud valamit, azzal egy cseppet se gondol s külújságokban se szoktunk róla közönségesen egyebet olvasni, mint hogy erre sok eső volt, ott egy nagy falu égett el, amott egy kis földingásocska volt s a t., — a határjából ki nem bujt honfogoly pedig előítéleteit, tudatlanságát és születési gögjét házánál s övéi közt úgy védi, mint hajdan Ilion palladiumát!

A tudományosb ellenben elisméri civilizáltabb országok elsősegeit, s mint tapasztaljuk, honját kerüli s rendszerint azokban tartózkodik; — minden hazai változástul pedig úgy retteg, hogy inkább régi hátramaradásában, bármi utálatos legyen is az előtte, kívánczik megmaradni, — és szemét a jövőendő előtt, hol rózsaszínűt nem sejdít, behunyván, azt rebesgeti: „Boldog a mai gallus, angol, ki már átesett a krisisen s most annak csak áldását tapasztalja; — de bezzeg nem volt ám az, ki akkor élt! Maradjon minden veszteg,

mig élünk, forduljon meg akkor a világ, ha mi már nem vagyunk többé.“ —

S nem így okoskodik-e jobbára a kicsinosodott s előre tekintő rész? A mit magzatlannak se bocsáthatni meg, olyannak pedig annál kevesebbé, kit számos gyermeki s unokái élnek túl, kik szüleiktől egészen soha se szakíthatnak el! S nem ezen egy rettentő crisistől retteget-e legnagyobb gátja lehető tökéletesülésünknek? Semmi egyéb, meg kell őszintén vallani — de azt is egyszersmind: hogy minden rette-gősködésünk kirekesztőleg csak éretlen képzelgésünkből származik; holott hatalmunktul függ „legkisebb mozgás és veszély nélkül éppen oly magasra hatni, mint a nálunk régibb, de éppen azért kevesb tapasztalásu nemzetek csak sok évi vérengző zendületek s küzdelmek által juthattak“.

Ugyan hol alapodik annak igazsága: hogy halálos betegség nélkül igazi férfiségra nem fejlődhetni ki — dússá nem lehetni előleges bukás nélkül — erényessé nem, bűnhődés s töredelem hijával, — józanná nem, eszelősködés nélkül, — igazságossá nem, kinszeritlenül? s a t.

Vaccina feltalálása előtt mennyivel nagyobb számu kisedd hala meg, mint most; de azért mert sok szülő tudatlanságában több gyermekét veszté el himlőben, minekelőtte vaccinához nyult volna, nem az következik: hogy minekünk is több gyermeket kell feláldoznunk s ily szomoru crisisen átesnünk utóbbi magzatink megmentése végett; hanem hogy mi újabbak s így több tapasztalásuak legkisebb crisisen se vagyunk kénytelenek átvergődni, hanem minden gyermekinket elsőtől utolsóig a természet örök, habár titoktele törvényei szerint a himlőtől megóhatjuk. Újabb időkben több függőhid bomlott el s még több gőzhajó pattant szerte; de azért, mivel általok annyi veszté már életét, — s most mind a híd, mind a gőzhajó türhető bátorságu létre kapott — nem az következik: hogy minekünk is szintazon crisisen kell átesnünk s így bizonyos számu magyar kénytelen híddal leomlani, vagy gőzzel levegőbe repülni, minekelőtte bátorságos függő híd s gőzhajó hazánkat is diszesíthetné; hanem hogy minekünk nem kell, ha eszünk hasznát akarjuk venni, mind ezeket A-nál kezdenünk s experimentumok által időt vesztenünk s végre magunkat éppen azon

crisisekbe kevernünk, melyektől annyira rettegünk s méltán — hanem inkább más nemzetek tapasztalását — mely próbák világiak s az egész emberiség sajátja — kell hasznunkra fordítunk. —

Minden egyébbel szint így van. S éppen azért, mivel a mai felvilágosított s jobbadán a vak eset által oly hatalomra emeltetett angol mosolygva tekint azon időkre vissza, melyekben őseit a legelők elválasztására, limitatiók, czéhek, dézma, robot eltörlésére s egy és más concessiókra — melyek következtetésében Albion szigete világunknak úgy szólván középpontja — nem annyira eszek s belátások, mint kénytelenség bírja, — *minekünk* nem kell azon valóban nevetséges s végre szánakozást indító s legnagyobb bajokat szülő újjhuzásokon, egyetnemértéseken, viszongásokon, egymásellentiségeken s a t. — melyek az angol történetek rajzait sok éveken által annyira eldisztelenítik, — keresztül szomorkodnunk, „hanem hogy minekünk ránk, gyermekinkre s honunk minden lakosira nézve legszentebb kötelességünk: *önkényesen s így minden zavar nélkül* állapotunkhoz s hazánkhoz alkalmaztatva azon ideigóráiglani áldozatokat tenni, melyeknek más nemzetek előmenetelüket köszönhetik.“

Lehetne mondani, kétséget nem szenved: „Ugyan mért kellene álladalmunkat s régen gyökerre kapott intézetinket új formákkal, új törvényekkel toldani, mért új utat nyesni oda, hol már tágas, szabad járást látnak?“ De erre nem kész-e a czáfolthatatlan felelet? Mit bizonyít a jelenlét? Szegénységet, hátramaradást s itt-ott szinte penész és rothadás jeleit.

Ha szent István, szent László s Kálmán fejedelmink törvényei a nemzet gyermeki korát ápolgatók is, s Nagy Lajos a serdült nagyobb ismeretekre készíté, minden intézetik még is mily felette különbözők az 1729-diki törvényektől s mily szükségesek voltak ezen újabb idej józan ujitások arra, hogy lelki fejlődésünkben csak annyira is juthatánk, hová nagy nehezen érkeztünk?

A 11- s 14-dik század törvényei elégtelenek s hibásak voltak a 17-dik század szükségére, s így a 17-dik századiak elégtelenek s hibásak a 19-dik századéira, ugymint minden bizonynyal mai napokban — habár a bölcsesség serlegét legutolsó cseppig kiürítő is — nem fogunk hazánk javára s diszére mindent oly józanon elintézhetni, hogy azon utóink koron- s fokonként határtalanul ne javít-

hatnának még, mert a lehető legnagyobb tökéletesülés csak jövődő s boldogabb nemzetségek sajátja! És éppen azért, mert hazánk s alkotmányunk a legszomorubb helyzetetések közt s a legsarkalatosb változások által se bomlott meg, sőt mai időkben százszorta boldogabb, mint a régi zavarban és setétségben volt, — éppen azért a legnagyobb ujitások által, ha józanok, ma se fog megrendülni, hanem mind erősbre, s tartósbra fejtekezni.

Ki azt állítja: „8 századon fénylik keresztül alkotmányunk mozdulatlan“, nem végzé iskolái philosophiáját s nézze felébredése végett törvénykönyveinket!

Lehetne továbbá mondani: „Ma meglehetősen vagyunk s ugyan hol a garancia, hogy mostani kis szabadságinkbul, ha változásnak ered egyszer alkotmányunk, végkép nem fogunk kivetkeztetni?“ — De mily szomorú, magában nem bizó, szűk eszű s félénk lelkű okoskodás az ilyen! —

Ha az időhez s a század szelleméhez illő változások s ujitások által hazánk java s boldogsága még akkor se szenvedett csorbát — s ma mindnyájan határtalanul boldogabbak s bátorságosb helyzetetésűek vagyunk, mint eldödeink! — még akkor se, mondom, midőn tudományi súlyunk s lelki fejlődésünk oly alacsony lépcsőn állott, s a királyi székben Péter, Aba Samu, II. Lajos ült — hazánkat török birta — a nemest Caraffa, s az eperjesi szék ítélte — ha mind ezek s több ilyesek által se szenvedett csorbát, melyeknél fogva úgy szólván a multért, mostért s jövődőért bűnhödénk nagy részben: — miként retteghetünk mai napokban az Istenért, hogy úgy mondjam, azon áldásoktul, melyek szeretett fejedelmünk atyai gondviselése és számos bölcs hazánkfiai férfias tanácskozásai élesztő kútfőibül honunk vidékire áradni fognak?

Mi fejedelminknek engedelmeskedünk s utolsó pihenetig hív jobbágyi vagyunk, ez megismértető jelünk, ez ősi szokásunk — de csak olyant hordozunk igazán szívünkben, ki hatalmas urunk, de egyszersmind kegyes atyánk is, mint mai fejedelmünk. A király disze, hatalma s dicsősége ellenben nem alapul tudatlanokon, szegényeken, elkorcsosultakon s rabszolgákon uralkodás által. —

S ime itt jelen meg lehető jobb s bátrabb lételünk legbiztosabb

garantiája! melyet részemről törvényes és szeretett királyunk igazsagszeretetiben, erős lelkiben s rólunk való atyai gondoskodásában találók fel egy részről, — más részről pedig a *magyarság nemes kifejlődésében*, — mert híjába, nem lehetünk más nemzetbeliek önbecsünk elvesztése nélkül, — azaz önerkölsi sulyunkban *keresek* mindég.

Ezt tágitsuk, ezt szaporítsuk tehát minden módon, minden úton, mert ez védangyalunk. — Csinosítsuk értelminket, terjesszük tapasztalásinkat, keressük fel a tudóst, társalkodjunk az elmetehetős-sel, nagyobbítsuk könyvtárinkat, jutalmazzuk a tudományokban, művészetekben fáradozót, haladót — ülünk kocsira, szállunk hajóra s nézzük a világot — s emeljük hazánkat dicsőbb nemzetek sorába!

De mind ezekről, drága olvasóm! mindaddig le kell mondanunk, sőt álmodnunk se szabad, míg szegénységünk, a tudatlanság, előítéletek s balvélemények közt valódi szolgaságban fogva tart bennünket. Pénzünk s valóságos tehetségünk pedig addig soha se lesz, míg a hitel lábra nem áll hazánkban.

V É G S Z Ó.

Ha ezen előadott tárgy értelmét s több elágozásit csendes vérrel átgondolom, senki sem érzi s nem tudja jobban, mint én, mily különféle s nem mindenkor legkellemesb bényomásokat okozand a közönségre. Jóakaróim száma kevesedni, rosszakaróimé nőni fog, s így rám nézve fáradozásom láthatólag több kárt hozand, mint hasznót. Lesznek ellenben, ha bár kevesen is, olyanok, remélem, kik lelkem és szándékom tisztaságát elismerendik; — lesz továbbá egy bizonyos valami legbelsőmben, a mi túl fogja élni az előítéletek s balvélekedések mulandóságát. — Azok hajlandósága, — mert korántsem érzem magamat elég erősnek egyedül is ellehetni a világon — lélekisméretem csende s azon remény: „lesz egykor haszna munkálódásimnak“, minden jutalmam. —

A hazaszeretetet sokan úgy képzik mint Amort, bekötött szemekkel. Így hátramaradást, hibát nem láthatnak, míg a sűrű kendő homlokok körül; ha az egyszer leesik, minden báj is egyszerre megsemmisül. A hon igaz szeretete, vallásom szerint valamely nemesb s állandóbb gerjedelmek tartalma, nem vak szerelem, s azért nincs is oly változó phasisok alá vetve, mint azon magusi, de még is tökéletlen érzés, mely csak nyomorúságunkra emlékeztet, midőn pillantatokig félistenekké magasít, s megint minden szép vágyink mellett is porba gázol.

Ha mindent nem dicsérek hazámban, abbul foly: mert hazámhoz nem oly gyenge kötelék csatol, mint valaha Venus fiát Psyché-

hez — a világosság hija. — Ha anyaföldünk mocsárit, kopárságit említem s nem dicsérem : hazaszeretetből ered ; mert inkább viruló kerteket kívánnék ott szemlélni, hol ma vadkacsa s vadlúd, vagy homok és por. — Ha előítéleteket megtámadni, balvélekedéseket gyengíteni, oszlatni s a tudatlanság sokszori büszke szavát nevetséges hanggá iparkodom változtatni : hazaszeretetből cselekszem ; mert soha sem hihetem, hogy előítélet, balvélekedés s tudatlanság alapja lehessen egy nemzet előmenetelének s boldogságának. — Ha itt-amott az elaljasodást, romlottságot s rothadást keserű szavakkal festem : honom imádásából teszem, mert ily nyavalyák ellen csak a *corrosiv* szert tartom használhatónak. — Ha végre hazánkban mindent tökéletesb létre óhajtok emelni, a középszerűnek, mely ocsmánynyal rokon, gyűlöletéből származik s kivált azon középszerű gyűlöletéből, mely hazánk fényét homályosítja. Legyenek egyéb nemzetek hátramaradásokban megelégedtek, ne vágyjanak előre, magasbra — nem gondom ; de köztünk csak az melegítheti szívemet édesen : ha az Isten legszebb ajándéka, az emberi ész, mind nagyobbra emeli királyunk hatalmát s hazánk dicsőjét. — Csak az teheti érdemet előttem kedvessé, ha mostani már úgy is szép helyzetésünkből mind magasbra lépni keresünk erőt magunkban, melyet bizonyára találunk is.

Szándékom tiszta — mondásim azonban helyesek-e, az más. Ezeket makacsul pártolni nem akarom, mert igen jól tudom : mi nehéz legjobb akarattal is jót alkotni, és az ahhoz vezető módokat megfoghatólag előadni.

De javallatim nem kötelezők, s így azokat el is lehet fogadni, ha jók ; s még könnyebben visszavetni, ha rosszak. Magamat hazám igen kis szolgájának tartom ; de azt hiszem : hogy a legkisebbnek is vannak nagy és számos kötelességi. S így, ha egyet-mást érinték vagy emlékezetbe tünteték, azt, ha jól megfontolja tettemet, rossz néven senki se veheti. Ha valamely hiv szolga urát eszmélteti : „idő volna már valamire, — egy és más neki ártalmas, egyéb pedig igen hasznos lenne“, azért az igazságos úr, ha eleinte forró vére miatt elveszti is békétlenségét, s kemény szavakkal fogadja szolgájának sokszor tán untató s kellemtelen jelentését, még is megvallja végre : „ezen hívnek sokat köszönhetek, bár javallatit nem fogadtam is el mindég, de szándéka becsületes volt“

Nekem úgy látszik — s tán minden csalódás vagy önkecsesg-
tetés nélkül — hogy külföldön tett többszöri utazásim, helyszínen
szerzett tapasztalásim, és sok jeles emberekkel gyakorlott társalkodá-
sim által egyrül-másrül világosb, kiterjedtebb s több oldalú értelmem
lehet, mint sok más nem oly kedvező állapotban voltak; s így
azt bátorodom remélni: hogy e munkában előterjesztett s a min-
dennapi vélekedéstől eltávozó jegyzésimet honunk valódi jóakarói
rossz néven nem veendik; mert azokrül említést kirekesztőleg azért
tevék, mivel használni kívánok.

Egy csillagász régi cselédje — ha nem tudja is egyébaránt a
mathesis legegyszerűbb törvényeit, — csillagvizsgálásban, t. i. miképen
kell a műszereket állítani, felkészíteni, forgatni s a t. még is nagyobb
hasznunkra leend, mint valamely más igen erős mathematicus, ki nem
jártas ilyesekben. Senki se magyarázandja gorombaságra, ki igazsá-
gos, ha ily szolga forgolódik s mesterkedik leginkább a toronyban,
mert kiki azt fogja mondani: „Természetes, annyi esztendő alatt
valami csak ragadhatott rá.“ S így velem! Ha némelyeket láttam,
tapasztaltam s eredetek s forrásiknál szemléltem, a mit mások nem
tapasztalhattak — azért nem azt állítom, hogy nekem több érdemem
van, mint másoknak, — hanem hogy körülállásim sok másokéinál
kedvezőbbek voltak, s hogy azokat kötelességem szerint használni
törekedvén, itt-amott rám is ragadhatott valami.

Az nem tud pirulni, ki azzal dicsekedik, hogy több tudománya
vagy több pénze van, mint felebarátjának; de szinte egyenlő, sőt még
nagyobb hiba egyet s mást közönség java elől eltemetni. — Megve-
tést érdemel azon dús, kinek erszénye csak önkéjei elégitésére van
nyitva; s a közjó előmozdítására mindég zárt, — úgy szánakozást,
vagy dorgálást érdemel az, ki sértés félelméből, vagy egyéb mellékes
szempontokból tudományt s tapasztalásit elássa hazafiai elől.

Sok szerénységi köpönyeg alá bujik, hogy ő ezt s amazt
inkább tudósakra, bölcsebbekre hagyja, midőn igazán azért nem
avatkozik a dologba, mert vagy nincs bátorsága, vagy tüstént, önnye-
reségét nem látja belőle. Ki pedig a közönségnek akar használni, leg-
első kötelessége: magárul egészen elfelejtkezni. S ki ezt nem cselek-
heti, nem is lesz soha valódi hasznos embere hazájának.

Gyermekek boldogságáért fáradozni, és éltek tavaszában tőlök megfosztatni — olyat imádni, ki gyűlöl — hivnek tartott baráttul megcsalatni: szívrepesztő kinok; — de türhetőbbek, mint minden hazánkfiaitul kárhozthatni, elhagyatni; s még ily áldozatra is késznek kell lenni az igazán lelkes hazafinak. Curtiust szoktuk említeni, mint a honszeretet legfényesb képzeltét; s mi nagy volt tette? Tán gyűlöletes életét legszebb halhatatlanságért egy ugrással elcserélni, mi nagy mesterség ez? Hány volna köztünk magyarok közt, kik ha oly téjjel nevedtünk volna, mint Curtius, s oly meggyőződéssel bírnánk, mint ő, hogy halálunk használ, inkább ma ülnénk a bátor szürke derekára, mint holnap; — de nálunk több s nemesb hazafiság kell..... hol sokszor tanu helyett zordon magány, dicséret s taps helyett fanyar visszavonulás, elhidegülés, s egy részről tán gyűlölet, másíkrul veszély! Mi nehéz félórára valamiért felhevülni? de esztendőig túrni lelki sérelmet: ehez kell, a szó legsúlyosb értelmében — féríu. —

Csak ezek szerint is látja az olvasó: hogy igen is jól tudom, miben fáradozom s mit várhatok. Előre el vagyok készülve a rossz hazafi nevezetre; mert átaljában mindent nem dicsértem, s mindent felhőkíg nem emeltem. Sok tán azt fogja mondani: „Ocsmányolja hazáját“.

Két gazda közül ki cselekszik józanabbul: az-e, ki magára s másokra fogja, hogy egész határja legjobb buzaíöld, s így vakságában íöldei legnagyobb részét javítás nélkül hagyja; vagy az, ki magában így szól: Része birtokomnak jó karban áll, részét víz bírja, becs-telen fák vagy bozót fedí, része pedig sovány, homokos íöld, s így árkokat kell vonnom, irtanom, íltetnem s a t. Melyik jobb gazda e kettő közül: az-e, ki még hosszúsíörű íuhaival is megelégszik s azt gondolja minden bizonynyal, hogy már a szorgalom zenithén áll; vagy az, ki kételkedik s lassankint durva s olcsó gyapíu helyett sely-mest s drágát iparkodik nyírni; — így melyik józanabb patrióta, az-e, ki az mondja: Be szép azon sok mocsár, mely hazánkban van, mily jók s kellemesek az utak, mily rendesen forog minden, mily élet s eleven-ség van a íöldmívelés s kereskedésben, mennyi pénzünk van, mi nagy híre Magyarországnak künn s a t., s így minden javítás ellen vak hévvel kél ki; — vagy az, ki azon törekedik, hogy mocsár

kaszálóvá, süllyeteg sárárkolat kemény uttá, rendetlenség renddé válon, — hogy vér-akadozási helyett a haza szive új erőre kapjon, s a legtávolabb erekre új életet lövelgessen, s a külföld, melynek nagy része létünket még nem is gyanítja, ha nagy fényét nem is, legalább értékét s belbecsét ismerje el hazánknak. — Az első cselekvőmód *jó hazafiság* meg nem csalható jele, és szeretetünket méltán gerjeszti, de haszna semmi, kára pedig sokszor számtalan; másik cselekvőmód pedig *józan hazafiság* s ez hasznát hajt-e, nem-e? Nézzük régibb nemzetek évrájtát, ha öneszünk nyilván nem teszi előnkbe, hogy *a ki nem lát*, soha sem használhat, de árthat; s csak az hajthat hasznát, *a ki lát*. Vegyük rendre franczia, holland, német, angol s a t. nevezetes általunk ismert hazafiak életét, s azt fogjuk találni: hogy nem a vak használ honjának, hanem a szemes, nem a mindent dicsérő, hanem az igazmondó.

„Nevetségessé teszi hazáját“ — ezt is fogja néhány pengetni — mert némely rajziban tulajdon rutalmokra fognak ismerni. Ezek ne gondolják: hogy ők teszik s alkotják a hazát, s ne tolják azt, a mi egyedül s egyenesen őket illeti, a hazára. Hogy a londoni vagy párizsi cloakok jó szagát nem dicsérem, nem becsmérlem azért egynek tisztaságát, másnak kellemeit; s hogy némely egyes személy rothadását említem, nem hozok én az által homályt hazámra. Egyébaránt oly nagy egy nemzet, egy magányos személy ellenben oly kiesi, hogy egyesnek nincs hatalmában amazt nevetségessé tenni. Mit árthat a régi s erős várnak, ha valaki vak mérgében sárt s követ hajt ellene? Nem mozdul meg rendületlen fala, s csak önerejét emésztí az esztelen megtámadó. De árthatnak az apródok s még a férgek is nagy számu sokaságban — s ezek inkább, mint minden egyéb „örlik meg erős gyökerit a valaha kevély tölgynek“. Azon egyes személy, ki nem alatomosan eszelepszik, sőt minden gondolati s szavairul igyekszik lerázni a homályt és kétest, s minden tetteiről félre vonni a fátyolt s lepleget; ki nem hát mögött rágalmaz — hanem egyenesen szembe szól, az mi kárt tehet? Ha igaz, a mit mond: nem árt, hanem használ; — ha alaptalan: elhordja a szél s kicsapongó elme-futtatásit elnyomja a közértelem s valódiság súlya. Én nem gyermekekhez szólok, kiknek lágy agyvelejekben az előítélet és sophisma könnyen gyökeret

verhet, de férfiakhoz; ítéljenek! -- Nem mondom, hogy csálhatatlan vagyok. —

Sok azt hiszi, ki törvényalkotmányunkat olyannak képi, mint egy harisnya, — melynek egész léte könnyen semmivé válhat, ha csak egy szem oldatlik is fel, — hogy legkisebb javítástétellel is felfordul minden. Azt hitte hajdan az angol, a holland is; de drágán fizetné most meg, ha némely eszesek s mélyebben gondolkodók nem kinszerítették volna, úgy szólván okoskodásik terhe által a sokaságot előítéleti s balvélekedésiből kigázolni s javításik által szinte a félvilág kincseit honjokba halmozni. Semmi sem áll csendesén a világon, még a nap systemák is mozognak, — tehát csak Magyarország álljon s vesztegeljen mozdulatlan? Nem nevetséges törekedés-e ez? Vagy azt gondoljuk: hogy a Lajtától Feketetőig, s Beszkéd bérceitől Drávaig fekvő, csak 4000 négyszeg mérföldnyi tartomány az universon közepe — mely körül millárd világok forognak? Istenért! nyissuk fel szemeinket, vegyük hasznát eszünknek. Minekünk is mozdulnunk kell, akár akarjuk, akár nem s nehogy hátrafelé nyomattassunk, *lépjünk inkább előre!*

Munkám tartalmából kiki azt fogja látni: hogy a végsőségeket s tulságokat gyűlölöm s békítés barátja vagyok, szeretném a számos felekezetet egyesíteni, s inkább a *lehető jót* akarom elérni közép uton, mint a *képzelt jót*, melyet tán csak más világon lelendünk fel, levegő utakon. Nem nézek én, megvallom, annyit hátra, mint sok hazámfia, hanem inkább előre; nincs annyi gondom tudni *valaha mik voltunk*, de inkább átnézni, *idővel mik lehetünk s mik leendünk*. A mult elesett hatalmunkból, a *jövendőnek* urai vagyunk. Ne bajlódjunk azért hijábaló reminiscenciákkal, de birjuk inkább elszánt hazafiságunk s hív egyesülésünk által drága anyaföldünket szebb viradásra. Sokan azt gondolják: Magyarország — *volt*; — én azt szeretem hinni: *lesz!*

VILÁG

VAGYIS

FELVILÁGOSÍTÓ TÖREDÉKEK

NÉMI HIBA S ELŐÍTÉLET ELIGAZÍTÁSÁRA.

– aus manchem Samenkorn, das ein Vogel hintrug, erwuchs mit der
Zeit ein Wald vom Bäumen, eine neue Schöpfung.

Jean Paul

JÓ AKARÓIMHOZ.

ELŐSZÓ.

Hitel czimű munkám — mely csak kezdete még egy tán idővel általam tökéletesebben kimerítendő tárgynak — rövid idő alatt sok fejtegetésre, gondolatcserére s fontolgatásra nyújtott alkalmat. Ez hiúságomat nevelé — de valóban nem azon okbul, mintha igen jól át nem láttam volna, minő telisded teli van hiányokkal, hanem mivel előreható sejdítésim pontiglan bétettek. A hitelről szólni kötelességemnek tartám, s ezt azért, mert világosan fénylék lelkem előtt, mily előre ki nem számítható hatalmas varázsszal emelné honunkat kis idő mulva boldogabb létre

a hitel jobb állása.

Ily meggyőződéssel hallgatnom, s a mit hazánk javára oly felette hasznosnak tartok, eltitkolnom, lélekisméretem szerint — mert vannak különböző lélekisméreteket — igen-igen nagy bűn lett volna, s így elszánám magam ezen tárgyrul okoskodni, habár Cassandra sorsa várna is rám. Gondolám, akár szép álom, akár valóság, mit látok, hiven elmondom; a hiteli tárgy komoly, csak végkövetkezeti mosolygók; más régibb hazákban, néhány egyéb hasonlóan kisdednek látszó, de hatalmas rugókkal, kopár vidékekbül Édent varázslott s a t. Megpróbálom; annyival okosbak, mint én, miért nem próbálák régóta már; miért kerengnek félénken azon kútfő körül, melybül bátran kellene meríteni bő áldást, mely hazánk minden lakosira

áradna; miért nem közlik tudományikat, ismertetiket, tapasztalásikat a közönséggel; miért okoskodnak kis körben oly tárgyrul, mely valóban sötétségre nem szorult, hanem mind bájlóbban fejlődnek ki a fejlődési nap legfényesb sugariban; miért várnak rám, sokkal tehetlenebbre, mint ők? s a t. így tanakodám, s gondolván jobb, ha én pendítem meg a húrt, mint senki, munkához kezdék. Mennyit fáradtam, mennyit munkáltam, mennyit aggódtam ezen elhatározás következtetésében, míg a darabolt munkát ügygyel-bajjal összeilleszteni tudtam, azt valóban megismerni szégyenleném, mert magamat oly tudatlannak s el nem készültnek lelém, hogy több hónap folyt le, mielőtt csak azon igen egyszerű kérdést képes valék elintézni magamban:

Mily formában s mily czim alatt bocsássam vizsgálatimat világra!

Kisded korom óta enmagam s körülményim megismerése vala vizsgálatim fő tárgya, s ámbár e szép, de silány tudományban nem nagy előlépéseket tettem, s mindennap csalódom: mégis úgy látszik, igazságom volt a hitelt éppen azon formában bocsátnom közre, melyben a közönség kezei közt forog. A hitelről mondani való, ha minden okoskodás kirekesztőleg rá szoríttatik s a tárgy Magyarországra alkalmaztatva lehetőségig tökéletesen kimeríttetik, oly hosszadalmas, oly szigorú, — s ki ezt nem hiszi, kérem tekintse többek közt csak Nebenius újabb munkáját, — hogy annak kidolgozására több esztendő, kinyomtatására több kötet, olvasására pedig, ki kell egyenesen mondanom, több, figyelmesb s olvasáshoz szokottabb közönség kell mint a magyar. Ha kevés kéz közt forog a könyv, úgy okoskodám, nem használhat, mert azon kevesek, kik minden magyar könyvet megvesznek, úgyis tudják jól, mily égő szükségünk van a hitelre, külföldi könyvekben pedig mind azt bizonyosan szépen kimerítve találják, a mit én tán csak igen tökéletlenül s felszínleg érinthetendek; hanem azokat kell olvasásra gerjeszteni, kik mulatságosb idegen munkákon, honi deák(?) törvénykönyveken, vagy kalendáriumon kívül, olvasáshoz eddig nem igen szoktak. Magamrul ítéltem a közönségre, s nem csalatkozám. Míg bennem az olvasás kedve erősb gyökeret nem vert, száraz és komoly foglalatú könyveket nem olvashaték; elkezdém ugyan többször, de nem végezhetvén, elhajítottam; míg

végre kevés esztendő múlva, legnagyobb bámultomra azokat nagy gyönyörűséggel forgatám; a képzelet-gerjesztő könyveket pedig, melyek tavasz éltünkben pillanatokig mennyekbe ragadnak, felületes s üreseknek lelém.

Nemzeteknek úgy vannak életlépcsői, mint embereknek. Én magyar hazámat igen fiatalnak tartom, s ifjúságának több nevezetes jelei közé számítom azt is, hogy arány nélkül több költői sajátság s tehetséggel bir, mely a képzelet forrásából fakad, mint az ítélet komolyabb tulajdonival, melyek inkább régiebb nemzeteknél fejlődtek már ki. Tapasztalám néhány költői remekünk meglehetősen sikerét, ámbár azok is szebb sorsra valának érdemesek; tudományos tárgyú könyveink azonban, bármily jók s hasznosak is, szűgyenünkre, ha oly fiatalok nem volnánk még, közönségesen érdemes szerzőiken száradtak. Uj methodus — azaz nálunk nem igen ismért, de más nemzeteknél oly felséges következtetésekkel jutalmazott methodus — látszott nekem ily körülmények közt, leghathatósb, legcélszerűsbnak. Versekbe nem fűzhetém, ugymint Alvari Quae maribus solum-át, a hitel antiköltői komoly tárgyát. Rendszeres systematica munkát írni pedig, — ámbár tán én is tudtam volna, a nélkül, hogy mindjárt észre vegyék, sok más szerző példája szerint, mind azon értekezésekből egyet összeenyvezni, melyeket angol, német s a t. nyelvek után ismerék — tanácsosnak nem tartottam, előre tudván, hogy azt dicsérni ugyan igen sokan, de azért olvasni mégis csak igen kevesen fogják, valamint tokaji borainkat is inkább csak dicsérik, ajándékban édes örömet, de pénzért csak ritkán, s legfeljebb néhány palaczkint veszik. A szigorú tudományt tehát több dozisra osztám, s a lehetőségig víg, tarka s változó köntösbe burkolva, kellemesebbé tenni törekedém; s így évenként szándékozáim olvasóimat mind közelebbre vezetni az előttem fekvő s tán erőmet felmuló óriási munka egész véghatáráig. Az első kötetben, melyet azért nem neveztem a Hitel első részének — a mi tán minden *Taglalat*-tul megmentett volna, hanem csak egyszerűn Hitelnek, mert ilyesben előre megkötni magamat resteltem — az első kötetben, mondom, mind azt érintém röviden, a mi utóbbi rendesb s komolyabb mintába öntendő értekezésem tárgya fog tán lenni; és szinte csak a themákat jegyztettem ki, s legfőbb töre-

kedéseni oda irányzott: „Istenért, csak unalmas könyvet, habár Európa minden tudós társasága a classicitas billegét sütné is homlokára, ne írjak, mert olyakon nehéz, feloldhatlan anathema fekszik, s hasznok nem nagyobb, mint azon aranyé, mely tán Mátránk alatt rejtetik! Hézagokat szám nélkül, s mondhatom, készakarva hagytam, melyeket, ha élek, s olvasóimat nem untatja, és számátul el nem ijednek, tán 20—30 kis kötettel iparkodni fogok lassankint betölteni. — Eczettel, választóvízzel, erősb méreggel pedig azért irtam sok helyen, hogy néhány, a közjó elősegítésére nehezen ébredő hazánkfiait *egy kevéssé kiragadjam aluszékonyságokból*, mint azt igen bölcsen említi tisztelt taglalóm előszava 1-ső lapján. Honunk szebb-lelkű asszonyinak azért szentelém, mert közülök néhánynak nyilván béakarám bizonyítani az egész világ előtt, mily valódi mély tisztelettel viseltetem én, s velem az egész nemzet magyarán érző része, irántok, ha néhai — szomorú mondani! — anyanyelvünket ők is ajkaikon zengetik — midőn keserű örömmel láttam előre, szegény könyvem mily kellemetlen vendég leszen sok magyar dáma asztalán, kinek nemzetiségi s hitvesi neve oly magyar, hogy azt külföldi ki sem tudja jól mondani, — átkozott könyvem, melyet nem ért, s mely neki vázul szolgál, s tán ösztönül arra, hogy természet szerint nevelje utóit, s ne úgy, mint őtet ártatlant honfeledett szüléi. Indirecte óhajtottam nemzetünk bájlóbb felére hatni, s mind magasb mind alacsonyabb születésűeket arra bírni, ne hagyják oda szép honi nyelvünket, hogy inkább idegent szóljanak hibásan, és sokszor legizetlenebb accentussal. Dilletant tehetségem szerint mindent elkövettem az álmosak felcsiklándozására, rossz gazdáink magokba térésére, *német honfiaink* magyarosítására. Tükröt tettem néhány elibe, melyben tisztán láthaták nyomorult személyiket, s melybe tán csak halálágyokon fognak ismét tekintni, — — fáklyákat gyűjték ott, hol gyertyavilág nem vala elég a rejtett mocskokat kitüntetni, szóval, „mindent cselekvém, a mit legtisztább lélekismere-tem s legbelsőbb meggyőződéseim szerint honom s földieim hasznára, sőt szükségére betűk által végbevihetni ítéltam“. S könyvemet megáldá Isten, mert céljának megfelelt, és számosakat ébreszte fel. Hanem hogy engem sem fog a közönséges olvasó munkám elolvasta után jobban kedvelni, mint a kisdud beteg a seb- vagy fogorvost

fájdalmas munkálkodási végeztével, azt előre láttam, de szándékom kivitelében az nem hátráltata, mert nem annyira magam, mint inkább honunk pártfogóit s barátit kívántam nagyobb számra nevelni, s még azon gondolat is: tán úgy fog magyaráztatni, „az egészet csak hiuságbul eszközlém“, azon szebb remény által csendesüle el, hogy egykor tán még is engesztelést nyerend azon hiuságsugta elszánásom: „soktul gyűlölve, még többtül félreértve, panaszlan fáradni a közjóért“.

Könyvem a sajtó alul kiszabadult, terjedni kezdett s csak néhány hónap közben, ismételt kiadásokban, több kézben, több ajkon fordult meg, mint legjobb magyar munkáink esztendőök folvtában. Valamint a gyomra-romlott savanyút, az éjszaki szomszéd égett borszenvedelemmel kíván, úgy esett *Hitel*-emnek a csipőst, nem minden napit s külön úton járót kedvelő közönség. Sokan szerzék meg, számosan olvasák is, a min magamban igen örültem, de csak kevesen érték. A mi másokra volt mintázva, kicsapongó szerénységbül, vagy pedig, hogy rajzim tudtom nélkül véletlen rájok is illettek, magokra vevék; a mit egyesekhez szóltam, az egész nemzetre tolák, s több eféle; s így olvasó publicumom nagy volt ugyan, de annál szembe-tűnőbben csökkent hiv s jóakaróim vélt száma. Hideg visszavonulások, melyet naponkint kelle tapasztalnom, igen fájt s busított, de nem annyira azért, mintha hozzám vonzó hazafiui rokon érzések(?) vesztét nem lettem volna mindég kész feláldozni a közjónak, hanem azon igen-igen szomorú okbul, hogy a régi példabeszéd szerint veritas odium parit, oly számosan árulák el magokat rossz gazdáknak, rendben nem lévőknek, tudatlanoknak, hűtlen honfiaknak s a t., kiket én, Isten legyen tanum, ugyancsak jó gazdáknak, szép rendben gyönyörködőknek, főtül talpig csinosultaknak, anyaföldünket imádóknak s a t. tartottam, s így a hazát szegényebbnek lelém, mint gondoltam. Fájt mondom, még pedig égetőleg fájt néhánynak tőlem elfordulta — de nem magamat, csak szegény hazámat gyászoltam!

Ily körülmény s érzések közt léptem néhány hiv bajtársimmal, egy idő-törlötte minta szerint, hazánk fővárosában épült vízi-házra, nem igen különbözőre azoktul, melyeken a régi kor hősei kezdének megvinni a habokkal, midőn észre s ügyre vevék, „hogy víznél

könnyebb a fa". — Usztam sokáig, szenvedtem; de sokat tapasztaltam is, s annak idejében, ha nyájas hallgatóim leendnek, elő fogom adni: hatalmas Dunánk a helyett, hogy most oly csekély hasznunkra van, s hazánk nagy részének legirgalmatlanabb ellensége, ítéletem szerint, mikép árasztthatna egyfelkü s egyszívűségünk által, víz helyett bő áldást magyar honunkra.

Hosszas és kifárasztó utambul visszatérvén, ezen ide mellékelt sorait vevém tisztelt földimnek, gr. Desewffy Józsefnek:

Nagyon tisztelt barátom!

Betegeskedés a török széleken, vagy éppen Törökországban minden magyart megszorított, és így engem is — noha taglalója vagyok Hitel című munkádnak. Látni fogod abból, mint tisztellek és szeretlek, mind a mellett, hogy igen sokban ugyan, de még sem mindenben vagyok veled egy véleményen. De mindketten jót, és hasznost akarunk, ez pedig a vélemények viszonyos súrlódása nélkül nem őrlődhetik ki. October végével már közkézen fog forogni munkám, melynek egy példányával kedveskedni fog néked részemről — — — — Pozsonyban. Minél több észrevételeket fog szülni munkám, annál kedvesebben veendem azt. Munkádat — — nehézség gyanánt akarta az ország gyűlésére adatni a követeknek — — — — de megmagyaráztam neki, mi nehéz oly egy várat erősnek tartani, mely nem ágyúztatik, azonban még kérdés, ostromoltad-e a régi fellegetvárat? Isten tartson meg hazánk javára, diszére, és a jövődőség boldogulhatására, a mit telyes szívéből kíván alázatos szolgád, és barátod gr. Desewffy József m. k. Költ Sz.-Mihályon, szept 25-kén 1830.

S mily jól esett oly kellemetlen út után hazafiúi vonzódásának ezen szives bém bizonyítása, nem mondhatom, — s kivált azért, mert török földre mentem előtt a tisztelt gróftul nem annyira irántami elhidegülést, mint inkább társaságom s munkámruhi szólás s értekezés kerülését kelle tapasztalnom.

Örültem a Taglatatnak előre, mert remélhetém: aránysúlyba hozandja az idősb, tanultabb hazafi ingatag, eldarabolt munkámat; a veterán író fel fogja világosítani, a mit az ujoncz csak homályosan s zavarva tőn ki, vagy tán éppen ki sem mondott; minden nyelvben

előforduló kétértelműségeket, melyek a közönség által többnyire a szerző kárára magyaráztatnak, ő oszlatja el; szóval „ő fogja azon sok hiábavalót, a mi munkámban tán van, meleg s engesztelő előadása által a közönséggel felejtetni; ő fogja azon néhány helyet, hol hazám szeretete engem is, fel nem-kentet, költővé varázslott, illusztrációi által emlékeztetre méltóvá tenni“. S mind e szép reménysejditések lelket legédesb nyugalomba ringaták. „Hála az egeknek, — így örvendék magamban — józan, indulatlan elme-vitatások majd eligazítják s intézik, mi hasznos, mi káros honunkra; el van vetve a hasznos gyümölcsök magva, s nevetőbben virul a jövő. „Új erőre gyult munkavágyom; s csak abban ingadozám, mit készítsek előbb el sajtó alá, a Hitel folytatását-e, vagy pedig dunai utazásom jelentését — mi illene jobban a jelenkorra? — midőn kétségimből kiragadott a Taglalat megjelenése.

Ha a tisztelt grófnak felebb közlött levele előttem nem lebeg vala; ha honszeretetéről, egyenes szívűségéről s földieéhez vonzó legbuzgóbb jó szándékáról már régóta, még személyes megismerkedtünk előtt nem levék vala oly teljesen meggyőződve s oly bizonyos, mint hazánk egykori magasb állásáról, megvallom: Taglalatja vagy érzékenyen megbántott, vagy legkeserűbb érzéseket szült volna bennem; mert valóban sokáig nem ismertem szegény, elfacsart, ferdén bonczolt, visszaan szeldelt, fonákul magyarázott Hitelemre, s hogy ezt gr. Desewffy József teheté, csudálám.

Most kezdém érteni, miért kerülgete a tisztelt gróf engem a Hitel megjelente után: *Sokan kérték őt az említett munka bírálására*, mint azt 9-dik lapján említi, s feltevén már, vagy tán szavát is adván, hogy taglalni fog, tőlem semmi szóbeli felvilágosítást nem kívánt, sejdítvén tán, hogy taglalásra minden ok megszűnne, ha velem egyről s másról, a mit a Hitelben csak homályosan tehettem ki, barátságosan értekezendék.

Hogy tisztelt taglalom tudtával ellenem semmi ellenséges érzést nem táplált keblében, midőn munkámat bontogatni kezdé, szeretem s akarom hinni, de valyon azok, kik bírálásomra szólíták s ösztönzék, mentek valának-e a személyes gyűlölet fulánkítul, könyvem bonczoltatását tisztaelkűségből, az igazság fénylőbb kitüntetéséért

kivánták-e, vagy csak személyem lealacsonyítása s gyűlöltetése miatt, azt tudni nem, sőt inkább magam előtt is titokban óhajtom tartani. Legyen elég itt e vallomást tennem: hogy azon vezérgondolatban „gr. Desewffy József nem fogta fel, nem értette, hanem becsületes szándékbul recensealta munkámat“, minden gyarló ember, sorsomhoz ragadt indulatosságom lehetőleg lecsillapult, s bennem csak ezen forró kívánságot szülé, „világosítnám fel mennyire csak lehet Hitelem néhány helyeit, melyek elég sötétek valának úgy is, s a Taglalat által még sötétebbekké válának, s azon eszközzésimre, melyek a Hiteben nincsenek ugyan említve, hanem gr. Desewffy által mellékesen még is érintetnek, egy kis világot terjesztnék“.

Tévedéseket helyre hozni kötelesség; mert nincs veszedelmesb s csábítóbb oly okoskodásoknál, melyek csak suppositiokra s előítéletekre vannak állítva, ha minden felvilágosítás s eligazítás nélkül terjedtebb kört foglalni engedtetnek. A balvélekedések, éretlen hiedelmek még nagyobb gyökeret vernek, s a való a helyett hogy mind jobban fejlene ki, még nagyobb homályba vonul a közönség elől; s ezen tekintet, vagy hogy jobban mondjam, meggyőződés, birt elkezdett munkáim félben hagyására s a most előadandó értekezés közzé tételére.

Régen nyomta honunkat már a megbántott egék azon átka, hogy érteni, megfogni egymást nem tudtuk, vagy nem akartuk. Kisebb, tehetetlenebb nemzetek, önállásokat, saját nyelvöket, tulajdon kormányokat századokig fentartották, míg a magyar magyarral ellenségeskedvén, kelet és nyugotnak véres verseny-tárgyává lőn, s végre tőle mindenben különböző nemzetekkel ragadott össze. Ezt csekély számunknak, sík s tengertelen hazánknak, szomszédink elsőséginek tulajdoníthatjuk-e, vagy eldődink vad s kaján egymás-ellentiségiknek, tudják az egék! Vélekedjen a multrul kiki, mint ismeri honévrajzink velejét. Itt hasztalan s egyébiránt lehetetlen is mai körülményink közt azon okokat mind rendre kinyomozni s világra hozni, melyek következtetésében csak ott állunk 19-dik században, a hol állunk! — — — Elég, ha mai álladalmunk határi közt mi újabb s nemesb század fiai, eleink példáját nem követvén vagy szerencsésbek lévén,

mint ők, kezét fogunk, vállat vetünk, s elszánt akaratunk által, melynek előbb-utóbb semmi a világon ellent nem állhat, Hunniát a hatalmasb országok sorába emeljük.

Csak kevés év előtt, melyek alig tesznek egy-két emberélet-hosszat, a lassu, de mindennapi elmagyaratlanodás, ha szabad úgy mondani, „elnemzetlenülés“ végpontjára látszott juttatni a magyar létét. Valamint egyéb kisebb nemzetségek hatalmasbak által nyelettek el, úgy látszott a magyar sajátság, külső értelmesség súlya által, örökre elolvadni. A nemzet mély álomba merült nagyobb része nem is sejté, hogy majd ki leszen törülve a nemzetek sorából; idegen bölcselkedők elhunyardását jövendőlék; sokan keserű aggodalommal, melynek kinzó fulánkját nyelve tökéletesen ki nem fejezé még soha, érzék nemzetök közel végét. És így vonaglott s haldoklott a haza több lassu s terhes esztendőig; míg végre honfiak szeretete s egyetértése megengesztelé az Istenek régi haragát; s ők egy szebb hajnal-sejditésre ébreszték fel a magyart.

A halál s élet közt vivódott nemzet újra lehelni, s a honfiakat remény-sugár kezdé melegíteni. Elhajíták magokrul idegen nemzetiség bélyegit s hosszú *önfeledés* után a természet szent útjára visszatértek, s ismét magyarok kezdenek lenni. Emlékezzünk 1790-dik s azelőtti időkre! Van-e, ki nem értene?

Élt megint a nemzet és nőtt azóta, s mind inkább erősödött. Gyönyörű átgondolni, közel sírvermétül mint lépett vissza élők közé; a gyenge, a bágyadt mint diadalmaskodott ellenségén, ifjúságának s belső erejének mily jeleit mutatá, midőn magamagát rontani mindig hiába igyekezhén, új életre lobbant, a hogy kíméletlenebbül tapodni kezdék; — tekintsünk vissza! —

Rége tén a magyar veszedelmesb ellensége volt hazájának minden szomszédinál, s tén önmaga rombolta el minden időkre azon szép jövendőt, melynek áldási — — — — — melegítnének minket s mieinket most, s egykor még nagyobb fényben utóinkat. De éppen azért, mivel úgy volt valaha, s már ők dulták anyaföldöket örök meghasonlásik által, mi mostaniak is ugy cselekedjünk? Indulatosság s hiuságunknak mi is feláldozzuk a közjót? Nem, nem, — mi a régiek viszongási említésével se kinozzuk magun-

kat — mert multat Isten se varázsolhat vissza többé — hanem használjuk a jelent úgy, mint a sors forgatja s engedi. A hajdankor élői pedig szenderegjenek s aludjanak nyugodtan, rágalmazni őket nem kívánom; mert hálá! szivesb, szelidebb s reméllem, tartósb barátság szelleme köt minket most élőket össze, miután velek együtt a vadság egyéb kísérlőivel elhunyt s temettetett! Dicsérni azonban őket, mint sokan azért, mert előbb futották emberi pályájokat le, mint mi, nem tudom. Elég érzem: „Él magyar, áll Buda még“, s jövendők habár zavartabb is, mind tisztábbra s nyájasbra derülhet; elég nyilván tudnom: köztünk új erő mint fejledez naprul-napra jobban, s hány hazafi van, ki nem kíván, nem óhajt egyebet, mint hona javát s fejlődeme hatalmát.

Ezen hiv honosak közé méltán számlálhatom gr. Desewffy Józsefet, s nem csak saját ítéletem, de az egész nemzeté szerint is. Idősb mint sokan közölünk, — kik hazánk csorbáit helyreállítani, elsőségit kifejteni, jobb létét magyarságra alapítani, állását magasztalni legszentebb kötelességünk szerint, úgy mint gyarló természetünkül telik, törekedünk, — ő még akkor, midőn anyanyelvünk bágyadtan zenge, midőn életünk úgy szólván inkább csak vonaglás jelei által mutatkozik, ő akkor még, mikor a remény sugári alig vilantak, a magyarság hiv s erős véde volt; ő tört kevés magához hasonlókkal nekünk ifjabbaknak utat, sikeresebben fáradhatni a közjóért.

Ily érzelmek, a megismerés s háladatnak ily kötelei kapcsolnak engem mindig a tisztelt hazafihoz. S azért, mivel tán most az időfárasztott homályosabban kezd egyet és mást látni s csatákat veszt, soha nem fogom feledni, hányat nyert annak idejében, s lángesze egykor mily világot terjeszte honiai körül. Ezen fővonások határozzák el hozzá vonzó indulatom köreit, s így bennem a nagyra-becsült gróf, bármily kemény ítéletet hozna is rólam, minden időben igaz tisztelőjét találandja, mert rendületlenül hiszem szándéka tisztaságát.

Most pedig egyenesen a tisztelt grófhhoz.

Köszöntlek másodszori megtámadásodban tisztelt honfi, s hálámat im az egész haza előtt bizonyítom be, hogy most is, mint két évvel ezelőtt, inkább szembe, mint hát mögött támadál meg, s így alkalmat nyújtál jobban kifejettenem s lehető legtisztább világra hoznom mind azt, a mit izlésink, szokásink nemesítésére, nemzetiségünk s értelmi sulyunk mélyebb gyökereztetésére sajtó által közvitatás alá bocsátni jónak itéltem. Élesb soraim Minervára józanabb köntöst öltének, s így egy kis csata után ismét megbékülénk szerencsésen. Volna bár Hitelemnek s ez értekezésnek iránylag annyi haszna! s derítenének azok is hazánkban szerencsét a már elégedettre, s elégedést a még szerencsétlenre; mert hogy te s én megint teljesen megbékülendünk a Világ által, de világ előtt is, azon egy cseppet sem kételkedem. Mind ketten jót és egyet akarunk: hazánk legnagyobb fejlődése s így boldogsága által mind magasbra nevelni urunk hatalmát. S nem ugy van-e? Pörlésre tehát ok nincs, s tudom, kebled inkább érzi — valamint enyim is hiheted, igen érzi, bár hideg szívűnek hirdetsz — a szeretni vágyást, mint a gyűlölet szükségét; csak a módokban különbözünk. Azon út, melyen én járok, igaz, nem mindennapi, de rosszabb-e azért annál, melyen te sok másokkal andalogsz? — Kérdés? Munkád 71-dik lapján ez áll: *A gróf — sokkal sikeresebben cselekedett volna, ha így okoskodott légyen s a t.*; sok más helyen ismét ilyfélét említesz: „másképp, más módon, más formába öntve, más szavakkal s a t. kellett volna ezt, amazt eszközlenem“. Én el akarom hinni: ügyetlen vagyok, sokban csalatkozom, nincs igazságom; de tőled azt kérdem: miért hallgatál hát ilyesekről 60-dik évedig, ha annyi felsőbbiséget érzél magadban? Miért nem íráls s cselekvél inkább magad a helyett, hogy mondásim s tetteimet csendesén bevárván, azokat ítélgesd? Te szép bölcsen engedsz a nyomatlan s eddig járatlan úton csapást törnöm, s míg én sokszor torkig esem, bukdozom, s ugrásimban nem ritkán szinte nyakamat töröm, te csak messziről ballagva utánam, nézed tévedésimet, hullongásimat, s kárhoztatsz. Menj elől te, s törj utat, hol eddig még szinte ösvény sem volt, több szerencséd lesz tán mint nekem, s bennem hiv követődre találsz. Meg fogom én ismerni becsületes szándékodat, s bizony, szavaidat nem facsarandom el, s honfiai előtt gyanusziessé s gyűlöletessé nem teendlek.

Erre, barátom, tudom azt feleled — — „helyzeted más egészen s én csak a te helyeden cselekedném különbözőleg — — — összeköttetésim sokat tiltanak, a mit tenni egyébként óhajtanék, s neked eszközteni könnyű“. De vajon isméri-e világi állásomat s minden egyéb körülményimet jól, vagy te is mendemonda után ítélgetsz csak? — — — — —

Ezeket baráti bírálásodra hagyván, engedd bátran kimondanom: Nem hiszem, lelked előtt lett volna, mikor munkám taglalni kezdéd, Montesquieu ezen jeles mondása: Quand on voit dans un auteur une bonne intention générale, on se trompera plus rarement, si, sur certains endroits qu'on croit équivoques, on juge suivant l'intention générale, que si on lui prête une mauvaise intention particulière“. S hogy lelked előtt nem lebegtek mind ezek, azért hiszem, mert munkád 9-ik lapján magad ezt bocsátod elő: *Szakaszról-szakaszra, cikkelyről-cikkelyre adandom-elő észrevételeimet.* — — Minek következőségében egészen világos, hogy te, legdrágább taglalóm, nem munkám philosophiáját, nem annak egész szellemét vevéd fel, hanem csak részei szerint ítélél, s így éppen egy birálati szempontba jutál azon utazóval, ki a sz. Péter-templomi kisdud angyalok orrait magányosan, közlül s nem az egész roppant építményhez idomozva tekintván azokat idomtalan s óriási nagyságúaknak ítélte.

A kritikának ezen antiphilosophiai methodusa téged, barátom, akaratom ellen is legnagyobb örvénybe sodrott s minden eszed s jószívűséged sem menthete meg, legigaztalanabbul viseltetned irántam. Benned a becsületes ember minden lapon megvinni látszik az indulatos íróval, s előttem, kinek természet szerint, minden rám irányzott apró csipős eszméd, érintésid, példázatid szembetünőbbek, mint a közönséges olvasónak, tisztán három részre oszlik egész munkád: kezdete gunyoló s ellenséges érzést árul, közepe szánakozást, vége megint keserűbb tintát. — Ugyan nem fakadtál-e, valld meg, sajnálkozásra azon hireknél, melyek következtetésben fent előhozott igen érzékeny leveled irád, s nem hallgatott-e megint később szived, midőn a veszélyből kiszabadultnak értettél?

S most, midőn tán hidegebb vérrel gondolkozol Taglalatom s

Hitelem felől, örvendsz-e, hogy tehetségem köreit honunk java fel-
emelésében tán összébb szoritád?

S ezt, kedves barátom, te nem akarád, arra merek eskünni, —
de a laprul-lapra bírálás vitt belé, hogy minden jó és szép indulatid
mellett sem bántál nagyobb irgalommal Hitelemmel, mint legelszán-
tabb ellensége.

Némely helyeken oly kicsapongva dicsérsz, oly magasra emelsz,
hogy azok, kik nem ismernek bennünket, sem a Hitelt, sem a Taglatatot,
sem ezen értekezést nagy figyelemmel nem olvassák, a mit nem is
kivánhatni, rólam legkeményebb, legigazságtalanabb ítéletet hozand-
nak: „Ha ön földie, — így fognak okoskodni, — ki egyhitű és születésü
vele, ki sokat olvasott, sokat látott, ki eszessége s tudományossága
által ismérétes, s mint számos magasztalásibul látszik, a szerző nagy
pártolója, nagy barátja, őt oly szűkszivű és zavart eszűnek, egyoldalú
és igazságtalannak s a t. tartja, mily bizodalommal lehetünk iránta
mi, kik nem is láttuk? Hazafisága tán csak tettetés, s alacsony hazug-
ság s a t.“ Dicséretid, hidd el, többet ártottak, mint itt-ott sárral haji-
tásid; s hogy néhány ártalmas előítélet megerősítése s hazánk mocs-
kai pártolgatása által használtál honunknak — ha most alkalmam
nem volna néhány felvilágosítás által a dolgot ismét kevéssé rendbe
hoznom — azon igen-igen kételkedem.

Leveledet a Taglalattal tisztán hasonlítván össze, látom, s ne
vedd rossz néven, drága földim! valóban nem tudtad, mit cselekvél.
A levélben azt mondod: *Látni fogod abbul, mint tisztellek és szeretlek.*
Már kérlek, a részrehatatlan olvasó, ha se téged nem ismér, sem
engem, s olvasá a Hitelt és Taglatatot, vetemülhetne-e azon gondolatra,
hogy engem te oly annyira szeretsz s tisztelsz, engem, kit könyved-
ben „animal rafinének, stiglicznek, magyar apostolnak, népszónok-
nak, hiúságba burkolt patriotának“, s a t. nevezgetsz; eszemet nyul-
farkunak mondod, természetemet farkas és oroszlánénál rosszabbnak
állítod, zsidó Shylockhoz hasonlítasz, s a t., vagy ha mind ezeket
nem ezélszad is egyenesen rám, mód nélkül úgy látszik, mintha engem
illetnének, mert mást kit szurkálhatnál a Hitel Taglatatjában, mint
engem; hogy pedig hypocrita nem vagy, arra is merek eskünni. Sőt
az mutatja inkább lelked tisztaságát, hogy felőlem, ten szived

tükrébe tekintvén, valóban a legnemesb gondolkozással viseltetel. Oh nagyon köszönöm, barátom, hozzám ezen szép, bár sejdítlén, vonzódásodat. Szelidségem s nagylelkűségembe tudtod nélkül is bizodalmat helyezesz. Noha legmélyebben sebesítesz meg, mégis barátom maradsz, s nem is gyanítod, miért válnám ellenségeddé. Oh be nemesen gondolkozol felőlem! De fogadom is a nagy Istenre, nem csallak meg várákozásodban, hanem mind neked, mind tiednek tehetségem szerint szolgálni kész leszek mindenütt s mindenkor. Volnék bár én is oly szerencsés, s ne csalatkoznám meg hazámflaiban, midőn azt hiszem: önhasznokra czélzó szabad szólásmódom majdmajd engesztelést nyerend; s bár engem se játszna meg azon szép remény, hogy idő helyre állítandja majd köztünk a barátságot.

Te munkádban engem ifjabbá akarsz tenni, mint vagyok, a miért bizony nem haragudnám, — bár eszközölhetnéd! — de felejtéd, hogy mint minden az ég alatt bizonyos magasságig hat fel, s aztán lefelé fordul, úgy mi is bizonyos időben elérjük legfényesb zenithünket, s onnan megint lefelé kell gördülnünk a sir nadiráig. Azon mindennap hallott szójárás: „akkor ő még iskolába járt, midőn én már ezredes, ítélőmester, alispán s a t. voltam, s most ő akar tanítani minket s több eféle“, okos ember szájában nem jól hangzik, mert ha való lenne, hogy csak idő fejtheti ki legnagyobb tökéletre az emberi agyvelőt, úgy a legöregebb embereké volna a bölcsesség, kik, mint tudjuk, gyarló természetünk szerint végnapjaikban megint szinte gyermekkorra térnek vissza. Minek említed tehát annyiszor: „idősb vagy nálamnál, lelki s testi tehetségimben úgy is már hanyatlónál?“ Minek affectálad könyved igen sok helyén fiatal, forróvér-okozta szélességim, szép atyai tanácsolgatásid s helyrehozásidat? Azt hiszed, a közönség esztendőidnek engedend inkább, mint okoskodásidnak? s ezen utolsókat oly gyengéknek tartod, hogy argumentum s nyomadék gyanánt ősz hajaidat is tanácsosnak, szükségesnek itéled felhozni? Hagyjuk esztendőinket, s lássuk inkább egyenesen állításinkat, s ha sokkal ifjabb találkoznék mint mi, a mint reméllem fog is találkozni, ki generációnk tapasztalásit sajátivá tevén, vizsgálatit mindjárt ott kezdé, hol mi végeztük, s így tán mélyebben tekintheti a dolgok velejét mint mi, tanuljunk tőle. Ne legyen gondunk a mondó

esztendeire, hanem arra, mit mond, s mi célbul. Ha már kifáradtnak tapasztaljuk agyvelőnket, örülünk, hogy helyünkbe szint érdemesek lépnek; ha pedig nagyon is bizhatunk magunkban, örülünk még jobban, ha látjuk nagy eszünkön is kitehetnek a fiatalbak, mert ily jelek a nemzeti gazdaság valódi jelei; s mi barátom, ugy-e? inkább honunkat szeretjük látni gazdagnak, mint magunkat?

Azért kedves földim! Ősz hajaid miatt, s mert öregebb vagy mint én, egy cseppel sem becsüllek jobban, mintha ifjabb volnál; mert ez is a sok hiábavalóságnak egyike, melyeket az idő penésze fel látszott szentelni nagy kárunkra e korig: „jobban, vagy szint annyira becsülni az időt, mint az érdemest“. Van sok öreg, kinek haszonnal élt idejét néhány percze lehetne szorítani; van olyan, ki rövid életben sok századon hatott keresztül. Azon elavult spartai példa — Taglalat 187-ik l. — melyet előhozál, ítéletem szerint nem nyom semmit, mint általányosan spartai példákat költőknek javaslok inkább, mint 19-ik században élő törvényhozók s országos embereknek. Hol több helota jutott egy szabad-emberre, hol mint atyagyilkost bünteték a helotát, ha élte védelmében véletlenül szabad-embert öle meg: ott feudális szennyeinket hathatósabban terjesztő példákat hozhatni elő inkább, mint olyanokat, melyek szelídebb, józanabb, s igazságosb szellemü időnkhez illenek, mert hol az elv, a sarkalat természet-elleni, ott minden rárakott építmény is gyenge s nem példának való. Azért barátom, ha állandó honi színházunk lenne, a minthogy Istenben, hazámfiaiban s egy kicsit magamban is bizok, előbb-utóbb leszen is, bizony nem kelnék helyemből fel miattad, mint a spartai ifjak az athenei vén előtt, mivel az idők hava fehérité már fűrtidet; hanem azért szökném fel legkényelmesb székemből is örömmel átengedni neked azt, mivel nemesen futottad át földi pályádat, s mindnyájunk tiszteletére, szeretetére méltó vagy. S ezen vallo-másomat nem veended tán rossz néven, kivált ha magad körül tekintesz, s annyi hiábavaló, ön, földiei s embertársi hasznát s díszét feledő véneket látsz, midőn hazánk számos serdülő fiai közt ten magzatid legszebb reménynyel töltik be honszerető lelkedet. Ilyenekért, bár szabad lenne legigazibb tiszteletem nyilvánosítása végett néhányt neveznem, édes örömet állanék fel én is, s ha egy század folyt volna

is szemeim előtt már le, napestig állnék, lenne bár éltők a viritó tavasz közepén! *Vén fő fiatal vállakon*, az kell hazánknak, az érdemel tiszteletet!

A kritika általányosan nem csak hasznos, de legszükségesebb is, s míg szoros, kemény s égetésig gúnyoló bírálás nem hozand ítéletet honi könyveinkről, addig közönségesen szólván, izlésünk egészen kicsinosult nem leend. Lesznek, lesznek elmemagztatink általányosan véve, dicséretre méltók, de nem érendik el a fejlődésnek azon lehető legmagasb pontját soha, melyre a remek-lelkűeket a bíráltatási fék s tartózkodás vezetheti. Színjáték közepszerűségig sem fejledhet ki, míg szigorú s engesztelhetlen bírót nem retteg találni a közönségben. Arany elválasztásra szered — kényeső — kell; úgy nem válhatik el a jeles, szép, nemes hozzá ragadt agyag, sár, föld s egyéb selejtektől savany, keser, marczona, sőt sokszor méreg nélkül. Van igaz színarany is a bérczek kebliben, de kevés; a föld kerekén is fel-fel-tűnnek választottak, az ég kedveltí, de kevesen; s nem kell amannak, sem imezeknek — kiknek földön élő számokbul nekünk, földön csuszóknak, keserű vesztességünkre csak minap ragadtatott el egy a legjelesbek közül, — választóvíz, vagy szered, mert magokban is tündöklenek, de a többségnek homálybul kiragadtatására nem csak hasznos, mint mondtam, de szükséges is a kritika.

Te azonban jól tudod, barátom, mily csekély lehet mai körülményink közt a remeklelkűek száma, kik mindazon terhekkel volnának repülni képesek, melyeket a könyvnyirbálóktul kezdve annyian függesztnek szárnyaikra. Szunnyadozó állapotunkbul csak szinte most ébredtetek tehát, úgy szólván első rebegésünkkor dorgáló szemöldökkel feddő, habár legigazságosb helyrehozással is, elijeszteni nem tanácsosb, mint mai beduin módra tengő, szegény, jó színjátésoinkat oly praetensióval s birói szorossággal itélni, mint a londoni, párisi s a t. színházakban igen-igen czélirányos. „Il faut encourager les talents“, s így íróink és színjátésoinkat, a mily kisdedek vagyunk, ne feddékeny ajakkal s kedvetlenítő korholással, hanem érzékeny, szíves oktatással bírálgassuk még most. Nálunk az Edinburg, Westminster s a t. Reviewk még nincsenek, még nem lennének most magok helyén, azoknak is fog ütni az óra majd, de fulánkik s nyilaik

mostani literaturánkra nem szebb életet, hanem bizonyos halált hozandának. Ez egyébiránt vélekedési tárgy.

Már Taglalatod se nem engedékeny, se nem kemény, s nem is annyira kritikája vagy taglalatja a Hitelnek, mint egészen különös munka; mert mondhatom, alig van szakasz, melyben vagy szavaimat nem facsarnád el, vagy a tárgyon túl ne vágnál s kalandoznál, majd ismét másokra mondottimat magadra ne vennéd, majd igen-igen sok jót s derekast ne hoznál elő oly állítások megczáfolására, melyek egész könyvemben nincsenek. Többek közt emlitem itt Taglalatod 18-ik lapjának csak e sorait: *Nem volt szükség hibáink javítása végett oly vétket, sőt bünt ránk ruházni, mely sohase fért hiv lelkünkhöz, s mondani, hogy némelyeknél közülünk, hazafiui tett urunk megbántása. Én koromra nézve talán a szerző apja lehetnék, s még is az egész magyar nemzet lelkére esküdhetem, hogy soha se nem láttam, se nem hallottam magyart, ki urunk megbántásában hazafiui tettet vagy keresett, vagy talált volna. Hiszen másutt a szerző egyenesen azt mondja, hogy egész Európában ismértesek vagyunk a király és haza szeretetét szíveinkben egygyesíteni tudó erényünkről; továbbá: a jó régít, a jó ujjal, a jelen-időben kézfogásra birni törekedném; de ezt soha sem igyekezném úgy eszközölni, hogy akár gondolatimban, akár pedig elő-adásimban, és kitételeimben, vagy egyoldalúságra, szélsőségekre, vagy pedig éppen tulságokra vetemedjem, és vagy nagyítsam nemzetem hijányait, vagy a kevesebbségnek gáncsait egész nemzetemre toljam; vagy némely, bizonyos és közönséges jó tulajdonságaitól az egész világ előtt megfosztani akarni láttassam oly vétket és bünt kenvén reá, mely soha se fért, és soha sem is fog hiv lelkéhez férni. Ugyan mit fognak felőlünk a külföldiek hinni? Ha egy magyar gróf munkája fordításában azt olvassák: „oly emberek is találkoznak köztünk, kik hazafiui tettnek vélik urunk megbántását“.*

Ah! nostris istud turpe atque ignobile crimen

Hostibus eveniat!

Ezen, ugy gondolnám, nem igen barátságos lármádra a Hitel XVII. lapján szemlélhető soraim adtak okot:

— a meg nem romlott magyar pedig az egyenes bátor szót becsülni tudja, s nem az elfajult s elromlott hazafiakat veszi példaul, hanem azokat, kik nem kevésbé hű jobbágyai királyoknak, mint

honjok valódi polgárjai. Nem azokat, kik azt vélik, hogy *hazafiut tett, urunk megbántása*; sem azokat, kik azt kiáltják: „hivatalban lévő nem is lehet jó hazafi, s csak az *igazi patriota*, ki minden intézetet, minden rendelést, kivétel nélkül rágalmaz” — mint sokan azt tartják igazán mester-szakácsnak, ki mindent rendkívül paprikáz, s csak azt ugyan csak magyar embernek, ki azt szereti is.

Ha más is úgy magyarázná Hitelem e helyét, mint te, azt hinned: homályosan, fonákul s félreérthetőleg fejezem ki gondolatimat. De miután mind két fordítóm Paziazi ur s még Vojdisek ur is igen jól fogák fel s úgy tevék ki állításomat, mint azt én gondoltam, természetes következtetés: hogy félre-magyarázásod vagy elcsikarásod oka nem a hely homályosságában fekszik; s hol egyebütt? azt itt nem akarom feszegetni. Elég az, hogy te, ki nem csak korodra nézve, mint magad mondod, hanem grammatikában s hermeneutikában is apám s tanítóm lehetnél, szint oly jól tudhatád, mint Paziazi s Vojdisek fiatal írók: hogy igenleges — positiva —, nem nyomadékos — non-emphatica — constructióban első a subjectum, s utána következik a praedicatum, s e mondás közt — németül teszem ki, hogy megérted —: „Der unverderbte Ungar — — — nimmt sich nicht jene zum Muster, die da glauben eine patriotische Handlung verleihe unsern Herrn” s e közt: „Es gibt Ungarn, die da glauben des Herrn Beleidigung wäre eine patriotische Handlung” — egy kis különbség van. Amazt én mondtam s utánam P. és V. urak; emezt te akarád rám fogni. Szintúgy csak a te magyarázásmódod szerint látszom ellenkezni magammal, midőn másutt ezt mondom: egész Európában ismértetek vagyunk, a király s haza szeretetét sziveinkben egyesíteni tudó erényünkrül. Magyarázza hitelem ezen helyeit, nem a te szándékod, hanem a józan logika szabási szerint akárki, minthogy „a potiori fit denominatio” azokbul nem ellenkezést, hanem azon örvendetes következtést hozandja ki: hogy nálunk még, hála Isten, több a meg nem romlott magyar, mint a megromlott. Azonban mind azoknak, kiket elfacsart szavaimmal megijeszteni akarál, nyugtatásul szolgálhat, hogy a külföld nem azt olvassa a Hitelben, a mit te olvasál könnyelműségedben; mert mint mondám, a két fordításban, melyekhez, ember-ségemre, legkisebb közöm sem volt, jól áll a dolog; de bezzeg, ha

összehasonlítja majd a külföld, melynek itéletétül annyira rettegsz, Taglalatod fordítását a Hitel fordításival, nem fog-e inkább azon csudálkozni: hogy a tudósb, nyájasb, idősb hazafi annyira tudja elcsikarni honfitársa szavait?

Mind ezek után is hinni akarom, hogy *epét tentádba nem akarál vegyíteni, hanem csak olykor egy-két csepp eczetet öntögetni belé, a mint* Taglalatod 9-ik lapján érinted — s csak némán csudálkozom felséges eczeteden; az valóban tútesz a franczia à l'estragon, à la framboise, aux quatre voleurs s a t. — — — leghiresb eczetein is, s úgy látszik hegyaljaibul készült; minden esetre pedig ugyancsak jó házi gazdasszonyra mutat; én első megköstöléskor méregnek véltem.

A Hitel egy labirinthoz hasonló. De te a helyett, hogy a közönséges olvasónak kalauza lennél, a mit oly tudós és bő tapasztalásutul reméltem, még nagyobb sűrűbe vezetéd őtet. Azon jegyeket, melyeket némi eligazodás — orientatio — végett lehető legnagyobb fényben és számban tűztem ki, te észrevenni nem akarád. S így munkámat egészen zavartrá, érthetlenné taglalád. Ha valakiben biztam, s valakire ezen mondást: „sapienti pauca“ illőnek tartám, az bizonynyal te valál, mert kinek van arrul több tapasztalása mint neked, körülményink közt, mily nehéz világosan írni, s mily egyoldalú, szárnyaszegett lesz minden munkánk sajtóbul kiszabadulta előtt! Két helyen tevém ki, s egyszer ugyan csak szemszuró betűkkel: *Másokkal nem parancsolhatunk* — XV. és 78-ik lap — de te nem vetted észre, s hevedben egyoldalunak hirdetsz, midőn azt akarnád elhíttetni a közönséggel. „Én mindent irhatok, a mi csak eszembe jő, te nem“ mert 27-ik lapon ezt találom: *Sokat mondhatnék még ezen tárggyrul, de ez a baj ezen mustrálgatásban: hogy a szerző mindent bátran kimondhatott, nekem pedig sokat csupán gyaníttatnom kell.* S hogy ily dolgokban jártas, te voltál első, ki követ dobott ellenem, azon bámulnom kell. Mert ha csak ten kéziratidra tekintél, melyek porban hevernek, a helyett, hogy világon volnának s világítnának, s ha csak egy pillanatig képzeléd is magad helyembe, bizonyos vagyok: eszedbe jutott volna, hogy Hitelemet legjobb akarral sem irhatám kétélűleg, s így hiszem, Taglalatodat hidegebb vérrel, nagyobb megfontolással szerkesztetted volna. Most méltán ró

meg Montesquieunek kemény ítélete: „Comme il est très-difficile de faire un bon ouvrage, et très-aisé de le critiquer, parce que l'auteur a eu tous les défilés à garder, et que le critique n'en a qu'un à renforcer, il ne faut point que celui-ci ait tort; et s'il arrivoit qu'il eut continuellement tort, il seroit inexcusable“.

„D'ailleurs la critique pouvant être considérée comme une ostentation de sa supériorité sur les autres, et son effet ordinaire étant de donner des moments délicieux pour l'orgueil humain, ceux qui s'y livrent méritent bien toujours de l'équité, mais rarement de l'indulgence.“

A kérdés itt az: jobb lett volna-e tán a hitelről egészen hallgatnom, mert hogy két oldaluan mai körülményink közt irni lehetetlen, azt átlátja minden, ki csak egy kissé pillant maga körül; s azt a jövődő döntendi el. Hogy pedig minden nehézségink közt is a Hitelnél helyesb munkát lehetne irni, azt nem tagadom, de ahhoz több tulajdon kell, mint a milyekkel én bírok. Rövid idő alatt jobbat nem írhattam s csak nevetnem kell mind azon pántolódókat s izgáglókat, kik tán legjobb akaratbul szinte minden tettimben kifogást találnak: „Ezt másképp írták, azt másként tették, amazt megint egészen elhagyták volna“ s a t., de magok semmit, sem jót, sem rosszat — tán gáncskémlésen, utbanálláson s hátráltatáson kívül — a községért végbe soha nem visznek. Individualitásom szerint annyit tettem, mennyit tehettem, s így munkám telised-teli botlással, hibával, melyeket nem is akarok pártolni, s mindnyájokba tán én sem esém vala, ha Horác tanácsa szerint kilencz esztendőig hagytam volna csekély próbáimat heverni; de inkább fel kívántam cserélni jó-írói hirrel hazám hasznát; s remélem, ezen kis áldozat következtében, munkám bár csekély, de abban mégis fog egy kis részt venni, hogy nálunk kilencz esztendőnél sokkal előbb álljon a hitel lábra, s bővelkedjünk is áldásával, midőn az akkor élendők s tán mi is alig hiendjük, hányan szegültek, s feszültek, s nem annyira rossz akaratbul, mint tudatlan fejességből, ezen országi legsarkalatosb javítás ellen.

Akkor lett volna Taglatatodnak igazi haszna, ha minden személyesség helyett, p. o. hogy kurta farku, magát nem legyezhető, s a t. lovam levetett, s jól megütöttem vigyázalanságom miatt

vállamat — lap 16. — s több ilyesek, te szorosan csak a dologhoz tartakoztál, s igazán csak a hibákat érintetted volna. Ezek szerint azon gyanuba esél, mintha nagyobb gondod lett volna személyemet tenni nevetségessé, mint a közjót balvélemény irtogatás által előmozdítani. Oh jobban tudtam volna én a Hitelt recenseálni, barátom, más házagokat látok én abban, melyek szemeid elől elvonulának, s fogom is recenseálni s jobb rendbe hozni, egy cseppet se félj, s tenném már most is, ha előre lerakott sarkalatimat nem gyengítetted, kisdéd pesti intézetinket sárral nem hajigáltad volna, mert hogy személyemet megtámodád, fel se venném. Olyan mint te, nem bánthat meg érzékenyül, azért karczolatid, vágásid, szurdalásid nem is fájnak annyira, hogy azokat a közjóért nem tudnám eltűrni békével.

Taglatatodban sok igen jó s helyes fordul elő, de az csaknem jobbadán valami rám fogott igaztalanságra, mely eszem ágában sem volt, vagy szelességre, melyet nem követék el, van alapítva. Könyvbírálsnak igen rossz példáját adád, mert olyasokat ítélél meg elhatározva, sőt kárhoztatva is, a mik szemeid előtt tisztában nem valának még, s javításidat fenéktelen alapokra telepítéd. De bezzeg e könnyelmű teted miatt a nemesis szent törvényei szerint már most is bűnhődöl. Taglatatodról ugyanis sokan legigazságtalanabb ítéletet hoznak: azt unalmasnak, eszelősnek mondogatják, mi előtt még olvasák, s azon állítással vetik vissza: „hogy azért írad, mivel könyvem által találva érzéd magadat, s egyébiránt a világot arrul akarád elhíttetni, hogy tenszemélyes creditumod fentartására hitelre szükség nincs“. S ily idétlen kifejezéseket szám nélkül kellene már hallanom. — — — — Te nem csak a nemzet, mely ellen in corpore soha sem keltem ki, de még egyesek hiuságát is tömjénezéd, míg én minden rút helyről kíméletlenül rántám le a fátyolt. — Te palástolásid s dicsérgetésid által gondoltál használni, hol én célirányosbnak vélém a vétkeseket önmagokkal megismértetni.

S bármily sors várjon is egyébiránt „Világ“-omra, elfuvandja-e azt a nyugoti szél dühe, eltiprandja-e a sokaság vaksága, lepleggel földendi-e rosszakaróim homály-szerető száma, vagy a honszeretet Istenasszonya gyámola alatt tán egy kis jótévő meleget terjesztend maga körül, minden esetre meggyújtom; ha hibázom, te kinszerítél;

s csak azon egyre kérlek, barátom, hidd el, hazánk javánál semmi sincs egyéb lelkem előtt; mint ismételt érintésim szerint, én is el akarom hinni, hogy nem személyes ellenzés, hanem csak felvilágosítás kívánata iratá Taglalatodat. Ne vedd magadra, a mit tán keserűbben mondandok, mert nincs rád irányozva; valamint én sem akarom hinni, vagy legalább el akarom felejtetni, hogy rám voltak Taglalatod fulánki szegezve.

Ha akarnám, igen-igen rövid lehetnék, mert minden egyéb felelet helyett csak azt kellene megmutatnom, a mi szerfelett könnyű, s ezen értekezés által hihetőleg ki is fejlődend, hogy minden jó gondolatid, gúnyaid — satyráid — atyai javításid, álhiedelmeken s hypotesiseken gyökereznek, s így fel lenne forgatva egész Taglalatod; hanem én szántsándékkal akarok hosszabb vizsgálatba ereszkedni, mert kötelességemnek tartom az előítéletek seregét, — mely hydraként szegezkedik előmenetelünk ellen, s akárki mit ábrándoz is, vagy más okokra kívánja tolni a hibát, honunk legkártékonyabb ellensége — ott támadni meg férfias állhatatossággal, a hol találom; hogy pedig Taglalatod ily harczra némi alkalmat nyújt, azt kénytelen vagyok megvallani.

xix

ÖN- ÉS KÖRÜLMÉNY-ISMÉRETI TÖREDÉKEK.

A Taglatatban ezeket mondom felőlem lap. 11: *Előzményeket (praemissae) előzményekre szeret halmozni, helylyel-helylyel azomban hibáznak az előzmények, és mégis, mintha nem hibáznának, következései javasoltatnak. Egyebüitt az okokat a következésekkel (vagy viszont) cseréli fel. S alább: Oly tágos fenéket kerit néha gondolatjainak, és oly hegyes csúcsot állit emeleteinek tetejébe, mintha egyiptomi gúlyát (pyramis) építene, olykor pedig, holott felfordítja gúlyáját, azt akarná mégis, hogy az ellensúly törvényei szerint az emlék fel ne forduljon. Tovább 12-ik lap: A sokoldalúságot gyakrabban emlegeti mint követi. Nem éppen ritkán ismétli magát, azomban még többször látszik maga-magával ellenkezni. 101-ken: Sok szökések és ugrások lévén e munkában, melyeknek okát mi középszerű emberek nem látjuk, s 195-ik lap: Igen gyakran cseréli fel a gróf az okokat a következésekkel és megfordítva. S több efélék eléggé bizonyítják: hogy te, tisztelt hazafi! engem „ok és következés-zavarónak, a körülményeket nem vizsgálónak, magammal ellenkezőnek s oly építőnek hirdetsz, ki megfordítva rakja építményit, s még észre sem veszi sokszor a földének felfordultságát, hanem balgatag képzelni, hogy a pyramis csúcsán is állhat“; vagy azt akarod elhíttetni a közönséggel, hogy magamat igen különös és ritka embernek tartom, mert magadat középszerűnek vallod, s bár később dicsérsz is, mint a többek közt 162. lap e sorokban: Valóban nagy örömmel vonom ki e nagy hatásmu munkából azon századokra átmenendő alapos és tiündöklő gondola*

tokat, és elő-adásokat, melyeket nem lehet eléggé emlékeztünkbe vésni; —
 — — — — — — — — — —, a sok jót és szépet, mely hemzseg a
 szerző e halhatatlan munkáján: még is úgy hiszem, dicséretidet csak ír
 és gyógyszerként akarád általad ejtett sebeimre kenni, azoknak
 könnyebb eltűrhetésök végett. Köszönöm e jószívűségedet, de nem
 volt szükséges személyemről gondoskodnod. Csak az ügynek ne ártot-
 tál volna! Mert ha van hideg vérű s indulatlan vizsgálatot érdemlő
 tárgy e világon, az valóban nem lehet egyéb, mint az oknyomozásra
 fordított figyelem. Már a régiek szerencsésnek tarták azt, ki meg tudá
 ismérni a dolgok okait: „felix qui potuit rerum cognoscere causas!“
 Nagyon jól tudom én, mily nehéz azokat tisztába hozni, s mily szem-
 telenség önbelátásába határnélkül bizni. Azon tárgy, melynek tiszta
 világra derítéséhez szorosan van a siker kapcsolva, s ködben mara-
 dása miatt semmivé válik a legnagyobb erő is, ítéletem szerint oly
 szent, hogy ahoz közelíteni sem kellene belső megilletődés nélkül. Ha
 tehát valóban oly ok-s következés-zavaró, egyoldalú vizsgáló, keveset
 gondolkodó s magammal ellenkező volnék, mint a milyennek hir-
 detsz: enmagam se biznám többé magamban, annál kevesebbé vár-
 nék s várhatnék másoktól bizodalmat s együttmunkálást azon eszkö-
 zök előmozdításában, melyek által a haza felebb emelkedését gon-
 dolom egyedül elérhetőnek, és így kötelességem lenne minden további
 munkálódásimmal felhagyni. Ugyan azért nem személyem, hanem az
 ügy kedviért tartom szükségesnek meggyőződésimet, — mint tetteim
 egyedüli rugóját — azok szármoztát, mily okokból, mily következe-
 seket tapasztalék folyhatni, s mennyire vizsgáltam a körülményeket?
 itt egy kissé bővebben előadni.

Taglalatodból veszem észre, hogy mint sok egyéb közcélra
 vezető módon nem egyezünk meg, úgy az ön- s körülmény-isméret
 iránt is, mely minden javulás s javíthatás legsarkalatosb alapja, nem
 kevéssé különböznek ideáink.

Munkád 33-ik lapján B. G. levelét hozod elő, miután a 31-ik
 lapon azt állítod rólam: *az eszközökről, melyek ön-esméretre és minden
 körülményeink kitanulására vezetnek, egy szót se szól; ez pedig veleje a
 dolognak s a t.* Látom e levélből, a min soha nem kételkedém, te is,
 mint minden becsületes ember, ki lelke halhatatlanságát hiszi, mun-

kálódál tennemagad javulásán; javulásodon mondom, mert a tökéletes önisméret mindig erényre vezet, a körülmények minden homálytul ment kitanulása pedig legfőbb igazságra. S akarom hinni, jó és szerencsés előmenetelt is tévél, a mirül könnyelműleg itélni soha nem bátorodom, mert ha minden tettered, szavad, sőt legtökös gondolatodat tudnám is, bármint ellenkeznének is azok az enyimekkel, soha sem foghát felejtetni, hogy a te álláspontodra magamat semmi mód sem képzelhetem tökéletesen, míg szemeim, szívem, agyvelőm, lelkem ticeddé nem varázsoltatnának; s így mindent más színben, más viszonyban, más kapcsolatban s a t. látván, mint te, felőled mindig igaztalan ítéletet hoznék. Hát ha állásod, gondolkozásmódod, célaid s akadályidat s a t. közönséges mendemonda szerint s hallomásból ismerném csak, s még is minden szavad s tettered megítélném, nem volnék-e szánakozásra méltó, habár jókedv, öröm s vigáság látszanék is kísérni minden léptimet? S nem kellene-e magamon pirulnom — ha tisztán kezdendném látni a község sepreje sorába vegyültömet, mely senkiről nemest, dicsőt, nagyot nem tesz fel, mert ön kebliben csak sárt, epét, s mérget lel, — hogy legtisztább gerjedelmidet balra magyarázám, s vak tudatlanságomban legszebb kezdetidet tiprottam el.

Felőled, lásd sokan azt mondják: legszebb jószágokat birsz, — melyek igazi kincstárok, ha józanul kormányoztatnának, — hogy azon szt.-mihályi hatalmas 18,000 hold föld, 200 telkes erővel célirányosan munkálva, téged környékedben a legrendesb s gazdagabb földesurrá tehetne, midőn most a sok theoria s poesis következtében igen rendetlenül tartott házban, csaknem mindig pénz nélkül, s így legjobb s legerősb akarattal is, igen pontatlan fizető vagy, s csak azért látszol megvetni a pénzt, mert nem tudsz magadnak szerezni. — Azt mondják: nagy kár, hogy azon talentumidat, melyekkel rendkívül bő mértékben álda meg a gondviselés, eldarabolád, s törekedésidet nem annyira nemzetiség-kifejtésre, mint inkább pusztá képzelgési tárgyakra irányzád. — Azt mondják: kemény földesur vagy, s midőn többnyire legaprólékosb részletekbe tűzzel avatkozol, a gazdaság velejéről megfejtkezel; s lóháton vettetsz, hogy szaporábban föld gyomrába jusson a buza. — Hogy balgaság volt, habár nem oly korán is, de

mégis előbb, mintsem a civilisáltabb világot bejárád s elég tapasztalást gyűjtél, házasodnod; — nem jól cselekvél, számos s becses kéziratodat, ha nem tökéletesen is, legalább úgy, mint körülállásink engedik, sajtó alá nem bocsátnod; — nem jól cselekvél, élted fecseivel, rendszerint falun tölteni, hivatalba nem lépni, s így reggeltől-estvélig!! De mivel sokan így beszélnek felőled s úgy mondják, — azért úgy áll-e a dolog? Én kételkedem, s inkább azt akorom hinni: összeköttetésid s körülállásidban, természeted s tulajdonid szerint senki több jót gyermekinek, több hasznót hazájának, több jelest s dicsőt az öröklőtnek nem tehetett; sőt a legnagyobb szám, szorosan helyzetidben gazdaságodat rendetlenebbül vitte, még kevésb tapasztalással házasodott, észtehetségidet még kevésb sikerrel használta volna s a t. S mért ne gondolkoznám engedékenyül felőled? Mutatad-e számadásodat s átvett terheid súlyát nekem? Gyónál-e szivősz-tönidről? Közölted-e kéziratodat? s a t. Soha! Csak azért gondolnálak hát rossz gazdának, mert néha versekkel is bájosítgatod üres pillanatodat? Azért rendetlen fizetőnek, mert közéletben nem mindig tartasz rendet, az órádul felejtkezel, ha ebédre hivatalos vagy, s ha nem várnának, többször jönél ebéd után, mint ebéd előtt s a t.? Azért kemény földesurnak, mert jobbágyid mindig panaszban állnak elled, s te közöttük, mint rebesgetik, nem a legnagyobb bátorságban? Azért költői kereskedőnek, mert más módon gazdálkodol egyben-másban mint szomszédid? Azért egoistának, mert javítani törekedél gyermekid sorsát? Azért csekély tapasztalásúnak, mert sokat valál otthon, s inkább kívánád belülről tekintni hazádat, mint kívülről? s a t. Barátom, nem! Ámbár fiad lehetnék, ha valóban igen korán kötött vala Hymen legmélyebben tisztelt hitvesedhez, nem tudnám felejtni a sz. Írás azon egyszerű példáját: „Magad szemében gerendát nem, de máséban szálkát is látsz“.

S ezen előadtakat, tudom, helyben hagyod, mert a *sok éven keresztül* — 32-ik lap — levelezésedben B. G. urral önismerésed gyarapultában az is előfordult hihetőleg: ne kárhoztass mást, nehogy magad kárhoztassál.

Ezek szerint, mikép mondhatod te, mint e szent tudományban megvénült, 117-ik lapodon azt *a minden oldalú író* — — — —

meggondolja, hogy azért mert valamely nőtelen ember, ki sok atyjárul reá-
maradt jövedelemmel kérkedhetik, könnyen tehet áldozatokat, midőn más
gyermekes ember a legjobb akarattal sem tehet, 169-ik lap: Kevés gyengé-
ded érzést és óva-bánást (*delicatesse*) mutat az, a hatalmasabb és tehető-
sebb részéről, mikor közönségesen elegendő kárpótlás nélkül áldozatokat
javasol, mert a mi neki könnyű, az másnak igen nehéz: sőt végbevihetetlen
is lehet. Ha azt nőtelen ember teszi, még kisebb a gyengéd-érzés. S 119-ik
lap: Ha nem látja a szerző a különbséget (Gallia és honunk közti)
bizony kár volt utaznia; s a t. Ezt én valóban nem érthetem! Mivel
azonban éppen arrul szólék most, nem kell más ember tetteiről sze-
lesen s balul itélni, neked sem akarok szemrehányolni: miért közléd
ily mindentudó jegyzésidet sajtó által a világgal, holott szavamat
adhatom, hogy jószágim becse, s azoknak tiszta jövedelmi mennyi-
sége, atyám után maradt és szelesb esztendőimben magam tett adós-
ságim kamatja — s egyéb terheim közlésével s a t. Téged soha nem
untatálak; soha utazási napkönyveimmel vagy külföldről levelezé-
simmel becses óráidat nem lopám, nem háborgatám; mint nem emlé-
kezem, hogy körülállásim valódi állapotját s nőtlenységem okát előtted
felfedeztem s szívembe tekintni kértelek légyen.

Csudálom, ne vedd rossz néven, mért hozád szóba szép fri-
gyetek bizonyítására B. G. urnak éppen azon levelét, melyben leg-
kisebb nemzetemelési szellem sincs, melyben hangját sem lelem azon
férflui komoly méltóságnak, mely a lelki fejlődésre törekedők keblét
özönlésig szokta buzogtatni. Miért nem idézted inkább későbbi leve-
leiteket például elő? Be nagy kár! S én azt szeretem hinni: „Ti fel-
lengzéstökben, midőn szépért, nagyért, jóért égő soraitok hamuvá
tevék leveliteket, s így azok elvesztek, mind jobban magasultatok
azon dicső álláshoz, mely minden erények kútfeje: „*a honszeretet*“.
S mivel „azon eszközökről, melyek önisméretre s minden körülményink
kitanulására vezetnek, egy szót sem szólok“ mint emlited, ne hidd:
nem foglalatostkodtam velök.

Tudnék én is felhozni szent barátság-szülte legnemesb szív-
ömléseket, de annyi salakkal van vegyítve nyomoru állat-természe-
tünk! Oh nem akarlak, barátom, javulásunk sötét műhelyébe vezetni,
melyben legerősb emberi akarattal is oly nehezen készül arany, hogy

azzal éppen nem dicsekedni, hanem inkább mindjárt azon következeket érintendem, melyek a szivrokonság tiszta forrásából fakadtak.

Legyen elég eskünnöm: sok botlásim, sok véres bukásim után, melyek jeleit bizonyosan más világra viendi lelkem, végre egy szebb ösztön nyitá fel indulatokba merült szemeim, s a drágán — szívvérem — vásárlott tapasztalás teljesen meggyőze: „honszeretet, a lelkünkbe oly mélyen öntött, anyaföldünkhöz vonzó édes aggodalom, a nemzet lehető legmagasb emelkedésének angyala, valódi erejének isteni védje, s a legszebb s halhatatlanabb erények kútfeje”.

Nézzük a régi respublicákat, tekintsük újabb időkben azon népeket, melyeknek a kormányra befolyások s hazájokhoz úgy szólnak jussok van; mily dicső emberekkel találkozandunk, kik halandóságunkat feledtünk, alacsony agyag létünkkel összebékítnek, s velünk erényik által földi pályánkat szerettetik meg! Tekintsük azonban a sötétség azon hazáit, hol egy vagy kevesen aggódnak, vagy sokszor nem is aggódnak a közjóért, s a többségnek szinte nem szabad — hivatali bilincs nélkül — a község sorából előre lépni, a közjót szolgálni, földieiért fáradni; hol, mint veszedelmes ál-élet, már bölcsőben fojtatik el, s később sokszor gúny tárgyává becstelenítetik azon szent érzés, mely az anyaföldhez oly édes varázsszal köt, — ott a lealacsonyított emberiség salakjai közt erény, minden földi selejttől kitisztult erény oly ritka, mint a magas hegyek bércein, melyeket a nap hideg sugára világosít csak, ritka az egekbe egyenesen felnőtt cser! Ott legszebb, legjutalmazottabb erény „keveset gondolkozni, rosszat nem művelni s vakon engedelmeskedni”; midőn a hatalmas Isten az embert, mint halhatatlan lélek birtokosát, gondolkozásra, jó s hasznos tettek végbevételére s csak az országlás-szabta törvények tisztán szembeötő erejöknek hódolni teremté. — Volna fa, volna kő azon lény, melyben a dicső s undok közt holtig verseny a viadal, nem gondolkoznék akkor, nem tenne rosszat, s ott állna béketűréssel századokon keresztül, hová ülteték s rakták; de ég benne a jó s rossz közt ingadozó élet, s a fa-vagy kőszertinti velebánás csak rosszeit s undokait fejt ki, míg a jó s dicsőnek legkisebb jeleit is elenyészteti az idő; a rossznak s

undoknak kifejtése pedig végre fejtőjét temeti a féktelenség romjai alá.

Honszeretet hiját semmi tökéletesen nem töltheti bé. E létben, hol számos szükségünk kielégítése miatt szünet nélkül fáradoznunk kell, s hol éppen sikerrel koronázott fáradozásink mentnek minket legjobban a halálos unalom kinjaitul, csak a lelkünkben fejledező munkavágy teheti kedvessé sorsunkat, mint a dologtalanság, munkaelőtti nyugvás s restség mindinkább félre vezetnek azon boldog állásul, hol megelégedésünk és szerencsénk nem annyira testi ingerink kielégítése által eszközöltetik, mint inkább azon öntudatban rejtezik, „hogy keblünkben több a felfelé vonzó vágy a lenyomó, letartó indulatnál“, s hogy lelkünk reptében inkább élünk nekünk rendelt elemünkben, mint mikor térden csuszunk s hason mászunk a föld állati gyönyörei után.

Munkálódunk s fáradoznunk kell, ha türehetlen unalomra s tán élet-gyűlölésre kárhoztatni nem akarjuk minmagunkat, s belső illetődéssel fogjuk találni: hogy éppen a legsürgetőbb életszükségünk kielégítésére ösztönző természetünkül — mely egészen állatok sorába helyez minket — fakadoznak, ha lelkünk reptét nem gátoljuk, az emberiség legszebb, legdicsebb tettei. Az evés-ivás kinzó szüksége, mely tán egymás ellen fegyverzé vizözön-előtti eldődinket, a földművelés bájterjesztő áldását hozá közibünk. Lak- s ruha-szükségünk legszebb találmányokra nyújtott alkalmat. Nemünket fentartani égő vágyásunk a szerelem mennyei érzelmit, annyi halhatatlan tettek valódi kútfejét önté szívünkbe, s a házi szerencse boldogító szelidebb melegével a legkinzóbb láng szülöttje! S mig emberlét sorsunk, mindaddig számtalan szükségünk kielégítésére sarkaló természetünk a kegyelmes egek legszebb ajándéka. Ez ösztön varázsolja a természet-szülte állati embert lassanként honja kicsinosult polgárjává, s ugy látszott az isteneknek tetszeni, kik a mindenséget szoros összhangban tartják: hogy éppen, mint imént említém, állati szükségünk pótlására célzó éjjeli s nappali törekedésinkből eredjenek a legszebb s minden állati szagtul ment költői emelkedésink, művészeti s mester-ségi találmányink s t. e.

A henyélés minden hiba, véték s bűn kútfeje, s ha nem is az

közvetetlenül, minden esetre azok fészke, melyben a rossz indulatok magva felmelegül s életre idül. Mennél több a fáradozó, munkás, törekedő, annál több az erény. De miben fáradjon, munkáljon, törekedjék a község minden tagja ifjutul vénig, dústul szegényig oly állhatatos buzgósággal, oly elszánt önfeledéssel, hogy kebliben soha ürességet ne leljen, s mindennapi foglalatossága, tavasz éltétül az öregség teléig tökéletesen töltse be lelkét? Tekintsük az emberiség közönséges foglalatosságát, nézzük közelről azon népeknek egyedül magok s mindennapi élet nyomorjai körül és között kérdő s pírulás-gerjesztő szűk forgását, hol a közjó, hazaszeretet semmi egyéb, mint szép hang s fényes kitétel, s meg leszünk győződve: hogy a nagyobb rész csak azon hatáskör hiv s buzgó folytatásában lelend váltig sziv s lelki táplálékot, melynek végíránya az anyaföld.

Van minden rendszabásnál kivétel, így lehetnek s vannak a legelnyomottabb és sinlődőbb népek közt is emberi alakba öntött dicsőbb s hatalmasb lények, kik szeliden fénylő csillagzatként a felhőkbe borult sötét ég nyiladékin előtűnnek néha az igazság-keresők világosítására; de csak azon föld marad a szép s dicsőnek valódi hazája, hol a lakosok lehető legnagyobb száma honja emelkedése s gazdagságában remél s kíván magára s övéire meríteni áldást; s így inkább önmagáru! felejtkezik el, mint ötet-szülte hazájáru!.

S minél többet s mélyebben tekinték a mult idők rajziba, mely leghivebb tükre a jövődőnek, minél tisztább világban kezdém látni a jelenkor eseteit, annál erősb hitté vált keblemben: hogy a munkásságnak legnagyobb rugója a honszeretet, munkásságnak legbizonyosb követője a gazdagság, erő s erény, s hogy így a közgyarapodás, nemzeti súly s lakosok tiszta erkölce honszeretetbül fakad leginkább.

Kerestem a szerencsét, mint minden halandó, — ki, többnyire sejdítlen is, szinte lépést sem tesz más okb! mint szerencsevágyb! — s midőn azon számtalan utat, melyek ezen isteni magzat templomához vezetni látszanak, részint magam tapodám, részint mások által próbálgatni szemlélem, azt következtetém sok sikertelen tapasztalásimb! hogy a szerencse úgy, mint tán szinte minden az egyetemben, nem függ egyes személyek, sőt egész nemzetek képzelete,

bévelt izlési és szokásitúl, hanem bizonyos mathesisi törvények alá van vetve, melyeket némi rendszerbe foglalni igen érdeklő s könnyen eszközölhető is lenne. Az eszebódult, mert királynak vagy istenfinak véli magát, nem szerencsés; s így lefelé mindazok sem szerencsések, kiknek boldogságok csupa képzeleten, kicsapongáson s álmakon alapul, mert a képzelet oly sebesen s bizonyosan lebben ketté mint a szappan-buborék, a kicsapongás úgy széled el mint a szürkületi köd, s az álombuli egykori ébrülés bizonyos. Vizsgálatim folyta bizonyossá tőn arrul, hogy a szerencsének sajátunkká téte felmulja gyarló emberhatalmunkat; mert az csak a kegyes istenek ajándéka, s tőlünk halandóktul semmi egyéb nem függ, mint létünk türhetővé tétele.

S így felhagytam óhajtasim elérhetlen céljával, s *belső csendet, a megelégedés* szüz ivadékát, iparkodám összezsátolni létemmel. De csakhamar fejlett ki előttem, hogy hiába keresem azt is magokkal sokszor ellenkező indulatim utain, hanem hogy a megelégedés lehető legtökéleteseb megnyerésének hihetősége is bizonyos dönthetetlen sarkalatokon nyugszik.

Megelégedés alapjai.

Nincs a természetben két egymáshoz tökéletesen hasonló falevél, s így bizonyosan két ember sem lehet egyenlő. Mégis felébred azért a növény szendergő ékessége téli álmából, zöldel a tavaszi lágy szelőkben, örvend a harmatnak, s mohón szivja be a nyári eső cseppjei, összezsugorul az ősz hidegitül, s végre szárazon hull a földre. Bár oly különböző alakban, a természet mégis csak egy törvényét követi. Ugy mi emberek is, csillagunk népesülte óta fejtül szerecsenig s ettül albinosig annyi miliárdokig különbözők, csak egy törvény alatt állunk. Mindegyikünk egy módon születik; a kín mindegyiknek fáj; a sziv egyikben úgy mint másikban néha tágul s örömet érez, néha szorong és szenved; a fő egyben mint másban a lélek valódi széke a halál mindegyik vágyinak, reményinek, munkássági körének határt vág s a t. És ezen a természetnek szent törvényit — bár csekély időre s egykori vérengző következtésekkel elnyomhatni ugyan — egészen

azonban eltörülni lehetetlen. Így a megelégedés alapjait királyfítul a legalacsonyabb születésű nyomorultig a lehető legnagyobb lelki függetlenségre állítom. S ha van férfihoz illő s méltó foglalatosság, az bizonynyal nem mindennapi kisdéd öröminnk vadászata, s nem azon felszínségek hajhászata, melyek köntösinkre paszomántot, hozzánk szóló levelinkre hosszabb czimzetet tűznek s a t., hanem lelkünk függetlenítésére irányzó törekedésünk.

Senki sincs remény, vágy, czél nélkül, kiki űz valami mesteriséget, vagy fáradoz valamiben. Egyik a szerencse minden kísérőivel könnyen halad az életben, és szinte minden lépte siker; másik a roppant égboltozat alatt egyedül áll, s már bölcsőjétől kezdve nehéz bilincs közt izzad, vergődik. De ez a hatalmas istenek végzete, kik csillagunkat 365 nap alatt rendelék forogni a nap körül, melynek jótévő sugári minket boldogítanak, midőn Saturnus vastag homály közt s örök télben 10,759 nap alatt végzi napközi pályáját; ugy közülünk is egyiket magasb, másikat alacsonyabb helyre állíták, hanem szinte mindenkinek érző keblet, hatóságot s módot adának örülhetni létének s vidám öntudattal élni napjait. A király hatalmasb, vagyonosb, a szántóvető ellenben rendszerint egészszégesb; a tudós bő tanultságu, hanem szolgálja tán szebb színekben látja a világot; a pénzes minden móddal bir, kielégíteni legkisebb vágyait is, de béresinek keble tán tágabb az örömmézés elfogadásra; egyiktől telik champagneiban, ha tetszik, fürdeni, másiknak a sör, sőt víz is jobb izü mint annak a pezsgő bor s a t. S ha mérlegbe tehetnök az egymás legbelsőjében fekvő megelégedési súlyt — mely soha nem tűnik elő egészen — tán a halandók azon szakaszában lelnénk határnélkül több megelégedést, mint minden másokban, melyről Lord Byron így szól:

— — — — — a peasant of the Alps —
 Thy humble virtues, hospitable home,
 And spirit patient, pious, proud and free;
 Thy self-respect, grafted on innocent thoughts;
 Thy days of health, and nights of sleep; the toils,
 By danger dignified, yet guiltless; hopes

Of cheerful old age and quiet grave,
With cross and garland over its green turf,
And thy grandchildren's love for epitaph:
This do I see —

S e boldogabb osztály, mely csak néhány szerencsésb hazában él, fejté ki sejdítlén s hozá valóságos életbe azon lehető legnagyobb lelki függetlenséget, melyet én theoriában négy fősarkalatra állítok, s melyek:

A tiszta lélekismeret, élettudomány, egészség és vagyoni rend.

A *tiszta lélekismeret* mennyei érzés, mely boldog napokban kimondhatatlan bájt vonz minden körül, viszontagságokban pedig, ha sötétre borul az idő, s létünk minden kellemi s hiveknek vélt jóakaróink sora utolsóig elpártol, oly édes meleget önt lelkünkbe, mely az élet minden esetei ellen férfiúi önérzéssel s elszánással vértéz fel minket. Nélküle a királyszék rideg pusztaság, vele még a kőpad s vesztőhely sem ijesztő, s elsőtől utolsóig mindenkinek e világ roppant felszínén sajátja lehet, ki becsületesen teljesíti kötelességit.

A kötelességek azonban, annyi különféle hitvallás, világi állás s egyéb körülményink közt, természetesen igen különbözők, s az azokruli tökéletes igazságra jutott képzelet, vagy inkább meggyőződés alkotja a keresztény vallás legmélyebb talpkövét.

Az Isten igen nagy! Számtalan út vezérel hozzá, s csak egyedül ő látja keresztül belsők tisztá vagy tisztátlan létét. Mi oly gyarlók, oly igen homályban látók s botorkázók, egymáshoz türedelemnél józanabbat nem gyakorolhatunk; mert csak utóbb válik el, kinek volt több igaza, s ha van kárhozatra méltó bűn, ítéletem szerint nincs nagyobb a türedelmetlenségnél; s ha felhevült vakhitünk s fonák buzgalmunk még keresztények közt is fellobbantja az ármánynak ezen vad tüzét, akkor valóban megbocsáthatatlan. Végezzon a Mindenhatóval kiki, mint legbelsőbb meggyőződése sugja, mert önbelátásnál emberileg tisztább világ alig van, alig lehet; s tekintse inkább azon társaságot, melybe helyezé őt a végzés, mert ott mindenkinek munkássági s kötelességi köre, mely nem csupán és szelid áhitattal

elfohászkodott imádságban, hanem inkább hasznos cselekvény s nemes tettek véghezvitelében áll. S im e pályatéren odahagyván a metaphysika partatlan s örvényes tengerét, forogjon kiki viszonzó szeretettel, s legyen jó polgár, jó rokon s jó felebarát. Végre, tökéle tességünk felvilágosításában s kinyomozásában mindig ezen, már Socrates-állította, igen egyszerű törvényekre térünk vissza, s azok szent teljesítéséből árad a közönségre mennyei áldás, s fakad egyesekre tiszta lélekismeret jutalma.

Felebarátit szolgálni, természet ajándékát bölcsen használni annyi, mint Istent tisztelni és szavát fogadni; s az, ki ezeket hiven eszközli, becsületesen járja földi pályáját. Csak az a kérdés: a külön állási lépcsők magasb- vagy alacsonyabbsága szerint kinek-kinek mily szolgálatot kell tennie, s mily életjavakkal szabad örvendenie? S e tárgy ítéletem szerint még mindig parlagon hever s tisztába hozatala jövődre bízva. Azonban ha egy dicső fejdelem — kinek csak két hibája volt, vetni t. i. szántás nélkül, s egyszerűség kedviért a nemzetiségre hágni — nyilván kimondta: hogy a király az országnak legelső szolgálja, úgy én sem akarom százszor, s ha nem hallják, ezerszer ismételni, hogy az ország tehetősb birtokosi tartoznak a közönségnek legnagyobb szolgálattal, s hogy egy birtoknélkülinek semmirevalósága megbocsáthatóbb mint az ő középszerűségök; mint az egyes közkatonának bátor vagy félénk viselete is csak ritkán nyer vagy vesz csatát, midőn a főtábornok s hadak nagyjai tulajdonitul függ rendszerint a nap sikere.

Minél magasb a születés, több a vagyon, annál nagyobb a felelet s kötelesség. S mind azon számtalan életjő, mely, ugyszólván, csak fentebb születéshez s több vagyonhoz van csatolva, csak úgy nem válik keserűvé, s néha szinte méreggá, ha nemes s közhasznu tettek által érdemeltetik meg. S a kellemesb élethez szorosan kötött kötelességek teljesítése állítja csak a boldogabban születetteket köztisztelet s tán önbátorságok azon magas polczára, melyen mostani időkben a gyáva, érdemetlen s csupán örömeiben uszó csak ingadozva s bajjal tarthatja magát fenn.

S hogy se kevés, se több terhet ne vegyünk vállainkra, mint mennyit a közönség s hazánk hasznára viselnünk kell, tekintsük

szorosan azon javak s áldásokat, melyek közé a sors helyze, s nem fogunk hibázhatni; mert azok kisebb vagy nagyobb mértéke irányozza el kötelességink könnyebb vagy fontosb létét, melyek különböző állásunkhoz idomzott mindenkori pontos eszközlése szülendi bennünk, akár magas, akár alacsony helyen, a tiszta lélekismeret érzését, a mi legnagyobb vigasztaló ez életben, s leghathatós érősítő halálban.

Az *élettudomány*, a tiszta lélekismeret fentartására vágyó aggodalommal szorosan összekötve, azon lelki s testi tehetség, mely minden lehető helyzetinkben oly tettekre bír, melyek körülményinkhez legillőbbek, és soha megbánásra, vagy tán éppen megsiratásra okot nem adnak; s így egész létünknek lehető legtökéletesb kifejlődésében fekszik. Nem egyoldalú nevelés okozta az, mert kirekesztőleg sem a lelki tudós, sem a testi ügyes nem mestere az élettudománynak; nem csupán theoriában, de csupán praxisban sem áll: hanem mindenek felett ön s mások ügyesen használt tapasztalási szerkezetéből ered.

Azonban, lelke kinek tág olyannyira, mint egy Istené, ki minden tudomány velejét egyesíti magában? Senkinek! S ennél fogva valamint sorstul nyert javaink mennyisége határozza el kötelességink könnyebb, vagy súlyosb létét, úgy szabja ki személyes álláspontja mindenkinek élettudományát. S a magas és gazdag születésűt kedvezőbb helyzete tágasb értelmességre ítéli: midőn a tehetetlent alacsony sorsa szinte minden tudománytul felszabadítja. S bár hosszab idők tapasztalása bizonyítja is azt, hogy a középsorsuak közt szinte minden tudomány mélyebben fejled ki, mint a magas és gazdag létűek körében, az mindazáltal nem ezen utolsók csekélyebb élettudományát mutatja, hanem, hogy az egy ágon dolgozók jobban fejthetik ki az előttök fekvő tárgyakat, mint azok, kiknek élettudományok nem annyira öndolgozásban, mint inkább dolgoztatásban s munkára gerjesztésben áll.

A legnagyobb élettudományu fejdelem maga szinte semmit sem eszközöl, de mindent eszközöltet. Ő okozza a hadnak az ellenséggel győztes szembeszállását, utak, csatornák vitelét, várak, hidak építését, ő a honi csend s rend fentartását; s midőn mint élesztő erő fenkörén

világít, minden mozog és pezsg széke alatt; az időhozta jövőendő pedig okozatit, mint tetteit említi, melyek szorosan véve azok is. Így építé Minerva templomát Perikles, így vont hidat Dunánkon keresztül Trajanus, így vitt útát Simpionon által Napoleon. S minden odajárultok nem volt egyéb, mint ok-adás, a mi élettudományokbul erede; mint-hogy a szobrászok, művészek s a t. élettudománya építé is fel az istenasszony házát, hidat s útát önrajzaik, mérésik, dolgozásik s veritékeik által.

S így egyiknek élettudománya főkép abban áll: dolgozni, másíknak dolgoztatni; egynek részeket tökéletesen kimerítíni, másíknak sok részt egy egészbe kapcsolni.

Ha pedig tisztán akarjuk tudni, részfejtéshez s dolgozáshoz, vagy részek összekapcsolásához s dolgoztatáshoz kell-e inkább alkalmaztatni élettudományunkat, tekintsük ismét földi állásunk magas vagy alacsony létét, s nem fogunk csalatkozhatni; mert helyzetünk s körülményink állapotja legvilágosabban jelelendi ki: — úgy, hogy csak szemeinket kell felnyitnunk, ha látni akarjuk — kinek mit kellíen tudni szükségkép, mit haszonkép, mit kellemkép.

Már ezen, a lelki függetlenséget magán hordozó, második sarkalatja a megelégedés alapjainak, t. i. az élettudomány s annak megszerzése, nincs ugyan mindenkinek hatalmában annyira, mint a tiszta lélekismeret elnyerése, mert az szerencsésb alkotásu főtül is függ; mégis alig van ember, ki bizonyos lépcsőig ne tehetné azt sajátjává, a mit tudnia kell; s legfőkép azon többször ismételt okbul, hogy valamint a szerencsésb születésűnek több kötelessége van, s kiterjedtebb élettudománynyal kell is felruházva lennie, ugy a legalacsonyabbnak kötelességei idomzólag csekélyek, munkássági köre igen parányi s így azok teljesítése is sokkal könnyebb.

Az *egészség* állati részeinknek magok közt s a lélekkel tökéletes egybehangzása; s ámbár jobbadán szüléink testalkotások, egészségek s első esztendőinkbeli velünk bánásoktul függ, mégis igen nagy mértékben min hatalmunktul is.

Alig hihető, mennyi befolyásu lehet lelki erőnk testi állapotunkra, s mennyi viszontagságot, idősanyart s életfáradságot birhat el a leggyengébb test is mértéklet, józan életmód s folyvásti vigyázat s óvakodás által.

Nincs oly különös erejű s egészségű ember, kin a gyengébb, de egészségére ügyelő s erejét okos mérséklettel használó végre ki ne foghatna. Bizonyosságul szolgálhatnak erre az egykori római legiók, melyek szüntelen gymnastika következtében Alemannia legvadabb s leginasb testű nemzetein, nem csak ész után, de még birkózva is győztek; például említhetni az újabb francziákat, kiknél jobb gyakorlók, bár sokkal erősbek tén, egy hadnál sem valának; hátha egyeseket tekintünk, tagadhatni-e, hogy közönségesen nem a legerősb, hanem a legmértékletesb éli napjait, minden súlyosb nyavalyátul menten, leghosszabb időkig. S ha a legfőbb egészség a hideg, a meleg, rossz eledel s italnak állati módra és sinyetlen elbírásában áll is: nem találunk-e inkább a silány alkatuak közt többet, kik bizonyos felvigyázattal az élet minden súlyait hasznosan munkálkodva emberül állják ki? A ki erejében, vagy egészségében módtalan bizik, többnyire mindent elmellőz, a mi annak fentartására természet szerint szükséges — a mit ifjú korunkban magunk tapasztalunk — midőn a gyengébb, életmódja s ügyessége által, mindig törekedik egészségi egybehangzását fentartani. Van egyébiránt annyi mód s fortély, melyeket ismervén, kettőztetheti a kisebb egészségű testi tehetségét. Midőn bizonyos, hogy az erős akarat sokszor a halálnak is ellentáll, a nyulszív pedig szinte halál előtt is megszűn dobogni.

E harmadik sarkalatja megelégedési alapimnak még kevesebbé van hatalmunkban mint a második; nincs azonban oly szomorú test-állapot, melyen tiszta lélekismeret s élettudomány ne enyhíthetne valamennyire, s így még hátra van

a *vagyoni rend*, mely annyi mint pénz s vagyonbeli tehetségünk szerint élni, s mindenben, a mi miénk, legnagyobb rendet tartani. Leleki függetlenségünkre mily szükséges e most említett tulajdon, alig hihető. S ámbár ezt alapim negyedik sarkalatául tévém, mégis meg vagyok győződve, hogy a rendetlenség végre a legbecsületesb embert is sokszor oly tettekbe keveri, melyek a lélekismeret körül vastag fátyolt vonnak; midőn a jó rendben lévő csekély vagyonnal is szám-talan jót tehet magának s övéinek s a t.

S im e négy sarkalatbul ered a lehető legnagyobb lelki függetlenség, mely a megelégedés s belső csend talpköve.

Ha valaki nem követett volna el legkisebbet is, a mit inkább nemtettnek kívánna — soha senkinek tanácsára, segítségére nem szorulna — teste semmi munkálódásban nem hátráltatná — s kinek szüksége mindig kisebbek volnának mint tehetsége: az lenne legfüggetlenebb ember.

Az ellenben, ki nem tekinthet szívszorongás nélkül a múltba, semmit nem tud, alig mozdulhat, s kinek szükségei tehetségit túlhaladják: legfüggőbb.

Ezek a véghatárok; s köztök könnyen fejlik ki: miért elégedett sokszor az alacsony, s elégedetlen a magas sorsu? Az első ártatlan életben szánt, vet, s tudja mind azt, a mit egy szántóvetőnek tudni kell; jóízün eszik, iszik s alszik, s kis szükségei után még egy pár garas marad zsebiben; a másik pedig Lethe vizébül szeretne inni — ha oly forrás találkozna —, a mit tudnia kellene, nem tudja, ámbár féltudós, egészségét elrontotta, és szükségei után szekrényben semmi, hanem számadó könyvben egy szörnyű nagy deficit!

S bármily szerencsés helyzetű legyen is valaki, nem lesz belsőjében csend, ha ezen, néminemű épségben lévő négy sarkalaton nem alapszik léte; úgy mint még egy közkatona is, kirül nem mondhatni, hogy független vagy oly igen irigylésre méltó fokon áll, elérheti a lehető legnagyobb lelki függetlenséget, s belső legédesb nyugalomban gyönyörködhet, ha nem tettes s minden vétektől tiszta, bátran tekinthet maga elibe, egyszerű foglalatosságát elsőül-utolsóig emberül végezni tudja, ébrenléte erős s kellemes, álma pedig nyugodt, és zsoldja életmódjára elégséges.

A tökéletesség azonban — s ezt nem kell soha felejtünk — mindenütt elkerüli az embert. Tökéletes országlás s kormány, tökéletes társasági s házi rend, tökéletes gazdasági s kereskedési systema, mind annyi chimaerák. S így embersorsunk — mely annyi előre látható s nem látható eset által zavartatik — sem lehet a sokszor igen-igen keserűtül ment; ennél fogva megelégedésre törekedő vágyaink sem érhetik el a tökéletes, hanem csak a lehető legnagyobb lelki függetlenséget. S irigylésre méltónak mondhatni, ki az emberiség ezen legdicsőbb hatáskörében némi sikerrel fáradozott; mint boldognak azon hazát, melyben a nagyobb rész méltán örülhet létének.

E néhány sarkalatra állított egész tudomány odajárul tehát összeleg: hogy mindenkinek hatalmában áll, holnaptul, vagy tán még e pillanattul kezdve, bármily borult vala is ezelőtt élete, lelki függetlenségén munkálódni, s így lassanként bizonyosan nagyobb belső csendben gyönyörködni; mert a legnagyobb bűnös is jóra térhet, a legvénebb tudatlan is tanulhat még valamit, a legbetegebb is hátat fordíthat a koporsónak, a legtékozlóbb is észre jöhet végre. Azonban ily tüsténti, ugyszólván szent Páli rosszrul jóra rögtön fordulások időnkben ritkán szoktak történni; mert a csudák azon idomzatban tűnnek el, melyben a tudományok világítanak — s csak halkán műveglencnek — operálódnak — azon eszközök által, melyek önisméretre s minden körülményink kitanulására vezetnek, a mint Taglalatod 31-ik lapján említéd, s „melyekről“, — úgy vitatod tovább, — „egy szót se szölok Hitelembe, ez pedig veleje a dolognak“ s a t. Egy szót se mondtam-e Hitelembe, — mint állítod, a mi önisméretre s minden körülményink kitanulására vezetne? a közönség ítéletére hagyom; midőn igen el akarom hinni: *eleget* nem mondtam, s most e hiányt iparkodandom betölteni valamennyire.

Szorosb kapocs s nagyobb értelmesség kedviért czélirányos lenne itt részletesen előadnom: elrendezett s osztályozott megelégedési alapim enmagamra illesztve mily változást tettek, s mily következéseket szültek egész létemben; de hosszú gyónásim, ha téged nem is, minden bizonynyal másokat igen untatnának, kiknek több s kellőbb dolgok van, mint csekély személyemmel annyit foglalatoskodni; azért legyen elég azon vallomást tennem: pirulással tekinték a multba, élettudományom súlyát ellegyintette volna egy tavaszi szellő, testi erőmet elbizottságomban bitangoltam, s pénzemet oktanulul tékozlottam.

S többet arrul szólni sem akarok: mily szegénynek és szánozkodásra méltónak lelém magamat önismerésre vágyó buzgó kíváncsiban! hanem azonnal arra megyek át, türhető tehetségű, fiatal, egészséges s jó birtoku, született magyar mágnás létemre kötelességim mily színben fejlettek lassanként lelkem előtt ki, s körülményink kitanulására vezető eszközök erőm-szerinti használása által, sok utaim, fáradozásim, összehasonlításim után, micsoda világban tűnt fel nekem

Magyarország állapotja?

S itt barátom téged, mielőtt e tárgynak indulnék, még egyszer szívesen kérlek, ne vedd rossz néven, ha *elég világos* nem leszek, vagy *egyoldalúságba* esni kinszeríttetem. Lásd, ki akarom adni ez értekezést, mert gondolom: hazánknak tán valami kis hasznót hajtand, s így körülményinket tekintvén, úgy kell összevonnom, s itt-amott csonkítnom, hogy valami mód világra léphessen, és Scylla meg Charybdis közt — mint hazánkban igen sok vagy kősziklán pattan el, vagy örvénybe süllyed — tökéletesen ne vesszen el.

Gondold magadat vagy 10—15 évvel vissza, s tekintsd velem honunk akkori mibenvoltát, s kövess onnan a most folyó időkig. A mit kihagyok véletlen vagy kinszerítve, képzeld hozzá.

Hazánk rutul el van darabolva pártfelek, hitvallás, külön nemzetek s municipális alkotmányunk által. A pártfelek vagy 5 részre, a hitvallás tán 6-ra, külön nemzetek vagy 10-re, municipális alkotmányunk 52-re s így összesen 73 külön részre szakítják honunkat, ide nem számítván a jászok, kunok s a t. kerületeit, királyi városokat s a t. S mi gyengeségünk okát nem látjuk át — sőt sokan közülünk nem is sejtik, mily gyengék vagyunk — pedig ezen elbonczolás teszi hazánkat egy beteg, egy haldokló testhez hasonlóvá, melyben a vér nem kereng. S ha valóban tisztán kívánunk látni, e szomorú heterogeneitásban keressük a mult idők viszontagságit, melyek annyiszor gyászba boríták anyaföldünket; e természet-elleni állásban keressük a jelenkor szégyenit, mely mindeddig a nem ismert, meg nem nevezt, kisdud nemzetek sorába törpeszt minket.

A római clerusrul, görög s protestans papokrul egyet sem szólok, s mindenkinek önitéletére hagyom elhatározni: sok részre szakított hazánkban szolgálnak-e boltozatot összetartó ékkövekül, vagy sem?

A főrendii birtokosok közönségesen — s nem mondom nines sok kivétel, mert az mindenütt van — keveset aggódnak a honrul, vagy kün költik pénziket, s élük napjaikat, vagy ha idehaza tengenek is, semmi mód nem szolgálják hazájokat, se tisztviselés által, se mint egyes emberek, habár volna is ahoz való tudományok, tehetségök; vagy minden hazai dolgokban járatlanok, s úgy töltik idejüket,

mintha legkisebb javaiban sem részesülnének a Magyarföldnek, s nekik nem is volna szabad néminemüleg avatkozniok a kormányba, midőn a természet szent törvényiből az foly, hogy a hazátul bő mértékben nyert áldásikért viszony-idomzatban feloldhatatlan kötelességik is vannak, állásikhoz pedig, melyekbe őket az isteni végzés úgy iktatá, mint a fejedelmet királyi székbe, a legitimitás eldönthetetlen törvénye szerint, bizonyos jussok is vannak kötve. Csak azon felleges just: vármegye- s országgyűlésin, minden hivatal nélkül is szabadon szólhatni; derekasán s fenéig átvizsgált gondolatokat a közönségtől elfogadtatni; tudomány s értelmességi súly által a kormányra befolyini s több eféle, hány használja s gyakorolja józanon lelkes s állhatatos pártatlansággal? Hány tudja becsülni azon számos sorsajándék közt csak e most említett elsőséget? melyet más hazánkban sokan szívvérők nagy résziért készek volnának megvásárolni; hol sokszor annyi esztendőig, sőt emberkorokig hallgatni kell, a leghasznosb ideákat elfojtani, a legéletrevalóbb tudományokat agyban, kebelben hervasztva rejtegetni, és szinte tudatlannak látszani — mig szólni szabad, s akkor is jobbára csak úgy kell szólni, nem mint a mondó érzi szívéen s meggyőződök lelkében, hanem mint mások gondolkoznak s kívánják, vagy parancsolják.

Legnagyobb palotáinkban a magyar nyelv idegen, ritkán fogadják szívesen, s ha megjelen is néha különös alkalmaknál, s úgy szólván, kivétel gyanánt, csak úgy lövell a számos külföldi szózatón keresztül, mint villám a borult ég hasadékin. A szegény számkivetett csak előszobákban s istállókban cselédek közt tartózkodik inkább, s a ház ékessége, az asszony, ki mindent elevenít s a legszárazb dolgokra is bájt hint, nem érti, s ha érti is, hátat fordít neki!

A *nemesség* rendszerint, — s itt is van számtalan módosítás s kivétel — melynek a jó szerencsén kívül egyedül köszönhetjük fennmaradott polgári létünket, de egyszersmind azt is, hogy szinte minden keresztény nemzetek közt leghátrább vagyunk, — csaknem minden tehetségit kirekesztőleg hazai tudományokra fordítja. A külföldet nem ismervén eléggé, hazáját értékén túl becsüli, újabb találmányokul, melyeknek más hazák oly sok áldást köszönnek, tiszta képzelete nincs, sigy számtalan javítás ellen vak hévvel kel ki. Sok a korlát-

lanságot tartja szabadságnak, s abban helyzi elsőséget, hogy zablátlanságaért csak későn sujthatja őt a törvény, melyet sokszor ki is játszhat, a miért, nem tagadhatni, néhány ugyan valóságos privilegiált rendbontó betyárkodik is köztük! de annál keményebben bűnhődik az ártatlan nagyobb rész, mely néhány féketlen miatt valóban igen rossz szagban áll a külföld előtt, mely a magyar nemesembert hazájában csak önkény-vezérlettnak képi. — Sok, habár nem hiszi is a féktelenséget szabadságnak, belsőjében nem fejtheti ki tökéletesen a társasági szabadság philosophiáját, s azt gondolja valóságosan szabadnak, ki nem adózik! — Igen sok pedig — s itt a kivétel tán inkább — Börne Lajosra emlékeztet, ki német földieiről nem ócsárlásból, hanem inkább ébresztésül azt mondja: „Ich theile die Deutschen in zwei Klassen: in Hofräthe und in Soldate, die es seyn möchten.“ Legtöbбекnél pedig hibázik az élettudomány azon ága, mely mulhatlan szükséges más nemzetek megismeréséhez és szép társaságban éléshez.

S honszeretet, minden önségtől kitisztult honszeretet, mágnásban, nemesben ahozképest, hogy szinte kirekesztőleg rájuk halmosult a haza legszebb áldása, a *szabad birtok*, koránt sincs elég; de annál több az egymásellentiség!

Sokszor nagyobb alkalmaknál — s e tárgyul, érzem, tudnék néhány úgynevezett „vigjátékot“ írni, ha tartalma nem volna inkább szomorú — nagyobb alkalmaknál mondom, foly nagy méltósággal a köztanácskozás. Az előlülő igen mély gondolkozó hírére kap, mert egyet sem szól, ha pedig szól, deák nyelven konyhaszagot terjeszt, anyanyelvén ellenben nem ritkán bakot lő; vagy más-gondolta s más-tette-fel érdeklő beszédet olvas, s természetével oly heterogen elembe látszik lenni, midőn honfitársival közjóért fáradoz, hogy szinte szánakozásra gerjeszt. *Tökéletesen* végzett munka után számtalan *vivat* kiáltás közt leforog az ebéd és kávé, s néhány szépszó-csere után, tisztán válik el a két felekezet; könnyebben kezd lehelni, s midőn a lassan mozgó nap külön eseteit emlékezetbe hozza vissza, az egyik rész elkeseredett gunynyal neveti pipa közt, honi dolgok körüli járatlanságát és számos botlást a magnásnak, s méltán; midőn a másik rész a háziasszonynyal, leányival, a nemesember faragatlanságán, viaszolt padlaton olykori elcsuszamlásin jó ízűn kaczag; s

mind a két rész örül a *barátságosan* töltött nap lehunytnak. S ily scena az életben számtalan, s annak valóban keserű tanuja: mily gyenge hazánk, hol, úgyszólván, azon egy status — melynek jusai szinte egyenlők, s mely a haza legtöbb áldását szívja, s így legnagyobb tehetségű is — ily rokon-elleni lábon él egymással. A honi dolgokban tudatlan magnás sokkal vétkesb, mint a szebb szokásokban járatlan nemesember; azonban egy részrehajlatlan bíró tán így szólna: „Becseseb a faragatlan gyémánt a simított kovánál, hanem a gyémánt is csak köszörülés által jut igazi értékre.“

Azon kevesek pedig, kik valóban szeretik honjokat, vagy ha nem szeretik is annyira, becsületes meggyőződésből készek tehetségökig érte áldozni, vagy összezavarják a régi, rozsdás, rögzött szokásokkal a nemzeti szellem valódi lelkét, s nem abban helyezik a nemzetiség utóbbi kifejlését, a mit előítéletektől szabad ész javasol; hanem abban, a mit az idő lassanként életmódunkká szentelt fel, ámbár az is néhány év előtt éppen oly kevéssé volt magyar, mint az sem minden magyar, a mi századunkban igen-igen illenék honunkra, — vagy ha előítéleteik néhány legióin diadalmaskodtak is már, és ideáikat valamennyire rectificálták, nem törekednek hazánk javára s emelkedésére concentrice egy pontbul közakarattal, hanem excentrice hazánk külön s egymást alig ismerő részein és szinte magok egyes erejökben bizván.

A *polgárság*, mely úgyszólván egyedüli képviselője az ország művészeti s mesterségi értelmességének, nagyobb részint nem magyar, s nem is vágy azzá lenni; holott a magyar hon levegőjét szívja, kenyerét eszi, borát issza, s nincs is egyéb hazája e tágos világ hátán a magyar földön kívül. Ellenben az is igaz, a felsőbb rendek nem igen édesgetik magokhoz, s nem nagy pártolásra méltatják azon statust, mely practikai értelmessége, kereskedési tudománya s ügyessége által oly sok jót tehetne hazánknak. Ugy hogy a szó valódi, szoros értelmében derék művészeti, mesterségi s kereskedői rend nincs is hazánkban még, s mindaddig nem is leend, míg a törvény személyit s vagyont legerősb védelme alá nem veendi, s azt a közönség nagyobbra mint eddig, nem becsüli!

A *parasztág* sok nemzetbelire van tagolva, s a sváb értelmes

munkássága, a tót irthatatlan termékenysége, az oláh szokásihoz makacs ragaszkodása, a rácz kereskedési ügyessége s a t., mind szűkebb határok közé szorítják a törzsökös magyart, ki tán — ha független férfit öntartás az izlésnek legvalódibb mérője — minden kivétel nélkül az országnak legszebb lakosa. Ezen, a több s összeleg vett részekhez idomozva nem sokkal nagyobb szám, mely a magyarság utolsó gyámola, csekély számban nemz, mint az oroszlan; míg tót, német s oláh úgy szaporodik, mint gomba az erdőn. A magyar független önérzésében kerüli a munkát, s büszke vadsággal félreteszi a lelki előmenetel s csinosodás legszükségesebb eszközét, napkeleti komolyságában.

A külön hitvallás pedig e felekezeti elhasonlásokat még egyes ágaikon is felosztja. Annyi bizonynyal, de tán több — keserű versenyzés van pápista s reformatus, mint gallus és angol közt. Sok derék magyar helység, melynek lakosi oly egyenesen s karcsun nőttek fel mint egy fiatal fenyő liget, s képvonás, állás s mozgásban oly rokon egyenlők, még azok sem alkotnak iránylag kis körökben egy szívet, egy testet; s a kereszt — a türedelem s felebaráti szeretet dicső jele — sokszor egy a mennyországbul kirekesztő vázzá alacsonyítottatik le, s a kakas, a lelki ébredés példázója, ellenséges bizodalmatlanság czégérévé disztelenítettik. Alig van társaság, egyesület, intézet, mely a hitvallási irigykedés ördögétől ment, már kezdetekor ne rejtené keblében a halál okát. Csak romja látszik itt-ott sokszor oly tiszta szándékbul fakadt honi intézetek alapinak. Legyen kihagyva csak egy felekezet, — legyen a tárgy, nem születés s hitvallás, hanem tudomány s észbeli tehetség szerint szerkesztetve; s a siker, úgy ítélem, már lehetetlen! A honszeretet csekély súlya, a szép, nagy s dicsőnek oly kevés kebelben forrón érzett hatalma, nem olvaszthatják egy szép nemzeti összhanggá mind azon nyomorult önség-, haszonles-, szűklélek-, féltékenység-, hiuság-sugta előítéletek disztelen kongását, melyek az egybehangzás, egyesség, egyetértés, erő s erény minden varázsit ketté törnek, és szinte valahai létének sejdítését is tuhangozzák.

A hazánkat látogató, tovább köztünk mulató külföldi nem tudja, nem gyanítja — ha tekinti nyelvünket — Magyarországbán

lételét s csak három-négy mérföldnyi egyenes mentében is sok helyen, ha anyanyelvöken szeretne szólni a lakosokkal, három-négy nyelvértésre lenne kárhoztatva.

El van így természetesen s idők folyta által bonczolva a magyar nemzet — vagy inkább nép — huszonegy igen külön részre, melyek megint 52 külön darabra, azaz éppen annyi vármegyére, vannak mesterségesen elszakítva.

Képviselői országlás — ha egy nemzet elérte már az értelmesség magasb lépcsőjét — municipalis felosztás által tarthatja-e fenn legnagyobb hihetőséggel függetlenségét? Itt nem akarom fejtegetni, mert egészen félre vezetne; hanem, hogy mai állásunkhoz alkalmazva, municipalis alkotmányunknak köszönhetjük mi nemesek s az ország egyéb privilegiált felekezeti, mai álladalmunkat, s valahai előmenetelünk lehetőségét, arrul, sok évi feszített gondolkozás után, oly tökéletesen meg vagyok győződve, hogy e meggyőződésemben élni s halni kész lennék. A külön megyék egymástul tisztán elvált ítélő és szabad tanácskozásu székei alkotják egyoldalú szabadságunk talpkövét. Azok, vagy inkább azoknak szónokai menték meg a magyar hont elolvadástul, bizonyos megsemmisítéstül — úgy mint az elvált, több boglyákban is nagyobb a bátorság, mert ha mennykő üt is néhányba, megtartja Isten a többit. —

Ellenben e függetlenségi palladiumnak, úgy mint minden még legszebbnek is a világon, egy igen rút oldala van, mely a vérnek leglassubb keringését okozván, mindenben halálos hátramaradást szül! Nem gondol Vas Abaujjal; Kecskemétnek legkisebb gondja is nagyobb, mintha lesülyedne Lőcse a föld közepéig; mit bánja Csalóköz Mosonyt, habár Dunába fulladna; Tolna vizeit Pestre torlasztja; Győr a Hanságnak vet gátot, s több eféle öröklő országos sérelminkben látható; — s így feloszlik az úgy is nem igen nagy királyság 52 picziny királyságra, s a világ nagy szinpadán csak igen lassan, s végre tán oly út felé halad, mint chinai gálya fergetegben, midőn ahogy beszélük, mindegyik hajós maga esze szerint cselekvén, sziklák közé zavarják a hajót, s ha törik, egyenként merítgetik, lapátolgatják a beomló vizet, míg a savanyú, nagy hab örökre egyesíti őket.

Legszomorubb pedig, hogy éppen az, a mi független állásunk

valodi oka, s minket, úgy szólván, gyuladástul ment meg, más részről egészen elgyengít, marasmus által veszni enged s így szinte egy serleggel életet s halált nyujt.

A felvilágosodásban progressive előhaladó nemzetek sorából kinyomva, a réginél maradni lehetetlen, mert a külértelmesség sulya idővel még nyomdokát s emlékezetét is kitörli a valahai magyarnak; előrelépés, változtatás ellenben egy egészen eldarabolt országban, hol annyi az egymással viszátkodó felekezet, a kormány pedig egy, veszély nélkül alig eszközölhető.

Palliativ javítások nem érnek semmit, mert a gyógyszer hevítő vagy altató erejének kigőzőlgtével, még nagyobb bágyadságba vagy fájdalmak közé esik a test; gyökeres javításoknak pedig, habár leg-célirányosb, sőt legsürgetőbbek is — mint a közvélekedés tartja, de én nem hiszem, — homlokkal állnak ellen legsarkalatosb törvényink. A régi rozsdából s azon kettős dilemmából, melybe helyze a sors, kilábolni tehát szinte lehetetlen; mert vagy czáfolhatatlanul igaz: „el van kárhozatva a magyar hátramaradás vagy elbomlás által veszni, ha t. i. alkotmányával a perfectibilitas öszve nem férhető“, vagy a külön részek egyesítése lehetetlen, s így minden fáradozás hasztalan; avagy ha ez nem igaz, oly felette nagy az előítéletek nyomasztó terhe, oly könnyű a rectificált isméretek sulya, hogy minden előre s világra törekedés hihetőleg sikeretlen.

Egyesek szavai, kik világosan látják a hon pirulás-okozó alacsony mibenlétét ahoz képest a mi lehetne, elvesznek a sok felekezet egymást üldöző vad ordítási, vagy csak önhaszonleső, nyomorult rimánykodási közt. A közintelligentia sulya, azon egyedüleg valódi féke az önkénynek, más nemzetekéhez hasonlítva szerfelett csekély. A hatalmasb résznek szinte minden valódi tudománya latán classicus, rabulistikai törvény, szórszálhasogatás s költői tárgyakra van szorítva. Életrevaló isméretek oly ritkán vannak elszórva a képzelet határtalan mezőin, mint hajók a tágos Océán habjain; — szorgalom, gazdasági, művészeti s kereskedési értelmesség alig van; úgy annyira, hogy ha gazdasági isméretinket tán nem is, művészeti s kereskedési szellemünkön minden bizonynyal kifog még a török is. Hány tökéletes magyar mesterember van az egyesült hazában? Hány magyar keres-

kedő? A török — bizony pedig nem szeretem idézni például — selyem, gyapju, pamut, bőrben s a t., oly ügyes kézműves, mint akár francia, akár angol; s kereskedési ügyessége tűrhető, s mily nagy számban! Mert nem gondolnám, hibázom, ha csak az Európában élő tökéletes mesteremberek s kereskedők — pedig török, — s nem mint sokan gondolják görög, vagy örmény mesteremberek s kereskedők számát 300,000 teszem. A kormány pedig, mely alatt e szorgalom kifejllett, egészen török! Ezt ne felejtjük.

A kisebb nemesség nőten nő, s előrelátható: tíz nemesember jut majd-majd egy sovány hold földre. Művészetet, kereskedést űzni éretlen büszkesége nem engedi, s méltósága ellen tartja, becsületesen, ügyesség s tudományyal fáradozni vagyon után; hanem inkább dologtalan henyél otthon, s nemesemberhez illőbb foglalatosságnak tartja, nyulfiakat anyjok hasában lődözni vagy semmit sem tenni.

Gazdasági mibenlétünk hiányos principiumok következtében, melyek minden fényesb előmenet ellen szegülnek, nem ép; nemzeti eredeti szokásink pedig éppen nincsenek, s a mik vagyunk, a mit tudunk, csak utánzás következtében vagyunk, s tudjuk; a mi éppen úgy van más nemzeteknél is, csak azon különbséggel, hogy mi utánzásinkban makacsul ragaszkodván a régihez, s úgyszólván csak kinszerűlve alkalmazkodván a többséghez, nem velejét s észleti — rationabilis — okát tekintettük az átvett javítások s új szokásoknak, hanem csak felszínségeiket ruháztuk magunkra.

Lelki független ember, összevén minden rendbeli, kik valamely hathatós fordulást tehetnének létünkben, hány van? Hány mer jobbagyi, hiv s alázatos, de egyszersmind férfiúi önérzéssel királyszerék elibe lépni, s a fejdelem atyai keblébe a hon kíváнатit bátran kiönteni? Ki mer tiszta lélekismereti bátorsággal viszont a honi előítéletek seregével szembeszállni, s hazafiait éppen ott támadni meg, hol mint a nyavalyának gyökér-helye, a vágás legkinzőbb — — — —? S ha lennének is ily hazafiak, kiknek szándéka oly tiszta, mint kristály, valyon van-e elég lelki tehetségök s élettudományok jó szándékaikat nemcsak egekbe fohászkodni, hanem azok gyümölcseit is az élők közé előteremteni? S ha tudományok van, van-e még hihető élet is előttök? Van-e bennök erő a felbőszült rágalom, meg-

sértett hűség s önszeretet marczongásit férfiasan kiállni? S nincsenek-e hitelczők keziben, s vagyoni tehetségök van-e nemes, józan szándékaikat sikeresen előre is mozdítani?

Nagyon elszomorodám e lelki függetleneket keresvén, mivel csak néhányat leltem, s azon kevés — úgy gondolám akkor — a sok honfelejtett külföldiskedőken, az itthoni előítéletek tárnokain, az elpuhult született-katonák — kik lóháton nem ültek még soha — nagy seregin, s a zsidó markában lévő számtalan külön színüeken soha, — bár legtisztább szándékkal, cherub tanácsadóval, félszázad folytában, minden testi s lelki erővel, legjobb vagyoni rendben — sem fog diadalmaskodni.

Felhevült s rendetlen képzelet-e, vagy a tavasz életkornak szóval ki nem fejezhető édes vágya? nem tudom: de azon álom, egy nagy s dicső nemzethez tartozni, szívem legtitkosb hurjait édeni harmoniában ringatá mindenkor. Ilyesekkel kérkedni nem mertem, sőt titokban tartám inkább; mert nagyobb kín alig van — s forróságban jeges vízbe ugráshoz hasonló — mint: hideg visszavonulással s zárt kebellet találkozni a hazaszeretettül lángoló tárt szívnek. Marathon mezein, Phile hasadási közt én is — — — — — legédesbeket álmodtam — — — s mily kicsinynek, mily szűknek lelém hazámat! — — — — — A rothadás szaga ébreszte fel, s összezsugorodott mellembe temetém el szívem kinjait. Lelkem oly bágyadt volt!

S midőn a hon minden elemeit mély halálnak látszó, önfelejtett elmerülésben találám s oly néma volt körültem minden, vérzett keblem egy darabig, s így fohászkodván fel: haj! boldogabb létre lenne tán méltó a magyar, s nemesbre tán én, a halálra vált nemzet szerencsétlen tagja, a haza sirboltjátul könnyező szemekkel szakadtam el, s valamint a halandók gondolkozó s hazátlan része, úgy én is egy álmetaphysika gátatlan térein keresém az én-állítottam lelki függetlenség alapját.

Felforgat a nagy századok érczeze
Mindent, ledült már a nemes Ilion,
A büszke Carthago hatalma,
Róma s erős Babylon leomlott.

Szóttan s panaszzan mutatkoznak Athene, Ephesus emléki egy valahai fényesb létre, s hadd forogjon néhány ezred le, a mi féreg éltünkhöz képest örök, de valóságban oly csekély idő, hogy az örökséget nem is mérhetni vele, s még csillagunk is ki lesz törülve a mindenségből, vagy oly változások alá vetve, melyeket a gyarló emberi természet nem állhat ki, s így haza, honszeretet, hazafiság, a jövő áldása, halhatatlan név, mindannyi horgok, melyekbe az emberi hiuság mohón kap, lelki üressége betöltése végett.

Ily áltermészet, melynek ragálya hazátlanok közt oly veszedelmes — — — engem is egészen elfogott, s lelkem minden rugóságát, minden erejét lebilincsezé — — — munkássági köröm oly szűk — izlésem szerint oly izetlen volt — — — s bár mindig sejtem, de magamban tisztán ki nem mondám, s miként is, mert utmutatóm ki lehetett volna? *hogy végre, ha az örömek minden iskolái tárva állnak előttünk már, férfi korunkban szívöszönünket semmi nem töltheti bé, mint hazánk, vagy ha ez nincs, az emberiség hasznára s boldogságára czélzó munkálkodásink.*

Azonban az, a mi az ifjunak hő képzetében nagyobb s önálló nemzetek szerencséjükről, s a hátramaradt, másokkal összeolvadt kisebb nemzetek türhetetlen szerencsétlenségükről igen éles színekkel festekezék, azt a tapasztaltabb férfi azon szelidebb világra derité: hogy tökéletesség s szerencse kirekesztőleg sehol sincs, hanem van mindenütt váltig tenni s használni való, csak akarjon az ember, s valóban ne a köztaps és dicséret, hanem valami magasb czélérés legyen fáradási köre; s bármily igaz is, hogy városok, nemzetek, sőt planetáknak is vissza kell térniök s összeolvadniok egykor, közanyánk, a nagy mindenség keblében, még sem vesz soha is el azon angyal-sugta emberi vágy a mindenlét szebb s tökéletesb egybehangzása végett tehetség szerint fáradni, melynek következtében a földi gyarlóságokon túlemelkedő fejdelem bölcsesége által egész vidékekre virágokat himez, míg a szántóvető egy fát ültet!!!

A lehető — — — s nem a képzelet ábrándozását akarván életbe hozni, hidegebb vérrel kezdém fontolgatni születésemhez esatolt kötelességimet, s egyszersmind azon tulajdonokat s erőt, melyek bennem vannak kötelességimet teljesíthetni is; de visszaijedtem,

midőn a sorstul nyert magas és független állásomat, magam oly csekély s mindentül igen függő személyemmel hasonlítám össze. Tisztán láttam: mily nagy szolgálatokkal tartozom hazámnak, melytől oly bő javakat nyerék, s keserűn érzem gyarló, tehetetlen voltomat, mely egy még sokkal alacsonyabb hatáskörhöz kapcsolt kötelességek teljesítésére sem lenne elegendő. Tiszta szándékon s jó akaraton kívül — nem csalhatám meg enmagamat — semmi egyebet nem találék keblembem, a minek hasznát vehette volna a haza. Tiszta szándék s jó akarat azonban velem üres agyúval, kibem nyílt szemekkel látáson kívül, józan ítélő tehetség éppen oly kevés volt mint előítélet, csak szaporán megismértete ily igazságokat: „egy ember gyenge, habár még oly hatalmas is; divergens lineák soha nem jönnek össze; mindennek van közepe, magva vagy lelke“ s t. e. Másokhoz csatolni magamat látszott legjózanabbnak, s csak szaporán összehozott a barátság angyala oly rokon keblű honfiakkal, kikben királyhoz s hazához hűség éppen oly tisztán ége mint bennem, s kiknek tehetségeik az enyimeket sokkal túlhaladák. Hazánk eldarabolt, s így oly mély álomban dermedező, gyenge létét úgy láták s oly keserűn érzék, s oly nehezen tudák tűrni mint én; s így a hon halál- vagy élet-symptomáit s azon módokat kezdénk vizsgálgatni, melyek által a közönséget szolgálhatnók, s azon nagy gondolat, mely a törpe születésű ajkait gúnyoló ránczokba vonná, a félénket pedig megsemmisítné, t. i. *honunkat ájultságából életre visszahozni*, büszke önérzéssel mondhatom, elért szívünkben. S valóban nem elbizottságbul, mintha csak mi lennénk képesek a lelketlennek látszó testet felébreszteni, hanem mivel azok, kiket még jobban illetne ezen dicső tiszt — fájdalom — önbálványokat s inkább másokat szolgálnak mint a hazát, vagy oly vakságba merültek, hogy a hazát úgy is igen egészséges, ébredt s erősnek tartják.

Sok van mulaszthatlanul teendő, a mit a haza javáért sem a kormány nem tehet, s jó hogy nem teszi, mert ez az önkény ellenzálaga; de a nép sem eszközölhet, s őrangyalunk mentsen ne is eszközölje, mert abbul anarchia támadna; s így azok végbevitale egyenesen azon egyes honfiakat illeti, kik súlyosb hivatali terhektől menten, független létben gyönyörködnek a haza javaival.

A multban nemzeti nagyságot, legalább olyant, melyen a magyar túl ne emelkedhetnék, ítéletünk szerint nem találtunk, mert a mult nagyságnak köemlékek s roppant épületek romjai egyedüli tanui; minden egyebek, mint könyvek, mesterművek, közhasznu találmányok az idő által elenyésznek, nevezetes építmények hijával pedig, melyek századokon hatnak keresztül, egy nagy nemzet vagy fejdelem sem volt még; de hazánkban olyasokat nem lel senki. Azon néhány felleg- vagy mocsárvár, sőt még az annyiszor magasztalt Visegrád maradék falai is, költői képzelet nélkül — mely ugyan a debreczeni pusztákra is varázsolhat spanyol kastélyt — nem mutatnak egyébre, mint kis urakra és szegény királyokra.

E tisztára hozott meggyőződés a helyett, hogy elszomorított volna, inkább felvidámított s így vigasztalánk magunkat: „hála az egeknek, úgylátszik, még fiatal nemzet vagyunk, nekünk nem fénylik a mult, ellenben más nemzeteknek nincs jövődjök; — kik szerencsésbek?“

Ezen állítást, mely már a Hitelben is előfordult más szavakkal, te kedves barátom, Taglatatod 16-ik lapján egy *szerencse-veder*-okozta történet által nevetségessé akarád tenni, azt állítván: *megfeledekzem még kereskedési tekintelben is nemzetünk állásáról az akkori időkhöz képest, p. o. I-ső Mátyás s Nagy Lajos alatt.* Erre csak azt felelem: a nagyságruli idea különböző, s én arrul nem tehetek, ha igen nagynak nem látom azt, a min mások bámulnak, s arrul sem, ha valamely magasságot nem az akkori időhez képest, mint mondod, hanem magában tekintek. Általányosan pedig azon, a külön ítéletekben számtalanszor ismételt eszméltetésed: „*az időhez, körülállásokhoz képest*“ józan ítélet hozásra igen veszedelmes. Jóllehet egy 5 esztendő s gyermekce 3½ lábnyi magasságu, s bármily jól hegedüljön is — mint van példa — mégis csak kicsiny ember azért s gyenge hegedős. Rövid időhez képest igen tágult, szebbült Pest városa, azonban nevezetes szépségü nagy városnak még sem mondhatni. Tiszántúl sok gazdasági javítás jött divatba a körülállásokhoz képest, hanem azért a tiszántúli gazdaságot általányosan példa gyanánt nem hozhatni fel; s éppen így nem hiszem: hogy a Mátyás s Lajos alatti időket, melyeket úgy ismérék mint te, ha az „*akkori időkhöz képest*“-et kitöröljük,

mint nagyság ideit lehessen példaképen józanul idézni. Más nemzettek legalább — mint valahai magasságunk egyedüli igazságos birái — ily magunkat tömjénező nagyságrul semmit sem tudnak. Hogy sok elkeseredett hazafi háta mögött keresget valami fényt, mert maga előtt minden beborult s csak sötétet gyanít, azt igen átlátom s megbocsáthatónak tartom; hanem benned, ki igen jól tudod, hogy elszánt hazafiság a legfeketébb éjt is mily szép reggelre viraszthatja, benned mondom, nem érthetem: szebb reményimet a magyar honnak egykori magasb állásáru egy lotteriával mikép hasonlíthatod össze? Ki már tizszer nyert, az tizenegyedikszer is nyerhet még, ki pedig már egyszer élt, az nem él másodszor. S ha én — tán csalódásban — szegény anyahazánk éltét azon okoskodás szerint, hogy élhet, mivel nem élt még — — — — hosszabbítani, s magam s kevés jóakaróim övendőbe-tekintésünket reménysugárral fel kívántam eleveníteni, — — — tenéked kelle az édes báj kettétörésére hideg gúnynyal fagyasztani meleg érzésimet?

De térjünk ismét a tárgyhöz, s ne felejsük, e sorokat olvasván, több esztendőre visszagondolni magunkat.

A multban oly nagyságot, melyet siratni lehetne, ítéletünk szerint nem találván, elfojtottuk magunkban azon sajnos gyengeséget, melyre az emberi nem oly hajlandó: „szorgalmas munkásság helyett henyélve lefolyt időkbe merülni“ s inkább a jövődőt tartánk szemünk előtt.

A sötét jövődő pedig kizárólag csak azon feltétel alatt mutatkozik biborszínű távolban: *ha a magyarság közértelmesség által fejlőd ki tökéletesen*. S minél mélyebben vizsgáltuk a haza lakosát, szomszédközötti állását, geographiai helyzetét, természet-ajándékát s több cfélet, s minél jobban törekedtünk kitanulni azon okot, melybül áldott következtéseknek kellene a honra áradni, annál tisztábban látszott előttünk — a mi végre tökéletes meggyőződésé lőn — hogy minden lehető előmenetelünk kirekesztőleg értelmességi súlyunk nagyobbításában s csinosodóbb nemzetiségünkben verhet tartós gyökeret; hogy minden, a mi nem áll valódi nemzetiségen s valóságos — minden előítélet s szemfényvesztésektől megtisztult — értelmességen, alaptalan, s előbb-utóbb bizonyynyal elbomlik.

1822-ben az idők folyamata s bizonyos esetek felébreszték „az ébren szunnyadozó” vagyis inkább az alunni igen szerető magyart, s valódi honszeretetet s önbizakodásu erőnek jelei mutatkoznak itt-ott; s bennünk mind erősb hitté vált: hogy ha valami felemelheti még a hazát önboldogságára, ura örök dicsőségére s hozzá illő magasságra, az semmi egyéb nem lehet, mint *nemzetiség s közértelmesség*.

A sarkalatos, nagy ok tisztán feküdt előttünk; hanem a „mikép s hogyan” nyithatni meg a gazdag kútfőt homályban maradt.

Magyarosítani! De mikép s mily eszközökkel? A világon minden csak superioritásnak enged, ez szoros tudományi törvény, s a magyar, szinte mindenben csak tanuló lehet, s tanító csak igen kevésben. Ki kell tehát tisztítani előbb a magyarságot minden szennyeiből, hogy elfogadható s idővel követésre méltó is lehessen. Hanem megint ezt mi módon valósíthatni oly hazában, hol annyi az előítélet, s oly kevés a valódi élettudomány? Előítéleteket kiirtani s valódi élettudományt terjeszteni pedig mily eszközökkel lehet, geographiai szerencsétlen helyzetünkben, mely minket szinte minden közösüléstől elszigetel, s a nemzeti versenygés — melynek más nemzetek legfőképp köszönhetik csudálatos kifejlődésöket — hasznos gyümölcsöt velünk nem is sejteti? Külföldet kevesen járlák, s ha járták is, nem ismerik; vagy ha elsősegi tisztán ismeretesek is előttök, hátramaradt szegény hazájokat nem merik bátor egyenességgel oly színekkel festeni, mint az nekik jelent meg; s így kellőképp nem ismervén s tulbecsülvén honát s magamagát a jámbor itthon-ülő földi, ítéletihez s tudományihoz makaesul ragaszkodik; mert azokat legjózanbak s életre legvaló-dibbakknak tartja; oly tágos tükörnek készítésén pedig — melyben mindegyik tisztán ismérhetné magát meg, elsőül-utolsóig, ki a hazát tudva vagy tudatlan tapodja, a közjón vak hévvel ront, vagy azt hideg gunynyal önti le, vagy a mi legközöségesb, henyélve here gyanánt teng s a t., — oly roppant tükörnek, melyben mindazon számtalan hiven találná magát ábrázolva, kik igazságos s nemes lelkők súgtában azt hiszik s hirdetik: „honunk minden lakosinak áldott a sorsa, mert magoknak, sok birtokban szülötteknek, hála Isten, jól van dolgok”; szóval: ily remek s legszükségeseb munkának létesítésén mi kevesen csaknem kétségbe estünk.

Azonban azon *izlés* — nem akarom egyébnek nevezni — inkább sikertelen fáradni a köz- és haza javáért s felemelkedésiért, mint sikerrel önhaszon és személyes magasb állás végett, nem engedé elolvadni tiszta szándékunkat férflui keblinkben. Mélyen éreztük: rajtunk a sor jeget törni s megkezdeni a nehéz munkát; nem toltuk mi a kormányra, hogy elpuhultunk, elnémetesedtünk; mert miért engedték azon méltatlanságokat végbevitetni magunkon; nem vetet- tük mi a szántóvető, polgárság s tehetetlenebb nemességre hazánk alacsony állását s közértelmességünk csekély létét; nem kárhoztattuk mi eldődinket, hogy jó tengerpartig nem vittek minket, ha vihettek volna, midőn

A félvilággal szembe szállott

Nemzeteket tapodó haragjok s a t.

s nem panaszkodtunk mi az ég végzési ellen, hogy szertebonczolt hazánkat egy testbe szorítá egyéb külön színű nemzetekkel; nem kerestük mi sem a sors határozásiban a hibát, sem más felekezettűek szemeikben a szálkát; hanem egyenesen magunkat s velünk egy- rendűeket vádoltuk hátramaradásunk s hazánk alacsony állása miatt. Rémvázként szolgáltak a véletlentül nyert számos áldásink, melyek úgyszólván, szemrehányák oktanul pazarlott legszebb esztendőinket természeti idomaink fejletlen parányiságát, már a bölcsőben talált nevezetes vagyonink észnélküli eldarabolását, s midőn már szinte gyűlöletre méltóknak kezdők itélni magunkat, semmi egyéb mint a még hihetőleg előttünk fekvő élet s mindazon jó, melyet még létesit- hetni remélünk, s erős akaratra gyámított tiszta szándékunk menté- nek meg az önvád türhetetlen fulánkítul. De midőn azt kelle tapasztal- nunk: hogy a velünk egyrendűek nagyobb száma, s kiket az Isten hasonlíthatlanul szebb tehetségekkel áldott meg mint minket, még hasztalanabbul éltek napjaikat, s munkátlanság, izetlen örömek, tudat- lanság, rendetlenség s unalom közt vénültek meg, akkor, megvallom: hiuságunk alighogy valami belső megelégedést nem éreztetett volna velünk, ha egy szebb ösztön tüstént nem birt vala egy hozzánk méltóbb elhatározásra: kötelességinket, mert eddig jól nem teljesítettük, s éppen azért, mivel oly kevesen vagyunk, jövőendőben kettőztetett

erővel s állhatatossággal végbevinni. Őrajtok magasb állásuakon, sokkal több vagyonuakon, hosszabb életúeken lett volna a sor — a helyett, hogy minket kisebbeket, tehetetleneket, ifjabbakat állati életek vagy életi álmok által, úgyszólván, inficiáltak — például előttünk járni, a királység támaszai s hon oszlopai lenni, a mik lenni nem tudtak. S ha köztük csak kevesen tölték be valódi becsök által az idegen-irigylette helyeket, s akkor is egyesítés s minden erőnek egy fő célra összesítése helyett, inkább egyedül s így sikertelenül fáradtak tisztköreikben, midőn a nagyobb rész bágyadt kábultságában alig mutatott egyéb életerőt, mint lábbal tiprását legszebb jusainak: azért mi szent kötelességink teljesítésétül még nem hittük felszabadítva magunkat, s nem mérvén gyenge erőnket, gyarló tehetségünket, hanem bizván szándékunk tisztaságában s Isten segítségében, oly érzéssel fogánk a nagy munkához, mint mikor egyedüles ember orvos-tudomány s gyógyszer nélkül rideg pusztán halálos álmokórságban fekvő felebarátját leli, s azt addig ápolgatja s iparkodik visszahozni életbe, míg tudós s tapasztaltabbak érkeznek.

A hon vizei korlátlan dühökben mindig öntsék el az ország legtermékenyebb vidékeit, s az örök posványok méreglehelő önkényök mindig kint s halált szüljenek? Severin bércei s Duna kőszirtei mindig gátolják a világ egyéb lakosival közösülésünket? Szabadság-ruli idétlen képzetünk s törvényink bal magyarázata századokig tiltsa tőlünk el a közösülés kellemi? Egyetlen egy sovány esztendő gyászba borítsa jövődőben is — mint már annyiszor — a fél hazát? A népre vetett idomlag oly csekély adó, mind terhesb legyen idő folytával? A haza szivét, Buda s Pestet, álló-hid soha ne kösse egybe? S elbomolhatlan színház örökre meg legyen tagadva azon nemzettül, melynek nyelvén kívül, úgyszólván, semmi sajátja? — — — — —
 — — — — — Hát annnyi fundációink — —? — A földművelés jobb ismérete soha ne ruházzon zöld színt naptul aszott meztelen pusztáinkra s avar fenyereinkre? Manufactura, fabrika, kereskedés hazánk gazdagságát soha ne emelje magasbra? Külföld előtt mindig isméretlen maradjon a magyar? s több eféle.

Nem, nem! szebb létre méltó hazánkknak ki kell vetkezni e szánakozást vagy megvetést érdemlő szennyeibül, s mi ily égető, a

19-dik századra s keresztények közé többé nem illő, szégyeneket henyélve s karnyugva tekinteni tovább nem tudtunk. Semmi esküvés, csak honszeretet s kötelesség-érzés által egyesülve, megállapodtunk néhányan: mindent elkövetni, vigasztaljon bár remény-sugár, bár nem, a mi tőlünk csak telik; mind azt, a mit fentebb említék, s még tizannyit, a miről egy szót sem szóltam, — jőlehet, honunknak rá nagy szüksége van — mozgásba s életbe hozni.

Te most, barátom, hihetőleg nevetsz, — — eszelősnek gondolsz s imigy szólsz magadban s később tán még nyomtatni is fogod: „ily óriási munkákat egy-két ember akar végbevenni — — s ilyesekkel még kérkedni is mer a szemtelen — — — —“.

A mire én azt felelem: hogy valamint az elkorcsosodás s tudatlanság azon ok, melyből mindenféle számíthatatlan rossznak szükségképen következni kell; úgy a nemzetiség s közértelmesség azon nagy ok, melyből előbb-utóbb mind az, a mit említék, s még tizszer, sőt százszor annyi, minden bizonynyal következni fog.

Azon sok újabb remek munkák, melyek a külföldet s főkép Britanniát dicsőítik, szorosan véve nem kirekesztőleg a mostani élők vagy csak rövid idő előtt elhunytak eszközlési, hanem lételők már a mult századokban gyökerezik. Mily számos előítéleteken kelle diadal-maskodni, hány balisméretet eligazítani s józanítani, mennyi egyes szerencse-próbálókat egy nagy célérés végett egyesíteni előbb, hogysen egy tökéletes linea- vagy gőzhajó készülhete; — roppant vas-hidak s utak egy testté forrasztathák az országot; a szántóvető kis kertté változtathatá a természet kezeiből kopáron átvett szomorú vidékeket! s több eféle.

Mennyi temérdeknek kelle valóság s életbe lépni előbb, hogysen ilyesek végbevitelérül némi hihetőséggel csak álmodni is lehetett volna! A bámulásra méltó szigetnek mindazon csudái, melyek előtt az igazságos ember megilletődéssel nyúl süvegéhez, egy Bacon, Gibbon, Young, What, Smith s t. i. lelkéből vevék valódi eredetöket, s nem annyira azok eszközlési, kik a józanon rakott alapokra állíták csak remekeiket. Oly mélyen fekszenek azonban az igazi nagyság fenékkövei, hogy azok mindenki szemeibe nem könnyen tűnnek, midőn a supraedificatumokon bámul a sokaság.

Te is, tisztelt barátom, tudom mint sok más, szívkeserőséggel nézitek a civilisált nemzetek sorában oly alacsony állását honunknak. Ti is szeretnétek látni rakoncátlan vizeink fékülését, mocsárink kiszáritását, honunknak vasut által az Adriai- s Dunánk megtisztítandó medrével a Fekete-tenger szoros egybeköttetését; nektek is jól esnék kemény utakon repülni, midőn most annyiszor helybül sem tudtok mozdulni, vagy halálos unalommal lézengve zúzott testeitekbül szinte kirázódik a lélek; ti szívetek is reszketne örömtül, ha legelső palotátul a legutolsó kalibáig mindünnen bőség s mosolygó kép tűnnék előtökbe; ti is szeretnétek, ha a népen fekvő adó könnyű lenne, s az kétannyit tudna elbirni nevetve; s mennyire tágulna kebletek, tagadhatod-e barátom, ha álló-hid Buda s Pestet, a hon eldarabolt szívét, örökre egybekapcsolná — — — s nemzeti színházban Thalia s Melpomene magyar nyelven üdvözlené a nemzetiség, hon-szeretet s jobbágyi hivség halhatatlan tetteit! Mily meglegedést szülne bennetek, haza oltárára rakott áldozatink valahai haszna; mennyire vidámitná fel lelketeket, ha ábrázatlan pusztáitokon árnyék alatt legelnének nyájaitok, gulyáitok; s művészet s kereskedés gyarapitná mind a szegényt, mind a dúst! S mily különböző érzéssel élnétek napjaitokat, ha nyugottul-keletig, nagy s kicsiny ismerné a magyart, s mély tisztelettel említné nevét s a t. Tudom barátom, te mindezeket, nem különben mint én, óhajtanád valósulva látni; azonban nem értesz velem egyet azon okokban, melyekbül ítéletem szerint egyedül következhetik Magyarország hihető előmenetele.

További vizsgálat.

Hogy pedig azon módokban, melyek által mi többen a most említett honi diszek magvát elvetni kívánjuk, te, tisztelt barátom, velem nem értesz egyet, s másutt keresed az okokat, mint én, azt onnan tudom csálhatatlanul: mivel te éppen azon okokat törekedel Taglalatodban gúny vagy gyűlölet tárgyaivá tenni, melyeket én, mint annyi remény-alapimat, a legmélyebbek közé számlállok. Ez azonban úgy áll-e mint mondom, vagy sem, csak egész munkám tartalmából tűnhetik szembe.

Abban állapotunk meg néhányan, mint fentebbi cikkben mondtam: „minhasznunkat hátratevén, mindent elkövetni, a mi honunk javát valami mód előmozdithatná“; nehogy azonban kutainkat oly helyen kezdenők ásogatni, hol víz nincs, s így minden siker nélkül fáradoznánk: az ország valódi mibenlétét még jobb s tisztábban ismérni tartánk szükségesnek; ezt pedig úgy hittük legbátorságosabban eszközölhetni, ha lehetőleg elnyomván minden vakító hazaszeregetet keblünkben, s az anyatéjjel szítt számtalan előítéleteket, egyenesen azt tekintjük először: mily javakkal ruházza fel a Magyarhon lakosait? s csak ennek tisztába hozatala után keressük fel azon kűtfőket vagy ok-gátokat, melyeknél fogva oly sok vagy kevés jó foly a közönségre.

Igy cselekszik a jó gazda: megvizsgálja előbb termésit, s ha hiba van bennök, akkor nyomozza ki annak gyökér-okát, és segít, ha lehet. Így cselekszik az ügyes orvos: keresztül nézni iparkodik mindenek előtt a beteg test állapotját, s csak aztán keresi a nyavalya okát, s gyógyít, ha lehet. S így cselekszik szinte minden okos ember, ki javítani vagy gyógyítani akar: tekinti előbb az ideigóráiglani álladalmat, s aztán törekedik kifejtetni az álladalom mibenlétének gyökér-okát, s javít ha lehet.

Ily moralis diagnosis vagy pathologia — ha szabad így neveznem — látszott azon kalauz lenni előttünk, melynek utmutatása szerint legbiztosabban reméltük elérni azon pontot, honnan tisztán láthatni az ország valódi mibenlétét. S bár mindenki ez utat tartaná s követné! akkor valóban tiz esztendő alatt több vitetnék véghez, mint most századok lassu forgása után csak életre kaphat is; mert a helyett, hogy mindjárt javításhoz kezdenénk, most azt szükséges megmutatni előbb: „hogy javítás kell“. S ime létünk e meg nem ismerése azon leg és legmélyebb gyökér-ok, vagy ha még jobban akarjuk kifejezni, inkább azon „semmi“, melyből semmi sem következik, s mocsár mocsár, rossz út rossz út, kereskedésre nem alkalmas bor kereskedésre nem alkalmas bor, s számtalan eféle marad meg mint volt, vagy helybül csak csigaként mozdul.

Előre gondoláshoz és számításhoz, józan ítélet-hozáshoz s azon kívánat-kifejtéshez „valamit javítani akarni“, elég a dolgot ideig-óráigi

fektében tisztán látni; s nincs veszedelmesb s minden nagyobb előmenet- s javítást *megsemmisítő*, mint a körülállások s összeköttetéseket a dolog valódi mibenlétének ismerete előtt tekintni, a mi örök hasonlitgatások által végre minden józan ítéletet eltipor. „A pesti pornál még nagyobb a berlini; képtelen pusztáinknál még képtelen-bek Arabia homokai; szántóvetőink sokkal szerencsésbék, mint számos más nemzetek szántóvetői; igen is messze haladott már földművelési tudományunk, ha fekvésünket tekintjük s a t.” Minek mindezek, Istenért! Talán hogy mocskaink s előítéletünk közt még mélyebben alugyunk el, vagy magunkat már igen fényes állapotban higyük, mert mások még nagyobb homályban vannak! Elég tudni: „el van vesztve valamely csata“, hogy az, kinek semmi köze hozzá, lóduljon az útból; elég tudni: „Konstantinápolból Bécsbe Magyarországon utazni bajos“, hogy az utazó inkább más utat válaszszon; elég tudni: „a magyar bor igen sokszor elromlik, ha idegen földre viszik“, hogy Európa inkább francia borokat igyék; elég tudni: „magnásink nem igen törődnek a közjóért, s országgyűlésre sem mennek“, hogy a külföld ne igen becsülje őket; elég tudni, „hitel Magyarorszában nincs“, hogy a pénzes külföldi inkább töröknek adja pénzét mint nekünk s a t. Józan ítélet-hozásra elég tudni: „mily formájú s állapotú, jó, közép-szerű vagy tűrhető-e a tisztán előttünk fekvő tárgy“; ki lop, tolvaj, s az ok, mely őt lopásra bírja, akármilyen legyen is, a tolvaj nevet nem törli le róla; ki szántszándékkal öl, gyilkos, s a közönség őt nem az indító-ok, hanem csak tette után ítéli. Ki hat lábnyi, az hosszú; ki öt lábnyi, rövid; negyvenedik gradus feletti országok hidegek, harminczadik alattiak pedig melegek; a tengervíz sós, folyóvíz édes s a t., s az, hogy miért nőtt egyik hosszabbra, másik rövidebbre; miért hideg a polushoz közelebb vidék s meleg a távolabb; miért sós a tenger s édes a folyam s a t., mind ez sem a formán, sem a mibenlétben legkisebb változást sem tesz. Az ütés fáj, ámbár az égetés még jobban fáj; Olaszországban sok narancs terem, ámbár Portugalliában még több; ki márul-holnapra keresi kenyerét, szegény, ámbár az, ki mindennapi élelmét sem tudja pótolni, még szegényebb; Cseh-országnak művészeti értelmessége nagy, ámbár Britanniáé még nagyobb s a t.

Ezen itt előbocsátottak velejét átgondolván, mi is a jó gazda s ügyes orvos példáját követni tartottuk legtanácsosbnak, s ennél fogva nem tekintvén a jó s rosszat szülő okokat, hanem a Magyarhon valódi mibenlétét minden körülményi s összeköttetési nélkül, egyenesen csak factumokra állítók vizsgálati okoskodásinkat.

A magyar alkotmány, úgyszólván, minden áldásit egy épvelejű, fiatal, egészséges s gazdag magnásra összehalmozza. Ő a hon kedveltje. Képzeljünk magunknak egy olyant — nehogy azonban a hon-szeretet, anyatáj, első benyomások, a gyermekkor vágyai, a hatalmas szokás, vagy mivel jobbat nem látott s nem képzelhet, disqualificálják őt józanon s igazságosan ítélni — hagyjuk őt husz esztendőskorában ép ítélettel s minden homályosítóktul menten, a vizekből feltűnni. Járja be elég tehetséggel, de hazátlan, a föld vagy csak Európa néhány vidékit, s tudja meg végre, hogy van egy ország, melyről azt fecsegik: extra Hungariam etc., s hogy ő azon boldog ország kedveltje, kit pazérolva rakott meg a sors legszebb ajándékival. Sietni fog nyakra-főre minél hamarébb a haza szívét, a fővárost látni. Nem tudom, a hon mily kapuján lépend hazájába, de tapasztalni fogja: ha Austriából jó, hogy egy szebb országot hagyott el; ha tengeren, hogy igen hiányos s a honnal összeköttetésben alig lévő révpartokba ért; ha Törökbírodalombul, hogy egy a természettől rendkívül megajándékozott magas tartománybul egy egészségtelen, korlátlan vizek által rútul elbonczolt posványosságba lépett le; ha Erdélyből — mely bár magyar, még sem Magyarország, s tán nem is akar lenni az, habár mi akarjuk s óhajtjuk is, — hogy egy kertből sivatag homokokra jutott; ha Galliciából, hogy elhagyá a jó utat s nagyobb szorgalmat. Télen utazván — télszakot vesszük érkezte idejének, mert a nyár olyan mint a fiatalság, melyben minden jól megy — azt veendi észre: hogy úgy, mint valaha tán a paradicsomban szinte, minden a természetre van bízva; ha fagy s az idő száraz: halad-halad; ha enged s havaz: rab. Érkezik most Buda s Pest felé; s ha nyugotrul jó, egy szomorú, meg nem szűnő hosszaságu s rossz kövezetű utcán ballag lépve mig a Duna disztelen s undorodás-
okozó partihoz jut, hová minden szemét rakatik. Vendéglogadók igen rosszak; Pestre igyekszik, de nincs hid, legotrombább készülétű

hajókra ül, ha a nép salakjával birkozva elérheti azokat. Ha pedig éjszak, kelet vagy délről jó, s enged, sártengert kell átúsznia. Pesten néhány szép épületet lel, de kár, hogy sárban vagy porban állnak; a fogadók igen alávalók, külön-szállást bajosan kap. Keresi most az ország, a honi kincsek tárházit, s egyéb fő, de még kisebb városokban is közönségesen találkozható szemlélésre méltókat, keresi sokáig, de mit talál — azt az olvasó ítéletére hagyom; megéhezvén, a leg-alábbvaló vendéglőknél, étvágyat visszajeszítő mocskos barlangikban, csak jó bort s igazán sült zsemlyét is alig kap; megyen most theatrumba, de magyar nincs! megyen hát németbe, s a világ leg-céliránytalanabb színházába lép; megyen tovább a közbálba, s ott, ha tán kordovány vagy bagaria helyett czipőben jár, s mindent nem dicsér, megbántásnak teszi ki magát, melyet ha bajnoki mód eligazítani kész, nem egy, de sok ökölrel kell végeznie. Keresi most az olvasó társaságokat s a t., de hiába keresi. Az utcákat esőn, napon, szélen kívül nem mossa senki, nem szárítja. Érkezik a tavasz: a természet csudáiba merülve tiszta levegőt szíhatna, de körül belül nincs fa, a nevető zöld szín számkivetve, minden hamuszinű; s ha végre népes, szoros, zsidó-lakta utcán, — hol könnyen fel is szedhet valamit — tör keresztül, vagy homok-buczkákon s ronda sikátorokon túl, a nap majd minden óráiban halotti szekérrel találkozik, keskeny alléek s gyenge csemeték közt leli végre magát s a t. Ez a főváros! Jóságira megyen, s oly roppant terjedékű birtokbul nagy kincseket remél, de sokszor azon kérdéssel fogadják tiszteli: „nem hozott-e folyó költségekre pénzt?” vagy rossz árak, kevés jövedelmek, vízáradások, métely, döghalál s a t. kellemes hireivel töltik be füleit. A hol utazik, ha magyar a fogadós, bizony nem fogadják jól, s csak azzal fog élhetni, a mit magával hozott; mindenütt rövid és szűk ágyakat találand, s — hogy ezen leírásomban végtelen hosszú ne legyek — a hon kedveltje a rá halmozott physikai életkellemek foglalatját igen csekélynek fogja tapasztalni, midőn morális állásáról, hazt^h hideg vérrela gondolja át, így lesz kénytelen itélni: „sem a nemzetnél, sem a kormány-nál nagy fényben nem vagyok, a mi természetes; mert a velem egyrendűek nagyobb száma hosszas semmirevalósága által mind a nemzetet, mind a kormányt megvetésünkre kinszeríté, vagy szoktatá.”

S ily színűek levének vala csak kevés esztendő előtt az első benyomások, melyek a néhány hónapig honunkban tartózkodó, vizből ötlött magyarra hatottak volna. Ha pedig tovább marad vala köztünk s az országos erőmű lassu forgását, a legdúsbak s vagyonosbak szegénységét, s a javítások ellen vivó előítéletek számithatatlan seregét tökéletesen ismeri vala, akkor bizonyosan így kiáltott volna fel: „hát ez ama csudálatra méltó, felhőkig magasztalt ország“, s bámulta volna, hogy egy fiatal s annyi erővel bíró nép, mely valóban magasb állásra lenne méltó, oly *szívesen* vesztegel alacsony álladalmában.

Ha pedig nem a jobb-lét is az, a miért mindenki fáradoz, s nem a jólét azon czél, melynek elérésére egy józan országlásnak minden felett törekednie kell, mily lelki táplálékokat lelt volna köztünk a felhozott magnás! Mikép becsüljük elhunyt hazánkfiat? Van-e a hazában csak egy nevezetes emlék, mely a századok viharival megvíhatna, s valami megdicsőült, de emlékezetünkbul számkivetettnek hamvain méltán emelkedne fel, s az élőket nemes pályát járni serkentné. — Pedig „voltak nekünk sok nagy embereink, kik ha nem arany, rézoszlopokra ugyan méltókká tették magokat; de mindeddig, kilenczszáz esztendő után is! semmi országos jelek, dicsőségre emlékeztető s gerjesztő jelek nem látszanak; ellenben mennyi a bitófa“. — S hát mikép becsüljük a még köztünk lévőket, ha hosszú czimzetők s több eféle nincs? Mindezeket átgondolván, tán így okoskodott volna: „azon ember, ki legmegbecsültebb s legtöbb életjával bir, az a nemzet kedveltje; azon nemzet, melyben a lehetőségig legtöbb lakos becsültetik meg, és sok életjával bir, az az Istennek kedveltje; benem concentráltatik a Magyarhon java; de ha valaki más, hivatalt vagy czímet nem ruház rám, nagyon megbecsülve nem vagyok, s minden vagyonommal az élet csak igen kevés javait birom, én a magyar nemzet kedveltje! S így mily csekélyen lehetnek megbecsülve, s mily igen kevés életjót birhatnak még mind azok, kikre a hon kevésb áldási jutottak, vagy kiktől a hon áldási úgyszólván, megtagadtattak! Magyarország tehát nem kedveltje az Istennek, s nem is leend soha, míg fiai rokon szeretet s egyesült erejü fáradozásik által nem emelik azt szabad országok sorába.“

Siker után legjobban ítélhetni a kútfő ép, egészséges, elég s tartós létéről. Ha a sikerek hibásak, hiányosak, vagy szinte egészen elmaradnak, oly bizonyos mint $2 \times 2 = 4$, hogy a kútfőkben hiba van. Már ha szorosan sikerek után ítelnénk Magyarországról, még ez órában is, — habár mai állásunk a néhány év-előttivel alig hasonlítható, — a kútfőket módtalan hibás, igen elégtelen s némelykor szinte kiszáradtaknak kénytelenítettünk tartani; mert sem a physikai, sem a morális jólét tartalmát nem találunk oly szerfelett csekély mennyiségűnek egy civilisált vagy civilisatói praetensióval tömjénezkedő nemzet közt is, mint éppen Magyarorszáiban.

Igy látja a dolgot a minden előítélettől tiszta szem, ha értelmességi súlyok által világszerte isméretes országokkal hasonlítja össze a Magyarhont. Már ha olyas vidékekkel hasonlítottatja össze, melyeken csupa s olyas önkény uralkodik, mely még a közvélekedés által sincs némineműleg zabláva, akkor természetesen valami fényben tűnik fel; de mily szegény fény ez! Én legalább — s ez is izléstől függ — jobban szeretném, „boritná hazámat inkább örök sötétség, mint ily nyomorult fény“!

Hagyjuk azonban visszamerülni magnásunkat a habok közé. Elég kellemetlen volt jelenése, s főképp mivel oly számtalan magnáshoz hasonlított — s bár mondhatnám, *csak képzeletben!* — kik nem a tengerből emelkedtek ki, de nagy birtokok örökösivé szép névvel a magyar honban születtek. Kellemetlen volt jelenése, hanem igen használható, s mi is — hogy felfogjam megint beszédem fonalát — azt hittük, igen-igen használand; mert arra fog emlékeztetni minden vizsgálatinkban: hogy mi is oly hideg vérrel ítéljünk honunk állásáról, mintha vízből keletkeztünk volna ki, s vérünk — a hon javáért oly melegen égő vérünk — csak akkor forrjon a haza magasodását szomjazó szivünkben erős és állhatatos végrehajtó akarattal, midőn már a csendes s hideg fő kijelelé a kútfők hibáit s azon módokat, melyek által a kútfőket tágitni s gazdag áldásokkal buzogtatni lehetne.

Igy foháskodánk az egekbe: „adj Ur Isten tanácskozásra hidevért, s önts állhatatos tüzet ereinkbe végrehajtásra“!

S itt közbevetőleg mindenkinek tanácslom, foháskodjék fel

így némelykor; mert valóban legtöbb azért nem diszlik s virágzik a világon, s kivált hazánkban, „mert forró vérrrel fontoltatik, szalmalánggra lobban, s csigavérrel hajtatik végre“!

Lehetőségig hideg vérrrel kezdtünk a sikereket vizsgálni. Nemzetiségünket, szokásinkat fejletlen találtuk. Tudományban, mesterségben, művészetben iszonyu hátramaradtunkat tapasztaltuk, s hogy végkép hosszas ne legyenek, s a mondottakat s még mondandókat más szavakkal még egyszer, vagy inkább annyiszor ne ismételgessem, az ország szegénységén megijedtünk, s azt voltunk kénytelenek megvallani: hogy akármit tekintsünk is, a lelki s testi műveltség egész köriben A-tul Z-ig, mindenben nagyon hátra vagyunk; — ámbár egyszersmind annyi fiatalság, erő, idom s fogékonyiságnak vettük észre csálhatatlan jeleit, hogy nagy előmenetelink közelségét világosan láttuk magunk előtt.

Csalatkoztunk-e így látásunkban, azt csak a fényesb „Világ“ s idő döntendi el; de hogy teljességgel így láttunk, arrul szavamat adhatom, s arrul is, hogy hátramaradásunk ismérte úgy sérté lelkünket, mint szálka a szemet; a szebb remény pedig úgy melegíté keblünket, mint mennyei sugár a kétségbeesőt.

Következett most — miután átlátni kinszerítettünk, hogy összeleg csak kevés jó foly a magyar közönségre, ahhoz képest, a mi folyhatna, s így a haza beteg — azon vizsgálat: valyon miért beteg a haza, s ugyan mikép lehetne rajta segíteni?

A betegség gyökér-okát — mint fentebb már egyenesen kimondám — kirekesztőleg nemzetiségünk fejletlenségében s közértelmességünk csekély létében találtuk. A nemzetiség, magyarság kifejléséhez pedig, melyet az idő szelleme visz magával, kötelességink hű teljesítése által reméltünk leghathatósblag járulni, mint a közértelmesség tágitását egyesülés s elmetehetségek surlódása által gondoltuk legsikeresebben eszközölhetőnek. S így a hon beteg létén diadalmaskodást nem egy, nem kevés, hanem mindnyájunk egyesült összehatása s együttműködése által hittük valósíthatónak. A nemzetiség felemelése végett mindig elménk előtt lebegett: hogy *magyarok* vagyunk, s azok emlékeztében megújítottuk, több kevésb sikerrel, magyar születésöket, kik azt elfeledék már; s hogy nemzetiségünk mind nemesbre fejlődjék, s ne

alapuljon semmi egyében, mint minden homálytul kitisztult igazságokon, azt sem akartuk soha is feledni, hogy egyszersmind emberek vagyunk.

Központba-egyesítés, a mi, mint mondtam, leghihetőbben adhat gyakori elmesurlódásokra alkalmat, legbizonyosabban nagyobbítja a közértelmesség súlyát.

Példák által magyarosítani, mesterséges intézetek segítségével egyesíteni, ez volt vezér szándékunk s foglalatosságunk. Hogy pedig a magyarsághoz csak keveset tudánk édesgetni, sőt a leghosszabb bajszuak elfordultak tőlünk, az — ki kell egyenesen mondanom — azért esett, mert nem tárogatóval s dudával, s penészes szokások, káposzta-, vagy pipa szagával jártuk a verbungost, hanem hazafiságunkat valódi áldozatokkal páros honszeretetre, magyar nyelvre, — melytől megint a bajszatlan magyarok ijedtek vissza, azt gondolván a magyar revoltál, mert magyarul beszél — honszeretetre s honnyelvre mondom, mely egy nemzetnek, úgyszólván, lelke, s hiányink velős megismerésére s azok férfias orvoslására alapítottuk! Hanem ez utat meggondolással választottuk, előre tudván, hogy habár eleinte lassan haladunk is, s csak néhányan maradunk, idővel mégis minden hang és szag elmuland, s az igazság pártfogó hivei napról-napra szaporodni fognak. Elérjük-e azon időt — — — — arrul nem gondolkoztunk. — — —

Mesterséges intézetek által egyesíteni, ez volt, min megakadtunk. S gondolnád-e barátom, hogy sok főtörés s vizsgálat után, ezelőtt már vagy tiz évvel éppen azon balgatagságnak látszó *lóversenyzést*, melyet Taglatatodban, rövid látással, tehetséged szerint piszkolsz és mocskolsz, tartottuk egy ártatlan oknak, mely minket minden esztendőben legalább egyszer hazánk közepén egyesítvén, magunkat egymással s erőnkkel megismértethetne, s idővel a nagy nyilvánosság által az elnyomatott érdemet, vagy usurpált reputációkat emberben úgy mint lóban eligazítná. Nem titok — s azt soha nem kerestük — de tán te nem tudod, hogy mint érintém, vagy tiz év előtt sokan és sokszor gyülekeztünk nálam Bécsben össze — hol szabadsággal szüleimet voltam látogatni — egy Pesten felállítandó lóverseny végett. Magyarország közepén egyesíteni a honfiakat, s ez által a lótenyész-

tést s a t. előmozdítani volt a cél; a tanácskozás magyar nyelven folyt. — — — Akkor, midőn még mindent rózsaszínűbben látott ifjabb lelkem, s téged csak jó hirednél fogva ismértelek — veled találkozni óhajtván — nem hittem volna soha, hogy majd egykor, midőn a haza szívében engem összehozand veled egy általam más kevesekkel felállított intézet, te légy az, ki legindulatosabban keljen ki azon ok ellen, melynek következésében, mint a tapasztalás később mutatá, már sok azelőtt egymást alig ismerte hazafi barátságosan kezét fogott. A dolog azonban akkor egészen nem érhetett meg, s csak az idő fejté ki. S ha visszaemlékezem, hogy akkor is magyarországi szülöttek voltak előrehaladásunk legnagyobb gátai, valóban szinte megakad a vér ereimben. Vonjunk azonban ilyesekre vastag fátyolt, mert a nemesb lelkű kétségbeesvén, könnyen kárhoztathatná születése óráját. — — —

Hallom most rosszakaróim guny-kongását: „Lóversenyre alapíták a mélyen gondolkozók a nemzetiség nagyobb kifejlését, a közértelmesség tágitását, — furcsa methodus, meg kell vallani.“

Mire azt válaszolom: „A tiszta szándékuak nem lóversenyzésre, de arra, a mit az eszközöl, t. i. *egyesülésre* alapíták összebonczolt s így erőtlén hazájok lehető előmenetelét.“ A gyenge eszköz sokszor leghathatósb sikerü, s nem ritkán egy szikra félvárost semmisít meg; s nem kell mély gondolkozó, csak el nem savanyult s romlatlan emberi ész, átlátni azt: hogy minden, bár legcsekélyebb is, a mi concentrálhatná excentrica hazánkat, számíthatlan hasznót hajtani kénytelen. E felett a sok évi tapasztalás azt mutatja, hogy legyen az emberi előmenetek hosszú láncolatjában csak néhány tökéletesen kitisztult karika, a többiről is minden bizonnyal — pedig szinte magától — elvész a rozsdá, mert a tudatlanság s előítélet egymásra halmozása olyan, mint egy boltozat, mely legnagyobb erőnek is ellentáll, de legyen kivéve csak egy-két köve, s külső erő odajárulta nélkül is összebomlik magában.

Elhozta végre a hatalmas idő, mely a *kisded makkból, ha nem romlott és senki nem gázolja el, egy termő tölgyfát, sőt tölgyerdőt varázsol* az élők közé, az 1825-diki országgyűlést. A pillanati nyomásnak visszahatása nyilván bizonyítá be a világnak, hogy Magyarország

fejedelme nagyhatalmu úr, mert élő s fiatal, nem vén s megholt nemzetben uralkodik. Mibennünk pedig mily édes remények tűntek fel, azt betűkkel, mint érzésinknek oly tökéletlen tolmácsjegyeivel, nem írhatom le. Mennyi erőnek voltunk tanúi, csakhogy eldarabolt erőnek! Mennyi függetlenségnek, csakhogy tökéletlen irányzatu függetlenségnek! Mennyi szabadság-szomjnak, csakhogy tisztán el nem igazított szabadság-szeretetnek! s a t. Egy kis *egyeztető*, úgy látszott előttünk, elég lenne az eldarabolt, gyenge hazából erős egészet alkotni! S mind világosabban meggyőződött a napok folyamata, hogy nem csatlakoztunk, midőn a közértelmesség s nemzetiség kifejtését állítottuk a hon lehető előmenetele legmélyebb sarkalatjának. *Magyarosítani s egyesíteni!* Im ez vala mindig szemünk előtt, mert ez vagy semmi más, fogja emelni, s képes csak emelni urunk hatalmát, s honunk állapotját egy magyar fejdelemhez s egy magyar nemzethez illő s méltó magasságra. Irtózva hallotta sok magyar a közönséges helyen kívül és szokás ellen tőlünk tapasztalatlanoktól, kizokogott beszédünk alig érthetőségét; de hangja magyar volt, és számos rokon kebelre hatott. Voltak, kik mesterségesen szöve egy hosszú álélet képzeltébe, veszedelmes ujitásnak vevék a természet legrégibb törvényét, „az anyanyelvén szólást“! Jó gondolatokra, kacajra nógata másokat; mások komédiának hirdeték s a t., de eljő az idő, melyben a nevető rész elfelejtendi vagy emlékezetét megvetendi a közönség, midőn a jövődő a szónokok ügyetlenségének megbocsátand, kik a helyett, hogy magokat közitélet alá elszánták, inkább hallgattak volna, ha mások, ékesszólók, hozták volna némineműleg a tanácskozás nyelvét a természet útjára vissza. S egy-két tiszta szándéku ember, habár nem oly tudós is, e tárgyban mily fordulást tőn, tagadhatni-e?

Jött most a *tudós társasági* javalat, s néhányan sem többet, sem kevesebbet mint hazánk iránt tartozó szent kötelességünket teljesítettük; — egekbe emeltek — temagad illusztráltál verseiddel — s a kötelességi tetteket, mert oly ritkák — keserű mondani — nagylelkű halhatatlan tetteknek hirdeték, melyeken a sokaság, mint különös jelenésüeken bámult. S lesz valaha egy kor, reméllem, mely jobban fog csudálkozni azokon, kik magas állásaikhoz képest egy oly tárgytul vonták segédkezeiket vissza, mely a közértelmesség s

nemzetiség kifejtését oly hathatósan gyámolja, mint azokon, kik a nagy hasznot, melyet hajtanak, átlátván, ahoz erejük szerint járultak!

Javalatba jött egy más intézet is, mely szintúgy mint a lóverseny, egyesülésre vezet; s az, egy a haza közepén felállítandó *casino* volt, melyben a honfiak jöhetnek össze. Más javalatok is tétettek, s idővel, reméllem, életbe is fognak lépni. Mindünnen élet s erő fejlődött, a legnehézbnek kivitele könnyűnek látszott, s egy uj reggel kezdte viradni a magyarra.

Elforgott azóta mai napig az idő, s kiki tudja, ha mindenben honunk nem haladott is nevezetesen, sokban mégis igen előre hatott, s mennyi hasznos mag van elhintve, mely kis gonddal, kis öntözgetéssel, előbb-utóbb elmulhatlanul csirázni, virágozni fog. Engem legalább, ha öt, tiz, husz évvel tekintek vissza, s akkori álladalmunkat a maihoz hasonlítom, ámbár vesém jó állapotban nincs, a mai nap sugara mégis oly édesen melegít, hogy a jövőendő is vigan s bíbor színben mosolyg előmbe.

Most már, miután honunk állását s a közelebbi mult idők némely esetit egy-két fő vonással festém, arra emlékeztetlek, midőn engem „könnyelműnek, szelesnek, ok- és következés összezavarónak“ s a t., hirdetsz Taglatatodban, most mit felelhetsz mindezekre? Tán semmi egyebet, mint: hogy szándékim tisztaságát félre magyaráztad, s azt rontani iparkodál, a mit én s mások szent kötelességink szerint csak a hon diszéért, s mondhatom, oly nehezen, tudánk életbe hozni; mert ha igazságos lélek lakik benned, munkámnak csak eddig olvasta után sem fogod mondhatni: hogy honunk állásáru s körülményinkről nem gondolkodtam, s azokrul csak könnyelműleg és szelesen ítéltém s tettem, s hogy valyon én akarom-e következésekbül következtetni az okokat, s csúcsára állítani a pyamist, vagy talán te drága barátom? De azt sem te, sem én nem határozhatjuk el; arrul csak a közönség hozandhat ítéletet.

Nem mondom: „Semmiiben nem csalatkozom, és szeplőtelenül látom a következtések fenék-okait“, mert tudom, én is ember, s csak igen gyarló ember vagyok; hanem hogy könnyelműleg és szelesen anyaföldem mibenlétét soha nem fontoltam, s csekély lelki tehetségimet életem egész eszméletü folytában csak azon egyetlennegy

gondolatra koncentráltam s feszítettem: „mikép lehetne alacsony állásu hazánkat magasbra emelni“, arra tiszta lélekismerettel esküdhetem.

De térjünk a tárgyhoz vissza:

Magyarország egy régi vár; s éppen azért, mivel régi, sok nagy javításra s igazításra van szüksége. Ez a fő falakat illeti; már azon kisebb javítások s változások — melyek mostani közönséges izlés után, mert a nagyobb rész csakugyan több kellemmel akar élni most, mint ezelőtt, elmulthatlanul szükségesek — oly rendkívül számosak, hogy azokat rendben kijelelni, túltesz minden elmetehetségen. Tekintsünk, hová akarunk, mindenütt szükséges a javítás, s ki határozandja el: Péter-e? Pál-e? mi hogy áll, s min hogyan javíthatni? Egyik sem; az igazság létbe hozására sok elmének sok ideigleni surlódása kívántatik mellőzhetlen feltételül — — — — —. Én teljesen meg vagyok győződve: hogy Magyarország szinte mindenben szerfelett hátra van, s így nem igen boldog; mások azt hiszik erősen: „nincs a világon józanabb előmenetelű s boldogabb hon“; köztünk pedig ezernyi külön vélemények árnyékozása. Már ezek közt kinek van igazsága? Én szerényen visszavonulok, mert rész vagyok, s nem lévén uriszékek barátja, másokra hagyom az ítéletet. De kik lehetnek ezen igazságos mások? Külföldiek? Azok vagy nem ismerik a hazát, vagy ha ismerik, hátunk mögött kicsapongva, keményen ítélnék felőle, midőn képünkben mindent dicsérnek, jól tudván: ily módon boldogulhatni köztünk legjobban! Honiak? azok vagy felém vagy tőlem hajlanak; s így bíró e részben más nem lehet, mint az idő, mely sok elmesurlódás által némely igazságokat végre axiomai világosságba állít az emberek közé, min aztán csak a lágy eszüek vagy igen kemény fejüek tudnak kételkedni.

Volt nekem sok esztendő előtt Pesten átutaztomban egy különös álmom; ha szabad, elmondom. „Messze távolban számos nagy tekintetű, vénnél-vénebb urak, kiken hószin szakál lengett, az akkor élőknek egy vasládát látszottak kijelelni, s őket kérőleg s fenyegetőleg arra bírni, hogy az abban rejtező kincset egész elszánással s férfitü állhatatossággal védjék. Állottak a hív szó- és tanácsfogadók hosszú időkig a láda mellett, s bajnoki mód védelmezték, — sok el is veszett miatta; — míg azonban a rozsdá rágni kezdé a ládát, s

ők éheztek, fáztak, sokat szenvedtek, fanyarogtak mellette, s csak kevesen használhaták a vén láda oldalát garádkép. Szívszorongva szántam szegényeket, s mennyire álomba merülten okoskodhatni, úgy emlékezem, megszólítani kívántam őket: „vennék ki a ládában hiába heverő kincset, s adnák kamatra, mert — — — — —“ midőn egy mennyei fény minden szót elolvasztott számban, és szent rettegést ragyogó méltósággal az idők szelleme, — s gondold csak, magyar ruhában — a kincset őrző számtalanok közibe lépett, s felnyitá a vasládát, melyben semmi sem volt — — egy kis kézíraton kívül, s mondá: „kik benneteket annyi sanyaruság-tűrésre kárhoztattak: a régi tudatlanság s megöszült előítéletek atyái, nagyatyái, szépapái s harmad, negyed ősapái s a t. voltak, tekintsetek most valódi kincsekre, s olvasá: *„A magyar egy gyermek nép, most semmi, de minden lehet, mert lelki s testi erő rejtetik fiatal keblében. Minden lehet, ha át akarja látni, hogy semmi. Csak két ellensége van, az előítélet s elbizottság. Szép jövődő várja, ha — — — — —“* itt egy a magyar fővárosban ablakom előtt sárban elakadt német *furmán* tüdeit-fárasztó lovairakialtozásával felébreszte, — — — — s akaratom ellen is napestig feudális alkotmányunk jutott eszembe.“

Én ezt álmodtam, mások tudom megint mást álmodtak, s tán most is álmodoznak: hogy fényes palotákban aranyon, ezüstön fekszenek, ambrosiát esznek, nectárt isznak, s több efélét; midőn felébredéskor én azt tapasztaltam: a fényesb világ előtt rendre visszajednek a tudatlanság s előítélet fejr szakálu hősei; — a többi álmodók nagy része pedig azt fogja tán venni észre, ha felébred: hogy szalmafüdél alatt lakik, földön fekszik, korompélyt eszik, vizet iszik s a t. S ily ébredések, ha kellemetlenek is eleinte bár, kis időforgás után igen hasznosak, mert minden ijesztő s kecsegtető álomnak határt vonnak, s az ébültek létét egy kis munka s fáradozás után képzelet helyett valódi életjával ruházzák fel. A való pedig, akárki mit mond, többet ér a *képzeletnél*.

Már az ezernyi álmodók közt ki álmodik józanul, ki balgaton, ki lát ébredéskor tisztábban? azt én, te, vagy ki határozza el? kérдем. Te azt gondolod: belső, s külső kereskedés javitná sorsunkat; én pedig azt hiszem: csak birtokink józanabb felosztása, javított

törvények, gazdasági systemáink jobb elrendelése, s jó hitel után következhetik belső s külső kereskedés. Te azt gondolod: előmenetelünk csak részint függ tőlünk; én pedig azt hiszem: csupán tőlünk függ. Némelyek a külön nemzetek haladtát tekintvén, az országok fekvését tartják legnagyobb befolyásunak; sokan csak a kormánytul várják a haza minden boldogulását; én pedig azt gondolom: hogy szinte mindennek virágzása a lakosoktul s nemzettül függ. S számtalan ily álmot, képzeletet ki igazít el? Érintésem szerint senki más, és semmi egyéb nem, mint elmesurlódások; s ehez idő s hely kell.

S most, barátom, tekints velem még egyszer vissza az idők folyamatjában. Nem volt-e már nemzetiségünk szinte eltörölve, s csak kevés év előtt nem volt-e fővárosunk legnagyobb rondaságban? S hazánk több részei nem voltak-e sivatag pusztaságok! Ezeket nem tagadhatni. Hanem mennyi történt azóta fővárosunkban, mennyi az ország külön részeiben, s mily különböző benyomást kezd tenni Magyarország a külföldre, ezek is bizonyosak. Azonban mennyi erő veszett hiába el, és miért? Mert sem nemzetiségen, sem tökéletes értelmességen nem alapult s excentrice vitetett. Több év óta gyűjtök mind azon számos intézetek romjaibul, melyek Magyarországon, úgyszólván, csak fellebbantak s kevés idő alatt megint elbomlottak. Ha volna időm — a miből mi magyarok, ha kívánjuk szolgálni a hont, szinte előbb fogyunk ki, mint a pénzből, ámbár az sincs sok — rendre és szárazon előadnám „elbomlások minden okát”; azonban addig is, míg ezt tehetem, azt mondhatom: hogy teljes meggyőződéseim szerint, semmi egyéb, mint fenéktelen s excentrice vitelök volt oka enyészők- s haláloknak.

Idő s hely kell az igazságok kifejtésére. Az időn nem diadal-maskodhatunk, s csendesen kell bevárni mit hoz; a helyre lépni ellenben hatalmunkban áll. S ezen hely a magyarnak nem lehet egyéb, mint a természettől kijelelt Buda s Pest, mert ez a haza szíve, — — s legyen az rendben s dobogjon teljes életerővel, majd kilöveli a haza minden ereibe az élesztő vért.

Pest s Budára a nap legvilágosb sugárai alatt, mert csak a bűn keresi a sötétet, összesíteni a magyart, s hívni be a dús idegent, ez célunk; mert meg vagyunk győződve, hogy nemzeti egylelkű s

egytestüségünk által csak rövid idő alatt háromszorozni fogjuk vagyonunk s erőnket. Hallom néhány megijedtektől — mert hála az Égnek! sok ilves nincs — mit fog erre mondani

a kormány?

Concentrációbul lesgaporábban fejlődik a nemzeti közértelesség, s ez egyedül az országi gazdaság s erőnek valóságos nemző gyökere. „Union est force; division est foiblesse!“ régi eldönthetlen igazság, melyet a kormány jobban átlát mint mi. S ha régi időkben hyperstheniátul tartván, gyengítő gyógyszereket vegyített a haza ereibe, nem volt-e talán igazsága; mert gyuladás symptomái mutatkoztak-e valósággal vagy sem, azt ma ki ítélheti el a dologrul felelő elhatározottsággal? Ne is bajlódjunk azért a multtal, borítsunk arra fátyolt, s tekintsük inkább a jelenidőt, s annak szellemét átgondolván, nem fogjuk tagadhatni: hogy valamint mi jobbra változtunk, úgy a kormány is egész systemáját bölcsen megváltoztatá, s azt a természet örök törvényi szerint a jelenkor esetihez illőbbre szabá!

A legegyszerűbb erőmű legtökéletesb. Az országlás szinte egy erőmű, s annak lehető legtökéletesb kifejtése a kormány philosophiája; s így a fejdelem s egyesült Rendek legszentebb kötelessége az országlást a lehető legegyszerűbb elvekre állítani. Ez axioma. Látni fogunk ennek következtében sok erőművet derekasan forogni, mert egyszerűk; másokat rendetlenül mozogni s végkép megakadni, mert complicáltak. Tapasztalni fogjuk nemkülönben, ha a jelent s multat tekintjük, némely nemzetek ép s életteli magokban virágzását, másoknak ellenben lassu vérfolyás-okozta hervadását, a mint t. i. egyszerű vagy többszerű elvekre vannak állítva.

Ennél fogva igen átlátom, hogy az austriai közbirodalom számos fejdelmei a magyarságot, a ki nem fejlettet, vagy általunk hibás elvekre állítottat a több heterogen részszel egy egészbe olvasztani, s az ebből természetesen következő nagyobb egyszerűség által az országlást tökéletesb létre birni kívánták. S vádolhatni-e őket ezért igazságosan? vagy hogy alaposabban mondjam: szabad-e nekünk a miatt kárhoztatnunk őket, hogy magyarságunkat eltörteni

akarták, nekünk. kiknek oly számos nagyai magok vetkeztek ki önkényesen s édes örömet minden sajátságokból; nekünk, kiknek oly nagy része a legcéliránytalanabb maskarákba bujt, hogy latán nyelven szólott királynénak jobbágyi hivségét mutassa be; nekünk, kiknek legelső képviselői elégtelennek állíták a magyar nyelvet közdolgok vitelére, midőn az országlás egyszerűsítéséről támada szó; nekünk, kiknek szebb része szégyenlé a magyar szót hordani ajkin — — ! Erre is huzzunk vastag fátyolt, s megvallván: „magunkban volt a legnagyobb hiba, ne hagyjuk ezután megsemmisíteni nemzetiségünket; mert mikép kívánhatjuk, hogy másnak legyen gondja sajátunkra, melyen minmagunk tapodunk.“

Azonban egy erőmű, mert egyszerű, azért még nem jó, vagy mert számos részből van szerkeztetve, még nem rossz — erre példa egy lágy vasu balta, s egy jól járó ütő-óra —; s így egy országlás sem tökéletes azért, mert egyszerű, s egy sem tökéletlen azon egy okból, mert sokszerű. Az egész feladás csak a *lehető* körül forog, s bizonyosan azon egyerejű s hathatású gőzerőművek közt az lesz jobb, mely egyszerűbb; szint így országlások közt is. A jó mechanikus tekinti: félrevethetni-e ime vagy ama rugót, karikát s a t. az egész megromlása s tökéletlenítése nélkül? — — — s a mathesis törvényt kifejteni igyekezvén, — — félre teszi vagy meghagyja; így cselekszik a bölcs kormány is. Már lefolyt időkben szükséges vagy hasztalan karikának látszott-e a magyarság az austriai birodalom nagy erőművében, — — azt itt vizsgálni nem akarom, megelégedvén tudni: hogy nemzetiségünk jobb kifejlődése ma bizonyosan minden gondolkodó s részrehajlatlan ítélete szerint egy oly karika s rugó, mely nélkül az említett közerőmű nem mozoghatna jól.

S ezt a kormány igen átlátja, a miről nem is kételkedhetni, ha a közelebb esztendőök folyását hideg vérrel fontolóra vesszük; mert magyarosításunknak tán nagyobb gátai találkoztak magunk közt, mint a kormányban, mely azon nagy célát, t. i. a közbirodalomban lévő minden nemzetnek egy testbe olvasztását, most már egy ki nem vihető pium desideriumnak tartja, s azzal fel is hagyott.

Más a gallus vagy angol körüli eset. Tudjuk, azok is valaha számos és igen sokban különböző kisebb nemzetből voltak egymásra

halmozva, a minék ideig-óráig fenn is maradtak csalhatatlan jelei, — ha csak igen szembetűnő nyelvkülönbözésiket tekintjük, — s csak később forrtak erős és compact nemzetekké össze, de soha oly igen heterogen részt nem hordoztak keblökben, milyen Magyarország az austriai birodalomban. A kérdés az marad: „összeolvaszthatni-e más nemzetekkel az ásiai sarjadékot, önbecse lealacsonyítása, hogy ne mondjam megsemmisítése nélkül”? Ha a világ történetinek velejét vizsgáljuk, azt leszünk kénytelenek megvallani: hogy homogén s egy nyelvű nemzetek, habár elszakadtak is egymástul, legnagyobb hasznokra megint egyesülhetnek; de törzsök, nemzetek, olyan mint a magyar, melynek nyelve semmi más európaival, főkép szomszédéival legkisebb atyafiság vagy hasonlatosságban nincs, vagy magok által s magokban fejlődnek individualis magasságokra ki, vagy sarkalatjokbul dülnek el, s csak századok lassu lefolyta után emelkednek hamvaikbul új nemzetek; de soha egybe nem olvadnak. S ez a magam fentebb tett kérdésére a felelet.

S ha szabad mondani — — — az udvar s nemzet közti bizatlankodás valódi oka nem rejtezett-e legfőképp s mindig abban: hogy a nemzet önelolvadásátul mindig rettege, s meghalni irtózott; az udvar ellenben szerencsétlen látásában azt képzelé: „az erős és maga sajátságában kifejlett magyar veszedelmes.“ De hála az egeknek! lefolyt azon szomorú idő, reméllem nem is tér soha vissza többé. Nyilvános már, hogy a kitisztult magyar szellem és sajátság a közerőmű egészszéges forgásához szükséges, — — s napról-napra világosbra derül, hogy a fejedelmi nagy erőművész dicsőségére, azon rugót s karikát minden rozsdátul menten s ép erőben fentartani hív jobbágyinak legnagyobb büszkesége. Eljött az idő, melyben — midőn más nemzetek öntisztulásuk crisisében fertelmes convulsiók közt ingadoznak, egy oly hív néphez, mint a magyar, igen illik férfiúi egyenességgel s lepleztelen őszinteséggel szólni atyja urához; — tisztába van hozva azon igazság: hogy a fejedelem s nemzet jóléte s bátorsága elválhatlan s csak egy; s néhány gyáván kívül senki, tudom, nem kételkedik azon többé, hogy a király hatalma s dicsősége nincs helyezettve egy erőtlén, elbonczolt s elkorcsosult népkormányzásban; hanem csak virágzó, erős s egyesült nemzet hív szívében verhet valódi s örök gyökeret.

S miként is doboghatna egy nemzet szíve mindent elevenítő fiatalság s egészség erejével, ha fejedelme azt minden sajátágából — a mihez a meg nem romlott ember oly meggyőzőhetlen erővel ragaszkodik, — kivetkeztetni s vére eleven s természetes forgását gátolni iparkodnék? Csak oly gyengén dobogna az, mint haldoklóé! S ez nem pusztá vélekedési tárgy, hanem talpigazság, mely változni mindaddig bizonyosan nem fog, míg a most fennálló természet törvényei nem dülnek ki örök sarkaikból.

Nem gátolandja ennél fogva a bölcs kormány a nemzetiség s közerőnek kifejlését, hanem azt jó irányba fogja hozni; nem nyomandja el az élet forrásait, hanem azoknak áradozásit fogja óni a nemzetet; nem oltandja el az értelmesség világát, hanem őrizni fogja a hazát, hogy „lángba ne lobbanjon.“

Igaz: „minél több heterogen részből van alkotva egy ország, annál bizonyosb, hogy a nép nem fogja elragadni a fejedelmi gyep-lőt, de annál bizonyosb a közjó lassú forgása, s végre megakadása is.“ Már fejdelmekre nézve mi hasznosb s dicsőbb valjon? az erőt bölcsen zablázni-e, s az egész nemzettel gyorsan haladni a jólét, szerencse s halhatatlan hír magas polczára; vagy az elragadtatástul fél-vén, bilincsek közé szorítani az erőt, s egy időtte s molyrágta korcs nemzettel helyből nem mozdulni, ismételten sorvadni s az emlékezet könyvéből kitörültetni?

A gyenge sem hiv, sem hűtlen magában; mert ő semmi egyéb mint csak az, a mivé reménye vagy félelme teszi: szerencsés urához hiv, szerencsétlen fejedelméhez hűtlen. Nem úgy az erős, ki csak önkebliben hordja tettei rúgóját, melyre az idők esetinek hatalma nincs. S használja is bár az elsőket a fejedelmi ur, őket bizonyosan nem becsüli, s csak úgy veti félre, mint a nedvetlen czitromhéjt, ha térden csuszásiknak hasznát többé nem veheti; midőn a hiv erőseket csak zivatarban ismerheti meg tökéletesen, mikor a haszon- s királyi fénybér-lők, kik békenapokban mindenütt s mindenkor hajlongó fővel álltak, rendre eltűnnek, s csak azok tartják fenn minden megtámadás ellen a királyi hatalmat s fényt valódi bátorságban, kik, midőn a nemzet s király jusairul van szó, szemközt s egyenesen állnak a fejedelmi szék általellenében. Nagy s dicső csak erőből cred-

het, gyengbül — gyengeségbül — semmi egyéb ocsmány s undoknál.

S most, midőn mélyen tisztelt fejedelmünk, kinek székét a magyar hont ismerő s azt meleg szivökben hordó férfiak környezik, annyi újabb bizonyoságit adá, hogy „újrászületésünket hátráltatni nem kívánja“, s nemzetiségünk jobb kifejlését ön erőnkre bizza, a minél több nem kell, bocsátkozzunk azon eddig oly kevéssé ismert édes örmézésnek, hogy valahai nemzeti nagyságunk képét a jövendőben tekintsük. Ez nem csalfa kép, valóban nem, mert egy telivérü s erő-tül pezsgő nép, ha egyesül s akar, nemzeti s értelmességi súlya által annyira kifejtheti s oly magasságra emelheti maga-magát, hogy néhai szerencsésjének s valódi fényének legkicsapongóbb képe sem lenne hyperbole; midőn ellenben az is bizonyos: hogy a nép tudatlansága s országos képviselőinek elégtelensége még a legrepublicanusb fejdelmet is végre önkényes urrá válni kinszeríti — mint-hogy gyermekeket sem engedhetni tűzbe vagy vízbe ugrani, s ha máskép nem lehet, hajoknál fogva kell őket visszarántani a veszedelembül.

Eltiporni minket többé nem akar senki, — s nem tiporhatna el tán senki, ha akarna is, mert nagyon erősekre nőttünk már; de hála az egeknek! bilincs nélkül nőhetünk, s fejedelmünk sem kívánja korcs s gyenge létünket, hanem hogy erősek s magyarok legyünk, a mik lenni akarunk is, hogy annál erősb, hivebb jobbágjai lehessünk, mert ezt tanácsolja eszünk, erre kíszt szívünk.

Nem fogja a külföld — ha e sorokat tán valaha olvassa — megvetni azon népet, melynek legmélyebb érzelmit én itt, úgy gondolom, világosan kinyilatkoztattam, s melyekről kezeskedni fejemmel is merek; hanem emlékezvén, mily meleg hűséget fejte ki a magyar 1741-ben még akkor is, mikor egy álmérszetbe volt burkolva, arrul lesz bizonyos: hogy azon törvényes fejedelemnek, ki népét az örök végzéstül rendelt helyzetibe visszaiktatja, csak az véthet, ki előbb az egyesült nemzet sirjára tud hágni.

Én pedig egyenesen megvallom, — s titkot ilyesbül soha nem csináltam, hanem mindennek mondtam, ki csak hallani akarta, — hogy sem változékony kedv s fellobbanó szenvedelem, sem lovakhoz

vagy első emeletbe helyezett kávéházakhoz kicsapongó vonzódás nem birt engem s más keveseket azon kised intézetek alapítására, melyek, mint tudva van, itt Pest-Budán, hazánk közepén, csekély gyökereket vertek már kevés esztendő óta; hanem, hogy hideg vérrel átgondolt rendszerrel, municipalis alkotmányunk által 52 részre oszlott hazánk erejét mesterségesen egyesíteni kívántuk, s a külön felekezetek, hitvallások s kisebb nemzetek divergentiáit honszeretet-érzésben összeolvasztani reméltük, mely minden becsületes ember mellében hangosabban szól, mintsem hogy azon számtalan agyag sorsához kötött, kis hiúság, türedelmetlenség, álsajátság s több eféle gyengeségein előbb-utóbb ne diadalmaskodnék.

A mi eddig sem okos ember, sem kormány előtt titok nem volt, mert azok igen jól átlátták, hogy oly szerencsés helyzetben születtek, mint mi vagyunk, annyi állhatatossággal csak nem áldozandjuk fel rövid éltünk legszebb esztendeit, s magunkat annyi sárral, a mennyit kelle tünnünk, dobati nem engedendjük, egy pár sovány gebe pályáztatása, vagy pipafüstben üldögelés végett, hanem hogy bizonyosan valami magasb s nemesb czél melegíti keblünket, mely oly könnyen, egyesek visszavonási, mások rágalmazási s annyinak utban állása miatt még nem hidegül el — — — s a mi eddig titok nem volt, mint mondom, most ezen fentebb említettek által tökéletes világosságra jő, s ez azon atyai állásban, melybe szeretett fejedelmünk helyzé magát általellenünkben, csak igen hasznos lehet, — s erre te adál alkalmat, barátom, a mit igen igen köszönök.

Természetesnek találtuk, hogy jelenésünk annyi elaludt, kötelesség-felejtett s állati magnás közt eleinte figyelmet gerjeszte s méltán; azonban tudtuk, nem szurand szemet sokáig, mert éreztük belsők tisztá szándékát, s egyetlen egy lépésünkre sem tartottuk szükségesnek keresni sötétet. Voltak, kik eszelőseknek, dühöseknék tartottak — valamint egy-helyt-álló plánták, ha gondolkoznának, még a hideg vérű csiga mozgásit is rettegnének — hanem csakhamar kitűnt, s idővel még jobban tűnend ki — a miről tökéletesen bizonyos vagyok: — hogy a soktul eleinte nyavalyának vélt düh, nem volt egyéb mint élet, mely talán azért mutatkozik gyuladást gyaníttató biborszínben, mert a képnek hátrésze oly halavány volt, mint a

halál, s így elevenebbnek látszott, minthogy minden szín világosb árnyék mellett.

Ne higyjük, a kormány az otrombát, a tudatlant kedvelné, mert senki sem kedveli a szegénységet, s ép velejű embereknel nagyobb kincse a kormánynak nincs; hanem legyünk inkább meggyőződve arról, hogy azon hiedelem: „a kormány nem kíván tudatlanság s otrombaságnál egyebet“, azon számos bujósdi ajtócskáknak — melyeket rendre előadni a Hitelben ígértem már, de nem vala időm — tán legnagyobbika. — Hányat ismérek — s kérlek ne kételkedjél s higyszavamnak, mert bizony megnevezem őket — kik mindenben, a mit tudni kellene, járatlanok, s hosszú éltők folytában nem tettek magas állásokhoz legkisebb illőt is; s miért? „Mert nálunk a kormány mindent elnyom, vagy hátráltat; s mindennek elbomlani kell“, — így fecsegnek —; s azt akarnák elhitetni velünk, a kormány oka szűk eszöknek, bárdolatlan viseletőknek, vagy tán éppen vagyonok tékozlásának s állati éltőknek is, — midőn nincs oly erő az istenin kívül, mely egy egészséges s szabad embernek elme- s testi tehetségei kifejlését gátolhatná, ha akarja; hanem az a dolog veleje, hogy sokszor *nem akar*, s inkább másra keni a hibát.

Mi pedig, úgy hiszem, kik néhány esztendő óta kisedet intézetinknek mind nagyobb kiterjedést adtunk, s azokat szinte naponként egy-egy téglával magasbra emeltük, valami hihetőséggel tudhatjuk: a kormány mennyire szegzi magát előmenetelink s közjóra czélzó fáradozásink ellen. Nekünk is számos propheta jövendölé nagy bölcsen intézetink szapora elbomlását, nekünk is számos lágyvelejű s nyúl-szívű tanácslá életünk s erőnk valami egyébre fordítását, mert „nálunk — így okoskodának — minden fáradozás hasztalan, minden munkálódás sikeretlen, mivel a kormány, a szegénység s tudatlanság bilincsei közt kíván tartani“ s a t. Ily mély eszüek s ily kemény keblüek azonban nem ijesztének vissza minket, mert tapasztalásunk volt, háboruban is hány jövendöli a legrosszabbat s a csata vesztét, mert elhült párájok melege; s így előre látható volt: itt is sok lesz a mindentül féltő s a semmitül rettegő, mert szándékok nem tiszta s erős állhatatos akaratok nincs: nem ijeszthete, mondom, vissza mind azon hiába való menlemonda, melyek vázként rakattak előmenetelink utjába,

s nem gyengíté szándékunkat; mert tudtuk, nem isméri a kormány sokáig azokat félre, kik minden tetteik s gondolatikról magok vonják le a fátyolt, s a legvilágosb napra állítják magokat. Oly rövid látást pedig nem tudánk feltenni egy bölcs kormányról, hogy oly földesurak egyesült munkálkodásiktól tarthatna, kik fejenként 20—30 ezer birkát teleltetnek, s a közrend s csend fentartása végett jobban vannak fizetve mint akármelyik ministere, s egyébbiránt is vagyonokkal, ha fejökkel elillantnának is, kezesek; nem tehetünk mi fel egy régi kormányban oly insequentiát, hogy a jó következtetéseket vártonvárván, az okokat, melyekből azoknak folyni kellene, tiporhatná el, t. i. hogy a Magyarhon, adó és védő tehetségét nagyobbítva látni érzékenyen óhajtván, a legtehetősb földesurak iparkodási ellen, kiknek az ország mibenlétére legnagyobb befolyások van, hárihatlan gátokat szegezhetne; — nem tudtuk mi azt hinni, hogy egy oly igazságos fejedelem, mint koronás urunk, ki éjjel-nappal dolgozik, oly hazafiakat veszedelmeseknek tarthasson, ha egyszer jól megismeri, kik semmi egyebet nem tesznek, mint az ő példáját követik, s Istentől szabott köreikben közjó-nagyobbítás végett, mint magyar magnások munkálódnak az alatt, míg ő fejedelmi székében királyi kötelességit lélekisméretesen folytatja; nem gondoltuk azon anomaliát lehetőnek, hogy egy bölcs fejedelem híg velejű alattvalóit, kiknek semmi consequentia éltökben, jobban kedvelhetné mint azon jobbágyit, kik velejöknek valami consistentiát iparkodnak adni, s napjaikat nem fecsérlik el, hanem tetteiket józan planum szerint rendelik s folytatják. S igazunk volt így gondolkozni, mert legalább újabb időkben, midőn szinte minden oldalról kelle nehézségekkel küzdenünk, a kormány részéről legkisebb akadályt sem tapasztaltunk, — s ezt háladatos jobbágyi érzéssel itt kijelenteni kötelességemnek tartom. —

Kicsinosult s okos embereken könnyebb uralkodni, mint buta s okatlanokon, ezen ne kételkedjünk; s valóban fejedelmünk, ki egy oly igen complicált erőműnek élesztője s forgatója, nem kívánja tisztkörének ok nélküli nehezítését, hanem oly jobbágyit kedveli s becsüli legjobban, kiknek eszköz és szívekben egyformán bízhatik. Teljes igazsága van: ha névtelen, hontalan s értéktelenek sötétbeni cso-

portozásit elzuzza, s tapasztalás-nélküli ábrándozóknak s theoriában megvénült képzelgőknek a kormány zabláiba kapni nem enged.

Hogy pedig a kormány fáradozásinkat sem előre nem segíté, sem azokat nem gátlá, hanem éppen nem avatkozott beléjük, azért legnagyobb köszönettel tartozunk. Vannak, igaz, sokan, kik az igen jól ismert és sokszor említett párisi kereskedők mondását: „laissez nous faire“, egyszer igen bölcsnek hirdetik, midőn t. i. nekik mindent tenni, a mit képzeletök fest, nem engedtetik, máskor pedig azt egészen elfelejtik, midőn szeretnék, ha a kormány fáradozna helyettök. Mi azonban nem látjuk a dolgot egy nap fekete, más nap fehér színben, senkitül segítséget sem kívánunk, sem várunk; hanem minden előmenetelünket s honunk egykori magasb állását az egyesült nemzeti erő józan fejlődéséből reméljük.

Egyoldalunak fogsz tán megint hirdetni! hagyján! Mindenkinek saját ideái vannak, s az egyoldaluságrul im ezek az enyimek: „Végre minden csak superioritásnak enged, s nincs valóban más jus, mint jus fortioris — nem mondom az inak s izmok ereje, mert így még az ökör is parancsolna az embernek, hanem a lelki erő! — S míg elég lelki erő nincs egy nemzetben, mind addig rab — akárhogy fuvalkodjék is fel — s csak akkor lesz valóban szabaddá, s nem állhat többé semmi ellene, midőn lelki ereje egész tökélyre fejlődik. Tökéletes kifejlésünket pedig senki gátolni nem akarja, és semmi sem is gátolhatja; s így minden, legkisebb kivétel nélkül, a nemzettől függ; ennek kifejlődését pedig senki jobban s hathatósabban nem eszközölheti, mint a hon nagyobb birtokosai, azaz: oly születésűek mint te, én s hozzánk hasonlók.“

Nem mondom — mert a honi dolgok felvilágosításában vagyok már — hogy a kormány, ítéletem szerint, némelykor el ne véténé az utat, vagy itt-ott rövidebb úton szaporábban ne haladhatna, hanem ez csak saját ítéletem, s annak józanságául jótállni nem merek; de arrul tökéletesen bizonyos vagyok: hogy te, drága barátom, igen sokban egészen megváltoztatnád gondolatodat, ha közel a királyi székhez, az austriai közbirodalom szövvényes állapotját tisztán s minden részletekkel elődbe terjesztenék. Hibát találni könnyű; jobbat s jobban eszközölni nehéz. Egyébiránt ha minden keresztül-kasul menne

is, s csak igen kicsi függne tőlünk, feloldana-e az kötelességünktől józanul cselekedni, s legalább azon kicsit végbe vinni, a mi hatalmunkban áll? E kérdés eligazítására a Hitel 119-iki lapjának e sorait hozom emlékezetedbe: „Mert az ezredes futásnak eredett, hát én, ki csak százados vagyok, miért állanék meg?” Már kérdezlek, fog-e becsületes ember így okoskodni?

S most kedves barátom, midőn téged az előbbi szakasz végére téritlek vissza, s az ott tett kérdésre figyelmeztetlek, ily felelettel zárom ezen cikkelyt be: „a kormány, mely ezen munkám által teljes bizonyosságba helyeztetik, hogy a sötétet nem keressük, mert célainkat s az azokhoz vezető módokat nemcsak nem titkoljuk el, hanem még nyomtatva is, néhány száz példány által közvilágra bocsátjuk, — a bölcs kormány állhatatos fáradozásinkat mindaddig nem gátlandja, míg azok valóban emberséges s tiszta szándékból fakadnak, — megsemmisítendi pedig reméllem azonnal, ha nem hazánk s fejedelmünkhöz hív vonzódás lenne tettink egyedüli rugója.” S bártorságunkra nézve egyebet nem kívánunk ezentul. —

Az e fejezet után következő és e kiadásban elhagyott részek rövid foglalatja, Széchenyi szavaival, a következő:

A Taglalatban előforduló néhány állítás.

Való, hogy szükséges a nemességnek is a terhekbeni osztozkodása, mint a minő a belső igazgatási költségek felébeni vitele, a vámfizetés, a dietális követek költségeinek felezése; de előbb az okokat kell belátni, melyekből ezeknek mulhatlanul folyni kell, be kell látni, hogy az önmegkötés megfér a szabadsággal. Nem elég lehajolni a jobbagyhoz, hanem néminemüleg fel is kell azt emelni magunkhoz. — A nemesi felkelés a mostani időkhez sikerrel nem alkalmazható, mert ma már mindenkori egybenlét s legnagyobb fenyegetés nélkül hadsereg nem gondolható, ez pedig szegénységünket, s antiliberalis alkotmányunkat tekintve, képtelenség. — Robot s dézsma eltörölése kárpótlás nélkül lehetetlen. De az eltörölés is szabad egyezkedésből

folyjon. Hitelünk és kereskedési megbízhatóságunk a külföldek előtt igen rossz szagban áll. A külföld pénzese inkább adja tőkéjét 3-ra, 4-re 100-tul, de biztos hypothekára, mint nekünk 6-ra, 7-re 100-tul s biztos hypotheka nélkül. Kereskedésünk mindaddig rossz hírű lesz, míg mi magunk át nem látjuk, hogy kevesünk van, amivel kereskedhetnénk, s mink van is, tudatlanságunk által rossz. Például borunkat nem tudjuk romlatlanul külföldre juttatni, kezelés hiányossági miatt. S az idegen lassan-lassan irtózik a magyar bortól. Nem a vám teszi tenkre kivitelünket, hanem csak oly silány s olcsó bort tudunk kivinni, mely a vámot nem állja. Épenígy vagyunk többi természetnyinkkel. Gabnánkbul bőséges évben kivihetünk — csekélyet akkor is — szükséges esztendőben nem. Marha-kereskedésünk felvirágoztatására még szükséges volna a földek természetb elosztása és elrendelése. Gyapjunkat jobban tennénk, ha magunk dolgoznánk posztónak, mert így kivitelén vajmi kevés hasznunk van. Ásványink, ha vannak is, oly csekély mennyiségben jönnek napra, hogy belső fogyasztásra sem adnak eleget. Mindeme hiányok pótlása csak pénzzel lehetséges. Ugyde pénzünk nincs. Hitelre van hát szükségünk.

Szerencsétlen ideák.

Főrendü birtokosink része hosszab avagy rövidebb gazdálkodás után, sequestrum alá jut, mert nagy birtokira szükségeltető nagy summákhoz, ha csak 100-tul 100-at nem akar fizetni, tisztességes hitellel nem juthat. Ez annak a szerencsétlen ideának következése, hogy szoros hitel csorbát üt a magyar nemesi szabadságon. — Az embertermészet legmélyebb alapjában nyugszik a teremtésre és haszonra célzó vágy. Főrangu birtokosink más része azért megy külső országokba lakni, ott költvén honi földjei jövedelmit, mert ön birtokát, becsületesb hitel hija miatt nem alakíthatja át a haszon reményével kellemetes tartozkodó helylyé. De idők leforgásával és hitel segedelmével mindent végben vihetünk, ha utainkba nem szegül egy másik szerencsétlen idea: hogy magunk által, magunkban nem boldogulhatunk, hanem idegen kéztől kell várnunk és remélnünk a segítséget. Magunk emberségéből, ámbár a külföld eredményes tapasztalatín okulva,

kell tökélyesbülésre törekednünk, hogy elérhessük a nemzetiségre állított közértelmességet. De hogy ezt meg lehessen cselekednünk, el kell, hogy forduljunk egy harmadik szerencsétlen ideától, a régi elrendelések, törvények, emberek iránti föltétlen hódulástul. Hogy a hitel bátorságosb legyen, erősítsük meg ezt tárgyzó gyenge törvényinket, melyek a nem fizető adóst láttatnak inkább ótalmazni. Törvénybe kell hozni a kamatok kamatját és igazságosb rendeléssel korlátozni a sequestrumot. Szakítván classicusokból czitálgató balvélekedéssel, meg kell ismerni a pénz és földi javak valóságos becsét.

VALLOMÁSOK.

Az emberiséget a szerencsétlen ideákon kívül tán még sokkal nagyobb baj zsibbasztja, t. i. a zavart ideák, mert azok korántsem szegzik magokat oly makaesul az előmenetek ellen, mint ezek, s inkább tudatlanságbul erednek, s nem sokat gondolkozó elmékben fészkelnek, s így irthatékonyabbak; midőn a zavart ideák többnyire az igen sok, de főtlen képzelgések szülőtti, a tudálékosokban, úgy szólván, már nedvvé s vérré váltak, s mint az irthatlan mirigy, a legjózanabb javítások ellen nemesak rémítő s visszajeszto vázként állnak, hanem mint a pestis, ragadékonyságok által a legépebb, de még ki nem fejlett elméjüeket is megfertőztetik, s magok körül, élet helyett, halált terjesztnek.

Nem tartom ennél fogva hasztalannak, hosszas és unalmas fejtegetések helyett, néhány tárgyrul vallomásomat itt inkább egyenesen kimondanom. Ha nincs is igazam, legalább megfontolásra fogok gerjesztni, s így a való hihetőleg szaporábban tűnend elő, mint ha hallgatnék, s a közönségnek minden esetre nem ártok; habár magamnak nem használok is. Vegyük tehát lehető rövidséggel rendre mind ezeket: „Az ó és uj. A gazda s hazafi. A magyar nyelv. A character s bizodalom. A divat. A mania.“

Az ó és uj.

Több esztendő előtt Athenében, a Theseus templuma oszlopihoz támaszkodva, mély gondolatokba valék merülve, s midőn a jelen s

jövendő előlem visszavonula, csak a múltban éltem; s ezen önfeledés sokáig tartott, mert a képzelet legédesb képei varázslának a hajdan-kor nagy emberei közé — körültem minden a legmélyebb csend s álomban fekvék, s egy szép őszi nap végsugári aranyzák a körüli bérczek ormait. A levegő legtisztább s balzsami volt — — — és bennem mily keser-édes, és remény s kétség érzelmi gerjedeztek akkor, s keblemet mily édesen kinzó vágyak tölték bé, azt ki nem magyarázhatom, és azon érzést csak azok ismérhetik, kik hosszas elválás után lelkök ideálját megint feltalálják, s édeni öröm közt kénytelenek tapasztalni, hogy az egykor értök hiven lángoló sziv — — — — elhidedült; — vagy azon hazafiak ismérhetik csak, kik hajdan szabad honukbul, melyet imádnak, a nép vakheve által számkivetve, visszatértökre rabszolgaságban lelik azt! — —

S ezen eleinte oly édes, később oly kinos álmombul egy fiatal, egészség- s bájteli görög leány megjelenté ébreszte fel! S nem fogom felejthetni soha, lelkemen mi villana akkor keresztül, s mily haloványoknak látszottak a görög remek márvány oszlopi, a báj-fiatalság virító képviselője mellett! — S bennem örökre változhatlanul el volt határozva, hogy a múlt a halál, jelen s jövő az élet; s így az élő embernek nem a múltban, hanem a jelen s jövőendőben van igazi helye.

S mennél többet jártam, mennél többet láttam, olvastam, tapasztaltam; annál erősb meggyőződéssé lőn bennem Montesquieu ezen állításának valósága: „Transporter dans des siècles reculés toutes les idées du siècle où l'on vit, c'est des sources de l'erreur celle qui est la plus féconde. A ces gens qui veulent rendre modernes tous les siècles anciens je dirai ce que les prêtres d'Égypte dirent à Solon: „O Athéniens, vous n'êtes que des enfants.“

E szavakat keblemben tartván, óvakodom: ne zavarjam össze a régiség nagy embereinek követésre méltó tulajdonit, az újabb vagy mostani generatiók igen sokban iránytalan felsőbbbségikkel. Így legmélyebb tisztelettel nevezem Socratest; Aristides s Phocion agyag sor-sommal engesztelnek meg, mert ők is emberek valának; Regulus nagy lelkén bámulok; a Brutusok előtt mélyen hajtom le magam; Aristogiton, Harmodios, Leonidas sirhantint térdre álltam, s az emberiség diszhamvait örömkönyekkel üdvözlém! — — Hanem azért sem

Homerost, kinek költői szellemét tán senki túl nem haladá, tábornoki zsebkönyvül ; sem Horáciust, kinek józan philosophiáját nem győzöm eléggé csudálni, politikai kalaúzul ; sem Virgiliust, ki hatalmas remekletű epicus, gazdasági tanácsadóul s példányul felhozni nem fogom. De még tovább megyek, s azt állítom : ki Polybiost, Xenophont s Julius Caesar Commentárait könyv nélkül tudja, de a mostani háboru szellemét nem fogta fel, csatákat nem nyerend ; nem lesz az továbbá practicus gazda vagy különös naturalista, ki Aristoteles, Plinius vagy Lucretius munkáit tökéletesen sajátévá tevő, ha ezen az idők folytatja által annyira tökéletesült tudományok nagyobb felvilágosítását .
ujabb idők műveiben nem keresé. S így ha ma támadnának fel : sem a phoenciaiak ügyes hajósok, sem siciliaiak Archimedessel együtt practicus erőművészek, sem a rómaiak Columellával összeleg és egyetemben nagy gazdák s a t., nem lennének.

Sok veszett el a régiekkel, nem tagadhatni, de korántsem annyi a mennyit festeni s hirdetni szokott az ábrándozók rendetlen képzele. Hanem az emberi gyengeség a multat s régít mindig nagyobb fénybe szokta állítani, mint a jelent s jövőndőt ; mert a gyengeség, többre hatni s nagyobbat véghezvinni képes nem lévén, reminiscentiákhoz ragaszkodik : midőn az erő tettek után szomjados. S az, a mit Horatius az aggkorúrul bölcsen mond, hogy t. i. „laudator temporis acti“ s a t., a gyengékre is igen felillik, kik Montesquieu szerint : „a mult századokat mostaniakká akarják varázsolni untalan.“

Minden kornak van érdeme, s ki tagadhatja, hogy a jelenkor a régiek tudományira alapítá minden további előmentét, úgy mint a régiek a még régiebbekre az övékét, s a mai idő a jövőndő századoknak lesz legbizonyosb alapja.

S ha Apollodorusok, Praxitelesok, Phidiások s t. i. építő s szobrászó isteni-szikrájok elaludt is, s Canova iránylag nagy remekei csak ujoncz próbakként állnak a görög mesterek fenmaradt halhatatlan munkáik mellett, melyeknek legjelesbit tán örökre eltemeté a vak hevü tudatlanság s az idő ; azért a civilisált újabb s így idősb nemzetek évráiziban — habár azok is elég borzasztóval teljesek — még sem találta Dionysius, Nero, Caligula s az embervérrel mocskolt istenoltár, arena, s a kínveritéktől el-elalvó autodafe tán soha nem

disztelenítendi többé gyászkönyvvé az emberiség történetinek jegyzeménýt, s bizom a nagy Istenben! eljő még azon idő is, midőn az ártatlannak, bármily alacsony sorsu legyen, egy hajszála sem fog még a leghatalmasbtul is kiszakíthatni büntelen! s a természet, ellentiségnek legcsufabb undokai, az emberadás s vevés, a rabszolgasággal együtt ki lesz minden időre törölve a megint történhetők sorából — s azt hiszem: soha, legalább addig, míg évrájkunk hatnak hátra, magasabban az emberiség nem állott még, mint ma, s hogy minden nevedő idomzatban előbbre fog hatni csillagunkon, míg tán nap-systemáki rendülések megint nem temetendik el mind azt, a mit emberi agy s tenyér gondolt s állított, s csak azon szikra maradand fen, mely valaha nagy, szép s nemes tettekre melegíté keblinket.

Ne zavarjuk azért össze a régi nagyságot a mai tudományokkal, s ha, teszem például, gazdaságunkat kívánjuk magasbra emelni: kövessük Cincinnatus dicső példáját, Cicero tanácsát: „quod nihil pulchrius“ s a t., de ne keressük az igazi előmenetel rugóit, görög vagy latán könyvekben, mert azokban hiába keressük; hanem használjuk az e tárgy körüli újabb angol, francz s német munkákat. Ha Dunánkat akarnók egykor rendbehozni, s valódi kereskedésre idomítani, vagy azon keresztül hidat vonni: vegyük a régiek nagy lelkű s férfiakhoz illó erős akaratjokat például, — de Istenért, ne véssük mint Traján a régi Dacia dunapartinak szikláit, s ne rakjunk oly nyomorult hidat mint ő, melynek néhány század után szinte legkisebb bizonyos jele sincs, hanem használjuk a puskaport, parancsoljunk a szirteknek, és szórjuk ki a folyam medrében fekvő sziklákat; hidainkat pedig mély alapra telepítsük, s ha víz feneke gránit, esztergáljunk abba gőzerőművekkel helyeket, s ereszsünk azokba le öntött vasoszlopokat; nehogy a gyenge jég vigye vagy rombolja hidunkat el, s még földindulás se rendíthesse meg, hanem szinte több kívántassék mint a természet közönséges járása annak elbomlasztásához.

Merjünk nagyok lenni — s valóban nem oly nehéz — de legyünk egyszersmind bölcsek is! —

A gazda s hazafi.

Valamely jó ismerősömet, egy angol asszonyság Nápolyban így szólítá meg egykor: „Valyon mi tetszik az urnak jobban: a san-carlói színház-e, vagy London?” S számtalan ily hangu kérdések, melyeket már éltemben hallék, ha nem voltak is oly kézzel fogható képtelenségek, nagyon figyelmetessé tettek arra: hogy az embereknek szerfelett nagy száma össze szokta zavarni, vagy egyenesen felcserélni a dolgok valódi mibenlétét, s ha valamiről tudakozik vagy valamit egybehasonlít, sokszor nem cselekszik józanabbul, mint ha valaki kérdené, vagy analysálni akarná, valyon mi jobb: „fáczip-hús-e vagy széles ág; — mi hasznosb: széna-e vagy vas; — mi szebb: arab-ló-e vagy angol-kert s t. i.” — Az ideáknak ily felcserélése pedig nem egyébből ered, hanem hogy a dolgok valódi s belbecsét, hasznát, szépségét, szóval mibenlétét nem szoktuk tökéletesen s legmélyebb velejükig keresztül nézni. Ennél fogva látunk sokat kis dolgok körül heveskedni s állhatatoskodni, nagy dolgokhoz pedig hidegen járulni s mellettek elaludni; másokat munka közben enyelegni, társaságban pedantostkodni; másokat ismét békességben nagy katonai tulajdonokat mutatni, háborukor ellenben inkább a szelid polgárság jeleit — —; másokat végre, kik egyenesen azon szerencsétlen persára emlékeztetnek, ki — búbajos hatalom alatt lévén — ágyban soha nem aludt, hanem társaságban, jó asztalnál soha nem éhezett, hanem ebéd előtt vagy után, mindig szomjuzott, csak friss forrásnál nem, szerelmi vágy belsejét szüntelen égeté, s csak közel az öröm forrásához hidegült el.

A gazda s hazafi-körülti ideákkal — a kisebb részről szólok — szinte így állunk, s azokkal se vagyunk nagyobb tisztában, mint az itt előhozott polgár, katona s persa felebarátink az ő cselekvésmódok s balsorsokkal! A gazda korántsem oly szorgalmas, minden garasra néző és, szinte szeretném mondani, oly *kis lelki*, mint egy gazdának lenni kellene; a hazafi ellenben adakozási s tetteiben sokkal körülnézőbb, fősvényebb s korántsem oly *nagy lelki*, mint hozzá illene; s midőn földbirtokosban a gazdával mindig egyesül a hazafi, egmulhatatlanabbul következik az Isőcnek t. i. a gazdának helyenki-

vüli generositásából a másinak, t. i. a hazáinak tehetetlensége; s így a közjóhoz semmi egyéb, mint csak fohászkodó járulása!

Már csak ló dolgában mennyire van honunkban a gazdasági idea a hazafisággal összezavarva, mindennap tapasztaljuk; s egy fő oka, mondhatni, hogy szinte egész Európában nincs idomlag minden czélokra nézve oly kevés jó s haszonvehető ló, mint Magyarországbán. S ezen állításom valósága — mely minden nap világosabb lesz s csak olyasok által hozatik már kérdésbe, kik úgy mint te drága barátom — ne vedd rossz néven — lóháton soha nem ülnek, s csak Virgiliusban et Comp. keresik a lótenyésztés alapit — valóban csak onnan ered, hogy gazdáink nagy része a lótenyésztést hazafisági osztályba helyezi, holott az egyenesen a gazdaságiba tartozik; midőn más részről sem említésre méltó utaink, sem hidaink, sem színházaink és számtalan ilyesek nincsenek, melyek tán már magyarok közé is illenének, s mi ábrázatlan pusztákon, mocsárok közt juhászcodni, gulyászcodni vagyunk kénytelenek, mint a régi scythák, mert nagy lelkű patriotismussal gazdálkodván, (!) ha szó van a hazafiui áldozatokról, a zavart ideák okvetetlen következése, t. i. a szegénység annyira bilincsezi le szép lelkünket, hogy sas repte helyett, szarka társaságban leljük magunkat, mely mint tudjuk, sokat akar, de s a t.; e helyzetbe pedig senki más nem iktata bennünket, mint minmagunk; vagy inkább a *zavart ideák!*

S e néhány sor tán megfejtí okát annak: miért feleltem Lovak-ruli munkámban az Anonymusnak levelére oly nyersen.

Nagyobb szemtelenség alig van, de egyszersmind keményebb büntetésre méltó is, ítéletem szerint, mint másokat oktatni akarni, ahöz kivántató tulajdon nélkül. A sokaság szinte mindig készebb bal ítéleteket elfogadni, mint józanokat; mert azok miliárdok, ezek azonban csak kevesek, s nem hozhat sokszor — köz példabeszédként „ezer bölcs oly dolgot megint rendbe, melyet egy bolond rontott el.“ Már pedig oly író, ki egy sort sem tudott orthographice írni, nem hihető, igen mélyen tekinté a gazdaság, kereskedés s oeconomia-politica rejtett vázát, hanem hogy sokat elcsábitni még is elég ügyessége volt, s így igen nagy kárt tett is, azt abból gyanitom, mert Taglatatod 118-ik lapján, hol hozzám vonzó tisztelet-szeretet-érzésedben igen nagy barát-

ságot áruló ironiával *magyar apostolnak* czimzesz, s ijedtedben azt gyanítván, hogy kárpótlás nélkül majd-majd elvesz dézmád, kilenczeded, azt mondod nagy bölcsen: *A ki csak más kárával tudja a nemzeti szorgalmat nevelni, az ne beszéljen az effélékről.* S az Anonymusrul, kinek igen nagy pártját látszatol fogni, így szólsz: *Megfelejtkezett a szerző azon keserű, és érdemetlen észre-vételekről, melyeket egy becsületes embernek levelére bényomtatott a lovakról írt munkájába. Az a derék ember azt a becsületet tevő a szerzőnek, hogy őt szíves, magyar-szívű embernek gondolván, megkérte: engedné meg némely szegényebb jó hazafinak kanczáit, drága ménjével, patriotismusból ingyen meghágatni. Ez a szerzőnek akkor felette neveltségesnek látszott; most pedig azt akarná, hogy a földes-urak elegendő kár-pótlás nélkül engedjék el a kilenczedet s a t.*

Mindenek előtt kérdelek barátom: mily jussal hozod itt elő e levelet, egy oly munkában, mely ily nevezetű: *A Hitel czimű munka Taglalatja?* Nekem úgy látszik, egyedül akkor lehetett volna mind azt, a mit munkádbul kiírek itt, s számtalan egyebet, a mit felmelegíteni restelek, de az olvasó könnyen feltalálhat, néminemű illendőséggel előhoznod, ha munkád czímjéhez ezt ragasztád vala még: „*s Széchenyi István lovakról írt munkájának s egyéb gondolati s tetteinek rostálása s megítélése.*“

A mit pedig az Anonymusrul mondasz: „*hogy becsületes derék ember!*“ akarom hinni, mivel te mondod; hanem levele után — melyben hazámfiain szeretetét, sőt még apothecosisomat is előreható mély s valóban asmodaeusi észszel jövendőli, ha méneim ingyen fognak nemzeni — őtet még becsületes, de kivált derék embernek nem tartottam volna; hanem inkább oly persa forma individuumnak, kit fentebb érinték, kinek esze s gondja mindig másutt van, mint a hol lenni kellene. Azonban a zavart ideák s lágy szív — melynek a fő nem parancsolhat, s mely több kárt okoz a világ hátán, mint a megnyit szép s nemes, de annyiszor éretlen gerjedelmei, valóban érdemlenének — minden embert engedelkenyül festenek, s így szinte szokássá rögzött azokat, kik legkisebb fényes vagy kitűnő tulajdonokkal nincsenek az anya-természettől megajándékozva, s ekép nem dicsérhetni őket általányosan, *jó embernek* nevezni; s ha vitatni nem akarom is a szegény gyáva lelkiük ezen jó szándéku, bár meg nem érdemlett

s egyéb nyelvekben már egészen más értelmet jelentő „jó ember“ czimzetét, mindazáltal becsületes, derék embernek nevezni valakit kényesb vagyok, s ily nagy s szép tartalmu czimet nem szoktam bitangolni oly mazur ábrándozókra, kik lágy szívök s éppen oly lágy velejök sugtában tanítani, oktatni, jóslani akarnak; jóllehet magoknak van legnagyobb szükségök tanulásra, tanácsra, vezető kézre!

Hogy sok jó szívü — körül még tudva sincs, becsületes derék ember lesz-e, olyan t. i., ki nem csak rosszat nem cselekszik, a világ kecsseitül távol jók között, hanem az emberiséget szédítő csáboktul körülvéve is, minden hálálos sebektul meg tudja menteni lelkét — nem lehet mindenben mester, azt igen átlátom; hanem olyan okik s nem oktat, kérdez s nem tanít. S ha az Anonymus mint szabad ember, ki nem bujkál sötétben, hanem a világot keresi, levele alá írta vala nevét, soha őtet idézni s nevetség tárgyává tenni nem lett volna szándékom; de így kötelességemnek tartám a lótenyésztés körül forgó zavart idea néminemü eligazítása végett az egyest feláldozni az egésznek, s azon előítéletet tehetségem szerint gyengíteni, melynél fogva te s mások azt állítjátok: hogy patriotismusbul kell nevelni lovat; s így nincs is ló a hazában, midőn a ló, mint minden egyéb tenyésztés egyenesen gazdasági tárgy, melynek megint úgy lehet igazi s tartós sikere, ha bizonyos vagy hihető vagy legalább lehető nyereséget ad; mely józanlátás következtében Britannia, hol senki patriotismusbul lovat nem nevel s minden oly drága, a lótenyésztésben legelső a világon. Lásd barátom, 17 esztendei lovas-katonáskodásom után, független s tehetős létemre mint vagyok, kötelességemnek tartám, az elaljasodott lótenyésztés felelevenítésére tehetségem szerint járulni; mert úgy hívém: inkább engem illet ezen tárgy mint teszem egy püspököt, vagy olyast, kit foglalatossági nem hoztak annyiszor össze lóval mint engem. S így igen-igen sokat vesződtem vele, s mondhatom: Európa nagy részének leghiresb méneseit jártam be, számos s nem csak angol, hanem más legtapasztaltabb lótenyésztőkkel társalkodtam; és keleti utazásimban, fogadni merek veled, több úgy nevezett arab-lovon ültem, mint a mennyit te, drága barátom, egész most élő nemzetségeddel együtt éltedben csak láttál. Hanem e tárgyrul mindaddig hallgaték, míg annyira elkészültem, hogy felőle nem csak

mint ujoncz s theoreticus okoskodhatom, hanem kész vagyok bármily rigorosumot is kiá.lni.

Számos egyéb hátramaradásink közt az elaljasodott lótenyésztést is nagyon fájjalom: s mondhatom, tetemes áldozatokra vagyok kész előmozdítása végett. Hanem annak eszközzésére methodusom egészen más, megvallom, mint a tied, ki azt mondja: „*engedné meg némely szegényebb, jó hazafiainak kanczáit drága méneivel, patriotismusból ingyen meghágatni*“, s egészen más mint legszámosb méneses gazdáinké, kik előkelőkép forgódának a lótenyésztés előmozdítása körül.

A birka-nevelés, mert sokkal nagyobb nyereséget hoz, lassanként elhagyatá számos földbirtokosinkkal a lótenyésztést, melyből általányosan csak veszteség háramla; nemde úgy van? S ezen a közönségre káros tendentiának mikép akartak gátot vetni, az emberi cselekedet rugóit oly mélyen (?) vizsgáló bölcselekedők mint te, kedves barátom? Patriotismus által! Melyre alapult okoskodástok ily hangon, de hiába, zenge: „Szégyen a lóra született magyarnak ménest nem tartani; azon szép, honi lovakat, melyeket a külföld csudál, többé nem nevelni. Illőbb lenne inkább kevés birkát tartani s több lovat* — s a t. Én pedig azt bátorodom állítani: hogy kivált ménesbeli lovainknak szinte semmi eredetiségök sincs többé, s valahai meglehetősen honi fajtáink spanyol, holsteini, nápolyi, dán, s tudja Isten, mily zavarék vérrel vannak már össze-vissza, keresztül-kasul zagyválva, mely okbul, oly keresztül-kasul mennek is; — hogy továbbá: nincs ország, hol a tehetősb felekezet oly keveset jár lóháton, mint nálunk, s csak azon külföldi csudálja e részbeli gazdaságunkat, ki képzetekre állítja okoskodását, s lórul csak gyalog vagy ülve, de nem rajta ülve szokott ítélgetni; s hogy végre: csak birka lesz mezőinken s nem ló, mig minden hasztalan ábrándozásinktul nem bucsuzunk el, s mint Lovakrul irt munkámban elég körülállásosan, előadtam: a lótenyésztés által a pénzbeli nyereséget bizonyossá vagy hihetővé vagy legalább lehetővé nem tesszük. Ez pedig mikép eszközölhető, nézd a pesti lóversenyi cikket.

S midőn a lótenyésztő patrioták csak veszteségeket tudnak előmutatni, én mint lótenyésztő gazda, s nem ló-patriota, minden figyelmem arra fordítom, hogy lovaimbul, ha haszon nem is, legalább felette nagy kár ne háramolják. Én is, ti is egy czélt akarunk; s én

hiszem, több proselytát fogok szerezni — ha tüstént nem is, időjár-
tával bizonyosan, s így többeket lótenyésztésre gerjesztni, s ekép e
részben a hazának tetemesebben használni — ha számadó könyveim-
ből megmutatom: hogy lótenyésztés által nem vesztek, ámbár ménes-
kémet a hon szinte legdrágább tájékán s piacon vett zabon, szénán,
s mesterséges legelőken tartom, — mint ti, drága barátim, kik egyebet
nem tudtok mondani, mint egy néhai jó ismerősöm, ki szomszédját
lótenyésztésre birni akarván, ekép szólítá meg: „Én már sok ezret
szenteltem lótenyésztés végett hazámnak, de magam nem győzöm, az
uraknak is kellene már tenni valamit“ s a t. A mire a szomszéd, ki
semmit se felelt, de lovat azért továbbá sem tenyészte, tudom, így
okoskodott magában: „gróf N. N. nagy ember, s ugyan jó patriota,
hanem tehetsége is nagy, ő teheti, de én szegény legény ily terhekre
nem vagyok képes.“

S ha oly nemes hazafiui tettek véled egy pár gebe kiállítását,
valjon miért nem tartasz magad is ménest? Hallom erre feleletedet:
„Mert körülállásim nem engedik!“ S miért nem engednék? „Mert
veszteséget hoz maga után a ménestartás!“ Aha! s hát itt vagyunk
végre: Te nem akarsz veszteni! s igazad van; de ne vedd rossz
néven, ha más sem akar veszteni, s ne felejtsd, hogy más is éppen
oly körülállásokban lehet s van is, mint te.

Én tehát minden himezés nélkül megvallom: hogy valamint a
gazdaság minden egyéb ágazatiból a lehető legnagyobb nyereséget
törekedem kivíni: úgy minden figyelmem oda czéloz, hogy a lóte-
nyésztésből is, melyet gazdasági tárgynak tartok, hasonlóul hasznot
arassak; vagy ha ez lehetetlen is, veszteségem legalább ne legyen
oly érzékeny, hogy azzal megint felhagyni kénytelenítsem. S ezen
elhatározottságom két okból ered, t. i., hogy jó gazdagság után, s kel-
lemes élet mellett, mivel kellemesen élni szeretek, még szép tehet-
ségem is maradjon a haza magasb felemeléséhez egy-egy követ hen-
geríteni; s többi hazámfiait is ösztönözzem hasonló tetre, kik közül
számosan, nem zavarván össze az ideákat, csak úgy fognak, teszem
délául, lovat tenyésztetni, csak úgy szederfát ültetni, s több eféle,
ha valaki meg tudja mutatni: hogy belőle nyereség, s nevezetes nye-
reség, kár pedig minden esetre csak igen kevés következhet. S hogy

lóval, selyemmel nálunk a nyereség hihetősége sokkal nagyobb, mint a károsodásé, az világos. Angliában hasonlíthatlanul drágább minden, mint nálunk, s a lótenyésztés mégis igazi divatban áll; nálunk ellenben, minden olcsóság mellett is, a lótenyésztés legkisebb divatban nincs. Úgy sokkal több szederfát ültethetünk tágos határinkon, mint Európa sok más nemzeti; s így csak tőlünk függ a mezei gazdaságnak ezen két igen gazdag s nálunk szinte még ismételten kútfejét megnyitni, két új ágon vagyunk s tehetségünket tetemesen nagyobbitni, s ekép személyinkben dús gazdára inoculálhatni a hazafiságnak oly tetteit, melyeknek néminemű látszatjuk is van.

De e gazdasági két czél elérésére se Ciceróban, se Senecában nem lelünk elegendő utmutatást, hanem kirekesztőleg a zavart s facsart ideák helyreigazításában. Ehez képest a hazafiság geniusát sem istállóba, sem undok hernyók közé állítani többé nem fogjuk.

Lótenyésztésre serkentő methodusink csak abban különböznek, hogy te és társaid lónevelés által a közönséget veszteség-tűrésre akarájtok birni, én pedig nyeresésre. Már ezt nem eszközölhetem másképp, mint tanácsim s példaadásim által; mert a közönség szinte jó sikernek sem hódol, szavaknak s pusztá theoriáknak pedig éppen nem; — követésre méltó példát adni továbbá csak úgy vagyok képes, ha számadó könyveimből, nyereség vagy csak kis károsodás tűnik ki, s a honban oly intézetek állnak fenn, melyek által egy előkelő csikó, 20 esztendei kis károsodásimat egy tavaszban helyre ütheti; nyereséget végre úgy várhatok, ha többek közt, méneimet nem ingyen, hanem pénzért használtatom, s oly jutalmak felállítására járulok tehetségem szerint, melyek által változatlanul fennáll a lehetőség, egy jó lóval, nevezetes nyereséget tehetni.

Ekép ha az Anonymusnak kanczáit, ki, mint mondod, „*azon becsületet tévé, engem szíves és magyar szívű embernek gondolni,*“ nem akartam ingyen méneim alá eresztetni, azon okból történt, melyet tán te nem, mert a dolog ellen fogulva s így vak vagy, hanem a hideg vérű, pártatlan olvasó az imént mondottakból tökéletesen átlát, s a mi más szóval nem egyéb, mint azon meggyőződés: hogy lótenyésztés dolgában sokkal több hasznot hajtok honomnak, ha méneim ingyen használtatások helyett — mi által tán néhány jobb csikóval

gazdagodna hazánk, a mi nem igen nevezetes terno s még egyéb-
iránt kérdés; mert fel mernék sokban fogadni, az Anonymusnak sze-
rencsés stylusa szerint ítélvén, legkisebb józan ideája sincs a csikó-
nevelésről, — ha méneim ingyen használtatása helyett, elzúzni ipar-
kodom azon balhiedelmek legfőbbikét, hogy t. i. „a lótenyésztés
hazafiui tett!”

Egyébiránt mikép győzném magam is — szép vagyonom s nőte-
lenségem mellett annyival tehetősb s függetlenebb mint sok más —
szerezni s tartani oly drága méneket, melyek darabja sokszor ezer s
több arany, s melynél kisebb-nagyobb becsüt már 16-nál többet hoz-
tattam, s hozattam ki Britanniából, ha nyereségre vagy legalább kárpót-
ásra nem néznék minden szorossággal. Tudod-e, mi lenne követke-
zése? Hogy azt, a mit generose, fényesen s így tán sokaknak, s kívált
néked s az Anonymusnak, nagy megelégedülésére kezdettem el, háza-
sodás vagy más körülállások által szűkebb helyzetbe korlátozva, bom-
ladásra hagyni volnék kénytelen; a mi a hazának nem csak azzal
ártana, hogy én nem nevelek többé lovat, hanem főkép az által, hogy
a többi nevelők is, kiknek sem annyi tehetségök, sem annyi tapaszt-
alások mint nekem, a lótenyésztéssel felhagynának, vagy többé azzal
nem bajlódni hajlandóbbak lennének. — Végre, mi haszna lenne a
honnak, ha csak a felesleg pénzüek nevelnének lovat? Nem nagyobb,
mint a mai zavart s elfacsart ideák következtetésében, igen vékonyan
szívárgó haszon; mert ugyancsak kevesen vannak köztünk, kiknek
megint a szerencsétlen ideák következtetésében valami felesleg pénzüök
volna! — A dolgot tehát aként kell intézni, hogy éppen úgy mint
szinte *kiki* birkát tart, mert *bizonyos* nyereség van belőle: vagy *sokan*
gulyát tartanak, mert *hihető* hasznót várnak; úgy *számosan* indíttassa-
nak lótenyésztésre is, a *lehető* nagy nyereség által. S ez miért ne
lehetne egy oly országban mint a mienk, hol annyi, olcsó s jó a
mező; minekutána Britanniában, Mecklenburgban, Holsteinban
— hol általányosan kevésb, drágább s alábbvaló a föld — dús és sze-
gény, ki csak egy kis mezővel bir, lovat nevel? azt én átlátni nem
tudom, sőt bizonyos vagyok: hogy a lótenyésztés, józan elvekre
állítva, mindenkinek, ki vele foglalatoskodnék, hasznót hajthatna,
soknak pedig nem csak hajthatna, hanem minden hihetőséggel,

sőt minden bizonynnyal igen nagy hasznot hajtana is. E józan elveket pedig, melyekből, a tapasztalásnál fogva, legszebb következtetések folynak, nem én találtam fel, hanem régibb nemzeteknél — melyek alkotmányos intézeteit vigyázattal szemléltem, s jó és hasznos következtetések okait vizsgálgatni, fejtegetni törekedtem — már készen lelém, s három év előtt közrebocsátott Lovakruli munkámban lehetőleg világosan s megfoghatólag elő is adtam. Mit kelljen továbbá a tárgy sikeresbítése végett tenni még, azt egyes emberi tehetségem szerint practice úgy is eszközölöm; ha pedig a kormány akarna e részben oly fordulást eszközölni, mely által 10, 20, 30 esztendő alatt éppen azon idomzatban virágoznék a hazai lónevelés, mint a menyinyiben Maria Theresia idejétől fogva mindig jobban-jobban s elannyira hanyatlott, hogy többnyire vagy kis macskáink vannak már csak, vagy szálas kajsza lábu, kos orru, öszvérhez hasonló, puha gebéink, s így maholnap kénytelenek leszünk gyalog katonáskodni s kivált ágyuinkat, régi török módra, ökrökkel vagy bivalyokkal vonczoltatni — — — — — mit kellene a kormánynak tenni, azt igen is jól tudom, s a sikerről felelni is merek; hanem arrul inkább hallgatom, mert fogadatlan prókátor lenni nem akarok; s reméllem, jön idő, midőn a kormány is inkább olyasoknál fog keresni javalokat, kiknek e részben tapasztalások lehet is, van is: mint mindig olyanoknál, kiknek lóköriüti igazi tudományok s tapasztalások nem is lehet, nincs is; s azon időt bevárom, addig pedig azt eszközölöm, a mit saját tehetségem s erőmmel végbe tudok vinni.

Ezek szerint láthatod, barátom, hogy az Anonymus kanczáit nem rossz akarat, fősvénység vagy tétovázó szenvedelem miatt nem akarám méneimmel összeházasítani, hanem hideg vérrel megfontolt s erős határozatu princípiumból! E nyilatkoztatásomnál fogva reméllem, az Anonymus, kinek, mint látom, te vagy organumja, s ki tán most szívtelen és korcs szívű embernek tart — mert a kérés s megtagadás előtt, mint mondod, szíves és magyar szívű embernek tartott, s így rólam jó véleményében maga magát csalta meg — jobb megfontolás után engem nem fog oly könnyelműleg s keményen többé kárkoztatni; s oly hiábavalóság miatt, mint néhány kanczának nem-vagy ueghágtatása, szívemet és magyar szívemet kétségbe hozni, s rágal-

mazni ; s így ott sebesíteni meg, hol az emberséges embernek legfájdalmasb a kín !

Egyébiránt mindenütt a világon hamis s fenéktelen sarkalatokbul csak hiányos építmény emelkedhetik ; s így a lótenyésztés is, ha patriotismusra s nem gazdasági elvekre van állítva, csak igen csekély sikerű lehet, a mit a tapasztalás és factum czáfolhatlan gyámokkal bizonyít be.

Én a lóköörülti ideák zavarodása s felcserélése okát — hogy t. i. miért nem akarunk vagy miért tartjuk szinte szégyennek, lónevelés által éppen úgy gyarapodni, mint birka vagy egyéb gazdasági állat által — legfőképp ezekben találom : Eleink lóháton kerestek szerencsét s hazát ; így természetes, hogy nálok, mint ma beduinnál, a ló, melynek igen sokszor köszöntek szabadságot s életet, nagy becsben volt, s az, úgy szólván, házi barátok sorában állott. Már hogy ily állat — mely hiven osztozott a csaták veszélyében urával, s bátor hűsége által oly sokszor határzá el a nap sikerét, vagy ön vére vesztével is menté meg urát fogság s haláltul — pénz, haszon s kereskedés tárgyává általánosan nem alacsonyíttathatott le, az igen összehangzó az emberi érzéssel ; így a ló, kivált nagyobb s tehetősbekek közt, inkább ajándéki tárgy volt, vagy tőle ura önkényt soha nem vált el. Ezen szokás, melyet csak dicsérhetni, mély gyökeret vert. Megváltoztak azonban az idők ; s mint hajdanta sisak, pánczél, vért, vasűng s t. i., éjjel-nappal igen illett a magyarra : úgy igen nevetséges lenne mai szelidebb s jámborabb hazánkfiait buzatelkeik, birkaaklaik körül, vagy káposztás-kerteik közt sisakkal, pánczéllal, vérttel, vasűneggel sétálgatva vagy kocsizgatva látni ; mint nemkülönben igen nevetséges, ha valaki ma — mint t. i. e részben munkád 140-ik lapján így nyilatkozol ki : *más volt, midőn kaczagányos apáink ló-háton utaztak ; de most hintós kocsikban tesszük utainkat* — kivált olyan, ki soha lovon nem ült, vagy Istennek hálát ad, ha arrul valamely cerimonia vagy solemnitás után megint ép kézzel-lábbal szállhat le, különös vonzódást affectál egy oly állathoz, melytől fél, rá soha vagy csak igen ritkán ül, s mely életét nem csak soha nem mentheti meg, hanem azt, kocsit ragadva, néha még veszélybe is döntheti ; oly különös vonzódást affectál, mondom, a lóhoz, hogy annak tenyésztését

pénz, haszon s kereskedés tárgyán tul emelje. — Hogy a katona vagy az, ki lovát sokat használja, vagy vele sokat nyert, egy-egy lovát különösen kedveli meg, s azt vénkorában pensióra méltatja : azt igen természetesnek, sőt helyesnek tartom ; midőn azon szenvedelmet valóban lágy velőben fogantnak itélem : ha valaki egy oly ménest gazdasági ágon tul becsülhet, melynek vérét, tulajdonit igazán senki nem isméri, s melyet sokszor félnapig is keresni kell, mig megtalálhatni, s mely végre nyomorult 90 forintos remondákat sem állít ki elegendő számban, s így gyönyörűség helyett csak galibát, nyereség helyett kárt okoz ! — Már hogy ily állatok a régiek generositására minket most élőket is gerjesztenek néha, s azokkal nyerekedni s kereskedni nem akarunk, hanem azokat inkább elajándékozzuk, vagy megtartjuk, az is természetesnél természetesb ; csak azon különbséggel, hogy a régiek, kiknél a jó ló oly igen szükséges házi butor, vagy barát volt — nem is tudom tulajdonképen mint nevezzem — tán igazi generositásbul ajándékozták meg egymást az ő köztők leghasznosbbal, t. i. a lóval ; midőn nekünk korcs ménesinkben annyi hiábavaló gabancsunk van, hogy azokat — mivel senki sem veszi meg — *nagylelkűleg* elajándékozni valóságos nyereség ; vagy ha senki-nek sem kell, *jószívuileg* örökös kenyérre méltatni lehetőségig legjözanabb tett ! S így sok, ki birkát, ökröt s a t., világért sem adna ingyen másnak, mert azokért, bármily sinlődők is, néhány forintocskát csak fizet a mészáros, lovát ajándékoz el, melyet olcsón adni a ménesi re-noméé nem enged ; s így a szükségbül virtust tévén, kettősen nyer : „a hasztalan ló-tartás megszűnésében t. i., s a generositási szagterjesztésben“. S ha kevésb ló ajándékoztatik el köztünk, mint a mennyi néhány még megmaradt ménesinkre a lehető legnagyobb nyereség volna : az valóban nem egyébbül ered, hanem hogy igen számos ménes-gazdáink nem tudnak a számoláshoz ; s így sokszor több esztendőig tartanak egy-egy lovát, hogy aztán 40 vagy 50 forinttal drágábban adhassák el, vagy elajándékozás helyett, rájuk két-három annyit költsenek, mint a mennyiért végre nagy ügygyel-bajjal s nem ritkán csiszárkodással kelnek el ; midőn ellenben — s erre vigyázzunk — jól számláló gazdáink, de kik a lótenyésztés valódi principiumit még nem fogták fel, méneseiken túladtak, s készebbek minden egyébbel bajlódni mint lóval

Mind ezeknél fogva, ne cseréljük fel az ideákat s a dolgok valódiságát, hanem legyünk békében szelidek, háboruban haragosak, halhatatlan dolgok körül hevesek s állhatatosak, s inkább kicsinységek körül álmósak s a t.; a becsületet pedig Istenért ne zavarjuk össze a haszonnal, s nem méneink ingyen hágtatásában, vagy lótenyésztésben keressük a halhatatlanságot, hanem oly tettekben, melyek mentek minden istálló- s haszonszagtul.

S most, barátom, midőn neked azt tanácslom: ne fogyaszd s kisebbitsd erődet mások védelmére, mert valóban magad számos botlásid eligazítására sem leend tán elég tehetséged, mondd meg kérlek az Anonymusnak: hogy levele, mint arrul 118-ik lapodon tévél említést, korántsem *látszott* akkor, midőn vevém, *oly felette nevetségesnek* — ámbár akkor is igen jó izüeket nevettem — mint ma, midőn azt kell tapasztalnom, hogy mély látásu eszméltetési még olyanok közt is nyertek proselytákat, kik atyai s birói gravitással taglalják az ujjabb munkákat, s csak világosságot kereső hidegvérű meggondolással — hanem a dologhoz egy cseppet sem értve s okoskodásikat csak képzemenyi báb rajzakra állítva — az hirdetik nyomtatva: „hogy azon ember, ki méneit patriotismusbul nem engedé párosításra, *most azt akarná, hogy a földesurak elegendő kárpótlás nélkül engedjék el a kilenczedet.*“

A magyar nyelv.

Ezen szakasz — előbb még hogysem hozzá fognék, s magam is jól tudnám, mennyire bocsátkozom belé — érzem: egész előttem fekvő szapora munkácskámban tán legtöbb megjegyzésre s criticára nyújtand alkalmat; pedig csak azon okbul: mivel az emberek az ideákat összezavarják, s mint a fentebb szakaszban mondám: „kis dolgok körül heveskednek s állhatatoskodnak, nagy dolgokhoz pedig hidegen járulnak, s mellettek gyakran el is alusznak.“

A szó a lélek-egyedüli organuma. Állati vágyinkat hangok, jelek, képvonásink, mozdulatink s testünk által nyilatkoztatjuk ki; de a mit a földi salaktul tiszta lélek érez, csak szó fejezheti ki, s az is csak gyengén s igen felszínleg!

Van-e köztünk, ki a világ jelesb íróinak néhányit olvasván, helylyel-közzel nem döbbsent vala meg valamely érzelem világosb kitételén, melyet sejtve, sokáig horda önkeblében, s annak ott létét, mint egy homályon keresztül, mindig gyanítá is, de kimondani vagy nem tudá, vagy arra ösztöne nem volt? S ki az, ki élte néhány pillanatiban legalább nem érzette volna keblét szinte pattanásig oly édeni öröm s édes kinteli, melyet emberszó egészen nem ejte még ki soha? — S ki azon szerencsétlen, kiből a lélek legmélyebb gerjedelmi soha nem ébredtek fel, s a szívnek áradozási nyelvét soha tökéletesen nem nyomák el? S ki végre azon szerencsés szerencsétlen, ki egészen ki tudta volna fejezni, a mi lelkében vala? Szerencsés, hogy a nyelvnek oly nagy tehetségével birt; szerencsétlen, hogy csak oly parányi volt lelkében, a mit még emberi nyelv is elő tudott rebegni!

Több van bennünk, sokkal több, mint a mennyit szóval le tudunk ábrázolni, s azon idomzatban, melyben lelkünk — nemes érzésink, tudományink s erényink által — mind inkább tágul s nagyobbul; azon idomzatban némulunk el, s hallgatunk végre, ha nyelvünk kicsinosítva, gyarapítva s gazdagítva nincs. S valamint sokban az ok következés is, s következés megint okokat szül; szintűgy nő a lélek, szó, — s a szó, lélek által.

Azon ifju, ki nem romlott keblében, az első szerelem édes kínait érzi, s az által nemesbül, ugyan ki tudja-e szóval csak század részét is ejteni annak, mit öröm-s fájdalom-szaggatja mellében tapasztal? S valjon a legfellengzőbb költő s legvalódibb bölc, kinek szó s nyelv legnagyobb hatalmában áll, tudja-e csak féltökéletesen is kifejezni azt, a mi néha lelkén villan keresztül, vagy abban mélyen, de világosan fekszik? S csak egy szép tavaszi hajnal, egy őszi napalkonyat, egy kies vidék nem foglalják-e úgy annyira egész létünket el, hogy szívünk áradtában, csak némán szívjuk a lelkünkkel rokon természet bájörömit! —

A szó tehát csak felszínes tolmácsa lelki érzésinknek, szintűgy mint a festő a természetnek csupán kivonását rajzolja szemeink elé; s valamint ez, habár legűgyesb is, messze marad a természet dicscsudái mögött, s színei azokéhoz képest csak holtak: úgy nem teheti ki a legtökéletesb nyelv, legékesb szózat, legédesb zengedelmű ajak s

legbájlóbb előadási tulajdon is, oly világosan, oly elhatározottsággal s renddel mind azt, mi az ember legbelsőjében rejtezik! A bölcselkedés s költés legjelesebb remekei szinte érthetlen tárgyak a közönség előtt; a legfellengzőbb írók oly homályosak, hogy azok fenségét s mélységét a veleik rokon keblüeken kívül alig értheti s érheti el egyéb. S mennél üresb a fő s kisebb a lélek, annál nagyobb az önelőadásbeli megelégedés; mennél gazdagabb s tágasb ellenben amaz, annyival bizonyosb — ha szabad úgy mondani — azon Virgiliusi vágy, ki remekeit, belsejének, — önérzete szerint — mégis oly gyenge rajzait, elégtetni kíváná.

Az embernek legékesb tulajdona a szép lélek, s csak az, s nem egyéb határozza el valódi becsét. Kétszer kettő minden esetre négy s nem öt, azt akár mondja valaki, akár nem; szintúgy jó az ember lelke vagy rossz, akár ítélje azt el egy magasb hatalom, akár nem; a lélek tökéletességét azonban belbecsre éppen nem, külbecsre s hatásra pedig csak kevéssé nagyobbítja az előadás, írásmód, s így a valódi érdemet nem határozza el az: ki mikép szólott, mikép irt? hanem mit szólott, s mit irt? s kivált hogyan élt s mit cselekedett?

A tett tehát első, a szó második; s éppen úgy: az ember, a hazafi, elül áll, s csak aztán jó az író.

Már a szó tökéletessége megint korántsem áll abban, legfőkép hogy hangja kellemes zengésű legyen a fülnek, hanem hogy vele mind azt a lehető legnagyobb tökéletességgel ki lehessen fejezni, mit a legnemesb, tanultabb s legnagyobb erényű férfiú, vagy asszony ép fejében, romlatlan szívében az idő, tér, képzelet s gerjedelmek határtalanságában, lelki tehetsége szerint, gondolhat, érezhet, sejdíthet! S ebben áll a szó vagy nyelv filozófiája, s nem egy *nak* vagy *nek*, kiküszöbölésében; egy *y* vagy *j*, *o*, vagy *u* s több ilyes kéreg-aprólék heves pártoltában; s valóban nem azon szánakozást gerjesztő kofaságokban, melyeknél fogva a hazafiak feledvén, gyenge hazájoknak mennyire szükséges az egység, a nagy tárgy mellett hidegen állnak, midőn vak tűzökben egy betüért, egy kiejtésért, egy szoros grammatikai s tán szennyes szobatudós-gondolta rendszabásért, egymás élteket tehetségökig keserítik, s készek lennének, mint önhiúságok törpe bálványzói, a közönség hasznát nyomorult személyes villongásik s

csatáiknak feláldozni, melyeket nem ítéletek, nem dolgok; hanem csak szók, csak betük, csak accentusok miatt küzdenek. — — —

Minden hasztalan szó, időölés; — minden oly írás pedig, melynek czélja nem ember-javítás s nem az emberiség jobbléte, előbbutóbb felébreszti a Nemesist. S ha egy felsőbb hatalomnak, mely a dolgok valódiságát tisztábban látván mint mi, ítélete alá tétetnék mind azon számtalan könyv, mely csak azon időtül fogva iratott is, mennyire a mi évajzink hatnak vissza, valjon nem azon munkáknak nyujtaná-e a pályadíjt, melyekben több a tiszta philosophia, mint a hibátlan philologia; több a javítani kívárat mint a tetszvágy; több az emberiség mint a felhőkben evezés! S valjon nem állana-e egy halhatatlan bíró előtt sok, mi ítéletünk szerinti remek, sötétben, midőntán — — — — — Epictetos, Franklin, Penn közhasznu munkái mindig zöldelő repkénnyel koronáztatnának meg!

Azon elfacsart, szerencsétlen idea, melynél fogva annyian állíták az író az ember s hazafi elébe, valódi s egyedüli oka, hogy oly sokan, kikben több lélek volt mint előadási tulajdon, azok által egészen elkeserítettettek, kikben tán kevésb volt a lélek, hanem annál több a philologia; s így néhány jó munkással szegényebb lőn a haza.

Minden ember önproductumának örül, bármily hiányos legyen is az; s ha egy vén, vagy gyenge atya csudáknak tartja nyomorult, már bölesőben hervadó, ártatlan kisdedit, szükség-e annak szemeit felnyitni s képzelgési mennyéből lerántván, őt boldogtalanná tenni?

Rosznak magvát hintő könyveket megigazítani, s veszedelmes következesiket, ha máskép nem lehet, tűzzel, méreggel, türhetlen gunyfullánkkal rontani s megsemmisíteni, ítéletem szerint kötelesség; — de jó szándéku, ártatlan s csak rosszul s hibásan irt munkát ökrendő szidalmakkal lemennydörgei s dühös tajtékkal önteni le, vétkesnek találom, s azon hibát csak fiatalság tüze teheti megbocsáthatóvá. Szelid és senkinek nem ártó ábrándozásikbul felebarátinkat felriasztani, nem nemes; s így ha valaki nagy munka, izzadság s veríték közt, egyegy könyvecskét hoz világra, melyben se lélek, se Révai, hanem csak mák: azt — mert a nehezen elalvóknak is kell auctor — ellenségesen bírálai nem illik, barátságosan elrendezgetni szabad azonban; mert jóllehet az író alávetem a hazafinak, a philológiát a philoso-

phiának, a szép hangot a jó s világos értelemnek: azért mindazáltal az írói tulajdonnak, a helyes írás, a szép s kellemes hangnak mélyebben nem hódul senki, mint én, s főkép azért, mivel ilyesekben felkent s avatott nem vagyok.

A vad ember nyelve, kinek koránt sincs annyi nemessége, tudománya s erénye mint a felvilágosodottnak, igen szűk. S a mint az emberek nemes érzése, — képzelet, emlékezet s ítéleti tehetségei a jó rokonság, szelid polgáriság s nagy lelkű hazafiság varázs érzelmi jobban fejledeznek; úgy kell a nyelvnek is tisztulni, tágulni, simulni, nagyobb határozottságot nyerni. Nemkülönben mint a nemzet növése s haladása által a nyelv is nő s halad: úgy rejt a nyelv fiatalsága, kifejtethetése s tágulhatása egy mágusi viszonyhatást magában, mely megint a nemzetet emeli s dicsőíti. S ha van a nemzeteknél egy bizonyos aggság vagy halál jele, az semmi egyéb, mint ha nyelvök holt, vagy többé nem haladhat!

Azon szüzesség pedig, melyet nyelvünkben annyi ábrándozó álpurista csudál köztünk — ámbár az is csak képzeten alapul s facsart idea; mert szűz s a mellett pallérozott nyelv kész contrast az értelmes előtt, s így teljes igaza van egy írónknak, midőn azt állítja: hogy szeplőtelen szűz nyelvet csak Amerika vagy Polynesia sivatagin kalandozó vadcsoportok közt kell keresni; e facsart ideának tulssággal s végsőséggel határos theoriája szerint, minden görög, latán, francz, német s egyéb szavaknál, bármily tökéletesen billegzik is gondolatinkat, oly kifejezéseknek kellene adni helyt, melyek, mint állítják, magyarok, de korántsem teszik ki azt, a mit mondani óhajtunk oly tökéletesen mint az indigena szók — ezen szüzességi szerecsétlen idea mondom, bár önerejének kellőbb s valódibb kifejtésére birja is nyelvünket, s ellenzi: hogy keletiségi bájszőnyege idomtalanul összetorlott, idegen fonák férczek s viszás foltok által caricatur-quodlibetté s zavarra ne fajuljon; mindazáltal mint Napoleon continentale systemája Európát, ez is oly szűk korlátok közé szorítja a nyelvet, melyeknél fogva ennek külhoni józan tágíthatása kimondhatatlanul csonkul, s így tán szűz marad ugyan képleg és színleg; de valóban csak egy szegény összezsugordott szűz, melynek árva hajadoni ügyefogyottságában, tanácsosb lenne gyámoló pártvédet ölel-

nie s férjhez mennie; a nemzet ellenben, melyre oly csudálato befo-lyása van a nyelvnek, a helyett, hogy emelkedne, dicsőülne, csak ön kis körében fénydegél s ismértlen éldegél.

Ha van saját szavunk, ne türjük az idegent, ha pedig nincs s nyelvünk bányáibul nem teremthető, vagy pedig honi szavunk csak egy arányzattal is — nuance — mást jelent, mutassunk az idegen, minket gazdagító s az anyanyelvvel majd-majd összeforrandó szó iránt éppen annyi hospitalitást, mint a mennyivel régi magyar szo-kás szerint fogadjuk a jövevényt; bár általak a hon nem mindig gazdagul, s ők sokszor, mint szálla, csak sértik a magyarságot s azzal még eddig legalább nem, s így tán soha sem vegyülnek össze! Az ember legszebb szabadságát végre: hogy szinte mindent kitehes-sen, a mi lelkén rémlik, sejdül vagy benne rejtezik, ne áldozzuk fel egy felszines előítéletnek, melynél fogva a lélek s philosophia rabja lenne a nyelvnek s philológiának.

A nemzet jövendősege szoros kapocsban áll nyelvének fiatal s kifejthető, vagy fejthetlen s holt létével; s valamint a lelkes ember-nek, ki nem áll egészen agyagbul mint a fazék, legerősb szívösztone „hona előmeneteléért“ fáradni, úgy nem fog az igazi böles holt nyelv-hez makacsul ragadni, hanem élő nyelvének tisztulását s tágulását minden módon eszközteni s előre segítni. S valóban, kik anyatétjzel szítt előítélet, lágy velejű vakság, vagy hiu indulatosságbul mindig azt akarják, hogy az élő nyelven örökön-örökké uralkodjék a holt nyelv, azok, itéletem szerint, melyet itt himezés nélkül egyenesen kimondok, nem tesznek bölcsebben, mint ha az élőket halál uralko-dása alá törekednének állítani; s azt merem nékiek jövendőlni: hogy hazafitarsaik egykor sirhantjokra csak hervadt virágokat s kórót fog-nak tűzni; mert életben holt nyelvü lehelletikkel a jelenkor annyi fejledező bimbóit gyászba boríták, s az anyaföld virágira halál-leple-get vontak. Az anyanyelv tökéletesítése tehát — mert az által a nem-zeti jó nőtten nő — kötelességeink egy legfőbbike; s midőn igazi nemességünk, értelmi sulyunk, s az által lelkünk esztendőre-esztendőre, naprul-napra bővül s tágul, nyelvünknek is egyenlő idomzatban tágulni s haladni kell; s így, ki magyar nyelvünk kifejlését, gyara-podását, gazdagulását hátráltatni akarja, egyenesen a hon legbecsesr

javát gátolja, s ekép mint sértője s ellensége nemzetiségünknek, nem dicséretre, hanem büntetésre, átokra méltó.

Mind ezen rövid s a fontos tárgyat korántsem kimerítő okoskodásimat összevonván, azt következtem: hogy a magyar nyelvnek, mely értelmi s nemzetiségi kifejlésünk leghatalmasb rugója, minden esetre haladni kell; s e pontra nézve csak az lehet vélekedési tárgy: minő idomzatban s mely korlátok közt haladjon! Ezen idomzatot pedig ki jelelheti ki? Vizsgáljuk.

A. így szól: „Az uj most jobban tetszik mint az ó, s ezen veszedelmes ujításbeli kórság még számíthatatlan rosszakon kívül, melyeket szülnie kell, még a magyar nyelvet is gyökeréből ki fogja fordítani! Ugyan itt is, mint egyébben minek az innovatio? Én aztat soha nem láthatom által! Olvasnák csak a mai szerencsétlen ujítók régi manuscriptumainkat, — magamnak is vannak nagy számban — mily szép az akkori nyelv, s micsoda szépen folyik, mily érthető, mely világos s a t.

B. pedig így: „Nem vagyok én az ujítások ellen, mint ama vén pedánt A., mert tudom, hogy a mindenségben nincs nyugvó pont, s a világon minden előre vagy hátra megy, s így a magyar nyelvnek is kell haladni, nehogy hátra tolassék; hanem oly merész rövidítéset s bénításokat, milyekkel C. csonkítja nyelvünket, azokat már jóvá hagyni képes nem vagyok s a t.

Jő most C. „Ezen B. jó ember, de a szegény mindig falun ült s az idő szellemével nem ment elő, — ő egy *nak, nek*-ben, *ság, ség*-ben s több ilyesekben helyezetteti a nyelvtörzsök sajátságát; pedig ez nem maradhat, s kötelességünk a nyelvnek több kerekedséget, tömörséget s deliséget adni, csakhogy az ne történjék a nyelv geniusza ellen, mint azt sajnosan D-ben kell tapasztalnunk, ki felforgatná egész nyelvünket.“

Felkiált most D. „Haj ezen átkozott szobaszennyesek A. B. C., mint a házi madarak, csak egy szederfára képesek szállni, s azt hiszik: oda a nyelv, ha magasb emelkedés s bájosb hang miatt egy-egy rendszabás — mely csak a nyelv alkán s vázán simítva változtat s módosít, de korántsem természetén s eredeti tulajdonin, — uj mintába öntetik. Hanem más részről azt is meg kell vallani: hogy

E. megint oly szavakkal kívánja népesíteni a nyelvet, melyeknek se fülök se farkok, s oly szokatlan kitétel-formákat kohol, milyeket mi régiebbek nem is értünk, úgy annyira, hogy nem sokára érthetetlen galimathiássá s Bábellé korcsul szegény anyanyelvünk.“

E. pedig így ítél: „Mily csonka a francia nyelv, melyen az Académie française oly önkényesen uralkodik, s azt csak tisztítá, midőn növését gátlá, s csak szorgoskodott, midőn mernie is kellett volna! Mi lenne a német nyelv, ha egy Gotsched, Adelung s t. i., rakta bilincsein Wieland, Schiller, Herder, Goethe s t. i. nem törtek volna tul? Mi az angol, ha Shakspeare óriási lelke a pulyaság s törpeség nyomorék rendszabásit, melyek a dolog velejéhez nem is tartoznak s csak észrepti békók, szét nem tiprotta vala? Merni kell tehát nekünk is, s kifürkészünk az ó- és tájszavakat, melyeket a vén tudatlanok s járatlanok azért tartanak ujaknak, mert nekik mint régiség-buvároknak vagy megyéjükből ki sem bujtnak, s így a hazai nyelvdivat egyetemi kincstárával ismételteneknek, valóban ujak is azok, de magokban régiebbek s divatosbak mint ők; — új találmányoknak egészen új nevet kell adni, hol hiány van, azt betölteni s hol belsők titkos gerjedelmit honi gyök- vagy származék-szóval ki nem tudjuk tenni, ott vegyük be az idegent. — Már csak ezen kevésből láthatja kiki, hogy a dolgot mostani nyelválladalmunkhoz képest, minden csalódás s önkecsegtetés nélkül igazi világban látom; hanem azon kicsapongó szószaporitást, s általányosan mindent magyarul kitenni vágyó viszketeget, a hyperpurismusig bőszült neologomaniát, melyet néhány eszelősnél, mint p. o. F-nél tapasztalunk, valóban kaczagásra méltónak ítélem; annál inkább, mivel számosakra a százados zsarnok divat sanctiói s indigenátusi billeget s czimerletet tűzött már, mint látszik örökleg; sőt maga a műveltség — mely egy láthatatlan lánczczal közelíti s rokonítja minden őt pártoló s ölelő, bár egészen különböző tulajdonu nyelveket — mellőzhetetlenül testvérit némelyekkel, mint p. o. számos tudományok s a t. czimneveikkel.“ s a t.

Szófelekezetünk csak e néhány nyelvkörülتي okoskodásit hozván elő, azon kérdést ismétlem: valyon ki fogja azon idomzatot kijelelni, melyben honi nyelvünknek haladni kellene, ki a non plus ultrát?

Mire azt bátorkodom felelni: Sem az országgyűlés, mert annak fontosb tárgyakkal is lesz elég dolga, s a magyar nyelv körül semmi egyebet nem tehet, mint azt hathatós gyámola alá venni; sem a tudós társaság, mert annak önkénykedését vagy tán dictátori areopagosságát a nemzet reméllem nem fogja szenvedni, s tőle nem egyebet mint állhatatos szorgalom utáni józan javaslatokat vár; sem a külföld, mert nem hihetni s fel sem tehetni ennek eddig alig élt honi nyelvünkről rövid idő alatt annyi ismételre jutását, hogy annak haladási gyorsaságáru legtávolabb is alapos ítéletet hozhatna; s legfőképp nem egyesek, mert azok A-tul Z-ig, — egyet sem véve ki — mind részek, kiket a bíróság semmi esetben nem illethet; s így senki az egész világ hátán nem döntheti el ezen nagy kérdést igazsággal mint a *nagy közönség*; úgy t. i. „hogy mind az, mit idő, szokás által sajátává teend, magyar lesz, az ellenben idegen marad, a mit nem fogad el.“

Már a szokásnak helyes irányt adni, s azon időre, mely a tökéletesb nyelvet közénk hozandja, szárnyakat fűzni, úgy hiszem, mindenkinek kötelessége, kinek hazája drága. A szógyárnok — valamint a bányász csekély arannyal sok egyebet is hoz felszínre — fel-séges kitételekkel gazdagítja a hont, midőn becsnélküli találmányit felejteti a velek nem-élés, az idő. Egyesek, kritikusok, tudós társaságok ellenben elválasztván ítéletök szerint a becsest a becsstelentül, a feltalált külön színű tárgyakat nagyobb világba s a közönség elibe teszik, mely azokat elfogadja, tűri vagy visszaveti. A szóbányász felette nagy köszönetet érdemel, mert nélküle szegény vagy legalább hátramaradna a nyelv; s ki őt mérges vagy gúnytajtékkal fecskendi be, valóban nem egyebet mocskol, mint érdemes hazafiát! A szósimító s tisztító sem érdemel kisebb tekintetet; mert valamint nem tudná a közönség elválasztani salakitul a becses érczet, úgy nem képes az avatatlan a sok hasztalan s helytelen közt rejtező szépet s helyest kinyomozni s elkülönzeni; s az, ki megint őt kárhoztatja, nem tesz másképp mint a ki homlokkal áll nemzeti csinosodás ellen, mert — s ezt ugyancsak emlékezetben tartsuk — valamint mágusi befolyása van nyelvnek a nemzetre, s viszonyhatóságok által egyiknek a másikra: úgy csak szép nemzet, vagy csak az, mely valaha az volt, beszélhet szép nyelvet; s viszont a nyelvnek mibenléte t. i. fér-

fiash, nemesb, emelkedettebb vagy puhult, nemtelen s alacsony léte határozza leginkább el — pedig sokkal nagyobb mértékben mint ilyesrül gondolni szokás — a nemzet értelmi s így szabadsági állását. S itt fekszik ítéletem szerint az emberi halhatatlan lélek organumának, a szónak s nyelvnek, philosophiája!

Már honi nyelvünkben azon legfőbb feltétel, melyben rejtezik minden, s mely a lehető legmagasb fénypontra birhatja nemzetünket, t. i. a *férfsúi erő*, megvan; s mondhatni tán egy nyelvben sincs annyi, s ha van, legalább nincs több. S im ezen ereje nyelvünknek — melynek törzsök eredetét Ázsia négy vizei közé állítani korántsem oly balgatagság, mint azt sokan gondolják — tartá fenn eddig létünket; s azon nagy csuda, melyen oly sokan bámulnak, hogy a magyar annyi tenger viszontagság közt sem olvadt még össze más nemzetekkel, nem egyéb, mint legtermészetesb következése nyelve erejének, melyet idegen halandó elgázolni nem képes, s minket, ha minmagunk nem leendünk életmentőnk gyilkosai, oly lépcsőken s időirányban fog állítani magasbra, vagy hozzánk nem illő középszerűségbe lebilincselni: milyenben egyesült fáradozásink, egy szívű s emberséges munkálódásink által azt csinosítani, nemesíteni, emelni fogjuk; vagy egymás útjában állván, egymást sárral dobálván, azon tapodni s a hazafiság isteni homloka körüli virágkoszoruk helyett a hiusági bálvány halántéki körül fonni halálillatú koszorúját!

S így ítéletem szerint az, ki honi nyelvünk mellett van, nemzetünk életét hordja szívében; az pedig, ki ellene szegül, sejdítlen — mert nem akarom hinni, sejtve valaki hazagyilkos lehetne — annak halálát reggeti keblében.

Azért, mivel egy idegen hangon fütyölni tanult kalitkai madár tán jobban fizettetik, mint az, ki erdei énekit csattogtatja csak; azért az ember becse, ha áltermészet sugtában az anyanyelv helyett idegent állít, nem nagyobbul, hanem kevesül, mert a holt nyelvű classicus messze áll a hazafi mögött; s valóban csak áltermészet szomorú színeivel van felékesítve az, ki — — — — — anyanyelvén nem beszélhet, sőt azt nem is érti, s csak idegen szózatokkal teheti ki korcs érzelmét.

S véntül fiatalig, dústul szegényig, a legjelesb férfiaktul legbá-

jolóbb hölgyeinkig, ki csak honunk éltét, nemes emelkedését s egykori dicsőségét szomjazza, tegyen anyanyelvünkért, mit tehet; mert vele mindent, a mi nemzetünk, sőt az emberiség dicsőre méltó, kivihetni, nélküle semmit! Tudósink pedig az idő lelkéhez, más művelt nyelvek csinosági állásfokához, s a tudományok, művészetek, mesterségek s találmányok mindegyre fejlődőbb haladásikhoz idomulva, s mind ezekkel mindenkor versenypályát futva, magasb szempontbul tekintség nyelvünket mint eddig; fejteggessék ki minden kecsseit, kellemeit e nagy kincsünknek, s hathatós erejébe bizván, ne gondolják, megpattan mindjárt keleti zománcza, ha nemesb, delibb, fellengősb, s tán csak szokatlan mintákba alakíttatik, s némely még kopár vidéke dél s nyugot mosolygó virányival, vidító s lelkesítő csemetéivel gazdagíttatik.

A magyarnak még nem volt oly időszaka, hogy igazi társalkodási — conversatiói — tonusa lett volna. A hajdankor komolyabb vonási, a bajnoki tulajdonokhoz — melyeknek a testi erő vala legfőbbike — természetesen ragadó durvaság, a csata vihari s fegyver-köztí élet, a nyájashb, szelidebb s gyengéd érzésű kebelnek saját gerjedelmit elnyomák; s így mind azon varázsteli kíváнат — mely csak Muzsák s virágok közt fejledez, s előítéletleni társaságokban tudomány, tetszeni vágy, nemesb szerelem s a kicsinosult polgári élet számnélküli árnyékozásiban nyerhet egyedül néminemű lételt — a magyarban, kinek sorsa oly kaján volt, mélyen aludt. Az idők azonban egy új, egy szebb aerát derítének az emberek közé; s azon idomzatban, melyben a lélek s annak érzelmi mind jobban tágultak, s az emberi szükségek mind számosbakra szaporodtak, lön naprul-napra elégtelenebb a honi nyelv, s a természet szent törvényi szerint — mert az érző szív csak ömledésben lel nyugtot, s a főnek szülötte világot kér — mintegy hiánypótlékul csusztak be az idegen szózatok, melyeket kívált a gyengébb rész, az asszony, a tudós, a csinosultabb társalkodó lassanként elfogadott, s korántsem annyira ujságszomjbul, vagy a honi nyelv vétkes megvetésébül, hanem azon ellenállhatatlan okbul, hogy a kebelnek mind azon gyengéd ihletit és sugalmít — melyeket a szép nemnek csak legjelesbei ismérnek, s azok létét sok, kívált szobatudós, nem is sejtí — s a főnek mind azon villanásit, melyeket megint még

többen, s kivált asszonyok nem gyanítanak, honi nyelven korántsem lehetett kifejezni oly könnyen s oly jól, mint a németen, franczián s a t. ! S im ez egy fő oka, miért bágyadt el annyira, s oly haldoklólag élt a különben oly erős fiatalságu magyar nyelv azóta, hogy a világozottság mind jobban kezde diadalmaskodni a sötétségen. A zavart ideák sulya azt hiteté el a nagyobb részszel, hogy a szelid, a nyájás, a gyengéd érző, — gyenge; s erős csak az, ki faragatlan, durva s érzéketlen. S így sok tudósink s előkelő országos emberink nem csak akkor, sőt ma is, természet-elleni alapokra állíták s állítják okoskodásik s befolyásikat; s egy részről a szép nemzet kárhoztatják, hogy inkább németez, francziáz, mint magyaroskodna, azon írók pedig hazáruónak ítélik, ki külföldieskedik : más részről pedig a nyelv ujraöntése, tágitása s nemesítése ellen szegülnek tehetségök szerint; s így nem tesznek józanabbul, mint ha valaki egy forrás elmaradása miatt heveskedne, melyet önmaga zárt el; mert az, ki még mostani, bár műveltebb nyelvünkkel is ki akarná tiltani a jobban nevelt asszonyok s tudósok közül a nálunk szokásban lévő idegen nyelveket, arra kárhoztatná a szebb nemzet s a műveltebbeket, hogy keblökbe temessék s fejükbe fojtsák érzelmik s gondolatiknak azon leggyengédebbeket, melyeket még most csak inkább azon, a nagy világban már századok óta zengő nyelveken tehetni ki; s ez felmulja az emberi hatalmat, mert a természet törvényeivel ütközik össze; midőn viszont a magyar nyelv előmenetelének gátolása által azok tehetségre raknak zsibbasztó bilincseket, kik tán képesek lennének az eredeti honi nyelvet, melyben annyi a fiatalság s erő, úgy kifejteni, hogy mind a szép nem, mind a tudós, nem erőltetett hazafiságbul csak, hanem természetes hajlandóságbul is inkább választaná érzelmi s gondolati tolmácsául a honi nyelvet, mint az idegent; s így, mint mondtam, a rossz következtetéseket kárhoztatják, midőn egyszersmind azok okokat iparkodnak *paralysálni*, melyekbül a jó következtéseknek mulhatlanul kel-lene folyniok !

Ha tehát inkább zeng most még a csinosult magyar asszony ajkin vagy szebb társaságokban az idegen szót, mint a honi, azon ne csudálkozzunk, s ne tulajdonítsuk éppen annak, mintha hazánk leányai megvetnék a hont, hanem a természet azon kivételnélküli

törvényének, hogy előbb-utóbb a felsőbbség mindig elnyomja a selejtességet. S így ha azt akarjuk, hogy hölgyeink magyarul beszéljenek, s nem egy-két szót, vagy néha-néha áldozatbul, hanem természetes vonzódás s izlésből, s magok közt is: szebbítsük, tágítsuk, nemesítsük nyelvünket; annak fogékonysága pedig — minthogy nyelvünk óriási fejlődésre képes — minden kétségen túl van; de ahhoz se szoba-philologia, se könyvekből tanult philosophia, korántsem elég; hanem azt csak azon lelki felemelkedés eszközölheti, mely az emberi szót nem mint *czélt* tekinti, hanem mint *eszközt*; mely által a nemzetek magasbra, s egyes emberek az erény felsőbb állására juthatnak, s így a minden-ség tökéletesíttetik.

Közelebbbrüli esztendőekben nyelvünk csudálatosan haladott; de azért igen távol van még a tökéletesség azon pontjátul is, melyet egy állandó *játékszín* kíván, hol nemcsak hősi vagy bohósági darabok adatnak, melyeket a közönség könnyen tart helyeseknek, ha az iszonyu, fegyvercsattogás, vastagon kent tréfa s több ily ál-ínyt csiklandó látvány s táplálék bőven nyújtatik, — hanem hol az életnek oly scenái is festetnek, melyek kirekesztőleg csak nemesb s fenntebb társaságok tulajdonai.

A magyar mint ázsiai sarjadék, valaha egy kicsit keleti mód bánt a szebb nemmel, s ámbár azt, valamint minden civilisált nemzetek, most nem csak maga mellé, hanem még maga elibe is helyezé, azért nyelvében még most is megmaradt a régi uralkodás jele. A férj bátyját kendezi, s öccsét tézgeti, feleségét is tézgeti, midőn a feleség őt viszont kendezi. S ezen egyenetlenség, — mely tanuja, hogy egykor a szépnem erősebben volt a férfi uralkodása alá vetve, mint most, bár kicsinységnek látszik, mégis igen fontos — egészen ketté töri a jobb társaság lehetőségét, s így a társalkodási nyelv soha nem fejlődhetik ki. A török, bármi szép s kivált bájhangu legyen is nyelve, távulrul sem sejtí, mi a szép társalkodási szózat; mert az asszony, mint életpályánk egyedüli virághintője, s szívvágyink legfőbb czélja, nem áll egy soron a férfival, hanem messze alatta; s a helyett, hogy az embernek leghívebb társa lenne, szinte portékává alacsonyíttatik nála. Nézzük keresztül a nyelveket, még pedig a latánt, s görögöt sem véve ki, s azt leszünk kénytelenek megvallani: hogy bármily

nagyon voltak is kicsinosítva a hajdankor nyelvei — mint azt költői, drámai, évrাজzi, szónoki s a t., remekei minden kétségen túl teszik — igazi szép társalkodási szózat köztök ismételten dolog vala mégis, s az kirekesztőleg a keresztény vallás által megnemesült újabb emberek találmánya; *megnemesült* mondom, mert az újabb generatio közt oly irány-idomzatban, mint a tökéletesség felé törekedő emberiség lelke tágult, az erények is jobban-jobban fejledeztek; s ne *zavarjuk* össze az *ideákat*, nem azon theatrális erények, melyeknek többnyire emberi taps vala fő céljok, hanem — azon házi s négy falközi erények, melyeknek nem emberi, hanem tán csak angyali tanujok van.

Magyar nyelvünk bizonyos lépcsőig ki van fejtve költésre, drámára, évrажzra s a t., hanem most még szép társasági, természetes, nem mesterkélt s úgyszólván mindennapi haszonvételre, őszintén kimondván saját vélekedésemet, általányosan elégtelen. A török nem is sejti, hogy van valamely szép társasági tonus, s így e részben szinte szerencsésb mint mi, mert török nyelvénél marad, mely neki elégséges; midőn mi igen is jól érezzük, mi az a szebb társasági hang, hanem minmagunkat mystificálván, a helyett, hogy nyelvünket a mai idők szükségéhez alkalmaznók, anathemát kiáltunk a nyelvtisztítókra, csinosítókra. Néha feltesszük magunkban erősen, csak magyarul fogunk beszélni, de a nélkül, hogy észrevennők a *természet-elleni* patriotismus ismétleni hamar kihültét, *természet-szerinti* okokbul akarunk ellen is németre vagy francziára bicczen nyelvünk. S ez nem ered egyébbül, mint az *elfacsart ideákbul*, hogy t. i. sokan nagy hazafiságnak tartják, ha valaki a szép társasági szükségre még elégtelen magyar nyelvvel él mindig; midőn más részről szinte hazafitansággal vádolják azt, ki a nyelven oly javításokat bátorodik tenni, melyek első tekintetre tán iszonyúk s borzasztóknak látszanak, azonban valóban oly szükségeseek, egyszersmind oly hathatósak, hogy velek játékszin sikeresülni fog, s a magyar szó mind palotában, mind boudoirban zengend egykor; nélkülök pedig, mint eddig, csak kis körben, tudósok által fog nagyra magasztaltatni, kis szám által olvasztatni, csak ritka esetekben hallatni, és soha oly nyelvvé nem válni, melyet a nagyobb rész szabad választása által tenne sajátévá.

A szántóvető szokását, hol *te* és *kend* használtatik, azért emlitém,

mert szinte csak ő volt századokon keresztül a házi társalkodó magyar szózat kifejtője s képviselője, s a te és kend sokkal nemesb s a természettel összehangzóbb szólításmód, mint azon czikornyás czimszavak, melyekkel a magasb születésűek nevezgetik egymást. S ha tőlem valaki azt kérdezné: valjon mi az a szép társasági szózat, melyet annyszor említek, s melyre, mint mondám, a magyar nyelv még elégtelen, vagy legalább igen hátramarad az angol, francia, német, olasz s a t. mögött: — én tőle viszont azt bátorlodnám tudakozni: hogy ugyan érez-e magában valami természet-ellenit, s nyelvünkben némi hiányt, ha életének, teszem itt csak például, oly pillanatiban, melynek komolyabb vonási az embert magasbra emelik, azon hölgyet, mely lelkének ideálja, s melytől a sors örökre elválasztá őtet, s melyhez csak a szivrokonság legtisztább gerjedelmi s lelkének csak angyali vágyai kötik s hódítják — ha olyan lényt, mondom, tenek, magának, tensasszonynak, nagysásasszonynak, kegyednek, nagysádnak, szivemnek, lelkemnek, galambomnak, gyöngyvirágomnak s t. i. nevezni volna kénytelen; s ha valami kellemetlen érzést, s nyelvben hiányt, ily s hasonló körülállások közt nem talál, akkor azt felelem: nem tudja, mi a szép társasági szózat, s én korántsem vagyok képes azt megmagyarázni neki; ha pedig érez némienemű kellemetlen zavart, s tisztán érzi: nem folyhat beszéde oly nemesen a nélkül, hogy feszes, mesterkélt, s mintegy természet-elleni ne legyen, a mint érzelmi nemesen ringatják keblét: akkor azt mondom, tökéletesen felfogta gondolatomat, s eképp további magyarázás csak idővesztés.

S most e tárgyrul csak ennyit! Midőn a mindig réginél maradókat arra bátorlodom figyelmeztetni — mert nem győzőm hallani panaszokat a mai magyar nyelv érthetlensége miatt, — hogy nem azért nem értik a mai magyar nyelvet, mert az haladott, hanem mert ők álltak meg, s a helyett, hogy ők ültek volna az előreható hatalmas időre, ez fekszik rajtok, s még emlékezeteket is eltörlendi!

Azokat pedig, kik azt gondolják, hogy szón s nyelven kívül emberben valami más is van, a mi ezeknél még tökéletesebben fejezheti ki a lélek legnemesb, legmélyebb vágyait — egy ki nem mondható sympathia — azokat rokon kebellemmel üdvözlem!

Character és bizodalom,

Országos dolgok körül forgó ideák, melyeket lágy velő kever össze s gyenge ítélet bir álnövésre, vagy elfogultság vakon vesz át s rostálatlan adja tovább, legbizonyosb előlő maszlagi minden honi előmenetelnek. Így p. o. számosan characternek tartják a fejességet; bizodalmokat pedig, úgyszólván, hófuvatokra állítják, gránit sziklákon ellenben remegnek.

S ezen ideák tisztában nemléte valódi oka, hogy a politikai magyar életben csak kevés tartja ama józan s igazságos középutat, mely ámbár a közönségtől szinte mindig félre értetik, a nemesb lelkű egyedüli ösvényének kellene lennie.

A kormány s az ország képviselői közti kérdések számosak, s mind számosakra nőnek, a mint t. i. a közzerőmű, rozsdáitúl, penészeitől köztanácskozás által mind jobban tisztítottatik, s mind elevenebbül s rendesebbül kezd forogni. Már oly számtalan tárgy közt lehetséges-e, hogy csak mindig egy résznek legyen igazsága, kérdem? S van-e a világon oly merész hízkeldő, ki azt állítani volna elég szemtelen: hogy a kormány soha nem csalatkozhatik, s neki felvilágosításra soha szüksége nincs? Vagy ellenben, oly elvakult demorata, ki azt bátorzkodnék fentartani: hogy a nemzet csalhatatlan? S csak e néhány sor nem teszi-e legnagyobb világba a közönség, országos emberek-körülti, ítéletének csaknem mindenkori helytelenségét?

Ki mindig a kormány mellett, vagy mindig ellene van, bár keményen, bár engedékenyül itéli a sokaság, általányosan mégis olyannak tartja, kiben a character bizonyos; sőt annyira megy ezen fallacia, hogy azokban, kik vén korok által 3, 4 fejdelem uralkodásán éltek keresztül, s mindig a kormány mellett, vagy mindig az ellen voltak, — a dicső character állhatatossága bámultatik; midőn hihetőleg nem lehet némelykor a képviselőknek kíváнатikban el nem ragadtatniok, s néha a kormánynak el nem hibázni egy kissé az utat; s apodictice lehetetlen, hogy 3, 4 fejdelem mindenben egyenlő legyen, s a királyi szék körül némi változások ne történjenek. — S így az sül ki, ha nem lágyvelejűleg vagy elfogultlag ítélünk a dolog valódi mibenlétéről:

hogy annak, kire a változhatlan character reputációját kené a sokaság, igen sokszor nem csak legkisebb characterre nincs, hanem oly változékony mint a nád, mely majd balra, majd jobbra hajlong, a mint a szél fúj; mert arrul, legalább ítéletem szerint, nem tehetni fel mindig egyenlő szándékot — s tán ez a character alapja — ki minden kérdésnél mindig Á-nak vagy B-nek ad igazat; — sőt azon fejdelem ellen éppen úgy szegezi magát, ki népe jólétét szomjuzza csak, mint azon ellen, ki mindent lábaival tapod; — vagy azon nemzet ellen, ki csak önerejét akarja kifejteni, éppen oly kemény, mint azon törvény-törte nép ellen, ki semmi felsőbbiséget ismérni többé nem akar.

Ezek szerint, vallomásomat egyenesen kimondván, bármily szokatlan czimű legyen is az: azon embert köszöntöm erős tiszteletre méltó characterűnek, ki egyszer Á-val, s másszor B-vel tart, a mint t. i., — *mert ő soha nem változik*, — néha Á s néha B van vele egy vélekedésen; s így az, ki a character hírért nem akarja csak bitorlani, s olyasok által, kik csak a vak fejességet tartják characternek, ilyesmit magáruul kikiáltatni, — hanem öntudatban érezni a férfiúi állandóság s egyvéleményűség melegét, mindent elkövetend, hogy a kormányt, mely tán a törvényes s józan utbul kibicczent, abba visszasegítse megint, — midőn viszont a kormány törvényes s józan eszközölését tehetségi szerint előmozdítandja; s eképp, valamint semmi tekintet őt nem hátráltatja, a nemzet jussaiért élni s halni: úgy kész lesz törvényes ura ellenségei ellen, s ha a féketlen nép lenne is az, még hazafitársai ellen is, kardot rántani, s igazságos királyáért önteni vérért.

Hogy ily cselekvésmód, mint azt évrájkink s mindennapi tapasztalás legkisebb kétségen túl teszi, a legnagyobb résztül szinte mindig félreértetik, igen természetes; mert az igazi józan alapokra állított állandóságrul sokaknak ideája még tisztában nincs, — vagy mert sokan csak önkeblök tükre után ítélnének másokrul, s azon tükröz számosak keblében nem mutat egyebet, nyomorult hiúvágynál, s alacsony haszonlesnél. — Nem is józan mód az ily felekezetek-közi magánállás arra, hogy valaki saját javát emelje, — hanem hogy van-e azon lelki független pontnál, mely, úgyszólván, a kormány s nemzet közt van, s melyet a közönség „két pad közt

földszinnek vagy gyanuszinés állásnak“ szokott nevezni, szebb földi helyzet, azon egy kissé kételkedni merek. — S azon pontra állni nem oly nehéz, s köztünk igen soknak van hatalmában, hanem kevésnek jut eszébe; mert a sokaságtul, mely inkább azt hajlandó tartani nagynak, kinek nagyságát titulusa, vagy oppositioja szerint megmérni képes — se nem irigyeltetik, se nem tömjéneztetik. — — — — Azonban vigyázzunk ezen sorokra: „— — — — — — — le magistrat qui avoit rendu la justice plus pure, les lois plus impartiales entre le puissant et le foible; le guerrier qui avoit perfectionné l'art de rendre la victoire plus éclatante en la rendant moins sanglante, l'art de triompher par le génie plus que par la force; le ministre qui, a côté du trône, avoit travaillé pour la nation, comme s'il avoit reçu sa mission d'elle; le poète qui, au milieu des puissantes et douces émotions de la scène, avoit fait servir les jouissances d'un grand peuple aux progrès de sa raison et de sa morale; le philosophe, dont le génie avoit cherché les lois de l'Univers, et trouvé quelques-unes des meilleures règles que l'esprit humain, peut suivre dans ses recherches: tous ceux qui, dans tous les états et dans tous les genres, avoient servi avec éclat; avoient illustré et éclairé la nation — — — — — — —.“

S ha ezen mondottakat s kihagyottakat átgondoljuk, nem érezük-e keblünkben tisztán, hogy van a földön annál még dicsőbb pont is, mint a milyenre csak ember emelheti embert; s hogy azon pont a lelki függetlenség azon foka, melyre kiki csak ön lelke ereje s tisztasága által léphet; de más részről nem jut-e eszünkbe Aristides a számkivetett, Socrates a halálos serleg ürítésére íteltetett, Galilei ki a világ sarkolatiba lánczok közt ereszkedik le, Tasso, ki a szerelmét börtönben liheg ki, Hospital — — — — s számtalan mások, kik a velek élőktil nem csak elhagyattak, sőt el is gázoltattak? S mindezek után nem leszünk-e a földi állás lehető legmagasb polczán, vagy a sokaság legvastagabb tömjénfüstje közt számtalanszor kénytelenek Phocion szerint megvallani: hogy tán éppen akkor, midőn az érdemkereszt függesztetik mellünkre, vagy a sokaság kiáltozása legharsányabban hirdetik egekbe nevünket — tán éppen akkor legcsekélyebb valódi becsünk, — s ily jutalmakat, melyeknél a nagyobb

rész édesbeket nem is sejdít, nem azért nyertünk, hogy characterünk volt, hanem valóban azért, mert characterünk nem volt, vagy más szavakkal: azért hogy akárhogy álltak is az idő, s körülmények, tisztí helyzetünkben mindig *igen*, független állásunkban pedig mindig *nem* volt szánkban.

E veszedelmes, elfacsart idea pedig, mely oly kézzel fogható s még is oly közönséges, mennyi pirulás-okozó gyengeséget szül, s mennyire csábítja el s ragadja ki balra vagy jobbra a haza po!gárit az egyenes útból! tagadhatni-e? S nem szorul-e a becsületes ember melle össze, ha egy részről e facsart ideának, mert az ember becsét hozza kétségbe, gyászos következésit gondolja át; más részről azt tekinti: mily könnyű volna helyre igazítani azt! *Gyászos következésit* valóban; mert a helyett hogy rendületlen állnának a hon képviselői, s mindig csak egynél maradnának, bár azt a kormány, vagy nemzet fejtsse ki, most sokkal nagyobb és szinte türhetetlen számban, ingadozó jegyeneként vagy a nyugoti szél által hajlítottatnak le szinte földig, vagy a keleti szél dönti ki őket nagy zajjal — és semmi haszonnal — gyökerikbül; s a sokaság bámul, midőn számos szív vérzik, — mert oly közel fekvő s *könnyű* a facsart képzeleti eligazítás, s még is mindig oly távol fekvő s *nehéz*!

Lelkét mindenki magasbra helyzi mint testét, s hogy ez így jól van, s ennek így kell lenni, még az sem hozza kétségbe, kinek teste ur, s lelke rab. Már pedig nem hiszem, volna valaki, ki jobban szeretné, ha őt a világ tartaná egészségesnek, midőn beteg, mintha az egészség érzése valóságosan melegítné ereit, habár szinte mindenki szorgolódnék is színe miatt. S így a character-körülti facsart ideát igen könnyen lehetne helyre igazítani, ha mindenki csak azon oly könnyű, közelfekvő s egyszerű kérdést tenné magának: valjon mi jobb: ha öntudat emel magasbra, vagy hatalom és sokaság —? mi jobb: ha a lélek valóban tiszta-e, vagy ha csak tisztának tartatik? — mi szerencsésb: mellen-e a kereszt s mellben tán tövis: fülben sűrű „éljen“ s szívben tán halál; vagy belsőben igazi keresztény, s lélekben az élet?

Tudom, barátom, ily predika hangon szólván, gunybiráláspó mássának teszem ki magamat, melynek originálját Taglalatod 65-dik lapján ily szavakban olvasom: *Ez a huzalékos beszéd (tirade) az erkölcsi*

tudományban is diszlenék, és bele illenék még Péter Albach szájába is, — mire azt válaszolom — nem találhatván jegyzésednek attikai sóak-náját fel, melyen hiszem, senki sem neveté oly jó izün el magát mint temagad — : Igen örülök, ha a száraz hiteli tárgyban szerencsés valék oly beszédek szőni, melyek az erkölcsi tudományban is diszlenének, még nagytiszteletű Albach ajkai közé is illenének, s azon mosolygok : hogy éppen midőn elmésgunyt vélsz önteni taglalt munkámra, s nevetségesre csavarni, éppen akkor dicséred azt, a nélkül, hogy legmesszebből is sejdítnéd, a lehető legnagyobb s koránt meg sem érdemlett kicsapongásig ; „mert az erkölcsi tudomány minden egyének talpköve elannyira, hogy azon társaság, mely ezen áll, mind a hitelt, mind a hitet csupán eszközül tekintheti. — Ez az egyetlenegy tudomány visz bennünket legközelebb az Istenség ideájához, — mely emberi létünk legfőbb célja. — Archimedes egy talpalattnyi helyet kért, hol a föld kerekiségén kívül megállhasson, s e nagy masszát sarkából azonnal kifordítja ; — Canning csak szabad nyomtatást kért, s a parlamentet oda engedé : s nekem az erkölcstudományt engedd csak, barátom, bevinnem a nép szívébe : örök álláspontom fellelém, s minden más tudományt kiforgatok sarkából ; — népeket boldogító theoriás szándékommal felhagyok, mert az erkölcstudománybul practice merítgeti akkor a moralis nép a társasági élet legédesb örömeit, nem lévén többé szüksége Hitelre, s annál kevesebbé Taglalatra“ —.

B. — — — — — S ki a Hitel philosophiáját oly mély kutfőből lenne képes meríteni, s azt világosan s jó renddel a közönség elibe deríteni is tudná, az volna tán a hiteltárgy-körülte legmélyebb író, s hogy ezen törekedém, azt minden túlszerénység nélkül, állítani képes, de egyszersmind megvallani is kénytelen vagyok, hogy jó szándékom, fáradozásomon kívül, minden egyéb tehetségim korántsem voltak a tárgy fontosságához elégségesek, s hogy így oly nagy dicséretet, mint te halmozál rám gyanítlan, nem érdemltem. Hogy pedig egy oly *nagy* tiszteletre *méltó* emberhez hasonlítsz mint Albach, ha távulról is, sőt ha ironice is, azért neked csak háladatos lehetek, mert elég megbecsülésnek tartom, ha nevemet, — bár gunyolva is — azon egy lapon olvassák, melyen az övé áll ! S nem kívánnék többet, volna bár tehetséginek század része enyim ; hogy értelm

súlyunk parányiságát s nemzetiségünk fejletlenségét s mégis oly sokszori elbizottság s felfuvalkodásunkat, oly erős vonásokkal tudnám a közönség keblébe festeni, s úgy tudnám hazámfiait egyesíteni a hon javára, a mint ő az emberi lélek legmélyebb s annyiakban mindig alvó hurjait, felrázó szavakkal megrendíteni érti, s nagy s kicsiny tolakodva egyesül széke alatt!

S ha én a characterkörülti zavart ideák helyrehozása végett az erkölcsi tudomány mezeire vezetlek, barátom; s azt „a miről csak könnyéden s felszínleg szokott itélni a többség, mélyebb fontolgatás tárgyává törekedém tenni, kárhoztathatsz-e azért? S valjon nem szükséges-e világosságra hozni s józanra intézni egy oly zavart ideát, melynél fogva sokszor az nyer bizodalmat, ki nem érdemli, s így nem ritkán a bitorlott reputatio emeli legbüszkébben nagy, de üres fejét? S valjon időn kívül van-e, legerősb ecsettel, a valódi érdem hőszinét a felruházott vagy a néptömjéntül felduzzadt álérdem éjfélszinére állítani, midőn még oly vastag a characterkörülti idea, hogy nem csak nálunk, de a régibb Galliában s még a régibb Britanniában is, számos országi képviselő, még a kérdés legfelszínesb tudása előtt is már végkép határozta el magában, hogy kormány vagy nép embere lesz; — s ha ennél feszesen megmarad, lagnagyobb igazságnak sem enged, s egy kormány alatt, midőn a nemzet mondja $2 \times 2 = 4$, ő is azt mondja; ha pedig jön eset, midőn a nemzet $2 \times 2 = 5$ -nek kiált, ő is vele kiált; vagy viszont egy kormánynyal $3 \times 3 = 9$ -nek tart, másikkal pedig hogy $3 \times 3 = 10$ —, s így vagy mindig teszem verest lát a kormánynyal élten keresztül, ha a szívárványnak minden színeit elibe hozta is az idő s az esetek folyta; vagy feketét kiált a nemzettel élte fogytáig, habár a fehér vakulásig kápráztatja is szemét, — s ha mondom ezen systemáját állhatatosan követi, el nem maradhat, sőt legbizonyosabban éri el a hatalom jutalmát, vagy a sokaság tömjénjét, s minden esetre a két felekezet ítélete szerint, az állhatatos character híré! S így annyira megy a sokaság ebéli ideáinak facsartsága, hogy sokszor vak heviben kész lenne chamaeleonra ruházni az *egyszínűség* természetét, ámbár az oly sok színű; midőn az *egyszínűség*, ítéletem szerint, nem egyéb mint erős character, mely minden időben s mindenütt azon egy, s így, bár fehér mellett állván sötét-

nek, fekete mellett világosnak látszik is, még sem változik soha egy cseppet.

S ily bírák kedvező ítélete megnyerése miatt, hány áldozza fel az ember lehető legnagyobb javát, a lelki függetlenséget? S hány nem kíván egyebet magasan ragyogásnál, ha belsője nem egyéb is mint rothadt lélek fészke, valamint sok csillag is tán csak romja egy kiégett világnak! —

Ezekután, nekem legalább úgy látszik, világos, hogy azon kevesek — — — — —; s azon számtalanok, kik megint másokat emelnek a popularitas legmagasb polczára, nemcsak nem tudják, sőt arrul legtávulabb ideájok sincs, valjon mi a character, s az emberrekrül szinte úgy ítélnék, mint ahogy a szép almát, szép szilvát is, ha fán függ, nagyra magasztalják, habár féreg eszi is *szívöket*. S ily szinpadon, ily auditorium előtt tapsra vágyni, s azt az élet, egy lelkes élet legfőbb jutalmává választani, — s kis taps végett a nagy színjáték szinte minden rolláit átvenni! Nagy Isten, szánakozásra vagy kikaczagásra méltó-e teremtésidnek oly nagy száma!

Ha pedig csak a mindennapi factumokat tekintjük, valóban nem hozhatni a mondottakat kétségbe, — sőt eltörülhetlen betűkkel fognak azok előttünk állni, ha néhány, sokaság-ítélte „character-teli“ honfiaink életét vizsgáljuk keresztül. Azonban, valamint minden halad a világon, úgy lassanként az ideák is talpra fordulnak, s mára sokaság is józanabbul kezd az érdemről, a valódi nagyságrul itélni, s véletlen születés, bölcsőben lelt kincs, titulus s a t., korántsem oly nagy auctoritási criterium már, mint ez előtt csak 20, 30 évvel is vala; — s előre látható: jön idő, midőn semmi oly nagy tekintetben nem lesz, mint a tiszta, kifejtett, tágas lélek! A min, természet szerint, mind azok igen fognak örülni, kiknek aféle kincs van keblökben; midőn az ellenfél, veszélyt, jajt, halált fog a honra kiáltni, s már most is kiált; mert nyilvánosan érzi, hogy csakugyan parányi marad, ha sem születés, sem kincs, sem titulus nem nyom többé sokat! S az e részbeni pro et contrábul, mert sok tudta nélkül árulja el önmagát, szinte csalhatatlanul ítélni kinek-kinek belbecséről, lelki fundus-, s öntudatjárul!

A hatalom és a sokaságnak character-körülti zavart ideáját

tehát, mert a nagyobb rész inkább vadász ál fényt, s erősebben szomjaz néptömjént, mint belső csendét, minden tulállítás nélkül, a honi előmenetek legbizonyosb előő maszlagának nevezhetni. Ezen hatalom és sokaságnak balitélete, mely a tapasztalás szerint bűbajos erejű, az egykor legtisztább lelküeket is elcsábítja az erény egyedüli ösvényéből, s őket, a helyett, hogy mindig csak a szent *igazság hősei* lennének, bármily oldalról jön is az, az egyoldalúság vak bajnokivá alacsonyítja. Hanem rossz következésinek ez korántsem legnagyobbika — mert egyesek romlottsága, ha igen érzékeny is a honra nézve, még se hozza az egészet végveszélyre; — s valódi mérge, mely annyiszor gyászba borítja hazánkat már, nem magában fekszik, hanem azon zavart ideákban, melyek szorosan össze vannak vele kötve, s melyek „a bizodalom körültek.” — Már ezeknél a honra nézve szerencsétlenebb nem lehet, mert ezek emelik néha fel a változékonyságot, az elégtelent hatalom-polczra, s letérdeltetik sokszor a népet olyasok előtt, kiknek becsők nem nagyobb, mint az egykori pogányság fa- vagy kőbálványié! S ha van átok, melylyel a Romisten vaskeze nyomja az emberi nemet, ama szerencsétlen csalatkozásnál valóban nem lehet nagyobb, melynél fogva oly számtalanszor éppen azok nyerik a kormány vagy nemzet bizodalomát meg, kikben legkisebb vezető, alkotó vagy rendező tulajdon nincs, hanem annál több az elakasztási maszlag, vagy rontási hév; s így sokszor az országos erőmű, a helyett hogy azon két rugó — a kormány t. i. s a képviselők, gyengéd nyomási közt valódi egyensúlyban forogna, veszélylyel fenyegetve ingadoz s egészséges s compact mozgás helyett, alig mozdul, és sokszor csak azon nagy recsegés s lárma által, melylyel mozog, bizonyítja bé, hogy még nem állott meg. — S nyissuk fel évrájkinkat, tekintsük udvari, s népbálványinkat — — — számos országgyűlésinket — előttünk leendő, a most ábrázolt erőmű!

A mi egy sorba állítja az embert állattal, az emberiségnek tán legnagyobb büntetése; s a bizodalom-körüli facsart idea, melynél fogva mint imént mondtam, sokan bátran állnak szinte hófuvaton, midőn úgy szólván gránit sziklán remegnek, sokszor nem csak egy sorba, hanem még állat alá helyezi az embert! Ugyan is ha retteg is a ló sokszor, és gyeplőt ragad egy az utban lévő, kis széna miatt,

melyen már tán vagy husz esztendeig rágódik, s nagy bizodalmatlan-
ságra ok nincs; — s viszont, egy maga felett égő padlás alul magát
kivezettetni nem hagyja, bár bizodalmatlanságra egy kis ok van, —
azért a lovat még is néminemüleg mentegethetni; mert a szénántuli
bokrosság közönségesen csak rossz szem következése, midőn tapaszt-
talás szerint minden állat — bármi okbul is — a világfelé, melyet
sok álphilosophus az ember előtt el akar zárni (!), mondom a világ
felé siet, — s így, mert a tűz is világít, a sejdíten veszélytül nem
retteg. — De ha az ember, az okos, előrelátó, halhatatlan lelkű ember,
bokros bizodalmatlansággal tekinti azt, a miből csak haszon folyhat;
más részről pedig a határtalan bizodalom álmaiba ringatkozik éppen
akkor, midőn legközelebb a veszély, valjon mikép menthetni őt ki a
szűk s homály eszűség vádjá alul? S nem áll-e valóban az oktan
s vak állat sora alatt? Hogy pedig soknak bizodalom-körüli tehet-
sége nem nagyobb, — azt tökéletesen bizonyítja be a mult idő, s
még a jelenkor is! Hány emlegeti, teszem például, az 1741- s 1761
közti időket, mint az újabb magyar évszámoknak legdicsőbb szakát;
ámbar akkor nem gyuladás — azt nem mondhatni — hanem inkább
vízkórság által már egy lábbal szinte koporsóban volt a magyarság,
ezen egyedüli életszíkran; s a nagy veszély, a közel megsemmisedés
közben, leghatártalanabb bizodalomban, úgy szólván az egész nem-
zet mélyen aludt el; és mily feketén nézik viszont, az éppen most
említett okoskodók a mai időt, s kivált a jövődőt; ámbar nem tagad-
hatni, hogy éltünk s állásunk garantiái ma nem csak sokkal nagyobbak,
mint akkor valának, hanem nemzeti fejlődésünk s férfiasodásunk már
minden haláli veszedelmen diadalmaskodott, sőt annyi fiatalságot s
erőt mutat, hogy azok csak örülve tekinthetik a jövődőt, kik a sze-
rencsét nem annyira cosmopolita czirkalmával mérik, ki azt hirdeti:
„ibi patria ubi bene“ s nem bánja, bár mily színű parókat nyomnak
is fejére s bármily nótára tanítják is, ha csak pénze s elég tehetsége
van, hanem inkább a nemzetiség nemes kifejtésében keresik azt, s
inkább ezen sor értelmét hordozzák keblökben: „minden becsületes
szívnek legszentebb a hon.“ —

Már ezek szerint, akár mint forgatjuk is a dolgot, azon igazság
tűn végre ki, hogy a mai határnélkül bizodalmatlankodó, ki a lefolyt

időkben megint a határnélküli bizodalom édes álmában hortyogott, nem tesz józanabbul mint azon fentebb érintett ostorhegyes, mely szénátul ijed s tűzben bizik, sőt hogy halhatatlan lelke szerint, még az állat mögé állítja magát, melynek értelme nincs!

Nézzük a közelebbi időket, s tekintsük 1825-iki s 1830-iki országgyűlésinket, azok is nyilván bizonyítják, hogy a nagyobb rész távulról se sejtí, mi a character, s mibe kell bízni, mibe nem. — 1825-ben véresen, halálos sebekkel megrakva vittük törvénykönyveinket tanácskozásink palotáiba, és sokan kételkedtünk: vajjon van-e még alkotmányunk! — — — — Már akkor hív jobbágyi s szabad emberhez illő egyenes szó helyett a hízlekedés szózatját választani, s mindazt palástolni akarni, a minek a fényes nap vala tanuja, — ítéletem szerint — nem vala tán legszebb rolla; s nem mutata sok oly character, mely csak mindig igazság mellett harczol, akár keletről, akár nyugotrul jöjjön is az. Lefolyt azonban néhány év, s a bátor és igazszólók nagy része királyi hivatalban van; főtörvényszékinkben oly férfiak ülnek, kiknek néhányival minden nemzet s minden idő dicsekedhetnék. — A Királyi Magyar Tanács a magyar történetek lapjaiban egészen új aerát jelel, s mint phoenix úgy támadta fel h — — — — hamvaibul, s fejledező életerejének már több szép jeleit adá; a törvénytelen utbul lassanként szinte minden a honi törvény nyomaiba helyeztetett vissza; szóval: a hon egy szerencsés crisisen ment keresztül, mely előtt a haza beteg vala, midőn most szinte már több mint lábodozó — s egy atyai fejdelem, a hirnek legszebb koszoruját foná az által halántéki körül, hogy fejedelmi magas fokán az emberiség gyarlóságain túlemelkedve nem képzelte magát, s halhatatlan nagylelkűséggel azt megint helyre hozá, a mire szerencsétlen tanácsosok birni tudák a halandót! —

Elérkezett végre a mult országgyűlés, s a fejdelem nem kívánt egyebet, mint: örököse koronáztatását, katonát, az országos küldöttség munkáinak kinyomtatását, s igazság-szolgáltatásban oly gyorsító javítást, hogy az országgyűlés tartása alatt is folyhassanak a felek közti pörök!

S vajjon az ország szélén tartott, e kívánatok körüli, tanácskozásokra nem mentek-e számosan, *előre elhatározott characterrel*,

hogyan opponálni fognak? S valjon mi okbul? Mondhatni semmi okbul, vagy pedig mert rontani könnyebb, mint építeni, s a sokaságtól mégis jobban bámultatik; vagy pedig mert azt gondolták, a kormány majd mindig az opponenseket emeli csak, akár helyesek azoknak ellenző szavaik, akár nem, akár észbűl folynak, akár rontalmi vágybul s a t., — úgyannyira, hogy néhány kérdésnek, mint p. o. a katonaaállításnak, eleinte több tagadó votuma volt, a törvényes uton, mint 1822-ben, midőn legszámosb megye, minden cerimonia nélkül a törvényteleniségre állt, sőt néhány azt még szépen meg is köszönte! — S valjon képviselési consequentia s character-e ez? S volna-e csuda, ha egy erős kormány ily kézzelfogható elégtelenséget önkénye által pótolna ki? — — —

Ki II. József császár ideire gondol, s azon nehéz napokat hozza emlékezetébe vissza, mikor honi koronánk számkivetve volt, hála-érzéssel lesz kénytelen az előtt hajolni le, kinek velején villámlott legelőször keresztül, a fejedelmi-feladások legelsőbbike; s ámbár nem tudom, sőt legtávulabbrul sem sejdítem, ki volt azon szerencsés, itt igazi tisztelettel üdvözlem nevét! S ha hideg vérrel akarja az olvasó megfontolni Magyarország mibenlétét, oly külön színű lakosinak számtalan divergentiáját, hol szinte annyi a vélekedés, mennyi a fő, — s nem akarja felejtetni, kis alkotmányunknak mennyi s mily hatalmas ellenségei vannak, tán kezdet fogand velem: hogy 1830-ban a mint az ég csillagai állnak, egy könnyen nem lehetett volna boldogítani a magyart nagyobb jóval, mint ifjabb királyának koronáztatása volt; s megvallom itt egyenesen, mert én hazánkra nézve ezen történetet igen fontosnak, s felette sok jót szülhetőnek tartom, hogy valóban örömmel mennék kész siromba, ha ezen tanács, melybül ránk bő áldás *folynak*, az én agyamban fogantatott volna, s vigyázzunk miért? Reformatióra szükségünk van, s bizonyosan reformáltatni fogunk; már az érintett eset pedig a *mi időnket* hihetőleg hosszabbítá, s így, mert hosszabb idő több hihetőséget nyújt: annak később leforgása közt tán eszünkbe jutand, hogy inkább akkor kellene magunkat reformálnunk, mikor az idő még a mienk, s kezünkben a hatalom, s eképp mi jelelnénk ki a változások útkörét, mintsem addig várnunk — mert hiába! haladnunk kell — mig, vagy igen

kevesen, vagy igen is sokan fognak minket reformálni, és sem az idő sem hatalom többé nem lesz mienk, s idegen kéz tüzendő ki további pályakörinket! Azonban eszünkbe jutand-e ez? más kérdés — de én reméllem! — Hanem ezen fejedelmi tett — akár vesszük hasznát, akár nem — minden esetre csak bizodalomra nyújthatott okot.

A királyi feladások második feladása pedig — t. i., hogy az országos küldöttségek rendszeres munkálási nyomtattassanak ki, a megyékben fontolóra vétessenek, az ország képviselői 1831-re október 2-kán megint országgyűlésre seregüljenek — mindazon bokrosságok *okát* — s meg e mindnyájoknál az ok nélküli bokrosságot is, azt nem tudom — egyszerre megsemmisíté; melynél fogva, mielőtt a királyi feladások lettek volna kihirdetve, igen számosan s többek közt magam is, éppen nem tagadom, igen féltünk, hogy a küldöttség által kidolgozott, hanem a megyéktől még nem ismért javالاتokat, mindjárt tanácskozás alá venni akarandják — a mit én, ámbár félelmemet magamba zártam, minden tehetségem szerint annak helyén s idején hátráltatni törekedtem volna — mert vallomásomat e részben egyenesen kimondván: egyetlen egy organica törvényünket sem tartom oly nagy fontosságúnak, mint azt, hogy a fejedelem s nemzet közt forgó legkisebb kérdés se határozathassék el, a nélkül, hogy mind a két rész, szabadon, elfogultlan s a tárgy tökéletes isméréteben ne járulhasson hozzá. Már pedig oly tárgyakat, melyek fejtegetésmódja s elintézési oldala oly magasra emelhetik a hazát, de gyászba is boríthatják, józan megfontolás előtt tanácskozásba venni, vagy a küldöttség javالاتit, hallgatva s vakon igenezni, — nem férhet össze a velős gondolkozóval, s a tárgyakhoz szólhatási jussal! — A királyi levél azonban megnyugtató, s örültem, hogy előre ok nélkül lármát nem ütöttem, mint sok más, ki legfeketébbet jövendőlt, s most tán a kinyomtatott munkákat sem veszi meg!

A harmadik királyi előadás, mint országgyűlési tárgy, kelleteként s annak rende szerint fontoltatott meg, s világosb törvény által, mint a régiek voltak, erősb s így nyugtatóbb lábra állíttatott. Már a katonai dolognak az országgyűlésén, annak törvényes rende s módja szerinti felvétele adhatta-e okot bizodalmatlanságra, kérdem a részrehajlatlan olvasót?

A negyedik királyi előadás végre, úgy hiszem, minden becsületes embernek csak kedves lehet. — S így a királyi kívánatok veleje nem kevesebbé czélzott a nemzet jobb s bátorságosb létére, mint annak javára, ki azokat tevő.

Mind ezekbül azt következtetem: hogy valamint távolabb időkben szűk eszű vagy bűnös volt az, ki a határtalan bizodalom tompa álmába tudott merülni, úgy lágy velejű, vagy a szent igazság ellen vétkezik viszont az, ki ma forral a kormány ellen fekete bizodalmatlanságot, s az idők mai folyamatjában találhat okot bokrosságra. Ugy továbbá nem tudhatja a becsületes s nem ingatag characterű ember előre, mily részen fog jövődöben állni, mert viseletét nem a részek több vagy kevesb hatalma, nem változékony esetek, hanem csak igazság határozhatja el —; s így meglehet, hogy az lesz leg- és legconsequencebb s változhatlanabb képviselője egész hazánknek, ki 1831-ben a kormánynyal, 1834-ben a nemzettel, 1837-ben megint a kormánynyal, 1840-ben ismét a nemzettel tartand! — s így élte fogytáig; sőt ugyanazon egy országgyűlésen tán egy tárgyban a kormánynyal, másban a nemzettel, harmadikban megint a kormánynya s a t., tartand.

Oppositóra legnagyobb szükség van; mert a *való*, azon egyetlen célra-vezető kalauza az emberiségnek, csak elmesurlódások által szokott lépni a halandók közé. Hanem oly ellenzés, mely a tárgy ismérete előtt határoztatott már el, vagy csak kicsinységek körül bibelődik — soha nem idézheti fel az igazságot, s éle annyira eltompul, hogy lehető későbbi nagy homályokon keresztül vágni többé nem képes; s odafenn — — — az oppositio ily bajnokirul ekép szólnak, s tán méltán: „Legyen a törvény szent, legyen sértve: okos” kodások csak láрма és zaj“.

Tompa bizodalom, bokros bizodalmatlanság constitutionalis emberekhez nem illik. Az elsőnek tőzsomszédi: az elfásulás, semmivel nem gondolás, hazai dolgok-körülti elhidegülés, s végre minden befolyás elvesztése; a másik következőki ellenben: a bokrosság, vak elfogultság, elpártolás, a hon hátramaradása s a t. S ekép azon „*valamit*“ — melynek minden ember keblében kellene lennie, kinek az ország-lásban része van — „*férfini ébredésnek*“ akarom nevezni.

Minden, a mi ezen túl van: „hypersthenia“; minden, a mi alul: „asthenia“. S ez okbul, éppen azon egy ember — ki csak egyet akar, és sem a kormányé, sem a nemzeté, hanem csak magáé, s így csak annak védelmére akarja szentelni szavát, a mi béléltása s legtisztább lélekismérete szerint igazság — kirekesztőleg sem a kormány, sem a nép embere soha nem lehet; hanem ő messze a bizodalomtól s még távolabb a bizodalmatlanságtól, férfiúi ébredéssel s mindig egyenlő characterrel, majd a kormány, majd a nemzet vélekedésén fog lenni, miként t. i. ítélete szerint egy vagy más rész kívánja a valót.

Már azon idők közt, melyek az 1825-iki országgyűlés előtt folytak, s melyek megint azóta jöttek ránk, s azon okok közt, melyek az 1825-iki országgyűlésre nyújtottak alkalmat, s melyekből megint az 1830-iki folyt — saját ítéletem szerint oly nagy különbség van, mint az éj s reggel, vagy tél és tavasz közt. S ha igen józan is volt azelőtt nem csak gyertyát, sőt fáklyát is gyújtani, később a hasadozó szürkület azt szükségtelenné tévé; midőn viradat után lámpással járni oktalanság, ha csak azon egy okbul tán nem: hogy férfiakat keressünk! — A nehéz bunda nem különben, nemcsak nem nevetéséges öltözet, sőt a hideg nyugoti szél ellen, nem ér vele fel semmi; hanem tavaszi langy szellőben, ha nem fekszik az ember benne pástorként napestig, ugyan alkalmatlan fárasztó s hasztalanul izzasztó. S ekép: alunni veszély közt, félni semmitől, nem józanabb, mint éjjel fujni el a világot, s azt nappal gyújtani meg; vagy hidegben fekünni bundán, s meleg napban bújni alá!

A férfiúi ébredés sem elkábulást, sem remegést nem ismér, hanem békében fegyvertelen jár, háboruban fegyveresen. — S valamint hófuvaton nem alszik, s ha oroszánt, vagy más ragadozó állatot sejdít, megtölti a kettőst, úgy viszont jó ágyban odahaza mélyen alszik, s kísértetektől nem fél, *házi állatok* pedig őt oly könnyen nem ijeszti meg.

S ezen egy sor: csak ott, akkor óvakodni, a hol, s mikor ok van, meríti mind azt ki, a mit eddig a bizodalomról mondtam; s csak e törvény lehet kirekesztőleg azon örökkévaló, mely szerint a magánálló s emberséges ember, minden időben, s minden körülállások közt fogja elhatározni kormány-iránti viseletét.

S e szerint reméllem — kivált mostani időnkben, midőn ma nem az a legerősb úr, kinek legtöbb a katonája, hanem kit legjobban szeretnek mindnyájan — úgynevezett „udvari emberek“ fogunk lenni; mert fejedelmünk, ki atyai szándékinak már annyi jeleit adá, hihető egy ujynyira sem fog kitérni a törvények utjából ezentul, sőt velünk utóbbi hasznunk miatt atyai mód tanácskozni, józan s helyes kívánságinknak engedni, s mind azon módokat közelebbő hiveivel kifejtegettetni, vagy saját fáradozásinknak átengedni fogja, melyek által nemzetiségünk s így erőnk is mind magasbra emelkednék; a miért — midőn a fejedelmi úr tulajdonkép leginkább önerejét nagyobbítná, s főképp saját hasznát eszközlené legsikeresebben — egy hív nemzet szívében, mely, ha sajátsága szerint kormányoztatik, s erejének jobb kifejtése nem gátoltatik, csudákat művelhet, a háladásnak oly mély gyökerét verné, mely még a legkésőbb maradéknál is örök hírét hangozná vissza.

S hogy e jövődöbe-látás nem képzeleti gőz, s nem csalfa kép, hanem a mai körülményeket tekintvén, minden hihetőségek szerint valóság, s ekép több ok van bizodalomra, mint bizodalmatlanságra, azt eszméleti tehetségem s lélekisméretem sugtában állítani bátor vagyok. Csak a magyar nyelv ujraszületése, melyet mély belátásával nemcsak nem gátola urunk, hanem fejedelmi valóságos gyámola alá is vevé már valahára, csak rövid idő alatt egy új reggelt virasztand honunkra, azon számos sötét századok után, midőn, a kiknek a törvényekhez szabni kell magokat, nagyobb része azokat nem érté, s a külföld szánakozással bámulá, hogy a 18-dik században lehet még nemzet, melynek törvényei abderitaként, apró betűkkel írva, magas oszlopon függnék, hogy azokat a nép ne olvashassa! — csak a magyar nyelv ujra születésének fejedelmi pártolása, mondom, mely valódi nemzetiségünket bámulandó fejlesre birandja, azaz: „birandhatná“ — hatalmas urunk bölcseségének s irántunki tiszta szándékának oly nagy garantiája, hogy a hihetőleg Pest és Budán az ország szívében tartandó, ha nem a legközelebbő is (?) hihető, utóbbi országgyűlései hozzá járultával — mely eldarabolt erőnket egyesítendi s fejletlen értelmünk súlyát viszongondolatink súrlódása által csudálatos magasságra emelendi — hazánkat egy szebb jövődö várja, s a

magyarnak egy egészen új aerája közelít, mely anyaföldünkre az arany idők szellemét fogja hozni, s Hunniát még eddig ismétetlen fényre magasítandja — — — — ha tanácskozásink közt több lesz a philosophia, mint a rabulismus, több a praxis, mint a theoria; képviselőink közt több a nemesen gondolkozó, mint a privilegiált ember, több a hazafi, mint a kormányfi vagy népfí; s a nemzet keblében senkihez sem határnélküli bizodalom, sem oknélküli bizodalmatlanság, hanem csak ezen sor:

„Ébren légy magyar: őrt ki fog állni, ha nem te, hazádért“

V y.

S ha a fejedelem is ezen középutat tartandja, s valamint az érdemetleneket nem fogja ruházni fel királyi bizodalomával: úgy soha nem is fog azon nép hív lelkén kételkedni, mely mindig akkor fejtett ki legtöbb hűséget, midőn saját erejét legjobban érzette, s a legnagyobb méltatlanságot nagylelküleg felejtteni tudta, s mindig kész volt ontani vérét, ha egyenesen s atyai mód szólt hozzá törvényes királya!

Egylelkü, egyszándéku fejedelem és nemzet, hol a királytul le a legutolsó zsellérig, nagyobb-kisebb körben mindegyik csak a köz javát lehelli, s önmagát felejtteni tudja, egy oly boldog lét, s oly erő, hogy az se magában, se emberi hatalom által nem enyészhet, nem bomolhat el. S ily létre, ily erőre birni a hont — nekem legalább úgy látszik — a király és zsellér közt álló magnásnak s nemesnek Istentől rendelt valódi tiszte! S ha van, mit köszönünk a sorsnak, az, sem az illustrissimus, magnificus, spectabilis s a t. titulusunk, sem a gyapjubul, gubacsbul, pióczából s a t. kereskedő jövedelmink, sem a rajtunk függő kulcsok, melyek a világnak egyetlen egy ajtaját se nyitják fel — sem számtalan eféle szinte bölcsőben lelt elsőségünk: hanem azon dicső állás, melyen annyi hasznost, szépet, s annyit a haza, sőt az emberiség diszére valót vihetünk végbe — azon boldog állás, melyen állunk — vagy, hogy alaposabban mondjam, — „állhatnánk“! ha fejünkben tisztára volna hozva, mi a character, mitül kell tartani, mitül nem, mi a szó philosophiája, mikor illik józan gazdát, mikor hazafit játszani, mit kell a multban, mit a jelenben

keresni, szóval: ha facsart s zavart ideáinkat, melyek a honi előmenetek legbizonyosb előlő maszlagi, agyvelőnkben józanítani törekednénk; mert szívünk elég jó helyen fekszik, s az mindig csak a szépet, nagyot, dicsőt szomjazza, — ha néha az álhiedelmek, előítéletek, elfogultságok s a szerencsétlen s facsart ideák nem tántorítnák el azt józan utbul, s az elme milliárd csalképzeti gyászos labyrintha nem bonyolítják azt!

S im itt a hely s idő, egyesült erővel lépnünk előre, s a *szent igazság zászlója alatt* a nemzetiség hiv védeivé s a királyi szék erős támaszaivá lennünk! — —

(*Köz intelligencia*, egyedüli valóságos erő; ennél előbb-utóbb nagyobb hatalom nincs, s azt a lehető legnagyobb magasságra fejteni, legszentebb hazafui kötelességünk; mert annál nagyobb jót nem tehetünk hazánknak.

Az idő szelleme minket is viszen, s valamint a hatalmas Duna — honunk áldása, ha folyamatját mi jeleltük ki, s viszont átka, ha korlátlan dühében maga tör utat magának — úgy a mostani felvilágosultabb nemzetek geniusa is, csak áldást deríthet honunkra, s nem az anarchia gyászos leplegít, ha mi, a hazának birtokosai, s megkülömböztetti, állunk mély jobbagyi tisztelettel, s férfiui elszánással a királyi szék s az emberiség jussai közt!

S a kormány, mely egy kissé hangosb tanácskozástul nem tart, mert az csak fiatal vér vagy egyenes őszinteség jele — midőn a bűn néma — több melegen érző kebelre találand a hon szívében, ha az egész nemzethez szól, mint a haza véghatárin, hol csak a hon képviselői hallhatják fejedelmi szózatját. S ha nem csalatkozom, s szívügyaim bételnek: azon időszak, mely Európának szinte minden nemzetit véres betűkkel fogja a világ évrájbiba feljegyezni, s midőn több fejedelem koronátlanná s földőfutóvá lőn, — éppen azon időszak fogja Buda s Pesten, még erősebben kötni atyai urához azon népet, mely nem kíván egyebet, *mint magyar, erős és hiv lenni!*

Most van idő, csudákat művelni, most, vagy tán soha!

S ezen sorral végzem a zavart ideák-körülتي szakaszt. Bár világosabban tudnám magamat kifejezni! —

ÉS Z S Z I V .

Munkád 245-dik lapján ez van: — — *én gróf Széchenyi Istvánt,*
(*bár nem hiszem, hogy nem árt némelykor esze szíve érzeményeinek*) *mint*
— — — — *becsülni, szeretni, s tisztelni fogom.*

Ugyan barátom, meggondolád-e, midőn e sorokat írad, mit tevé; s valjon van-e elég mély tehetséged átlátni, mily könnyelműleg sértél meg éppen ott, hol embernek emberről itélni nem szabad, s hol bíró csak Isten lehet, ki a szív legbelsőbb rugóit s mindazt, a mi halandó kebelben szép s rút, világosan látja!

A földi bíró embertársát — közcsend s rend végett a törvények értelmében — sokszor halálra itéli, hanem szívéen kételkedni nem szabad; és sokszor történt már, hogy az ítélő, ki tán egész nemzetiségeket rabolt ki, hanem illendően ki tudott eviczkélni minden gyanu fonadékibul, mellében rothadt szívet viselt, midőn az elítéltetett, pillanati vérokozta indulat közt oly tettet vitt végbe, mely őt vesztőhelyre hozá, de nem szívéből erede. S így sokszor az fujá el embertársa földi éltét, kinek lelke örökre haland meg!

S ha nem tudnám, barátom, hogy nagy distractióid közt sokszor éppen te gyanítod legkevesebbé, mit csinálsz, s ha nem akarnám hinni, hogy költői képzetidben tétovázva, néha magad sem tudod mit mondasz vagy írsz: valóban nékem volna némi jussom, nemcsak szivedről, de még fejedről is kételkednem. Azonban valamint más embereknek csak lucidum intervallumi vannak, úgy hihető, téged megint néha a homály pillanati látogatnak meg, mikor nem is sejted szavaidnak értelmét, — s távulrul sem gyanítod állításid velejét. S tán ily pillanat lehete az, midőn földidnek, kit éppen nem ismersz,

szívét hazafiaink előtt gyanusziñessé tenni törekedél; a min valóban nem igen szomorkodnám, ha saját hasznom forogna csak szemeim előtt; de hogy állásomban, minden fáradozásim közt, egy becsületes hazafi hozá gyanuba azon egyet, melynek tiszta szándékán s hazafiui melegén kívül minden egyéb tehetségim legkisebb figyelmet sem érdekelnek, — az, egyenesen megvallom, több keserű pillanatra adott alkalmat; — s ha czélod volt fájdalmasan megsebesíteni, azt tökéletesen elérte; mert ha oly hazában, hol annyi a felek-közi irigység, s így oly felette nagy a gyengeség, még azon kevés egyrendűek is kételkednek egymás szívökrül, kiknek egyenes lelkü s egyesült fáradozásit várja a hon, az valóban szomorú.

Szívemet pedig nem csak az említett lapon, s fentebb érintett Anonymusi pártolásokban hozád kétségbe, hanem munkád igen számos helyein; s 181-dik lapodon annyira mész, hogy engem a természet legundokabb teremtményéhez, mely soha nem is élt, s csak Shakspear erős képzeletének szülötte — a zsidó Shylockhoz hasonlítás! — S valjon a külföldi olvasó, ha munkád fordítását kezibe veendi, s felőlem semmit nem tud, nem lesz-e kénytelen vagy engem tartani szívnélküli pénzbálványozónak, kiből semmi emberiség: vagy téged ábrándozó, szívtelen öregnek, ki azon hittségében s képzeletben, mily szelid s nyájas, vak elefántként sejdíten maga körül összetipor mindent, s ha valakinek szívét zúzza el, s olyasokat hoz kérdésbe, a mi az embernek legszentebb: azzal vigasztalja, hogy az csak eczet, s tökéletesen hiszi, hogy hideg vérrel taglal, s fáradozásinak minden czélja nem egyéb mint igazság-keresés; holott minden lapon kilátszik az igen is meleg vér, a felette zavart ész, s itt-ott a megbántott legkicsinységesb hiuság! —

Már ha B. G. urral volt levelezésed csak ily keveset használt, s csak oly nyomorult lábon áll önisméreted: még azt sem tudnod, hogy mindenhez több tulajdonod van tán mint kritikához, s jobb lett volna ezzel fenhagynod, akkor valóban azt hinném: „hiába veszett papiros, tinta s idő, s az egész levelezés inkább csak francia exercitatio vagy hiu fitogtatás volt, mint önisméreti vágy“. S mi birhata vén napjaidban téged — a helyett hogy eredetieket írj, a mire tán több talentumod van — arra, hogy másokat bírálgass, ideáikat elfa-

csargasd, s állításikat hamisítgasd, valóban nem foghatom meg; s kérdelek, *szíved* vagy *eszed* tanácsa volt-e? Mert hogy nem csak kritikára nincs tulajdonod, de szinte azt sem tudod, mi a kritika, azzal árulod el, hogy tagolásidban nem vagy képes a tárgynál, a dolognál maradni, hanem többnyire az író személyét s characterét hozod kérdésbe; s a helyett, hogy okoskodásid sulya által törekednél győzni, nem annyira vágod s bonczolod azt, a mi írva van, mint inkább a szerzőt gyanusztanossá tenni s annak személyét, hol csak lehet, szurni, döfni iparkodol. S hogy az ideákat nem csak elfacsarod, a miről az eddig mondottakból is bizonyos már az olvasó, hanem az állításokat meg is hamisítod, azt itt mutatandom meg.

Taglalatod a Hitelben előforduló állításimat cursiv betűkkel terjeszti elő; s ez helyes, mert így az olvasó, ki a két munkát összehasonlítja, könnyebben elkülönözheti az eredeti szavakat a kritikától; hanem éppen azért, mivel ezen betűkülönbség által a taglalóban maleversatiót nem is képzelő olvasó szinte elaltatik, s a cursiv betűkkel irottakat szórul-szóra s bona fide a szerző eredeti szavainak tartja, éppen azért a cursiv betűknek sem többet, sem kevesbet mondani nem szabad, mint a mennyi a taglalandó munkában van. S úgy-e, ezt kérdésbe sem hozhatni? S az, ki a cursiv betűkkel többet vagy kevesbet mond, nem csak az ideákat facsarja el, hanem az állításokat meg is hamisítja — — — úgy-e? Számos egyéb falsificált helyen kívül, Taglalatod 64-dik lapját hozom itt elő, hol cursiv betűkkel ez áll: *a magyar mostani apathiája, és elkorcsosodása miatt oly helyen áll, melyről azt látja tisztán, ha felébred pillantatig émelygő szédelgéséből, hogy számos ártatlanra nézve ő nem jobb, egy rablónál, egy gynjtotgatónál nem különb; jön ezután, legközelebbő észrevételed, mely így hangzik: azt kellene gondolni, hogy nálunk adóst soha sem exequálnak, uszorás soha se marasztaltatik törvényes sentenczia által, és hogy minden hitelező, mindég minden pénzt elveszti adóssánál, a tőkét a kamatokkal együtt.*

S ezen állítás megint a Taglalat 65-dik lapján áll s az egész munkán keresztül szinte minden lapon, majd szuró gúny, majd atyai dorgálás, majd siránkozó szívömledés „hogy egész hazámat ócsárlom, hazámfiat egyáltalában rút színekkel festem, s a t.”; mig végre a 258-dik lapon ily plausibilis látszatú szavakkal végződik a Hitel Taglalatja:

— — — — — nem harag, nem gyűlölet, hanem fájdalom azok részéről, kik érzik azt a benyomást, melyet oly jeles férfi munkája okozhat a külföldön: mert a fátyolnak, lepelnek lerántása szükséges volt ugyan a sebek meglátására; de mi hajlhatta a szerzőt a külfölddel azokat nagyító üveggel nézetni: itthon pedig lanceta helyett bárdal forogni körülöttök?

Csak ez fáj, egyéb semmi. —

S ezek szerint az olvasó — ki nem is gyaníthatja, hogy mind azon számtalan állítás alatt, melylyel te honbajnokként a hazai becsület fentartása végett, ellenem kardot rántasz, s engem mint haza-ellenségét sárral dobálsz, csalás lappang — megbocsátandja ellentemi indulatoskodásodat; sőt tán magasztaland is, hogy oly sikeresen víttad ki a nemzeti becsületet s a t.

Hogy pedig csalás lappang egész munkád alatt, s az által akarád gyűlöletessé tenni személyemet, hogy rám fogod: mintha egész nemzetünket gáncsolnám, holott én mindenütt csak egyesekről szövegek, arrul ítéljen maga a részrehajlatlan olvasó, kit az egész Taglalatra, s többek közt itt csak a Hitel 65-dik lapjára idézek, hol ez áll: „Most sok, a hitel hija s mindenek előtt állapotunk nem ismerése miatt t. i., hogy hitelünk nincs, magát oly szomorú állapotba helyeztette, hogy nem csak illő fentartására nem marad neki elegendő, de még legszentebb kötelességének se tehet eleget, s a neki őszintén kölcsönözött pénznek se tőkéjét, se kamatját nem fizetheti, mely talán egy becsületes háznépnek mindene! A nemzetiség soha szembetűnően s szivrehatóan nem szólott hozzá, hogy ily hátramaradásból hazafiával kilábolni törekedjen — s így most apathiája s elkorcsosodása miatt oly helyen áll, melyről azt látja tisztán, ha felébred pillantatig émelgő szédelgésiből, hogy számos ártatlanra nézve ő egy rablónál nem jobb, vagy egy gyujtogatónál nem különb!” Most kérem —, hasonlítsa ezen állításomat fentebb érintett s a Taglalat 64-ik lapján cursiv betűkkel kitett sorokkal össze — s mit fog találni? *Csaknem* szórul-szóra mindent, a mit én mondok, azon egy kicsinységen kívül, hogy a *most sok* helyett — a mire kézzel-foghatólag minden értelem hárul — a taglaló im ezt: *A magyar* tenni méltóztatott; s így midőn vagy magát, vagy a közönséget csalta meg, engem nemzet-ócsárlónak fest; engem, ki csak egyesek romlottságát említém.

S valóban, ha gondolni lehetne, hogy ezen ártatlan szép kis escamotage, melynek igen számos párját lelhetni a Taglatatban, s melyek állításim mibenvoltát s a dolog valódi fekvését tökéletesen megváltoztatják, készakarva folytak volna tolladbul, s mephistophelesi ügyességgel szántszándékkal burkolád vala el mérgeidet, úgy hogy senki se vehesse könnyen észre, s a perfidia fulánki közt áldicséretid úgy legyenek rejtve, mint ahogy kigyó szokott lappangni virágok közt: — akkor valóban szivedet egészségesnek s hőszinűnek tartani nem lehetne; s így, barátom, mert ön nem isméreted miatt szerencsétlen valál tenmagadat oly keserves dilemmába helyezni, melyben téged vagy rossz szívü vagy gyengefejü embernek tartani minden részrehajlatlan kénytelen, — valld meg inkább: nem tudtad, hol járt eszed, midőn ily hamisítgatásokat koholál, s Taglatatod legnagyobb része nem egyéb, mint sokszori tétovázásid s zavart isméretid kis compendiuma! —

A Taglatat 198-dik lapján ez van: *Ha csak a hitel felállítása viheti véghez, a gróf szerint, a közember erkölcsiségét; mivel az akasztófa, egy pár elégett falu csak nemleges, de nem igenleges hasznót hajt* — s eddig a *ha s a gróf szerint* kívül minden cursiv betűkkel, s aztán megint: *úgy töröljük el minden büntető törvényeinket.* S hát ha erre azt mondom: hogy egész rám fogott állításodban egy igaz szó sincs, a miről az olvasó ítélhet, ha a 207-ik lapon kezdődő s 215-iken végződő hiteli szakaszt átolvasni nem terhelhetik, hol ilyesek vannak: 207-ik lap. „A kemény büntetések s vesztőhely lecsillapíthatják, le is csillapítják a rablási s gyilkolási hajlandóságot, de csak józan törvények, s nem bot, nem hóhér képes birni halkan egy egész nemzetet nemesb erkölcsiségre; s nem annyira szép okoskodások s magas helyen fénylő példák tartják a közembert az emberség útján, mint inkább azon helyeztetés, melybe tesszük, hogy t. i. fáradozási után jobban s bátrabban élhessen“. 208-ik lap. „S így világos, hogy az akasztófa s egy pár elégett falu csak negativa — nemleges — de semmi positiva — igenleges — hasznót nem hajt; így soknak pénz- és vagyonbeli elbukása tagadhatatlan, szinte az egész ma élő generációra nagy negativa hasznót hajtott, de positiva jót egyenesen éppen semmit sem tett, mert azt csak a hitel felállítása viheti végbe; mint a közember erkölcsiségét csak jobb értelmé s nagyobb tehetsége emelheti fel; a helységek s

építmények bátorságát pedig csak kő, téglá s eféle alkothatja; szóval jobb systema.“ Már mind ezekre — midőn csudálnom kell, mily szerencsétlen hiúsági szesz hajthat téged vén napjaidban arra, hogy másokba gáncsoskodjál, midőn inkább köszönnöd kellene, hogy számos bohóságid s botlásidat csak hallgatva vagy nevetve türi az igazságos közönség, mely velem együtt nem felejtheti el, hogy egy időben tán más ember valál mint ma, s már időfárasztott vagy — nekem, mondom, ki soha téged nem támada vala meg, s csak védelmezve menti magát támadásid ellen, semmi egyéb mondani valóm nincs, mint azon kérdés: Valjon mi birt most érintett elfacsarásodra, mely engem lágy-velejű bolondnak fest a közönség előtt, ki oly buta, állítani azt, „hogy *csak* a hitel felállítása viheti véghez a közember erkölcsiségét!“ — Valjon mi? a *szív-e* vagy az *ész*?

A Hitelben 119-ik lapon azt mondtam: „De ha A. K. V. B. valami közczélra jövedelmek felét tudják adni vagy tizedét, mért ne adhatná a 10 ezres okoskodó jövedelme 20—30-ik részét a közjó előmozdítására? S mily matematikai számolás szerint foly az, hogy az 50 ezer forintos jövedelmű nagy áldozatokat tenni köteles legyen, a 10 ezer forintos jövedelmű pedig egy garassal se tartozzék anyaföldének?“ S hogy e számoláson helyes, helytelen-e, mert nincs matematikai rendszerrel alkotva, s én az 50 ezer forintos fél jövedelméről, a 10 ezer forintos jövedelmének pedig csak 20, 30-ik részéről, s megint az 50 ezer forintos nagy *áldozatirul* s a 10 ezer forintos *garasárul* szólok —; ezen számolásom helyes, helytelen-e, azt vitatni nem akarom, mert az kirekesztőleg vélemény dolga, s én mint *rész*, a közönség ítéllete alá vetve. —

Hanem nézzük, mikép világosítja fel ezeket a Taglalat, melynek 128-ik lapján ez van: *A szerző nem igen szerencsés mindenkor a felszámolásokban, azt gondolja p. o., hogy ha az, kinek 50,000 forint jövedelme van, 10,000 f-tot tehet a haza oltárára, miért ne tehetne az százat, kinek 500 a jövedelme? A felszámítás mathematicae igaz, de sem politikai, sem erkölcsi tekintetekben, mert amannak még 40,000 forintja maradt fenn; ennek ellenben csak 400: és p. o., ha 5 vagy 6 gyermeke van, és még 500 f-tal is nehezen szerezheti meg a legszükségesebbeket, kívánhat-e a haza tőle 100 forint áldozatot? Ily eset pedig több van, mint nem; kivált a devalváczió után, az országnak a főbb városoktól távolabb eső részeiben. A 10,000*

forintot nyújtó tehát, kevesebbet ad a százat adónál. Mi kár a szerző jó szándéku, — (s a mint tettel bebizonyítá) áldozatokra kész, szép elméjü lelke mellett, hogy nem apa, és soha se szenvedett nyomorúságot! mert könnyü ám, mikor 150,000 forint jövedelmüink, és se feleségünk, se gyermekeink, úgy szánakozni a szegény taksáson, hogy a valódi szükségéhez képest arányosan, még szegényebb földes ur áldozatai mellett kívánunk elegendő kárpótlás nélkül rajta segíteni!

S ezen számítási helyreigazításod azt mutatja: hogy vagy nem tudod, mi a fél és 20, 30-ik rész, s mi a nagy áldozat, és garasközi különbség, vagy hiteli állításimat csak keresztül futottad, azokat legkisebb fontolatra se vetted, s tulajdonképen nem azt taglaltad, a mi az én *mnukámban van*, hanem azt, a mi a te, sem ész, sem szív által el nem rendelt képzetekben volt. S hogy ily tulajdonokkal vén napjaidra kritikára vetemültöd — melyhez hideg vér, s jól elrendelt ész kell — nem felette nagy önisméretet sejdített benned, azt egyenesen képedbe mondom!

A Taglalat 63-ik lapján ez áll cursiv betűkkel — a mi szerint az elfogultlan bizodalommal teljes olvasó azt gondolná, hogy a Hitelben is úgy áll — : az többet használ hazájának, ki hátra-maradásit fejtegeti, boldogulásában elősegélleni fáradozik, mint a ki idejét annak dicséretére pazérolja, mert a gyémánt magában is fénylik, de a balgatag dicsérő tárgyát nevetségessé teszi, annak többet árt hogy-sem használ; és nem lehet nagyobb szerencsétlenség, mintha gubó, sőt barátunk azt akarja, hogy a magyar, magyar maradjon, és lassan tökéletesedjék, különben a hirtelen változás veszélybe hozhatná egész organismusát, és aztán: E szerint nem kellene semmi nemzetnek ön-javait nemzeti büszkeségből hántorgatni; hanem minden magasztalásokat külföldiekre bízni, hogy p. o. az angoly lovakat csak magyarok dicsérvék; valamint otthoni ön-gyalázatjainknak csak önmagunktól kellene feltakartatni, és bizonyosabb orvoslás végett egész világ láttára óriási nagyságban előállíttatni. Hát az angoly még minekelőtte jelenléti kimíveltségére vergődött, nem akart-e angoly maradni? és a magyarnak meg kellene-e szünni magyarnak lenni, hogy mind inkább inkább fejlődjék és csinosodjék? — Mely sorok elolvasta s több eféle Taglalatodbeli találmányid után az olvasó azt gondolná, hogy én ki akarom irtani a magyarságot s a t., mely bénymóásrul én legjob-

ban ítélnék, — mert szinte magam is megijedtem, midőn legelőször jött a Taglalat kezemhez, s taglalt munkám kéznél nem lévén, mellszorongva így kiálték fel — — — „Istenem! oly szerencsétlen író valék-e, hogy legnagyobb vágyimnak éppen ellenkezőjét lehele kivonni homályos szavaimbul?“ Hanem, midőn a Hiteben álló kifejtésemet átolvasám, — nem voltam azokkal ugyan megelégedve, mert még erősb s világosb ecsettel kelle vála festenem, hogy a nemzetiségen, s így a magyarságon alapul minden lehető szerencsénk; de megnyugasztalva legalább tökéletesen valék, hogy senki a világon, kinek esze fel nem fordult s ki nem ficzomodott, Hitelem philosophiájából azt nem fogja kivonhatni: hogy én meg akarnám szüntetni a magyart magyarnak lenni, a mit te akarnál, *eszed* vagy *szived* sugtában rám kenni!

Hamisítgatásidbul, s akarom hinni sejdítlen hamisítgatásidbul s inventióidbul, most csak e néhányat hozom elő, melyeknél még sokkal vastagabbakat is találnék könyvedben, ha keresni akarnám, de bizony restelem; s ekép csak a legközelebbsöket érintém, melyek nem csak a facsart ideák némi helyrehozására, de arra is nyújtnak alkalmat, hogy a közönség, ha még továbbá is folytatni akarnád cféle catoi censorságodat, citatióidnak vak hitelt ne adjon többé.

A jó szív-körülti zavart idea, minekutána senki a szívrül egyebet nem tud, mint hogy az egy sok inakbul álló darab hús, mondhatni, szinte természet-ellentiségekre csábítja a lágy velejűek nagy részét; s az emberi nyomoruságok tán legfőbb oka ezen zavart ideából eredő, s már dajka-szájbul hallott azon szójárás, melylyel az emberiség nagy része felnő, sejdítlen több rosszat mint jót művel, s hasztalan, sőt káros élet után megint elrothad. Látunk ennél fogva sokat, kik állati vért szemlélni nem tudnak, s *nemes megilletődéssel* nézik a dézma csibe végvonaglatit, — midőn az igazi szabadságért véroket ontó dicsőknek tetteit kaczagják; másokat, kik színházakban, keresztelési, egybekelési cerimoniáknál oly *jószívűleg* tudnak pityeregni, — mig sinlődő jobbágyik miatt nem lennének képesek legcsekélyebb áldozatra is; másokat megint, kik a versenylő sorsárul, melynek minden ló közt bizonyosan lehető legjobb dolga van, *jó szívek* sugtában azt kiáltják: „Mily irgalmatlanság így futtatni e szegény állatokat“, — mig ha pos-

tán vagy forsponton járnak, nem jut eszökbe, hogy egy postaló a természetnek tán legszerencsétlenebbike, kivált magyar úton, sokszor élte folytában ezernyi ütést kap, s oly számtalanszor érzi párája szakadtát, — s ők *jószívűségökben* a szegény szántóvetőtől megtagadják a nagyobb borraivalót, ha őket szinte lóvesztiben nem viszi. — S számtalan eféle scenák az életből nyilván bizonyítják, hogy azon mindennap hallott szójárásnak, mely szerint egynek *szíve jó*, másinak *szíve rossz*, tulajdonkép legkisebb értelme sincs, s a lélek tiszta vagy tisztátlan létét nemcsak legmesszebből sem határozza el, sőt a lelki erőst, kinek állására nem emelkedhetik mindenki fel, rossz szívének hirdeti, midőn a gyenge s kis lelküre jó sziv hírét ruhazza.

Azonban a zavart ideának eddig előadott következése ahoz képest még ártatlan, melyet minden esetre neki szülnie kell, — t. i., hogy közönségesen az emberek inkább a már megtörtént szerencsétlenséget szokták ápolgatni, mintsem annak elejét venni törekednének; s így — mert a praeservativum sokkal nagyobb jótétemény, s annak nyújthatása nem haladja fel a jó szándékot, mint a cura, mely után csorbább a test, s melynek eszközlése annyszor felmulja az ember ügyességi s vagyonibeli tehetségét — s így, mondom, az emberiség, a jó szívkörülti zavart idea következésében, oly számos és senkitől sem enyhíthető nyomoruság közt szenved mindig, melyeknek nagy részét oly könnyen el lehetne hárítani; s ekép egy zavart idea számtalan kín s epedésnek egyedüli oka!

Ha teszem, ma törekednék valaki oly tárgyat mozgásba hozni, melynek hasznos következései a népközi szegénység kisebbitésére s ritkábbá tételére bizonyosak, de nem *vissza*, hanem *előre* hatók, mint teszem: a nép szükséges ismértetnek tágitása, erkölcsiségének magasztása, gazdasági iskolák, szabad birtok, törvény-előtti egyenlőség s a t., melyekből önbecs ered — manufacturák s több ilyeseket akarna divatba hozni, korántsem találna annyi jóakarót, pártfogót s aláíró, mintha a sokaságra a legelső ismértek, jobb erkölcsiség, modus merendi s t. i. hja miatt szükségkép s mulhatlanul háramló, s már rajta fekvő rosszat s kárt iparkodnék egy kissé könnyítetni, s néhány pillanatokra enyhítetni; sőt a rossz követkeзések nemző okait nyomozó s azokat gyökerestül kiirtani törekedő sokszornem -

csak jóakarót, pártfogót s aláírókat nem találta, de a nagyobb rész sokszor még tehetségét szerint gáncsolná, gátolná s haszthalanná is tenné minden fáradozását; = midőn azoknak *jószívűket* csudálná, kikből egy garast sem facsarhatni ki oly intézetek létesítésére, melyek számos baj s bajnak elejét vennék, hanem készek a már sinlődők gyámolítására s nyomor élők hosszabbítására néminemű áldozatokat tenni.

Az embernek ezen szinte mindig hátra, s csak ritkán előre ható jószívűsége — jóllehet szép indulatnak bizonyos jele, csak többnyire lágy s nem jó rendelkezésű főből ered — azon mindennapi jelenés, melybe az emberiség legnagyobb kárára szünet nélkül ötlenünk kell s azon legfertelmesb zsibbasztó, mely a józan előmeneteknek tán azért szegzi magát legmakacsabbul ellen, mert az alamizsna-körülti zavart ideával párosodva, szint oly szent helyen látszik alapulni, mint a frigszekrény valaha; s így azt a sok lágy velő miatt, melyeknek consistentiát adni nem oly könnyű, személyes veszély nélkül még fontolóra is alig vehetni, s azon színház körüli görög törvény sorába tartozik, melyet kérdésbe sem volt szabad hozni, és a becsületes ember önhalála s a haza elbomlása közé állítá!

Soha ezen említett megesett kárkörlüti *jószívű* forgolódás egy részről, más részről pedig a megint történhető kárgátolás-körülتي gondatlanság szembetünöbbsleg, s nagyobb contrastban nem áll előttünk, mint nagy tűz- vagy vízveszély után. Az elégett falu lakosinak, több vagy kevesbet szinte kiki ád, vagy adni hajlandó; ha pedig egy helység collectát akarna tenni, hogy minden cseréppel legyen földve, arra tán senki egy garast sem adna. — Az 1829-iki Duna-áradás Ausztria egy részét gyászba borítá, — s mily *jószívű* eleveniséget szült e szerencsétlenség! De egy cseppet sem arra, hogy valahára már egyszer a Duna tökéletes regulatiójáról s gyökeres segítségről támadott volna elevenebb szó, vagy legalább komolyabb figyelemmel mind az rendeltetett s vitetett volna végbe, a mi ily veszélyeket hihetőleg eltávolítani vagy egészen elmellőztetni volna képes; korántsem, — hanem hogy egynek házat s tehenét, másiknak nadrágát s üngét s a t., melyet elvitt a víz, némineműleg helyre tegyék; melynél fogva, mint az ily körülállások közt mindig történni szokott, a legnagyobb

résznek — mert a kár nagysága minden lehető kipótolást felülhaladt — csak igen kevés segedelme lőn, midőn azonban a kisebb rész s kivált az ügyesek, sokkal több jóban részesültek, mint a mennyivel birtak azelőtt, s így, mert a közkár által gyarapodtak, sokan közülök *jószívuileg* ekép fohászkodtak az egekbe: „Bár küldene az Isten minden esztendőben vízáradást!”

Ezek szerint, tudom, a lágyszívűek serege rám fog rohanni s így dorgálni: „Nem jó szív jele ily keresztényi tetteket gúnynyal önteni le; s vajon segítség nélkül kellene hát hagyni a tűz, víz s egyéb veszélyek által elnyomorult felebarátot s a t.?” Mire azt felelem: „Legelső vagyok, azok munkálódásit, kik csak kész sebeket tudnak kengetni, s mindent, a mit adhatnak úgyszólván csak tapasztalásból áldoznak, jó szándékok miatt — melynek azonban nagy sikere nincs — nemcsak szánakozásra, hanem még mentésre, sőt némi megbecsülésre is méltatni; mindazáltal azt hiszem, hogy minden józan irányontúli eszközzés káros; s így éppen oly helytelen a már megtörtént szerencsétlenség enyhítése végett minden tehetségét kimeríteni, mint bűnös: a valóban magán többé segíteni tudatlan embertársat minden gyámol nélkül hagyni, s e középutat csak a szív Mentora, a fő, jelelheti ki, mely velem a fentebbi dorgálás tökéletes megezáfolására ezen vallomást téteti: Ha elég tehetsége volna az embernek a szerencsétlenséget s kárt ott pótolni ki, ott változtatni szerencséjére, a hol találhatik, akkor én volnék legelső azt mondani: tegyünk jót, segítsünk felebarátunkon mindenütt, mindenkor, minden módon, előre s hátrahatólag; minthogy azonban az emberek ügyességi s vagyoni tehetsége igen határozott — a mit, s ügyességeket tán nem annyira, mint azt, a mit adhatnak s adni hajlandók, szinte valami számra állíthatni, melyet itt 1000-nek tegyünk fel, — egészen másképp okoskodom, s így szólok: Barátim, az emberi nemet megmeglátogató nyomoruság ellen erőnk = 1000; kötelességünk pedig annyi nyomoruságot felebarátinktul eltávoztatni, mennyit csak lehet; mert azért él halhatlan lélek bennünk, hogy Istentől adott és szerencsétlen embertársinkat gyámolítható tehetséginkkel jól gazdálkodjunk. Már vajon ezen erőnk, mely = 1000, mi mód hajtand több hasznot: ha vele a veszélynek vesszük elejét, vagy a veszély következésit

igazítjuk el? — Ha teszem, egy erős gátot vonunk, mely megmenti határunkat vízáradástul, vagy azoknak kenyeret süttetünk s a t., kiknek mezeit, réteit s a t., gát hija miatt elpusztítá az özön? Ha jó iskolák s tanítók által gyermekink tehetségit s erkölcsit elannyira kifejtiük, hogy mint becsületes emberek s ügyes munkások férfiasan s jó sikerrel lábolhassanak ki az emberi nyomoruságok ragadékból, vagy ha a tudatlanság, restség s ezekből származó korhelység következtében sínlődőket, nyavalygókat, ügyefogyottakat ápolgatjuk, gyógyítgatjuk?“ s a t. —

A miből, ha szoros igazsági okoskodás ellen nem akarunk szegezkedni, az foly: hogy azon jótévő eszközlések, melyek előre hatók, t. i., a rossznak elejét veszik, az emberiségnek számíthatlanul nagyobb hasznára vannak, mint a hátra hatók, t. i. azok, melyek az emberek közt már meglévő rosszat paralizálják s irtogatják csak, s hogy így az, ki igazán jót akar tenni embertársával, s fentebb cél miatt még azon nagy örömet is, melyet a felsegített nyomorultnak hálája gerjeszt, feláldozni képes, — forintját, ha adnivalója több nincs, nem vízbe süllyedtekre, hanem gátra, nem kórházra, hanem iskolára szentelendi, nem egy vén végzőnek, hanem inkább egy fiatal kezdőnek adandja s a t. —

E sorokra megint ily hangu lehetne a megjegyzés: „Az egyiket s másikat is kell eszközölni, t. i., részint a jöhető veszélyeket hárátni, részint a már szerencsétleneket gyámolítani.“ Ez minden kétségen kívül legjobb lenne, ha, mint mondtam, az ember tehetségét fel nem mulná; hanem minekutána oly bizonyos mint $3 \times 3 = 9$, hogy a közönség irgalmi tehetségét s hajlandóságát valami hihetőségi számokra állítani lehet, s hogy 1000 sem több, sem kevesebb mint 1000, természetesen mind az, mi a már megesett kárpótlásra fordíttatik, többé nem fordíttathatik a lehető kárgátolásra, mert egy forint teszem, nem mehet egyszerre jobbra s balra; s ekép az 1000, mely irgalmi tehetségink képze, nem hajt annyi jót, a mennyit hajthatna; mert a pillanati kis haszontétnek áldoztatik fel a jövő nagy haszon, s így felebarátinkat segítő tehetséginkkel nem gazdálkodunk oly jól mint kötelességünk; s ezek után mindent összevévén az úgynevezett *jószív*, ha ositive nem is, de minden esetre negative több kárt hajt, mint hasznot.

S vajon mindezen okoskodásból mit következtetek? Korántsem azt, hogy a most köztünk lévő sinlődőket, nyavalygókat, ügyefogyottakat két részre osszuk, s azokat, kik elaljasodásokban ártatlanok, néminemüleg gyámolítsuk, azokat pedig, kik tudatlanságok, restségek s korhelységöknél fogva nyomorulának el, veszni hagyjuk; valóban nem! hanem, hogy lágy szívű ábrándozásinknak határt vonjunk, s jótévedésünknek helyes irányt adjunk, melyhez képest a helyett, hogy minden szegényeknek látszók közt egész tehetségünket feldarabolnók, csak a valóban nyomorultak legsürgetőbb szükségít pótolgassuk, — midőn más részről előreható jótéteményinkre irgalmi erőnkkel intézendő józan gazdálkodásunk után, annyi tehetségünk maradand fenn, hogy a rossz következtetéseknek lassan-lassan eleit is vechessük.

A megörökített alamizsnának, s az elszegényülteket úgyszólván készen váró segedelemnek mily gyászos következtési vannak, még Britanniában is, hol a szorgalom iránylag oly nagy, mindenki tudja; úgy hogy hazánkban, hol a szorgalom oly felette csekély, előbb állítani oly intézeteket, melyek a már köztünk lévő szerencsétlenek számára lennének, mint olyasokat, melyek által a józan munkásság gerjesztetnék, egyenesen kimondván, károsb, mint hasznos, ha t. i., nem egy vagy két, hanem több esztendőt veszünk össze — mely esetben okoskodásom józanságáru szinte felelni mervén, mert számokon s tapasztaláson alapul — még azt bátorkodom egy kis például ide toldani: hogy az, ki törvényes úton, azaz országgyűlési szabad elhatározás által, a Duna tökéletes regulatiójára tudná birni a közönséget, több jót tenne embertársinak, mint az, ki a jövő 30 esztendőök leforgása alatt előforduló kárt minden módon enyhíteni törekednék, melyet a korlátlan Duna mulhatlanul okozni fog, — — hogy az, ki szántóvetőinket, a fentebb említett uton, emberhez illőbb lépcsőre, az emberiség jusaiban, szabad birtokban s t. i. részesülhetésre állítani volna szerencsés, — határ nélkül több nyomorúságnak venné elejét, s így felebarátinak sokkal többet használna, mint az, ki minden vármegyének minden járásában egy kórházat és mellé egy pensio-intézetet építne s dotálna s a t.

A gyógyszer maga által nem segíthet, hanem csak a testben

lévő élet, melyet az természeti munkálódásira ingerel; úgy áll a dolog jótévőségünkkel is. — Felebarátinkon gyökeresen mi nem segíthetünk másképp, mint azon ingerek s módok által, melyek őket arra ösztönzik, s lehetőséget is nyújtnak, hogy becsületes s bátorságos létőknek ők magok legyenek szerzői! Ezt pedig soha hátra ható, hanem kirekesztőleg csak előre ható jótétemények által eszközölhetni.

Ezen annyiszor említett előreható jótéteménynek pedig korántsem a legnagyobb áldása, hogy a nyomorúságok nagy részét elhárítja, hanem hogy egyszersmind a jobb lét, bőség s polgári boldogság kútfejeit is megnyitja; s ekép, midőn a rossz következtetések eleit veszi, egyuttal a közönségre nagyobb tehetséget áraszt, az embereknek azon irgalmi jószívü eszközzésit is könnyíti, melylyel a már megesett kárt szokták orvosolgatni; mert ki több tehetségü, többet is adhat kórházra, tűz, víz által károsodtakra s a t. — S így sokkal jobban tenne a nagyobb rész, a helyett, hogy mai szegénységünk közt, itt ad egy garast, ott egy másikat, minden tehetségét eldarabolja, és fillérezésével senkin gyökeresen nem segít, midőn más részről vak hévvel szegzi magát a józan fő tanácsa ellen, s *jószívrüül* ábrándoz, — ha inkább irgalmi erejével gazdálkodván, lágy szívének parancsolván, zavart ideáit helyre hozván, isméretit tágitván, tehetsége nagyobb részét előreható jótéteményekre fordítná; a mi által nemcsak kevésb nyomorúság érné az emberiséget mint ma, hanem azon nyomorúságok is, melyeknek eleit nem veheti, a nagyobb tehetség miatt tökéletesebben enyhíttetnének mint ma.

S hogy a közönség jobban cselekednék, ha irgalmi tehetséggel az előadott mód szerint bánná, azt tán kérdésbe sem vehetni; mert bizonyos, teszem például, hogy Dunánkat rendbe hozni tehetségünket fel nem mulja, minél fogva nem csak a Duna, hanem minden a Dunába folyó vizek árja is dühének nagyobb erejét elvesztné, s ez által sok kár lenne távoztatva — hanem egyszersmind egész tartományokat is megszabadítaná az örök posványoktól, s ekép nemcsak veszélyhárítólag, hanem haszonhajtólag is tenne jót hazai felebarátinknak. Nemkülönben bizonyos, teszem más például, hogy a szántóvetőnek józan törvények által szabad birtokot adni, célirányos iskolák által erkölcsét nemesíteni, isméretit tágitni s a t., korántsem

múlja fel tehetségünket; mincké következtében, nemcsak a mai szégyennek volna megnyitva egy eddig ismeretlen kútfő; hanem a mai magokat már meglehetősen bírónak sorsa is szembeütnöleg javulna, — s így számos más esetekre csak e két példa után ítélve, az folyebéli okoskodásimból: hogy midőn mai csekély tehetségünk szerint nem vagyunk képesek tetemes s bizonyos sikert nemző áldozatokat tenni kórházokra s egyéb ily nemű intézetekre: — csekély tehetségünket inkább oly intézetekre fordítsuk, mint vízregulációk, iskolák, egyesületek, melyek által a valódi élettudomány nevedik s a t., — mert ezek veszélyhárítás által nemcsak sokkal több kárt távoztatandnak el hazánkról, mint a mennyit kórházak s eféle intézetek némineműleg lennének kipótolni képesek; hanem a közönség valódi tehetségét elannyira nevelendik, hogy aztán oly kórházakat s gyámolintézeteket is állíthassunk, melyek józan s előreható rendelésik által a sínlődők s szerencsétlenek kevesbült számát tökéletesen el is tarthatják.

Hanem a közönségnek ily érettsége, mely a nemzet egyedüli ereje, — ugyan mikor emelendi azon hazát magasbra, melyben a még annyira tudós s tanult emberek is, mint te, drága barátom, oly igen összezavarják az okokat a következtésekkel, s a már bevett legvilágosb igazságokat is oly keresztül-kasul kevergetik, mint te? S valjon mily időszak lesz azon szerencsés, mely mindazon *jószívű*, de nem *jófejű* elmeáradásokat megint rendbe s józan korlátok közé fogja szoríthatni, melyekkel a sokaság szokta kétségbe hozni a természetnek legrégibb törvényit, s szövvényes át-nem-lábolható galimathiásba keverni a legfényesb igazságokat is.

Minekutána a Hitel 85-dik lapján ily szavakkal végződő fő tehetségű okoskodásimat: — „Hát ugyan mi az ész? Ítéletem szerint jobb érteményét az észnek nem adhatni — azoknak t. i., kik érteni akarnak — mint így: Ennek egy pár órára van esze, annak több napra, emennek 5, 10, 20 esztendőre, amannak egész életre, s ennek századokra, öröklétre“ — egész Taglalaton keresztül, hol csak eszedbe jutott, szurkáltad s bökdösted, a mi által legjobban bizonyítottad be, hogy ebbéli okoskodásimat nem akarád érteni, vagy nem érthetéd, munkád 174-ik lapján azt állítod: *Nem való hát, hogy igazabb súly és erő az agyvelőnél nincs; mert az agyvelő az: mely mindent végig,*

mintegy a semmiségig feltaglal, ez az infinita vis centrifuga az erkölcsi világban, holott az erős, jó akaratban fekszik a vis centripeta; de valaminth a nagy, és véghetetlen mindenség systemája mind a két erőn elválaszthatatlanul fenekül, úgy ne szakítsuk el az erkölcsi világban is egymástól e két minémiséget, t. i., a sziv jóságát és erejét az ész taglalásaitól és felszámolatjaitól. Maga az ész is adhat ugyan szerencsét, de jó és erős sziv nélkül soha sem adhat boldogságot.

S hogy a Chaos szerint ítélve a hosszú s rövid ész-körülتي okoskodásimat nemcsak nem akarád érteni, hanem valóban nem is érthetéd, s hogy nem tartod az emberi agyvelőt, azaz főt s észet legigazibb, legvalódibb súlynak, hanem nem tudom mit, azt igen természetesnek látom; mert nem csak az úgynevezett jószívrül tiszta képzeted nincs, a mit theoretice s practice részint taglalati okoskodásid, részint hamisítgatásid által tökéletesen bébizonyítál, hanem legtávolabbrul sem látszatol csak sejdíteni is az ész!

E merész állításomon tudom nem csak te, hanem az olvasó is csudálkozni fog, s azt tán túlállításnak nevezni. Azonban nyisd fel munkád 166-dik lapját, hol az én állításom, vagy is inkább a világ-elismérte igazság, hogy t. i.: „az ész, erő, s így az ész boldogság“ megczáfolására, több egyéb magokban tulajdonkép semmit sem mondó fényes szójárások után, „a cartouchei ügyességet teszed antithesisbe a kristusi, titusi, socratesi szívésséggel“ — —.

Már ezek után magad is azt mondandod tán — vagy legalább a részrehajlatlan olvasó —, hogy bizony nem tudod, mi az ész, vagy minden esetre nem látod által: mi a hosszú ész, vagy legalább, hogy nem igen vala eszed ébren, midőn „cartouchei ügyességgel bíró, merő tudományos emberekbiül álló tolvaj társaságot“ hozál elő azon állításom megczáfolására, hogy „az ész boldogság.“

Hogy pedig éppen te nem értéd, mit akartam én a hosszú ész-körülتي vizsgálatim által kifejezni, azon valóban bámulnom kell, mert Taglalatod által éppen te mutatád legvilágosabban meg: hogy az ész rövidebb, vagy hosszabb is lehet; mert ha eleinte az olvasó eszedet csudálja is, s jó s nem mindennapi gondolatidnak bálványt állít is, mindazáltal rövid idő múlva a közönség megint fel fogja dönteni azt s eszedet kétségbe hozni, a mint lassanként észreveendi, hogy számos

helyen hamisan s egészen félre csavarva citáltál, a mit tagadni hiába-
való fáradozás, mert azt nem egy szelesen írt oklevél, hanem egy
nagy meggondolással készített könyv száz meg száz példányi, s így az
eltörülhetlen betű, minden kétségen túl teszik; rövid és hosszú ész-
körültként állítasomat pedig az egész Taglatat illusztrálja legjobban, mert
a benne lévő sok fényes s eredeti kitétel s okoskodás, melyeket sok
tán csudált, arrul tesz bizonyosságot: hogy rövid időre eszed van, —
midőn más részről azon számos elfacsarás s hamisítgatások, melyek-
kel okoskodásimat felforgatni szándékozálsz, ismét annak tanúja: hogy
hosszu időre eszed nincs! — mert ily könnyelmű tettek, vagy kész-
akarti falsificatiók előbb-utóbb kitudatnak, s végre az igazság feltün-
tekor, nem az szokott a közvélemény által verembe döntetni, kinek
az tudatlanul vagy kajánul ásva volt, hanem ki azt lágyvelejűleg
vagy keményszívűleg ásogatta.

E kellemetlen állásodba pedig tudod-e mi hozott? Éppen azon
hiba, melyet Taglatatodban szememre hánysz, s melyet, mint látszik,
magadban messziről sem sejdítesz — t. i. *az ön s körülmény-isméret*
hija! Lásd barátom, e hiba vitt téged kritikai pályára, — melytől hihető
távul maradtál volna, egy kis *önisméret* után; s éppen e hiba valódi
oka, hogy egyszer már a kritikai pályán lévén, oly könnyelműleg tag-
lalád az előtted lévő tárgyakat, a mitől tán tartózkodtál volna, magad
s a *körülmények* néminemű *ismérete* után. Hanem így, magadat nem
ismervén, oly munkához fogál, melyhez hideg vér, indulatlanság s
hosszu ész kell, s ekép nem fogsz jó sikerrel haladni; a körülménye-
ket nem ismervén pedig, az olvasókat csak kicsire becsüléd, gondol-
ván, soha nem fogják facsarásidat s hamisítgatásidat észrevenni; s
ekép a józan s igazságos rész helyben hagyását ferde taglalásidra
soha sem nyereded el, a sokaság ellenben óvakodni fog oly kritikus-
tul, ki nem mindig azt szokta taglalni csak, a mit mások gondoltak,
hanem olykor, sőt többször azt bonczolgatja, a mit senki sem mon-
dott, s csak maga képzelt vagy talált fel!

E mostani szakaszban eddig érintetteket hideg vérrel átolvas-
ván, senki nem mondhatja, hogy veled igazságtalanul bántam, mert
okoskodásimat nem képzeletre, hanem factumokra állítám; lehetnének
azonban sokan, érzem, kik felvilágosításomat igen keménynek tarthat-

nák, — s tudod-e miért? „Mert igen sokan, éppen oly kevésbé tudják, ha indulatosak, a szavak valódi értelmét megbecsülni, mint te.“

Egykor jelenlétemben egy tábornok, egy gyalog osztályhoz, melynek öltözeti egyedségében némi hiányt talált, így szóla: „Ti nem vagytok katonák“ s a t. Mire az ezredbeli tiszt s legénység nagyon elkeseredvén, panaszt tőn; a tábornok pedig, ki nem is gyanítá *mennyit* mondott, soha sem érheté fel, hogy ilyes kicsinység (!) annyira szomoríthatá el s bánthatá meg a sereget, — s a panasztételt az idők veszélyes szellemének tulajdonítá, melyben legkisebb észrevételt sem tehetni a nélkül, hogy megbántást ne szüljön.

Te éppen úgy cselekszel, mint ezen tábornok, s midőn csak az e szakaszban előhozott állításid szerint, szívemet, hazámhoz köteles tiszteletemet hozod kétségbe, s oly képtelenségeket fogsz rám, melyek soha eszem ágában sem voltak; legotrombább számolónak hirdetsz, — s még azt is kennéd rám, mintha én mondanám: „hogy a jobb kifejlődés és csinosodás miatt a magyarnak meg kell szűnni magyarnak lenni“ — s így, midőn tehetséged szerint gyalázol s rágalmazol, most tán te bámulsz legjobban az érintett tábornokként, — ha én ezen kicsinységeket (!) hallgatva nem tűröm, ellened ideig-óráig elhidegülék, facsarásidat eligazítom s hamisítgatásidat magaddal s a közönséggel megismértetem.

Én téged akarva s tudtommal soha nem bántalak meg, s nem is bántandlak meg soha; hanem ha te támadsz meg, s nem annyira engem mint hazafiui eszközlésimet, s védelem közt azon gyalázat s rágalom, melyet rám akarál önteni, tán rád fecskend vissza, arrul nem tehetek, s annak csak tenmagad vagy szerzője; mert én bizonynyal soha nem öltem volna időmet azzal, hogy beléd pántolódjam.

Valakinek szívét kérdésbe hozni, egész nemzet előtt kérdésbe hozni: sokkal több, mint a mennyit ily kéteskedés jelenteni látszik; s annak tökéletes, valódi értelmét csak az becsülheti igazsággal meg, kit érdekel, vagy az, ki annak helyibe tudja magát néminemüleg gondolni, ki érdekeltetik; s így csak én s a részhajlatlan olvasó. Már ezen utolsót kérdem, mit ítélne azon ember szive s eszéül, ki nevetni tudná, hogy a devalvatiót nagyba veszi a közönség, azon — — — — — bankroutot, mely annyi keserű cpedésnek vala kút-

feje! Ugy-e nem igen sok dicséretet? Hanem viszont mit tartana azon kritikusknak szive s eszerül, ki Taglalatja 212-ik lapján ezen szavakat tenné: *Neveti, hogy a devalvációt nágyba veszszük* — s később azt találná, hogy a censurált író sehol nem *neveti* oly számos felebarátinak azon szerencsétlenségét, — hanem azt csak szívére vagy eszére akará kenni igazságos taglalója? Mit mondana akkor? Nekem úgy látszik, a legkimélőbb bíró se mondhatna mást, hanem hogy a jámbor kritikus bizony nem tudta, mit mondott, vagy a szavak valódi értelmét felfogni nem képes. S minden egyéb retaliatio helyett én is neked csak azt mondom! — — —

A mit pedig legneveltségesbnek látok, hogy éppen az, — ki teljesen van meggyőződve, hogy kárpótlás nélkül kívánnám eltörültetni a dézmát, kilenczedet s t. i., s ezen hamis hiedelméből folyó okoskodásával könyvének nagyobb részét tölti be, mint te, drága barátom, — éppen az mondhatja rólam ezt: „Nem hiszi, hogy nem ártana némelykor eszem szívem érzeményninek“, — mert ha volna egy oly szelíd ábrándozó, ki mai körülállásink közt a dézmának, kilenczednek s t. i., eltörlését minden kárpótlás nélkül javasolná, s mint pénz s vagyonkörültk író még elő is lépni elég szemtelen lenne, arrul valóban nem azt lehetne mondani, hogy esze árt szívének, hanem éppen az ellenkezőt t. i., hogy szive csábítá eszét el; — hanem ez — — — — nem jutott eszedbe.

Azon hamisítgatásod, melylyel megint azt akarod rám tolni, hogy a *magyart* festem rútul, midőn én csak egyesekről szólok, még nagyobb bizonyága: hogy a szavak valódi értelmét felfogni nem tudod, vagy nem is sejdíted, mit beszélsz; mert valamint az, ki a fejedelem szent személyét sérti meg, önhalála ítéletét írja alá: úgy nem érdemel a nemzet-ócsárló egyebet mint halált. S így elfacsarásid által e részben nem bánol másképp velem, mint bálnál, ha más részülr megint önérző egyenes szavaimat fejdelembántásnak zavarnád! Azonban kisül előbb-utóbb az igazság; s ekép, valamint a nagy fedelmek nem a hízkelkedést, hanem az igaz szót szokták becsülni, s azt megbántásnak nem veszik: úgy a nagy nemzetek is! — reméllem jön idő, hogy hazámfiak nem fognak neheztelni egyenességemért! — —

S tudod-e oknak mit gyanítok, hogy azt képzeled: az egész

nemzetről szólék, midőn csak egyeseket festegeték? Semmi egyebet, hanem hogy a Hitelben előforduló számos képmásolatimban, — itt, ott, saját képedre ismerél; s hidd el:

Csak ez fájt, egyéb semmi. —

A mi azon gyenge eszűségemet illeti, melyet rám kensz, — hogy t. i. *csak* a hitel felállítása emelheti a közönség erkölcsét; s hogy szinte az egyszer-egyet sem tudom — nem kevesebbé állít engem a bűnösök sorába; mert oly felszínes ismeretekkel s oly kevés számolótulajdonnal — mint te hirdetsz felőlem — a szövevényes hitel-tárgyrul szerzősködni, valóban legvakmerőbb szemtelenség lenne. — Azonban ezekről, t. i. ismeretim s tulajdonimról, mennyire azokat a Hitelben felfedezém, ítélni mindenkinek s így neked is szabad vala. S nem is azt érintém itt szemrehányólag, hogy állításimat helyben hagytad vagy nem hagytad, azokat barátságosan vagy ellenségesen taglaltad: hanem, hogy sok, a mit ajakim közé tevél, nem úgy áll mint előterjesztéd, s így nem igaz.

Azon 5-dik elfacsarásod végre, melyet oly számos falsificatióid mellett csak e szakaszban említék, s melynél fogva gyanu örvével azt szeretnéd rám fogni, mintha én állítanám, hogy a magyarnak meg kellene szünnie magyarnak lenni s a t., legvilágosabban mutatja bé, hogy veled nemcsak igazságtalanul, de még keményen se bánok, ha védelem közt azt mondom: nem is gyanítod, mit beszélsz, vagy a szónak valódi értelmét felfogni nem tudod.

Azon magyar, ki a magyarságot megszüntetni törekedik, nem kisebb utálatra méltó, mint a szülegyilkos; — mert az, ki nemzetiségire hág, a közanyát sérti meg. — — S ily gyanuba csak legtávulabbrul is hozni ártatlant, ha szántsándékkal esnék, valóban az emberi tetteknek tán legfeketébbike lenne. Azért tudom, hogy valaminthelyes elfacsarásid is könnyelmű tollbul folytak, úgy e borzasztó vád gyanúja s ürügye is csak tudtod nélkül került sajtó alá; s ekép, midőn jó szivedről egy cseppet sem kételkedem s fejedben is bízni akarok, ha nem vagy Múzsák közt Olympon, ezen okoskodás s kívánnattal végzem e szakaszt bé:

„Valamint a jó szívű pipázó több helységet tesz hamuvá sej-

dítlén, mint a rossz szívü gyujtogató készakarva: úgy foly több szerencsétlenség az emberiségre jó szívből, melynek ura rossz fő, mint rossz szívből, melynek ura jó fő.“

„Volna bár minden hazának fejedelme Cherub, s minden jó hazafinak felesége Seraph! —“

Az e fejezet után következő és e kiadásban elhagyott részek rövid foglalatja, Széchényi szavaival, a következő:

Egyesületek.

A külország nagy pénzesei azért nem léphetnek velünk semmi-némü hitelbéli egyezésre, mert hiszen ennek eszközzésére a nemzet szükségeltetik, s hol lelik fel azt egyesülve? Angliában a roppant gátok, a jótévő intézetek, a vízcsatornák és erőművek felállításában a kormány legkisebb segedelmi részt sem vőn, s egyesek sem létesítet-ték azokat, hanem általányosan *egyesületek* állítványi mind. De sokak fáradozásának is csak ott lelendjük sikerét, hol közhaszon egyesíté a részeket. Hazánkban sok az erő, hanem mivel ezen erő igen el van darabolva, oly sikere nem lehet, s nincs is, mint a mennyi szükséges lenne az országos erőmű egészséges s rendes forgására. De míg e tárgy körüli elfogultságokon nem fogunk diadalmaskodni, s mindig csak más kezétül várunk mindent, saját tenyerinket pedig kiméljük: mindaddig honunk állása a két padköz-tihez lesz hasonló. S hogy diadalmaskodhassunk, ahhoz lelki rugós-ságra van szükség, melynek kísérői: öntudat s önmegbecsülés, leg-több négy fal közti erény kútfejei. Ezeknek ébreszteniök kell a köz-lelket, mely a közintelligentiát szüli. Ez ismét a közrend s csend felidézője, ami pedig századunkban, a midőn minden forrásban és sok még lángban is van, a lehető legnagyobb áldás. Magyarorszá-gban a közelebbi 50—60 esztendő leforgása alatt igen sok külön-szinü intézet állott fenn, s ma csak néhánynak bágyadt, s lassu folyamat-

ját lehet tapasztalni. Eldúlások, elbomlások oka nem a kormány, mint azt mindenünnen harsogák, de azok tehetetlensége és állhatatlansága, kik ezen intézeteket mozgásba tévék. Hogy a közvélemény ítéletének helyes vagy helytelen voltáról meggyőződhesünk, oly intézetet kellett lábra tenni, melyben a kormány hihetőleg semmi részt nem veend, s mely által a hazafiak számosabban egyesülnek, mint eddig, s így idő s elmesurlódás által előbb-utóbb minden bizonynyal feltűnik a *való*. Ilyennek látszott a Casino.

CASINO.*)

A Casino arra is ád felette nagy alkalmat, hogy a legféktelenebb is lassanként átlássa: mi az igazi, valódi

szabadság.

Az istenek ezen legszebb ajándéka, mint gyémánt a bércek keblében, úgy van az emberek előtt mélyen rejtve, s az, a mi őket legbizonyosabban boldogítná, előttiök úgy szólván ismételten jó.

Van sok, s kivált privilegiált országokban, ki magát tökéletesen szabadnak tartja, ha teszem például: vámot nem fizet; tartozó tőkái vagy kamati nemfizetésiért rövid úton nem sujthatja őt a törvény; a közönségnek bármily nagy megbántásáért, vagy botránkoztatásáért személyéhez nem férhet semmi; ha olyast, ki nem privilegiált ember, büntetlen zaklathat; kötelezésit, aláírásit s így szavát csak akkor teljesíti, mikor kényére válik s a t. S nem úgy van? Pedig lehet-e ennél, kérdem, törőkebb szabadság? Az ily szánakozásra méltó szabad, igaz, vámot nem fizet, de nem csak maga sülyed sárba, s dül nem ritkán árokba, vagy helybül sem mozdulhat — a szabad! ha ha ha! — hanem rossz út miatt azon haszonnak nagy részit is elveszti, melyet

*) Széchenyi a „Világ“ e fejezetében a pesti Casino alapításának, sokféle előnyét taglalva, nagy teret szán annak a fejtegetésére is, hogy a Casino a szabadságról való fogalmak tisztázásához is hozzá fog járulni. Fejtegetésének ezt a nagyfontosságú részét közöljük e helyen.

a vásárra vitel ró le, sokszor oly nehezen s annyi fáradsággal természetett productumibul, midőn más részről azon nagy szerencséje (!) van, mind azon kül-productumokért, melyek nélkül nem lehet, s melyeket megint egyéb eféle szabadsági principiumok miatt maga honában kiállítani nem képes, — határnélkül többet fizetni, mint a mennyit jó rendeletű vám tenne, mert a kereskedő, a helyett, hogy portékáit bizonyos helyre, teszem három nap alatt, kapná, s a könnyű szállításért keveset fizetne, rossz út következtében heteket veszít s szállításért sokat fizet, — a mit ő azonban fel sem vesz, mert ott a szabad ember, ki azt megint megfizeti, s szép privilegiuma szerint úgy szólván egy forintot ád, hogy garasát menthesse meg! — Adós tőkáját s kamatit nem fizeti, vagy fizeti mikor akarja; s éljen a szabadság! De valjon, mi a következtése e gyönyörű szabadságnak? Ha megszorul az állapot — minthogy az igen sokszor megszorul ez életben — csak felette nagy kamatokkal kész a segítség, s rendszerint a dráma vég-felvonásában a szabadság karöltve jelenik meg a szűkölködéssel, vagy sequestrummal! — Közönséges helyeken nem tekinti sem a szép nemet, sem a társaság törvényit, sem a természetes illendőséget, hanem tartaléktalan teszi, a mire rakonczátlan szenvedelme, vagy a fejében lévő bor kizsáti, s az álszabadság a község örömeit vagy veszedelmek közé állítja, vagy végre egészen megszünteti s ekép a nemzet ünnepeit megsemmisíti. Azt, ki csak úgy szólván félig van a törvények oltalma alatt, mert privilegiuma nincs, uri hatalmából veréssel fenyegeti, vagy meg is vereti, — de egyszersmind annyira is visszaijeszti a valódi szorgalom s kereskedés szellemét, hogy hona soha sem léphet ki a szegénység mostohaságibul, mely aljasodást, s ez végre szolgaságot szül. Kötelezésinek eleget tesz, ha akar s mikor akar, s minden előrelátást, minden combinációt hiábavaló fáradozássá tesz, s az egyesületek szellemét gyökerestül dönti ki s a t.

Az emberi nem arra van kárhoztatva, hogy szinte legkisebbjéért is fáradjon s kinos verítékkel legyen kénytelen megvinni az elemekkel. Már pedig a *szabadság legfőbb jó*, s ekép bizonyos, hogy az soha nem lehet vad, tudatlan, rest s önkényes embernek sajátja, hanem csak azé, ki nemesített keblétől ösztönöztetve, s csinosult értelme által vezetve, színtugy meg tudja becsülni mindenkinek sorstul nyert

sajátját, valamint önmaga tulajdonát védelmezni bátor — szóval: kinek nem ajkin forog csak, de törülhetlen betűkkel szívébe is van vésvé a keresztény vallásnak mindent kimerítő javaslata: „A mit magadnak nem kívánnál, másnak se tedd.“ Ezt azonban éppen oly könnyű kimondani, mint nehéz teljesíteni, s egy ember élete nem elég hosszú ezen isteni javaslatot, mely a valódi szabadságnak egyedüli talpköve, oly nagy tökéletességre hozni, hogy azon a polgári társaság minden törvényei nyugodjanak! Nemzetségeknek születni s halni kelle, nemzeteknek lenni s szünni előbb, míg szerencsés századunkban teljes elismért igazsággá lőn: hogy nem csak veszély nélkül minden, ki az Isten tágas égboltozata alatt él, szabad lehet, hanem, hogy csak azon országokban legbátrabb a hatalmas fejdelemtől lefelé a legtehetetlenebb napszámosig a lehető legnagyobb rész, melyekben mindenki sorstul nyert körei közt szabadon foroghat — —; s valamint a szabadság valódi lelkét csak tökéletesen igazságos s kifejtett ember ismérheti, úgy csak azon nemzetek lehetnek valóban szabadok, melyek a cultura s civilisatiónak azon lépcsőjén állnak már, melyről azt látja a nagyobb rész, hogy csak úgy boldogulhat az egyes valósággal s tartólag, ha mindenkinek sajátja megbecsültetik s így természeti jusa szentnek tartatik.

Ily culturára, ily civilisatióra azonban, mely a nemzeti szerencsének egyedüli igazságos mőlege, a közönséget kevés év és egy eset soha nem birhatják, hanem ahoz hosszabb idő s számos eset összefolyása szükséges, mint teszem: más nemzetek példája, bölcs törvények, melyek a divatos s mindig előreható szellemhez alkalmaztatva időröl-időre javíttatnak, szabadsági iskolák, s nem ritkán kirekesztőleg, hosszú s türhetetlen nyomások s a t. S fájdalom mondani, valamint a nyomoruság legjobb tanítója az embernek s a szükség az iparkodási rugónak leghathatósb kifejtője, szintűgy legtöbb nemzet is csak nyomoruság crise által jutott el azon érettségre s felébredési pillanatra, melynél fogva most az Istenek legszebb ajándéka a „mennyei szabadság,“ bátran él közötté, s nem csak néhány palotára szorítva s ott is csonkítva, hanem a szántóvető kalibáiban is. — Azonban mert más és előbbi nemzetek, kik előtt úgy szólván példa nem volt, csak hosszú sanyaruságok után értek meg s ébredtek fel önboldogságok

s dicsőségek eszközlésére, azért nem szükség, hogy a későbbi nemzetek is, kik előtt nem egy, de annyi példa van, hasonlóan éljék át a véres nyomoruság éveit, hanem példa, jó törvények és szabadsági iskolák által rövid idő alatt oly érettségre ébredhetnek, melynek következése közszabadság s így a nemzeti boldogság s dicsőség!

Hasznos példa-felfogásra értelmi suly s más nemzetekről tökéletes ismétel kell, — józan törvény-hozásra pedig keresztény philosophia; — szabadsági iskolák gyanánt végre mind azon intézetek használhatnak leghathatósabban, hol a részesek egyenlő jusokkal élván, nincs első s nincs utolsó, s hol a közszabadság fentartása végett — s im ez a dolog philosophiája — mindenki szoros törvények alá van vetve, s így a természeti szabadságnak egy részét a társasági szabadság elnyerése végett feláldozni kénytelen; a mi nem egyéb mint a vad függetlenséget, mely inkább ragadozó állathoz illő, felcserélni azon keresztényi szabadsággal, mely a halandót lehető legmagasb fokára állítja.

Más nemzetek tökéletes ismételére soha könyv és szobai műveltség nem elég, mert ámbár multon nyugszik a jelen s ezen a jövő, s csak józan theoriák által fejlődik a praxis némi magasságra, azért még sem ismértetheti meg egyéb velünk más nemzetek lelkét s valódi mibenlétét valósággal, mint saját szemtanúságunk s a hosszabb velök társalkodás. A keresztény philosophia pedig — mely minden igazságos tettek s ekép minden lehető törvények egyedüli talpköve — sem pusztá imádság vagy szelid élet, sem a törvények legtökéleteseb theoriai ismerete által nem nyerheti azon nemes rugósságot s emelkedést, melyek nélkül a törvényhozó soha semmi egyéb nem lehet, mint egyoldalú privilegiumi tárnok, — s melyeket rendszerint csak az ismer, ki kénytelen vagy önkényt sokat forgott embertársai nyomorusági közt. — S az, — ki ez állítás valóságát hiszi: „A szabadságot mindenki szereti, az *enmenes* azonban csak magának, az igaz ellenben az egész emberiségnek“, s nem pirul az énekek nyomorult sorában állni — ne üljön mindig csak törvénykönyvek s privilegiumi diplomák közt, melyek annyira ki fogják szárítani keblét, hogy abban végre az emberiség előmenetelének, emancipatiójának s boldogságának lehetetlensége diplomatikai betűkkel írva álland s az ebből eredő

jusai és sajátí is szentül becsültessenek meg; s hogy ily cselekvés-mód csak békes áldást terjeszte mindig a nemzetekre, azt a historia bizonyítja; a birtokosak pedig megbecsülik a fejdelem s birtoktalanok jusait és sajátit, s ekép méltán várhatják, hogy az ő jusaik és sajátik is kiméltessenek s becsültessenek meg; a birtoktalanok végre megbecsülik a fejdelem s birtokosak jusait és a sorstul nyert sajátit, s így kívánhatják, hogy az ő természetes jusaik és sajátik, bármily parányiak lennének is, viszont lélekisméretesen becsültessenek s kiméltessenek meg.

Már ily szép lelkü moderatio szellemét egy török fejdelem, egy beduin jobbágy nem is sejti; az csak oly fejdelem s jobbágy mellében éghet olthatlan, de szelid lánggal, ki ember, s *valósággal* nemes ember! s kinek halántéki körül maga magátul fakadoz a polgáriság — civismus — dicső koszorúja! Ily magasodásra pedig, azaz ily nagy igazság-szeretetre, melynél fogva egyike a másik helyére tökéletesen tudja képzelni magát, nem egy nap, nem egy év, mint mondtam, de nagy lelki ébredés, hosszas, úgy szólván mindennapi szokás kell s kívántatik. Valamint nem lesz senki egyszerre rossz, de csak lépcsőkön ereszkedik a bűnös élet homályiba, úgy nem születik minden csábnak, minden varázsnak ellentállható erény, — mert az csak önfejtés s önnevelésnek lehet dicső követke-zése, melyet nem kell azon mindennap dicsért s magasztalt álerényekkel összezavarni, melyeknél fogva sok nem töri soha rosszban fejét, mert semmin sem töri; nem csal, mert buta; nem csábít, mert madár-váz; nem tettes, mert büntetéstül fél. — Oh nyomorult ivadéki a gyávaságnak! nem ti előttetek hajlom le, hanem azon erősek előtt, kik személyes, születési, vagyoni elsőségeik s varázsaik közt szom-jazó kebellet, vágyó szívvel képesek ellentállni az ambíció kísértetnek, az arany csábjainak, a szépség bájainak — — — s kik a tisztalelkűség tán csak egykor megjutalmazandó isméretiért s mert a jó magában is jó, van bár tanuja, bár nincs, képesek lemondani mind azon örömekrül, melyek közt az emberiség mindig ingadoz, s melyeken túl az ember mint ember semmi édesbet nem ismér, s csak kép-zelhet; kik tántoríthatlan, mindig s egyedül csak az erény útját, mondjuk ki egyenesen, az erény „nehéz, tövises útját“ járják s követik.

Ily magas álláson azonban nem születik senki, s arra kizárólag szünetnélküli önügyelés, önbárdolás, önidomítás vezethet csak. S így van szinte minden egyébbel. Mester nem jó készen a világra, s a legnagyobb természeti ügyesség, idom s talentom is csak szorgalom s némi fáradozás által fejledhet ki — s így a valódi szabadság ismérte is, e szent tudomány! mely az emberiséget legközelebrül érdekli, s melynek tökéletlen kifejtése oly sok királyszéket forgatott fel s annyi nemzetet borított gyászba már, mint annak tökéletes kifejtése viszont, ítéletem s teljes meggyőződéseim szerint, minden erőszakos revolúcióknak, zendüléseknek s véres rombolásoknak egyedüli biztos s tartós antidotja. —

Minden idomítás pedig alulról kezdődik, azaz kicsinységeknél fogva és lassan. S az, ki, teszem például, kis dolgokban tart rendet, hihető, nagy dolgok közt is, ha azok közé fog helyezettetni, rendtartó leend; szinte így az, ki a köz- s mindennapi életben megszokta becsülni mindenki sajátját, s megkiméli kinek-kinek jusait, az élet komolyabb s nevezetesebb pillanatiban sem fog önkényre, igaztalanságra, ennesen egyoldalúságra fakadni, ha t. i. a valódi szabadság szelleme úgy szólván már vérré vált benne — a mi a dolog veleje — mert nincs nagyobb homályosító, mint az önhatalmi nimbus, melyen igazságosan látni keresztül — — — legnagyobb ritkaság.

Más kis jusainak megbecsülését végre tanulni semmi nagyobb alkalmat nem ad, és semmi a szabadsági tudományra sikerebben oktatni nem képes, mint oly intézetek, melyekben minden részesnek okvetetlenül meg kell zablázni önkényét, a mi *conditio sine qua non*, s a minek nem eszközlése egyedüli halál-oka annyi kezdett s csak szaporán elbomlott egyesületeknek.

Azonban a társasági szabadság szelleme valami oly gyengéd, hogy azt sok észre sem veszi, de nem is sejti mi? s így a nélkül, hogy tudná mit cselekszik, sokszor maga szakítja el s dönti ki sarkából azt, minek fennállását óhajtja, s a mit hathatósan támogatni képzel!

A pesti Casino felállításkor több szükséges rendszabás közt az is megállapított, hogy csak az lehet intézeti részes, ki magát a már benlévő részesek által soroztatni engedi, s kit a többség bevesz;

— szükséges rendszabások közt mondom, mert csak ilyesek által rekeszthet ki a társaság minden cerimonia s izetlenség nélkül oly alkalmatlanokat, kik egy ily rendszerető intézetnek minden kellemit megsemmisítnék, s azt közönséges kávéházzá tennék, melyeknek hasonlóan lenniük kell, hanem melyek úgy is elég nagy számban vannak már. E rendelet azonban, bár felette jó s tökéletesen kime-
ríti a törvény philosophiáját — mely abbul áll, hogy a jónak ked-
vezzen, a rosszat ellenben zablázza — igen számos hazánkfiát vissza-
ijeszte, kik az által, hogy magokat magyar nemesember létökre sor-
szotatni nem engedék, nyilván azt árulák el, hogy nem csak a tár-
sasági szabadságrul, mely az egyesületek egyedüli palladiuma, hanem
a törvények philosophiájául sincs legtavulabb ideájok!

Hogy van, s számos ember van, ki a szabadságot annyira sze-
reti, mint én, azon nem kételkedem, sőt arrul bizonyos vagyok, mert
ki ne szeretné az emberiség legnagyobb javát? hanem hogy van-e
valaki, ki ezen legfőbb jót nagyobbra tudná becsülni mint én, ki élni
sem akarnék inkább, mint szabad nem lenni, azon viszont nagyon
kételkedem, s mind a mellett mégis kész lennék e pillanatban maga-
mat legerősebben megkötni, teszem például: hogy a törvény legrövi-
debb uton s kiméletlenül sujtsa személyemet, ha pénz, vagy akárminő
tartozásimban csak egy nappal is rövidítném meg hitelezőmet, vagy
neki legkisebb alkalmatlanságot okoznék; hogy semmi, sem születé-
sem, sem privilegiumim ne menthessenek a büntetés alul ki, ha a
község örömit, a nemzet ünnepeit faragatlan betyárkodásim által meg-
sérteni elég oktan s szemtelen volnék; hogy semmi ne oldjon a leg-
súlyosb felelet terheitül fel, ha jobbagyomnak csak egy hajszálát gör-
bítném is igazságtalanul meg s urasági törvényes hatalmamon tul,
vagy tőle egy mákszemmel facsarnék is többet ki, mint a menyivel
nekem tartozik — — — s a t. De még tovább megyek: s nem csak
kész lennék e pillanatban édes örömet megkötni magamat ilyesekre
nézve a legerősb s többé soha ketté nem szakítható lánczokkal, hanem
áldanám is azon boldog napnak hazánkra viradtát, midőn köz hatá-
rozás s nemzeti törvény ezt tennem parancsolná! — mert az volna
honunknak azon nagy napja, melybül nem éveknek, de századoknak
dicsőségei folynának okvetetlenül a magyarra! S valjon miért vagyok

kész erre, sőt miért óhajtom annyira ezt? Nemcsak azért, mert igazság-szeretet kíszt arra — a mi már magában is elég ok — hanem mert agyvelőm világosan mutatja, hogy mostani világban azt, ki semmiben nem akarja megkötni magát, előbb-utóbb mindenben meg fogja kötni az igazságos idők szelleme! S ezt Istenért nem kell feledni! —

Azonban ilyes megkötésre, — mely által magyar nemesi privilegiumom ugyan csonkulna, a mit nem tagadhatni, de *igazi* szabadságom mód nélkül nőne, a mit még kevésbé tagadhatni — csak két feltétel alatt állnék — t. i., hogy mindenki szinte éppen azon törvény alá lenne vetve, mint én; s pöröm ne rejtett helyen s tán sötétben, hanem a világos nap s nagy közönség előtt folyjon — s im ezt, úgy hiszem, minden becsületes ember kívánhatja, valamint egy becsületes ember sem tagadhatja meg. —

Érintett nemesi privilegiumimat mint kisebb jót tehát szívesen feláldozom nagyobb jóért, a *valódi szabadságért*. S ezt azért, mert senkinek nem kívánok vétetni. Ha pénzt veszek fel, nem akarok csalni, s azt oly meggondolással teszem, hogy vissza is fizethessem; a közönség örömeit inkább előmozdítani törekedem, mintsem gátolnám; jobbágyimtul pedig nem kívánok többet tartozásiknál; s ekép ebéli nemesi privilegiumim semmi hasznát, de bezzeg annál nagyobbban tapasztalom átkát! „S valjon mily privilegiumok szerint tehetni mind ezeket impune!“ szinte hallom ezen felkiáltást, — de tudok rá felelni! Azon privilegium szerint, melynél fogva néhány, egész nemzetünkre szégyent vonó — pirulással mondom — „*hazánkfiai*“ nemcsak szavokat törték, de török önkényökkal külkereskedőket örökre visszajesztének a hazátul, s ekép ezt egyenesen meglopák; mások sokszori állati viselkedés által a gyengéd szebb nemet a közvigasztalás helyeiből úgy szolván kirekeszték; mások végre, kik jobbágyikat tönkretették, s mind ezt impune — a mit akármikor száz példával bebizonyítani kész vagyok. — „De ennek a törvények értelme szerint nem kellene így lenni“. Más észrevétel! A mire azt mondom: bizonyosan nem; hanem egyszersmind azt is kérdem: hát valjon miért történik még is? A minék felvilágosítására egy kis citatiót akarok tenni — gondolkozzék felőle kiki a mint akar. — Több év előtt egy bizonyos Johanna Schoppenhauer, derék, tudós, német asszonyosság Britanniát meglátogató, hol,

nem tudom mi okbul, sokan hátat fordítanak szegénynek; minek következtében haza érkezve ő a szigetnek egy kis keserűvel vegyített leírását terjeszté a közönség elé, melyben többek közt ilyforma megjegyzése is van: — s ezen annak idejében nem tudtam eleget nevetni, mert állításának, ha nem is annyira igaz, mint furcsa voltát, igen sokszor vala helyszínen practice tapasztalni alkalmam — „az utcákon sokszor találkozáink részekkel, — s minő gondot mutatott irántok a közönség, azt elegendőleg ki nem magyarázhatni, — a mi azonban tán nem annyira jószívűségből történt, mint inkább azon nagy közönségi öntudatbul, melynél fogva a nagyobb rész magában így okoskodott: Ma engem birnak lábaim, s azért segítek azon, a mennyire lehet, kit övéi nem birnak; mert így remélhetem, hogy majd holnap megint, mikor tán az enyimek nem birnak engem, viszont rajtam fognak segíteni azok, kiket lábaik akkor birnak! — S e valószínűságos s mindennapi esetek nemző-okai kinyomozásában mennyire van igaza Johanna Schoppenhauer ő tudósságának, azt fejtegetni legkisebbé sem kívánom; midőn más részről azt merem állítani: hogy azon felette tág fejtegetés, melylyel a törvények szoktak köztünk magyaráztatni, midőn nemesemberről van szó — — tán legfőképp azon okbul veszi eredetét, mely az érintett elbeszéléssel némi kis analógiában van! „Hodie mihi, cras tibi“ —.

Hasznát az érintett privilegiumoknak sem én, sem a velem egy rendűek nagyobb része — mely sem csálni, sem betyárkodni, sem felebarátját sanyargatni szívósztone s esze tanácsa szerint nem akarja, — soha nem veszi s nem veheti — — de viszont az iránylag felette kis száma a családok, féktelenek s embernýúzóknak annál bátrabban és szemtelenebbül foroghat, midőn maga körül mindent tapod s gázol, a nyomorult egyoldalú törvények körei közt! a mi a privilegiált nagyobb részre s közönségre azon átkot hozza, hogy köztünk a legbecsületesb ember sem kap könnyen pénzt; hogy közörömk, nemzeti ünnepink alig vannak, vagy azokat csak félve üljük; hogy nincs kereskedésünk — s ez egyik legfőbb oka, hogy nincs —; hogy valódi jó sikerű egyesületekről álmodni sem szabad s a t. — — — S ez természetes, mert oly törvények, melyek a féktelennek s a felette kis számnak kedveznek, midőn más részről a becsületeseket s nagyobb

részt eléggé nem oltalmazták, mikép is szülhetnének egyebet, mint természet-elleniségeket, melyeknél fogva Hunnia alig ismérve, s ha ismérve is, alig nevezve áll az alacsony s szegény nemzetek sorában.

„Ily esetek felette ritkák, s egy 10—12 milliói népességű országra oly kevesek, hogy azokrul az egészre nem hozhatni igazságos ítéletet.“ Uj megjegyzés! melyet azonban tökéletesen helybenhagyok s még azzal toldom: Legnagyobb mérsék jele, hogy oly tágas korlátok közt, oly kevés törvény-ellentiség történik honunkban, mint a mennyi történik; a miből nyilvános, hogy tán senki nem tudja jobban megbecsülni magát, mint a magyar — hanem éppen azért, mivel általánosan véve oly kevés törvény-ellentiség történik, s a magyar rendszerint annyira meg tudja becsülni magát — — — az lenne kívánatos — legalább az én óhajtásom szerint — hogy nem csak azok előtt gyönyörködnek is a magyar ezen valóban igen megérdemlett hír s névvel, kik őt közelebbről isméri, — de éjszaktul délig, keletrül nyugotig az egész világ nagy közönsége előtt is oly hirben és szagban volna, mint hogy azt bizony meg is érdemli. Ez pedig nincs úgy!

A külföld, a sokaság nem szokott igazságosan itélni, hanem hallomásbul; s a hir, a mint halad, nőten nő s elevenebb színeket veszen magára, úgy hogy valamint egy-két hideglelős a fél országot közhirben egészségtelenek közé állítja, egyetlenegy kirabolt zsidó a sokasággal minden fa alatt egy zsványt képzel: úgy elég a magyar nemesemberi önkénynek egy-két esete, a nagy magyar közönséget, mely valóban jobbat érdemlene, oly hirbe hozni, melyen külföldön sokszor keserűen összezsugorodék mellem; midőn más részről nem tudtam, boszongodjam-e, nevessek-e, hogy a nagyobb rész elég jó s szeretném mondani „elég jámbor“, maga jó hírét s nevét úgy szólván feláldozni néhány féketlen s csalárd rendbontó pártolása végett!

Manufacturák állítására többek közt a dologhoz tökéletesen értő emberek is kellene mulhatlanul s kivált eleinte; s mennyire van befolyása sokszor egy embernek az egészre nézve, azt azoktól kérdem, kik ily tárgyak körül már practice forgolódtak. Nekem egyszer egy igen ügyes s isméretes mechanikus, ki Britanniában lakik, midőn egy tőle feltalált erőmű tökéletességét csudálám s dicsérém, ily megjegyzést tőn: „S lássa az ur, ezen erőmű mégis oly tökéletlen, s

nagyobb tökélyre alig vihető — — — hogy nem foroghatna, ha azori egy ember, ki ott áll — s számos munkási közt mutata egyet — arra nem ügyelne szünet nélkül, — — — — — néhány hét előtt megbetegedett — — s nem mehe a mű — — — sem én, sem többi emberim nem tudtuk rendes, ingadozatlan mozgásba hozni — — s a t.“ S ez Angliában adta elő magát, hol a mechanikai intelligentia oly felette nagy! — Most már tudom több ember lesz, minthogy lassan bele tanultak, kik az érintett s igen helyes, de nagyon complicált erőművet mozgásba tenni tudják; — úgy nálunk is reméllem, sőt bizonyos vagyok, mindennemű gyárokra tökéletes emberek fognak fejlődni időjárástól, ha azoknak legelső sarkalati helyesen lesznek rakva — — — ezt azonban hihetőleg csak tanult practikai mesterek eszközölhetik, kiket megint legtöbb manufacturák s fabrikákra nézve nem honunkban, de külföldön vagyunk kénytelenek keresni. „Hisz ez nem nagy baj, hozassunk tehát külföldről oly embereket, s fizessük jól.“ Ekép fognak sokan okoskodni; a mi ellen — mert az okoskodás igen helyes — semmi egyéb kifogásom nincs, mint az, hogy mostani egyoldalú szabadságunknál fogva, melyből a kézművészi osztálynak tökéletlen pártolása, s ebből megint ebéli rossz hírünk s szagunk foly, felette nehéz vagy szinte lehetetlen külföldről, bármilyen feltételek alatt is, oly embereket hozni hazánkba, kiknek értelmes, szorgalmas s becsületes viseletök után a hon, a közönség valósággal nyertes lenne; — midőn azonban theoriai szerencse-vadászokat, korhelyeket, ügyes erszényüritőket, tagadhatlan, until találunk, kik azonban nem köszönetet, de inkább a törvények kemény büntetésit érdemlik; mert ők azáltal, hogy a közönség előmeneteli vágyát elhibázott kontárkodásik és csalfa zsarlásik s bitorlásik által fél századra is visszalökik, hazánkban oly kárt tesznek, melyet kipótolni szinte semmi többé nem képes. Ezen állításom igazlására mind azokat hívom tanúkul, kik e tárgyra nézve competens bírák, azaz: kik okoskodások talpkövéül nem képzeket s jó szándékokat állítják kirekesztőleg, hanem ily dolgokban practica ismértek s tapasztalásokkal is bírnak.

Külföldi utaim némi művészekkel s gyártókkal hoztak össze, kik közül sokat gyakori alkalmakban hivatgatva kínáltam: „nem akarnának-e velem Magyarországra jöni s ott telepedni le?“ — midőn más

résről nekik oly fényes ígéretek s ajánlásokat tévők, melyek sokkal túlhaladák mind azon hasznokat, melyekben élének; — s mondhatom mindenütt s mindenkor oly kevés jóakarattal s készséggel találkozám, — t. i. igazán hasznos emberek s nem szerencsevadászok részéről — hogy azon nem győztem eléggé csudálkozni. Mindig lebegt valami gát-ok s titok a dolog körül, melyet habár sejtíték is, világosan még sem valék képes megfejtetni magamnak. Hosszasb idő s az abban természetesen előfordult esetek többsége azonban, bár kellemetlenül, de tökéletesen felnyiták e részben szemeimet. Akármikor foglalatostkodtam ily tárgyakban — a mi mondhatom sokszor történt — mindig tudva volt azok előtt, kiket hazánkba édesgetni törekedém, hogy magyar vagyok; s így az igazságot nyersen s minden lepleg nélkül soha nem hallhattam, míg egyszer véletlen egy más nemzetbeli — s a nélkül, hogy legtávulabbról sejtette volna valaki, hogy én magyar vagyok — ily szép sententia-mondásra kiszetett egy igen jól ismért, derék belga manufacturans: „Magyarországba szívesen mennék, ha a törvény oltalmazna; de így, mint a dolgok most állnak ott, lehetetlen oly országba menni, hol úgy szólván senki nem fizet s mindenki üt.“ Ezt voltam kénytelen hallani! a mi mind azon nehézségnek s nem értett titoknak — melybe már előbb annyiszor ütközém, s melyeket egészen soha nem fogtam fel — kimerítő kis compendiuma volt! — A mit azonban hallgatva nem türhettem, s az állítás nemcsak tökéletes alaptalan, de felette igazságtalan volta ellen is lehető legnagyobb mérsékkel így keltem ki: „Hogy állíthatni azt: senki nem fizet, mindenki üt; midőn szavamat adhatom, hogy ezek oly ritka esetek, melyekről felette kevés példa van s a t.“ S hosszab okoskodásim után — melyen sokan bámultak, mert szegény honunkról, mint valami sötét terra incognitáról leghiányosb, de egyszersmind legrutább képzetők volt — némileg megbékéltetém Magyarországgal hallgatóim nagyobb részit, míg közülök egy — s mind ez vagy 12 év előtt történt s többé el nem felejtetém — hozzám így szólt: „Én el akarom hinni, igen ritkán történnek az ur hazájában oly esetek, melyek a kézművésznek, gyártónak, kereskedőnek bátorságát és sajátját veszély közé tennék; hanem azt kérde az urtul, mondja meg mint becsületes ember: vajon ily esetek történhetnek-e büntetlen, mert ez a

dolog veleje ; — s erre az ur, a mennyire csak én tudok több bizonyos esetet, tagadólag nem képes felelni. A ragadó nyavalyát mindenki kerüli, s nem azért, mert mindenki megkapja, hanem mivel mindenki megkaphatja ; szalmafedél alatt lakni veszedelmes, s nem azért, mert bizonyosan vagy hihetőleg elég, hanem mert könnyen elég lehet s a t. S im ily damoklesi kard, mely, ha soha nem szakadna is le, csak az által, hogy az ur hazájában mindenkinek feje felett szünetlen lebeg, ki a nemesi privilegiumokból ki van rekesztve, elég hátráltatni azt, hogy oda jó birtoku, ügyes s becsületes művész, gyártó s kereskedő általányosan véve, — mert mindenütt van kivétel — letelepedni kívánkozzék — — — —. Mi munkás s béke-szerető emberek vagyunk, s azért a törvények leghathatósb pártfogása nélkül nem lehetünk, mert egész lételünk kirekesztőleg személyes s vagyoni bátorságon alapul —, s minekutána mi senkinek nem vétünk, s ha vétünk, meg is büntettettünk, — a mi ellen panaszunk nincs, mert igazság — úgy mi is nemcsak azt kívánhatjuk, hogy ellenünk se vétsen senki, de ne is véthessen büntetlen. Mi is emberek vagyunk, kiket nem egyedül a pénz szerencsésít, hanem kiknek a becsület is szükséges — — — s kik bátorságokat s jólétöket nem egy privilegiált osztály jó kedvének, önkényének, vagy tán éppen kegyelmének akarják köszönni, hanem fáradozásinknak, csendes s becsületes viseletünknek ; s egyenesen kimondva : inkább élünk oly hazákban, hol mi is részesülünk némileg az emberiség jusaiban, habár sanyaru munkálkodásink után is, mint olyanokban, hol egy hatalmas felekezet el is nyomhat bennünket, ha kénye úgy akarja, — habár a világ minden kincsei tárva állnának is előttünk ; mivel mi egy tág-körű, bár fényes lételnek, ha bizonytalan, szívesen elibe teszünk egy kis-körű, de bizonyos lételt — — — — a mi sorsunkhoz nem illik, létünkkel lotteriázni — — — s a t.“

S ezen okoskodás, mely rám igen kellemetlen bényomást tön, s melyre megczáfolólag felelni nem valék képes, bennem a legellenkezőbb érzelmeket ébreszté fel. Sokáig nem tudta lecsillapulni belsőmben egy különös büszkeségi vagy inkább hiúsági szesz, mely szünet nélkül ily hangon zenge füleimben : „Maradjanak tehát hazájokban e kényes, nagy uri emberek ! Mit bánjuk mi azt ; nem szorult hazánl:

ő kegyelmökre s a t.“ De később, megvallom pirulva, midőn az indulatosság vakító hevei elpárologtak, s bennem egy nemesb valami így szólott: „Ugyan tedd magad az ő helyökre,“ tökéletesen más színben tűnt előttem fel a dolog, s nemcsak nem tudám többé azon férfiúi érzést kárhozatni, melyet a művészi, gyártói s kereskedői osztályok közt tapasztalék a külföldön, hanem lassanként tökéletesen megváltozott e részkörülti vélekedésem, úgyannyira, hogy most nem azokat tartom csak igen csekély becsülésre vagy szinte megvetésre méltónak, kik munka s fáradozás közt ily férfiasan éreznek, hanem inkább azokat, kik — mint számos példa van — felette henye s hasztalan létökben némi születési elsőségöknél fogva minden egyéb osztályt ki akarnak rekeszteni az emberiség jusaibul.

Bennem pedig e fordulás az érintett keresztényi szerfelett egyszerű javaslatnak enmagamra illesztése által történt, mely szerint nem tudtam tagadni: nekem is valóban mily jól esnék, ha alacsony helyen születve, szorgalmas s állhatatos munkálkodásim s emberséges életem után, nem csak ki tudnám pótolni magam s otthonim *legsürgetőbb szükségét*, s megszerezni az élet némi kellemét, hanem közmegbecsültetésből is oly nagy részt vennék, melynél fogva házi szerencsém kis körét a leghatalmasb sem volna önkény által megtörni képes. S világosan érzem, mennyire forna bennem is, bármily alacsonyán születettben, hanem azon férfiúi öntudattal keblemben a vér, hogy soha nem vétettem senkinek, s a mit bírok veritékem szerzeménye — ha egy a sorstul privilegiált, kiből sokszor se velő, se sziv, csak testi s lelki gyengeség, velem éreztetni akarná, hogy kegyelmétül függök; sőt ha engem — mert a törvény oltalma alatt csak félig, vagy alig vagyok — lábaival tapodna, mint arrul tagadhatlan példák vannak! Nem, ily hazában élni nem akarnék, s azon lehetőség, hogy legbékesb létem közt egy sorskedveltje minden szerencsémét megzavarhatja, s én nem is tudom úgy szólván kinél panaszkodjam — —, úgy annyira elkeserítné belsőmet, hogy azt a világnak minden más kegyelmeitől függő kincsei s kellemei sem volnának felvidámítani képesek.

Nem csak az arany után él az ember, keblének még más is kell: „tökéletes bátorság s megbecsültetés“; s valjon miért akarjuk e

legfőbb jóbul kirekeszteni számos embertársinkat, s mily jussal? Tán vakságunk azt meri gondolni: vérünk, csontunk s a t., tán nemesb materia — — — —? Mi se szeretnők, s azért ne kívánjuk: mások is türjék — — — — —

Ha pedig meggondoljuk hideg vérrel: ily főbb-rendű s nemesi köz elfogultság általányosan miből veszi valódi eredetét? Kénytelenek leszünk megvallani: azon egyetlenegy lépés elmulasztásából, melynél fogva minden ítéletinkben helyünkön mozdulatlan meg szoktunk állni, s igazságos ítélethozás végett nem veszünk erőt magunkon magasbra vagy alábbra lépni, a mint t. i. helyzetink magasbak, vagy alacsonyabbak. Se mozdulatlanság, s az abból folyó igazságtalan ítéletek árja valóban az emberi nyomorúságok tán legnagyobbika. Az alacsony születésű a sorstul kedvezőbben megajándékozottakat sokszor irigy szemmel nézi, s kemények és igazságtalanoknak tartja, mert nem tudja képzelni magát helyökből, s így nem is sejdíti sokszor, mennyivel jobb izűn esik neki munka után nyert darab kenyere, mint azoknak henylve bevárt fűszeres ebédjök, s mennél szerencsésb sokszor, mint azok, kik irigysége tárgyai; — a magasb születésű viszont azokat, kik eke s borona, vagy orsó s reszelő s a t., szóval: tenyerik után keresik élelmöket, nem ritkán szinte állatoknak tartja, kiknek semmi bajok többé, ha teli hasok, s így velök sokszor baromként bánik is, s éppen azon okból, mely szerint megint ő nem akarja magát az alacsony rendűek állásába képzelni; — s így sokszor azt hiszi: „napszámosak, parasztok, mesteremberek nem is sejtik az ember szebb érzelmit. — — —“

Azonban lehet, csatlakozom, ha azt gondolom, hogy nálunk a privilegiált nagyobb rész így ítél — s bár csatlakoznám, semmin jobban nem örülnék; de félek igazságom van, mert a mindennapi tapasztalás mind jobban bizonyítja, hogy részint minden előmenetelinket a kormány segítségétül várjuk, azt képzelvén, annak kincsei s tehetségei ki nem meríthetők; részint országi mechanikánkat, mint: utakat, hidakat, vízárkokat, csatornákat, medrezést s a t., csak a paraszt pénzével igazítgatjuk — megint azt képzelvén — — — bizony magam se tudom mit! Eszünkbe pedig soha nem jut, vagy igen

ritkán, s közülünk igen kevésnek, ujjunkkal egyenesen magunkra mutatni, s így szólni: „A legnagyobb igazságbul legnagyobb haszon foly! Kössük meg tehát minmagunkat minden lehető emberi gyarlóságink s indulatosságink ellen. Mint mi nem akarunk idegen kegyelemből élni, úgy ne kívánjuk, hogy más megint a mi kegyelmünktől függjön; — ítéljen a törvény egyiránt, és sujtsa a féktelent s oltalmazza az igazat!”

S im ezt miért ne eszközlenők? Azt gondoljuk, tán veszély származik belőle? Éppen ellenkező — — — a lehető legnagyobb bátorság. Mitül félhet a becsületes ember — — — valjon? A legszorosb dracoi törvények sem ijesztők rá nézve, mert ő a törvényeket ismérni s azokat áthágni soha nem fogja, s ekép, midőn saját útját egy lineával sem szorítja össze, mind azon veszély s alkalmatlanságtul menti magát s övéit meg, melyekkel a minden nemzetek közt előforduló rendbontók s féktelenek a közönséget néha-néha szerencsétlenül szokták; ha pedig egy boldogtalan pillanatban megszegi egy becsületes ember a törvényeket, valjon fog-e kívánczolni csalárdul, vagy térden csúszva kiszabadulni a törvény bilincseiből? — — —; én az ellenkezőt szeretem s akarom hinni — — s arrul vagyok meggyőződve: hogy egy becsületes embert, kivel a bűn nem rokon, önmagával némileg nem békéltetheti meg egyéb, mint a törvények tökéletes teljesítése!

Ily okoskodásimat sokan, tudom, teoriák s ábrándozásoknak fogják hirdetni, de korántsem azért, mintha valóban teoriák s ábrándozások volnának, hanem azon okbul, mert az enség szűk s szomorú határin soha nem tudta bágyadt lelkök az ő igen is nehéz személyiket túlemelni. Ennek felvilágosítására tegyünk fel példát: Ha egy tökéletesen szabad fejdelem, kinek akaratja törvény, oly népen uralkodnék, mely gyermekkorbul már némileg kilépett, s maga lábán állni tud, a közönséghez ekép szólna: „Fiaim, szívesen fáradok éjjel-nappal boldogságtokért, hanem azon aggódok: lelki rugósságtok soha nem fog tökéletesen kifejlődni, ha mindig csak én gondoskodom rólatok, s ti magatok soha nem fogtok gondolkozni s kissé fáradozni mind azért, a mi úgy is legközelebbre csak titeket érint, — efelett fiaim, ha, reméllem is, szíveitekben sokáig fogok élni, mert valóban atyaként

szeretlek benneteket, s ti is annyiszor adtátok fiui érzések jeleit, azért még sem felelhetem: halandó vagyok; s ekép ha többé nem leszek, sorsotok bizonytalan. Marcus Aurelius fia, s fejedelmi követője Claudius volt, Titusé Domitianus s több ilyes; s így — mert Istenen kívül ki tudja, mi fekszik az ember legbelsőjében, s a legnagyobb reményü ifjúból milyen férfi leendő, — oly alkotmányt akarok adni nektek, mely által a fejdelem némileg meg van kötve — — —, csak a törvény ítél, melyet ismét nem más, csak a fejdelem a közönség képviselőivel együtt közösen alkothat, javíthat, módosíthat, vagy törölhet el — — — s így nyugodtabban remélek siromba szállni, mert jövődötök nem pusztá reményre, hanem erősb s bizonyosb alapokra lesz állítva — — — —“ ha ekép szólna egy fejdelem — mint tán szólna is némelyike, ha népe már oly serdülési kort mutatna, melyben hihetőleg maga-magául gondoskodni tudna — — s ha — — — — —, mit mondana a világ? Azt hiszem: el volna csábítva az emberiség, s oly fejdelemnek, annyi halhatatlanságnak apotheosisát az egész emberi nem örömkönnyekkel ünneplené!

S ez ellen senkinek sem volna, úgy hiszem, legkisebb kifogása, és senki azt ki nem vihető dolognak, teoriának, vagy tán éppen ábrándozásnak nem tartaná — — — s kivált Magyarországon senki. — — Azonban 20 úgy áll 10-hez, mint 10:5-hez, tagadhatni-e ezt? Szinte ily lépcső-idomzatban áll a privilegiált magyar nemesember az adófizető néphez; s ha az előhozott fejedelmi szó helyes, s abban hénag nincs, éppen úgy nem lehet theoria vagy ábrándozás, ha viszont egy magyar nemesember így szólna: „Jobbágyim jóléte s boldogsága legközelebbreül fekszik szívemhez, s tudom, míg élek, igaztalanság rajtok történni nem fog — ha t. i. elég szerencsés vagyok bajaikat meg is tudni, s azt tiszteim nem mellőzik, vagy előttem nem titkolják el; — mivel azonban halandó vagyok s successorimról jót nem állhatok, szívesen kötöm le magamat, hogy én s nemzetségem a törvény minden sanyarinak vettessünk alá, ha jobbágyinkon a legcsekélyebb igaztalanságot lennének végbeinni képesek s a t.“ S valjon hány állna ily valóban nemes concessióra, — hány, mondom, mindazokból, kik a constitutionalis fejdelem tettét magasztalva egekbe harsognák! — Keserűséggel mondom: azt „hiszem“ kevesen — S miért?

Mert a nagyobb rész inkább javasolni szeret nemes tetteket, mint azokat gyakorlani; s ha hibáru l van szó, inkább hajlandó másra mutatni, mint magára.

Ez pedig a társasági szabadság tökéletlen ismeretéből származik, melynek tudománya országos embernek legszükségesb, mert csak abból eredhet tartós közboldogság. S annak megmutatására, mennyire van e tudomány nem csak nálunk, de a világ legszabadabb nemzetei közt is még hátra, itt egy kis történetet akarok előhozni. Több év előtt egy fiatal angol lord egy fregáta kormányát vette át, — s ez alkalomnál mindent megelőzve, alattvalóihoz eké p szólott: „Nem türhetem látni, hogy embertársával sok úgy bánik, mintha állat volna; közölünk minden testi büntetést ki akarok küszöbölni, ezentul csak a becsület indítson, az mozdítson kötelességink legtökéletesb teljesítésére s a t.” Mely igen liberalis beszédre önbámultára, mert azt hívé: mindenki nagyon fogja köszönni, egy-két helybehagyó hangon kívül a 300 vagy több lélekből álló hajós nép némán szelyedt egymástul el. Több napi tanácskozás után, a legénység egy kis küldöttséget bizott meg e tárgy felől az ifju kapitánynyal közelebbről értekezni, kit a szónok minden tisztelet mellett így szólíta meg: „Uram, igen köszö njük irántunk i tiszta szép szándé kodat, mely nemes lelked tanuja; legyen azonban szabad megké rnünk, hagynád a dolgot régi rendben. Te új ember vagy, mi pedig régiek, kiknek tapasztalások nagy; nem fogsz liberalis szándé kiddal, eszközlésiddel boldogulni, s a mi több, mi, hajós néped virága, kik annyi csatákat vívtunk férfiasan ki, mi leszünk a legsúlyosabban büntetettek. Lásd uram, sok semmirevaló állati ember van közöttünk, — s annyi s oly külön színü nép közt miké p lehetne is ez máské p? — — — Már ha azok tudni fogják, kemény fenyíték, testi büntetés nincs — ugyan nem mi leszünk-e kénytelenek érettök fáradni, érettök virasztani s gondatlanságikat kipótolni? — Nem, kegyes urunk! Ne légy ellenünk kegyetlen; maradjon csak meg az állati büntetés, mig állati s becsülettel nem törődő emberek vannak. Véletlen hibáért úgy is csak figyelmesekké tétetünk, vagy dorgáltatunk, készakarva pedig eddig sem hibáztunk, és soha nem is fogunk; — — — efelett nem te ítél sz rólunk önkényesen, hanem a törvény, s ha áthágod azt, előbb-

utóbb téged is kétség kívül elér a legvéreseb bosszú; s ekép, uram, nem félünk mi a kemény testi büntetéstől, hanem annál inkább mindazon féktelen rendtörésétől, kik emberek közt, míg emberek lesznek, mindig is találkozni fognak, s kiket egyéb rend féken nem tart, mint a kemény testi büntetésektől félelem. — — s a t.“ S a fiatal kapitány meghagyá a régi rendet, mert józansága ellen, azt jól átgondolván, igazságos kifogása nem lehetett.

Én pedig, midőn közbevetőleg arra figyelmeztetek, hogy nem csak Britanniában, de az éjszak-amerikai szövetséges tartományokban is, s így a világ legszabadabb országiban, kemény testi büntetések által is kényszerítetnek a törvény körei közé azok, kikben több az állat mint a lélek — azt vonom ki a most említett történetből: hogy a kemény törvény becsületes emberre nézve nem büntetés, hanem ajándék, a féktelen s becsületesre nézve pedig legnagyobb szükség, kit pártolni nem csak a legoktalanabb igaztalanság, de egyszersmind a törvények legneveltségesb parodiája, melyek nem azért vannak, hogy azok mögé bujhassanak s rejtezhessenek a csalárdok, szótörők, gondatlanok s a t., hanem hogy azokat a törvény, ha el volnának bujva s rejtezve is, napvilágra rántsa, s velők irgalmatlanul, de igazságosan bánják tetteikként.

Az e fejezet után következő és e kiadásban elhagyott részek rövid foglalata Széchényi szavaival a következő:

Pesti lóverseny.

Az egyesítésre vezető módok egyike a lóverseny, mert a Casinóval egyetemben, nevelvén a város kellemét, ha tavaszkor, két-három hétre, midőn vásár is van, lóverseny is van, az ország minden szögletéből mégis fel-fel jönnek a hazafiak, s már ez is nagy nyereség. A lóverseny a lótenyésztés nemesítésének is legjobb eszköze, a mint ezt Anglia példája legékesbszólón megbizonyítja. Ugyanis lótenyésztésünk igen rossz lábon áll, ezt pusztá hiúságbul kétségessé tennünk nem szabad. Kívánatos tehát a javítás, melynek lábra tételéhez nem

arab ménnek szükségeltetnek, mert azok is apró, finom természetűek lévén, kanczáinkkal, melyek szintén kicsinyek, vékonyesontuak, helyes ivadékokat nem nemzenének, holott az ínas, csontos angol telivér felette alkalmas a kanczáinkkal való párosításra, már csak azért is, mert lótenyésztésben sokat kell tekintni a fajra, azaz vérré is. Eként egy hitványabb testű telivér is általjában sokkal jobb ivadékokat hozand létre magyar kanczával, mint a legszebb testű félvér vagy korcsvér, s az angol ló, mind a vér tisztaságát, mind a testi kiválóságokat magában egyesíti. A feladás már most, ha ezeket tudjuk: néhány száz arannyal évenként — mert több erőt e tárgyra nekünk egyesítenünk nem lehet — a lótenyésztést előmozdítani. Erre legalkalmasobbnak látszott a lóversenyzés, mely csakugyan már néhány év alatt öröndetes eredményeket hozott létre. A főczél nem a verseny, hanem a hon véd- s közösülési erejének nagyobbítása, s ebben a kormány nem működhet közre, mert a lótenyésztéshez oly gond s szorg kell, melyet csak maga a gazda adhat meg a jószágnak. Másrészt a parasztllovak javulását is hasztalan várjuk, mert a jobbágy lovát nem táplálhatja jól, valaminthogy magát is rosszul táplálja, s azt sem kívánhatjuk tőle, hogy kimélje, mert a kisbírótól fölfele, bárki parancsára köteles, s még igen csikó korában, csigázó munka mellé fogni.

Egy angol leveleiből.

E levelek egy Magyarországon volt angoltól erednek s hazánk egy nagy érdemű lányához irattak. Vetélkedők közt egy harmadik disinteressált személy legnagyobb világot szokott a fejtegetés vagy vitatásbeli tárgyra vetni; s ekép a részrehajlatlan könnyebben ítélhet a részeknek helyes vagy helytelen állításik felől. — *Első levél.* Magyarországrul Európában semmit sem tudnak. Ne keressétek hát határitokon kívül Magyarország javát s hírét, midőn magatokban hevernek a valódi arany s ezüst bányák. Magyarország népét 9 millióra tévén, 3 millió 14 évű koron alul van. Tegyük fel, hogy 500,000 nevelést kap, a mi sokkal felmulja a valót, úgy 2,500,000 szinte a legszükségesebb ismértek nélkül marad; s így miként jobbulhatna a lakosok állapotja? Miként öregbülhetne a jólét Magyarországon? Ime egy

nemzeti bánya, melyet munkálni kell, s nemzeti veszteség mindaddig, míg ezen bánya nem nyitattik meg. Másik bánya nyelvetek, melynek valóban honotok nyelvének kellene lenni, mert ez Magyarországotok igazi védőfala, ez dicső s nemes öröksége. Annyi sikertelen kezdet után nemzeti, magyar, állandó játékszinre volna szükségetek, és öregbítenetek kellene minden módokon Buda s Pest népességét, egyszersmind nevét Budapestre változtatván. Mindenben pedig a keresztény, s nemzeti szót kellene jeligéül használnotok. — *Második levél.* Olyanrul, mi kormány ellen volna, álmodni sem kell. Iparkodásitok a nemzetiség kifejlésére vezessenek, eszközitek s cselekedetitek tiszta keresztények legyenek. Tudományra kell törekednetek, mert a tudomány: erő s gazdagság minden körülállások közt. Angliát a mechanikai tudomány, Franciaországot a hajóépítés tudománya emeli minden nemzetek fölé. Tudós társaságotok fordítson figyelmet a fordításokra s a külföldiek írásibul a leghasznosbakat magyar nyelven adja. Le kell vetnetek az idegenszerűség nyűgét, nemesítenek a francziát, olaszt, angolt, németet, törvényhozóitoknak, tudósítóknak a latánt. Kormányotok atyai s szelid, segíthet rajtatok. De még ha nem segít is, magatok erejébül csupán szintén hozzá kell kezdenetek a bajok orvoslásukhoz.

115

VÉGSZÓ.

Alig kezdék a munkához, s im — az idő szüke s papiros kifogyta miatt — már a végszónál vagyok. Azt, a mit az egész munka végcéljának állíték, hogy t. i. „nemzeti közértelmességünk s felemelkedésünk következtetésében erősb lesz a királyi szék, csinosb a szántóvető kalibája, s a lehető legnagyobb résznek szive megelégedés-körülményei szerencseteli“, csak mellesleg vagy is inkább alig volt alkalmam érinthetni — s így egész munkám csonka. Ennek megmutatása pedig fő feltétel vala; mert mit ér, mondjuk ki őszintén, minden politikai okoskodás, theoria és praxis, melynek tendenciája végkép nem a lehető legnagyobb résznek jobb-léte és szerencséje körül forog? Ha azonban azt tökéletesen megmutatni: hogy intelligentia s nemzeti sajátság a községnek legnagyobb szerencséje, nem tudtam, vagy annak megerősítését egészen el is hibáztam, valóban csak azon okbul történt leginkább, mely ezen töredékek gyűjtögetése alatt még tisztábban s csalhatatlanabban láttatá velem át, mint azelőtt: hogy a nagyobb rész még a szerencse értelmével sincs némi rendben, s így azt kellene előbb fejtegetni: *mi a szerencse?* Mert mindaddig, míg többen mint nem, a nemzeti függetlenséget, a kormányhoz járulást, az ön kedv s akarat-szerinti élhetést, a nemzeti lélek kifejlődését s a t., — a mi csak szabad s független nemzetek sajátja — semmibe sem veszik, s oly életet tartanak irigylésre méltónak s Elysiumnak, hol minden gondtul menten, idegen kénytül s kegyelemtül függve az életnek tán néhány jobban kifejlett mechanikájában, mint p. o. egy

kissé jobb utakban, kevesse tisztábbra seprett lakhelyekben, némileg tűrhetőbb színházakban, rántott csibében, salátában s t. i. gyönyörködhetnek, mindaddig valóban nincs tisztában még a szerencsekörültképzés; s úgy látszik a lafontainei farkas és lepórázott eb dialógusának philosophiája nem törhetett még a sötétben keresztül. Ennek eszközlése azonban egy-két szó által nem vitethetik végbe, ahhoz minden oldalul s kimerítő, hosszabb értekezések kívántatnak; mert ámbár — legalább ítéletem szerint — szerencsésb egy szabad, habár kopáló farkas, egy lelánczolt, habár bőven is tartott ebnél, azért a farkas léte sem méltó irigylésre. S így, ha munkám csonka, tán nem annyira az én hibám, mint a rendezetlen ideák azon természetes következtetése, melyek minden előmenetelt azért akadályoztatnak oly fertelmesen, mert a legnagyobb s örökebb igazságokat is sokszor kétségbe szokta hozni a sokaság, s eképzés, az alaprakás helyett, még annak hosszabb megmutatásával kell vesződni előbb: hogy teszem $2 \times 2 = 4$, s annyiszor oly igazságokra térni vissza, melyeket már régóta elismerteknek gondolt az ember. Sok így szól: „Csak a külföldit, az ujjat szomjazzák most“. De valjon mi a belföldi, a jó belföldi — — s mi az ó? Csak ennek elrendezésére mily vizsgálat kell! Én teszem: a törvények egyenlőségét, az ingatlannak birhatását s t. i., nem egy-két százezerre szeretném s óhajtanám terjesztve látni hazámban, hanem mindnyájokra, kik honom levegőjét szíják, anyanyelvemet beszélnek, szóval: kik földieim! Ilyest sok „külföldiskedésnek, újítási szomjnak nevez“ s valjon miért? Mert a belföld ezt másképp látta eddig — s a Corpus Jurisban másképp áll. — Kérdem azonban: mi régibb, a természet törvényei-e — melyek szerint egy ember sincs kirekesztve némi jusokból — vagy a belföldi usus és praxis, s a Corpus Juris, — — melyben sok új van, és még több újítás is elfér! — Magyarul óhajtottunk végre szólani mi magyarok — — — hanem ez megint mily irtóztató újítás sok előtt, kik mély belátások szerint azt jövendőlik: „Meggyszűnik a magyar magyar lenni, ha magyarul beszél s megszűnik deákul szólani.“ Már itt megint mi az ó, mi az új? Tán az az új, ha a magyar magyarul szól, s az a természet örök törvénye-szerinti ó, ha a magyar latánul perorál? Az a veszedelmes újítás, ha egy nemzet végre saját nyelvén beszél, s az tán a megnyugtató régi ter-

mészeti rend, ha idegenen cseveg? Az a veszedelem, ha az idővel halad? s az a bátorság, ha az áradásnak, szélvésznek, a hatalmas időnek homlokkal áll ellent? — — — — Az a bölcsesség, ha a mult-hoz, rothadthoz, halálhoz ragaszkodik, vagy ha az élethez, csak az élethez, semmihez mint az élethez csatlakozik?

Meglehet azonban, hogy ezen töredékmunkám még azok előtt is, kik az emberiség előmenetelének s boldogságának rugóit ott látják, a hol én, mindig egy felette sötét, s a tárgyat korántsem kimerítő értekezés maradand, — a mi egyenesen csekély tehetségem okoztatja, megvallom; s ekép mentésemre semmi egyéb mondani valóm nincs, mint jóakaró olvasóm szives hajlandóságáért esedeznem, ki részrehajlatlan s igazságos ítéletében néhai „egyoldalúságom okát“ nem annyira nekem, mint tán körülállásinknak fogja tulajdonítani, és soha sem feledni, hogy ily szapora munka — mely ha továbbra halasztatnék, még azon csekély érdekét is elvesztené tökéletesen, melylyel a közönség azt tán fogadandja — nem lehet számtalan hiány s hiba nélkül. Fogom egyébiránt e hiányokat tehetségem szerint pótolgatni még, s néhai kétértelműségimet némileg helyrehozni — — ha időm jutand, s azt önvédelemre fordítani nem leszek kénytelen és — — — — —

Ezen munka is, mint a Hitel, tudom sok által arrul fog vádoltatni: „Nem jó világba állítja a magyart — — és sok olyassal ismérteti meg az idegent, a mit inkább fedezni, s rejtve tartani kellene.“ Én egyébiránt e részben egészen máskép gondolkozom, s azt hiszem: mostani időkben, midőn a világ mind inkább terjed, s a legárnyékosb s rejtettebb sem maradhat sötétben, csakhamar vége szakad minden bitorlott reputációnak; s olyast egyeseknél is fentartani akarni rendszerint hasztalan fáradozás, — mert végre csak kitűnik a — — — — —; ez mindazáltal lehető, mert egyesnek élte iránylag felette rövid, s ekép megeshetik ugyan, hogy valamint kis Zaches tündérbáj által mindig mások elsőségivel látszatott felruházva lenni: ugy számos üres fő huzamosan s holtiglan felette teli, — — s bölcseséggel teli főnek tartassék, de ez nemzeteknél lehetetlen! — nemzeteknél, melyek nem hervadni, nem halni, hanem élni s virágzani akarnak! s melyek élte oly hosszú, hogy egy napi, egy esztendei, kevés évi

reputáció rájuk nézve semmi! S hidd el, barátom, hiányos pénzbeli rendezkedésünk felette sok gyászos következése, s azon számos sequestrum, mely honunkat nyomja — a mit mindenki tud, ki honunkkal csak legkisebb contactusba jő, s nem képzelet szerint ítél felőle, mint számos ujság, vagy is inkább hazugság-koholó — valóban többet ártottak s ártanak hazánknak, mint a mennyit az én Hitelem ártott s árthatott; mert ma már nem a vélemény s fellobbanó hír állít valamit valóságosan magasra vagy alacsonyra, hanem a valódi mibenlét és becs. S ha nem akarunk usurpált reputációban s hamis fényben ragyogni — a mi gyávák ismértető jele, kik csak úgy világíthatnak némileg, ha idegen sugárt kölcsönzenek — nem arrul kell annyira aggódnunk: mit tartanak felőlünk, mint inkább „mik vagyunk“. A belbecs legelső, s aztán jő a jó hír, mely a belbecsnek habár késő, de bizonyos követője s következése.

Mind az, a mit a Hitelben mondtam s e munkában megint ismétlek — ismétlek mondom, mert szinte ujat alig hozok elő, hanem többnyire csak a régít fejtegetem, világítgatom más szavakkal — vagy helytelen, vagy helyes; ha helytelen: szívesen türom hazámfiain sorából még emlékezetem kitörültetését is, bár ez bizonyosan a lehető legnagyobb kin, mert ha nem volna mind az való, a mit mondok, s azon sok, a mit nem mondtam, de gondolok, s magasan ragyogna Hunnia — — — s csak beteg képzetim szomorú festése volna anyaföldünknek hátramaradt, alacsony állása — oh akkor örömmel nyugodnám felejtve, s még tán megvetve is, a hazai nagyságtul s fénytül örökre eltemetve! ha pedig helyes és való, bizonyosan használand — nem nekem tán, de honunknak — mert az, átlátván egyszer igazi baját, magán segítni s felemelkedni fog; ez pedig éltemnek legszebb reménye!

Óvakodás s lelki erő által néhány évvel még egyes emberek is hosszabbíthatják földi éltöket; nemzetek azonban közértelmesség s az abból szükségkép folyó moralitás által lételőket sok századokra terjeszthetik azon határon túl, mely tudatlan, egymást gyűlölő s korcsosuló népeknek kerülhetlen halál árka! De ily közértelmesség — melyet nem kell összezavarni az álcinosodással — s ily közmoralitás, melynek több vagy kevésbé léte, vagy is inkább, ha szabad úgy mondani:

nagyobb vagy kisebb sulya, határozza el a „nemzetek boldogságát,“ nem a hiányok bágyadt lelkü palástolása által fejlődik ki, s nem egy morális — az ocsmányhoz s középszerűhez makacson ragadó — marasmusbul veszi azon rugósságát, mely csak életből fakad; hanem kirekesztőleg a hiányok nagylelkü elismerésének, s férfias orvoslásának okozatja s következése! S ekép, ha állításim helyesek s igazak, meglehet ugyan, hogy kül hirünknek ártottam, de annál többet használtam belső rendezkedésünknek; s ez mai időben a fő dolog: mert hir, vélemény, reputatio olyan mint a mulékony köd s lebbenő illat, s csak realitásnak, valódiságnak van tartós becse; s nem annyira azon kell munkálkodnunk, ha anyaföldünket igazán szolgálni kívánjuk, hogy annak hátramaradásit leplezgezzük, hanem azokon segítünk; ezt pedig nem eszközölhetni *előljáró elismérés s őszinte vallomás nélkül.*

Hazudtoljanak meg honunknak azon rendbontói, s ha nem a törvény ellen is, de a törvény mellett járói, kikre célzom nyilaimat, nem kívánok egyebet. Ne játszassék ezentul senki, akár szegény, akár idegen, természeti jusaibul többé ki; üljük ünnepinket legnagyobb bátorságban; érje borunk el a másik hemisphaerát romlatlan; öntsük el a világot természetényinkkel: fussa ki lovunk az angol telivért; legyenek jó rendben s pénzesek, földbirtokosink; támadja meg a felkelő nemesség az ellenséget sasként, s álljon mint fal, ha megtámadtatik; legyen a *cassa domestica* inviolabilis; mindenütt csak magyar szó zengjen, csudálja mindenki Ecsed s Hortobágy s a t. kies vidéket; tóduljon a félvilág honunkba ide hozván kineseit; bámuljon az egész emberiség a magyar nemzeten s a t. — mind ezt égtlen óhajtvá kívánom; de azt hiszem — s ez már tiszta vagy nyavalyás vese látása-e, az más kérdés, a mit az idő igazítand el: — hogy ezentul sem lesz a privilegiumtalannak s külföldinek elég személyi s vagyoni bátorsága; s ezután is csak szerencsés véletlen fogja ünnepinket s mindennapi összefövetelinket féketlen betyárkodásoktul menteni, ha *törvényink nem javíttatnak* — azaz, ha oly fordulások nem történnek belső rendelkezésinkben: hogy a törvény ne csak papiroson legyen írva, s a privilegiáltalant keményen ítélje, a privilegiált pedig alóla kibujhassék; hanem egyik szótörőt, rendbontót, törvényszegőt úgy

érje s úgy sujtsa mint a másikat, s e részben egy soron álljon a herczeg a szántóvetővel; azt hiszem továbbá: boraink nemcsak a másik hemisphaerát nem fogják elérni romlatlan, s ha elérnék is, nem fognak kedveltetni s így „el nem kelni,” sőt jobb pinczébül egy rosszabbra vitetve sem fogják általányosan épen kiállni az áttételt, ha a borkészítésnek chemiai elveivel jobban nem ismérkedendünk meg; nem csak kivitelre nem lesz elég termésünk, de sokszor a haza nagy része kinos éhséggel fog küzködni, míg a politikai gazdaság tudománya isméletlen tárgy marad előttünk, míg a parasztnak saját birtoka nem lesz, a limitatiók el nem töröltetnek s t. i.; soha jobblovat nevelni nem fogunk, míg e részbeni előítéletinken nem diadalmaskodunk s a t.; arrul vagyok meggyőződve: naprul-napra nevedezni fog a földbirtokos-pénzetlenek és sequestrum-alattiak száma — s ha igazság van a világon, az egykor leggazdagabbak koldusbotra fognak jutni — ha a fennálló hiteli zavar tovább is megmaradand; azt hiszem: a nemesi felkelésnek, vagy is inkább 80 ezer familiának az idegen megtámadás elleni hatása, vagy privilegium-iránti küzdése nem fog nagy sikerrel koronáztatni, ha a milliónyi familiák egykor nem azon, vagy tán ellenkező czélra fognak felfegyverkezni; s hogy sem magas állásu, sem boldog mindaddig nem leend Magyarország, míg a népet nem emeljük a nemzet sorába, azaz míg Hunnia érdekék által eddig örökké elboncezolt privilegiált tartománybul nem lesz érdekék által örökre egyesülendő szabad országgá; azt hiszem: szinte minden megye évrajziban ezentul is fényleni fog a domesticának elolvadása s több eféle feudalis szenny, míg magunk közt a selejtest s a becsület- s emberség-felejtőt nem csak keményebben nem büntetjük, mint akármily idegen véres ítélőszék tehetné, — hanem nevöket is kitöröljük megvető átokkal a honosiak sorából; attul félek: mindinkább el fog nyomni a külintelligentia, s a magyar nyelv csak bágyadtan zengeni, ha belintelligentiánk nem teend óriási előre szökéseket, s a törvény, tudomány, művészet s mesterségnek egyedüli szózatja nem leend anyanyelvünk, melynek philosophiai kifejtése, bővítése s csinosítása legszentebb tisztünk; azt hiszem: senki nem fogja csudálni nem csak Ecsed s Hortobágy vidékét, de honunknak szinte legnagyobb részét sem, s nemcsak nem fog ide tódulni kin-

cseivel a félvilág, hanem a félhaza ki fog takarodni pénzével idegenbe, ha a helyett, hogy vizeinket reguláznók, mocsárinkat szárítnók, utainkat, hidainkat csinálnók, annyi disztelen vidékinket cultura által szépítnók — — pegasusra ülünk s azt énekeljük: „mily szép ez a magyar hon“ —; azt hiszem végre: nem fogja a hidegvérű s jobb ember a magyart bámulni, hanem inkább szánni, hogy annyi lélekkel, oly nemes tulajdonokkal makacson ragad a rothadthoz! — — s csak úgy fogunk valaha, ha bámulást nem is, de bizonyosan mély tiszteletet gerjeszteni, ha kivált most, midőn szinte minden tuloz — tulcsapong — a világon, a férfiu mérséklet utján járván, az elnyomatott emberiség s netán veszélyben forgandó törvényes királyszék védei leszünk — — — s azon időt, melyet más nemzetek véres rendülések közt átélni kénytelenek, belső jobb rendezkedésinkre fordítjuk; s ha ábrándozó másokon segítség helyett, inkább magunkon segítünk! — Én legalább míg egyetlenegy jobbagyomat vagy egyetlenegy földimet segítség nélkül leszek kénytelen elbocsátni — s mily számosan esik az, mert mennyi az ügyefogyott és szükölködő köztünk!! — mindaddig másokon segítni — egyenesen kimondván — semmi egyéb előttem — akárhogy bémálja is azt az ardor civium — mint — ha nem vétkes fitogtatás is — valóban felette fiatal vérű hatás. Saját szülötte, honfitársa helyett idegent menteni ki veszélyből, több képzelő mint ítélő erőt bizonyít s a t. — — — — —

Egyébiránt nem hiszem, az okos és igazságos ember — s tán csak ilyesek tapsát s jóváhagyását kellene törekedni megérdemlennünk, ha már megbecsülésért akarunk fáradozni — a Hitel s ezen értekezés után rosszabb ideával lenne Magyarország iránt, mint az előtt, mert mibenlétünket vagy ismérte, vagy nem; ha nem ismérte: akkor ítélete sem lehet helyes, mivel csak képzeteken alapulhatott, s így bármily jó volt is az, ránk nézve nem leheto hizelkedő — minthogy usurpált reputációval mi magyarok élni nem kívánunk, s rá szükségünk sincs; — ha pedig ismérte mibenlétünket: akkor állításimat vagy hamisaknak, vagy tulságosaknak, vagy igazaknak találta; ha hamisaknak: nem az országot s annak lakosit, hanem engem kárhoztat; — — ha tulságosaknak: meg fogja bocsátni, sőt talán sze-

retni is, ha igazi jóakarónk, hogy vannak Hunniában emberek, kik a középszerűség bilincsei közt, mely az ocsmánynak legközelebb rokona, nem türhetik látni honok sorvadó lételét; — — — — — ha végre igazaknak: akkor, gondolom, nem azokat fogja kárhoztatni, kik hiányikat elismérik s őszintén megvallják, hanem tán azokat, kik az eféléket el nem isméri s tagadni vagy mentegetni akarják; mert amazokban jobbra vágyást, a mi dicséretet, emezekben pedig rosszban maradó kívánást, a mi viszont dorgálást érdemel, tapasztaland. S te, barátom, midőn a 67-ik lapodon Brougham beszédét hozod elő — ki sokkal jobb pénzbeli systemát, mint a mienk, t. i. az angolt, s így az ő honjabelit legrutabb színekkel festi, miért nem tartod őt „nemzet-ócsárlónak“? Mert azt gondolod, hogy nemcsak nem árt hazájának, sőt annak hihetőleg használhat! S miért látod ezt az én állításimban másképp? Lásd, barátom, éppen úgy mint mi nevetjük — hogy ne mondjam megvetjük — más nemzetbeliek hiányinak gyáva palástolását s kis elsőségiknek öndicsérgetését: úgy nevettetünk, vagy megvetttetünk — — — mi is, ha mocskainkat rejtegetjük s minmagunkat emelgetjük égbe — midőn más részről annyira becsültetünk meg, ha a középszerűvel s ocsmánynyal rokontalan létünket bizonyítjuk be, — a mi csak egyenes őszinte elismerés s vallomás által eszközöltetik — mint mi becsüljük viszont meg azokat, kik előreható nemes szomszjokban erős lélekkel rántják le az undokság-rejtő leplegeket. Tavali utazásomban némi törököt hallék így szólni: „Nagy számunk, kedvező honunk mellett szinte mégis minden nemzetek mögött vagyunk; azok haladának, mi megállánk! — ez nem csak szomorú, de türhetetlen szégyen; de most új aera kezdődik, s még tán leszünk s a t.“ A nagyobb rész pedig így szóla: „Nincs Törökországnak párja a világon, a török mindenben első, s ha mindig a réginél maradt volna, tán egész Európát birná; a könyv, a disciplina s a t. mind szükségtelen oly vitéz, lelkes néphez, mint a török s a t.“ S tudod-e mit gondoltam, s tudod-e mit gondolsz te magad ily okoskodók felől? „Ha volna sok oly török, mint az itt fentebb szólók, akkor még lehetne valami Törökországbul, hanem minekutána sokkal több oly színű van, mint az itt lentebb okoskodók, hihetőleg soha semmi sem lesz a törökből, hanem egy hosszas s véres agonia után,

mely a világnak tán legszebb részét fogja diszteleníteni, végre magamagában bomland s enyészend el örökre.“ S ezt, kérem, illeszd Magyarországra !

Meg lehet azonban mind e mellett is, hogy ezen töredékek, valamint hiteli munkám igen ártottak jó hírünknek, és soknál odakün oly becsben többé nem vagyunk, mint azelőtt valánk — ámbár ezt tagadom — de tegyük fel ennek így létét, valjon mit fogna ez nyomni arra nézve, hogy inkább hallgatnom, vagy hijányinkat palástolnom kellett volna ? Én azt gondolom : „semmit“, mert ámbár a jó hírek örömit igen-igen nagynak, s annak létét nemzetekre úgy, mint egyesekre nézve felette hasznosnak, sőt szükségesnek ítélem : azért mégis azt hiszem, — s ebben tán minden becsületes ember kezét fog velem — hogy egyeseket, mint nemzeteket tekintvén, a belbecsre törekedésnek meg kell előzni a jó hír utáni szomjat, s így önérzéssel, mondom, — melyre gyáva megtámadásoknak, megbántott hiuságokozta rágalmaknak s ferdén magyarázó taglalatoknak legkisebb befolyások nincs : — több hasznót, mint kárt tettem honomnak, földieimnek ! Mert jobb, ha rosszul gondolkoznak is felőlünk odakün, míg mi ideben közintelligentiánk s nemzetiségünk fejletlenségét elismerjük, férfiasan megvalljuk, s azt minden módon orvosoljuk : mintha odakün magasztalnának, míg mi ideben hibás rendelkezésinkhez makacson ragadunk, s helybül sem akarunk mozdulni ! Hogy pedig két első rhapsodika munkácskám, a Lovakrul s a Hitel, némileg járultak közintelligentiánk további fejtésére, azt nem tagadhatni, a mit én itt, úgy hiszem, minden dicsekvés, s a szerénység minden sérelme nélkül, fentarthatok, mert — s erre figyelmet kérek — nem azt állítom : mondásim helyesek, tanácsim józanok ; sőt megengedem általjában mind helytelenek s a t., hanem csak azt bátorlodom nyilatkoztatni : hogy gondolkozásra, elme-surlódásra, idea-cserére s a t. nyújtottak alkalmat s ingereltek, a mit legrosszabb akaróm sem tagadhat, s ekép hasznok csupán csak abbul áll, hogy egy s más tárgyat egy kissé megpendítettek, a mi után azokat a közvélemény lassanként igazi egyensúlyba hozandja ! S ez értekezésnek is az lesz — ha lesz ! — egészen haszna.

Sokan így okoskodnak : „Nem ez a mód a közönséget elő-

lépésre mozdítani — nem gúny, nem keserű dorgálás hat rá, inkább azért is megmarad előítéleteiben s a t.“ Ennek első részét megengedem, kérvén azokat, kik így szólnak — s többet nevezhetnék, kik szórul-szóra így szólnak: — bírálgassanak engem utóbb is, szívesen tűröm; de ne üljenek mindig veszteg, hanem válasszanak ők *más módot*, s léptessék a közönséget *más módon elő*, midőn nem hiszeni *azért sem akarva* kilábolni ártalmas hiedelmiből s tespesztő tudatlanságibul a község, mivel az neki tán egy kicsit kíméletlenül, s igen is nyersen lobbantatik szemére. Ily cselekvésmód makacs gyermekekhez illenék s nem férfiakhoz, kik a jó tanácsot végre csak elfogadják, ha egy kicsit kedvetlenül, boszankodva, s a kellemetlen tanácsadót nem szívelve is!

Hiányinkat, hátramaradásinkat a külföldről kaczagni s ott sybaritaként élni, valóban megvetésre méltó; midőn szabadnak, vagy legalább megbocsáthatónak tartom: porainkat, mocsárinkat, utainkat és számtalan ilyceket egy kissé nevetni — — — kivált mikor határnélküli kellemökben bőven s hiven osztozunk idehaza!

S im, barátom, tőled mint olvasómtul végre el kell válnom. Reményimet egy szebb jövőendő felől semmi nem gyengítheti, s bizom honfitársim telivérű nemes fiatalságában, előnkbe tüntetendi még, vagy sirboltunkra állítandja nemzetünk valahai fényesb s dicsőbb létét — — — ! Munkád 16-ik lapján azt mondod: *Jobban ösmérte a külföldi herczeg De Ligne nemzetünket, mint az utazott magyar gróf* — s ebben igazad lehet, ha gyermekkoromra tekintek vissza; — de bizom Istenben: „most jobban ismérem a hont mint ő,” s reméllem, neki — bár emlékezetét mély tisztelettel köszöntöm, magyarországruli ítéletében igaza nincs; mert a herczeg munkáiban azt, a mit te hozál elő — s a mi nem egyéb mint szép szó, melynek fenekét oly szorosán vizsgálni nem szokás — ugyan nem találtam, hanem a 146-ik lapon e sorokat, melyeken kívül a magyarrul egy szó sincs: „dans un pays où il y a six partis puissants, qui se détestent: le clergé catholique, grec et protestant, les magnats, les gentilshommes, et les paysans — —.” Már pedig én azt hiszem — ámbár számos szomorú példa van előttünk, mily vad tüzzel viseltetnek mindezen felekezetek egymás iránt, s még a legszerencsésbek is mint állják nem csak a

más felekezetűek, hanem a velek egyszületésűeknek is útját, s mily indulatossággal taglalják őket sokszor, — mégis, mondom, azt hiszem erősen: hogy *gyűlölet*, mint a herczeg állítja, a magyar közt nem volt, nincs, nem is lesz soha — — — s mindazon ősi elleneskedésink, melyek a hazát annyiszor gyászba boríták — — — s mai sokszori divergentiáink, melyek megint most tartanak minden erőnk mellett az asthenia nyomorultsági közt — semmi egyébből nem eredének s erednek, mint vezetni vágásból, — mely az erőnek, s egy kis hiuval kevert büszkeségből, mely a fiatalságnak jele; s azért merek élni és halni, — mert ha csalatkozom, inkább nem kívánok élni — hogy mindezen felekezetek nemcsak nemes szívők sugalma, de józan belátások tanácsa következtében is, a valódi szabadság szellemének áldozván, lassanként úgy fognak egyezni, s a polgáriság oldhatlan köteléki által elannyira egymáshoz csatlakozni: hogy végre a közjó s honi dicsőség fényében minden egyes tekintet s magánjáró énség és önség tökéletesen elolvadand — — s a hazaszeretet szent zászlója alatt nagy és kicsi rokonérzéssel egyesülni, s a királyszékkal együtt oly erőt alkotni fog, melyet csak pyramisokban tapasztalunk, hol egy tág s egyenlő alapon emelkedik az építmény, s az épület erejét az alap, azaz a nemzet — — legfőbb magasságát pedig az egekbe ötlő legfelsőbb ékkő, azaz a fejedelem alkotja!

Mindezek után barátságomat ajánlom, s kérlek: fogj kezét velem s munkálkodjunk, fáradozzunk rokon egyetértéssel, „míg a halál ki nem vág“

„Adja Isten, hogy hazánknek,
Mint a nagy király alatt,
Három tengerpart virányi
Vessenek határfalat!“

A moly, szű mindenbe esik, mindenütt zöldel a penész, s a rozsdá megemészti még az aczélt is. — Ne felejtjük, rajtunk is rág az idő

„— — — mert ki tudja
Óra mulva mily sors vár!“

s használjuk a nekünk tán már igen rövidre mértet inkább honunk szolgálatjára, mint viszon-üldözésinkre. Ne éljünk mi kevesen, kik a

közjóért törekedünk, villongásban, háboruban, mert akkor egész igazsággal ítélné minket a közönség hiúknak, s nem hazaszeretőkné, a miknek tartatni óhajtunk.

Ha azonban céllirányosbna tartod külön uton jární, s úgy hiszed a közjót sikeresebben előmozdíthatnı, ha te balra vonod, midőn én jobbra, számos pártınk s felekezetınk pedig hol előre, hol hátra, hol fel, hol lefelé, s így szélylyel huzogatják, úgy, hogy nem is mozduhat kelleteként helyéből — túrnöm kell, s bajnoki elszánással fogadom s veszem fel a viadal-kezyüt; s minthogy én vagyok a sértett rész, rajtam a sor elhatározni fegyverınket.

Hallottad tán ezen anekdotát: „Két hős, mind a kettő derék és nemes, egyenlőn lángolt egy maga körül csudálatos bájt lehelő hölgyért; mindegyik el akará nyerni a viszonérzés mennyei ajándékát, s így sokszor egyik a másiknak utjában állott, s a két bajnok, kikben szív s lélek oly rokon vala, egymás legvéresb ellensége lőn. Nem tudák az indulatosak végezni gyászos ellentıségőket, míg majd-majd halálos kettős viadalra kerüle a dolog. — Szerencsájökre megtámadá az ellenhad a magát teljes bátorságban hitegető tábort, — s ime mint villám futja keresztül a valóban nemeselek lelkét „a viszátkodások undok képe“ s mennyei erőre gyulnak, — kezét fognak, s „ki bajtársınak erősb paizsa, ki vitézb! — így kiáltának fel — az legyen ezentul versenytárgyunk s az intézze végkép minden sérelminket el.“ E dicsőbb módját a verseny-viadalnak megszeretvén, s helyre, időre, körülményınkre alkalmaztatván, téged arra hílak ki: Tegyen mindegyikünk a mennyit tehet honáért, földieért! S ki becsületesebben, elszántabban járandja utolsó lehelletéig a hazafıság pályáját, az legyen győztes — diadalmas!

JEGYZETEK.

8. 1. *Ludovica-út*, az a mű-út, mely Károlyvárost Fiumével köti össze; akkor egy társaság tulajdonában volt, mely vámot szedett rajta.

8. 1. *Collier Grec*, az a szakálviselet, melyet ma Kossuth-szállának mondunk,

9. 1. *Appalto*, olasz szó, általában bérletet jelent; itt a dohány-monopoliumot. Ausztriában ugyanis volt már dohány-monopolium, s ez megnehezítette a magyar dohány kivitelét.

9. 1. *Young*, angol orvos és nemzetgazdász. *Koppe* és *Thaer*, híres német mezőgazdasági írók.

10. 1. *A simploni út*, a Svájczból Felső-Olaszországba 2008 méter magasságban vezető, hegyi átjáró, melyet Napoleon építtetett.

10. 1. *Gallia árja hazánk*, a napoleoni hadjárat Magyarországon 1809-ben.

11. 1. *Justae ligae moneta*, törvényes öntvényű, nem hamis pénz.

11. 1. *Je sais qu'il me trompe, mais il m'amuse*, tudom, hogy megcsal, de mulattat.

16. 1. *Calembourok* és *charadok*, szójátékok és szórejtvények.

16. 1. *Mnemonic*a, az emlékezet mesterséges támogatásának tudománya.

18. 1. *Nemzések*, nemzedékek.

20. 1. *Helyeztetés*, helyzet.

22. 1. *Pygmalion márványa*, Pygmalion cyprusi király egy gyönyörű márványszoborba szeretett bele, melyet Aphrodite, részvéteből, megelevenített.

22. 1. *Uj-Hollandia*, Ausztrália régi neve.

23. 1. *Hadik Endre* (1710—1790.), magyar generális, ki a hót éves háborúban, 1757-ben Berlint meglepte és megsarczolta.

23. 1. *Cambium mercantile*, kereskedelmi váltó.

25. 1. *Julalmas intézet*, részvénytársaság.

26. 1. *Brunel* mérnök, a londoni Themse alagút építője. *Canova*, híres olasz szobrász. *Lawrence*, angol arczképfestő. *Paganini*, olasz hegedűművész.

26. 1. *Quodlibetes ember*, aki mindenhez konyít, de semmihez alaposan nem ért.

26. 1. *Kalkbrenner Frigyes Vilmos*. Széchényi idejében igen kedvelt zeneszerző és zongoraművész.

26. 1. *Zeuxis*, görög festő. — *Szilágyi*, Mátyás király nagybátyja. — *Rossini*, olasz zeneszerző. — *Newton*, angol matematikus és természettudós. — *Pitt*, angol államférfi és szónok.

31. 1. *Az éhséggel s hideggel küszködő gallusnak Berezinánál*. Célzás Napoleon 1812-iki oroszországi hadjáratára. *Vilna*, Napoleon főhadiszállása s a sereg ellátási czikkeinek raktára volt.

31. 1. *Datur modus in rebus*, minden dolognak megvan a maga mértéke, módja.

32. 1. *Montgolfier veszedelmes hajója*, a Montgolfier testvérek által föltalált léghajó.

32. 1. *A circulus quadraturája*, a kör négyszögesítése: megoldhatatlan matematikai problema.

33. 1. *A praecipitium feneke*, a vagyoni bukás.

33. 1. *A panica*, páni félelem.

34. 1. *Don Juan vig vacsorája*. Don Juan a holt kormányzó leányát elcsábítva, a halott szobrát vacsorára hívja meg. A szobor megjelenik s Juant a pokolba taszítja.

35. 1. *Örindür*, gróf Müllner Gottfried Adolf német végzet tragédia író „A vétek” című darabjának alakja.

35. 1. *Terracina*, kikötő város a tyrrheni tenger partján, környéke Széchényi idejében rablófészek.

35. 1. *Maricn-Auban irrigatio is practikállatik*. Az irrigatio itt öntözést jelent.

41. 1. *Statusunk*, társadalmi állásunk.

42. 1. *Ex omnibus aliquid ex toto nihīl*, mindenből valamit, az egészből semmit.

42. 1. *Pentelikei márvány*. Pentelikon az attikai Brilettosz hegység neve az ó-korban, a lábánál fekvő Pentele városáról.

43. 1. *Franklin Benjamin* (1706—1790.), az Egyesült Államok egyik legnagyobb államférfia, politikai és közgazdasági írója.

44. 1. *Báró St.* Valószínűleg báró Steigentosch, Széchenyi barátja, kinek humoros mondásait másutt is gyakran emlegeti.

46. 1. *Zeno* (K. e. 350—264.), görög bölcse a stoicismus alapítója, *Rancé* Domonkos (1626—1700.), a trappista rend megalapítója: e kettő a szigorú életphilosophia képviselője Epikur és Voltaire könnyebb életfelfogásával szemben.

48. 1. *Montaigne* (1533—1592.), francia philosophus.

49. 1. *Qui dit trop...* a ki nagyon is sokat mond, semmit sem mond. *Il n'y a pas...* Nincs nagyobb szerencsétlenség, mint ha az embernek ostoba barátja van.

49. 1. *Várna düledéki*. Várnát az orosz-török háborúban Miklós császár 1828-ban bevette, de a háború tovább folyt. *Trafalgar*, spanyol hegyfok, mely mellett 1805. okt. 21-én híres tengeri ütközet volt. *Abukir*, Alsó-Egyiptomban a Földközi-tenger partján fekvő község, két csatáról nevezetes; az egyikben Nelson angol admirális verte meg a francia flottát, a másikban Napoleon a török hadsereget.

49. 1. *Horatiusok és Curiatiusok*, három-három testvér, kik, midőn Róma s Alba Longa az uralomért viszálykodott, szülővárosuk helyett szembeszálltak egymással.

50. 1. *Sequestrum*, vagyoni zárlat, zárgondnokság, melyet a könnyelműen gazdálkodó vagy tönkrement földbirtokos vagyonára kivetnek.

53. 1. *Didot*, híres párizsi könyvnyomdász és könyvkereskedő család. Czége ma is fennáll.

53. 1. *Como s Bellagio*, éjszak-olaszországi igen szép tóvidékek

54. 1. *Osmán dühének*, a török támadásoknak.

55. 1. *Óh más magyar kar*. Idézet Berzsenyi „Magyarokhoz” című ódájából.

56. 1. *Jár számkiveletten.* Vörösmarty „A magyar költő“ című költeményének kezdő sorai.

59. 1. *A faizás,* az úrbéreseket, vagyis a földhöz kötött jobbágyokat illető haszonvétel a földes úr erdejében. — *Limitáció,* árszabás: a törvényhatóságok régi joga, hogy minden iparczikk és termény árát időközönként megállapíthatták. — *A dézsma,* a tized, melyet a jobbágy földesurának adott.

61. 1. *Transito,* olasz szó, átmeneti kereskedelem, áruk átszállítása idegen országokon.

67. 1. *Smith* (1723—1790.), angol közgazdasági író. — *Baring* szintén. *Herschel,* apa és fiu, (amaz 1738—1822, emez 1792—1871.) angol csillagászok. *Kopernikus* (német: 1473—1543.) és *Galilei* (olasz: 1564—1642.), a renaissance legnagyobb csillagvizsgálói.

69. 1. *irány,* arány.

71. 1. *Aristippos,* görög bölcs; philosophiája: az élet teljes kiélvezése.

72. 1.

egymást

Váltja örök romolás s teremtés;

Idézet Berzsenyi „Amathusz“ című költeményéből.

73. 1. *Marathon* mezején Miltiades aratott dicső győzelmet a perzsákon (490. K. e.) — A *Termopyle* szorosban Leonidas halt hősi halált (480. K. e.)

74. 1. *Ubi bene ibi patria,* a hol az ember jól érzi magát, ott a hazája.

75. 1. *Hotentot s kakerlák,* délafrikai vad néger törzsek.

77. 1. *John Bull* (Ökör János), az angolok csúfneve. — *Peerage,* a peeri méltóság, melynek öt foka van.

77. 1. *Washington* (1732—1799.), az Egyesült-Államok függetlenségének megalapítója.

77. 1. *Saltus in natura,* ugrás a természetben.

78. 1. *Minden ország támasza, talpköve...* Idézet Berzseny „A magyarokhoz“ című ódájából.

79. 1. *Körner* (1791—1813.), német költő, Zrinyi Miklós szigetvári kirohanásának történetét drámában írta meg, mely egész Német-

országot fényes sikerrel járta be. *Salamis* mellett Themistokles győzte le a perzsa hajóhadat 480. K. e. — *Plataanál* Pausanias verte meg a perzsa hadsereget 479. K. e. — *Lenktra* mellett Epaminondas aratott diadalt a spartai had fölött. 374. K. e.

79. 1. *Erdélyi Múzeum*, irodalmi folyóirat, mely Döbrentei Gábor szerkesztésében 10 füzetben jelent meg (1813—18.)

84. 1. *Egyetem*, összesség, közösség.

86. 1. *Confutsee* (551—478. K. e.), chinai bölcsepsz és vallás-alapító. — *Bacon* (1561—1622.), angol philosophus.

89. 1. *Regis ad exemplum* (totus componitur orbis), Claudianus római történetíró *De quarto consulatu Honorii* című munkájából való idézet. Magyarul: A király példájára igazodik az egész világ.

91. 1. *Philippus*, Nagy Sándor orvosa, akit a hagyomány szerint levélben bevádoltak a király előtt, midőn az Ázsiában halálos betegen feküdt, hogy meg akarja orvosságával mérgezni. Nagy Sándor átnyújtotta a levelet Philippusnak, de elébb szó nélkül fölhajította az általa nyújtott keserű orvosszert, amely aztán talpra is állította.

95. 1. *Legitimo juris ordine*, törvényes jogrend által.

95. 1. *Penes compassum*. „A litterae compassus“ mutui alapján az egyik bíró ítéletét a másiknak végre kell hajtania.

96. 1. *Gloriosa incertitudo, amabilis confusio*, dicső bizonytalanság, szeretetreméltó zavar. — *Clara pacta*... szoros alku, jó barátság.

98. 1. *An onus publicum fundo inhaereat*. Széchenyi tévesen idézi (vagy a Hitel első kiadásába nyomdahiba folytán csúszott be így) az 1741: VIII. törvényczikket, a mely így hangzik: ne onus publicum quoquo modo fundo inhaereat (a telket semmiféle közteher ne nyomja). S ez a nemesség adómentességének — melyet Werbőczy hármaskönyve első részének kilencedik czikkében kimond — megerősítése volt. A *resistendi facultas*, a fegyveres ellenszegülés joga a törvénysértő királylyal szemben, melyet az Aranybulla 31-ik pontja biztosít a magyar nemességnek, s melyet az 1687-iki országgyűlés I. Lipót iránt a törökök kiűzésért való hálából, eltörölt.

98. 1. *Quod tibi non vis fieri*, a miről nem akarsz, hogy veled megtörténjék, azt ne tedd másnak.

100. 1. *Sago et toga clarissimi*, harczban és békében kitünő.

102. 1. *De mortuis*... a holtakról semmit, ha csak jót nem.

103. 1. *De mortuis aut bene*... a holtakról vagy jót, vagy semmit.

104. 1. *Azon bizonyos eltörülhetlen törvényért*... Célzás Solon azon törvényére, melyet mindaddig nem volt szabad eltörölni, míg Solon Athénbe vissza nem tér, a mi a monda szerint soha sem történt meg.

108. 1. *Sub aegide legis*, a törvény ótalma alatt.

110. 1. *Bebek, Oláh* stb... kihalt magyar oligarcha családok.

114. 1. *Az 1814-iki béke*, melyet Ferencz császár Napoleon-nal kötött.

118. 1. *Libere volenti*... Azon, a ki önként kíván valamit, nem esik jögtalanság a dolog megtörténtével.

124. 1. *Aristides*, (509—468. K. e.), nagy athéni hadvezér és államférfi. — *Cato*, két római hadvezér és államférfi neve. Az idősebb: Cato Censorius (235—149. K. e.), az ifjabb: Utikai Cato (95—46. K. e.) *Brutus* (85—42. K. e.), Caesar gyilkosa. — *Scipio*, több, de különösen két híres római hadvezér neve. Az egyik Scipio Africanus major (235—183. K. e.), a másik Scipio Africanus minor (185—129. K. e.)

127. 1. *Gaudeant bene nati*, örvendjenek a szerencsés körülmények közt születettek.

127. 1. *Cicero de officiis*. Cicero (106—43. K. e.), híres római szónok és bölcselő; utolsó bölcsészeti munkája: *De officiis* (a kötelességekről).

128. 1. *Cum omni et pleno jure competál*, teljes joggal kijár.

133. 1. *Fruges consumere nati*, a gyümölcs elfogyasztására születettek. Horatius, Epist. I. 2.

133. 1. *Oly házba való*. Célzás az örültek házára, a mi akkor még Magyarországon nem volt.

133. 1. *Ad fractionem panis*, kenyértörésre.

137. 1. *Sardanapal*, Assýria utolsó királya, ki tétlenségéről és kicsapongásairól volt híres.

140. 1. *Majoratus*, oly örökösödési rendszer, mely szerint az

örököl, ki az utolsó birtokos legközelebbi rokonai közt a legidősebb.

143. 1. *Forspontozás*, a földes úr oly utazása, melyhez a jobbágnak kellett adnia a lovat.

144. 1. *Repraesentativum systema*, képviseleti rendszer.

145. 1. *Ils travaillèrent* ... sokat dolgoztak, de keveset végeztek.

151. 1. *Conditio sine qua non*, elengedhetetlen feltétel.

153. 1. *Ilion palladinuma*, Pallas Athene égből hullott szobra, mely Trója védője volt.

154. 1. *Vaccina*, a himlőoltáshoz használt tehén-nyirok.

158. 1. *Psyche*, Ámornak, *Venus* fiának felesége, ki férjét csak éjjel láthatta. Széchenyi napvilágnál is látja, tehát jól ismeri nemzetét.

161. 1. *Curtius*, nemes római ifjú, ki midőn Rómában a fórumon mély akna támadt s a jósok kijelentették, hogy csak a város legnagyobb kincsének belevetése után fog bezárulni, e szavakkal: „Róma legnagyobb kincse: fegyvere és bátorsága” — fegyverestül a mélységbe dobta magát, mely be is csukódott.

162. 1. *Apród*, jelentéktelen ember.

166. 1. *A német jelige*: Néha egy magból, melyet egy madár ejtett el, a fák teljes egy erdeje, egész egy új teremtés sarjadott ki.

167. 1. *Cassandra*, a trójai királyleány előre megjósolta a bekövetkezendő nagy szerencsétlenségeket, de nem hittek neki.

168. 1. *Nebenius*, német nemzetgazda. A munka, melyre Széchenyi hivatkozik 1828-ban jelent meg: A nyilvános hitel természetéről és alapjairól.

169. 1. A spanyol *Alvari*, akkoriban igen használatos latin nyelvtan szerzője, ki a nemi szabályokat versbe fűzte. Egy ilyen szabály kezdete a *Quae maribus* is.

171. 1. *Veritas odium parit*, az igazság gyűlölséget szül.

171. 1. *Vizi-ház*, gőzhajó, melyen Széchenyi az Al-Dunát járta be.

176. 1. *Él magyar, áll Buda még*. Idézet Kisfaludy Károly „Mohács” című elégiájából.

177. 1. *Minerva*, a tudományok istennője.

178. 1. *Quand on voit* ... Ha látjuk egy írónál az általános jó szándékot, ritkábban fogunk csalatkozni, ha azokon a helyeken, melyeket kétértelműeknek hiszünk, a jó szándék szerint ítélünk, mint ha valami különálló rossz szándékot tulajdonítunk neki.

179. 1. *Animal rafiné*, furfangos állat.

181. 1. *Helota*, spárta, rabszolga.

182. 1. *Kiknek földön élő számokból* ... Széchenyi az akkor elhunyt Kisfaludy Károly emlékének szenteli e sorokat.

182. 1. *Il faut* ... bátorítani kell a tehetségeket.

182. 1. *Edinburg, Westminster Review*-k, akkoriban erős hangú angol folyóiratok.

183. 1. *Ah! nostris* ... Ellenségeinkhez jusson el ez ocsmány és nemtelen bűn híre. (Virg. Aeneiséből.)

184. 1. *Még Vojdisek úr is* ... Mert Vojdisek fordítása különben igen rossz volt.

184. 1. *Hermenentika*, magyarázatlan, írók magyarázásának tudománya.

184. *A potiori fit denominatio*, a kiválóbból történik az elnevezés.

185. 1. *Á l'estragon* ... francia elnevezései különböző anyagokból előállított, csipősnél-csipősebb ízű eczeteknek.

185. 1. *Sapienti pauca*, bölcsnek keveset (kell mondani, mégis megérti).

186. 1. *Comme il est* ... minthogy igen nehéz jó művet írni és nagyon könnyű azt megbírálni, mert az írónak valamennyi kaput meg kellett védenie, a kritikuskak pedig csak egyet, a gyöngék közül támadni, azért ennek tévednie nem szabad, és ha megtörténnék, hogy folyton tévedne, menthetetlen lenne.

Különben, mivel a kritikát úgyis tekinthetjük, mint a bíráló fölényének fitogtatását mások fölött, s rendes eredménye az, hogy az emberi gőgnek kedves pillanatokat szerez, azért az olyanok, kik ráadják fejüket, méltánylást érdemelnek, de elnézést csak ritkán.

198. 1. — — — *a peasant of the Alps*. Idézet Byron „Manfred” című drámai költeményéből. Magyarul — Ábrányi Emil fordításában — így hangzik:

. . . látlak tégedet

A havasok lakóját, — egyszerű
Erkölcsideit és nyájás kis tanyádat:
Látom türelmes, jámbor lelkedet,
Mely büszke és szabad; önérzetednek
Ártatlanságban rejlő erejét;
Nappal vidámság, éjjel csöndes álom;
Munkádat a veszély megneemesíti;
Kedves derült öregség áll előtted,
Nyugalmas sir zöld hantján kis kereszt,
Míg koszorú és sírirat gyanánt
Az unokák hű rádemplékezése.
Ezt látom én.

208. 1. *Ich theile* . . . Két részre osztom a németeket; udvari tanácsosokra és olyanokra, a kik azokká szeretnének lenni.

214. 1. *Phile*, attikai helység, mely mellett Thrasybulos athéni hadvezér küzdött a zsarnokság ellen.

214. 1. *Felfogat* . . . Idézet Berzsenyi „A magyarokhoz” című ódájából.

220. 1. *A félvilággal* . . . Idézet ugyanonnan.

221. 1. *Severin bércei*, azon hegyek, melyek a fiumei tenger-öblöt a Kulpától elválasztják.

222. 1. *Gibbon* (1737—1794.), hírneves angol történetíró.

226. 1. *Extra Hungariam* (non est vita, si est vita, non est ita), Magyarországon kívül nincsen élet, ha van is: nem ilyen.

232. 1. *Az 1825-iki országgyűlés*, 1825-ben szakított Ferencz császár az abszolutizmussal és hívott össze igen hosszú idő óta először országgyűlést.

233. 1. *A tudós társasági javalat*, az Akadémia alapítása.

236. 1. *Furman*, fuvaros.

238. 1. *Union est force* . . . egyesülés: erő, megoszlás: gyengeség.

246. 1. *Laissez nous faire*, csak bizzátok ránk, majd mi megcsináljuk.

246. 1. *Jus fortioris*, az erősebb joga.

251. 1. *Socrates* (469—399. K. e.), a legnagyobb görög bölcse-

lők egyike. *Phocion* (a K. e. negyedik században), athéni hadvezér és államférfi. *Regulus* (a K. e. harmadik században), római hadvezér, a törhetetlen becsület, hazaszeretet és önzetlenség mintaképe. *Aristogilon* és *Harmodios* az a két görög ifju, a kik megölték hazájuk, Attika zsarnokát, Hipparchost.

251. 1. *Transporter dans les siècles*.. Visszavinni az elmúlt századokba minden eszméjét azon századnak, melyben élünk: ez a tévedések forrásai közül a legtermékenyebb. Azoknak, a kik modernké akariák tenni az ó századokat, azt mondom, amit Egyiptom papjai mondtak Solonnak: „Óh Athéniek, ti csak gyermekek vagytok!”

252. 1. *Polybios*, az ó-kor egyik legkiválóbb történetírója, a K. e. második században. *Xenophon* (434—359. K. e.), görög történetíró és bölcsele. A *Commentárok*, Julius Caesar (100—44. K. e.), azon történeti műve, melyben saját galliai hadjáratát és a polgárháborút írja meg.

252. 1. *Aristoteles* (384—322. K. e.), görög bölcsele. *Plinius* (az idősebb: 23—79. K. e.), római természettudós. *Lucretius* (98—55. K. e.), római költő, a ki „*De rerum natura*” című tankölteményében a természettudománynyal is foglalkozik.

252. 1. *Archimedes* (287—212. K. e.), az ó-kor legkiválóbb görög matematikusa és fizikusa. *Colúmella*, a K. u. első század közepén élt, mezőgazdasági író volt.

252. 1. *Laudator temporis acti*, a múlt idő dicsérője. (Horatius *Ars poeticájából*).

252. 1. *Apollodorus* (az ötödik században K. e.), athéni festő. *Praxiteles* (365—335. K. e.) és *Phidias* (a K. e. ötödik században élt), görög szobrászok.

252. 1. *Dionysius* (406—367. K. e.) Szirakúza zsarnoka.

253. 1. *Cincinnatus* (a K. e. ötödik században), római patricius, az ősrómai erény és erkölcs példaképe, ki konzullá való megválasztásának hírét szántás közben kapta.

253. 1. *Quod nihil pulchrius*... hogy semmi szebb nincs.

253. 1. *Traján* (53—117. K. u.), hatalmas római császár, a ki *Dáciát*, (a mai Erdélyt) meg akarva hódítani, a Dunán hidat veretett és a Kazán szorosban, a Duna sziklapartjain, utat vésetett hada számára.

257. 1. *Mazur*, szegény csavargó.

257. 1. *Okik*: okul.

264. 1. *Remonda* (a francia remonte), még idomítatlan ló.

268. 1. *Epictetos* (a K. u. első században), stoikus bölcsekedő Rómában. — *Penn William* (1644—1718.), angol-amerikai államférfiú.

268. 1. *Révai* (1750—1807.) nyelvtudós. Tehát *se lélek se Révai*: se kiváló gondolatok, se gyönyörű vagy hibátlan nyelvezet, (se nyelvi szabatsóság).

269. 1. *Polynesia*, az Ausztráliától nyugatra elterülő szigetvilág neve.

269. 1. *Napoleon continentale systemája*: a szárazföldi zár, melyet Napolcon Anglia ellen elrendelt, s melynek értelmében sem Franciaországba, sem a vele szövetséges államokba angol iparczikkeket szállítani nem volt szabad.

272. 1. *Gottsched* (1700—1766.), német tudós és író. *Adelung* (1732—1806.), német nyelvész.

282. 1. *Le magistrat qui...* A törvényhozó, ki az igazságot tisztábbá tette, a törvényt részrehajaltlanabbá hatalmas és gyöngé között; a harczos, ki tökéletesítette a győzelem művészetét azzal, hogy kevésbbé vérengzővé tette, annyiban, hogy inkább eszével, semmint nyers erejével győz; a miniszter, ki a trón oldalán a nemzetért dolgozott, mintha ettől kapta volna megbízatását; a költő, ki a színpad édes és hatalmas indulatai közepett egy nagy nép eszének és erkölcsének előrevitelére használta föl a gyönyörködtetést; a bölcse, a kinek lángelméje a világegyetem törvényeit kutatta és néhány oly kitűnő szabályt talált, melyeket az emberi szellem követhet vizsgálódásaiban: mindazok, kik bármely állapotban, bármely nemben, fényesen szolgálták, és dicsővé tették és felvilágosították nemzetüket.

282. 1. *Tasso* (1544—1595.), olasz költő, kit Alfonzo ferrarai herceg a Szt.-Anna kórházban hét évig fogva tartott. A hagyomány szerint azért bűnhődött, mert Eleonora hercegnőbe szerelmes lett volna. Ez azonban nem áll. — *Hospital*: L'Hôpital francia államférfiú (1504—1573.), II. Henrik nővérének, Valois Margitnak, kancellárja, ki ezen állásában ritka hűséget és önzetlenséget tanúsított, később azonban Medici Katalin alatt kegyvesztett lön.

284. 1. *Pater Albach* Szaniszló (1795—1853.), magyar születésű, német hitszónok, a ki Magyarországon működött, és Széchenyi idejében egyházi beszédeivel igen nagy hírnévre tett szert. Széchenyi gyóntatója is volt.

284. 1. *Canning* György (1770—1827.), híres angol államférfiu.

287. 1. *Romisten*, Vörösmarty „Rom“ című elbeszélő költeményének alakja.

288. 1. 1761-ben ajánlották fel a magyarok Pozsonyban Mária Teréziának „életüket és vérüket“. 1764-ben tartatott e királyné uralkodása alatt az utolsó országgyűlés.

289. 1. *A Királyi Magyar Tanács*: a Magyar Királyi Helytartótanács

295. 1. V y, Vörösmarty.

295. 1. *Illustrissimus*, méltóságos, *magnificus*, nagyságos, *spectabilis*, tekintetes.

302. 1. *A. K. V. B.* A Hitelben használt költött nevek.

305. 1. *Modus mercendi*, a pénzkeresés módja.

312. 1. *Cartouche*, igen ügyes francia tolvaj.

322. 1. *Ennemes*, önös.

327. 1. *Johanna Schopenhauer*, a regényíró, Goethe barátnője, a nagyíró philosophus anyja.

328. 1. *Hodie mihi, cras tibi*, ma nekem, holnap neked.

331. 1. *Művész*, kézműves, iparos.

336. 1. *Marcus Aurelius* (121—180. K. u.), egyike volt a legjobb római császároknak; de utóda megnevezésében téved Széchenyi, mert Marc Aurélt Commodus (161—192. K. u.) követte a trónon, a ki kegyetlen, semmítevő uralkodója lett Rómának. Ugyanigy *Titus* (41—81. K. u.) jó, és *Domitianus* (51—96. K. u.) megint kegyetlen császár volt.

341. 1. *Elysium*, az alvilág azon része, hová a jámborok és istenfélők kerülnek.

342. 1. *A lafontainci farkas és lepórázott eb*. Célzás Lafontaine francia meseköltő (1621—1695.), meséjére, (*Fables* I. 5.) a melyben egy szabad, bár éhségtől sovány, és egy hizott, de lelánczolt kutya beszélgetnek.

343. 1. *A kis Zaches tiúndér*, Hoffmann E. T. A. (1766—1822.), német novellairó egyik elbeszélésének alakja.

345. 1. *Cassa domestica*, házi pénztár.

347. 1. *Ardor civium*, polgártársak heve. Idézet Horatius ódájából III. könyv 3.

348. 1. *Brougham* (1778—1868.), angol államférfiú, szónok, jogtudós és történetíró.

350. 1. *De Ligne* Károly József herceg (1735—1814.) sokat utazott katona és író, a ki Laudon alatt részt vett Belgrádnak a töröktől való visszavételében; kiadta Rabutin császári hadvezér magyarországi hadjáratának történetét (*Mémoires* 1788.)

350. 1. *Dans un pays...* egy országba, a hol hat hatalmas felekezet van, mely egymást gyűlöli: a katolikus, görög és a protestáns papság, a mágnások, a nemesek és a parasztok.

351. 1. *Adja Isten...* Idézet Bajza „Borének“ című költeményéből.

351 1. . . mert ki tudja. Idézet ugyanonnan.

GRÓF
SZÉCHENYI ISTVÁN
VÁLOGATOTT MUNKÁI

BEVEZETÉSSSEL ELLÁTTA
BEÖTHY ZSOLT

MÁSODIK KÖTET

FRANKLIN-TÁRSULAT BUDAPEST

STADIUM.

Megint s megint — szünetlen.

MAGYARORSZÁG KÉPVISELŐIHEZ.

ELŐSZÓ.

Négy kis munkát bátorkodtam öt esztendő forgása alatt a közönség elibe terjesztni. Mindegyiknek legfőbb irányzata : figyelem-gerjesztés s annak megmutatása volt, hogy mind alkotmányunkban, mind szokásinkban, mind polgári helyzetünkben tetemes javításokra legsürgetőbb szükségünk van, — mert az *előrehaladás* és *helybenmaradás* közt forog nemzeti életünk s halálunk ; s hogy feltámodásunkat, regenerációnkat mimagunk, csak mimagunk eszközölhetjük értelmi súlyunk nagyobbítása s magyar nemzetiségünk *nemes* kifejtése által.

A legállatibb ember sem maradhat többé vesztég, ha egyszer tisztán látja át és isméri el nyomorult álláspontját, s kellő világu tükörben szemléli, mily hátra van mindenben, s mily szerencsétlen selejtségben sorvadoz mind lelkére, mind testére nézve. A tökéletesbet szomzujó vágy, mely lelkünk legfőbb tulajdona, s annak halhatlanságát oly világosan bizonyítja s érezteti velünk, oka ezen előhaladási nemes ösztönnek, mely tán egyedül emel minket felül minden állaton s túl annyira, hogy biztosan remélhetjük lelkünk egykori csudálatos erőre fejlődő hatalmát. Ezen ösztönnek józan irányzata — a mi semmi egyéb mint a szép, jó, igaz, való, nemes és dicsőnek-mindenütti s mindenkori szorgos keresése — határozza el az emberek s nemzetek alacsony vagy magas létét ; s miután, mint mondom, azon nemes vágy, mely minket szüntelen a tökéletesb felé ellenállhatlanul ösztönöz, minekünk embereknek azon egyedüli tulajdonunk, melyért örülhetünk, mert csak az köt minket hatalmasb lényekhez —

— magához az Istenhez, — úgy hiszem : éppen azon egy isteni tulajdon kifejtését magunkban, mieinkben, honosinkban, embertársinkban gátolni, vagy minden tehetségink szerint előmozdítani, azon tett, mely által halálunkat vagy halhatlanságunkat leginkább határozzuk el ; s így — mert lenni még is tán kellemesb, mint nem lenni — mindenkinek lehető legjózanabb cselekedete nem lehet más, mint magának s másoknak szüntelen oly tükröket készíteni, melyekben mind lelki, mind testi homály s mocsok hathatósan szembetűnő.

Magam, honosim s hazám számára ily tükröket készíteni, azóta szüntelen foglalatosságom, mióta gondolkozva élek ; s ha csak kevés év előtt mutattam be azoknak legelső próbáit, az azért történt, mert ily tükrök készítése előtt sok idő kelle az azokhoz szükséges szerek gyűjtésére. De kötelességem érzete közt azokkal tüstént előállottam, midőn körülállásim s némi kis tapasztalásim azok készítésére sürgettének — — nem gondolván azzal : mikép fogadandják majd a tükörművészt, s nem készítnek-e számára viszont olyanokat, melyekben önképe oly rútul fog tűnni fel, hogy egy rém jelenése sem lehetne annál tán undokabb ; hanem, úgy mint az elsőt készséggel eszközölém, mert honomnak nem parasitja vagyok, ki — midőn annak javaival él — mindig csak dicsér, de hű barátja, ki igaz, úgy szívesen szánám el magamat a legkeserűbb önismértetési pillanatokra is ; mert tudtam, hogy azokbul az ember, valamint egy nemzet, bármi fájdalmasak lettek volna is, mindig tisztábban szokott lábolni ki, mint azelőtt vala. S ha meggondoljuk, miért áll a magyar szinte minden keresztény nemzetek mögött, szomorú hátramaradása legfőbb okát tán annak fogjuk tulajdonítani, hogy részint országa fekvése, részint körülállási hátráltaták néha-néha egy szép, hosszú tekintetet vetni azon jótévő tükörbe, mely ugyan, mint mondtam, rendszerint felette keserű s kellemetlen érzéseket támaszt, de mind nemzeteket, mind embereket magokkal megismértetvén, végre mindig áldott következtetéseket szül ; vagy pedig, ha honunk fekvése s körülállási ezt nem hátráltatták volna is, tán azért, mert senki vagy igen is kevesen szánták magokat el ön- s körülmény-isméreti tükrök készítésére.

Azon hatalmak, melyek Magyarországot dúlni akarták, vagy dúlták is, inkább a hizelkedés, mint a való szózatját választák ; mert

ki hódítani, fogni, rabbá tenni akar, inkább s biztosabban jut célhoz, ha tömjénez, mézet nyújt s virágokkal fűzi békóit körül, mint ha a mindig annyira ijesztő valóval akarná a sziveket megnyerni. S így történt, hogy századokon keresztül a magyar hizelkedéshez megszokott, a miből honosink nagy részének önmaga túlbecsülése, gőgje s hiusága támadt; az igaz, egyenes szótul pedig elszokott, a miből megint soknak azon teljes meggyőződése vevé eredetét, hogy Hunniát, mint dicsőségtől ragyogót, s lakosát, mint magas helyen állókat, a világ bámulja s irigyli, mely két adatbul azon következésnek kelle elvégre folyni, hogy mi maiak, ha hideg vérrel fontolgatjuk állásinkat s azt más nemzetekéivel hasonlítjuk össze, fájdalomteli mellel leszünk kénytelenek nyomorult álláspontunkat megvallani — — — melynél még alacsonyabban állni alig lehető!

Már hogy tükreim jók-e, hamisak-e, azt nem vitatom; hanem, valamint azt tartom — én legalább — igazi hű barátomnak, ki nemcsak bizonyos nagyobb hibáimat hozza szemeim elébe, de azokat is érinti, melyeket bennem feltesz, s így nekem alkalmat ad javítani vagy menteni magamat — — — úgy én is az által hiszem egyesekhez s a magyar közönséghez köteles s vonzó hív barátságomat valódilag teljesíteni, ha oly színekkel festem álláspontunkat, mibenlétünket, tulajdoninkat, mint azok szívem s lelkem előtt mutatkoznak.

Én azt hiszem, minden, a mi bizonyos mértéken túl nő, hibás, s hogy kivétel nélkül mindennek az egész roppant világi egyetemben időszakként reformáltatni, vagy pedig veszni kell.“ S minekutána látjuk, hogy istengondolta napsystemák is bizonyos revolúciók alá vannak vetve, eleinket kárhoztatnunk kellene, ha egy még az emberiség gyermekkorában szendergő scythá csoport által összehalmazott s egymásra rakott alkotmányon időjárástával némi néműképen nem segítettek volna, — s hogy éppen ez okbul nem annyira dicséretre, mint inkább szánakozásra méltók, hogy változásikat nem mindig és annyira a természet örök törvényire állíták, mint inkább ön s felekezetbeliei közel hasznát keresni törekedtek; s ekép, midőn elmulaszták az igazi szabadságnak s nemzeti létnek talpkövét rakni, melyeken egy erőtüpezsgő fiatal nemzetnek dicső férfi kora halhatatlan magassággal emelkedett volna fel — — —, mi élők most, sok század lefolyta után, azt

tapasztaljuk, hogy létünk talpkőnélküli, s azon veszélyben vagyunk, hogy annyit ígérő fiatalságunkból, minden férfitódás nélkül, unalmas kis ingadozások közt — melyek más nemzeteknek ha nem kerüli el figyelmöket, csak szánakozását gerjesztik —, egyenest egy becsstelen s megvetésre méltó agg korra jussunk.

Ha alkotmányunkban, mely nemzetiségünkre, szokásinkra anynyira behatott és hat — mert a törvény életet vagy halált okozhat — nyolczszáz és annyi esztendeig éppen semmi nem javítottatott s változtatott volna, és eleink makacson s homlokkal álltak légyen a hatalmas időjárásnak ellene, akkor teljes meggyőződéseim szerint most már nem is volna polgári létünk, s tán még mélyebb helyre süllyedve nézné a világ a magyart, mint a bolgárt, serbust s a t., melyeknek szintűgy valának régibb időkben fényvillanás-pillanati; de más részről azt is hiszem erősen, ugyan különb helyt foglalnánk a nemzetek sorában ma, ha ősi törvényhozóink s országos embereink az értelmi súly nagyobb kifejlődése s a magyar nemzetiség valódibb felemelkedése s terjesztése által ösztönözve, időszakként, nem mindig csak felszínleg s palliativkép reszelgettek s foltozgattak volna törvényinken, s nem mindig jobbára csupa régi teoriákba merülve, vagy mindig csak idegen kéztől s másoktól várván üdvességgöket, úgy szólván egy helyt vesztegettek volna: hanem, ha gyökeres s a czélnak megfelelő reformációk által, 800 ezernyi súlyu talpkő helyett lassanként 10 milliónyi súlyut raktak, latán teoriák helyett, velünk élő, de régibb s több tapasztalásu alkotmányos nemzetek praxisával élni akartak, s degen gratia, gyámol és segítség-koldulás helyett, saját nemzetiségökben, önkeblökben — — — — — s az ország minden lakosi felszabadításában biztak volna.

De úgy történt, hogy mind ezt bizony elhibázták, s azért most csak az a kérdés: el akarjuk-e magunkat végkép töröltetni a nemzetek sorából, a nélkül, hogy a világ évráiziban a magyar legalább elhunytá után egy fényes lapot foglaljon; el akarunk-e annyira korszosulni, hogy a jövőndő még valahai létünket is kérdésbe hozza, s mi, mint magyarok egykori sírhantunk fölött soha ne érdemeljünk-e a később élendő nagy nemzetek emlékezetében néhai nagyságunknak egy érdem-emlékét is? vagy ezentúl is csigakép akarunk mindig.

másznl, s örökké azt állítván: „népünk semmi polgári létre nem érett még“, jövőndő 800 évek alatt is oly bágyadtan emelkedni a tökéletesb felé, mint eddig alig emelkedénk? — Ha eltörültetésre szántuk magunkat el — minthogy sok hazánkfia úgy látszik, arra el is szánta már magát, mert nem törődik, mi lesz a honbul, csak életén keresztül meleg kályha mögött pénzes ládáján ülve, cum otio — — — — sed sine dignitate, nyugalomban élhesse állati örömit, és szíhassa egy kis hivatalutáni tömjénét —, vagy ha töprengésünket legtöbb s nemzetekelőtti ismételten vagy csekély becsben tartott létünket annyira imádjuk, hogy az azokbuli kilábolástul rettegünk, óh akkor kövessük törvényhozásinkban s alkotmányi rendezkedésinkben jobbadán „közvetlen“ eleink példáját: hagyjuk el mi is nemzeti nyelvünket, kisedinket s kivált leányinkat arra ne tanítsuk, úgy hogy ők is, mint a maiak, kerüljék a honi hangot, s annak természetes ellenségi legyenek, mit nem értenek; latán bilincsekbe szorítsuk mi is hazai érzésinket, úgy, hogy azok soha ne engedjék lelkünk egész felemelkedését, magyarságunk tökéletes kifejtését; küszöböljük mi is ki a gymnastika minden ágazatit — quia gravitas decet virum — és szolgáltsuk lassanként, mint ők, egy bágyadt testbe lelkeinket rabbá; vastagitsuk mi is végnélkül törvénykönyveinket fekete és fejér parancsokkal, úgy, hogy az ügyes annak tekervényi közt megfoghassa a becsületet; — — — — —

opponáljunk kormányunknak csak mi is jobbadán akkor, mikor törvényes úton jár — — — — —; köszönjük mi is, midőn törvényesen kívánni lehetne, s éljünk viszont legilletlenebb szavakkal s módokkal, midőn köszönni kellene; ne tanuljunk mi is sokat, vagy ha már tanulunk valamit, semmi egyebet ne tanuljunk, mint konyhadeákságot vagy rabulistai fogásokat; mi se utazzunk, mint ők, és semmit sem látván, s így mibenlétünket s állásunkat soha józanul össze nem hasonlíthatván s így soha el nem ismérhetvén, becsüljük túl minden intézetinket, s puffadozva kiáltozzuk s harsogtassuk Magyarország dicsőségét; keserítsük türhetetlen gőgünk által polgárinkat, és szorítsuk az adófizetőt mindig mindig szorosz korlátok közé; regulázzuk őket, s vigyük el néha-néha a házi pénztárt, de a nemesi tolvajt éppen

ne, vagy csak gyengén büntessük; készítsünk szép utakat, de azért ne fizessünk s a t., s a t., s a t. Eszközöljük csak mind ezt egy darabig még; óh akkor, ne kételkedjünk, minden bizonynyal elérjük a dicső czélt!!! t. i., a magyarság vég-elhunytát, vagy legszerencsésb esetben annak még néhány évig marasmus-közi tengését — — —!

Ha ellenben középszerűség közt sorvadozni nem akarunk, hanem törvényes királyunk székét erősíteni, saját bátorságunkat s jó-létünket határ nélkül emelni, minden anyaföldünk-lakja embertársunk sorsát boldogítani, szóval: mind Isten, mind emberek előtt valódi bel- s kül-becsünket s így „szerencsénket“ emelni kívánjuk, óhajtuk, akkor más módokhoz kell nyulnunk, mint eddigi törvényhozóink s országos embereink legnagyobb része! Legnagyobb része mondom, mert hogy voltak s vannak honosink közt az „emberiségnek s hazájoknak igaz baráti és szószólói“ — — — azt jól tudom, s a magasbra indultaknak áldom hamvait, midőn a most élőket üdvözlöm — de azok szavai jobbadán sivatagban zengének el, mint a pusztában kiáltozóé, minden siker s nyomós viszhang nélkül; mert ezek, ha legalább az eddigi határozásokat tekintjük, a közlárma közt úgy némultak el, hogy végkép az „örökös régínél megmaradás“ kívánsága, a „mindigi foltozgatás“ és „sohai gyökeres segítség“ következésében, alkotmányunknak nem theoriája, azt nem mondom, mert abban felette sok jó van, de praxisa most valóban nem egyéb, mint egy, „számtalan abususból egymásra halmozott, az idő szellemétől bizonyosan s könnyen sarkából kifordíthatandó gyenge rakvány.“ Más módokhoz kell tehát nyulnunk — — de itt fekszik a megakadási pont, mert vajjon, mi az a más mód?

Hogy ezt némi igazsággal elhatározhassuk, meg kell legelsőben is a fentebb említett tükör principiuma szerint ismérnünk: mily felette hátra vagyunk minden keresztény nemzetek mögött; mert mikép lehetne józanul csak képzelni is, hogy oly tárgyakra egyesíthetnők a hon számos lakosát, mint p. o. vizeink tökéletes rendbehozása, Pest-Budának a Feketetengerrel gőzhajókkal rendes s úgy szólván mindennapi összeköttetése s a t., melyeknek végbevitelére nemzeti kell, — minekelőtte nyomorult alacsonyságunkról tökéletesen meggyőződve nem vagyunk; s mily alapokon nyugodnék minden előmeneteli vágyunk, és így egész előmeneteli lehetőségünk mindaddig, míg nagy és kicsi

nemcsak nem pirul hona alacsony mibenlétén, de a legszámosb rész hátramaradási és szégyenei közt még pajkoskodik s fel is fuvalkodik!

El kell tökéletesen hinnünk továbbá, hogy férfi korunkat soha nem értük el még s nagyok még soha nem valánk; mert ha elértük volna már legfényesb pontunkat s egykor valóban nagy nemzet lettünk volna, akkor nem emelkedhetnénk s nagyok sem lehetnénk soha többé, minthogy semmi, se nemzet, sem ember, sem egyéb kétszer soha nem élt; s így éppen azért, mert némi nagysági pillanatok már több század előtt villanának honunkon keresztül, ha azok culminációnk pontjai lettek volna, most, bár akarnók, bár nem, már közel állnánk a koporsóhoz — —; s ekép ha valóban keresztül éltük vala *nemzetiségünk életét*, minden iparkodásunk ezután csak gyáva fáradozás lenne, s mi józanabbul tennénk, minden szorgalom és előre törekedés helyett, nemzetiségünkön egyenesen feladni, honi dolgainkba többé nem avatkozni, mint pályavégzők, egy pár évi csendes élet s rólunk való gondoskodásért esedezni, némi élethosszabbító szerekkel éldölgélni, s végóránkat csendesen várva bé, vesztég üldölgélni.

Arrul kell végre meggyőződve lennünk, hogy nem a kormány valódi oka elnyomatásunk s hátramaradásunknak, hanem értelmi súlyunk fejletlensége s így parányisága, a miből természet szerint fakad: káros intézetink nevetséges magasztalgatása, hazaszeretet s a közhasznót előmozdítani törekedő nemes ösztön helyett, kis privilegiumink bálványzása, s ön *legközelebb* hasznunk nyomorult vadászata: helyzetünk, mibenlétünk, s igazi hasznunk sohai el nem ismerése, s így minden előmeneteli s nemesülni vágyásnak tökéletes hija; a miből megint vizsgálódásink, rokonatlanságink s nemzetitlenségünk veszi szükségképi eredetét, s ebből megint végső elkorcsosulás, közlét ingadozása, személyünk és sajátunk veszedelme, s egy mindent elpusztító anarchia fog mulhatlanul következni.

Ezeket mindenek előtt tökéletes világosságra kell — vagy legalább *kellene* hozni, míg arrul lehet vagy lehetne szólni: „mily módokhoz kelljen tehát nyulni egy szép, bátorságos és dicső jövő-készítésre“; mert ha úgy is jól van minden, és semmi convulsióktul vagy elnyomatástul félnünk nem kell, akkor maradjunk a réginél; ha Mohácsnál valóban meghalt már nemzetünk; akkor feküdjünk mi is

szép elszánással (!) — melyhez egyébiránt semmi sem kell, mint apathia, vis inertiae és restség — népmzeti sírgödrünkbe; s ha igaz, hogy valami más tart fogva, akkor görbedezzünk tovább is lánczaink alatt — — — — —.

Már én némileg kimutatám vélekedésem szerinti hátramaradásink s hibáink néhányait; s habár azokat, hazaszeretésemtől elragadtatva — mely magyarban középszerűt és alacsonyít nem tűrhet — tán igen vastag ecsettel festém is, a minthogy azt hányák közönségesen szememre; vagy ha ítélő s okot kereső cröm gyengesége vezete félre a józan útból s bonyolítá tekervényekbe: tudom mind a mellett, még is némi hasznót tettem honomnak csak az által is, hogy oly tárgyakat pendíték meg, melyekről nálunk, mint valaha Attikában a színházi pénztár másra fordításául, ezelőtt halálos veszedelem nélkül csak szólni s okoskodni sem volt szabad. De azt itt egyenesen megvallom, hogy annak korántsem mondtam ki még ötödrészt is, a mit hiányink elismértetésökre lassanként közre bocsátni kívánkoztam. Szándékom im ez volt: füleimet bedugva, szemeimet behunyva, fogaimat összeszorítva, derekamat megfeszítve, minden lárma, sárral-dobás, kövekkel-hajigálás, s vágás ellenére is rettenetlenül s egyenest menni céloimhoz, mely — az élő Istent látja — semmi egyéb, mint lelkemből kivonni végre azon fájdalmas tövist, melyet honom nyomorult állaspontja döfe oda, s mely mind addig — s érzem még siromon túl is — fogja azt keserű kínnal epesztetni, míg a magyar nem emeli királyát s magát hozzá illő dicsőségre. Előreszámitásom szerint vagy húsz kötet lett volna szükséges mind annak némi s rövid előadására, a mit „közönségébresztői, figyelmeztetői, — ha szabad mondani — boszontói, s ekép elkészítői tárgynak“ ítéltém. Munkának egy tengere állott előttem — s ez most is áll — de attul nem ijedék vissza, mert Herder mondása — ki egyébiránt nemzetünk elhunytát jövőndölé, a mit neki szívesen megbocsátok, mert remélem szavai csak hosszú dicső századok után teljesülnek, a mit most ő is, mint a nemzetiség angyalinak megdicsőült rokona bizonyosan forrón kíván — Herder mondása volt mindig előttem: *éljen az ember, mintha örökkön élne, de mindennap meg is halhatna* —; s így napról-napra egy-egy lépéssel közelíték a kitett célhoz, mely egyébiránt csak stadiuma volt egy

magasb czélnak s úgy folyvást, stadiuma mondom, mert a husz kötet után az reméllettem, hogy ámbár *legszámosb* hazámfia nekem tán hátat fordítand is, végre a *nagy közönség* azt fogja mondani: „Ez az ember csak felforgatni, rontani akar mindent, mindent ócsárol, mindenben gáncsot talál — s ez nem nehéz, ebben mindenki mester. — Igaz, hogy alkotmányunkat javítani kell — a szellemnek engedni — — de ő semmit sem állít a helyett, a mit kiforgatni óhajt, s ha czélja nemes is, jó is, methodusa türhetetlen és hasztalan.“

Ezt vártam; mert ítéletem szerint ily érzésnek közönségesnek kell előbb lenni, minekelőtte hathatós javaslatokru! jó sikerrel szólni lehessen. Ha valaki, teszem, borait, étkeit jó izüknek akarja találatni, azon van: vendégei jól szomjazzanak s éhezzenek meg előbb; ha csekély tapasztalásával, s némi felszines tudományival érdekelni akarja béketűrő hallgatóit, akkor előbb ujság-szomjokat és tudni-vágyokat iparkodik felingerelni s a t., — s ekép, ha honunk pusztái disztelenségikbül kivetkeztetni, undok mocsárinkat szárítani és számtalan efélét eszközteni óhajtok, előbb tehetségem szerint festem valaha még éktelenebb országoknak ész, jó systema és szorgalom-utáni virágzásokat, mert reméllem, a honfi az által életre s vetélkedésre gyúl; ha anyaföldem hátramaradtát türni nem tudom, s az, mint kigyó, legszebb éltemen rágódik — más nemzetek nagyságát említem, s mind azon akadályokat, melyekkel azoknak is vinni kelle, mert úgy hiszem: földim nem fogja szenvedhetni többé, hogy teszem Dunáján csak egyetlenegy szegény gőzhajócska uszkáljon, midőn azoknak százados mennyiségétül Britanniát környező tengerek habzanak — s még törökök közt is már Bosphorus, Euphrates és Tigris a levegő expansiójának hatalma alatt nyögnek; ő sem fogja továbbá élhetni napjait kardugva s resten, ha meggondolja, hogy állóhídjá még egyetlenegy sincs hosszú Dunája derekán, midőn Temze vizein csak Londonon keresztül 6 hidnál több köti össze a roppant város két partmellékit; s ő sem fog visszarettenni ezernyi akadálytul, de magában bizni s a t.; ha végkép honom felemelkedéséhez s a magyar-nak nemzetek sorába iktatásához kívánok járulni kis tehetségem szerint, Istentül kérek ügyességet s erőt hazánk elaljasodását s nyomorult kis nemesi privilegiumink és — népünk-közt! szánakozásgerjesztő

mibenlétünket oly elevenen, égetőn s türhetetlen színekkel festeni, hogy némi elaludt *nemtelen* nemesekben és tán még számosabb s *nemtelenebb* magnásokban halálos kinnal rázódják fel a lélek, s ők tág tükörben szemléljék nyomorult személyiket; mert azt hiszem, hogy hazánk nemesb s annyival több fiai, kik hercegi székben, valamint nemesiben és szántóvetői helyzetben, honosság és hazafiság által egyesítve vannak, nem engedendik többé azon előítéleti sáfárok s önhaszon-vadászó kontárok által magokat örökké minden felemelkedéstől visszarántatni, kik rák gyanánt mindig hátra akarják tolni a magyart egykori sötét időszakira, — hanem azokat a nemzet sorából átokkal vetvén ki, mint egy nemesb század fiai a magyarbul egy pyramist állítani, melynek legfelsőbb pontján biztosan fénylik a király, mert az építmény örök alapra van állítva, minthogy annak talpköve a felszabadított nép — — — s minden sorsú, alábbi vagy fentebbi, mint a halhatatlan nagy építőmester akará, nyugalomban s biztosan várhatja bé az idők változó esetit, az élet külön fergetegit!!!

„Szántani akartam előbb, mintsem vessek“; s im ez eddigleni kis próba-munkáimnak egész apologiája! Ha honunkban csupa előítélet nélküli ember élne, ki minden józan javításra fogékony, akkor egyenest tisztára rostált mag elvetésével kezdettem volna meg a munkát, s tán úgy cselekvém, ha azon kis kört tekintettem vala, melyben csekély nemzeti intelligentiánk koncentrálva van — — — de szivágyaim, megvallom, magasbra hatának, s oda célzottak, „bár tudnám honunk számos, s ha lehetne, legtöbb lakosit az önbecsületökre, hasznokra s bátorságokra vezető utakkal megismértetni.“ De ez felette bajos, s a kinek célja ez, legkellemetlenebb nehézségekbe bonyolítja magát; mert a nagy közönségnek, s kívált nálunk, politikai dolgokrul jó sikerrel írni szinte lehetetlen. Ki e részben sokat tud, annak minden előadás hosszadalmas, s az csak ráépítményekért sürget; — ki pedig keveset tud, annak még husz kötetű készülmény s talpkő sem elég; s ekép sokszor éppen azon könyv egy olvasónak semmi egyéb: mint régen ismért antiquitások egymásra halmozása, mely egy más olvasónak megint soha nem hallott ujságok tára. Egyik azt hiszi bona fide: „Árpád alkotmánya minden változás nélkül

ránk jutott“ — s így a legkisebb előrelépést is, melynek hirtelenségén még egy józan csiga sem bámulna, salto mortalenek taksálja; másik ellenben francia, angol, sőt északamerikai kaptára akarja rögtön húzni a magyarhont, s ekép minden nem tüstént szembetűnő, de leggyökeresb javítást halálos apathiának nevez. Egyik mindent az időtül vár, s minden alkalommal azt mormolja: „még kora“; másik azt hiszi: elvitt az idő már mindent, s ekép mindig „már késő, már késő“-t kiált!

Lovakruli munkámban a „nyereség lehetőségét“ tettem ki fő themául; a Hitelben a „vagyon batorságot“; a Világban — mely tán egy kissé időelőtti volt, minthogy feltett ösvényemből kellemetlenül rántattam ki — „az értelmi súly és nemzetiség kifejtésének s egyesülésnek világosság-pontjait“; Játékszini értekezésemben, melyet parancsból írtam, „az egyesületeknek fő oszlopit“; — mostan dunai utazásomról vala szándékom egy kis *zavarékot* összeállítani — minthogy rendesceklly dilettant létemre, összeszerkesztetni nem igen vagyok képes —. Ezen most említett próbának főváza annak megmutatása lett volna, hogy azon nemzetet, melyben erős lélek van, soha és semmi körülállások közt idegen hatalom nemcsak nem nyomhatja el, de óriási előmenetelében sem hátráltathatja, s minden veszély, mely érheti, kirekesztőleg csak tulajdon keblében, t. i. élégtelen ismételten, természetelleni talpkövekre rakott intézetiben, s az ezekből szükségkép következő egyenetlenségiben s viszátkodásiban veheti valódi eredetét; s hogy viszont nincs oly bölcs kormány, nincs oly próféta, ki egy lelketlen, korcs népet valóságos dicsőségre felhevíteni s igazi halhatatlanságra feltüzelni tudna! S ekép Dunánk csak kiöntési átkunk, és soha más nemzetekkel egybekötő civilisatiói csatornánk nem lehet — — míg azon, magyar nemzetiség erős lelke nem segít s a t. Itt a feltámadás mindenre! — — Összeszerkesztettem volna ennekutána egy egyéb ilynemű értekezéseket, melyekben hasonlóképp lett volna tán itt-ott egy kis hasznos mag, — a mit állítani bátorkodom, mert azokat nem képzeletimben, nem theoriai combinatióimban, hanem régibb nemzetek azon felette hasznos tapasztalási fájáru szedegettem, melynek magja józanul elvetve valóban több boldogságot hozna hazánkra, mint számos országos emberinknek jobbadán mindig csak

hazai anteactákban való halászata, vagy zavaros kis ismértek utáni experimentálgatása. Minden kis értekezésemben előhoztam volna tehát legnagyobb generalitásban némi igazságokat, a miket, t. i. én tartok azoknak, s melyek diadalmas megczáfolások által hamisságokká, diadalmatlanok után ellenben mindenkitül, vagy legalább igen soktul elismért igazságokká váltak volna s a t., — — de csak a 12-dik kötetben szándékoztam minden praemissák után az igazi vetéshez kezdeni, s azon módokat némi rendben adni elő, melyeknek lábra-állítása következtetésben, saját vélekedésem szerint, a magyarnak szép, bátor és szerencsés jövődjé viradna.

Azonban most meg akarom fordítani előadásom sorát, és minden további előzmény nélkül tüstént új rendelkezési javaslatom legelső stádiumát terjesztendem a közönség elé; mert sürget a hatalmas idő — honunk állapota megmozdult, hogy ne mondjam „ingadoz,” éltem hanyatlik, s csekély tehetségim gyengülnek.

Olvasóim egy része felette idő-előttinek, más része pedig igen homályosnak fogja tartani ezen systemai próbát — úgy hiszem legalább — s így előre el vagyok tökéletesen készülve *most* szinte egyedül maradni vélekedésem mellett; *most*, mondom, mert idő folytával vagy én, ha életem van, vagy mások bizonyosan meg fogják mutatni, s világosan mindenkinek szeme elibe tenni, hogy a természet örök törvényinek engedelmeskedni, s a mindenható Istent felebarátink boldogságára czélzó munkálódásink által imádni, soha sem időelőtti! A mit tehát előre bocsátni kívántam, azt utána küldeni, a mivel pedig némileg végezni akartam, azzal *most* úgy szólván kezdeni fogok. Elkészülve a mondandókra, a közönség nincsen — — munkám nagy sikerét nem várom — — — de bizom nemzetünk geniusában, ki felettünk lebeg, nem fogja engedni, hogy tiszta lelkű szavaim minden legkisebb haszon nélkül örök csendbe vagy feledékbe hanygozzanak el; s ez nekem elég jutalom!

Honunk minden lakosát *politikai gondolkodás-módjokra*, vagy is inkább „tendentiájokra” nézve — mert igen számosan, s itt egy rendet sem veszek ki, éppen semmit sem gondolkoznak — elhatározólag két

részre osztom. Egyik osztály — s pedig alig látszik hihetőnek, hogy egyesek is ily vaknál vakabbak lehessenek — de valósággal egy jó nagy osztály azt hiszi: „alkotmányunkban s polgári rendelkezésinkben semmi legkisebb változás nem kell, s kivált most, mert mindennek vége lenne, ha csak egy talpnyit engednénk is.“ A másik osztály pedig — s ez a sokkal nagyobb — arrul van tökéletesen meggyőződve: „valamit csak ugyan kellene tennünk már.“

A mi a fentebbi örökké egy helyt-álló philosophusokat illeti — kiket tán „Sohamozdiknak“ lehetne nevezni — azok számára írni nem tudok, mert ők nemcsak az én csekély, de, merem állítani, minden írói tehetségen magasan túl lebegnek, s tudatlanság-gőgi álmokból semmikép sem ébresztethetnek fel — — mint mechanikai argumentumok által — — — úgy mint — — — — — s így ezeket szolidabb szerzőknek hagyom át; midőn az Ur Istent arra kérem: adjon mind azoknak, kik mint én, csak a valónak ereje által akarunk győzni, ha nem mi találtuk is fel azt, de annak feltalására némi okot nyújtánk, elég tehetséget „szelidebb okoskodásink segítségével honunkra másképp elmulhatlanul borulandó gyásznapok eleit venni.“

Egy igen szomorú időszakon csak most estünk keresztül, s alig van köztünk csak egy is, kinek karjai közül barátot, rokont ne ragadott volna ki a halál; s még most is vérzik a közönség emberének-publicanus-szive a nagy áldozat fölött, mely az úgy is oly igen gyér rendeinkből került ki, s most halmozva nyugszik szomorú Hungaria földe alatt. De valamint a legnagyobb szerencse is egy pillanatban kinná válhatik, úgy fakadoznak néha-néha a legkeserűbb nyomorúság éjeiből az örömnnek legvilágosb s legsűrűbb napjai. És így, ha fekete gyászbá borítá is egy láthatatlan hatalom szegény hazánk legtöbb vidékét, ne kétkedjünk — mert él a magyarok Istene — legnagyobb hasznunkra fordulhat még a múlt és mulandó sanyar. Nincs már köztünk senki, ki csak félig-meddig lát s józan észszel bír, ki nem vette volna észre, hogy azt, mert néhány hónap közt egy kissé több embernek szaporábban folyt le élete, mint közönségesen, szinte megállt az öreg erőmű, s a kis királyság számos kicsi királyságokra szakadt — — — s általában véve, sok, igen sok volt a paráncsoló,

s kevés, felette kevés a szófogadó. Meg van köztünk már győződve a nagyobb s igazán nemesb rész, hogy egy régi, recsegő feudális machinával az idők dicsőségi közt, midőn minden életre gyúlt s a tökéletesb felé vevé indultát, ezentúl is biztosan haladni, s annak paizsa alatt továbbá is szerencsérül s bátorságrul álmodni akarni, semmi egyéb, mint tompa eszű pium desiderium s szánakozásra méltó, nevetséges képtelenség. El vannak ugyan ideig-óráig oltva honunk némi szerencsétlen részeiben az ott fellobbant lángok — — — de az nem elég, mert nemcsak a lángot kell oltani, hanem mind azt gyökerestül irtani ki, a mi éghetne. Ezt azonban nem eszközölhetni börtönnel, hóhérpallossal — — — bizonyára nem; mert minden, a legártatlanabb, még a víz, sőt a levegő is, iszonyu erőre nevededik s maga körül mindent parányokká tör, ha természeti elasticitásán túl nyomatik — ezt hazánkért, nemzetiségünkért ne felejsük el! — — — de van egy más bizonyosb mód, legerősb a világon, mely szeliden munkálódva biztosan éri el a célt, s midőn mind azon szert, mely emberben könnyen gyúl, megsemmisíti, a tömlőczöket üresekké, vesztőhelyeket szükségtelenné teszi. Ez a nagy nemzetek vég tendenciája, használjuk mi is — — — és semmi egyéb, mint a felebaráti szeretetnek, egészséges főnek, nemes szivnek s igazságos léleknek, el nem romlott, szokás által el nem fásult, s nevelés által ki nem facsart — — *sugalma*. Fejdelmé a királyszék, a főhatalom, úgy mindenkié az, a mivel a sors megajándékozá; hanem azért, mert egyik a legelső, sokan magas helyen állók s a legszámosbak utolsók, azért vannak még is az egész emberiségnek bizonyos közjusai, melyeket még soha nem lehetne büntetlen megsérteni, s melyeknek elnyomatása, végre mindig a legvéresb boszút szülte.

Nem akarom soha hinni, hogy a hazánkat ébresztő közelebbi kettős szomorú leczke minden haszon nélkül sülyedt volna el az idők tengerébe, s hogy annyi kint, epedést hijába küldött volna a népek ura az emberiségre; mert ha az úgy lenne, akkor valóban irigyleni kellene a sírba-dülteket, hogy annyi gyávaságnak ők többé nem leendnek tanui — de ez lehetetlen! s tudom sok felébrede s igen megijede! — — ennek haszna nem maradhat el! s ha az ésnélküli nemtelen, ki veszély közt legtöbbet remegett, s most bátorságban

megint nagy vitéz, már mindent el is felejte, s még makacsabbá lőn: nem úgy az eszes nemes, ki elszánással tekint a viharok közé, de most, s nem annyira saját, mint hona javát szomjazván, igen jól látja át, hogy valamint jobb a Duna árját kijelelni, mint azt keresztgáttal felfogni akarni; jobb a villám ellen mennykőhárítót állítani, mint azt fallal kirekesztzni próbálni s a t.: úgy sokkal józanabb, az idő szellemének irányt adni, mint az által hajtatni, módnélküli józanabb annak parancsolni, mint végre kénytelenül engedni s a t.

Fel akarom tenni tehát mind ezek következtetésében, hogy mindnyájan — kiknek azon szerencsénk vagy szerencsétlenségünk (?) van: gondolkozás nélkül oly keveset létezhetni, mint levegő hijával — abban tökéletesen kezet fogunk, hogy mind polgári intézetinkben, mind törvényinkben némi javításokra s változtatásokra legsürgetőbb szükségünk van; s ha ez áll, úgy látszik, semmi egyéb hátra nincs, mint tanácskozás és szóvesztés helyett, cselekedni s tenni. Azonban ezen osztály megint szinte annyi felekezetekre oszlik, mint a mennyi a fő; s annak tisztába nem hozása: hogy valjon mi az a valami, a mit mindenik említ, oka a legszerencsétlenebb viszálykodásoknak, melyek, ha eleinte nem nagy következtésűek is, végkép — mint a szomorú tapasztalás mindenütt mutatja — a leghatalmasb országokat is gyökereikből döntik ki.

Azonban, valamint sokszor magokban felette kisdud tárgyak iránt legnagyobb figyelemmel tanácskozunk: mikép javitnók házunkat, jobbadán mily maggal vetnők be telkeinket, útunkat merre s mily módon vinnők, jövedelminket mire forditnók s mikép költenők, s így vég nélkül, a mi felette dicséretes; valóban soha sem lenne megbocsátható, ha ma, midőn legközelebbi hasznunkról, bátorságunkról, sőt nemzeti létünkéről s becsületünkéről van szó, nem állnánk meleg érzéssel, de egyszersmind hideg vérrel össze s nem tanácskoznánk arrul, a mi legközelebbiről illet, minden kesert elenyésző barátsággal, hanem képesek lennénk, semmi figyelmeztetésre s felvilágosításra nem ügyelni, vagy teoriáinknak nemcsak a közjót, hanem saját létünket is feláldozni, — vagy mint gyermekek csak közel szenvedelmi tárgyinkra tekintvén, a sebes idők szárnyain közelitendő veszélyek előtt szemeinket húnyni bé! Valóban, ha ily, nemcsak saját hasz-

nunkat, de a közjóét is felejtők lehetnénk, méltán állithatná nemünk-ről egy magasb hatalom: „oh ember, mily szánakozásra méltó vagy! Tenmagadnak legnagyobb ellensége, soha nem látod, mily közel áll hozzád ten valódi javad!”

Tanácskozzunk tehát nemcsak gyűlésinkben — mert oda elő-készület kell — *hanem kisebb köreinkben is*, ott kell értenünk már egy-mást, s ne mulasszuk el ezen időt, mely soha vissza nem jön, s mely mind a kormányt, mind a nemességet legnagyobb egyességre int, — mert Istenen kívül csak az ő kezeikben van helyeztetve az ország jövődjéje.

Az egész dolog veleje abban áll: „mit kelljen tehát javítani, mit változtatni törvényinkben, mert azok adják a köz erőműnek az impul-sust — —.“ S ennek vizsgálata leend az előttem fekvő próba-munka tar-talma. A tárgy fontossága, de kivált szövevényessége azonban némi állításimnak tán egészen sötétben maradását fogja szülni; mert egy-szerre csak egy kötetet bocsáthatván közre, szinte legtöbbet csak felszínleg, igen röviden, s így korántsem kimerítőleg leszek képes érintni.

Mult tavaszkor egy igen jó barátomnak vevém levelét, melyben ezt írja: „összejöttem e napokban több vármegye-urakkal, klkre az országos küldöttségnek az urbariale körül tett javaslati rostálása vala bizva. *En* így: „No kedves uraim, s hát dolgoztok-e szegény adó-fizető sorsáru! — — — kell-e azon segitni — s mikép s a t.“ *Ők* pedig így: „Gondolkoztunk bizony s már tagadhatlan, valamit ugyan-csak kell tennünk, s mi azt találtuk, hogy ötöt semmi annyira nem nyomja, mint némely földesurak kegyetlensége, mely szerint nekiek robot közt nyugvásra s evésre soha egy óránál több nem engedtetik — — — ennek exasperálni kell — — — s így mi azt javaslottuk, hogy ezentul nekiek törvényesen két óra engedtéssék; mivel azonban azt sem kívánhatni, hogy a földesúr károsittassék, 104 napi gyalog-robot helyett 113-at projectáltunk!“ Tegnap ellenben N. látogata meg, ki mindig csak a sajtószabadságrul ábrándoz — — — és így ülök eféle *igen* alatt s *igen* fent héjázó javaslok között, csendes lélek-kel várván be, mit hoz az idő s a t.“

Mínap megint egy társaságban vala két felette külön szabásu

reformátorral találkozni szerencsém. Az első így: „Én azt hiszem, a méz dézmáját el kell engedni, mert a méhek természet szerint nemcsak az uraság telkein, de a jobbágyokéin is kalandoznak, minthogy nekik parancsolni nem lehet“. A másik pedig így: „A ministerek responsabilitása — — — mindennek talpköve.“

Már ily okoskodók közt, kik az „igen kevés“ és „igen sok“ vagy a „szinte késő“ s „még kora“ közti véghetetlen mezőnek határ-kövei, valjon kinek van igaza? Ítéletem szerint mindegyiknek; mert a szántóvetőnek evésre egy óra helyett kettőt engedni igen helyes, kivált ha van rágni valója; a méheket szabadon hagyni igen józan, mert másképp nem készítenének mézet, s így igazságos tőlök dézmát nem venni; a sajtó szabadsága az intelligenciát rögtön több századdal mozditja elő, s minden bizonnyal egy kifejlett szabad nemzet közt mód nélkül több hasznót, mint kárt okoz; úgy bizonyos végkép, hogy annak, ki más pénzérül disponál, akármi legyen neve is, végre számolni kell. Csak az a különbség, hogy valaminthogy egy cigánykodó népnek, mely nem igen különb a baromnál, henyélésre s falatozásra egy kissé hosszabb időengedés már nagy nyereség, s egy remete tán igen meg fogja köszönni, ha kassaibul nem viszik el a dézmát: úgy vannak megint népek, melyeknél a sajtói szabadság s a ministerek responsabilitása időelőttiék volnának, — minthogy náluk még az olvasás sincs divatban, és semmi köz administratio s minister sincsen. Minden népnek van bizonyos lépcsője, melyen áll, s csak ez határozhatja el valódi szükségét, józan kívánságát — — — Ezen lépcső magasságát keresni s némileg meghatározni azonban nem könnyű, s azt egy-két sorral elvégezni lehetetlen; s így ezen értekezést összeszedvén, éppen azon dilemmában vagyok — az igen hosszú s felette homályos közt — mint a milyen zavarban minap valék, midőn némi boszantó okoskodásim után, egy jó ismerősem így kiálta fel: „Ad rem, ad rem — ne mindig generalitásokban csak; s mondja már hát mit kell tenni!“ A mi által úgy meg valék lepve, hogy eleinte nem tudtam egy szót is felelni, míg végre azt válaszoltam: „hogya mit kelljen hazánkra nézve tennünk, azt most hamarjában bizony nem mondhatom meg; de ha azt akarja tudni az ur, mit kellene magának magára nézve tenni, azt megmondom: Legelsőben is — minden

okoskodás előtt — vagy 300 kötetet, melyeket, ha szabad, ki fogok jelelni, nagy figyelemmel átolvasni, s az azokban lévő tárgyakat jól megemésztetni, egyszersmind pedig a külön helyszínekre menni — hol practice láthatni — s ott tovább élni s a t., szóval: tanulni előbb, tapasztalást szerezni, s aztán gáncsoskodni, tanítani s a t.!”

Mennél többen fogják ezen tanácsomat fogadni — s azokra hivatkozom, kik ébren utaztak — annál nagyobb mértékben fognak kevesedni azon ezernyi árnyékozatok, melyek honosink képzeleti oceanjából a pygmaeus reformatoroktól kezdve a gigásokig végnélkül ötledveznek fel, s minden közlélek s egyakarat létét megsemmisítvén, a publica opiniót ezernyi részre aprítják, s így azt felette gyengítik.

Most igen soknak köztünk — s ezekből a tudósoknak tartotakat sem veszem ki — némi külföldi tárgyakról még opiniójok sem lehet, mert az csak látott és ismért tárgyakon alapulhat; ők pedig, merem állítani, sőt a mi több, megmutatni is, nemcsak a legszükségesebb tudnivalókat nem látták, s felőlők tiszta ideájok sincs, de még csak azon röffel sem birnak, melylyel nemzeti nagyságot mérni lehet, s külföldről való tudományok semmi egyéb, mint egy valóságos olla potrida — — —. Ezeknek pedig mit mondjak *röviden?* — megvallom, szinte nem tudom, hol kezdjem meg reájok nézve munkámat, mert mindenek előtt éretlen s főtlen isméretik árját kellene eligazítani; addig is azonban, míg az idő, szelidebb s alaposb argumentumok s a t. tán helyre igazítják, annyi temérdekben kibiccent, vagy inkább „soha a valóba még belé nem biccent“ véleményüket, im e néhány sorokat akarom eleikbe terjeszteni: car soit qu'une constitution ait été arrachée à un prince faible par la force des armes, soit qu'elle ait été librement accordée par le souverain, le peuple n'en jouira jamais bien, tant que le sol sur lequel on veut l'implanter, n'est pas préparé. L'Angleterre par exemple ne profita de son excellente charte, que lorsque la puissance féodale des barons fut annihilée et la nation plus éclairée.

E néhány sor után nyilván láthatja az olvasó egész tendenciámat; de hogy azért mi vagyok, pygmaeus vagy gigas reformator-e, t. i. olyan-e, ki csak egy hüvelyknyit akar mozdulni minden század-

ban, vagy olyan, ki egy pillanatban egészen új alkotmányt akar előbűbájolni, azt azért tán még sem tudja, s nem is tudhatja soha, bár én principiumimban igen megállapodtam — míg nem határozza tökéletesen el, mi ő maga. A sajtószabadságos, vagy ministerkorlátozó pygmaeusnak, a két órát s mézdezmát engedő ellenben gigasnak fog tartani; de nem mert én változom, hanem éppen azon okbul, mely szerint egy tölgyfa, ha gondolkozni tudna, az embert igen alacsonynak, egy vakondok pedig igen is magasnak itélné.

Utam a közép, egyenesen kimondom; s ámbár ez igen remete-féle sétáló az életben — mert az emberek általában véve mindig tulajdonságokban szoktak élni — úgy hiszem koporsóig az lesz. Azon reputatio „se hideg, se meleg“, mely annyiak előtt fertelmes, nekem legkellemesebb; mert semmiben nem szeretem sem a polust, sem a zóna torridát, s a megfagyásnak éppen oly ellensége vagyok, mint a megégésnek; mely okbul sem a kormánynak mindigi organuma, vagy öröki opponense, sem a honi mocskok mindenütti pártolója, vagy a józan magyarság kifejtésének mindenkori ellensége, — mint köztünk, fájdalom, igen számosan — soha nem leszek; a kormányi önkény úgy restellem, mint a hazai rozsdát gyűlölöm s a t. S valamint sem azt nem hiszem, hogy aristokratia nélkül nem lehet lenni, sem azt, hogy a szabadsági s egyformasági ittasság más legyen, mint képtelen theoria, — két szóban koncentrálom az egész emberiség jusait:

„Szabadság és bátorlét“.

Az embernek kora, temperamentuma s testalkotása határozza el kirekesztőleg: mikép, s mivel kelljen neki élni; a bor teszem egynek méreg, a másiknak gyógyszer: éppen úgy csak a fekvés, sajátság s civilisatiói magasság jelelheti ki némi határozottsággal azon kormány-nemet — regiment — mely nemzetekre nézve leghasznosb. Éppen azon egy ember teszem például felette consequens lenne, ki mint török egész mibenlétének gyökeres megváltoztatását szomjuzná; mint gallus „alkotmánya körül számtalan theoriai experimentálgatások“ megszüntét; mint angol „némi kis elsőségeknek megsemmisítését“ s a t. Ellenben nyers eszü volna, ha mint török sajtói szabadságra, mint francia a pairek eltöröltetésére, s mint angol kirekesztőleg demokratikai alapokra állítaná reformatiói systemája talpkövét. A dolgokat valódi

fekvésében látó, ítéletem szerint, mindig a lakosok nagyobb részének értelmi súlya után szerintezi — conformálja — munkálódását, s így, noha őtet a török nép ultraradicalnak, az angol nép pedig hihetőleg ultratorynak tartaná — ámbár ő mindig csak egy — sem azoknak sajtói szabadságot, mint legelsőt nem kívánna, kik közt csak minden századik tud olvasni — — s így még valami praecedens is van, t. i. az olvasás tanulása; sem azoknak pairnélküli alkotmányt, kik még az aristokratikai repraesentatio systemára sem értek tökéletesen meg, sem azoknak respublicai kormányt, kik minden elsőségik mellett, arra szükségkép megkivántató intelligentiával s abbul fakadó mérséklettel sem bírnak még. Elérik valaha a nemzetek az erkölcsiség s értelmességnek azon magasságát, bizom a perfectibilitas szellemében, midőn egy nemzeti familiának minden tagja a szerencse s dicsőség templomátul egyenlő távolságra helyeztetve, abba mindegyik beléphet, ki belbecse által oda felemelkedhetik, s midőn némi alkotmány még egy pyramisnál erősebb golyóhoz lesz hasonló, mely, mint a csillagok milliárd évekig bomlatlan forognak tengelyeik s napjaik körül, úgy fogja most tőlünk nem is sejtített boldogság és nagyság fényében századokon keresztül háborítlan összehangzásban végre megdicsőült lényekhez közelebb emelni az agyag fiait. De mily messze áll az emberiség még ezen ponttul, midőn a lefolyt századok bizonyítása szerint a respublicák eddigi próbái — pedig *semmi egyéb* mint egyedül intelligentia hija miatt — mindig sikertlenek valának; s csak azért tartatának és tartatnak némi magokat s másokat mystificáló okoskodók által szabad respublicáknak, mert az ezernyi heloták, római rabszolgák s amerikai szerencsenek égbe-kiáltása — — — — még nem hangzott elég erősen az emberiséget megvető embernek füleiben, „hogy az iszonyu hazugság!“ Mily messze, midőn még öreg Britanniában — mely a lefolyt századok legtöbb tapasztalásit kincsezte fel — s így még a mai civilisatio focusában sem egészen bátor létü a szabad vélekedés! Mi emberek összeleg jövő magasságunknak csak egy igen alacsony lépcsőjén állunk még — — — s hát még mi magyarok — — —!

Előre tehát lelkesek; álljunk elő s fussunk más nemzetekkel versenyt a tökéletes felé! S nézzük, mi szükséges nekünk magyaroknak.

Ítéletem szerint, ha mai létünket tekintjük, a fő kérdés „a birtoktalan nemesség s a szántóvető-sorsa és azon relatiók körül” ferog, melyben ők a kormányhoz, vármegyéhez s az utolsók földesuraikhoz is állnak. Ez sürget leginkább; mert az ország lakosi legnagyobb részének jó vagy rossz karban létele mind a kormány, mind a vármegye, mind a földesúr hasznára s bátorságára, vagy kárára s veszedelmére oly hathatósan kénytelen folyni bé, hogy azoknak elősegítése s jobb karba tétele nem annyira keresztényi tett, mint inkább jó calculus — — — —.

Én a királynak hatalmát, a földesurak biztos, független és szerencsés létét, s mindenkinek sorsadta, vagy ész- és tenyér-kereste sajátját nemcsak megtámadni nem kívánom; sőt az elsőnek székét hiv jobbágyi érzélemmel mód nélkül erősíteni, a birtokosak létét pedig határnélkül szebbíteni s bátorítani óhajtom; de valamint nem tartok egy felfordult pyramist — kivált ha valamivel összeütközik — igen erős építménynek, mely a despótica kormánynak figurája, hol a fejedelmi hatalom minden és a nép semmi: úgy lehetetlennek hiszem, a mostani megindult időben — mert az előtt tán lehetett, midőn minden aludt — hogy a királyi szék s a nagy birtoki lét valóságos bátorságban legyen, minekelőtte a nép elibertálva nem lesz. — Les petites propriétés sont la sauvegarde des grandes propriétés. Ez eldönthetetlen igazság! — S éppen azért, mivel magaméval együtt mindenkinek valamiét nevelve s bátorságba helyeztetve látni kívánom, azért törekedem arra, hogy mindenkinek honunk tág mezején nagyobb mód, könnyűség s több remény nyujtassék, mint eddig, értelme s fáradozása után valamit szerezhetni s azt háborítlan birhatni is.

Hunnia minden lakosinak polgári létet adni! im ez, a mit 1832-ben teljes meggyőződéseim szerint, honunkra nézve nemcsak nem időelöttinek, sőt szinte már időutánnak tartok. Hanem, valamint minden bizannyal jobb lett volna 1792-ben gyökeresen megjavítani alkotmányunkat — a minthogy annak szükségét az akkori deputationalis munkák után ítélvén, felette jól átlátták 40 esztendővel ifjabb s így tapasztalatlanabb eleink — úgy 1832-ben sokkal józanabb azt végre időhozta abususból kivetkeztetni s a természet alapira állítani, mint megint más 40 esztendőt csendesen bevárni akarni, s így folyvást;

mert elvégre bizony késő lesz, s akkor hazánk egy az egekbe dicsően emelkedett építmény helyett, melynek sarkalata tartós, egy minden sarkaibul kidült rommá fog bomlani, mely alatt a magyarnak még emlékezete is elenyészend —.

Honunk minden lakosinak a nemzet sorába iktatása bizonyos életet terjesztend; 9 milliónak ezentul is abbuli kirekesztése ellenben elkerülhetlen halált hozand anyaföldünkre. Ez lélekismereti valomásom!

Már mikép lehessen honunk minden lakosinak *polgári létet* adni, hogy az által nemcsak a fejdelemtül lefelé mindenkinek sajátja ne kockáztassék vagy csorbíttassék, hanem mindenkinek, a privilegiáltnak mint az anélkülinek, valódi haszna nagyobbíttassék és biztosíttassék is, azt csak józan törvények eszközölhetik és mostani mibenlétünkhez képest, ítéletem szerint, im ezen

XII TÖRVÉNY.

I. A hitel haszna és kára mindenkét egyenlőn ér.

Kifejtés. Hypothekául mindenki sajátját adhatja, t. i. ingó vagy ingatlan vagyonát. A szerződők között — bármily rendűek, t. i. akár nemesek, akár nemtelenek legyenek is azok — hitel dolgában legkisebb különbség sincs. A szerződők-közi kérdéseket kirekesztőleg csak az arra törvényesen kirendelt mercantile forum, vagy a polgári hitelszék ítélheti el. Ezen két hitelszék — t. i. a mercantile forum és a polgári hitelszék, melyekről magasb appellata nincsen, minden tárgyat szoros és betűrül-betűre magyarázott rendszabási szerint dönt s ítél el.

II. Az ősiségi jog (jus aviticitatis) örökre el van törölve.

Kifejtés. Akárminemű jószágot valaki ezen törvény kihirdetése után az illető felek tudtával örökösen elád, azt a vevőtől vagy annak hagyományosítul se az eladó, se annak nemzetsége semmi ürügy alatt többé vissza nem veheti, s az örökös eladást soha meg nem semmisitheti.

III. A magszakadásból származó fiscalitások örökre megszűnnek.

Kifejtés. Minden birtoknak más kézre átmenetelével azonban, legyen az akár vétel, akár successio, akár testamentum, akár ajándék s a t., a jószágnak törvényes becse után egy perczent fizettetik a kormány kincstárába, és senki sem léphet jószága teljes birtokába mindaddig, míg ezen említett laudemiumot a kormánynak le nem teszi, vagy az iránt elég bátorságot elő nem mutat.

IV. Magyarországbán mindenki birhat ingó és ingatlan jószágot mint sajátot (jus proprietatis).

Kifejtés. A magyar nemesember azonban polgári és colonialis funduson kívül, mindent ingyen bir, a nemtelen pedig minden hold után a föld és fekvés minemüége szerint, esztendőnként egy ezüst ötöst, hetest, vagy tizest fizet, vagy magát minden további adótul az által szabadítja örökre fel, hogy földeinek tizenkettődik részét köz adó alá veti.

V. Mindenki egyenlőn áll a törvény ortalma és sulya alatt.

Kifejtés. A Partis I-ae 9-nus — mint az embernek méltóságához szükségkép tartozó — az egész ország lakosira terjesztetik; de egyszersmind minden abususibul ki is tisztittatik. Az ítélő székek procedurája pedig a lehető legrövidebb időre szorittatik.

VI. A nemtelenek is választanak magoknak megyei pártvédet.

Kifejtés. Minden három esztendőben a vármegyeszéki restauriók alkalmával beküldik a megyebeli külön helységek votumikat a vármegyeházba; s így a votum többsége nevezi ki a vármegye fiscalisát.

VII. A házi pénztár s országgyűlési költségekhez idom szerint mindenki fizet.

VIII. A vizek, utak s bel vám elrendelése mindenkit egyenlőn ér s országgyűlési tárgyak.

Kifejtés. Ezek annyira kötelezők, hogy az, ki azoknak bármily ürlügy alatt ellent áll, hazasértő, s hazasértési birságba esik.

IX. Monopoliumok, czéhek, limitatiók s egyéb ilyes a közszorgalmat és concurrentiát akadályozó intézetek örökre eltöröltetnek.

X. Magyarországon csak magyar nyelven szóló törvény, parancs, ítélet kötelez.

XI. Minden törvényhatóság csak a helytartó tanács közbenjárása által hallja a fejedelmi szót.

XII. Ítéletek mint tanácskozások csak nyilvánosan (publice) tartatnak.

Már hogy miért nem javaslok más törvényeket, miért éppen ezen tizenkettőt, s végre miért kezdem javaslatimat a hitellel, ez nem pusztá kedvem szülöttje, de annak bizonyos oka van.

A hitel lábra állítását tettem systemán talpkövéül, mert annak nem léte, mint a honi tapasztalás mutatja, legtehetősb nemzetsé-ginket is megsemmisíti; léte pedig még a legtehetőtlenebbeket is bizonyosan előmozdítná, mint azt viszont a külföld példája bizonyítja; s ekép annak felállítása, minthogy az által szinte minden egyes nyerne, a közjóra s haszonra magusi befolyással lenne.

— Tehát

1-szer a hitel.

De hitelt, ha egy osztályt sem akarunk az abbuli kirekesztés által felette keményen büntetni, mindaddig nem állíthatni fel valódi sikerrel, mig nincs

2-szer eltörülve az aviticitas.

Ennek eltörlése pedig szükségkép maga után vonja

3-szer a fiscalitas megszűnését.

Minthogy továbbá nem elég, ha a hitelező az ingatlant csak exequálhatja, de azt nekie teljes bátorságban birhatni is kell, mert máskép kis kamatra pénzt nem fog adni; többször lehetne pedig a hitelező nemtelen, mint magyar nemes: szükségkép foly min-denkire a

4-szer jus proprietatis.

Ha pedig a nemtelen is birhat ingatlant, kell neki teljes személy s vagyonbeli bátorság, azaz
5-szer törvény-előtti egyformaság.

És — mert sikertelen a törvény, ha azt mindig csak egy felekezett magyarázza —
6-szer törvényes pártvéd.

Ezen utolsó két törvény azt vonja maga után, hogy
7-szer a házi pénztár s országgyűlési költségek a nemestül is idomzat szerint viseltessenek.

Ezen törvények következtetésében új életre ébredend a honi s nagyobb levén a mozgás, szükségkép foly, hogy
8-szer a vizek elrendelése, utak készítése s jó karban tartása, valamint a belvámok — mindenkitül egyenlőn fizetve — országgyűlési tárgyak legyenek; mert ilyesekben harmonia és szoros egybehangzás kell.

De mind e mellett a szorgalom hatalmasan nem léphet elő; s így félre kell vetni, mint „káros akadály“.

9-szer a monopoliumokat, czéheket, limitatiókat s egyéb ilyes intézeteket örökre.

De, hogy egészen el ne külföldiesedjék az ország, s a küll-intelligentia még könnyebben és szaporábban ne nyomjon el minden nemzeti sajátságot, mint most

10-szer 1835-dik esztendő 1-ső napjátul fogva csak magyar nyelven írott s iratandó törvény, ítélet, parancs, folyamodás, alkotandó contractus, egyezés, számadás s a t., lesz hazánkban kötelező erejű!

Mind ez azonban még nem elég a magyar hon dolgainak rendes forgására; a felsőbb parancsolatokban legnagyobb egyformaság kell, s ekép

11-szer csak a helytartó tanács közbevetése és befolyása által kormányoztassunk.

S mind ennek fő garantiája legyen
12-szer a nyilvánosság.

Tegyük fel, ha ezen törvények velejőkre nézve fennállnának — velejőkre nézve, mondom, mert felvilágosítandó s módosítandó bennök elég van — vajon mi lenne következésök?

Tudom, ezen kérdésre a felelet szinte annyi ágra oszlanék, mint a mennyi főből állna azon emberszám, melynek tétetnék; mert tán nincs ország a világon, hol annyira elszakadozna a köz dolgok-ruli vélekedés, mint honunkban. Azonban azt hiszem: a nagyobb rész így kiáltana fel: „Felette veszedelmesek volnának ezen törvények, s nem is állhatnak fel a nélkül, hogy alkotmányunkat sarkaibul ki ne döntsék” —; mire én viszont azt válaszolom: „Éppen ezen törvények nyújtanak egyedüli bátorságot minden felekezeteknek, nélkülök a veszély — — —” s felállítások nemcsak nem rendíti meg alkotmányunk sarkait, de azokat több századi viharok ellen megint felaczélozza, sőt nélkülök bizonyosan várható polgári létünk elbomlása.

Minden nemzetnek bizonyos crisisen át kell esni, mely annál erőszakosb, annál tartós, minél kevésbet alapulának köz erőművének addigi rugói a természet örök, szent törvényein, s minél tovább hevert az tisztítlan. Ez axioma, — ha a világ évrája nem hazugság.

Ennek törvénye szerint mi magyarok is kénytelenek vagyunk átesni egy crisisen — — — ez bizonyos. A kérdés csak az: „ezen crisis mindent feldöntsön-e, s honunkat a belvihar egy még gyászosb sivataggá tegye-e, mint a milyen vala IV. Béla s IV. László idejében a tatárok átka alatt; vagy pedig oly szeliden járja-e át hazánkat, hogy midőn alkotmányunkat kivetkezteti elavult, sértő s káros intézeteiből, törvényinket javítsa, nemesítse — mindenki sajátját bátorságba s tiszteletbe helyezze?”

Én egy szelid s convulsio-nélküli reformatiót kívánok! Erre kíszt lelkem; s ha ezt az olvasó nem hinné, a mi tán megtörténhetnék — mert tudom, sokan legvilágosb szavaimat is elfacsarják, s legőszintébb vallomásim alatt is tudja Isten mit keresnek — azt akarom hozzá tenni: „honom nyugalma fentartani, boldogságát előmozdítani, kíszt *hasznom* is.”

Minthogy pedig éppen itt említém azon két hatalmas rugót, mely az emberiség magash, de kisebb, s alacsonyabb, de számos részét mozditja, t. i. a nemes ösztön és a haszonvágy, itt az olvasót

emlékeztetni akarom : hogy ezen próbamunkát honunk képviselőihez irányzám, mert akarom hinni: „annyi nemesség van bennök, hogy egyedül lelkek ösztöne és sugalma után is készek lennének honok mindenlakosait az emberiség jusaira nézve magokhoz felemelni“ ; készek : „hazájok virágzását legérzékenyebb áldozatok által előmozdítani“ ; készek : „anyaföldök dicsőségét szívvérőkön is megvásárlani.“ De a nagy rész, mely határozásinkra befoly, részint nem mozdul ezen nemes rugó után, részint oly szegény, hogy a legnemesebb vágy se törheti ketté a tehetetlenség zsibbasztó bilincseit ; s ekép, úgy látszik, „mintha nem lennének képesek“ a veszélyes idő szellemét szelidíteni — — — és gyász napok helyett öröm ünnepeket varázslani hazánk vidékire.

S ezen ok, t. i. a legkisebb concessiók iránti nemtelen vagy szegénységi, hanem minden esetre nyilvánosan, ha bár nem is egyenesen kimondott, de bizonyosan érzett aversio, birt engem arra — mert sikert akarok, s ha nemes indulat nem víja ki, érje el a haszonvágy — egy oly systemát állítani fel, mely senkitül nemcsak semmi concessiót nem kíván, s ha kíván is, tüstént többet ad, hanem a fejedelemtől lefelé mindenki sorsát javítja, bátorítja.

Soknak szemében ez, mint más számtalan projectansok javaslati, jó szándéku ábrándozás színeiben fog tűnni fel, meglehet ; de most még egyszer mondom, s még számtalanszor szeretném mondani : ha van tárgy, mely megérdemli „hideg vérű egymásti kihallgatásunkat“ — az bizony nem lehet egyéb, mint az, mely körül magunk s mieink léte forog. Legyünk meggyőződve egymásról : mindnyájan jót akarunk, s csak azt fejtegetjük : „azon jót jól akarjuk-e?“

Akármily alkalommal tétessék szó a szántóvető sorsának javításáról, oly bizonyos, mint $2 \times 2 = 4$, hogy a majoritás vagy a mindent megczáfoló „maradjon“, vagy a soha véget nem érő „halasztassék“ sőt a kereken megtagadó „nem lehet“ anathemájával veri vissza a legjózanabb javaslatokat ; s nem egyéb okból — erre igen kell vigyázni — mint azon egyedüliből, hogy a szántóvető sorsát a nagyobb rész általában nem hiszi javíthatónak *más kára nélkül* ; s itt fekszik a leggyökeresb fallacia. Ezen bévett boldogtalan hiedelem következtében a szántóvető minden alkalomnál hármas *correlatiójának* — hogy másképp ne fejezzem ki magamat — kettejét mindig maga ellen látja fel-

fegyverkezve; s ekép a majoritást mindig haszna, előmenetele s gyarapodása ellen tapasztalja. A kormány embere így szól: „A mit a szántóvető a bellicába fizet s a t., azt meg sem érezné, — de a domestica és az urasági terhek rontják meg“; a vármegye embere pedig így: „A mit a domesticába fizet a szántóvető, minthogy utak, hidak hasznát leginkább ő tapasztalja (?), az soha nem rontaná meg, de az a végtelen deperdita, katonatartás s transenna, s aztán az urasági abusok, hosszufuar s a t., az teszi végkép tönkre“; az uraság végre így: „A mit a szántóvető az uraságnak szolgál, az legkisebb, mert a mint ő birja telkeit, annál olcsóbb árenda sehol sincs, — de bezzeg a kormány és a vármegyei terhek, azok érik ám sajnosan“. Ha pedig systema-javításra a kormány részéről jön javaslat, mindjárt köt ellene frigyot — habár tacite, sőt sokaktul sejdíten is — a vármegye és uraság oly balul magyarázott interesséje; ha a vármegye részéről, a kormány s uraság még fonákabbul értett haszna; ha végre az uraság részéről, a kormány és vármegye boldogtalan egyetnemértése. S ekép a szántóvető, három correlatiói között, minden alkalommal pad alá esik a földre.

Vannak, vannak felsőbb rendelkezések, vármegyei határozások, földesuri concessiók, melyek által az adófizető sorsa néminemüleg könnyítettik, nem tagadom, de mily ingadozó ilyen lét, melyet az országgyűlésen hozott törvény fel nem szentelt még? S mit nyomnak ingadozó kivételek mindennapi usus és praxis ellen?

Vannak ezen felül operatumok, vármegyei javaslatok, képviselői projectumok, igen jól tudom, melyek kirekesztőleg az adózó nép sorsjavítását czélozzák; de valjon nem lappang-e mind ezek alatt egy kis daemon, s ha egyszer ad fractionem panis kerül a dolog, nem sajnosan előrelátható-e, hogy a szántóvető sorsárul hozandó s őtet valósággal s tökéletesen felsegélő ítélet — a hihetőségek theoriája szerint a legnagyobb improbabilitások során áll? Ezt jobban fel kell világosítnom:

Midőn az 1825-ki országgyűlésen a devaluatiórul vala szó, a tanácskozók két véghatára, régibb adósságokban, mint tudva van, részint százért százat, részint százért negyvent votizált. Én nem kívántam elérte hozzá szólni; mert atyám után felette sok régi adósságot

vevén át, az igazság és aligbirható károm közt helyeztetve, egy igen kellemetlen kelepczében érzem magam. De végre, részint szégyenből, mert ezen tárgynál kiki megszólamlott — a mi megint új bizonyossága, hogy a sokaságnál az *önhaszon* többet nyom, mint a *honhaszon* — részint lélekisméretem sugalása szerint, voksomat a százért-százat javaslókéihez csatolám. Azonban, ámbár magammal megelégedni némi kis okom volt — a mit az olvasó is tán megenged — még sem tudtam tiszta lelkű tettemnek minden kesertül menten, háborítlan örvendni; mert emberi gyarlóságomnál fogva, a min eléggé elszomorodtam, s ilyes tárgyak körül mindennap elszomorodom, ellenállhatlanul kongatá füleimbe egy kis daemon ezen rút szavakat: „bár győzőnének a negyvenesek!” — — — S. ezen kis eset tán elég világosságot fog adni a gondolkozónak, hogy sokszor a legnemesb áldozat alatt is — — — mily földszagi kívánság lappang; mely állításomban egyébiránt, reménylem senki meg nem ütközend, a mint hogy én magamat sem átalítottam vádolni ily földi érzések alatti sinlődőnek.

Ezen viszketeg, vagy inkább hajlandóság, mely minden ember s minden felekezet tulajdona, „habár sejdíten is mindig másra tolni akarni a terhet“, — valódi oka, hogy mindaddig a szántóvető sorsát nemcsak illusorie, de valósággal felemelő javaslatban az ő három correlatiói soha nem fognak megegyezni — legalább spontanee nem — míg mind a fő kormány, mind a bel kormány, mind a földes úr nem hiszik, s arrul tökéletesen meggyőződve nincsenek, hogy nemcsak kár nem háramlik rájuk, ha a szántóvetőnek valódi haszna eszközöltetik, hanem, hogy mind a fejdelmi erő, mind az országi bátorság, mind a földesurasági boldog lét mindaddig semmi egyéb, mint hamisan, kecsesgető szerencsétlen illusio, míg az ország legszámosbinak léte nem erős, nem bátor s nem boldog.

Errül tökéletesen meg kell győződve lennünk, s csak akkor remélhetjük *józanul*, azaz: nem mint gyermekek „minden hihetőségek ellen“, hanem mint férfiak „minden hihetőségek után“, hogy mind a fő- s belkormány, mind a földes ur, közakarattal, minél előbb a nemzet sorába fogják iktatni a népet. Ne várjuk a terh felfelé estét, de használjuk mechanikában annak középponti vágását, s éppen így, ne keressünk halandóban önkárára sürgető önszöti

hanem annak megint haszon-utáni szomját ébreszszük nemes czélra, közhaszonra!

A mondottnak igaz létét pedig nem tagadhatja senki, mert az, emberi természetből merített, psychologiai factum. S ha régi chronicáinkat, sőt még törvénykönyvinket is vizsgáljuk, melyekben annyi nyomai vannak az egykori szántóvető jobb sorsának, midőn az ország külön részeiben a nemesség is adózott: jobbra ő vitte az országgyűlési terheket; a domesticai adóban ő is osztozott és számtalan eféle: nem azt leszünk kénytelen következtetni, hogy tanácskozásink által a szántóvető sorsa javult, hanem, hogy az, számos tanácskozásink vagyis inkább viszálykodásink után, mindig-mindig szorosb korlátok közé szorítva, végre valóban misera plebs contribuensé vált.

S mi arra jutottunk, hogy 19-ik században — midőn az ember méltósága szent kezd lenni — pirulás nélkül publice beszélünk egész Európa hallatára, de misera plebe contribuyente; s a külföldnek ez-iránti türedelmét csak előtte isméretlen létünknek köszönhetjük, melynek következésében az azon hiedelemben van: „tán csak egy kis sectárul van szó, mely vallás s több eféle miatt sanyarítottatik“, — midőn azonban 9 milliórul forog kérdés, ki hű jobbágy, s mily hű! jó katona s mily jó! szóval: ki minden terhek türeelmes viselője, s melynek oly nagy része a magyarság utolsó záloga, reménye, fentartója!

„Inter duos litigantes tertius gaudet“, igaz közmondás; de helyzetünkre nézve némi változásokat szenved, s tán így hangzanék „Inter tres litigantes, post seculorum inedium tandem quartus gaudebit (?)“ Ezen utolsót egyébiránt nem mondhatni, mert féktelenség s korlátlanlanság közt nincs valódi öröm; hanem tán „peribit, totumque ruet indigestum“ lenne igaz értelme. Ennek Istenért vegyük elejét!

Ezeket előre bocsátván, itt egyenesen kimondom, hogy nem vesztenék se szót, se időt, ha javaslatimat csak legkisebb concessiókra is kellene támasztanom; mert előbb vége lesz nemcsak a magyar honnak, de még csillagunk is visszatér a nagy mindenség keblébe, minekelőtte az embernek melléből ki lenne irtva a benne mélyen fekvő haszonutáni, minden en diadalmaskodó szomj, жауу,,

közbevetőleg ítéletem szerint, korántsem oly alacsony vágy, — ha józan irányt nyerend — mint azt képzelni szokás.

Hanem éppen az: hogy vesztéséгрül itt nem forog kérdés, de csak nyereséгрül, s nincs concessiókrul szó, de csak arrul: „akar-e a kormány, nagybirtokos s kis nemesség mind erőben, mind bátorlétben, mind szerencsében legbővebben részesülni“, tölt engem azon reménnyel bé, hogy javaslatim némi figyelemre lesznek méltók, s ha nem helyesek is, legalább helyesek feltalálására nyujtandnak alkalmat. A meglehetős makacsabbul áll a jónak útjában, mint a rossz, s a palliativ sokkal erősb gát a gyökeres javítás ellen, mint a semmi. Ezt szemmel kell tartani.

A kormánynak, mint a birtokosoknak ereje, jól- és bátor-léte, nemcsak egyeztethető a nép erejével, jól- és bátor-létével, hanem oly szoros összefüggésben van vele, — — — — — hogy e nélkül az nem is lehető; ez sark-igazság. Ezt azonban mindenki szemeiben tökéletesen felvilágosítani felette nehéz; s ha én azt próbálni merem, arra valóban nem annyira tehetségem, mint inkább a dolog igazsága, tiszta szándékom s olvasóm remélendő kimerithetlen béketürése bátorít.

Adjunk ideig-óráig bucsut azon „nemesi vágynak“, mely mindent tesz semmiért, s valóban az embernek legszebb tulajdona volna, ha hiú ábrándozásokkal, más szemeiben a szálkát, s magáéban még a gerendát sem látó kis distractiókkal, és számos eféle kisedet igaztalanságok büzeivel nem lenne annyiszor összekeverve. A hideg számolás, mert csak az vezet a mathesisnek isteni útján a valóhoz, legyen egyedüli kalauzunk.

Do ut des — adjunk sajátot, polgári létet, hogy magunk is megtarthassuk sajátunkat, s tovább is örvendhessünk polgári létünknek.

Mennél gazdagabb valamely ország, annál nagyobb adó s védő tehetsége, s viszont. Minden kormánynak pedig, a legkorlátlanabbtul lefelé, vagy inkább felfelé a respublicáig, legfőbb szempontja soha sem más, — habár külön célra s néha sejdítlen is — mint az adófizetési tehetség emelése, s a kül megtámadtatást visszaverhető erő

nevelése. Tombolhat ezen elért két czél határi közt a feslett kormány zajos ünnepek ál-fényű örömeiben, és a védsereget, ha kénye kiszti, megtámadóvá is teheti, — — — de viszont, mily tökélyre emelheti egy mérséklett országlás a közerőmű minden rugóit, kerekeit, lánezait, ha *sokan sokat* adózhatnak *könnyen*, s mily bátorságos jövendőt nyit a közönségre, ha visszaverő ereje elégséges, magát minden hatalomtul megtiszteltetni. Gazdagság*) tehát minden esetben, s minden körülállások közt kívánatos. A nőtlen, ha gazdag, választhat, — s választhatni mindenkor kellemes — mert ő élhet is az élet kellemivel ha akar, másokat is szerenesésíthet; közjóra is szentelheti javát; s végre, ha abban leli nyugtát, mindenét ei is ajándékozhatja, s trappistává lehet. Már egy házasnak, habár gazdag is, választási köre nem oly nagy: ő neki többé a világtul visszavonulni nem szabad, s mind életkellemi, mind jótévőségi, mind közszolgálati határit kirekesztőleg összeköttese s kisdedei tüzik ki. Ő többé nemcsak magáé, de jobbadán másoké. S így a kormány! Sőt még sokkal nagyobb mértékben. S ha a nőtlen nem tesz józanul, ha nem iparkodik gazdagodni — a mi igazi függetlenségét nevelné, mert választási körét tágítja, s ő mint szabad madár, arra fordul, merre tetszik — a házas ember már rosszul cselekszik, ha gazdagodni nem törekszik, mert gyermeket nyomoruságra vagy szűkölködésre állítani az életbe — ha azon szorgalom által segítni lehetne — sokkal kárhozandóbb, mint egy pusztá gondolatlan tett; a kormány végre nemcsak czélját veszti tökéletesen el, de szent kötelességének semmi mód sem felel meg, ha az ország gazdagságát minden módon előmozdítani nem iparkodik.

A mondottakban, azt hiszem, a nagyobb rész velem kezét fog,

*) *Jegyzés.* Nehogy kénytelen legyek gondolatimat a gazdagságrul körülállásosan előadni, a mi egészen félre vezetne fejtegetési tárgyamtul, s más részrül ne kárhoztassam, hogy a gazdagságot oly nagy becsre emelem: szükségesnek tartom érintni, hogy én a gazdagság értelmét itt nem csupa pénzre, földre s a t. szo:ítom, de általjában mind arra is, a mi pénzzel, jó muvelt földdel s a t. szoros kapcsolatban van, mint teszem: henyeség megszűnése, industria, jobb nevelés, külföldi tapasztalás, az ember nagyobb bece s a t.

minthogy azok a világtul még rég elismért talpigazságok; de csak a nagyobb rész, mert köztünk legalább még igen sokan függetlenségi ábrándozásokban mindig a szegénység teoriáját tanítgatják; mely szerint, igaz ugyan, szabad lehet egy szegény nemzet külhatalomtól, de annál nagyobb rabjává lesz öntudatlanságának — melynél nagyobb s fertelmesb rabság nincs, minthogy értelmi súly mindenütt az egyedüli erő, s így a tudatlan rab végkép minden rabnak rabja.

Ezen utolsókhöz most nem szólok; de a tőlem feltett nagyobb részhez fordulván, azon megjegyzést teszem: nem elég még „a gazdagodni akarás“, de a „*miképpenhez*“ s „*hogyanhoz*“ is kell érteni; s im ez azon „*nagy kérdés*“, melynek megfejtésére foliantok irattak, s azon „*jó volna tudni*“, melyen törték ugyan sokan több, kevesebb sikerrel fejöket, de melyről a nagyobb résznek, s kivált nálunk, legtávolabbi ideája sincs.

Egyesek szintugy mint kormányok jobbadán értéköknek tőkét jét támadják meg a helyett, hogy a kamatokból pótolnák ki szükségiket. Ez valódi oka, miért áll annyi nagybirtokos közel a koldusbothoz, s miért vannak a legszámosb országok financiai oly nyomorult állapotban. Ezen tengely körül forog hosszabb vagy rövidebb létök: s valamint egyesek, tőkéiket költvén, habár jó darabig fényesen élhetnek is, végre elbuknak: úgy merül végkép vissza legfeketébb homályba akármi hatalmasnak látszó ország is, ha fénye s hatalma nemzeti tőkéjének megemésztésén fenekült.

A gazdagságra törekedés egész veleje tehát mind egyesekre, mind kormányokra nézve abban áll: a tőkét nemcsak soha nem támadni meg s kevesbíteni, de azt minden módon s úton nevelni s csorbátlan tartani fenn, úgy hogy az abból kerekedő kamat elégséges legyen a **szükségek pótlására**, a mi fő dolog, mert máskép kénytelenségből **vége mégis megtámadtatik a tőke**, s el van hibázva a fő czél.

Ha ez áll: akkor bizonyos, hogy azon földesur nem cselekszik helyesen, ki jószágibul nagy jövedelmet sajtol ki a nélkül, hogy azokat előbb instruálná; mert ő minden bizonynyal, s tán anélkül, hogy tudná, tőkéjéből él; s ekép ha tán igen távolról is, de szoros tudományikép már közelít a végbukáshoz. Ha ez igaz: akkor minden

kétségen kívül azon kormány sem tenne józanul, mely a népre nagy adót vetne, minekelőtte annak szántóvetői, mesterségi s kereskedési szelleme kifejtve még nincsen; mert így nemsokára ki lenne merítve a csekély nemzeti fundus, minthogy minden öncsalást elmellőzve, tulajdonképen csak az támadtatnék meg. S ha végkép ez is így van: akkor mind egyesekre, mind kormányokra nézve, azon principium tűnik legfényesb igazságban fel, hogy minden anticipatio vagy igen keserű kamatokkal fog visszafizettetni, — — vagy a bukás napját közelíti — — —. S így mind egyeseknek, mind kormányoknak legfőbb, legszentebb kötelessége, a nemzet capitalisát, azaz adó- s véderejét kimélni s lehetőségig nevelni.

A lakosok csak egy részében fejteni ki s mozdítani elő a szántóvetői, mesterségi s kereskedői szellemet azonban egy országra nézve nem több, s nem éri jobban el a kérdésben forgó czélt, mintha egy földesur határának, teszem, csak 10-ik részét cultiválná, s a többit nem. Hogy egy ország gazdag legyen, s ekép kamatibul számos esztendőig békében élhessen: annak minden lakosit fel kell ébresztetni nagyobb szorgalomra, állhatatosb munkásságra; mert tagadhatatlan, teszem például, hogy 10 millióban több gazdagság halmozthatatik fel, mint 1 millióban.

Azon számos eszközöknek pedig, melyek által a gazdagságot nevelhetni, legfőbbike, vagy hogy jobban mondjam: „minden eszközök egybetartó láncza“ a

hitel.

Ez világszerte ismert dolog; a minek következtében azt lehetne gondolni, hogy oly országban, mint a mienk, hol annyi a hitelben szűkölködő, s annyi az annak hija miatt szinte már semminél kevesebbet bíró, a legnagyobb rész háladatoson fogadna minden hitel-emelő javaslatot, s a projectansra nézve minden óhajta csak abban folyna egybe, bár tudná teoriáit életbe hozni. Azonban nem! Mert az emberi hiúságot több milliónyi, minden fáradság-nélküli tiszta haszon sem képes mindig meggyőzni, mint a tapasztalás nyilván mutatja, — és sokan készek inkább a régi utat folytatni, melyen a legbecsületesb kölcsönző is kijátszatik sajátibul, hogysem elszánhatnák

magokat, a dolog jobb ismerete által, a vak tudatlanság békóit ellökni, szemeiket felnyitni, s oly utra lépni, melyet ugyan nem ők találtak fel — és im ez, az átalok soha meg nem bocsátandó bűn! — de melyen mind ők, mind övéik, mind a velek összeköttetésben lévők módnélkül jobban s nagyobb becsülettel járnának. Errül practice tudok beszélni; mert, midőn két év előtt ezen másoktól már oly, annyira kifejtett s tölem csak ismételt tárgyat pendítém meg, éppen azok fordultak nevetséges göggel tölem el, kiknek javaslatim legtöbbet használnának, s így kiknek köszönetét érdemlém; s a közönségnek szinte csak azon része hagyá helybe hitel-felállítási javaslatomat — *a mi valóban felette furcsa* — melynek *hitelre nagy szüksége nincs*, midőn azon része kötött minden módon belém, melynek *hitelre felette nagy szüksége van*.

Hagyjuk azonban magokra ezen minden hazai előmenetel eleven gátjait, mert őket — kezdem hinni — semmi egyéb nem fogja kivetkeztetni előítéleteikből többé — mivel azok hiú tudatlanság által, mely minden okot göggel visszavet, csonttá váltak — mint a mindent örömmre, vagy kínra ébresztő halál. Vizsgáljuk mi, kik szorosan véve minden hitel nélkül is el tudunk lenni, jöllehet az ránk nézve is legnagyobb áldás volna, a dolgot indulatlan hideg vérrel röviden addig is még egyszer, míg az egész dolgot ex asse felvenni alkalmam lesz.

Ha szoros hitel áll fel, akkor csak kis idő leforgása után is jó hypothekára három, legfeljebb négygyel száztul elég pénzt kapni; a min senki nem kételkedik, kinek e részben csak legkisebb tapasztalása van is.

Már ha hárommal, de tegyük fel négygyel lehetne kapni elég pénzt: vajon nem volna-e annak némi kis haszna a nagy birtokosakra nézve?

Ezek ugyanis vagy sequestrum-alattiak, vagy ahoz közelítők, vagy rendes gazdák. Ha sequestrum-alattiak, vagy ahoz közelítők, akkor tökéletesen igaz, hogy nemcsak tömérdek nyereségök volna, ha 6, 10, 20 s a t. percent helyett 3-mal, 4-gyel kapnák 100-át, sőt az is bizonyos, hogy magokat sequestrum alul rövid idő alatt, s minden becsülettel megint felszabadíthatnák, vagy azt végkép el is

kerülhetnék. Ha pedig rendes gazdák, akkor könnyebben fizetnék adósságikat, vagy legalább kevesebb gonddal azok kamatit; jószágik után pedig, minthogy azok olcsóbb tőkékkel lennének életbe hozva s mozgásban tartva, sokkal nagyobb nyereséget aratnának mint ma.

Ki most 4 millió pengő forint adósság után törvényes hatót ad, legszerencsésb esetben, ha t. i. senki fel nem mondja tőkéjét, esztendei 240 ezer kamatot fizet; az új rend szerint pedig csak négygyel számlálván is, 160 ezret fizetne, s így esztendei nyereség 80 ezer forint lenne, a mi négygyel számlálva 2 milliónak kamatja, úgy hogy a valóságos nyereség 2 millió pengő volna. Már ezen szembetűnő hasznot valjon mily okoskodás, mily sophisma zavarhatja kárrá, szeretném tudni?

De hát a kisbirtokosoknak nem volna-e éppen oly hasznos, ha 3-al, 4-el kaphatnának pénzt? Rájok nézve a haszon még nagyobb lenne. Most legtöbb jószágaik, eszközölő tőke hija miatt — mert nagy áldozatokra nem oly képesek, mint a tehetősb birtokosak — koránt sincsenek kifejtve azon nyereségi lépcsőre, melyre természeti mibenlétök miatt könnyen emeltethetnének.

A szorgalom ezáltal felette csökken, és sem a privát, sem a nemzeti tőke soha sem nevelkedhetik s nőhet azon nagyságra, melynél fogva Britannia s más országok virágzanak, s melynek nevelésére minden gazdának, minden hazafinak törekedni kellene.

Azon osztály pedig, mely kamatra akarja adni pénzét, mai systemánk következtében még boldogtalanabb. Törvényes kamat most igaz 6, s akkor maga-magátul — mert ilyest semmi törvény nem határozhat — 4-re, 3-ra szállna le; de mennyivel volna gyorsabb a pénzforgás, s mennyivel nagyobb a bátorság! S erre vigyázzunk! Azon gazda, ki most sok fáradozás után teszem 50 ezer forintot tud félre tenni s így kamatra adni, a mi után esztendei 3000-et húz, akkor midőn egészen új élet buzogna az ország ereiben, szint azon idő alatt 100 ezret gazdálkodnék, s négyszáztulival számlálván 4 ezret húzna. Ehez egyébiránt az is járulna, hogy midőn most három ezrét se pontosan, se bizonyosan nem kapja, akkor négy ezrét pontosan és bizonyosan kapná; s ezek felett 50 ezer helyett 100 ezerrel bírna, a mi nagy különbség, kivált a közönségre nézve; s ugyanezen

okból: hol a kamati láb alacsony, ott mindenki, vagy mezei gazdaság, vagy manufactura, vagy kereskedés által törekedik tőkáját magasb kamatra emelni, a mi által a közindustria hathatósan ébred: midőn azonban ott, hol a kamati láb magas, a kölcsönző semmit sem téve, fél álomban húzza 6 percentjét, s egész munkája, a mit a közönségért végbevisz, kamatinak olvasására szorul — — ha t. i. azok rendesen fizettetnek; ha pedig nem, minden idejét s talentumát — a helyett, hogy a hazáért fáradna — pöreinek vitelére fordítani, s azt, a mit már acquirált, még egyszer, s tán nehezebben reacquirálni kénytelen; a mezei gazda, gyárnok s kereskedő pedig csak nyomorult kis körben meri tárgyait üzni, mert a *drága tőke* után csak kicsi lehet a nyereség; azonban ez még semmi, hanem mert a *bizonytalan tőke* után — minthogy akkor mondják azt fel egy hitelnélküli országban, mikor legjobban kell — a nyereség szinte lehetetlen, az elbukás pedig szinte bizonyos.

Most a hitel nálunk valósággal semmi egyéb, mint egy bosszantó gúny; mert általányosan véve csak annak van hitele, kinek az szorosán nem kell, s éppen annak nincs, kinek rá legnagyobb szüksége van; minek következtében — s ezt kész vagyok megmutatni — hazánk sok résziben egy határ, pénz hija miatt, nem virágozhatik, midőn a szomszéd határban, megint hitel hija miatt, kamatlanul fekszik a pénz.

Ha ezeket látja a részrehajlatlan gondolkozó, s kénytelen tanuja lenni a sokaság makacs ragaszkodásának oly systemához, mely nemcsak az által tartja lebilincszve a közszorgalmat, hogy annyi pénz vesztéssel forgáson kívül — a mit bizonyosan tudok — hanem legfőképp a honiak, sőt néha a legközelebbi szomszédok egymás-ellenti bizodalmatlanságok által, mely szerint a pénzes kamatban szűkölködik, a földbirtokos pedig pénz nélkül synylódik; s így a pénz is hever, a gazdaság is hever, az ember is hever, a közjó is hever és minden hever — — — s így élet helyett halál fekszik az anyaföld színén — — —; ha mindezeket kénytelen tanubizonyítani a gondolkozó, akkor valóban keserű érzése szánakozásra gerjedend, s a nagy példa szerint, minden további okoskodással felhagyván, az egekbe kiáltni hajlandó: „Uram, bocsáss meg nekik, mert valóban nem tudják mit cselekszenek.“

Minden, a mi a pénz keringését hátráltatja, mind egyesekre, mind a közönségre nézve felette káros; hát még az, mi a pénzt a circulatióból ki is rekeszti? S valjon mi hátráltathatja s rekesztheti azt ki hathatósabban, mint a bizodalmatlanság, a veszély — — — t. i. a hitel hija? Csak az egészséges, el nem fásult belátásnál fogva, kérem az olvasót, gondolja e mondottakat át; s lehetetlen, hogy ne ébredjen benne fel a legforróbb kívánság: „Szállna valahára már egyszer hazánkra is a mindent felelevenítő bizodalom áldása!” A kuruczok idejében — gloriosae memoriae — a pénznek nagyobb része el volt ásva; most ugyan ki van húzva megint egy része a földből, de közünk maradt kuruczi systemánk még nem bátorítá az egészet napvilágra. Ezen ne kételkedjünk!

A hitelt gátolni nem egyéb, mint egy test ereit megakasztani; s ezen utolsó valjon a test mily részének lehetne hasznos? Egynek sem! Sinylődés elmulthatlan következése s végkép gutaütés.

És ha nem akarunk a hazai anteactákban elsülyedni, Verbőczyben s az Anonymus Notariusban elfuladni, hanem factumokat, csak élő factumokat tekintni: nem fogjuk tagadhatni, hogy nincs Európában egy ország is, hol oly nyomorult lábon állna a pénz dolga, t. i. hol annyi nagy- és kis-földbirtokos nyakig volna adósságban, mint nálunk. Ennek valjon mi lehet oka? Vagy a múlt idők viszontagsági, vagy nagy- és kisbirtokosink pénzkörülti gyávasága, vagy politikai összeköttetésünk, vagy pénzbeli systemánk. Ezen négy okra szoríthatni csak az élő, nyilván szóló factumot.

Az idők csete? Azt közösen vittük minden nemzetekkel. Igaz ugyan, hogy a nagyobb rész adóssággal vette át jószágát, s bár annak terhét könnyen birta is eleinte — mert a franczia háború-alatti idők sok jövedelmet nyújtának — azok súlya egy rögtön változás által végkép türhetetlen lőn; a pénz szűkült, s csak az által is drágult; fel kelle hagyni javításokkal, bucsut venni fényes élettől s a t.: de ez szinte mindenütt úgy volt, s még sem rontá meg annyira az adósokat mint nálunk, kiknek segítségére — — — — — midőn a capitalisták^t lesujtá — még véletlenül a devalvatio is járult, mely egy jó időre hosszabbítá az adósok siralomházi napjaikat. Az idők csete ellen

tehát a magyar földbirtokos-adósoknak panaszkodni nem lehet, mert az minden nemzetbeliek ellen visszás volt, s rájuk nézve, mint mondtam, a devaluatio által némileg javított.

Tehát földbirtokosink pénz-körüli gyávasága okozza-e annyi sequestrumaink létét? Azt sem állíthatni; mert ámbár van köztünk sok, kinek szótárában ezen rövid szó: „rend“ nem találtatik fel, — a milyen egyébiránt mindenütt van — azért még sem mondhatni, hogy hazánk takarékos, józan s értelmes gazdáiban általányosan szűkölködnék, kik nem iparkodnának minden módon sajátikkal rendben lenni; sőt azt lehet állítani, szinte sehol sem élnek a földbirtokosok, keveset kivéve, idomlag *roppant jószágikhoz képest* oly kevés valódi luxussal, mint nálunk — — minthogy felette kevés külföldivel élnek, a hazában szinte semmi drága nem készül, és sokak előtt az életnek szinte legtöbb kellemei még név után is alig ismért dolgok. Igaztalanság volna tehát — ámbár némi kis igaz is lehet benne — oly számos földbirtokosink pénzbeli hajótörését általányosan személyi ségöknek tulajdonítani; általányosan véve mondom, mert néhány — tagadhatlan — csakugyan maga volt „birtoka rontója, s léte gyilkolója.“

Vagy politikai összeköttetésünk sujtá le a nagybirtokost? Ez — mondjuk ki himezés nélkül — azon ok, melyet a nagy publicum supponál, *nagy szerencsétlenségünkre!* Nagy szerencsétlenségünkre, mondom, s még százszor szeretném mondani, mert ezen fallacia — melyet Bentham, ha ismerné nyomorult előítéletink-közti sinlődésünket, argumentum pigritiaenak nevezne — mert ezen fallacia mindenkor másban keresteti velünk a hibát, mely teljes meggyőződéseim szerint, valóban legnagyobbbrészent csak magunkban fekszik! „A vám, a harminczad“ azon örök topus és asylum, mely a restségnek, tudatlanságnak s ezen nemes házaspár szép ivadékának, t. i. a rosszakaratnak, minden alkalomnál bujósdi ajtóul szolgál. Nagy veszteség, nagy akadály igaz — — — de más részről semmit sem adózni, az megint mily nyereség. „Indirecte többet adózunk a vám által, mintha directe adóznánk“: így szól sok; de ha az proponáltatnék: „Tehát nyitva legyen a vám, de adózzunk egyenesen — —“, ugyan az tetszenék-e? Pedig valami módon csak kell az országlás terhének viselésében részt venni,

Systemánkban van leginkább a hiba, im ez a dolog philosophiája; s annak hibája abban concentráltatik, hogy hiteli törvényink nem egyenlők az ország minden lakosira, azaz nemes és remtelenre, s hogy többnyire a rossz gazdát legyezik és a jót sujtják.

Mit akarnak azok elérni, kik szünet nélkül a vámmal kelnek elő? Kérdem mit akarnak? „Ők azon nyereséget is zsebeikbe akarják tenni, mely a vám által rovatik le.“ Csak ebben concentráltathatik minden kívánságok, minden aggodalmok! Ők nyerni akarnak tehát. De Magyarországon alig van hely, hol diametraliter, úgy mint ma áll a nap, minden akadály s nehézség mellett 100 után 10-et ne lehetne nyerni *józan investitio* által. Ez bizonyos; sőt némi lapályokon, árokvonás, kiszáritás által a nyereség 100 percent; s még némi helyen hol víz alatt fekvő föld haszonvétesítése holdként csak 10, 12 forintra jönne, több 1000 percentnél. Ha tehát nyereség a fő cél, állítsunk hitelt. Négygyel kapunk elég pénzt, s elocáljuk megint 10, 100, 1000-ért, s az eltörlött vám, de még a kivételi megjutalmaztatás utáni nyereség sem lesz hasonlítható bizonyos nyereségünkhöz. Elég tág a mező befelé, miért mindig kifelé? Megmondom miért: mert az első mód fáradsággal van összekapcsolva, s azon csak az eszes boldogulhat, a második pedig sült galamb, s azon a tudatlan is fénydegélhet.

Ha teszem, valami bányász, egy arany-eret munkálván, bizonyos nagy követ találna útjában, melyet mozdítani nem képes, valjon nem volna-e nagy bohó, ha mindig csak azon nagy köven kalapálna s ott vesztené erejét s idejét el, a helyett, hogy valahára már szerencsését másutt keresné? Éppen így vagyunk mi a vámmal. Igaz, hogy azon kő ott felette kellemetlen, s nem is igen tudom, miért s mily jussal áll ott — — — de, hogy ott áll, az bizonyos, s hogy azt ideig-óráig nem mozdítottuk s hihetőleg oly szaporán meg sem mozdítandjuk helybül, az is bizonyos. Ekép, ha nem akarunk minden igazsággal a bohó bányászok sorába állíttatni, ne kalapáljunk csak mindig ott, s mindnyájan s mindenkor, de keressünk végre más arany-ereket; csudálkozva fogjuk látni, hogy még gazdagabbak is vannak hazánkban, melyeknek munkálásatul semmi kellemetlen nagy kő el nem zár, s melyek annyi kincstül pezsgők, hogy azokat se mi,

se közelebbbrüli utóink sem fogják kimeritni; mert, a hol szinte 1000 négyszegmértöld kerti föld van víz alatt, szinte semmi bel communitiók nincsenek, hol egy dicső folyam, mely a Fekete tengerbe szakad, még úgyszólván nem hajós, hol egy határ sincs még félig is kifejtve, hol a lakosok ifjak s a természet szűz, ott a kincs kimeríthetlen. Csakhogy nem mindig *napnyugot*, de végre *napkelet* legyen eszünkben.

Leszen, ki mind ezt theoriának tartja — ámbár nehéz azt annak tartani, ha látjuk a Hanságot, Körös, Tisza mocsárit s a t., — de a restség találékony, és *pipafüst, vám s nem lehet s nem mehet* közt, könnyen elaltatja dicső gazdájának lélekisméretét; s bár csak magát s magát altathatná el — — de mirígye ragadós, fájdalom! s egy ily sohamozdi könnyebben inficiál ezer elfogultlant, mint ezer józan egy előítéletesdit meggyőzni képes lenne, minthogy a jó szag is kis hatalmu a rossz szaghoz képest, s egy pestises ezrekre ragasztja sirkenetét, midőn viszont ezer épnek egészségi súlya sem elég erős őt kigyógyítani.

„Ugy sem lehet jól eladni mostani természetményinket, s így nagyobb cultura után végkép zsirunkba fuladunk“ — így okoskodnak sokan, s rabulistikai fogásink által magokat és másokat mystificálván, a vámot — — — mindig csak a vámot — ha egyenesen nem mondják is ki — állítják azon oknak, mely minden lehető szorgalmat elgázol.

Messze vagyok a mostani vámkörülti systema helybehagyásátul, sőt annak létét, mind gazdasági mind politikai tekintetben, a lehető legkárosb észszüleménynek tartom; mert minden, a mi Magyarországot gyengíti, vagy idegenek sorába állítja, s erre vigyázzunk — az az austriai házat is kénytelen gyengíteni s tőle a népeket elidegeníteni; ez pedig sem urunkra, sem a nagy közönségre nézve hasznos valóban nem lehet, a mit hű jobbagyi érzelemmel állítani bátor vagyok; de más részről azt sem akarom felejtetni: hogy valaminthogy mi földesurak sem vagyunk mindig képesek uradalminknak legkárosb gazdasági módját, akármily szembetűnő legyen is az, rögtön javítani, s a leghelyesebb s igazságosabb regulatiókat sem vihetjük ki könnyen és sokszori kinszerítés nélkül: úgy azon vámot, mely minket, úgy

szólván, az austriai monarchiából kizár, sem lehet márul holnapra eltörülni, hanem azt csak fejedelem s jobbágyközti atyai s fiui minden oldalú értekezés és határozás, mely a nagy és complicált erőmű kerekébe sehol nem ütközik, dönthetendi el kirekesztőleg. Nem mondom tehát azért, hogy annak ingatlan lábra tételét, leszállítását, sőt tökéletes eltörlését minden módon ne sürgessük, mert urunk valódi hatalmát s honunk jobb létét tehetségünk szerint nevelni, legszentebb tiszttunk; de egyszersmind arra szólítom fel hazámnak azon lakosait, kiknek ereikben nem hidegült tökéletesen még meg a mindent elevenítő honszeretet tüze: „ismerjék meg anyaföldök dicsőségeért, a nemzeti gazdaság valódi kútfejeit!“ Ennek legfőbbike, legbiztosabbja, leggazdagabbja a *belső fogyasztás*. S ezt valjon miért nem tudja, miért nem hiszi a nagyobb rész? Mert megint egy más köz topus, mely mindenütt kong, nem engedi annak közelebbi vizsgálatát, s mely ily formán hangzik p. o.: „Britannia igaz, felette gazdag; de mi gazdagságának oka? Népesedése, fekvés-utáni kereskedése, India, a coloniák.“ — Ezután minden provocatio Angliára, mint régibb példára, levegőbe oszlik hasztalan, sikeretlen. A fallacia pedig abban áll, hogy ez mind nem úgy van, hanem Britanniának *legfőbb szorgalmi rugója* semmi egyéb, mint a *közzabadságból okvetlen, eredő felette nagy belső consumptio*! De ezen falláciát csak kevés veszi észre, mert a közretség nem engedi, hogy a nagyobb rész ily tárgyak körül felvilágosítsa magát, a mihez egy-két hónap, egy-két értekezés nem elég, hanem esztendei szorgalmas előmunkálás kell; a nemtelen emberben mélyen fekvő hiúság pedig gátolja, hogy az igazságtalanok sokadalma ott keresse a számtalan hibák gyökerét, a hol azok valódi fészke van t. i., saját szánakozásra méltó tudatlanságában, s a legvilágosb okoknak sem engedő gögyében.

Itt tátong azon mélység, melynek fenekéből gözölg ki a majd-majd elsülyedendő nemzeti létnek rothadt szaga, s mely mindaddig nemzeti koporsó gyanánt tárva fog állni előttünk, míg azt az önisméret s javulásnak csak jobb emberek által gyakorlott szelleme, az undok önség s törpe alacsonyságfeletti diadalma, a nemzeti dicsőülés és nagyságnak türhetlen szomja, s minden magyarnak rokon szeretete s egyetértése örökre bé nem töltik; s míg az egykori, vagy is

inkább még mostani (!) fenéktelen örvény helyén nem áll fel egy nemzeti oszlop, mely minden oldalu isméretbül, világi tapasztalásbul, előítélet-nélküli józan okoskodásbul, nemesült nemzeti szokásokbul, szóval: mely a valódi honosság s igazi bölcsesség köveibül nem lesz összerakva, s *erény s honszeretet* által elbomolhatlan egybe forrasztva!

Az ember általában nem fárad szívesen, ha sikert nem remél; s ez annyira igaz, hogy nemcsak az előrelátó csügged el hasztalan munka közt, de még a semmit előre nem látó is; mert nem kell világos ok visszaíjesztésre — — — egy távolruli sejdítése az oknélküli fáradozásnak is elég a szorgalmi hév megfagyasztására. S ha ez igaz: könnyen szembetűnik az illetén topusok veszedelme, melyeknek számontuli seregébül csak kettőt hoztam itt elő. Apárul fiura mennek át azok, mint valami eldönthetlen, szent axiomák, melyeket kérdésbe hozni szinte bűn, s melyek nálunk éppen oly szerepet játszanak, mint a néhai lares tutelares csoport, t. i. ezer hamisságokat s még annyi hazugságokat rejtenek. De szembetűnik az is: mily meg nem számítható kárt tesznek hazájoknak, honosíknak azok, kik éretlen kis isméretikkel — mely 100 gradussal áll még a 0 alatt, azaz: százszor rosszabb, mint a semmi, mert ha ez nem használ is, legalább nem árt — kik éretlen kis isméretikkel, mondom, s teoriáik árjával még jobban megerősítik előítéleteikben a könnyen elcsábítható sokaságot; t. i. könnyen, ha az okoskodó azt, se a hibát magában keresésre, se tanulásra, se munkára nem itéli, hanem restségének s hiúságának tömjénezvén, a hibát mindig másokra tolja.

Hány van köztünk, ki valóban szívesen fáradna haszonért az ország határi közt, minden külhatalomtul menten! de nem mer, mert az örök „vade mecum“ t. i. a vám léte s a népesedés, kereskedés, India s coloniák hija-körülتي elfogultság azt képzetében lehetetlenné teszi! És így elég egy rozsdás szójárás minden ébredő szorgalom megsemmisítésére! — — —

Csak ezen most említett zavart ideák némi elrendelésére is pedig mennyi idő kell! Egy élet alig elég; s elcsüggedni kénytelen végkép a legelszántabb is, hogy számnélküli előzményeket kell neki előzményekre halmozni, minekelőtte józanul s meggyőződési hihetőséggel magát a dolgot fejtegetni kezdhetné.

Itt, teszem, elő kellene hozni mind azt, a mi a belső fogyasztásról pro et contra már mondatott; mert akkor világos lenne — mint már rég eldöntött tárgy — hogy sem a népesedés, sem a fekvés, sem India, sem a coloniák nem alkotják Britannia csudálatra méltó gazdagságának legmélyebb talpkövét, hanem hogy azok, az *értelmi súly*, ebből szükségkép folyó *közszabadság* — mert az mindenkinek használ — s ezekből megint elmulhatlanul fakadó *bátorlét, szorgalom, gazdagság*, s mind ezekből bizonyosan eredő *roppant belső consumptio* örök alapon csak mint superaedificatumok állanak, s a britt nagyságnak nem sarkalatos, de csak közbevetett eszközei s okai.

De ennek megmutatására egész bibliothekákat kellene írni, a mi egyébiránt nem szükséges, mert más nyelvekben azok már rég megvannak, s ekép nem az írás hija teszi e részben az éretlen ideák árlját, de az olvasás s tudomány hija!!! azaz nem a kül ok, melyre mindent tolni akar sok, de a bel ok, mely sokban rejtezik.

Azonban még ennek megmutatásával sem lehetne kezdeni a logikai rendet, mert köztünk sokan, tán legtöbben, még Britannia nagyságát s boldogságát is kérdésbe veszik — a mit két előkelő urainknak csak minapi okoskodása után feltenni tán szabad —; az egyik így: „nincs mit tanulnunk az angoloktól — — — — ennek megmutatása azonban hosszas lenne, de már sajtó alatt van egy könyv, mely diplomatie kifejti, hogy a magyar alkotmány sokkal tökéletesb, mint az angol, s a magyar civilisatio s boldogság sokkal magasb, mint az angol.“ A másik pedig így: „belőlünk angolokat akarunk csinálni; s valjon ők mik? Kereskedők! Gazdagabbak tán, mint a mieink, megengedem, de viszont annál több köztök a banqueroute, — s így valódilig még a mieinknél alábbiak s a t.“

Már e szerint azt lehetne hinni, hogy annak megmutatása volna tehát első, hogy Britannia nagy és boldog; de korántsem, mert az sincs eldöntve köztünk még: valjon mi a nagyság, mi a boldogság; s így vég nélkül alább-alább kellene szállnunk, míg a rabulistica és subtilitások hazájába sülyednénk, hol a haszonles és önség az igazi kormányzó — — — — — habár néha incognitó vagy álszin alatt uralkodik is; s hol a legvilágosb valóság ködbe és sötétbe burkoltatván, minden, sőt végkép a saját lét is, kérdésbe vétetik.

A mostani tárgy fejtegetésében, sok előtt a logikai rend kezdettől fogva alkalmasint tehát e következők megmutatása volna: hogy az ember valósággal létezik, él és érez! Csak e három *egészen különböző* (!) állítás megmutatására mennyi ész, de főképp mennyi idő kell! — de tegyük fel, hogy mind ez per argumenta a priori et a posteriori diadalmasan meg van mutatva. Jőne most azon megmutatás szükségese, hogy az ember, habár sejdítlén is, mindig előre törekedik, létét javítani iparkodik; de jaj! el van hibázva már a logika, — mert szorosán el kell határozni előbb: mi a megmutatás, mi a szükség, mi az ember, mi a sejdítés, mi az előre s mi a hátra, mi a lét, javítás, ipar s a t.! Megijed a gyengébb inú ember ennyi szükséges, s valóban felette szükséges demonstratiók tajtékzó fekete, veres (?) vagy akár mily színű, de ugyan zavaros tengerén! Azonban tegyük fel: „ez is mind rendben van“ s még élünk, habár hó fedi is főnket, mikor ily s ennyi hasznos vizsgálat már némi kis sikert mutat; jőne most annak megmutatása: hogy a nagyság, a boldogság, legnagyobb általányban véve — mert kivételek vannak — nem relativum, hanem positivum valami, s nem képzelet rajza vagy izlés füstje, hanem az emberi természetben mélyen gyökerezett mineműség, minthogy p. o. jó és bő eledel megkívánása, hideg-előli mentség keresése, háborítlan álom szüksége s a t. nem szenvedelmi tárgyak; s úgy továbbá a gondolkozási ösztön, a bátorlét és szabadság szomszárja, a becsület-utáni vágy, a szerelem, honszeretet érzete s a t. nem a fenéktelen képzelet bábjai, hanem részint az emberi gyarlósághoz kötött szükségek, részint egyenesen az emberi lélek alkotórészei. De mind ezt megint, hogy lehet a rabulistikai sokaság által elfogadtatni, minekelőtte az crisis, vagy legalább analysis alá nem vétetik: hogy valjon mi a nagyság, boldogság, generalitas, kivétel; mi a relativum s positivum, mi a valami, mi a képzelet, rajz, izlés, füst, természet, mineműség s a t.?

Nem akarom tovább úzni keserű gúnyomat, melylyel csak azt szándékozáim mondani, hogy publicumunk általányosan véve tudatlan; s annak következtetésében szinte egy verebet sem tudunk lőni, három, négy az iránt tartott ülés nélkül — — — minthogy az ellen is van némelykor oppositio, hogy $3 \times 7 = 21$, midőn más országokban, hol az oppositiot úgy tartják, mint a beretvát, s eképp azzal csak

elevenre metszenek, de soha fát vele nem vágunk — — — — leg-
óriásibb munkákat is visznek végbe, minden hiábavaló belé kottya-
nás s idővesztés nélkül. De sok csak olyan, mint a kerék-záró: fen-
tartáson, akadályozáson kívül semmi haszna! Nem akarom olvasóm
béketűrését további próbára tenni; de abban koncentrálok fenékok
keresési ideámat, hogy azon okoskodó, ki nem ója magát minden
lehető módon a rabulismus, sophistika és subtilitas veszélyes kelep-
ezéitől, az végre okvetetlenül elsülyed azok örvényibe; kipárollog s
összezsugorul ott a legszebb ész is, s az örök egyszerű természet
minden nyomai kitörültnek! Így jártak a *régiség*, t. i. az emberi gyer-
mekkor bölcsei, kik *visszas* úton keresvén a világ titkait, a lélek hal-
hatatlanságát s a t. ezernyi fallaciák közt — — — kakassá definiál-
ták az embert, s a szegény babra, mintha az lelkünkkel közvetlen
összekötésben lenne, anathemát kiáltának.

A túlság, túlállitás, túlbölcsesség, szóval minden, a mi túl megyen
a józan határon, szédítő labirinthba vezeti a gyarló embert; s azért
boldogak, kik, mint a természet fia, sejdítlén igazolják lépésiket élő
effectusok után, s kik úgy intézik cselekedetiket, mint ő, ki kerüli a
tűzet, mert ég, habár nem tudja is miért ég, keresi a jobbletet, ámbár
nem analysálja, mi a jobb-lét s a t.

S im ez Verulami Baconnak inductiva methodusa, melyről,
mint egy igen híres szerző állítja, csevegni most legnagyobb divat,
hanem annak essentiáját kimutatni felette kevés volna képes, ha
egyenesen annak definitiójára szoríttatnék. Sejdítlén él azzal a termé-
szet fia; s ez oka, hogy a tanulatlan általányosan véve s iránylag
sokkal józanabb eszü s cselekvényü, mint a fél tanult s tudákos és
e természeti ösztön rendes systemáját Isten önté emberi kebelbe az
emberiség hasznára! Lásd olvasó s tanuld — — Verulami Bacon
munkáját „Novum Organon Scientiarum.“

Addig is azonban, míg a természetnek ezen kulcsa — s nem
hiszem, hogy sokat mondok, ha az *inductiva methodust* a természet
kulcsának nevezem — ismért dolog lesz a többség előtt, a mihez
hosszú és rendszeres tanulás kell: addig is a sok előtt isméretlen
tárgy fő velejét egy-két vonással, mennyire azt tenni képes vagyok,
itt felvilágosítani kívánom.

Az inductíva methodus az analytikának éppen ellenkezője. Az analysis az okokból következteti az effectusokat, az inductio pedig az effectusok nyomán keresi az okokat. Már miután emberileg szólva, az effectusok érzékenyebbül hatnak az emberi érzékekre, mint az okok, természetes, hogy könnyebben felfoghatja az okoskodó a természet titkaihoz vezető fonál végét ott, hol az világosan mutatkozik, mint ha ott keresné azt mindig, hol az rendszerint bonyolítlan sötétségben rejtezik — — t. i. biztosabban eléri a való kútfejét, ha a dolgok fejtegetésében inkább a bizonyos következtést, mely érzékeire hat, veszi okoskodásinak alapjául, mint ha a bizonytalan ok, mely csak hiedelmiben van, lenne supposituminak basisa.

Az analysis legnagyobb zavarba hozza a fejtegetőt, minthogy sokszor egy rosszul fejtegetett ok következtetésében, a legvilágosb effectusok — mint teszem kín, öröm s több ilyesek is — kérdésbe vétetnek. S ha a régiség bölcsei emberi észszel ki nem gázolható sophismákba zavarkoztak, az csak azon okból történt, mert, mint fentebb mondtam, „visszás úton keresék a világ titkait.“ Minek következtetésében nem annyira sokszori tévedésiken kell bámulnunk, mint inkább az általok annyi nehézségek közt még is feltalált némi igazságokon, a mi lángeszök legbizonyosb tanúja. Az inductió ellenben lépésről-lépésre mindig nagyobb világossággal jutalmazza meg a hiv keresőt, s előre nem látható, mily iszonyatos titkokba fogja még az embert avatni. Az elsőnek szülöttje „a fenéktelen, határtalan metaphysika zavarja“ — a másodiknak gyermekkori okozatja — mert az inductió systemája idom- s iránylag csak gyermekkorú még — „gőz, légsúly s üreg törvényinek már kifejtett s majd-majd kifejtendő felrázó csudái.“ Az első — ha nem igen merész ezen állítás — a theoria compendiuma ; a második a praxis lelke.

Ugy hiszem, isméretes előttünk e következő anekdota : „szabad, borulatlan ég alatt munkála egykor bizonyos csillagász, míg álomba ringatá őt az éjjeli csend. „Menne bé tens úr a házba — így szóla hozzá a marhacsősz — mert megázik.“ De az analyticus nem hitt a természeti inductornak, mert ő az ok szerint, melyet kérde, mely azonban nem felelt — s ez kegyetlen szokása — nem látá a következtést, az esőt ; a csősz pedig nem nézte az okot, de az effectus után ítél,

t. i. barmainak ösztöne után, melyek a záport érezvén, fészerek alá vonultak.“

Legyen ezen kis anekdota s az eddig mondott elég az analysis és inductio-közti különbséget némileg kijelelni; fog. az, habár fejletlen, némi világosságot még is vetni a most kérdésben lévő tárgy illesztésére.

Britannia valódi ereje s boldogsága belső fogyasztáson alapul. Minden termékinek s készítményinek szinte $\frac{3}{4}$ -ét maga fogyasztja el, s csak $\frac{1}{4}$ -e teszi úgy nevezett „világi kereskedését.“ Ez közönségesen elismért igazság; s ránk nézve a szembetűnő, sőt minden érzékünket hathatósan érő effectus. S im markunkban van az inductiva vizsgálat fonala! Lássuk csak:

Valjon miért oly nagy a consumtio Britanniában? Tán mert a népesedés oly nagy? Nem azért; mert teszem Irlandia, hol a népese-
dés idomlag még sokkal nagyobb, korántsem fogyaszt annyit, s 10 millió éjszakamerikai ember sokkal többet fogyaszt, mint teszem 20 millió muszka. Mi a consumtio oka tehát? A lakosok vagyonos léte! minthogy tagadhatlan, hogy a vagyonos mind házra, mind ruhára, mind eleségre s általában mindenre többet költ, mint a vagyontalan. A lakosok vagyonos léte tehát a belső fogyasztás legközelebbi oka. Jő most annak keresése: valjon mi teszi a lakosokat vagyonosakká? Tán geographiai helyzet? Nem az a fő ok; mert teszem Spanyol s Törökország fekvése szint oly kedvező, idomlag még sem oly gazdag, mint Németország, melynek fekvése azokéhoz képest felette mostoha. Mi tehát a közvagyonosság oka? A batorlét, saját birtok, szabadság, törvény-előtti egyenlőség s a t.; ezek s csupán csak ezek ébresztik fel a közszorgalmat, mely a nevelés, sajtószabadság, s t. ef. által józan útmutatást nyerend. — — — —

S im itt van előttünk az általam csak hiányosan rajzolt, de magában felette tökéletes minta, melynek haszonvétele szerencsét hozand hazánkra, visszavetése ellenben gyászlepleget borít.

A belső consumtio az, mely minden ország kifejtésének palladiuma; mert mennél nagyobb a fogyasztás valahol, ott annyival nagyobb az értelmi súly, azaz több ember ébresztetik gondolkozásra, combinatióra, szorgalomra fel s a t., — azaz számosb a politikai lét-

ben résztvevő, s így számos a megelégedett, s ha nem az is, legalább a moderatus ember. Ha pedig ez minden országra nézve áll, valjon mily súlya van még magyar hazánkra nézve, melynek geographiai helyzete oly szerencsétlen, ha nem akarjuk magunkat örökké szép illúziói ittasságban ringatni: hogy rajta — mert a világtul úgy szólván el van szigetelve — szinte semmi egyéb nem segíthet, mint a belső fogyasztás.

Ezt kell tehát emelnünk. De a mondottakból világos, hogy azt egy pusztá parancs által nem eszközölhetni, hanem számos antecedens kívántatik, minckelős az maga magátul helyt foglalhatna. Ezen antecedenseknek legmélyebbike azonban a bátorlét, t. i. hitel.

S ez valjon mikép áll hazánkban? Ha azt mindig csak analýsálni akarjuk, akkor valóban végkép Cretába jutunk martalékul egy Minotaurusnak, minthogy közülünk sok oda is juta már. Vegyük azért az inductiót, s nézzük az effectust, mely megromlott nagy familiák, elpusztult intézetek, számtalan kijátszott kölcsönzők, nyomorúságban élő özvegyek, kinkönyűket siró árvák, disztelen vadonságok, egészségtelen posványok és számtalan ily valóban macbethi szerekből álló vesicaturákként úgy annyira fel fogják nyitni honi zavarinkhoz szokott szemeinket, hogy az, ki ezután sem lát, okvetetlenül kigyógyíthatlan vak.

Ha bizonyos és olcsó a pénz, a mit csak a hitel tehet, könnyű akkor segíteni bukott vagy bukandó nemzetséginken; hamvaikból felállnak megint lazariánusink, életre kapnak a plánta életü kölcsönzők, ismét férjhez mehetnek az özvegyek, s örömben részesülnek az attul annyi idő óta elszokott árvák; vadonságok, posványok pedig vízcsatornákkal vigan átszeldelt kertekké, Dunánk egy rendes folyammá, Budapest egy kikötőhelylyé válnak s a t. s Magyarország végre nem csak de jure — — — hanem de facto is, regnum per se et pro se existens, et independens lesz — — — a törvény értelmében — — —.

A hitel által tehát mindenki nyer, s így az egész! — Azonban ez megint egy nagy fallacia, s annyiak közt enmagamat vagyok kénytelen végre egyen rajta kapni, mert valóban nem mondhatni, hogy a rendes szoros hitel által mindenki nyerne; mert mi lesz a sok pseudo nagy urbul, mi a más pénzével oly szépen és fényesen

élőkből, mi a rabulisták azon nagy seregiből, mely a hosszú pört, tág mezőként, mint a kegyes sorstul nyert sajátot tekintí, mi azon számtalan ügyvédecskékből, kik a régi machina tekervényi közt, annak rozsdáin s penészein rágódnak — — —, mi azon vampyr fajbul, mely hideg vérrel szíja a legmelegebb vért, mi lesz mindezen szégyenekből, vagyis — — *szegényekből*, akartam mondani — — —! Siralmas végök, igaz, örökre el lesz ítélve, s csak úgy fogjuk őket ezentul égettbor-palaczkokban természeti ritkaságtárakban csudálni, mint a világbul tán kitörlött mammoth maradéki is csillagunknak csak egykori zavartabb létét tanubizonyítják.

Fajtájokkal tehát kevesebb lesz, azt már túrnünk kell; hanem legyünk igazságosak. Elég sokáig dulták ők már anyaföldünket, elég sokáig tarták a magyart a törpeség rút bilincsei közt. Viradjon azért valahára már az igazi nagyság, a valódi gazdagság hajnala is; s álljon végképen rabulistika helyibe, mely az ember jusait fonákul gázolja össze, az igazi törvények, t. i. az emberiség jusainak dicső tudománya. S mutassuk végre meg a világnak mi ujjabbak, hogy ha elég gyávák valának annyi régibbink ily alacsony tyrannusok jármi alatt görbedezni s nyomorogni hosszas századokig: haláli lehetők ezentul nem képes regenerált ifjuságunk virágát többé ocsmány hervadásban fogva tartani.

A feladás ez: Hazánkat urunk s földieink dicsőségire minden rendület s bontakozás nélkül magasbra emelni, s mindenkinek sajátját szentnek tartván, lehető legtöbb honosinkat boldogítani!

E feladást azonban soha, soha nem oldjuk fel — s im ez lel-kem legnyilvánosabb szava — mig egyedül vámban, éghajlati mostoha létünkben, néptelenségünkben, tengerpartatlanságunkban s a t., szóval, mig mindig valami másban keressük hátramaradásunk okát, mint éretlenségünkben, kifejlett intelligentiánk parányiségában s az ezekből szükségkép folyó makacs pártolásában egy oly alkotmány-nak, mely a nemzet nagyobb részét szinte minden polgári jusokbul kizárja, s ekép azt, t. i. a nagyobb részt, mind alkotmányunk, mind saját személyink természetes ellenségivé teszi — — — vagy, hogy jobban mondjam „kinszeríti.“

Csak magunkban a hiba, de egyszersmint magunkban is a

feltámadási erő! Ezt más szavakkal, sőt éppen ezen szavakkal, ha jól emlékezem, már számtalanszor mondtam; a mi azonban nem hátráltathat, mert nem időt lopni, de használni akarok, hogy azt mindaddig szünetlen ne mondjam, habár ütnek, nagyon ütnek, sőt agyon ütnek is honosim, míg az, régibb nemzetek életrajzinak vizsgálata után, előttek axiomakép nem tűnik fel.

A nemzet nagysága, boldogsága mindig csak magában a nemzetben rejtezik, s a hol már nemzet van, ott annak belső kifejtése mindennek sarkalata; hol pedig még nemzet nincs, s csak egy kis része privilegiált, nagy része pedig még pór nép, ott legis-legelső a nemzetiség, t. i. „minden lakosnak az emberiség közös jusaiban juttatása, azaz mindenkinek politikai léte.”

Ez utolsót pedig eszközteni, s úgy — mert ez a feladás — hogy mind urunk, mind nemzetünk hatalma nagyobbodjék, mind a most valamit bírók semmi concessiókra ne szoríttassanak, sőt nyerjenek, mind a most semmit sem bírók megnyugasztassanak; s ekép egy józan s csendes reformatio közt honunk tág mezején, ne a véres belháboru, de a hazai béke szent zászlója lobogjon; mind ezt eszközteni, teljes meggyőződéseim szerint semmi más mód nem lehet, mint ha Magyarországot minden körülményi, egybeköttetési s mibenléte közt úgy tekintjük, mint az ma áll, és se a vám, harminczad, só s a t. körül kirekesztőleg nem fárasztjuk eszünket, ki nem merítjük erőnket; se hasztalan lamentatiókat nem intonálunk, hogy nincs tengerünk, nincs elég népünk, nincs Indiánk, nincs coloniánk, nincs pénzünk — — — — — s nincs egyéb számnélkülünk, s tán némi igazzal; hanem férjfiassal elszánással magunkban azt esküszük: hogy Magyarországnak, minden mesterkélt akadályai s természeti viszontagsági mellett, sőt ellenire is, *nagynak lenni, vagy minékünk vesznünk kell!*

Ily keserves dilemma azonban korántsem foglalhat e tárgy körül helyt; mert nincs arrul kérdés — pedig szinte kár, mivel egészen elveszti a melpomenei effectust — hogy sirunkon emelkedjék fel a magyar nagyság, de abban concentráltatik az egész felette prosai dolog: hogy országunk nagysága, t. i. a tökéletesen elrendelt honi mechanika, mint: számos hid, egy mocsár sem, számos gőzhajó,

egy korlátlan víz sem, sok színház, egy kóborló társaság sem s a t., leginkább pedig a nagy tökélyre fejlett nemzeti erkölcsiség, mint: számos vagyonos, s egy ügyefogyott sem, számnélküli tanult, s egy tanulatlan sem, minden számontűli hazafi, s egyetlenegy korcs sem s a t., s ekép országunk valódi nagysága, erőtül s terméstül pezsgő jószáginkon, s aranytúl s hypothekált bankóktul repedező ládáinkon álljon mozdulatlan, háborítlan.

Ezt is pedig csak azért látja sok máskép, mert hiuság sugtában, mint egy magasb hatalom csak feszült óhajtság s erős kívánság által akarja előmozdítani a világi s így hazai dolgokat, melyek azonban csak eszünknek, csak combinatióknak, csak fáradozásinknak, s ezen utolsóktul örök bérben tartott miniszternek, t. i. csak a pénznek szoktak engedni. — — — Legyünk tehát mindnyájan gazdagok, ha nem magunkért is, de anyaföldünk egykori elmulhatlan fénye kedviért; s ne akarjunk emberi gyarlóságot gúnynyal kijátszó magasságra lépni, nehogy mint a megbukott angyal, mi is iránylag ki legyünk rekesztve mostani éden-kertünkbul, t. i. az élet kellemibül; s viszont bezárva a tudatlanság, gőg és szegénység puffasztó barlangjába.

Gazdagok pedig mindnyájan *lehetünk*, ha szoros hitelt állítunk.

Ennyit nyom előttem a hitel. Azonban — s erre figyelmezzünk — *nem úgy mint az magában áll; de azon kapocs által, melyben az a többi fentebb említett törvényekkel összekötve van.*

Systemám felállításában, mely a nagy rész polgárosítását czélozza, nem a vak véletlen választatá velem éppen a hitelt 1-ső törvénynek, a mit sokan tudom gondolnak, minthogy annyira hatnak az előhozott törvények egymásra, hogy effectusokra nézve alig különböztethetni, melyik első, melyik második; de én a bátorlétet legelső emberi szükségnek tartom, s kivált ott, hol a még szolgaságban lévő nagyobb rész, az önkény s visszaélések csúfjai közt, úgy kénytelen mindennapi bátorságaért aggódni, mint a hajótörést szenvedett minden szükségít felejtí, s a tajtékzó habok közt csak partért, csak mentségért ví!

Nemcsak a mechanikai hitelt, de az azzal szoros összeköttetésben lévő erkölcsit is értem!

Állítsunk-e tehát fel mindezek után hitelt? Mit mond a majoritás? Tudja az élő Isten! De én azt vagyok kénytelen feltenni, ha systemámat elő akarom adni, hogy a nagyobb rész így szól: „Állíttassék fel tehát szoros hitel.“

Mire én viszont az felelem: „Hála Isten!“ De szoros hitel, és olyan, mint helyzetünkben szükséges, soha nem állhat fel valódi sikerrel, míg a javasolt második törvény fel nem áll, t. i. míg nincs eltörölve — az

aviticitas.

„Már ezt bizony nem látjuk át, miért ne lehetne hiteli törvényinket javítani az aviticitas eltörlése nélkül.“ Ily módon fog harsogni soknak közelebbi állításom-szülte közmegjegyzése. A minnek felvilágosítására — midőn legtávolabbrul sem akarom kérdésbe venni megjegyzések fő velejét, minthogy az, a mit nem látnak át, a sokkal nagyobb rész, mint az, a mit átlátnak — csak arra szorítandom vizsgálatomat: „valjon a mondottat miért nem látják át.“ Tekintsük:

Ők egyedül a kül-kereskedés híjának tulajdonítják mezei gazdaságunk általányosan tapasztalt nyomoru létét. És im ezen bal hiedelem valódi oka e tárgykörülتي átnem-látásoknak. Nem mernek ők ennek következtetésében, ha elég tehetségök volna is, jószágíkon oly javításokat tenni, vagy oly egyesületekre lépni, melyek által a honi termesztmények mennyisége hathatósan szaporíttatnék, s keserű örömmel, de mégis örömmel látják az ország nagy részének cultiválatlan vagy vízalatti létét — — mert ha azon is teremne gabna: „oh Isten mily olcsó lenne még akkor a búza!“ Ezen hiedelemnek pedig megint az a szülöttje, hogy nem is jut eszökbe, hogy magoknak t. i. a termesztköknek volna legnagyobb szükségök hitelre; mely két adat után azon fallacia bukik elő, hogy a hitel csak a kereskedelemre szükséges; és így függ össze számtalan fallaciának, minden honi ipart lebilincsező szerencsétlen láncza!

Mezei gazdaságunk alacsony létét a bel kereskedelem, t. i. a belfogyasztás híja okozza legfőképp! Itt fekszik a dolog sarka!

És ezen, mint már rég eldöntött, s kérdésbe szinte csak tölönni hozott talpigazság, valjon hová vezet? Egyenesen arra, hogy, ha

nemesb okbul nem is, legalább hasznunkért adjunk a legnagyobb résznek politikai létet; mert az által határtalanul több lesz a jól élő, sokat költő — t. i. nagyobb a belső fogyasztás, elevenebb a belkereskedés, s így mód nélkül nagyobb jószágink s egyéb intézetink jövedelme, ha nota bene, azokat minden módon instruáljuk.

De valjon, hogy fogjuk azokat instruálni nagy, olcsó, könnyen fel nem mondandó s hihetőleg számos esztendőkre kezeinkre bízott tőkék nélkül?

Bankot állítanak, mely minden tőkét a kereskedéstől elvon; minthogy szaporább ujságok után, meleg kályha mellett, minden veríték nélkül is, nyerhetni milliókat. Bankot javaslanak, melyben *szinte 6 hónapra* (!) oda állított gyapjura, búzára, kecskebőrre s a t. pénzt kaphatni. — — —

Rossz-e, jó-e ily bank, most nem akarom vizsgálni; csak annyit mondok róla, hogy az, egy egész országra nézve, ugyancsak gyáva egy surrogatum minden esetre. Ugyan ezért száj-elvonulva, gyomorcsipkedve, sőt végvonagolva is sínlik utána a nagy közönség, s csak az nyer rajta, ki feltalálta s árulgatja! Nem ily nyomorult gyógyszer-kivántatnak egy ország felelevenítésére; valóban nem; hanem olyasok, melyek a hon minden ereibe lövelik az életet. A *termesztőkön kell segíteni*; s azért nekünk földbirtokosoknak kell mindennek előtt pénz, mert csak mi, és nem más fogja, teszem, fejdelmünk s nemzetünknek meghódítani s birtokába juttatni azon új királyságot, mely *szinte* 1000 négyszeg mérföldnyi legjobb föld, és se török, se muszka kézben nincs, ki azt tartaná, hanem részint mindig vízalatt, részint úgy szólván minden esztendei kiöntések átka alatt tespedvén, hazánk közepében szemünk előtt fekszik, — s nemcsak nem védelmezné magát, sőt engedelmeskedő készségét kelet felé iparkodása által eléggé bizonyítja; s minekünk úgy szólván semmi egyéb dolgunk vele, mint a kész kincset — midőn annak felszedése milliói embert hoz mozgásba s boldogít — egyenesen csüreinkebe takarítunk. Egy csepp kiontott vér sem kell az új királyság elfoglalására, mi a dolgot a régi emze tek előtt tán elkeserítette volna, megengedem, mert azok csak vérrel kívántak szerezni, ha jól mondják; de nem hiszem, hogy ez kedvetlen lenne mi előttünk regenerált vagy inkább regenerálandó

magyarok előtt, kik vérünket, nem mások sajátját támadva meg, hanem csak becsületünk, urunk s hazánk védelmére vagyunk készek kiontni. Nem fogja továbbá senki, hanem csak mi, Dunánkat európai csatornává tenni, mely által Budapest rendes kikötőhelylyé válnék, és számtalan ilyest, a mit *nemzeti tárgynak* némileg nevezni szabad volna, senki nem fog soha felállítani, — s csak egy egészségtelen, mocsáros, vagy kellemetlen poros ország maradand bizonynyal honunk nagyobb része mindaddig, míg tán megint visszatér az ott már valaha dühösködött tengeri ár, ha rajta mi nem segítünk.

Nekünk természetőknek kell tehát szoros hitel; mert csak az által kaphatunk „nagy, olcsó, könnyen fel nem mondandó és számos esztendőre kezeinkre bízott tőkéket.”

„Állítsunk tehát ránk nézve is szoros hitelt.” „Felségesen! De hogy állíthatunk szoros hitelt, ha nincs tulajdonunk, mert mit adunk hypothekául?” „Nincs tulajdonunk nekünk földbirtokosoknak? ez megint micsoda ujság!” „Tüstént megmondom”: Az *enyimnek és saját-nak* ideája az, hogy azzal minden lehetővé tehessek; de jószágimmal nem tehetek mindent, a mit akarok, s így nincs enyim, t. i. nincs sajátom, tulajdonom; s én azon nagy becsületért, hogy a sz. koronának része — — — — — vagyok — tulajdonos viszont nem vagyok, hanem csak haszonélő — usufructarius —. S im ez a legfőbb bökkenő, mely mind a kormányra, mind az országra nézve kimondhatatlan káros, mert a közszegénységnek egy fő oka, s vigyázzunk miért:

Az inductiva methodus, t. i. az eddig tapasztalt mindenkorí s mindenütti effectusok nyilván azt bizonyítják, hogy caeteris paribus a tulajdon mindig jobban műveltetett s conserváltatott, mint az idegen. Ezt minden további hasztalan szőrszálhasogatás nélkül sarkalatul vehetjük, mert az érzékinkre mindennap erősen ható effectus. Már ha ez áll, akkor az is tagadhatlan, hogy azon számtalan lépcsők magasb vagy alacsonyabb léte, melyek a proprietás és ususfructus közt vannak, határozza el — ha ez közönséges figyelmünket ki játszsza is — a művelés s conservatiói szomjnak s irányzatnak több vagy kevesebb létét; vagy más szavakkal: annál gondosabban műveltetik s tartatlik valami, akármilyen is — és itt a caeteris paribus-t még egyszer említem —

minél nagyobbban viseli magában az a tulajdonnak, a sajátnak természetét; s viszont annyiival kevésb gond van rá, mind utánjárásra, mind beesben tartásra nézve, minél bitangabb az, vagy bitangabb szagú.

Magyarországban pedig csak a legkisebb résznek van tulajdona; s ekép a legtöbb birtok, az aviticumtul lefelé a kamarai, örök hagyományi — fundationalis — püspöki, apátsági jószágokon keresztül, a szántóvetőnek rövid időre, sőt esztendőről-esztendőre kiadott censualis vagy taksás földeig, kisebb vagy nagyobb mértékben, általában véve, ha csalni nem akarjuk magunkat, semmi egyéb, mint bitang, vagy bitangabb!

Mind ez olyas valami, a mit kérdésbe nem vehetni, ha a valót tagadni nem akarjuk; miből az foly, hogy az aviticitást, ha legkisebbé sem volna is a hitel felállíthatása útjában, egyedül magáért tüstént el kellene törölni, mint egy oly észszüleményt, melynél károsabbat szorgalom-elfojtásra ugyan egy könnyen nem lehetne nemzeni s világra hozni; s hogy ekép annál szaporábban ketté kell törni bilincseit, minthogy az nem csak legkegyetlenebb szorgalomhervasztó, de a mindent elevenítő hiteli systemának legfojtékonyabb gátja is!

Eltörletése, ha semmi más legkisebbel összeköttetésben nem volna is, elég nagy nyereség lenne már; mert az ország általányosan véve s lassanként oly nagy szeretettel és szorgalommal műveltetnék, a milylyel minden tulajdon szokott műveltetni; midőn most legnagyobb része oly kevés aggódással s utánlátással munkáltatik, mint a mennyivel megint a bitang szokott munkáltatni. S ekép lassanként a köz hazai munkának következése, mely az egyedüli nemzeti gazdagság, a helyett hogy most szinte mozdulatlan, úgy áll, mit teszem 4, lassanként 6-ra, 8-ra s a t. emelkednék, s éppen azon idomzatban a fejdelem hatalma is; mert az szoros kapcsolatban áll, mint fentebb érintők, a nemzet gazdaságával, t. i. adó s védő tehetségével. De nevednék minden földbirtokos haszna is, mert ha teszem, a nemzeti tőke több munka után 100 millióval nőne, természetes, hogy diametraliter véve, az 1 millióval gazdagodnék, ki Magyarország 100-ik részét bírná.

Azon földbirtokos vagy kormány, mely, az aviticitás eltörlését gátolná, magának lenne legnagyobb ellensége, mert egy pusztá ideának,

mely inkább a heraldikába, mint a 19-ik századba illő, feláldozná a legközelebb hasznot, s úgy szólván egy egyszerű ládát, melyben sok arany van, adna egy szépen megaranyozottért, melyben azonban semmi sincs. De így cselekedni se kormánynak, se nemzeti főnek nem szabad, mert ők nem csak magokéi, de főkép a közönségéi, a hazáéi.

Azonban hagyjuk ezt most, mert ezen okoskodásnak két felette divergens és messzeható ága van, s térjünk vissza a hitelre; úgy hogy practice lássuk: miért kell hypothekául ingatlan tulajdon a producenseket tekintve?

Tegyük fel, hogy újabb rendelkezéseknél fogva, vagy akármily egyéb okból is, melyek szerint mi azt gondoljuk vagy inkább képzeljük, tökéletesen el vannak rendelve hiteli törvényink, a külföld is ezt hiszi, és a világot azon hír keresztülfutá már, hogy megszűnt valahára Magyarországon a régi hiteli zavar, s annak helyébe egy szoros és szapora hiteli rend állt fel; nem kételkedem: kül- és bel-földről mindünnen tüstént tételnének előlépések kölcsönadásra, sőt erről bizonyos vagyok; mert Magyarországon a föld még sokkal szűzebb lévén, mint Európának szinte minden más részében, 100,000 forinttal, teszem például, több nyereséget állíthatni elő, mint éppen annyi pénzzel Saxoniában, Hollandiában s a t., s ekép pénzért nálunk többet is adhatni, mint másutt; minek természetes következtetésében a kamati láb is magasb. Már hol a bátorság egyenlő, s a kamat magasb, ott végre egy fillérig összegördül azon summa pénz, melyet ott a szorgalmi szükség kamatozva elbír, ezen ne kételkedjünk; mert a pénz ellenállhatlanul mindig oda siet, hol legbátrabban s legmagasabban kamatoz, vagy kamatozni remél.

Felvilágosodik a most mondottakból, mennyire segíthet józan systema egy egész országon! Ha a pénzkörüli bátorság lehető legbiztosb lábra tétetik, helyre üti az némileg a kamat alacsonyosságát; úgy hogy teszem például: több pénz van Hollandiában, ámbár a természetes kamati láb ott felette alacsony, t. i. a felvett pénz-utáni nyereség hihetősége kicsi, mint teszem Mexicóban, jóllehet a természetes kamati láb ott megint felette magas, t. i. a felvett pénz-utáni nyereség hihetősége nagy; pedig semmi egyéb okból: hanem mivel

Hollandiában a pénz-körülti bátorság nagy, Mexicóban pedig kicsi. Már Magyarországon a felvett pénz-utáni nyereség hihetősége felette nagy, mert szinte mindenütt 10, de sok helyen 50, 100 sőt 1000 perczentet is hozna, stantibus rerum circumstantiis; s ekép ha pénzünk s elég pénzünk nincs, azt egyenesen s kirekesztőleg csak pénzkörülti bátortalan létünknek tulajdoníthatjuk, t. i. hogy szoros hitelünk nincs.

A kamati lábat törvény által eligazítani akarni, éppen annyi, s ekép lehetetlen, mint a fekvő jószág jövedelmének maximumát törvény által elhatározni. Földével mindenki annyit nyer, a mennyit nyerni tud, s ekép mindenkinek pénzével is annyit nyerni szabad, a mennyit nyerni képes, minthogy egynek sajátja föld, másiknak sajátja ellenben pénz. S ha ekép a legislatió nem hátráltatja józanul, hogy valaki földjének holdját esztendei 10-ért, 20-ért sőt többért is adja, ha talál olyant, ki azt megfizeti, habár ez azon megbukik is: úgy azt sem hátráltathatja, hogy valaki viszont pénzét 10-ért, 20-ért sőt többért ne adja ki, ha megint olyant talál, ki azt megfizeti.

A pénz kamatját a törvény soha nem határozhatja el; mert az annak engedelmeskedők az által játszszaák ki azt, hogy pénzeiket ki nem adják, az engedetlenek pedig az által, hogy kamatikat még magasbra emelik, mert a hypotheka ingadozó létét az antirationalis törvény még ingadozóbbá teszi; minek következtében éppen a törvény szüli vagy legalább neveli azon bajt, melynek gátolására ki vala gondolva; s ekép káros, mert a pénzt kirekeszti a keringésből; hasztalan, mert senki sem törődik vele; nevetséges, mert effectusa olyan, mint egy a patikában elhibázott gyógyszer következtése, t. i. éppen ellenkező; s végre azon nyomorult törvények sorába való, melyek midőn egyest néha-néha eltapodástul s végpusztulástul megmentenek, a reactionnak örök törvényi szerint minden órában czrek nyomoruságit szülik.

Ha tehát azt akarjuk, hogy elég pénzünk legyen, s azt lehető legalacsonyabb kamatért háborítatlan és sokáig birhassuk is: nem kell még abban is megnyugodnunk, hogy hitelünk oly szoros, szapora és bátor lábra tétessék, mint a milyenen az Austriában, Burkus, Angol s más országokban van, melyeknek hiteli systemája úgy áll a miénkhez — ámbár azokban is van elég zavar és homály — mint május 1-sője deczember 10-ikához, de azon kell aggódunk, hogy sehol az

egész világon — s ennek eszközlése csak magunktól függ — se talál-
jon annyi bátorságot a kölcsönző, mint Magyarorszáiban. Senkinek
sem fogunk annyit használni, mint magunknak, s ekép a nagy közön-
ségnek, mely semmi egyéb, *mint egy számos magunkból összeszerkesz-*
tetett egész.

Ebből megint azt tanulhatni: mily meglepőleg érti rendszerint
félre a sokaság legvalódibb hasznát, s attul fél leginkább, a mi leg-
közelebbbrül eszközli jóllétét, mert a mi systemánk a felállíthatandó-
hoz valódi hasznára nézve úgy áll, mint 1:100-hoz; s még is úgy
látszik, a nagyobb rész a régihez ragaszkodik.

Mostani hiteli systemánk szerint felette bátoratlan hypothekát
adunk; a miből az foly, hogy pénzt általában nem kapunk, vagy ha
kapunk is, azért irgalmatlan kamatokat vagyunk kénytelenek fizetni,
és sokszor egy vigyázatlan jó gondolat, egy pusztá tréfa következé-
sében, mely hitelezőinket felijeszti, éppen akkor szólíttatunk a tőke
visszafizetésére, midőn azt legnehezebben teljesíthetjük, a mi egy fő
oka annyi nemzetségink vég elpusztulásának, kiket nota bene ezen
systema által conserválni akarunk, vagy inkább „akarnak“, mert min-
den szerénység mellett, én nem vallom magamat ily mély okoskodók
egyikének. A most javasolt systema szerint ellenben lehető legbátrabb
hypothekát adnánk, a miből megint az foly, hogy pénzt eleget
kapnánk felette olcsón, t. i. 3-mal, 4-gyel, s annak felmondásátul nem
kellene rettegnünk minden hiábavaló szó s éretlen pletyka után, mi
talán jobban conserválná a nemzetségeket, mint a mai antirationalis
szövedék!

Legvalódibb hasznunk tehát azt tanácsolja: „adjunk a hitelezőnek
lehető legtökéletesebb hypothekát, t. i. adjuk az alá ingatlan jószáginkat.“

„Hiszen akkor megmaradunk a régiiben, mert most is intabu-
lálthatja magát a hitelező fekvő jószágra, hol valóban elég bátor-
ság van.“

Igaz bizony! Ezt egészen elfelejtettem, hogy t. i. fekvő jószágra
intabulálhatni! S ekép ha úgy is fennáll már a dolog veleje, annál
jobb, mert így csak a formában kell javítás. Azonban nem teszi-e
ezen szükségkép megkívántató forma a dolog velejét? azt vizsgáljuk:

Képzeljünk magunknak egy hollandust, kinek neve Van-Peng,

s ki sikeres előbbi veszélyes próbák által felettébb megpénzesült, s ámbár még most is űzi tőkéjének egy részével tenger moraji s szélvész-közi nyereség-vadászatát, még is tőkéjének nagyobb része két perczenttel már holland földön fekszik, mint legbátorságosb hypothekán. Hallja most: van egy igen termékeny, de felette műveletlen s nagy részint víz alatt sínylődő ország a Duna folytában, hol a lakosok elég eszesek pénzért felette bátor hypothekát adni, s a hitelezőt minden módon pártolni. Hallja ezen felül, hogy ott a rendes kamatláb 3-ra, 4-re sőt 5-re is elirányozkodott már. Kocsira ül; s midőn útközben, minden gondolatn keresztül egy fő gondolat villog szünetlen, t. i. „jobb az 5 perczent, mint a 2, de 4 is jobb, sőt még 3 is jobb, ha egyenlő a bátorság“, végre elér akármely tiszta- s duna-közi helyre, melyet itt Simaháznak, akármily földesúrhoz, kit megint Simaháznak akarunk nevezni.

Szivesen s magyar vendégszeretéssel fogadja Simaházy vendégét, ki némileg Hollandiában képezvén magát, mert ott is sima, itt is sima, ott is pipa, itt is pipa, igen kellemesen érzi magát. Örömmel teli lebegnek azonban felettök Magyarország s Hollandiának védegnyali; mert hihető, mind a két haza sokat nyer, ha mind a két nemzetbeli azt találja és birandja, a mit keres, s a mire szüksége van t. i. a hollandus jó hypothekát és hármát, négyet, ötöt száztul, a magyar ellenben nagy, olcsó és háborítlan tőkét.

Van-Peng: „Egy millió pengő forintrul szabadon disponálhatok s azok az úr szolgálatjára készek. Azonban nem tudom, mily bátorságot adhat az úr nekem, tessék azt egy kissé felvilágosítani.“

Simaházy: „Nyiltan s őszintén akarok az úrhoz szólni. Atyám után felette sok adósságim maradtak, úgy, hogy a legnagyobb zavarba jönnék, ha passiv capitalisimat felmondanák; s ekép felette szivesen veszem az úrnak egy millióját 5 sőt 6 perczentre át; de jószágimra — melyek három milliónál többet érnek, ámbár mostani időkben rosszul kamatoznak — azt nem merem intabuláltatni, minthogy az anynyira felijeszthetné hitelezőimet, hogy tán mind felmondanák tőkéiket, s én — mert adósságom két millió, de ez legnagyobb titok, s kegyedtet is kérem, ne szóljon Istenért errül egy szót is — az úrnak egy millió mellett is legnagyobb zavarba jöhetnék.“

Van-Peng (félre): Hm! ily sötétben s ily titkok közt manipulálnak itt a dolgok? ez már nem tetszik.“ (Simaházyhoz): „Mit akar tehát az úr hypothekául adni?“

Simaházy: „Van 40 ezer birkám, legalább 300 ezer forintot érő épületim, három nagy s butorozott kastélyom, s ezek felett oda engedem az úrnak 10 esztendőre gyapjumat, huszra gubacsomat s a t., s mind ezt egybekötvén a fundus instructussal, a mi összeleg legalább is másfél milliót ér, — a mire szavamat adhatom, s hogy az csupa acquisitum, a mivel szabadon disponálhatok — mind c., legédesb Van-Peng, im ajánlom az úrnak hypothekául, s e felett ígérem, hogy soha, soha meg nem fogja bánni velem összeköttetését. Egyébiránt szívesen többet is adok hatnál, mert ily kicsinységeken én messze túl vagyok s a t.“

Van-Peng (félre): „Jaj a hosszú út; de bánom, hogy eljöttem!“ (Simaházyhoz): „Nem kételkedem egy cseppet is uraságod becsületes szaván; de mind az, a mit hypothekául ajánl, annyi eseteknek van kitéve, hogy azt valóban nem fogadhatom el. De tudja-e az úr mit? Én két milliórul is disponálhatok s minden adósságít átveszem — — — s ezentul csak egyedül én magam leszek hitelezője. Pénzemet öttel, s ha azt sokalja, négygyel is odaadom, ok nélkül fel nem mondom; de ingatlan jószágot adjon viszont hypothekául.“

Simaházy: „Szívesen, igen szívesen, drága Van-Peng úr!“

Van-Peng: „Ez jól van: de világosítsa most fel az úr, kérem! mily bátorságot ad nekem az úr ingatlan jószága? mennyi annak értéke törvényes becsülés után, s aztán mily szaporán foly pöröm úgy le, hogy a hypotheka birtokába juthassak, ha az úr, vagy ha ezt fel nem akarjuk is tenni, ha az úr successori engem ki akarnának sajátombul játszani s a t.?“

Jő most Simaházy még idegenek iránt is becsületes fiscálisának — a mi elég ritka — e tárgy körüli őszinte vallomása; fiskálisának mondom, mert Simaházy maga nem ért a dologhoz, — és Van-Peng megtudja végkép hiteli törvényinknek részint csiga előmenetelét, t. i. hogy sokszor az első helyen intabulált sem nyúlhat húszt esztendei pörlekedés után a tőkéhez, vagy annak kamatihoz, részint chamaeleoni színét, t. i. hogy sok de patria bene meritis könnyen

elbujhatik a *sequestrum favori* alá, s akkor a hitelezők perök-utáni egész örömük sokszor arra szoríttatik, hogy *egy szál gyertyavilágnál* bámulhatják az adósnak *illuminált palotáját*; részint igazság-elleniségét, t. i., hogy a kamat kamatja minden esetre elvész, s in executionem nem pénz, de önkény által assignált *aequivalens*, s nem ritkán nihil valens mocsár, erdő etc. adatik át; részint levegőbe rakott alapját, t. i., hogy ha átvesz is pénz helyett végkép valami jószágot, abban csak úgy ül, mint a nyúl bátoratlan fekhelyén, mert abból ötlet minden pillanatban kiugrathatja — s főkép *ha nem nemes* — az exequált-nak rokona, szomszédja, minden nemes, vagy a fiscus.

Van-Peng magában erre így okoskodik: „Ezen országnak jó hiteli híre bitorlott reputáció. Meglehet azonban, hogy a *magyarok* gondolkozása vagy képzeletök szerint, hiteli systemájok felette jó; de az én gondolkozásom s meggyőződéseim szerint az felette rossz — — — s ekép minél előbb megint haza sietek.“

De, teszem, ha Van-Peng a 40 ezer birkára s a t. adta legyen pénzének egy részét, valjon nyert volna-e az által Simaházy? Nem hiszem! Hiteli dolgot, kivált természetűre nézve, hosszabb időre kell venni tekintetbe; minek következtében az világlik ki, hogy mind a kölcsönadónak, mind a kölcsönvevőnek valódi haszna annál bizonyosb, minél bátorságosb a kölcsönzött tőkének hypothekája. Mert ha ezen utolsó ingadoz, a hitelező sem hagyja tőkéletes békében az adóst, hanem sokszor minden ok nélkül visszakéri tőkéjét, s im ez rontja meg végkép a legtehetséget is; ha ellenben a hypotheka nem ingadoz, akkor a hitelező is bátran hagyja fekünni tőkéjét, s ez megint az adósra nézve legnagyobb áldás.

Hiteli törvényink, vagy legalább azok alkalmazása — a mi előttem egy, mert az effectus is egy — gyökereiknél vannak már elhibázva, mert az adóst legyezik s a hitelezőt büntetik; s im ebből burjánzik mind azon rossz, a mit e tárgyban naponként vagyunk kénytelenek tanubizonyítani, s melyeknek többek közt egyike az, hogy szinte sehol sincs annyi valóban piócza hitelező, mint nálunk.

Hallom most sokaknak egyszerre felkiáltását: „hiszen a szerző maga magának mond ellent; mert éppen azért legyezi a valóban igen bölcs törvény az adóst, mivel annyi hitelező által pióczáztatik!“

Oh jámbor sokaság! hány esetben jársz czéledhoz legvisszább úton. Tudod-e, miért van köztünk annyi álnok hitelező? Nem azért, hogy a törvény átaljában véve eléggé nem büntetné a hitelezőt, hanem éppen ellenkező okból, t. i. hogy őtet nem pártolja eléggé, s ekép kényteleníttetik maga magának fogni pártját; a miből természet szerint, mint mindenütt, hol a törvény nem eléggé gondoskodik, túlság támad, t. i. az önelégtétel korlátlansága.

Azon felette hibás theoria, mely az adóst legyezni tanácsolja, semmi egyéb, mint egy lány szívtől meglágyított főnek képzelgési rajza, mely szerint a pénzes mindig egy fősvény, kemény, irgalmatlan, vén, nőtlen fukarnak képében jelenik meg, ki pénzt olvasván s virasztván, semmi egyebet nem tesz, mint egy falusi háznép szívvérét s csontvelejét pók gyanánt szivogatja. Midőn azonban bizonyos, s a nagy Istent hívom biznyságul, hogy legalább a magyar földön több a kijátszott, s a lassú, puha s egyoldalú törvény által megrontott hitelező, mint mennyi a megkárosított adós, kit inkább pártol mindenkor a törvény. S ne keverjük össze, mikor hitelezőkről szólunk azon számos Harpagont, ki a törvények hiját úgy is jól tudja helyre ütni, azon számtalan árva, özvegy s becsületes hitelezőkkel, kik — midőn a törvény annyi s oly igen industrialis (!) nagy urainkat pártolja — tűrésen, szenvedésen, nyomorult élesen s végelpusztuláson kívül valóban semmi egyéb kölcsönnel nem élhetnek!

A felgyűjtött vagyon és pénz általányosan véve, egykori munka, szorgalom s takarékoság gyümölcse; s ekép ha kivétel gyanánt néha nem jó úton nyeretett is, a mihez egyébiránt senkinek köze nincs, mert miért nem boszulja azt a törvény? — annak mindenkor és mindenütt közbátorság paizsa alatt kellene lennie. De nálunk ez nincs biztos paizs alatt, sőt bizonyos veszély torkában van, s azért sokszor szinte csaknem józanabb mindent elfecsérteni, mint sokrú lemondani, naprúl-napra nagy gonddal gyűjteni, s végkép takarékosan keresztül élt hosszú esztendőök unalma után azt szemlélni s tapasztalni, hogy egy fényes úr, ki pénzünket szinte kegyelemből vevé fel, azt egy nap alatt elkölti, s nekünk se kamatot se tőkét nem ad vissza; s ha Mathusalem-mel versenyt élni nem tudunk, minden pénzünkhezi jussunk abban áll, hogy azt *tán szerencsésb* maradékinknak, vagy a barátoknak testáljuk! —

A törvény philosophiája: a jót pártolni, a rosszat sújtani; s nincs veszedelmesb, mint ha a törvények politikai tekintetek miatt, majd egynek, majd másnak kedveznek; mert akkor valóban vége minden törvényi szentségnek, mely nélkül az emberi társaság végkép vadállati csordák sorába dül. Ne pártoljon tehát a törvény túl se hitelezőt, se adóst; de pártoljon mindenkit egyenlőn.

A végrehajtó hatalom philosophiája pedig: szorosan a törvény parancsát teljesíteni s teljesíttetni; s nincs megint veszedelmesb, mint midőn a végrehajtó kénye szerint magyarázgatja a törvényeket; mert akkor ezen utolsók megszűnnek törvények lenni, s egyenest gúny s nevetségi tárgyak alacsony helyére süllyednek. Ne fejtegettessék tehát a törvény, de szórul-szóra hajtassék végre.

E két oszlopon álló alkotmányi compendium philosophiája végre: a becsületes, állhatatos, józan eszű fáradozást — a mi valódi polgárerény (virtus civica) — minden módon jutalmazni; mert a részt, fonákot, tompa eszűt pártolni valóban nem egyéb, mint a rossz tanulót eminensek sorába emelni, a jó tanulót ellenben 3-ik classisba taszítani le. Legyen azért az érdem pártolva, de ne az érdemtelenség.

Hiteli systemánk azonban mind ezeknek éppen ellenkezőjét, s így se az egyesekre hasznót, se az egészre áldást nem hozhat, mint azt a mindennapi tapasztalás eléggé bizonyítja.

Most a legbecsületesb hitelező sem tudja, teljes bátorsággal hová tegye pénzét, városi hypothekán kívül, a mi valóban ki nem mondható szégyent hárít az egész nemességre. A városoknak pedig nem mindig kell; így a becsületesen fáradozó pénze vagy kamatlan hever, vagy hypothekátlan lebeg; s ekép azt a kormány nem jutalmazza meg, t. i. fő célját hibázza el. De tegyük fel, hogy az itt előhozott pénzes nem elég tehetős, kamat nélkül hevertetni pénzét, s ekép valami nagy úrnak személyes becsületében bizván, azt végre kiadja. Foly egy darabig a kamat, de a felette jó hypothekának t. i. a becsületes személynek — mely minden ironia nélkül, valóban a lehető legbátrabb hypotheka lenne, ha t. i. a gyenge, indulatos ember erős, indulatlan lény volna, a sok bűnösök helyibe sok szentek állnának, szóval: ha a halandó földkép is halhatatlan lenne; — rendszeren foly, mondom, egy darabig a kamat; de a szegény becsületes

személynek egyszerre kimarad lélekzete, a mi elég a sokaknál dicsért hypothekát megrontani, mert Marcus Aureliusnak fia Commodus volt — mely példa mindenhová alkalmaztatható — s a megholt becsületes adósnak fia, ha nem egyébbül is, csupa commoditásbul nem fizeti többé a kamatot. Az tehát többé nem foly, de foly helyette a pör, sőt az is alig foly; mert a gyengéd érzésű bíró azt tartja, hogy ily nevezetes summánál nem lehet hirtelenkedni; azonban még is eldül valahára; hanem Commodus midőn a pört minden appelátán keresztül vitte, nyugott lélekkel várja be az executiót; hiszen két száz forint büntetés mellett opponál, s az oppositionalis pört, kivált ha egy jótévő országgyűlés vagy insurrectio jó közbe, még néhány esztendőig elhuzza, s a csekély bírságot a kamatok kamatain tizszerte megnyeri. Ily gyönyörű ármányosságok pedig nem csak, hogy nem tilalmasak vagy gyalázatosak, hanem általok tetszik leginkább ki a derék, ügyes prókátor s a hatalmas, nagy nexusban lévő alperes. E szép útra maga a törvény barátságos keze vezeti az adóst, midőn a becsületes kölcsönadót visszataszítja(!). Bocsásd meg, uram, nekünk — —! S ekép a törvény nem pártolja a jót, t. i. fő czélját hibázza el.

Elhozza végkép az executio napját a mindent elérő idő; de mit vesz át a kölcsönadó — kire közbevetőleg senki nem ismér, mert fekete haju volt, midőn adá pénzét, s most midőn azért jön, már hóhaju — — mit vesz át? Önkénytől becsült földet, számtalanszor egy szomorú szárcsa-tavat, néha-néha még medve nyomtul ékesített rengeteget is; azonban ha ezeket átveszi is, veszedelmes minden javítás, mert az csak bírói zálog, melyből ötet minden szempillantatban, pénze letétele után, kivethetni, és szinte legjobb, hogy valamint Sibiériában nyusztokat etc. fogdoz az önkénytől odasujtott: ő hóhaja ellenére agarászszon, vagy szárcsát, medvét puskázzon s a t., a mire megint a hazai (!) törvény ítélé őt; mert megmaradt végnapjaiban — — tán még fenmaradt vég tőkéjével, ha nem is a maga, de gyermekei s unokái számára örökben megszerzi talán a bírói zálogot; de tudjuk, mily ingadozó nálunk az úgy nevezett örökség! abban mindazáltal instruálni a lapályt, szárítani a berket, emberesíteni a rengeteget nem meri, mert ott áll előtte a legelszántabb szorgalmakat visszajeszítő kísértetek nagy anyja „az aviticitas,” előtte Commodus maga, vagy fia,

vagy akármije, balkézen a — — —, jobbkézen a fiscus! S így a becsületes hitelező, ha nem becsületes adóssal találkozik, vagy becsületes adósa meghal, legjobb esetben — midőn az interestek interestét minden esetre elveszti — prókatori laptávé válik; s pénzében, egészségében, életében csorbul, valóságos tulajdona helyett, végkép precariumot kap. S ekép nem pártolja a becsületes, józant, állhatatos, fáradozót sem a végrehajtó hatalom, sem a törvény s az ezekből *componált* alkotmány; s ekép fő célját hibázza el.

Azonban, hogy egyoldalunak ne ítéltessem, nézzük csak: mikép pártolja a törvény, a végrehajtó hatalom, s ekép az alkotmány viszont a becsületes kölcsönvevőt?

Legelőször is nem engedi, hogy magát pénzért erősen lekösse, a mi *conditio sine qua non*, olcsó tőkét kapni s azt háborítatlan bírni. Ennek következtében a kül-pénzi kamati láb rá nézve felette magas; kül-pénzi mondom, mert a belpénz idomlag kevés, s az is nagyobb részben *circulation* kívül tesped; magas a kamati láb mondom, a minek egy része *assecuratiói* jutalom, ha t. i. pénzt kap; de az leghihetőbb, pénzt nem kap, a mit egyenesen hiteli systemáknak köszönhet, melyen az által akartak segíteni — notabene midőn bizonyosan egy úttal az is konga szájokban „*regnum per se independens*“ etc. — hogy a kölcsönvevő az austriai Camb. Merc. alá is vetheti magát (!), a mi némileg ugyan segítne rajta; s ez valóban pirulást gerjeszt, hogy ennyire jutánk az örök himezés s a legnyomorultabb palliatívák mindenkori felszedése után, ha t. i. — s im ez megint más bökkenő — ha a *compassualis*nak nem áll ellen a dicső *vis inertiae*, mely igaz a legbiztosb fentartó erő, de nem élő, hanem csak holt testekre nézve.

Hiteli systemánk, mert annak sarkalata nincs — minthogy az *aviticitas* léte nem engedi az erős *hypotheka* létét, mind a kölcsönadóra, mind a kölcsönvevőre nézve tehát káros. Miután azonban az egész közönség, tán egyet sem véve ki, hitelezők s adósokból áll, szoros igazsági következtetés: hogy hiteli systemánk általában véve az egész *publicumra* nézve is káros, minthogy a fentebb érintett *scorpiók*, *kigyók*, *pókok*, *pióczák*, *varangyos-békák* s a t. serege kivételt nem érdemel.

Ha teszem, köztünk ma egy becsületes és eszes embernek jószága nincs, de sok pénze van, vajon tehet-e ezen utolsóval oly csudákat, mint más országokban, hol pénzbeli bátorság van? Bizonyára nem, mert most előadott hiteli zavarink következésiben semmi nagyobb speculációkba elegyedni nem mer, s ekép pénzét elzárni, vagy országi kölcsönleveleket vásárolni s így papirossal kereskedni (!) vagy Isten írgalmában bizván, pénzét 6-ra kiadni kénytelen. A sok fabrika, manufactura s a t. helyett pedig szemünkbe tűnik a „semmi“. Ha pedig egy szinte oly becsületes és eszes embernek sok jószága van, de pénze nincs, hát az vajon mit bűbájolhat elő? Felette keveset, mert idegen, bár legolcsóbb tőkékkel is, ha azok, úgy szólván, csak márul holnapra valók s minden pillanatban s ok nélkül felmondathatnak, instruálni jószágot, mindig a legveszedelmesebb speculatio volt és marad a világon; minek következésében azoknak jószági a hazában, kik a most említett axiomát tudták, jobbára porban s vízben vannak, vagy a culturának felette alacsony lépcsőjén; azok jószági ellenben, kik felőle nem tudtak, egy pillanati hypersthenia után, marasmusban sinylődnek. A becsületes és eszes ember tehát, akár pénzes, akár földbirtokos, nem segíthet magán nálunk oly könnyen, mint sok más országban.

De tegyük most viszont fel egy jó szívű lágyvelejűt. Ez akár pénzes, akár földbirtokos, rövid idő alatt tönkre dül; mert pénze mindjárt el vesz, minthogy azt se elocálni, se reacquirálni nem érti, jószágin pedig annyi adóssága lesz, hogy annak kamatja felüti rendes jövedelmét. S ekép mai systemánk a jámbor lágy velejűeken sem segít, s valóságos haszna csak azon pazérlókra s kigyó és pók s a t. lelküekre concentráltatik, kik azért kiáltnak annyit az aviticitas eltörlése ellen, s utánok a jámbor sokaság, mert igen is jól érzik mily szörnyűleg esnének hasra, ha a régi köd megszűnnék. —

Azonban mikép lenne a dolog a javított új systema után. A becsületes és eszes pénzirtokos haszoni s jobbléti ösztönből természetesen kezét fogna a becsületes és eszes földbirtokossal; s minek-utána az őket egyesítő lánczot se halál, se pedig emberi gyengeség és gyarlóság nem szakaszthatná el, mert az a törvény szentsége, a végrehajtó hatalom szoros kezessége, s ekép az alkotmány valódi

bölcsesége által lenne igazi erőben összeforrasztva: hihető, sőt bizonyos, hogy több munkás tőke, jobban művelt föld, csatornák, gyárok, manufacturák, s ekép több munka — és továbbá takaréktárak (Sparcassa), biztosító, s árva- és özvegy-ápoló intézetek s ekép több bátorlét következtében az ország minden lakosi boldogabbak lennének, ha akarnák, mint ma, midőn sok a honban — — még véres veríték után sem boldogulhat.

Mind ez azonban még semmi azon haszonhoz képest, mely az aviticitas eltörlése által, mind fejdelemre, mind hazára okvetetlenül áradna, s mely csak akkor tűnend majd inkább elő, midőn egész systemám némi rendben az olvasó szeme előtt leend.

Tekintsük azért, hogy minél előbb odajuthassunk, mily összeköttetésben van vele a

fiscalitas.

Systemám azon elven alapul, hogy az által egy rész se veszítsen, sőt miedgyik nyerjen. Ezen alapot pedig azért választám — a mit sokszor meg fogok pendíteni — mert ámbár igen jól tudom, hogy a nemesb ember inkább becsület, mint haszon után él, teljes meggyőződéseim szerint, a sokaságnál még sincs erősb rugó, mint a haszonvágy.

Concessiókat tehát systemám senkitől sem vár; vagy ha azokat megkivánja is, helyettök tüstént többet ad.

Már hogy a szoros hitel felállítása s chez szükségkép megkívántató aviticitas eltörlése által mindenki nyer, az a mondottakból, úgy hiszem, már némileg kiviláglik, s a mondandókból reméllem, tökéletes világosságra derülend. Azonban azt csak reméllem, ámbár magam a dolgot axiomának látom — mert meglehet, némely olvasóm nem fogja tán annak látni; s nem azért, mintha a dologban lenne hiba, mert az bizonyos, hanem mivel a hiba tán bennem van, ki a kissé szövevényes problémát elég érthetőleg feloldni nem valék képes. Egyébiránt én vagyok legelső, ki azt állítom: hogy az aviticitas eltörlése, ha azzal végződnék systemám, feletie veszedelmes volna; annak eltörlése szükségkép megkívánja némely törvények javítását, melyek azonban minden lehető veszélynek tökéletesen veszik elejét.

A fiscalitas megszűnése ezen utolsókhöz nem tartozik, mert az szinte semmi egyéb, mint szükséges következése az aviticitás eltörlésének. De itt az a kérdés: vajon a fiscalitas megszűnése által nem támadtatnék-e egyenesen meg a királyi haszon, a mi concessio volna, melyet systemám kirekeszt, vagy tüstént többel üt helyre?

En azt hiszem, hogy a fiscalitas eltörlése minden aequivalens nélkül is, több valódi hasznot hajt a fejdelemnek, mint annak további megmaradása; és éppen azon okoknál fogva, melyeket az előbbi czikkben az aviticitás létének kárául mondtam.

A király csak illusorie gazdag, erős és hatalmas — bármennyit hoz is bé a vám, só, harminczad, kamara s a többi peculium — míg az egész királyság nem gazdag, nem erős, nem hatalmas. A királyság pedig mikép lehetne gazdag, midőn köztünk még azon rugó sincs, mely mindenbe elevenséget hoz, s legmostohább vadonságokat is végkép legkiesb kertekké varázsol, és mely semmi egyéb, mint: *„az ingatlan tulajdont mindenekelőtt szomjuzó, s azt legnagyobb szeretettel s gondnal ápoló emberi vágy”*. Minél több a tulajdon, annál gazdagabb caeteris paribus egy ország; s így annál szegényebb fejdelmével együtt az, a hol mint nálunk, csak kizsarolt s adósságokba mérült bitangot vesz át a fiscus, s viszont irányilag éppen oly becstelent, mert cultiválatlan vadonságot kap megínt a donatarius. S ekép, mert szinte az egész ország e két valóban bámulásra méltó turnus közt forog, az egész nemzeti allodium — ha úgy szabad nevezni — részint örökké parlagon fekszik, részint oly rosszul műveltetik, mint minden censualis föld.

Azon nap, midőn az aviticitas a fiscalitással együtt eltörültetik, minden ingatlan birtok bece rögtön felével magasbra nő. — S itt fekszik a dolog ereje, a mit nem lágyvelejű theoriák, hanem régi tapasztalás parancsoló szava bizonyít!

Valóságos tulajdonért mindenki szívesen ad felével többet, mint magyar jószágért; mert ez, ha ezer év folyt is volna már rajta le, még se lenne egyéb, mint hosszabb census, s nem tulajdon, melyet egyébirant mindig kétszer, háromszor kell megfizetni s megvenni: s még aztán sem bizonyos, mert ki tudja, mily hatalmas ellensége hever tán valahol egy poros archivumban, mely a drágán vásárolt s ezer gondnal elrendelt

jóság fölött még kellemetlenebbül lebeg, mint egy mennykövekkel s jéggel terhelt felhő.

Ha most egy négyszeg magyar mérföld általányosan és diametraliter, nálunk az usufructuarium systema szerint csak 100,000 pengő forintot ér — dato non concessio — s így az egész ország, melyből a királyi város telkeit kivesszük, 3,500 mérfölddel számítván, 350 milliót: úgy a szoros s valóságos tulajdoni principium felállításakor, ha t. i. mindenekelőtt az aviticitas a fiscalitással együtt számkivettetnék, a négyszegmérföld, minden fáradság nélkül, csak a kimondott s elhatározott systema után 150,000 pengőforint értékre emelkednék; s így a hazai capitalis rögtön 175 millióval nőne.

A mostani nemzeti capitalis kamatja, hattal számlálván, 21 millió, a mi az országnak fundus utáni esztendei jövedelme; a felével felemelkedett nemzeti capitalis kamatja pedig szinte 32 millió volna, s ekép a hazai fundus utáni esztendei nyereség szinte 11 millióval több; minek haszna az által kétszereztetik, háromszoroztatik s a t. legfőkép, hogy a nagyobb jövedelemnek egyenes befolyása van a nagyobb pénzbeli s a t. circulatióra, s ekép felemelése progressiv idomzatban neveli az ország elevenségét, egészségét, erejét s hatalmát.

Mindez szoros tudományi igazság, s ilyesekről vélekedni, theoriázgatni, ábrándozgatni nem lehet, mert azt a mindent kormányzó mathesis nem engedi. — Jobbra kell tehát térnünk, s megvallanunk, hogy magunk ítéljük el magunkat, fejdelemtől lefelé a legtehetlenebbig, szegénységre; mert systemánk által a közfundus becsét szántszándékkal nyomjuk le, a mi közelebbről vagy messzebből mindenkinek a haza tág mezején ártani kénytelen, minthogy az mind az okosra s oktanra, mind a gazdagra és szegényre bizonyosan hat, habár az érzékink előtt rejtve marad is.

Az okos, nagyobb jövedelem után még nagyobbbat állít; az oktan, több pénzt nehezebben költ, mint keveset, mert még elköltésre is bizonyos idő kell; a gazdag pedig többet munkáltat, többet ront, a szegény ellenben éppen ez utolsónak következtében több munkát kap, s ekép jobban fizettetik. Nagyobbított nemzeti tőke által tehát nyer fejdelemtől lefelé mindenki.

Sok, tudom, nem láthatja át: mikép nőhet rögtön csak egy

puszta törvény következtében valamely birtok valódi becse, teszem 1 millióról 1¹/₂ millióra; mely okból ily állítást szemfényvesztésnek nevez. A dolog valósága pedig oly közel fekszik — s im ez oka rendszerint, miért nem találják, mert igenis messze keresik — hogy valóban nem bámulhatni eléggé: mikép rejtezhetik oly igen fényes igazság, az emberek közt ismételtenül szinte sejdíten annyi századokig.

Ennek rendszeres megmutatásához azonban több könyv kell; s azért nézze az olvasó a legelső német, franczia, olasz vagy angol munkát, mely a nemzeti gazdaságról szól; ebben, ha egyébben nem is, mind megegyeznek.

A mostani esetre, midőn úgy sem tudom, mikép fogom concentrálni kevés ivekre mindazt, a mit mondani s kivált hallani szükség volna, legyen elég egy pár példa.

Ha teszem Servia s Magyarország közti Duna kőszirtei valamely társaság által úgyannyira kihányatnának, hogy a folyam színe tetemesen alább szálna, természetes, hogy Bácsvármegyének Tisza folytában fekvő több urodalma, minden hozzájárulások nélkül, sokkal kevesebbé volna kitéve vízárnak, mint ma; mert a mélyebb Dunába jobban sietne a Tisza, a visszatörlésnek pedig nem volna helye. Már kérde, nem nyernének-e azon jószágok valódi becsőkben éppen azon idomzatban, milyenben előbb több vagy kevesb vízáradásnak valának kitéve, s most azoktól mentek, mentebbek vagy egészen mentek? Bizonyosan! S valjon mikép nőnének becsben márul holnapra, teszem tízről tizenötre, sőt húszra? Nemcsak kénybecsképen — pretium affectionis, — hanem azon remény, vagyis inkább hihetőség fokában, hogy azokon több fog teremni. S éppen így nő prietas által a nemzeti tőke; mert nemcsak hihető, sőt bizonyos, hogy sajátan, mivel jobban munkáltatik — mindig több nő, mint kibérletlen; a mi után világos, hogy a tőke a több kamat reményének, hihetőségének és bizonyosságának irányában nevededik.

Mi irányozza el valami birtok becsét? Jövedelmének magas és bizonyos léte, s eladhatásának drága s mindenkori lehetősége. Vegyük a kamati lábot háromra — mert legtöbb országban szinte ennyire irányozta el maga-magát, hol lehető legbátrabb hypothekán nyugszik —. Ha ezen alapra állítván vizsgálatomat, valami házam 3 ezret

hoz, nem érne 100 ezret, mert reparálni kell; a bérbe jövők s bérből menők közt intervallumok lehetnek s a t. s. ekép jövedelme bizonytalan. Magyarországi jöszágom ellenben, mely 3 ezret hoz, már többet ér 100 ezernél, mert ez megint a legmivelőbb helyen sincs még félig, negyed, nyolczadrészig is kifejtve; s ekép jövedelme nemcsak bizonyos, de hihetőleg nevedő. A ház becsét a legislatio rögtön nem nevelheti, mert nincs, szeretném mondani, elég élet benne, de annál nagyobb mértékben emelheti a fekvőjöszág becsét, és semmi egyéb inger által hathatósabban, mint ha azt bérbentartóttul tulajdonná teszi; mert akkor csak kevés idő alatt 3 ezer helyett legalább 4½ ezret nyújt, s éppen annyi, ha nem több bizonyossággal és bizonyosan a nevedésnek még nagyobb hihetőségével; a mi után a 100 ezret érő birtok 150 ezret érő lesz, — s nemcsak jövedelme után, s erre figyelmezzünk, hanem mindenkori s drága eladhatás lehetőségének következtében is.

Ki az köztünk, ki nem adna szívesen azon ezer hold földért, melyet két ezer forint bérben csak néhány esztendőre tart, szívesen 50 ezer forintot, a mi nálunk esztendő három ezerbe telik, ha az örök felvállást — perennalis fassiót — megnyerné; s viszont ki adna azért csak 40 ezret is, ha már közelről nézne rá a fiscus?

Annyi erő fekszik azon kis szóban: „perennalis,” hogy rögtön felemeli a jöszág becsét. Nemde úgy van? S mily kiesi erejű még az a valódi proprietás ideájához képest; mert nálunk a perennális semmi egyéb, mint hosszabb bér. És mily visszajeszto erő fekszik viszont azon szóban: „fiscus.” Oly nagy, hogy a legszebb jöszágot is elaljasítja.

Ne gondoljuk, hogy a bér nem hat a szorgalom fagyasztására, habár az felette hosszú is. Nem hat annyira, ha hosszú, mint ha rövid, az bizonyos; de nyomása, habár, mint már többször mondtam, belátásunkat nem érdekli is, elkerülhetlen.

A dolog úgy áll, mint a teher-hordásban. Az első pesti versenykor a sokaság azt nem látta át, hogy egy-két font, több vagy kevesebb, mily nagy befolyással van a lovak futására, mert ily csekély teher figyelmét nem rázta fel; de most tapasztalás után már tudja, hogy egy latnak is kell némi befolyásnak lenni, ha száz

fontnak van, és így a különbség csak a perceptibilis és imperceptibilis közt rejtezik.

A proprietas és legrövidebb bér közt van tehát helyeztetve a nagyobb vagy kisebb szorgalom; s ekép egy egész ország gazdagsága caeteris paribus azon idom szerint határozza el magamagát, melyben az ország nagyobb vagy kisebb része, közelebb vagy távolabb áll a proprietas létéhez, s viszont. Hol a legnagyobb rész tulajdon, s mindenki bátran adhat, bátran vehet s bátran birhat, ott legnagyobb a műveltség, t. i. gazdagság; hol viszont a legnagyobb rész rövid időre kibérlett föld, és se eladni, se venni, se birni, veszedelem és számtalan izgága nélkül nem lehet, ott megint legnagyobb a műveletlenség, t. i. szegénység.

Három esztendőre bérbe adott föld, ha száz forintot ér, tizenkét esztendei bér által tán százhuszra nevededik, negyven esztendei bér által pedig tán százhatvanra, perennalis fassio után tán kétszázra, eldönthetlen tulajdon által végre tán háromszázra. Azért teszem ide annyszor a „tán-t”, mert mind ez nincs mathesisi rendsorban mondva; a többit is csak legnagyobb általányban érintém, mert London körül egy hold, habár félesztendőül-félesztendőre adatik is ki, a mi által rövid censusi földdé lesz, még is többet ér, mint egy hold tulajdon Columbia vadonságiban; többet fog érni mindenütt egy hold búza föld censusban, mint éppen annyi homok tulajdonban s a t.; de mindez helyhez, időhez, földminőséghez kötött kivétel, mely a fő principiumon semmit sem gyengít, mert az eldönthetlen igazság marad, hogy caeteris paribus a tulajdon mindenkor és mindenütt legnagyobb szorgalommal munkáltatott, munkáltatik s mindaddig munkáltatni fog, s ekép legbecsesb, míg az ember ember lesz, és mostani természetének tulajdoni gyökerestül ki nem fordulnak.

Ha tehát fiscalitásink a nemzeti tőkét csak öt percenttel nyomnák is alább, már az is elég ok lenne a fiscalitas eltörlésére, mert a közvagyon légkisebb csorbitása előbb-utóbb, közvetve vagy közvetlenül elmulhatlan közinséget szülni kénytelen; miután azonban tökéletesen bizonyos, hogy nemzeti tőkénk a fiscalitási systema által legalább is 50 percenttel kisebbittetik: természetesen foly, hogy ebéli systemánkat tüstént gyökeresen meg kell változtatnunk; vagy azon

egy cseppet sem bámulnunk, ha más nemzetekhez képest gazdagságban, erőben, hatalomban, szóval mindenben 50 percenttel hátrább állunk.

S hogy ezen hátrább-állás, akár a bel- akár a külbátorságot tekintjük, a hon egy lakosára nézve sem lehet hasznos, sőt felette káros: az minden igazságában, szeretném mondani „felette ijesztő igazságában“ előttünk áll; mert nemzeti létünk forog kérdésben, mint-hogy a lenyomatott nemzeti tőke szegénységet, ez pedig erőtlenséget, s ez végkép szolgaságot szül. Ha pedig nagyobb-kisebb mértékben az egész közönséget nyomja ezen anathema: akkor bizonyos, hogy az a fejdelmet mindenek előtt még legsajnosabban éri, mert nem lehet s nincs aequivalens, mely kipótolhatná azon kárt, mely a nemzeti közgazdagság elnyomása s kisebbitése által a fejdelemre hatni kénytelen, a minthogy nemzetek más nemzetekkel mindig vagy morális, vagy physikai surlódásban vannak, s annak veszni kell végkép, mely közülök hátrább, 50 percenttel hátrább (!) áll.

Ennyi veszélyt rejt a fiscalitas magában! S nem mondok tán sokat, ha azt merem állítani, hogy az egyenesen az országnak élet-elvében dúl!

Miből az következik, hogy a fiscalitas eltörlése nemcsak a nagy közönségnek hajt kimondhatlan hasznót; de annak megsemmisítése a fejdelem valódi hasznát minden aequivalens nélkül is sikeresebben s biztosabban előre mozdítja, mintha az még tovább is fenmaradna.

Azon fulánk kivetése által, mely a hazai életelvet szünetlen marczangolja, elég aequivalenst nyer a fejdelem, mind azon magszakkadt jószágokért, melyek rendszerint oly mélyen fekszenek adósságok alatt, hogy sokszor minden becsők az azokból kilátszó templomi tornyok csúcsaira reducáltatik.

A fiscalitas haszna igen kicsi, eltörlése pedig valódi áldás; s ekép a kormánynak legnagyobb áldozatoktól se kellene visszajedni, hogy az tüstént a haza szívéből irtassék ki. De legkisebb áldozatrul sincs szó, hanem csak felette nagy nyereségrül, a mit a mondottak után nem tagadhatni; s így a kormánynak a fiscalitas eltörlését minden kárpótlás nélkül is kellene eszközölni.

Midőn azonban a közvélekedésben vagy a kormányban a fiscalitas eltörlése, mindezek után is, fejedelmi concessiónak tartathatnék — a mit systemám nemcsak kirekeszt, hanem tüstént többel helyreüt —; s minekutána a fiscalitas eltörlése a hazai tőkét, s ekép indirecte s általában mindenkinek ingó vagy ingatlan vagyonát legalább is 50 percenttel felemelné: 3-dik törvényemben a fiscalitas helyett laudemiumot ajánlok.

Ezen törvény nem terhes, minthogy az inkább a permissiv mint imperativ törvények sorába tartozik, s így azt mindenki szívesen teljesíthetné s teljesítendné is, ki vagy successio s testamentum, vagy ajándék és szabad alku után venne át valami jószágot. Egy, vagy tán több percent fizetése a jószág tiszta becse után az illetők által alig éreztetnék, de annál nagyobb volna a kormány nyeresége, mint-hogy szinte mindennap mennek jószágok egy kézről másikra.

A fejdelem a nemzeti tőkének felényivel nagyobbodása által tehát ötven percenttel gazdagodik, s éppen ez idomzathoz képest nő erőben s hatalomban, de csak indirecte s lassanként; a laudemium által ellenben a jószágok tiszta becse után directe s tüstént 1 percentet nyer, mi által a többi felszámíthatlan indirect hasznok mellett, még directe is sokkal több jövedelme kerekednék, mint most jár a fiscalításokbul.

Javaslatomban a fejdelemnek nemcsak közvetett, de közvetlen hasznát is magasra tettem — — — s azt tehetségem szerint mindig s minden módon nevelni is fogom; mert ha férflui öntudattal kimondani bátor vagyok: „hogy a király se gazdag, sem erős, se hatalmas mindaddig nem lehet, mig nem gazdag, nem erős, nem hatalmas a nemzet,” s ekép a király legszentebb kötelessége a nemzeti tőkét minden módon nevelni: más részről nem akarom felejtni, hogy viszont a nemzet sem lehet se szabad, se boldog, se dicső, ha nem hatalmas, ingatlan és szent a fejedelmi szék; s ekép nekem mint királyom hiv jobbágjának megint az legszorosb kötelességem, ha többre nem vagyok is képes, legalább annyival elősegíteni honom javát s erősíteni fejedelmem székét, a mennyivel egy méh, egy hangya becsületesen megfelel sorsának.

S hála az egeknek, hogy a természet törvényei, melyeket mi

gyarlók oly ritkán értünk s annyszor visszaértünk, szorosb vizsgálat után mindig azt mutatják, hogy a legfőbb igazság a legnagyobb boldogsággal synonymon, s ekép egy országi morális alkotmánynak lehető legigazságosb elrendelése is legtöbb boldogságot hárít fejdelemtől lefelé a közönség minden tagjára.

Tegyük mindezek után fel, hogy első három törvényim sanctionálva vannak, t. i. a szoros hitel felállítva, az aviticitas pedig a fiscalitással együtt eltörülve; valjon ennek az egészre nézve mily hatása volna? Eleinte csaknem észrevehetlen, s idővel iránylag felette kicsi! Meg volna pedig az országban némileg vetve már a szorgalomnak s ekép a nagyobb gazdagságnak principiuma. Mi akadályozná tehát az egész kifejlését? Mindenekelőtt a vetélkedés hija, s azután a nagyobb rész szolgálai helyzetése.

Hitelünk által kapnánk ugyan olcsó, elég s bizonyos pénzt; jószágink sajátosítása által pedig két negyedivel nőne vagyonunk, ez mind igaz; minek következtében tagadhatlan: 10 esztendő leforgása alatt magasbra is lépne hazánk, mint ezelőtt egy század alatt tudott mászni; de mind a mellett ámbár előmenetele egy kissé gyorsított lépéssel történnék is, azért bizony az mégis csak csuszás-mászás maradna örökleg. Azon kis rész, mely némineműleg szabad, általányosan még tisztán nem látja át, sőt soknak közülök arrul legtávolabbi ideája sincs, mi a műveltség, mi az egyesült nemzeti erő, s mily bámulandókat vihet ez végbe; részint tehát valami valóssággal nagyhoz kapni nem mer, a mit hazánkban mocsár-köztü selymődése eléggé bizonyít, részint magát s vagyonát túlbecsüli — a mi hazánkfiainak legnagyobb hibája — mert egyebet nem látott, s nyomorult középszerűségei közt elbizván magát, azt véli: „irigylit ötet a külföld“, holott ő nem egyéb, ha ismértetik, mint a világnak szánakozási tárgya. Azon iránylag kevesek, kik e részből kivételnek, csak kis körben üzhetik nagyobb szorgalmokat, mert a velök egyrendűek szavaikat nem hallják; s ekép csak lassan mozdulhat a közjó. Azon legnagyobb rész ellenben, mely hazánkban szolgálai helyzetben van, éppen ez okból; mert szolga, nem indíttatik nagyobb szorgalomra; s így nem lehet a szorgalom közönséges.

Ha tehát systemám már a fiscalitás eltörlésével végződnék,

nem volna igen hasznos; mert ámbár nagyon előremozdítaná a közjót: azért mégis mindig messze hátra tartóztatná a hazát más nemzetek mögött, mert ezek egy helyt nem vesztegelnek, hanem ők is törekednek elő, és pedig progressiv idomzatban. Ezt ne felejtjük!

Nem elég, egy testben, ha a nagyobb erek folyása szabad, hanem a vérnek a legtávolabb s kisebb erekbe is kell melegeget s életet vinni. Ugy egy országban.

Ha tehát azt akarjuk, hogy részint vetélkedés támadjon, a mi után a magyar alacsony álláspontján pirulni fogna — s ezt ha többé nem tudná, mindennek vége lenne — részint mindenki a tágas hazában a legelevenebb s állhatatosb munkásságra ébredjen fel, hozzuk azon dicső törvényt: hogy Hunniában, minden szorgalmatos embert, a világnak akármily részében lépett volna is az emberiség sorába, megjutalmazhatja a

jus proprietatis.

E szakaszt, melyben azt fogom fejtegetni: vajjon hasznos lenne-e az egészre nézve, ha Magyarországon mindenki, akár nemes, akár nemtelen, ingatlant, mint valóságos tulajdont bírhatna? azon haszonnak vizsgálatával kívánom megkezdeni, mely egyenesen rám háramlanék; mert proprietast illető kérdés leginkább a földbirtokosak hasznával látszik összeütközni — soknak szemében —; én pedig magam is földbirtokos vagyok, s ekép értem, vagy legalább annyira értenem kellene saját hasznomat, hogy arrul oly józanul szólhassak mint akárki.

Hogy ezt némi sikerrel eszközölhessem, három külön időszakot állítok fel. Az első 1822-től 1832-ig foly, midőn se szoros hitel megalapítva, sem az aviticitas fiscalitással együtt eltörülve még nincs. A második 1832-ben kezdődik, midőn fel akarom tenni, hogy szoros hitel felállítva, s az aviticitas fiscalitással együtt már eltörülve van; s ezen időszak mindaddig tart, míg a jus proprietatis törvényének felszentelése a 3-dik periodus kezdetét nem virasztja fel.

Ezen három periodusnak pedig anticipative közepére állok, s 1835-ben Irwing úr vendégemnek, ki hazánkat látogatni jöve, némi kérdésre imígy válaszolok:

Én. „A régi systema alatt jószágim szinte csak egy milliót értek, s öttel kamatolván diametrali calculo 50 ezer jövedelmet nyújtottak. Adósságim, csekély fundatióim kamatira s egyéb terhekre 20 ezer kívántatott esztendőnként, úgy, hogy 30 ezer maradt szabad költségre. Ebből 20 ezret rendesen elköltöttem, s ekép amortisatioi fundusra, jószágjavításra s félretételre nem maradt fenn több tízezernél. Az első 20 ezret nem reducálhattam, sőt Istennek köszöntem, ha az valamely tőkék felmondása, vagy valami egyéb előre nem látott esetek által magasbra nem nőtt; a hátulsó 10 ezret pedig lehetetlen volt még lejjebb szállítnom, mert úgy is igen nevetséges idomban állott a 3333 ft. 20 xr. szinte egy negyed milliói teher amortisatiójára; a 3333 ft. 20 xr. megint jószágim javítására, melyek in statu crudissimo 100 ezer holdnál nagyobb terjedékűek; és megint csak 3333 ft. 20 xr. egy kis reserva ládára. Ezen szinte 7 □ mérföldhez — melyek Magyarország jobb részeiben vannak — iránylag felette parányi jövedelem engem szinte tíz esztendőn keresztül szüntelen igen keserves trilemmában tartott: t. i. hogy vagy mondjak le az élet igen sok kellemeiről, vagy jószágimat a culturának felette alacsony lábán hagyjam, vagy hazai közdolgokhoz csak félig-meddig járuljak; mert mind a három czélra életszomjamhoz, műveletlenségi gyűlölségemhez, hazaszeretésemmhez — — s kivált a 7 □ mérföldi birtokhoz képest, a disponibilis 20 ezer forint korántsem volt elég. Örök küzdésben vala bennem ennél fogvást a gyarló ember a gazdával és hazafival, s megvallom, úgy annyira diadalmaskodott rendszerint az első a két utolsón, hogy jószágim, mint ön*) láthatja, még most is alig ötlöttek ki a legsynylóbb állapotbul, s a községért korántsem tettem annyit, a mennyit nem egyéb, mint szoros kötelességem szerint tennem kellett volna. De nőtlen házánál sok elfecséreltetik, s aztán annyi forintocska megyen a hazánk számnélküli synylódóire, jobbra, balra, előre, hátra, hogy a decemberi számadási zárnál az sült mindig ki, hogy nincs pénz, de még nyoma sincs. S ez legyen a gyakorló embernek minden apologiája a gazda és hazafi vádolása ellen.“

*) Ezen szót ön, mig jobbra nem tanittatom, magyarban úgy használom, mint a német a Sie-t.

Irwing. „De Istenért! hogy hagyhatta jószágát ön, a cultura ily alacsony lábán; miért nem javította? Több jövedelem után mind Epicurusnak, mind Ceresnek, mind a nemzetiség angyalának többet áldozhatott volna. Az elsőnek iskolája, mely nem tanít, mint sokan gondolják, puha, fajtalan sybaritismust, hanem nemesen s észszel élni a természet kincseivel, jóltevőleg hat a közönségre; mert ez nem úgy gazdagodik, ha a földesurak szegény pásztorok, mint önnek, t. i. a magyarnak gyermekkori elei valának, hanem hogyha azok gazdagok. sokat költnék, sokat munkáltatnak, s így mindenbe elevenséget hoznak s életet. A mezei munkáknak istenasszonya pedig a szántóvető gyámola, s jószágát jobban művelni annyit tesz, mint az emberiséget megajándékozni és saját kincsét nevelni. A nemzetiség angyala végre, legmagasabban emeli az embert az Istenség ideáljához; a hol annak mennyei sugalma nem hathat már a lakosoknak önség, önszeretet s egyéb nyomorusági siketségin keresztül, ott „árnyékba borul a világ“ s örök sötétség nyomja a hont. A nemzetiség csudákat művelhet, mert hol egy szív, egy nyelv, egy cél köti össze a lakosokat, ott tüstént megjelenik a közszabadság, a számnélküli kelleme, bájak, erények dicső seregével, s kevés szabad ember összeköti Mississippit Columbiával, s a hatalmas Niagarát, ha akarja, kiveti örök ágyából. — a mit milliói szolga még képzelni sem mer s végbevinni annál kevesebbet — — — — —“

Én. „Oh, édes Irwing, mennyire érzem szavai valóságát; lelkem legbelsőjébe hangoznak azok. Ön irigységem tárgya — — oly keserű könyeket tudnék sirni; — — — de hagyjuk ezt most. Annyi hátramaradásink közt, mint a milyenek között nekünk magyaroknak élni kell, nem szabad elgyengülni, s ha nem győzi a philosophia, sokszor a legszentebbet is nevetségesre facsaró ironiához kell járulnunk; mert annyi fiatalsági erővel oly közel állni a dicsőség forrásához, mint mi állunk, s azokat még sem nyitni soha meg, oly kín, hogy azt semmi mód vagy csak nevetve türhetni — — — —. De bocsásson meg Ön; egészen elfelejtém magamat — — — csak régibb idők emlékezete rázott annyira fel, mikor ifjúságom oly szomorú bilincsek közt forgott le, hogy sem örömmnek tág körökben élni, se jószágimat virágoztatni, se honom felemeléséhez hathatósan járulni

nem valék képes. — — — Megint hidegebb vérem, mert hiszen most 1835-ben már igen megváltoztak s javultak honi dolgaink, s én csak az elmúlt zavarrul, a már némileg kiállott purgatoriumrul szólok! — — — Ön azt veti szememre, hogy jószágimat a cultura alacsony lábán hagytam, s nem javítottam. De mikép javítottam volna? Azon fentebb említett 3333 ft 20 xrral, mely ezen czélra fenmaradt? Az úgy is jószágimba *csepegtetett*. Kisded amortisatiói fundusomhoz vagy könnyücske ládámhoz kellett volna tehát nyúlnom, vagy falumban mozdulatlan ülnöm, és 20 ezret részint elültetnem, részint eltracálnom?“

Irving. „Korántsem! de látom, ön nem érti a dolgot! félre ily nyomorult, szűk lelkű módokkal, — és — — — —“

Én. „Kérem engedje csak; előre tudom, mit akar mondani: Miért nem vettem fel jó summa pénzt, 2 vagy 300 ezret; s azzal miért nem instruáltam jószágimat; úgy-e azt akarta mondani? A mire én felelek: Mert nem mertem; minthogy hitelünk nem volt. Kaptam volna ugyan tán 3—400 ezret is; de azt mily auspiciumok alatt birtam volna, hallja csak. Ha a legkisebb veszély és kár érte vala is jószágimat, vagy próbatételim nem sülték volna el felette nagy sikerrel, ámbár jószágim s fizetési tehetségem úgy állottak volna adósságimhoz, mint 4:1-hez, már nem birám vala tőkéimet bátorságban. Sőt ha legkisebb veszély, kár és sikeretlenség sem érte volna is jószágimat, s ekép vagyonomat, még is a legnagyobb zavarhoz állottam volna közel, ha — a min most már mint egykori bohóságinkon, jól-lehet ön idegen, egy kissé kaczagni lehet, mivel 1835-ben élünk, s jó hiteli törvényink már vannak (!), s ekép hallja csak, ha ügyesen forgatván pénzemet, azzal egy kissé többet mutattam legyen, mint mások, s nem ragaszkodtam volna pontiglan a *mindennap látott* s azért *megszokott* s ekép *régi magyarnak* tartott szokásokhoz — hosszú farku, tánczoló, puha gebe helyett, melynek anyja dán, s apja napolitán volt s ekép tiszta magyar (!), egy nem hiába kalapáló s handabandázó, de bizony jó, hanem kurta farku lóra ültem; sok foglalatosságim miatt nem jobbára munka előtt 1, 2, de 5, 6-kor munka után ebédeltem; tánczos multságokban felette jó téli csizma helyett czipőben jelen-tem meg; a térdet rútul szorító nadrág helyett, *legalább* a térdeknek

lehető legnagyobb szabadságot engedő nadrágot viseltem ; legjobb barátimnak is a minden kétségen kívül igen régi (?) s valóban felette férfias csokolás és egymást-nyalás helyett, csak jobbomat nyújtottam s a t., s a t., szóval: ha az ő, t. i. a régi Scythák ideája szerint, egy kissé visszásan s a természet ellen éltem volna: a legveszedelmesb auspiciumok alatt bírák vala tőkéimet, úgy annyira — s erről practice beszélhetek, mert ebéli hypotheka-elleni kvalitásim s tendenciáim miatt alighogy el nem buktam — hogy nem lebegett volna Damocles feje fölött veszedelmesebben a kard, mint fölöttem a felmondó levél. S ha ez rám szakad, akkor valjon mit tettem volna? Ön azt gondolja: pénzt ismét kaptam volna? Bizonyosan!!! De kitől? Nem mástul, mint ezen esetekre már fennálló *keresztény társaságoktól*; melyeket nem azért hívok kereszténynek, mintha más vallásuak nem volnának tagjai, hanem az emberiséget ápoló tendenciájuk miatt. Ezek őt, hat hónapra adnak pénzt; s hosszabb időre nem is adhatják, mert soha nem adják saját pénzeiket, de mindig csak azt, a mit nagy nehezen felkeresni tudnak, a miért méltó jutalmat is várhatnak. Felebaráti szeretetök azonban még ezzel sem meríti ki magát, mert azt akarják s eszközlik mindent megelőző készséggel, hogy a szükségben lévő nekik, csak nekik köszönhesse mentségét; mely okból a pénzek minden lehető forrásit úgy annyira betudják dugni, hogy az adós hat hónapi futkálás s keresgélés után, nolens volens megint az említett társaságoknak egyike elibe kerül; hol ezen gyarló élet hiúságirul *széplelkűleg* lassanként lemondván, vagy azokat más pénzéből utóbb is *nagylelkűleg* pótolván, egész vagyonát más kezekre ereszti: t. i. eresztni kénytelen. S im ezen kellemetlen possibilitas vagy inkább probabilitas, édes Irwing, oka annak, hogy még jókor felvettem Ariadne fonalát, s a Minotaurusnak szerencsésen hátat fordítottam; jószágim pedig porban s mocsárban maradtak. Ne higgye pedig ön, hogy keserű gúnynyal festett elbeszélésem vagy túlállítás, vagy áradozó epémnek szomorú rajza volna; mert mindenek felett magamért aggódni nincs ok, minthogy nőtlen vagyok, s ekép legrosszabb esetben sem kell sok, utóim pedig nincsenek, s így ha honi moralis bilincseinket kettétörni iparkodom, csak honosimért s kivált azoknak utóiért aggódom. A mondottat legvagyonosb földbirtokosink, vagy inkább — mert nem

vagyonosak — azok nagyobb része, kik legtöbb fekvő jószágokat
 birnak, minden órában élőkép bebizonyítani készek; mert semmi egye-
 bet nem tettem, mint elaljasodási lajtorjáikat írtam hívem le. Az, ki
 köztök 3 millióval adós, alig ha egyhez nyúlt, de többhez, mint más-
 félhez bizonyosan nem; s ekép 100-tul 100-at adtak, a mit én jószág-
 javításra, ámbár földünk igen termékeny, valóban egy kissé sokaltam,
 s annyit adni nem itéltem tanácsosnak; a rozsdás szokásoknak pedig,
 melyeknek semmi józan alapjok, térdet, fejet hajtani semmi árért sem
 akartam. S ekép sok esztendőig éltem felette keserű függésben, mert
 alig bujtunk még ki ily kicsinységek s ily nyomorultságok zsibbasztó
 terheik alul; de most — s bocsásson meg, kedves Irwing, hogy kissé
 rendetlen előadásomban annyiszor összezavarom a praeteritumot a
 praesenssel, minthogy annyira örülök a mostani jobb systemán, t. i.
 hitelünk létén, s az Aviticitas s Fiscalitas eltörlésén, hogy némelykor
 az egésznek valóságáruul kételkedem, s azt csak egy kegyetlenül
 kecsegtető álomnak tartom — de most, midőn hálát adok a Minden-
 hatónak, hogy még éltemben engedé tapasztalnom ily bölcs törvények
 felállítását, egészen más lábon állnak dolgaim. Mindjárt a hitel felál-
 lítása után 400 ezer forint tőkét vettem fel, s azt 4-gyel kaptam s hábo-
 rítlan birni is reméllem, mert bona fide legbecsesb ingatlanomat adtam
 hypothekául, s a szoros törvényen felül magam dugtam szántszán-
 dékkal be mind magamra, mind legatáriusimra nézve mind azon leg-
 rejtettebb hátulsó ajtócskákat is, melyek becsületes hitelezőim előtt tán
 ismételtenek lehetnének, s a valóban adott tőke hyphotekáját gyengít-
 hetnék. Ha pedig akármi okbul még is felmondják pénzüket, reméllem,
 éppen oly kedvező feltételek alatt ismét annyit kapok, mennyi kell; mert
 kész vagyok nemcsak magamat legerősebben kötni le, de legatáriusimra
 nézve is — kik tudja Isten mily emberek lesznek — minden csalhatási
 módot előre megsemmisíteni; s ekép hihető, hogy a törvény irtalmatlan
 keménysége a támadható pör tüsténti lefolyása, s becsületes és őszinte
 bánásmódom öszhangzása következtében mindig fogok találni annyi
 pénzt, a mennyire biztos hypothekát adhatok. E részben tehát teljes
 nyugalomban vagyok. De hallja most, mit tettem a 400 ezernyi tőké-
 vel. Mindenek előtt lefizettem 200 ezerrel kis részletekre osztott s ekép
 felette szövevényes manipulatiói s unalmas adósságimat, melyeket 6

percenttel tartottam. Ez által sok izgága, futkározás s alkalmatlanság megszűnt, s 4000 forint nyereség támadt, minthogy mostani pénzeimet 4-gyel tartom. A fenmaradó 200 ezerrel pedig jószágimat instruáltam; s azok után most is már általányosan 10 percentet nyerek s még többet nyerni remélek: úgy hogy ez úton jövedelmem megint 12 ezerrel nőtt, s most egy időtül fogva összesen 20 ezer helyett 36 ezerrel disponálhatok. A mi pedig különös, hogy mióta tehetségem annyival növekedett és szünetlen még nagyobbra nő, magamra kevésbet s mind inkább kevésbet költök: úgy hogy jövedelmem legnagyobb része jószágim, de kivált hazám felemelésére fordítatik, s ezt nem dicsekvőleg említem, mert benne legkisebb érdem sincs, minthogy semmi egyebet nem teszek, mint természeti hajlandóságomat követem, mely nagyobb tehetségem után módnélkül változott; mert most egy csirázó s fejledező hazai tárgy, melyhez én is járultam, nagyobb örömmel tölti lelkemet bé, mint az előtt az élet minden bája s kelleminék legbővebb birtoka, s melyek izlésem szerint szinte kellemetlenekké váltak, mióta nemesb és szabad emberhez illőbb — — — — — örömeikkel jobban megismérkedtem. Ez előtt is tettem, tettem ugyan egy-egy kis áldozatot a haza oltárára; de az tehetetlenségben iránylag mindig csak oly csekély volt — mások áldozati által pedig nem igen nagyobbíttatott — hogy nevezetes s valóban jutalmazó sikere nem lehetett, s én öröm-utáni szomjamban sokszor, több másokkal, azon mindent megfagyasztó elősejdtítés által: „hogy még tán csak nyoma sem lesz tiszta lelkü szándékinknak“, elgyengítve, kétségbehozva a legizetlenebb örömek árjába hanyatthomlok buktam; minthogy a tisztább örömek előttem el voltak tiltva, azon férfiakhoz illő örömek, melyeket csak az érezhet s ismér, ki nem magának szűk lelkü, de az emberiségnek tág lelkü barátja, s melyek nem költői ábrándozások, lágy velejü pium desideriumok s eféle fohászkodási erőltetések magzati; de csak azt jutalmazták meg, ki sikeresen dolgozik a közjóért — —. S kevés tehetséggel, t. i. sokkal kevesebbel, mint a mennyit a sors kezünkbe adott, jó sikerrel munkálni a közjót lehetetlen. S ha én a közjóért annyit vagy többet akartam tenni, mint sok más, az nem vala érdem; mert egy fáradozó atya s egy gondos anya után, nagy jószágokba uriasan belé ülni, nem volt felette szö-

vevényes mesterség. Nem vádolom én tehát azokat, kik semmihez nem járultak, hogy tehetetlenségök miatt magára hagyták a szegény hazát, hanem azért ítélek számosakat közülök bűnöseknek, mert hiú tudatlansági makacs elbizottságokban az igazság szavát hallani, a hibát magokban keresni, s csak a természet örök törvényit venni kalauzul soha sem akarták, minek következtében tehetlenek maradtak. Csekély áldozatink tehát jobbadán hamuvá lettek — — kisded fundatióink szinte elolvadtak — —. De most már hátunk mögött vannak azon életnélküli napok — minthogy 1835-ben élünk!!! a mit nem kell felejtünk — mikor ezelőtt a hitel hija miatt legrégibb nemzetségink is közel valának végpusztuláshoz, s ekép a saját lét körüli gond miatt nem lehetett a közjólétre sok vagy legalább sikeres gond; s láthatni már itt-ott a szorgalomnak oly nyomait, melyeket hiába kerestünk volna ezelőtt még csak néhány esztendővel is. Társaságok is állottak nagyobb sikerrel öszve, mert nemcsak a régi jóakarát maradt meg, de a részesek tehetségi súlya is nagyobbult, s mindenütt látszik több ipar, több elevenség. Pesten egy magyar színház állott fel, melyhez én is járultam, s az, ámbár velem együtt az egész társaság csak morális dividendet várt — oly jó divatban forog, hogy tiszta 10 percent nyereséget hoz; a mi minket mindnyájunkat legkellemesebben lepett meg: s nem azon okbul, hogy azon nyereséget megint eldugjuk, hanem azt ismét valami más hazai dologra fordítsuk.“

Irving. „Mi nem lehetne ezen országbul, hol még annyi fiatal-ság s nemzeti szikra rejtez! De mondja meg, miért nem történt mind ez már több század előtt; mi hátráltatá ily egyszerű s még is mágusi befolyásu javítások eszközlését?“

Én. „Erre nem felelhetek úgy, mint tudom a dolgot, mert igen is sokat kellene mondanom, s akkor — — — — hallgatni kell; de azon okoknak, melyeket kifejteni hatalmamban van, legfőbbike az, hogy a nagy közönség általában azt hitte: lehetetlen — — — — — a vám s harminczad léte s a népesedés hija miatt boldogulni; s ekép más módok keresése helyett részint elkeseredett apathiába sülyedett, részint édes restségben pipára gyújtott; azok szavai pedig az enyimmal együtt, kik így szólottak: „Felette nagy

baj — — — — a-vám s harminczad, több nép sem ártana, igaz ; de mind ezen akadályok mellett, sőt ellenére is, igen könnyen lehet az ország belső kifejtése által minden magyar boldog“, — mint hazafítlan theoriák minden haszon nélkül elhangzottak. Azonban most már máskép van a dolog, minthogy a hitel áll, és sok nem kétli többé, hogy mi, saját körünkben, s magunk által is segíthetünk magunkon. Hanem ezen sok közt, édes Irwing, mily kevés van megint, ki azt tudná: mikép segíthetünk magunkon. Legtöbben azt hiszik, — s ez ámbár túlállításnak látszik, még is pontiglan igaz — hogy magunkon csak úgy segíthetünk, ha a nagyobb részt szolgálai helyzetésében, örök fogságban tartjuk ; midőn — s tudom ebben ön velem egyetért — eldönthetlen igazság, hogy mi kirekesztőleg csak úgy boldogulhatunk, ha a nagyobb részen gyökeresen segítünk !“

Irwing. „És ezt a 19-ki században 1835-ben Hunniában nem látná át a nagyobb rész ? Lehetetlen ! Hiszen ez szinte minden keresztény nemzetek közt élő példa által rég bebizonyított igazság !“

Én. „S nálunk éppen élő példa mutatja, hogy a nagyobb rész ezt át nem látja, vagy átlátásának sikere nincs ; mert gondolja csak, hogy szinte 10 millió közt több mint 9 millió *nem birhat ingatlan sajátot* — — — — minek következtében, úgy szólván az egész haza csak úgy munkáltatik, mint idegen föld, mert szinte senki sem munkálja magáét, hanem mindenki másét.“

Irwing. „Oh most látom, miért hiszik sokan, hogy Hunniában nincs elég kéz ! A szerencsétlenek soha nem tudták vagy nem akarták magokat a szántóvetőnek sorsába gondolni ; mert máskép lehetetlen, hogy előttök ismétletlen lehetne : mily mágusi befolyása van a szorgalomra a birtoki sajátságoknak. Nincs oly akadály, melyen az emberi állhatatosság ne győzne, ha a munkások magokért s övéikért fáradoznak ; midőn a legkisebb nehézségek előtt is visszajed a mindig másért izzadó szolga. Örök erdők volnának még ma is Eri s Hudson partjai s Pennsylvania egy iszonyú vadonság, ha oda egy szolganép, hol csak minden 20-ik úr, milliói számban telepedett volna is le ; midőn eddig nem ismért irányilag csekély emberszám — mert *magáén s magáért dolgozott !* — oly csudákat művelt, hogy a gondolkodók közt az már őszintén elismért igazsággá lőn : *hogy nem a nép*

sokasága okozza egy vidék virágzását, hanem a nép mineműsége. Ki a saját birtokruhi kérdést mellékesnek s érdeknélkülinek tartja, oh annak keblében minden nemesb érzés már rég elfásult, vagy még soha nem is ébredt fel. Nem sejdíti az a házi boldogság legszebb örömit, s vak érzéketlenségében lábbal tapodja az anyai gondot, az atyai szorgalmat, a kisedek ártatlan vágyását, s oktalan szörnyetegként azt szakítja ketté, a mi emberek közt legszentebb: a viszonzérés, szeretet, háladat s ekép minden polgári erények legerősb kötelékeit. Nem lehet jó ember! — — — Most már könnyen meg tudom magyarázni magamnak, miért jártam ön hazájában sokszor egy hosszú napon is keresztül, a nélkül, hogy egészségtelen mocsárok s ábrázatlan lapályok közül kimerülhettem vagy csak egy élő fát is láthattam volna. Hol ember emberen uralkodik önkénynyel, ott virág helyett halotti ravatal földi a mezőt, s az egész természet gyászol!“

Én. „Mennyi sympathiát nem érzek ön iránt! Minden szava lelkem legbelsőjéből viszhangzik. Bár hallanák némely hazámfiak, mert ha én mondom, tán nem lesz sikere!“

Irwing. „Azt nem hihetem — — — ily önfeledésbe még soha nem sülyedt egy nemzet is.“

Én. „Nem is vádолом a nemzetet, nem a nagyobb részt, mert abban kimeríthetlen nemes érzés rejtezik, habár fejletlenül is, s ha ezt nem hinném, régóta a világ más részébe vitt volna már sorsom; elbirja az nagylelkűleg az őszinte szót, s még az érdemetlen valót, sőt a megbántást is bocsátni, felejtini tudja, ha átlátja s elisméri a szándék tisztaságát. De nem úgy sok, ki megbántott személyét, elevenre festett hiúságát s feltakart önségét, megbántott hazának, megsértett honi jó hírnek s megtámadott közhaszonnak kiáltja, a mit, nem is tudván mit tesz, sokszor lehangosabban utána rikít a megcsalatott sokaság. Ezen faj, mely úgy tartja embertársát örök árnyék alatt, mint kóró a mezei virágot — gondolja csak, édes Irwing! — azt meri állítani: „hogy a szántóvető nem érett meg: sajátot birni.“ Erre, kérdem önt, mit felelhetni? Ha azt mondanák: „Bár volna neki is tulajdona; de mikép lehetne azt eszközteni más sajátinak elvétele, más jussainak megcsontítása nélkül?“ — óh akkor minden jól volna. De ők azt mondják: „Nem érett még meg tulajdonra, t. i. nem állhat még

az emberi jusok legalsóbb lépcsőjén“ s így a boldogtalanok teljesen hisznek más ember-feletti igazaikban, s minden megilletődés nélkül úgy birják embertársaikat, mint a tündér világban felsőbb hatalmak alatt görbed a gyarló ember.“

Irving. „Az emberiségnek ily ellenségei mindenütt vannak; de nincs elég hatalmok az igazság mindenkor elnyomására. Ne essek azért kétségbe; ön hazáját is felderítendi annak mindent kifejtő világossága. A magyar, Európát szinte már 9 század óta lakja; s ekép lehetetlen, hogy népe nem volna még érett polgári létre, melynek massája a közszorgalomnak, gazdaságnak, civilisációnak, moralitásnak, s ekép a közboldogságnak s közbékességnek legerősb talpköve s legbiztosb garantiája. Az embernek lelki tehetségit fogva tartani a kegyetlenségek legszivtelenebbike; mert a testet egy iránylag oly rövid életen keresztül börtönbe zárni, vagy azt egy fejjel rövidíteni meg, bármily szivrepesztő s kinos legyen is az, még is semmi azon irgalmatlansághoz képest, melylyel ember embertársának halhatatlan részét csorbitni kívánná. Ily tettért az egykori bíró előtt soha nem lehetne megfelelni. S ha valóban *készakarva* fogta volna el 9 századiglan ön hazájában a jótévő napot egy rész a másiktul, és *szántszándékkal* hagyott volna sorvadni hazafi hazafit az örök árnyék homályában: óh akkor feloldhatlan átok nyomná Hunniát, melyet egy Isten sem oldhatna többé fel. Ha elég érett az országnak szinte minden terheit annyi századoktul fogva viselni, — a mit mi külföldiek sokan igen jól tudunk, de éppen nem dicsérhetünk — akkor minden kétségen kívül a polgári létre is elég érett már, s ha valóban nem lenne arra eléggé kifejtve, s mit soha nem hihetek, akkor minden szégyen csak azokra háramlanék, kik bűnös önfeledésben — mert ilyesben szántszándékot lehetetlennek tartok — mind a két résznek, t. i. a gazdagnak úgy, mint a szegénynek, legnyilvánosb kárára fogva tartották a közértelmet, mely egy országnak egyedüli boldogság-elve, minthogy *értelmi súly: erő, s erő: boldogság*; minek következtében az egész ország szegény és gyöngye, a helyett, hogy gazdag s erős lenne, s ekép Hunnia korántsem olyan boldog, mint a milyen oly könnyen lehetne. De a nemesítés itt is, mint mindenütt, hol ember embert üldöz, nyilván érezteti bosszus és hervasztó kezét; mert tudja-e ön, kik vannak

általányosan véve a magyar köz intellectualis súlyának parányisága által legjobban büntetve? Éppen azok, kik annak kifejlését leghathatósabban gátlák; mert Hunnia egy virágzó s hatalmas királyság helyett, iránylag egy felette virágtalan s igen gyöngye haza. Ti földesurak pedig termékeny s oly nagy terjedékű jószágítokhoz képest — s ne bántódjék ön meg — képzeleten s phantasián kívül valóban nevetésig szegények s tehetetlenek vagytok. S ekép, ha a nemesi érzések mindnyájan mély haláli álomban fekszenek is nálatok, emeljétek legalább hasznatokért, bátorságtokért a szántóvetőt a polgári lét körébe. Ha erre nincs kifejtve, fejtsétek ki; s midőn embertársítoknak lehető legbecsesb ajándékot fogtok nyújtani lelkeik kifejtése s moralitások felemelése által, rögtön megjutalmazand titeket viszont egy jóltevő magasb hatalom oly jobbágyokkal, kik a háladat örömkönnyeit sirván, titeket, mint atyjaikat szeretni, s nem úgy szeretni fognak, mint egy buta szerethet csak, de mint nemesb embert egy kimondhatlan rokon-érzés szokott ahoz kötni, kinek jó nevelését, erényinek kifejtését, nemesbülését, szóval: lelkének tágulását köszönheti; mert ez még több, mint minden tulajdon, minden kincs, minden privilegium, sőt mint a szabadság maga is! S ily áldást milliókra hozni, melynek édeni hangja bizonyára a már megdicsőült boldogok menyeeibe is hatni fog, ti kezeitekben van! Oh ébredjétek fel! Int az igazi halhatatlanság hajnala; ébredjétek fel, mert máskép elmúlhatatlanul rátok boruland előbb-utóbb a legirgalmatlanabb égi bosszú. A magyar természeti komolysága után rest, de ezen restséget nem kell apathiával összekeverni; mert az semmi egyéb, mint egy bizonyos s könnyen ki nem magyarázható férfias öntudatnak okozatja, mely nem engedi a *semmi körülírt* gyáva pezderkedést, a *kevésért* vagy *bizonytalanért* való módnélküli fáradozást, hanem mely komoly öntudat egyszersmind a szorgalom s állhatatosságnak eddig ismért legerősb rugója, úgyannyira, hogy adjatok csak szántóvetőiteknek sokra kilátást, könnyüséget, s így hihetőséget azt magának meg is szerezhetni, s bizonyosságot, hogy a már megszerzettet háborítlan s bátran bírhasssa, mint sajátjának teljes ura: fogadom, csudálkozni fogtok, mily felette nagy energia s elevenség van azon lassu testben, melyet ti roboti vagy vármegyei munka után ítéltek, s mely test, ha munkája

gyümölcsét akármily messze is maga előtt, hanem teljes biztosságban látandja, oly csudákat fog művelni, milyeken ti fogtok légingább bámulni — — — valóban éppen ti; mert annyi század óta oly közel vagytok a legóriásibb erőhöz, a nélkül, hogy azt csak távolról sejdítettétek volna is; mert máskép lehetetlen, hogy azon csudának kifejtését gátoltátok vala légyen, melynek következménye közgyarapodás, közmegelégedés és saját személyitek legnagyobb bátorsága, s kincstáritok legarányosb állapota volna! Magyarországról nincs nagy isméretem — a mit, úgy hiszem, igazsággal szememre nem hánthatni, mert hire felette kicsi, s tanulni és utánozni való benne alig van —; de csak úgy, mint keresztül utaztam annak némi részein, mégis tökéletesen tudom: hogy azon számos kised nemetségei közt, mint a tót, oláh, sváb s a t., egyben sincs félig is annyi erő, mint az eredeti magyarban. Igaz: a sváb, s még tán a tót is, munkásabb mint ő; de éppen ezen dologtalansága, ezen komolysága, mely szerint ő még magyaroktól is — a mit nem ritkán csudálkozva hallottam — legrosszabb földművelőnek tartatik, előttem bizonyos jel, hogy ő nem azért henyélő, mivel tunya, hanem mivel fáradozásra, férfias öntudatja után, nincs elég ok. Adjatok neki csak elég ingert, t. i. tulajdoni just, s ne kételkedjétek, hátra hagyja ő még mezei dolgokban is országtok minden egyéb kevert s korcs coloniáit. S ezt, t. i., hogy a magyarban nagyobb mértékben van meg mindazon tulajdon, mely egy „szabad gazdához“ megkívántató, mint Hunniának akármily színű s keverékű, sőt sok más országnak már elibertált lakosiban is, ítéletem szerint az supponáltatja s hiteti legfőkép, mert ő általányosan tunya, házsártos, önkényes vendégfogadás, kulcsár, inas s a t., szóval: felette „rossz szolga“. Választási körötök nem nagy, mert mostani álladalmotokban mint én, ki elfogultan vagyok, ismérem azt; rátok nézve csak kettő közt forog a kérdés: hogy vagy tovább is emberhez nem illő helyzetben fogva tartjátok földieitek, hazafiaitok legnagyobb részét, vagy azokat emberhez illő polgári létre emeljétek, a mi más szavakkal ennyi: „vagy szégyen és szegénység közt bártortalanul tovább is hervadni, vagy igazi dicsőség, s valódi gazdagságtul ragyogván legnagyobb bátorságban virágozni“. S ha szégyen s dicsőség közt forog a kérdés

minthogy itt középút nincs, valjon mit fog választani a magyar nemes? —

Én. „Csudálom, mennyire ismeri ön a magyar dologtalanság s henyeségnek valódi kútfejét, s mily igazán keresi azt a férfiúi öntudatnak s komolyságnak felette nagy mértékében. Én is úgy láttam a dolgot mindig, s keserűen vérzett sokszor szívem, s most is vérzik, hogy annyi honosim sorvadnak baromi tulajdonok közt, kik egy kis célirányos kifejtés s útmutatás után a hazának oly dicső polgári, s a fejedelemnek oly erős és hasznos jobbágysai lehetnének. Igazán mondja ön, hogy minekünk ezentul csak a dicsőség és szégyen közt lehet választanunk. És ha ön kérdi: valjon mit fog ezen kettő közt hazámfia választani? bátran mondhatom — s ha ezt nem mondhatnám, akkor valóban áldanám azon kezet, mely még ez órában keresztül ütné szívemet — hogy egyet sem véve ki, kinek ereiben még magyar vér foly, mindnyájan a legnagyobb kár s veszély ellenére is, a dicsőség-templomnak építésére törekednének; s ha az másképp nem emelkedhetnék, ön sirboltikra lennének készek azt építeni fel. Azonban remélhetni-e, hogy annyi fejletlenség s ekép tudatlanság, annyi előítélet s ekép makacsság terhe alul, mely általában a magyar közönségen fekszik, ki fog tisztán világítani a most említett alternatíva — —? Én egyenesen megvallom: „Nem hiszem.“ S ekép hallja csak, édes Irwing, mikép gondolom s reméllem én a nagyobb részszel azt saját s honi dicsőségéért megismértetni? Itt ezt önnek őszintén megmondom: *A haszon utáni vágy* által, mely nagyobb-kisebb mértékben, mindenkinek mellében rejtezik, s ekép az egyetértés s egyesülésnek legbiztosb ragasztéka. Nincs hazámfiairul alacsony vagy rossz ideám, sőt legjobb van; úgyannyira, hogy értők még arra is elszánnom magamat, hogy egy darabig fukar pénzbálványzónak tartsanak, mert tudom, hogy mindnyájan, bármi nagyon lettek volna is teoriáim nyereség s haszon utáni jegétül irántam elhidegülve, velem tüstént megbékülendnek, ha egyszer tökéletesen elértik, hogy hathatósan s közönségesen felébredt nyereség s haszon utáni szomjbul okvetetlenül köziparkodás és sikeres munkásság támad; ez pedig, valamint a henyeség minden bűnnek, szintúgy, de viszont a legtöbb házi s négy fal-közi erénynek kútfeje; ennek továbbá több vagy

kevesebb léte, a honi erő, béke s boldogság egyedüli hőmérője; s ez végre egy nemzetnek másik feletti nagyobb súlya. Én tehát jól átgondolt elv szerint, azon alternativa helyett, dicsőség vagy szűgyen — a mi az egyik vagy másik eszközlésmódnak utolsó vége — mint utakat, az egyikhez vagy másikhoz érhetni, élni, vagy szükségkép élni, a *hasznot* állítom a *veszteséggel* antithesisbe. — S most Isten áldja meg kedves Irwing, mert én megint 1832-be akarok visszatérni, s a haszonvágy principiumánál fogva egyenest hazámfiához szólni. Éljen boldogul! Ha azonban hallgatni akarja mit mondok —, s mily nyomorult kis fogásokkal vagyok sokszor kénytelen az ocsmányt még természetén túl is elrutítni, hogy az erény annál szebb világban emelkedjék ki — a mi valóban felette szomorú, t. i., hogy sokszor csak ily módok szülik a sikert! — azon igen-igen fogok örülni, mert oly tanu mint ön, csak bátoríthatja a tiszta szándékot.

S im itt vagyok ismét 1832-ben, fiatalb ugyan három esztendővel, de — — — és ezt mégis bánom.

A hiteli, aviticitási s fiscalitási szakaszokban, úgy hiszem, némileg megmutatám, hogy az ország s ekép a király, annál gazdagabb, erősb és hatalmasb, mennél nagyobb a nemzeti tőke; s hogy ez megint caeteris paribus annál nagyobb vagy kisebb, mennél tulajdonabb vagy bitangabb az ország földművelési alapja, s hogy ekép az aviticitas s fiscalitas léte, többel vagy kevesebbel, de szinte felével nyomja a nemzeti közcapitalist annak természetes becse alá. A systema tehát, a helyett hogy emelné, inkább árt a természetnek; mert a haza legnagyobb részének mezeit bérföldekké aljasítja. A nagyobb résznek a proprietási jusbul kizáratása azonban még nagyobb csorbát ejt a nemzeti tőkén, s azt, bátran mondhatni, háromnegyedével sülyeszti le természeti függése alá; mert valamint az aviticitas bérfölddé aljasítja a haza legnagyobb részét: úgy változtatja a tulajdon hija megint az egész hazai munka tehetségét s ekép a hazai erő tőkáját béresi, szolgai iparkodássá, szorgalomná s állhatatossággá, mely egy tulajdonosnak iparkodásához, szorgalmához s állhatatosságához, az intelligentiát legkisebb számba sem vevén, úgy áll mint 1:4-hez.

S ha bizonyos, hogy a három első törvény elfogadása által

módnélkül nyerne az egész, s így okvetetlenül s általánosan az egyesek is: éppen oly keveset tagadhatni azt, hogy háromszor nagyobbított munkásság által — s nem hiszem sokat mondok, ha ezen esetben 1-et 4-re emelek, — csak 10 esztendő leforgása után is az egész ország a mostanitul annyira különböző képet mutatna, hogy akárki is, ifjudott kellemei miatt, alig ismérne többé a jó közanyára, drága hazánkra, hanem a legérzékletlenebb is kénytelen volna bájaiba, kecseibe szeretni. Ezen közanyának egészséges léte, virágzása, szépsége pedig úgy hiszem, vagy úgy látszik nekem legalább, senkinek kárára nem lehetne — azon különös orvosokon, és halál-jelentő madarakon kívül, — — kik fájdalom! nálunk is, mint mindenütt a világon, minden világosítás, előmenetel, s javítás ellen szegülnek — mert csak úgy lehetik hasznokat — — — ha tetteiken, cselekedetiken köd s örök sötétség borong, — — — és kiknek — ha tiszta kebelből fakadó honszeretet, és az emberiség javára czélzó szorgalom bűn lenne — lélekismeretük e részben legkisebb furdalásnak sem volna kitéve. — — — — —

Midőn azonban ránk nézve is, kik szeretjük s imádjuk a jó közanyát, haszonrul van itt kérdés, — de nem oly haszonrul, s erre vigyázzunk, *mely közkárbul támad*, hanem olyanrul, *mely csak a közhaszon után háramlik* — szoros rendszabások és positiv számok szerint vagyok kénytelen javaslatomat előadni; s ez okbul egyenesen s minden himezés nélkül itt kimondom — hogy tökéletesen értsük egymást — mit értek én nemtelenekre nézve a Jus proprietatis által.

„Nemtelen“ nevezet alatt én itt ezen eset felvilágosítására a törvényink értelmét követvén, a világ minden embereit értem, egyet sem véve ki, *a magyar nemes emberen kívül*. S ezután azt javaslom, mint azt IV-ik törvényem kifejtésében már röviden érintém: hogy a nemtelen is birhasson saját ingatlan tulajdont minden jussal és bátorsággal; s nemcsak egy, két, három s a t. sessiót, mint annál sokan megállnak, de az urasági allodialis földekből is annyit, *a mennyit akar*.

Ezen utolsó egy pár szót, t. i. *a mennyit akar*, készakarva tettem; mert mondhatom, némelykor igen nagy gyönyörűségemre

válk — a mit egyébiránt korántsem tartok dicséretesnek — az ijdékenyeket egy kissé megrezzenteni; mert igen mulatságos valakit kicsinységért, vagy semmiért szepegni látni. Hogy azonban e tortura ne tartson soká, melynek felette égető kinjárul egy élő példa után ítélhetek, ki csak minap izzadá a legvastagabb cseppeket, melyeket éltében láttam, midőn e tárgyat fejtegetvén, azt gondolta: via facti és gratis szándékozom allodiumit a jobbágyi sessiók közé egyenlőn elaprítani; hogy ezen kinnak vége legyen, itt „*a mennyit akar*“ szavakat arra módosítom: *a mennyit szabad alku után megvásárlani képes.*

Én a sajátot oly szentnek tartom, hogy valamint azt gyáva fejdelemnek ítélnem kell, ki jusaibul csak egy mákszemnyit is erővel elragadtatni enged: úgy viszont az ember minden jogaibul kivetkzettnek látom azt, ki, ha nincs is többje, egy garását nem birhatja legnagyobb bátorságban; s ekép legigazságtalanabbnak tartanám — mert így a legszentebb is semmibe vétetnék — ha valaki azt javaslaná, hogy a magyar nemesség, mely a fejdelemmel összesen, a polgári telkeken kívül, az egész országnak területét annyi századtul fogva közösen birta, s most is birja, arra szoríttassék, hogy örök jusát ingyen s minden aequivaleus nélkül áldozza fel s veszítse el.

Nem mondom tehát, hogy a nemtelen is *birjon* ingatlant, hanem hogy *birhasson*. A törvény csak ez utolsót határozza el: azaz, *ne parancsoljon*, hanem *csak engedjen*, a többit pedig bizza az időre s a szabad részekre.

Porpáczy nem fogja eladni akarni sessióit s allodiumát, s ne adja; Ujitházi pedig mindenét el fogja kívánni adni, az pedig adja; Józani végre tán részét eladni, részét megtartani fogja, s ez megint azt tegye, a mit leghasznosbnak lát. Volenti non fit injuria.

Ha ezen permissiv törvény feláll, csak akkor van a magyar nemesnek valóságos tulajdona; mert ámbár az aviticitas s fiscalitas eltörlése által az eddig csak egy kissé hosszabb bérben, de mégis bérben tartott földje proprietássá lenne, azért még sem volna valóságos tulajdona, mert neki azzal libere uti et frui nem szabad, mig azt nem adhatja annak el, kinek eladni akarja. Ha az aviticitas s fiscalitas eltörlése után 100 holdomat el akarnám adni, csak annyit kaphatnék érte — ha ezen most fejtegetésben lévő permissiv törvény

nem állíttatnék fel — mint a mennyit egy magyar nemes ember akarna tudna érte adni, s nem annyit, mint a mennyit tán egy *gazdag nemtelen*, p. o. hollandi, angol vagy akárki tudna és igen szívesen akarna is érte fizetni; s ekép még a 3 első törvény felállítása után sincs a magyar nemesnek valóságos tulajdona; hanem az csak akkor lesz, mikor ingatlanával is minden lehető kivétel nélkül azt teheti, a mit akar.

Ha valakinek azt mondanák: „Lásd, ez a tied; de nem szabad ezt eladnod, vagy ha már el akarod is adni, nem szabad másnak adnod, mint olyannak, ki öt és fél lábnál hosszabb, mert, a ki ennél rövidebb, annak nem adhatod; s ekép tulajdonodtul nem szabad igazi becséért, hanem annak csak $\frac{2}{3}$, vagy $\frac{1}{3}$ áráért megválnod“ — vajjon igazi tulajdonának tarthatná-e azt? A gyermek igen, de senki más! És im ez a mostani magyar nemesi proprietas képirajza, valódi ábrázolata! N-nek adhatom, de P-nek nem, mily nevetséges tulajdon ez! De a magyar földbirtokos még hosszabb bérbe sem adhatja úgynevezett sajátját, mert „*omnis fundus contributioni est subjectus, quem manus rustica colit*“ — nem tudom egyébiránt, mily törvény szerint —; s ekép a valóban *nevetséges proprietarius*, földjét, ha maga nem láthat utána, vagy parlagon hagyni, vagy magát cselédei által pióczáztatni, vagy contributiót fizetni kénytelen, mert a mit az árendás a közpénztárba fizet, azt mindig abbul rója le, a mit a földes urnak fizetni kész, vagy egyezés után fizetni tartozik; s ekép éppen a földesur fizeti azt, a mitül legjobban retteg, t. i. az *egyenest adót*; s mitül fizeti azt? Éppen azon földétül, melyet sem eladni, vagy csak egy bizonyos osztálynak adni, sem hosszabb időre, s így mind a két résznek felette nagy hasznára (!) idegen kézre bocsátni nem mer, de melyet mind a mellett — legalább a nagyobb rész — igazi s valóságos tulajdonnak tart; a mi által senkit és semmit sem mystificál oly keserűn, mint magát és erszényét.

Sokan azt mondják: „Ha éppen el akarja adni, most is eladhatja.“ Igaz; de vajjon oly áron, mint ingatlant némi esetben eladni felette hasznos volna — s itt fekszik a dolog veleje — vajjon ki venné meg? A mostani bitang szagu s bérlett erejü bátortalan birtoki systema szerint, ugyan senki, a ki csak félig-meddig gondolkodni és

számlálni tud, s csak annyi esze van is, mint egy hódnak, mely soha nem telepedt oda, hol legkisebb háborítást sejdít. E szerint jószágot minden áron alul nálunk elfecsérleni ugyan mostani zavarban is igen könnyen lehet, a mit száz példa bizonyít, de *illendő áron* eladni teljességgel lehetetlen.

S mind ez valjon azokra nézve, kik nálunk ingatlant birnak, hasznos-e? Ítéletem szerint nem hasznosb, mintha valaki bizonyos házáat, akármily nagy volna is az, maga lakni, vagy a házbér egy részét adó alá engedni kénytelenítették; azt pedig eladni éppen nem volna szabad, vagy csak egy bizonyos osztálynak, mely ha igen pénz-es lenne is — a mi éppen nem — csak azon okbul sem adna az igazi becsének $\frac{1}{2}$ -nál vagy $\frac{1}{3}$ -nél többet, mert egy pillanatig sem volna biztos, valjon ujonnan vásárlott házábul az eladónak rokona, szomszédja vagy a fiscus tüstént ki nem ugratná-e őtet, vagy ha nem tenné is azt, abban a bátor létnek minden kellemeitül, számtalan izgága által, tökéletesen meg nem fosztaná-e?

Én, mint földbirtokos, azt mondom, hogy most valóságos ingatlan tulajdonom nincs; ha pedig a 4 említett törvény felállíttatnék, akkor valóságos ingatlan tulajdonom volna. S ha ezen állításom igaz, akkor az, ki ezen 4 törvénynek, de kivált az utolsó-nak, felette nagy hasznát éppen a birtokosokra nézve kérdésbe akarná venni, maga bonyolítná magát végkép a legnevetéseseb absurdumba, mely elkerülhetlenül azon következtetésre vinne, hogy a magyar földes urakra nézve hasznosb: *valóságos ingatlan tulajdont nem birni, mintsem birni.*

Ezen következtetést azonban nem mindenki tartja oly helytelennek, vagy éppen nevetésésnek mint én; hanem azt szerfelett előrelátó, s nálunk a providus titulussal sanctionált jó s igen mély gondolatok sorába helyzi, pedig nem más okbul, hanem mert köztünk, valamint igen sok más népek közt is, számos okoskodónak az országlás még legsalsóbb rudimentumirul sincs legkisebb ideája is, mely bagatella azonban egy cseppet sem hátráltatja, hogy ily dolgokrul legkomolyabb arcvonásokkal s legnagyobb önelégedéssel ne okoskodjanak, s képzeleti és így felette könnyüded szemfényvesztési alapokra ezernyl és sokszor legvastagabb hypothesisaik terhét ne

rakják. „Salus publica suprema lex esto“; ezen axiómát hozzák minden alkalommal elő, midőn az egyesek hasznát nem akarják helybenhagyni. S bizonyos, hogy ezen axióma a józan országlás végcélja; hanem csak az a kis baj, hogy azon út, melyen e végcélzt a most említettek el akarják érni, azzal éppen diametraliter ellenkező, mely oda vezet.

Ez egyébiránt szerfelett szövevényes tárgy, melyet nem is érintettem volna most, mert nagyon félrevezethet; de éppen a mostani példa igen kedvező — s azért nem akarom elszalasztani — legnagyobb világba kitüntetni azt: mily képtelenség a publica salut a polgárok egyenes kárára alapítani akarni.

A thema itt az, hogy a magyar földbirtokosnak általányosan véve sokkal hasznosb: valóságos ingatlan tulajdont birni, mint nem birni. Erre azon megjegyzés tételik: „Egyesekre nézve eldönthetlen igazság, de a salus publica, mely az egészzet tartja össze, azt máskép kívánja.“

De most lássuk: mit kíván a salus publica? Egyenesen azt: hogy a magyar földbirtokos valóságos ingatlan tulajdont ne birjon, hanem annak csak haszonvevője legyen, t. i. $\frac{1}{2}$ -val vagy $\frac{1}{3}$ -vel kevesebbel birjon, s ekép szint ennyivel szegényebb s tehetetlenebb legyen; az egész hazai allodiumnak s munkássági erőnek tőkéje pedig, összesen véve, legalább is felével tartassék örökön-örökké természeti állása alatt s a t., s a t., szóval — s kérem mind azt emlékezetbe hozni, a mi eddig mondatott — azt kívánja a salus publica, hogy az ország sokkal szegényebb s tehetetlenebb legyen, mint a milyennek természete s mibenléte szerint lennie kellene; minek következtében a nemzetnek mind adó- mind védő-tehetsége parányi lesz, s a csupa salus publica keresése, de visszas keresése miatt, a legelső megtámadó előtt az ország minden kapui tárva lesznek; az isteni gondviselés által tán fentartott békekesség idejében pedig az ország minden erei fagyva maradnak.

„De nem a mostani időre kívánja a salus publica az egyes birtokosak áldozatit, t. i. kárát, hanem a jövőre.“ Így szólnak tovább; s ekép a jövő veszélynek akarják elejét venni, azaz: — s mondjuk itt egyenesen ki — az úgynevezett nagy familiák fentartását kívánják eszközteni.

Azonban lássuk, feltevéen, hogy az úgynevezett nagy familiák megtartása szükséges az egésznek boldogságára, valjon céljaikat jó uton keresik-e? Ők, úgy hiszem, nem tagadják — mert másképp mathesisi problémákat tagadnának — hogy kettőztetett szorgalom által okvetetlenül felemeltetik a nemzeti köztőke. S ha ezt nem tagadják, vagy legalább józanul nem tagadhatják, valjon nem kénytelenek-e elismerni azt is, hogy minél nagyobb a közcapitalis, annál nagyobbaknak kell lenni azon capitalisoknak is, melyeket minden egyes bir; s ekép világos axiomának elismérni, hogy a fejtegetésben lévő 4 törvény, minthogy azok felállítása által a nemzeti tőke nő, *legalább a jelenre nézve* mind az egészet, mind egyeseket tekintvén felette hasznos. Ha pedig a jelenre nézve hasznosak, valjon miért ne volnának a jövőre is azok? S itt — esedezem figyelmért — oszlik el azon út, melynek egyik ága az országlás valódi alapjához vezet, a másik ellenben végkép a legarachneibb hálókba bonyolít.

Minden a mi supererogatum, ha eleinte neveli is a tehetséget, előbb-utóbb, de bizonyos idő leforgása után, azt megint módnélkül csökkentti; s ekép eldönthetlen bizonyos, hogy minden természet-elleni ösztön a reactionnak — fájdalom! korántsem eléggé kifejtett — principiumi szerint a legerősb moralis vagy physikai testet is végkép megrontja. De a test ereinek rendes folyása, minden functiók normalis állapotja, a mi nem egyéb, mint „egészségi súly“, nem supererogatum, s mind az, a mi azt eszközli, korántsem természet-elleni ösztön, hanem megint egyenesen a hazai egészségnek, jólétnek s erőnek belső nagyobbítása.

Valódi alapja az országlásnak tehát az, hogy az nem csak soha meg ne támadja s csorbítsa a hon belső egészségének s erejének tömegét — massa —, hanem azt minden módon nagyobbítani törekedjék; a mi más szavakkal ez: mindig csak kamatibul éljen és tőkéből soha se; s e szerint ezen utolsókat annyira nevelje, hogy az elsőkből *el is élhessen*.

Már ezek után azon kérdés támad: valjon a fejtegetésben lévő 4, de kivált az utolsó törvény természet-elleni ösztön, t. i. supererogatumot okoz-e? Mit felelhetni erre? Semmi egyebet — s itt hívom Montesquieu, Smith, Young, Franklin, William Perin, Roscoe

s több mások dicső árnyékát bizonyságul, mit felelhetni? — Semmi egyebet, mint hogy csak az fogja a hiteli áldás felállítását, a feudális bilincsek kettőtörését, a haza minden lakosának legnagyobb szorgalomra, s ekép legbizonyosb boldogságra ébredését természet-elleni ösztönnek tartani, ki viszont a Tisza partjait kieseknek, honi mocsárink kigőzölgésit egészségeseknek, útainkat jóknak, vizeinket korlátozottaknak, pusztáinkat virágzóknak s a t., s ekép honunkat úgyis felette jó rendezetűnek tartja, s ki a szinte már csak csupa abusosokból álló manipulációinkat, mint semmihez hozzá-nem-járulásunkat, a domesticának oly igen nemes kezekben annyiszori elolvadását, a szántóvetőnek annyiakban napról-napra szorosabb korlátok közé szoríttatását és számtalan eféle dicsőségeket tagadni mer; vagy a ki mind ezeket az egészségnak már úgyis oly igen nagy erőtől pezsgő symptomáinak itéli, hogy egy kissé még több ösztön — mely azonban semmi egyebet nem tenne, mint mocsárinkat szárítná, porainkat öntözné, Dunánk medrét mélyebbre vájné, törvényinket és szokásainkat rozsdáiktól s penészeiktől kitisztítná, s csak efélét, de igaz számtalan ilyest eszközzene, — az egésztest hyperstheniába hozhatná, s azt gyuladás által, melyet most a sok homoklapály, székes tó s berek nem enged, végkép megsemmisítné!

Ki fogja azonban ily okoskodók sorába tartozónak vallani magát? Azt hiszem egy igazságos s józan ember sem; mert az tökéletesen arrul lesz meggyőződve, hogy mi magyarok még annyira vagyunk a valódi honi egészség határjától, mennyire áll a sthenia a hyperstheniához; s ekép — mondjuk ki egyenesen — mind morális, mind physikai létünkre nézve a legnagyobb szánakozást gerjesztő astheniában sorvadunk; s ekép legszentebb kötelességünk: éjjelnappali fáradozással eszközteni, s ha kellene még szívvérünkön is megvásárlani a honi egészség, erő s boldogság nagyobbításának áldását. Ez pedig csak úgy létesíttethetik, ha a bátorságos ingatlan tulajdon mindenkinék megszerezhetési köréhez van csatolva, t. i. ha a hitel felállítatik, az aviticitás a fiscalitással eltöröltetik, s a tágos világnak akármily részében született fia, Hunniában ingatlan tulajdon, mint valóságos sajátot bírhat.

Ha ezen törvények felette jó befolyással lennének az egészre

nézve, s nemcsak a jelenre, minthogy felállítások nem természet-elleni ösztönt okozna, hanem egyenesen a honi egészség, erő s boldogság tőkáját emelné magasbra: kérdem, mikép s miért volnának s lehetnének azok veszedelmesek a földbirtokosokra nézve, kiknek birtokibul áll összeleg a haza? S ha ezekre nézve nem volnának károsak — a mi lehetetlen, mert a közjó legközelebb s hathatósblag éri azokat kik, úgyszólván, a közbirtokban egyenesen osztoznak — valjon mikép gátolhatnák a legnagyobb birtokosak, t. i. az úgynevezett nagy familiák fentartását? Éppen oly keveset, mint a virágzó fiatalság a jövő aggkornak nemcsak nem árthat, sőt ennek annál hosszabb életet ígér, minél virágzóbb. Mibül az következik, hogy azok, kik a földbirtokosok jelenkori hasznát azért gátolják, hogy annál tovább s biztosabban felmaradjanak utóik, egy cseppet sem tesznek bölcsebben, mint ha valaki egy test életét az által gondolná és remélné hosszabbítani, hogy annak érverését 60-rul 30-ra lassítsa, emésztését 7 óráról 14-re hosszabbítsa s a t., azaz: annak életét valóságos hervadásra szorítsa. S ha ez áll, akkor nem tagadhatni, hogy mostani systemánk nemcsak nem jó s helyes a nagy familiák valóságos megtartására, hanem felette rossz és helytelen, ha nota bene a familiái *conservatiót* nem akarjuk *praeservatióval*, t. i. egy pusztá régi név minden egyéb becsnélküli betürendjének fentartásával összezavarni; s ekép az említett 4, de kivált utolsó permissiv törvénynek felállítása, még azon hiedelemnek sincs ellenére, hogy az úgynevezett nagy familiák fentartása szükséges az egésznek boldogságára, mert világos, hogy azok a javaslott systema után sokkal jobban conserválhatják, s ekép conserválandják is magokat, mint a mostani fejletlen systema alatt.

S valjon mi megint ezen elfogultság oka, mely a közönséget e tárgy körül tökéletes sötétségben tartja? Semmi egyéb, mint országos embereink legnagyobb részének járatlansága a reakciók törvényi körül — — mely, mint fentebb érintém, felette fájdalmas, s a közönségre nézve kimondhatlan káros.

A mostani fejletlen systema által tagadhatlan sokan conserváltatnak, s ez módnélkül szembe szökik; de bezzeg annyival többen rontatnak is meg, s ez ismét a közönséges figyelem előtt

észrevehetlen; s inn ez kifejtése az e tárgy körüli elfogultság valódi okának!

Minden engedelkeny s lágy törvény okvetetlenül éppen ezen most említett effectust szüli. Tíz bűnös s gondatlant directe kimél, ellenben száz ártatlant és szorgalmatosot indirecte büntet. Egy nagy familiabeli tékozlót p. o. mindenek felett pártol, ellenben annál keményebben sújtja vagy a közönséget, vagy azokat, kik birtokát átvették; a közönséget: ha az új birtokosok bátoratlan tulajdonokat parlagon hagyták, a mi által a nemzeti tőke csonkult; az új birtokosokat pedig: ha azok a jól s szorgalmasan műveltet megint kiadni kénytelenítették. Meglopja valaki a domesticát: s az engedelkeny s lágy törvény feloldja — — —; de valjon mit okoz? Hogy e dolog végkép oly közdivatu lesz — a mit az ebbeni szomorú tapasztalás nyilván bizonyít, mert szinte alig van vármegye a tágos hazában, mely eféle égető szégyentül tökéletesen szűznek mondhatná magát — hogy midőn még a pirulástul is elszokott bűnösök legyenetnek, a helyett, hogy valami kellemetlen dilemma, sőt trilemma, vagyis inkább négyágú tetralemma közé állíttatnának, vagy inkább függesztetnének, ezernyi, sőt milliói adózók büntetettnek legkeményebben; mert a már egyszer is nehezen fizetett adó helyett, sokszor annak másodszor fizetésére is szoríttatnak. S így számtalan példa azt mutatja nyilván, hogy a rosszat, lágyvelejűt, tanulatlant s gondatlant ápoló törvény, midőn e szép társaságnak néhányit tán megmenti — s csak tán, mert ez is kérdés — minden bizonynyal számtalan jót, okost, tanultat s gondost szünetlen büntet; s ekép nem az élet elvének, de a rom Istenének állít oltárt.

Vizsgáljuk ezen oly felette fontos tárgyat, mely körül az ország virágzó vagy hervadozó jövőndője forog, még közelebbről practice:

Az ellenfél azt mondja: „Ujítházi, habár ma mindenét eladja is, nemzetségét még sem ronthatja meg, mert legkésőbb utója is visszaszerezheti jószágát.“

Erre én példával akarok felelni. A magyar birtokos, akár nőtlen, akár házas, vagy akármily körülmények közt van is, vagy familiájáért bona fide aggódó, vagy szántsándékkal nem gondoskodó,

vagy eszes és szorgalmas, de szegény és szerencsétlen, vagy esztelen s korhely. Ugy hiszem több vagy kevésb módosítással szinte csak ezen négy árnyékozatra oszthatni a magyar földbirtokosokat általában. Ha ez áll, akkor azt vagyok erősíteni bátor, hogy nemcsak az egész közönség nyer javasolt systemám elfogadása következtetésében, hanem egyenesen a nagy familiák is; pedig a közönség: a nemzet tőkének systemám szerint okvetetlenüli felemelése után, többek közt az által legfőkép, hogy a birtokosoknak egy része el fogja vagyonát adni, melyet ma adósságokba fulaszt, s ekép sok vidék művelés által fog virágozni, mely ma vadságban hervad, minthogy az tehetetlen vagy gyáva kézből tehetős s gondos kézre menend át, s a szerencsétlen vagy gyöngye velejű birtokosak helyökbe szerencsésbek s erős velejűek fognak ülni, a mi — én legalább úgy hiszem — a közönségre nézve nemcsak nem valami szerencsétlenség, melyen búsulni kellene, sőt inkább oly nagy szerencse, melyen eléggé örülni nem lehetne; s ez a közönség legnagyobb nyeresége! A mi pedig a nagy familiák hasznát illeti, bármily esetet s összeköttetést képzeljünk is magunknak, azt fogjuk találni, hogy a mai systema alatt azok, kik tudnak, s nem illusorie, de valósággal segíteni magokon, úgy állnak azokhoz, kik magokon segíteni nem tudnak, mint 1:10-hez; a javított systema után pedig viszont a magokon segíthetők állnának a magokon nem segíthetőkhez úgy mint 10:1-hez.

Tegyünk fel — s ez a legközönségesb eset — egy negyven esztendőes feleséges embert, kinek sok gyermeke van, s ki egy fecsérő atya után éppen most lép roppant jószágiba, melyek 90 ezer jövedelmet hoznak, melyeken azonban szinte $1\frac{1}{2}$ millió adósság fekszik. Képzeljük ötet jó atyának, eszes és becsületes embernek; valjon mit fog, vagy inkább mit képes tenni mostani pénzbeli systemánk után? Legjobb siker után se többet, mint hitelezőit annyira megnyugtatni, hogy tőkéiket ne mondják fel, s minden lehető reductio s éjjel-nappali fáradozások következtetésében azt eszközteni, hogy jószági tán 10 czernél több jövedelmet nyujtsanak. S itt el van határozva sorsa, mert ezen állapotbul maga magát ki nem mentheti; s abban mindaddig fog szegénykedni feleségével, kisdedivel, tán unokáival is, míg abból egy véletlen vagy Deus ex machina fel nem emelendi őt, vagy

viszont a legkisebb szerencsétlenség vagy övének gondatlansága egészen tönkre nem rántandja le. A jószágnak — melyet eszközölő tőke nélkül nagyobb jövedelemre nem bírhat — egy részét eladni, ítélete szerint legjózanabb volna, mert azon 10 ezer, melyet nagy munka után általányosan a jószág jövedelmiből megmenthet — a többi kamat fizetésre menvén — úgy is oly kevés, hogy alig pótolja ki a nagy számu háznépnek csak legsürgetőbb szükségét is; s ekép, minthogy se jószág-javításra, sem amortisatióra nem marad semmi, nincs ok, hogy ezen stagnatio ezer esztendő előtt megszűnjék, mert a szerencsés non putarem felette kényes és ritka madár; ám de van elég ok, hogy az említett stagnatio tökéletes dissolutióba menjen át, minthogy baj, galiba, elbomlás és szerencsétlenség az embernek mindennapi leghívebb vendége, melynek soha sincs hijával a ház. Józani — legyen tán ez neve — mindent fog próbálni, hogy a kellemetlen állásból kiláboljon. 10 ezer forint, igaz, szép jövedelem, de annyi jószág után, egy *nagy familiának*, melyektől annyit vár a haza, a közönség — s tán némi jussal — felette parányi; s Józani elkeseredett érzéssel hagyja folyni az időt mint foly; s nem mert az élet legtöbb kellemeiről le kell mondani magának s házfeleinek: hanem mivel hazájának dolgait se directe, se indirecte hathatósan nem szolgálhatja, nem emelheti magasbra; directe nem, minthogy ideje saját dolgai után perdül le, s tehetlensége miatt se jószágát a közjóért virágoztatni, se ahoz egyenesen járulni nem képes; indirecte pedig, mivel kisdédiből korántsem nevelhet oly minden oldalról csinosult polgárokat a hazának, mint a milyeneket a közönség a nagy familiák sorából méltán várhatna, s kik, ha a pusztán teremnek, soha nem fejlődhetnek ott ki hozzájuk illő s honosikat sikerrel szolgálható tulajdonokra. Az életnek, világnak, tapasztalásnak árjaiban kell azoknak valódi kincsért megvívni; s kitisztult isméretik s nemesbült érzelmik által magasbra emelkedve, a honnak igazi nemeseivé válni. De Józani se nevelésre, se utazásra nem költhet; s így a véletlenül s természeti hajlandóságon kívül, egyéb szinte nem is határozza el fiainak — t. i. a *nagy familiabeli ifjaknak* — characterét, életmódját, belbecsét, azaz igazi értékét. Józaninak vérzik szíve, — a mi azonban a kegyetlen systemát nem lágyítja, mert makacson áll ez minden becsületes mód

ellen, mely szerint ő magán s magáéin segíthetne. „Hiszen más hazákban 4-ért, s 3-ért is kapnak elég tőkét; miért nem kaphatnék hát én is?” Ekép esdeklik végkép Józani.

Mire a vén systema viszont így felel: „Mert a familiákat conserválni kell, s ezen okbul nem engedhetem a hitel felállítását; minek következtetésében, igaz, te nemcsak 4, de még 10-ért sem kapsz biztos pénzt; de ennek még is úgy kell lenni, mert a salus publica ezt úgy kívánja!”

Józani. „Azt hallom más hazákban szívesen vesznek jószágot, ha az csak 3 perczentet hoz is bé, ámbár a művelésnek már felette magas polczán állnak; valjon miért nem adhatnám én el fejletlen jószágimnak legalább egy részét 3 perczenttel számlálандó summáért, a mi által tüstént segítnék magamon s magaméin?”

A vén systema. „Ez mind igaz, s te nem adhatod el jószágodat 3-mal, sőt 6-tal is nehezen, nem tagadom, mert bolond volna, ki megvenné; de én ezt mély bölcseségemben, melyet te nem foghatsz meg, készakarva tettem, mert az aviticitást s fiscalitást állítottam fel, mint-hogy a familiákat conserválni kell.”

Józani. „Ha pedig kis darabokra osztva, 100, 200 holdként adhatnám el jószágimnak most teljességgel hasztalan, messze, kézen kívül fekvő részecskéit, még szaporábban léphetnék a legnagyobb rendbe s vagyonosságba; mert jobbféle szántóvetők 100 s több forintot szívesen adnának egy-egy holdért — melyek előttem most szinte semmi becsűek, mert szinte semmit sem hoznak be — ha azokat háborítlan s teljes jussal, mint sajátot birhatnák; s én, midőn soknak boldogsági talpkövet megvetném és számtalan szorgalmas háznép háladásának legédesb áldásai közt élnék, egyszersmind magamat is rövid idő alatt úgy annyira felsegítném, oh! hogy oly ifjakat állítnék akkor elő, kik az „aristos” — legjobb — nevet oly igazán érdemlenék meg, hogy ez által megbékülendnének az aristokrátiával annak legelszántabb ellenségei is.”

A vén systema. „Te felette veszedelmes ember vagy, mert oly sophismákat gördítesz elő, melyeket magam is axiomáknak tartani vagyok kénytelen. De azért az engemet nem convincál; hiszen nekem azt jobban kell ex officio tudnom, mi jó, mi nem a közönségnek, mert oly igen vén s ekép felette bölcs vagyok; s azért nem is enge-

dem, hogy magyar nemesen kívül még valaki más is birjon ingatlan tulajdont Magyarországon. Ah, még most is sinylődöm utána, hogy 1799-ben a polgári telkek, s csupa abusosok által még a szőlők is némileg kicsúsztak atyai kezem alul. Igaz ugyan, hogy azok most iránylag igen virágzóak; de éppen azért van már bennök a halál magva (!) Ily hervadásra s tán még nagyobbra, nem engedem hanyatlani az úgy is igen gazdag s oly szép hazát; s ekép tartsd meg csak te is jószágodat csorbátlan, mert a *salus publica*, a nagy familiák *conservatióját*, mint *conditio sine qua non*-t megkívánja.“

Józani. „Hiszen én nem óhajtok egyebet, mint hogy familiám velem együtt *conserváltassék*; s azt hiszem: ehez, *kegyelmességednek* önszabta törvényei szerint némi kis jussom tán nekem is van; mert hőszerű eldődöm egyike már Kupa alatt vitézkedett, szép-anyáim egyike pedig Gisellának udvarában — — — volt, s ekép ha familiám nem nagy is, nem tagadhatni: legalább módnélkül hosszú; de mind a mellett úgy élünk egy rakáson, sivatag homok buczkák közt szegénykedve, s inkább mint egy foetus égettborban *praeserválva*, mintsem egy nagy familia *conserválva*, mintha a vén *systema* egészen megfelejtkezett volna rólunk; s tisztelet, becsület, de erre mit tud felelni *kegyelmességed*?“

A vén systema. „Látszik mindent fejtegető s rostáló nyugtalan-ságodbul, hogy ébren utaztál s figyelemmel olvastál, s ekép ujitások mérgével teli vagy úgy annyira, hogy semmi józan *distinctiót* sem tudsz többé tenni. Nem jut eszedbe, hogy te gondos atya, eszes és becsületes ember vagy, s így minek neked a segítség! S lásd, itt tűnik ki felette nagy bölcseségem egész glóriája! Mert ha fecserlő, tompa eszű s nem igen szoros lélekisméretű volnál, mindjárt éreznéd atyai kezemet. Legelőször is nem fizetnéd kamatidat, s paizsom alatt volnál; moratoriumot, sequestrumot kérnél, s 1½, milliói adósságidat felével hoznád rendbe, de csak rendbe, mert ezt sem fizetnéd mind, quia qui habet tempus, habet vitam: s ekép idővel megint lehetne alkudozni, s én mindenütt s mindenben pártolód volnék. Hát ha még a majorátus malasztja alatt volnál; oh akkor látnád még, mily gonosz kis Bosco vagyok én.“

Józani. „Ily áron nem kívánok *conservatiót* inkább — — —.“

A vén systema. „Hallgass balgatag érzelő — — nem tudod, mit beszélsz: az igazi nagyságrul, valódi halhatatlanságrul (!!!), nincs legtávolabb sejdítésed is, mert ámbár meglehet, sőt hihető, hogy egy ideig szegénykedés után, te háznépoddal együtt végkép el fogsz pusztulni, az mind semmi, s azt ne bánd; mert ha utóljára tűzzel, vassal, éhséggel kiostromlanak is régi aviticumidbul, s te tieiddel együtt cigány sorsra kerülsz is, ez semmit nem tesz, mert büszkén kiáltatsz fel, 1-ső Ferencz francia királyként: Minden oda van a becsületen — de bocsáss meg, összezavartam, nem a becsületen: de a juson kívül. S így élhetsz, ha győződ s birod sok évig, örök jusodnak oly igen kellemes tudatjával! S ha gyermekid, unokáid, utóid, legkésőbb maradékid is csak úgy élnek, mint te, az semmi, éppen semmi! mert a legvégsőbb ivadékod is, ha pénzt tud szerezni magának, a mit egyébiránt magam sem tudom mikép eszközölni; — ezt azonban lássa ő, s aztán találhat egy kincset — akárkit is kifüstölhet, vagy valami mód csak kipiszkálhat habár századok előtt elkallott aviticumából. S im ezen találmány, mely csudálatos bölcseségem legfényesb tanuja, az örökség ideájához legközelebb viszi a nagy familiákat; mert ha végkép bizonyos okoknál fogva mindig pőrén járnak is, megmarad azért mindaddig jusok s nevők, míg a nap nappal s a hold éjjel világít. S ezen áldást, mely alatt még te gyáva érzelő is bátran nyughatol, félre értned, legnagyobb háladatlanság. S most kikérem, egy szót se többé!“

Ennél hozzak-e még több példát elő annak megmutatására, hogy a mostani pénz és vagyoni systema, midőn egyen segít, kilencznek árt? Ámbár kész vagyok ezen irányban, mint 1:10-hez áll, minden esetre s minden felszólításra megfelelni, azért még sem hiszem azt szükségesnek; mert azon fatalis effectus, melyet tagadni s melynek ellentmondani lehetetlen, azt mutatja nyilván, hogy egy felette termékeny ország szinte csak 500 ezer lakos közt van felosztva, s azok legnagyobb száma oly igen szegény, hogy majd-majd csak tiszta lelki táplálékra lesz szorítva, sőt a legnagyobb familiáknak tán fele már nem sokkal bír többet, mint „semmit“, vagy — a mi még rosszabb — csak „idegent.“

Az egész tárgy philosophiája tehát azon alapul, hogy a mos-

tani systema szerint a familiák nevét s jusát tovább fentarthatni ugyan, mint akármily más systema szerint, de igazi aristokratai fényök — t. i. valódi becsők fentartására a systemát valóban hathatósan javítani kell. Most éppen oly könnyen megkárosíthatja az esztelen maga magát vagy nemzetségét, mint akármily systema alatt! mert egy, adósságokban végkép elmerült jószág nem tulajdon, hanem a tulajdonnak csak keserű gúnya; de bezzeg nem segíthet a jóakaró, gondos s eszes se magán, se övéin; s ekép az életnek oly sok és szünetnélküli csatái közt, a vén systema, féltében, hogy a gyávák megfordulnak, keverve jóra, rosszra, bátorra, félénkre, eszesre, esztelenre, kivétel nélkül egyiránt rakja törpesztő lánczait; s így midőn, igaz, a kisebb s rosszabb részt tartja-tartja egy kissé a futástul, akadályozza egyszersmind a nagyobb s jobb résznek szabad mozgulását, s így a boldogtalan hazát, egy nagy vesztett csatatérré kárhoztatja!

Én egyenesen megvallom, hogy testestül-lelkestül az aristokratiai principiumnak pártolója vagyok; de nem ám — s erre kérek figyelmet — a szónak elfacsart s elrútított, hanem annak valódi kellő értelme szerint. A jónak ereje csak szerencsét s boldogságot szülhet. Aristocratáskodni pedig semmi egyebet nem jelent, mint: „a legjobbak kormányát“, hol t. i. *egyedül az ész, igazság s erény isteni parancsolnak*; s ekép ha fejdelemtül lefelé mindenki egyenlőn csak ezen mennyei biróknak engedelmeskedik, óh akkor elmulhatlan szerencse fénylik s boldogság ragyog, a máskép gyászba borult hazának szirtei s lapályi felett. —

Engedelmeskedjünk csak mindnyájan ezen most említett isteni magzatok szent szavainak, akármily magas vagy alacsony lépcsőről zengjenek is azok hozzánk: jobban s módnélkül sikeresben fentartandjuk azon aristocratiát, mely az emberiségre, hervasztó fény helyett, a kellemek minden virágít biztosabban hinti, mintha álhiedelminkben az „aristos“ nevet egy-egy nemzetségre fogjuk, mely becsnélküli hiú elbizottsága által az aristocratiának szent értelmét úgy annyira elrútítja, hogy az, s ekép a legszentebb, végre közgyűlölség s közönséges megvetés tárgyává süllyed.

Becsültelessék az aristocratiá mindenek felett, t. i. becsültelessék az ész, igazság s erény díszé mindenütt s mindenkor, akár a fejde-

Iem, akár a legutolsó jobbágy, akár a legvénebb, akár a legifjabb halhatatlan lelkét ékesíti is az.

Ezen aristokratiák fentartását — melyhez magasodni minden becsületes ember a legerősb ösztönt érzi keblében — csak úgy esz-közölhetni legbiztosabban, ha a kérdésben lévő 4 törvény morális effectusa — mirül itt még szó sem volt, ámbár ez a legfőbb — az egész közönséget nagyobb vagy kisebb mértékben az öntudat s lélekisméretnek azon büszkesége s férfiúi szerénysége közé állítja, mely szerint a sorstul megajándékozott, *véletlen elsőség*it az által törekedik túl emelni a köz, de természetes irigység határin, hogy *szerzett elsőségei* a véletlenül nyerteket messze felül haladják; a mostohább természet fia pedig szintúgy s viszont tenyere, esze, állhatatos s tiszta erkölcsű szorgalma által iparkodik helyre állítani azt, a mit neki a véletlen megtagadott; szóval: ha a hitel mindenkire nézve egyenlően szent, s a szó annál sérthetlenebb, minél szerencsésb szülöttje a sorsnak mondá ki azt; ha nem a hosszú, egymásra halmozott évek, s tán kissé szárazabb archivumokban s nagyobb gonddal praeservált genealogiai tabellák s efélék sugározzák azon nimbuszt, melyben sok régi törzsök — Isten tudja miért — még most is ül, ámbár az napr-napra mindinkább egy vastag ködhez lesz hasonló: hanem ha azon varázsló fény csak oly nemzetségek körül von s parancsol szent rettegést, édeni szeretetet, s mindennek hódoló mély tiszteletet, melyek nem hosszú életsorok, lopott-idő bitanglási, álfényű sybaritai lakomák, ünneplések s az önségnek szánakozásra méltó, de még is csudálatos kifejtési által hiszik magokat többi ember s honfi-társaik felettieknek: hanem melyeknek nemzetségi genealogiája csak az érdem, köz haszonra fordított idő s a polgáriság erényinek dicső láncza által van összefüggesztve; s végre, ha mindenki érzi s tudja, hogy fáradozásának nyitva áll az emberi szerencsének egy legfőbbike, t. i. ingatlan sajátton élni a házi boldogság napjait.

Ily morális közvéleményből fakadó szorgalom s az erénynek minden-feletti tisztelése állit egy országot az igazi aristocratiának kormánya alá, mely a fejdelemtől lefelé mindenkinek valódi szerencsését s hatalmát, s ekép igazi hasznát módnélkül jobban és sikeresben emeli, mint egy elaljasodott oligarchia nevelheti azt, mely azt hisz! :

„minden és mindenki neki van lekötelezve, ő pedig semminek és senkinek.“

S ily moralitás kifejtése, mely egyedül józan törvényeknek lehet gyümölcse, hozza végkép az egészet a lehető legnagyobb bátorlét körébe; a miből világos lesz, hogy a *salus publica* nem egyesek kárán alapul, melynek örve alatt nemcsak a szabadság, de még a nemzeti-ség elnyomását is plausibiliter eszközölhetni, hanem hogy a *salus publica* minden lakosnak az osztó igazsághoz közelítő törvényes állapotján nyughatik csak kirekesztőleg, mert a törvényes álláspontot félre magyarázni nem lehet.

Állítsuk tehát fel a 4-ik törvényt is; és pedig két ellenállhatlan okbul. Legelőször engedjünk *szívügyinknek*, s ne tagadjuk meg magunktól azon kimondhatlan gyönyörűséget, t. i.: „férfias öntartásu szántóvetőinket az emberiség legszentebb jusaiba iktatni“; s aztán fogadjuk *eszüink tanácsát*, s nagyobítsuk minhasznunkért a közhasznót, mely az eddig előadottak felül a kormányra szállna okvetetlenül az által, s itt pedig directe, hogy a *fundus contributionis* maga magát napról-napra nevekednék, és így rendesebben is *fizettelnék*; a nagyobb, kisebb birtokosakra pedig az által, mert közülök mindegyik $\frac{1}{2}$ vagy $\frac{2}{3}$ -val rögtön többet bírna, mint ma, s tandem aliquando vagy inkább „denuo“ igazi sajátot bitang helyett; a tehetetlen, szegény nemességre továbbá többek közt az által, mert akkor szívesen adnának nekik a nagyobb birtokosak 100—200 holdat jutalmasan el, vagy hosszú bérbe, midőn őket most birtokikbul minden módon *kipurizálják*, a miről később világosabban értekezendém; a nemtele-nekre nézve végre az által, mert nekik egy egészen új s tágas *sphaera* nyitvatnék, „szerezni s gyarapodni becsületes módon, s más kára nélkül.“ Nőne tehát a nemzeti tőke, mind fundusi, mind élesztői erejére nézve; s ekép erősb lenne a királysзék, fényesb az aristocratia, gazdagabb a most tehetetlen nemes, s — itt jól vigyázzunk — megnyugtatta a nagy számu népnek azon része, mely már gondolkozik, többet kíván, s végre gátokat tör, ha azok előtte jó s emberséges szívüleg soha meg nem nyitvatnak; azon része pedig a népnek, mely most *buta állatként* teng, gondolkozásra, combinatióra, szorgalomra volna felébresztve, a mi által a népetlenség iránti köz panasz tüstént meg-

szünnék, mert több ember lenne a hazában, s ekép több munkás kéz.

Midőn azonban bizonyos, hogy egy embernek 100 font éppen annyi, s egy mérföld egynek sem hosszabb, mint a másiknak: azt sem tagadhatni, hogy a törvény *A*-ra nézve sem lehet könnyebb, mint *B*-re nézve, s *A* is csak annyira áll a törvénytől, mint *B*; miből mathematice foly, hogy végkép a legerősb ország is egymástul szakadni s az anarchia mindent kivégző romjai alá omolni kénytelen, ha éppen azon politikai véték s felségi vagy hazai megbántás egyikben könnyebbre taksáltatik, mint másikban, s ha egy felekezet, s a sokkal kisebb, közelebb áll a törvényhez, t. i. az igazsághoz, mint a másik nagyobb rész.

S ha ezen anomalia, mely minden becsületes ember előtt csak borzasztó lehet, nem dönté ki eddig azon országok sarkköveit, hol még önkénykedik, azt valóban csak annak tulajdoníthatni, hogy azok nem éltek, de csak haláli álomban szenderegtek, s ekép a legnagyobb convulsiókat szükségkép okozó méreg nem fejtekezhetett ki bennök.

Hazánk — s mit akarjuk esztelenül tagadni, vagy legsajnosb saját kárunkra fejünkből kivenni — már nagyon is felébredt. S így legfőkép nemes igazságérzetből s aztán önbátorság kedvéért legyen Hunniában *örök dicsűnkre* — mert önként eszközöljük s nem kinszerítve — elhatározva a

törvény-előtti egyenlőség.

E próbamunka egyik lapján egyenesen azt állítom, hogy az individualis szerencse s megelégedésnek talpköve, az egész közönséget általánosan tekintve, nem valami relativum, hanem valami tökéletesen elhatározott positivum, azaz: hogy habár millió kivétel van is, a józan embert rendszerint még sem emelik se képzelgési vagy szenvedelmi álmai, se felhőkben-úszó ábrándozási a szerencse s megelégedés némi magasságu lépcsőire, hanem azokra kirekesztőleg csak azon testi s lelki szükségeinek kielégítése után léphet, melyek emberi természetének kifejtett, vagy még lappangó, de *bizonyos* tulajdonihoz

elszakíthatlanul vannak kötve. Ezen theoriának tökéletesb kifejtése, melyet a hihetőségek szoros tudományu számítására állítok, azonban oly hosszadalmas, hogy azzal ez alkalommal elő állni nem merek; s így arra vagyok — a hely szűke miatt — szorítva, hogy az éppen most kérdésben lévő törvény jobb felvilágosítása okáért, themámnak, t. i. az individualis szerencsének s meglegedésnek, legmélyebb sarkkövét minden előzmény nélkül itt egyenesen kimutassam.

Ama férflúí öntudat „*egy halandó kegyelméből s önkényétől sem fügni*“ ezen sarkkö!

S ha mi, ma élő magyar nemesek csak félig-meddig értjük is jólétünk philosophiáját, nem fogjuk tagadhatni, hogy az abban gyökerezik legmélyebben, hogy *kirekesztőleg csak a törvény alatt állunk*.

A török rabszolga térdelve így remeg a mindenható sultán előtt: „Uram, fejem s mindenem tied; jó kedved kincset, rossz kedved halált ad — — irgalmazz és kimélj!“

A magyar nemes ellenben mély tisztelettel, de állva, így szól fejedelméhez: „Uram, fejem, szabadságom, s mindenem tied, ha a hazai törvényeket megsértem; de személyedtől csak kegyelmeket várhatok — — —.“ S ha ily correlatióknak közönséges következtésit tekintjük, azt fogjuk látni, hogy a lefolyt nyughatlan századok sirhanti alul, számosb fejdelem véres fővel bizonyítandja bé az önkénynek sokszori szomorú végét; midőn a törvényes köz atya rendszerint virágokkal ékesített s nyugalmas sirboltja körül csak azoknak szóland vérők, kik azt hiven s örömet ontották érette.

S ha kérdezem: „valljon ki szerencsésb, a török-e, vagy a magyar nemesember?“ — alig van rá felelet; mert a módnélküli különbség szinte összehasonlítást sem enged; ha pedig egy törvényes királynak meglegedési és szerencsei sarkköveit hasonlítjuk egybe: nem leszünk-e kénytelenek hinni vagy legalább feltenni, hogy az itt említett elsőnek szerencséje is csak éppen azon idomzatban állhat egy törvényes fejedelméhez: mint a milyenben egy töröknek szerencsei súlya áll egy magyar nemeséhez; s tán ezen okbul, mert egy sultán hatalma s ekép szerencséje éppen úgy függ a játszi véletlen kényeitől, mint megint rabszolgájának léte az ő kényeitől, s így azon lánczolat, mely a török jobbágyot török fejedelméhez köti s viszont, semmi egyéb,

mint hatalmaskodás és félelem, mely szerint nem fél a sultán semmitől és csak önkénye szerint cselekszik, ha nota bene a véletlen, a Fortuna neki kedvez; de bezzeg a török jobbágy sem fél semmitől és csak vad indulatja szerint cselekszik, ha t. i. megint neki kedvez a véletlen és Fortuna; s ekép Törökországban a közszerencsének talpköve egy *casus fortuitus*!

A törvényes magyar király azonban az atyai érzelmek legszen-
tebb köteléki által kapcsoltatik nemeseihez s mivel valódi bizodalom bizo-
dalmat, igazi szeretet viszonszeretetet, atyai gond fiúi háladatot szokott
szülni, s valóban felette ritka kivételekkel mindig szül is: természet-
esen foly, hogy viszont egy törvényes status megint a fiúi érzelmek
legszen-
tebb kötelékivel kapcsoltatik arához; s így azon láncolat.
mely a magyar nemesembert köti magyar fejedelméhez, semmi egyéb
nem lehet, mint az örök igazság, viszontisztelet s közbátorság gyé-
mánt láncza, mely szerint a fejdelem minden viszontagságok közt
nemeseinek atyja marad, a nemesek pedig a királyszék körül akkor
állnak leghívebb paizsként, mikor az veszedelemben forog; s ekép a
magyar fejdelem és nemes-közi szerencsének talpköve egy *casus*
positivus.

Azon correlatio, melyben a sultán áll szolganépéhez s ez viszont
hozzá, természet elleni, t. i. az embernek természeti tulajdonival ellen-
kező: mert ez mindenek előtt megkívánja a bátor létet s biztosságot;
de a török márul holnapra nem tudja miért s mikor veszen búcsút
feje mellétül, vagy mikor szorítja ki lelkét testébül a zsinor. S ezen
okbul nem hiszem, hogy minden véletlen szerencse, t. i. roppant
szám, felséges éghajlat, leggazdagabb föld s az Isten minden lehető
anyagi s ajándéki mellett is *idomlag* annyi fájdalom, epedés s kétség-
beesés súlya nyomta volna egy országot is, mint a török birodalmat,
melyben a halál elve már régóta uralkodik, s azt el is rontja végkép,
ha ezen correlatiók tovább is fenmaradnak. Azon correlatio ellenben,
melyben mélyen tisztelt Urunk hozzánk nemesekhez s mi viszont
urunkhoz állunk, az örök természetnek alapin nyugszik, s ekép mind
a két résznek nem relativ, de positiv megelégedésének s szerencsésjé-
nek legmélyebb sarkkövét alkotja. Gond nélkül ringathat minket, ha
a törvényt nem sértettük, nyugalomra az álom, s a bátorság anygala

biztosan ütheti köztünk lakhelyét fel; urunk viszont valósággal halhatatlan, mert védelmére halni köztünk annyi kész, s ha üt órája egy szebb életre, örökké fenmarad emlékezete hű keblében. S im ezen összeköttetés megint annak oka, hogy Hunnia annyi viszontagság közt, t. i. csekély száma, mostoha s tengerpart-nélküli helyzete s a t., szóval a természet és sorsnak annyi mostohasági közt, még is él, s egy szebb jövődőnek s erősb életnek teli bimbóját hordja keblében

A magyar nemesi szabadság talpköveinek legmélyebbike a Partis I-ae 9-us philosophiája, és semmi egyéb, mint annak praxisa, a mit én itt szerencse-sarkkő nevezet alatt a magyar nemes s török-közi különözésnek jelölül fejtegetek. Mig ezen törvénynek tiszta szelleme lebeg fölöttünk, s vagy mimagunk nem facsarjuk félre, vagy azt magasb hatalom fonákul nem magyarázza vissza, mindaddig a positiv szerencsének s megelégtetésnek legmélyebb, legerősb sarkkővén nyugszunk, mert a tágas világon senkinek kegyelmétül s önkényétül sem függünk.

Mig fentartjuk ezen alapot — — oh akkor a világi szerencsének legroppantabb egymásra halmozása is bátran s az egekig tornyosulhat fel boldog sorsunkon; mert megelégedési sarkkővünk nem valami képzelgési, szenvedelmi, ábrándozási s így felette gyöngérelativum, de lelkünk tulajdonában mélyen fekvő, s ekép egy feletteerős positivum. Ha ellenben elrontjuk ezen alapot, akkor a világnak legkisebb kellemei, bájai s kecssei sem fognak emelkedhetni fölöttünk fel, minthogy szerencsetalpkővünk nem egyéb, mint levegő, köd, füst.

Megelégedésünk, emberi szerencsénk talpköve tehát a Partis I-ae 9-us.

S most egyenesen kérdem az olvasót, áll-e, a mit mondtam, vagy nem? Ha azt feleli „nem“, akkor minden további okoskodásnak vége; ha pedig „igent“ mond, ekép folytatom okoskodásomat:

A Partis 1-ae 9-us ránk magyar nemesekre nézve oly égi malaszt, hogy azt valóban úgy kell tekintnünk, mint védangyalunkat, ki ha egyszer elhagy, „borúra fordul a derű“ s minden férfhoz illő örömnnek vége. Legszentebb kötelességünk tehát ezen mennyei védnek viszonz-védjét venni.

S eddig úgy hiszem — a mennyire én ismérem a magyar

nemességet — velem e szakaszban a nagyobb rész pontiglan kezét fog. Már a mi a módokat illeti, melyek által ezen legbecsesb sajátunkat örök bátorlétben fenn is lehessen tartani, az más kérdés; s itt megint meg kell vallanom: igen félek, hogy honfitársim nagy része ezen cél elérése végett inkább *természet-elleni*, mint *természet-szerű* módokhoz lesz hajlandó vagy legalább „még most hajlandó“ nyulni.

Egy bizonyos könyvben ez áll: „Mily rőffel ti mérték másoknak, olyannal fognak azok viszont nektek mérni.“ S ha nem akarjuk magunkat készakarva s legfájdalmasabban megcsalni, azt fogjuk találni, hogy ezen állítás valóságát, t. i. hogy azt büntetlen soha nem lehet megsérteni, minden század, minden esztendő, minden nap, minden óra, eltörülhetlen betűkkel bizonyítja; minthogy bizodalmatlanság bizodalmatlanságot, gyűlölség gyűlölséget, önkény önkényt, irgalmatlanság irgalmatlanságot, szóval: a nyomás ellennyomást okoz; s ha nem egy óra, egy nap, egy esztendő, de minden bizonnal s annál nagyobb erővel — — egy, két vagy több század leforgása után is.

S ha ezen isteni szót, mely az örök igazság magyarázata, nem akarjuk kétségbe venni, azt sem tagadhatjuk, hogy a P. 1-ae 9-us égi malasztját ennekutána mind kül, mind bel megtámadások ellen csak úgy fogjuk köztünk örök bátorlétben legbiztosabban fentarthatni, ha annak férfihoz illő méltóságát hazánk minden lakosira ruházzuk, azaz: ha jobbagyinknak oly rőffel mérünk, milyennel kívánjuk, hogy megint a kormány nekünk ezentúl is mérjen!

Ha országos történetink, törvényi módosításink, de kivált abususkink egybefoglalt szellemét tekintjük, azt leszünk kénytelenek elismérni, hogy midőn a magyar nemesnek is tán egy kissé rövidebb rőffel mérnek most, mint azelőtt, az adófizelőnek markában maradt rőf is idomlag felette kurta lett, azaz: hogy valamint mi bántunk alattvalóinkkal, úgy bántak tán felsőbb hatalomtul segítve velünk felettvalóink; a minek a talio törvényéből szükségkép folynia kelle.

Sok tudom azt fogja mondani: „Ezen okoskodás nem áll, mert máskép 800 esztendő leforgása alatt már kellett volna tapasztalnunk a talio következtetésit.“ — Mire én így felelek: „A talio következtetési valjon nem oly világosak-e mint a napfény? S nem tapasztaljuk-e azokat, directe minden országgyűlésen, hol — — — — vála-

—? 800 esztendőn túl is elnyomathatik látszólag a természeti törvény, de annak tüze mindig ég, habár nem lobban is fel, s annál nagyobb erővel rohan végkép ki, s atomokká semmisít maga körül mindent, mennél nagyobb és több idei teher feküdt rajta. Sokáig állhat egy épület, habár hézag rejtezik is alatta, de a legkisebb földindulás, úgyszólván egy „véletlen“, egy „semmi“, kidönti sarkából.

Mások ily ellenvetést fognak tenni: „Nincs a magyar nemes fejdelméhez azon relatióban, mint a milyenben áll hozzá az adófizető.“ A mit én igen jól tudok, hogy t. i. se de jure, se de facto nincs azon relatióban; hanem azt vagyok mondani bátor, éppen itt fekszik a baj, hogy se de jure, se de facto nincs azon relatióban; s ekép a nemes és szántóvető-közti relatio természet-elleni, s így előbb-utóbb ketté pattanni kénytelen. Elég csuda, hogy 800 esztendőig ily correlatio némileg fennállhatott, úgyannyira, hogy valóban az Istent ezen-tul nem kellene többé kísértetni, hogy érettünk bünösökért ezen csudának még továbbra is terjeszsze fentartását, a mit, emberileg ítélve, nem is érhetni el máskép, hanem csak úgy, hogy a nagyobb rész állatilag vegetált, a kisebb pedig a nagyobbban rendszerint patriarchai szelidséggel uralkodott; a mi azonban — s ez jó, rossz-e, azt most nem vizsgálom — mind a két részről s általányosan véve, mert számtalan kivétel van, felette megváltozott. A jelenkornak tehát némileg módosított regimen kell; mert valamint az, a mi az 1 esztendő-snek felette jó táplálék, már nem elégséges a 10 esztendő-snek, s a mi ennek igen jó, tán nem elegendő megint 20 esztendő-snek, s így tovább, a 99 esztendő-sig: szintúgy más volt Árpád ideje alatt a magyarnak hasznos, más Corvin, megint más Károly alatt, s ma megint más, anno 2000 pedig ismét más leend.

Azt fogják továbbá sokan megjegyezni: „Nem lehet ugyan tagadni számtalan visszaélés létét, melyek által némi nemtelen szenved; de ezt nem állíthatni generális regulának, sőt bizonyos, hogy a földesur jobbágynak rendszerint legkegyesb atyja s a t.“ — S im

ezen megjegyzést a legveszedelmesnek tartom, mely oly édesen hangzik, hogy ördögi subtilitása — mely azonban *tiszta véletlen* s éppen nem combinált, mert annyi complimentre dicső mondóit valóban nem méltatom — a legnagyobb auditoriumot is, lágy szívű s tompa eszű fohászkodási közt, sokszor egy oly édes álomba, vagy inkább oly kemény alvásba ringatja, melyből még a legvilágosb axiómák hangja sem ébresztheti fel azt többé.

Az állítás pontrul-pontra igaz ugyan, de nézzük, mi lappang alatta? A magyar nemes nem akar senkitül kegyelmet, hanem csak igazságot, s ez tökéletesen jól s emberül van; de más részről még sem akarja, hogy hozzá megint a szántóvető is így szóljon: „Uram, nem kell a te kegyelmed, hanem csak igazság.“ S ez, az élő Istenhez kiáltok, se jól, se emberül nincs!

A török — s ez bármi nagy sophismának látszassék is, mégis igaz — némi jussal kinozza alattvalóit. Önkény itéli ötöt, s így ő is önkénynyel ítél; rövid rőffel mérnek neki, s ekép ő is röviddel mér. De vajmi féltékeny a magyar nemes, hogy önkény alá ne kerüljön: s ez dicső, felséges; más részről pedig mily szűk lelkű sok közülök azt megtagadni mástul, a mit maga oly forrón kíván; s ez megint több mint szégyen, több mint ignominia. Ő constitutionális törvényes királyt kíván magának, s ez férfiui öntudatu kívánat; de jobbagynak viszont nem törvényes, hanem atyáskodó, azaz: önkényes, és egyszer felette jó, máskor megint felette kemény földesura akar lenni, szóval: mód nélkül ~~hosszu~~ rőföt kíván magának, másnak pedig igen-igen kurtát szán; a mi semmi egyéb, mint a leggyávább igaztalanságnak pirulást okozó példája.

Hallom erre ezt: „Egy-két felette ritka eset nem mozdító ok az egész fennálló rend rögtöni felforgatására, s a nagyobb műveltségű nemesség egész más körülállások közt van; s nem képzelhetni, mily veszélyt szülne oly ujítás, mely által a most még buta nép kést kapna kezeibe, s azzal úgy bánná mások, sőt maga ellen is, mint a gyermek, ki még meg nem érett, s nem tudja mit tesz.“ S ez is tagadhatlan mind igen plausibilis; de valjon mi lappang megint ez alatt? Kérdezzük csak: mi a fennálló rend, mi a rögtön változás, mily nagy műveltségű a nemesség, mily kést adunk a nép kezébe s a t. ?

S azt fogjuk találni, hogy a most fennálló rend, melynek ebéli javítása mindent felforgatna (!), az uriszék, hol bíró s alperes egy személy; ezen törvényszéken kívül pedig a legkegyetlenebb önkénynek annyi egyes esetei adják magokat elő, hogy azokkal foliantokat tölthetni, s melyeket rendre ki fogok tálni — s vagy 20 esztendei gyűjteményem készen áll — ha arra méltók által felszólíttatom, mert eltökélett férfiúi szándékom „inkább honom hiv szolgálatjában veszni, mintsem annak szégyenei s mocskai közt éltem fogytáig fulladozni — — —“ azt fogjuk találni, hogy nem ritkán az hoz ítéletet arrul, s nota bene semmi egyéb, mint kénye után, kiben az öltözetben, bajuszon és sarkantyun kívül, szinte egy férfiúra ismértető jel sem található; s végkép, hogy azon kés, melyet ily móddal a nép kezébe adnánk, nem volna egyéb, mint kilencz millió legázolt lakosnak emberhez illő sorsra emeltetése, s azon fegyvernek, melylyel annyit önkénykedtünk, kezünkbul kivétele s annak a törvény kezébe tétele; a mi többek közt annak is venné elejét, hogy végre a reactio törvényei szerint más által ne szoríttassunk arra.

A mi pedig a műveltséget illeti, tagadhatlan, hogy cultivált embernek egészen más bánásmód kell, mint annak, ki még alig bujt ki az állati sorbul; s ámbár teljességgel hiszem, hogy ezen utolsókra nézve mostan még a ki nem végző, de csak kinzó testi büntetések is némileg szükségesek: úgy más részről azt vagyok állítani kész — ez megint sok előtt bármily paradoxnak látszassék is — hogy ha már éppen egy politikai vétekért az egyiket keményebben kell büntetni a másikonál, akkor az örök igazság szerint nem a szegény tudatlant, neveltetlent, állati indulatút kell keményebben büntetni, hanem azt, ki nagyobb vagyon után, jobb nevelés s tanulás által köteles volna szenvedelmet zablában tartani, s a törvényt semmiben át nem hágni, azaz: — s nyersen kimondva — hogy ha a nemtelen, teszem például, 10 forint lopásért végeztetnék ki, akkor a nemest 5 forint lopásért kellene kivégezni.

S hogy ily okoskodások és javaslatok általányosan nem tetszenek a nemesi közönségnek, az igen természetes; mert benn van az emberi természetben is, s így benne is, azon igazságtalan szesz: „parancsolni akarni, de szót nem fogadni, törvényeket alkotni, de

azokat nem teljesíteni, másnak kegyelmét megvetni, de megint másokat az alá vetni, az önkényt halálos bűnnek kiáltani, de mindenben önkénykedni, csak a mai nap hasznát tekinteni, de a jövőndörű nem gondoskodni s a t.“ Ily javaslatot — mely egyébiránt nem az, hogy egy rész keményebben büntetessék mint a másik, hanem a törvény mindegyik előtt csak egy legyen — nem is intézek azért a sokasághoz, mert az valóban nem tudja, neki mi jó, mi rossz; hanem egyenesen honunk azon polgárihoz, kik messzebbre látnak, mint a jelen, s jól tudják, hogy a jövőndő idő szerencséje soha sem nyughatik éppen azon alapokon, a melyeken állott a multban; s ekép éppen azon idomzatban, melyben az ember mind jobban s jobban emelkedik a baromi sorbul ki, a törvényeknek is időrül-időre nemesülni, s a gondolkozó ember lelkébe szőtt tulajdonihoz illeszteni kell.

A törvény-előtti egyenlőség természetesen a polgári élet minden ágazatiba vág; de azoknak, kik eddig általányosan véve, úgy szólván mindig csak legyeztettek, s a törvény fenyítő hatalmát csak félig-meddig érzették, a *büntetési törvények* egyenlősége jelenik meg leginkább azon borzasztó forma alatt, mely a gyávát, gonosz lelkűt s rossz lélekisméretűt ijeszti vissza, s a régi természetelleni, s ekép többé sokáig fen nem maradható rendetlenséghez szorítja, akármi legyen is vége; az erőset, jó lelkűt s tiszta lélekisméretűt azonban egy cseppet sem ijeszti meg, sőt az által vigasztalja mindenek felett, hogy a helyreállított természeti rend egy biztosb és bátorságosb jövőndőt mathematicai igazsággal ígér, a mi mindenkor, de kivált mai világban, mondjuk ki egyenesen, nem lábbal tapodandó ígérlet!

A büntetésrűli idea a legnyomorultabb sophismák közt sorvadoz, úgyannyira, hogy sok abban találja legfőbb becsületét, hogy őtet a büntetés csak nehezen, vagy félig-meddig vagy éppen nem érheti; midőn, gondolatom szerint, az igazi becsület abban áll: a legkisebb büntetést soha meg nem érdemleni. Ha nem szégyen embernek lenni, azaz a földi salak minden nyomorultságát kebelben hordani — a mi egyébiránt megint más kérdés — akkor a büntető törvények alatt állni sem szégyen; de — ismét gondolatom szerint — az a szégyenek-szégyene: éppen azon törvényeket büntetlen sérteni

akarni, melyek másokat legirgalmatlanabbul sujtnak. S ez nemcsak igaztalanságok igaztalansága, hanem egyszersmind az esztelenségeknek is legnagyobb esztelensége, mert hogy hihetni azt, hogy mostani világban 9 millió, mely annyiszor önkény, de még törvényesen, vagy legalább usus vagy abusus szerint is legirgalmatlanabbul benevolisáltatik — óh be keserű *satyra* ezen terminus technicus a valóságos benevolentiára! — s egy kis lopásért kétségbeesésig kinoztatik, az ily bánásmódot tovább is fogja tűrni, ha más részről sokszor azt látja, hogy némi privilegiumolt rendbontónak viszont még emberi vérrrel fertőztetett kezét se szorítja békóba a törvény, s a domesticát lopó, árvákat s gyámalattiakat álnokul kijátszó, a tehetetlent nadályozó, jobbagyát kinzó, fegyvertelen idegent megtámadó, nem ritkán biztosan jár köztünk, sőt — mert minden componálva van már, t. i. a machina kerekei jól megkenve — egy társaságban van velünk, sőt némelykor egy asztalnál is ül! S im itt mindazokat, kik azt hiszik, nem ismérem a hont, arrul teszem bizonyosakká, hogy semmi a világon nem fog hátráltatni, mind ezen most állítottakat, mint valósággal sokszor megesett s impune végbevitt tetteket, rendre előhoznom; a miből az fog tán kisülni, hogy igen is jól ismérem az országot, — midőn más részről Isten segítségével remélem, az fog belőle lassanként eredni, hogy némi magyar szebb jövődőre ébredend, s végkép „többet fog a büntül rettegni, mint a büntetéstül, s kevesebbet a rossz hirtül, mint a belbecs hijátul“; s így midőn a közmoralitas s igazi erény súlya nevedekni fog, minden bitorlott reputációnk nélkül, valódi érdemünk szerint is azt kiálthatja majd rólunk a külföld: „Mily valóban nemes ország Hunnia, mely nem tűri maga közt a selejte!“

Azon gyengéd linea pedig, mely fenyítékre nézve a szabad ember s a rabszolga közt van, oly világos, hogy ítéletem szerint, egy isméretes amerikainak kinyilatkoztatása, melyre egy társaságban szólíttatott fel, azt tökéletesen kifejti. Ő ezt mondá: „Kinek önkény csak bőrét karczolhatja is sujtatlan, az rabszolga; kit pedig a szabadon hozott, ismért és szentül teljesített törvény felakaszt, az szabad ember“ — —. S ámbár ezen állítás némi gúnyácsnak törpe elbizottságában több *bon motra* fog adni alkalmat, azért annak valóság-

még sem vehetni kérdés alá, mert az a rab- és szabad-közi fenyíték ideáját tökéletesen kimeríti.

Az ember hozhat-e Isten megbántása nélkül oly törvényt, mely embernek életét ketté vágja, — nem tudom, s oly kérdés, hogy beléavatkozni itt nem merek; de más részről azt hiszem, hogy embernek nincs hatalmában embert oly módon kivégezni, mely által egy véletlen vagy ügyetlenség a törvények súlyát nehezítheti, s ekép a büntetés a hozott ítéleten túl hathat, mint p. o. fejeztelenben, akasztásban, hol, mint számos példa van, egyik mód nélkül tovább szenved, mint a másik, — s ekép az agyonlövés, mint legigazságosb, látszik legcélszerűsbnak lenni.

Már most kérdem, ha, teszem például, egy vadon szigetbe vinne a sors, hol senki nem lakik, s ott települve le, fenyítő törvényinken tanácskoznánk, mert talán nem hagynánk ott is azt 800 esztendőre: vajlon e kettő közt mily javaslatra hajlanánk: 1-ső. Válasszuk magunk közt ki a legjobbat s okosbat, s az büntessen meg legjobb belátása és szorosb lélekismérete szerint közülünk mindenkit, a ki áthágja törvényinket, de halálra ne legyen ítélve senki? — 2-ik. „Hozzuk törvényinket oly rendbe, hogy ítéletekben az önkénynek legkisebb helye se lehessen, de közülünk mindenkit az általunk szabadon hozott és szórul-szóra magyarázott törvény ítéljen, s a gyógyíthatlan rendbontót kárhoztassa agyonlövésre?“ Vajlon melyikre szavaznánk e két javaslat közül, kérdem még egyszer? Én a másodikra, megvallom egyenesen. Már ki velem, ki nem, az megint más kérdés; s nekem némi jussom van gondolni azt, hogy a nagyobb rész az elsőre szavazna, mely kis jussomat tán senki sem fogja kérdésbe venni, ha arra akar figyelmezní, hogy szinte 900 esztendeig ülünk már a Duna, Tisza, Dráva és Száva közt, s magunkat egy izben constituáljuk; ezen szó pedig „*constitutio*“ többet forog szánkban, mint, az utolsó évtizedet kivéve, tán Európa minden nemzeteiében, törvénykönyveink is actáinkkal együtt pedig — melyek azonban csak annyira *acták*, hogy papiroson vannak, de egyébiránt *stagnantiák* — tán legvastagabbak a világon; de mind a mellett eddig még fenyítő törvénykönyvünk — *codexünk* — nincs! S így ebben egy kissé ugyancsak hátra vagyunk; minek következtében uralkodik nálunk

ama szivreható, de annál igazabb igazság, hogy plus valet favor etc.

És ez a privilegiált rend helyzete, a miből könnyen ítélhetni a népnek ebéli bátorságos s irigylésre méltó állásáról (?)

Tudom — közbevetőleg mondom itt — sokan azt fogják erre mondani: „Miért ily keserűn, miért nem barátságos — — — ezzel mindent kivihetni a magyarnál, de ily mód által még makacsabbul ragad előítéletihez.“ Mire én így felek: A valóban nemes magyar — s ezt nem kell a magyar nemesemberrel összekeverni, mert azok közt felette sok nemtelen, bűnös, házsártos természetesen van, mint-hogy egy 500 ezer nemes és szentekből álló kar lehetetlen — minden szépre, nagyra és dicsőre könnyen vezethető, s csak becsület s hon-szeretet által; óh tudom én ezt oly jól, és tán sokkal jobban, mint akár török, akár orosz — — nemzetbeli! De mit mutat a foganat? Hogy criminalis codexünk nincs! S mit az anteacták? hogy sok derék ember legbarátságosabban javasolta már, s többször is fenytő törvényink rendbehozását, de ennek sikere eddig nem lőn; s miért? mert tán megint „a kormány, a kormány“ (!) — — — —. Valóban ez nem hátráltatta volna, hanem: mert a felette számos jó lelkű nemes magyarok ítélő tehetségeiken némi nemtelen lelkű magyar korcsok uralkodtak s uralkodnak, kik az erős törvényeket, melyek a becsületes embert soha sem érik, azért hátráltatják lehetőleg, mert egész létök gyenge, félig meddig exequált s könnyen kijátszható törvényeken alapul, minthogy erősbek fajtájokat gyökerestül kiirtanák, s ekép az effectus azt mutatja, hogy az eddigi gyógyszerek, mivel igen is szelidek, s kimélők voltak, nem használtak, s ezen okbul, a siker miatt, erősb s hathatósb módokhoz kell nyúlni; a mi pedig a megbántást illeti, soha nem hihetem, hogy a józan férfiú, mint egy náthás — hogy többet ne mondjak — gyermek éppen azért ne fogadná el a tanácsot, mert az néki tán egy kissé nyersen mondatik; a mi nem volna józanabb, mint ezen anecdota: Egy nagy úri ember sötétben egy mély veremhez közelített; „jobbra tartson kend Isten-adta“ — így szól hozzá valaki; de ily durva mód csak megbántja a nagyságost s azért sem fogad tanácsot s azért is elbukik a verembe, mert nem így szóltak hozzá: „méltóságos úr, vagy excellentiája, kérjük mély

alázatossággal, méltóztassék vagy tessék egy kissé jobbra tartani, mert másképp verembe sülyed nagy úri drága személye.“ S azért nem is irok én a jók s valóban nemesek számára directe, hanem úgy remélek nékiek némileg használni, ha őket mind azon rothadás helyeire figyelmeztetem, melyek honunkat dísztelenítik s az egészet végveszélybe hozandják, ha azon helyeket egyenesen ki nem vágjuk, szúrjuk, égetjük s a t.; t. i. hogy ha a némi nemtelen lelkű magyar korcsoknak — kik, itt teszem például, a codex criminalis rendbehozását annyi századokig gátlák — álarczájokat le nem rántjuk, s manipulatioiknak rútságát tökéletes fénybe nem állítjuk a valóban nemes magyar közönség elé.

S most, midőn az igazi nemes magyart honunk diszcért kérem: ne hagyja magát azon tompa alacsonyság hőseitől elcsábíttatni s fertőztetni, kik honunk mocskáit részint jó szándékból soha el nem akarják ismérni, mert így hiszik a nemzeti becsületet legsikeresebben fentartani (!!), részint jó okoknál fogva elemőket, t. i. az émelygető sárt minden módon leplezgetik, a mi által fény s felemelkedés helyett Hunnia csak mindig közel kering koporsója körül, — most egyenesen s practice, nem poros diplomák s nyomorult szőrszálhasgatások után, hanem Isten előtt kérdem, mi uralkodjék rajtunk nemeseken: önkény-e vagy törvény? Tudom azt fogja erre felelni a nemesb nagyobb rész: „Törvény!“ S ha ezt férfiúi elszánással kívánja, arra is rá fog állni nemeslelkűleg s édes örömet, hogy a nemtelent se ítélje soha is önkény többé, hanem semmi egyéb, mint törvény!

Azok, kik bona fide azt hiszik: senkinek e tágas világon nincs annyi belátása, igazságszeretete, hogy rólok önkénynyel ítélhessen, s ekép a törvénytelenység, ha őket illeti, legnagyobb csúfság előttök, más részről arrul vannak meggyőződve, hogy a salus publica legnagyobb veszedelembé jöhetne, ha viszont saját önkénykedésiknek volnának szárnyai szegve, s ekép a törvénytelenység, ha másokat illet, felette helyes; a mi más szavakkal nem több, mint azt kívánni vagy követelni, hogy éppen az, a mi magoknak legtűrhetetlenebb, másoktól békével legyen tűrve, s éppen az, a mi őket, t. i. a nemeseket tekintve, az egész respublicát sarkaiból kidöntené, másokat, t. i. a nemtelenekeket tekintvén, viszont a közbátorságnak legnagyobb garantiája legyen;

mely praetensiók azonban annyira ellenkeznek a valódi nemes és szinte igazságos ember becsületével, hogy itt minden keserűség nélkül barátságosan szólítom fel az igazi magyart, hogy semmi egyébért, csak igazság szeretetért, mondjunk nemes lelküleg s önként azon hatalomról le, melylyel részint a törvény, részint az usus, és tán legnagyobb mértékben az abusus, fegyverze minket földesurakat fel jobbagyink ellen, s emeljük őket messze minden gyarló emberi szenvedelmink, indulatink s önkényes hatalmaskodásink felül, az örök igazság s részrehajlatlan törvény magas széke elé, hol csak az erény lehet paizs, s semmi más a világon.

Midőn azonban annyi selejtesnek is van szava a dologhoz, használjuk szent czéljaink elérésére az emberi cselekvések legerősb rugóját is, t. i. a nyereség s haszon-utáni vágyat, s mondjunk le azért, a száraz önségi calculus következtetésében is, azon jusokrul, melyeknél fogva jobbagyink némileg önkényünk alatt vannak, nehogy mi is valaha felsőbb önkény alá kerüljünk; azaz mérjünk alattvalóinknak egyirányos s hosszú röffel, hogy mi is igazságos lélekkel s férfiúi öntudattal kívánhassuk magunknak az egyirányos és hosszú röffet; a mi más szavakkal ennyi: „Zabolázzuk *önkényeinket* fel, s ha nem nemes lelkünk sügtában is, legalább azon igen fontos okbul, hogy a felettünk lévő kényeknek sikeresben állhatván ellen, némi független zablátanságinkért vásároljuk meg az igazi szabadságot, azaz terjeszszük bátorlétünkért, szabadságunkért s így nagyobb hasznunkért a P. 1-ae 9-us áldását az egész ország lakosira.“

Már a mi a törvény-előtti egyenlőséget illeti, úgy hiszem szükségtelen az olvasót arra figyelmeztetni, mert annyi belátása reméllem mindegyiknek lesz, hogy azt csak lassan-lassan birhatni tökéletes kifejlésre, s itt nem javasoltatik egyéb, mint a törvény-előtti egyenlőség elvének elhatározása.

A magyar nemes a fogságot és halált kivéve, minden testi büntetéstől ment, a mi igazán emberül s felette józanul van; mert ekép nem alacsonyítja le maga a törvény az embert állati sorba, minek következtetésében végkép minden becsület s nemes érzésnek kell megszűnni; egyebütt pedig azt mondom, hogy népünknek mai kifejléséhez képest, némelyekre nézve a testi büntetéseket mostanság még

elkerülhetlen szükségeseeknek tartom, a mit előbbeni értekezésimben is, tán más szavakkal, de bizonyosan érintettem; ezen szakaszban végre a törvény-előtti egyenlőséget javaslom; a mi három adatbul azok, kik mindent el szoktak facsarni, s kiknek elég világosan írni lehetetlen, könnyen egy felette vastag anomaliát huzhatnának, melynek következtetésében vagy a magyar nemest is ezentul testi büntetések alá kellene vetni, vagy a nemtelent minden testi büntetéstül rögtön felmenteni, mert másképp mikép lehetne az egyformaságot elérni?

E plausibilisnek látszó vád elkerülésére itt azt ismétlem, hogy most elég a törvény-előtti egyenlőség principiumát felállítani, s ennek útmutatása szerint tüstént egy oly fenyítő s politikai törvénykönyv készítéséhez fogni, melynek elsőbbike mindenkit az önkény üldözésétől megment, s ekép minden becsületes embernek legbiztosb paizsa, a bűnös nemeseket ellenben vagy hosszabb és szorosb fogság, akár tüsténti kivégzés által némileg azon kinnak aequivaleenciával sújtja, melylyel a még baromi sorban lévő testi kinnal bünteti, midőn ezen utolsót is csak akkor degradálja végkép állattá, mikor benne minden becsület és nemes érzés már kihalt. A politikai törvénykönyv viszont egyenesen a közönséges mindennapi bátorságot eszközli az által, ha nem ítél és büntet is, hogy akárkinek is hatalmaskodását megsemmisíti — paralyzálja, — s a legelszántabb rendbontó féktelenségét a közönségre nézve ártatlanokká teszi.

Most — s mit akarjuk tagadni azt, a mi semmi egyéb, mint a comoedia titka, melyet kiki tud — a nemtelen sokszor minden törvény ellenére, egyedül a nemesnek önkénye alatt izzad és szenved, s testéből a kintul majd-majd kiszakadó szavat, ha csak Isten s minden szentjei nem, más ugyan nem igen hallja; a nemes ellenben nem ritkán akármily excessusokat kövessen is el, még is minden törvény mellett, büntetlen és épen búj ki; s ekép meg is esik tán többször, mint gondolnók, hogy az ártatlanul vagy önkény által rettenetesen büntetett, szolgai állásban találkozik azzal, kit a legnagyobb nyilvános megbántásért nem érte, vagy érni nem akarta a törvény, s ki mindent lenéz.

Tudom ily állításra egy rész felette neheztelni szokott, quia veritas odium parit, egy más rész pedig ily eseteknek felette ritka előfor-

dulását vallja csak meg, s így azok veszedelmét korántsem tartja nagyinak, midőn végre a legnagyobb rész így okoskodik: „Tökéletesség nincs, s ez mindenütt megtörténik“, s ekép hihetőleg csak felette csekély rész fog velem kezet és vallja meg, hogy az állítás igaz, s így segíteni kell.

Már a mi a megbántottakat illeti, ítéletem szerint nem felette ügyesen cselekesznek, ha nagy zajjal hirdetik felébredt s boszankodó érzelmöket, mert az által vagy azt vallják egyenesen meg, hogy ők személyesen vannak érintve, vagy hogy az önkény, igaztalanság s ebből származó számnélküli bectelenség maszlaga az ő igazi elemök! Sed de gustibus etc.

Mi pedig azon ritka eseteket illeti, melyek a nemtelennek ártatlan vagy igazságon-túli elnyomatását, a nemesnek ellenben büntetlen vagy korántsem eléggé büntetett hatalmaskodását illeti: kész vagyok magam legelső azt mondani, s ekép azt ismételni, a mit eddigi munkámban több helyen mondtam, hogy a magyar becsületnek s férfiui nemes tartásnak legbizonyosb jele s tanuja az, hogy oly mód nélkül tág körök közt, mint a milyenben a magyar nemesség foroghat, idomlag még is oly ritka s kevés igaztalanság és szivtelenség adja elő magát és foglal helyt, mint éppen Hunniában. De nem abban van helyezve a dolog veleje, hogy ilyesek *ritkán történneh*, hanem, hogy *büntetlen történhetnek*.

Ezen utolsónak iszonyú befolyását egész polgári létünkre nézve — merem állítani — eddig soha nem méltattuk eléggé figyelmünkre; s im ez oka, hogy fenyítő s politikai törvényink alig vannak, a mi okbul megint a *nagy szám* bátorléte s ekép megelégedése sem oly nagy és nem is lehet oly nagy, mint a milyen rájuk nézve, mint emberekre igen kíváncs, ránk nemesekre, s kivált nagyobb birtokosakra nézve pedig felette hasznos lenne.

Igaz, hogy ilyesek másutt is történnek; de mily nyomorult ily szolgálai argumentum, mely minden becsületes ember vérének legkeserűbben felingerleni kénytelen. Ha lábaikkal tapodják, s úgy szólván ebeknek vetik és az Istennek oly külön színű nemzetségi a becsület, alódi nemes érzés és igazság érzelmét, az nem szolgálhat nekünk magyaroknak, én legalább úgy hiszem, pirulást okozó bujósdi ajtócs-

kául, vagy azon mindenek felett nemtelen ürügyül, hogy alacsony-ságok közt mi is sorvadozhassunk. A kérdés az: ki van-e már annyira fejte nálunk a törvény-kiszolgáltatási rend, hogy annak minden javítása csak pium desiderium s utópiába való lehet? Mire a becsületes embernek az lesz felelete: hogy bizony még sokat is lehet azon reszelgetni, intézgetni s javítani a nélkül hogy utopia képe még azért előttünk feltünjék, minek következtében nem az foly, hogy nálunk semmi javítás ne történjék, minthogy másutt is van több mint sok becstelenség, alacsony-ság, mennybekiáltó vétek, hanem, hogy alkotmányunkon a lehető legnagyobb javításokat esztendőről esztendőre, napról napra, óráról órára eszközlenünk legszentebb kötelességünk, habár a világ minden nadrágtalani, kontyosai, bugyogósai, golyvásai s a t., egymásnak véröket innák s csontjaikat rágnák is.

Egész irányzatom tehát nem oda megy, hogy a magyar nemes-jusait csorbítsam, hanem éppen az ellenkezőre, t. i. hogy annak jusait, azaz bátorlétét, legnemesb örömit s valódi szabadságát mód nélkül neveljem, a mi nem egyéb, mint a legvalódibb haszon.

S itt világosan tűnik elő, hogy itt is, mint mindenütt, az, a mi a legnemesb és igazságosb, végkép s csak kis idő leforgása alatt mindig a legmegjutalmazottabb, t. i. a leghasznosb is; minek következtében bizonyos, hogy minél jobban megbecsüli egy rend a másíknak igazait, annál biztosabban élhet minden rend saját igazainak csorbátlan s megtámadatlan körei közt is.

Minden ember szereti az igazságot, de a becstelen csak magának, a becsületes ellenben minden felebarátinak; s midőn a lélekisméretlen kész ember-társát önkénye szerint itélni, s egyszerre alperes s birói személyt játszani, irtózni fog ily tettül a lélekisméretes s őszintén megvallani, hogy két felekezet közt csak egy harmadik lehet biró, vagy ha egy harmadik nincs, egyedül az Isten.

A hatalmasb által büntetlen, sőt gúnyolva sértethetés s elnyomathatás elég a természet minden kecsseit elkészeríteni, — s mint „Világ” ezimű munkámban érintém: „elég Damocles kardja, habár nem szakad is le, a legnagyobb szerencsének kettétörésére”; Damocles fejére sem szakadt le az soha, de még is elég volt a *leszakadás lehetősége* is, minden nyugtát eltemetni.

Az emberi élet úgy sem egyéb, mint egy szünetnélküli megcsalt remények, kijátszott fáradozások s eldült munkálódások rövidebb vagy hosszabb láncza. A bizatlankodás, bátortalan lét mindenütt keseríti földi pályánkat, hanem ez emberi sorsunk, melyet elszánással türnünk kell, s azon okból türnünk lehet is, mert annak kellemetlen súlyát felettébb könnyítnünk hatalmunkban van; de ha polgári rendezkedésink által létünket még bizalmatlanabb s bátortalanabbá tesszük, akkor valóban minmagunknak vagyunk legszivtelenebb ellenségi, kik saját kezeinkkel akasztjuk fejünk felibe gyenge lószőrrel a hegyes, kétélű vasat.

Nemesi bátorlétünket tán éppen oly nagy mértékben tartá eddig köztünk fel a „véletlen“, mint akármi egyéb, erről legyünk meggyőződve; egyszersmind ne felejtjük, hogy mindig, de kivált mai napokban, a véletlen ugyancsak gyenge alap, melynél az okos biztosbat keres, s mely ránk nézve semmi egyéb, mint azon támasz, melyen az erény s ártatlanság, akár a legelső palotában, akár a legutolsó kalibában fényledez is, méltó jutalmát, t. i. a tökéletes bátorlétet s köz megbecsülést nyeri; a bűn és vétek viszont minden személyes tekintet nélkül, egyiránt érzi a nemzet hozta törvény hatalmát, — a mi egyenesen a törvény előtti egyenlőség principiúmának elfogadása s mindenkinek a legtávolabb önkénytűli felszabadítása, s kirekesztőleg csak igazságos, de tántoríthatlan törvény alá iktatása.

Azonban valamint emberek közt szentebb nincs, mint józan törvények, ha t. i. azok pontosan teljesíttetnek mindenki által: úgy alig van valami nevelésesebb, mint oly törvény, melyet senki nem teljesíthet, vagy általában nem teljesít. A törvény tehát magában bármily jó is, még semmi, ha annak csak az engedelmeskedik, ki éppen akar, s a kormánynak nem áll hatalmában szorítani is mindenkit a törvény-teljesítésre.

És itt ágazik el azon kérdés: vajon mikép lehet a törvényhozó test parancsait a közönség által meg is becsültetni? Ha a végrehajtó hatalomnak nincs elég hatósága, és szabad köre, holt portéka marad a törvény; ha pedig igen is sok hatósága s nagy szabad köre van, akkor megint a törvényhozó test súlyed le szükséges méltóságáru!

S im ezen kormányzási legfontosb kérdésnek eddigi fejletlen-

sége okozza, hogy legtöbb ország ezen két élesztő princípium irány-
talan idomzata következésében, vagy felette sok, és részint jó, de
holt törvényü, mert bennök a végrehajtó hatalom parányi, vagy szinte
semmi törvényü, de még is gyorsan forgolódó, mert náluk a végrehajtó
hatalom nagy.

Mi magyarok az első cathegóriában állunk, s tán legmagasab-
ban, mert hála az egeknek, hiszen törvényekben csakugyan nem szü-
kölködünk, s bizony némelyek felette jók is, pedig annyira, hogy
valóban úgy látszik, mintha közboldogságunkra egyebet se kellene
tennünk, mint törvénykönyvinkbül a virágokat kiválogatnunk, s azokat
a többi rakásra gyűjtött csalány, vadóc, burjány s több eféle gyom-
nak tüze felett ujólag ismét felszentelnünk, az executivát pedig *éppen*
annyi hatalommal ruháznunk fel, mennyi kívántatik a törvények pon-
tos, elmulthatlan gyors végrehajtására a nélkül, hogy legkisebb önkényi
mag essék a törvények közé, mert akkor mindennek vége. Már e
részben azt a „*hogyan*“-t s „*ne tovább*“-at kijelelni megint más dolog
— mirül annak idejében azonban egy próba-javaslatot ígerek, mely
már úgy szólván kész. De most legyen elég „*egyenesen az effectus*
után elismernünk, hogy sz. István idejétül kezdve mai napig szinte
egy törvényünk sincs, mely félremagyarázva, elfacsarva, elfelejtve ne
volna, vagy mindig szentül teljesíttetnék bé.“ A mit nem tagadhatni,
mert a rendszerinti 24 óra, mely közt Isten segítségével mindennapi
kenyerünket eszszük, azt minden pillanat, és sokszor a lehangosb és
élesb szavak által bizonyítja, hogy a legdemocraticaibb alkotmányok-
ban, melyeket eddig csak ismerünk, sem állott a parancsolók száma
a szófogadókéihez oly felette liberalis proportióban, mint nálunk, hol
valóban számtalanul több a törvénycsikaró, ficzamító, fejtő (!) vagy
nem-értő, de még is hozó (!), mint az, ki a törvények valódi szelle-
mét értené s azok parancsát mindenütt s mindenkor szentül teljesíteni
kész volna, a mi a republicanusnak legnagyobb dicsősége — — —
— — midőn — — — — —.

Legnagyobb bajunk tehát az, hogy törvényünk elég van, de
azok igazságos magyarázói s engedelmeskedői koránt sincsenek ele-
gen. S ezt törvénykönyvünk legjobban tanubizonyítja; mert egy meg-
tartatlan törvény felett egy másik emelkedik, mely csak éppen azt

mondja, de egy hajszálnyíra sem teljesítettik jobban; a mi annak jele, hogy a törvény-hozók sejdítik ugyan a hibát, mert tapogatnak utána, de vagy nem tudják, hogy ezer megtartatlan törvény nem erősb, mint egyetlenegy ily színű, s ekép hasztalan az 1622: 2-ik törvényre rakni az 1635: 94, — 1647: 154, — 1655: 49, — 1659: 1, — 1681: 58, — 1715: 14, — 1723: 7, — 1790: 13, — 1825: 5-ik törvényt, vagy azon veszedelemtől félnek, ha az executivának hatalmát emelik, hogy azt semmi mód többé vissza nem tarthatják.

Ha pedig valaki kérdezné: „Valjon mi jobb a két rossz közt: oly országlás-e, hol hiányos a törvény, de mindent jól forgat az executiva, vagy az, hol a törvény jó, de az executiva hja miatt a törvény csak írva van?” tán így felelnek: „Az első országlás rajza egy beteg testnek, melyet azonban orvosi gond látszólag egészségben tart, s mely mindaddig, és tán igen jó erőben élhet el, míg arra egy felette ügyes gyógyász — mi azonban nagy ritkaság — szünetlenül vigyáz fel; a második országlás pedig egy oly test ábrázolatja, mely egészséges és jó alkotmányu, azonban heverés, rossz táplálás s néhai korhelység és ittasság által úgy annyira elbágyadt s halványult, hogy erőt senki nem tesz róla fel, s az első, habár hitványabb test is, minden összeütközésben meggyőzné ezen sokkal erősb s jobb alkotásut, mely végkép, ha jobban nem ügyel a természet törvényire, t. i. soha nem mozdul, szinte kilencz részeitől továbbá is el akarja tagadni a világot, s mind lelki, mind testi jobb táplálékot, s nem fékzi meg önkényi s betyárságinak igazságtalan rakoncátlanságát, úgy rogyik össze vagy inkább úgy alszik el, mint minden, a mi az örök természet s igazság útjából kitér.

Ezen utolsó rajz, úgy hiszem, némileg Magyarországra is alkalmazható; s ha úgy van, ne bitangoljuk, a magyarok Istenéért! hazánk erős alkotását az által, hogy törvényink jobbára csak alsznak, s inkább csak az él híven szerintők, kinek semmi törvény sem kell, t. i. a jó s becsületes ember. Ha pedig felálland az említett 5 törvény is, mint a magyar alkotmánynyal éppen nem összeütköző, sőt annak valódi belső szelleméből kifejtett javítás, akkor szükségkép foly az is, hogy a nemtelennek csonkítottan igazaira sikerrel s ön megelégedésére felvigyázzon egy

törvényes pártvéd.

„Hiszen a nemtelennek úgy is van törvényes pártvédje; mert a polgárság maga magát constituálja, a szántóvető képviselője pedig a vármegyei fiscalis“ — így fog szólni sok; mire én viszont így: „Annál jobb, ha van, a mi csak annak tanuja, hogy eleink igen átláták, mily szükséges a teher és kedvezés mellé az elő pártvéd is, nehogy a keserű mind súlyosb, az édes pedig mind könnyűbb legyen.“

Az egész kérdés tehát nem abban áll, hogy valami szokatlan és új alkottassék, hanem hogy a dolog veleje változatlan maradjon, s csak a formán tétessék némi javítás.

Számtalan óriási reformátor, ki rögtön a legcivilisáltabb nemzetek kaptájára akarná vonni az egész emberiséget, s a töröknek s bolgárnak szint úgy, valamint az angolnak s amerikainak sajtósabadságot, juryt, kamarákat s ministeri responsabilitást kívánna adni, a magyar szántóvetőnek mostani képviselőjét, t. i., hogy őtet egy nemesember repraesentálja, Lafontainenek némi igen helyes, és Fáy Andrásnak — ítéletem szerint — némi még sokkal helyesb meséivel hasonlítja össze, hol mint tudjuk, nem ritkán a hűsevő viseli a főevő képét. S mennyire lehet azon esetet, hogy a *nemes* repraesentálja a nemtelent, ily mesékhez némi igazsággal hasonlítani, azt itt nem vizsgálom, hanem arra szorítom kereken s minden előzmény nélkül meggyőződésemet, hogy a magyar szántóvetői képviselő formájának nem az a baja, hogy *őtet a nemes repraesentálja*, hanem, hogy *nem ő maga választja képviselőjét*.

Ebben fekszik mind a nemesre, mind a nemtelenre nézve a kár.

Ezen utolsót sokan sophismának fogják állítani, tudom; s nem egyéb okbul, hanem csak azért, mert tán sejdítlen vagy sejtve is, mindig önszemélyes hasznokat szokták az egész rend hasznával összekeverni. Ilyesek ezen javítást felette veszélyesnek, t. i. magokra nézve igen alkalmatlannak tartanák; mert hiszen most — s nem akarok senkit sérteni, de ki kell mondanom — országunk számos vidékin vagy mindig hallgat a megyei fiscus, ha szól a hatalmas földesúr, bármily nagyon rimánkodják is a szántóvető; vagy férfiasan szól, de új választáskor csuda, ha ki nem marad. S ez természetesen soknak igen kellemes és hasznos; de valjon kinek? Annak, ki sötétben sze-

ret bujkálni, s másoknak minden alkalmatlansága nélkül alkalmatlankodni.

Minden pörben az emberi jusokat tekintve, azt hiszem legelsőnek, hogy saját ügyvédjét válaszsza mindenki; s ezen igazából valakit kirekeszteni akarni, a legméltatlanabb igaztalanság. Ezt köztünk tán senki se veszi kérdésbe, a mit azért szabad feltennem, mert a szántóvető bizonyos esetekben akárkit valósággal választ is ügyvéddül! De mily kevés tekintete s ekép mily kevés sikere van ily pártvédnek ahoz képest, melylyel az bírna, kit egy egész megyének *nemtelen* s adózó közönsége választna, s ki a hazai törvények által sanctionálva volna is?

„Hiszen éppen ebben áll a nemesi statusra nézve a veszedelem, hogy egy ily pártvédnek igen sok tekintete, s módnélkül is nagy sikere lehetne“. — Mire én azt jegyzem meg: „bizonyosan igen nagy veszedelem, de csak azokra, kik mások jusait akarják sujtatlan áthágni, s azt végveszélynek s tökéletes elromlásnak tartják, ha saját önkénykedésükre zabolát sejdítnek s látnak rakatni; de nem úgy az igazságszerető földesurakra, kik inkább fogják tűrni azon alkalmatlanságot, mely rájuk ily törvénymódosítások által háramolhatnék, mint hogy most sokszor így kénytelenek fohászzkodni az egekbe: „Uram Isten, valjon hogy vannak szegény jobbágyim!“

„S miért laknak külföldön, miért utaznak, miért nincsenek jószágikon, tudnák akkor mind azt s a t.“ Ily már annyiszor hangzott kongás fog erre hallatni. De valjon az, ki hivatalban, vagy orvosi kezek közt van, tehet-e mindig, a mit akar? Vagy nincs-e olyan is a honban, ki bármily független legyen is, számos b urodalmakat bír, s ekép akármily jó akaratu lenne is, még se lakhat A, B, C, D, E, F, G, H s a t., az országnak tán távol s különféle részein fekvő urodalmiban, mert személye csak egy, a miről nem tehet, s így szükségkép mindenütt csak kevés ideig maradhat s mindent csak átrepülve s távolról láthat. S végkép mily nevetséges praetensio részint a bölcs, részint a constitutionalis ember ítélete előtt, gyarló embertől általánosan véve oly csudákat kívánni, melyek a legbizonyosb canonicatióra vezetnének unanimiter, t. i. azt kívánni, hogy valaki az élet minden kellemeiről mondjon le, s idehaza élte fogytáig uriszéki prae-

sidiumot igazságos lélekkel vigyen s a t, a mi felette szép volna, de melynek kívánata valóban nem egyéb, mint egy lágy szívű s puha koponyájú pium desiderium, önmystificatio, vagy a mi-leghihetőbb, egy résznek a másik szemeiben szálkát, s magáéban még gerendát sem látása. A constitutionalista viszont kaczagva hallja azon nyomorult methodust, mely szerint sok az által akarja előmozdítani a közszabadságot, nem hogy mindenki természeti szabadságának egy részét a társasági szabadság elnyerése végett áldozza fel, a mi helyesnél helyesb volna, hanem, hogy annyira mondjon le minden szenvedelmiről, legsürgetőbb élet mentességiről, immunitásiról, hogy végre még a koldusnál függőbb, egy bizonyos tájék levegőjét, s egy bizonyos folyó vagy kút vizét legyen kénytelen színi és inni, s oly orvosi gond hijával, melyben bizik, élte fogytaig sorvadozni, miből az sül ki, hogy volna csak sikere az ily antiphilosophiai ábrándozók teoriáinak, csupa szabadság keresésében, az ember végre legnagyobb rabbá válna.

Nem ily gyáva s felhőkben nyargaló speculatiók, melyekkel csak azok szoktak fejtörve vesződni, kiknek birtoka nincs, vagy kik természeti hajlandóságok szerint, vagy tán más okokból, mindig otthon szeretnek, vagy tán kénytelenek ülni — nem ily éretlen teoriák mondom, vetik a szántóvető bátorlétének s ekép nagyobb megelégedésének igazi talpkövét; hanem az, hogy ő egyenlő bátorságban s nyugalomban élhesse napjait, földesura akár jó, akár rossz, akár eszes, akár esztelen, akár mindig otthon ülő, akár mindig odakünn kószáló legyen is. S ezt sikeresen s illusio nélkül csak úgy érhetni el, ha a szántóvető ezentúl maga választja törvényes pártvédjét.

Tudom, mind ez ellen ezernyi bujósdi ajtó áll nyitva, melyeken az igazságtalanok serege mindig plausibiliter ki-ki s át-át szokott surranni.

„Nem mond az le az élet minden kellemeiről, s egy cseppet sem áldozza fel magát, ki Hunnia határi közt üti fel lakhelyét.“ Így okoskodik sok. A miben én tökéletesen kezet fogok; mert azt hiszem: nincs és nem lehet a lelkes embernek sehol is nagyobb kelleme, mint ha hona javának szenteli napjait, akár örök jég

fagyaszsa, akár a nap leghőbb sugári süssék is azt, mert „megérdemlett honkoszorú nélkül meddő telek a rövid élet.“ V—. De ez néhány kevéssel tán csak mi saját vélekedésünk, kedves olvasó; s éppen azért, hogy ezen érzésünk becsben tartassék, tiszteljük akárki vélekedését is. Legyünk igazságosak, hogy mi is férfiúi öntudattal s elszánnással, nemcsak az ismért horatiusi *tenax*, hanem *justus* ember méltóságával és súlyával is szolgálhassuk a hazát; minek következtében többek közt, minden idegen hatalomtul menten és szabadon fogjuk mindig választni országgyűlésinkre küldendő követünket, hanem hogy ezen szép jusunkat nyugodtabb lélekismérettel, bátrabban s több hihetőséggel tarthassuk is fenn, arra is rá fogunk állani, hogy a szántóvető is minden hatalmunktul menten és szabadon válaszssa ismét az ő vármegyei képviselőjét, s ha ezt nem teljesítendjük, akkor az Isteni szót: „quod tibi fieri non vis, alteri ne feceris,“ mely annyiszor volt fogaink közt, bizony csak úgy mondtuk el, mint a varju szokta némi rátanított szavait elkárogni, s ezt halhatatlan embernek, halhatatlan felebarátja ellen büntetlenül tenni lehetetlen.

„Nincs még a szántóvetőben elég bélátás, magának oly embert választni, ki igazi hasznát előmozdítani s eszközteni is tudná.“ Így fog itélni sok. A mit én szűklelkű sophismának tartok, minthogy nincs oly buta nép, ki meg ne tudná különböztetni barátját ellenségétől s a gyávát a hatalmastul, a mit a régi közmondás: „vox populi vox Dei“ igen bizonyít; ám de tegyük fel, hogy nem választ magának alkalmas embert, mi lesz következtése? Hogy három esztendőre választotta csak, s minekutána ily pártvéd ítéletet nem hoz, s így veszedelmes hatalma se nagy, három esztendő leforgása alatt a szántóvetői közönség szemei annyira felnyílnak, hogy minden bizonynyal — s ezt a tapasztalás nyilván mutatja — ezentul mindig azon emberre fog egyesülni votuma, ki legsikeresben védheti s védendi is igazait. És ha mi azt mondjuk: „Nincs a szántóvetőnek ilyeshez még bélátása“ — ám-bár velünk nevekedett 900 év óta: nem vagyunk-e az örök igazságnak soha ki nem játszható törvényei szerint viszont azon veszélynek kitéve, hogy egy magasb hatalom hozzánk is ekép szóljon, vagy inkább velünk így cselekedjék: „Midőn a *senior pars* döntött még el szinte minden, akkor szabad lehetett (!!!) a követi választás; de most, minekutána

mindenbe belé kottyán mindenki, akár tudja, miről van a szó, akár nem — — —, most már oly ügyességgel kell vinni a dolgot, hogy az választassék követül, ki az egésznek legsikeresebben is szolgálhat.“ S ha B. azt mondja: „én igen is jól értem, nekem mi hasznos, mi káros, s azért nem is engedem, hogy valaki választásimba elegyedjék, hanem C nem tudja mind ezt, s ekép kötelességem érette választanom“: — a talio törvénye szerint nem foly-e megint az, hogy A is azt fogja tán mondani: „Én infallibilis vagyok, s azért kényem szerint teszek, B-nek pedig nem engedhetem, hogy ő éretlen szabadsági sophismái közt elveszszén, s ekép jóllétére, valóságos szerencséjére (!) kinszeríteni fogom—“. Minek morálja az, hogy B mindaddig nem fog igen erősen ülni jusaiban, míg C-nek jusait csak mindig ő akarja fejtegetni; s ekép B-nek haszna és szerencséje mindaddig nem igen biztos alapon fog nyugodni, míg C-nek haszna és szerencséje csak önkényi légben lebeg.

„Mind erről nem lehet szó, mert a *pacta conventa*, a *Ius et c.*“ „Ez mind igaz; de viszont a hatalom!“ „Ennek nem kellene soha is történni.“ Ez is igaz. De mennyi nem történik a világon, a minek nem kellene megtörténni! S mily szegény vigasztalás az — a tiszta morális és metaphysikai dolgokat kivéve — ha valaki csak ilyformán vigasztalja magát: „Elvették ugyan mindenemet, de nem volt jusok hozzá; kidobtak bizony házambul, de azt tenni nem volt igazok, tönkre tettek mindenestül, de ez törvénytelenység volt s a t.“ Zeno s más kevesek tán mindent nevetve s örülve fognak tűrni, de a nagyobb résznek ugyancsak sovány *compensatio*, ha vesztett butorért, házáért, szóval mindenért csak a principium csorbátlan fentartásával vigasztalhatja magát.

Ha valaki szabad akar lenni önkénytől s maga választni pártvédét — a mit igazságosan senkitől sem tagadhatni meg — akkor arra is rá kell állania, hogy senki se függjön az ő saját önkényétől is, s neki se legyen legkisebb befolyása viszont annak választásában, kit megint valaki más választ pártvédül. S ez ellen Isten előtt, úgy hiszem, igazságos embernek kifogása nem lehet. A mi pedig egy résznek, ily férfúi szabad cselekvésmódra megérettségét, t. i. hogy már tud némileg magáról is gondoskodni, — a másik résznek ellenben

éretlenségét illeti, — melynek következtetésében mindenben még dajka kell nékie — ítéletem szerint azon almafára emlékeztet, melynek egy törzsökből felemelkedő ágain 900 esztendő óta függ temérdek alma, s ezeknek egy része mindig azt mondván a nagyobb számhoz: „Ti még nem vagytok érettek“ — ezen utolsók végkép azt felelhetnék tán: „Ti pedig már rothadtak vagytok és így — — s a t., s a t.“ Sapiienti pauca!

Megengedem azt is, hogy nem 3, de 48 esztendő fog kivántatni, míg némi megyének adófizető közönsége derék pártvédet fog választani, sőt azt is meg akarom engedni, hogy soha sem fog választani magának arra termett embert, hanem mind ez javaslatomat egy cseppet sem gyengíti; mert nem abban áll a dolog veleje, hogy *jó pártvédet válaszszon* a szántóvető, hanem hogy azt *maga válaszssa*, azaz hogy azon kárt, mely egy hijábabelő pártvéd által háramolhatik tán rá, csak *magának* s *ne másnak* tulajdonithassa! S itt fekszik a dolog veleje, mert magát senki se tartja oly bünösnek, mint mást, és eképp kiki sokkal könnyebben és szívesebben megbocsát magának mint másnak, ha legnagyobb kárt tesz is, soha nem fejlődik ki annyi bosszu — a mi országokra nézve a legerősb méreg — mint mikor egy rész a másiknak csak legkisebb alkalmatlanságot okoz is. Például: ha valaki egy másiktul egy könnyű ütést kap, valjon nem fog-e haragja felzúdulni, s nem fogja-e bevádolni vagy magának venni elégtételt? Ha pedig ezt semmi mód nem nyerhet, nem marad-e keblében bizonyos tövis, mely fájdalmasan sértendi, valahányszor ütője jut eszébe? Ki hallotta ellenben valaha, hogy valaki beárulta legyen magát, mert teszem, részegségében vagy ügyetlensége által egy szemét lökte ki? S ki volt, ki ily valóban igen érzékeny megbántásért magát bezáratta, vagy magán — — — csapott volna? Nincs példa, mert magának az ember mindent s még a legérzékenyebb megsértést is megbocsát, midőn másnak nemcsak a legkisebb megbántását, de sokszor a megbántás gyanuját, sőt némelykor legjobb akaratját sem bocsátja meg. Így van a pártvéddel! Az önválasztottnak mindent megbocsátunk, a ránk tolottnak semmit! S midőn én mások érzelmit s kíváнатit legigazságosabban hiszem magaméi után kitapogathatni, szivemből kívánom, hogy mindenki maga magának választhassa szószólóját, mert én egyenesen megvallom,

hogy akármi zavarba jöjjenek is — ámbár számtalan, hasonlíthatatlanul mélyebb belátású mint én s tán sok jobban is tudja hasznomat, mint magam — azért e részben még is csak saját kis belátásomba fogok inkább bízni, mint máséba, s ekép mindig azt kívánni, hogy pártvédelem választásánál, akár a megyei választáskor, akár országgyűlésre, akár személyem és sajátom védelmére, senki se folyjon bé az elsőkre mint én s azok, kiknek törvényes jusok van hozzá, az utolsóra pedig csak kirekesztőleg magam. És érzem, hogy korántsem boszankodnám annyira, ha önválasztási pártvédelem akármi bajba keverne is, mint ha a rámparancsolt véd némi kegyelmeket is volna képes érettem kímélni. S ily érzéssel mindenki több vagy kisebb mértékben, de bizonyosan bir, melyet ha nem a nemesb érzélem sugtában is, legalább az ész tanácsában becsültetni javaslok, mert végkép csak oly rőffel fognak nekünk is mérni, mint a milyennel mi mérünk másoknak!

Hogy eddig a dolog, mint állott, jó lehetett, nem vizsgálom, sőt megengedem; hanem valamint van idő, midőn a természet jussai szerezint, a gyermek felszabadul szülei hatalmok alul, s egy önálló férfinak atyja köteles némi jusokat neki átengedni, s felette sok zavar támadna, ha egy 40, 50 esztendő ember vagy is inkább fiú mindenben atyjának jó kedve s önkénye alá lenne vetve: úgy azt hiszem, 900 esztendő leforgása alatt, csakugyan annyira megérhetett s meg is ért már a magyar szántóvető, hogy pártvédjének választása, tökéletesen tulajdon belátására s akaratjára bizathatik minden veszély nélkül. Ha ügyetlenül választ, meg fogja magának bocsátani, s jobbat választ; vagy ha még ügyetlenebbül választ, magának ismét megbocsátani s úgy tovább; mely szép moderatio, mert az emberi természet legmélyebb tulajdonin alapul, minden panasznak legbizonyosb orvos-szere s minden felfigyelésnek legbiztosb ovadéka — praeservativuma.

Most a természetelleni usus, a talionok szívünkre nem eléggé vehető, de bizonyos bosszuján felül — melyet érteni lehet inkább, mint kifejtetgetni — még másféle okvetetlen anomaliákat is szül. A becsületes és gyengéd érzésű földesúr sokszor nem tudja úriszékeken mi tévő legyen, mikor — a mi annyiszor történik — jobbagyának kívánságival legközelebb haszna jön összeütközésben; s ekép

— mert közte és a szántóvető közt oly bíró, kiben ezen utolsó tökéletesen biznék, nincsen — magát nem ritkán oly mostoha ítélet-hozásra elhatározni kénytelen, nehogy az öntudat kristálya még csak távolruli homálytul is szeplőssítessék, melyet a legigazságtalanabbul kemény bíró sem mondott volna ki.

S ha őszintén meg akarjuk vallani, miért veszik a felsőbb dicasteriumok, mint p. o. a kancellaria, a helytartó tanács, annyiszor s tán minden idomzaton túl — miokból elég panasz hallatik is — a földbirtokos ellen a szántóvető pártját: nem fogjuk tagadhatni, vagy legalább hinnünk kell, hogy az egyéb okokon túl tán azért is történik, mivel általányosan mindig a szántóvető szokta húzni a rövidebb szalmát, s ekép általányosan „inkább a szántóvetőnek kell fogni pártját”. A mi ellen igazságos panaszunk nem lehet, mert csak úgy tesznek velünk, mint mi másokkal! S im itt igen szembetünőleg látszik, mily okvetlenül szül végre az önkény mindig önkényt.

Sokan, tudom, azt fogják erre megjegyezni, hogy a megyék nem ritkán felette nagyon pártolják a szántóvetőt hatalmas földesura ellen; de erre csak azt felelem: Igen is mód nélkül sokszor történik ez, a mi felette dicséretes, hanem viszont azt bátorodom kérdezni: mindig csak az igazság szeretetéért történik-e ez, vagy néha nem azon irigy indulatosság sugtában-e, melylyel *némi* communityások *némi* nagy birtokosak ellen viseltetnek?

S hát a nem becsületes s nem gyengéd-érzésű földesurak mikép bánhatnak s mikép is bánnak jobbágyikkal? Irjak-e itt *fel*, vagy inkább naplókönyveimből *le* némi kis anekdotát? Ezt csak felszólításra fogom tenni, ha az t. i. oly helyről jó, mely megérdemli a feleletet, azonban addig is magamat akarom czitálni a legártatlanabb és a honban minden napi s minden órai esetben. Nem ritkán változásokat kívántam tenni s tettem is jószágimban. Házhely és földeserére volt szükség.

Én: „De nem fogják-e sajnálni jobbágyim régi földeiket?”

Tisztartó: „Egy cseppet sem, méltóságos úr, hiszen adunk nekik jobbakat.”

Én — a jobbágyokhoz —: „Barátim, nekem földeitekre szükségem van” s a t.

Jobbágyok: „Már mondta a tens tisztartó úr. Legyen nagysága szegény fiainak atyja — — —.“

Én: „Nem foglak benneteket soha is elhagyni s a t.“

S im kész volt a mennyei szabad egyezés!!!

„De hát miért nem szóltak jobbágyim?“ így tudakoztam később, midőn megtudtam, hogy abbul vetettem őket ki, a mi nékem *előítélet nélkül* sovány földnek s rongyos szalmafedélnek látszott, a mi azonban az ő szemökben — mert ott éltek napjaik édeni idejét — paradicsom volt! S abbul én hajtottam őket ki! De miért nem szólottak? Mert engem ritkán láttak, minthogy környülállásim a sokszori velők lakást nem engedék, a tisztartó pedig minden esztendőben 365 nap volt rajtok; s ekép a probabilis — mert azt se tudták bizonyosan — gratia, úgy állott rájok nézve a lehető, sőt hihető disgratiához, mint 14 nap 365 naphoz s így a *hallgatás* tán a legjózanabb volt!

S most, midőn azt állítom, hogy sokszor a földesúr legjobb akaratlan sem tudhatja meg, jobbágyinak legbelsejökben mi baj, mi bú, mi szomorúság van — s az egy hidegvérű, igazságtalan vampyr, ki azt hiszi: bennök semmi érzés nincs — Istenhez kiáltok: „Világosítsa fel a közbátorság s kisdéd honfi utóink kedviért, a magyarnak azon részét, mely törvényeket hoz, s birja arra, hogy a most említett két felekezet-közi igazok kiszolgáltatásának basisa se véletlen, se irgalom, se indulatosság többé ne legyen, hanem *egyedül igazság*.“

Ne büntesse ezentul a scrupulosus földesúr maga magát, s ne favorizálja sem a kanczellaria, sem a helytartó tanács a szántóvetőt szoros igazságon túl, a nemesi közönségek pedig ne ostorozzák a *szegény gazdag urakat*, kik úgy is, ha nem elegendőleg bár, de bizony szépen vannak a közmegvetés által flagellálva már; s a mindent mérészlő földesurak végre ne *vampyrkodhassanak* büntetlen, de védje a szántóvetőt az, kit maga magának választ. S mindnyájan, a rosszakat kivéve, valóban meg leszünk elégedve! Cserélni, a legalkalmasb, sőt a legjobb földeket magunkévá tenni s a t. ezentul is fogunk, csak hogy az egyezés valóban mind a két részről szabad s nem a szabad egyezésnek satyrája leszen.

Fentebb azt tettem fel: a szántóvető legügyetlenebbül fog választani, s úgy hiszem, némileg megmutattam, mennyire a hely szűke

engedé, hogy mind e mellett még is meglegőltébb leend mint ma, mert lehető kárát magának s nem másnak fogja tulajdoníthatni. De most egyenesen azt bátorodom állítani, hogy csak egy kis idő leforgása alatt, oly pártvédeket választand, kiknek helyzetök és személyes tulajdonok még nagyobb sulyt adhat s ekép adand is törvényes hivatalaiknak. Fog eleinte és számosb megye, házsártos s nagy szájú prókátorokat választni, nem kétlem; de csak szaporán átlátandja majd a józanabb rész, mely igen érti mai időkben valódi hasznát, hogy ily véd csudákat ígér s bajt okoz, sokat beszél, de keveset tesz, módnélkül sokba kerül s nem hasznot, hanem kárt hajt; s im ezen-túl fog kezdődni — a mit régibb országok évrája jósol, minthogy ugyan azon oknak ugyan azon következtései szoktak lenni — egy oly időszak, mely minden becsületes és békeszerető embernek csak kedvesnél kedvesb lehet, t. i. a nemtelenek nemeseket fognak önként választni pártvédül! Eleinte tán félve, mert nem tudhatják, felvállalnak-e ők ily nehéz tisztet, minthogy nem oly nemeseket értek, kiknek se tudományi, se pedig erényi tekintetök nincs, hanem kik egyiránt vannak mind haza, mind fejedelem előtt tisztetben; de később teljes bátorsággal, mert sok nemes, tudom, inkább abban fogja lelkének megkivántató táplálékát találni, ha fáradva és munkálva ő lehet oly számos házi bátorlétnek és szerencsének szerzője, habár az érette háladattal dobogó szívek szalma s nádfedél alatt laknak is, mint ha egy roppant palotában mindenki hajlongna reggeltől estig személye előtt.

S valjon ezen törvény-módosításnak nem volna-e ekép áldott befolyása a nemességre is? Azt hiszem: semminek tán nagyobb!

Minden emberben van némi pezsgőség, tán a magyarban szint annyi, ha nem több, mint a világ akármily nemzeteiben is. Ezen életi szikra vagy dönt s ront, vagy állít és csudákat művel, ha van tág és dicső mezeje, vagy, ha szabad köre nincs, elfajulva kised tárgyak körül bibelődik s díztelen harczolások s betyárkodások közt elenyé-szik, s az országlás csak akkor érti valóban legközelebbbrüli mint leg-tartósab hasznát, ha e szent tűznek lehető legtöbb kifejlését józanul eszközli s azt bölcsen használja; mert ez nyer csatákat, ez ví dia-dalmasan ki háborúkat, ez hoz nemes elszánást a tanácskozásba, ez

önt férfiúi állhatatosságot a polgári életbe — — — — s valjon mi volna az, a mi ezen szent tűz kifejtését jobban eszközölhetné, mint mikor a független erénynek, kicsinosult tudománynak és férfiúi elszánnak egészen új mező nyitnak?

Ha egy megyének ilyféle praxis által már jobban kifejlett lakosai köz lélekkel s köz akarattal mind egyre mutatnának: „Im ez, kinek eszében és szívében bizunk“, nem volna-e az legalább is oly nagy jutalom, mint mikor sok kéregetés s előszobai várakozás után, titulusunk tán egy kissé hosszabbodik? S nem volna-e azon sok pezsgőség s életszakra, mely most sokszor kirekesztőleg palaczk-törésre, színházi zajgásra s egyéb ily dicsőségekre nemcsak hasztalan, de kárral, sőt valódi szégyenünkre párolog el, nemes élet élésre, valódi ismértek s köz jó hír szerzésre fordítva? S nem volna-e köztünk sok, ki, midőn ma úgy szólván, hijába eszi a kenyeret, akkor számtalant segítne jobb kenyérre? Ma is tehetni felette sok jót mind tisztviselésben, mind privát életben, s ekép a köz tiszteletben igen nagy mértékben részesülhetni, nem tagadom; de a valódi, nem mesterkéltné megbecsülésnek egészen egy új láthatárt nyitni, számnélküli nyereség! kivált oly honban, hol annyian vannak, kik inkább volnának hajlandók — mint én ismérem a magyart — *országi szolgálat által* szolgálni a *kormányt*, mintsem *kormányi szolgálat által a hazát*, a mi tán szinte egyre megy, de izléstül függ, mely azonban honosímban bizonyosan praevalens; mert valamint a magyar katona sem szereti a szoros rendet, s inkább ön ereibe bíz — a mi egyébiránt katonában nagy hiba — úgy inkább hajlandó a magyar nemes független létben szolgálni a hont és királyt, a mi polgárban viszont valóban megbocsátható, sőt tán a legnagyobb erény!

Mily önbecsülést szült a valahai Rómában a tribunus plebis tisztje, ki nem tudja azt? S mily serkentés lehete az komoly férfiúi öntartásra ezreknek, mikor C. Gracchus 26 esztendő korában azzá lett: ki kételkedik megint ezen? S midőn hasonló ok, hasonló effecust szokott szülni, ki kételkedhetik azon is, hogy nálunk szintúgy a legnemesb érzelmeket ébresztendi fel a pártvédi tiszt; s az egész kérdés csak az lesz: valjon kinek volt hasznosb, nevesembernek-e vagy szántóvetőknek, hogy a vármegye fiskálisát ezen utolsók választák?

A szántóvető ezennel kilép az önkény, hervasztó határjából, a nemesi ifjúságban pedig azon lehetőség, „igazi érdem által, ön erővel emelkedhetni a legédesb megbecsültetés polczára“, egy oly nevezetes epochát alkotna, mely nemzeti történetünkben a legdicsőbb betűkkel volna örökleg feljegyezve. Ha néha-néha csak egy választatnék is egyhanguan ily tisztre, ki még élének tavaszát éli, az oly hathatós fordulást tenne a hon fiatal reményire, hogy abból a legdicsőbb következtetéseknek okvetetlenül kellene folyni, s el volna érve azon nagy czél: „a hazai felekezetek két legdivergensebbének lassanként egy testbe forrasztása, mely most ha ketté nem pattan, csuda“.

S a kormány mily férfiakat használhatna honboldogító fáradozásiban, ha olyanokra vetné figyelmét, kik ily tisztet viseltek már, vagy most is viselnek közönségesen megtisztelve, s ekép nemcsak az ész és szív tulajdonít, de a köz bizodalmat is bírják?

Az egész végre vesztene vagy nyerne-e? kérdem őszintén, ha a nagyobb rész meg volna nyugtatva, a kisebb rész pedig a férfiúi erények minden ágazatiban hív eljárásra lehető leghatalmasb lelki inger, t. i. a honfiak őszinte megbecsülése által lenne ösztönözve? Feleljünk erre nem bölcsőből kisérő előítéletünk sugtában, de természeti fásulatlan eszünk s belátásunk szerint, melynél hívebb kalauzunk nincs.

„Ily kedvezést a szántóvető nem is kíván“ — számtalanszor hallottam ezen sententiát, s elhiszem; hanem éppen azért — s kérem, erre vigyázzunk — mert keblében igen sokat kíván, s ha lesz ereje, impetuose fog is kívánni, de nem tudja tulajdonkép mit kíván, s neki mit szabad kívánni, éppen azért mind rája, mind ránk, s így a hazai béke s boldogságra nézve legszentebb kötelességünk, hogy kívánatinak mi adjunk irányt, mi tűzzünk czélt, s mi igazítsuk s rendezzük el mind azon vágyait, melyek csak újabb időben oly szomorú gyászba boríták honunk több vidékét, s melyek igen mutatják, hogy számos valóban mennybekiáltó visszaélések következtében, vagy akármi okból is, annyira felduzzadt némi szántóvetők kebleiben a túlsapongó kívánatok árja, hogy az kétség kívül, s bizonyosan *tulajdon legnagyobb kárára előbb-utóbb kirontrand*, ha t. i. ezen fermentatiósi szeszt elfojtani törekedünk benne — a mi természetelleni s ekép sike-

retlen munka — a helyett, a mi okosb s így minden résznek hasznosb volna, hogy nyugtalan s, megengedem, maga se tudja mi-utáni esengésit az által szüntetjük meg, hogy létét önkény alul kimentjük, s azt kirekesztőleg a törvények, és nota bene a maga választott védje által pártolt törvények alá iktatjuk; vagy más szavakkal: ha leveszszük róla azon súlyt, melyet önkény szül — — s fermentatiót okoz!

Mind ezek után azt hiszem: e most fejtegetés alatt lévő törvény elfogadásában, sok velem kezet fogand; már a nagyobb rész-e, azt, őszintén megvallom, ámbár idővel reméllem, most még nem hiszem, s nem azon okbul, mert a dolog józansága nem áll, hanem mert nem csak a sötétben bujkálni s önkénykedni szeretők, de még a *legbecsületesb emberek is*, ellenzik az ily törvényi javításokat.

A sötétes önkényesek — ámbár annyi évekig tartják dicsőbb felemelkedéstül vissza a magyart — mostani időkben már jobbadán elveszték bálványi tekintetöket s ekép búbajos erejüket. Nem is félek azért ezentúl zsibbasztó hatalmuktul, mert bilincseiket, melyeket előítélet s tudatlanság koholt, s önkény és vad indulatosság rakott, bizonyosan diadalmasan kettétörendi a 19-ik századi magyar; de azon becsületesek, fájdalommal mondom, rántják a közönséget ily javításoktul leghathatósabban vissza, mert vakon hisz nekik a sokaság, kik saját keblökbe tekintvén, az egész világot magok szerint ítélik, s p. o. a most kérdésben forgó választási mód javítását azért ellenzik, mert lélekisméretök nyugodt s tökéletesen mentek és tiszták a legkisebb igaztalanság gyanujának szeplőitül is, s így ily módosításokat szükségtelen, sőt feleslegeknek tartanak. Ily érdemes emberek — s bár az egész közönség ilyesekbul állana — éppen úgy szegzik magokat sejdítlen, s ekép legkisebb szemrehányást sem érdemlőleg, s azért oly nagy kárral a törvényi javítások ellen, mert nincs képviselési systemára nézve rendszerint nagyobb veszedelem, habár directe nem is, de indirecte, mint egy atyai fejdelem; bár ez mily különösnek látszassék is. De nézzük a multat, s azt fogjuk tapasztalni, hogy az atyai uralkodás rendszerint elaltatá a nemzeteket, s ezek a reactió törvényei szerint, a 20, 30, 50 évi csendes, s idom- és iránylag kellemes létet több századi szolgaság nyomoruságival fizették meg. Ezt nem czáfolhatja meg senki, mert élő factum; ez az, a mi a képvise-

lési systema kitalálásának egyedüli fő oka, mert az emberiség átlátta, hogy Marcus Aurelius után egy Commodus jöhet, bölcS Salamon után Roboám vasvesszővel álla elő; s ekép habár sok idővesztéssel s alkalmatlansággal van is összekapcsolva, még is tanácsos és szükséges egy kissé személyesen látni a dolgok után. S ha ez áll, a mit mostani világban, úgy hiszem, már senki sem mer tagadni, már akkor tán azt sem ellenezhetni józanul s igazságosan, hogy viszont a szántóvető is nézzen az által egy kissé megint maga dolga után, hogy ő választhassa szabadon védjét; minek igazsága akkor fog tűnni legvilágosabban szembe, ha emlékezetünkbe hozandjuk, hogy valamint királyi székekben Trajanusok, Antoninusok, etc., de viszont Caracallák, Nerók s a t. is ültek. úgy vannak tagadhatlan felette jó, tiszta lelkű földesurak, de számtalan Nérócskák, Caracallácskák is, kik ha több rosszat nem tesznek is, mint a mit végbevisznek, csak azért nem teszik, mert hozzá elég erejük s tehetségök nincs.

Szép és felette józan volt, midőn Abrahám egykor így szólt Lóthoz: „ha te jobbra, én balra indulok s a t.“ és Jákob Ésauhoz: „ha te Seir felé, én Suchótba megyek“; s megengedem, hogy a valahai patriarchai létnek sok szép oldalai valának, de most midőn felette nagy számra nőtt az ember, s jobbra és balra is találkoznának már letelepültek, s kiki világosan szereti szemei előtt látni azon lineát, mely az *enyim* és *tied* közt van, most már úgy hiszem, vége szakadt, Ázsia és Afrika némi részeit tán kivéve, azon annyiszor említett atyáskodó (!) századok folyamatjának, melyeket közibünk visszavarázslani szint oly lehetetlen, mint egy férfinak gyermekkorába visszalépni — — — — s melyek elfolytát tán szívesen tűrni fogjuk, ha az atyáskodás helyett — *melynek legnagyobb része mindaddig, míg ember ember marad, mindig önkény volt s önkény lesz* — igazság fogja természeti jussaink és sajátink pártját. Ez pedig csak akkor fog minket tökéletesen venni védelme alá, ha viszont mi állítjuk a szántóvető létét bátrabb alapokra; azaz ha azt eszközöljük, hogy valamint mi nem kívánunk kegyelmet, hanem csak igazságot: úgy az ő léte se legyen gyarló emberi szenvedelmink, hanem egyedül az igazság alá vetve.

A magyar föld, mostani systemánk szerint, a fejedelmé s neme-

seké; úgy hogy törvényink szerint tagadhatlan jusunk is van jobbágyink minden földéhez s a t., mert ő azokat csak bérben tartja, s így jusunk — nem mondom hatalmunk — is van azokat elvenni, s elcserélni minden felesleg ceremonia nélkül; de éppen itt a hiba, hogy t. i. nem lehet nekie sajátára kilátása, s ekép a fentebb említett cselekvésem, példája nem is törvénytelen nálunk, hanem csak a jobb ember természetét sértő s keserítő.

Ez azonban még semmi mind azon számtalan kis faggatásokhoz — secaturákhoz — képest, melyeknek számos szántóvető részint urasági, részint megyei, részint kormányi tartozásai közt igen sokszor ki van téve, mely izetlenségeket csak az értheti s becsülheti meg valódilag, ki igazságos lélekkel tökéletesen azok helyeikbe tudja magát képzelni, kiket azok illetnek; mert az, ki másnak nyomoruságát látja csak, korántsem tudhatja mily keserű az, s ekép nem nagy bajnak itéli az igazságtalan, ha másnak vesz barma, másnak zaklatják lovát, másnak rontják legelőjét, másnak rothad gabonája a mezőn, más koplal, más fázik, mást vernek s a t. De nem úgy, ki ismeri az embert, s annak, mint Istentől rendelt felebarátjának nem ellensége, hanem barátja.

Ily visszaélések mindenütt vannak s mindig is lesznek, nem tagadom; de azokat lehetőleg kevesíteni nem szent s édes kötelességünk-e? S ha ezt, teszem, nem eszközölhetjük, nem kötelességünk-e akkor legalább jó akaratot s készséget mutatnunk, hogy azokat kevesíteni s legalább enyhíteni kívánjuk s törekedünk? S ily cselekvésmód megbánt-e, zendüléseket okoz-e? Én az ellenkezőt hiszem; midőn a belső buzgás és forrás legnagyobb okául éppen azt tartom, hogy legkisebb vagy legalább *elegendő* készséget s jóakaratot nem mutatnunk a szántóvetőnek létét minden elkésérítő visszaélések-től megmenteni, vagy azokat kevesíteni s enyhíteni, midőn az nemcsak lehető, sőt tökéletesen s könnyen végbevihető is, s általában a törvényhozó test kezeiben van; mert legyen csak szabad neki szabadon választani oly törvényes pártvédet, kinek a megyei gyűlésekben szava van, ne kételkedjünk, fog ő választani oly védet, ki bátran ki fog kelni mindazon visszaélések ellen, melyek azért nem látszanak sok előtt oly keserűeknek, mert másokat illetnek, s melyek orvoslása

békességet, mint viszont még nagyobb halmozása háborút kénytelen szülni.

Lesz, tudom, oly pártvéd, ki nem fogja szenvedni, s eget földet mozdit, hogy vármegye dolgában 10, 14 nap minden legelő nélkül ne vesztegeljen a jobbágy, vagy ilyesekre ne akkor szoríttassék, mikor odahaza legsürgetőbb dolga van; urasági hosszufuvarban, vagy táncz és egyéb mulatságra induló uracsok s katona tiszteknek szolgálatjában lova el ne vesszen; földesura őt minden legelőiből ki ne rekeszsze, s minden földeiből ki ne regulázza, s a nagy birkasereg ne járjon még áprilisban is buzaföldein, akár fagyott, akár nem — a min magam rajta kaptam többszer mint egyszer saját emberimet! Nem fogja szenvedni, hogy a kilenczed és tized a gazdasági tisztek restsége vagy szivtelen combinatiói szerint odakünn rothadjon s a t. s a t. S ily pártvéd, akarom és merem hinni, minden becsületes ember előtt csak kíváncs és kedves lehet!

„Mind ezeknek most sem kellene történni.“ — Így válaszol erre sok. Igaz; de kérdem: *történik-e*, s *impune történik-e* vagy nem? S im ez a fő dolog, a mit nem tagadhatni, a miből az foly, hogy az eddigi provisio e részben többé nem elégséges s ekép erősbet kell állítani.

Ha azt gondoljuk: meg fog mostani időben ezentul is elégedni s nyugodni a szántóvető, ha midőn barma vesz, lova kidül, buzája rothad, s ő ezért végkép zugolódván, bottal lakol s a t., mi hozzá így szólunk: „Lásd fiam, igaz, elesett ökröd, lovad kehes lett, kenyered nincs s jól meg is botoztattál; de azt te mint békeszerető s okos ember ne bánjad, mert lásd, nekünk egy latán könyvünk van, melyet mi Corpus Jurisnak nevezünk, s melyben az van írva, hogy ilyeseknek történni nem kellene.“

„Miért megint ily keserűn.“ Így fog ismét kiáltozni sok vén pedant, hogy ne mondjam: asszony, jól tudom. De hiszen magam ellen beszélek, s ekép ha nem átalottam magamat bevádolni s némi aberratióimat itt egyenesen megvallani, azt hiszem, senkit sem botrántoztathatnak életből vett rajzim — — — — azokat tán kivéve, kik igen is nagyon vannak érintve.

Azonban, hogy magam ellen beszéltem legyen — a mit a

velem egyrendűek általányosan mondani fognak, s némileg úgy is van, mint itt említém — az egész helyzetemre nézve éppen nem áll, mert én semmi által nem hiszem mind bátorlétemet, mind belső megelégedésemet sikerebben eszközölhetni s előmozdíthatni, mint ha ezen most említett törvény felállítatik; s ekép valóban midőn szivvágyomnak s tiszta lelkű szándékomnak szabad féket hagytam, azt hiszem, senkinek valódi haszna nem volt e szakaszban inkább szemem előtt, mint magamé s a velem egyrendűeké.

Most nem tudom, jobbágyim hogy vannak; s nem is látom át, mostani rendelkezésink szerint, azt valaha tökéletesen mikép is tudhassam! Tiszteim, mindenek előtt, hinni akarom, engem s aztán közvetlen magokat szolgálják; s az elsőt azért hiszem, mert becsületes embereknek tartom, a másodikat pedig, mert ábrándozó hold bajnokoknak nem tartom; de hát a szántóvető hol marad? Bizony hátra! Mert se tiszteim, sem én szentek nem vagyunk; s ekép bármint óvakodunk is, bizony mindig csak inkább saját hasznunkra hajlunk, mint máséra; s a jobbágy, ha szól is, nincs nagy sikere, vagy annyi galibába s a t. kerül, hogy inkább hallgat.

De legyen jobbágyimnak csak önválasztott pártvédjök, majd fog ez adni nekem s tiszteimnek, ha csak egy hajszálnyit vétünk is ellenök. S ilyestül csak az *enneues* retteghet, nem én; mert én nem az ilyetén alkalmatlanságtul, hanem inkább attul rettegek, ha tán valami igaztalanság tudtom nélkül, vagy emberi vakságom s gyarlóságom következtében keseríthetné jobbágyim sorsát. Ha pedig olyant fognak választni, ki velem és tiszteimmal czimboráskodni kész, akkor valóban ki fogom nevetni őket.

S hogy egy részrehajlatlan s tökéletesen független harmadik nélkül, híjába törekedik a földesur kitudni, mi bú, mi gond van jobbágyinak legbelsejében: nem mulaszthatom el itt egy kis anecdotát előhozni, mely szerint csak közelebrül egy nagy, de egyszersmind igen imponens ur, előttem éppen oly nevetségesnek, mint szánakozásra méltónak látszott, s ki azt állítá: „jobbágyi ötet igen szeretik“, s én tudakozám: miként tudná azt, — s ő így felele: „Mert kérdeztem s magok mondták.“ Így feleltem én is gyermekkoromban, mikor csiklándoztak, akármire igent, a hogy akarták, de szavamnak azért nem hittek!

Én senkinek székébe ülni nem kívánok, s nem akarok; mert valamint hypocrisis nélkül imádom a mindenható Istent, és szentnek tartom azt, a mit nagyobb vagy kisebb mértékben teremtvényének sajátul adott: úgy kész vagyok oda visszatérni inkább, honnét jövék, mint sajátimat — akár lelki, akár testi legyen is az — másnak kinszerűtve engedni át. De azt is kijelentem legnyilvánosabban, hogy ítéletem szerint azon szántóvetőnek, ki A-tul Z-ig számos súlyos és szövevényes köteletségiben férfiasan eljár, s mind kormányi, mind megyei, mind uraság-jobbágyi tartozásit hiven, zugolódás nélkül s pontosan teljesíté, ha egyébiránt ártatlan, csak egy hajszálat is kirántani, valóban a mennyekbe oly hangosan kiáltó bűn, hogy ott, hol ez történik, palotai álfény igen, de igazi közáldás nem lehet — — — s Isten előtt bizony sokkal nagyobb véték, mint ha egy hasztalan uracska véletlen, sőt ártatlanul is — — — — — vagy valami kárt szenvedne.

S mind e felett, ha a földesurnak mindigi ióságain létele ezen bajnak tökéletesen elejét vehetné is, azért még se volna javasolt törvénymódosításom felesleg, vagy kevésbbé szükséges; mert a földbirtokosoktól a haza, a király valóban többet vár, s méltán, mintsem hogy éltek fogytaig odahaza üljenek, s azon időt juhászkodva, kondáskodva s hajduskodva éljék el, mely akár függő, akár független létben se övék, se jobbágyaiké, de a közönségé, fejdelmé s a nemzeti dicsőségé.

Legyen csak egyszer elválasztva az enyim és tied, s mindenkinek sajátja nem *de jure, et ex principio*, hanem *de facto* is pártolva, mindegy akkor, akárki parancsol s akárki a földesur; mert az első csak a törvényt fogja leolvasni, a második pedig akár odahaza, akár másutt lehet. S ha van nehézség a dologban, az tán kirekesztőleg az illetén pártvéd választásában s felette sok dolgában, s ekép szükségkép nagyobb fizetésében van helyezve.

Már a mi az elsőt illeti, az tán ekép volna eszközölhető. Minden járásban közhirül adná a szolgabíró, hogy országgyűlési határozás szerint, ennekutána az adófizetők magok választandják pártvédjüket, s ennek eszközzésére minden helység, mint bíróválasztáskor tanácsot tart, s azt, kiben bizodalma van, akár ki legyen is az,

kinevezi. Ennek neve bepecsételve 14 nap a megyei tiszti szék ujítása előtt az első alispánnak adatik át, s restauratio napján, melyen minden izetlenség elhárítása végett, az adófizetők közül senkinek nemcsak jelen, hanem a helység szavazatja elvesztési büntetés alatt, még közel sem szabad lenni — felnyittatnak a külön közönségek votumi, s kinek legtöbb illetén votuma van, az törvényes pártvéd; a mi egyébiránt nyomtatás által tüstént közhirül adatik, hogy így minden közönség lássa: mennyire hatott s használt votuma. S ez lenne az ebéli választás fő vonása, melyet természet szerint némileg módosítani lehetne s kellene is, a mit itt, a hely szűke miatt kihagyni vagyok kénytelen.

A mi pedig az illetén pártvédnek felette sok dolgát illeti, azon, ítéletem szerint, tán úgy lehetne legsikeresebben segítni, ha egy helyett kettő volna, t. i. egy nemesi, és egy adófizetői pártvéd.

A következő fejezetekben Széchenyi a főntebb elsorolt törvények közül a VII., VIII. és IX-et teszi fejtegetései tárgyává. A hetedik törvény a

házi pénztár s országgyűlési költségeknek mindenkítűl idomszerinti viselése.

E javaslat, úgymond, nem nyereséget hozó, mert — látszólag — a kénytelen fizetés, ahol eddig nem létezett, nem egyéb, mint rövidség. Azonban törvénykönyveinkben számos nyomok bizonyítják a nemességnek egykori részvételét e terhekben s eként nem ujitunk e javaslat által, mely csak kisebb — vagy semminő kárt — de nagyobb hasznót okoz. Nem igazság, hogy kirekesztőleg azok fizessék az országgyűlési költségeket, kik a gyűlésben repraesentálva nincsenek, valaminthogy az is nagy árnyékot vet ránk, hogy a házi pénztárba, melynek idomlag mi is vesszszük hasznát, egy fillért sem fizetünk. Még rútabb, hogy a cassa, melyhez nem járulunk, a mi kezeink közt gyakorta elolvad és a bűnös vagy semmi módon, vagy felette lágyan büntettetik. A lágy törvények és büntetések felé hajolásnak a nagyobb résznél átalánosan három oka van: egy rész sikeresebben vél a zavarosban halász-

hatni, s a „ma nekem, holnap neked“-re gondol, a más rész buta vakságában a büntetést sokkal nagyobb szégyennek hiszi, mint a bűnt, a harmadikat végül egyenesen tompaeszü lágyszivűsége hajtja; de mert a legnagyobb részben még sincsenek meg a gyönyörű hajlamok a zavarosban halászatra, s mert nem az a gyalázat, hogy bűnöket követnek el valahol, hanem az, hogy azok meg nem toroltatnak, s végre mert lágyszivűséggel vétkeket elfojtani nem lehet: be kell hoznunk e VII-ik törvényt, mert csak akkor fogjuk a politiai törvények igazi sarkalát valahára megrakni, midőn azoknak létét legközelebb hasznunk vagy kárunk sürgetőn kívánja, azaz csak akkor, ha mind a házi pénztárakhoz, mind az országgyűlési terhekhez idom szerint mi nemesek is járulandunk. De nemcsak morális, hanem financialis tekinteteből is hasznunkra volna ez, mert indirecte jobbagyink kizsaroltatása által több kárt szenvedtünk, mint a mennyit ezentul directe befizetünk. S végre, ha e terhek nem commassáltatnak, s a nemesség és pórság elkülönítve viszi azok súlyát, akkor a főczél elérve nincsen, s jobb, ha e részben mi sem történik.

E javaslattal legközelebbi kapcsolatban van: a VIII. törvény:

a vizek, utak s bel-vámok terhelnek mindenkítül egyenlő viselése s azoknak országgyűlési elrendelése.

A nemesség azelőtt is fizetett vizek regulációjához, utak elkészítéséhez s ha akkor igen kevés utakért és igen felszínleg regulált vizekért keveset fizetett, most sokkal jobb útért, hathatósban regulált vizért arány szerint többet kell, hogy fizessen. Ezelőtt szinte csak egy századdal is jobbadán lovon jártak eleink és rossz úton, ma már azonban kocsin jár a nemesség és tizszer annyi csinált utunk van, mint akkorában. Igazságtalanság tehát, hogy tizszer annyi munka mellett ma is csak a szántóvető vigye a közlekedés terhét. Ezt tehát könnyíteni kell, vagy vele megosztani. Az e könnyítés ellen szegülők két oknál fogva mystificálják magokat és másokat. Az egyikek enneségők, a másiakak éretlen isméretik által állanak elébe a közterhek viselésének. Azokat az idő leleplezi, ezeket fel kell világosítani. Ezek összekeverik a küladót a beladóval, holott annak egyenes megadása most felette veszélyes lehetne, emezé a legjózanabb volna. Legtöbb

a belterhek commassatióját részint azért ellenzi, mert inkább generositásbul akar cselekedni, mint kötelelességbül, részint, mert a helytartói kontrolltul fél. Pedig ha mi csupán generositásbul vagyunk hajlandók jobbágyinkon segíteni, felsőbb hatalom is ugyanigy cselekszik velünk, s a törvényes kontrol elejét venné az eddigi törvénytelen beavatkozásoknak. — Az utak és vizek elrendelésének mechanikája két részre oszlik: csinálásra és fentartásra, a mit szorosan el kell különböztetni egymástul; járuljon mindkettőhöz a nemes ember, s akkor több jussal kívánhatja utak készítését és fentartását, mint mai nap-ság. — Azon fejtegetések, kinek hasznosb a jó út, mindmegannyi sophismák csak, mert mindenkinek egyenlőn hasznos, ha és míg elrendeléséhez teljes szabadsággal járulhatunk. Ezért kell ezen dolog-nak országgyűlési tárgygyá lennie, a mit a kormány sem gátolna. — Eddig a regulatio azért vala oly sikeretlen, mert hiányzott a centrum, mely a törekvéseket egyedségre hozhatta volna. Erre tehát szükség van. A regulázást természetesen hazánk legfőbb erével: a Dunával kellene kezdeni, s a miképpent, hogyan és mikort országgyűlési tárgygyá kell tenni és a végrehajtást egy szabadon választott kisebb bizottságra bizni, miután elmesurlódás által napfényre derülne, mennyire hasznos a regulázás keresztül vitele. — Nem szabad sem a népesedés híját állítani e részbeli elmaradottságunk okául, sem a kereskedés gyengeségét, mert épen a vizek regulálatlansága okozza a posványokat, melyek a népességet betegségekkel pusztítják s ugyancsak ez hátráltatja a kereskedést, mely jó vizi közlekedés híján sinlódik csak s melynek egy másik föllendítését eszközlené a IX. törvény:

a monopoliumok, czéhek, limitatlok s egyéb ilyes intézetek örökre eltörlése.

Ha a politikai, gazdasági, s kereskedési rendelkezéseink azon állapotban maradnának meg, mint ma állnak, akkor monopoliumok, czéhek stb. nem egykönnyen törölnének el; de bizonyos, hogy azokat a körülményekhez szabnunk és javitnunk kell, azért ezek lété-nek is meg kell szünnie. Ez a javaslat azonban magában alig hozna hasznót, s csak az előbbi nyolcz közdivatozásával válna nyereségessé. — Sokan a limitatiót csak azért pártolják, mert szükség idején eképen

a húsnak és egyebeknek ára magasra nem szökken. Holott hasznosabb volna a szükségét megelőzni és csirájában elfojtani az által, hogy a szántóvetőt szabaddá tesszük, mert a szabadember de facto birtokában lévő területen sokkal többet termel és tesz félre és így szükségét nem lát. A jómódu szabad emberekkel egyszersmind a vevő közönséget is tetemesen nagyobbítjuk, úgy, hogy a tisztas kézművész bizonynyal megélhet utána, s eként feleslegessé válnak a czéhek, melyek másrésről csak a henye, rosszmunkáju, önkénykedő mesterembert gyámolítják. A vevők mennyiségét s tehetségét ismét a külkereskedelem szabad volta is emeli, mert minél többet adhatunk el a külföldi országoknak, annál több eszközünk van viszont életkellemeink emelhetésére, s így belfogyasztásunk növelésére.

A többi három törvény (a X., XI. és XII.) részletes fejtegetését Széchenyi egy másik munkájában helyezi kilátásba.

A KELET NÉPE.

(1841.)

1938. 10. 21. 2.
„Jó hazatérni nehéz, de nem lehetetlen.“

Virág Benedek.

Kik emberi méltóságuk érzetében anyagi kéjek elibe teszik a lélek gyönyörít és inkább ezek után szomjadoznak, lehetetlen, hogy visszaemlékezvén nemzetünk 15—20 évvel ezelőtti létére, örömrivalgásra ne fakadjanak! Igen, földiek! — Élünk még, nem vagyunk holt nemzetnek szerencsétlen rothadt tagjai, nem „Élő szobor“ leírhatlan kínok közt. Becsületesen vívtunk; kicsi, nagy, tehetsége szerint. S lám, azon kevesek is, kik lelkesedésünket fel nem fogák, nyelvünket érteni nem bírták, s nem sejdítvén, hogy embernek édesb eledele is lehet, mint a mindennapi kenyér, szorgalminkban nem osztottak, sőt utainkat állották, ezen kevesek is mindinkább olvadoznak hazafiságra. Megmentettünk egy új családot, egy lelkes nemzetet az emberiségnek; — s hála! „Annyi szív hiába nem onta vért, s keservben annyi hű kebel hiában nem szakadt meg a honért“. Honunkra hajnal derül, s akármilyen legyen is sorsa a magyarnak ezentúl, rút önfertőztetés, gyáva lelki öngyilkolás által állatként veszni nem fog többé. Kívívtuk a nagy természetbeni állásunkat, s annak salakjához már nem tartozunk. S bármi legyen sorsunk — oh az érzéseknek legédesebbje: — a jövő kor, és magasb, az istenekhez közel álló lények nem fognak undorodással emlékezetünknel elfordulni, nem; mert, mint bár parányi s felette szerencsétlen, de derék nép, még a halál küszöbén is erőt leltünk magunkban, a tökéletes megsemmisedés ellen szegülnünk, és a nagy egyetemeni pályánk keresztül futására nemesen indulánk meg.

Ha a bátorlétet, a tulajdonnak szentségét, s általában a kifejelettebb, felmagasult polgárisodás kísérőit, mint például, a családi viszonyok nemesb elrendezését, s mind azon anyagi javakat és kéje-

ket kellő méltánylatra akarjuk venni, melyek az emberiség legmagasb fokán álló nemzeteknek sajátai, s melyeket kellőleg nem méltánylani buta állatiság, vagy hiú cynismus; akkor mint becsületes emberek nem tagadhatjuk, hogy a régi zavarhoz képest, újabb s kivált az 1760 és 1790-iki időkben kimondhatlan előmenetelt tőn Magyarország lakosa. S ha elfogultság és áltatás nélkül vesszük régibb és újabb honi állásunkat fontolóra, vagy más szavakkal: ha sem állatként nem csuszunk örökleg, mint egyedüli porragasztvány, sem levegőben nem nyargalódzunk szünet nélkül, mint testetlen lény, de e kettő közt valamely egyensúlyt tartunk, meg kell vallanunk, mikép újabb időkben csakugyan növekedett Magyarországon a megeléghetésnek s szerencsének tömege. — Távul vagyok ennél fogva, az akkori vezető egyesek, vagy az akkori kormányok ellen legkisebb keserűséget érezni. Nem vagyok ily hangulatban, tudja Isten, nem, sőt azt hiszem, s erősen hiszem, hogy az, ki most fejledező körülményeink közt — midőn a legkisebb keseredés is tökéletes elszakadásnak lehet oka — „keserű“, az bizony vagy nem tudja, mit mível, vagy ha tudja, az mit elérni akar, rá nézve tán igen is jó, honunkra bizonyosan nem hoz áldást. Nem keserűséggel, de háladattal emlékezem tehát mind azokra, kik vagy a kereszténység szelidebb érzelmit terjeszték anyaföldünkön vagy erős karukkal magasbra emelék a magyarnak hadi hír- s nevét, vagy kik bölcs eszközléseik által türhetőbbé tették a pór és hatalmas közti viszonyokat s így tovább. Hála és béke hamvaiknak! Mert Isten és ember előtt az ország becsét emelték, a Duna, Tisza és Dráva, Száva közti tért lakhatóbbá tévék. Annyi azonban bizonyos, hogy alkotmányunknak, vagy inkább minden alkotmánynak s képviseleti rendszernek alapköve *nihil de nobis sine nobis* már-már ki vala forgatva sarkaibul, nemzeti életünk pedig, vagy jobban mondva, nemzetünk, mintha a nagy végórán már túl, csontmeredségben, hideg marasmusban feküdt, elannyira, mikép néhány lelkes barátimmal én legalább, tökéletesen holtnak, és semmi által többé fel nem éleszthetőnek tartám a nemzeti testet.

Azóta mind alkotmány, mind nemzetiség mennyire fejledezett, mennyire virult, mindenki előtt ismeretes, úgy hogy akármily érde-
mei lehetének eldődinknek hazánk körül — mit tagadni vagy kér-

désbe venni nem akarunk — azon szerencse — hogy ne mondjam „dicsőség” — még is nekünk ujjabbnak jutott, hazánk állását magasb szempontbul fogni fel; mihezképest mi, jóllehet anyagi kifejtéseket is elkerülhetlen szükségéseknek tartunk, és azokban már becsületesen fáradozánk, nemzeti jóllétünket még sem állítjuk anyagi sarkalatokra, nem; mert nemzeti jóllétünknek t. i. oly jóllétnek, melyre a lelkes magyar képes, egyedül nemzeti újjászületésünk, azaz alkotmányunknak tökéletes kiképzése, s mindenek előtt: nemzetiségünk megmen-tése és jövőndő biztosítása szolgálhatnak alapul. Vagy más szavakkal: ámbár mi felette magasra állítjuk mind azt, mi az embernek legsürgetőbb szükségeit pótolja, és ekkép legelhatározottabb pártolói vagyunk az anyagi kifejtésnek, ezen felül azt is felette jól tudjuk, mily szerencsés hatása van sokszor az anyagi kifejlésnek a szellemi kifejlés előmozdítására: mi még is, nemzeti jellemünkhez, állásunkhoz és egyéb körülményeinkhez képest — mennyire mi vagyunk képesek a dolgok mélyibe hatni — csak úgy remélünk ránk és utódainkra nézve üdvöt, ha szellemi alapon nyugszik jelenünk és jövőndőnk, ha szellemi alapokon emelkedik anyagi kiképzésünk; és nem viszont.

Sokan ezen különböztetést nem fogják fel, mert általában nem egészen könnyű, a nemzeti élet szövevényes és néha felette egybe-bonyolított gombolagából kiszemelni és felvenni a fonál valódi végét és világosan kitudni, mi a hatás, mi a következmény, és elhatározni, mikép s mennyire hat, és hat vissza egyik a másikra; ezen felül valamint különböznek egyesek sajátsági, úgy száz meg száz árnyéklatban mutatkoznak előttünk külön nemzetek hajlami és végirányai, minélfogva némelyekben az a legfőbb vágy, mi másoknál kisebb s csak mellékes tekintet, s viszont. Így például, a franczia népnek — bármily nagyon áltassa is e részben szüntelen magát — nem alkotmányos rendszer, nem szabadság, legfőbb vágya, nem, én legalább nem hiszem, és gondolom, még sokáig sem lesz, de ez csak mellékes tekintet; mert ám adjad kezébe csak a dicsőség templomának kulcsát, s öntsed egyszersmind a közvéleménybe azon biztos hiedelmet, hogy ő e szent lakot fel is birja nyitni, és a két kamara rögtön két, négy-fal közti, lelketlen teremmé alacsonyul le. Rázzad viszont fel

például a nyugalmas törököt; irtsad ki belőle az anyatétjjel beszített praedestinatio szellemét és ebből folyó lelki csendét, s megint innen származó komoly elhatározottságát; ültess viszont Charybdis és Scylla, vagy másképp mondva: a kormányi csábok és nép-kecsék s fenyegetések közti alkotmányos bárkára — *nihil de nobis sine nobis* — minden apály- és dagályival, s a szegény törököt a nevetség szinpadára állítod! — Így van minden nemzetnek — valamint egyesnek — bizonyos eleme. Vedd el egynek becsületét, s nem élhet; másik nélküle is jól van, csak pénzt ne bántsa senki. Egy harmadik a múltkornak ismétli eljátszását tűzi ki magának életpályául, és ez eleme; míg a negyedik vissza soha nem tekint, sőt a jelent is gázolván, csak a jövőben keresi a hajnalfakadást. S így tovább.

„Az élet külön szakához, a nemzetek kifejlési lépcsőjéhez van ez kötve; miszerint régi népnek fő vágya nem lehet gyermek népnek főiránya, valamint az ifjuságtul pezsgő sem osztozhatik az érettebb vagy túlértett kor hajlamiban.“ Így okoskodnak a fentebbiekről sokan, de nem helyesen, sőt felette kártékonyan; és azért hozom azt itt közbevetőleg fel, mert fertelmes csalképzet lappang okoskodásukban s elannyira, hogy alig van axioma-fényben járó képtelenség — s pedig fájdalom, ebben jár — mely több keserű kínoknak volna kútfeje, minthogy itt ágzik el a népek boldogságát eldöntő, czélszerű vagy oktalan hatás. Ugyanis a népek boldogságát ábrándozó theoreicusok, nem különben a népeket erővel boldogítani akaró hatalmasok legtöbbszei annyira bizván ezen themának helyességében, mint önmagukban, valamint egyeseknél, úgy nemzeteknél egyedül az élet-szakokat, egyedül a nemzeti kifejlésnek lépcsőit veszik tanácsaik és eszközléseik alapjául, a helyett, hogy egyesek- és nemzeteknek — ha azok boldogítására már csakugyan hivatást érzenek magukban — sajátságait iparkodnának kitanulni, és ügyes orvosként a baj gyökérokai mellett az illetőnek még idiosyncrasiai negédjeibe — ha így lehet mondani — is hatni elég philosophiával birnának. — Az érintett csalképzetnek ösvényén indulva, egy nemzet már érett ingatlan-birhatásra, másik még nem; az egyik felfogni már képes a szabadságot, a másik nem; az egynek adhatni már befolyást maga dolgaiba, a másiktól még el kell tiltani azt; s így tovább a képtelenségek csor-

dultáig. Boldog Isten! Teremtésednek milliárdnyi meg milliárdnyi számát, egyikét a másiktul oly különbözőt, s egymáshoz még is annyira hasonlót, ezernyi külön formáik- és vágyaikkal — mely kimondhatlan változatidban, emberi felfogásunk szerint, legbámulatoshoz vagy, és elősejditeni engeded, hogy kimeríthetetlen különböző alakokban, tudva, nem tudva minden a nagy egyetemben csak egy czélnak indul — ily kimeríthetetlen különbözőségben ember embert, mind egy formába önteni butakodik!

Lehetnek ennél fogva zagyvalék népek, minden nemzeti jellem és alkotmányos formák nélkül igen boldogok. Hiszen a kormányban rendszeres részesülés — a nélkül, hogy az országos erőműv elveszítné egyensúlyát, s vagy fejetlenségre vagy önkényre dülne, mint a régi görög és középkori ebbéli kísérleteknél szünet nélkül történt — s mi nem egyéb, mint a képviseleti rendszer, csak későbbkori, néhány századdal ezelőtti találmány. S hogy ily rendszer alatt nem létező ember az előtt ne lehetett volna, vagy teljességgel ne lehessen boldog, az képtelenség s egyáltalában nem áll. — Sőt vannak népek — s ily kevéssé függ a nemzeti kifejlődés lépcsőivel össze az alkotmányok s nemzetiség kifejtése iránti hajlam — kik vén korra és a polgárisodás magasb fokára jutottak, és az emberi jóllét súlya — ha azt mázsálni lehetne — náluk felette nagy, a nélkül még is, hogy nemzeti kifejlődést és a kormányban részesülést boldogságuk feltételül tűzték volna ki; midőn viszont látunk népeket, korántsem legkifejlettebb népeket, kik alkotmány s független állás nélkül, bár menyire fejtsé uruk anyagi jóllétüket ki, még is csak hamuszinben látják a természet minden csudáit, és ekkép leírhatlan belső epedések és kínok közt élnek le hosszú és izetlen napjaikat.

Minden népnek valamint megvan geniusa, úgy megvan saját eleme is, melyből ha kiesik, vagy melyből ha kiveszed, ketté törik azon költői zománcz, mely nélkül „rideg pálya a hosszú élet“, és mely varázsnak megsemmisítésével szárnya szégetik a bátor felemelkedésnek, és az emberi kebelben rejtőző isteni szikra álom-kórságba sülyed.

Minekünk magyaroknak elemünk — s itt van ideje, hogy végre bajaink legmélyebb gyökérokaiba cresszkedjünk — nem kereskedési

elsőbbiség, vagy dícs- és hírvágy, sem vallásosságbul eredő elmélkedési szenv vagy a szépművészetek köre, vagy a magasb és fellengző tudományokbani buvárkodás, s effélék, jóllehet végirányunkban ez is mind ki van tűzve, de azért nem elemünk, melynek említésénél vérünket forrni, szivünket dobogni, idegeinket mintegy villany által érintve lenni éreznők; mert ilyes valami, szavakkal le sem is írható, csak akkor megyen bennünk végbe, s csak akkor emelkedünk földi erőnkön túl, és érezzük keblünket isteni tűztől hevülni, mikor alkotmányos szabadságunkrul, nemzetiségünk fertőztetlenségéről van szó, mikor ezeket fenyegeti veszély, midőn ezeknek megmentése körül eped keblünk.

Alkotmányos szabadság, felemelkedett nemzetiség a mi elemünk, ez azon kútfő, melyből mindennek folyni kell. — Ismerjük meg végkép palladiumunkat, s szünjünk meg örökleg csak keringeni életünk ezen egyedüli kútforrása körül, melyet vagy mindig másutt kerestünk, vagy eléggé becsülni és vele józanul élni nem tudánk. S hogy ezt eddigelé — kivéve a nemzet lelkesbjeit, kik szinte csak sejdíték — a nagyobb rész egy lélekkel, egy akarattal el nem ismeré, s mindig tétovázván, részint korlátlan függetlenségben keresé szabadságát, részint nemzeti életének mind nagyobb és nemesb kifejtése helyett, idegen elemekben kalandozott, s idegen vért szíva ereibe, mint például a latinságot és germanismust, maga magát tapodta örökleg — okozá, mikép már bizony a lélekharang pillanatára jutott a magyar, s rá nézve a koporsón kívül nem volt egyéb hátra, mint egy szégyenteli elbukásnak emléke.

Oh mily sokszor látám még mint gyenge fiú szegény atyámat búba merülve, s már akkor villant lelkemen keresztül, hogy magasb-nak, valami sokkal nagyobb érdekűnek kell hatni rá, mint családi vagy házáleti bajak keserőségeinek. Mert Epictetos elveivel megbarátkozott keresztény férfiú, mint ő vala, ilyféle gyötrelmeket mosolylyal tűrt. Akkor nem birtam felfogni bánatait. Beh nagyok lehettek azok! Később tudám s most tudom, hogy nemzetünk alacsony létét gyászolta. A magyarnak naprul-napra mélyebbre süllyedése, és azon reménynélküli nézet, miszerint nem sokára és elkerülhetlenül fogna éltünk végórája ütni, okozá oly sokszori keserű epedésit. Felfogá-e,

hogy ránk nézve csak úgy lehet még üdv, ha nemzetiségünk megmentését még alkotmányunk szeplőtlensége elibe tesszük, nem tudom. Tán nem tulajdonított a mind inkább lankadó testnek elég erőt s életet halálos álmaibul kibontakozhatnia. S mióta annyi polgári érényekkel fénylő atyám, mint „magyar“ reménytelen szállott sirjába azóta meg nem szünőleg hasonlítottam más nemzetek életjeleit a magyarnak életfonalával össze, mikép kiismerném: van-e még fel-támadása körül remény, vagy nincs-e többé. Életem legmélyebb fel-adása ez vala. S mindenben tapasztalám, hogy e keleti rajnak de éppen virága — mert salakja e nemzetnek mint a legnemesbnek is van — már-már kétségbe esik, s búban s mély melancholiában eped mindig valami után, mi előtte is ismeretlen. Míg más nemzetek a jelenben látszanak élni, s jellemzetük megelégedés és jó kedv, mintha már elérték volna a nagy természetbeni állásukat, osztályrészüknek már birtokában volnának; a magyar — kinek egész létét oly sötét titok fedi — vagy nem remél többé semmit, s a multban hiszi örökre eltemetve hir- s nevét, vagy a nagy idők folyamátul vár lelki sebeire írt, s néha, de csak átfutó csillámként, a messze jövődöben sejtí nemzeti fényét, s látja megnyilni egét. — Figyelmezz a németnek társasági szellemére, figyelmezz zenéjének jellemére, a zenének, mely-ből oly valódilig tükrödzik ki a külön nemzetek legbelsőbb érzelme; s fogod-e tagadhatni, hogy a német a jelenben él, a jelennek szedi virágít, soha sem epedvén a jövődöne koczka-játéka körül. Halljad zenéjét s akaratod ellen vigalomra gerjedsz, az utolsó húr elhangzása után azonban vége a varázsnak, lelkedben nem marad semmi nyom. Laktam sokat németek közt, természetüket magamra alkalmazni iparkodván, s köztők a napnak, az egyébként kellemesen töltött napnak bezártával elvágva érzem a jövődöt, míg a jövő 24 óra, a szinte kéjek közt leélt 24 óra végével minden jövődöbéli vágy nélkül szinte megint ott állék, hol tegnap. — Mit érzek viszont magyarok közt, magyarok közt, kiknek lelkét nem bélyegzé még meg az elkorcsulás szégyene; mit érzek messze a világ zajátul magamba vonulva? Bánatot és reményt! Zendítsd meg a nemzeti dal gyász-húrjait, s a multkor mélyeibe sülyedve édes kínok közt Berzsenyivel elsirom bús ele-giámat, s ki nem vesz semmi azon hiedelemből, hogy a magyar nem-

zet „volt“. Fel-fel hasad ismét előttem az ég, és édeni kéjjel reppen lelkemen keresztül ily szózat: „Epedésid nem holtakat illetnek, bús hangjaid nem halotti zene, a jövődő lehet korod.“ Ó mennyei öröm! S ime sötétre borúl szemeim előtt az idők folyama megint, s örült gyanánt kínok és kéjek közt hánykodva fogyasztom magamat, életemnek nagy része bánat, a reménynek sugárjai vajmi gyéren öntnek pályámra fényt.

Igy fogám fel — ahhoz képest, mit keblemben érzek s mit mondani oly igen szeretnék, felette száraz ecsettel röviden előadva — a magyarnak, a magyar nép jobbainak más nemzetekhez és kivált a némethez oly kevéssé hasonló lényegét. S tagadhatjuk-e — ha belsőkbe szállunk s magunkban tisztába hozzuk, hogy fény és meszterkelt öröm még korántsem „megelégedés“ — miszerint kínaink hoszszúk és kéjeink felette rövidek valának; mert úgyszólván az egész nemzet ál irányokban tévedezve, s hiú fénytől elcsábítva már-már keringett azon örvényben, mely minden sajátást, minden nemzeti jellemet örökre magába sodor, s „melyből az oda egyszer elsülyedt nemzetiség, szabadság, becsület soha, soha többé fel nem merül.“

Ez azonban, hála az égnek, mind „volt.“ Egyesek keserves panaszai, mint éles lélekharang, e köz haláli álmon keresztül végre sok hű kebelben találtak viszhangra, s mind inkább sejtjük, mind inkább hiszszük, hogy nemzetünk még „lesz.“ — Jóllehet még most is, sokszor zárva előttünk az ég, és elhagy bennünket a remény, még is napról-napra gyérebbek lesznek a hihetőségnek azon kínos számai, hogy „voltunk“, s kifejlődésünknek minden symptomái s kivált azon erő, melyet nemzeti testünk minden rossz nedvet s idegen anyagot magából kivetni törekvő küzdésében fejt ki, nyilván egyenesen arra mutatnak, miszerint ha nemzetünk, fájdalom tán nem „lesz“ is, de minden esetre és szoros számolásilag „lehet.“

Mivel azonban gyalázatosan a nemzetek sorából ki nem töröltetünk többé — miért áldom sorsomat, s örömkönyüket sirhatnék, mert hála, nékem is volt benne csekély részem — még korántsem következik az, hogy jövődünk teljesen biztos lenne. De ha biztos volna is az, s hosszú időkre terjedne, éppen nem foly, miszerint nemzeti kiképzésünknek azért okvetlen nemesnek, nemzeti terebélyedé-

Ünknek az emberiségre nézve okvetlen nyereségnek, s általános létünknek a nagy egyetem feldicsőítésére biztos lépcsőnek is kellene okvetlen lenni. Nem, nem, mind ez legkevesbé sem következik.

A pont, melyen most állunk, az, vagy jobban mondva: nemzeti létünk körül tudomásunk ma csak az, hogy nemzetünk él, s hihetőleg élni fog; tovább semmi. Miképen fejlődik azonban, becsülettel, haszonnal, diszszel fogja-e futni keresztül pályáját, vagy az emberiségnek azon számos vén népeihez lesz-e sorozva, melyek előtt a szabadság, noha elemük, mindig fejletlen problema maradt, s melyek ekkép csak a farkasnak függetlenségi köréig valának képesek felemelkedni; vagy viszont azon nemzetek osztályába jut-e a magyar, melyeknek fő tengelye az anyag, s csak mindig csak az anyag, irgalmas Isten! ez még mind homályban rejtezik.

Én nem tartozom azok közé, kik 15, 10, sőt még kevesebb évvel ezelőtt azt gondolván: „Nem él többé a magyar“, pipáikat szolgáik által megtöltetni parancsolták s ólomként ültek az ébredező hazán, vagy külföldre szívták a hon vérét; s kik most éppen annyi bölcsességgel megint azt hiszik: „Nincs veszélyben többé a magyar“, és ennél fogva ismét, jóllehet most tán kevesebb füstölve s idegeneskedve mint azelőtt, de még is dologtalan unalomban ölik a hont; — sem azon gyáva osztályhoz, mely azelőtt sem, most sem s soha sem akar helybül mozdulni, s azt tartván, mikép holta után — de akkor nem bánja — következnek be az egész emberiséget elsodorva a nagy özön, hazai erőművünk megindultakor is remegett, most, hogy egy kissé rendezni kellene azt, ismét remeg s természeténél fogva mindig remeg; — sem azok közé, kik ezelőtt, midőn még sötét volt, halálmadárként szakadatlan azt huhogák: „Mindennek vége már“ és egész erejüket bánati képzelgésekben meríték ki, most megint mert hajnal! Ikk egy kissé, tűzzel-vassal készítik az alig lábadozó nemzetet szinte futásra, hogy szaporábban érne czélt! Nem, ezen osztályokhoz nem tartozom, ennél fejem következetesb, s valamint erőmet, bármily csekély legyen is az, a hontul elvonni bűnnek tartom, úgy nem szököm kétségbeesésből rögtön elbizottságra, s mint hóbortos politikai költőncz híg velejével, meg nem emésztett theoriáival, s még is oly erős önhittséggel, nem tétovázok jobbra-balra, hanem a miként akkor,

midőn a legnagyobb rész még aludt, s csak a lelkesebbek nem estek kétségbe, bátorkodám, s egyedül hazafiúi kötelességemnél s férfiúi meggyőződésemnél fogva, a nemzetet halálos álmából kiméletlenül felriasztani, s hangosan azt hirdetni, hogy a magyar még „lesz“, hogy a magyarnak még „lenni kell“ : azonképen kiállok szinte ma is síkra, számos évvel vénebb ugyan, s így törőttebb testtel, de lélekben erősb, s azt harsogtatom az egekbe megint — bár induljanak holt testemen keresztül, bár gázoljanak becsület és jó híremben — „veszély fenyegeti a magyart.“ S valamint akkor mondtam — s erről ítéljen a jövő kor — „álomkórságban dermedez nemzetünk, de még van idő a felébredésre, sok azonban többé nincs“ : úgy most megint azt mondom, — bár hallanák, kiknek anyaföldünk drága — „zavarnak vezéreltetik a nemzet; de van még idő a bal irányok elejét venni, van idő az itt-ott lappangó s még most tán igen, de később többé nem fékezhető tüzeket oltani, sok azonban már nincs!“

Igen, drága földiek, jövődönknek alapja nem egyéb, mint: *Nemzetiségünk biztosítása, nemesb kifejtése*. Mennyivel édesb tehát jelenünk búsan leélt napjainknál. Valódi elemünket megismertük, gyáva öngyilkolás által el nem veszünk többé. Hála. üdvözet! Örömünk azonban, bár méltó, ne ámitson el, mint diadalos hadat győzelem, Istenért ne! Mert valamint ez vesztheti ismét el a diadal legszebb gyümölcseit, sőt még ellene is fordulhat az ingó szerencse, ha minden gondokbul idő előtt kibontakozik: úgy mi is elveszthetjük még — ha becsületünket a világ előtt többé nem is — mind azt, mit eddigi előmeneteleink után biztosan várhatnánk. Igen, ezt mind elveszthetjük, sőt hihetőleg el is veszti — mily kínos volna ez — ha a legmélyebb bölcseséggel nem folytatjuk diadalmi pályánkat. Igen, a legmélyebb bölcseséggel; mert valamint csuda volt nemzetünket oly közel a sírhoz, ismét az élők közé visszalépni látni — az emberiség évrázsaiban hallatlan eset, s közvetlen isteni befolyás —: úgy nem távol esik a csudától, nemzetünket oly felette szövevényes körülményei között, gordiusi csomóként egybebonyolított mivoltában alkotmányos férfiúságra emelni. S ha istenek nem könyörülnek, halandó ilyest soha nem visz végbe. Az istenek azonban — ne felejtjük — megúnják érdemtelen, buta csoportokat boldogságra, úgy szólván, szüntelen kényszeríteni, s végkép egyedül azokat veszik pártolásuk alá, kik legszebb ajándékukat — az elmebeli tehetséget — becsülni, kifejtetni tudják, s nem vakon vagy szenvedelmektől ostorozva, de gondos előrelátással élük éltüket.

Ha arrul volna szó, mikép Magyarországnak néhány keményebb útja támadjon, itt-ott némi gyár emelkedjék fel, mocsárainak része csapoltassék le, Gazdasági Egyesülete tagjaiban növekedjék, egy-két vasút, egy-két vízcsatorna szeldejle sikjait keresztül, a budapestin kívül még egy pár hidacskája legyen; szóval, hogy valami provinciális ephemer fényre vergődjék némikép fel: ám akkor hajtsa, korbácsolja kiki kénye és kedve szerint — ehhez nem nagy bölcsesség kell — mint iskolás növendék csigáját, úgy a hazai mozgonyt, mit árt? Majd lesz erős kéz, mely szintúgy „kény és kedve” szerint mozgásba és rendre hozza azt ismét, ha tán bukdosnék vagy eldülne.

De itt nincs ilyesrül szó; mert ha csak ilyesrül volna, ha csak ilyesrül lehetne szó, — jóllehet mind ez tagadhatatlanul szép és hasznos felülépítmény — büszke érzéssel mondom, én nem szólnék, soha sem szólottam volna, s férfiúi becsem öntudatában hátat fordítnék, s hátat fordítottam volna rég szánakozással az egésznek, s más elemben költöm életemet, másutt keresem szerencsém.

A magyar népnek — mint én fogom fel, s ha nem táplálna gyermek koromtul fogva ezen remény, s ezen remény nem emelkedett volna férfiúi koromban életem meghatározóbb pontján eldönthetlen szent hitté, a nyilvános élet mezejére fel soha nem lépek — a magyar népnek nincs csekélyebb hivatása, mint képviselni — Európában egyedüli heterogen sarjadék — ázsiai bölcsőjében rejtező, eddigelé sehol ki nem fejlett, sehol érettségre nem virult sajátságait; sajátságait egy törzsök-fajnak, mely, jóllehet mindent maga előtt ledöntő dagályként már több ízben gyászba borítá földgolyónk legkiképzettebb részeit, s fel-felbőszülésiben mint isten ostora mindenütt vérrel járt, bizonyosan annyi különöst, s erejénél fogva, bizonyosan annyi jót és nemest rejt magában, mint az emberi nemnek akármely lelkes és erős családja, csak hogy mint azoknál, úgy ennél is, külön sajátsági árnyéklatokban; a korlátlan tűznek nemes hévre, a vad erőnek bajnoki szilárdságra, a romboló ittasságnak nagylelkűségre kell tisztulni felemelkedni.

Az emberiségnek egy nemzetét megtartani, sajátságait mint ereklyét megőrizni s szeplőtelen mineműségében kifejtetni, nemesíteni erőit, erényeit, s így egészen új, eddig nem ismert alakokban kiké-

pezve, végczéljához, az emberiség feldicsőítéséhez vezetni, kérdem, lehet-e ennél minden kesertül tisztább érzés; s ha csak mint hangya ily megdicsőítéshez egy parányinyal is járulhatni, van-e ennél emberek közt, kiktől lelki örömek el nem zárva, édesb osztályrész?

Kiképzett nemzet, érettségi fényében, a természettől, az istenektől nyert diadaliban oly nagy, annyira bámulandó, oly dicső, hogy ily kiképzésnek köréből, bár minden vérrokonság nélkül is kitagadva nem lenni, már nagy boldogság; hát ha még saját vérünk feldicsőítéséhez járulhatunk, ha mincsaládunk újjászületési szent küzdésében vehetünk munkás részt, s ily édeni kéjtől nemcsak el nem tilt minket a már lefolyt, kérlelhetetlen idő, sőt biztosan — bár messze távolságban — tünteti előnkbe a sikert! Óh ti hazánk reményei, kiket századok korcs szelleme, anyatétjjel beszítt elfogultságok s álnevelés, minden emberi méltóságbul egészen ki nem vetkeztetett még: nem reszket-e bennetek a szív, nem emelkedik-e a mindennapi unalmak nyomorúlt körén lelketek magasán túl; nem derül-e, öröki sötétség után, eddig soha nem ismert, s mindig csak mint álfény kínosan kecsegtető világsugár bennetek végkép mint biztos remény fel; nem olvadoz-e haláli fagytul összezsugorodott, már-már minden bizodalomnak elzárt kebletek, mint tavaszi langytul ihletve, eddig soha nem érzett édes melegre; nem érzitek-e nyilván minden ereitekben azon varázsnak megszüntét, mely elődeink bűneitől ránk szállva, mint valami ismeretlen nyavalya szakadatlanul dúlt nyomorúlt hazánkon, mint átok századokig legszebb reményinken feküdt; nem hangzik-e bennetek nyilván isteni szózat, hogy hivatástok nem sybariti állatóság, nem halotti tornak meg nem szünő rest ünneplése? De ti vagytok meghíva egy sarjadék népet megmenteni, ti egy fejletlen törzsofkfajt képviselni. Merjetek nagyok lenni, ti, kik valami jobbra vagytok meghíva, születve, kik egy szebb jövődönnek lehettek urai. Lépjeteek végkép valódi hazátokba, „melyen kívül nincs számotokra hely“. Ne engedjétek magatokat kitagadni a halhatlan ember legnemesb igazibul. Ismerjétek meg a lélek örömeit, nincs az ellentétben az anyag kéjeivel, sőt valamint munkás ember nagyobb kéjjel izleli száraz kenyérét, mint a dologtalan fűszerezett lakomáit, úgy örül a lelkében tiszta, ha tombolással nem jelenti is ki belső kéjeit, a természet leg-

kisebb adományának is inkább, mint kinek lelkén, az anyagi világ minden kincseinek birtokában, állati szenvedelem uralkodik, bármint rugná is maga alatt pezsgő negédtől fel a port, s bármint volna mosolyi ránczba szedve ajka mindig.

Minél inkább távozik ember az anyagtul s emelkedik felsőbb lények felé, annál inkább tágul boldogsági köre, s így bizonyos — bármit mondjanak a régi iskolák némi sáfári, kik szerint: több szerencse rejtezik az együgyűség lépcsőin anyagi kéjek közt, mint a kifejlettnak erkölcsi körében; mihez képest ha lépcsőrül-lépcsőre lejjebb ereszkednénk, végkép, a medvének kellene irigyleni barlangi létét, s nem sovárgani Newtonok, Galileik felszentelt velei után, mily képtelenség! — s így bizonyos, minden kétségen túl fekvő s tökéletesen eldöntött dolog, hogy a polgárisodásnak minél magasb fokára emelkedik nemzet, minél több és nagyobb erényeket fejt ki, annál izletesebben éldeli a föld minden kincseit is, és ekkép kétoldalu, összetett természeténél fogva, boldogságának súlya is annál nagyobb.

Lepergett már a régi iskolák azon tana, miszerint másokat vagy saját magunkat minden ok nélkül sanyargatni kellene, miszerint erény volna másoktul vagy minmagunktul megtagadni a föld javait. A zavart eszmék ezen időszaka lefolyt, és elismert igazság fényében áll jelenleg előttünk, hogy miután boldogság utáni vágy legvégsőbb irányunk, emberi hivatásunknak úgy felelünk meg leginkább és ekkép természetünkhez képest a tökélynek annál magasb lépcsőjére emelkedünk, az istennek minél több mind lelki, mind anyagi adományiban iparkodunk részesültetni embertársainkat, s iparkodunk részesülni minmagunk is.

Fejtsük ki tehát az anyagnak is minden kéjeit tartózkodás nélkül, sőt részesüljünk s részesültessünk másokat is azokban lehető legnagyobb változatban, hiszen ez által egyedül a nagy természet törvényeit teljesítjük; csakhogy — s itt az elválasztó határ — a marandónak, a léleknek kifejtett gazdagságai szolgáljanak boldogságunk alapjául, s ne az anyagnak oly hamar elhervadó kincsei.

S ha igaz, hogy Isten adományit kifejteni és azokkal józanul élni nem egyéb s éppen annyit teszen, mint emberi helyzetünknek megfelelni, mint Istent imádni; s ha igaz, hogy azon boldogságot,

melyre milétünknel fogva emelkedni képesek vagyunk, egyedül szellemi alapokra állítva érhetjük el, úgy ülünk ünnepet, s áldjuk sorsunkat, mert a szellemi legnagyobb boldogság, minden emberi szerencsének talpköve, tárva előttünk. Tárva, mert fiatal még a nép, s mind inkább erőre virúl, melynek tagjai vagyunk, s így a legnemesb, a legdicsőbb dologban, egy nemzet felemelésében vehetünk munkás részt. Ha azonban azt gondoljuk, hogy ily felette szövevényes munkát nem ronthatunk el, mintha az el nem volna rontható; vagy ahhoz többé legkisebbé sem kellene járulnunk, mintha az már mint valami növény maga magátul nőne; vagy azon szánakozó hóbortosságban élünk, mikép minden összefüggés nélküli rögtönzések, vagy sehol nem sikerült s csak könyvekben létező kísérletek által fognók a magyar nemzet dicsőségét következtetni: akkor vagy éppen nincs, vagy ittas lázban van velünk.

Darabosan oda vetve már több ízben felszólalék ily hangon, drága rokonok, mikép arra ébreszteném a figyelmet, hogy hivatásunk nem csekélyebb, mint eredeti sajátságunkat kiképezve, a világot egy új nemzettel gazdagítani meg, mit azonban csak kitűzött terv szerint érhetnénk el; de szavaim nem találtak nagy viszhangra. S ha tán némi kebel sejté is, mit rejt lelkem, úgy hiszem, ezek előtt is felfogásom jobbára rejtély maradt. — Sokan nézeteimben egyedül a képzelődő tehetségnek nyavalyás kinövéseit látták, azon hazai bajt, mely, fájdalom, annyi régi magyarnak örökségi tulajdona, vagy még többszer annyi fiatal magyarnak a sok olvasás és kevés emésztés utáni saját szerzeménye, mintha én a durva, mindenben hátra maradt, kivált lelki kifejlésben pangó Ázsiának vadoniba akarnám visszarántani Európa fejledező népét: a magyart mintha én valami sajátsági de hasztalan nimbusznak, valami képzelt javaknak elérése végett akarnám feláldozni mind azon hasznost, mind azon bizonyos jót, mit a magyar kiképzettebb nemzetekkel surlódása által Európának tisztább légében már sajátjává tőn, már bír. — Mások pusztá fecsegésnek, hiú viselkedésnek vevék ilyféle kifakadásimat, mikép szokatlan ömledezésekkel erős és különös s még is semmit sem mondó s így egy pártot sem sértő állításokkal „éljen“ riadásokra gerjeszteni a karzatot, lett volna minden célzatom. Én azonban mind ezt nem akartam, és ha

félre értetém, s rejtélyesek valának nyilatkozásim, vagy azokat oly nyomorult kútfőkből fakadóknak hitték sokan, mint érintém — tán magam vagyok legfőbb oka ; mert ugyan miért nem szólottam világosan, minden lepleg nélkül tökéletesen kimerítőleg. Ezt azonban miért nem cselekedtem, megmondom ; titok ne legyen többé köztünk, mert valóban itt van ideje Themistoclesként felkiáltani : „Üssetek bár, de hallgassatok meg.“

Mióta élek, kimondhatlan vágy létezik lelkemben : Magyarország kifejtése, a magyar nemzet feldicsőítése él minden csepp véremben. Azon remény azonban, mikép nem csak költői képzelgés, de száraz felfogás szerint, lehetőségét sőt hihetőségét is látám feltámadás — és nemzeti ujjaszületésünknek, csak később, jöllehet már hosszú évek előtt derül bennem fel. Hideg, csalhatlan számok — mert nemzeti élet symptomáinak is vannak csalhatlan számai — azt mutatják, hogy midőn Európának, vagy jobban mondva, a civilisált világnak szinte minden népei elérték már tetőpontukat, s vénülésnek indulnak, a magyar népnek csak most derül hajnala, s oly nyara, oly fénye fog bekövetkezni, a milyent a 24 órai ész, t. i. az ész többsége csak távulról sem sejt, a rozsdáiban elsülyedett magyar nem is képzelhet, a magyar sphaerából kiesett német-magyar pedig gúnykaczajjal illet, és a milyent csak néhány lelki rokon, és fájdalom, vérünk egyedül azon töredéke foghat fel, mely minden gyakorlati tapintat nélkül, örökké teoriákban és szebb jövődöben kalandozik, a nélkül, hogy hideg vérrel kiszámítani birná : ezen szebb létre mikép lehetne jutni is, és ekkép nemzetünknek nem hasznosb, sőt ártalmasb, jöllehet méltóbb osztálya, mint az, mely az anyag alacsonyóságibul soha ki nem bontakozhatik. Minden jelenetek jövődö fényt mutatnak nemzetünknek, minek jövődölésére egyedül fontolgtatás, más nemzetek kifejlődésének ismerete és nemzetünkkel egybehasonlítása, és semmivel több jóslói tulajdon nem kell, mint előre megmondani, hogy

„A kiseded makkbul, ha nem romlott, idővel termő
tölgyfa lesz, csak senki el ne gázolja“

mi 13 évvel ezelőtt első munkámnak vala jelszava. S így lön, hogy vagy 16 évvel ezelőtt, kimondhatlan s több napi belső küzdések után,

s csak akkor, mikor látám, hogy senki azon tán egy kissé magasb nöző pontrul nem fogja fel nemzetünk állását, mint én, vagy ha igen, nem mer, s újraöntés helyett mindig csak nyomorult foltozás van napi renden, bizonyos órában — és soha el nem határozom magamat, ha egy nemes lény nem igéri, mikép ő fogna mellettem hű kebellet állani, midőn minden részektől félreértve, végkép egészen magamra volnék hagyva — megesküszöm magamnak, tehetségemben semmit, tiszta szándékomban, férfúi szilárdságomban annál többet bízván, hogy miután világosan mutatkoznak lelkem előtt nem csak a feltámadásnak, de nemzetünk egykori nagy kifejtetőségének is legbizonyosb jelei, mindent el fognék követni, ha bár magam maradok is, ha bár vesznem kell is, mit e kettős célnak elérésére cselekedni lelkem sugal. És akkor lépek, fejedelmemhez leghűbb 17 évi katonáskodás után, hátra maradó éltemet a hazának szentelvén, a nyilvános élet tövis-mezejére, s itt meg kell vallanom — bocsássatok meg drága hazafiak, mert tudja az ég, ez nem hiú elbizottság szüleménye vala — azon komoly elhatározottsággal, hogy én fognám, ha senki más, nemzetünk egykori fényének megvetni alapját, vagy legalább ezen célnak szentelni vég lihegéseimig földi pályám. A nemzeti testben egy parány, alacsony helyen álló kapitány nem csekélyebbet tűztem ki magamnak, valóban nem, jóllehet senki — s remélem az majd ki fog tűnni — senki nem tekint mélyebben a szándéklott kivitelnék lehetlenséggel határos tömkelegébe, mint én. És ez mennyire igaz, s én mennyire fogám fel kimondhatlan szövevényes körülményeink közt a teendők sorát, és célaimhoz mily keserves utakon közelgeték s mi minden van még lelkemen, mindezt most, és más alkalommal minden lepleg nélkül előadandom. Ítéljen itteni állításaimrul a jövőendő, melylyel — s félre minden túl szerénységgel, félre most, midőn mindenre, még a legellenségesb felfogásra is el kell szánva lenni — érzem, hogy földi pályám s itt létem némileg egybeszöve van. Addig is azonban annyit mondhatok, és ezt eldönthetlen bizonyossággal mutathatom be, hogy semmit sem tettem rögtönzéseként vagy pillanati felhevülés következtében, de minden lépteim, minden tetteim — habár lelkesedésem néha az egekbe ragadott — egy előre kiszámlált messzeható tervnek szüleményei. Vérem meggondolatlanul s kitűzött elveimmel ellenkezőleg

— bár, tudom, vajmi sokan hitték ezt — soha el nem ragadott; s pedig, mert nem szenvedelemből léptem a nyilvános élet mezejére, de kötelességérzés utáni elszántságból, minthogy — és ki kell végkép ezt is kereken mondanom — véremnek felette kevesét tudtam szeretni, becsülni több évvel ezelőtt, s néhány lelkes barátimon s hazánknak fiatal reményein kívül, általán véve a magyar nemzetet inkább a jövőben szeretem, mint a jelenben, azaz: általán véve inkább a kifejlett magyart szeretem és becsülöm, a mily ő Isten segítségével lenni fog, mint szeretem és becsülöm a magyart, a milyen nagy része még ma.

A következő — és itt elhagyott két szakaszban Széchenyi visszapillantást vet eddigi munkálkodására, és különösen az 1839-iki országgyűlés eredményeit taglalja. „A szenvedelmeket csillapítani, a történeteket felejtetni, a fejedelmi tekintet kockáztatása nélkül kibékíteni a részeket, az volt most a főfeladat.“ Az országgyűlés végszaka szerencsés fordulatot adott az ügyeknek és új időszak derült immár hazánkra. „El van döntve, hogy haladnunk kell, s megsemmisítve azon pompás, jóllehet értelem nélküli szójárásnak, vagy némieknél tán igen is mély értelmű machiavelli cselnek varázsa, előmenetelünk ezen legálkozottabb gátja, miszerint a ‚dicső (!) magyar alkotmány‘nak épületéből egy morzsát sem kellene megrendíteni, nehogy romba düljön az egész.“ Hazánk néhány leghűbb, de egyszersmind legegészségesb velejű fiai — mi fájdalom, nem mindig találhatik egybeházasítva — felfogván nemzeti létünk diagnosisának most egészen megváltozott, sőt egészen ellenkező létét, bátran kimondák, és e szerint cselekednek is, hogy az agitationak szüksége ideig-óráig megszűnt, minthogy már jó indulóban van a hazai nagy erőműv, s ekkép most honunk kifejlődését tekintve nem a szónoklati babérokat szomjazó hév, nem az „éljen“ hajhászata, de a mindennapi rendes hangyamunka van a teendőik során.“

Nemzeti fejlődésünk e rendes vágásba tétele után fenmaradt azonban „bizonyos túlzó rész, mely, tudja Isten, hiúságból-e, vagy mert nem sült el neki a vezéri szerep, vagy Lamennais-i — akarom

hinni — őszinte mámortúl ostorozva, vagy végkép az üressé vált erszények hazafiságba takargatása, és tán annak egy 'csendes kis forradalom' által ismételt betöltése végett, mindent elkövetett majd nyilvánban, majd suttonban azon előkelők homályba tételére és tiszta szándékuk gyanúba hozatalára, mit csak elkövethetett."

De ezeknek szavai legkisebb hatás nélkül hangzának el, és tökéletes tisztának mutatkozik hazánk ügye megint. Ily körülmények közt merült fel az az ötlet: „ugyan nem volna-e jó, nem volna-e üdvös oly nemzeti hirlapot szerkesztetni, mely mint a haladó s a mult országgyűlésen s kivált ennek végén, valami vezér-testületet képző résznek organuma a hon minden intelligentiáit egybepontositná, s annyiban a mennyiben nemzeti kifejtésünk része nem annyira a kormányt, mint inkább egyenesen a nemzetet illeti, ki is jelelné a szoros tudományok fonalán azon határvonalt, és abban törekednék tartani a hazai erőművet, nehogy a kormányt legjobb akaratja ellen is valami beavatkozásra kényszerítse, melyen se innen se túl."

Igy indult meg 1841, január 2-án „a sok jó hazafi buzgó óhajtsá-
val kísért, de bennem — megvallom — nem csekély aggodalmakat gerjesztő *Pesti Hirlap*." Ezek után rátér Széchenyi a szerinte Magyarorszá-
gon követendő *nemzetiségi politika* fejtegetésére, mely alább következik.

✱✱

Mily éles szem, mily gyengéd tapintat, mily felette mély tekintet kívántatik oly annyira szövevényes körülményeinkben, hogy most, miután a gorombább munka úgy szólván már meg van téve, az alvó munkások t. i. fellármázva, feldorongolva vannak — miben én is iparkodtam eljárni becsületesen — a szántás is végbement itt-ott, némi csekély, tán nem legnemtelenebb mag is el lőn már vetve: hogy most ne csak minden munka okszerinti lánczolatban kezdődjék meg s folytattassék víg kedvvel és így jó sikerrel, de eddigi csekély vetéseinket, oly anyai gonddal ápolt ültetvényeinket hidegtől, záportul, s annyi s oly külön árnyéklatu elleneiktől óvjuk s őrizzük is. Ehhez valóban nem mindennapi felfogás, nem rövid tapasztalás, és a körülmények nem félszeg ismerete szükséges; úgy hogy ide az ismeretes s alkalmasint soha semmit sem érő „*quam parva sapientia regatur mundus*“, mi azonban sokáig és sok helyen látszott divatozni, de legtávolabbrul sem alkalmazható.

Volna egyedül alkotmányunk veszélyben, vagy csak arrul szó, mikép kelljen azt tágítani, a lehető legtöbbre ruházni, nem volna akkor baj; lenne csak az kérdésben, mikép lehessen a lehető legnagyobb számot anyagilag gazdagítani, könnyű lenne akkor minden; csak ne forogna egyéb fenn, mint terjeszteti művészetet és tudományt, és vajmi hamar érnénk célta. Mind ez azonban feladásunknak csak fele, de még fele sem; minthogy a „magyarságot óvni, kifejteni“, a másik, ennél nem csekélyebb, sőt még jóval nagyobb tekintet. De a magyarság terjesztése — ez akármily paradoxnak látszassék is lenni, még

is így van, s ha ily mélyen nem bírunk hatni körülményink szövedékibe, akkor vegyünk inkább ekeszarvat kezeinkbe, és lépünk le a politika mezejéről — a magyarság terjesztése mondom, ellentétben áll az anyagi javak s kivált a művészet s tudomány, de még némileg az alkotmány terjesztésével is. S természetes; mert a magyarság ma még mindenben oly könnyű, oly szellemi csak, hogy ha valamivel összekapcsolva nyújtatik, elpárolg, vagy ha megmarad, akkor a másiktól nem marad semmi is hátra. — Értsük egymást; és azért itt közbevetőleg egy példa. Régóta gőz-erőműveseket óhajtók kiképezni, és e végett iskolát állítani, hogy megszünjünk e tekintetben is — mióta gőzöseink napról-napra szaporodnak — az idegen előtt kénytelenül görbedni. De az itt kijelölt dilemma miatt nem tettem, még most sem tehetem, s tudja az ég, mennyire nem vettetik most hátra ezen időpont, s pedig: „Ha magyar nyelvre állítom az iskolát — és e tekintetben Istenért ne mystificáljuk mindig magunkat, nehogy örökké mystificáljuk a szerencsétlen hont — akkor a hazában e részbeni legtöbb s minden külföldi intelligenciát kirekesztek; ha ellenben német nyelvre állítom — és e kettő közt választás nincs, ha tán ismét a latint nem akarjuk bevenni — akkor semmi kevesbbel, mint egy magyarság-olvasztóval, vagy még jobban mondva: „egy mesterségesen felállított magyarság-olvasztó intézettel“ szaporítom a honi erőművet.“ Nem fogjátok fel ezt barátim? Az első esetben, meglehet, jó magyarok képződnek, de szoros tudományilag — és innen nincs menekvés — a jó erőművészség rovására, mikép meg lesz általa mentve ugyan a magyar, de hihetőleg elpattant katlantul légbe repülend az ember; a másik esetben viszont bizonyosan jó erőművesek fognak kiképeztetni, de megint — s itt is ki nem bujhatólag — a magyarság rovására, miszerint ezen esetben ismét az erőműves lesz *in salvo*, de annál bizonyosabban és szaporábban elviszi a magyart az ördög; mihezképest csak e kettő közt van a választás: vagy csorbát ütni a magyarságon, vagy erőművészeti tekintetben még egy darabig az idegennek maradni zsoldosa; és én inkább ez utolsót választám! És kérdelem, ha a $2 \times 2 = 4$ -et felesen nem akarjuk tagadni, nem világlik-e ki csak e kevésből is, s nem nyújt-e ez világot annyi másra: mily ellentétben van itt, s természetesen minden efféle eseteknél, a művé-

szet a magyarsággal, mily kevéssé jár karöltve, sőt mennyire küzd még egyik a másik ellen.

Az ország anyagi kincseit akarjuk nevelni, s ezen felül nincs más tekintet: ám tűzzük ki honunk német lakosít például, s engedjük csak, sőt mozdítsuk elő, hogy az ország minden lakosa vegye át nyelvét, sajátságait és szokásait, s nem sokára virágzik a hon — mint József császár tervezé — de belőle a magyarnak nem jut több, mint sirjára egy virág, s tán ennyi sem. Ha művészetet, tudományt, és ezeknek kicsirázását, gyárokat, vállalatokat, és efféléket akarunk terjeszteni s felállítani, és nincs ennél semmi magasb szempont: bizony egy cseppet se vesződjünk a magyarsággal, és úgy s oly hamar érünk czélt, mint akármely nép. Öntsük régi alkotmányunkat végkép német nyelvbe, terjeszszünk német értelmességet, s rögtön polgárosítva lesz a nép, s óriási alapot nyer az alkotmány, csakhogy alatta örökre el lesz temetve a magyar.

Mily keserves, szövevényes állapot, valóban hallatlan eset az emberiség évrázsaiban!

A magyarságnak mostani állása — jóllehet a magyar nyelv a törvény nyelve, de a diák is az volt (!) — még nem olyan, mikép úgy szólván emeltyüül szolgálhatna más dolgok megkedveltetésére. Ez csak későbbi időkben történhetik, mikor a magyar nyelv — mert a törvény nyelve — az egész haza minden ereibe el is fog oszlani. Ma még akadoz azonban e vér, jóllehet nem hol mint a latin vala, de azért még sem erős és általános életü még; úgy hogy ha túlhajtatik, vagy rögtön művészeti, tudományi, közipari, kereskedési lombikokba szorítottatik, melyekből a német értelmességet, a magyarság e lehető legnagyobb olvasztóját, akármit mondunk is, egyáltalában ki nem rekeszthetni, akkor vagy guta üti a magyart, vagy megsemmisül!

Nem szörszálhasogatás mind ez, s valóban sajnálnám ilyesekkel ölni a mindig s kivált most annyira drága időt; de hű, jóllehet elég felszínes rajza szövevényes létünk egy kis töredékének, melyet magyaron kívül úgy sem foghat senki is fel, s magyarok közt is vajmi kevés.

Szövevényes létünk csak egy kis töredékének rajza mondom; mert ugyan mily egybebonyolódott még, az ősi privilegiumok s a

mindent elválasztó régi falak tömkelegi építményében honunk oly sok nyelvű, oly külön vallásu, eddigelé egybeolvadni éppen nem akaró tarkabarkasága; s hát mily szövevényes állapot még az austriai birodalom egyéb részeivel viszonyunk! Ott tetteleg a felsőbbség és mi tetteleg provincia; nálunk viszont alkotmány, ott ellenben nem, s ekkép elv szerint megint itt a felsőbbég. Mily ellentételes szövevény sat., sat.

Valóban mind ebből diadalmasan kigázolni, magyarodni s csinosodni egyszersmind, s egynek rovására sem, majd nem lehetetlen. De azért még is kell s lehet is: s mert lehet, azért kell. De nem ám azon mindennap s mindenben s annyitúl hallott felszínes számolás útmutatása szerint, melyhez képest itt is kellene, ott is kellene tenni, ehhez is szép volna járulni, amattul is rút lenne elállani, ahhoz is kellene adakozni, emezt is kötelesség volna pártolni, s mihez képest százszor többször „igen“ mint „nem“ markunkba szorítjuk a nagy „semmit“, és a két nyúl után kidült agárként elszalasztunk „mindent.“

Az idővel, értelmi súlylyal, kiállító tehetséggel úgy kell gazdálkodni, mint pénzzel, sőt szigorúbban; mert az idő, értelmi súly, s kiállító tehetség jóval becsesb, mint a pénz. És ekkép valamint például egy forintot egyszerre erre s arra nem fordíthatni, s így ez, mint valami lehetetlen mathematicae el van tiltva: szintoly kevéssé fordíthatni időt, értelmi súlyt, s kiállító tehetséget is erre, arra, s mindenüvé egyszersmind; hanem, szoros igazságilag, sikerrel, következménynyel — t. i. nem úgy, mint általában véve mi magyarok szoktunk mind ezzel gazdálkodni — mind ezt csak egy-egy tárgyra költhetni egyszerre. S hogy oly kevés tekintett még a gazdálkodás e felette egyszerű elvébe, mihez még is tán oly igen szorosan nem kívántatnék meg „sas-szem“ vagy „Newtoni velő“, s annyi úgy nevezett „jó gazda“ van hazánkban, ki lehető legotrombábbul fecsérli idejét, értelmi súlyát s kiállító tehetségét, s csak pénzét számlálja szünetlen — ha számlálja — azokat pedig soha sem, ez midőn bajaink egy igen mély kútfejébe enged pillantni, felette könnyen magyarázható — bár lehetne mindent ily könnyen magyarázni — s pedig: mert pénzét kiki kezével számlálhatja, s keze kinek-kinek van, az idő, értelmi súly, s kiállító tehetség meg- s felszámításához ellenben tökéletes ábránd és hiú-

ság nélküli ön- s körülményismeret szükséges, s tökéletes körülményismerettel csak felette kevés, hiúság nélküli önismerettel pedig még sokkal kevesebb bir.

Mihezképest a magyarodást, közcsinosodást s alkotmányunk tágasb alapokra tételét, minthogy ezek még most némileg s bizonyos esetekben teljes ellentétben léteznek egymással, sem eszközölhetni egyszerre; de valamint a forint — szoros igazságilag — csak egy felé fordulhat egyszerre sikerrel, hogy t. i. fel is váltsa magát egyenlő becsű áruval: úgy kell fordulni, összpontosulni időnk, értelmi súlyunk, s kiállító tehetségünk, szeretném mondani, legutolsó fillérének is, kettős feladatunk egyikének mindenekelőtti tökéletes biztosítására. Kettős feladatunk egyikének, mondom; minthogy a kettő némileg ellentétben áll, s ezen felül mind időnk, mind értelmi súlyunk, mind kiállító tehetségünk annyira meghatározottak, mikép itt is haladni diadalmasan, ott is, szoros tudományilag lehetetlen.

Választanunk kell tehát, de nem úgy, hogy nagy érdekeink egyikét is feláldozzuk, s vagy a magyarságon engedjünk ütni csorbát, vagy szolgaságba süllyedjünk; az egekért ne! Mert nemzetiség nélkül, mely a legalantabb állónak utolsó csepp vérének is egy nagy nemzeti érdekre hevíti, olvasztja egybe, úgy teng szerencsétlen nép, habár illúzióban szabad nép is, mint mi magyarok tengünk hosszú századok óta, egy magában irigykedő, agyarkodó, már-már pusztulásra fajult méhraj, és a lelkes együttmunkálástul még mindig oly messze; szabadság, alkotmányos lét nélkül viszont úgy nyomorog nemzet, habár irigylésre méltólag hevül is ott nagy és kicsi, férfiú és hölgy a haza pusztá említésén, mint nyomorog a dicső lengyel, vajmi nemcs sebektől vérző oroszlan.

Meg kell, meg lehet menteni mind a kettőt. Felhevült vér, a legjobb akarat, a legszilárdabb elszántság erre azonban korántsem elég; itt egyedül hideg vér és a csalhatatlan szám vezethet üdvös öbölbe.

Themistoclesként kell egy szárnytul a másikhoz repülnünk, szembe tartva mindent, s ott vinni elő diadalni zászlóinkat, hol legnagyobb a veszély.

Számosb évek ezelőtt, mikor mi vagy éppen nem, vagy minden

tekintetben még felette kicsinyek valánk, felszólalt egy nagy férfiú, és ez volt ám még a súlyos Horatius-Cocleskedés, és azért vegyük le süveginket, adjuk meg, mi Istené, de adjuk meg azt is, mi e nagy hazafié, ne tagadjuk meg tőle azon babért, melyet érdemle; hiszen nemzetiségünk megmentésében ő az első bajnok, s mely babér, ha ő többé nem lesz, bár akarjuk, bár ne, még akkor is fog zöldelni halántéki körül, mikor annyi közülünk már rég felejtve s örökre elsüllyedve lesz a néma idők tengerébe; sőt irigykedés, méltatlan lealacsonyítás helyett iparkodjunk inkább éppen annyit tenni, vagy ha Isten segít, még többet, hiszen valamint Philippos elég tág dicsőségi kört hagyott Nagy Sándornak, úgy marad nekünk Nagy Pál után is vajmi sok és annyi szép tennivaló még. Számos évek előtt mondom felszólalt Nagy, és az akkori latin hősök nem csekély bosszankodására, neheztelési mormolásaik közt, azon ismert fontos és nemzeti életünkre oly nagy befolyású szavakat mondá, miszerint „ha választania kellene, inkább a nemzetiség, mint a szabadság nem-tőjéhez ragaszkodnék, minthogy a nemzetiség hű megőrzése legbiztosabb talpköve volna a szabadságnak; nemzetiségében süllyedező nemzet viszont legszebb szabadságainak daczára is csakhamar rabigába görbedne — — —.“ És azóta s leginkább azóta, annyi visszhangra talált a kimondáskor oly ellenséges érzellemmel fogadott szó, hogy semmit sem szorgalmazott vérünk oly állhatatos béketűrőssel, oly szilárd elszántsággal, mint honi nyelvünk ügyét; míg végre hosszas meg nem szünő esdeklései után kivívta az örök természettől nyert jogát, és Magyarország lakosinak hivatali nyelve kirekesztőleg a magyar lón. — Hogy ezen hosszú időszakban, bölcsességében nem tett, vagy erőtlensége miatt nem tehetett a magyar, elvesztett vagy inkább saját lábaival elgázolt e jogának visszanyerésére többet, szaporábbat, de csak lassú léptekkel közelíté céljához, legnagyobb szerencse; mert lassú elaljasodásának következtében annyi s oly külön nyavalyákba esett, mikép valamint „chronicus“ bajt sem lehet másképp orvosolni, úgy ő is csak lassan tisztulhata ki sorvasztó és annyira egybebonylódott, már-már erőt vett mirigyeiből. — Minden rögtönzés, a visszahatásnak kivételt soha nem szenvedő törvényei szerint, okvetlen elfajulását okozta volna a nemzeti testben létező oly sok idegen

nedveknek, és a magyar, a végkép már csak egyes lelkesek szűk köreibe, pór kunyhókba és istállókba szoríttatott magyar alkalmasint nem birt volna elég erővel diadalmasan kiforrni mindezen bajaibul, s ma — mint magyar — tán már nem is volna többé!

A bölcsesség vagy erőtlenségünk szüleménye volt-e azonban ezen előhaladási terv és az ennek következtetésbeni diadal, most nem akarom vizsgálni; elég hogy eljutottunk azon pontra, melyen a nemzetiség dolgában, habár nem is tökéletes egészségben és virágzólag, de valamikép csak „megvagyunk“, és ekép kettős érdekünknek egyike, s pedig az annyiaval fontosbja félig-meddig biztosítva van, vagy legalább közvetlen veszélynek kitéve nincs. Mihez képest most, mint a mai idő áll, az a főkérdés: „két célunknak tökéletes elérésére valjon oszolva, elágozva dolgozzunk-e és egyszerre, vagy központosítva és egymásután, és ha így: mire pontosítsuk össze minden tehetségünket legelőször is?“ Fontos, legdrágább érdekinkbe vágó kérdés, és elannyira, mikép jó vagy hiányos feloldása, okvetlen nyert vagy veszített csatát, fejledező életet vagy bizonyos halált következtet.

Mindenek előtt azt hiszem, nem kellene a dolgot a pusztá „véletlennek“ átengedni, s pillanati hevenyzések szerint cselekedni, mint az nálunk magyaroknál még a legmélyebben életbe ható dolgoknál is oly mindennapi eset; hanem munkásságunkat okokra állítva kimerített terv szerint, volna illő és czélszerű elrendelnünk. És e tekintetben modorom szerint, melynek főalapja a „központosítás“, és a mennyire felfogni bírom „a logikai egymásután“, s mely ekép, mint minden léptemben tapasztalni vagyok kénytelen, homlok-egyenest ellenkezik a honban általánosan divatozó számolási s itt-ott, jobbra-balra, előre-hátra, cselekvési móddal — modorom, hogy ne mondjam „taktikám“ szerint, és a jelen esetre alkalmazva, azt hinném legtanácsosbnak, sőt a végképi diadalra azt elkerülhetlenül szükségesnek, de arra bizonyosan vezetőnek is, minek apodicticai igazságáért élni és halni, s a bizonyos sikerért még becsületemet is zálogul ajánlani kész vagyok, ha — és itt képzeljük nemzeti állásunkat, mint egy hadnak két szárnyát — a balszárny „a magyarság“, t. i. helyben megáll, s előnyomulás helyett magát védő helyzetbe téve, minden

figyelmét, minden szorgalmát, minden kitelhető erejét egyedül arra fordítja, hogy nyert helyzetéből ismét ki ne veretessék, sőt azt oly bevehetlenné tegye s erősítse fel, mint a török ellen Komárom vala pajzán tréfát üző szüzével; s ennyire a balszárny. És ha viszont minden tehetség, idő, értelmi súly, kiállító erő kettőztetve, sőt ha lehet százszorozva, vagy pedig, mert ebből egy sem lehet, minthogy egyszerre jobbra és balra nem fordulhatni, minden mástul megóva, megőrizve, kirekesztőleg a jobbszárnynak, t. i. az alkotmánynak oly állásba tételére, oly kifejtésére pontosíttatik össze, mikép ennél fúhasuk meg a haladási tárogatót, ezzel nyomulhassunk elé diadali hihetőséggel, és ez vívja ki nagy csatánk sikerét.

„Rossz költői kép-, hiábavaló teoria-, kicsinséges különböztetés-, hasztalan sophismaként“ fog bizonyosan a most előadott sok által becsméreltetni. Elhiszem. De egyszersmind azt is hiszem, s mi több, valamint a kérdésben levő bal- és jobbszárnyi nézetem helyességét — ha erőm bírja — meg fogom mutatni, úgy fog előbb-utóbb kisülni igazsága annak is, mit most mondok, hogy t. i. azért nyerek az emberek ez életben általán véve oly kevés kis és nagy csatát vagy más szavakkal: azért sikerül nekik oly kevés, s törik annyiba késük, mert semmit nem képesek magasb s mintegy költői szempontból fogni fel, mert teoriáznak praxis nélkül, vagy practizálnak előleges teoria hijával; mert kicsinyek, hol nagynak kellene lenni, s viszont felhőkben nyargalódnak ott, hol jobb volna gyalog járni; mivel végre sokszor a legvilágosb igazságnak sem engednek, nem ritkán megint a szintoly világos cselnek áldozati. Igen, ezért nem sikerül soknak sok, s viszont.

Mi pedig a kitűzött csatarendet illeti, mely szerint a balszárnynak — a magyarságnak — egyedül védő, a jobbszárnynak — az alkotmánynak — viszont haladó szellemben kellene működni, okaim ezek:

A magyarság ellenében, hogy egyéb sorvasztóirul később szóljak, a némettség áll; ezen óriási súly — vagy tán másképp van? — egy felette csekély súly ellen. Kérem most — és én nem foghatom meg, hogy általában honosimnak oly kevés istenáldásuk van ezen átkot át nem látni — kérem józan tactika-e, ha ezen kis

súlyt szünteleni egybeütközésbe hozzuk a határtalanul nagyobbal, és ezt nem kerülgetjük inkább; vagy más szavakkal: valjon jó tactika-e, ha = egy font magyarsággal nagy hetykén kiállunk, s abban el akarunk olvasztani = $\frac{3}{4}$ font tótot, 60 font szlávval egybefüggő tótot; $\frac{1}{2}$ font görögöt, 40 font vallásrokonnal egybefüggő görögöt; $\frac{1}{3}$ font oláhot, szinte $\frac{1}{2}$ fonttal egybefüggő oláhot; és végkép 40 font németet, velünk lehető legnagyobb összefüggésben levő németet. — Hol vannak itt a hihetőség számai, hol ígérkezik itt siker? Én sem hihetőséget, sem sikert nem látok; de ellenben felette jól látom azt, mit, úgy látszik, mások éppen nem látnak, vagy nem akarnak látni, hogy az efféle vegytan-elleni vagy inkább bölcseség-tan-elleni kísérletek által az egy font magyar fog olvadozni okvetlen és nem viszont, s hogy üssük csak lágy velejű, fenyítéket érdemlő gyermekekként gyenge fazekunkat minden fazék, sőt a szláv és német köedény ellen is, mi számban annyival csekélyebbek, s a németnél értelmi súlyban annyival könnyebbek, és ne kételkedjünk, rövid idő alatt törött cserép lesz a magyar.

Miért pezderkedni tehát ott megtámadólag, hol az ellenség éppen legerősb, mi viszont leggyengébbek vagyunk, és ekép részünkre a győzelem éppen oly lehetetlen, mint bizonyos a meggyőztetés? Hol mutatkozik itt isteni szikra, de még a legközönségesb észnek is működése? Bizonyára én sem szikrát, sem velőt ebben nem találok, s ha találok valamit, az valóban valami egészen más.

Nyelvünk törvényesítése által a magyarságot illetőleg meglehetősen állásba jutottunk; őrizzük ezt, de tovább a családi élet körébe — ha magától jó, hála az égnek — ne kényszerítsük tűzzel-vassal, nehogy a visszahatás törvényei szerint tűzzel-vassal ismét visszaverettessünk s megsemmisíttessünk. Várjunk valamit az időtől is, és mindenek fölött — s ez a „józan tactika“ — vigyünk honunkbani más népekkeli surlódásunkat oly mezőre, hol mi vagyunk erősebbek s ők a felette gyengék, t. i. az alkotmányira; vagy más szavakkal: vegyük be őket alkotmányunkba, hogy ők ismét bevegjenek minket, t. i. a magyarságot magukba. Előre tehát a jobbszárnynyal!

Ha most tótnak, németnek azt mondom: „légy magyar“, és más argumentomot neki felhozni nem vagyok képes, mint „*stat pro*

ratione voluntas“ vagy, hogy az valami különös nagy boldogság: régi magyarnak születni, vagy új magyarnak felkenetni, ekép a régi koronának tagjává válni, és egyéb semmit: kérdem, mind tót, mint német ha szembe nem is, mi egyébiránt szinte meglehet, sőt hihető, de hátom mögött nem fog-e kaczagni, de még hahotára is fakadni azon különös követelésen, mikép ő abbul kivetkeztesse magát — nemzetiségébül — mibül a kivetkezést mi, ha vérünk által történnék, vagy jobban mondva „történik“, mert hiszen még most is mindennap történik, lehető leggyalázatosb tettek hirdetjük és kiáltjuk ki; s valjon miért vetkeztesse ki magát? Egyedül azon ok miatt, mert az országnak alkotmányos födele van, mely alatt 80 ezer kiváltságos család áll, s ha rongyos födelen nem esik keresztül az eső, szárazon áll, ő azonban a csábítandó vagy a már megcsábított, minden esetre künn fog ázni a szabad (!) ég alatt.

És a magyarsága ilyféle nőgatásink közt nem juthatna-e eszébe németnek, szlávnak, és ha eszébe jutna, nem volna-e jó gondolat minket viszont z ő constitutiójára (!) csábítgatni, miután mi ötet magyarságunkra csábítgatjuk; az az, ha ő viszonylag azt akarná velünk elfogadtatni, mi nála a leggyengébb oldal, miután mi is leggyengébb oldalunkkal akarjuk őt behálózni.

Mily felszínes, kevéssé megemésztett nyers fogások mindazok, mik e részben elkövetetnek, de azért nem is egyebek, mint „légfogások“, ön- s — fájdalom — haza-rászedések.

Ha ellenben tóthoz, némethez, és a magyar hon egyéb véreihez így szólok: „Hazátok néktek odakün is van, de nekünk nincs sehol, csak ideben, alkotmányt viszont ti nem birtok, de birunk mi, és azért lépjünk egyezésre; és ennek fő vonási legyenek ezek: Beszéljen kiki tótul, németül, oláhul, görögül, latinul, francziául, sőt sanscrit nyelven bár házi körében, mint kiki leginkább győzi szuszszal; nemkülönben kinek-kinek legtökéletesb szabadságában álljon négy falai közt a nagy Istent közvetlen, vagy fia, a szentháromság, a nagy természet, sőt teremtésének közbevetése által imádni. Ezen gyönyörű engedményekért folyjon viszont mind az kirekesztőleg magyar nyelven, mi a nyilvános élet körébe vág, valamint a négy fal közti szabadon gyakorlott vallások is az Isten égének tág

boltozatja alatt mindig csak egy érzelemre olvadozzanak, melyet az erény, honszeretet és a dicsőség gerjeszt. — Hogy pedig legyen is ok magyarul beszélni, és azt nem erőltetve, de szívesen cselekedhesse is sok, és az Istennek nyílt ege alatt minden nézetű, minden hitű, kölcsönös megbecsülésre, rokonszeretetre olvadozhasson is, és ekép minden velő, minden kebel, egy nagy nemzeti érdekre forrhasson egybe: ám terjesztessék Hunnia határai közt a magyar alkotmánynak áldása mindenkire, úgy hogy a legkisebb se legyen abbul kizárva, de arra is, bármily csekély részben s mily lépcsőkön, mégis elhasson végre jótévő melege.“

Ha így szólunk tóthoz, némethez s a t., azaz, ha ily módon édesgetjük a tót, németet s a t. ügyünkhöz, és a helyett, hogy a magyarságot mindig mint valami haszontalan terhet akarnók hátára csatolni, néki azt végre inkább, mint valami felette becses árut ajánljuk: nemde egy kissé jobban értjük a dolgot, és így cselekedve, egy kissé mélyebben hatunk a következmények gyökereibe, mint hazánknak üstökös csillaghoz hasonló azon propagandistái — ej be szeretnék nevezni néhányat — kik a helyett, hogy szelid, megkedveltető világba állítnák a magyarságot, azt az erőszak legrémítőbb lángözönében törtetik elő; s ekép nem cselekszenek különben, mint cselekszik sz. Antal némi képei után ítélve — minek csinyját egyébiránt soha nem tudtam felfogni — bizonyos és szerepéből tökéletesen kiesett csábító, ki elidegenít, szorongat, ijeszt, kinez, kétségbe hoz ugyan, szóval: mindent elkövet, s csak egyet felejt: „nem csábít“ és azért — német példabeszéd szerint — elvégre „hosszú orral“ odébb is áll, sz. Antal pedig a szegény ördögön, az ügyetlen kísértőn jóízűt kaczag.

Mind addig, míg tótnak, németnek s a t., apárul fiúra átszállt bizony már igen rossz szagú ereklyeként csak azt pengetik fülébe, csak azt törik meg nem szünőleg orra alá, hogy a tót nem ember, *graeca fides nulla fides*, és a svábot elijesztő vázként már a gyermeki velőbe csepegtetik be, mint valami felette ocsmányt; mind addig, míg ily s számtalan efféle, émelygést okozó, nem könnyen mondhatni „hová: büntető- vagy örültházba inkább illő“ tettei s agyafurtságai némi kormányozni csekély magukat nem tudó, s mégis

nemzeteket reformálni akaró elbizottaknak a divatból gyökerig ki nem kopnak, mi egyedül a közmegvetés minden lesújtó hatalma által történhetik: mind addig ne követeljünk hozzánk hajlamot, vagy éppen irántunk őszinte részvétet. Mind ez csak az időnek lehet munkája, de korántsem a magára hagyott időnek, hanem azon jövődőknek, mely közalkotmányi kifejtés által, a csinosodásnak magasb fokára is emeli a magyart.

Jövendőnk biztosítása végett tehát most mindenek előtt alkotmányunk minél előbbi s minél tökéletesb kifejtésére, és annak a lehető legnagyobb számra ruházására kell törekednünk; s pedig: mert semmi egyéb által nem kedveltethetjük meg mind a magyarságot, mind önmagunkat könnyebben és többekkel, és ekép semmi egyéb által nem mozdíthatjuk oly sikeresen elő, valamint nemzeti ügyünket, úgy saját hasznunkat is; mik körül forog az egész.

És ez volt azon szempont, melyből mostani állásunkat, és a két legnevezeteseb érdekünk közti elsőbbséget fogák fel honunk legjobbjai; mihez képest, miután az, hogy tenni kell, már el volt, s el van döntve, csak arrul forgott a kérdés s még ma is csak arrul forog: mit kelljen tehát alkotmányunk kiképzésére tenni? És ezen „mit“ mi módon és mily rendben volna eszközölni legcélszerűbb, nehogy időt veszítsünk, és azon napokat hasztalan engedjük peregni le, melyek a keleti kérdés megbomlása előtt még mieink, de ezen előbb-utóbb s tán hamarább, mint gondolnók, bekövetkező esemény után viszont, ha addig nemzetiségben és nemzetileg meg nem szilárdulunk, okvetlen semmi többet nem lesznek sajátink, mint saját magunk.

Az alkotmányi szárnynyal tehát elő, és mint az eddig, jóllehet felette darabosan s korántsem kimerítőleg előadottakból, azt hiszem, elég tisztán kiviláglik, éppen nem azért, hogy midőn mindenkit magunkkal kibékeltetünk, legfőbb palladiumunkat, a magyarságot, elhanyagoljuk; de éppen ellenkezőleg, s ugyanis azért, hogy a magyarság az alkotmányi szárnynak diadalmas előrevitele által kibontakozhassék azon nyomás alul, melyet a tótnak száma, a görögnek kincse, és a németnek értelmi súlya oly aggasztólag gyakorol rá, és mely nyomásnak ellent soha nem áll — kivált most, midőn semmi

nem alszik többé, sőt minden túlélésre forradoz — ha az alkotmányos sáncz mögött „a magyar szó a törvény szava” nem áll, s mely sánczbul ha ittas negédtől ostorozva kilépni mer, hogy még azon túl is haladjon, mielőtt a jobbszárny némileg ki nem vívta már a nap sikerét, és a magyarság elleneit nagy számban „alkotmányi foglyokká”, azaz: szabad foglyokká önkény alatt álló rabok helyett, még nem tevő; ha mondom, az érintett törvény sáncza mögött nem áll, vagy azon túl kalandozni otrombáskodik a magyar, okvetlen nemcsak a sánczig vissza, de végkép abbul is kiveretik ismét: mert boruljon csak ránk az északi népek áradásával a keleti kérdés megbomlása, vegyünk ki addig — magyarságunk mindenkre felkényszerítése által — mindenkit béketűréséből, s viszont ne tegyünk alkotmányilag semmit, ne tágítsuk annak alapját, ne használjuk azt emeltyűül, ne szorítsuk végkép még jó időben Hunnia minden népét emberszerető szívéinkhöz; és ne féljünk, ne kételkedjünk: elkerülhetlenül oly szűk szigetre fog szoríttatni végkép vérünk, vagy jobban mondva vérünk privilegiált(!) töredéke mindenünnen, sőt még saját fajtánk által is, mint a leghosszabb s legdicsőbb életnek induló is, ha az önfertőztetés bűneibe sülyed, vagy Ikarosként erején túl emelkedni bizakodik, időelőtt leli magát egy felette szűk és felette sötét hat deszka közti ürben, melynek neve koporsó.

S azért a honszeretet, becsület, az erény szavánál fogva, előre a jobbszárnynyal — az alkotmányival. — De valljon mikép? És ez a napirenden levő, ez azon elhatározó mindenek előtt fontos kérdés, melynek jó vagy rossz megfejtése körül forog jövődönk.

Hideg meggyőződéseim szerint, valamint igazi csatának sikerét inkább a jó számolás és mesterség dönti el, mint a bé nem tanult, bármi fényes bajnokság: úgy függ nemzeti haladásunk is sokkal erősebben taktikánk józanságától, mint bármily dicső hős tettektől; mihezképest mindenek előtt azt kell vizsgálni: tulajdonképen mi ezen alkotmányos jobbszárny, ugyan miből s mily elemekből áll; s másodszor kitervezni: ezen elemeket mimódon lehetne annyira kifejteni, oly egymást értő, egymást védő tömött phalanxba egybe olvasztani, mikép azzal aztán a királyi széket védve, a rendbontó selejteket sújtva, biztosan lehetne haladni is, s az alkotmányi mezőn

egy szép diadalt nyerni a másik után. — Mi az elsőt illeti, hogy tulajdonkép mi ezen szárny s miből áll, a felelet nem nehéz; mert hiszen az nem egyéb, mint Magyarország alkotmányos rende, azaz: mely a „*nihil de nobis sine nobis*“ paizsa alatt van. — És ezt, hiszem, senki kétségbe nem hozhatja, kinek esze félig-meddig kellő helyén ül. Már a második feltétel megfejtése nem oly könnyű, hogy t. i. mikép lehetne ezen egy s mégis oly külön árnyéklatú testületet legszébb hivatásával megismertetni, s azt véle megkedveltetni, miszerint millióknak örömkönyűkkel rivalgott hálája között az egész emberiségnek tapsát és saját legnagyobb hasznát biztosítná magának. E feltétel megfejtése, mondom, nem csak nem könnyű, jóllehet arra felette sok különös ügyességet képzel birni, de oly súlyos, oly szövevényes, s kivált annyi és oly mély tudományokkal szorosan egybe-
szőtt „valami“, hogy itt útmutatóul a tiszta szándék, a tiszta akarat nem elégséges többé, sőt — mert egyedül számok dönthetik itt el a kérdést — a szív még oly nemes ömledezésinek, a hazafiság még oly szent gerjedelmének varázsa is határát leli. Igen, hatalmának határát leli itt az oly könnyen a józan út vágásibul félrevezethető szív, és közvetlen s kirekesztőleg a minden szenvedelmekből kibontakozott észnek kezdődik urodalmi köre; — azon urodalmi kör, melyet sokan mint a nem legmulatságosbat, s melyben csak felette szorgalmas s állhatatos munka után lehet egy kissé fénydegelni, s valami kis „hivatalra“ emelkedni, nagy következetességgel kerülnék, mely azonban mégis, akárki mit mondjon — s ez később tán jobban ki fog világítani — azon egyedüli, melyből az emberiségre becsület, haszon, dicsőség, szóval: valódi és tartós jó áradozhat; s melybe ehhezképest lépni kinek-kinek hasznos, azoknak pedig a lehető legszentebb kötelessége, kik embertársaikat boldogítani, nagyobb számokban boldogítani buzognak, nehogy hevük rossz számolás miatt több átoknak, mint áldásnak legyen forrása.

És ekép e körbe kell lépniünk, azaz: eszünket minden szenvedelem nélkül kell használnunk. És eszünk, ha bennünk minden hajlam, minden mellékes tekintet, minden szenvedelem hallgat, a feltett „miképre“ nézve, hogy t. i. mi módon haladhassunk honunk alkotmányos rendével legdiadalmasban, valjon mit fog tanácsolni? —

Okvetlenül azt, hogy valamint 10, 12 évvel ezelőtt ezen rendnek mély álmokórsága a felébresztést, a felrázást tette legsürgetőbben szükségessé: úgy ma, midőn minden jelenség mutatkozik inkább, mint az álmokórságé, ismét azon kell iparkodni mindenek felett, hogy a szenvedelmek csillapíttassanak, az itt-ott mutatkozó túlhév a rendes körből ki ne törjön, a túláradozó élet határt leljen, szóval: hogy a megindított erőmű ne csak haladjon, de ne is ingadozzon, sőt le ne peregjen, hanem rendes forgásban tartva, okkal-móddal a legélénkebb mozgásra emeltessék; vagy más szavakkal: a helyett, hogy, mint 10, 12 évvel ezelőtt a kiváltságos rend kötelesség-felejtett tagjait, t. i. a sokkal nagyobb számot felette hasznos és ekép illő vagy legalább megbocsátható, sőt egyenesen kötelesség volt, gyáva önfeledéséből erősen, erősebben, lehető legerősebben felriasztani, felkínózni, habár ez titokban nem is, és csak a szabad ég alatt történheték: úgy ma, midőn a kiváltságos rendnek leghatalmasbjai és a nagyobb szám teli van a legjobb akaratral „mindent tenni“, és csak azon múlik a dolog, hogy kétszer kettő nem tizenkettő, egy nap nem nyolcz nap, ember nem Isten: ily körülmények között, ilyes felriasztások, felkínázások, nemcsak nem hasznosak és nem illők, de meg sem bocsáthatók, és pedig azon felette egyszerű okbul, miszerint például a túlajtott gőzerőműnek sem köszén, sem tűz, de éppen ellenkezőleg gőzkirekesztés kell, és azon még sokkal fontosb tekintetnél fogva — mely a 10, 12 év előtti időkre úgy illik, mint a mai napokra a szintűgy minden anyagi, mint nemkülönben minden szellemi dolgokra az egész világi egyetemben, s ekép parányi kis magyar erőművünkre is — hogy minden, mi természetes hajthatóságán túlajtatik, vagy kénytelen megbomlani, vagy nehezebben halad, sőt tökéletesen meg is állapodik.

Mihezképest nem tenni, mikor tenni kellene, tenni kötelesség volna, éppen oly bűn, mint nem kevésb bűn cselekedni, másokat cselekvésre buzdítani, midőn az „abbanhagyás“ lenne szoros tiszt; s ezt a mint ki felfogja, helyesen, helytelenül, erejét ismerve vagy azt túlbecsülve — és azért itt magába téréssel és komoly figyelemmel kiki tartozik önmagának — úgy fogja kiki mellében érezni a megelégedés melegét, vagy a szemrehányás fulánkit, s úgy fog

holta után — mert előről élők közt nincs igazságos ítélet — emlékezete áldva vagy átkozva lenni.

Ezek után Kossuth *Pesti Hírlap*-jának irányával foglalkozik Széchenyi, azt vitatva, hogy ha e lap az eddigivel ellenkező taktikát nem fog követni, megsemmisítésre vezeti a magyart. Kossuth fényköre olyan, hogy hatása, bűvereje óriási. Széchenyi hiszi is, hogy „az annyi hatalommal felruházott szerkesztőnek keblét egyedül a legtisztább szándék hevíti: „emberségesen s ereje szerint megfelelni gyönyörű hivatásának“, és azon tőkét, melyet istenek és emberek tettek le kezeibe, kitűnő tehetségeit t. i. és népszerűségét el nem pazarlani, rosza nem fordítani, de mennyire csak képes, hazánk javára adni ki, a lehető legmagasb uzsorával“. De fájdalom „a helyett, hogy gyönyörű állásából, hatalmi köréből lassanként de biztosan ránk virasztná — mi most tán némileg kezében van — a nemzetisedés, csinosodás irigylésre legméltóbb napjait, e helyett, mint valami magasb de ellenséges hatalomtól ostromozva, homlokegyenest hajtja szerencsétlen, csak most lábadozó, nemzetté virulni csak most akaró népünket az anarchia mindent elsüllyesztő örvényébe, vagy mi hihetőbb, *közvetlen az önkénynek hajótörő szirtjei felé*“. Kossuth tökéletes crisis felé viszi az országot, melyet az ki nem fogna birni. Ezen talán sokan kételkedhetnek, de — úgymond Széchenyi — „nyomják erősen fejükbe és emlékezzenek arrul, hogy mi lenne abból s mi lenne hazánkból, ha még is nekem volna igazam, ha számolásim nem lennének hibásak, ha az, mit mondok, mind be is következne, s ekkor mily kinteli volna mind azoknak felébredése, kik nem tagadhatnák, hogy ily gyászos végnek ők valának szerzői; ők, kik jeles tulajdonaik, hű keblük-, magas lelkületüknél fogva nem arra valának, nincsenek arra a nagy természetűtől elítélve, hogy meggyilkolják a hazát, de legszebb életre emelni a magyart, szent hivatásuk. És azért hazánk reményei, ti, kik kezeiben a jövő, és ti kevesek, kikre most gondolok, ti „vén fők fiatal vállakon“, ti „ép lelkek ép testekben“ értsetek meg; ha pedig nem hisztek szavaimnak, legalább kételkedjete tinmagatokon!“

Az alkotmányi út az, a melyen leggyorsabban és legbiztosabban lehet célzt érni. E célzra nézve — mely Hunnia jóléte — közte és Kossuth közt bizonynyal nincs eltérés. Majd így folytatja Széchenyi:

A Pesti Hirlap szerkesztőjének nem szívében van a baj; mert az bizonyosan nemes, mit az egész haza, többi közt, szüleikhez vonzó fiúi gerjedelménél fogva köz tapssal méltánylani is tudott; sem velejében nincs a hiba, mert hiszen roppant s valóban ritka elmebeli tehetségirül senki csak legtávolabbrul sem kételkedik. Hanem tactikája, modorja hibás. E körül forog a dolog. De ez annyira hibás — tisztelet, becsület, de igazság is! — hogy valamint a vigyázatlan háromszor gyújtja fel a házat, míg a gyújtogató csak egyszer: a következmény után ítélve, ő róla egyenesen azt lehetne gondolni, hogy szíve éppen nem jó, s feje sem sokkal jobb.

Dicsőteljes emlékezetű Mack tábornok, ki az ulmi árpát főzte meg, mint mondják, felette jó szívvél birt, és esze is ugyancsak kellő helyén ült; modorja, tactikája azonban hibás vala, és így lőn, hogy szíve és esze daczára mindegyre verték őt, és csatákat soha sem nyert. Bonaparte viszont rossz szívének mondatik, mert Egyiptusban, mint állítják, megetetni engedé a szegény dögmirigyeseket, s aztán Enghien herczeget fejbe lőni türe, a borodinoi ütközetnek, mint mondják, 50,000 holt ember-vértül füstölgő csatamezején pedig — boldog Isten! — és jobbadán ártatlan muszka adózó és ártatlan franczia conscript, és e két nemzetnek aránylag csak kevés főrendű testei közt, azt mondá — mily gyönyörű anyag lett volna ez egy vezérczikkre, ha akkor már létezik a Pesti Hirlap — „Ez ám már a dicső nap“; feje azonban meglehetősen volt; de még sem ez tette őt nagy vezérre, hanem tactikája, modorja, mert ez vala különösen jó; és azért, habár nem jajdult is, mint könnyörületes barát vagy a fiatallal ellenkező asszony, minden csepp vérnél fel, Mack ellenben úgy látszik igen irtózott a vérontástul, mert inkább legépebb létben, nehogy rossz szívére tán commentárok irassanak, magát övéivel valódi nagylelkűséggel megcsipetni engedé: azért még is, én legalább, inkább Napoleont óhajtanám vezérül. Ennyit ér a tactika, a jó modor. És

csak Istenért ne keverjük a szerepeket össze! — Van-e nemzet, kérdem, melyben több az elszántság, több a felemelkedés, erősb a szív, s kitünőbb az elméleti tehetség, mint a dicső lengyelben? Alig hiszem. — Az angolul viszont azt mondják — jóllehet én nem hiszem — hogy felette kevés benne a felemelkedés — de „tán annál több a pénz” — és nem igen könnyen olvad szíve — de „tán annál jobban tanácsol neki esze” sat. — És még is, fájdalom, az első igen alatt, az angol viszont, akármit mondjanak is azok, kik e nemzetről úgy ítélnék, mint vak a színről, emberileg szólva — mert tökéletesség sohol sincs — lehető legmagasabban áll. Az lebilincselve, ez szabad, mint a gondolat. S pedig: mert egynek taktikája, modorja hibás volt, a másiké ellenben jó. — Aristotelesnek fejről úgy gondolom kár egy szót is veszteni, mert azt óriásinak hiszi mindenki; szíve jó volt-e, nem tudom, mert annyi évek után a szív működési jelei nem igen szoktak mutatkozni, s szívi tekintetben tudomra főbb emberek közül — mert a kisebb rendűek kivétel nélkül bizonyosan mind igen jó szívűek (!) — senkit nem idéznek, mint Titust, azt, ki Jerusalemben egy kissé megperzselt a zsidókat, és ez után ítélve, ha ma és köztünk élne, tán nem igen volna az emancipationnak ügyvéde; szíve Aristotelesnek jó volt-e, mondom, nem tudom, hanem, hogy problémák megfejtésére, igazságok kikutatására, modorja, taktikája, t. i. analitikai rendszere a legvisszásb vala, és ekkép a legszövevényesb tévútakra vezeté az emberi nemet — s századokig — melyekből alig vala többé kigázolás, az közismeretű, ma kérdésbe többé éppen nem vett dolog. — Verulami Baconnak ellenben, kiről azt hirdetik, hogy nemcsak jószívű, de még szinte becsületes ember sem volt egészen, feje is néha egy kissé zavart vala, gyönyörű modorja eléggé nem magasztalható; taktikája — inductiv rendszere — által t. i. oly utat nyitott az emberiségnek, mely bizony felér még Prometheusnak mennyekből orzott tűzével is; mivel az isteni szikrát nem szükség oly messze keresni, mindenütt létezik az, magunkban mint a legkisebb növényben, csakhogy nem ismeré halandó azon utat, melyen biztosan és nem csak véletlenül feltalálhatni azt, s melyet Bacon modorja jelelt ki; ezen az igazságnak józan útbani keresésére vezető gyönyörű modor, mely jóllehet csak újabb kori, roppant következ-

ményeinél fogva már is csalhatlan bizonyosága, hogy tökély felé indul az emberi nem; s nem, mint sok ó-szemü hiszi, viszonzlag.

És ennyit a jó és hibás tactikáru, az okszerinti s okelleni modorrul, és a célra s céltul vezető utakru. Miszerint tökéletesen kiviláglik, hogy valamint a legszebb felemelkedés, leggyönyörűbb enthusiasmus, legolvadozóbb szív és legfényesb ész daczára felette ügyetlen tacticus lehet valaki, és mind e szép és igen tündöklő tulajdoni mellett felette nagy sötétben bolyonghat és vezetheti embertársait, kigázolhatlan tévutakon: úgy lehet viszont jó tactikával, jó modorral ellátva, és a lehető legjobb útban járó és vezető megint valaki más; jöllehet benne viszont nincs annyi enthusiasmus, benne nincs annyi képzeleti tehetség, benne nem lakik oly lágy szív sat.

Távul vagyok ennél fogva — mert hiszen a lengyel nemzettel, Aristotelessel egy sorra állítatni tán nem valami megrövidítés, nem valami szégyen — a Pesti Hirlap szerkesztőjének szép sajátit legkisebbé csorbitni akarni, valóban felette távul, s pedig azért is, mert nálamnál a „sajátnak“, legyen ez bár a véletlennek adománya vagy önszerzemény, őszintébb védője nincs; és kivált ezentul — mert úgy látszik, soknak van a tiz parancsolat 9 s 10-ik pontjának ellenére a feleségen s a t. túl a sajátira, bár hol létezzék is az, felette nagy étvágya — szilárdabb bajnoka nálamnál bizonyosan nem is lesz. Nem akarom tehát csorbitni tulajdonit; de Magyarország újjászületési, kifejlési, s alkotmányunk felnemesítési tekintetében Steigentesch báróként epedő kebellet azt rebegem magamban szűkkeblűleg, azért rimánkodom az egekbe szűkszívűleg: „Bár volna rosszabb szive, bár ne volna oly magas lelkülete, bár ne szakítna éjjeli rövid nyugalmásul annyi órákat el, és alunná magát inkább egészen ki; de e helyett követne jobb modort, jobb tactikát, és vezetne tévutak helyett inkább a jó útba“.

S ugyanis Steigentesch báró — az, ki azon híres „Marie“ czimű novellát írta, mely azon még hiresebb csábító „*Les liaisons dangereuses*“ munkának német másolatja, és ki felette sok talpra esett elménczségei közt bizonyos városru — de, bizorrral állíthatom, nem Budapestru — azt mondá: hogy abbul, mit az emberek itt nem tudnak, legalább is egypár százezer bölcset lehetne felkészíteni, mi sok helyre

és sokra nem roszul illik, úgy hiszem — Steigentesch báró beteges állapotban levén, Tatára ment, s ott „kosztba“ egy főtől talpig becsületes molnárcsaládhoz szegődött. Kimondhatlan jók és jámborok valának e család tagjai, igazi Philemon és Baucis-féle szívűek; de annál keményebb volt a lúd s a t., mit a szegény báró asztalára raktak, úgy, hogy minden szivesség, és a molnárcsalád minden figyelme és éjjeli óráinak megrövidítése mellett, a rosz ebéd, és a nem jobb vacsora után bizony napról-napra hitványabb lőn a már sírhoz közel járó nyavalgó. De ő tűrt, míg bizonyos alkalommal, bizonyos nagy úri dáma jó szive és szép keble sugtában a molnárcsalád nagy erényeinek dicsérésére meg nem ered; mikor a báró ezt többé nem állhatván, legnagyobb indignatióra fakad, és e botránkoztató szavakat ejtette ki: „Bár volnának tolvajok e becsületes molnárok, és lennének inkább jobb szakácsok“.

És ebben van, bizony van egy kis bölcsélet — philosophia — és hazánk életéért csak egybe ne keverjük a szerepeket! — Miszerint én is, bár botránkozzék azon akárki — nem indignatioval azonban, mitül Isten mentsen, mert hol jó a szándék, tiszta a lélek, de még is félre vezet, ott egyedül elszomorodásnak lehet, és az igaz, egyenes szónak van helye — miszerint én ki nem pattanok, de csak szomorúan feljajdulok: „Bár lenne a Pesti Hirlap szerkesztője kevésb tehetséggel felruházva, bár ne törné meg saját magát annyi éj- s napi munkával; de volna modorja, volna taktikája inkább jobb“.

Nincs tehát nekem — mint újra meg újra kinyilatkoztatom — sem személye, sem eddigelé kitüntetett legtöbb elvei, sem irányzatai, sem általában a Pesti Hirlap ellen legkisebb kifogásom is; sőt midőn felette sajnálnám, ha a Pesti Hirlap szerkesztőjének szép tehetsége, szilárd lelkülete, komoly elszánása nem gyümölcsözőnék drága hazánknak, — valóban „drága hazánknak“, minthogy azt „olcsón“, sőt tán „ingyen“ bizonyára nem emelhetjük magasbra, és ekkép egy velőnek, egy tehetségnek, egy lelkületnek sem kellene, és annál kevesbé olyanak, mint az övé, elvesznie — midőn, mondom, felette sajnálnám ezt: a Pesti Hirlap folytatását, melyben már is oly sok jó van, és mely honunkra nézve valódi kincscsé válhatik, legőszintebben óhajtom, sőt valódi köz csapásnak tartanám annak megszüntét; csakhogy a fen-

forgó kérdéshez és honi körülményeinkhez alkalmazva, ne legyen taktikája oly hiányos, oly visszás, mint valának jámbor Mack, a dicső lengyel és Aristoteles — *ceciderunt in profundum* — taktikái.

Mihezképest, midőn a Pesti Hírlap szerkesztőjének egyedül modorját és taktikáját állítom helytelennek, hibásnak, okelleninek, most az a tisztem, mikép meg is mutassam, hogy állításom, mint a német mondja, nincs a „légből kapva“, nem hiú és ekkép gyáva versengésnek okozatja, sem nem szűkkeblű személyeskedés, vagy éppen megijesztett, pereputtyát féltő, tetteit megbánt, a kereszthez csúszó-mászó szegény „sokat akart a szarka“ magnásnak üdvös apostasisa; mint azt tán sok ifjú a vén képpel, vagy sok vén a fiatal fővel gyanítgatja; és ti is tudom hirdetitek, ti, kik ha azt mondjátok, hogy ez az én munkám! — miről azonban majd később — ti is hirdetitek, ti a rabulának gyáva szolgálai — és higyjétek, vajmi jól ismerlek benneteket — kik a nagy könyvből, melynek tekervényeiben, nincs tagadás, nagy bűvészek és mesterileg jártasak vagytok, fejéret, feketét, életet s halált tudtok, mint azon sötét alak, kimutatni, és ezzel, mint valami nemes emberhez valóban igen illő ügyességgel még büszkélkedni is mertek, mint azon sötét alak mondom — és azért térjeteinkább magatokba, mielőtt még késő lenne — ki meleget és hideget, lángot és jeget tud kénye-kedve szerint, a körülményekhez alkalmazva, torkából okádni. Nem fogja, legyetek bizonyosak, bagolyi huhogások több mint egy negyed századi szilárd és következetes elveimet, minek eldönthetlen bizonyossága kezeimben, megtörni és azért megvetlek; valamint rátok megint szánakozva tekintek ti nyomorult lelkek, kik egyedül idegen nap sugárinak köszönhettek egy kis fényt; mint rátok is ti törpe kevélykéek, kik hiú viszketegtől hajtva, s vélvén, hogy majd ti fogjátok irányozni azt, bujdosó csillagra ültök, bár legnagyobb veszélylyel járna is az, s bár mint s hová sodorna is benneteket. Ti nemzeti testünk rothadt s rothadó symptomái, kik polgári erényt nem ismertek s ezért azt senkiben nem is bírjátok feltenni, ám dobjatok rám sárt, mennyit erőtok csak győz, im kihívlak; mert tudom, lemossa azt rólam az idő, és titeket felejtani vagy útálattal fog nevezni Hunnia, mely csak akkor lehet, csak akkor lesz magas, ha ti gyávák nem vagytok többé.

Nem, állításom valósággal nem ellenséges indulatnak, nem lelki szegénységnek okozata, de egyenesen megczáfolhatlan, kérlelhetlen számokra állított okoskodásnak eredménye: mit megmutatni tisztem s ha tehetségem megfelel a súlyos feladatnak, és annál súlyosabbnak most, midőn a mindinkább felingerlett képzeletnek s feltüzelt szenvedelemnek árja közt már-már alig törhet keresztül a hideg számolás, Isten segítségével tán diadalmam is lesz.

Ezen állításnak okszerinti bebizonyítása azonban felette súlyos, felette szövevényes tiszt; mert oly mezőbe vág, mely eddigelé, jól lehet nem maradt egészen parlagul, némi rendszerrel sehol és senki által tudomra legalább ki nem miveltetett még, és mely ezen felül, mint látni alkalmunk lesz, telisded teli van a legmegrögzöttebb elfogultságokkal.

Volna az kérdésben, min fordult Napoleon taktikája, s mi tette azt helyessé; vagy min fordult az angol léte oly magasra; vagy végre: miért vezet egyedül Baconnak rendszere a természet titkaiba biztosan: nem volna akkor a megfejtés oly nehéz, jóllehet erre is csak meglehetősen diadal végett roppant tehetség, sok idő és tág tér kellene; nem volna akkor a megfejtés, mondom, még is oly nehéz, mert lettdolgokrul, s már több oldalilag és többek által meghányt tárgyakrul forogna szó. A mező azonban, melyre én lépek, noha oly régi, mint a világ, és tán az, melyen legtöbb kincs fekszik, még miveltlen és tövisteli, és ekkép kifejtése nem könnyű, mi az által még súlyosabbá lesz, hogy rendszeres gyümölcsöztetése, hazánkat tekintve, inkább a jövődőt, mint a jelent s múltat illeti; a jövődőnek legkisebb eseményeit is kiszámolni pedig vajmi nehéz, midőn aránylag könnyű a multnak titkait leplezni, vagy a jelennek szövevényeit bontani fel. Mind e mellett korának is tartom mind azt, mit kitárandok valamint mind azt is korállom, mit ez alkalommal már elmondék; mert mindennek megvan a maga ideje, és a királynénak időelőtti mozgása tönkre teszi a királyt, midőn jó időben még a közvitéz is elhátározza — sakkjátékban — a diadalt; mihezképest a török módjára, ki azt tartja „szólni ezüst, hallgatni arany“ — mit soknak nem ártana jegyzékbe venni — hallgatok is, ha nem hangzik bennem ezüstnél, aranyból s minden földi kincsnél még sokkal magasb valami, a mi

tisztán hallatja velem, hogy ha valaha, most kötelesség szólni, mert ha valaha, most bűn a hallgatás. És ez oka, hogy egybefüggő tervemből másodszor kizavarva, kénytelenül és kényszerítve, azon eszmét, melyet annyi év óta rejt keblem, ezennel mint éretlen bábót, ki is boc�átom a világba, nehogy előbb meghaljon az, vagy tán meghaljak én. És azért legyen.

Ez alkalommal azonban nincs időm, vagy jobban mondva, nem vehetek magamnak ahhoz időt, hogy részletes és kimerítő lehessen, de azért még is kitárom a mondandót; mert többet ér, azt hiszem, tűzkezdetnél egy korsó víz, mint „bajai“ lángözönben egész Balaton; és azért bár legyen e közlemény sokra nézve korsó víz, bár menjen füstbe — nehogy tán későn jőjjenek és munkám egészen hiábai legyen — csak rövid, általános és szapora vonatokkal fogom ezennel — jól-lehet *mi is megrövidítéink éjjeli úgy is szűkre mért óráinkat, és ezt már igen régóta tesszük,* mit a nagy közönségnek, mint valami különös nagy ember különös sajátágát és áldozatát tudni, vajmi érdekes és vajmi becses lehet — csak általános vonatokkal fogom ezennel elő-terjeszteni rendszerem vázlatát. Mikor az itt következő könyörgésem felül, mely szerint „üssetek, csak hallgassatok meg“, arra kérlek benneteket és azért esedezem előttetek, ti, hazánknak lelkesebbjei, hogy nemzetünk ujjászületésénél, hazánk egykori legdicőbb kifejlésénél fogva, mely, ha mi magunk nem rontjuk meg, bizonyosan bé fog következni, csendesüljetez pillanatra le, és lépjetez, csak, mig e közleménynek olvasása tart, képzeleti körötkbül ki, és pótoljátok, nohabár legtisztább szándékkal járó, de még is felette gyenge tehetségemet egy kis jó akarattal, és értsetek ott is, hol gyarlóságom vagy más körülmények nem engedik a minden rejtély nélküli kibontakozást, és tőrjetez, hogy mindenek előtt számos és itt nem meseként felhozott, de valósággal történt kalandjaim egyikét ezennel elmondjam.

Számosb évvel ezelőtt Hamburgbul Amsterdamba utaztam gőzö-sön. Nem kevéssé göröngyös volt a tengeri út, mert nagyon fűtt a szél, mikép tudom — ha velem ül a Batavián — sok komoly spectabilis, de még sok nagyságos magnificus, sőt még sok méltóságos illustrissimus is, ki egyébkor kivált lefelé, hajthatatlan, egy kissé megtörve s megjuhászodva érzette volna magát. S így lőn, hogy én szárazföldi magyar sem voltam igen jól, de „tűrtem, vártam“ és végre

bizonyos angol erőművessel keveredtem beszédbe, ki Berlinből, hová az ottani fejedelem által volt meghíva, éppen Angliába vala visszamenendő, s már azelőtt nem kis hírnévre kapott, s pedig, mert Párisban bizonyos nagy gőzönyt, mely igazi remekmű vala, de mozogni sehogys sem akart, csak szaporán mozgásba hozza, és ez megakadás nélkül működik is azóta. — Lehető legjobb theoria után volt készítve az egész, és az egyes részek is hibátlanul végezve, csak hogy mint mondom, működni nem akart. Bezárta ennél fogva a gőzerőmű-épület körébe a felhozott műves magát — és egyedül magát, mert mesterségét a legalantibb fokon kezdvén, még reszelni s ráspolni is mesterrileg tudott, miben leginkább és szinte úgy büszkélkedett, hogy t. i. dolgozik és dolgozott, mint sok azért büszke, vagy tán jobban mondva „kevély“, mert soha nem dolgozott, sem soha nem dolgozik — bezárta egyedül magát, mondom, néhány órára, míg végre kilép, s „tüzeljetekek most“ ezzel köszönti a nagy számban künn álló franczia machinistákat (!). És felségesen forgott a mű, s ki lőn fizetve a fényes jutalom, és elvitte magával a titkot „miért nem ment előbb, miért megy most“ az angol mozgonyár. „Ugyan mit csinált rajta, hol van a hiba?“ így kérdezém, „ugyan mondja meg nekem“. „Itt-ott egy kis csavar igen is meg volt húzva, itt-ott pedig kellettén is túl fityegett; ebben volt az egész“, és ez lőn az egész felelet is. — Csekélység magában, de rám nézve ez igen nagy benyomást tőn, és azóta nagy vigyázattal vagyok a csavarokra; ha pedig itt-ott, jóllehet gyönyörű, de mozdulni nem akaró machinákat, vállalatokat veszek észre — és ilyfélét köztünk sokat veszek észre — mindig azt gondolom magamban, „tán igen is meg van húzva, vagy igen is fityeg valahol bizonyos csavar, s tán innét származik a sok megállapodás és a nem kevésb zavar“.

És im egy kis előzmény, hogy valjon sokszor miért forog valami éppen nem, vagy jól, vagy csak meglehetősen, sőt rosszul is; azon igen egyszerű okbul, mert sokszor, sőt legtöbbször egy kicsiség, egy észrevehetlen, vagy inkább „bizonyos, mindenkitől észre nem vett valami“ teszi azon tengelyt, mely körül forog a fel és alá; igen, egy bizonyos valami, mely a siker körül határoz, és nem ritkán szintúgy oka s gyökéroka a nyert és veszett csatának,

a nemzeti ujjaszületés sikerének és a nemzeti halálnak, mint oka és gyökéroka a jó és rossz levesnek, a tompa és éles borotvának.

És ha nem akarjuk tagadni, hogy a gyakorlati életben sokszor, sőt valóban legtöbbször valami felette kicsi szüli a sikert, és viszont; ha nem akarjuk tagadni, mondom, ezt: akkor még inkább meg kell engednünk, sőt ezt némi következetességgel még kérdésbe sem vehetjük, miszerint ha visszásan állnak a még oly tökéletes részletek is, nemcsak nem működhetik rendesen az egész, sőt elkerülhetlenül meg kell akadnia; vagy, ha ily mibenlétben mégis hajtatik, nem hasznot, nem áldást, de kárt, sőt átkot következtet mulhatlan. Nemde úgy?

Már a Pesti Hirlapban sem a csavarok nincsenek helyhez, körülményhez képest okszerintileg szorítva, tágítva — mi azonban csak mellékes tekintet — de a részek sincsenek, az egyébiránt itt-ott felette becses, sőt kitűnő részek — mit hódolva elismerek — sincsenek jó irányba helyezve; minélfogva, míg e részek, a Pesti Hirlap alkotó részei, t. i. vezércikkei és ezek fénykörében álló egyéb cikkei más irányba nem helyeztetnek: szoros tudományilag nem hasznot fog hajtani, nem áldást fog terjeszteni, de kimondhatlan kárt hozand hazánkra, sőt elsülyesztő átokba bonyolítand mindnyájunkat a Pesti Hirlap.

Értsük egyébiránt egymást; mert a legkisebb tévedés tökéletes homályba boríthatná okoskodásomat. Nem beszélek én a Pesti Hirlap általános irányzatáról, melyet a most érintett és általam gáncsolt aránytalan fekvésével némi részeknek lehetne egybekeverní, legtávolabbrul sem; minthogy az irányzat bizonyosan helyes, s melyet minden netaláni félreértés elmellőzése végett itt még egyszer — mert volt már erről szó — a Pesti Hirlap szerkesztőjének engedelmevel, és az ő, vagy inkább hirlapja nevében én jelelek ki, és nem hiszem, hogy hibáznék. Az irányzat — a Pesti Hirlap irányzata — nem más, mint az emberiségnek megmenteni egy nemzetet, minthogy egy kiképzett új nemzettel több: valódi nyereség az egész világnak; de ha ez nem volna is így, „megmenteni minden esetre magunkat“, mert csak a gyáva engedi sülyesztetni magát, midőn a bátor még a halállal is szembeszáll, mivel nemzeti élet nélkül ocsmány pálya a

rideg élet; és ekép a magyarnak is ha magyar, a férfiúnak is ha férfiú, és azért mert magyar, mert férfiú, veszni, vagy meg kell menteni fajtáját, a magyarságot, ha szívvérét kellene is áruba bocsátni bár. Az irányzat tehát az, hogy megmentsük magunkat. De ez csak része, jóllehet legnevezetesebb része; mivel nem elég a halál karjaiból kiragadtatni, nem elég gyalázattal többé el nem bukni; hanem élni, élni is kell nemzetünknek, s mi több, szerencsésen és dicsőséggel. És ekép most ennek elérése a feladat. Lehetne-e ott azonban szerencse, lehetne-e ott dicsőség, hol a természetnek úgyis annyi rövidségei közt még áltudomány, álbölcsesség és álszokás is megrövidíti az embert, s pedig az anyagi javakban jól helyezett részét, azon szellemi gyönyörtől „minden embert a szerencse útján láthatni, melyen csak menni kell, hogy annak lakát elérje“; az ügyefogyott részét viszont megrövidíti többé kevesebbé még azon anyagi javakban is, melyek nélkül — egyes boldog álmodókat kivéve, kikként a szerencse relativ — ember mindaddig szerencsés, de még csak elégedett sem lehet, míg gyomra van, mezitlen jó a világra, míg fáj neki a hideg, meleg, és ha veri őt a zápor, míg biztosság után szomjaz, míg a szerelem édes kínai, és a házasság és szülei örömek utáni vágyak nincsenek kioltva benne, és míg még százféle és éppen nem negédes viszketegebül vagy káratatonakénti soha jóllakni nem tudó sovárgásbul eredt, de egyenesen és szorosan ember létéhez, testi és lelki miségéhez ragasztott szükségei többé kevesebbé kipótolva nincsenek; miután mindez koránt sincs még kipótolva, mihez képest a kiváltságtalan és ügyefogyott szenved, de mi kiváltságosak és vagyonosak is szenvedünk, és így felette távol vagyunk a közszerencsétől, s még távolabb nemzeti dicsőségtől: hová hamarabb azon kell lennünk, hogy Hunniában a lehető legnagyobb szám minél előbb mind szellemi, mind anyagi tekintetben szerencsés legyen; s ekép, mert a közszerencse a legnagyobb nemzeti dics, feldicsőítettség a magyar. És ennek elérése a Pesti Hírlap szerkesztőjének irányzata, s ez azon cél, melyet minél előbb elérni törekedik a Pesti Hírlap — Az irányzat ellen tehát nekem nincs és nem lehet legkisebb kifogásom, valamint tudom, vagy legalább remélem, a Pesti Hírlap szerkesztőjének sincs sok kifogása az ellen, hogy irányzatát így fogom

fel, így magyarázom; mik után, azt hiszem, ismét bele jövünk okoskodásom fonalába, hogy t. i. nem az általános irányzatban van a hiba, de abban, miszerint a Pesti Hirlapnak egyes de legnevezetesebb részei visszásan vannak rakva, és ekép, ha meg nem fordíttatnak, éppen ellenkezőjét kell mindannak szülniök, mit a Pesti Hirlap szerkesztője — ha nyilván és *bona fide* játszsza kártyáit, mit én erősen hiszek, és bizodalmamat tiszta lelkületében, mint eddig mindenütt, itt megint és megint kijelentem — elérni óhajt és elérni vél.

És most, miután némi előzményekre állíthatom okoskodásomat, elvégre egyenesen megmondom, miben hibáz a Pesti Hirlap szerkesztője: Egyedül abban, hogy a képzelet, a gerjedelmek fegyverével dolgozik és nem hideg számokkal, vagyis, mint a közéletben a bevett szójárás szerint mondani szokták: a szívhez szól, a helyett, hogy az észhez szólna.

És im a Pesti Hirlap elleni kifogásaim s gáncsaimnak és egyuttal fent érintett rendszeremnek, országglási rendszeremnek kulcsa! Mely rendszerrel már régóta eléállok; mert ez azon egyedüli, mely országglásban üdvre vezet, és kivüle más nincs — érzem, ez vajmi büszke szó, de ha előttem úgy áll, mint a kétszer kettő négy, mit tehetek róla — már rég eléállok vele mondom, ha nem gyanítom, sőt fájdalom, szinte bizonyos nem vagyok, hogy ily okoskodásra a magyar nem érett még; mirül szinte nem tehetek, mi által azonban vérrokonimat, hazámfiait korántsem czélom sérteni; s ugyanis, mert a magyarnak e tulajdona nem egyéb, mint fiatalságának egy új symptomája, min nincs mit búsulni, mert belőle, ha akar, bizonyosan kigyógyulhat; és azon felül, úgy hiszem, e tekintetben vénebb nemzetek sem szabadabbak az elfogultság bilincseitől. — Már Hitel czimű munkámban megpendítém a dolgot, és Shylocknak, a szivtelen velen-
czei zsidónak taglaltatám; a Világ czimű munkámban pedig még egyszer megpróbálván szerencsémét, „ész és szivről“ már egy kissé bővebben értekezém; és mint csévelt, mint sújtott Orosz, meg mások, alig volt már szivem; és azért, mert csekély politikai ösvényemen inkább cherubhoz, mint seraphhoz szegődtem, vajmi sok lelkes hazafi hidegült irántam el, sőt hány fordult el tőlem még szánozkodással is, mert azt hitte, szivem nem jó, mivel ez némi esetek-

ben soha, másokban pedig csak ritkán birta elragadni belátásom gyepelőjét.

Érett-e vérrokonom, hazámfia már most annyi lágy szívű s asszonyfejű, és oly könnyen olvadozó egyének közt ily tárgyul hidegvérrel surlódásra, kérdés; én általánosan nem hiszem, mert a többségnek gyermekkori képzeletébe csepegteték mindeddig — s onnan, mint itatós papirosbul nincs kivakarás — miszerint, ha „jó a szív“, már minden jó; miszerint, ha „jószívű az ember“, már mindenre alkalmas az ember; s annál kevesebbé hiszem hazámfiát ily okoskodásra fogékornak most, miután elmebeli tehetségének egyike, melylyel úgyis egy kissé felcsordul, s tájdalom, jobbadán az ítélő tehetség rovására, s melynek ábrándozásai oly szoros kapcsolatban vannak a szív ömledézeivel, a „képzelet“ benne mindegyre felingereltetik; és a Pesti Hirlapnak eddigi 21 számú kettős íve által valóban legalább is annyit, ha többet nem, ingerelteték fel, mint a legközelébb lepergett 21 évnek lefolytában. Mihez képest korállom is most, mint már érintém, e tekintetbeni felléptemet, és édesörömet ki is kerülöm soknak rendszeremmel járó gúnykaczáját, és még többnek tőlem teoriámmal járó tökéletes elfordultát — mi, ha türhetni is azt a közjóért, és ezért mit nem türhetni, mégis fáj, s habár lassan, mégis rágódik az életen — s hallgatnék mélyen, s úgy mint ekkorig, bizonyosan ma sem szólnék, ha az idő olyannyira ostromozva, szinte nem repülne, s így az igen is későtül, s attul, hogy végre iratommal kiesem, nem kellene tartanom, mi már nem egygyel történt meg, melyet Horatiusként egy kissé hevertetni kívántam, és mely azért most el is fog alkalmasint hevergetni örökleg. — Ám tehát az Isten nevében.

A következő s itt elhagyott fejezetekben Széchenyi azt taglalja, hogy országlásban egyedül az észnek szabad működnie, a szívnek ellenben jóra, nemesre gerjesztésen kívül moccania sem. Kossuth lapja nem ez úton jár, hanem az országlásban a szívnek juttat döntő szerepet.

„Kossuth Lajos kezében — úgymond — egy az ország leg-távulabb részeibe és rögtön elható hetenkénti hirlap nem lehet

egyéb, mint a lehető legélesebb fegyver; de ez, fájdalom, nem operálni, nem mirigyeiből kltisztítani, de meggyilkolni fogja a hazát, ezzel nem dicső jövőendőbe vezérli, de okvetlen sirba dönti a magyart; s pedig szoros tudományilag azért, mert az érzelem s nem az értelem köréből emeli roppant hatású szózatát, és ekép az országlásnak vagy az abbai béavatkozásnak nem azon rendszerét követi, mely a legegyszerűbb helyzetben is az egyedüli üdvös, és annál elkerülhetlenebb felette szövevényes körülményeinkben; de e helyett egyenesen francia modor szerint működik, mely modor — bármily különösnek és szokatlannak tessenék is állításom — az érzelem köréből működik, és nem más, mint az, mely után indultak Mirabeautul kezdve Camille Desmoulins, Danton, St.-Just, Marat, Robespierre egész a mai francia propaganda hőseiig szivandalgó Lamennais-vel, Père Enfantin-nel s a t. kik egyenként jobbadán jók, sőt többen közölök megvesztegethetlen becsületűek és cynikai egyszerűségűek valának, de a sziv és érzelmek tévutaiba keveredvén, hol megállapodás többé nincs — és ez a legfőbb szempont — s melyeken történetesen senki nem állotta útjokat, végre oly vakbuzgó tébolyságba estek, hogy nyavalygó ábránduk szerint az emberiség diszére, felebarátaik jóllétére felcsordultig fertőzteték embervérrel a hazai oltárt, és most jobbadán mint embervért szomjazó szörnyetegek említettnek átokként, holott politikai pályájuk kezdetekor — és ezt megmutathatni — mindenek felett felebarátaik s az emberiség iránti szeretet szomja hevité keblüket.“

Nagy, boldog és dicső egyedül úgy lesz nemzet, ha az értelem köréből kormányoztatik, és annál inkább lesz azzá, minél kifejelettebb és tágabb ezen kormányzási köre. Nézzük az angolt, miért oly nagy —? És félre most mindazon vízenyős híg koponyákkal, melyek mindig a dolog felszínén, a dolog hártáján keresik a gyökeret, és azért itt is az okozatot kevervén össze az okkal, az angol nemzet nagyságát jobbadán geographiai helyzetének, aranyának, vagy „tudja minek“ tulajdonítják, miszerint ha az egyik, vagy a másik volna nagyságának valódilag gyökérok — és itt tűnik elő a híg koponyai csalfa felfogás — úgy már Julius Caesar alatt is némileg nagyinak

kellett volna lennie, holott akkor felette kicsi vala még, és inkább Spanyolországnak kellene a legnagyobb magasságon állni, mert ez volt legközelebb a kész aranyhoz, holott Anglia sok pénzét sem magával nem hozá a világra, sem senkitül ajándékba nem nyéré, sem Selmech- és Körmöczben, sem Peru bányáiban készen nem lel; félre tehát ezen még — — — surlódásra is alkalmatlan koponyákkal — és nézzük az angolt, valjon miért oly nagy, és miért nagyobb, mint minden más nemzet? Egyedül azon gyökérok következtében, hogy, habár nem is rendszerezve, mint elismert, üdvre egyedülileg vezető elv szerint — mi egyébiránt meglehet, de nékem arrul tudományom nincs — legalább valami nemzeti köztapintatnál vagy bizonyos szerencsés véletlennél fogva — miről viszont a mindennapi lettdolog szolgál csalhatlan bizonyosságul — jobbadán az értelem köréből kormányozza magát, és ezt, midőn az abbul kikalandozókat a gúny és torzolat legélesb fegyvereivel kérlelhetlenül sújtja, minden esetre nagyobb mértékben cselekszi, mint akármely más nemzet, s ez okból aránylag kitünőbb nagyságu, általánosb boldogságu és magasb tehetségű is, mint földi tekénk akármelyik nemzete.

Pillantsunk az amerikai szövetség népére. Valjon mi oka eddigelé sehol és soha nem tapasztalt, aránylag oly rövid idő-alatti, bámulásra méltó előmenetelének? Mi oka, hogy minden hihetőséghez képest, ha úgy halad mint eddig, az emberiség minden nemzetin túl fog emelkedni? Ne keressük messze ennek okát, ne keressük francia példabeszéd szerint a delet 14 órakor, és ennél fogva Ohio és Mississippi s a t. csak kevéssel ezelőtt örök vadonságban zsarnoklott vizeiben és efféle elsősegeiben; mert ha ilyesekben keresnők az amerikai nép előmenetelét, ugyan mikép tudnók magyarázni, hogy Amazon és Rio de la Plata vizei és déli Amerikának anyagi elsőségei szintily következményeket nem szültek; és álljunk inkább a gyökérokhoz, mely nem egyéb, mint az, hogy az északamerikai nép, jobbadán angol ivadék létre, éppen azon tapintattal bir, éppen oly vágásban jár, mint az angol, és ekép a szívömlések és képzeleti bábok tévutain nem igen kalandozik; de legtöbbnyire az értelem köréből igazgatja magát, és abban még szülőjénél szerencsésb, hogy

ennek tapasztalását úgy szólván az aratásnál lelven meg és tevéen sajátjává, sok beszédű kísérletekkel, mint például mi magyarok, ki nem meríti idejét és erejét, de tüstént átveszi azt, mi jól működik és rendszerébe illik is; és az angolnál azon tekintetnél fogva is kedvezőbb helyzetű, mivel felfogván a jobb tervet, még mielőtt világi lakhelye erős falakkal egészen fel volna építve, nem kénytelen előbb itt-ott leszedni, lebontani egyet s mást, hogy új építéshez rögtön foghasson; de minden akadály nélkül, minden oldalról megfontolt, és ekép minden szükségnek megfelelő, dicső épületet emelhet tüstént, és bizonyosan oly dicső nemzetté válik, mint akármelyik a világon — ha egyedül az értelemnek, minden szenvedelemtől, minden kurta számolástul ment köréből kormányozza magát; mit ha teend, csakhamar vége lesz a rabárság és rabszolgaság iszonyatinak is szörnyeteg-gondolta Lynch-törvényeivel, mik a becsületes, és szívben ébredt s főben józan embert annyi utálattal töltik el, mikép az amerikai néppel alig békéltethetik őt ki függetlenségi háborújában napvilágra tüntetett felemelkedése s elszántsága, alig Bunkershill dicsősége, alig Franklinnak halandónál magasb értelmi köre, és alig még halhatatlan Washingtonnak polgárerényei is, és annál kevesebbé, valóban annál kevesebbé gőzhajói, vasútai és egyéb anyagi kifejtései — mikért ez angol sarjadékot bámulja a híg koponya; mert ily teremtés felejtü vagy nem is bírja felfogni, hogy a legnagyobb külfény, ha bűnt rejt a belső, nem bájol, sőt úgy undorít, mint a csalépségű féreg-rágta gyümölcs — és ezt, hazánk reményei, honunk jövődjéért mélyen véssük szívünkbe — igen, úgy undorít a külfény, és ha magában legbecsesb volna is, még sem gerjeszt sympathiát, minthogy a legfenségesb is elveszti bűverejét, sőt még bosszantóvá is válik, ha igen közel áll az undokhoz, vagy azzal éppen még egybevegyítve is van; és azért csak úgy válhatik dicső nemzetté az amerikai, vagy jobban mondvá, csak úgy fog az amerikai szövetség családilag elszakadó dicső nemzetek bölcsőjévé lenni, melyek még az angol nemzet fényét is túlhaladandják, ha egyedül az értelemnek minden szenvedelem és minden kurta számolás nélküli köréből fogja kormányozni magát.

Figyelmezzünk viszont a francziára és németre, az emberiség e

két felette nevezetes népére. Az elsőben annyi lélek, annyi elevenesség, annyi mozgékonyság, a másodikban viszont annyi értelmesség, annyi türelem és oly szilárd szorgalmatosság van, mikép csudálkozni lehet, miért nem osztja e két nép roppant számának hozzájárultával — ha kedve jőne — maga közt egyenesen fel a földtekét? És e helyett a világ színpadán ugyan mily szerepet játszik mind az egyik mind a másik? — A gallus, lehető legfényesb annyira csábító tulajdoninak daczára a szabadságban örökleg ujoncz, aránylag ahhoz, a mi lehetne — némi ephemer dicsőségét kivéve — vajmi alárendelt úton botorkál; a német megint roppant értelmi és szorgalmi súlyának daczára, a helyett, hogy az emberiségnek uralkodó nemzetévé váljék, bizony akárki mit mondjon is, nem több, mint darabokra eldibolt, s aránylag valóban nem a legerősb nép. És valljon mi ennek oka? és mi oka annak, hogy e két faj, noha felette itlan — nüchtern — még sem áll oly magasan, mint az angol faj, jóllehet ez nem mindig oly igen itlan? és mi oka végre, hogy a francziából és németből ország-lási tekintetben csak azóta kezd lenni valami, és viszont az angol azóta kezd tán egy kissé kalandozni és ábrándozni, mióta a gallus és német angol vágásba bicczen néha-néha, az angol viszont gallus piperét és német ábrándot ölt magára. És ha a civilisált világnak az utolsó 40, 50 év lefolyta alatti eseményeit, irodalmának módosított jellemével, és azt, hogy mennyire hatott nép népre, s mit sajátított egyik a másiktul magára, ha mind ezen jeleneteket és lettdolgokat egy nagy, összehangzó képben állítjuk magunk elé, és részletekbe el, nem merülve, csak az egészre, egyedül az általános következményre tekintünk: tagadhatjuk-e, hogy csak azóta kezd Európa ország-lási tekintetben egy kissé okulni s gyakorlatibb úton mozogni, és általában csak azóta kezd szárazföldi mind ország-lás- mind háztartásban okszerintibb alapokra állani, mióta az angol szellem gyakorolja hatását, vagy ha a gyűlöletes, de közönséges nevével akarjuk megnevezni a dolgot, mióta, számos és éppen nem dicsérhető kinövéseivel, az anglomania lőn közdivatu, szóval: mióta az emigrációval a népekre ruházott francia suprematia helyébe az angol felsőbbtség lépett. És ugyan mi oka ezen felsőbbségnek, meg a francia és német aránylagi alacsony állásnak, meg annak, hogy a francia kikopott, és az

angol szellem lesz a mindinkább közdivatú? Valljon mi mind ennek gyökéroka? Valóban sem az éghajlat, sem a földleírás fekvés, mert ezek csak alárendelt feltételek, sem a népek különös jelleme, minthogy ez is más rovatba való, sem valami különös véletlen, sem semmi más: de szorosan és kirekesztőleg csak az, hogy mind a francia, mind a német faj országlási tekintetben, jóllehet külön színekben s külön árnyéklatokban, még is jobbadán az érzelem és képzelet körében forog; az angol viszont többnyire az értelemnek és szoros számoknak határai közt; mi megint annak nemző oka, miért közdivatú most az angol szellem, és miért lesz azzá mindinkább: s ugyanis korántsem azért, mintha az angolon volna most a sor, vagy ezen irányba valami ellentállhatlan mánia ragadna — mint azt sok és kivált sok magyar hiszi, és ennélfogva magával el is hiteti, hogy majd rá is kerül a sor, habár mostani sárporaibul ki sem bontakozik, s majd akkor ő lesz az ünneplett, ő lesz a játszi divat királya — hanem egyenesen azért, mert a kétszerkettő négy elvégre mindent meggyőz, mert az értelmi kör parancsának elvégre minden hódol.

Nem pártolom én ennélfogva — mint a mondottakbul úgy gondolom elég világosan kitűnik — az angломaniát, s felette távul vagyok az angolt mint angolt kitűzni például, és akármily maniát ajánlani; mert hiszen embert és nemzetet külön jelleménél fogva annyi árnyékloldalaival együtt egészben példaként kitűzni valóságos mania volna; mania pedig, a szerelemtől kezdve, minden emberi szenvedelmeken keresztül a hazaszeretet ittasságáig, ha pillanati kéjjel jár is, mint a tébolyodottnak is vannak kéjperczei, és az élet bizonyos pillanatiban rövid időre, mint, teszem, megtámadásoknál felette hasznos sőt dicső is, hosszabb időre terjesztve, mindig nyavalyás állapot, melynek, ha erőre kapott, csak kettő vethet véget: a halál, vagy a halálnál még kinosb felébredés. Nem ajánlom tehát például az angolt; a maniátul, mint hazánkra nézve legroszabbtul pedig, szeretném mondani: szívvéremmel volnék kész megóvni minden magyart, de egyet sem saját magáért, hanem mindnyáját a közjóért; és ha kimutatni törekedem, miért áll az angol, jóllehet tán csak véletlen vagy bizonyos nemzeti tapintatnál fogva mozog rendszerint az értelmi körben, sokkal magasabban, mint a német, mint a gallus, ezt azért cselekszem,

hogy kitüntessem: mily felsőbbiséget szül nemzetre nézve már az is, ha tán csak szerencsésb tapintatnál fogva működik, országglási és általában rendtartási tekintetben, az értelem köréből jobbadán, és ekkép tökéletesen kivilágolják: mily felsőbbiséget biztosítna még azon nemzet magának a földtekén, mely nem hidegebb vérénél, számolóbb hajlamánál, nem valami véletlennél fogva, de mint üdvre egyedül vezető és ilyesnek közönségesen elismert elv szerint keringene, kormányzási, rendtartási, szóval: minden köztársasági működéseire nézve mindig és kirekesztőleg az értelem körében, s a mindenható példájára, s a férfiúi kebel ihletése s a keresztény vallás útmutatása szerint, egyedül az értelem köréből igazgatná magát.

E tengely körül forog népek élete, nagysága; és valamint Heracles lett erőssé, nagygyá és halhatatlanná, mert az erény és nem a puhaság pályáját választá: úgy lesz az emberiség bármi kis népe is erős, nagy és halhatatlan, ha az értelem szózatját követi; mint viszont a szám szerint legnagyobb nép is idő előtt semmisül meg, vagy örökleg szolganépként pang, ha országos dolgok körül érzelmi s képzeleti mámorinak enged, és ezek után indul.

És ha lelkem az után sovárogo, hogy a magyar, újjászületési vagy inkább föléledési fáradoalmában — minthogy „ugyanazzá“ újra kétszer semmi nem születik — az értelem biztos alapján emelkedjék, mikép erős, nagy s dicső legyen, és egykor felsőbbiséget gyakoroljon; ha ily alap rakásához hű — ámbár soknak czirkalma szerint tán szűk — kebellem én is iparkodom hordogatni egy-egy, felfogásom szerint „talpkőnek alkalmas vagy sorban következő“ téglát; és ha azt hittem, azt remélettem, hogy a Pesti Hirlap fogná ritka nimbusához s szerkesztőjének nem közönségesb tehetségéhez és tiszta szándékához képest, mint a magyar értelmi súly organuma, ily dicső munkára édesgetni s egyesíteni az eloszlott, és eddigelé mindig eloszlottan dolgozni szerető magyart; ha hittem és vártam, hogy a Pesti Hirlap fogna előrelátó építésszé gondosan kidolgozott és tökéletesen egybehangzó terv szerint kimutatni okszerinti „egymásutánt“; ha azt hittem, és az után epedett lelkem: „bár fogná valahára fel tapasztalt fő viruló vállakon“ — mi a Pesti Hirlap szerkesztőjének sajáta — az országglási rendszernek talpra csett létét, és a meg nem szűnő „szűk

kebel, szűk kebel, szűk kebel“ helyett változtatgatná inkább minden hangon, keményen és lágyon, minden időmértékben, lassuban és szaporában, és a zenészet minden szerein: „szűk ítélet, híg velő; sok szó, kevés tett; nem egy tanácsadó, egy tanács sem; hosszú gyűlés, kurta eredmény; számos vadász, ritka pecsenye; sok theoria, kevés praxis; számtalan szakács, sós leves; elég eszme, elégtelen ítélet; számon túli javasló, számon aluli végrehajtó; több parancsoló, mint szófogadó; számosb oktató, mint tanuló; több hiúság, mint büszkeség; csupa sziv és csupasz ész; tágabb önszeretet, mint hazafiság; napi-
rendi rögtönzés, kivételkénti következetesség; szélesb akármicsoda ismeret, mint ön-s körülmény-ismeret; más szemében mindig gerenda, magunkéban soha szálla s a t., s a t., s a t.“; mert ez volna azon kisededővő-intézet, azon Mátyás szobra, ez azon üdvösséges *solitary confinement*, azon *useful knowledge*, melyre legnagyobb szükségünk volna, s mely valódi csudákat mivelne, ha egy kis hiú, napig tartó részletkénti kifejtés és fény, s tán egy kissé nagyobb anyagi kéjek és ilyesfélék helyett — melyek eléréseért nemzeti és alkotmányi létünket tesszük kockára — tartós nagyságra és halhatatlan dicsőségre kívánjuk emelni a magyart, s pedig a csathatlan számokra állított lehető legbiztosabb alapon; minek elérése után ha sóvárg lelkem, és ha a Pesti Hirlap vezérletétől ily nagyot vártam, és ha szerkesztőjét oly magasra állítám, mikép hittem, hogy ezen várakozásnak meg is felelend, valljon neheztelhet-e azért valaki rám? és itt fekszik a dolog veleje, hogy t. i. mily vágyakat rejt kiki keblében, mily czélt, mily magasságot tűz ki Magyarországra nézve kiki a jövőendőben; a jövőendőben mondom; mert hogy rögtön, vagy kevés idő alatt csak félig-meddig is felmagasodhassék Magyarország, azt hiszem, a legvérmesb képzelgő sem képzelheti; abban fekszik a dolog veleje mondom, mily magasságban, mily fényben óhajtaná ez és az látni a magyart, és általában nemzeti nagyságrul és fényrül ennek és annak mily felfogása van, és ennek elérésére ez és amaz mily utakat tart legszaporábban és legbiztosabban czélhoz vezetőknék.

Miszerint ha Magyarországnak félig-meddigi felemelkedése, rövid napig tartó fénye ki nem elégíti magasb és tartósb üdv után sóvárgó keblem szomját; s ha tisztán tükrözi lelkem vissza, hogy ily magas,

ily gyönyörű cél el is érhető, de az emberi feladások lehető legszövevényesebbek, midőn viszont bizonyos az, mikép még félig-meddig fényre sem emelik tervnélküli rögtönzések a magyart, sőt, ha ilyesek véletlenül hathatósabban vágnak életünkbe, nemzeti és alkotmányos létünk végnapját fogják elkerülhetlenül, és szaporábban mint gondolnók, idézni elő; ha mondom, valódi és tartós nemzeti nagyság után eped lelkem, és ennek elérésére a 24 órás szív-sugta és képzelet-dictálta rögtönzéseket nemcsak céliránytalanoknak, de lehető legveszedelmesebbeknek tartom, és ha ily lelkület, ily felfogás bűn, és neheztelést érdemel: ám érje akkor fejemet nemzeti anathema.

Nyuljunk azonban keblünkbe — és ebben nincs baj, mert hála Isten ez elég tág, és valóban már most, miután magunkhoz jöttünk, nem azon okbul vagyunk mindenben hátra, mintha ezt akarnók, mintha ezt szeretnők, mintha ezen nem pirulna legalább felette nagy rész; hanem azért, mert annyi tennivalóink közt nem tudjuk, mihez fogjunk előbb, s tehetségünk határozott — nyuljunk keblünkbe s tagadjuk ha merjük: van-e azon újabbkori javaslatokban és kezdeményekben, melyeknek néhányait most felhoztam, s melyek, mint úgy szólván valami nemzeti ügy, nemzeti pártolás alá állíttatának, van-e bennük valami lánczolat, valami terv? Mi volt foganzásuk oka, mi hozta napvilágra, kérdem? Valljon alapok-e azok, melyek valami később emelendő felülepítmény végett rakattak, vagy előre gondosan kiszámolt sakkjátéki húzások-e azok, melyek később történendő húzások szoros lánczolatában biztosítják a végdiadalt? vagy tán, felette kevés kivétellel, nem egyenes szüleményei-e pezsgő vérünk, és nemes de számolni nem tudó szívünk pillanati felhevülésének, vagy pedig annak, mert véletlenül éppen kedvünk csosszant „valamit“ a közjóért cselekednünk, és egyúttal kis halhatatlansági repkényt is füzögetnünk halántékink körül. — Szálljanak magukba azok, kiket ez illet, s tagadják ha merik. Engem pedig, ha ez őket sértené, ám kövezzenek meg — hiszen éppen arra illik nevem — és a visszahatás törvényénél fogva nekem tán több hasznot, mint kárt teendének.

Minden munka, mely életet és mozgást hoz a közönségbe, hasznos. Igaz. És ekkép annak is volna haszna, nem tagadhatni — jóllehet kis porunkat egy kissé még nevelné — ha, teszem, az idén

Rákos mezején oly gödör ásatnék, melyben elfér Sz.-Gellért hegye, 1842-ben az ismét betöltetnék, 1843-ban megint felnyittatnék, és ez így menne, mint tengeri ár és apály, egy századon keresztül évenként fel és alá; — hasznos volna ez nagyon, nem tagadhatni, mert különös, eddigelé nem ismert életet és mozgást hozna a közönségbe; csakhogy ily felette nagy gödörásás és betöltés, mint szinte minden efféle gödörásási és ismét betöltési működések — és boldog Isten! mennyi van ilyen hazánkban — többet kevesebbet, minden időnk, költségünket s a t. annyira kimerítné, hogy ily működés által egyenesen nemzeti sirunkat ásnók, és ekép ásunk sirunkon lassanként, habár tudtunk nélkül és sejdíten, minden terv és összehangzás nélküli javaslatok, intézvények s a t. által is, melyek többet kevesebbet kimerítik időnk, csorbítják tehetségünket s a t., és így egyenesen lehetetlenné teszik, hogy megrakjuk azon sarkköveket, melyek nélkül Mátyás szobrával együtt minden építményeink homokra lesznek állítva örökleg, és a sok portul, ha nem segít egy kissé a „képzelet“, ezen a chinait is csuffá tevő magyar „mákonny“, a sok honi portul bizony alig lesz látszatjuk.

Volna több időnk, — mi azonban éppen nincs, mert hazai erőművünk szövevényességénél és időnknek általánosan felette helytelen elosztásánál fogva, s minthogy az idővel sem tudunk, tán azért mert ingyen, s mintha soha el nem fogyna, gazdálkodni jobban, mint akármi egyébbel, soknak közölünk, jóllehet semmit sem mozdít, még sincs annyi üres vagy inkább szabad rendelkezésre álló ideje — és ezt megmutathatni — mint van például Broughamnak, O'Connellnek vagy Russelnek s a t., noha ezek, nem tagadhatni, néha-néha csak mozdítanak valamieskét elő; volna több készpénzünk, — mi hasonlólag nincs, és mindaddig nem is lesz, míg közönségesen el nem fogjuk ismerni, hogy nem pénz a valódi kincs, hanem az, mit a pénz képvisel, és ekép pénzünk csak akkor lehet, mikor jól irányzott és szakadatlan munka után kiállítunk sokat s mindenfélét, mincképpen a pénz viselhesse is; volna több tehetségünk, nagyobb értelmi súlyunk, tágasb világi tapasztalásunk, szárazon és röviden: volna több *toga et sago clarus* köztünk, vagy magyarosan mondva, több talpra esett legény a gáton, több practicus ember mint latán

vagy magyar tudós: s nem mondom, hogy akkor némi időküntit, némi sorban nem levőt, a szív sugalata után vagy pajzán negédből nem volna szabad megpendítnünk és életbe emelnünk olykor-olykor; mert valamint az egészséges kicsaponghat néha-néha egy kissé büntetlen, mivel egészségi súlya egyensúlyban tartja őt: úgy tehet az is kár nélkül vajmi sokat, kinek ideje, készpénze, értelmi súlya s a t. váltig van, midőn a még csak lábadozónak a legkisebbre is vigyázni kell, és szintúgy el van tiltva attul is sok, ki mindezen érintett első-séggel felruházva még nincs, de csak most iparkodik egy kissé felruházni magát; mihezképest, mert mi magyarok felette szűkölködünk időben, pénzben, kiállító tehetségben s a t., ezekkel felette „szűkkeblűleg“ kell gazdálkodnunk, ha t. i. — és mindig e körül forog a fő kérdés — valami kis ephemer dics és fény helyett, mely egyébiránt szinte nincs biztosítva, sőt alkalmasint ilyes sem lesz elérve, valódi dicsőségre, tartós boldogságra óhajtjuk emelni Hunniát.

Kisdédóvó-intézet, felséges eszme! És bár volnánk már azon ponton — ki éldelné azt inkább mint én, kire oly nagy szám kisdedet bizott az ég — hogy ezen „vonás“ nemzeti sakkjátékunkba már illenék is, és minden viruló élet gyümölcsöznék hazánknak. Nagy Hunyadynak emlékszobor — ki, közbevetőleg legyen mondva, ha most élne, százezernyi tennivalóink közt, mint én fogom fel őt, és ítéletem szerint e tulajdona érdemesíti leginkább szoborra, alkalmasint egy garast sem adna, most midőn Magyarország élete van kérdésben, holt szoborra; és velem együtt tudom keserűn megsíratná, ha valami mást nem tenne, azon 100,000 forintot, és még inkább azon becses időt, meg azon csábító tehetséget, meg azon vas-szor-galmat, mely e pénz aláíratásához s kivált behajtásához kívántatott, vagy még tán csak ezután kívántatandik meg; minthogy ennyi idővel, ennyi lelkesedéssel, ennyi szilárd állhatatossággal a nemzet legtávolabbi s legkisebb ereibe elterjesztve, jól gazdálkodva, hazánkra nézve sok hasznost lehetett volna bizonyírára, vagy lehetne még alkotni; — nagy Hunyadynak emlékszobor! Valóban felemelkedett gondolat; s kinek lelke nem eped oly nemzeti állás után, hol, mint Britanniában, minden kitűnő tehetségnek, minden erénynek, hazáért ontott minden csepp vérnek jutalmilag meg van maga emléke, meg

van nemzeti elismerése; ki azon csigafaj, kinek ereiben nem forogna szaporábban a vér Westminster felszentelt falai közt, hol annyi halhatatlanságnak emel háládatos Anglia emléket; ki azon növénynedvű teremtmény, ki irigy kinnal nem éldelné a nemzeti nagyság üdvézetét, midőn minden lépten hálás jutalom- és üdvös példaadásként annyi nagy emberek emléksobrát mutatja elő dicső Albion, és számtalan ilyféle szivemelő s utánzásra gerjesztő közt halhatatlan Nelson szobra alatt az abukiri csata előestéjén adott hadi parancsát olvassa: „Britannia mindenkitül kötelessége teljesítését várja“. Nem egyebet, és már ki van víva a diadal. Oh felemelkedett nagyság, irigylésre méltó nemzeti állás! S mily kín, hogy ez nálunk még nincs így, s mennyivel nagyobb még az, hogy ez nálunk bizonyosan soha de soha sem is lesz így, ha még jókor, mielőtt késő volna már, nem követünk más utat, mint a francziát, melyre egy idő óta, kevés kivétellel, annyi oldalról vezettetünk rendesen (!). A tömlöczök okszerinti elintézése, és azoknak boszulói barlangokbul javító-intézetekké átvázslata, mikép csak a Nemesis büntesse a halandót, ember emberen azonban kirekesztőleg csak javítson, és ha ezt teljességgel nem teheti, őt egyedül a köztársaság bátorsága és példaadás kedvéért sujthassa. Oh mily kebel-melegítő javaslat! És ki azon szörnyeteg, ki nem sovárogha epedő kebelrel azon napnak minél előbbi felviradása után, mikor az állati szenvedelmektől zsarnokolt ember a legutolsóig — mint farkas Britanniában — ki volna irtva már, és a méltányosság, becsület és erény szava többet nyomna, mint börtön, bot, sőt halál; mily gyönyörű lét volna az, mikor a mostani olykor még felette szükséges — egynek igen rossztevő, de a soknak igen jótevő — huszonöt helyett, minden felebarátunk kezébe, kire az ráférne, inkább huszonöt-huszonöt pengő forintoeskát nyomhatnánk. „Hasznos ismeretek terjesztése“ mily szívet emelő ötlet, miszerint a legszűkebb körben született is, úgyszólván meg lenne híva, a benne rejtő *Deus est in nobis* halhatatlan szikráját kiművelni, és a közálladalom jólétére s dicsőségére tágitni lelkét. Lehet-e ennél emberibb, nem, de lehet-e ennél angyalibb eszme?

Mind felséges, nem tagadhatni; csakhogy oly országban, hol a nagyok sincsenek megóva, és e hiány miatt tudja az ég, mi lesz

hazánkban még sokbul, s kivált „romlásnak induló hajdan“ gyönyörű municipiumainkból, hol — az erkölcsi mocskok tengeréről ezuttal nem szólva — legszebb városaink legszebb piaczaín annyi por, annyi sár van, meg annyi mocsár, annyi sivatag mindenünnen, mikép ha a jobbhöz szokott, és kinek hatalmában van odébb is állani s mást választhatni, meg nem szokik, a kurta emberi létet tekintve — mert sokat sok ember soha meg nem szokik — igazán ritka tett, mint a lettdolog mutatja, valóban igen ritka tett, mert ugyan merre vannak honunk számtalan fiai? — hol kórház, dologház s t. e. aránylag alig van, bolondház, lelenczház s t. e. pedig éppen nincs, és hol egy igen nagy része a legbecsületesebb honi lakosoknak vajmi szűken él; hol végre a legnagyobb rész olvasni, írni, számolni, de még csak betűzni sem tud, és nagyobb része de még egy talpalatnyi földet sem bír; hogy ily országban, hol ez így van, és nincs másképp, és hol szinte minden más is körülbelül ily magasságu lépcsőn és ily kitűnő színben áll, hogy ott egész országra kényszerített kisdedővő-intézet; 100,000 pengő forint áru s porba sárba süllyesztendő Mátyás-szobor, amerikai mintára állított ezer meg ezer nemesi curiánál kényelmesb tömlőcz, vagy inkább „gondoskodó-intézet“; mezei gazdaságot, mathesist, chemiát, astronomiát s a t. a nép minden osztályiba terjesztő egyesületek, bármily felségesek is magukban, napi renden levők, okszerinti alapkövek, és nemzeti sakkjátékunkban kiszámított terv utáni vonások is legyenek, azt — tisztelet, becsület, de igazság is! — mindaddig el nem hiszem, s nem fogja elhinni senki is, kinek honunk diagnosisa csak félig meddig is tisztán áll szemei előtt, míg kétszer kettő négy marad, míg a tegnap nem esik a ma és a ma a holnap után, míg végre a szülő nem lesz fiatalabb a szülöttnél.

Nem is egyebek ilyféle egybehangzás és terv nélküli erőlködések, mint az ömledező szívnek egy kis hiúsággal összeházasított rögtönzése. — Látnak egy meg nem óvott gyermeket; s megesik rajta szívük, és pillantás alatt el van határozva — s pedig nem útmutató nélkül, mert hiszen nagy Anglia, melyre annyian szeretnek hivatkozni, áll ott példaként — hogy a mennyire csak lehet, minden hazai erők kisdedővő intézetekre pontosíttassanak össze. Nincs szegény kis

Ferenczynknek kenyere; és megesik sok sziv, s hogy neki kenyere legyen — és egyuttal nekik egy kis halhatatlanság is jusson, s nincs máskép, csakhogy magok sem veszik észre, mert a hiúság kísértete, mint mondják, a legármányosb — lám rögtön a Mátyás-szobori eszme támad fel a magyarnak egén, mint a legfényesb nyári nap, és korántsem utmutatás vagy régibb nemzetek kalauzulása nélkül; mert hiszen megint ott áll Britannia, melyre hivatkozni s melyet szinte majmolni — és ily okoskodási vágások vagy inkább vágó okoskodások engemet is illetnek, *kit saját fegyvereivel kell sujtani* — melyet majmolni mondom ma oly divatos, ott áll nagy Britannia czernyi emlékszobraival. Feltűnik nekik némi tömlöczözöttnek sápadt képe; megesik szivük rajta, és rögtön a tömlöczök javítása kerül legelső sorra, s pedig korántsem előleges példa nélkül; mert hiszen megint ott áll Britannia, sőt mi még több, mert tán távullevőbb, belső szerkezetében ismeretlenebb, vagy mert republicai fényben, — jóllehet egy kissé igen nagyon is bitorlottban járó — Amerika. — Látnak tudatlanságot jobbra balra, és ezen megesik szivük — bár valahára magokon is megcsúszna egyszer, s ezt ne felejtenék — és im tüstént születik a *useful knowledge* gyermeke, és az sem a levegőből kapva, de szintúgy a régi, a tapasztalt Anglia vezérlete alatt.

És ez mind Anglia, mind Amerika útmutatása szerint történik. Felséges! Boldog Isten, mily édes ámitások közt tartod mindig magyar teremtedet! Csakhogy tán egyetlen egy angolnak és egyetlen egy amerikainak sem jutna eszébe, ki félig meddig belé van avatva a nemzeti kifejlődés tactikájába, és tökéletesen bele van avatva a magyarnak fejletlen létébe is, mi kettő competens ítéletre egyiránt szükséges, egy ilyenek sem jutna, mondom, eszébe, ott kisededővó-intézeteket, nemzeti szobrokat, kényelmes tömlöczöket, *useful knowledge*-társaságokat javasolni, tervezni, és ilyfélék által az úgysis felette gyér közerőt eldiribolni, elfecsérteni, hol a felnőtteket s csakhamar minden felsőbbbség hegyibe növényeket korlátozni, és kicsapongásiktul megóvni a hazát, áll a legsürgetőbb napi renden; hol a 19-dik század botrányára, 800 esztendőös alkotmányán ülő vagy inkább alvó és egyes tagjai után ítélve, olyannyira elbizott nép szabadsági álmokórságának s nyavalgó képzeletének örök rabja csak

még sár-utaibul sem bir kigázolni soha, s mint a kacsza úgy ül, mint daru úgy áll émylygető mocsáriban s undok por-sivatagin, s mégis mintha à la Nagy Sándor, áttört volna már a Granicuson, nem ritkán uúf! kettépattanásig felfújja magát; hol a becsületes embereknek nagy része dinnyével s málével él, hajót húz s kuncsorog, s hol csak most kezd szürkülni azon idő — s erre vigyázzunk — mikor a népet, mint súlyos nyavalyából az életre visszafordulót, csak lassanként és a legkényesb tapintattal szabad nyomorult mibenlétevel megismertetni.

Angliának, Amerikának példáját követni sokban jó, igen; mert valamint arannyal gazdagítja meg az ó-világot az új világrész felfedezése, úgy háramlik a szárazföldre Amerikából és Britanniából arannál becsesb kincs; és ekép elkerülvén az új világi arannyal jött sok nyavalyát, mint nemkülönben az anglomaniával járó nem ritkai hóbertosságot, állítsunk nálunk is nem egy kiseddóvó-intézetet, nem egy nemzeti emléket, nem egy czélirányos tömlöczöt, nem egy „hasznosokat“ terjesztő társaságot; de ezeket csak akkor tegyük — és itt a dolog veleje — mikor ott állunk, hol angol és amerikai most áll; ma pedig — és ez a dolognak még inkább veleje — azt tegyük, mit ők tettek akkor, mikor nemzeti állásukat tekintőleg körülbelül oly lépcsőn valának mint mi vagyunk ma, s mely józan logikájuknál fogva oda is emelkedtek, hol fénylenek; midőn nem egy nép lépett le a világi szinpadra, vagy azon csak alárendelt sőt egyedül szolgál szerepeket játszik, s csak azért, mert vagy semmi, vagy visszás logikában lépett elő, s többet akart mintsem birt, vagy éppen semmit sem akart és így legkisebbet sem birt.

Nincsenek mind ilyesek nálunk napirenden még, s fájdalom, hogy nincsenek, s még nagyobb fájdalom, hogy mindaddig nem is lesznek, míg alapjuk meg nem rakatik; mihez képest ma nem is egyebek, mint a számolni és ekép kormányozni nem tudó, magát mindig ámitó s másokat örökre csábító érzelmenek kisededei, vagy néhányaknak — és ez is meglehet, de én soha nem hihetem — a nélkül, hogy a sokak azt észrevennék, szép szavakba és szép köntösökbe burkolt ármányterve, mikép a hazai pyramis alap nélkül szántsándékkal felfordítva rakassék, és ennél fogva nemcsak azon

magasságot el ne érhesse soha, mely után annyi hű kebel szomjaz, de még azon kicsi is hegyünkbe düljön, mi a régi elég alacsony építményből fenmaradt, vagy újabb időkben emelkedett egy kissé az Isten-adta, vagy ha úgy akarjuk, a magyar vér szerzette hazai földszinen fel; mitül velem együtt viszont, tudom, nem egy hazai kebel retteg.

S e kettő közt nincs közép, s ha segítség nem nyújtatik, gát nem vettetik rögtön, még mikor idő van: vagy a mindennap növekedő álmjárás, vagy a netalán valahol lappangó Macchiavel okvetlen lángba lobbantja és örök gyászba sülyeszti a hazát.

Kezdetek ezek egyébiránt mind, nem tagadhatni; valamint nem tagadhatni azt is, hogy nagy sikerük eddigelé nem volt, hála az ég; s ekép felette kicsinységesnek látszhatik — megengedem — ilyféle kis erőlködések miatt sok lármát ütnöm, és a tágkeblűeket maguk-alkotta mennyországokbul ily szűkkeblűleg kizavarnom; de ábrándozás ragadós mint mirigy, a képzelet szárnya kimondhatlan sebes, és egy szikra tűz, melyet sok észre sem vesz, csakhamar, ha, mielőtt erőre kap, nem fojtatik el, mindent lángba borít; így forog hazánk léte is egy felette kényes tengely körül.

Herder, ezen az emberi eseményekbe oly mélyen beható ész, sülyedésünket jövődölé; és fogunk is sülyedni okvetlen — mert, mi tagadás benne, nemzeti és alkotmányos létünk hajszálon függ — ha megmenekedésünk kimondhatlan szövevényes, valóban a csudálatossal határos létét el nem ismerjük, és az önkény s anarchia közti oly szűk utunkat csak egy kissé is elhibázzuk; mikép e közlemények Virág Benedektől kölcsönzött jelszava szerint, bár mondaná el magának minden, és kivált a másokat vezetni akaró honfi naponta sőt óránként ezeket:

„A magyar népet a világnak megtartani és nemcsak megtartani, de az emberiség díszére nemzetté, nagy, erős, dicső nemzetté emelni, lehet; de ez a lehetetlenséggel határos, és egyedül a minden szenvedelmektől ment, és minden ábrándnak s szivgerjedelemnek parancsoló „hideg ész“ jelhelheti ki ennek útját“.

Egy hajszálon függ az egész, drága honosiak, egy elhibázott vonás — és minden helyrehozhatlanul el van veszítve. — Ez

állapotunk diagnózis. De azért nem vagyunk gyengék, korántsem és ebben fekszik felvirulhatásunk titka, hogy csak mi magunk vágjuk ketté azon hajszálat, melyen függünk, semmi más erő nem; csak mi magunk hibázhatjuk el a józan vonást, seki más nem, sőt minden elhibázott vonás, nemzeti és alkotmányos létünk elleni minden vágás, mely kívülről hatna ránk — s annyira nőttünk fel már — csak erősítné, csak szilárdítná létünket; mert azon nép, mely már megízlelte az arany szabadságnak lelket emelő kékjét, melyben felébredt az emberi méltóság érzete, s mely már sejteni kezdi: mi nemzeti nagyság, mi nemzeti üdv, az, habár csak egy maroknyi volna is, csak maga sértheti, egyedül saját kezeivel gyilkolhatja meg magát.

Minkezeinkben van tehát, vagy inkább „azok kezeiben“ van fajtánk sorsa, a magyarnak egykori magas léte, vagy csak kevés idő alatti elsüllyedése, kik fénykörüknél, és — hogy ne éljek azon ellenséges kitételrel, melylyel a főrendűek büntettetnek sokak által születésükért minden alkalommal, s egy idő óta különös gonddal t. i. a „véletlennel“ — *igen nagyon megérdemlett népszerűségüknek fogva*, a kolompot viszik elé, és a lehető legélesebb fegyverrel vannak ellátva.

És most jer ide kedves fiam, te éppen oly véletlenül született gróf, mint véletlenül született magyar, mint véletlenül született szőke-haju és fekete szemű! Véletlenül függ hazád léte, véletlentül saját sorsod is; húzz fiam, hogy kissé közelebbről tekinthessük, az eddig megjelent Pesti Hirlapnak 22 száma közül; véletlenül akármelyikét.

Igy! jól van, s nézzük, melyik számot huztad? 18-dikat. Sajnálom, mert ezzel akartam bevégezni ezúttal soraimat, azonban még sem árt; mert éppen 18-dik Brumaire-re emlékeztet, azon napra, mely „egy csapással“ — és harmincz millió egy ajkú, egy vallású test, közbevetőleg legyen mondva, oly csapást tarthat ki, mint milyen valami négy milliói jó ajkú ugyan, tisztelet becsület, de sem egy vallású, sem egy nézetű, sem egy irányzatú testecske úgy csap agyon mint legyet — mely nap, mondom, „egy csapással“ a respublica helyébe állítá — mert hiszen respublica az egésznek csak függ-czimere volt — az önkényt.

Széchenyi a következőkben a Pesti Hirlap néhány cikkének bonczolgatásával bizonyítja, mennyire igaz az, a mit e lapról mondott. Majd párhuzamot von a Pesti Hirlap 32-dik számú vezércikke és a „Pester Tagblatt“-ban G. T. betűk alatt megjelent „Xenien“ cz. versek közt. Mindkettő támadja őt. Széchenyit a Kossuth cikke azzal vádolja, hogy útját akarja állani a józan haladásnak, „melyet kormánybölcsesség vezet, kor szüksége parancsol, nemzeti lelkesedés intéz“. Mig ekép a Pesti Hirlap-ban mindig a „túl“ tűnik elő mint veres fonál, a „Tagblatt“-ban az „innen“ bujik ki mint „fekete-sárga fonál“ a német poeta „gyanusnak“ találja a hazafiak „hatalmas kiabálását“. A 12. Xénia így szól: *„Vakmerőn előidézi a mélyből a lelkeket a merész bűvész, de fékezni azokat rendszerint nem bír erővel: így opponál gyakran „némi“ csupa dologtalan unalombul — az ember azt gondolná: „unalombul“ inkább verseket csinál az ember — és aztán igen bánul a szapora sikeren. „VILÁG“ vala a jelszó; ez azonban egyedül a napnak hirdetője; ne neheztelj tehát, ha most éget és megperzsel.“* Így hát mig Kossuth azt mondja: „Te indítottad meg a mozgonyt és ekép csak hajtsd tovább is“, addig a német poeta így szól: „Kár volt vakmerően világot gyujtani; most persze vissza szeretnők tartani azt, de ahhoz gyengécskéek vagyunk, és ekép ha most minden zavarban megy, az egyenesen csak a Te munkád!“

E kétféle váddal szemben így védekezik Széchenyi:

S most alkalmasint fölöttem mind két részről ily hangu ítéletnek hallom hozását: „Aha! tehát a „*juste milieu*“ hőse az úr, mit már rég gyanítgatánk; jó, hogy egy kissé felingerlettük, mikép egészen s tagadhatlanul kimutatta tollát, s most legalább mindegyik rész, a felső és alsó is tudja, hogy nem veheti hasznát!“ — Igen, alkalmasint ily sententiában pontosuland össze a két legvastagabb színezetű résznek irántami ítélete; s bár pontosulna nézete és ítélete ily egybehangzólag oly tárgyak körül is össze, melyek a hazának nagyobb érdekeit illetik.

Az 1832-ik évi február 13-án — azon időtájban, mikor legelőször ültük a most épülésnek indult budapesti álló hid névnapját —

névnapját: minthogy születésnapja jóval előbbre esik — s többen az általam meghívott ülnökök, de nem táblabírák, hanem csak hid-ülnökök közül azt gondolván: nagyon érett szegény főm már a soha meg nem érő Vácra, igen nagyon lekaczagtak, „mennyt nem akarna a szarka“ s a t. — 1832-dik február 13-kán meglátogattam Pesten bizonyos kereskedőt; okos és gazdag a frater, de nemzetiség, nemzeti kifejlés, nemzeti dicsőség, mindannyi fel nem oldható és ekép hasztalan hieroglyphok előtte; s bármikép buzogtam is őt a költészet magasb körébe felcsigázni egy kissé, hol nem méretik minden a 24 órai szükségek, kereskedői *Soll* és *Haben* tabellák, haszonrőfök és gyümölcsöző kamatok czirkalma szerint, de a halandó nemesb vágyainak is olthatja némileg szomját; azonban hiába, nem érté nyelvemet, s nem birtam őt — mikép nemzeti felébredésünk tekintetében az ő részvétét is megnyerjem, és ez vala célom — de csak egy hüvelknyi magasságu felemelkedésre is számoló asztalátul, melyhez leszegezettnek látszék. Másnap, 1832-iki február 14-kén megint bizonyos táblabíró keresek fel, ki viszont különös lelkületű, vajmi szép zománczozatu teremtés, csakhogy ezt megint sehogy sem valék képes a költészeti körbül, de csak egy pillanatra is levonni a 24 órai élet-unalmak mezejére, mely mező rideg ugyan, melyen azonban, akár tetszik akár nem, keresztül gázolnod elkerülhetlenül kell, ha nem akarsz több lenni, mint ember, mely vágy egyébiránt idelent mindig ellenkezőleg sikerül, azaz, kevesebb, csak „fél ember“ leszesz; ezt pedig azért keresém fel: venne egy kis részvényt valami anyagi vállalatomban, miszerint egyenlő lépttel teste és lelke is nőne a honnak; de szintén hasztalan. Biz én elszalasztám mind a kettőt, vagy inkább mind a kettő — egyik üres kebellet, a másik üres kézzel — engem szalasztott el. Minden haszon nélkül azonban még sem pergett le előttem e kis, jóllehet mindennapi, de rendszerint még sem mindig nagy figyelemre méltánylott tapasztalat; mert véletlenül, de biztos kútforrásból értésemre jutott — s tudja Isten miért; mert hiszen politiát nem tartok, sőt ez tart inkább engem, de nekem az emberek felette sokat meg szoktak sugni — hogy a felhozott vagy jobban mondva, a fel sehogy sem hozható kereskedő sok tisztelettel ugyan, de mégis némi szánakozással ilyest monda rólam: mily gyönyörű

gróf volnék én, „bár csak egy kissé practicusabb volnék, és ne nyargalódnám annyit a levegőben“; a táblabíró viszont szinte sok tisztelettel, de mégis némi szánakozással megint ekép nyilatkozott felőlem: „hiszen igaz, igaz, sokat fárad ezen jó gróf; bárcsak ne merítné ki minden tehetségét aránylag oly alárendelt anyagi kifejlések körül; minthogy a szellem ad nemzetnek életet és erőt; oh, csak ne volna oly pénz után hajhászó banquier!“

S im — legjobb oldalról tekintve, minden későbbi, rendszerint kölcsönös viszontorlásból eredett keserűség és indulatosság keveréke nélkül — az innenieknek úgy, mint a tuliaknak néhány fő vonásokkal ábrázolt rajza. Az egyik azt mondja: „hagyjatok békét az enthusiasmusmal“, és a gumpoldskircheni kocsmárosként, mind ilyféle ritornellre kerül vissza: „beszéljünk egyszer okosan, és együnk tehénhúst“; a másik viszont: „kiméljete meg ily anyagival, hadd lakjam inkább jól elvvel és ügygyel“; midőn én a harmadik, vagy ha tetszik a közép hasábon álló megint, azt mondom: „Ide a tehénhussal — én nem bánom, na ez bécsi is; minthogy a bécsi jobb a pestinél — de ám ide a jó ügygyel, a szeplőtelen szabadsági elvvel is; éljen bennünk a számoló banquier, de azért a költő se alügyék el; szóval: adjuk meg — a mint számtalanszor, s hol csak lehetett, pengetém már — a testnek úgy mint a léleknek is, eledelét“; miszerint üljön nem ám számoló asztalához mindig, de néha pegasusra is az érintett kereskedő; a szép lelkületű táblabíró viszont tanulja elvégre meg — mi egy cseppet sem fog ártani, sőt elkerülhetlenül szükséges — a *Soll* és *Haben* kettős számolási könyvvitelt, mihez képest soha ne felejtse el, hogy nálunk annyi tekintetben kettőn áll a vásár, és hogy az, kire nézve a „*Haben*“, kivált a gyakorlati értelem súlyát tekintve, szenvedőleg mutatkozik, az okvetlen a „*Soll*“-nak, mi magyarul annyit tesz mint „kell“, szenvedésteli kelepczéjébe jut, honnét nincs kibujás. S ki ezt nem érti, annak megint bonyolódott helyzetünk annyi külön tekintetek által feltételezett kérdése oly hieroglyph, mily hieroglyph vala a felhozott kereskedőre nézve, ha úgy mondhatni: nemzet-költészeti nyelvünk.

Az emberek mindenütt így szakadoznak: prosaiakra és poetákra, egyik nem érti a másiknak nyelvét, igaz; csakhogy részint heterogen

egybeköttesünkénél, részint saját heterogen létünkénél fogva — mert nem egyedül magyar lakja Hunniát — ha valahol, bizonyosan Magyarországon éri el ezen „elszakadozás“, ezen „egymást nem érthetés“ legkönnyebben és leghihetőbben, azon akmét — ha t. i. mind a két színezet. míg idő van, saját haszna sőt legsürgetőbb szüksége végett nem nyitja fel szemét, és egymás hajlaminak viszonlag engedve, nem egyesül — mely akmére, ha személyes hajlamok mellett még politikai nézetek is feltüzelik, felszenvedelmezik a közönséget, hol az egyik rész csak a sárga-fekete, a másik ellenben a veres lobogóban, az egyik a száraz földön, a másik a pusztá levegőben véli feltalálhatni üdvét; mely akmére, mondom, ha feltüzelve, felszenvedelmezve lesz a közönség: elvégre oly nyomorra, az élet oly kinteli napjaira mérgesül minden társasági lét, és annál bizonyosabban honunknak oly kevert léte, mint a házas élet körülményei is okvetlen pokoliakká válnak, ha a társak külön eleműek, külön irányuak, s nines annyi felfogás, nincs annyi értelem bennük: egymás felé hajlani, vagy legalább egymás hajlamit kimélni s kellő tekintetben tartani.

S most alkalmazzuk a mondottakat azon kettős, vagy inkább két oldalú gáncsra, mely szegény fejemet mind a sárga-fekete, mind a veres zsinórosok részéről éri, ha t. i. a dolog könnyebb fejthetése végett csakugyan gyenge személyemet akarjuk a magyar nemzeti felébredés és az újabb mozgalmak egyik okául kitűzni.

G. T. a Xenien írója, és a vele egy zsinóron levők azzal vádolnak: „miért indítám meg a hazai erőművet; miért irtam a Hitelt, a Világot, Stadiumot s a t.; miért törekedtem szóval és tettel — s tudja az ég: éjjel és nappal, mennyire csak birta gyarló erőm — mozgásba hozni a magyart; miért nem hagytam mind ezt a kormánynak át? Most borúra sötétednék az ország s veszély fenyegetne mindenünnen, mit jobbadán csak nekem lehetne köszönni; mert mind az, mit ma olvasunk, minek ma vagyunk szemtanui, csak az én munkámbul tükrödzik ki, csak az én mondásimnak viszhangja; minél fogva, ha nem egyedül rosszul fékezett enthusiasmusnak, nem egyedül valami pillanat-sugta szép álomnak következményei volnának cselekvéseim, de én mind azt, mit tettem, terv, előlegesen kiszá

mitott terv szerint cselekszem: akkor valóban minden jobb gondolkozásnak (!) megérdemleném gyűlöletét, megvetését s a t.“ Mire feleletem — mindig föltéve, mintha valósággal szegény fejem lett volna ily nagy, vagy legalább egyénhez aránylag mégis igen nagy eseményeknek mozdító oka: holott én alig voltam a nemzet csak egy töredékének is csak érzelmi tolmácsa is — feleletem ez:

Mind azt, mit tevék, egyedül azért tevék, mert magyar vagyok. Elaljasodásunkat, szégyenteli állásunkat, melyben „nemzeti költészet“, egyes lelkesek kínos panaszait kivéve, alig vala már, nem birta eltűnni, habár oly sokszor az agyagra süllyedő, de néha jóllehet csak villámként, mégis a legfenségesbhez is felemelkedő lelkem! — Törjék, szakadjon bár — gondolám magamban — az egész, még ez is nyereség; mert nemzeti önfertőztetés okozta korcsleátnél minden jobb, még a tüsténti halál is százszorta jobb. Induljon tehát az egész romnak vagy ujjászületésnek. — S ti lelkesek, kik értitek e nyelvet, kikben a lélek fenségét nem nyomá még egészen el a mindennapi kenyér után fejledező testi anyag! Ugyan bűnhődjék-e fejem azért, mivel az Isten kezéből tisztán született magyar létemre ily érzelmektől hevült keblem? Én azonban, noha hosszú évekig hordtam — mint már fentebb érintém, hol úgysis annyit annyit szólék magamrul, hogy alkalmasint gáncsnak teendém ki magamat; de én is felkiált-hatok, s tán több joggal, mint sok más: „Nem kegyelmet, csak igazságot követelek“ — noha azonban hosszú évekig hordtam, mondom, a legkínosb fájdalmakat keblemben, kitörni azokat mindaddig még sem engedém, míg nem fénylett előttem, és nem érzem sugta, de értelem mutatta-ki reménysugár, miszerint felébresztése honunknak, ha némi kis kockázattal járna is, még sem volna oly „szerecssejáték“, mint például a veres- és feketének vagy a pharaonak játéka, hol egyedül a vak véletlen uralkodik, a legmélyebb combinatio is csuffá lesz, és hol elvégre csak mindig egy — t. i. a banquier — nyer. Csak akkor, midőn ily világban tűnt előttem fel nemzetünk állása, vagy akkorrul szólva inkább „fekvése“, s tisztán állott előttem az is, hogy dynastiánknak soha nem volt valódi hasznos hive az, ki a magyarnak elaltatását, a többiekkel lassankénti összeolvasztását tanácslá; mert „vedd el szabadságát, gyilkold meg benne

a nemzetiséget, s azt hiszed: megtöréd, elolvasztád? Igen, selejtesét; de nem a keleti, független rajnak virágát, mely megsemmisülhet ugyan, de korcs soha sem lesz;” — csak akkor, midőn tisztán állott előttem mindez, s hogy a magyarban van még feltámadhatási erő, a magyar még „lehet”, és ez bennem nem volt andalgó szívábrándnak csalfa képe, de hidegvérű, sok keserű tapasztaláson megtört velőm mutatóványa: akkor nagy enthusiasmmal ugyan, de sem enthusiasmusbul, sem álmjárásban, hanem, mennyire birtam, előlegesen kiszámolt terv szerint, mennyi erőt az Isten csak adott, megindítani törekedém a honi erőművet — egy cseppet sem tagadom. De egy pillanattal sem tevém ezt előbb, mielőtt ezen tiszta ismerethez nem jutottam volna, valóban nem; mert noha szabadsági bálványzásom, és azon kimondhatlan vágy: nemzetünket felemelkedve látni, sokszor, mert ki nem törhete, csak a legnagyobb közt fért epedő keblemben: azért még sem birta e vágy kettétörni soha is azon emberi szent kötelességet, mely szerint valamint felette nagy bűn másokat vezetni akarni ahhoz való hivatás nélkül: szintúgy nem kis véték, másokat erővel oly elembe ragadni akarni — például a prosait a költészetbe, és a fellengősöket viszont a rideg élet mezejére — mely elem nem az övék, csak a mienk, és melyet ha megkedveltetni lehet, egyedül lassanként, s egyedül győző okok által kedveltethetni meg. — Minden csepp véremben sejtém, lelkem legbelsőbb rejtekiben érzém azonban, nem, de még a tiszta csalhatatlan számok is azt mutatták, hogy a fejedelemtől lefelé Hunniának minden lakosa, vagy emberileg szólva — mert ugyan hol nincs kivétel — a lehető legnagyobb szám fogna nyerni, ha a kiképzett nemzetek sorába állna a magyar; minélfogva nem csak feloldva érzém magamat azon kínos bűvölet alul, mely szerint oly sokáig magamba fojtám nemzeti nagyság után sovárgó szomjamat, sőt azon kötelességérzet támadt bennem legélénkebben fel: tenni, mit csekély erőmhez képest csak tehetek, hogy végre felébredjen a magyar.

És kérdem: mióta mi újabbak lépénk fel és a magyar nemzetiség dolga biztosb lábra tétetett, és az alkotmány többszöri surlódások alá került, szóval: mióta felébredt a magyar, valjon vesztett-e az egész, — az egész, mondom, és országtudományilag csak erről

lehet szó, mert hogy egyesek még a lehető legüdvösebb s legcsendesebb átmenetekben is, hol a közönség a legnagyobb zavar- és sötétségben a legnagyobb rendre és világosságra tér át, legalább ideig-óráig éppen ne károsíttassanak, az kün fekszik a gyarló ember sőt tán még az Isten tehetségén is, ki, mint legalább e földön látjuk, sokszor megrövidít az egésznek java végett egyeseket, mint például járókelőket az utakat elrontó, de a nagyobb számnak üdvös esők által s a t. — ugyan vesztett-e az egész? kisebedett-e Magyarország tekintete, s mi ennél sokkal több, „becsúlya“; sokkal több pedig azért, mert valamint egyesnél, úgy nemzetnél is sokkal nagyobb tekintet az, hogy „ne legyen baja“, ha azt hiszik is: „van baja“, mint ha ezt nem hinnék, sőt ellenkezőt hinnének, de „volna baja“. Vagy felléptünk óta tán csorbult a közbirodalom hatalma? vagy tán a velünk egy honban lakó más fajtájú nemzetségek természeti jogain üttetett seb? vagy végre: az emberiség közös jogai egyesek nagyobb bitorlásai alá kerültek-e azóta? Én nem hiszem; mert ha nem akarunk azon édes költészeti képekben elmerülni — melyek azonban korántsem azon nemzeti nagyság költészeti képei, melyek után én sovárgok — miszerint Visegrádnak felette szűk ormain ült a legnagyobb király, Mátyás budai palotája volt a leghíresebb, kár hogy romjának egyetlen egy — kissé tiszteségesb — kövére nem akadunk, Szent István volt a legbölcsebb országalapító, a magyar alkotta a legelső boszorkány-elleni törvényt, *extra Hungariam non est vita* s a t.; ha nem akarunk ezen édes költészeti képekben tökéletesen elmerülni és némi minden vágásból „kicsapongóval“ azt hinni, hogy Magyarország már vén, mert ezer évig tudunk valamit róla, és ekkép nem lehet belőle már semmi; ha, mondom, mindezen szép, csakhogy rákféle enthusiasmusokat és felette mély gyakorlati észből forrt nézeteiket nem osztjuk és a külföldet is nem csak könyvek s mappák után, de tetteleg ismerjük: ám akkor nehéz lesz tagadni, hogy csak újabb idők óta, s főképp mióta a Duna használata javított félig-meddig honunk zsák-létén, kezd egy kissé ismeretesb lenni Hunnia, csak azóta emelkedik némileg belbecse, mióta a birtoknak biztossága nőtt némileg és nemsokára tökéletes megalapulást ígér; s csak mióta az „enyim“ és „tied“ közti viszony, s egyáltalában minden kötelék las-

sanként kivétetik a patriarchalis nexusnak noha nagyon szépen hangzó s regékbe vajmi szépen illő, de míg szenvedelem uralkodik a gyarló emberen, még is felette bizonytalan körébül, hogy a törvények ha nem is tökéletes, de minden esetre biztosb mezejére állíttassanak a polgári élet minden viszonyai. S valjon nem az újabb idők szüleménye-e az is, mikép a kormánynak némi jelesb férfiaiban mintegy isteni ihletés által feltámadt elvégre azon mély felfogási eszme is — bár szaporodnék számuk és növekednék hatalmuk — helyrehozni a régi hibákat és Magyarországot, az ausztriai birodalom ezen legkifejthetőbb kincsét örökleg parlagon nem hagyni, és ellenkezőleg a közállomány legvilágosb érdekeit mindig félreértett régiebbekkel, szakadatlanul nem gázolni a magyarnak éppen virágán, azon részén, mely önálló, s mert az, s ekkép nincs oka valamihez támaszkodni vagy mástul koldulni fényt, egyiránt hű nemzetéhez s koronás fejedelméhez, melyet azonban csak sajátsága szerint használhatni, vagy sehogy sem; mely isteni ihletés egyébiránt: méltánylani s megbecsülni tudni a nemzetnek olvasztatni, szabadságibul magát kivetkeztetni nem engedő részét, ha ezelőtt nem szállta meg a kormány embereit, s most sem szállja tán meg mindnyáját, valóban nem csuda; mert volt hazánknak mindig bizonyos prosai, se nemzeti-ségre se alkotmányra nem tartó része, mely közvetlen haszonért, anyagi kéjekért, némi kis álfényért, minden nemzeti zománczából magát kivetkeztetni mindig *paratissimus et obsequentissimus* vala, s most is elég van ilyes; mikép ha a kormány ki nem birta látni a mindenhez simulók, a legtökéletesb amalgamizálásra mindig készeknek zavart vegyületébül, hol leginkább magyar gázolta a magyart mily dicső lehetne még a magyar „telivér“, ha nemzeti kifejtésében s oly nemes szabadsági vágyában magasb szempontilag segítették elő a nemzet; ha ezt a kormány ki nem birta látni mondom, és ezen életkérdés körül sok főember még ma is ingadoz: ám tudja az ég, s téged hívlak bizonyságul nemzetünk nemtője, az soha nem vala a mi ugyanazon politicaí hitvallásu eldődink hibája, sem nem saját hibánk. — És azért, ha egyet és mást, mit kifejlésünkre nézve üdvösnek tartánk, a kormány segítsége nélkül kezdénk meg és iparkodánk végbevinni, az Isten és igazságos ember előtt nem rosszal

hatja senki; minthogy a kormánytul azon rossz szag- és hitelnek következtében, melyben előtte, habár érdemetlenül, állánk, nem lehet sokat várnunk. S valjon a honunkban létező szláv, német, görög és oláh nemzetségekre sebet ütünk-e mi ujabbak az által, hogy miután ők anyanyelvük dolgában úgyis olyannyira biztosítvák és mi is szeretnénk élni, nem őket, de a latánt megtámadva, a holt helyett az élő — és egyedül csak Hunniában élő — magyar nyelvnek vívtuk ki a hivatalos állást? A szláv, kinek nemzetiségi uradalma Pétervártul Ragusáig terjed; a német, ki Grönlandtul Brassóig függ szakadatlan lánczolatban; a görög, kinek új hazája támad; az oláh, kinek szintén van saját elkülönzött bölcseje és hazája; oh, az nem veheti rossz néven, feltéve, ha félig-meddig igazságos, s nem akar alattomosan elnyomni, mikor a legkisebb nyomás ellen oly élénken kikel, oh, bizony nem veheti rossz néven a szláv, német görög, oláh: ha a magyar is élni akar, és felébredési s életmentési, küzdésiben egyes tagjai a kölcsönös igazság s méltánylat határin néha túl törnek; mit azonban a meggondoltabb rész a „*quod tibi non vis fieri*“ s a t. törvénye szerint soha nem hagyott s nem is hagyand helyben. — S kérдем elvégre: hazánk lakosinak azon nagy száma, mely nem csak hogy ki vala egészen zárva az emberiség legszebb jogaibul, de mintha úgy szólván sokak által készakarva tartatott volna sötét butaságban, nem lépett-e ki már némileg a kényuraság undok hatalma alul; s nem valánk-e mi ujabbak azok, kik Hunnia minden lakosinak barátságos kezet nyujtván, a hazafiság szent kötelekével iparkodánk körülfűzni és egyeztetni minden vallást, minden lépcsőzetet? S ha visszatekintünk ősapáink sas-röptére, kiknek Bersenyiként ércz buzogány rezegett kezeikben, és egyszersmind a 18-dik század derekán élt szoba-idomított hajporos magyarnak nevetséges képe is feltűnik előnkbe, s feltűnik továbbá: már-már, hála az ég, kidülő magyarkáink kártya közti, pénz-fecsérlő, időt és nemzetet ölő unalomteli tengése: valjon — s legyünk igazságosak nemcsak le-, de felfelé is — nem úgy látszik-e, mintha a mai szerencsésb születésű ivadék még visszaüthetne ükapáira, és a M. Theresiai magyar, mikor a nemzet csak pihent, nem jelenik-e meg, mintha egyedül dajkája lett volna a mai nemzedéknek?

Nem csak legkisebb megbánást nem érzek tehát, hogy az Istentől rám bízott tőkét fajtám megmentése s felemelkedése végett, mennyire birtam, a lehető legnagyobb uzsorára iparkodám adni ki, valóban nem; de áldom sorsomat, hogy körülményeim kedvezőleg fordultak, s kötelességem érzete bennem, még mielőtt rám nézve késő lett volna, tetteleg is felébredt, s nem valék hazámnak sem korcsa, sem heréje; s ám, bár jöjjenek még százszor a világra ily körülmények között, és ha éppen nem is mindent — mert ugyan mely halandó nem kalandozott néha ki a józan útból — de legfőbb vonásokban, hazámat s politikai hitvallásomat tekintve, hazámhoz és magamhoz változatlanul hű, ugyanazt cselekedendem mindenkor, mit cselekvém eddigelé, s ezt ünnepélyesen nyilatkoztatom; midőn egyszersmind kérdezem, nem volna-e nekem s a velem egynézetűeknek, nem volna-e nekünk, szintugy jogunk G. T.-t a Xenien íróját, s kivált hatalmasb rokon keblűeit szintén felelet terhe alá vonni, és tőlük viszont azt tudakolni, valjon mi joggal merészlenek ők — kiknek a haza „semmit“, de éppen „semmit“ nem köszönhet, csak hogy tán az ő makacsságuk okozza jobbadán azon visszahatási tulságot, melyben, egyes makacsokat még mindig a többségnek tartván, a Pesti Hirlap szerkesztője és annyi más engedődzik, s jobbra s balra jót és rosszat egyenlően sújt, holott nemzeti kifejlődésünk legfőbb kérdéseiben már-már megnyertük a diadalt, és ha ismét visszalöke-tünk, az nem egyéb, mint a túlhajtási visszahatás szoros tudományi-lag békövetkezni kénytelen okozatja — kérdem, mi joggal merész-lenek k nekünk szemrehányást tenni, ők, kik miatt már rég elsü-lyedett volna, nem, de minden pillanatban örökre elsülyedhetne a magyar. De e joggal élni, vagy inkább időt hiába veszteni nem akarok; mert ezen osztálynak megrögzött része, ha tán még akarna is javulni, nem javulhat, minthogy, mint mondják, a csonttá vált prosát soha nem olvaszthatja fel többé semmi. Az egészen meg nem csontosult-félék pedig, kik fiatal korukban teli valának poessissal, férfi korukban viszont prosátul csordulnak fel, életük alkonyán alkalmasint maguk is rá jőnek — és ez okból kár volna unalmukra válni, vagy inkább veleik bajlódni — hogy valamint semmi ember az, ki fészket becsületesen elrendelni nem törekszik — Xenien Nr. 6.

vers 4: *Saját tűzhelyeik megalapítói legjobban alapítják meg a közbirodalmat* — úgy, ha nem kevesb, bizonyosan nem is több, mint fél-ember megint az, ki mindig csak másra támaszkodván, soha saját, de mindig csak az erősbnek viseli czimét, mi felvisz ugyan néha felette magasra, ha jó tapintattal jár, de egyet, minek szükségét fiatalsági hevében, ambitioi ittasságában sok nem érzi ugyan, mi nélkül azonban annál kínosabbak az agg kornak napjai, midőn elpárolognak az illusiok, egyet a legnagyobb fény, kincs és bókolás közepette még is mindig nélkülez, t. i. az önmegbecsülhetést. S hogy ily körülmények közt a Xenien, Pia desideria-k s a t. írói és magasb társaik rám mindaddig nem tarthatnak számot, és velük soha semmi politikai együttműködésre kezet nem fogok, míg magyar nemzetünket tekintve, inkább kevesebb verseket faragván, egy kissé költésziebben nem éreznek, azt tán nem szükség erősítnem, minthogy az, úgy hiszem a mondottakbul eléggé kiviláglik.

Ha azonban, gyarló emberi felfogásom következtében mégis tévutakba bonyolódtam volna, s tévutakba csábítám a magyart, melyekből nem volna menekvés, s melyeken ő ellentállhatlanul sodortatnék végveszélybe, és e gyászos borút én idéztem volna fel hazánk egére: ám akkor törjék velőmet ketté, érje nevemet átok, legyen nevemen utálat bélyege, szél hordja el por gyanánt halandó részem, s legyen sorsom megsemmisülés, eltűröm. — Nem szomjaztam felemelésem, saját dicsőségem után, e büntül ment vagyok; czélom őszinte és nemes vala; a világi egyetemben egy féreg, egy észrevehetetlen parány, mégis sovárgott lelkem a legnemesb felé, és ha porhüvelyem elbomlása után soha nem ébredek is fel többé, mert eléggé ki nem képzett és eléggé ki nem tisztult lelkem nem birhatná el az örök égneq világosságát, a megdicsőültek mennyei kéjeit: nem ragadhatja el, míg eszmélek, tőlem semmi erő azon kénjézetet, azon öntudatot, hogy előttem is megnyílt néha az ég, és emberi gyarlóságim árja között honomért mindig hűn dobogott szívem.

Az „innen“ maradók vádjaival végezve, Széchenyi ismét Kossuth Pesti Hirlapja ellen fordul. Ha látja — úgymond — hogy

az erőművet, azért mert fel van tüzelve, már csak kettépattanásig akarják peregetetni: ő nem hallgathat. „Mert — így folytatja — valamint bűn lett volna, vagy legalább én annak tartanám, ha politikai pályán éppen nem, vagy más úton indulok, s én is „innen“ maradok; és még sokkal nagyobb bűn, ha, mint sok más, én is az igen is „túl“-ban kezdem, és onnét az igen is „innen“-re estem volna át: szint-úgy hinném magamat bűnösnek, s minden férfiúi következetesség s minden jellem nélkülinek, ha most a népszerűség varázsától elragadtatva, s egyedül hiúságomnak áldozva, nemcsak nem emelném a tapasztalás intő szavát, sőt honfitársaim szenvedelmét saját ephemer kis hir- s fényem emelése, vagy más czélok elérése végett használva, még én vinném elől a mindent okvetlen lobba hozó érzelmek és szívébrándok lobogóját; most, midőn nem vagyunk már — mint a Pesti Hírlap szerkesztője is felette bölcsen észreveszi, de azért még sem követi — az agitationak, a feltüzelésnek stadiumán, de az érzelmi körből ki, egyedül az értelem körében eszközölhetünk nemzetünkre nézve kettős, nemzetiség és alkotmány feladatában kivihető s valódi jót. — És kérдем, ha én is engedném magamat a most felette kicsi, de vajmi nagyra nőhető cometa által sodortatni, nehogy egészen elveszítsem népszerűségemet, mily felével aztán, oh irgalmas Isten, valóban ugyan sok szépet lehetne mivelni (!) — kérдем, nem kellene-e minden jobb magyarnak, ha ezen mámor egyszer megszűnik, és én de csak nem is mocczantam volna, szánakozással, sőt az utálat legmegvetőbb érzésével tőlem elfordulnia? minthogy annak — ítéletem szerint — ki függetlenül felszólalt „felfelé“, annak elengedhetlen kötelessége „függetlenül“ szólalni „lefelé“ is, ha kell.“

Széchenyi tagadja, hogy az a mit Kossuth tesz, lényegében azonos volna azzal, a mit ő maga indított. A ki ezt mondja, csak olyan bölcsességet mond, mintha azt akarná mondani, hogy mivel egy, tíz, száz is szám, azért egyenlő szám. De még ha ugyanazt akarná is Kossuth: az ő működése egészen más hatást fog szülni. „Ha valaki tehát — így szól — azt mondja: a Pesti Hírlap szerkesztője és én csak egy methodust követünk, az körülbelül ilyeseket is elmondhat éppen annyi logikával: Mert igen hasznos és szükséges az indulni nem akaró, vagy rest lónak egy kis sarkantyut adni,

azért a jó indulóban levőt kétszeresen, a kantárt ragadót pedig háromszorosan kell sarkantyuzni.“

Ezek után következőkép folytatja:

Az időből kifogtam, s jobbadán: mert, hála az ég, más, és mondhatom jobb s tán egy kissé hasznosb dolgom is van, mint szónokolni s irkafirkálni egyedül, mi noha szép — ha t. i. szép — még sem tett, s csak annyiban neveli a nemzet szellemi s anyagi kincsét s ekép hatalmát, a mennyiben hasznos tette gerjeszt, s hasztalan s káros tetteknek elejét veszi; minthogy szó és betű nem több mint szerszám, mely magában semmi, de csak alkalmazása által válik hasznos- vagy károssá; mikép sokszor a legélénkebben éljenezett szónoklat és declamatio, meg a legnagyobb divatu könyv sem ér valódiilag annyit, ha t. i. tettbe és életbe nem megy át haszonhajtólag, mint ér a szántóvetőnek minden tanu és taps nélküli csak egy órai szántása is.

Csonka munkát vagyok tehát kénytelen benyújtani a közönségnek, valóban felette csonkát és csak általánost, melyet azonban, ha élek s csak egyetlen egy magyar van is, ki tiszta szándékomat félre nem ismeri, okkal-móddal folytatandok.

Mielőtt berekesztném azonban e soraimat, nem mulaszthatom el itt még némieket felhozni, mik a mondottakkal szorosb, és részemről úgy szólván igéreti összeköttetésben vannak, és mik propylaeumokul szolgáljanak azon „miként“-nek, mely szerint én hiszem a magyarnak felemelését lehetőknek, s mit — mennyire tehetségem és a körülmények engedni fogják — minél előbb közitélet alá bocsátni szándékozom.

Néhány évvel ezelőtt egy hires prókátort látogatók meg Pesten. Alig végzettük magunk közt a tisztelkedési szóváltást, bizonyos német könyvet ad kezeimbe, mely — ha jól emlékezem — körülbelül e czim alatt: „*Was ist ein Liberaler?*“ mint valódi szörnyeteget, gyujtogatónál, rablónál, anthropophagnál feketébb színekkel festi a szerencsétlen liberalisokat. Megtérítésemre czéltott a derék ügyész, és — mert feketék mosásával igen, de szerencsenek mosásával nem szoktam bajlódni, s ekép

nem válaszolék és csak mosolylyal hallgatám az antiliberalis anthropophag atrocitását — *quasi re bene gesta* azon tanácscsal végzé be jó szándéku, s mint mondá, practicus szivességét: Bár szereznék inkább egy pár jövedelmes házat, mintsem hogy közdolgokban fáradnék, és én is iparkodnám lenni „valami“ — t. i. egy kis „hivatali“ — minthogy ez józanabb volna, s inkább biztosítá közmegegyeztetést, mint a liberalismus s a t. — A jó öreg Werbőczianus nem akarta vagy szenvedelmes antiliberalismusa mellett valósággal nem birta felfogni, hogy a liberalis nem olyan elhatározott valami, mint például medve, melyről egyrül mint másikról, mint menagerieban szokás, el lehet bizonyos formulare után petyegni hazáját, szokásait, ösztöneit, s miként eszik mézet, ha szert tehet rá, s miként nyalja viszont talpát, ha télen más mulatsága nincs. S így elérhető, miért gyűlölé ő annyira a liberalist; mert ha a liberalis valóban nem egyéb, mint ugyanazon egy kaptafára vont, más birtoka s kivált felesége után sovárgó, mindent helyéből kimozdító, minden bevett elvet s szokást lábaival tapodó, minden vallást becsmérő, minden felsőbbséget bemocskoló, s tán itt-ott néha-néha okkal móddal egy-egy ezüst kalánkat vigyázatlanságbul vagy természeti ösztönbül magával vivő izé, és nincsen nemes, erényteli liberalismus, és ennek nincsenek bizonyos árnyéklatai, melyek körülményektől s akarattinktul föltételezvék: akkor, tudom, minden becsületes ember rögtön hátat fordít minden liberalismusnak, és túlságig antiliberalis leszen. Ámde ezen szó „liberalis“ éppen oly kevéssé elhatározott szó, mint például „fa“, „hal“, sőt „ember“; mihez képest ha ki azt mondja: „gyűlölöm a liberalisokat“, az éppen oly józanul ily következményeket is vonhat, mint például: „Mert fenyőfa nem alkalmas fa szebb bútorra, tehát egy fa-nemnek sem lehet e célra venni hasznát“; „Mert egy kis menyhal alkalmas táplálék a gyengébb emésztőnek, tehát — minthogy hal csak hal — bizonyosan egy kis harcsa, sőt egy kis czápa sem lehet gyomorháborító“; „Mert felette sok gyűlöletes ember van — minthogy ember csak ember — az emberiségre új vízözönt kell előidézni“; „Mert végkép a liberalismus emberszerető köntösbelen sok hypocrita lappang, meg még több sok sült bolond jár, azért mind azokat is Auto-da-fé-ra kell elítélni, kik az Isten minden teremtetésével

őszinte rokonszenvet éreznek, és kik emberszeretetet nem csak ajkon hordva, de tetteleg gyakorolva, nagyobb szerencsét is birnak az emberiségre s hazára árasztani, mint néha-néha egy kis krajczárka alamizsnát.“

Meg kell határozni előbb szorosan, mi a liberalismus, mi a philosophia; mert mindaddig, míg ez nem történik — s ily szoros elhatározások nem léte: oka annyi emberi nyomornak — barát s testvér meg nem szünőleg fog egymás keblében dűlni.

És így van a profanált, nevetségessé tett „*juste milieu*“-vel is, s elannyira, hogy alig meri valaki magát a régi „*medium tenere beati*“ papjának vallani, jóllehet mind az „igenis inneninek“ mind az „igenis tulinak“ czéliránytalanságát a régi Sangrado és Brown systemáitól kezdve a politikának újabb szövevényes pályájáig, mindenben tapasztaljuk.

De ugyan ki a „közepes“? — Ha az, ki 100 forinttal tartozik Isten s ember előtt valakinek, és neki az ő képzelte „*juste milieu*“ szabályai szerint 50 forintot ajánl; ha az, ki a rábizott sajátot éppen e szabály következtében, csak feliben őrzi hiven meg; ha az, ki felebarátját csak fél testtel rántja ki a tűzből; ha az, ki az embert mint ember csak félig akarja emelni ki a lelketlen portéka és állati tengés miségeből s a t., ha ilyes a „közepes“, ám akkor teli torokkal: Ki — Le — sőt: Fel vele!

Én azonban más értelemben veszem a „közepest“, és miután nálunk azt szokták „*juste milieu*“ hőségnek nevezni, ki sem a kormány, sem a divat bálványinak színét nem viseli; minélfogva, mint mondják, bennük soha nem bízhatni tökéletesen: ezuttal ismét és ismét kijelelem, mint már többször tettem, azon mezőt, melyen a kormány és haza közt én állok, és mely mezőn halni is remélek, és ha erőm tökéletesen el nem hágy s idiota nem leszek, minden bizonynynyal fogok is.

Vért és életet — vagy, mert vérrel és életvesztéssel nem használhatni mindenkor, ámbár ezekkel is, ha kell — de minden esetre munkát, megtörhetlen állhatatosságot, nappali verítéket és éjjeli virasztást legőszintebben siromig azon kormánynak, mely őszintén nyújt kezet nemzeti s alkotmányos fölemelkedésünkre. Ha ezt azon-

ban nem cselekszi: oppositio tagja vagyok, de tisztelő megbecsülés-sel mindig; mert dynastiánk legtöbb tagját nem csak mint előkelőt, hanem mint embert is tisztetem; egy sem méltatott sokra, egynek sem köszönök sokat, egytől sem várok semmit is; és ekkép nem háladatbul vagy valami kedvezésnek fejében szólok így, hanem mert meg akarom adni, mi Istené, s éppen így a fejedelemtől lefelé minden embertársomnak, ha nem is hizelkedve, de szoros igazság szerint, mi az övé; s mert nem hihetem, hogy okszerint, de illendő ellenzés, hol arra szükség van, végkép ne vezetné dynastiánkat azon útra, mely rá nézve is a leghasznosb és legdicsőbb; mert ma a felvilágosodás idejében, úgy hiszem, nem csak határtalanul dicsőbb, de minden kétségnélkül hasznosb is, erőtül pezsgő, egy testű, egy lelkű nemzetet kormányozni, mint uralkodni elnyomott, magát emésztő népen. — Szintúgy esküszöm hűséget és ajánlok fáradhatlan s legőszintébb, s bármily alárendelt együttműködést minden hazámfiának, a polgári lét akármily alacsony lépcsőjén álljon is, ki ész, tudomány és tapasztalás jelelte-ki uton a nemzetiség és alkotmány lobogóját viszi elől; midőn erőm szerint munkás leendek azok felébresztésében, kik alig bujának még a tojásbul ki, s jóllehet felette egyszerű viszonyait sem bírják elrendelni férflúilag, s házaikban nem ők, de az asszony és házi barát az úr, még is már respublicákat, s tudja az ég, mily nagyszerű sikerleteket terveznek, és mint personificált indítványok, erővel akarják új mintába önteni a hont; pedig vannak sok ilyféle jó lelkek. Nekem sem a sárga-fekete lobogó nem kell, de ugyan a francia propaganda büze sem tetszik; és ily értelemben „közepes“ voltam, vagyok és leszek is, habár a lehető legnagyobb singularisban is, siromig.

E közleményben elébb ezt mondtam: „Keblem, erszényem minden engedményre tárt, minden teherhordásra nyílt“, s egy úttal azt ígérém, hogy később lepleg nélkül és tökéletesen ki fognám tárni, mennyire nyílt keblem és erszényem kézfogásra, vállvetésre. — Részletesen erről azért nem szólék fentebb, mert szűk vala a hely; most pedig azért nem szólhatok részletesen és okokkal támogatva a dolog-rul, mert kifogytam az időből. Elmellőzni minden szó nélkül azonban az egészset még sem akarom; és azért addig is, míg ismét gyakorlati-

lag alkalmazva és az életbe hozva fogok okoskodhatni a tárgyrul: általános szabályokban im ezekkel ajánlkozom, némi föltételek alatt mindazáltal, melyekről később, vagy inkább „máskor“.

Kész vagyok aránylagosan minden közterhekben részt venni. S értsük egymást; nem bizonyos terhekben egyedül, mint például a házi pénztár viselésében, hanem kivétel nélkül minden lehető terhekben, s nem szabad ajánlkozásként egyedül, de törvényes kötelességleg; s mi több, a rám vett adónak mire fordítását sem kívánom ellenőrizni *mindaddig, míg a polgár és pór ilyesbül ki van szorítva*, mert — köztünk maradjon a szó — egyedül nem-fizetési ürügynek tartom, s nem egyébnek, mint hypocrisisnek ezen sokszor hallott szójárást: „Szívesen adózom, ha felelős a ministerium“; mi más szavakkal nem egyéb ezen — egyébiránt senkit, ki csak egy kissé okosabb, többé rá nem szedhető — syllogismusnál: „A ministeriumot papiroson tán igen, de gyakorlatilag feleletteher alá nem vehetjük; miután ilyes tehát mai körülményeink közt életbe nem fog lépni: ám pengessük csak szép hanggal, hogy édesörömet mi is úgy viselnők a közterhet, mint a polgár, mint a pór, mint a zsidó, csak felelettel tartoznék a minister, és a liberalitas nem csak legszebb, de ugyan csak constitutionalis szagában állunk a többség előtt sat.“ Ily olcsón, sőt „ingyen“ én legalább nem kívánom megvásárlani vagy inkább bitorlani a liberalitas színét; de midőn soha nem kívánok és nem fogok dolgozni a restért, és szerzeményemet mindenki ellen erőm szerint védendem, a haza terhét testvéreileg vagyok kész hordani hazám minden szülöttjével, *és mindaddig legkisebb feleletteher kívánása nélkül is, míg az ő adójáruul sem számolnak.* — Legyünk ebben tökéletesen egy lábra állítva, s azt hiszem, semmi nem fog testvéri s nemzeti egybeolvasztásunkra sikeresebben működni — — —. A hiányok sokfélék, s még a bűnnek, a gyalázatnak is van bizonyos hiúsága, mit sokszor tapasztalhatni; mert hányszor nem halljuk, mily fenhangon s mily megelégedett büszke negéddel emlegeti sok, állati kicsapongásit és elszórt életét. Így sok azzal dicsekszik — mi Magyarországon nem felette ritka thema — hogy soha semmit közhaszonra nem dolgozott, és soha semmit közhaszonra nem adózott; midőn inkább — nekem legalább úgy látszik — az lenne dicsekedési tárgy, ha valaki

igen sokat dolgozik és igen nagy részt vesz a közterhek hordásában — és amaz nem volna egyéb, mint „fitogatás“. Én mindennek felett gyűlölöm a herének szerepét, s szívesebben sülyedek közteher alatt — — — ha nemzeti, köz rokonkeblü összetartás nem bírja kivívni magának az ellenőrség jogait — — — —. Ilyes alkotmányos fő elv azonban csak akkor léphet életbe s igazi gyakorlatba, mikor nem csak egy része a nemzetnek, de A-tul Z-ig az egész nemzet követel „adó-mire-fordítási számadást“. És ám addig, míg tökéletesen felnevezetesül a magyar, kész vagyok, mint mondtam, három évről három évre, t. i. minden országgyűlésen szintűgy ellenőrség nélkül kivetni magamra is az adót, mint most vetjük ki azt Magyarország kivált-ságtalan lakosira — — —.

Büntető törvényt rám, családomra és az ország minden lakosira egyenlőt és szigorút kívánok. Ki állati, büntetessék állatilag, és szűnjék meg végkép azon botránkoztató különbség, mely szerint éppen az legyeztetik egyben, mi irgalmatlanul sujtatik másban; de józan irányba hozassék más részről azon puhaszivű ábrándozás is, mintha ki lehetne küszöbölni közülünk minden állati büntetést, márul holnapra, és mielőtt köznevelés kiemelé legalább a nagyobb részt, az állati tengés köreiből.

A haza védelmére írják össze velem és fiaimmal együtt az ország minden lakosít különbség nélkül, hadd huzzunk sorsot mindnyáján sat., sat., sat.

Systemámat, hogy t. i. a szivnek országlásban más szerepet nem szabad játszani, mint javasloít, felbuzdítóit, és egyedül a hideg észti illeti a kormányzás — mely systemát, jóllehet régi mint a világ, elég szerénytelenül „systemámnak“ nevezem; de csak azért, mert a sziv működéseinek teljes kirekesztésével minden tétova és habzás nélkül rendszerezve azt soha sem nem olvastam, sem nem hallottam más által előadva még — e systemát is ez úttal terjedelmesben, és alkalmazási tekintetben kívántam volna szőnyegre hozni; de nem győztem, és ekkép ennek is később szándékozom adni tökéletesb felvilágosítását.

Mi pedig a Pesti Hirlap cikkeit s kivált vezércikkeit illeti: hogy ezeknek is sokkal nagyobb részét *quasi re infecta* kell ez uttal

és mindig csak a hely és idő szűke, s könnyen s szaporán dolgozni éppen nem tudó tulajdonomnál fogva minden érintés nélkül hagyni, különösen sajnálom; sajnálom pedig azért, mert egy kissé több üres idővel felette sokat hozhattam volna fel annak megmutatására, mily időkünti és mostani nemzeti diagnosisunkhoz éppen nem illő modor szerint kezelte a Pesti Hirlap szerkesztője közpolgárosodásunk leg-érdekesb themáit. Leginkább sajnálom, hogy a Pesti Hirlap 9-ik számu vezércikkében azon *tisztes öregnek*, ki mint mondja, *magyar, de nem nemes*, valóban nagyon pompás, de azért és tán éppen azért még is felette nevetséges declamatiójára nem válaszoltathatok részletesen *ex asse* akárki — nem bánom a legközönségesb bécsi alma- és körte-eladónő — által, ki csak félig-meddig bir gyakorlati észszel, mely válasznak csontváza körülbelül volna: Ne nevetesse ki magát, s hagyjon fel ily szivandalgási felcsordulással, jó öreg úr; bizony mintha nem tudná, s csak most venné tátott szájjal észre, hogy a nemtelen nem bir Magyarországbán ingatlant; az úr talán azon magyar, ki Napoleont felemelkedési phasisaiban csak a consulságig kísérte, és ha az: ám megsugom az úrnak — mert hiszen már a bécsi közpiacson is megtudtuk mindnyájan, és ekkép csuda, hogy ilyes az úr előtt titok maradt; vagy tán csak csintalanul dévajkodik és csak úgy tetteteti magát, mintha nem tudná — hogy a legutolsó országgyűlés óta — 1839/40. 9-ik t. cz. 7-dik §-a — mindenki *szerezhet* urbéri ingatlant Magyarországbán, és már-már csak hajszálon függ az ősiség, és bizonyára nem sokára le is szakad, mikor aztán *szerezhet* maga is, ha van pénze, untig valót; és csak az által erősödhetik azon hajszál, melyen függ az ősiség, ismét erősebb kötélle, ha túl-hajtják a dolgot és jacobinus sapkát vonnak hegyibe; minthogy sok olyan ember van, ki mint ló, az árnyéktul sőt mindennapi eledelétül, az ártatlan szénátul is megijed. Ne lamentáljon tehát oly színházi- és szivszaggatólag, mint kerges fuvattyú, ne is keressen elavult adatokat a codexben, mert hiszen az már nem szükséges, minthogy a közös haszonnak argumentuma már győzött, és kár azt gyengébbekkel beködözni s betömkelegezni; de keressen inkább pénzecskét zsebében, és másokat felingerlő praedicatiok helyett vásároljon urbéri telket s majd hamar allodiumot; minthogy „ingyen“ elosztani a hazát

és minden szerzeményt, a sült galambot váró tunya, tudatlan, hóbor-
tos s t. e. színezetűek közt egyenlőn, soha nem vala senkinek is
szándoka, azokat tán kivéve, kik — — —

Azért szerettem volna pedig ez életkérdésről részletesen szólni,
hogy megczáfolhatlanul adhassam elő, a „mit és miképen kellene
tehát eszközteni“ hosszú során mennyire volna azon óvakodás is
felette szükséges, hogy :

Oly tárgyakat, melyek köz kedvezést nyerének, s már-már ki
lehet tűzni felettük a diadali dandárt, mert hasznuk bizonyos és elis-
mert, a Corpus Jurisnak tömkelegibe többé vissza ne vigyünk; s
pedig egyedül azon egyszerű okbul, mivel a mostani században a
közhaszon oly ok, melynek a többség nem, de csak egyes ügyesek
szegülnek ellen, kiknek hasznuk nem a közhaszon; ámde ha a vilá-
gos oknak nyilvános mezejéről a Corpus Jurisnak éppen nem nyil-
vános mezejére vitetik a kérdés, mint például az ősiség dolgában,
nem játszatik-e az egész dolog egyenesen ily egyes ügyesek kezeibe,
s nem alacsonyul-e le a legtisztább és leggyönyörűbb országhérdés
egy szövvényes prókatori vitatásra, minthogy — és e körül ne csal-
juk magunkat — ha B talál idomtalan könyveinkben valamire argu-
mentumokat, C fog ismét ellen-argumentumokat találni bizonyosan,
és kész minden szövvényivel és időveszteségivel a tabularis pör, s
mig *latolásban* van az elv, teng sőt bukik az ügy, s rútul ki van
játszva a köz kíváнат. — Nem mondom, hogy tiszta elhatárázott tör-
vényeinket gyámokul ne hozzuk fel, s kivált ott, hol még győzni
kell; korántsem állítom ezt, Isten mentse, sőt azt óhajtanám, bár
lennének törvényeink oly világosak, oly okszerintiek, és módosíthatná-
nak időről-időre s okkal-móddal nemzetünk növéskéhez annyira, hogy
azoknál erősebb gyámokokat ne kellene keresni; ámde elavult törvé-
nyeket s kivált, ha azokra már nincs szükség, és ekkép egyedül egy
kis prókatori tudománynak fitogatása végett előidézni, nem csak a
most fentebb érintett okbul, hogy t. i. valami jó és világos mezőről
soha nem kell valamit rossz és ködös mezőre vonni, a legszerencsét-
lenebb tactika, de legfőkép azért is, mert ha mi magunk rázzuk meg
a praescriptiónak alapját, mi emberek közt a stabilitásnak legerősb
és legtöbb esetben egyedüli sarkalattja — oly kevéssé tökéletes az

emberi lét — ám akkor igen sokat veszünk, sőt Magyarországot is egyenesen és rögtön a szláv nemzetségnek kezére kell szolgáltatnunk, minthogy anyaföldünket sem bírjuk más jognál, mint a praescriptio-nak jogánál fogva. Nem is menti meg és emeli fel hazánkat e szerint, valamint mást sem emel soha is fel, „ügyészi ügyesség“, és elavult törvények kikeresése s ügyes magyarázgatása, valóban nem —; ilyes nagyobbsterü sikerére ennél több kell, s mi nem egyéb, mint országtudományi magasb felfogás.

A könyv utolsó fejezetében Széchenyi röviden összegezi azokat, a miket szerinte tenni kellene: A magyarság terjesztésével felette csinján haladni, hanem inkább lehető legsebesebben kiterjeszteni az alkotmányt mindenkire; a magyarság számára Budát és Pestet erős *központtá* tenni; a földbirtokost hitelhez juttatni, a mi nem lehetséges az ösiség eltörlése nélkül; állami segítséggel javítani a közlekedési viszonyokat; felállítani a *nemzeti bankot*, és a mi ezeknél még fontosabb, javítani a *köznevelést* és felébreszteni a *kötelességérzést*, mely „minden magyart bajnoki érzéssel kössön hazájához“.

Csonkán, bevégezetlenül kell abbahagynia könyvét, melynek közzétételétől sok barátja óva intette, mert meg fogják miatta gyanúsítani, félre fogják ismerni: „De — úgymond — kötelességemnek érzem tenni mit teszek, és azért bizony csak magam tanácsa szerint teszek. — Adja az ég, mikép némileg eltaláltam vagy legalább egészen el nem hibáztam legyen azon célét, melyet ez uttal kitűztem magamnak, s mely nem egyéb, mint elérni azt: mikép kivilágolják, hogy a magyar népnek ezen Európában oly annyira elkülönzött és elszigetelt heterogen keleti rajnak kifejtése virágzó nemzetrei felemelése oly felette könnyű, mint azt sok igen szép lelkületű és meleg kedélyű gondolja. Ha kiviláglik ez, ám akkor tán óvakodóbban fog ezentul némi, ki még maga lábán áll, haladni, mint tevé eddigelé; minek nyeresége felette nagy leend, minthogy a magyar politikai pályán bizonyos kártétel nélkül valóban csak a lehető legnagyobb körülnézéssel haladhatni; mikép isten és ember előtt sokkal nagyobb érdem is azon éppen nem haladni, mind szívsgalási andalgások és képzeleti phantasmagoriák után indulni.

A Pesti Hirlap szerkesztőjéről sokan azt hiszik: legjobb akarral sem tudna többé „engesztelő és csendes reformatioi szellemben írni, oly annyira volna forradalmi anyaggal saturálva; mikép ez már nedv- s vérébe ment volna át“. És ez könnyen meglehet. Én azonban nem tudom, nem akarom hinni. Miszerint azon kéréssel végzem is be e soraimat, hogy tépje bár személyemet a hogy tetszik minden ceremonia nélkül, de csak Istenért ne használja nimbusát és népszerűségét Magyarországnak zavarba hozására. — Még mindenre van idő, és azért iparkodtam minél előbb lépni fel; de nem sokára többé nem lesz, mert mindennek megvan bizonyos pillanata, mely ha lepergett, valamint örökre oda van erény s becsület, úgy oda van élet is és minden remény.“

AKADÉMAI BESZÉDEK.

I.

1842. NOVEMBER 27-ÉN.

Tisztelt gyülekezet! Valamint káros, sőt némi esetekben valódi átok, ha társasági és emberi viszonyinkban összekevertetnek a szerepek, szintűgy burjánozhatik csak rossz, sőt veszély oly intézetekből, melyek irányaikbul esnek s céljaikat veszítik. Mert egyedül tiszta fogalmak alapján fejlődhetik ki az emberi jobblét, s egyedül saját határaik közt szorosan mozgó intézvények érhetik el teljes virágzásukat. — Tiszta fogalmakat terjeszteni, zavartakat pedig salakjaikbul lehetőleg kitisztítani szintoly kötelesség tehát, mint szükséges minden egyes intézvénynek szoros határit lehető legnagyobb szabatlansággal tűzni ki, hahogy a közélet mezején munkás részt venni bátorlodunk, és több rosszat nem kívánunk életbe hozni, mint jót, és ha ábrándal be nem érjük, de sikert óhajtunk.

Legyen szabad ez okbul, tisztelt gyülekezet, előterjesztenem itt, mi lebegett én előttem, és mily célnak elérése után sovárgott én lelkem, mikor némi nagylelkű eldődinknek már rég megpendített útmutatása nyomán, kedvezőbb sorsomnál fogva nekem is jutott azon szerencse, e jelen intézet felállításhoz járulhatni némileg. Legyen szabad pedig legfőképp azért tární itt fel most keblemet académiánk hivatása fölött őszintén és határozottan, mert — mi tagadás benne — veszély, nagy veszély fenyegeti még mindig sőt növekedőleg fajtánk nyelvét, s ez által nemzetiségünket, minél drágább kincsünk nincs, minthogy csak ennek kiemelése, ennek művelése által léphet nemzet sajátóságos fényében a dísznek fokára, mely varázskörön künt tenghet ugyan ember, sőt gyarapodhatik is hosszú évek során keresztül, mint

napontai a példa, ámde csak az egy kissé lelkesbnek keble örökké szomjan marad, a lelkiileg kitünő pedig csak kínos epedések unalmai közt költi életét. Itt azért ideje, úgy hiszem, hogy mind azon ábránd, rosszul fékezett keserűség s álfelfogásu vitézség ellenére, melylyel nem egy hazánkfia buzgólkodik nemzeti ügyünk körül, kivált legközelebbi időkben, végre tisztába jöjjen : oly drága, de oly annyira kényes kincset, mint nemzetiség, nemzeti sajátság, némi biztossággal, és a siker némi hihetőségével mikép lehessen őrizni, mikép lehessen ápolni s növesztetni leginkább, sőt kirekesztőleg.

Midőn 1825-ben fennálló académiánk eszméje ujra megpendült, ujra, mondom, mert hiszen, mint érintém — s becsület azoknak, kiket becsület illet — rég elismerték hazánknak némi messzebbre látó, már most elhunyt hivei, hogy nyelvünk körül forogna nemzeti létünk, és ekkép ennek gyámolítása volna a teendők legaggasztóbbika ; sokan, igen sokan nem birták felfogni, a teendők oly hosszú sorából mikép lehete épen egy tisztán philologiai intézetet szemelni ki előlegesen, s körülte annyi szorgalmi, idői és pénzi erőt úgy szólván fecsérteni el, miután, mint állíták : „Valamint önámításokban, úgy szavakban is untig gazdag volna már a bőbeszédű magyar ; annyi másban, kivált a természettudományok sokágu mezején ellenében oly szegény, oly szánakozásra méltó szegény, mikép inkább másra, s kivált erre illet volna emelni hazafiui oltárt s áldozatot, minhogya a természettudományok kifejtéséből, és polgári életre alkalmazásából háramlik legtöbb műveltség, tudomány, és így valódi erő a népekre ; a függetlenségnek, közszabadságnak s nemzeti dísznek pedig erő volna egyedüli, valóságos és tartós sarkalata.“ — Mások megint, s tán legtöbben, sejtven, vagy tán egészen tisztán is érezven, mikép kivételes körülményeinknél fogva, mégis tán nyelvünk biztosítása volna mindenekelőtt eszközlendő, átlátták ugyan, mikép nyelvére kellene ügyelni a magyarnak mindenek előtt, ha élni akar, és ekkép őszintén tapsoltak, hogy mindenek előtt oly intézetre pontosítánk össze csekély tehetségeinket, melynek közvetlen befolyása volna nyelvünk ügyére, és ekkép, habár közvetett, mégis nagy hatása nemzetiségünk kifejtésére ; de abban nem láttak czélirányost, hogy intézetünk nem annyira nyelvünk terjesztése, mint inkább annak — ha így mondhatni — becs-

emelése végett lőn felállítva. — „Mit ér s mit használhat oly intézet — így okoskodának megint ezek, — mely négy fal közt, és ekkép a világtul és közélettül elszigetelve, jobbadán csak szokat gyárt, mondatokat simít, beszédköröket illeszt; mert bármily tökélyre vigye is a nyelvet, nemzetiségünk biztosítására és feldicsőítésére, bizony vajmi kis haszonnal járuland mégis, minthogy mindaddig, míg nyelvünk nem terjed s a palotáktul kezdve, a lakosok minden árnyéklatin és színezetén keresztül általjánossá nem válik, mindaddig segítve rajtunk bizony nem lesz; nyelvterjesztő tanodákat kellett volna tehát inkább állítani, mint philologiai tudós társaságot alkotni, tanítókat képezni inkább, kik elszélesztve a hon külön ajku népségei közt a magyar nyelvet terjeszték vala, mintsem oly intézetet szerkeszteni, mely egyedül tudósokat egyesít, s egyedül szógyártókat nyugpénzel.“

Nyomadókos észrevételek, nem tagadhatni, és felette csábítók; csábítók pedig azért, mert Magyarország, a mesterség, művészet, tudomány bármily ágaira vessük szemeinket, valóban hátra, felette hátra van, mi ugyancsak kevésse elzöldött alig volt közfigyelem tárgya, most azonban oly általjánosan el lőn ismerve, mikép többek közt nem egy kérdezi azt is magában, tán még azok sorát sem véve ki, kik az acaadémia felállításához járultak, vagy azt legalább megtapsolták: valjon nem lett volna-e jobb s czélszerűbb, inkább akármi olyas másra, mi a gyakorlati életbe vág, például polytechnicum felállítására egyesülni, mint annyi kiállító erőt költeni pusztá philologiai társaság megindítására, s kivált, miután, főleg újabb időkben, úgy is annyira nőtt s mindegyre nő Magyarországbán a szólási viszketeg, mintha egyedül a nyelv működése által akarna kibuzogni a magyarnak minden energiája, tette nem maradván semmi. Mily eset nem ritka; mert ismert dolog, hogy valamint például oly igazgatásnál, hol határon túl sokat ülnek, sokat írnak, annál kevesebbet s felszínesbet cselekszenek; hol a törvényesinálás és egymásra halmozás már kimerítő nyereségnek tartatik, ott rendszerint a végrehajtás hiányos; s hol a képzelő erő gamón jár, ott az ítélő tehetség fekszik rendszerint porban: úgy szinte kivétel nélküli dolog, mikép az, ki szóval erős, tettben gyengé szokott lenni; vagy másképp kitéve: ki minél többet szól, annál kevesebbet teszen, minthogy általján véve egy bizonyos tehetség túl-

csapongó, felcsigázott gyakorlata annyira kimeríti a gyenge ember erejét, mikép aztán, mi e kis erőből megmarad, nem elégséges bármi egyébire. Nemzetiségünk pedig, ha épen nem is megyen hátra, és egészen nem is pangó — mi még kérdés — minden esetre oly bágyadtan, oly észrevehetetlen léptekkel halad, mikép nem csuda, ha e tekintetben megint szinte sokak előtt az mutatkozik, mintha valóban oly intézvények érdemlettek volna az academia fölött elsőséget, melyek gyorsabban terjeszték vala nyelvünket, s e szerint ilyesekre lett volna kötelesség egyesíteni azon erőket, melyekből tudós társaságunk támadt.

Igen elérhető ennél fogva, ha sok előtt nem nagy haszoni hitelen áll academiánk, minthogy, mondom, a cselekvési tespedésnek közepette, annyi haszontalan szóvita, szófírka közt, melyben fuladozunk, bizonyára oly kitűnő csábbal mutatkozik minden olyan intézet, mely gyakorlati életre, s az általjánosságokból kiemelkedve egyes talpra esett specialitásokra képezné a magyart, mikép valósággal árnyékba esik academiánk, ha helyébe például egy életbe vágó polytechnicumot képzelünk; valamint — ha már nyelvnek tulajdoníttatik az elsőség — oly intézet is sokkal kecsagetőbb színben mutatkozik, mely nyelvünket terjesztené, hazánknak legtávolabbi ereibe gyorsabban lövelné, mint academiánk, mely csak belterjüleg működik, és ekkép csak felette lassu léptekkel s közvetve hat nyelvünk közönségessé tételére.

Vizsgáljuk azonban a dolgot egy kissé mélyebben. Mi annál szükségesebb, mert valamint akkor, midőn academiánk születék, nem egy, mást eszközölő, félre vonó javaslat gördítettet előnkbe, s mi minden megmutathatás nélkül szinte csak úgy győzheténk azok nagy tömegén, hogy t. i. mi sem mást, mint philologiai társaságot, sem különbet, mint belterjüleg működőt, állítani nem akarunk, sőt ajánlatinkat visszahúzni vagyunk inkább készek: úgy hallik ma naponta innen amonnan, majd suttonban, majd nyilvánosan, de növekedőleg nem egy megbánás, nem egy gáncsolás, hogy mégis valósággal csak jobb lett volna valami mást állítani, mint nyelvészeti társaságot, vagy ha már ilyesnek, szinte mintha valami makranczbul történt vala az egész, teljességgel kelle születni, annak csakugyan nem nyelvünk kifaragása s kireszelése, hanem annak terjesztése körül

lett volna hasznos működni, minek most már áldott gyümölcsét éldelnénk, holott az academia már úgy szólván divatbul esett. Midőn, mondom, most is efféle hallatik, szükség, hogy végre tisztába jöjjen a dolog, vagy legalább kisérttessék meg annak tisztába hozatala, mert ha ily nézet véleményynyé kezd alakulni — s mint látszik, valósággal azzá kezd alakulni — s szalmatűz-alkotta intézetté aljasul academiánk is, ha csak különös testületi szellem, éberség és becsület nem hatja keresztül minden tagját, minthogy ily egyeztető, egymást felbátorító zománcz nélkül, vajmi kevés ember oly szilárd és állhatatos jellemű, kivált honunkban, hol a szapora beleunás akármibe is oly közönséges jelenet, az állhatatosság viszont oly nagy ritkaság, hogy saját magára hagyatva, a közvélemény nyájas ítélete nélkül, sőt ellenére is, azon lelkesedéssel járjon el tisztében, melynek hijával létezhetik intézet ugyan és több ideig fennmaradhat, de mintegy lelkét veszítve, vesztí minden varázserejét is, s ez által azon hatását, mely nélkül, habár él is anyagilag, erkölcsileg okvetlen a holtak sorába süllyed.

Hadd mutassam tehát meg, hogy kivételes állásunknál fogva, sem egyéb, sem másképp működő intézet nem volt oly sürgetőleg napirnden akkor, mikor academiánk felállították, mint épen académiánk. S ha ebben sikerrel járok el, úgy hiszem, ismét közméltánylat tárgyává leszen az; ha pedig ezt megmutatni nem vagyok képes, mi felette hihető, mert nemcsak tehetségem határázott, de mai felcsigázott állapotunkban nem nagyon kedveltetik a lassabban érő gyümölcs, s ekkép könnyen gyanussá tétetik a mellette emelt szó: akkor nem igen sokat várhatván a nagy közönségtől, intézetünk minden tagját ezennel ünnepélyesen felszólítom: legyen azon szent kötelesség érzetében kettőztetve éber, melylyel minden tag tartozik, kivált akkor testülete iránt, mikor a közvélemény künti, sőt elleni kezd lenni, s öltse magára azon zarándoki komolyságot, mely hivatásának emlékeztét ne engedje soha is figyelméből esni, irtsa gyökerestül ki a viszálkodás legkisebb szálkáját is kebléből, s melegüljön őszinte kézfogóra, szilárd vállvetésre minden bajtársával, mi nélkül testület még boldog napokban sem igen ér czélt, annál kevesebbé, mikor borúra, sőt zivatarra kezd sötétedni az idő; ha pedig e feltételeknek nem felelhet meg, vagy megfelelni nem akar: lépjen inkább ki s hagyjon magunkra. — Hete-

rogen szálla ne sértse egylelkü testületünket, mert ki tudja, oh nagy isten! távol van-e még tőlünk azon gyászidő, s nemzeti életek mérteke szerint nem borul-e szaporábban ránk, mint gondolnók, mikor csak testületünk fogja tán ereklve gyanánt vagy inkább bágyadtan pislogó lámpaként őrizni azon nyelvet, melyet legdrágább kincsének, nemzeti s függetlenségi alapjának elismert ugyan a magyar, de forró vérétől hajtvá, bálványaitól elszédítve, nemcsak őrizni nem bírta, hanem saját lábaival tiporta el.

„Valami gyakorlatira kellett volna egyesíteni erőnket, olyasra, mi az életbe vág, s nem valamire, minek legjobb esetben is csak szó és szó marad eredménye.“ — Ugyan úgy? Ámde miből támad emberek közt legtöbb zavar és ekkép legtöbb nyomorúság? kérdem. Tán abból, mert szivtelenek, rosszak? Valóban nem; hanem legfőképp azon felette egyszerű okból, mert nem értik egymást. Száz eset közt tán nincs tíz, hol valami kifejtett bajnak alapját szántsándékos gazság tenné: félreértés, ebből eredő szenvedély, ezt követő bosszú, s innen folyó gyűlölet és rosszakarat, meg vakság képzi szinte minden emberi nyomornak sarkalatát, azaz: hogy nem értik egymást. De ugyan miért nem értik egymást? Legfőképp azért, mert az emberi nyelv — s itt egy nyelv sem érdemel tökéletes kivételt — oly kevésbé kiképzett, oly kevésbé határozott, hogy nem ritkán egyetlen egy rosszul definiált szó még a legrégebb jó barátokat is rögtön heves és engesztelhetlen ellenségekkel változtatja. Már most, ha igaz, mikép a köz jólétnek, köz boldogságnak elérése végett mindenek előtt a zavart és ebből fakadó nyomort kellene, valamint a legnagyobb, úgy a legkisebb emberi társaságból lehetőleg kirekeszteni, és ennél nincs sürgetőbb teendő; s ha továbbá igaz, mikép legtöbb zavar és ezt kísérő nyomor, félreértésekből ered, melyeknek hibás, természet elleni rendszer okvetlen következése: akkor, úgy látszik, nincs nemzet a szerencse és előmenet oly magas fokán még, mihez képest kedvező körülményei daczára is lehetne valami józanabbat eszközölnie, mint mindeket félre téve, előlegesen nyelve javítását venni munkába. S úgy van; mert valamint nagyobbsszerű munkát, mint például a szemeink előtt épülő dunai hidat, csak úgy folytathatni akadatlanul és aránylag könnyű szerrel, ha, bár látszólag mily nagy költséggel és idő-

vesztéssel is, minden előmunkák előlegesen jól rendezvék. szintúgy egyedül csak előleges, szorosan meghatározott definiciók következtetésben lehet nagyobb szövevényű fejtegetések- és vitatkozásokban, aránylag könnyen vagy csak átaljában is, célhoz jutni, t. i. az igazságot teljes világba helyezni, s ekkép rábeszélni s győzni. Mi okbul nemcsak látszólag, de valósággal sem lehet nemzetnek sürgetőbb és komolyabb tenni-valója, mint nyelvét lehetőleg közel vinni a szoros tudományok szabatosságához; mert csak oly nyelvvel, mely ehhez leginkább közelít, lehet aránylag legtöbbet legszaporábban saját érdeke körül felvilágosítani, a hatalom mind bel-, mind külviszonyokra nézve pedig ott van, t. i. azon nemzetnél van — legfőképp mai felvilágosult időkben, mikor egyedül a való győzhet, minthogy anyagi diadal nem győzelem, hanem elnyomás — hol a legnagyobb számot legszaporábban lehet saját érdeke körül összepontosítani. Mit aránylag könnyen egyedül kiképzett nyelvvel eszközölhetni; és ekkép ennyi és nem kevesebb felsőséget rejt kiművelt nyelv magában. Minélfogva nem is, lehetne most a szabadabb vitatkozás századában, egyes nemzetekre, úgy mint a köz emberiségre nézve bármi érdekesb, mint oly nyelvnek szerkesztése, mely, valamint a stenographia bizonyosan tökéletesb a közönséges írásnál, jöllehet még a stenographia is oly felette nagy javításra képes, úgy haladná túl mai nyelveinket mind rövidségben, mind szabatosságban; minek kivihetősége egyébiránt épen nem ütközik a lehetőség szabályival össze, és az emberiség kifejtése nem egy előfutójának agyán villant már keresztül, kikről azt szokták mondani: megelőzte nemzedékét.

Habár egyedül előmeneteli és hatalomnövesztői szerként veszszük is az emberi nyelvet, az előadottakbul, azt hiszem, elég világos — s tán ebben mindenki megegyez — hogy, ha nem legelső helyet foglal is annak kiképzése a nemzetek előmeneteli lépcsőzetén, legalább a lehető legfontosabb ügyek közé tartozik még oly nemzeteknél is, melyek az önfertőztetés és elkorcsosulás undok bűnétől menten, saját tisztaságukban emelhetik fejüket az eget felé.

De ha ez áll, és a nyelv kiképzése minden nemzetnél a lehető legfontosabb ügyek közé való, bármily szilárdul és bármily szűzeségi fényben álljon is ott nemzetiség és nyelv: ugyanlegyünk őszin-

ték, mikép és mily színben mutatkozik nálunk magyaroknál, ezen ügynek sürgetős aggasztó léte még? kérdem; nem éppen oly tantaluszi kínok közt-e, mint szélvészszel küzdőnek a révpart, a határtalan sivatagban eltévedtnek menedék, börtönben sóvárgónak a megszabadulás, a végvonaglásban fuldoklónak levegő; és mind ezeknél több, sokkal több, becsületvesztettnek a becsület visszanyerése? És ugyan, tisztelt gyülekezet! nem ily aggasztó színekben mutatkozik-e minden elfogulatlan előtt nyelvünk és ezzel oly szorosan egybefüggő nemzetiségünk ügye még mai időkben is? Mert mi tagadás benne, nem világlik-e még most is oly gyengén és oly bágyadtan köztünk azon nemzeti életszikra, mely kevés kivétellel nem sokkal ezelőtt egyedül szalma födelek alatt pislogott, vagy kirekesztőleg a tudományok szűk körére szorítkozék, vagy csupán mintegy kivételként közhelyeken időszaki alkalmaknál lobbant fel, és innen is egy darabig egészen ki vala tiltva már? Ámde, ha az egy kissé előrelátóbb még ma is remeg nyelvünk és nemzetiségünk sorsa fölött, mikor törvény védi azt, és nem egy magyar nézett az elkorcsosulás és önfertőztetés tükrébe már, s maga magán eliszonyodva, buzgólkodik minden módon helyrehozni vagy legalább felejtetni elődői bűneit; ha még mai időkben is remeg az előrelátóbb, legdrágább kincsünk fölött, melylyel mindent elérhet a magyar, nélküle pedig semmit; ugyan kérdem, tizenhét évvel ezelőtt lehetett volna-e ezer bajaink közt aránylag oly kis tehetséggel akármi célirányosbat is eszközölni, mint hazánk elhunyt, de a messze távolba néző hiveinek útmutatását követve, csekély erőnket is előlegesen nyelvünk védelme körül pontosítani némileg össze; tizenhét évvel ezelőtt, mikor az 1823-ki gyászos esetektől felrázatva, aggasztólag kétes jövőendő borult honunkra; mikor nyelvünk törvényesítése messze háttérben azon merész remények képében mutatkozáék előttünk még, melyek megvalósítása körül kétségbe esve, nem egy hű kedély törött meg, s nem egy lett volna annak életbe léptét szívvérével megvásárlani kész, de elesvén, mielőtt ismét élet felé fordulna a magyar, vigasztalatlan lehelé ki jobb sorsra méltó lelkét; mikor, mint az irodalom mezején, úgy a társasági viszonyok közt, ha nem is fertőztették a magyar nyelv, a magyar nemzetiség az aljasság bélyegével többé — és pedig ennyire hagyták eldődink sülyedni létünk és becsü-

letünk ezen drága és oly annyira nemes zálogát! — oly dívat künt
vala mégis a honi hang, és még mindig oly heterogen elem kikép-
zettebb köreinkben a magyarság — óh hozzuk csak emlékezetünkbe
e kínos napokat, — hogy alig ismerhetett csak hazájára is, és rend-
szerint a távol idegenben volt kénytelen vélni magát a lelkesb, anya-
földének közepette, s ha ráismert is őt szülte földére néha, min-
koszorus lantosunk *magyar költője*, ki szavakba foglalá minden hí-
magyarnak őszinte érzelmit: egyedül saját néma keserviben lelhet ir-
es vigasztalást.

Cselekvési logikánkat, mint sok másban, úgy ebben is, sokar-
fel nem foghatják, és azért rendszerint különösöknek, visszásoknak
tartják lépteinket. De ily körülmények közt — melyekről azonban
csak az ítélhet méltánynyal, ki előtt nemzeti sajátság, nemzeti egész-
ség, nem pusztá hang, s ki önámítás nélkül fel bírta fogni, rothadás-
nak mennyire indult legyen vérünk már — ily körülmények közt
nem lehet, óh bizony nem lehet sokat tétovázni, de rögtön paran-
csolólag mutatkozott előttünk — és ehhez nem kívántaték sem külö-
nös ész, sem felette nagy közgazdasági kiképzettség, hanem egyedül
hűség — mikép csekély tehetségünkkel nekünk is okvetlen nyelvünk
megmentéséhez kelle járulnunk mindennek előtt, minthogy a becsület-
nek tisztába hozatala mindennek elibe, és így még a mindennapi
kenyér elibe is való; korcsosulásnak induló nép pedig — főkép, ha
ennek tudatában él, és még sem vesz magán erőt — becsületet, ha
saját nyavalygó álmaiban nem, bizony, sehol sem lel a világon
egyebütt.

Felüdülési nagy kérdésünket tekintve nemcsak ferde logika után
nem indultunk tehát, de kirekesztőleg azon egyedüli szerint, melyet
valamint becsület, úgy saját nemzeti fentartás, és ekkép a legszentebb
kötelességérzet jelölt ki. Egészséges nemzet nem kénytelen efféle
álszinben mutatkozó lépcsőzet után járni; kiléphet az légott, a művelt-
ség bármily fokán álljon, egyenesen a cselekvés mezejére, a nyavaly-
gónak azonban egészség kell előbb, a némának szó, mielőtt neki
józan, neki szabad volna, egészséges népek lépcsőzetit követni min-
denben. S im ez kulcsa — mert hiszen nemzetiség dolgában még
most is távol vagyunk a teljes egészségtől, sőt nagyobb mozgalmak

köze álltva, még tán veszélyesb állapotban mint ezelőtt — miért kever oly és kivált a lelkesb magyar bármibe is annyi nemzeti felengzést, miszerint őt mind azok, kik állásának titkaiba nem hatának — s ugyan magyaron kívül, de még született magyarokat is ide értve, hány van, ki erre elég időt s fáradságot szentelt, vagy kinek erre elég tág lelke volna — oly ábrándteli lénynek tartják, kivel teljes lehetetlen a gyakorlati élet bármily kérdését is, minden utbólvágás és mellékes tekintet nélkül, egyszerűen fontolóra venni és oldani fel. Ámde, ki sokáig élt becsület nélkül, és azt visszanyerni kezdi, részint visszanyerte már, az százszorta féltékenyebb kincse körül, mint az, ki ily erkölcsi agonia közt soha nem élt. Nem ritkán házsártos lesz ez okból az, és a megbántásnak de csak árnyékát is véresen megboszolni hajlandó, ki azelőtt igen is hanyag vala e kincse körül. — Szintigy van a magyar, nyelvével, nemzetiségével. Hol más nemzet egyedül loyális versenyzést lát, ott közüle legtöbb, kivált most, midőn egy idő óta minden szenvedelmek úgy szólván elvileg és rendszeresen felkorba-csoltatnak, elnyomást, útbanállást, tűrhetlen sérelmet gondol észrevehetni. Midőn más nemzet — jó egészségű emberként, ki sem öltözetére, sem eledelére nézve túlgonddal nincs — egyedül a dolog jósága után hajol, nem igen aggódván, mily oldalról s mi formákban jó az: addig a magyar mindent, a legnagyobbat úgy, mint a legkisebbet, magyar köntösbe akar öltetni, és mi nem ebben jelenik meg, már gyanús előtte. Mig más nemzetű, imáiban az egek uránál gazdagságért, hatalomért, vagy erényért és bölcseségért esdeklik, hadd áraszsa a menny ezeket fajtája fölött el, azalatt nem egy buzgó magyar térdre esve azért sovárogo az egek felé, bárcsak a magyar nyelv válnék általtjánossá; és annyira megy, tisztelt gyülekezet, e féltékenységgel, miképpen még testületünkben is — és nem hiszem, hogy csalódnám — tán a nagyobb rész tisztán fel nem fogva az emberi szózat legdicsebb célját: lelkünk legmélyebb érzelmét lehető legvilágosban tárhatni ki, éppen oly mértékben örül az új, habár homályosabb kitételnek, legyen csak magyar, mint a legvilágosbtul kész megtagadni a honosítást, ha idegen. — Ennyire emeli tán legtöbb tagtársunk nyelvünknek nemzetiségünk kifejlésével egybefüggő szeplőtlenességét annak gazdagulása fölé, ennyivel magasbra a szűzesség rideg ideálját mind azon

bőségénél, gazdagságnál és ebből folyó uralkodói hatalomnál, mely Minerva minden lelki tehetségének tárt agyából hármlanék ránk.

És szintígy emeli a lelkesb magyar megint a magyarság külszínét is nem ritkán magasbra, mint a dolgok velejét, ha idomuk nem magyar.

De ugyan mit mutatnak és minek jelei mind ezek? Tán aggasztó symptomák, láznak kitörései, mikor hagymázra hevül a velő s minden eszméket összekever, vagy tán a végvonaglás kapkodásai már? Korántsem; sőt épen ellenkezőleg nemzeti életerőnknek kezességei, hogy t. i. vérünk jobb része a megsemmisüléstől visszaborzadva, nem csak mindazon öldöklő méreg ellen, melyet nemzeti testünk magába szítt, küzdeni elég fogékony, hanem az élet egy javát, egy kését sem hajtandó félelemből magába venni, ha nem viseli a honi szint, csakhogy idegen elemektől még inkább elszédítve, minden nemzeti sajátságiból kivetkezve, ne düljön örök enyészetbe. Nemcsak nem érdemel e féltékenység ennélfogva gúnyt vagy éppen szánakodást, melylyel még született magyarok részéről is — óh szégyenteli vakság! — oly sokszor érintetik; sőt még csak tévedésnek sem lehet nevezni azt; mint-hogy egyedül nemzeti hűségben veszi eredetét, azon szent hazafiui lelkesedésben, mely ha nem is erény, mint sokan állítják, hanem egyedül csalódás, mégis a legszebb erényeknek senkitől soha kérdésbe nem vett alapja, és az emberi ábrándoknak habár nem leghasznosbja is, minden esetre legnemesebbike, s melynek legalább mi magyarok köszönhetjük, ha eddigelé minden jellem nélküli szolga gyarmattá nem sülyedtünk. — Üdv nektek s áldás rátok ez okbul ti hivek, kik ily érzelmektől, ily lelkesedéstől hevítve, hű kebellet öröködtetek nemzeti létünk fölött, mikor az már hajszálon függött. Titeket illet a legdicsőbb polgári koszorú; mert ha vajmi derék tett is sikeresen szembe szállni a halállal, vagy ennek karjaiból kiragadni embertársát, mennyivel derekabb még a végveszély óráiban egy egész népet megsemmisüléstől óvni meg. Igen, titeket illet az örök dicsőség, midőn mi ujabbakra, kik legnagyobb veszélyeitől megmentve vettük át nemzetiségünk ügyét, s kikre hasonlíthatlanul kedvezőbben fordultak az idők, azon szent kötelesség szállott: meg nem rontani otromba kézzel, sőt mint szemünk fényét, mint lelkünk üdvét, óvni minden hátra-

eséstől, s ápolni erőnk szerint azt, mit annyi veszélyek közt egyedül a leghűbb, leggyöngédebb anyai kedély bírt megmenteni, minthogy egyedül hasonló érzelem, hasonló türelem háríthatja el a magyarnak végenyészetét ezentul is, és egyedül ezekben rejlik azon feltámadási életszikra és erő, mely fajtánknak jövődőt ígér.

Nemcsak ócsárlani nem fogja a nemzeti üdülésünk szövevényébe mélyebben tekintő, ha köröm szakadtáig küzdünk nemzetiségünk ügye fölött, és e kérdés körül semmiért a világon alkura nem lépünk, bár a legfényesb csereajánlatot soha el nem fogadjuk; sőt dicsérni vagy legalább becsülni fogja e lelkületet, midőn honunknak azon, fájdalom! nem kis számát — mely álneveléstül, idegen iránytul elferdítve e lelkületet tudja mily ábrándnak nézi, és üdülésünk e nyelvét nem érti, felfogni nem képes — ha meg nem szánandja is, meg nem vetendi is, legalább soha azon forrásnak, melyből a magyar új díszben kiforrjon; és soha azon alapnak, melyen a magyar nép nemzetté alakuljon, bizonyára tartani nem fogja. És valóban itt ideje már, felvilágosítani, vagy határozottabban mondva: azon régóta főt talppal cserélt és így kevert eszmét helyreállítani elvégre, hogy korántsem az a szánakodásra, megvetésre, kikaczagásra méltó magyar, ki véréhez, fajtájához hű, mégis ezer méltatlanságnak vala és van kitéve, azért, mert külföldi csín és nyelv nem ékesíti őt, hanem megfordítva, egyenesen az érdemle szánakodást, megvetést és kacajt, ki — mert nemzeti hűség helyett némi külföldi elsőséget öltött magára kiváltságilag — ezer méltatlansággal érinthetni gondolá és gondolja honfitársát büntetlen.

Ámde azért, tisztelt gyülekezet, mivel minden kétségen túl egyedül azon féltékenység és soha meg nem törhető lelkület alapján fejlődhetik nemzetté a magyar, melynél fogva lelkesbje mindent alája rendel a nemzetiség angyalának, azért korántsem következik még, hogy ezen féltékenység, ezen lelkület, jóllehet csak ezekben rejlik feltámadási erőnk, nemzeti kifejlésünk alapjául is szolgáljon okvetlen; nem, de csak még az sem következik, valjon e féltékenység, e lelkület nem fogja-e előbb sirba dönteni a magyart, mint pislogó élete maga magától alutt volna el; s pedig nem következik azért, mert valamint például az erő sem áraszt mindig áldást, sőt nem ritkán

átokká fajul, jóllehet erő az egek legbecsesb adománya, és minden élet ebből buzog: szintúgy ront a legszűzebb féltékenység, a legszebb lelkiület s kimondhatlan többet, mintsem használna, sőt még a legigazságtalanabb gyilkossá is válhatik, ha mértéken túl csapong és szenvedelemtől hevítve, maga ellen bőszi a visszahatás kérlelhetlen bosszuját.

Legyen szabad ez okbul, tisztelt gyülekezet, ezen még hosszabbra terjedő előadást, mennyire a kérdés életbe vágó léte engedi, lehető rövid vonásokban, azzal folytatnom: mikép lehet — saját, tán hibás, de őszinte felfogásom szerint — legbiztosabban, sőt tán kirekesztőleg nemcsak enyészettül megóvni nyelvünket és nemzetünk ezzel szorosan egybefüggő létét, hanem szilárd állást szerezni mindkettőnek a nagy világ szinpadán.

„Praeparandiákat kellett volna állítani, inkább közvetlen terjeszteni a nyelvet, mint ennek becsét, méltóságát, és ez által a nemzet legdrágább kincsét emelni.“ De ugyan feleljünk egyedül azon egyszerű kérdésre, mely körül forog a csalódás, és nekem legalább úgy látszik, mintha rögtön le kellene esni a legvakbuzgóbb szemeiről is a fátyolnak, hogy valjon: ha valaki magyarul tud, magyarul beszél, nnen következik-e, mikép neki ezért már magyarrá is kellett volna átalakulnia? Mert ha így, ám akkor fordítsuk legutolsó fillérünket minden tétova nélkül *nyelv mesterekre*, sőt legyünk rögtön magunk is mind azokká, *hadd tudjon csevegni magyarul az egész világ*, s meg lesz mentve s feldicsőítve fajtánk. Nyelvet, nemzeti sajátságot, ily felette könnyű szerrel azonban, én legalább úgy hiszem, még csak biztosítani sem lehet, s annál kevesebb szilárdabb s tágabb alapokra állítani; minthogy — és itt különös figyelemért esedezem — a szólás még korántsem érzés, a nyelvnek pergése korántsem dobogása még a szívnek, és ekkép a magyarul beszélő, sőt legékebben szóló is, korántsem magyar még.

Ki nem látja itt a különbséget, és ki azon elfogult, ki előtt nem világlanék tisztán fel, mily ezer sajnos tévedések közt botorkál oly sok magyar e lehető legfontosb ügyünk körül.

Csüggedni érzem örömet, tisztelt gyülekezet, és tehetségem parányiságának tudata görcsbe vonja keblem, midőn ezen oly felette kényes életkérdés taglalásába bocsátkozom, mi már ezelőtt is nem

egy ízben történt, noha siker nélkül; s pedig kivált, mert valamint — tudom — nem egy kapacitás saját vallomása szerint nem bír a dolgok mélyébe hatni, mielőtt gondolatnak szót tudna találni, úgy én korlátozottabb tehetségű megint gondolatimat nem vagyok képes képes mindig szavakba foglalni, főkép ha annyira áradoznak belsőmben azok, mint a jelen oly felette fontos kérdés körül.

Axiomatizálásban vélem látni érzetem kirekesztő helyességét; midőn más részről tapasztalni vagyok kénytelen, hogy hazánknak még leghűbb fiai s legkitünőbb tehetségei közül is többen, mintha nézetem csalódás volna, felette kevés kivétellel mind más, sőt épen ellenkező utakon járnak azon cél felé, melynek eléréséhez szintúgy s oly őszintén kötöm én is fajtánk megmentését és egykori feldicsőítését, mint, teljesen hiszem, ők. Egyeztető, közép utat ez esetben pedig nem látok. — Mily kínos epedések közt nézek én ennél fogva nemzetünk jövő sorsának elébe, kiki elérheti, ki fajtámhozi hűségben bíz, minthogy vérünk egy részét nemzeti ügyünk fölött még mindig halálos fagyban szenderegni látom, és esküdni mernék, hogy bizony ez sem megmenteni, sem magasbra emelni nem fogja a hazát; midőn más részről azon irtóztatós kép áll előttem — és itt lelkemet merném rákötni, hogy e kép nem tünemény, hanem valóság — mihez képest mind azon gyönyörű érzelem és szent lelkesedés, mely hazánknak, hála az égnek! számra mindig növekedő hű fiaiban buzog, s mi a legnagyobbaknak, legdicsőbbnek lehetne apadhatlan forrása, nemcsak nem fogja magasbra emelni, de még csak biztosítani sem a hont, sőt egyenesen meggyilkolni azt előbb, mint gondolnók, ha, mielőtt késő, legalább vérünk jelesbjei nem okulnak azon mesterségben: oly drága, de oly annyira kényes kincset, mint nemzetiség, nemzeti sajátság, némi biztossággal, és a siker némi hihetőségével mikép lehessen őrizni, mikép lehessen ápolni s növesztetni leginkább, sőt kirekesztőleg.

Mint fentebb bizonyítám, senki nálamnál tágabb kört nem enged azon féltékenységnek, mely nemzeti hűségből eredve, bármit is nemzeti színbe öltetni vágyik. Ha jobban buzog a magyarnak vére, mint akárki másé, honának pusztá említésén is; ha már mennyekbe ragadtatni véli magát, mikor a magyar hölgynek ezelőtt oly sokáig néma

ajkán a nemzeti hang zengedez; ha életét kockára bocsátani zsek, mikor vére mentőjét csak megkarczolva is gondolja: mind ez, jóllehet sok által még most is egyedül nyavalyás kitörésnek tartatik, felette helyes s vajmi örvendetes jelenet, mert ez egyedül a visszatért becsületérzés és a magához hű erőnek eredménye, s csak ebből pezsg élet és fejlőd. Ennélfogva még a kelleténél többet tenni buzgó fiatalság túlzását is némileg megbocsáthatóknak tartom; mert ki szegheti szárnyát az élet tavaszkorában azon lelkesedésnek, mely eget kér, hol megégeti ugyan néha magát, melynek hiját azonban fiatal kebelben semmi a világon nem pótolhatja ki: mert az isteni szikrának nincs surrogatuma. S jaj, százszor jaj azon fiatalnak, kinek lelke testében mindig megfért.

Férfitul azonban többet lehet, többet szabad követelni, s kivált olytul, ki vezetői szerepre emelkedik. De itten búba merül lelkem. mert én legalább, felette kevés kivétellel, alig ismerek egy valóban buzgó magyart is — és ezen őszinteséggel tartozom szent ügyünknek, melynek minden személyes tekintetet alája vetek — ki, bármennyi ősz haj fedné is fejét, bármily tapasztalás és életbölcse ség redőzte volna is egyébiránt velejét, mint elmetévedett, ha rögeszméje (fixe Idee) pendíttetik meg, többé kevesebbé ki ne vetkeznék a kölcsönös méltányosság, sőt az igazság szabályaiból is némileg, ha nyelvünk s nemzetiségünk ügye kerül szőnyegre. Ily alkalommal a leghidegebb vérü elragadtatik, a legélesebb látásu vaksággal van verve, és a különben legméltányosb, legigazságosb is, hajlandó felejteti, sőt néha valóban egészen is felejtí az örök igazságnak soha nem változó még azon legelső szabályát is — melyet egy alkalommal sem volna szabad szemből szalasztani — miszerint másnak soha olyast ne tégy, mit tőle sem fogadnál örömet. S annyira megy ez elfogultság, ezen felingerült állapot, mikép mindennapi eset, kivált mostani, a természetesen túl még mesterséggel is felcsigázott napokban, épen azok kikeléseit és gyanusításit hallani legsértőbb változatokban, ha más ajku, egyenesen csak példájukat követvén, önvére mellett buzog, kik legcsiklandósbak saját nenizetségük körül. Valóban szomorú, szivrepesztő látvány. Boszútlan egy hajszált sem enged fején csak érintetni is, és ez helyes; ámde mást üstökénél ragadn

hajlandó, és ez is egyes viadalban vagy verekedésnél, mikor ember áll ember ellen, és anyagi erő s állati bátorság határoz legtöbbit, felette helyes lehet; nemzetnek békés újjászületési működésében azonban ha nem is gyávaság, valóban felette nagy bűn, és a legkimélőbb kitéttel minden esetre nem kevésb, mint szánakodásra méltó, maga magán uralkodni nem tudó pajzánság; melynek, tisztelt gyülekezet, ha a mélyebben gondolkozók tapintata, és általjában véve a nemzet 'súlya mielőtt késő volna, féket, zablát nem vet: bizony mondom, a magyar nem *lesz*, mint azt többen oly gyönyörtelien álmodánk, de rövid idő múlva egyedül a négy betű: *volt*, fogja illusztrálni valahai létét; s pedig mert a nemzetek békés átalakulási működésében, mikor minden, bár a legkisebb erőszak is ellenhatást, és egyetlen egy igazságtalanság ezer megboszulót szül, semmi nem győz, mint egyedül lelki felsőbbség és az örök való.

A kérdés — hogy t. i. kirekesztőleg csak egy mód által biztosíthatja a magyar nyelvét és ezzel elválhatlan nemzetiségét — előttem oly egyszerűnek, oly kézzelfoghatónak mutatkozott mindig és mutatkozik ma is, mikép soha nem tudtam eléggé bámulni, és bámulatombul ma sem tudok kivetkezni, honnét jöhet az, hogy én e kérdés körül úgy szólván, isolálva lelem magamat.

Sokszor tölték legfeszültebb elmélkedésben napokat, éjekezt ez életkérdésnek tisztába hozatala iránt; mert tudja az ég, könnyelmű, hirtelenkedő, nemzeti újjászületésünk szent ügye körül soha nem voltam. Kétkedtem, epedve habzottam, szigorún veték magammal számot, hogy valjon — mert vérem hidegebb, béketűrősem több — tán nem szeretem annyira hazámat, mint kik mindig fornak, lelkesedéstől egy huzomban áradoznak; vagy hogy tán nincs annyi bátorságom, mint azoknak, kik mindenben az oroszlán szerepét játszani hajlandók; vagy hogy végre tán hiúsági viszketeg, különczködési szesz, vagy éppen megcsontosult makacsság homályosítja nézetemet, minél fogva nem tudnám helyeselni, sőt egyenesen kárhoztatni volnék kénytelen azon utat, melyen, felette keveset kivéve, mint mondtam, a legnagyobb rész, külön árnyéklatokban ugyan, sőt hazánk némi legkitünőbb kapacitásai buzgólkodnak közelíteni azon célhoz, melynek elérése saját szívemnek is legforróbb vágya: fajtánknak t. i. nemcsak

biztosítása, de egykori feldicsõítése is. Azonban soha nem tudtam s most sem tudom magamat e kérdések körül hibáztatni; és ekkép vagy velõm beteg, vagy azok nézete hibás, kik véleményemet nem osztják. — S most lássuk:

A magyar mélyen alutt. E közben nyelvét felejté, nemzeti szí-
nét veszté. Sok azt hitte, nem eszmél már fel többé, s el van olvasztva.
De a magyar felébredt; mily halovány színben, mily torzalakban,
kiki elõtt ismeretes. Alig van nemzetek közt ily iszonyatos példa. Sok
ezt azonban fel sem vette, sõt álfényében, mint Armida kertjében, még
tetszett is magának. Többnek azonban türehtlen volt az õnmegisme-
rés e keserû képe, ámde erõ nem szilárdítá keblét; kétségbe esett, s
magára hagyta a hont. Voltak végre olyasok, kik dagály s szélvész
daczára nem gyengültek el, s férfiak maradtak a veszély óráiban. —
S ismét élet felé kezdett fordulni a haza. Oly hervadólag tengett
azonban szerencsétlen vérünk, hogy lehetetlen vala, mikép mi újab-
bak folyvást pirulván fejletlen, aljas létünkön, az elõttünk oly
ragyogó példák útmutatása szerint ne ébredesztünk volna azon szent
kötelesség érzetére, hasonlólag járulni hû kebellet köz anyánk
ápolásához. És e nemes érzet nõttön nõtt, s hála a nagy Istennek,
már oly szép gyökereket vert, mikép a legszebb virágzásnak bizton
elébe tekinthetni, hahogy a visszahatás *felhőszakadása* nem sodorja
azokat ismét tõstül ki. Ámde itt a baj, és a veszély aggasztólag
mutatkozik.

Az újabb kor, buzogva a legszebb lelkesedéstül s vágytul:
minél elõbb ragyogni a nemzeti egészség fényében, nem bírta szel-
lemdús hevében felfogni, hogy javulási lépcsõzetünk okvetlen csak halk
lehetne, mert sülyedésünk sem vala rögtõni; felejtván e fölött: nem-
zeti tekintetben mennyire javultunk legyen már, eliszonyodott csiga-
lépteinken, s fajtánk más nemzetekhez képest még mindig oly ala-
acsony állásán. S így lön, hogy legtöbb magyar vak hevében úgy
jutott azon tévútra, melyhez képest magán kívül keresett segítséget,
valamint a hullámokkal küzdõ is, ha magában nem bízik, mindent
megragad, mire csak kezét teheti. „Jaj, mily kevesen vagyunk — így
sopánkodának — lehetetlen, mikép ennélfogva a roppant számú
német- és szlávban el ne olvadjunk; terjeszteni kell tehát a nyelvet

s nemzetiséget mindenek előtt.“ És ez felette helyes, csakhogy a *mikép* körül forog a siker, minthogy nem minden modor vezet célhoz, sőt a mostan divatozó attul egészen eltávolít. Engem soha nem ijesztett *csekély számunk*, de fenmaradásunkért annál erősebben rettegtem mindig, azon okból — s ezt ki kell végre mondani — mert fajtánk anyagi, mint szellemi léte oly *felette könnyű*. Itt a baj, s essünk át elvégre az önmegismerésnek ezen legkeserűbb adagán — mert csak ez után javulhatunk teljes egészségre — mikép t. i. nem a mennyiség, hanem a minőség a szellemi erőnek sarkalata, s e szerint épen nem azért forog veszélyben létünk, mert kevesen vagyunk, hanem mert súlyunk oly parányi. És ezt sok magyar sejti, és azért tüzei saját magát s másokat törhetlen bátorságra, mi felette dicsőséges, csakhogy itt megint más csaképzetbe bukik, mi annak jele, hogy ha felébredett is már nagy száma, azért mindnyája korántsem ábrándult ki még; s a multat a jelennel s Magyarországalelőtti és mostani bajait összekevervén, oly hangulattal ül lovára most is, mintha jelenleg is törökkel vagy francziával kellene vívnia, észre sem vévén, hogy az nem kontyos, se nem veres sipkás, kivel dolga van, de egyenesen a civilisatio, melyen kard nem fog, s mely előtt a legtündöklőbb vitézség is térdre esni kénytelen. S ugyanis a bátorság több árnyéklatu. Van t. i. olyas, mely mindent megrohan, és még az ágyuszájától sem fordul el; meg van olyas is, mely kitűrni tud, s minden handabanda ellenére bevárja az alkalmas időt, meg a polgárok hevével szembe szállni, s hirtelenkedésünknek gátot vetni kész. Mindkettő maga helyén arany. Sok azt hiszi: az elsőben több anyagi, tán állati vegyület, a másik nemüben ellenben több lelki vegyület van, s hogy az elsővel bírók e földön rendszerint — s legtöbb esetben a nélkül, hogy tudnák — gép gyanánt szolgálnak; midőn azon másik nemü bátorság tulajdonosai viszont rendszerint a gépforgatók. Már ez bármikép legyen is, tagadhatatlan marad, hogy azon katonai bátorság, ha úgy nevezhetni, melyhez képest a hős bárminek is neki rohanni kész, mit egyébiránt egy pohár pálinka, mint tudva van, igen elősegít, még korántsem elég oly szövevényes s rendszerint oly hosszadalmas munka sikeres folytatására, mint egy egész nemzetnek újjászületési működése, hol az enthusiasmus ritkán használ, a hóbort pedig mindig árt,

de egyedül a józan, a kiábrándult felfogás, és kirekesztőleg csak az összevető s kiszámító felsőbbség győz.

A nagyobb számban vélnek lelni üdvöt — boldog Isten! — mintha bizony például 30 millió barbár népben több magához vonzó, több magához olvasztó varázs volna, mint bármily kis számban is, ha ez a civilisatio kincsetől felcsordul. Ha ököltre, botra kerül a dolog, akkor megengedem, a nagyobb számban az olvasztói varázserő, a felsőbbség. De csak háborúban sem mindig, mert a néhány macedoni bors megtöri a számtalan persa borsót, és a kis számu hellen dicsőíti fel Marathon sikjait; még csak háborúban sem mindig, s hát minél kevesebbé még a lelki tehetségek szabad surlódási mezején, s kivált mostani századunkban, mikor az erőszak előbb-utóbb egyedül saját magának ássa sírját. De ha egyenlő körülményileg a nagyobb számban a nagyobb erő, mit senki nem tagad, ugyan azt hisszük: nemzetiséget csak úgy rákenhetni bárkire is, ki éppen kezeink közé jut, mint például meszet falra, vagy mázat fazéokra? És azt hisszük: parancs már elégséges, hogy valaki nemzeti sajátságából kivetkezzék? Ugyan mi magyarok tünnök-e ezentul — ezentul mondom, mert egyszer már majdnem, hogy megtették rajtunk, és igen is engedelmesek lettünk — tünnök-e, mondom, ha bármily hatalom akarna is minket úgy minden legkisebb czikornya nélkül saját mintájára kaptázni, kivált ha e minta felette messze fekünnék a tökélyesbtől, s valjon engedelmeskednénk-e oly parancsnak, sőt még oly törvénynek is, mely ha nemzeti hűtlenséget egyenesen nem követel is, sokak alkalmazása, és kivált tartalékgondolatja által mégis zsarnokká válnék? Azt remélem, azt hiszem, még akkor sem engedelmeskednénk, ha főről főre mind megegyeztünk volna ily szabályban, s annál kevésbbé, ha ez nem történt vala így; mert e világon elidegeníthetlen sajátok is vannak, miket tilos áruba bocsátani, mi ugyan nem egy hazai reformátornak peng ajkán, vajmi sok esetben vajmi pompásan, csakhogy rendszerint vagy nem oly sajátokra alkalmazva, mint például: becsület, erény, nemzeti hűség s több efféle, miken valóban soha és semmi esetben túladni nem szabad; vagy egyedül saját érdekeinket méltatva, másokéit azonban régi, de néha-néha mégis feltűnő Döbrögi-szellemben fitymálva, sőt gyanúsítva.

Mondják ugyan, hogy törvényeink nemzeti nyelvünk ügyében semmi ilyest nem követelnek. És ezt tudom, mert törvényeink egy hajszállal sem rendelték többet, mint hogy a holt latin szó helyébe az élő magyar lépjen, és a közigazgatás nyelve azon faj nyelve legyen melytől nem csak az ország vevé nevezetét, hanem mely az alkotmányos létnek is törzsöke. Minél semmi sem lehet igazságosb, méltányosb. És ha szorosan, de valósággal szorosan és nemcsak önámítgatásilag, ennél marad a magyar, és ha nem fénylik is legkedveltebb legnagyobb divatu színben még — mi egyébiránt semmi esetre nem lehet néhány rövid évek gyümölcse, mert hiszen kifejtett nemzetiség nem rögtön termő növény — vérünk legalább nem áll a maga ellen felbőszült szenvedelmek aggasztó veszélyivel szemközt, úgy, mint ma, mert hiszen: „Nemzetnek fentartási, kifejtési küzdelme, hahogy másban is méltányolja azt, miért maga vív, oly gyönyörteli, oly dicső látvány, mikép nincs a világon oly aljas kedély, oly durva kebel, melyet ily jelenet őszinte rokonszenvre ne melegítne”; midőn viszont nem lehet semmi borzasztóbb, elidegenítőbb, mint fuladás közti kapkodót látni, ki, ha feleszmélne, saját erejével menthetné meg magát, de e helyett más életébe kap, s visszalökve elsülyed.

És most kérdem, s hazánk fő heveseitől kérdem: ugyanannál maradtak-e, mit a törvény parancsol, t. i., hogy a latin szó helyébe lépjen a magyar, vagy kalandoztak-e ezen határon néha túl? Régibb intézetek s egyesülések körébe, hol nem magyar volt a szó, mert alkotóik sem valának magyar ajkuak, ugyan nem tolta-e a magyarság magát itt-ott máról holnapra erővel be? Némi gyülemben, némi vigalomban — óh boldog Isten, nem gyermekek vigalma-e ez? — nem lőn-e a magyar kedvéért — igaz, csak kísérlet végett — kiküszöbölve gyakrabban minden egyéb nyelv, mint mirigy? Ugyan hány szent szónoklat nem vala elvileg s parancsra intézve magyar nyelven oly hallgatókhoz, kiknek tizedrésze sem veheté be azt lelki táplálékul? Bár a legkisebbe, mi időhiány és szövevény miatt máról holnapra magyarrá át nem alakulhata, ugyan nem fúrta-e magát be a magyar nyelv nyakra-főre, s ha erre gyenge vala, magas Goliátként nem hangoztatá-e nemzetboszulói haragját a nyilvánosság nem egy organuma? S hány lenézésre, hány méltatlanságra adott alkalmat az, ha valaki

az elmezavar ez árjától mint lelketlen törzsök nem hagyá magát egészen elsepertetni e hazában, hol épen azok részéről hallatik nem egy fellengős szó: a kitűrni-tudásrul, az emberi méltóságrul, a szabadságnak boszú nélkül fertőzhetlen létéről stb., kik ily zsarnokságok, ily rögtönzések fő papjai? S ugyan e mindentegyszerre elárasztani akaró magyar hév nem növekedett-e már annyira, hogy az, ki elég bátor bármily szerényen is emelni szavát, mintha egy kis kimélet, egy kis béketűrés, tán messzebbre vezetne és jobban érlelné a hazai növényt, mint a most divatban lévő azon szünetlen korbácsolás, melynél sok még a kancsukát sem tartja rosszabbnak, ugyan nem növekedett-e, kérdem, e túlhév már annyira, mikép az, ki ily alakban látja a dolgot s bátran fel is szólni mer, ne legyen kitéve, a rossz, a gyáva hazafiság, sőt a hazaárulás legémelygetőbb piszkaival is azok részéről minden változatokban bemocskoltatni, kiknek — mint mondják — minden csepp vérök a kölcsönös méltánylat és az egészen szabad elmesurlódás elve mellett buzog, s kik a gyanúsításnak komoly ellenei?

Az előhozott viszketegek, melyek — megengedem — jobbadán a legnemesb, csakhogy egészen még ki nem ábrándult kedélyekben veszik eredetüket, azonban általján véve oly csekélybe vétetnek — t. i. a magyarok által, és *mert hiszen nem magyar törvény elleniek*, és itt lappang a bökkenő, hogy t. i. fél és biró egy kalap alatt áll, és a méltánylat, loyaltás és bölcsesség törvénye még vajmi sokat tilt, mit a magyar törvény nyilván nem ellenez — mikép, mintha Mátyással valóban kimult volna Magyarországbul az igazság, legtöbb fel sem foghatja, mi nagy megbántást és sérelmet lelhet mind ezen kicsiségekben (!!) a más vérű, a más ajku; sőt nem egy magasztos lelkületű, nemzetönállási ábrándiban bona fide még bámul is: egyenesen kegyelemnek miért nem veszi mind azt, például a szláv, mit érette és vele tenni szándoklanak, és ha kelletténél hevesebben védi vérét, miben annyi magyar szintűgy hibáz, s sokszor vajmi erős példával jár elő, mert mindennek megvan saját határa, ezt neki korántsem bocsájtja meg, de midőn oly gyanún szinte dühre hevülve, és méltán, melyhez képest valaki róla azt mondaná: „Minden, mit véredért teszesz, csak ürügy, és a köz birodalomtuli elszakítás lappang kebledben“, sarkán

fordul, és keleti komolysággal — s hozzá lehet tenni, keleti igazság-szeretettel is — minden lelkesedését csak ürügynek mondja, és a legocsmányabb czimborasággal kész vádolni őt. — Ugyan férfiui, lovagias-e ez, s hozhat-e áldást?

Ámde Isten előtt mind azon kísérletekben, melyekkel a túlhév vérünket terjeszteti és ekkép nemzeti létünket biztosítani buzog, nem kénytelen-e látni Magyarországbán minden más ajku — s kérdezzük meg őket, hadd szóljanak ők — sokkal többet, mint a magyar nyelv törvényesítését? Legyünk végtére igazságosak. Mert valóban az emberi nemre is mindinkább rávirrad a mennynek azon napja, midőn egyedül az igazságosak hazája fog gyarapulhatni. Álljunk helyökre, ugyan ki hagyja csak hajszálat is kirántatni erőszakkal, ellenszegülés nélkül; mi nagy csuda tehát, ha vérünk túlbuzgói még a törvény ellen is szegülnek? Mi nagy csuda, mondom, minthogy eldönthetlen, mindenütt s mindenkor tapasztalt tény — melyet nem hagyhatni ugyan helyben, mely azonban mindenütt így fejlik ki — hogy minden törvény, melynek alkalmazása szellemi körén egy rész által túlhajtatik, az által helyzi magát aránsúlyba, mikép az egy rész által viszont szigorún meg nem tartatik.

Nem elég mai időkben törvényeket írni; de azok iránt sympathiát is kell gerjesztetni. És ha valaki olyas törvénynek nem hódol, mely előtte gyűlöletes, melytől természete visszaborzad: sújthatja őt a betűnek szigorúsága ugyan, de célját veszti; mert martirt emel, ez pedig fanatizmust szül. És ha mindenki rögtön nem hódol oly törvénynek, mely csak idővel s egyedül szeretetre méltó lét által veszteti el sanyaruságát: illik-e, sőt szabad-e nekünk magyaroknak minden átállás, minden illetődés nélkül olyasokra anathemat szórni, kik ily bűnökbe esnek? Mi oly annyira kristálytiszták vagyunk-e? Nyúljunk keblünkbe s feleljünk őszintén: illik-e, szabad-e nekünk ilyest tenni, kik szinte nemcsak pirulásra méltó hanyagok vagyunk törvényeink végrehajtásában, de még azoknak sem engedelmeskedünk mindig és mindnyájan, melyek hozatalában nemzeti lelkesedéstől forrott vérünk, vagy ilyest legalább affectált a nagyobb rész.

Valóban akarat ellen is elfordulni kénytelen ily szomorú jelene-tekűl a kiábrándult, s mély bűba sülyed lelke: ha tapasztalja, hová

vezethet vak hév és rosszul fékzett lelkesedés, s hogy egyesek bűnös túlzásai néha mily rossz világba s ferde helyzetbe állíthatják a nagy közönség legszentebb érdekeit.

Oh vajmi jól tudom felfogni, mily kimondhatlan irigységi színben mutatkozik nemzeti nagyság a nemesb kedély tükrében, s mily kinokat kénytelen érezni honunk minden hübb fia, ha parányi, sötétségtől körülvelt, maga keblében dülő vérünket ama szerencsésb fajtákkal hasonlítja elfogulatlan össze, melyek a civilisatiótul környezve, vagy azzal napontai érintkezésbe léve, nagy nemzetekké alakultak, s hol, habár náluk sincs kiküszöbölve minden aljas — miből halandó tökéletesen kilábolni soha nem képes — mégis nagy és kicsi, boldog s boldogtalan csak egy nagy családot képez, s hol legalább fő vonásokban egy érdekért, egy hazáért élve s halva, mindent már csirájában meg nem ront, meg nem gyilkol a viszálykodás, az irigység daemonja. Ily boldogság, melyhez képest anyaföldünk körül, bármennyi színre oszoljunk is egyébiránt alább rendelt lépcsőzeteken, mindnyájunkat csak egy nagy érdek fűzne össze egy családba; ily boldogság azonban távol tőlünk. Ezt el kell ismernünk. De azért sem kétségbe esnünk nem szabad, s ellankadva a vak sorsnak átengednünk jövődönk kifejlését, sem önhittségtől felfúva, s minden hatalmakat felbőszítve és ellenszegülésre kihíva, erővel törekedni az után, mit kirekesztőleg csak bölcseséggel, t. i. élet- s nem egyedül szoba- és könyvbölcseséggel érhetni el.

Köztünk — azt hiszem — nincs, ki, ha épen szívvérét és életét nem is akarná adni — mik egyiránt úgy is szinte csak harc mezején bocsáthatók áruba haszonnal — legalább ne volna kész, ideje, fáradsága, értelme, vagyona, szóval: tehetségének kisebb vagy tán nagyobb részét is áldozatul hozni, miszerint nemzetisége ne csak tengődve éldegéljen, de mindinkább terjedve s nemesülve, vagy inkább *nemesülve és terjedve* — mert ez a kifejlési logika — elvégre nagy, hatalmas és dicső nemzetté váljék is vére.

Ámde ezt, jöllehet saját bennünk nemcsak a feltámadási, de még a fölemelkedési erő is, soha el nem érjük, ha csak lelki felsőbb-ség által nem. Ennek eléréseért kötelességünk tehát buzgólkodnunk.

S im ez az egész titok, mikép menthetjük meg fajtánkat a

bukástul, s mikép emelkedhetünk nagy, hatalmas, dicső nemzetté. Felsőbbség által, vagy sehogy sem.

Könnyebb volna, elhiszem, s hasonlíthatlanul kényelmesb, s sokkal kevésb fáradsággal s előzvényekkel járó, ha úgy, *quia sic volo sic jubeo*, a honnak már minden lakosa rögtön magyarrá is válnék, vagy ha már azért magyarrá vált volna, mivel három, négy nyelv mellett szólni még magyarul is tud. Ily kényelmesen a dolog azonban nem megy; mert valamint egyetlen egy kiképzett emberi velőben több magához vonzó, több magában olvasztó erő van, mint ezer üres vagy zagyvateli főben, épen úgy terjeszthet nemzetiséget is egyedül felsőbbség és semmi egyéb; midőn a legszentebb buzgalom, a legdicsőbb vitézség, a legszilárdabb akarat, melyekkel jól irányozva — megengedem — ezer csatát lehetne nyerni, nemcsak hogy egy hüvelyknyivel sem mozdítják elő a magyarság ügyét, de épen ellenkezőleg a lehető legaggasztóbb veszélybe bonyolítják azt, hahogy ezen felette nagy dicséretre méltó tulajdonok hátterében nem világlik az erkölcsi felsőbbség ellentállhatlan súlyával a civilisációnak varázshatalma. — Minthogy, hála az égnek! e földgömbön — hol nemcsak fajtája, de egész neme érdekét köteles szívéen hordani minden jobbra törekedő ember, ki, mert vérét bálványozza, más fajtáját azért meg nem veti — e földgömbön, mondom, nem a jobb olvadoz az aljasban, de megfordítva s ármány daczára, az aljas a jobban; miszerint minden nép, egyet sem véve ki, csak magában, t. i. fiaiban hordozza az élet s dicsőség, vagy a halál s szégyen csiráját.

Erkölesi felsőbbség mindig s mindenütt győzött erőszakon. Még China félenk népe is magába olvasztá győzőjét, a hajlatlan tatárt, mert nagyobb, jöllehet aránylag oly csekély erkölcsi felsőbbséggel bírt. — Sigy akárhány a példa, jölleheteddigelé úgy szólván csak a sötétség és erőszak időkorát élte az emberiség, úgy hogy ha már a multban, az anyagi erő korában is, győzött a lelki felsőbbségnek hatalma, alig lehet bizonyosb, miszerint annak ezentul még könnyebben s még bizonyosabban kell uralkodnia mindenben, miután már-már kezd szürkülni azon hajnaltámadat, mikor a felszabadult gondolatnak ereje mind sérthetetlenebb világba állítandja a valót, mely előtt valamint le fognak omlani az előítéletek bálványai, úgy fog elhaloványulni minden zsarnok hatalom is okvetlen.

Ne keressük ennekokáért mentőnket sehol is egyebütt, mint saját, vagy inkább *személyes* erényeinkben s lelki felsőbbségünkben; személyes tulajdoninkban, mondom, mert nemzetnek erénye s felsőbb-sége csak annyiban van, a mennyiben lehető legtöbb egyes tagja ugyancsak betölti saját helyét férfilag és szeplőtlen.

Képzeljünk magunknak habár csak egy millió főből álló nemzeti családot, melyben annyi értelmi súly, polgári erény, szép szokás, izlési varázs, kimivelt tudomány, életbölcesség, gyakorlat, tapintat, s több efféle elsőbbség volna felhalmozva, mikép mindenben segédkezet, helyes útmutatást, bölcs tanácsot tudna adni, minden készítményei tökélyvel volnának végezve, körében akaratlanul is jól és kellemesen érezné kiki magát, mert mind családi, mind társasági viszonyai bájteliek volnának, s mely mintegy bölcsője s kincstára volna minden emberi találmánynak és előmenetelnek, intézményeinek jótékony voltát pedig kiki egyaránt éldelhetné, szóval: melyről értelmi felsőbbségénél fogva azt lehetne mondani: az oknak népe. S meg kell engednünk, — hahogy az emberiség előmeneteli, tökéletesülési vágyát kérdésbe venni nem akarjuk — mikép ily ideál népben lassanként mind annak el kellene olvadnia, ki azzal szorosb érintkezésbe jő. Maga magától, s a nélkül, hogy tolakodó volna, nőne és terjedne az; mert midőn mindenben mintául szolgálhatna s példakép vétetnék, természet, hogy lassanként mindenben utánozva is lenne, s ekkép mind nézetit, mind szokásit, és ezekkel mulhatlan érzelmit is — mert jó példa: jó tett, és ez általján mindig hálát arat — lassanként azokra ruházná, kik vele érintkezésbe jőnek, mi által nyelve is terjedne mulhatlan; mert ébredjen csak egyszer érzet, s bizony ennek tolmácsa, a rokonhangu szó, sem marad sokáig el.

Képzeljünk magunknak ily ideál népet, s kérdem: nem leszünk-e kénytelenek megvallani, mikép ilyesben határ nélkül több olvasztói varázs rejlenék, mint bár negyven-, ötvenmillió fejletlen s tudatlan egyajkuban; s hogy e szerint minden nép, így a magyar is, sokkal nagyobb olvadási veszélyben van, ha minőségi súlylyal jó érintkezésbe, mint ha egyedül a nagy számmal volna dolga, mely elárasztthat, fel-dulhat, sőt meg is gyilkolhat, de elolvasztani, megsemmisíteni soha nem képes; midőn más részről világos, hogy minden nép, és ekkép

a magyar is, egyedül minőség és nem szám által olvaszthat más vért magába.

Ily ideál nép azonban soha nem létezett, igaz, de azért még sincs egy nép is, mely közelebb vagy távolabb ez ideálhoz ne állana, azaz: mely más népnek átellenében, olvasztó vagy olvadó ne volna. És im ez tárja fel előttünk az emberi események mult és jelen titkait, hogy valjon miért nőttek és olvadtak, s miért fognak nőni és olvadni nemzetek. Minek legkomolyabban szívre veendő tanulsága az, hogy a mely nép élni akar, annak okvetlen olvasztói szerepre kell emelkednie; mert elgyengülése és kora halála ellen e földön nincs más ir.

Olvasztói felsőbbbséggel kell bírni. Igen. Ámde bír-e ilyessel az, ki szeretetre méltóság és rokonszenyverjesztés helyett kuruzslóként csak külsőleg hat, s mert grammatikát tanít, mindenüvé zsinórt varr, s mindent veres, zöld és fejjérel eltarkít, már azt hiszi, szíveket bájolt s velőket hódított? Vagy bír-e az olvasztói felsőbbbséggel, ki másban nem tudja becsülni, miért maga követel megbecsülést? Vagy tán az ért e mesterséghez, ki hős ellenét, mert oly lelkesedéssel viv vére mellett, mint ő saját véreért, a helyett hogy lovagias szellemben magához emelné, pogányilag sújtja, s hír-nevét alacsony gyanúval bemocskolni nem pirul? Vagy tán az a mély felfogású olvasztó mester, ki nyughatlan hevében a magyarságot mostani nyers állapotjában, mielőtt elfogadhatóvá, izletessé vált volna, mindenkivel rögtön bevétetni akarja? Vagy tán az, ki hatalomcsalódásai közt, mint orosz-lánt, a síkra kiállítja a még fejletlen magyart, mikép minden erőt, minden hatalmat ellene bősziítsen, ellene riaszson? Vagy tán az ért e gyöngé mesterséghez, ki könnyebben s szaporábban nyerhető fény végett, prókatori szeszélylyel mindent gáncsol, mindent ellenez, a helyett, hogy inkább a hon bármily késő javát is tűzné ki magának szempontul? Vagy tán az jár ez életkérdésben hűkeblűleg és mély felfogással el, ki . . .

Ámde nem szükség, tisztelt gyülekezet, folytatnom e festvényt, mert a mondottakból, mennyire képes vagyok kitárni keblem érzetét, azt hiszem, eléggé kiviláglik, nézetem szerint mily tengely körül forog létünk, és ekkép valamint nyelv, úgy nemzetiség ügyében is, mi a

hívátása, sőt legszentebb kötelessége nemcsak társaságunknak mint testületnek, de honunk bármily nagy, bármily kis fiának is.

Nincs a haza terén egy, ki nemzetiségünket ne terjesztené vagy azon csorbát ne ütne. Ki erkölcsileg bármily kicsinyen is felsőbb, az terjeszt; midőn a bár hajszállal alantibb, csorbít. És e körülmény közt nemcsak a magyar vér létezik, de honunk minden ajku lakosa. Mert valamint nem ritkán inkább az ellenség hibái fűznek hírkoszorut a győzőnek homloka körül, mint személyes elsőbbségei: úgy emeli a magyar vért is e hazában minden más ajkunak alantiséga, túlzása s viszont.

S ha ez áll, mit nem igen vonhatni kétségbe, hahogy a lélek fölötti uralkodást nem zavarjuk össze a test fölött gyakorolható zsarnoksággal, és azon ámtításban nem élünk, mintha már szellemileg is hódítottunk volna, mikor anyagilag győztünk: akkor az önismeretnek tükréből, feltéve, ha őszintén és mélyen vettetik abba tekintet, sok előtt tán a legváratlanabb igazságok fognak visszasugározni. Nem egy lesz köztünk még az itt jelenlevők sorában is, s annál inkább a haza tág területén, megvallani kénytelen, hogy tán éppen akkor ütött legnagyobb csorbát fajtánkon, mikor a sokaság lelkesedésétől felmagasztalva és elszédítve leginkább volt azon édes hiszemben: mily óriási léptekkel, sőt sasreptileg mozdítá legyen azt elő; s egyedül azon pillanatokban munkált terjesztése körül egy kicsit, mikor magába vonulva és keves tanuk előtt, bármily kis erényeiért is sympathiát és utánzási vágyat ébreszte. Ez egyébiránt bármikép legyen is, s bármennyit s mi által járult legyen is kiki vérünk gyarapításához vagy olvasztásához: annyi igaz marad, mikép az általam most felhozott eszme mindenkinek csilhatlan hévmértékül szolgálhat, melynél fogva ha saját magával őszinte s szigorú számot vetni akar, kiki csilhatlanul azon becses tudomáshoz jöhet, vagy valjon vérenek olvasztásán működik-e szerencsétlenül, vagy szerencsésen másokat olvaszt-e abba: honnét száraz igazsággal az foly, mikép nemcsak mulasztás, de túlhév által is lehet olvasztgatni a hazán, vagy más szavakkal: hogy nemcsak a *semmit nem tevők, álgyönyörök közt élők, a haza zsirját ingyen szivók* hosszú serege járul köz anyánk gyengítéséhez és végképi meggyilkolásához, de hasonlólag a magas paripán ülők azon parancsoló

osztálya is ront a hazán, mely indiscret negédtől hajtva, elég előkészület nélkül, minden erőnkkel szembeszállni buzog, és ekkép úgy veszélyezteti hazánk felmagasztalási díját, mint minden fejletlen erő okvetlenül legyőzetik, ha versenygésnek indul. Mikből elvégre az világlik ki, hogy alkalmasint azon kevesek ápolják, dajkálják és növesztik fajtánkat leginkább, kik tőlünk tán nem is ismerve, keveset említve, s épen nem méltatva, minden pompa, zaj és követelés nélkül, szerényen, de hiven járnak el isten-rendelte mindennapi hangyamunkáikban.

Ha azonban ezen hiveknek, de azért mégis gyakorlatiaknak — mely tulajdont azért emelem itt különösen ki, mert sok előtt csak a fellengős a haza hű fia — csekély számát tekintjük, kik jöllehet nagyobbak, mint körük, mégis oly kétkedő szigorúsággal töltik be helyüket, mintha arra kettőztetett erejük sem volna elégséges — és ily ember emel hazát, és nem ellenkezője — ha, mondom, ezen helyüket tökélylyel álló hiveknek csekély számát s pedig mindenben tapasztaljuk — kiknek mennyei vigasztalás lebegjen halántékik körül — akkor lehetetlen nemzeti olvasztó erőnk parányiságától vissza nem borzadnunk.

Marie-Jeanne Roland francia hölgy végepedéseinek emléke tünik ilykor akaratlanul is előttünk fel. E szerencsétlen, mint tudva van, mikor legnemesb ámitásibul a rideg való göröngyére kilökve, éltének — melyet bevégeznie kelle — tavaszkorában elérkezett volt a vesztőhely tövéhez, történetesen a szabadság szobrával, melyet néplelkesedés emelt oda, találkozik szemközt, s helyzete iszonyatoságáról mintegy felejtkezve, érzékenyült kebelével így rebegett az egekbe: „Oh szent szabadság, te égi malaszt, mennyi aljas, mennyi igazságtalan, mennyi embertelen bitorolja szent nevedet!“ S így kiálthatunk mi is vérző szívvvel, sőt piruló arczczal fel, ha előnkbe tátong azon nemzeti önfertőztetés-ásta mélység, melyet már régóta iszonyatosan feltárva látott köztünk nem egy, mikor a legmélyebb, de legveszélyesb álmot alutta még sok, s melybe még mindig örökre s könnyebben elmerülhet a magyar nemzetiség, szabadság és becsület, mint valaha. Valóban vérző szívvvel, piruló arczczal így kiálthatunk fel:

„Oh dicső hazafiság, te az egek legnemesebb magzatja, ki a halhatlanok sorába emeled az anyag fiait: mennyi rút, mennyi aljas buvik tisztos palástod alá, s hány ocsmány szégyenfi, mert ajkán nemzeti szó peng, ékeskedik czímeddel!“

S tisztelt gyülekezet, ha igaz, hogy egyedül az önmegismerés keserü gyümölcse által nyerheti el teljes egészségét az emberi lélek; s ha igaz, hogy egyedül ennek egészséges léte emelhet valamint embert, úgy nemzetet valódi hivatásának fényfokára: akkor ürítsük a megismerésnek keserü serlegét fenékig ki, s valljuk meg, hogy tán nincs ország e földön, hol annyira össze volna zavarva a hazafiságnak magasztos eszméje a hazai nyelvvel, mihez képest nem egy gyalázattal megrakott, erkölcsi fekélytől émelygésig rossz szagu vérrokonunk tartatik mentségre s kiméletre méltónak, sőt nem ritkán még a legjobb hazafiság hitelében is áll, s pedig egyedül: mert magyarul jól pereg nyelve, nagy szónok s ügyesen tudja viselni a magyar szerepét; mintha a hazafiság e küljelei már elégségesek volnának a hazafiság legveszélyesebb mirígyeit eltakargatni. Mi nem egyebet jelent, mint velő elibe tenni külsőt, lényeg elibe szint, élet elibe halált; minthogy nincs elidegenítőbb, nincs semmi visszataszítóbb, méltó antipathiát gerjesztőbb, mint az üres, nyavalyás, bűnös kebelre ráházolt hazafiság.

A magyar szó még nem magyar érzés, az ember, mert magyar, még nem erényes ember, és a hazafiság köntösében járó még korántsem hazafi. S hány ily külmázos dolgozik a haza meggyilkolásán, ki, mert épen nincs más tulajdona, és a vak hév által mégis felhőkbe emeltetik, azok hazafiságát is gyanussá teszi, homályba állítja, sőt ellenük antipathiát és gyűlöletet gerjeszt, kik szeplőtlen kebelrel, minden efféle undok salaktul menten, a honszeretet legtisztább szellemében kapcsolvák vérükhöz. — S im ez fő oka, miért áll a magyar hazafiság sokkal kisebb becsben, sőt nem legtisztább fényben a világ nagy szinpadán, s miért nem képes civilisatiói sympathiát s hódító közvéleményt gerjesztetni a legmagasztosb magyar polgári erény is oda kün. Ám mert annyi bitor fényű álhazafiságtul van környezve és elrutítva, mely tapsot arat s bálványul emeltetik ide ben.

De forduljunk most el ez undok képtől, hol a maszlagos fény üli

hítor ünnepét, s habár iszonyattal vagyunk is kénytelenek látni, a rothadásnak mennyi jeleit viseli nemzeti testünk, azért ne csüggedjünk; sőt bizzunk magunkban, s fordítsuk reményinket egy vigasztalóbb kép felé, mely szinte tárva előttünk, mert noha számban kevesek, s ezek sem mind tiszták, azért megtörve még nem vagyunk, s nem egy hű kedély, nem egy nemes erény viraszt még vérünk mellett. S ha igaz, mikép egyetlen egynek erényeiért százezrek bűneit boszultatlan hagyja az egek haragja, miért nem volna remélenünk szabad, hogy mindazon hűség, mely vérünkben most is él, s mind véres küzdelmink, mind halálos nyugvásink közt, habár végre egyes lámpaként csak pislogva is, mindig élt és tökéletesen még soha el nem alutt, ne volna szintoly képes azon átkot is elhárítani fejünk felől, melyet hazánknak — fájdalom mondani — a legrégibb időktől fogva máig nem egy hűtlene, nem egy álbölcse, mintha szándékoltan idézett vala ránk.

Bizzunk magunkban, bizzunk erőnkben, készületlen azonban soha ne lépjünk sikra, s erőnkkel jobban gazdálkodjunk mint eddigelé; mert hiába, nemzetnek regenerációi működésében, hol minden, s kivált az idő oly drága, és minden léptek annyira gátolvák, vajmi többet mozdít a szerény méh, a munkás hangya, mint a sok szópompa, meg a sok lelkesedési zaj. — S legyünk meggyőződve, minél közelebb emelkedhetünk minél többen azon nép-ideálhoz, melyet felhozék, annál biztosabban s szaporábban éri el vérünk földi üdvét; midőn viszont annál bizonyosabban és hamarább dől sírgödrébe, mennyivel inkább s többen távoznak attól, miszerint, tisztelt gyülekezet, féltékenyen óvakodva, hogy ne ártson, s törhetlen állhatatossággal működve, mikép használjon, köztünk többé kevesebbé mindegyik, sőt hazánk minden fia: vérünk mentője, népcsaládunk jötevője, nemzetünk feldicsőítője lehet. — Örömteljes öntudat; s azért töltse be helyét minden magyar, hű sáfárilag. S ha nem használ, de bukunk kell, s emberek előtt ki is leszen törölve emlékün, legalább azon láthatatlan tanúk végett, kik előtt tán nem egészen megy veszendőbe mind az, mi az emberi nemet felmagasztalja, mutassuk meg, hogy volt fajtánk közt nem egy, ki nemzeti fennállásért, nemzeti felnemesítésért utolsó lehelletig lankadatlan küzdve, szebb sorsra lett vala méltó.

Es most, miután nem vagyok oly botor hinni, mintha előadásom csak fogékony kebelre talált vala, sőt teljesen meg vagyok győződve, mikép nézetim igen távul esnek a mai népszerű eszméktől, mert sem a nagy tömegnek nem hizelkednek, sem túlságokra fel nem hívnak, és ekkép jóakaróim (!) csekély számát tán még inkább gyérítendik, mit azonban tűrnöm kell: legyen szabad a még mondandókat, nem ugyan kirekesztőleg, de mégis különösen a magyar tudós társaság tisztelt tagjaihoz irányoznom.

Lelkesedés nélkül csak félig-meddigi tökélyvel sem megy semmi, bár a legkisebb is. Hála ez okbul, hogy hazai lelkesedésünk felébredt immár úgy, mikép külbefolyás nem sülyesztheti vérünket régi fagy-álmaiba többé, sőt minden ellenséges beléavatkozás, mint inger, csak nevelni, szilárdítani fogja azt; hála mondom, mert innen buzog népekre élet, s innen fejlődik rájuk jövőendő. Lelkesedés azonban nem mindig egészséges állapot, s vajmi sokszor tör nyavalyás lobba, lázba ki, s ekkor többet s szaporábban ront, mint maga a tespedés; hiszen valaminth a Pest-kerepesi színházat felrögtözné, mert Magyarország pillanatait drágáknak tartá, s már most szinte elérte a végcélát! a csudalovat is hasonlókép csak a lelkesedés vonta be Ilionba, és a tíz évi drámának véget vetett csakhamar. — Fajtánk, vagy legalább annak igen nagy része, egy túlságbul a másikba esett, és így hihető — s bár ne volnánk kénytelenek ezen legeslegkeserűbb serleget kiüríteni, — hogy bizony helyes példákat követni, s rossz példáktól óvakodni nem igen tudó vérünk is csak saját kárán fog tanulni, s pedig mert valaminth azelőtt előmenetelünk legsürgetőbb kérdéseit csak papirosra tudta mázolni, s életbe hozni nem birta a tespedés: úgy compromittálta már eddigelé is és fogja még inkább compromittálni, a túlhev, hazánk némi fiainak nyavalyás lelkesedése újraalakulásunk legsürgetőbb, legéletbevágóbb érdekeit; miszerint jövőendőnk valóban aggasztóbb, mint bármikor ezelőtt. Közélebb állunk ugyan azon komoly kérdés-eldöntő napjához, hogy valjon leszünk-e vagy nem; ámde, mint minap olvasánk, *sziklacsúcsra* felcsigázva, honnét ugyan hátra többé nem, de előre épen oly kevéssé léphetünk okvetlen nyakszegés nélkül, hahogy nem lépünk a lehető legnagyobb óvakodással, minden ámitás-, felhevülés-, s szédeltéstől menten, mihez, megvallom,

nekem napról napra fogy reményem, mert ezerszer tapasztalt és soha másképp ki nem fejlett tény, hogy, hol mértékentűli erőltetés és zaklatás makacs ellenszegülést szül, ott a viszontorlások elmulhatlanul mindig bekövetkező hada közt annyira felhevül, s oly vak s makacs szenvedélyességre fajul a nagy közönség, mikép bármily óvakodást gyanusítva, bármily okot félre lökve, felbőszült, fékeiből kibontakozott árként mindent magával sodor a megtámadási párt, hahogy erősb; vagy csontmerevedtségre, halálos mozdulatlanságra ridegül a haza, s nincs ok, nincs rábeszélés, mely csak egy hüvelyknyi tágitást is eszközölhetne, ha viszont az ellenszegülési osztályzat győz. Mihez képest, minthogy valóban és a szavak devalvatio-szüksége nélkül *sziklacsúcsra* felcsigázva, ily hangulati, ily érzési körülmények és viszonyok közt kel és alkonyodik felettünk a kétes nap: vagy bukni fog vérünk előbb, mint gondolnók, vagy magasztos, de vajmi éhes és sovány sasként ülhet a civilisatiótul elszigetelt szikla kúpján a magyar, míg nyavalygós, öntúlbecsülési álmainak vége nem szakad mikor aztán már minden késő lesz talán.

Ily helyzet közt, kettőztetett kötelesség, azt hiszem, hogy kiki lélekismeretesen betöltse helyét, s abból ki ne kalandozzék; mert a lehető legnagyobb bölcsesség is egyedül csak így képes, a tespedők zátonyai s a tárogatók felbőszült elemei közt, diadalosan elérni a nemzeti üdv partját.

II. Fridrik porosz fejdelem fiatal korában — így beszél — szer feletti hévtől hajtva, bizonyos csatában lovasságával a józanság elvein annyira száguldozék túl, mikép rútol visszacsapva, távul a csatatérül, bizonyos híd alatt lele menedéket, hol azonban végre ráakadott — s szerencse — nem az ellenség, hanem azon örvendetes hírt hozó küldött, hogy míg ő compromittálta a csatát, addig lépten lépve előre nyomult törhetlen phalanxával, melynek minden tagja helyét állá, ősz Schwerin, s a fiatal hévnek daczára nagy nehezen ugyan, de mégis valamikép csak kicsikarta a győzelmi babért.

Legyünk mi, a magyar tudós társaság tagjai, s egyáltalában társaságunk is mint testület, ily phalanxnak kiegészítő része; s ha igaz, hogy nemzetiség és alkotmányos haladás azon egyedüli két factor, melyen emelkedhetik vérünk, dolgozzunk rendíthetlen állha-

tatossággal, de itt is óvakodva, nehogy a régi előítéletek s szokások rabjait kétségbeesési ellentállásra felbőszítsük, nyelvünk lehető legmélyebb s legtágabb kifejtésén; mert habár nem is szüli a szó a gondolatot, hanem a mély gondolatbul fejlődik az alkalmas szó: mégis kimondhatlan varázsszal jár a rövid, szabatos, gazdag nyelv, s ha mint nyelv közvetlen nem is bír nagy terjesztési hatással, mégis kimondhatlanul drága kincs, mert magában rejti a nemzeti fennmaradásnak zálogát.

Őrizzük tehát e kincset, tisztelt tudós társaság, s ápoljuk soha nem lankadó hűséggel; mert hiszen a most felhozott túlkalandozási vétekbe, melybe még az érintett nagy fejedelem is esett, épen úgy belévergődhetnék nemzetalakulási küzdelminkben, legjobb akaratja ellen is, nem egy honi vezér, s akkor, hahogy aggodásim még sem volnának túlgondnak, túlféltésnek szülöttjei, de szerencsétlenül én látnék tovább, akkor egy jobb, egy szerencsésb kornak, mely a kiábrándulás sanyar iskolájában, a vesztett boldog napok kinteli visszamemlékezete közt, tán egészen megsemmisítve még nem lesz, tán jól fog esni, ha, jóllehet csak már négy falak közé szorítva is, még tökéletes némaságba nem dült légyen a honi nyelv.

S im e szomorú kép, mely koránt sincs a lehetőségek körén künn, lebegett lelkem előtt, mikor több évvel ennekelőtte, noha teli a legszebb reményekkel, még sem tudtam magamat vérünk felette kétes állása körül soha is elámítani, és akkor gondolám: tiszta lélek, tiszta szándék is siker, vagy legalább: hűségi becsület.

S mélyebb értelemben, a nélkül, hogy társaságunknak legtávolabbról is valami politikai szint tulajdonítani óhajtanék, felfogásom szerint, e nemesb czélt hittem, hű sáfárkodásunk határin nemcsak túl nem fekünni, hanem, hogy társaságunk csak úgy jár el valódi szerepében, s hivatásának csak úgy felel meg magasb szellemileg, ha a magyarnak nyelvkincse körül annál anyaiabb gonddal viraszt, és annak becsét, méltóságát emelni annál inkább buzog, minél kétesb jövőendő borul nemzeti önállásunkra, s minél nagyobb s nagyobb sülyedési veszélyekbe bonyolódik a hon.

A legderültebb napokban is jó a biztos menedék, s így tán honi körülményink közt sem épen felesleges nyelvünkre nézve a biztos kikötő

Ez azonban legrosszabb eset, melyet az egek ura távolítson, és melyet tán távolítani is fog tőlünk; hiszen vajmi sokat követhet el az ifjuság aranykora büntetlen, mit férfiaknak meg nem bocsátnának a menyei lakosok, vérünk pedig bizony ifjú, kétségtelenül igen ifjú, mert hiszen nincs az ifjuság egyetlen egy hibájának is híjával, és ez egyedüli, de semmi által ki nem pótolható kincse, t. i. kifejtethető léte. — Reméljük tehát legjobbat, s dicsőség a sikeres vezetők fejére, ha kis intézetünk háttérben, és nyelvmenekedési tekintetben szükségtelen, hasztalan marad örökleg.

Miután egyébiránt ok nélküli remény vajmi gyöngé alapon áll, s isteneket nem annyira a szónak, mint a tettnek imája indít, s ideje volna már, ha elvégre járszalagok nélkül vágyunk haladni, a férfiúi kornak körébe lépünk: könnyítsük s segítsük mi is elő legjobb tehetségünk szerint a haladók magasztos pályáját; — buzgólkodjék ennekokáért társulatunk minden tagja, nyelvünket a definíciónak lehető legtisztább fokára állítani, mi által felette sok veszélytől mentjük az igen is gyors léptekkel haladókat, mert hiába — s vegyük a dolgokat, mint azok vannak, és nem mint azoknak lenniök kellene — igen sok ember csak úgy bír tiszta logika után cselekedni, ha tisztán eszmélhet; tisztán pedig csak akkor képes eszmélni, ha tiszta, határozott szavakba öntheti érzelmeit. Gazdagítsuk tehát tiszta, határozott szavakkal a haza nyelvét, s e szerint ha szerencsésen csak egyetlen egy kitételre tudna is alkalmás szót fellelni az academia, úgy mindazáltal, hogy azt necsak gyűlöletessé ne tegye, sőt általa tetszetővé is váljék az eszme; egyetlen egy szót, melyet a német így tesz ki: *Klugheit*, és azt hiszem, már-már megtette vala kötelességének jó részét társulatunk, s ha ma bukik, egészen hiába már nem élt, mert bátran kiléphet nép a nemzeti verseny dísz-, de veszélyteli terére, ha elegendőleg felfogta az érintett szó egész jelentőségét, s a gyakorlati életnek mezején, hol minduntalan kineveti a tény az elveket, annak parancsát teljesíten soha nem hagyja, minthogy ez azon tulajdon, melylyel valamint ember, úgy nemzet is, habár elibe vág is elcinte a lelkesedés, villogó ész, elragadó szónoklat, széles tudomány, elvégre mindenben győz, s mely tulajdonra ekkép minden etnek nemznagy szüksége van, s így annál inkább fejletlen, fegyver

közt többé nem, de erkölcsi surlódásban annál veszélyesebben forgó vérünknek.

Azon szónak azonban, mely az érintett eszmét kitenné, különösen kedvesnek, különösen rokonszenvet gerjesztőnek kellene lenni, tisztelt académia; mert jaj, ha be nem fogadja a honi kebel, mint-hogy akkor valódi méreggá válik, s pedig mert nincs csábítóbb, nincs közönségesb, és — fájdalom — nincs napi renden levőbb semmi is, kivált nálunk s kivált most, mint gyanusítani s a nevetség szinpadára állítani mindent, mi a mérséklet, óvakodás s türelem szín-árnyéklatát viseli bármily gyengéden is, mikre mind a gyávaság, félénkség, szűkkeblűség, sőt rosszlelkűség bélyegét süti, vagy legalább olyannyira hajlandó sütni a fiatal hév, a magát túlbecsülő viszketeg, meg nem ritkán a polgárok lelkesedését mellékes czélokra ügyesen használó ravaszság. — Kedves, bájoló kitételt kellene feltalálni, mondom, mikép azon nehéz, súlyos erény gyakorlata lehetőleg könnyítessék, mely a feltalálendő bölcsesség-árnyéklatu szónak életbe lép-téhez van kötve; minthogy az embereknek határtalanul nagyobb, kivált az élet tavaszkorát élő része, sokkal hajlandóbb gyakorlani oly tulajdonokat, melyek számos tanu előttek, rögtön tapsot nyer-nek, és ha semmi mással nem, legalább honfiak meleg kézfogásával tüstént jutalmazvák, mintsem zarándokilag oly erényeknek élni, — és azért nevezém az ilyeseket nehezeknek, súlyosoknak — melyek fel nem fogva, félre értve, gyanusítva, sőt néha a rágalom és gyű-lölet legkeserűbb mérgével illetve, rendszerint egyedül az életnek fagyszakán aratnak hálakedélyt, sőt oly sokszor egyedül a sír-hant alatt.

Mozdítsuk tehát elő, könnyítsük, ha bármily kicsiben is, az ily erények gyakorolhatását, mennyire csak bírjuk, mert kialakulá-sunk hosszadalmas, szövevényes, göröngyteni pályáján egyedül ezek által tarthatjuk magunkat fenn, s emelkedhetünk más népek fölé; és azért keressünk azon annyiszor gyanusított tulajdonra, helyes, alkal-mas, magához édesgető kitételt előlegesen, mely minden erények közt legtovább vezet — tán megszereti és szert tesz rá, ki még híjával van, — mely mindnyájunk előtt, mint érintém, a „Klugheit“ szó alatt ngyan eléggé ismeretes már, csakhogy mindnyájának cselekvési szó-

tárában, valamint magyar szóval nincs kitéve eddigelé, úgy soknak csak eszméjében sem foganzott még; mihez képest e kis szócska életbe hozása, e kis ige testté alakítása által is járuljunk ahhoz, hogy Magyarország ne csak külsőleg és ámitólag jószinűnek, megelégtűntnek, gazdagnak, fényesnek lássék;

ámde mindig növekedve s hosszú időkre terjedve belsőkép is, valódilag jó egészségű, boldog, dicső és hatalmas legyen.

II.

1844. DECZEMBER 26-ÁN.

Tisztelt gyülekezet ! Miután szeretett elnökünket, kit tisztje és gondjai testvér Erdélyhonunkban tartanak, itt ez alkalommal tisztelhetni nincs szerencsénk, ismét nekem jutott azon becsület, a mai gyűlés elnökletét viselnem. Üdvözlöm ennél fogva a tisztelt egybegyűlteket ! S legyenek meggyőződve, hogy valamint mindenkor, úgy ez úttal sincs forróbb és őszintébb vágyam, mint nemzeti újjá alakulásunk nagy művéhez, bármily távulról s mily kis körben, ha csak egy mákszemnyit is hordanom hű kebellem.

Leélt gyásznapi unalmai után, midőn legszentebb kincsünk, drága anyanyelvünk, alig vala méltatva már, és „Járt számkivetetten az árva fiú“, elvégre szebb hajnal látszik nemzetünk fölött bitorodni.

Kimondhatlan türelem, csüggedni nem tudó lelkelet, és az újabb kornak nemzetiesb fölébredése kivívták ugyanis valahára — és közelebbről bevégzett országgyűlésünknek ez tán legbecsesb gyümölcse — anyanyelvünk végképi diadalát, úgy hogy ezentúl nyelvkülönbség legalább, és ebből több vagy kevesebb, de szükségkép mindenesetre eredő, bábeli baj nem fogják többé megzavarni azon kormány és nemzet közti egybehangzást, mely nélkül nem lehet hazánkra nézve valódi üdv ; és melynek hiját nemzeti évrájkunk nem egy lapja bizonyítja oly gyászosan.

Későn, felette későn lépünk ugyan szent s elidegeníthetlen jogainkba vissza, s okvetlen lesz idő, mikor még kérdés : min fognak az akkor élők inkább bámulni ; azon-e, hogy volt nemzet, mely téve-

déseiben még anyanyelvének használatául is elpártolt, vagy, hogy vala kormány, mely oly kicsinybe vette, s oly kevéssé méltatta azon nemzetiséget, melynek czélszerű kifejtése, nemes és megtörhetlen zománczánál fogva, kétségkívül csodaszerűleg hatott volna a közbirodalom tekintélyes állásának öregbítésére? — — — Ámde húzzunk a multakra fátyolt, és a helyett, mikép egyedül keserűséget szülő viszonti szemrehányásokra és meddő recriminációkra fakadnánk, használjuk a leélt események tanulságát inkább arra, hogy jövőben féltékenyebb gonddal ápoljuk honi nyelvünket, azon kincset, melynek szorgos dajkálása nélkül, bármikép erőlködünk is egyébiránt, soha sem fogunk az emberiségre díszlő háritó nemzetek sorába fölemelkedhetni.

Ne nézzünk ennél fogva annyira hátra, mint inkább előre, s mindenekelőtt adjunk, a jelent élvezve, az egek urának hálát, hogy életre fordúltunk ismét, és a honi hang, mely csak kevéssel ezelőtt alig hallatszott a társas életben, immár nemcsak nincs száműzve abból többé; de ki csak magyarnak vallja magát, bírja is az anyai nyelvet, s ha nem bírja, legalább pirul ezen hiányán, s ügyekszik azt helyre ütni; midőn azon szerencsétlen, ki e gyalázatán még pirúlni sem tud, bizonyosan közmegvetés tárgya.

Különösnek látszik ugyan, és más nemzetbeli, ki saját vérének önfertőztetési bünsúlyátul ment, nem fogja érteni, miként lehessen azon örvendeni, azt élvezni, minek birtokátul a legügyefogyottabb koldust sem lehet, nem szabad megfosztani! És ezért ha annyi s oly hosszas küzdekések utáni vég diadala nyelvünknek épen nem, vagy csak alig gerjesztett közlekedést, mint ezt csak kevéssel ezelőtt tapasztaltuk: ezen ne csodálkozzunk; mert mindennek e világon csak kellő időben van általános becse, mely pillanat ha elsurran, még Croesus kincse is vesztí értékét; mi újabb tanusága azon rég elismert igazságnak, hogy az, ki szaporán ad, kétszer ad, s hogy ekkép akkor bölcs az engedvény, mikor köszönetet szül: midőn az elkésett adomány rendszerint meghidegült kebelre talál.

Ámde mind ezek ellenére, mégis, tudom, velem együtt nem egynek keble melegült eddigelé nem ismert kéjérzetre, midőn legközelebbi alkalommal törvény ismét természeti állásába hozá véggép

azt, mit onnan példátlanul, részint nemzeti gyávaság engedett kilőketni, részint rövid látás tartott vissza. S hogy ne; mert ugyan nem egy szebb reggelnek hajnala virad-e ránk azon időkhöz képest, melyeket mi régiebbek éltünk, és melyekről a mostani nemzedéknek képzelete sem lehet; mikor saját elkorcsultával nem átallott még pajzánkodni is vérünk tehetős része; mikor az asszony nem csak nem értette, de szégyenlette a magyar szót; mikor azon kevesek, kik ennyi gyalázat közt őrjei voltak nemzetiségünk e fő zálogának, meleg részvét s köszönet helyett hideg visszavonulással, gúnynyal, sőt még üldözettel is találkoztanak; mikor ezen undorodást okozó kórállapot nem lelt orvost, nem lelt ápolót, de e helyett — óh irgalmas isten! lehetne-e hinni? — vérünk tökéletes megsemmisítését célzó terv folytatott nyilván, folytatott alattomosan, de lankadásra nem térő következtességgel épen ott, hová szent bizodalommal tevő le fajtánk nemzeti sorsát? Oh kötelesség-felejtett tévedés, óh megbocsáthatlan rövidlátás, mely után nemcsak vérünk bűnhődik, de bűnhődnek mindazon nemzetségek is, melyekkel szorosb összekötetésbe jutott a magyar! Mert ugyan mi most hazánk, s mi a közbiradalom ahhoz képest, mi ropant kincsforrásinál fogva oly könnyen lehetett vala, ha újjhúzás és egymás fölibe növesi vágy helyett viszonti méltánylat és e rövidke törvény „suum cuique“ adott volna kölcsönös kifejtésünkben irányt? Egészségtől pezsgő állapotban fénylenék a közállomány: midőn most, ha csakugyan nem akarunk mesterkélt külszint és pangó állapotot élettél és valódi belső jóléttel egybezavarni, nem egyéb a feladat, mint „helyre ütni, mennyire lehet, az elkövetett bűnöket és a veszített időt“. S im, hogy végre eljutottunk ezen pontra, melyen mind a kormány elismeri, hogy tenni s reánk nézve magyar és alkotványos szellemben kell tenni, mind mi általánosan meg vagyunk arról győződve már, hogy szegyénteli hátramaradásink közt többé nem vesztegelhetünk; im hogy valahára eljutottunk ezen elismerési pontra, ez hoz sebeinkre enyhítő írt, ez tünteti jövődönket mosolygóbb színben fel, ez melegíti annyi fagynapok után kebleinket elvégre oly kéjjel, mely után mi régiebbek sokáig és szakadatlan sovárgottunk ugyan, melyről azonban a legközelebbi időig mindig el valánk tiltva.

Ne foszszuk meg tehát, miután elérkezett valahára a fordulási

időszak, saját magunkat azon örömtől, melyet oly sokáig valánk nélkülözni kénytelenek, és élvezzük — hiszen élvezeti körünk úgy sem nagy — fényesb napok reményében addig is nemzetiségünk mindinkább fölébredését; tapsoljuk azon magyart, ki hazánkért leghasznosabbat tesz; hordozzuk vállainkon ama hölgyet, ki vérünkhöz leghűbb; áldjuk azon kormányembert, ki újjá alakulási küzdelminkben legőszintébben segít elő; keressük fel a veszélyt, ha ilyes környezné a trónt, és áldozunk — vérünkkel, éltünkkel bár — oly fejedelemért, ki hűségünkben bíz, és sorsát sorsunkkal köti össze; azon láthatatlan égi hatalmak előtt pedig borúlunk le, melyek kimeríthetlen béketűrőssel óvtak s meg nem szűnő viszálykodásaink daczára élni engedtek. Ámde ez okbul — minthogy az égi lakosok egyedül vállvető és kezet fogó nemzetek elébe szoktak mosolyogni, melyek nem fogyasztják egymás elleni nemtelen versengésben erejüket — olvadozunk valahára egymás iránti őszinte engesztelődésre is, s habár nézet és meggyőződés pártokra szakaszt, s nem mindnyájan járulunk is ugyanazon egy úton nemzeti felüdülésünk vég céljához: legyen a magyar név és fajtánkhoz hűség — hiszen úgy is oly kevesen vagyunk — azon általános egyesítő, mely egy megtörhetlen phalanxba szorítsa a magyart egybe.

Már pedig, hogy éppen ez alkalmat, és académiái közülésünk tartására átengedett éppen e helyet választom a mondottak elősorolására, mit sejtőleg nem egy fog különösnek, sőt helykivülinek tartani, azért tán még sem hibázok; mert hiszen habár académiáknak soha nem volt is politikai igénye, s most sincs ilyes, azért annak eszméje bizony még sem foganzott más okbul, és még sem lépett tulajdonképp életbe egyébért, mind azon célbul, mihez képest nemzeti nyelvünknek és ezzel oly szorosan egybekötött nemzeti létünknek egy révpartjával, egy őrzével többje legyen, mely iránynál, bárki mit mondjon is, nincs ránk nézve nagyobb fontosságu politikai szempont; mert míg nyelvünk él s virul, mindaddig nemzeti létünk, ha csorbul is, azért bilincsek közé sülyedni tán még sem fog; holott kivételes helyzetünkhez képest nyelvünk hervadása, enyészete okvetlen nemzeti állásunk vég óráját vonná maga után. Miszerint, mint érintém — és ezt soha ne engedjük emlékezetünkbul kiesni — nem is volt és még

ma sincs, habár a tennivalóknak egy tengere is áll előttünk, ránk nézve fontosabb és sürgetőbb ügy, mint nemzeti nyelvünknek minden módóni ápolása és annak mind szilárdabb meggyökereztetése.

Sokan, sőt mondhatni tán legtöbben, e nézetet azonban nem osztják, és már most, miután egy idő óta nagyobb tűzre lobbant a magyarság és azt törvény is kellőleg óvja, minden veszélyt multnak vélnek. S bár volna igazok és jóslának helyesül! Én máskép látom a dolgot, és megvallom, minél több megnyugvást tapasztalok a közönségben ezen ügyünk fölött, mintha az ezentúl már úgy maga magától, minden dajkálás nélkül fogna üdülni, annál nagyobb gond tölti el keblemet; s pedig azon igen egyszerű és mindenben tapasztalt oknál fogva, melyhez képest nincs veszélyesb állapot, mint a félig nyert csata, minthogy ilyes lankadást szül, a biztosnak vélt sáncz mögött pedig nem ritkán még a lelkesb is elszunyad, kit síkon soha nem érne álom.

És most kérdem: ugyan hol azon nagy kezesség, melynek paizsa alatt minden további gond és szorgalom nélkül ezentúl már szabad volna nemzeti nyelvünknek s ekkép nemzeti létünknek a mainál virágzóbb felüdülését remélnünk? Ugyan hol létezik ezen kezesség? Tán azon lelkesedésben, meg azon divatban, mely egy idő óta a magyarságért ví és mellette áll? Oh nem! Mert a lelkesedés, és kivált a magyar lelkesedés — ismerjük el hibánkat, mivel csak így javíthatjuk — oly könnyen hül, mint támad, és ekkép inkább csak olyféle diadalra hasznos, melyet pillanat dönt; míg egy egész, és még mindig oly nyavalygó nemzetnek egészségi helyreállítását, mint a magyar — s pedig nincs kevesebbéről szó — egyedül szenvedély nélküli felfogás, idő és türelem eszközölheti; a divat pedig nem szilárdabb, mint tengerár, melynek dagályát okvetlen követi apály. Hol létezik tehát az annyira biztos kezesség? Tán azon törvényekben, melyek természeti vágásába hozák elvégre a honi szót? Valóban, bármily különösnek és az itt eddigelé felhozottakkal ellenkezőnek látszások is ezen állításom, még ezen törvényekben sem; s pedig, mert a puszta törvény nem egyéb, mint betű, mely legfeljebb diplomaticai életet biztosít; midőn arra, hogy a társas életbe felvétessék valamely nyelv, s az a nemzetnek úgy szólván nedv- és vérebe menjen át, tör-

vény még korántsem elég: de ehhez még valami magasb, valami szellemibb is kívántat.... Így például azért, hogy latán törvény alatt állotunk, s pedig oly hosszú időnkig, latánokká még épen nem váltunk, sőt az élet nélküli nyelv mindinkább el lőn szigetelve a nemzeti élettől: szintoly kevéssé fog czentúl megint a magyar törvények által bárki is valódiilag válni magyarrá, hahogy nyelvünk, a diplomaticai szózat korlátolt köréből kiemelkedve, nem ver gyökeret és nem virágzik a hon általános életmezején.

Éltető erő ennél fogva az, mi jövőndő nemzeti létünket biztosíthatja egyedül. Ámde éltető erő, habár ilyesnek irányt adhat is czél-szerű törvény, sehol nem létezik egyebütt, mint azon vér- és nemzet-hezi hűségben, mely sokak keblében lakik, mely soha nem hül el, soha nem ernyed, de sötét napokban, valamint fényesekben, a legkisebb körben, mint a legtágabban, egyenlő gonddal és buzgósággal működik a honnak felvirágzási szent ügyén, s melyet ehhez képest nem lehet, nem szabad egybekevernüi azon kitörő, korlátok közé nem szorítható lánggal, s nyughatatlan, semmit bevárni nem tudó viselkedéssel, mely nem egy hazánkfíának tüzei fel kedélyét: minthogy az első soha nem ront, de mindig épít, midőn a másik csak ritkán használ, legtöbb esetben pedig felriasztván a visszahatás elemeit, még a már kész munkát is rommá sújtja.

S im ezen éltető erő, ha azt nemzeti hűség táplálja, és minden egyes polgár saját keblében szentül megőrizni buzgólkodik, azon valami, mint érintém, mi még minden törvéynél is magasabb és szellemibb, mert mindig terem, soha nem pusztít; míg az írott törvény, ha nem ad annak életet a köznemzeti élet, vagy írott malasztként tespéd örökleg, vagy zsarnok parancscsá válik vajmi könnyen.

És e szerint, ha igaz, hogy hű hazafiság súlya legjobb törvényt pótol, s nem viszont; ha továbbá igaz, hogy kifejtett nemzetiség nagyobb kincs, mint alkotvány, mert az sok évnek gyümölcse és kebelben él, míg ez csak papiroszon áll, s egyedül tehetség szülöttje, valamint egyedül tehetség védencze: s végre, ha igaz, hogy csak azon nemzet él valódiilag s emelkedik magasbra, melynek lehető legtöbb fiai élnek hű kedélyileg a honért: akkor, valamint mindenütt és mindenkor úgy ez alkalommal, midőn részint tiszt, részint barátságos

hajlam hozott bennünket itt oly szép számmal egybe, és mindenek fölött nemzeti létünk legerősb záloga forog kérdésben, akkor ez alkalommal annál inkább hiszem kötelességemben járónak anyanyelvünk mellett buzogni, és annak ápolását, művelését minden honfinak kötni szívére.

Egy idő óta a cselekvés újabb mezejére törekedik emelkedni hazánkfiainak nagy része; és ez helyes, mert a nemtevés meg a szó messzire nem vezet; mihezképest valójában ideje is már, hogy a régi pangás és bő beszéd helyébe elvégre tett lépjen, csak hogy, jöllehet, mint mondám, igen dicséretes ezen irány; más részről nem tagadhatni, háttérbe szorítja mind azon intézeteket, melyek már fennállának, és kivált azokat, melyeknek köre inkább csak szellemi.

Igy például académiánk is már jó formán kiesett a divatból, és ekkép a nagy közönség kegyéből, pedig korántsem mintha hibásan állíttatott volna fel, mert hiszen mi egy résznek nem tetszik, az azért még nem hibás, s egyébiránt mi az, mi nem volna javítható; hanem azért nincs divatban többé, mert részint más térre voná a tennivalók aggasztó sora számos hazafiak figyelmét, részint valljuk meg: mert kisdedekként, mint játszó szert, melylyel egy időig bibelődheték, már megúnta azt sok magyar, és e szerint most valami más után eseng.

Mind ezen azonban épen nincs miért busúlnunk; mert hiszen académiánk — és ezt nem kellene felejtünk — tulajdonkép nem czél, de inkább előmeneteli eszközeinknek csak egyike, mely ha el nem tompul, el nem ferdül, szinte egy-egy lépcsővel magasabbra segítheti ügyünket azon czél felé, mely nem kevésb, mint nemzeti virágzás, — s így azon inkább örvidenünk kell, ha a mostani nemzedék oly térre ügyekszik állni, melyen tán még szaporábban és biztosabban fog üdülni vérünk, és adja erre áldását az egek ura! midőn remélni akarjuk, hogy azon gyermek hazafiak száma, kik minden fennállót megunván, mindent csak kezdeni, de végezni semmit sem tudnak, napról-napra kevesedni fog.

S így, midőn a gyakorlati élet cselekvésmezejére lépett hazafiak sorát üdvözlöm, — s bár ne szüljön gyönyörű lelkületük hátrálkozó visszahatást — nincs ez alkalommal egyéb mondanivalóm, mint újra meg újra ismétlenem azon kérést:

A haza szent nevében! ápoljuk és dajkáljuk anyanyelvünket ernyedetlen hűséggel, s nem csak académiánk és a nyilvános élet tágabb határai közt, de a társas és családi viszonyok szűkebb köreiben is, hol tűzhelyeink égnek, hol szivrokonink laknak; azon okbul pedig, mert a haladás mezején száz utakon kötelességünk közelíteni nemzeti üdülésünk fő céljához, és újabb intézetek tán hathatósabban fogják előmozdítani lépteinket, azért académiánktul ne vonjuk meg sympathiánkat, segéd kezünket; de midőn új lelkesedéssel hevülünk újakra, mindazon fennállóak iránt se hidegüljünk el, melyek előmenetelünknek szinte tényezői.

Abban végre, hogy midőn most nyelvünk új diadala miatt nemzeti ünnepet hiszek méltán ülendőnek, egy úttal e kincsünket a magyar közönségnek kettőztetett gondjaiba vagyok ajánlani bátor: ebben, azt hiszem, nemcsak nem vagyok következtlen, de lehető legkövetkezetesb; mert valamint az, ki elvesztett szemvilágát visszanyeré, nagyobb óvatossággal őrzi e boldogságát, mint az, kit soha nem környezett sötétség: úgy fogja minden hű és öntudatos magyar nemzeti becsületünk e visszanyert zálogát is lankadásra nem térő buzgósággal ápolni élte fogytáig.

S most, tisztelt gyülekezet! hadd vegye ülésünk rendes folyamát.

III.

1846. DECZEMBER 20-ÁN.

Tisztelt gyülekezet! Tán nem hibázok, ha ez alkalommal is, mint már többször tettem, a tisztelt gyülekezetet arra vagyok bátor figyelmeztetni, hogy a magyar Akademia, sajátlagos politikai körülményeink között, nemzeti újjászületésünket tekintve, egy főtényezőt képezhet, sőt hogy ilyest képezzen, szoros kötelessége.

Mig más népek szilárd nemzetiségük- s egyszerűbb csillagzatukhoz képest minden erejüket szerkezetük javítására pontosíthatják össze, úgy hogy a polgári álladalom malasztja minél általánosabban terjedjen legott: addig nekünk nyavalygó magyaroknak, e mellett, vagy jobban mondva: e fölött még azért is kell küzdenünk, mihez képest, mint nemzet el ne bukjunk, el ne töröltessünk. Mert hiszen valamint holtnak hiába kínálkozik az élet kéje, szintoly kevésé ölt-heti magára az emberiség jogait a magyar nemzet, ha megszűnt magyar lenni, mivel ez esetben más vér, de nem a magyar, fogna részesülni ez áldásban. Mi meglehet: közönyös az egész emberi nemre, noha én ezt sem hiszem soha is, mert minden saját fénykörében fölemelkedett népcsalád egy magasb lépcső az istenekhez; de minden esetre ez bár így legyen, bár ne, nem lehet közönyös ránk magyarokra nézve, ha nem pusztá hang, vagy mint sok más, nem egyéb sallagnál azon hazafiság, melylyel oly meg nem szünőleg kérkedünk.

De nem! Mert noha számos van köztünk, ki saját magát a hazával mindig összekeveri és személyét folyvást ez elibe helyzi, azért általán véve tán alig létezik emberfaj, melyben a hazaszeretet

nemes érzelme annyira képezné minden csepp vér és nedv klegészítő részét, mint a mennyire mi magyarok buzgunk ily lelkesedéstül. — Nem tagadhatni ugyan, hogy halálos álmunk közt, mikor az enyészet habja csaknem összezsapott fölöttünk már, nem egy gyönyörű tulajdonnal, melyet vesztenk, azon szent láng is majd elaludt már bennünk, mely minden romlatlan emberi kebelben oly tisztán ég, s melyért, bármily gyermeki érzelemnek gúnyolják is azt a világ hidegen számító cosmopolitái, nincs mit pirulnunk, mert legtöbb magasztos cselekedet mégis innen vette, innen veszi, és innen fogja venni a földön eredetét mindaddig, míg az ember egészen el nem fajul, vagy gyarló természetéből végkép magasb sphaerákba nem emelkedik. Igen, ezen szent tűz is csak pislogott már bennünk. — De, hála az égnek, nemcsak tökéletesen el nem aludt, sőt oly általános lobbal ég, miszerint hazaszeretetet híja miatt veszély vérünket érni nem fogja immár. Csakhogy a hazaszeretetnek bármily áradozó léte — ne csáljuk e körül magunkat — soha nemcsak magasbra nem emelt eddig elé egy népet is, de ilyesnek még csak megmentésére sem volt elégséges, ha vakszerelemre, elbizottságra s ebből okvetlen eredő mások iránti türelmetlenségre fajult. Mert ez esetben, valamint a tűz, mely legnagyobb áldásaink egyike, vajmi könnyen válhatik átokká, szintűgy szülhet a hazaszeretet szent érzelme is, ha bölcsesség nem vezérli azt, határtalanul több rosszat, mint következtetne jót.

És e tekintetben — ha célunk nem az, tisztelt gyülekezet, mint ez magyar földön még oly gyakori szokás, hogy magunkat viszonzlag feldicsérgessük és tömjénnel jól lakjunk — bizony meg kell vallanunk: számtalan köztünk magyarok közt a legnagyobb bűnös, azaz legotrombább ügybarát, mi kivált politikában mindig synonymon, mert számtalan „magyar honszerelmes“ legtisztább heve daczára szintoly arányban üt nemzetiségünk mocskaibul mindinkább kibontakozó lényegén csorbára csorbát, valamint nem egy anyának majomszerelme is vajmi sokszor megsemmisíté már kedvencz szülötének, melybül valami derekas válhatott volna, minden becsét.

S. ugyanis köztünk vajmi sokan eldődínek egykori hazafoglalási modorában hisznek nemzetiséget is tűzzel-vassal terjeszthetni, nem figyelvén arra, hogy szellemi diadalokat, a minők: „nemzetiségek

megkedveltetése“, anyagi hatalom soha nem biztosított még, de ilyeneket jó sikerrel egyedül szellemi felsőbbség vihat ki.

Igaz ugyan, hogy e részben egy idő óta nagyon okultunk és sokkal keskenyebb szigetre szorúlt azok száma, kik féltékeny mámorukban türelmetlenséggel hitték legjobban ápolhatni a magyarságot. Ámde azért mégis mód nélkül nagyobb azon pajkos negéd és betyár szesznek súlya, melylyel nemzeti ügyünk körül forgolódik nem egy magyar, mintsem hogy e tekintetben, kivált most, midőn minden oldalról fel vannak korbácsolva a szenvedélyek, s a viszontorlás jelei is mutatkoznak mindenünnen már, egészen nyugodt kebellet nézhetnének a jövő elibe mind azok, kiknek politikai hitvallásukban a nemzetiség sajátlagos felvirágzása legelső helyütt áll!

Valóban lehetetlen! mert ugyan mit ér és mily sikert szülhet százak leghűbb, legernyedetlenebb ápolása nemzetiségi szent ügyünk körül, ha még mindig vannak magyarok, kik magyarságot affectálván, rüpők és aljas viseletük által legrosszabb szagba állítják azt, s mi több, ha még mindig vannak magyarok — s pedig fájdalom, tán a legnagyobb rész érez ily rövidlátólag — kik a helyett, hogy a nemzeti testnek ily nyavalyás fekélyeit soraikból kilöknék, nemcsak kimélettelenül viseltetnek irántuk, de e fölött még a nemzeti erőnek bizonyos túláradozását is vélik e symptomákban észrevehetni; holott rég axioma, hogy az, ki a haza mocskait palástolja, a haza fénypontjait piszkolja be; valamint a bűn leplezője is mindig erényt sújt. Úgy, hogy bármily paradoxnak látszassék is, mit mondok, korántsem oly nagy csorbát üt nemzetiségünkön a magyarságot üldöző, mert ez ellenhatási rokonszenvet gerjeszt, mint fertőztetné ügyünket a betyár magyar, minthogy ilyestül a nemesb kedély émelgyéssel fordul el; és személyével együtt azon ügyet is becsmérli, melyet a rövidlátó védni hisz.

Tudom, tisztelt gyülekezet, sokaknak köztünk nincsenek efféle ismétéléseim ínyökre, mint általában sok nem fogadja meg s e szerint nem hagyja jóvá, miért helyezek én annyi súlyt azon néhai rakoncátlanságnak gyűlöletessé tételében s kiküszöbölésében, melytől kivált az ifjúság magát néha meg nem tudja óvni; mert hiszen, mint ők állítják: a magyarnak vére hevesb, effélék másutt is történnek,

azért még sem jut senkinek eszébe, néhány pajzán miatt egész nemzetnek becsületét kérdésbe venni akarni.

Ámde Istenért, e körül is örök csalódásban akarunk maradni, mint annyi egyébben? mintha félnénk a valóság világába nézni, és nem látjuk, mily kápráztató különbség van köztünk és más népek közt? köztünk, kiknek nemzetiség dolgában még csak lennünk kell, midőn más népek e részben már megvannak! És e szerint helyzetünkben, ha a magyarságot valóban megmenteni s virágzásra emelni sovárgunk, minden kis morzsakenyérrel — ha így lehetne mondani — legszigorúbban gazdálkodnunk szoros szükség; míg más népek, mert nemzetiségben gazdagok és rajtuk, mint rajtunk, más elemek szüntelen nem rágódnak, legalább e tekintetben nem kénytelenek ernyedetlenül állni őrt.

Hogy a magyarság már csak hajszálon függött, ez nem mi bűnünk, kik most élünk, sőt miénk az érdem, hogy fenntartásáért hűn megvittunk; miért minden jobbnak rokonszenve is miénk. Ámde megbocsáthatatlanul vétkeznénk, és mindazon részvét, mely nemes buzgalmunkat kíséri, csakhamar elhidegülne, ha megmentett, de még annyira gyengélkedő kincsünkkel oly gondatlanul sáfárkodnánk, mint ilyest tán büntetlen tehetnek azok, kiknek ebbeli kincsük soha veszélyben nem forgott.

S azt gondoljátok, tisztelt hazafiak, hogy nekem tán jól esik ily nyomorult kis vonásokban ápolgatnom ügyünket, s ennek elkerülhetlen szükségére titeket minduntalan emlékeztetnem? Oh, ne higyjétek. Nekem szintűgy, vagy tán kínosabban vérzik szívem, mint nektek, ha meggondolom, mire jutott vérünk és mennyire kétes annak jövődjéé még. Én is érzem, s tán élénkebben és gyakrabban mint ti, a kétségbeesés azon kínait, mely epeszi a habokkal küzdőt, ki nem bízik erejében a távol levő partot elérhetni, s ekkép bennem is szintűgy pezsg néha nyugtalanságbul a vér, mint bennetek, inkább kockára bízni sorsunkat s bukni egyszerre inkább, mintsem meg nem szűnő félelem és remény közt utóbb is folytatni a felvett s annyira aggasztó hangyamunkát.

Azonban kérde, és ítéltetek e körül hideg vérrel és engedékenyen: vajon éveim sorához, helyzetemhez s eddigi politikai eljá-

rásomhoz képest, teljesíteném-e hazafiúi kötelességemet tehetségem szerint, ha nekem sem volna elég bátorságom „kiskorúságára” s ekkép még szerfölött gyenge állapotára emlékeztetni a hont; de én is azon fiatalokhoz vagy gyengékhez képest, kik nem bírják hevüket zablázni, veszélyes kockára akarnám állítani nemzeti üdülésünket, kivált most, miután halálos dermedésünkből már fölébredtünk, törvényünk magyar, s ekkép, noha helyzetünk most veszélyesb mint, volt azelőtt, miként minden crisisben levő testé, azért tökéletes felgyógyulásunkhoz még is közelebb állunk, mint bár valaha, — csakhogy ilyest még felette gyenge állapotunkhoz képest egyedül úgy érhetjük el, ha gyenge csereinket senki nem csak el nem gázolja, mihez azonban néhány kevés is elég, de azoknak anyai gondját viseljük, és pedig viseljük, mennyire lehet, mindnyájan, mert kivált oly annyira elsülyedt nemzetiség felemelése, mint, fájdalom, a miénk, csak köz-crövel s tökéletes egyetértéssel sikerülhet.

Valjon illenék-e hozzám, ha én is dicséreteket akarnék elszónoklani, s nem tárnám fel az igazságot kereken; s valjon illenék-e hozzátok, tisztelt vérrokonim, ha ti a valónak megismerése helyett, jövőnk legfontosabb kérdése körül is, az illusiók légkörében akarnátok nyargalni? Bizonyára ily szerepviselés sem hozzám, sem hozzátok nem illenék.

Nemzetünknek mindig az volt egyik legnagyobb hibája, hogy vagy nem bízott magában, vagy elbízta magát. Hasonló a puszkaporhoz, melyet nyugvó állapotában egy kis víz is elolvaszt, mely fellobbanásával azonban, használjon aztán vagy ártson bár, saját magát mindig megsemmisíti.

S innen keletkezett azon humillimus servus-féle species, mely kivált a lefolyt időkben oly nagy szerepet játszott, és kezét csókolva, édes örömet mindent hátára rakatott volna; meg viszont azon hetvenkedő betyár faj, mely Magyarországon kívül e világon, ha tán China falai mögött nem, bizonyosan nem létezik sehol, mely erő nélkül mindent erőltet, ok nélkül mindent provocál, és kiírthatlannak látszó létében hazánk mezején még most is burjányzik itt-ott, s valóban több kárt okozott és okoz nemzetiségünknek, mint bármily más hibánk vagy aberrationk; mert azon pajkos, betyár negéd s hetvenkedő, pajzán viszketeg, mely nem egy magyarnak még most is legfőbb kincse és

annyi garázdaságnak meg nem szünő kútfeje, oly annyira áll a valóságos férfiúi erővel ellentétben, és annyira nem „lovagiasság“, vagy az igazi lovagiasságnak oly nyomorúlt torzképe, hogy azzal legfeljebb vénasszonyokat ijesztgethetni, és attúl émelygéssel kénytelen elfordulni minden nemesb kedély. — S valjon miért szakadt nemzetünk része, tán nagyobb része e két osztályzatra? Legelsőben is, mert a kiváltsági „circulus vitiosus“ szűk körében forgott vérünk. S még inkább, mert a nemzetiség szelleme nem forrott ki elég tisztán akkoron még, és e szerint egyik túlzó oly könnyen hagyá magát abból mindenestül kivetkeztetni, mint a másik túlságos erővel akará azt mindenkre torkolni.

És azért itt van ideje, hogy e tekintetben is okúljunk elvégre már!

Tudom, lesznek olyanok, kik nem fogják kedvelni, hogy én és épen én, a magyar Akadémiát politikai életünkkel annyira összefüggő intézetnek tartom, és azt e tekintetben működésre sürgetni vagyok bátor. Ámde ez által csak azt tanusítják, hogy politikai kifejtésünk legmélyebb talajáig nem bírtak hatni eddigelé. Mert hiszen ez nem egyéb, mint nemzetiségünk biztosítása, felemelése, mi megint oly szorosan függ az élő szónak, írásnak s gondolat-elrendezésnek kifejtésével össze, miszerint lélektelen gép volna „Akademiánk“, ha nem venne e hazafiúi műtételben legbuzgóbb s legernyedetlenebb részt.

Becsültezzük meg ehhezképest, mennyire tőlünk telik, a magyar nevet.

Ébreszszük azokat nyavalygó álmaikbul fel, kik legjobb hiszemben, hogy a magyarságot szolgálják, ezen legnagyobb kincsünkön túlzásaik és erőltetéseik által inkább ütnek sebet, mintsem hogy ápolnák azt.

Figyelmeztessük hevesb vérű honfiainkat, hogy a nagyobb-szerű haladás és nemzeti bukás közt — mely dilemma közé, kivált mai nap, nem egy hazánkfia minden politikai kérdést szorítani szeret — még egy harmadik vágás is van, melyen lépten lépve, mákszemre mákszemre hordva, cseppet csepphez adva, a bölcs végkép tovább ér, s nagyobb teremtetések szerzője, mint az elbizakodott, kinek zászlóján „bár törik, bár szakad“ áll, vagy a kétségbeesett gyenge, ki mindjárt bukni s másokat magával buktatni akar, ha felszines combinációinak nem felel meg az eredmény, és inai a magára vett súlyt nem bírják.

Ne csüggedjünk soha is, mert hiszen legrosszabb esetben sem fog azon nemes önmegtágadás, melylyel nemzetünk felvirágzása végett küzdünk, minden haszon nélkül a semmiség mélyeibe sülyedni; de, bármily kicsiben, még is elő fogja ezen nemes törekvés, ha más formákban is, mozdítani az emberiség végczéljait. Nehogy azonban e lehető legrosszabb esetre legyünk szorítva, mi nincs dicsőség nélkül ugyan, de gyarló embernek, ki hűn ragaszkodik hazájához, korántsem elégséges éldelet még: használjuk, tiszta szándékunkban bizva, de erőnkben soha túl nem bizakodva, minden tehetségünket — mely ez esetben azonban egyedül csak szellemi lehet — mihezképest a megmentett és sajátlagos eredetiségében kiképzett magyar elem, ha nem rögtön is, egykor legalább az emberiség azon fénykörébe helyezze magát, melybe a világ előkelő népei főlemelkedtenek.

Legyünk meggyőződve, hogy, habár nincs is a magyarnak őszintébb jóakarója széles e világon, mint önmaga, mert hiszen miért követelhetnénk irántunk több szeretetet kívülről, mint belülről: azért bizony még sem árthat a magyarnak más annyit, mint szinte csak maga; mert bármily nemű megsértése csak nevelné erejét, midőn egyedül saját vétkei ejthetnek nemzetiségén csorbát.

Egyedül minmagukban van a feltámadás, ne felejtsük ezt soha; és azért, bármily erősen ágaztassa is el hazánkban a pártokat és külön egyediségeket vérünk heve és politikai hitünk türelmetlensége, legyen köztünk legalább egy engesztelő eszme, mely lefegyverez s kézfogásra int, és ez: a nemzetiség eszméje és azon hűség, mely ehhez köt; mert ugyan, ha az ármány még ezen kapcsot is el bírja köztünk vágni, és magyar magyart gyűlöl és magyar magyart üldöz: oh, akkor nem csak nem virúl fölöttünk élet többé, de még végünk sem lesz dízsteljes.

Azonban félre minden kislelkű idő előtti aggálylyal, mert nincs itt veszélye a bukásnak még. Nekünk élnünk és üdülnünk kell, és élni és üdülni fogunk is, csak hazafiúi szeretet és egyesség melegítse állandóan vérünket; és ebben a magyar Akadémiának tisztelt tagjai menjenek elő például, kiket szintúgy, valamint e fényes gyülekezet egész testületét, egyenként és összesen hódolva üdvözlök.

EGY PILLANTÁS

A

NÉVTELEN VISSZAPILLANTÁSRA,

MELY EGY BIZALMAS KÖRSZÁMÁRA, ARÁNYLAG KEVÉS PÉLDÁNYBAN 1857. OKTÓBERÉBEN BÉCSBEN MEGJELENT.

EGY MAGYARTÓL.

NÉMETBŐL FORDITOTTA :

K. PAPP MIKLÓS.

Midőn egy névtelen, s még hozzá oly „horderejű“ (!) könyv, mint a „*Visszapillantás*“, megjelenik, természetes, hogy mindenki kíváncsi ismerni annak szerzőjét: mert bizonyára más jelentőséggel bír ugyanazon dolog egy aspirans szájából, és mással egy oly ember ajkain, ki *par hasard* a trónhoz közel, s talán ép a legközelebbi lépcsőn álmazon esetben, ha a mondott dolog nem a szigorú értelemben vett tudományos axiómákhoz tartozik.

Ha pedig az oly fontosságu mű, mint a kérdésben forgó, nem, a könyvkereskedés útján jelenik meg, hanem aránylag csekély számú példányban, kizárólag csak jóakaró barátok számára, ajándékkép nyomtatik, ez esetben a gondolkodó közönség kíváncsisága természetesen még magasabbra van csigázva, s mindenki alig palástolható türelmet lenséggel kérdi: „Valjon ki lehet a szerzője e röpiratnak?“.

Ki állításainak igazságától annyira át van hatva, mint a „*Viszszapillantás*“ szerzője áthatva lenni látszik (?) és mint Galilei valóban áthatva volt teoriájának igazsága felől, melyért lánczokra veretve szabadságától megfosztatott, — az megnevezi magát, követeli a naptól, hogy állításait világítsa meg, de nem kéri fel „jóakaró“-it, hogy őt dicsérjék, vagy hallgassanak, sőt ellenkezőleg ellenségeit idézi a sorompó elé, hogy állításait becsületes és lovagias fegyverekkel támadják meg — kivéve, ha magasabb (!) politikai tekintetből ez eljárás nem volna ajánlatos: e fölött azonban mi alacsony, vagyis helyesebben mondva „lealacsonyított“ helyzetűek részrehajlatlan ítéletet nem mondhatunk.

A közvélemény azt állítja, hogy a szerző Mayer Bernát úr, de t. cz. Bach Sándor úr volt, ki e művet retouchirozta.

Valjon igaz-e ez, mi nem állíthatjuk. Azonban igen valószínűnek tartjuk, hogy Bach úr az illető művet nemcsak helybenhagyta, hanem retouchirozta is, — — — mert ő maga osztotta szét a művet ismerősei közt, még pedig gyakorta igen elmés autograph kíséretében, mit bizonyára nem tőn vala a magas állású úr, ha az *à-peu-près* öndicsőítést nem helyeselte volna.

Több mint valószínű tehát, hogy a „Visszapillantás“ fő vázlatát helybenhagyta. A retouchirozást illetőleg már nem lehet ily határozott állítást kockáztatni.

De a miként *„ex ungue leonem“*, épen úgy legalább azok, kik Bach urat gyermekségétől kezdve ismerik, sőt életének minden phasisain keresztül gondos figyelemmel kísérték, határozottan felismerni állítják a „Visszapillantás“ sorai között sajátságos és eredeti eljárását

A könyvecske annyi mérséklettel, annyi ügyességgel és hízélgéssel van írva, hogy mindazok, kik Bach urat ismerni állítják, határozottan kijelentik, hogy őt felismerték *par patte de velours*, mely jeles tulajdonságának leginkább köszönheti, hogy oly magasra emelkedett.

Mennyiben igaz mindez, azt ismét nem tudjuk, s szívesen vagyunk hajlandók kétkedni fentebbi állításaink némelyikének probabilitásán; igen jól tudván, hogy az irigység mily csodaszülötteket szokott a világra hozni. Ezen soha sem menthető tulajdonság gyakran a legnemesebb és legmagasabb eszméket is utálatos nyálkával mocskolja be. Természetes pedig azon következtetés is, hogy mindazok, kikkel egykor ugyanazon sorban állott, és kik „semmik“ maradtak, míg ő „minden“ lett, Bach úrnak halálos irigyei, s miután ezen úgy nevezett „jó barátok“ gyakran oly tolakodók, hogy másként tőlük szabadulni lehetetlen, hogy időrabló követeléseiktől az ember menekülhessen, az utolsó és egyetlen eszközt is igénybe kell vennie, ez pedig abból áll, hogy az ajtót becsukatja orruk előtt.

Ki hozta világra a kérdéses opusculumot, Mayer Bernát úr-e, vagy Bach Sándor úr, ez tulajdonképp mindegy. Canova, Thorwaldsen és Phidiás, bizonyára alárendelt kezekre bízta a durva munkát,

de a retouchirozást, az utolsó gyalulást fenntartották maguknak, és saját-kezüleg végezték.

És ugyan valószínű, hogy így született a „*Visszapillantás*“ is, az az a mester, vagy a mint mondják „új Ausztria teremője“ előbb kiegyengette azon jelentést, melyet azért készítettett, hogy a világ meglássa belőle, mit teremtett ő 10 év alatt, igen, hogy a világ meglássa, természetesen, nem azon nagy világ, melyet a nap világít meg, hanem egyelőre csak akkora kis világ, melyet 200 gyertya, vagy is 200 példány lát el világossággal, tehát egy bizonyos neme a félhomálynak *entre chien et loup*, a mi valóban nagyon is czélszerű dolog volt, mert az a szentelen napfény sokaknak elviselhetetlen, s a gyenge szemeket nem ritkán könnyekre készíti, vagy meg is vakítja.

Mily különbözők, sőt mily ellentétesek gyakran az emberek nézetei, alig hinnők! A „*Visszapillantás*“ megjelenése nem egy nézet-irány keletkezésének szolgált okul. Sokan azt mondták: „nem lovas-gias dolog olyas valamit írni, mit megbírálni vagy megczáfolni nem lehet, és pedig nem azért nem lehet, mert valóban nem lehet, hanem azért, mert nem szabad.“

Mások ellenben dicsérik az illető mű irányát, úgy gondolkoz-van, hogy a jelen viszonyok között, midőn mindazok fölött, miket a kormány eddig, legalább Magyarorszáiban, tett, a publicum gondol-kozó része kaczag, a másik ellenben sírva gondol a jövőre, midőn Magyarország lakószai A—Z-ig, minden kivétel nélkül és mindenkinek, ki azt hallani akarja, *unisono* elmondják: „így nem maradhat, ha az államgépezet továbbra is ilyen vezetés alatt fog állani“. Midőn a leg-okosabb emberek sem tudják, hogy a „megkezdett út“ miként fog célhoz vezetni — ily körülmények között „új Ausztria főgépészének“ nyilatkoznia kellett, már csak azért is, hogy a külföldet megnyugtassa; hogy nevét nem „ajándékozta“ oda, azt igen helyesen tévé, mert ily elővigyázat mellett a netaláni kudarcz könnyen áthárítható egy jól megfizetett hivatalnok nyakára; legtapintatosabban cselekedett azon-ban, midőn művét csak csekély számu példányokban nyomatta ki, mert miért értesüljön az ostoba (!) publicum s különösen a felforgató párt (!) oly dolgokról, melyek csak az alkalmazottak és jóézelmeük (?) tudomására valók. Így gondolkoztak ők.

Miután azonban nyilvános lapok e névtelen compositiót bírálni kezdték — — — természetesen a teljes sajtószabadság (!) oltalma alatt, s ezenkívül a rühös felforgató párt némely tagjának is kezébe került az opusculum s ennek következtében a barátok számára fenn-tartott arcanum, Polichinell titkává aljasodott el, akkor az eljárás okadatolására azt találták ki, hogy az emberek a titokszerűt, s még inkább a tiltottat sokkal jobban szeretik a tiszta, és megengedett élvezetnél, s hogy arra, hogy valamely könyv első kiadása rögtön elkeljen, s a szükségessé vált újabb kiadások milliók által olvastassanak, a legbiztosabb eszköz a könyvet a misticismus fénykörével fogni körül, vagy pedig a felsőbbség által egyszerűen betiltatni. És valóban úgy van, hogy azon lapok, melyeket elnyomtak vagy lefoglaltak, sokkal jobban mulattattak bennünket az úgynevezett „szívesen látott” lapoknál, és meg vagyunk győződve, hogy a nagy közönség, Saphir Zang, Kuranda és Hackländer urak lapjai, illetőleg cikkei közül, sokkal nagyobb élvezettel olvasná azokat, melyekért az illető urak *par exemple* Munkácsra vitettek volna, mint azokat, melyekért dicséretet, felbátorítást, vagy talán még jutalmat is kapnak, — mit mi egyébiránt nem hiszünk.

Ily fogáshoz azonban, mely szerint az emberiség rohanva fut a *vetitum nefas* után, új Ausztria nem könnyen folymodhatik, mert a betiltással ez új államban annyi kellemetlenség van összekötve, összefüggesztve — ominosus szó — kivált ezen idő szerint, midőn az új seprű még valóban *passable* seperget, és a nagy közönség inkább élvezi a „megengedett” gyümölcsöt, ha keserű is, a „tiltott”-nál, bár mily édes legyen is.

Ennek folytán, mint halljuk, el lőn határozva, az egészet a könyvkereskedésnek, s ezáltal a szó legszélesebb értelmében vett nyilvánosságnak adni át.

A legtöbbekre azok közül — legalább Németországban — kik a „*Visszapillantást*” olvasták, kedvező benyomást tett a munka, először azért, mert mindent, mi ott mondatik, kész, és pedig nem hamisított készpénz gyanánt fogadtak. Magyarország viszonyait soha sem ösmerték, s még most sem ösmerik, és végre mivel — mint ők hiszik — egy németnek, s még hozzá bécsi németnek, sikerült a szegény

magyarokat a barbarismus posványából kiragadni, melyben már századok óta fetrengettek, s melyből kimenekülni a maguk erején, erő és ügyesség hiányában, soha képesek nem lettek volna. Magyarország és Erdély lakosaiban, e pamphlet olvasásakor egyetlen érzet támadt fel, s ez az indignatio érzete volt: csak azon különbséggel, hogy az olvasók legnagyobb része, ámbár vérének minden cseppje érezte, hogy a virágos bokor alatt kígyó rejtezik, de azt teljesen felfedezni, sem megzabolázni nem képes, és ennél fogva majd megreped mérgében; a másik rész azonban igen jól látja a kedves állatot, s könnyen is elbánna vele, de testereje egészen bénult állapotban van, azonban kétségbe még sem esik, mert igen jól tudja, hogy hazugság és jogtalanságból kerekedhetik ugyan egy ephemer becsü, vakító mű, de valódi és tartós boldogság soha sem virágozhatik fel abból.

Mi azon helyzetben vagyunk, hogy a szóban forgó közlemény finom szövetű hálót teljesen ismerjük, s ezenkívül azon előnyünk is van, hogy kívül esünk az új ausztriai bitótörvénykezés hatáskörén s ennek folytán megkísértjük a „*Visszapillantás*“-t egy kissé élesebb vizsgálat alá venni, s nézetünket felőle őszintén és tartózkodás nélkül kijelenteni.

Mint fentebb említők, igen valószínűnek, sőt bizonyosnak tartjuk, hogy e visszapillantó nyilatkozatnak tulajdonképeni „mestere“ senki más, mit t. cz. Bach Sándor úr.

De ha nem volna is, még is ő felelős annak minden soráért, és pedig, mivel nemcsak mi, hanem az egész művelt világ őt ismeri új Ausztria fac totumának, s miután, a netaláni siker esetén, minden tömjén és dicsének ő magassága felé fogna törekedni, ily mérhetetlen dicsőségre való kilátással szemben igen méltányos dolog, hogy a nem sikerülés esetén ő legyen azon általános bűnbak, mely minden rosszért és ostobaságért szenvedjen, mely a nagyszerű átalakítás közben elkövetett.

Azt, mi a mi állításainkban valótlan, czáfolja meg ő: hisz a sajtó az ő számára egészen szabad, míg mások számára s így a miénkre is, csak a szabadságnak meglehetősen sikerült caricaturáját képezi, mely a legilletékesebb helyet az angol „*Punch*“-ban találná fel. Neki tehát a legélesebb fegyver van kezében, egy második Attila...

Mi ellenben, kik ellene küzdünk, lekötve, megbénítva, s tulajdonkép fegyvertelenek vagyunk, s *en dernière analyse*, ha Péter és Pál nem oltalmaznak bennünket, valószínűleg el is kell buknunk.

Mi tehát egyenesen a „mesterhez“ fordulunk.

Mielőtt azonban megszólításunkat kezdenők, még egy megjegyzést kell felemlitenünk, melyet csak nem régen hallottunk; a megjegyzés *à peu près* következőleg hangzik: „*Propria laus sordet*“, és valóban példátlan orozátlanság, úgy dicsérni önmagát, mint ahogy a t. cz. miniszter ur saját férczelményében tömjénezt és bókolt önmagának.

Ezen kérdést illetőleg mi egész más nézetet vagyunk: és mi már a római történelemből ismerjük az öndicsérésnek oly eseteit, melyeket a világ közvéleménye jogosultnak ismert el. Így például Livius, Sallustius, vagy talán éppen Tacitus, már nem emlékezünk teljesen, hogy melyik, de mindenesetre egy római történész meséli, hogy a *lex agraria* után bekövetkezett földkiosztás alkalmával egy centurio — Sextus Baculus nem volt, tehát másnak kellett lennie, mert egy mindenesetre volt, — hosszú litániában mesélte el, hogy mi mindent tett a köztársaságért, hány muralis koronát érdemlett ki, hány torlaszt foglalt, s mily temérdek ellenséget pusztított el s a t. s e hosszadalmas *speech*-et azon naiv vallomással fejezte be, hogy kénytelen magát dicsérni, mivel különben senki sem teszi azt, s így megtörténhetik, hogy a „kiosztás“-nál üres kézzel maradna. Ez őszinteséget a kiosztást intéző római tábornok, biztos, vagy Vorstand, vagy mi czime is volt, már nem tudjuk, igen méltányosnak is találta, s ennek folytán három hold földet utalványozott neki, mi magában véve nem valami sok ugyan, de a *von Pike auf* előléptetett, szerény és el nem kényeztetett hős számára nagyon is elégnek találtatott.

Későbbi események is tanusítják, hogy nagyon kitűnő és mindenek felett szerény férfiak is folytonosan saját „én“-jükről beszéltek, például, ha jól vagyunk értesülve, Jefferson, Pitt s a t., és pedig azon egyszerű okból, mert folytonosan megtámadták őket, s ennek folytán mentegetődzéseik közben, mihez kétségtelen joggal birtak, tulajdonképp szünet nélkül önmagukat dicsérték; és méltányos s józan eszű emberek között alig hisszük, hogy talál-

kozzék valaki, ki ez eljárást illetlennek, vagy épp megrovandónak tartaná.

Ugy tudjuk azonban, hogy uj Ausztriában, nehányat kivéve, kiket azonban rögtön el is hallgattattak, senki sem találkozott, ki t. cz. Bach urat megtámadta, illetőleg megtámadni bátorkodott volna, legalább nyilvánosan nem, mi pedig a fődolog: mert amugy „wienerisch“ szabad ugyan „mindenkinek mindenkit“ szidni, a mennyire kedve tartja, ha t. i. más nem hallja, mint legfőlebb kebelbarátja, kit Bécsben „spéci“-nek neveznek. Ez mind igaz, de a szivesen commentáló külföldnek szüksége volt egy kis lehűtő orvosságra, mert Lipcsén kívül még más pontok is vannak a térképen. S Anglia, Oroszország, Franciaország, Porosz- és Olaszország szintén a globuson léteznek, hol pedig nem szoktak föltétlenül dicsérni mindent, mit Ausztriában „manipulálni“, „diplomataizálni“ és „pancsolni“ szeretnek.

Igaz ugyan, hogy az öndicsőítők meg is szokták magukat nevezni, mint ezt az érintett római centurio is tévé; de miután a világ folytonosan előre halad, úgy a taglalandó iratban is találunk egy uj tökélyesítésre, mely érdemes volna a „kizárólagos“ szabadsalomra. T. cz. Bach ur ugyanis dicséri magát, anélkül, hogy megnevezné, s ez igen ildomos eljárás tőle, mert a mellett, hogy a csalódás majdnem tökéletes, a dicséret is szaporább, csak hogy sokak előtt igen különösnek, sőt mulattatónak tetszik s a kaczagó izmokat nem csekély mértékben igénybe veszi azon fölfedezés, hogy a tömjénező és tömjénezett, ugyanazon bőrben, békés egyetértésben élnek egymással, vagy mint mondani szokták, egyetlen egyént képeznek! *et aequalis divisio non conturbat fratres.*

Excellentiás Miniszter és Báró ur!

Őn az utóbbi időkben annyi jelét adta vallásosságának, hogy e tekintetben alig tudjuk önt megérdemlett örömmel üdvözölni, mert a vallás bizonyára a legerősebb és legbiztosabb alapja az ember társadalomnak, szerencsés nép, melynek élén oly férfiak állanak, kik mindenenek fölött isteni alapra fektetik működésüket.

A mi hitünk erős, mi jó katolikusok vagyunk, többször voltunk Maria-Zellben, őszinte ájtatossággal csókoltunk kezét a pápának, s vallásunkhoz egész szívünkбől ragaszkodunk: megtartjuk lelkiismeretesen vallásunknak minden szokásait, mert mi katolikusok vagyunk, nem véletlenségből, hanem bizonyára *dei gratia*, és e kegyet megérdemelni is szándékozunk. Mit felfogni kénytelenek vagyunk, a fölött soha sem törjük fejünket, nagy tiszteletben tartjuk a tanítást, valamint azokat is, kik lelkeinkre gondolnak és üdvösségünkre működnek: de egyuttal azt is hiszszük, hogy együgyű embereknek lehet ugyan, például a férges borsdorfi almát, csak külseje szép legyen, drága pénzen eladni, de Isten segítségével, ki mindent lát, az ily fogások rendesen meg szoktak hiúsulni. Mi hiven eljárunk a vásár- és ünnepnap misékre, s megtartjuk az előirt böjtöket; rendesen gyónunk, s a legtisztább áhitattal végezzük ájtatosságunkat s a t. Szent vallásunkban mindent tiszteletben tartunk; mert a felebaráti szeretet annak főalapja, s mi tudjuk, hogy a tulajdonképpeni szeretetre csak ima, szemlélődés, ascetismus, vezeklés és hosszas gyakorlat által juthatunk el egyedül — de mindezek mellett azt is hiszszük, hogy az erkölcsstan többi szabályai mellett különösen azon kettőt kell folytonosan követnünk és szem előtt tartanunk, melyek így hangzanak:

„Szeresd Istent mindenek felett, és felebarátodat mint tennemagadat“ — és

„Mit nem akarsz hogy veled tegyenek, te se tedd másokkal.“

Ha valaki e szabályokat, melyek egyenesen az üdvözítő ajkairól származtak, nem követi, vagy nem oly mértékben, mint az a mindnyájunkkal közös emberi gyengeség mellett lehetséges, sőt tán épp azok szelleme ellen cselekszik, akkor valószínű, hogy a maria-zelli bucsujárás, s az egyház mysteriumaiba vetett föltétlen hit nem elegendő az ő üdvösségének biztosítására. Kényelmesebb volna, igaz, mindent hinni, ünnep- és vásárnapokat szigoruan megtartani, a dogmákat tisztelni, a magas clerussal szemben a legalázatosabb devotiót tanusítani, s időről időre minden bünt egy előzékeny gyóntató atya raktárában deponálni, mint szigoruan a két idézett szabály szerint élni, pedig e szabályok mindenkit egyiránt köteleznek, bármily hit-

vallásuak legyenek is. Alázatos véleményünk szerint azonban, helyesebb volna a fentebb érintett kényelem helyett, kivált ez időszakban, midőn a „comfort“ szó oly nagy becsületben áll, ha mindenki azon fáradságot venné magának, hogy senkivel igaztalanságot el ne kövessen, s minden tettét a szeretet elvére alapítsa, — szóval erkölcsös és erényes életet éljen.

Ugy tetszik nekünk, hogy a leghelyesebb volna, mindkét elvet naponta alkalmazni; mert mi távol vagyunk azon philosophiai fel-fuvalkodottságtól, melynek folytán sokan egyszerűen túteszik magukat mindenben, miket századok szentesítettek meg. Megvetjük, vagy legalább sajnáljuk az ily elbizakodottságot, s saját vallásos értékünket az önmegtagadás, alázatosság és engedelmesség után mérjük.

A gonosz világ azt állítja, hogy excellentiád csak *pro forma* vallásos, és pedig csupán azért, hogy a jelenleg oly roppant befolyással bíró clerus támogatását biztosítsa magának, s azután, hogy a nép vallásosságát, hypomochlion gyanánt használhassa fel úgynevezett magasabb államcéllokra. Excellentiád, ha ez igaz volna, csak azon okos államférfiak számát szaporítaná, kik a legmélyebb vallásosságot mutatták külsőleg, holott belsejükben hitetlenek, sőt gyakran megrögzött istentagadók valának.

Kétségtelen dolog, hogy több kormánycéllokra nézve, különösen absolut kormányzási rendszer mellett, nagyon bölcs és célszerű rendszabály legalább a katolikus népességet — a többi confessiókkal kissé nehezebben megy a dolog — hitükben, vagy legalább a hitvallás azon részében, melyet nem ért, felfogni képtelen, erősíteni és megszilárdítani. A ki vakon hisz, és kiváltkép azon meggyőződés-sel, hogy egyéb semmi sem szükséges ahhoz, hogy annak idejében sz. Péter által bebocsáttassék, az nagyon valószínűleg könnyebben fog vakon engedelmeskedni is, ha nem is tudja miért, sőt ha a parancsot célszerűtlennek, ostobának találja is: és ilyen többség fölött rendelkezni, oly országokban, melyekben *stat pro ratione voluntas*, bizonyára több mint egy *terno secco*.

Ha valamely nép azt kiáltja: „miért?“, és az ember egész kényelemmel azt felelheti, hogy „azért!“, s a nép ezzel beelégedve, egész jó kedvvel a „Heuriger“ mellé ül, hálás szívvel koczintván azok egész-

ségére, kik helyette gondolkoznak, róla gondoskodnak, *qui ipsi haec otia fecerunt*, világos dolog, hogy akkor a kormányzás, kivált ha a gépezetet „kenik“ is, sokkal könnyebben megy, mint ha az illetők oly kíváncsiak, sőt szemtelenek, hogy az okot is tudni óhajtják, sőt követelik: mi pedig *par parenthèse* legyen mondva, az ausztriai örökös tartományok, és a magyar királyság lakóinak qualificatióját, hitünk szerint, igen találólag jellemzi.

Természetes tehát, hogy sok államférfiú, minden további hozzátétel nélkül, szóval és tettel igyekszik elősegíteni a vak hitet, mert épp úgy, mint a lovak és szarvas állatoknál, az embernél is sokkal könnyebben boldogulhatni az engedelmes és akaratnélküli példányokkal, mint a bizalmatlanokkal és makacs, föltétlenül engedelmeskedni vonakodó példányokkal, s különösen pedig az úgynevezett „felforgató szörnyetegekkel.“ (! ?)

Mindenki azt állítja excellentiádról, hogy csupán csak külsőségekre tekint, s nem annyira azon törekszik, hogy a népek, melyeket kormányoz, valóban egészségesek legyenek, hanem minden törekvése csak oda irányul, hogy a közönséggel, különösen a külfölddel, elhithettesse, hogy azon 40 millió ember, kik Ausztriában egy uralkodó pálcza alá tereltettek, azon idő óta, mióta ön e nagy császárság fő gépésze lett, sokkal boldogabb és megelégedettebb, mint azelőtt volt: különösen pedig, hogy a magyar „*Verwaltungsgebiet*“ sokkal jobb helyzetben van.

Mennyiben igaz különösen ez utóbbi, mennyire nem, azt az idő fogja megmutatni, addig azonban talán ezen igénytelen sorok is nyújthatnak némi felvilágosítást az iránt, valjon azon borsdorfi almák, melyeket excellentiád a világnak nem annyira árul, mint inkább nagylelkűleg ajándékban kínál, belsőleg is oly szépek-e, mint a mily fényesek kívülről, és bizonyosan *zssivio!* és *éljen!* kiáltásokkal üdvözlőlnék önt, ha szép külsejük mellett *par hasard* kiáltani is képesek volnának.

Excellentiád benső vallásosságát illetőleg, mi a közvélemény-nyel szemben, határozottan meg vagyunk győződve, hogy excellentiád nem képmutató, s a katolikus cultusnak nem csak külsőségeit, de annak belsejét is komolyan megtartja! Hiszen ön a „belső“ ügyek

minisztere, s ezért nem is szabad elhanyagolnia a belsőségeket; s ezt ön bizonyosan be is fogja látni, mert — mint mindenki tudja — derék szülői, kik ön előtt példányképül szolgáltak, valódi keresztény elvek szerint nevelték önt, és mint ember, kit azonban az államférfiúval összetéveszteni nem szabad, becsületes és mocsoktalan névvel bír.

Ezeket előre bocsátva, bátrak vagyunk excellentiádnak egy adomát beszélni el, mely nem régiben Magyarországon, nem messzire az új vojvodina metropolisától történt. — Egy bérlő, névszerint Pataki, több éveken keresztül haszonbérben tartott egy kincstári pusztát. *) E pusztá physiognomiája valódi magyaros volt — temérdek por, feneketlen sár, szalmafüdek, sovány és e mellett tisztátalanul tartott marhák, s ehhez hasonlóak voltak az ottani vandal gazdálkodás attributumai, melyek jelzették, hogy a német civilisatio ott még nem ütötte fel tanyáját.

A haszonbérlő, egy derék és szorgalmas ember, soha sem tudott zöldágra vergődni, és pedig már csak azon okból sem, mert egész „Verwaltungsgebiet“-jén egyetlen egy fa sem gátolta a kilátást. A szomszéd puszták sem voltak ugyan barátságosabbak, de Pataki ur területe mindannyi között a legbarátságosabb, minden kritikán alóli volt.

Pataki nagyon rossz gazda volt, a gazdaságtól nem értett semmit, de mint igen vallásos ember, mindenki által tiszteltetett. Ugy élt, mint egy anachoreta, s oly nagy mértékben ájtatos volt, hogy gyakran egész napokat bezárkozva töltött, mint mindenki hitte, a szentírás műveinek tanulmányozásában, s gyakran egész éjjel világítva voltak ablakai, mely alkalommal a kegyes férfit, nagyon

*) Gyakran a legnagyobb tudós is tanulhat valamit egy tudatlan-tól, ha az helyi és nyelvismerettel bír. Excellentiád meg fog bocsátani, ha figyelmeztetjük, hogy a „puszta“ magyarul nem csak egy vadon, kopár vidéket jelent, hanem olykor egy határozott, és értékes területet is, és hogy a „puszta“ Magyarországon leginkább ez értelemben használtatik: a német „Wüste“ magyarul: sivatag, kietlen, kopár s a t.

valószínűleg, azon törekedett, hogy lelkét magasabb sphaerákba emelje.

Néhány év után, melyeket Pataki mély áhitat és szemlélődésben töltött el, egyszerre oly tevékenységet fejtett ki, mely minden ismerősét bámulatra ragadta. Egyik javítás a másikat érte a pusztán: itt egy major keletkezett tele juhokkal, amott egy iskola tele gyermekekkel, egyetlen mocsár sem maradt lecsapolatlan, gyümölcs és más fák ezrenként ültetettek, bár merre lépett az ember, egy gép lepte meg, vagy más valami „*noch nie dagewesenes*“, szóval az előbbi barátságtalan pusztá egy kellemes oázzá változott. Ezeket látva azt hitte az ember, hogy Pataki a tárczairók serege által most oly gyakran idézett „*ezeregy éjszaka*“ valamely hatalmas bűvszerének birtokába jutott.

Ott civilisatio, körülte barbarismus; ott haladás, kívülte elaljasodás: ott gazdagság, szomszédainál szegénység; ott szerencse és megelégedés, mellette elégtelenség, kétségbeesés s a t. ily ellentétet képezett Pataki pusztája a szomszéd puszták mellett.

Mindenki bámult, mert a legcsekélyebb részletig minden javítva vagy ujonnan feltalálva volt. Sokan azt hitték, hogy Pataki visszavonulása alatt Thaer & Co-t tanulmányozta, és jobb gazda lett, mások azonban azon csudákban, melyek rövid idő alatt szemeik előtt történtek, csak az isteni kegyelem nyilvánulását látták.

Minden oldalról jöttek a bámulók, és a lapok nem győzték Patakit eléggé dicsérni: sokan azt állították, hogy német belátás eloszlatta magyar előítéleteit, és ezen szerencsés átalakulásnak tulajdonítható, hogy a saharából paradicsomot varázsolt elő: míg végre mintegy tíz-tizenegy év multával, mely idő alatt Pataki jól meghizott — azon váratlan hír járta be a közönséget, hogy Pataki bankócsináló, és pedig nem azon értelemben, mint minden gazdának tulajdonkép lennie kell, hanem egyszerűen hamisító, minek folytán e szegény ördög elfogatott, s néhány év mulva a pestmegyei börtönben halt meg, a börtönben még gyakran emlegetvén, hogy egykor jól ment dolga, s valószínűleg még most is jól menne, ha azon fatális körülmény nem adta volna elő magát, hogy véletlenül felfeztetett s a t. A hamis paradicsom pedig, mely szintén hamis

segélyeszközök által diszített fel, nem csak előbbi minőségébe süllyedt vissza, hanem egy kellemetlen szagu, „mesterséges“ mocsárrá változott.

Hány gazdaság vesztiné el fényes nimbusát, ha a világ tudná, hogy felvirágzását előlegezett, hamis, vagy tán épp lopott pénznek köszönheti. Nemde excellentiás miniszter és báró ur?

És azon esetben is, ha például valamely jószág nem az illetőé, általa nem jogosan birtokoltatik, az ily jószágon még az oly gazdálkodás is, mely különben még a boldogult emlékü Young Arthurt is csodálatra és dicsőnekekre lelkesítné, mit sem érne, mert az igaztalanság mindenkor és elkerülhetlenül betáblázva van a boszuló nemesisnél.

Még egyet kell előrebecsátnunk, mielőtt aztán szabadságot vennénk az „uszkár lényegét“ minden czeremónia nélkül, arczban támadni meg.

Megróttuk excellentiádat, hogy opusculumát magas nevével dicsőíttetni nem kegyeskedett, hanem inkább a névtelenség háló kabátjába, vagy juhbőrébe takaródzott.

És ime, mi magunk is névtelenül felelünk! Ez látszólag nem helyes, s az angol azt mondaná reá: *It is not fair, it is not gentlemanlike*; a theologus pedig egyszerűen a száalka és gerendáról szóló ismeretes parabolát alkalmazná reánk.

Excellentiád azonban meg lehet győződve, hogy minden czeremónia nélkül és minden alkalommal megmondanók nevünket, ha excellentiáddal együtt elmondhatnók magunkról azt is: bennünket egy erős „Burg“ véd. Miután azonban, ártatlanságunk daczára is, minden biztosításunk csak azon egyetlen körülmény, hogy excellentiád sokkal kontárabb uszó, semhogy csak egy keskeny csatornát is átuszni képes volna, s így bennünket meg nem csiphet, ennélfogva mi sem vethetjük le, szintén juhbőrből készült bundánkat, és pedig azért sem, mert a honvágy erősen kinoz, s óhajtván, hogy a *cara patria* egykor ismét kebelébe fogadjon bennünket, a történelemből tudjuk — mert a boszu állítólag édes — mennyire szokta némely kormány használni az „*alta mente repostum*“ mottóját: ezenkívül

rokonaink és barátaink is vannak Magyarországon, kiket helyettünk egyelőre galléron ragadni lehetne, mely rendszabály, már Confucius által mint igen czélszerű ajánltatva, uj Ausztriában igen gyakran alkalmaztatott, s ha excellentiádnak tetszeni fog, szívesen készek vagyunk ez állításunkat számtalan tényekkel igazolni.

Excellentiád tehát méltányosságánál fogva bizonyosan érteni, sőt megbocsátani is fogja, ha magunkat lehetőleg elrejteni törekszünk. Az, ki, mint excellentiád, minden megtámadás ellen biztosítva van, könnyen és bátran küzdhet sisak és páncél nélkül, míg mi — hiszen az élet és szabadság még is csak kedves — azon szerencsétlen helyzetben vagyunk, hogy hajlamunk ellenére, csak lebocsátott sisakkal és biztos menhelyről csatározhatunk. Általában véve nem nagy bátorság jele, ha az ember a süvöltő golyók előtt meg nem hajlik, midőn azon kényelmes helyzetben van, hogy egy biztos bástya mögött Horatius Coclest utánozhatja, sőt még felül is múlhatja: „egy milliók ellen“, míg ellenben egy szegény ördögnek, ki nyílt téren áll, és ezerféle okokból egészen ideggyenge lett, rossz néven sem lehet venni, ha még a nyúlserét előtt is meghajlik, vagy talán éppen elbukik.

Excellentiád méltóztat főlemlíteni, rövid, de tartalomdús röpiratában mindazon tarka-barka áldásokat, melyekkel rövid kilencz év alatt, mióta ugyanis excellentiád Ausztria kormányrúdját kezében tartja, a gondviseléssel együtt, a derék magyar népet megajándékozni kegyeskedett, mely népet excellentiád röpiratának 3. lapján úgy méltóztatik bemutatni a civilizált világnak, mint a mely, *ősz ereje, romlatlan szelleme, az uralkodóház iránti kegyelele és áldozatkészsége folytán megérdemli* — — mit érdemel meg? azt, hogy megsemmisítsék, azután előkelően „visszatekintsenek“ reá! . . . brávo!

Ez valóban szépen van mondva, s a hű magyar szív reszket a kéjtől, midőn egy oly magas állásu ur, mint excellentiád, ily hizelgőleg ítél a magyar nemzetről, ily hizelgő színben mutatja be Európa előtt, és kegyeskedik Magyarországot az uralkodó dynastia legbecsebb kincsének nyilvánítani.

De ha az ember *par hasard* oly hirdetmények birtokába jut, mint például az „Ost-deutsche Post“ 1857-iki 80-ik száma *), és látja,

*) Az „Ost-deutsche Post“ fentebb érintett számában „a csendőrség működése“ cím alatt következőket olvassuk:

„A múlt év nov. 1-ső napjától, a jelen év január végeig következő oefogások és feladások történtek, és pedig: Felségárulásért 1. Felségsértésért 90. Nyilvános rendzavarásért 68. Nyilvános erőszakoskodásért 532. Hivatalos visszaélésért 60. Hitel és állampapirok hamisításáért 62. Vallásháborításért 81. Erőszak tetelért 188. Gyilkosságért 140. Emberölésért 113. Gyermekgyilkolás és a méhgyümölcs elűzéseért 106. Nehéz testi sértésért 1270. Párbajért 1. Gyujtogatásért 245. Tolvatság, hűtlenség és csalásért 18,093. Rablásért 534. Rablógyilkosságért 23 Bygamiáért 15. Rágalmazásért 96. Büntettek elősegítéseért 1043. Szökésért 264. Az állam hadiereje ellen elkövetett bűnért 29. Nyilvános rend és békezavarásért 5466. Nyilvános tisztviselők és hivatalos közegek tetteges és szóbeli bántalmazásáért 1289. Nyilvános intézetek és intézkedések elleni kihágásért 72,534. A közszolgálat érdekeinek megsértéséért 655. Az élet biztonság elleni merényletekért 46,504. Az egészség elleni kihágásért 13,444. Vagyonbiztosság elleni merényletért 77,756. Beccületsértésért 926. Közérkölcsiség elleni vétségért 17,871. Kihágók, kóborlók és koldusok 70,194. A fegyver patens áthásáért 2,003. Vadászati erdő- és halászati törvények megsértéseért 2,508. Házaló patens áthágásáért 1413. Posta és más jövedékek megrövidítéseért 5,818. Ujjonczozás előli szökésért 555. Összesen 341,990.

A más módon tett szolgálatok következőleg osztályoztatnak: foglyok kíséréte 27,454. Utasok és futárok kísérése 3884. Assistentiák közgazgatási és törvénykezési eljárásoknál 4147. Idézések és tanuskodások 4774. Itélet végrehajtások 45. Összeírás és ujjonczozások alkalmávali segédkezés 31. Tűzveszély alkalmávali közreműködés 1641. Vízáradásoknál 11. Házmotozások 8346. Holttestek feltalálása 454. Betegek és sebesültek feltalálása 393. Szökevények kézrekerítése 470. Portyázás 424,429. Fegyver általi haláleset, erőszakos ellentállás és szökési kísérlet folytán előfordult 5. Összesen 476,084.

A csendőrség beavatkozása mindenbe, mi a gyakorlatban alig történhetik meg ezer meg ezer bosszantás és igaztalanság nélkül — tehát három havi működés alatt 818,074 „csinos“ számra növekedett. E számból Magyarországra bizonyosan több jut felénél, mert az örökös tartományok, a kormány bölcsessége folytán már több századok óta, a moralitásnak

hogy kilencz évi Salamon — Solon — és Licurgiad után, 3 hónap alatt új Ausztriában 341,990 gyilkos s a t., s a t. fogatott be, mely

nemcsak „tettelet,” hanem „valódi” magas fokára emeltettek, míg Magyarország csak 10 év óta részesült e szerencsében, hogy ugyanazon elvek szerint nyirbáltassék, képeztessek és civilisáltassék, mint új Austriának irigylésre méltó többi lakosai. (!?)

Az utóbbi pontban felszámolt 476,084 esettől ez uttal eltekintvén, ámbár egy kissé furcsának tetszik, hogy a csendőrséget tanukép is szerepelni látjuk, és valóban nem nagy harczkedvre mutat, hogy a vitéz zsandárok jegyzékében csak 5 szegény ördög fordul elő, kik ellentállás és szökési kísérletért a halottak országába expedíáltattak, . . . ellenben kaczagni kell, midőn az ember, a csak a személyes étvágy gyarapítására szolgáló 424,429 portyázást, mint a gendarmérie érdemét főlemlítve találja.

Lehetetlen azonban nem figyelmeztetnünk az olvasót azon 341,990 bűnösre, kiket a lapoknak egyrésze, bizonyos tetszelgéssel, mintha az állam ezáltal valami nagy tervet csinált volna, a világ előtt pellengérre állít, s bátrak vagyunk azon szerény kérdést intézni az illetőkhöz, ha szívesek volnának felvilágosítani bennünket az iránt: ki mondott ítéletet e bűnösök felett, és mily eljárás szerint történt meg a vizsgálat és ítélelhozás? 140 gyilkossági, és 23 rablógyilkossági eset három hó alatt fölfedezve, kiderítve és elítélve . . . Mindenki tudja, még az éretlen iskolásgyerek is, hogy egy gyilkos fölfedezésére, a gyilkosság bebizonyítására és az elítéltetésre, még a legvalószínűbb gyanuok mellett is gyakran hónapok sem elegendők, sőt a lelkiismeretesen vezetett vizsgálat gyakran éveket is igénybe vesz! S mégis 163 gyilkossági eset! és ezenkívül még annyi ezer esetnek törvényszerű kitisztázása! Három hónap alatt! Hisz ehez a physicali idő sem elég. Valóban szédeltetés fog-e gondolatnál. Vagy talán csak úgy sommásan bántak-e a szerencsétlenekkel? mint a madarász a hálójába került bármily nagy csapat madárral. Vagy talán a gendarmérie, mely egy személyben, úgy látszik, feladó, befogó, tanu és végrehajtó is volt, már előlegesen meghatározta, ki mit vétkezett, csak azért, hogy a t. cz. bírák és hóhérok eljárása könnyítve legyen, ép úgy, mint a „konyhavadász”, ki a szarvasokat, vaddisznókat, nyulakat, szalonkákat stb. rendes consignatio mellett adja be, hogy a kulcsárné és a chef de cuisine könnyebben boldoguljanak a beosztással.

Vegyük fel már most, hogy a csendőrség 8 év óta működik. Ha tehát oly hasznosan működött, mint állítják, akkor természetes, hogy a

számból a nagyobb rész bizonyára a legbecsesebb kincsnek nevezett Magyarországra esik.

Ha továbbá egy statisztikai kimutatás, Czörnhauseni báró Czör-

megsemmisítendő, vagy ártalmatlanná teendő emberi vadnak igen meg kelle ritkulnia. E kimutatás és aránylagos számítás szerint tehát első években, midőn körülbelől minden magyar embert „vad“-nak tekintettek, felvehetjük, hogy a gendarmerie 3 hónap alatt egy milliót tett ártalmatlanná, ez egy év alatt 4 milliót, vagy is 9 év alatt 36,000,000 tesz ki. Azonban a kezdetre sem akarunk magasabb összeget venni fel, mint a jelen kimutatás mutat, s a „Rückblick“ oly szépen megvilágít, s ez esetben, azt hisszük, számításunkat senki sem fogja indiscretnek tartani.

Számításunkat tehát 1849. nov. 1-ső napjától kezdjük, mely naptól kezdve 1857. január végső napjáig 22 negyedév telt el, s mely azt tanúsítja, hogy ez idő óta 7,523,780 boldog új ausztriai polgár került a mindent eltető gendarmerie purifikáló körmei közé. Szívem mit óhajtasz még! E számítás azonban ámbár teljesen valószínű, mégis hamis. Mert, horrible dictu, az emberi vad nem hogy fogyott volna, sőt ellenkezőleg szaporodott, legalább Magyarországon, szaporodott pedig naponta kétségsbe ejtőbb mennyiségben. Zsidóknak ezelőtt soha sem jutott eszükbe Rinaldo Rinaldini, Schinder-Hannes & Co. nyomdokaiba lépni; ők ezelőtt csak arra szorítkoztak, hogy loptak és csaltak, most ezek is kedvet kaptak, s a zsidó rabló nem ritkaság többé: az ó testamentum követői közül többben adták magukat e „mellék üzletre“, mi tulajdonkép tiszteletre készítet bennünket Israel népe ellenében, mert a nyílt rabló az álszenteskedő csalóval szemben tulajdonkép egy „mordkerl“. Neinde, drága, olcsó, vagy ingyen olvasó?

Ha egy uradalmi vadász ily eredményt tudna felmutatni, hogy a vad, minél többet fogyasztják, annál inkább szaporodik, mint a halak a mesterséges tenyésztés által, bizonyára ura kegyeinek legfényesebb bizonyítványaival találkozánk. És hol rejlik ezen — ha annyi nyomort nem vonna maga után — nevetségesnek mondható rejtély megfejtése? Egszerűen azon tényben, hogy a bureaucraticus theoriák épp úgy abszurdumra vezetnek, mint a velőtlen ostobaság, s hogy a jelen esetben, az adott alkalom és a nyomor minden zugban és ezerféle változatokkal tolvajokat, rablókat és gyilkosokat teremt.

nig ur jeles módszere kimutatja,*) hány magyar — és pedig miután a forradalom már régen elfojtatott — függesztetett akasztófára *in effigie* vagy *in persona*, mennyi záratott el, mennyi száműzetett, és mint rabolták el ártatlan családoknak minden vagyonát, és most tíz év után a száműzöttek közül azok, kik elég szivtelenek valának meg nem halni, csöppenként, mint hogy a jó ráczürmöst készítik, bocsátatnak csak haza, árva hazájukba, a mi akaratlanul is a bőrzére emlékeztet, hol egy fél, negyed, vagy nyolczad fölött is órákig alkudoznak.

Midőn tagadhatatlan, hogy a majdnem ezredéves magyar történelem egy időszakában sem éktelenítette annyi rabló a „legdrágább kincs”-et, mint jelenleg, és pedig progressiv arányban, midőn egyetlen nap sem mulik el, hogy a kötél alkalmazásba ne jöjjön;

midőn végre látjuk, hogy az annyira feldicsért drága kincs nem csak vértengerben uszik, hanem épp az által, ki a fentebbi hizelgő szót alkalmazni elég impudentiával birt, hét darabra szakítatott — és ezek *facta quae loquuntur et non mentiuntur* — akkor lehetetlen a halhatatlan Moliére-re nem emlékezni, ki a világot egy oly jeles személyleirással ajándékozta meg, mely után az illető férfit meg nem ismerni teljes lehetetlen.

Ezen tények, melyeket tagadni nem lehet — hiszen maga a kormány hirdeti azokat mindefelé — a következő dilemmát állítják fel:

Vagy Magyarország népessége oly bitang csöcselék, és vezetői oly dühönczök, kik nem érdemelnek egyebet üldözés, tizedelés és akasztófára függesztésnél, és az ország nem drága kincs, hanem egy rothadt gyümölcs, melyet szétdarabolni, és a sertéseknek eledelül dobni kell:

Vagy pedig ön, kegyencz, és mindenható miniszter, ravaszsága és pffiffigologiai ismeretei daczára, kormányzati képességét illetőleg oly vak, és e mellett álnok subjectum, hogy valahára ideje

*) Kár, hogy a tudós statisztikus e tekintetben táblázatokat nem készített, s azokat a bámuló Európá elé nem terjesztette.

önt valódi toilette-jében mutatni be a világnak, azonban több igazsággal és hűséggel, mint ön saját tényeit beszélteti.

És most azt kérdezzük öntől, hogy ha igaz is, hogy Magyarország kormányzása jelenleg, midőn ott minden a szószoros értelmében „zsinóron“ megy, oly jeles, mit mi egyébiránt határozottan tagadunk: mi joron történik tulajdonkép e gazdálkodás? — Igen, azt kérdjük öntől, mi joron?

Látom mily szemeket mereszt ön e kérdésre!

Ne gondolja ön azonban, hogy én az uralkodó dynastia jogát, vagy tulajdonkép ezen jogát kétségbevonni akarom. Csak az ön szájából szeretném hallani, mily joggal kormányoztatnak, vagy, a mint ön állítja, boldogittatnak jelenleg Magyarország lakósai?

Ő felsége a „legmagasabb császár“ az ön röpiratában annyira feldicsért magyar nép fölött vagy *jure successionis*, mint magyar király, vagy *jure armorum*, mint hódító uralkodik. Mindkét minőségben nem uralkodhatik ő felsége, ámbár elég hatalmas, épp oly kevéssé, mint egy leány ellenében az atya és férj szerepét együtt és egyszerre a természet isteni törvényei szerint játszani nem lehet.

Ez valószínűleg nem kerülte ki excellentiád figyelmét, hiszen ön mesterségére nézve ügyvéd, és mint ilyen, megglehetős névre tett szert.

Ugy vagyunk értesülve, hogy ezen axiómát többször felhozták ön előtt, ön azonban erre nézve soha sem bocsátkozott vitába: sőt mindenkép igyekezett ezen úgynevezett szörszálhasogatást (?) ignorálni s mások által is feledtetni, és úgy viselte magát, mint azon adós, ki fizetni képtelen levén, vagy nem akarván, mindig azt kívánja, hogy beszéljenek már más tárgyról is, ne untassák örökké ezen egygyel: és be kell vallani, hogy kényelmesebb liquidatio alig képzelhető, mint ha az ember a hitelezőt ignorálja, kivált ha az ember elég hatalmas ahhoz, hogy a farkas meséje szerint egyszerűen elsophistisálja őt, a helyett, hogy kifizetné.

Excellentiád igen jól tudja, hogy a magyar király nem úgy lesz, mint a francziák királya szokott lenni.

Franciaországban ezt kiáltották: *Le roi est mort, vive le roi*, és a király *à peu près* készen volt, mert ez ősi szokás vala. Magyarországon azonban, ha *pacta conventa*, esküket és szokásokat üres szalma és frasisnak feltüntetni nem akarunk, a király halálával, az illető trónörökös semmi egyéb, mint a valószínűleg leendő, szóval virtualis király: s ha a rárótt kötelességeknek megfelelni nem akar, és elég hatalommal is bír hozzá, uralkodhatik ugyan, de magyar király soha sem lesz, a mint II. József is, ki pedig sokat és erélylyel uralkodott, tulajdonkép soha sem volt az: mi különben eszébe is jutott, midőn a *pallida mors*, császári hálószobájának ajtaján kopogtatott, és egy rövid órában jónak látta mindazokat visszavonni, miket 10 évi uralkodása alatt genialis könnyelműséggel, és spiritualis felületességében theoretisálni nagy bölcseségnek tartott.

Vagy talán nem tudja a miniszter ur, mi különbség van a francia és magyar király keletkezése között? Meglehet, hogy excellentiád e tárgy felől soha sem olvasott, soha sem hallott, hiszen a legtöbb osztrák államférfiak eruditiója, politikai tudomány tekintetében szokás szerint nem terjedt tovább, legfeljebb addig, hogy a polgári törvénykönyv és a *Codex criminalis* paragrafusait könyv nélkül tudják, vagy legalább idézésükben nagy gyakorisággal birnak; és ha hasonnemű képzettségi kincstáruk még továbbra is terjed — mi ritkán történik, s méltányosan nem is követelhető, mert ők a folytonos és meg nem szakított kormányzás érdekében egész idejüket *à peu près* üléssel és irka-firkával töltik el, — ez esetben egész tudományuk az angol alkotmánynak, s az *assemblée constituante* legfrappánsabb határozatainak némi rapsodisticus ismeretéből áll, s talán néhány mélyen megbámult, de soha sem értett elméleti excerptákból Rottek és Mittermayer & Co után. Magyarország viszonyaiból, mely szomszédországot hagyományos és előkelő elbizakodottsággal és *suffisance*-szal kicsinyleni és megvetni már gyermekkorukban megtanulták, rendesen mit sem tudtak, és most sem tudnak, épp úgy mint Newton és Leibnitz, ámbár a föld Dioscurjai, nem dicsekedhettek azzal, hogy valami sokat tudnak a holdról vagy éppen a Syriusról. Vagy mint a bécsiek, kik minden kedélyességük daczára, sohasem veszik

azon fáradságot, hogy a sz. István tornyába fölmenvén, onnan gyönyörködjenek a szép környékben.

A miniszter urnak tehát semmi oka sincs szégyelni magát, az érintett különbséget illető netaláni tudatlansága miatt, mert excellentiád e tekintetben a legválogatottabb társaságnak örvendhet, melynek tagjai a különben igen okos, és mindenféle tudományokkal tulontul saturált bécsi tudósok, philosophok és cs. k. hivatalnokok, s pedig kivétel nélkül.

E körülményt, értem a koronázást, pedig, már azon esetben, ha mit sem *hallott* is fölöle excellentiád, egész kényelemmel *láthatta* volna, és így valóban csodálkoznunk kell a fölött, hogy ez nagyméltóságod becses figyelmét még is elkerülhette.

A „Schantzel“ Pozsonytól csak egy ugrásnyira van, s így excellentiád láthatta volna, hogy ott Ferdinánd császár, még felséges atyja, Ferencz császár életében, a szokásos szertartások és „formaságok“ kíséretében magyar királylyá koronáztatott.

Francziaországban, hol a tömérdek lángész, és a velük született petillans élcz daczára az alkotmányosság szellemét még nem fogták fel annyira, mint p. o. Angolországban, — Francziaországban több lap következő értelemben nyilatkozott ez eseményről: „furcsa emberek azok a magyarok! Nekünk egy király is már majdnem sok s nekik kettő kell!“

Bécsben pedig sokan így nyilatkoztak: „Nézzétek csak, a magyaroknak most már két királyuk van! Ez szép és okos dolog, mert kettő mindenesetre többet lát, mint egy.“ Mások ellenben meg voltak győződve, hogy az egész „historia“ csak azért történt, mert a magyar urak szívesen rendeznek hasonló ünnepélyeket és szertartásokat, azért ily alkalommal „elkerülhetetlenül“ sokat vendégeskednek esznek, isznak és kiabálnak.

Mélyebb jelentőséget csak kevesen tulajdonítottak e különös színezetű szertartásnak, és valóban fájdalmasan érintene bennünket ha excellentiád, a ki jelenleg Magyarország sorsát, mintegy „visszapillantó“ gondviselés, vezeti, mely azonban nem igen tekint messzire vissza, nem volna e kevesek között.

Lehetséges azonban, sőt igen valószínű, hogy excellentiád, annyi és oly sokoldalú „előismeretek“ birtokában, tudomással bírt a subtilitásról, de épp azért, mivel ez excellentiád kegyes véleménye szerint csak subtilitás, — azt hitte excellentiád, hogy ezt figyelembe venni nem szükséges, hanem leghelyesebb azt *cavalièrement* ! mellőzni.

És valóban alig van könnyebben célhoz vezető politika annál, ha az ember *sans gêne* egyenesen halad, korlátot nem ismer, s a netaláni akadályokat egyszerűen mellőzi, tekintetbe sem veszi. Ez volt legalább a vastag bőrbe öltözött hosszú függelékű afrikai hősök stratégiája, kik különösen a trasimenei sikon állítólag csudákat műveltek Épp így az emberek között is az imént idézett „taktik“ a legczélszerűbb mód valamely kérdés elintézésére, és arra, hogy magunknak igazságot szerezzünk. Csakhogy az elefántnak egyenes, semmi akadályt nem ismerő, hanem széttipró előrehaladása sehogy sem hasonlítható össze a kigyó okos és tekervényes csuszásával, mert az elefánt, ha kedve volna is hozzá, teljesen képtelen „csuszni“, míg a kigyó a „legbecsületesebb“ intenciók mellett is képtelen lévén valamit eltiprani, kénytelen a fojtogatás és mérgezéshez folyamodni.

Az angoloknak pl. a legutóbbi keletindiai „események“ alkalmával eszükbe sem jutott hosszas zsoltárokat énekelni ottani diplomatai jogaikról, s a népesség boldogságáról; hanem röviden így szólottak: „Mi meghódítottunk benneteket, kimélve, igazságosan, sőt jóakarattal bántunk veletek: ti még is fellázadtatok. Szerencsénkre azonban mi vagyunk az erősebbek, tehát megfékeztetekre nagy mértékben felhasználtunk kötelet, puskát, ágyut s minden más fegyvert, s mindaddig a legiszonyubb féket fogjuk alkalmazni reátok, míg csak ki nem szakítjuk mérges fullánktokat, s meg nem törjük daczosságtokat. Elismertek-e bennünket legitim uralkodónak, gyűlöltek, szerettek, felénk ujjongtok, vagy hallgattok, azzal keveset törődünk. Ha jó utra tértek, ismét emberileg, sőt szeretetteljesen bánandunk veletek, mert ezen tanácsot adja nekünk szivünk és fejünk egyiránt; de ha ismét tettelegesen támadnátok fel, akkor, mint a polyvát, a levegőbe szórunk benneteket!“ Így cselekedett Soliman sultán is, midőn Budát elfoglalta, és a félhold, mely mintegy 150 évig ural-

kodott Magyarországon; sőt a legutóbbi szerb lázadás alkalmával Kara György alatt, Kursid basa, ki azon híres tornyot építteté, *) nem

*) Ezen torony Nicha közelében létezik, a Konstantinápolyból Belgrádba vezető úton, épült pedig némelyek szerint 3000, mások szerint azonban úgy, hogy 5000-nél több emberfő falaztatott belé. A fejek száma, mint személyesen meggyőződünk, mindenesetre jelentékeny és iszonyatos. Kursid basa, midőn a szerbek kamenicsai megerősített táborát elfoglalta, nem csak az elesett, hanem a fegyveresen elfogott szerbek fejét is leásatta az említett toronyba azon véresen befalaztatta. Borzasztó látvány! De ha az ember gondolkozik, és nemcsak lágy szíve, hanem egészséges esze is van, be kell vallania, hogy Kursid basa, mint ügyes operateur, az illetőknek sokkal kevesebb fájdalmat, szerencsétlenséget és kétségbeesést okozott, mint Ausztriának „megfontolt és határozott” rendszere a szegény magyaroknak, a barbar tehát sokkal emberibbnek mutatta magát, mint az úgynevezett keresztények.

Kursid basa, miután az operatio megtörtént à-peu-près következőleg ajánlotta magát a szerbeknek:

„A sultan a ti uratok, ti nyíltan fellázadtatok, — and no mistake — fegyvert fogtatok ellene. A sultan engem küldött, hogy benneteket megbüntesselek. Én legyőztelek benneteket. A lázadás le van verve. Adieu! Most már legyetek okosak. Ne tekintetek vissza, hanem haladjatok „megfontolva előre”; különben visszajövök, és egy másik, aránytalanul nagyobb tornyot építek. A kik az emléekben vannak, azok már egyszer „benn” vannak, j'en suis extrêmement peiné. Azonban talán most már semmi sem fáj nekik. Ti azonban éltek, éreztek, s azért ajánlom legyetek okosak — és örüljete az életnek!” És az egész eset, ha jól emlékezünk, hat hét alatt be volt végezve, senki sem üldöztetett, senki sem veszté el vagyonát s a t., míg új Ausztriában 10 iszonyatos év eltelté után is kutatnak, üldöznek és kínoznak, és valóban nem azokat kell sajnálnunk, kik elég szerencsések voltak kegyelmesen felakasztatni vagy agyonlővetni, hanem azokat, kiket az illetők elég kegyetlenek voltak életben hagyni.

A szerbek utálattal említik Kursid basát, neve el van átkozva közöttük, et on le conçoit. A magyaroktól azonban ragaszkodást és szeretetet követelnek! Absurdum! Hanem igen — mert a nichai tornyot mindenki láthatja, — míg az ezer meg ezer üldözött, szétszórt s a légnagyobb nyomorban elvesztett magyar fájdalmai és kínjai nem oly szembeötlők, s azért apránként el is hangzanak. De Isten előtt a nichai torony az apostoli (!?) eljárással szemben, valóban csak Abel áldozata.

perorált per longum et latum, legitimitásról, felségárulásról, és apostoli czimezésről.

Sokan ez eljárást elefánt politikának mondhatnák: *à la bonheur*, legalább a kigyóból nincs benne semmi: és ha az ember a legtöbb dynastia keletkezését vizsgálja, úgy találja, hogy, csekély kivétellel, mindegyiknek alapítója egy hódító, vagy elnyomó volt, kit minden teketória nélkül rablónak neveztek, s a szerint bántak is volna vele, ha az illető véletlenül erősebb nem lett volna az általa elnyomottaknál. Joga nem volt más, mint a *jus fortioris*, mely az idő által szentesítve, azon idő által, mely végre is majdnem mindent kiegyenlít — legalább e földön legitim és isteni joggá változott át.

Az emberi nem a legkevésbé sem gyűlöli az önkényt, magában véve: nagyon könnyen képes azzal megbarátkozni, sőt meg is szeretheti azt: és valóban az emberiség kifejlesztésére és felvilágosítására alig van célszerűbb és előnyösebb eszköz egy genialis, minden viszonyokba mélyen beható abszolút kormányzatnál: s ha az emberek, részint ösztönből, részint észszerű okoknál fogva az abszolút kormányformát kárhoztatják, ez legtávolabbról sem ellenszenvből történik, hanem azon természetes okból, mivel az önkény, mint a tapasztalás bizonyítja, rendesen karöltve jár az ostobasággal.

Állott valaha valamely nép élén önkényesebb uralkodó I. Napoleonnál, volt valaha abszolútabb uralkodó Angliában Erzsébet királynőnél? Valóban alig! És valjon mentek voltak-e ezek minden hibától? Nem! Ártatlan vér szennyezte be uralkodásukat, és mégis népszerűek, tisztelve, sőt sokak által szeretve is valának. Szellemi nagyságuk és fölényük, emberi szemek előtt láthatlanná tévék életüknek véres nyomait: és az emberek, kik általában véve keveset törődnek azzal, mikép fognak uralkodóik egykor oda át számot adni sáfárságukról, nagyon jól meg tudják különböztetni az alkalmas uralkodót a jó embertől, és gyakran jobban tisztelik és szeretik gyóntatójukat királyuknál, pedig olyankor, midőn ez utóbbival meg vannak elégedve, sőt kormánya alatt boldognak is érzik magukat, és nem csekély mértékben rosszul esnék nekik, ha kormányzási

dolgokban a szeretve tisztelt gyóntatónak volna joga parancsolni. Átalában véve valamely complicált gépezet megindítására és rendben tartására nem annyira erkölcsös élet, hanem egy jó gépész ügyessége szükségeltetik.

Tagadhatatlanul nagy nyereség volna természetesen, ha az ügyes gépész egyuttal valami szentféle is volna, valamint az embe-
riség is igen boldognak érezné magát, ha sok oly despoticus uralkodó léteznék, ki egyuttal az erény mintaképeül is szolgálhatna alattvalóinak. Azonban a tapasztalás bizonyítja, és a tények, — melyeket excellentiád oly gyakran idéz, hogy nem csudálkoznánk, ha kényszerülne azt megbánni — hangosan hirdetik, hogy ilyes esetek a legritkébbak közé tartoznak, s legalább addig, míg az emberi nem jelentékenyen nem tökélesbül, csak *pia desideria* és rózsaszínű álmok maradnak.

Az emberek tehát nem gyűlölik az önkényt magában véve: de hát tudja-e excellentiád, mi az, mi őket felláztatja, undorral és keserőséggel tölti el? Bátorságot veszünk magunknak azt excellentiádnak egész alázatossággal megsugni. — Azon rendszer, azon kész-szerűség, vagy helyesebben mondva képmutatás, mely a népekkel el akar hitetni, hihetetleneket, vagy correctebb kifejezéssel, megcsalni, hogy úgy mondjuk lóvá tenni akarja őket: ha például azt mondják neki: van szabad sajtótok — pedig nem igaz; fölöttetek csak a törvény határoz — és nem úgy van; nem akarjuk szabadságtokat megnyírbálni — és épp az ellenkező történik; nemzetiségtek nem veszélyeztetik, — és ez házugság s a t. Igen, excellentiád, az ily eljárás, ezen tartuffiad az, mely végre a legszelidebb vért is mérges anyagokkal fertőzteti meg, és előbb-utóbb kitörésre kényszeríti, kivált ha oly ügyetlenül scenirozzák azt, mint a mily kontárnak mutatkozott excellentiád e tekintetben is, és csak megfoghatatlan vaksága hitetheti el excellentiáddal azt, hogy a kormányzása alatt állók legkorlátozottabb osztálya is, elég ostoba, nyomorult mestérfogásai és ügyetlen bűvész mutatóványai által magát megcsalatni. P. o., hogy ön Magyarországot azért szakította két részre, hogy e szép tartományt, mint ön állítja, könnyebben és előnyösebben lehessen a boldogított

lakosok javára kormányozni, és nem azért, hogy a magyar elem netaláni összemüködése akadályozva legyen. Hiszi ön, lángeszű, de gyors emelkedése által elvakított, sötétben tapogatózó, magával teljesen megelégedett, és édes álomban ringatózó miniszter és kegyencz, — hiszi ön, hogy e mesét az utolsó magyar tanulóval is elhitetheti? Vagy az egész talán csak a külföld számára van feltalálva, hogy feldicsért gyümölcsének külseje ajánlatos, és egészséges kinézésű legyen?

Még ez utóbbi esetben sem kellett volna dolgát oly felületesen és ügyetlenül intéznie, hanem kissé több *savoir faire*-rel munkához látnia. Mert a külföld inkább érez Magyarországgal, s annak ön által feldicsért, de egyuttal ön által csaknem a kétségbeesés széleig taszított népével jobban rokonszenvez, mint ön, nagyuri mámorában azt látni és gyanítani képes, — és naponta kevésbbé hisz az ön szemtelen jelentéseinek. —

Emberek- és népekkel legalább becsületesen kell eljárni, ha az ember nincsen közelebbi rokonságban Minerva istenasszonyával.

Miért nem kormányoznak Magyarországon egyszerűen a király nevében, a *pactum conventumok* alapján, és a minden királyok által esküvel erősített törvények értelmében? Azt kérdem öntől, miért nem történik ez?

A Magyarorszáiban alkalmazandó kormányformát illetőleg két nézet lehet. Vagy széttépetett és megsemmisített az utóbbi események által azon törvényes viszony, mely Magyarország és a király között századok óta fennállott, — vagy most is változatlanul fennáll az — *juste (!?) milieu* itt nem létezik.

Mi át vagyunk hatva azon nézet által, s e nézeten vannak Anglia, az Egyesült Államok, s a continens legnagyobb része, hogy a kérdésben forgó törvényes viszony nincs megsemmisítve. Azt kérdezzük ugyanis: valjon Kossuth úr és társainak separatisticus viszketege képes volt-e elszakítani azon szent köteléket, mely századok óta az uralkodót és népét összefűzte? Elveszítse egy milliókból álló nemzet ezredéves jogait egy aránylag csekély számú fractio hibája miatt?

Mily jog értelmében lehet valaki elég szemtelen a fentebbi kérdésekre igent mondani? Épp oly méltányos és igazságos volna valamely várost polgári jogaitól megfosztani azért, mert lakosainak egy aránylag csekély része tolvajok- és gyilkosokból áll.

Rákóczy Ferencz lázadása alkalmával csaknem egész Magyarország, a francziával szövetségbe, lázadásban volt Austria ellen! Valjon eszükbe jutott-e azért az illetőknek, a király és nemzet között kötött szerződéseket megsemmisítetteknek nyilvánítani? Nem, hanem csak arra szorítkoztak, hogy az eltévedteket és bűnösöket egész erélylyel felelősségre vonják és megbüntessék. Miért kell ennek más-ként lennie a jelen esetben?

Isten azt mondja: „Kimélni akarom az egész községet, ha csak egyetlen igaz is találkozik benne“, teheti tehát egy erényes ember, ha nem csupán lelkiismeretlen szemfényvesztő, hogy ez isteni nyilatkozatnak egészen ellenkezőjét vallja és óhajtja, azt t. i., hogy egy nagy nemzet, nehányak pillanatnyi tévedése és hibája folytán, nyolcz század által szentesített, és annyi eskü által biztosított jogaitól megfosztassék?

Minden emberbarátot, kik velünk együtt az oly jogtalanul és oly barbar módra üldözött Magyarországgal rokonszenveznek, felkérünk, mondja ki e kérdés fölött szabadon ítéletét! Mi azt állítjuk, hogy velünk a legigaztalanabbul, legszemtelenebbül, leggyalázatosabban bántak, és meg vagyunk győződve, hogy a nemes szabadságunk, nemzetiségünk és testvéreink gyilkosait előbb-utóbb utólérendi.

Mindezek mellett azonban megengedjük, hogy lehetnek emberek, kik, ha velünk egy nézetben vannak is, — mert hisz az ellenkező lehetetlen — még is ellenkezőleg cselekednek, s sophismák által annyira elkábítják önmagukat, hogy az ellenkező nézet szerint cselekedni elegendő bátorságot, illetőleg szemtelenséget éreznek magukban.

És e tekintetben bátorságot veszünk magunknak, excellentiádat *primo loco* legmagasabbra helyezni, valamikép az isteni Gondviselés is, vagy a véletlen, vagy mi, excellentiádat a trón mellé, az öreg s excellentiád által kifényesített s feldíszített „funkel-nagel-neu“ császárság

legmagasabb polczára emelte, és ott minden emberi és climaticus eshetőségek ellen, mint egy tengeri pókot, megerősíteni jónak látta.

Most már aztán föltételezni akarjuk, mert megengedni soha sem fogjuk, hogy egész Magyarország *cum adnexis* a legföltétlenebb felhatalmazást adta K. L. úrnak, a debreczeni geniális csínyek keresztülvitelére, s arra, hogy az uralkodó dynastiának egyszerűen adieu-t mondhasson s a magyar népet egy ujdonsült köztársasággal ajándékozza meg; föltételezve, hogy ezen sajátyszerűleg gyakorlati gondolat folytán minden becsületbeli, esküvel erősített kötelék, melylyel a magyar nép a Habsburg-lothringeni dynastiához fűzve volt, örökre és helyrehozhatatlanul eltépett, épen úgy, mint azon életfonalat, melyet Atropos egyszer keresztül metszett, nem lehetne többé összekötni.

Ezeket mind föltételezzük, még hozzá azt is, hogy ön mint reformator, és újra dagasztója Uj-Ausztriának, meggyőződésből vagy magasabb állami szempontból, s talán mellékérdekből, vagy mint törül vágott bécsi germán, azért hogy a világot még egy nagy Németországgal ajándékozza meg, vagy végre talán elvakítatva — mely szerencsétlenség gyakran éri a *parvenu*-ket, ha egyszerre, mint egykor Phaëton, a sötét irodából a nap közelébe jutnak, — föltételezzük tehát, hogy excellentiád az említett okok egyikének vagy mindegyikének folytán, — a mint tetszik — azon erős hitben működik, hogy az érintett kötelékek Kossuth úr és társai által csakugyan széttépettek, s ennek folytán a *factum conventumok* s a t. mythossá, zsibvásárra való ócskaságokká váltak.

A „Blick“ további fejezeteiben Széchenyi főkép annak a vádjának bizonyítására hoz fel érveket, hogy Bach kétszinű játékot űz. El akarja hitetni Európával, hogy támogatja a magyar nyelv és irodalom ügyét, hogy szabad választást, sajtó- és szólásszabadságot enged stb., holott mind ennek ellenkezőjét cselekszi. Hosszan fejtegeti, mennyire jogtalan az osztrák polgári törvénykönyvek Magyarországra való ráoctroyálása, és hogy mily alaptalanul dicsekszik ezzel Bach. És vakmerő az a dicsekedése is, hogy „a mi a magyar törvényhozásban jó volt, azt meghagyta“; holott Magyarország alkotmányának

alapvető törvényei közül egyetlen egyet sem tartott tiszteletben, csak annyit tett meg, hogy az ő „tintalovag“-jait, a „beamter“-eket zsinóros vörös nadrágba bujtatta!

Ezek után, a könyv utolsó részében, rátér Albrecht főherczeg, a magyarországi helytartó dolgaira, és végül általános képét adja Bach egységesítési törekvéseinek. E részt egész terjedelmében ide iktatjuk.

A magyar nemzet minden időben s minden ízében — fractiók itt nem jöhetnek tekintetbe — monarchikus és aristocraticus érzületű volt. A nép mindig urak és nem szerencselovagok és idevetődött szerencsefiak által kívánt vezettetni. Képzelterti excellentiád, mily örvendetes érzülettel lélegzett a magyar nép fel, midőn a reá octroyált parvenuk helyére Albrecht főherczeget nevezték ki a mélyen meg-alázott, szerencsétlen ország helytartójává. Az ő nyílt, lovagias modora jótékonyan hatott minden kedélyre. Rövid idő óta e dolog egészen megváltozott s ezt a lovagias színészt ki nem állhatják. Excellentiád és kegyenczei ezt valószínűleg igen természetesnek találják, mivel Albrecht főherczeg oly sok erélyt fejt ki, s könnyen haragra gerjedő akaratótól mindenki fél. Mi azt hiszszük azonban, hogy okát e hangulatnak, mely az őszinte rokonszenvből határtalan antipathiába csapott át, egészen más indokokban kell keresnünk, mivel a magyar szereti az erélyt; a határozott, rendíthetlen akaratú előljáró inyére van, teljes lelkéből gyűlöl azonban minden zsarnoki czivódást, melynek forrása a tudatlanság és imbecillitás.

Azt mondják, hogy Albrecht főherczeg jó s derék ember. *À la bonne heure.* De ugyan mit bizonyít ez? Egy osztrák herczeget mindig jónak kürtölnek ki, kivált ha nem áll magasan eszének termomet-ruma; a mint Bécsben egyáltalában minden szellemi „*Schwachma-licus*“-t legalább jónak tartanak, mi természetesen a franczia köz-mondásra emlékeztet: „*Bon ? mais à quoi ?*“ Bécsben azt állítják, hogy a „jó“ főherczeg az ominosus napokban kész lett volna a nép, aggok, asszonyok, gyermekek közé kartácsoltatni, ha Ferdinánd császár egyenesen meg nem tiltja, s az udvarnál levő illető alattvalók nem leendettek lágyabb szívűek Magyarország „jó“ helytartójánál.

Azt mondják, Albrecht főherczeg bátor ember? Miért is ne lenne az, hisz Károly főherczegnek a fia. Egyébként egy magas állású fővezérnek, ki a csatát szabályszerint a távolból vezeti, bátorsága nagyon problematicus sajátságu, s mi oly közlegénynek bátorságát, ki a támadásoknak mindig élőkön áll, sokkal többre tartjuk. De föltéve, hogy Albrecht főherczeg rendithetlen, bátor szivü és meg nem félemlithető, mint egy afrikai oroszlán, mit használ mind e szép tulajdonsága a szegény magyaroknak? S hogy a herczeg fegyvertelen, meggörnyedt magyarokkal szemben nagy „*courage*“-t fejt ki, kardjára üt, a kérőket harsogva kiűzi, s a legpiszkosabb módra kikergeti, valjon ezek a valódi lovagiasság symptomái-e? Bayard ugyan megköszönné ezen „*signalement*“-t.

A főherczeg azonban igen rossz kedvü, igen rosszul van hangolva, és pedig nem annyira a magyarok, mint saját maga irányában, hisz kell, hogy legyenek „*lucida intervallá*“-i is, melyekben maga előtt sem titkolja el, hogy állomásán nincs inkább helyén, mint lenne például Gunkel ur, e tiszteletre méltó szabómester, ki bármily nagy legyen is mellényei, frakkjai s paletói között, kétségtől igen *pitoyable* alakká válik, ha például reábizzák a Leviathán lancirozását.

A rosszul iskolázott főherczeg, kinek vérében, úgy látszik, több a káplári, mint a főherczegi elem, gyakran mondta és ismétlé, midőn az illetőknek lovagias megijesztése volt szándokában: „Ne feledjék el, uraim, hogy Magyarország meghódított ország!“ Mely szókkal a főherczeg tudtán kívül, minden alattvalói kötelmöktől feloldá a magyarokat; s a bátor helytartó, sajátmaga vagy sűgője, báró Hauer által oktatta, végül elkezdhetette belátni, mily veszélyes „nonsens“ röpönt el, bizonyára nem a „pogány Isten“ (Heidengott) által felnyitott ajkairól. — A törökök Magyarország nagy részét fővárosostól együtt meghóditák s 145 éven át háborítlan birtokában maradtak, s mégis jogában állott minden magyarnak magát a foglalóktól minden áron megszabadítani; mert a nemzeti jog soha sem évül el, a mint Isten, derék szövetségese és az ország saját erejének segélyével sikerült is az országot a törvényellenes nyomástól megszabadítani s mindenkorra megtisztítani. Hogy egy osztrák főherczeg egy tör-

vényes magyar király és egy foglaló közti különbséget felfogni képtelen, az nagyon természetes dolog, miért is a „várakozásában csalódott“ főhercegi kormányzó — mivel őt erről egy hozzá értő sem világosítá fel, s ki sem magyarázta meg neki — a jogait védő magyar nemességnek férfias bár, de szerény magatartásában, nem látott mást gonosz akaratnál, ujjhuzásnál, dacznál. Ily jelenségek természetesen régóta vagy soha sem mutatkoztak Saint-Pölten s a t. vidékén, hol egy főhercegnek leereszkedése, „*Kreuzfidelitása*“ s egy főhercegi úgynevezett *frère et cochon* nagyobb becsben látszik állani a szerződések szentségénél.

Egy alkalommal, midőn a főherceg, — szokásos ékesszólásával, s a „Schantzel“ és „Naschmarkt“-on gyakran hallott argumentumokkal következőleg kapacitált: „látják uraim, engedjenek végtére, mi jó származhatik ez örökös duzzogásból; meg lehetnek győződve hogy mi csak az önök javát akarjuk: mindenki meg van már elégedve, csak önök nem: legyen már egyszer eszük: a császár végtére is el fogja veszteni türelmét, ne csináljanak tehát dőreségeket“ s a t. — egy ily alkalommal, azt mondják, az egész közönség oly kaczagásba tört ki, hogy a főherceg ezóta lemondott az argumentumokkal való meggyőzésről, meggyőződván, hogy oly megrögzött gonosztevőkkel, mint a magyarok, okoskodás által boldogulni nem lehet; tehát legokosabb fogat vicsorítani rájuk, s megijeszteni őket.

Egy másik alkalommal, midőn a sokoldalu tudományossággal bíró, de rosszul betanított helytartó a „meghódított Magyarország“-ról gagyogott, egy fiatal nemes ember, állítólag, így felelt neki: „Meghódított ország? Mi nem hiszszük ezt, mert annyi szerencsétlen hazánkfiait láttuk a vérpadon elvérzeni; a haza védőit pedig meg lehet ugyan gyilkolni, de törvény szerint elítélni nem.“ Ez alkalommal a helytartó ur egészen dühös lett, éppen úgy, mint a szép nem veszekedő természetü példányai gyakran lesznek, ha egészen *presse-collé* helyzetbe jönnek, s kénytelenek maguknak bevallani, hogy határtalan ostobaságot eresztettek ki szájukon.

Egy harmadik eseténél, midőn a hirtelen haragu helytartó egy koros magyar nemest, ki nem igen jól tud ugyan németül, hanem gien veszedelmes nyelve van, — következő szavakkal akart meg-

ijszteni: „*Vergessen Sie nicht, es geht um ihren Kopf.*“ Mire az elbámult nemes egészen megijedve kiáltott fel: „*Um Kopf, ich hab geglaubt um Hals*“, egész naivsággal arra figyelmeztetvén a helytartót, hogy újabb időben azon vétkeseket (?) kik hazájukat védeni akarták, Magyarországon, s valószínűleg csupa humanitásból, — nem ősi szokás szerint lefejezni, hanem egyszerűen csak felakasztani szokták, hogy legalább fejük megmaradjon: mely megjegyzés, pedig bizonyára nem volt arra számítva, hogy élcesnek látszassék, a főherczeg kormányzót oly lovagias erélyre buzdította, hogy a szegény ördögöt bámulatos „vitézség“-gel, és kellő számú gendarme-ok segélyével az ajtón kilökte.

Azonban excellentiádnak éppen ily egyéniségre van szüksége, ki a Hauer báró féle titkos gondolatok végrehajtására mintegy teremtvé látszik lenni: mert maga a főherczeg — ez köztudomású dolog — iszonyuan gyáva, de bizonyosan kész volna a legnagyobb vérfürdőt készíteni, — sőt minden embert sajátkezüleg lepuskázni, ha ezt neki parancsolnák, vagy a ravasz báró erre felingerelné.

Sok évvel ezelőtt Calabriában tett gyalog utazásunk alkalmával, közel Reggio mellett, egy sajátságos esetnek voltunk tanúi, melyre néhány év óta nem emlékezhetünk vissza anélkül, hogy Albrecht főherczeget „fekete“ segédestől együtt, testestől lelkestől magunk elé ne képzeljük.

Vásár volt: Ezer meg ezer élni szerető ember tolongása, a legszebb vidék közepén, a szelid tavaszi estén, egy kedves népjelnetet képezett, mely oly jótékonyan hat a kedélyre, és Olaszországban oly gyakran fordul elő, — midőn a nők, leányok és gyermekek feltűnő vihogása, s a férfiak fokozott vidámsága figyelmünket egy nagy ügyességet tanúsított Polichinell bodéjához vonta, mely előtt egész sereg ember állott.

A farce főszemélye egyszerűen a „fekete“ volt, ki a Polichinellt a legelkeseredettebb csínyekre kényszeríti: ez, mint a bolond, út-ver maga körül, tajtézkik a dühtől, fegyvereit és sarkantyuit iszonyatosan csörgeti, kinozza azokat, kik valamiért könnyörögnek, vagy azt állítják, hogy nekik követelései vannak — röviden úgy viseli

magát, mint egy valóságos „Tausendsassa“ *) — míg a fekete rendszeren a háttérben elrejtve van, hanem oly ravaszul mosolyog, mintha ez neki mind a legnagyobb gyönyört okozná; — s végre, miután a részletek a közönséget jó ideig folytonosan kacagatták, végre — megjelenik a boszuló nemesis, és gondolja excellentiád, mily alakban? Alig hittünk szemeinknek, midőn sz. Chrysostomus teljes ornátusban jelenik meg, az ostoba verő szerszámnak fölhasznált Orlando furioso-nak — értjük a Polichinellt — uti füvet köt talpa alá, a feketét *par excellence* pedig, vagyis a fekete excellentiást *impitoyablement* lepiszkolja, s *pro coronide* annyira megy, hogy a közönség előtt — *quelle plaisanterie de mauvais goût* — tintával nyakon önti. Mi fölött a néző sereg oly ordító ujjongásba tört ki, hogy Scylla és Charybdis visszhangoznak bele, és mindenik tagja azon morált viszi haza — s ezt sok nagy ur is szívére vehetné — hogy nem jó magát az embernek a „fekete“ által rászedetni, és orránál fogva vezetetni engedni.

Mi volt oka annak, hogy a gazdag, s hinni akarjuk, tisztességes Albrecht főherczeg egyszerűen nem így szólott a császárhoz: „Uram és öcsém, helyezz engem nyugalomba, egy ezred élén a „drága“ Weilburg, Halbthurm, vagy Selowitzba, a czukorgyárhoz s a t., vagy bárhová, azonban ne követeld tőlem, hogy én Hauer bárónak cséplőlől, a magyaroknak pedig gúnytárgyul szolgáljak: mert ez több, mint a mennyit egy ember, kivált ha még főherczeg is, elviselhet. — Miért nem jut e gondolat eszébe a „jó“ főherczegnek, ki még ezen kívül egy igen kellemetlen betegségben szenved, ezt nehéz érteni, kivéve, ha meggondoljuk, — amint a tapasztalás bizonyítja — hogy sok, s kivált magas állásu embernek könnyebben esik a „szétütés, mint a gondolkodás“, és általában sokkal könnyebb, ha t. i. anyagi erő is van hozzá, az emberek száját erővel bevágni, mint azokat okok által meggyőzni.

*) Így nevezik Bécsben azon vakmerőket, kik még a rendőrséggel is szembe mernek szállani. És tagadhatlanul igen helyes e definitio — és elvénült szemeink elé varázsolja a főváros uj Peleidáit.

Miután excellentiád a 29-ik lapon a következő szavakat mondja: „*Oly kérdéseket hoztunk fel eddig, melyekre vonatkozólag igen jól tudjuk, hogy eltekintve a felforgató párttól, melyet figyelemre sem méltatunk*” — ezt szívesen elhiszszük, mert a legokosabb dolog mindenkor kitérni azok elől, kiknek adósai vagyunk — „*egyik vagy másik körben*” — mi azt mondjuk az egész országban — „*a mieinktől eltérő nézetek uralkodnak*”, és miután excellentiád, *quasi re bene gesta* ezen sententiát befejezte, előszámlálja azokat, miket megkezdett, bevégezett és mozgásba hozott.

És valóban, a mindent egyszerre kezdésre vonatkozólag, ön oly tevékenységet és buzgalmat tanusított, hogy a magyarok tátott szájjal bámultak; mert a magyar történelem egyetlen korszakában sem történt ennyi lótás-futás, hecczelés, inventálás, protocollálás, regisztrálás, rendelés és ellenrendelkezés, jelentés és irkafirkálás s a t., mint a legutóbbi tíz év alatt, midőn az ön napja Magyarországon feljött. Gondolkozó emberek azonban az eredményre tekintenek, és egyes, bármily fényes részletek által magukat elvakíttatni nem engedik: és a kormánynak mindenbe beavatkozó rendszere, illetőleg dühe, folytonosan „kormányozni” akarása, s azon szándéka, hogy ez által a népeket a magukhoz térésben akadályozza, nekünk magyaroknak inkább betegségnek, mintsem a vitalitás és egészség túlságos bőségének tetszik.

Excellentiád a parasztok felszabadítását s a t. érdeméül rója fel. Ez némileg valóban érdeme is excellentiádnak, de csak az örökös tartományokban, mert a magyar parasztokat nem excellentiád, hanem 1848-ban a magyar törvényhozás szabadította fel, mit Magyarországon a legkisebb iskolás gyermek is tud, és ezen szerencsében — melynek érdemét excellentiád szemtelenül magának tulajdonítja — az örökös tartományok jobbjai is csak azért részesültek valószínűleg, mivel excellentiád Magyarországon a megtörténtet meg nem történtté nem tehette, vagy legalább nem egy könnyen tehette volna és ennél fogva kényszerítve volt az örökös tartományok népét ugyanazon magasságra emelni, nehogy ezen oldalról a legnagyobb veszélyektől kelljen tartania, *de manière que c'était une des magnanimités auxquelles on est péremptoirement forcé.*

Őn felhossa a vasutakat, quasi mint az ön ajándékait, a folyók szabályozását, és az országos közlekedés tekintetében történt javításokat is.

A vasutakat idő hozta, és nem ön, drága miniszter ur; a folyók szabályozása már folyamatban volt, és oly alapra volt fektetve, hogy még ön maga is jónak látta azt megtartani: és ami az országutakat s a t. illeti, ezek általában véve, az ön tíz évi példátlan tevékenysége alatt sokkal rosszabbak, mint ezelőtt voltak, vagy pedig oly sokba kerültek, hogy bátran a semmeringi vaspálya mellé helyezhetők, melynél ugyan bámulnunk kell, de egyuttal fejünket is vakarni, mert ezen természet és józanészellenes fanfaronade sokkal többbe került, mint a mennyi hasznot hoz, vagy valaha hozhatni ígér — és tulajdonkép csak az által dicsőíttethetik, ki ennek felépítésére nem kényszerítettett aszkóiban szenvedő erszényébe nyúlni, a világ mystificatiójára, mint ez a magyarországi útépitéseknél történt — a számító ember pedig e tekintetben csak azt tartja értékesnek, ami nemcsak hyperbola, hanem egyenértékű áldozat által realisálható.

Ami a magyar országutakat illeti, nem találja excellentiád furcsának, hogy a bécsi, csak alig egy záptojásból kibujt feuilletonisták, p. o. Silberstein, Waldeck s a t., előkelő, de nagyon unalmas „bombast“-tal, a „példaszóvá vált“ rossz magyar utak fölött élcelődnek, és az ostoba magyarokat korholják, hogy Szolnoktól Mezőtúrta, Tiszafüredtől Kőrös-Ladányra s a t., — hol, mint mindenki tudja, az egész vidéken egyetlen kődarab sem található, és a községek egymástól két, három, sőt több mértföldnyire vannak — régen országutakat nem építettek, míg az ostoba nem veszi észre, hogy egy kissé hosszabb csőzés után, a Bécsből Dornbachba, Taborba s a t. *chaussées impériales*-okon, egy *comfortable*-ban, egész *comfort*-tal el lehet akadni, daczára annak, hogy Bécs körül a vidék elég gazdag kövekben, emberekben, útmesterekben, parancsolókban és végrehajtókban — s ennek folytán az „elakadás“ a komádi, berettyó-ujfalusi s a t. vidéken és utakon, csak azon kellemetlenségek közé tartozik, melyektől gyakorta nem lehet megszabadulni, p. o., ha egy nagy vihar alkalmával egy cserép csik az ember fejére, míg ha az ember

Bécs vidékén elakad, az épp olyan, mintha egy ostoba ficzkó, minden ok nélkül, a sárgödörbe bukik.

Excellentiádnak tetszik a táviró vonalokat is, melyek ma már minden civilisált országban meg vannak, s melyek Magyarországot — természetesen a centralisatio érdekében — egészen behálózzák, szintén érdemei közé felszámítani. Éppen ily joggal követelte magának az adomabeli erdész azon érdemet, hogy a vadászatot javította, mivel a réteken fürjek, a ligetekben szalonkák, sőt a határban néha egész csapat tűzokok is mutatkoztak.

Meg vagyunk győződve, hogy ha az 1848—1849-ki félreértési forradalom — és bizonyára csak is az volt — meg nem történt volna, Magyarország ez órában anyagilag is magasabb, sokkal magasabb fokon állana.

Miután azonban e tekintetben mit sem lehet bizonyosan állítani, tehát megengedjük, hogy anyagi tekintetben sok, igen sok történt, mi excellentiád érélyes közbelépése nélkül nem történt volna.

Azt hiszi azonban talán excellentiád, hogy e factum — ha valóban megtörténtnek elfogadjuk is — valami nagy dicséretére szolgál önnek, mint ezt édes ábrándjaiban valóban hinni is látszik? — Valóban, azt vélné az ember, hogy egy talán geniális, de tökéletesen éretlen, s az aulából ideje előtt megszökött iskolás gyermekkel van dolga, — értjük az ön fecsegései után — ki elég ostoba arra, hogy a legtapasztaltabb és legokosabb embereknek is leczkét adni megkísértse.

Sok oly jószágot láttunk már, nem csak Magyarországon, hanem máshol is, melyek a stagnatio, sőt élettelen lethargia jellemét hordozták külsejükön. Az ember nem tudta okát adni, hogy miért van ez. Okos emberek azonban tartózkodtak az elhamarkodott ítélettől, míg a tapasztalatlan szerencselovagok és fecsegők, tüstént készen voltak a gazdatisztek vádolásával, és ostobává, képtelenné qualificálásával. — Igen, ilyesmit igen gyakran tapasztaltunk már, hanem gyakran láttuk azt is, hogy ha a gazdálkodás, az antidiluvialis tisztetek kezéből, egy úgynevezett „lángész“ kezeibe került, néhány év alatt sokkal több történt és több látni való lett, mint azelőtt egy

félszázad alatt, oly annyira, hogy emberek elbámultak, az igazgató félisten pedig, minden felől magasztalva, a pukkadásig meghízott — a színjáték utolsó felvonását azonban egy óriási bankrót képezte és a mystificált birtokos, legalább e tekintetben, nem érdemelt szánalmat, mert pályáját mint egy király végezte be, — mint Lear király.

Ha a népre a legterheesebb adó vettetik, minden realitás árul tatik, sőt el is adatik; ha minden pillanatban egy újabb kölcsönnel örvendeztetik meg, s ösztönzik melegebb nyilatkozatra a polgárok patriotismusát, — és ha mindezek daczára, az elkerülhetetlen deficit, mint egy kő nyomja a szerencsétlen nép szívét s a t., ha mindezen csekélységeket kihagyja az ember számításából, s ezek fölött kellem dús könnyűséggel elsiklik, ily körülmények között természetesen nem nehéz a világnak bámulni valót szolgáltatni. Azonban meg vagyunk győződve, hogy e mesterség nlveaujára a császárság legostobább polgára is — a választék e tekintetben nem csekély, — ha csak egy negyednyi borjúvelővel bír is, minden megerőltetés nélkül magától is ráakad.

Azon geniális eljárás mellett, melyet excellentiád tanusít, ki milliókkal játszik, s az emberekkel csak úgy bánik, mintha élettelen automaták volnának, persze nem nehéz a martius előtti napokat árnyékba helyezni, és különösen a magyarokat — kik örökké a leg határozottabb ellenszenvet mutatták az előlegezés és adósságesinálás iránt, — mint mocsárban fetrengő békákat mutatni be a világnak, kik nem birtak elég erővel arra, hogy e posványból kimeneküljenek.

Ha az ember az adókat *ad libitum* emelheti, és esetleg 40 millió ember bőrét a szükséghez képest le is huzhatja: ha az ember a vaspályákat, államjavakat s a t. dobra üti, adósságot csinál mindaddig, míg hitelezőkre akad — és 30—40, sőt jól értesültek szerint 80, 100, 120 millió évi deficit mellett előkelőleg mosolyog, akkor könnyű lak tanyákat, és királyi residentiákat s a t. építeni: a vaskaput Orsova mellett szétzuzni, dunai flottillát szervezni, Polát reorganisálni, és a birodalom tengerészetét tiszteletet parancsoló fokra emelni — talán azért, hogy az impertinens angoloknak -nemsókára egy kis lecskét

adhasson: — a „Novara“-val — ha nem is eddig ismeretlen világ-
részeket felfedezni, — hanem a tudománynak még eddig sehol sem
sikerült diadalt szerezni; Bécs bástyáit lerontani, új operaházat és
emlékszobrokat emelni, a polgári tisztviselőket *in infinitum* szaporí-
tani, s a magyar (!) hivatalnokokat még atilla által is diszesíteni: az
annyira hasznos gendarme-okat a legfényesebb sisakokkal ellátni;
ünnepélyeket, spectaculumokat, katonai táborokat, diadaliveket s a t.
rendezni; szegény, de többnyire rest tűzkárosultakat *aux dépens des*
autres fölsegélyezni; a népek ujjongását minden áron megvásárolni —
mind ez gyermekjáték, excellentiás uram, és amint Bécsben mondaní
szokták: „das kostet mich nur einen Lacher“: így mondhatja excel-
lentiád is, nemes büszkeséggel — nem kell összetévesztetni a parasz-
tos hiúsággal — mindazokról, mit ön anyagi tekintetben új Ausztriá-
ban véghez vitt: Nem kell hozzá egyéb, csak bajonettek által kellő-
leg támogatott szilárd akarat.

Mindaz, mit az ember az újabb időkben anyagilag élvez, vagy
is inkább azon *plus*, mely e tekintetben sok embernek rendelkezésére
áll, tagadhatatlanul nem csekély nyeresemény: és bizonyára minden-
kinek jól esik a kényelemnek azon alapját, mely után minden élő-
lénynek *physicuma* annyira vágyik, a legnagyobb mértékben kiter-
jesztve látni. Megjegyeztük azonban már fentebb, hogy nem vagyunk
azon helyzetben, hogy határozott ítéletet mondhassunk az iránt,
vajjon ezen kiterjesztés excellentiádnak és rendszerének köszönhető-e
kizárólag, s vajjon ön és rendszere nélkül nem jutottunk volna c-
olcsóbban hozzá: meg akarjuk azonban engedni, hogy ez csakugyan
az ön műve, és készek volnánk önt, — *qui nobis omnia haec gaudia*
fecit — mint egy ausztriai Washingtont — természetesen csak az
anyagiak terén — üdvözölni és zajosan éljenezni — ha semmi körül-
mény nem akadályozna ebben, vagy is ha bizonyos *appendix* elvál-
hatatlan nem volna az ön eljárásától, mely még sokkal kellemetle-
nebb, mint a martius előtti czopf, és abban áll, hogy az ön előlege-
zései és adósságai, vagy is röviden szólva „kontóra“ szerzett gyönyö-
rűségei folytán, — melyeket ön Ausztria népeinek hallatlan könnyel-

műséggel és *suffisance*-szal föltálat — a népnek oly mélyen kell zsebében keresnie, hogy e kutatás folytán abban — már t. i. a zsebben — legtöbbeknél egy lyuk támad, és a nagy vívmányokból *à-peu-près* végtére sem marad meg egyéb élvezet annál, mit „tisztá örömmek” neveznek, s melyet p. o. a koldus érezhet, ha a déli vas-pálya társaság híres tunneljén keresztül sétál, — mi különben még kérdés — vagy pedig örömében száját táthatja azon nagyszerű kaszár-nyák fölött, melyek, mint a gomba, oly gyorsan és számosan bújnak ki a földből; vagy pedig ha megengedik neki mindazon díszebédek szagát élvezhetni, melyeket Sacher úr & Co. összekotyvasztanak.

Az, ki rendesen nem kap mást enni és inni annál, mi fenntartá-sára okvetlenül szükséges, annak bizonyára nem leszen ellene semmi kifogása — mert minden ember, még a professorok és philosophok is, többé-kevésbé ingyenczek — ha olykor-olykor excellentiádnak és más lukullusi hajlamokkal bíró nagy úrnak fényes asztalához járul-hat: de ha felfedezi, hogy ez nem történik ingyen, hanem ellenkező-leg, a feltálat nyalánságokat igen is drágán fizettetik meg vele, oly drágán, hogy végre mindenét zálogba kell adnia, hogy azokat megfizet-hesse: ez esetben, természetesen jól összeszidja a vendéglős urat — fran-cziául *restaurateur*-nak nevezik, minden *rafraîchissement*-jaival együtt — és higgye el excellentiád — a pokolba kívánja őt! — Nemde?

Nos, éppen excellentiád ez a genialis *entrepreneur*, ki Ausztria népeinek tíz év óta a fentebbi modorban tálat, annyira, hogy azok excellentiád ételeivel már torkig jól laktak.

Nagyon jól tudjuk, hogy excellentiád és társai ily alkalmak-nál rendesen a nemzeti nagyságon nyargalnak, és meg vagyunk győ-ződve, hogy excellentiád jelenleg is e *parade* paripán lovagol: és e tekintetben azért vagyunk oly határozottan meggyőződve, mivel a 27-ik lapon, miután excellentiád — nézete szerint — kétségtelenül bebizonyította, hogy a német nyelv, s általában a „németiség” a birodalom minden népeire nézve, a leghasonlíthatatlanabb jótétemény, — a következő mély psychológiával írt szavakat olvassuk: „ha egy törzs közvetlenül besoroztatik azon nagy népcsalád körébe, melyből az osztrák

császárság áll, és szíve melegen dobog és érez az egészért s a t.“!!! Ha, ha, ha! Igen, persze minden a melegen dobogó szívtől függ! Valóban mulatságos, mintha csak egy mindenféle hájjal megkent verbunkost hallana az ember, ki az ártatlan paraszt fiut, látván, hogy sír, mert katonává kell lennie, vigasztalja és tanítja, és vesztett szabadságáért, széttépett szerelmi kötelékeért, családi tűzhelyétől eltávozásáért s a t. azzal vigasztalja, hogy ha majd végkép besoroztatik, szíve lelkesedni fog az „egész“-nek boldogságáért. — Mely nagy hangon előadott ostobaságnak az alkalmazásban körülbelől ezt kellene jelenteni: hogy ha a burgundi, normann, gascognei, elsassi s a t. saját tájnyelvükön tetszésük szerint társaloghatnak, s *szülőföldiük hangjai akadály nélkül eljuthatnak hozzájuk* — mintha csak egy Gessnerféle idyllt olvasna az ember — a nagy Francziaország dicsősége még is egy nemzetté olvasztja őket össze: bár Skótia, Irland és Angolország három különböző országot képeznek is, az egyenjoguság és közjólét még is egyesíti őket: bár az amerikai Egyesült Államok több heterogen darabra vannak is osztva, és ezen „vojvodinák“ mindegyike saját tengelye körül forog is, a szabadság és egy óriásszerű jövő kilátása még is szorosan összetartja őket s a t., és épen úgy, mint Francziaország büszke azon gyönyörű útra, mely a Simplon-on átvet, valamint minden angol büszkén tekint a Waterloo oszlop tetejéről London nyolcz vagy kilencz hídjára, s amint az északamerikaiak büszke öntudattal mutatnak p.o. Newyork vízvezetékére, — és egyiknek sem jut eszébe szűkkeblüleg számíthatni, valjon azon tőke, melybe e nemzeti művek kerültek, előnyösen van-e elhelyezve, s a t. — mely okoskodás folytán excellentiád is a következő óhajást táplálja: „Ó! Ausztia vitéz népei, vegyetek példát az angolok, francziák és amerikaiaktól, s legyetek jók és hivesek, büszkélkedni a semmeringi csudaépítményben, mert ilyesmit a világ felmutatni nem tud — az arsenal, a kaszárnyák és lovagló iskolákban s a t., mert ezek mindannyi előjelei annak, hogy szerencsénk van a világ nagy nemzetei között díszelgehetni, vagy legalább közel állhatni e szerencsééhez.

Mindez igen szépen van gondolva, de mi — pedig örökké sóvárogtunk nemzeti nagyság iránt, és szívünknek minden csepp

vére érzi, mily nagy boldogság egy nagy, szabad és előrehaladó nemzet tagjának lenni, — mi bevalljuk, nem vagyunk képesek felfogni, mily hazafiasan felvillanyozó hatással lehet azon körülmény egy cigány, oláh, szerb, magyar, tót, horvát és ruthén kedélyére, — kivált midőn azon ponton áll, hogy exequáltassék, és egész családjával a szabad ég alá kerüljön — hogy excellentiád deficitjeit fedezheti, és hogy *en détail* beszéljünk, excellentiád a semmeringi pályát, a tengerészetet, építkezéseit, hivatalnokseregét s a t. fizetheti.

Excellentiád biztathat ugyan bennünket a jövővel, s felszólít, hogy még vagy 30—40 évig legyünk türelemmel; — de mi tudjuk, hogy ez szokott argumentuma minden rossz gazdának, ki hitelét a világ előtt már rég elvesztette, mert a jövő rendesen gazdagabb szerencsétlenségekben, mint szerencsében, excellentiád utalhat a nevezett három nagy államra, melyeknek szintén nagy áldozatokat kellett hozniok, hogy nagy eredményeket mutathassanak fel.

Mindez igaz, de ehez „valódi“ egység kívántatik, és nem olyan, mely excellentiád lelke előtt lebeg, hanem szellemi és érdekegység. Szükséges valami cement arra, hogy a nemzetiségeket, egy egészszé forraszsza össze. Nem hiszi excellentiád? Franciaországban ezt, az időn kívül, a győzelem istenasszonyának halhatatlan dicsősége képezi; Angolországban a tiszteletben tartott emberi jogok, az alkotmányos önérzet, és a folytonosan éber kötelességérzet az, mely mindenkit összetart: Amerikában az arany szabadság, és az államok páratlan haladása az, mi az összeütközést még évekig lehetetlenné teszi. — És új Ausztriában? — Vajjon mi az, mely ezen ön által tervezett eldoradóban, a heterogen elemeket szeretetben és nagyratörekvésben egyesítse? — Mi itt a cement? Nem lenne excellentiád kegyes ezt nekünk megmagyarázni? Mi oly ügyetlenek vagyunk, hogy nem értjük ezt, sőt még álmainkban sem tudjuk elképzelni.

Hogy excellentiád szíve a Zsidópiaczon*) valamint a tisztelt

*) Tudvalevő, hogy ott van ő excellentiájának irodaja, vagyis az az állam-patika, melyben az osztrák *sujet*-k (alattvalók) és *mauvais sujet*-k (alávalók) üdvére azokat a zagyvalékokat kotyvasztják — ott a Zsidópiaczon, az előbbi cseh udvari kancellária épületében.

Hauer, Mayer s a t. uraké is, illető helyükön, melegen dobog az „egész javáért,” és mindezen tiszteletreméltó uraknak, excellentiáddal élükön, nagyon kedves dolognak tetszik, ha nagy fizetéseiket az állampénztárból húzhatják; ezt szívesen elhiszszük, valamint azt is, hogy nem kis mértékben végzetes lenne mindnyájunkra nézve, ha az ön által idealisált egységes bódé összeomlana, és önök két pad között egyszerűen a csupasz földön maradnának. — De hogy mi lehetne az, mi a heterogen népeket az ön összpontosító dühének megnyerhetné, ez épen a talány, melynek megoldását mi nem értjük, s ezen szivességre excellentiádat felkérni kénytelenek vagyunk: de ha megengedi, nem oly modorban, mint Nagy Sándor, és mint excellentiád is oly sok esetben tevő — karddal, mert ez végtére is nagyon unalmas lenne, — hanem végtére keresztény szeretettel és valódi bölcseséggel.

A számtalan érvágás, a kimondhatatlan igazság, annyi ártatlan égbekiáltó vére, elviselhetetlen adók, és az ön kormányrendszerének ostobasága, mely alatt Ausztria minden nemzetiségei szenvedtek és még most is szenvednek, egy oly cementet képeztek, mely az elkínzott és megcsalt népeket egymáshoz közelebb hozta. — Egyesülve annak, és egyetértének ők, de persze nem excellentiád és rendszere érdekében, hanem épen az ellenkező irányban.

Hát ha még tekintetbe vesszük azon hanyagsági bűnöket, melyeket excellentiád elkövetett: akkor valóban nem vagyunk képesek fel fogni, miként bírhat excellentiád annyi arczátlansággal, hogy becsületes emberek körében megjelenjen, és a helyett, hogy inkább a legelrejtettebb helyeket keresse, nyomorult eljárásával még dicsekedni is mer.

Már mondtuk egyszer, s azt hiszszük, teljes igazságunk volt abban, hogy gépeket csak bizonyos fokig lehet egyszerűsíteni, s ennek folytán államtömegek — melyekkel épen nem kellene úgy bánni, mint a gépekkel — még kevésbbé alkalmasak arra, hogy túlságosan egyszerűsítettessenek. A mennyiben azonban zavar és hátrány nélkül esz közzölhető, minden államférfiú igyekezni fog azon, hogy az állam

szervezetében a lehető egyszerűséget alkalmazza, és pedig annál inkább, mivel csak az egyszerű kormányzat lehet olcsó és kezelhető mindenféle boszantás nélkül. Hallja excellentiád, *olcsó és boszantások* nélküli! Mily fontos szavak! Excellentiád azonban genialis könnyelműségében, és tudós ostobaságában soha sem vette ezeket figyelembe, mert ha a népek ezen két jótéteménynek örvendhetnek — és ezek bizonyára többet érnek ezer meg ezer excellentiád által kikürtölt vívmánynál — az általános megelégedés legbiztosabb alapköve már le van téve.

Excellentiád a complicatiókat, az a nélkül is complicált ausztriai államban nem hogy csökkentette volna, hanem ellenkezőleg még szaporította: ha csak azt nem tekinti excellentiád nagyfontosságú egyszerűsítésnek, hogy a térképen most már az egész birodalom egyetlen színnel illusztráltatik, hogy mindenütt a kétfejú sas díszleg, minden feketesárgára mázoltatik, és hogy az ön körmei között létező irkász sereg a nagy összeolvasztott Ausztriáról beszél, ábrándozik, ugat, sőt néha vonít is, csak azért, hogy végtére magukkal és másokkal is elhithetessék létezését. Ezen genialis egyszerűsítési bemázoláson kívül azonban excellentiád az állam belső gépezetében mindent tizszeresen complicált és subtilizált. E helyett azonban, vagy is tulajdonképp ezen complicatiók folytán, a belőlük szükségeskép kifolyó kormány-boszantásokat oly magasra hatványozta, és oly elviselhetetlenné tette, hogy ezer meg ezer család, még a tántoríthatlan hűségű Tirolból is többen, naponta jobban megbarátkozik azon kétségbeesett gondolattal, hogy — kivándoroljon: mely kétségbeesett gondolat csak ott magyarázható ki természetes uton, hol a népesség túlságosan elszaporodott, minek a legbölcsebb kormány sem képes elejét venni; oly viszonyok között azonban, minők Ausztriában uralkodnak, hol még egyszer annyi ember, megelégedetten és boldogul élhetne — a kivándorlás a legkétségbevonhatlanabb bizonyítványát szolgáltatja annak — bár mint igyekezzék is excellentiád ezt elcsavarni — hogy az emberek gondolkodni kezdenek, a folytonosan emelkedő adót, és a rájuk nehezedő gyámkodást megunták — és ezen kettős nyomás alól minden áron szabadulni óhajtanak.

A vagyonosak salonjaiban, s különösen a magasabb hivatal-

noki körökben, előkelőleg szoktak mosolyogni a népnek az adók irányában kitüntetett ellenszenvén, ámbár a leggazdagabbak sem érznek valami nagy előszeretetet a taxák és más fizetések irányában. Ezeknek azonban nem fáj, *et c'est la différence entre l'opulent et le pauvre*. Mert egy gazdag ember biztos jövedelmétől, vagy a hivatalnok 12—20,000 frt. jövedelmétől könnyen fizethet 50, sőt 70% adót anélkül, hogy emiatt szükségét szenvedne, míg a szegény emberek millióira nézve a magas adók oly égető kérdést képeznek, melyet egy államférfiúnak nem lehet eléggé tekintetbe venni. Épen így áll a dolog a boszantásokkal is. A gazdagokra nézve kellemetlenek ezek; egyéb semmi. Üzletemberek és ügyvédek által ezek élet némileg elvehetik, míg ellenben a szegény ember, kinek ügyvédet fizetni módjában nem áll, hanem vagy idejét vagy pénzét kell vesztegetnie azon közigazgatási szekaturák által, melyeket excellentiád behozott, s melyekről egy vastag könyvet lehetne írni, — ami persze nem volna valami mulatságos dolog — a szegény ember e boszantások folytán az elcsüggedés martaléka lesz, és Magyarországon, hol az emberek nem szívták azt be az anyatéjjel, mint az örökös tartományokban, és a nagy távolság miatt az excellentiád által elrendelt kezelés ezerszeres nehézségekkel van összekötve, ezen boszantások képezik a legfőbb okát annak, hogy ott a kóborlók száma napról-naprazaporodik: mert végtére is, mit tegyen az olyan ember, kit exequálni akarnak vagy már talán exequáltak is, mint ez Magyarországon már számtalan családon megesett, — midőn emellett annyi közigazgatási szükségtelen szertartásokkal és részletekkel boszantják, melyeknek eleget tenni nem bír. — Mit tegyen? Tanácsot sehonnan sem kap, és végre oly kétségbeesés ragadja meg, hogy a *legmegfontolatlanabb*, de *egyszeresmind a legelhatározottabb* tetteket követi el.

És bár csak tudná az ember, hogy ez állapot meg fog szűnni azonban sehonnan sem mutatkozik a legkisebb sugár sem. Az adókat bizonyára nem szállítják le, ezt mindenki belátja, — ha nem valami nagy mester is a számolásban, — ki azon fáradságot veszi magának, hogy excellentiád államszámadásait keresztül vizsgálja. Az adókat tehát folyvást emelni fogják, pedig némely vidékeken már is a szó szigorú értelmében elviselhetetlenek. Reductiókkal persze némileg

segíteni lehetne a dolgon. De valjon lehetségesek-e ezek az ön rendszere mellett és Ausztria politikai helyzetében? Alig hiszszük: a polgári osztályban azért nem, mert az ön mindenbe beavatkozó rendszerének exequálására egy egész hivatalnok sereg szükségeltetik: és az ön szegény ördögei reggeltől fogva estig annyira el vannak foglalva a tintával, s általában a folytonos kormányzással, hogy addig — míg az ön tintatartója a kormányzat élén áll, — nem is remélhetjük, hogy a polgári hivatalnokok kevesbítettessenek, sőt ellenkezőleg, meg vagyunk győződve, hogy azokat jelentékenyen szaporítani kell, ha csak azt nem akarják, hogy minden fennakadjon: minek előjelei mindenfelé ijesztő módon szaporodnak.

Ha ez egy tuskóvá gyűlt államok viszonyai, idő és körülmények által már csonttá váltak, ily esetekben nehéz, sőt lehetetlen, assimilationalis és egyszerűsítési reformokat keresztül vinni, legalább sikeresen. A gondolkozó és méltányos ember tehát a legnagyobb boszankodással fordul el az 1847—48. évben felmerült éretlen diákok és szemtelen néptanítók azon seregétől, mely a martius előtti czopf-ról oly geniális vicczeket tud faragni, — *mais voilà tout* — és elég szemtelenek még oly jeles hazafiakat is sárral dobálni, milyennek — hogy csak ez egyetlen példát hozzuk fel, Metternich Clemens Lothar herczeg mindenkor bizonyodott, — és akik utálatos pathosszal kiáltanak fel, hogy csak ő rajta és társain mult, hogy mindazon reformok békés (!?) uton eléressenek, mely vívmányokat az ő megbocsáthatatlan hanyagsága miatt csak annyi vér és nyomor árán lehetett megvásárolni: — melyhez mi *en passant* csak azon megjegyzést csatoljuk, és azon kérdést intézzük, hogy valjon ezen vívmányok összesen megérnek-e egy lövés puskaport.

Az osztrák állam az 1848—49-i *débacle* előtt egy oly sajátzerű conglomeratumot képezett, melyhez hasonló az emberiség történetében aligha fordul elő. Egészen természetes államszövetség volt az. Magyarország *à-peu-près* fele az államnak, *de jure* alkotmányos ország, *de facto* azonban gyarmat volt; míg az absolut kormányzattal birt Ausztria *de jure* semmi, *de facto* pedig a kormány központja volt. Felvilágosodott férfiak, kik nem egyoldalú ügyvédi formák és mesterkedések és *tour de passe-passe* mellett nőttek fel, hanem szélesebb

körben is mozogtak, nem csupán a bureau rosszul szellőztetett négy fala között, világosan belátták, hogy ezen természetellenes összetartás — kivált ha a gyarmat heterogen jellegét, és a kormányzást tekintetbe veszi az ember, — sokáig fenn nem állhat, hanem előbb-utóbb törésre kell a dolognak kerülnie, aminthogy mindenki könnyen beláthatja, hogy egy tüzes véralkatu paripa, s egy csendes fejőstehén, sok esztendeig nyugodtan egymás mellett haladhatnak ugyan az eke előtt, mindaddig t. i., míg a paripa szalmánál, s legfőlebb savanyu szénánál egyebet nem kap, de sanyarú fordulatot vesz az így összeállított „gazdasági fogat“, mihelyt a Pegasus elég zabot kap és böki az abrak s úgy, hogy veszélyes ugrásokat és gyors lépéseket kezd tenni, ami a tehén asszonyiságnak természetesen sem nem kellemes, sem nem kívánatos; a szántóvető ember pedig, aki az ilyen járműnél *à la tête* áll, ilyen körülmények közt minden szeretetét a tehénnek adja, először: mert az béketűrőssel fogyasztja a rossz takarmányt is, csak jó apró szecskára legyen darabolva, soha a szekeret el nem kapja, fejhető, és végre az asztalon *roastbeef*, *beefsteaks* s a t. alakjában díszileg — míg a paripa jobb takarmányt követel, a legsajátságosabb szeszélyekkel bir, a dologban válogatós, és *par exemple* soha sem engedi magát a trágyás szekér elé fogni, gyakran — kivált ha boszantják — elkapja a szekeret, sőt rúg is és még csak annyi tejet sem ad, mint egy középszerű fejős számár, s az emberi élvezetek *bill of fare*-jébe csak nem régiben vétetett fel.

T. i. azon idő óta, mióta Maithsteini Wildner úr *triumphant* és *de facto* bebizonyította, hogy az ember mindent megehet, már t. i. ha gyomra van hozzá és *par hasard* jobbat nem kap: és végtére még is csak enni kell valamit. Igen, a derék úr, ki már előbb egy hirlapi vita alkalmával azt is igyekezett bebizonyítani, hogy egy nemzet annál boldogabb, minél több adót fizet, azonban senkit sem tudott capacitálni — legalább Magyarországon nem — és pedig csak azért, mert elfeledte azon különböztetést tenni, hogy az adó bizonyos esetekben beruházás természetével bir — mert ez esetben a magyarok bizonyosan hitelt fogtak volna adni problémájának — míg azon adók, melyeket Ausztria népei jelenleg viselnek, legnagyobb részben csak deperditácul tekinthetők, és azon kincsekhez számíthatók, melyeket min-

den kár nélkül a mocsárba lehet dobni; mely ős ausztriai, de legkevésbé sem magyar nemzeti mulatsághoz a magyaroknak valami nagy kedvük soha sem volt, ennek folytán a lószelidítő Wildnert sem tartották valami mély, független és sokoldalú államférfiúnak.

Azon férfiak, kikről az előbb mondtuk, hogy az osztrák állam viszonyait magasabb szempontból tekintették, és a különféle nemzeti sajátságok természetébe előítélet nélkül behatottak, Magyarországot és lakosait egy nagy gyémánthoz hasonlították, mely bár köszörülve nincsen, nagy belértékkel bír, de a világ által csak akkor fogadtathatik el nagy becsü ékszerül, ha kellő köszörülésen és tisztításon megy keresztül, míg az örökös tartományok egy részét, és különösen a kormány széke körül, oly gyémántnak tekintették, mely hatalmasan fénylik ugyan — kivált bizonyos alkalmaknál — hanem egyuttal oly vékonyra és keskenyre van már köszörülve, hogy értéke inkább csak idealisnak tekinthető, s naponta csekélyebb lesz. Egy bárdolatlan fiatal emberhez is hasonlították Magyarországot, épen a „kamasz évek“-ben, kiből kellő iskolázás mellett még igen derék férfiú válhatik: míg ellenben, s különösen a kedélyes bécsiiekben mindenki csak egy jószivü papát látott, ki igen sokat fecseg és páratlan élczfaragó ugyan, nagyon jó étvágygyal bír, és gyermeteg jóságánál fogva az egész világot boldognak látni óhajtaná, azonban nem képes felfogni azt, hogy más agyagból gyúrt emberek más úton óhajtanak boldogok lenni, mint ahogy ő ezt magának az egyetlen és hasonlíthatatlan „Császárváros“-ban kigondolta.

Mi, kik életfeladatunkká tettük az osztrák monarchia állapotát, helyesebben egészségi állapotát, a lehető világosan felfogni — mi Magyarországot Erdélylyel és a kapcsolt részekkel együtt a monarchia egyetlen egészséges részének tartottuk, mely a legszélesebb kifejlésre még képes, míg ellenkezőleg teljesen meg voltunk győződve, — és e meggyőződésünk helyes voltát naponta ezer meg ezer tény bizonyítja — hogy az örökös tartományok többé-kevésbé Páris Montmartre külvárosához hasonlítanak, mely millió és millió soha jól nem lakó patkány által aláásatva, végtére is összeomlani kénytelen; csak azon különbséggel, hogy előbb csupán az örökös tartományokban, most pedig az egész „boldog“ új Ausztriában, hivatalnokok számta-

lan raja helyettesíti ama végzetes állatkákat, — és nem a t. cz. hivatalnokok látszanak azon hivatással birni, hogy a népek valódi boldogságát elősegítsék, hanem a népeknek jutott azon végtelen szerencse, hogy a még végtelenebb számu hivatalnok urakat hizlalják és igyekezzenek, hogy zsebpénzüik soha ki ne fogyjon.

A külföld soha sem hatott mélyebben a mi viszonyainkba; és rendesen csak azon hamisítások szerint ítél, melyeket rólunk Bécsből „ostobán“, „tévesen“ vagy „rendszeresen“ terjesztettek. Kivételesen azonban voltak nem kevesen, és közöttük számbaveendő tekintélyek is, kik a mi viszonyainkat teljesen felfogták. Hogy hosszadalmasak ne legyünk, csak két nevet említünk fel, melyeknek a politikai és tudományos világban nem épen rossz hangzásuk van: Montesquieu és Brougham. Montesquieu, „*Sur l'Esprit des Lois*“ czimű genialis könyvében többek között azt mondja, hogy az osztrák uralkodók Magyarorszáiban rendesen azt keresték, mivel a magyarok nem birtak — pénzt: azon magas politikai képzettségű férfiakat azonban, melyekben Magyarország annyira bővelkedik, mivel fiai a kormányzás mesterségébe már ifjú korukban begyakoroltatnak, soha sem tudta megbecsülni. Lord Brougham pedig — már nem tudjuk mi alkalomból — következőleg ír: „Ausztria csak akkor válhatik megszilárdult, s minden veszélylyel dacolni képes állammá, ha az össz állam uralkodója Magyarország régi tiszteletre méltó alkotmányát kifejteni, és az örökös tartományokra is kiterjeszteni elég bölcseséggel bír.“

Nem akarjuk ezuttal vitatni, hogy az említett nézetekben, az osztrák birodalmat illetőleg, mi felületes, hibás, sőt hamis foglaltathatik. Azon egyet azonban teljes biztossággal véljük állithatni, hogy e nagy állam egészségi állapotának diagnosisában, az elfogulatlan vizsgáló szemei előtt semmi sem tűnt fel oly veszélyes, szomorító körjelnek, mint a *bureaucratia* — mely mint egy vampyr, az örökös tartományok életnedvét folytonosan szivja és a beteg embert — nem Törökországról, hanem a derék osztrák népről beszélünk — csak azért nem száritotta még ki teljesen, mert a biro-

dalom másik fele a burocracia mérgétől és átkától még ment volt.

Ausztriának ezt a szégyenfoltját, ezt a rákfénjét, ezt a szivpolypját már a martius előtti időszakban, több osztrák államférfi teljesen felismerte, és többen közülök elég lélek nagysággal birtak arra, hogy egy gyökeres gyógymódot megkisértsenek. Azonban kitűnt, hogy késük életlen, és kezük nagyon gyenge volt, — s ennek folytán mind legyőzettek a tintát okádó ezerfejű hydra által. Megnevezhetnénk néhányat ezen „valódi hazafiak“ közül, kiknek egyetlen hibájuk volt, hogy nem gondolták meg, hogy ily megcsontosodott baj, mint az osztrák burocracia, gyenge emberek által nem távolíthatatik el, kivéve azon esetet, ha a véletlen, a sors, vagy az isteni gondviselés által, — már akárhogy is álljon valakinek a katekizmusában — a legerélyesebben támogatatik.

És ki hinné! Az 1847. és 1848-ik évek *evenement*-jai a legcsudálatosabb módon, egy csapással szétszabták, föloldották és megsemmisítették az egész megcsontosodást. A complicált állam összedőlt, és egy tökéletes *tabula rasa* állott elő a régi tarka-barka épület helyén — mely *tabula rasa* különösen simának tetszett azok előtt, kik a magyarokkal fönnálló *pacta conventa* által magokat kötelezve nem érzik, s ennél fogva azokat figyelemre méltóknak sem tartják.

És most azt kérdezzük teljes tisztelettel, mit tett excellentiád ezen időszak alatt, mióta excellentiád az ügyek élén, vagyis inkább a romokba dőlt monarchia újjá építésének élén áll? Mert ámbár az embertelen, véres dráma czimszerepét Schwarzenberg F. herczeg játszotta is a világ előtt, azért mindenki tudta, hogy a „tulajdonképeni munkavezető“ ön volt; mert nagyon ismeretes dolog, hogy a herczeg, ördögi genialitása daczára, az állam *életéről* fogalommal sem birt; — bár ugyancsak *kiélt* ember volt is — az angolról ép oly kevéssel mint a törökről, vagy a kinairól — egyszóval egyikről sem. Egész tudománya csak a „szétütés“-re szorítkozott, melyet fennhangzó salon phrasisok által úgy tudott motiválni, hogy példátlan szivtelensége -- melylyel csupán csak az államügyekben való tudat-

lansága ért fel — sok magas állásu egyéniség által, azon erély és lélek nagyságnak tartatott, mely, mint valami „*godsend*“ (!?), egyedül képes az ingadozó trónt újra megerősíteni, s a felség fényével körülövezni.

A herczeg véres kormányzását később néhány szóval illusztrálni fogjuk, ezen rothadt lelkü kéjhajhászét, ki minden embert saját összeaszott kedélyének tükörén keresztül tekintett, és nem hitte, hogy bármely gondolat, eszme vagy óhaj, mely az ő előítéleteivel összehangzásban nincsen, becsületes, nemes, hazafias czélból és indokokból eredhetett volna. Ő az embereknek — mivel becsületességet, erényt, hazaszeretetet és tisztalelkűséget nem ismert — csak két osztályát tudta: t. i. azokat, kik vele tartottak, s kiket természetesen támogatnia, s azokat kik ellene voltak, kiket üldözni, s megsemmisíteni kellett. — De mit tett excellentiád administratív tekintetben — mely irányban korlátlanul rendelkezhetett: mert a vértől csepegő herczeg a kormányzásra teljesen képtelen volt, — minek folytán ön lett az ő *indispensable*-ja — nemde, ezt bevallja excellentiád? Azon imbecillitások, kik önt környezék, legkevésbé sem genirozhaták önt. Mit tett tehát excellentiád? Mikép használta fel a kedvező körülményeket: mit épített a *tabula rasára*?

Egy egyszerűen józan észszel megáldott becsületes ember — ha bátorsága lett volna ily nagy birodalom kormányrúdját kezébe venni, s azt többé ki nem bocsátani — mindazokkal tanácskozott volna, kik a kormányzás gyakorlatában öszültek meg, és e tekintetben különösen magyar államférfiak tanácsára hallgatott volna — mert a magyar kormányzási modornak két, kétségtelenül ajánlatos tulajdonsága volt — ha más többi oldalai ellen kifogást lehetne is tenni — azaz, „példátlan olcsóság“, és „kevesebb boszantás“, mint bármely más országban.

Egy józan eszű ember mindenekelőtt a pénzügyekre lett volna tekintettel, nem a részletekre, hanem összegekre; és aztán épen oly lelkiismeretességgel Ausztria állását a külfölddel szemben mérlegelte volna.

Ausztria — bár minden irányban győzött — a leverett forradalom után mégis — valljuk be, nagyon roskatag állapotban volt,

és saját belsejében annyi rendezni és teremteni valója akadt, hogy a földnek egy hatalma sem követelhetette volna tőle, — tekintvén kimerültségét — hogy Európa ügyeiben bírólul tolja fel magát. Oroszországgal jó barátságban maradni, ez lett volna az ész győzelme. Először azért, mert a háládatosság semmi emberi transactionból, tehát a politikából sem lehet kizárva; másodsor, mivel ha Oroszországgal jó barátságban marad, a keleti kérdés könnyen úgy oldatható volt meg, hogy a magyar király Szerbia, Oláh- és Moldvaországok zászlóit, nem úgy, mint most elévülhetlen jogok daczára is, csak cifraságkép, hanem mint valódi birtokának jelképét hordoztathatná maga előtt: és harmadsor, mert Oroszországgal barátságos lábon maradván, a hadsereget — melynek tartása a pénzügyi rendezkedést teljes lehetetlenséggé teszi — 100,000 embernél is alább lehetett volna szállítani, mert mi korlátolt belátásunknál fogva úgy hiszszük, hogy Ausztriának, Angol, Francia, s az egyesített (!) Németország részéről megtámadtatástól félnie oka nincs, Piemontot pedig jóformán ignorálhatná, s ennek folytán Ausztria financiai oly virágzó állapotba jöhetnének, minőben még soha sem voltak. A pénzügyek! Melyeknek figyelembe vétele, az államtudományok alphája és omegája — kivált oly viszonyok között, mint Ausztriáéi, hol nem a kereskedés, hanem a belső kifejlődés és termelési képesség képezi az általános jólét alapját; — *ne deplaise à son excellence monsieur le baron de Bruck de Klenovnik.* *)

*) A „Humorist“ 1858. jan. 8-iki számában olvassuk: „Ő excellenciája báró Bruck miniszter ur, a gr. Erdődi ő excellentiája tulajdonát képezett, Varasdme gyében létező klenovniki uradalmat 400,000 frton megvette.“ Örvendünk rajta, és pedig azért, mert ő excellenciájának eddigi vállalatán legalább a kibocsájtott papirok alacsony árfolyamának tanúsága szerint, oly csekély életképességgel bírtak, hogy őt mindenki — *quelle impertinence* — derék, érdemes, „eszmékben gazdag“ — *comme il faut* — *non comme il nous en faut* — szélhámosnak, szájhősnek és tervkifőzőnek tartotta. E hamis nézet a fentebbi esemény által a 400.000 forinttal fényesen megczáfoltatik: mert azon pénzügyminiszter, ki ily nagy összeget csupán fizetéséből — hol venné különben (?) — oly rövid idő alatt, és oly nagy representationalis költségekkel szentiben meggazdálkodni

Excellentiád azon irigylésre méltó (!) helyzetben, melybe önt a gondviselés emelte, mindezeket nem gondolta meg.

Ön *en revanche* úgy tett, mint egy valódi kuruzsló, kinek egyetlen szere van, a „wiener trankel“, melylyel betegeit már az aszkór széleig gyógyította, és ki egy orvosi tanácskozmányba hivatván, hol erősítést és táplálást kellett volna elrendelni, *detto* és *dacapo* „wiener trankel“-jével rukkol vitézül elő, mint valami unicummal, és még hozzá oly szerencsés, hogy collegáit fecsegésével és szemtelenkedésével valóban eltávolítván, specificumát, melyet minden okos ember, nemcsak disznóságnak, hanem bár lassan, de biztosan gyilkoló méregnek is tart, — a szerencsétlen emberek millióinál, nagy pompával, dob és trombitaszó mellett, a legnagyobb fénynyel és államférfiui méltósággal alkalmazhatja.

Mindez Tadolini kisasszonyra, és az „*Elisir d'amore*“ című operára emlékeztet, — melyet excellentiád mint tudományratörő ifju, vagy talán már mint működő ügyvéd, bizonyosan látott és megtapsolt — és pedig azért, mert az ön eljárásából is, minden léptenyomon kilátszik Excellentiás doctor Amor — csakhogy persze nem mások, vagy a nagy Ausztria, hanem saját kedves „Én“-je iránt.

A volt Ausztria nagytehetségű államférfiai közül sokan — kik fölött a jelen genialis nemzedék előkelő kicsinyléssel mosolyog, a *tabula rasat*, ha olyan feküdt volna előttük, bizonyára excellentiádnál helyesebben, arra használták volna fel, hogy a burocracia fekélyét az államtestből örökre kivágták volna, és mindenekelőtt őrizkedtek volna az északi nagyhatalmat, s a szláv népek tömegét maguk ellen felingerelni. — Ön azonban, excellentiás báró ur, az automata-tintanyaló-hadat nem csak hogy el nem távolította, hanem még az osztrák monarchiának egészséges részét is befertőztette ezzel a valóságos mirigygyel; és ami Ausztriának politikai állását illeti, excellentiád

képes, az oly pénzügyminiszter a takarékoságnak, a körültekintésnek és a *savoir faire*-nek oly csálhatatlan jelét szolgáltatta, hogy Ausztria népeinek csak szerencsét kívánhatunk ahoz, hogy ily „magáról el nem feledkező“ államférfiu áll kimerült, és sorvadásban szenvedő magán- és közszerszényei kezelésének élén.

az államot, ravaszul és ügyesen annyira elszigetelte, egész Európa előtt annyira gyűlöletessé tette, hogy mindenki, ki elfogultság nélkül tekint a jövőbe, s az ön ügyetlen szemfényvesztései által magát elcsábíttatni nem hagyja, Ausztria számára szerencsés, sőt még elviselhető kilátást sem képes felfedezni benne.

Sokan, kik önt közelebről ismerik, és tökéletesen tudják mindazt, mit ön tud és nem tud, előre megjövendölték, hogy ön azon taposó malom szük korlátai között fog mozogni, melyben, mint tősgyökeres bécsi és tintafigyasztó ügyvéd, évek óta mozgott, keríngett és polkázott. Ezek azt mondták, hogy ön jobbat nem ismer, és mindazon szellemdús dalban azaz „Eduard és Kunigunda“ úgy excellentiád szája is tele lesz örökösen a „polgári törvénykönyv“ teljhatalom, patens, rendelet s a t. hasonló fennhangzó phrasisokkal, melyek egyáltalában nem nyujtanak kezességet az önálló biztosságra nézve, és tulajdonkép csak banális *nonsense*-t képeznek, mely fölött minden ember, akivel nem lehet elhitetni, hogy az X nem X, hanem V, csak kaczaghat, — s hogy ezek szerint az ön haladása nem a sas röptéhez, hanem egy nagyon közönséges stájer vice-kakas ugrándozásaihoz hasonlít.

És azok, kik így jövendöltek, a legcsekélyebb mértékben sem csalatkoztak. Hiszen önmaga vallja be, sőt dicsekszik vele, hogy ön az általunk említett régi „Schlendrian“ szerint kormányoz, opusculuma 15. lapján „egy szép lélek vallomásai“-kép következőket találván ki:

„Nagyon meglepő kép keletkeznék, ha itt a kormányközegeknek Magyarországon tanusított tevékenységéről a lefolyt években, vázlatos áttekintést adnánk.

Ez kívül esik a mi célunkon: nekünk elég azon alapos meggyőződés — ki van erről meggyőződve? Excellentiád és alárendeltjei? Azt elhiszszük, ámbár ez sem valószínű, önökön kívül azonban bizonyára senki sem, — „hogy a Magyarországba behozott szervezet egészséges elveken (!) és nézeteken (!) nyugszik, fiatal életképességgel bír (?) s magában rejti azon erőt, hogy apránként minden nehézséget legyőzzön, mint ezt a többi koronaországokban, hol már régebben fennáll, szintén tevé.“

Azt kérdezzük, lehetne-e ennél értelmetlenebb bombastot kigondolni, melynek semmi más alapja nincs, mint a minden gyakorlati ember által utált, s a valódi életet kioltó „bécsi patent mixtura“?

A sarlatán Dulcamara ez, ki annyira magasztalja italát, mely — az ő állítása szerint — minden betegnél és minden betegségben valódi specificumnak bizonyodott be!!!

Iha az eset annyira tragicus nem volna, — miután az általános megmérgezés, és a legiszonyosabb demoralisatio a császárság minden orszárait a legnagyobb mértékben fertőztetni kezdi — valóban kacagnunk kellene.

Excellentiád *tevékenysége* által, melyről oly sokat hiszen, melyet azonban minden tapasztalt államférfiu haszontalan és kiállhatatlan ide-oda kapkodásnak nevez — a szerencsétlen birodalom minden lakosát a kétségbeesés örvényébe taszította. Ön minden oldalra annyit kezdett meg és végzett be, hogy az ön aktivitási viszketége folytán — azért mert az embereknek az új gazdálkodásban kell valami megbámulni valójuknak lenni — Ausztria pénzügyei a legvigasztalanabb állapotba süllyedtek. Ön, úgy látszik veleszületett hányavetisége és fanfaronnádjai által minden hatalmat elidegenített Ausztriától, vagy legalább elhidegitett irányában. Ön a kormányzást, a legkisebb részletekig annyira összebonyolitotta, hogy a naponta növekedő zavar szerencsés kigombolyítása, minden szenvedély nélkül gondolkodó fő előtt lehetetlenségnek tetszik: és — mi mindezeknél még több: — ön az uralkodóhoz vezető utat úgy elzárta és torlaszolta (!) hogy nekünk — önnek ezen szemtelensége illustratiojára — nem szükséges egyebet idéznünk a következő szavaknál: Walter Scott „*Bonaparte Napoleon élete*“ czimű munkája IX-ik kötetének 324. lapjáról:

„*In silencing the voice of the wise, and good, the able and patriotic, and communicating only with such counsellors as were the echoes of his own inclinations, Napoleon, like Lear*

„*Kill'd his physician, and bestow'd the fee upon the foul disease.*“

Ezek után az ön szellemdus opusának 79-dik lapján olvasható, következő fönnen csengő szavakra térünk át:

„Senki sem vitathatja el a császári kormánytól azon érdemet, hogy értette, hova kell nyulni“ — igen, mint a gyakorlott vadász

soha sem hibázza el áldozatának szívét — „hogya a birodalmat a boldoguláshoz (!) és felvirágzáshoz (!) bizton (!) eljuttassa, és bár e tekintetben számtalan nehézségekkel találkozott is, azokat kitartás és következetesség által“ — — azaz szelid kényszerítő eszközök által, a fekete könyvtől fel egész az akasztófaig — „legyőzte.“ „Mi ezen érdemre (!?) minden alkalommal, melyet e vázlatok nyújtottak, utalunk, de valóban nem azért, hogy a dicsszónok szerepét játszszuk“ — óh dehogy, mikép is juthatna valami ilyen eszébe különösen a loyális alattvalónak ha, ha, ha! — „hanem hogy egy oly férfi loyális (!?) kötelességét teljesítsük“ — nevezetesen, hogy magát dicsérje, vagy fizetett alárendeltjei által dicsértesse — „ki azon helyzetben (!?) van, hogy az igazságról tanuskodhatik, és azt ezennel tevő is (!). — Ezen, a kormány által a kor és körülmények segélyével Magyarország földébe szórt mag gyümölcsei már érni kezdenek“ (!!!)

Valjon azon gyermek beszéde-e ez, ki szappanbuborékait csodálja, és kártyaváraiban büszkélkedik, — vagy Cromwell ismeretes azon nyilatkozatára emlékeztet: „*A political lie does often its work, if believed but for an hour*“, — azt megítélni azokra bizzuk, kik e sorokat *par hasard* kezeikbe kapják.

És most szüntessük meg tényekre alapított bírálatunkat, oly tényekre, *quae non mentiuntur*. Hiszen anélkül is kemény próbára tettük mindazok türelmét, kiktől excellentiád e sorokat el nem zárhatja, kik azonban bizonyára megbocsátanak nekünk, „résztvevő lélekkel“ — mert a vérző, embertelen bánásmódban részesült, önkény által eltiport Magyarországnak szólania, panaszkodnia, de még sirnia sem szabad — és ezért nem fogják rossz néven venni nekünk, ha távol a hazától, az angol nemzeti nagyság és törvények oltalma alatt, azon gondolatok és érzelmek egy részét a világ tudomására juttatni igyekszünk, melyek minden magyar szívét kinozzák, de egyszerűs mind éltetik is, — mert a „jog“ a magyarok részén van, és a jog végtére is legyőzi a hatalmat!

Sokan azt fogják mondani: lehetetlen durvábban és trivialisabban fejezni ki az embernek magát, mint mi tevők; hogy van neme-
sebb, méltóságteljesebb mód is arra, hogy az ember gondolatait és
nézeteit a világgal közölje, melyeket egy loyális (!) kormány bizo-
nyára figyelembe fogna venni, olyan modor, melyet jó nevelés-
sel bíró embernek az élet semminemű helyzetében sem kellene
mellőznie.

Való igaz, elismerjük e megrovás helyességét, és belátjuk, hogy
előadásunkon a legrosszabb társaságok szaga érzik: — azonban kép-
mutatókkal, pribékekkel, gyilkosokkal, kik embervér és emberi nyo-
morultság fertőző bűzét terjesztik maguk körül, nagyon nehéz *à la*
fleur d'orange társalogni: mi legalább nem értünk e művészethez: és
ezen kívül, mit használt Somsich Pál, Zsedényi Eduárd és gróf Szé-
cseny Antalnak és sok más tiszteletre méltó hazafinak, kik csak
kérelmeket terjesztettek elő, nyugodt és méltóságteljes fellépése? —
Semmit. — Excellentiád volt az első, ki az említettek szerény kérel-
meit és értekezéseit „üres, ábrándos, unalmas, sőt felségsértő“ epithe-
tonokkal feldiszíteni kegyeskedett: Ha az ember mérséklettel beszél,
doctrinairnek, unalmasnak declarálják; ha kérelmez, lázadónak
bélyegzik, ha pedig úgy beszél, hogy az embereket kissé kaczagásra
csiklandozza, és Excellentiádat úgy angol mód szerint kissé meg-
„Punchozza“, akkor paraszt, *du plus mauvais goût* s a t. Mit tegyünk
tehát? Hallgassunk, vagy dicsérjük excellentiádat, mint ezt az ön
inspirált, s reméljük, fényesen díjazott barátja tévé, valóban oly ügye-
sen és ravaszul — —

Néhány évvel ezelőtt Mehádia közelében egy közhatárőr, — a
Damocles hegyéről leszálltában — egy gödörbe esett, melyből saját
erején kimenekülni nem tudott. — Könyörögni kezdett tehát, s a leg-
nagyobb tisztelettel s szerénységgel mondta: „Kérem igen szépen,
húzzon ki káplár úr, fürdő parancsnok úr, vezénylő tábornok úr,
excellentiás uram s a t. — Senki sem akarta hallani; 24 óráig maradt
e végzetes lyukban, bizonyára éhenhalt volna, ha azon jó gondolatja
nem jött volna, hogy torkaszakadtából kiabálja: „gazember, szemte-
len söpredék“ s a t., melyre a jelenlevők, miután mindenik magára
vette e hízogató címeket, a legnagyobb dühbe jöttek, ő azonban, már

t. i. a gödörbe bukott, szerencsésen kimenekült kényelmetlen helyzetéből.

Némely embernek nincs érzéke Apolló lantja iránt, és annak accordjai nem hatnak az ő kedélyére, míg Pán éles hangu sípja legalább figyelmessé teszi őket, és gyakran azon utat is megmutatja, melyen haladniuk kell.

Sokan fel fognak jajdulni azon „személyeskedések” vagyis személyes megtámadásokon is, melyek ezen rapsodiákban gyakran és igen indiskrét modorban fordulnak elő.

De ha ezer meg ezer ember, egészen ártatlanul, vagy legfőlebb a viharos események által egy pillanatra elkábítatva — hazájukból számkivettettek; s a számkivetésben már legtöbben közülök elvesztek; tömlőczbe hányattak, vasra verettek, a szó szoros értelmében a tetvek által emésztettek fel, vagy akasztófán végeztettek ki, — melyeket talán szintén a személyeskedés, s pedig szemtelen személyeskedés rubricájába lehetne sorozni — mit gondol excellentiád? — akkor úgy tetszik nekünk, hogy azokat, kik e rettenetességeknek okozói valának, minden tartózkodás nélkül a legutálatosabb sárral dobálhatjuk, a nélkül, hogy az illem ellen legkisebb mértékben is véténénk, s minden teketória nélkül arczul pökhettjük őket.

Egyébiránt excellentiád azon helyzetben van — mint a farkas a bárányyal szemben — hogy ellenünk győzelmesen felléphessen: és a mint önt ismerjük, bizonyára nem lesz oly paraszt, hogy „szereény felsóhajtásunkat” nagysúlyú segédeszközeivel egyszerűen össze-morzsolja: mi persze a leggyakorlatibb mód volna arra, — vagy az is — hogy az ember magának igazat szerezzen. A mi piszkos, sőt részben mérges támadásainkat ön bizonynyal (!) azon parlamentális méltósággal, melyre excellentiád — már t. i. parlamenti képzettségére és tehetségeire — oly nagy súlyt fektetni látszik, — bizonyára ezerszeresen fogja fejünkre visszahárítani: hiszen csak nem régiben adott — többek jelenlétében, egy magas állású férfiúnak — midőn az figyelmeztette, hogy a dolog nem megy majd *à la longue* így Ujausztáriában — következő loyális és lovagias feleletet: „Ó, mi egy cseppet sem tartunk attól, hogy e téren is győztesek ne maradjunk” — mely

nyilatkozatot, mi legalább, nem akarunk fanfaronnadenak tartani, hanem meg vagyunk győződve, hogy excellentiád a szabad vitatkozás terén is, mint vitéz „vorwärtsler“ fogná magát kitüntetni; mely mulatságra ezennel illedelmesen meghivjuk. Miután azonban ez szóval nem történhetik, miután ön jól elsánczolva és tetőtől talpig fegyverkezve, s egy már előre helyeslést ujongó közönség, más szóval *claque* által van környezve — ennek folytán excellentiád, mint a becsület embere bizonyosan a sajtót fogja ellenünk használni: — azonban, ha szabad volna kérnünk, nem azon sajtót, melylyel minden tárgyat szétzúzni, nyomni és lapítani nem lehet, és melynek alkalmazásához excellentiád nagyon ért, hanem azon sajtót, melyet egy derék német talált fel, és melyet becsületes emberek, ha ebben akadályozva nincsenek, szoktak használni azon esetben, ha jogosan vagy jogtalanul megtámadtatnak. Tehát „előre,“ excellentiácskám, de csak okosan.

De mortuis nil nisi bene, szintén azon megjegyzések közé fog tartozni, melyeket néhány lágyszivű (!) egyéniség — kik mindig nagyobb szánalmat éreznek a halottak, mint az élők iránt — mormol a foga között keresztényi felháborodással, melyet ilyen alkalmakkor produkálni szokott.

Azonban már Bentham Jeremiás előtt — ki az ily képmutató pellengérre állításához mesterileg értett, mint excellentiád bizonyosan tudni fogja, — minden méltányosan és józanul gondolkozó ember tudta, hogy az imént idézett latin mondatban a „*bene*“ szócskát a „*verum*“ által kell helyettesíteni; mert különben lehetetlen volna történelmet írni: vagy pedig oly iszapos dicsőítéssé aljasulna az, aminő a napisajtóban járja. A történelem! Mely a tapasztalással együtt az egyetlen, nagyszerű *magistra vitae*.

Ha a halottakról csak jót volna szabad mondani, akkor az egész emberiségnek körül-belől kilenczven százalékát hallgatással kellene mellőzni: mert a gyom és burján ezer alakban és nagy bőségben tenyészik, a nemes növények pedig igen ritkán. Vagy talán egyoldalulag ki kellene emelni azon kevés jó tulajdont, melylyel talán bírt a szegény emberfia, míg azon tömérdek piszkot, számtalan

hibát és bűnt, melyek jellemét eléktelenítették, eltitkolni, vagy bemázolni, — mint ezt a hízogók, parasiták és rabszolgák, megvendéglőkkel, felebbvalóikkal és zsarnokaikkal tenni szokták. A történelem műzsája, az igazságszerető, de kiméletlen Clio, isteni származásánál fogva, az ily alacsony, csúszó-mászó eljárást nem kedveli.

A hálás népek jótevőiknek emlékoszlopokat emelnek! Valjon mit akarnak ezáltal elérni? — Miért történik ez? Mi azt hiszszük, hogy a derék férfiakra való hálás emlékezetten kívül leginkább azért, hogy gyermekeiknek, s a jövő generációnak követésre méltó például szolgáljanak. Minden nemes érzésű ember dicsérni fogja az ily eljárást, s annak megvalósítására mindent el fog követni.

Tagadhatatlan azonban azon psychologicus tény, hogy az emberek átalában véve inkább hajlandók a rosszra, mint a jóra, és hogy valóban csaknem teljes lehetetlen érényessé lenni addig, míg az ember a gonosznak minden csiráját ki nem irtotta magából; — és ennek folytán egyesek jellemének tisztulására és a nemzetek érényes kifejlődésére nézve épen oly hasznos, sőt lényeges, hogy azon lééktelen specialitások alacsony, csúf és embertelen tulajdonait a világ tudomására juttassuk, — azon specialitásokét, melyek csak az emberiség boldogtalanságára és szégyenére születtek és éltek.

Ezeknek nem szoktak a népek oszlopot emelni, a kérlelhetlen Clio azonban teljes világításba helyezi őket, hogy az élők, reájuk emlékezzvén, a bűnt, a vétket, a gyalázatot gyűlölni és megvetni tanulják.

Egy fiatal uralkodó, Nero példája által — ha szíve a jó iránt fogékony — többet tanulhat, mint Tituséból: mert mindenek fölött a rossz hajlamokat és szenvedélyeket kell megfékezni tanulni, mielőtt valóban érényes tettekre képes volna.

Azért tehát egy perczig sem habozunk Schwarzenberg Felix herceget megjelölni azon ember gyanánt, kinek utálatos szívtelensége zudította Ausztriára mindezen nyomoruságokat, vagyis illetőleg azokat a legmagasabbra hatványozta azon birodalomban, melyet bölcsesség és léleknagyság által oly könnyű lett volna megnyugtatni, s melyet most a tagjaiba eresztett méreg, titokban ugyan, de biztosan emészti és az ön szépítései, mázolgatásai és hazugságai daczára

is, Excellentiás uram, mindenki látja, hogy ez így van, ha csak készakarva, vagy ön által megfizetve, szemeit be nem hunyja.

Schwarzenberg F. herczeg, Angliában megvettetve, Miklós czár által visszautasíttatva, ki nyíltan tiltakozott ellene, midőn, ha jól emlékezünk 1836—1837. Sz.-Pétervárra ausztriai követé kinevezni akarták — szomorú képét szolgáltatja annak, mily mélyen sülyedhet egy fiatal, a természettől minden tekintetben pazarul megáldott, dicső nevű, szép természetű, ész- és szellemdús férfi, és mily utálatos ijesztő váz lehet belőle, ha érzékiség és élvvadászat által elkábíttatva, vallás és elvek nélkül, talán csak azért, hogy blasírt cadaverjét kissé felizgassa, a politika sikamlós pályájára kilépni bátorodik, — hol egyetlen szó, vagy tollvonás, határtalan nyomort, egész népek kétségbeesését vonják magok után.

A világ rég kimondotta ítéletét ezen vampyr fölött, ki szomjazta az embervért, csakhogy magát egy pillanatra felfrissítse. Magas családja iránti kiméletből nem nevezik meg őt. Nagyobb tiszteletet lehetetlen irányában tanusítani. Mi azonban megnevezzük, mint népünk gyilkosát és megbecstelenítőjét, — és azon mély tisztelet, melyet magas családjának több tagjai irányában érzünk, nem gátolhat bennünket abban, hogy emlékét nemzetünk nevében elátkozzuk.

Belátjuk, hogy nem leplezett, kiméletlen szavunk nem igen kellemes a nemes Schwarzenberg családnak, — de még kellemetlenebb kell hogy lett legyen nekik azon körülmény, hogy az oly sok kitűnő egyéniséggel dicsekedhető család tagjai között oly „állatember“-t is kellett türniök. — És mi bizonyára hallgatnánk is, ha a véráztatta herczeg sok magyar család czimeréhez az akasztófát nem mellékelte, — a magyar nemzet szíve vérét ki nem szívtá, és a nemes nem minket választott volna ki, hogy halotti beszédét — mely az égre fog kiáltani — megírjuk, és síriratát, — mely előtt a jó érzésű ember szíve kinosan elszorul — elkészítsük.

Mit éreztek Ausztria népei, és mit gondoltak, midőn az általánosan megvetett, lelketlen és higvelejű herczeg, a csak alig tizenkilencz éves Ferencz József császár tanácsadójává tolakodott fel (!)

vagy választatott (?), azt elképzelheti excellentiád. Mindenki sajnálta az ifju uralkodót, ki elé a mélyen meghajolt népek szivei, mint a mindent megifjító tavasz elé, melegen dobogtak, — mert, ah, mennyi édes reményt kötöttek ifju személyéhez. Magyarország terei embervértől gőzölögtek, és a legiszonyubb nyomor segélykiáltása volt az egyetlen életjel, melyet a szerencsétlen ország magáról adott, és mely egyedül bizonyította, hogy még nincs tökéletesen meggyilkolva.

Ekkor minden szem excellentiád felé fordult, midőn t. i. ön Schwarzenberg herczeg oldala mellé került, illetőleg fölé, mert, mint már megjegyeztük, — és excellentiád valószínűleg szintén nem fogja tagadni, — ő a kormányzás dolgaiban teljesen járatlan volt. — Egy férfi a nép köréből, szerény és igaz, tudományos képzettségű, ismeretes szabadelvűségű — így üdvözölte excellentiádat mindenki, és meg volt győződve, hogy excellentiád azon magas állást, melybe a Gondviselés által helyeztetett, a lesujtott népek javára, teljes crejéből és tehetsége szerint fogja felhasználni.

A szivtelen politikában azonban semmi változás sem történt. Mindenki bámult, de még mentették excellentiádat, mert mindenki természetesnek hitte, hogy excellentiád a társadalomnak oly mélyen helyezett osztályában születvén, tehetségeit azon magas sphaerákban nem képes rögtön érvényesíteni, hanem a legczélszerűtlenebbet, legkegyetlenebbet is helyeselni kényszerül, csak azért, hogy egy kedvező pillanatban valami hasznost teremthessen. A herczeg meghalt — milliók kimondhatatlan öröme. Valjon sajnálta-e valaki — jól fizetett, vagy más uton kitüntetett maîtresseit kivéve — azt nem tudjuk, de alig hiszszük.

Most kezdődött az ön korszaka.

Ezen idő óta nyolcz, vagy kilencz év folyt le.

Több emberiség és bölcsesség jutott-e a szivtelen és hig velejű politikába? — Nem! — Kivévén Lombardiában, hol a nemes Radetzky és nem excellentiád volt az inspirator. — A császár egy bájos lánnyal egyesült, aki tele volt élettel, szépséggel és szivjósággal; — amikor sok embernek „föltárul az ég és lelkükben szétárad a szeretet mindenki iránt“, a népek reméltek — a császár atya lett — a remények fokozódtak, mindenki teljes biztonsággal tekintett a jövő felé. — És

megis minden hideg és mozdulatlan maradt, mint a jégbe takart vasdarab, — és végre 1857. szeptember 9-dikén megjelent Luxemburgban azon végzetes leirat: „Ne reméljete! — Királygyilkosság! Aljasság! Igen, így nevezzük, mert jellemzőbb kifejezést nem ismerünk. — Istennek más útjai vannak. — Egy nemzet legyilkolása! — Vagy mily nevet kapjon a vérkeresztségben e nemes és genialis törekvés?

Mit tett excellentiád, mint teljhatalmu kormányzó?

Azt beszélük, hogy az első szó, melyet excellentiád, Felix herczeg halála után — s mily iszonyu ellentétet képez e keresztnév az ő átkozott működésével — ő felségének a császárnak mondott, körülbelől következőleg hangzott: „Felséged arra van hivatva, hogy 40 millió embert kormányozzon, és vezessen erős kezekkel a boldogság felé. Ne változtasson azért Felség az erélyes politikán semmit: mert különben azt hihetnék az emberek, hogy Schwarzenberg herczeg vezette felségedet, és nem Felséged saját akarata, mi által nymbusa, glóriája fényéből veszítene, melynek felséged arcát körözní kell, ha a mi sok és becsületes törekvéseinknek diadalát látni akarjuk. Egy fő, egy úr, egy akarat képes csak arra, hogy e különféle, s részben ellenséges elemeket egy dicső egészbe olvaszsza s örökre egymással egyesítse.“

Igy beszélük; és nem lehet tagadni, hogy a fentebbi szavak jól ki voltak számítva, hogy a mindenkivel közös hiúságot a legmagasabbra hatványozzák: mert valjon ki az, ki azon színben szeretne feltűnni a világ előtt, hogy saját lábán járni nem képes, hanem mások által vezetettet orránál fogva?

Mi azonban ezen általánosan elterjedt véleményt csupán haszontalan, sőt rosszakaratu kóhólmánynak tartjuk.

Annyi azonban kétségtelen, hogy a meghalt, istentelen herczeg szelleme, Ausztria minden népeinek kétségbeesésére, még most is uralkodni látszik.

Szerbiában nem rég egy összeesküvés tört ki, félreérthetetlenül az uralkodó fejedelem ellen. Ez összeesküvés még talán most sincs legyőzve: — azonban embervér, hóhérpallos által egyetlen csepp sem

folyt el. Mily ellentét! Hol van több humanitás, szeretet és civilizatio? — Valóban úgy tetszik, mintha Traján idejét élők, midőn nem a Duna bal, hanem annak jobb partján lakozott a világosság.

Az angolok Indiában példátlan szigorral bánnak el, — — — de a forradalom még nincsen leküzdve.

Magyarországban már rég vége van mindennek, és a „boszu politikája“ még sem érte végét. — Ki ismeri kulcsát e találynak? Valjon a szívben, vagy az agyvelőben kell azt keresni? És az illetőket sem Seraphok, sem Cherubok nem inspirálják!

És most végül, közvetlenebbül, mint eddig, fordulunk excellentiádhoz.

Mi az „ember“-t sokkal magasabbra becsüljük, mint a herceget, sőt császárt. Mert az Isten csak embert teremtett, míg a „*Dei gratia*“ az uralkodók czimében, véleményünk szerint, más több haszontalanságokkal együtt csak nevetséges humbug; és senkinek sem jut eszébe ma, midőn az egykori rémítő nagyságok már porrá lettek, Dionis, Attila, Caligula, III. Richárd, Tamerlan és a legtöbb koronás főcziméhez a „*Dei gratia*“-t is hozzá ragasztani: mert Isten kegye nem lehet ily kétséges természetű.

Mi igen jól tudjuk, hogy excellentiád a bárói rangot, s más kitüntetésekét csak nagy idegenkedéssel, csupán deferenciából fogadta el: mert excellentiád büszke arra, hogy minden ízében egyszerű polgár legyen: és mi tisztelettel emelünk kalapot az ily magatartás előtt! — Mert, — Istenre mondjuk! — a polgári erény a legfényesebb; a mi szemeinkben legalább magasabban áll minden születés, vagy egyéb előnyök által kitüntetett egyéniségeknél.

A mi fogalmaink szerint — és ilyennek kellene lenni minden férfinak, ki magát becsüli — az, ki a társadalomnak alacsonyabb fokán született, a magasabbaknak megadja ugyan, ami az övék, — azonban kicsinylést, büszke lenézést nem tűr el — — — valamint „*cblhűség*“ sem idomtalanítja el halhatatlan lelkét soha.

Hogy excellentiád magas állását nem okosabban, czélszerűbben használta fel — amint ezt excellentiádnak, vagy legalább másoknak:

e hosszadalmas rhapsodiák folyamában kimutattuk, — e miatt excellentiádat szemrehányás nem érheti; a legkevésbé sem — és ha excellentiád azt mondja: Nem lehetett, mert kezei megkötve valának — e körülményt minden méltányosan gondolkozó bíró tekintetbe veszi anélkül, hogy akár az osztrák polgári törvénykönyvet is felütné, s a föltétlen kegyelmet alkalmazza excellentiádra, sőt a legszigorubb gyónató atya is föltétlen absolutioban részesíti: és mi megvalljuk, hogy csak úgy tréfából s a t. tulajdonítottuk excellentiádnak a kormány minden passiv és aktív bűneit.

Oly viszonyok között, midőn az ember igazában nem tudja, ki a szakács, és ki a pincér; midőn gyakran egy obscurus irkász-creatura, egy tintagép egy padlósszobából mindent fölfog vagy adja az elhatározó lökést; midőn ezer meg ezer lappaliák — melyek azonban az ember életében oly élénken szerepelnek, mint p. o. egy darab kenyér, egy ital víz, fogpiszkáló s a t. végnélkül, Pontiusból Pilátushoz futkároznak, és a *perpetuum mobile* kérdését diadalmasan megoldani látszanak; midőn magas születésű dámák, jött-ment fecsegők és tervfaragók s a t. szintén elhatározó szóval bírnak, ezen körülmények között, melyeket 1848—49 oly csudálatosan megszüntetett, s melyek azóta még csudálatosabban ismét megszilárdultak, — ily körülmények között oly magas állásu és gyakorlati államférfiak, mint Metternich herczeg, Stadion gróf, Erdődy, Revitzky grófok, Majláth György, Apponyi gróf és más számtalan gondolkodó főkek minden körülmények között bebizonyították képességüket, megfoghatatlan módon paralysálva vannak.

Hogy tehát Bach Sándor úr, az egyszerű ügyvéd, ily körülmények között keresztül hatni nem tudott — még ha tapasztaltabb és gyakorlatibb lett volna is, mint magát mutatni kegyeskedett: ezen csak aulabeli társai bámulhatnának, kik elméleti beszámíthatatlanságukban azt hiszik, hogy egy miniszter, ha egyszer e magas állást elfoglalta, mindent, de mindent tehet.

E tekintetben excellentiád teljesen ki van mentve.

Mit azonban excellentiádnak senki sem bocsáthat meg, és nem is fog megbocsátani soha — azt excellentiádnak tudtára adni ezenel bátorságot veszünk magunknak.

Ha a Gondviselés valakit oly mélységből azon magasságra emel, mint a hogy excellentiádat közvetlen az uralkodó oldala mellé, sőt talán fölé helyezni jónak látta, akkor ezen valakinek elodázhatatlan kötelessége, legalább a jognak és emberiségnek szolgálni, s e tekintetben nem tűrni, hogy elutasíttassék, hanem inkább leköszönni. Ehez nem szükséges egyéb szívnél és becsületes gondolkozásnál.

Excellentiádnak Felix herczeg, és az akasztófa közé kellett volna állania, és nem engedni meg, hogy ezer meg ezer ártatlan ember vére kiáltson az égre, és ha mit sem eszközölhetett ki, így kellett volna szólnia a herczeghez:

„Uram, herczeg, rokonaimnak egyike — nem szégyenlem magam ezért, sőt büszke vagyok rá — asztalos, tehát az enyv szaga érzik rajta; egy másik csizmadia, tehát szurokszagu, és mindamellett is, igen rossz nekem az ön társasága, én elhagyom önt, menjen ön egyedül a megkezdett úton, mert ön, — — ön vérszagu.“

A császár előtt pedig így kellett volna nyilatkoznia: „Felséges uram, ha felséged engem közvetlen magas személye mellé helyezett, kötelességem figyelmeztetni felségedet, — ez elmulaszthatlan kötelességem már csak azért is, mert mesterségemre nézve jogtudós vagyok — miután felséged ezt nem látszik tudni, a maria-zelli gyóntatója, bár különben egészen tiszta lelkű férfiú, szintén nem világosíthatta fel felségedet ezen irányban, az én collegáimnak pedig ily őszinte becsületes nyilatkozat iránt vagy a tudásuk, vagy a bátorságuk hiányzik, — kötelességem tehát figyelmeztetni felségedet, hogy a magyarok irányában kettős szerepet játszania nem szabad, hanem vagy *jure hereditario*, mint alkotmányos király, kell hogy uralkodjék fölöttük, vagy mint hódító, *jure armorum*. E két tulajdonságot egybeolvasztani nem lehet — mint ezt az ön dicsőséges elődjének, II. Józsefnek élete és példája is tanúsítja. Felséged, mint erről sokan meggyőződve vannak, „*Dei gratia*“ Ausztria császára és uralkodója, — mit én kétségbe vonni épen nem akarok — de épen azért úgy hiszem, nem szabad felségednek sok olyan dolgot elkövetni, mihez talán különben hajlama volna, mert különben megtörténhetnék, hogy a „*gratia*“ a népek előtt „*disgratia*“-val egy jelentőségű legyen, és Isten kegyelme nélkül — felséged igen jól tudja ezt — a leghatal-

masabb uralkodó is gyenge egy személy, sőt talán egyéb semmi, mint e pillanatban véletlenül éppen fénylő por és hamu — és az uralkodónak erényesebbnek kell lennie alattvalóinál, mert — *regis ad exemplum totus componitur orbis*: és az uralkodó erénye felér a legnagyobb kormányzói bölcseséggel.“

Igy kellett volna excellentiádnak szólania, — mert hogy excellentiád nem intézhette másként a dolgokat, ezt minden józan gondolkozású ember, mint már szerencsénk volt megjegyezni, belátja, mert bolond az, ki jobb kalappal köszön, mint minővel bír — hanem az olyan beszéd, mint fellebb vázoltuk, egy kötelességeinek öntudatával bíró polgár szájába nagyszerűen illett volna.

Mit veszélyeztetett volna e mellett excellentiád? Azt hiszi excellentiád, hogy ha ily őszintén és minden teketória nélkül így szólott volna, talán önt is, mint sok másokat *avec un peu de cérémonie* felakasztották volna? Lehetséges, de nem valószínű — tehát meg kellett volna excellentiádnak kísértetni — mert valószínűleg nem történt volna egyéb baja annál, hogy elmozdították, elkergették volna, míg ellenkező esetben milliók jóltevője lehetett volna, s már ez maga is bizonyítja, mennyire érdemes lett volna legalább megkísértetni a dolgot.

Tette-e excellentiád e lépést, nem tudjuk. Meglehet, hogy e tekintetben is ép oly ékesszólást tanúsított, mint egykor az aulában, s később a birodalmi gyűlésen, hol az ön szóárja és beszédzuhataga állítólag roppant hatást eszközöltek, — mindez lehetséges, de a világ előtt ismeretlen — azonban kétségbevonhatlanul áll az, s még az önéhez hasonló effronteriával sem lehet tagadni, hogy ön továbbra is kedélyesen megmaradt állásában, és a Zsidópiaczon napról-napra jobban hizik.

Ha ön, miután látta, hogy a vérontó rendszert megváltoztatnia lehetetlen, visszalépett volna, most mint szerény polgár, azon csekély állásban, melyre a Gondviselés önt helyezte, óriási magasságban állana, és büszkén tekinthetne le mindenkire: míg ellenben most magas és befolyásos állásában, csak egy nyomoruságos törpe, kire minden ember, még a legcsekélyebb is, ha az emberi méltóságnak csak egy szikrájával is bír, méltó megvetéssel tekint le, és majdnem

szégyenli, hogy ember, mert excellentiád is valami olyas formának véli magát — mert, ha Isten egy oly alacsony egyéniséget, mint excellentiád, úgyszólván 40 millió ember élére helyez, kinek, mert jogtudós is, szava kétszeres súlylyal birhat, — attól megvárja a világ, hogy magas állásában legalább a becsületes ember fogalmának töle telhetőleg megfeleljen, — így képzeljük legalább mi, iskolázatlan és antidiluvianus magyarok, még most is a szerény polgárt, kit — miként már mondtuk, — magasabbra becsülünk a világ minden olyan uralkodójánál, ki csak saját akaratát ismeri.

Saphir úrnak egy igen jeles gondolata jött, midőn a két „Hansjörgel“ illusztrálta. *) A jeles humorista *à-pen-près* azt mondta, hogy a gondoskodó természet, mely az embernek két szemet, fület, két lábat és kezet adott, vagyis mindent, mire az embernek szüksége van, *in duplo* állított ki, hogy ha az egyik hasznavehetetlen lesz is, ott legyen a másik, mely mindkettőnek kötelességét teljesítse: Így gondoskodott a természet Ausztriáról is, melyben két „Hansjörgel“ szellemi termékei mulattatják a halandó polgárokat, hogy a legrosszabb esetben is, azaz ha az egyik elveszne, vagy *par hasard* ellopátnék, megmaradjon a másik.

Ép így kiálthatjuk mi ugyan lelkesedve, de egyuttal némi irigységgel is az egyesült nagy Németországnak, vagyis helyesebben a két német nagyhatalomnak (!): „Üdv neked, népeket beolvasztó Teutonia, a Gondviselés két „Bacherl“-vel ajándékozott meg téged!“

„Ha vak a világtalant vezeti, mindketten a verembe esnek!“ — Máté. 15. 1-1. „Ti is meg fogjátok ismerni a világosságot, és a világosság szabaddá tesz titeket. — János. 8: 32. — Amen!“

*) A szerencsés Ausztria csak nem régiben még két „Hansjörgel“ által volt megáldatva. Az egyik a spaeisingi, a másik a gumpoldskircheni volt. Ily két nagyságot nem birt el egyszerre a föld, — *cela se comprend* — ha az egyik alászállott, s a másik természetesen annál magasabbra. Most természetesen az a kérdés, a két B. . . közül melyik tartja meg tovább a publicum kegyét.

FÜGGELÉK.

ORSZÁGGYÜLÉSI BESZÉDEK.

A KOSSUTH-FÉLE „ORSZÁGGYÜLÉSI TUDÓSÍTÁSOK“-BAN
FOGLALT KIVONATOK NYOMÁN.

A MAGYAR NYELV ÜGYÉBEN.

ELSŐ FELSZÓLALÁS.

(1833. JANUÁR 21.)

Kossuth így emlékezik meg e beszédről:

Gróf *Széchenyi* beszédjét a szép gondolatok és szivrázó képzetek tömött massájának nevezem. Szólott, mint az alkalom, nemes lelkének felhevülése s keblének istene készteté; azért gyakran eltért hevében, s ily beszédet, ha csak ő maga le nem írja, extractive sem lehet jegyezni. Beszédje a maga nemében hasonlíthatlan s gyönyörű volt, de nem tartozik azon osztályba, melyben a Wesselényié első helyütt diszlik, úgy mint a tömött, élénk logikai rendszerű beszédek osztályába. Eleink, úgy mond, a nyelvre nézve anyagiilkosok voltak, s mellére ütött, hogy ő ezt úgy hiszi, de tegyük utána, hogy mea culpa! Mert ő nem látott nemzetet — pedig sokat látott, mely így tapodta volna lábbal legszentebb nemzeti kincsét. Gyönyörű elmésséggel adta elő az anomaliáknak azon scandalosus cyclusát, hogy mi az országos tárgyakat otthon németül vitatjuk, itt magyarul szólunk, fel diákul küldjük, ott németre fordítják, mert sokaktól kérnek tanácsot, kik se magyarul, se diákul nem tudnak, németül készítik a választ, nekünk diákra fordítva küldik le, mi ismét magyarul vitatjuk és magyarul csinálunk diák törvényt, a mely házi körünkben megint németül fordul elő. A sok fordítás egészben megváltoztatja a dolgok

értelmét, a mi eredetileg szerény bár, de őszinte volt, — első fordításban sanyarú, másodikban gorombaság lesz — így kerülnek a Felség elébe oly kicsapongó kifejezések, melyek a hű magyar nemzetnek eszében sem voltak. Itt van hát a német, magyar, diák törvényhozás, csak még egy görög törvény s készen van a Babel tornya. A Rendeik mindkét rendbeli kívánságát erősen támogatá. Beszédjén szembetűnőleg látszott a discursivus parlamentális angol szabás; hasonlít előadása Nagy Páléhoz, csak hogy gesticulatioja hevesebb, néha hangosan is összezsapja kezét. Legelől mindjárt azt említvén, hogy kívánt volna mihamarább a propositiókba bémenni, hol első lépésnek tétetik, hogy adózó népünkön segítsünk, neki minden nap, minden hét, minden hónap kínos, mely távolabbra teszi forró kívánságának teljesítését.

(Erre ily formán szólott a nádor):

Quae dominus Comes Széchenyi, noto suo patriotico zelo protulit, procul dubio omnibus accepta sunt stb.; de ő (a nádor) az előzményből más következtetést várt, s emlékezetbe hozá, hogy két országgyűlésen át magok a Rendeik mindig azon harczoltak, hogy semmit per excerpta.

Széchenyi felelt: Meglehet, hogy herczegséged bölcsesége ezt másképp látja, de én, minden rabulisticai fogást elmellőzve, úgy látom, hogy valamint a magyar nunciumnak a magyar renunciium (izenet s válasz), úgy ennek magyar felírás s ennek magyar törvény természetes következése, s ha az első lépést még 1830-ban megtettük, a többit is mind meg kell tennünk vagy pedig a Rendeiket megkérnünk, hogy ismét diákul beszéljenek; én legalább azt minden rabulisticai fogás nélkül így látom.

MÁSODIK FELSZÓLALÁS.

(1833. FEBRUÁR 20.)

Minap e tárgyban szólván, okom van hinni, hogy nem eléggé fejezém ki magamat, mert más következtetés vonatott beszédemből. Azt mondtam: az erőltetést károsnak, czéltévesztőnek tartom, mivel a visszahatás hatalma erősebb szokott lenni a hatásnál. Én csak olyas erőltetést értettem s mondtam veszélyesnek, hogy ha mi országunk különböző népeire magyar nyelvünket úgy reátolnánk, hogy azt a szegény tót legényt, ki tótul is rosszul tudja kifejezni, a mit érez, arra kényszerítenénk, hogy azt mátkájának magyarul még rosszabbul fejezze ki. Ezen erőltetés értelmét én csupán belső, házi viszonyainkra szorítottam, de ha megfontolom, hogy nemzetiségünk, 40 év óta halálos álmából felébredvén, honi nyelvünk természeti jussait mily erővel kívánja vissza, ebben szeleskedést nem látok, sőt épen most látom idejét lenni annak, a mit a Karok és Rendek kívánnak. Ha súlyos körülmények között egy-két subsidiális kérdés lenne jelen gyűlésünk tárgya, inkább vélném a dolgot halaszthatónak, de most, midőn ily létegesítő (organicus) activitás sorompóiba lépünk, nem látom okát, mi állhatna ellent. — *A fő pohárnok* tagadta a Rendek azon állítását, hogy a nemzet nem él, ha nyelvét nem használja; én azt állítom, bár mint magyarázzuk is, nem lehet mondani: hogy a nélkül él. — Igaz ugyan, a kalitkába zárt kis madár idegen hangokra tanítva is él, sőt talán biztosb, mert a ragadozó, nagy madarak hozzá nem férhetnek; de ezen hasonlítás nemzetre nem alkalmazható, mert nemzet elég erővel bír magát a ragadozó nagy madár ellen is védeni.

Azt mondják: „előttünk vannak a rendszeres munkák, ott majd elő-
fo dul nyelvünk kérdése is, procrastinatiótól félni nem lehet“. Kér-
tem azon főispán urat, ki ezt mondá (Bedekovich), tudja-e bizonyo-
san, hogy 12 évig megint békesség lesz? S vettük-e 12 évi béke
után nagy hasznát az operatumoknak? — Vannak itt némelyek, kik
a Corpus Jurisból mutogatják (Eötvös), hogy még korai kívánság,
én a világ évrাজzaiból mutatom meg, hogy 12 évi békesség csuda
történet, s hogy a procrastinatiótól félni igen lehet! A természetnek
szent törvénye előtt kénytelen minden argumentum visszavonulni.
Valamint, ha valakire azt mondja a nagy természet: meg kell halnod!
rajta semmi consilium medicum nem segít: úgy azt hiszem, egy
nemzet, ha maga erejét érzi s szándékában magát eltökéli, úgy mint
én, ki inkább magyarul meghalok, mint másként éljek, az a nemzet
az ő természeti jussait minden ellenzés ellenére is kivinni és gyako-
rolni fogja. Én anathemát senkire sem kiáltok; de magam véleményét
is férfias bátorsággal kimondom, s a mit mondtam, úgy hiszem, úgy
vallom, a mint mondtam!!! Két osztályból áll az emberi nem: egyik
a stagnáns; másik, mely az idővel megy előre, s ha nézem a histó-
riát, úgy látom, a stagnáns rész azon szemrehányást szokta tenni a
másik osztálynak, hogy mindent felforgat, ha az idővel megy elő.
Én kérde, ki háborgatja fel a víz csendét: az-e, a ki csendesen folyani
hagyja, vagy az, ki erőszakkal feltartóztatja? Ki akarja a természet
rendét felforgatni, az-e, a ki mától holnapra, holnaptúl holnaputánra
megyen? Vagy a ki felkiált: idő állj meg, ne haladj! De én mind
a mellett is azt tartom, egy emberélet lefolyta után, vagy magyarabb
világ lesz, mint ma van, vagy elvész a magyar. Nem tagadom én a
latin nyelvnek minden elsőségét, de valamint érdemetlen ember is
ülhet királyi széken, oly bizonyos, mint kétszer kettő négy, hogy az
élő a halottat ki fogja helyéből mozdítani. Angliában is egykor mily
lárma, mily zsongás volt, hogy megszűnik az angol angol lenni, ha
törvénye nem diák nyelvben hozatik, azonban látjuk a dolog foga-
natját, a ki kétkedik, azt lord Brougham munkájára utalom, meg
fog győződni, hogy az angol nemzet nagysága progressiv idomzatban
azóta megy elő, mióta ön nyelvén hozza törvényeit. Kiküszöbölték-e
azért a latin nyelvet? Isten mentsen, mindig mivelte nyelv marad

annak, ki felfogta valódi classicus szellemét, ha nem tud is beszélni. — Mi beszélünk széltiben, s tudunk-e egy Morust s a többi felmutatni? Mi Kollárra szoktunk hivatkozni, de Kollár azt szokta mondani, nem fog egy Magyarországon írott diák könyv olvasásához, mielőtt tudná magyar, tót vagy német írta-e, mert míg ezt nem tudja, nem érti. — Ha így beszövdött a latin nyelvbe az élőnyelvnek bélyege, classicusabb lett-e a diák nyelv, mióta a gőzhajózás feltaláltatott? Oeconomía politica íratott s az emberi értelemnek más találmányai születtek, mikről Julius Caesar s Quintilianus nem is álmodtanak? Könnyű megfejteti. Ha valaki, mint tisztelt barátom br. Wesselényi, nagyobb tüzzel veszi fel a dolgot, az némelyek előtt ábrándozásnak, theoriának látszik; de én azt tartom, az az igazi praxis; ellenben a ki azt mondja, hogy nem lesz magyarabb világ, az ábrándozik a theoriák országában.

Széchenyi beszédje folytában felemlíté, hogy Galileit azon igazság feltalálásáért, melynek tengelyén forog a teremtet világ ismerete, mint nevezték bolondnak, Fulton, a gőzhajó feltalálója, mint támasztott előbb barátnál is szánakozást. Kérdi, mit fognak 50 év múlva ezen discussiókról mondani, olvasván, mennyit vesződünk azon, hogy a magyar magyarul szóljon-e? Nem csudálkozna, ha élő nyelvek között folyna a harcz; de meg nem foghatja, miért ragaszkodnak oly nyelvhez, mely a magyartól, úgy mint a némettől, egyformán távol áll, s nem egyéb, mint egy rég megholt diák spectrum, melyet illő helyére temetni eléggé nem sietünk.

Felhoz példában egy angol lordot, és egy francia marquist s egy spanyol grandot, gyönyörű elmésséggel tünteti ki mindegyiknek személyes becsét, érdemét, dicsérendő tulajdonit, de mindenkinek utána teszi, hogy: honi nyelvét nem érti. Mily nevetségessé válik ez! Alkalmaztatja magunkra. Végre honi nyelvünk ellenségeit belsőkre s külsőkre osztja, amazok a törvények érthetlenségét egy bánthatlan nimbusznak tekintik. Ő azt tartja, polgártól nem lehet kivánni, hogy törvény szerint éljen, ha a törvényt olyképp hozzuk, hogy ő meg nem értheti. Azt mondják, nyelvünk nem eléggé művelt, és az académia munkáitól akarnak várni bővebb eredményt, úgy de Cuvier 300 nyelvet számol, és e közül hánynak nincs nyelvmivelő académiája,

ne legyen tehát hazai nyelven írott törvénye se, vagy az eszkimónak is deák törvénye legyen? — Azt mondják mások, nem az van most a nyelvre nézve tenni való, közprogressívus renden, hanem a tudományok magyarul oktatása stb. Én fogadok, ha ez volna indítványban, azt mondanák: nem lehet, míg magyar törvény nem lesz és nekik mindig más lenne a tenni való, de soha sem tennének semmit. Ez hasonlít azon utcza nemhez, melyből nincs kijárás, ha csak nem visszatérünk. Azt mondják, nincs idő a Corpus Juris fordítására; én azt tartom, a mit az ember szívesen tesz, arra mindig van idő, a mit nem szívesen tesz, arra soha sincs idő. Ha fordításról volna szó, azt hiszem, találkozónék sok, ki étkérül, álmárul elfelejtkezne, s nem követné példáját egy bizonyos gyűlésnek, melyből ki-ki haza siet, bármily fontos dolog maradjon is függőbe, mert két fertály kettőre! — Azt mondják, idővesztés, de én azt hiszem, diák törvényt hozni, s magyarra fordítani több idővesztés, mint magyar törvényt hozni. Azt mondják, hogy nem lehet kívánni, hogy azon tanácsosok Bécsben magyarul tudjanak, de én kérdelem: miért ne? és valóban, miért ne lehetne tőlük kívánni, hogy nemzeti erőnk jövődő kifejlődéséről szólva, a monarchia egy fél részének nyelvét tudják? — Fájdalom bizony, azt igen is tudják, hogy' kellessék a magyarból mentől többet facsarni, de nyelvét megtanulni még egynek sem jutott eszébe. Fel hozá gr. Cziráknak azon munkájának, melyet: *De modo consequendi supremum imperium in Hungaria* irt volt, franczia mottóját. Nyelvünk külső ellenségei másrészt azt mondják: *es ist eine Nebensache*. — Ez s ez fáj leginkább. Hogyan? Mit ennyin, s ily szívszakadva kívánunk, azt mellékes dolognak nevezik; legyen bár nem a szent természet sugallása, legyen bolondság, a mit kívánunk, de kívánjuk, s ki azt tőlünk elragadja, egy nagy résznek legszentebbjét ragadja el, s ne kívánja, hogy jó barátjai legyünk. — Azt mondják: veszedelmes, mert kifejlődik a magyar. — Igaz, kifejlődik; de az nem lehet egy szeretett kormánynál akadály. Ép, erős, egészséges oroszlánál barátságban lenni nem veszély, de egy beteggel, ki megromlott gyomra miatt gyakran nem jó kedvű, igen is: — amaz, azt tartom, igen jó alliance!

Végre felhozá, hogy bár a papucskormánynak nem barátja, mégis kényszerítve int azon napkeleti nemzetek példája, melyeknél

az asszonyok minden közérdekű tárgyak tudásából s közvetett befo-lyásából is ki lévén zárva, az egész nemzet nagyon alacsony fokán áll a műveltségnek; — itt ezen hazában, hol az özvegyeknek különös jussaik vannak, s az országgyűlésére követeket is küldenek, vagy kényszerítsük őket, hogy deákul declináljanak, vagy hozzunk általok is érthető magyar törvényeket. Árpád apánk kihozott minket Ázsiából, de, úgy látszik, egy lábunk még ott maradt: illő, hogy még ezzel is lépünk egészen a civilizáló Európába. Bizonyossá teszi a főrende-ket, hogy egy negyedét sem mondta el annak, a mit mondani akart, s hogy ezen tárgyról négy hétig folyvást el tudna beszélni, s azzal végzi, hogy kérni, mindég ismételve kérni kell a királyt, míg csak a Rende kivánsága nem teljesítettik. (Beszédjét hangos tetszés követi.)

E nagyfontosságú kérdésben az nap másodszor is szót emelt, ilykép: Én törvény szerint akarok élni, s ezen háznak méltóságát nem kívánom sérteni. — Ugy hiszem, nem is sértettem; de ha gyaló-ságból hibázok is, ő herczegségétől, mint törvényes előlülőtől minden dorgálást térdet-fejet hajtva elfogadok, mint ennek jelét adtam 1826: február 11-én, midőn ő felsége engem méltóztatott megdorgálni s én a nélkül, hogy egy szót szólottam volna, hallgatva leültem, de mástól, legyen az akárki is, sem rendre igazítást, sem dorgálást el nem fogadok. Ezt kívánom a zágrábi püspöknek értésére adni, s mint tisztelem személyét, s mint férfiú férfiútól tanácsát magányos körben tisztelettel fogadom, de itt, ezen teremben, voksom szabadságát gátoltatni nem engedem, s dorgálását teljességgel el nem fogadom.

Alagovics (közbeszól). *Amicus personae, inimicus causae!*

Gr. Széchenyi I. (folytatva). *Amicus personae, inimicus causae* (kezét az éghez emeli); de én bizok a magyarok Istenében, hogy mind e mellett is a magyar nyelvnek s nemzetiségnek egy szebb reggel hajnala virrad fel.

HARMADIK FELSZÓLALÁS

(1835. NOVEMBER 30-ÁN.)

Mielőtt egyenest e kérdés érdemébe bocsájtkoznék, engedjék meg a mélt. főrendek, hogy általában az egész tárgyról, a mint lelkem előtt fekszik, elmélkedhessem. A régi időkre visszatekintve, úgy tapasztaljuk, hogy Magyarország úgy, valamint a többi nemzetek, a közép-kornak kifejlése után irányzá műveltsége előhaladását s azon kút-főből merítette, mely mindnyájokra közös, leggazdagabb és azon időben úgyszólván egyedüli volt, t. i. a deák műveltség forrásiból. Más nemzetek azonban ezt minta gyanánt használták, melyhez nemzeti műveltségöket nemzetiségök veszélye nélkül idomítanak, és így, bár most is a görög és deák classicusok után indulnak, egyenlő lépéssel nemzetiségök is kifejlődött. De a magyar e mintát nem mintának használta, hanem vérébe szivta; innen van, hogy az asszonyi nem, melyet különben a keresztény vallás a férfival egy polczra állított a társaságban, minálunk a nemzeti kiművelődéstől idegen maradt s a magyar nemzet egészbe véve moraliter, úgyszólván, nőtelen. Asszonyaink nagy része nem csak hogy nem tud, de nem is vágy tudni magyarul. Az azonban nem az ő hibája, mert ő, a mint mindenben, úgy nyelv dolgában is a férfitől függ. — Mi pedig a deák forrást, melynek modell gyanánt kelle használtatnia, vérünkbe szivtuk, s ezért bűnhődünk: rajtunk van a nemes vas keze, hogy nyelvünket, melylyel a honszeretet össze van kötve, természeti helyéből idegen által kivettetni engedtük. Mert nemcsak hogy 1790 ótai

minden törekedésünk által a régi lánczokból kivergődni nem tudunk, de annyira ment a dolog, hogy a legjobb magyarok is bona fide kételkednek, miként lehetne a magyar nyelvet mások csorbítása nélkül behozni? Hazánkban a magyarokon kívül négy fő törzsök lakik: tót, német, oláh és görög, s azok, a kik a végett történtek, hogy nyelvünket erőszakkal toljuk nyakukba, ezeket ellenünk félingerelték. Én nem is tudok otrombább methodust, mint midőn saját természetünket erővel másokra tolni akarjuk s a magyar mégis azt a hibát követte el s követi most is, hogy a kiket magához édesgetni kellene, azokat izetlen, keserű eszközökkel nógatja, siker nélkül, igaztalanul. De másrésről az is igaztalan, hogy a szegény magyar, a ki, édes hazánkat kivéve, széles e világon sehol se találta, még itt se léphetett azon pályára, melyet természetből, Istentől nyert, t. i. hogy vele született sajátsága szerint fejtsse ki magát. Ha törvény által azt mondanánk, hogy ama külön nyelvű törzsökök adják fel nyelvüket, s mind azt, mi a szivbe van oltva mindenkinél, a ki nem korcs, hogy váljanak meg mind attól, a mitől becsületes ember csak életével együtt válhat meg; ez valóban nem csak fonák, de tyrannus törvény is lenne. Mit kívánok azonban én, és mit kívánnak a Rendei? Nem egyebet annál, hogy Magyarországon magyar legyen a hivatalos nyelv, s a családok és magánélet szent, érinthetlen körébe nem avatkoznak. A ki ennél többet kíván, az a természeti jogokat támadja meg, a ki kevesebbet, az megfélejtkezett, hogy a magyarnak csak itt van egyedi hazája. A német és tót mennyi rokonra talál e széles világon, még a görögnek is újra világít, az oláhnak is van saját mivelődési focusa, csak a magyar az a szerencsétlen, a ki érzi, mily varázserő fekszik abban, mondhatni: ezt a nagyot, ezt a szépet nemzetem tette: ez a dicső nemzeti műveltségemből forrásozott; s mégis 43 éves küzdelem után sem tudta magáévá tenni, a mi Istentől nyert, természeti sajátja. Sőt valljuk meg őszintén, ezen resolútióban valóságos hátralökés foglaltatik s nem közelítés a nemzetiség magas céljához. Pedig bátran kimondom, erről a becsületes ember csak a halálba mondhat le; itt a lélek kényszerítés alá nem jöhet, hogy önmagát megtagadja. Nálam legalább embernek, bárminő koronát viseljen is fején, lelkekre hatása soha sem volt, soha sem lesz. Bezárhat, fejemet vétet-

heti, de lelkemet le nem alázhatja, azt, hogy magyar lenni megszűnjek, nem teheti, s nyelvemet Istentől vettem, és csak Istennek adom a halálba. Ezek előrebocsájtása után, ha hidegen számolgatunk, úgy látszik, van valamely erő az ellenvetésekben, melyeket előttem mondtak. De emlékezzünk, hogy az izenetek, a törvények anyagai magyarul készülnek, s magyar textus után készül a törvény is, ebből látszik, miképen már az is nagy anomália, hogy a magyar izenetből deák felírást kell készíteni, már minden kitétel mennyire veszt a fordítás által sajátságából, azt kiki tudja, a ki a philológiában csak kevésbé jártas. A Rendek tehát logice a felírást is magyarul készíthetnék, de előttök állott az 1805. törvény, s az bár mennyire ellenkezzék is a természettel, csakugyan törvény marad; nehogy tehát az institúciók formáiban ütközni, nehogy hibázni látszassanak még ily ügyben is, hol a temérdek természetelleniség között a nemzeti sajátság sem respectáltatik, ámbár Isten s ember előtt tisztán áll, hogy saját nyelvünk használatát ember nem tilthatja: mégis tiszteletben tartják a törvényt, s annak bár természet elleni korlátaival szorosan ragaszkodnak. De „szorosan“ mondom, s hogy többet, mint a mennyivel szorosan tartoznak, haladásuk elébe rémül, akadályul, felállítani nem akarnak, azt valóban rossz néven senki sem veheti; s én azt mondom, igazok van a Rendeknek, s velők tökéletesen egyet értek, kezet fogok.

A NEM-NEMESEKNEK KÖZHIVATALOKRA ALKALMAZÁSA IRÁNT.

(1844. OKTÓBER 5-ÉN.)

Én azt vélem, hogy nem szükséges arról dictiókat mondani, hogy itt van valahára az idő, hogy a hivatakéesség a hazának minden talentumaira terjesztessék ki. Ha itt jogokkali felruházásról volna szó, ho! sokak, kik tudatlanok, kik nem birnak azon higgadsággal, mely a törvényhozásra szükséges: akkor megvallom, hogy minden lépést óvakodással tennék, és így egy kis lépésben is tán ugrást látnék. De itt választásról van szó; ki választ? Vagy a felsőbb hatalom, ez már úgyis gyakorolja, mint tudjuk, választását, ez tehát nem csak hogy nem ugrás, hanem jövőre megszűnik a vele való visszaélés; vagy választanak a megyék, és e részben Bács-megye igen tisztelt főispánja az életből meritve már előre jövendölte, hogy bizony nemtelenek nem fognak megválasztatni; és így ismét ugrást nem látok. — De bocsánatot kérek ezen triviális kifejezésért, hanem egyenesen Sancho Pansa helyzete jut eszembe, ki nagyon örült az ebédnek, de alig kapott valamit belőle: itt is tehát megvallom, hogy azon ugrást, melyet mélt. gr. Andrassy Károly tapasztal, nem látom legkevesebbé is ugrásnak. Mi most az országgyűlésnek, úgy szólván, legutolsó stadiumában vagyunk; én részemről nem akarom állítani, hogy itt a visszaküldés — nem akarok legtávolabbról is senkit gyanúsítani, — azért javasoltatik, mintha ezen sokszor alkalmazott remedium: „*qui habet tempus, habet vitam*” lappangna

az alatt; de ha a progressio és igazi reform nem csak ajkainkon, de belsőkben is van, lehetetlen, azt hiszem, hogy erre elvileg ne álljunk rá. Lehet, hogy fognak oly bonyodalmak előjönni, mint azt Liptó-megye főispánja előhozta, de vannak oly példák, melyekből feltűnő a dolognak üdvös és jótékony volta. Midőn oly régi fabrikában javítgatunk, milyen a magyar, hol egyet és mást nem lehet úgy felállítani, mint tabula rasán, hogy mind legüdvösebb eredménnyel legyen az ujítás, ezt nem tudhatni: de veszélyt a dologban nem látok, miután, mint előre mondtam, a kormány választ, s természet szerint a választás csak feltételekép van téve, s a megyéknél alkalmasint el nem fog sülni: mert azt hiszem, hogy a sokaság között fognak — kivált, ha azon nevelési és kifejlődési intézetek, melyek szándékoltnak, életbe mennek — a nemzetben talentumok szerint egyének feltűnni, mint látjuk a históriából, kik annak daczára, hogy nem-nemesek, egy szóval fognak megválasztatni, ezt reménylem. És én legalább ebben veszélyt nem látok; sőt ha főhivatalt a kormány talentumoknak és becsületes embereknek ad, az által sok baj fog megszűnni, mely között az emberiség egyáltalában sinlődik. Némi aggódással vagyok bátor előadni, mi az iniciatívát illeti, hogy nem vagyok azon értelemben, mint többször is kijelentém, hogy a t. Karok- és Rendeknél volna kirekesztőleg az iniciativa; de ezt most vitatni nem kívánom; hanem minden esetre annyira nem terjed a t. Karok és Rendek iniciatívája, hogy némi szavakra nézve, melyeket elég világosaknak nem látok, ne küldhetnők vissza a tárgyat, mint az angol parlamentnél is szokásban van; ennyire nem szeretném terjeszteni a Rendek iniciatíváját — miért? mert azon chaosban, melyben némileg létezőnk és melyből kiemelkedni kell, minden esetre eddig is oly hosszadalmasságot huzna maga után, hogy a tárgyalásnak mostani végetlen, és annyi időbe kerülő volta meghosszabbíthatnák: azért, megvallom, én a t. Karok és Rendeknek felfogásom szerint azt mondanám, hogy mi megegyezünk ezen elvben és a dolognak csak kifejtését akarjuk látni. Miért? — mert felfogásom szerint az elv annak alkalmazásával oly szoros összeköttetésben van, hogy bizonyos alkalmazással én például az elvet elfogadom, bizonyos alkalmazással el nem fogadom. Úgy e tekintetben, mint mélyen tisztelt tárnok ő nagyméltósága előadá, legkisebb nehézséget sem látok,

én részemről az elvben egyetértek, de az alkalmazásra nézve egyenesen felszólítám a t. Karokat és Rendeket, hogy úgy, mint többen kinyilatkoztatták, az általánosságnál maradjunk. Megvallom, hogy nem tudom, miért van itt kivéve a Helytartótanács és Cancellaria; megvallom: hogy ebben is van egy kis arrière-pensée, és hogy a bírói hivatalokra utóbb egy kis monopolium sül ki. Nem tudom, ott mikép forog a tanácskozás? — én tehát így tenném ki a törvényjavaslatban az elvet: „az országnak nem-nemes benszületett vagy honosult, és törvényesen bevett vallásu lakosai ezentúl minden néven nevezendő közhivatalokra alkalmasok”; mert valljuk meg, ezen kivétel azt teszi, hogy más oldalról is lehet kivétel; de ha általánosságban tesszük ki, akkor természet szerint minden nem-nemes minden hivatalokra alkalmas lesz. Még mélt. gróf Teleky László előadására akarok valamit megjegyezni. Megvallom, hogy a mi Magyarországnak reformkérdését illeti, e tekintetben én vele kezet fogok, hogy az t. i. csak lépcsőnkint mehet; és ha ezt tesszük most, mindig meg van azon arrière-pensée bennünk, hogy alkotmányunkat tágasabb alapra kell állítanunk. Vegyük fel a városok kérdését. Ezt egyszer systemák szerint akartuk kidolgozni, s látjuk, hogy nem igen boldogultunk. Mint elébb mondtam, én ezen lépésben semmi veszélyt nem látok. Magyarországnak felfogásom szerint egy nagy baja van, t. i. a nemesség napról-napra szaporodik, nem fizet és nem engedelmeskedik. (Zajos tetszés). Már most nem sokára szó lesz indigenátusokról; pedig úgy vagyunk már, mint — szeretek élni azon hasonlatossággal — hogy a bárkában ülünk és a víz szinte ajkainkat éri, s ha az ember felszólalna és azt mondaná: barátim! így nem mehet, jó volna, ha felét ezen bárkából kidobnók; — menjen a dolog sorsra, olvassuk a hajótörési anecdotákat, hogy egyik-másik úszással kénytelen keresni menedékét; ha egy részét, mely nem egészen intelligens s legszegényebb, tömlőczőkben sok időt töltő, lovakat hatalmas ügyességgel szerző hazánkfiait a bárkába felveszszük, és a hasonló intelligens embereket a bárkába szinte felveszszük: az egész machina úgy látszik, mintha igazságosabb alapra jőne, és ha új nemes ember születik, új nemes csináltatik, mint egy híres könyvárus Bécsben mondta: „az uraknak baja az: hogy igen sok a nemesség az uraknál”. „Wenn

ein Neuer gemacht wird, so haben Alle eine närrische Freude!“ — a bárkában (ajkait mutatva) eddig megy már a víz, és midőn merül, akkor a kockakavetés esete előáll. Szeretném, ha törvény alkottatnék, hogy azon nemeseken kívül, kikkel a jó Isten szerencsés házasságból úgylis megajándékozza a hazát, ezeken kívül artificialiter ne szaporítanak ezen speciést. De kérdem: mit akarunk ezen most előttünk levő törvényjavaslattal kivinni? Azt: hogy az erényes és talentummal bíró embernek, kiben az isteni szikra nagyobb mértékben megvan, a nemesség ambiguitásai között valami kis acquisitióra, valami kis hivatalra remény nyujtassék, melyet alkalmasint nem nyerend meg: mert kitől függ a dolog? Szabad választástól vagy nagy uraktól; és így nagy kérdés: lesz-e valami belőle? Így ezen egész törvényben nem az van, hogy „lesz,“ — hanem, hogy „lehet“, s mi még ezen elvet is kétségbe akarjuk vonni?! Azt tartom, az országgyűlésnek nem sokára vége van; hagyjuk legalább a tömegnek ezen megnyugvást, melytől semmi argumentumokkal magamat elijesztetni nem engedem, s így engedjük, hogy legalább egy reménysugára maradjon meg a nemtelennek, miszerint az erényes, szorgalmas ember, ha mit az Isten adott, kifejti és patronusa van, ki sorsát megszánja, talán mégis egy kis hivatalra juthat; sőt még azon reménynyel is lehessen, hogy még magasabb hivatalokra is fel fog léphetni, mint erre példák is vannak, és hogy a megyékben is azt mondják: „nem nemes, alacsony születtél, de magasan áll lelkületed, azért megválasztunk“. Ennek kimondásától egy óráig sem tartózkodom; és így a tek. Karokat és Rendeket egyenesen felszólítanám, — mellőzve a kezdeményi kérdést, mely iránti elucubratiót más időre hagyom, — azon értelemben, mint azt fentebb előterjesztém.

A NEM-NEMESEK BIRHATÁSI JOGA IRÁNT.

(1844. OKTÓBER 7-ÉN.)

Én szemeimnek alig hittem, midőn ezen igen-igen rövid izencetet először olvastam, s mondhatom, engem oly lelkesedésre birt, hogy egy igen híres német írónak mottója jutott eszembe: „Es trug ein Vogel einen Saamenkorn in ein wüstes Land, und es entstand daraus eine neue Creation.“ Mondhatom, hogy ezen pár sorban (a törvényjavaslatra mutatva) Magyarország jövődjét — úgy szólván — biztosítva látom, s azt hiszem, hogy azt e pillanatban meg nem ragadni több volna, mint bűn, a legrövidebb látású bűn volna. (Helyeslés.) Mert vannak pillanatok egyeseknek úgy, mint a nemzeteknek életében, a hol a szerencse kínálkozik: utasítsd vissza s többé nem jelen meg. Ezen egy pár sorban nemzetünk regeneratióját látom, és Bácsország igen tisztelt főispánja, ki engem saját fegyveremmel hisz meggyőzhetni, méltóztassék elhinni, nem lesz ez oly könnyű a nemzetiség dolgában, bár minden másban meglehet, mert én is csatlakozhatom; de mi a magyarságnak kifejlődését és jövődjét illeti, mi vérembe ment át, senki a világon magammal ellentétbe hozni nem fog. A tisztelt főispán úr veszélyt lát a nemzetiségre nézve, azt mondván: hogy minden idegen meg fogja a magyar földbirtokot venni, és ki fogja vetni a magyart jószágaiból. Méltóztassék megengedni, hogy ha most a világnak minden pénzes embere egész Magyarországot mától kezdve holnaputánig — nem igen hosszú terminust adok — meg nem veszi, meg nem vásárolja, azért nem veszi, azért nem vásárolja meg, mert nem kell neki és mert az idegennek csak egy kis területre van szüksége az indigenatus végett. Hisz minden pénzes

ember nálunk nemességet kap, mint látjuk, és majd megveszi akár egész Bácsországot, sőt a főispán úrnak is megveszik minden jószágát, mert vannak oly árak, melyekért az ember utóvégre elad mindent. Tehát segítve a bajon az eddigi rendszer mellett is egyáltalában nincsen, és a különbség csak az: hogy a mostani körülmények között nemességet, és egyáltalában nagyobb jószágoknak birhatását csakis külföldi nyerheti meg; mert mi lelkes nép vagyunk, és igen jeles tulajdonokkal ellátva, de pénzünk nincsen; tehát magyar magyartól a jószágot bizonyosan megvenni nem fogja, de meg fogja venni az idegen. Hisz neveket is tudnék elrecitálni, — mert nincsen olyan izraelita, ki meg ne vehetné az országot, és annyi mód van, hogy kiugrathassa a magyart optima forma! Mi tagadás berine? Magyarország nagy mozgalmaknak indul; nem tagadjuk, mi úgy vagyunk, mint egy hajó, melyhez vihar közelít, úgy vágyunk nem sokára, mint mikor az angol commandó szerint azt mondják: „mindenkinek a helyén kell állani!” És mi fog lenni? — Mi a status quo-t illeti: nyíltan kimondom, nem csak hogy gyűlölöm, hanem ez a status quo; ha rá gondolok, mindig egyenesen, mint a tartarus emeticus, gyomromat felforgatja. — Mi fogja tehát az átalakulást, és azon crisist, melyet lehetetlen elkerülni, árthatlanná tenni? Mert a beteg, ki egészségre fordul, épen azon természetes küzdelemnél fogva lehetetlen, hogy ingadozás nélkül tudjon menni, csak hogy vigyázattal kell élni, hogy a beteg ismét el ne gyengüljön, hogy ingadozása ne legyen olyan, mely életébe kerülhet. Ha régibb nemzetek tapasztalását a magunk javára felhasználni akarjuk, tisztán fog ez mindenki előtt állani. Az előttem szólott igen tisztelt főispánja Bácsmegyének, ha saját proprietását biztosításban látja, bizonyosan nem fogja e reformot ellenezni; és senki sem lesz közöttünk, ki azt ellenzené: mert a becsületesen szerzett tulajdonnak szentségét „conditio sine qua non”-nak teszem és teszszük mindenben. Pedig igaz az a francia mondás: „*les petites propriétés sont les sauvegardes des grandes propriétés*”. Ha az ember nálunk falura megy, többnyire egy kastélyt lát, mely úgy áll a faluban, hogy praeterpropter emlékeztet a bécsi polytechnicumra, — a körül több nádviskók és szegényes, rosszul tartott házikók állanak. Midőn ilyet látok, akkor megvallom, hogy nélkülözöm azt a

garantiát, hogy: „les petites propriétés sont les sauvegardes des grandes propriétés“. Azt szeretem én, ha a kastélyok körül csinos házak vannak, és az emberek szeretik a status quot. Azt mondják: még nem változván meg nálunk ez állapot, mikép lehet eszközölni annak jobbra fordulását ezen egyszerű törvény által? Tapasztalásból szólok! Egy jószágom van, hol rossz a föld, és két forint pengőnél egy-egy holdért évenként nem adnak többet: eleim ott egy templom fenntartására az allodiumból 40 holdat assignáltak, hogy a község ne restelje, annak jövedelméből tisztán tartani a templomot stb. De azon 40 hold keveset jövedelmezett s eladatott és ki vette meg? A paraszt emberek vették meg. A megye (kicsiny volt a mennyiség) nem igen tudta meg a dolgot és különös adót nem vetett rá; és ez a 40 hold aztán kézről-kézre ment, és noha benne igazi proprietás nem létezett: mert calcaturák közt feküdt, és az ember azt sem tudta igazán, kié egy-egy darab föld, mely bekerítve sincs? Az ilyen birtok csak „sapit proprietatem“ és ezen sajátságos íze miatt, mely praevalens benne, mégis 250—300 pengő forinton adattak ily földek el, úgy, hogy mondhatom, hogy csudáltam, mily varázs ereje van ezen kis szónak: „Enyém!“ — Mondám az embereknek: hogy van ez? Barátim! hisz ti a földeliteteket a tőszomszédoknak olcsóbban adjátok bérbe, közemberek vagyatok, tudjátok, hogy a kamatláb 5—6 forint, és mégis 300 frtért fizetitek holdját, melyért 18 frtot fizettek kamatképen, holott nekem nem adtok többet két forintnál. Mi volt erre a felelet? Uram! Ismerjük jól a kamatlábot; de mi kereskedők nem vagyunk, s jól mondja az úr, hogy 18 forintot fizetünk, sőt 30-at is fizetünk: de az úrnak még sem tudunk többet adni, mint két forintot. Hogy-hogy? bámúltam; s a további felelet pedig ez volt: lássa az úr! ezen föld hypothekás, — azt is tudja a magyar paraszt ember, és az is az előmenetelnek symptomája, ha kereskedni kezd, — azon földre már pénzt adnak, és 50 frtot kapok rája, azért szívesen fizetek 18—30 procentet; de nagyságodnak a földére nekem nem adnak semmit, és azután lássa nagyságod! — ezt mondá egy becsületes, öreg paraszt ember — én mondhatom, hogy 10 évig nem mentem korcsmába, éjjel-nappal dolgoztam, és ha meghalok, hát két fiamnak legalább marad utánam valami.“ — Ez csak egy jelenet; pedig az országban számtalan oly határok vannak, kívül

a Duna és Tisza partjain, mely folyóvizek szabályozása által számtalan földet lehetne nyerni, és ide igazán alkalmazható Jean Paulnak azon fentebb idézett mondása: „Ein Vogel trägt einen Saamenkorn in ein wüstes Land, und es entsteht daraus eine neue Creation.“ Annyi van ezen törvényben! Mondhatom, én e tekintetben szinte azon vélekedésben vagyok, hogy ezen törvényjavaslat egy isteni mű, mit talán a legmélyebb emberi combinatio szült: isteni gondviselés, isteni útmutatás valóban! Ha azt meg nem ragadnók ezen pillanatban, desperálnék hazám jövője felett: annyi súlyt helyezek benne. („Helyes!“) Igazsága van gr. Pálffy József úrnak, hogy ha philanthropicus szempontból is vesszük a dolgot, lehetetlen, hogy a legjobb ember meg ne induljon rajta. Mert vegyük fel, mi, kik nem dolgozunk annyit, hogy épen veritékezve, úgy szólván, a vér is részt venne dolgunkban, hogy más emberi lény becsületesen munkálkodik, erkölcsileg is ki van képezve, családjában leli boldogságát, folyvást faluhelyen lakik, ott éjjel-nappal dolgozik, és mégis azt kell gondolnia: „sajátom sem lehet, melyet csak azok birhatnak, kik véletlenül privilegiummal születtek!“ (Tetszés.) Mondhatom, lehetetlen, hogy azt philanthropicus szempontból ne pártoljam; de megvallom, hogy azt nem tartom legerősebb indoknak; hanem én az egoismusnak, az érdeknek, a saját érdeknek argumentumával esedezem a mélt. főrendek előtt: ne hagyják ezen szerencsés pillanatot elszuhanni: mert az országgyűlés nem vihet ennél nagyobbat haza, akármit vigyen haza. Ne legyünk magunk iránt igazságtalanok. Hány családot mentünk meg, mely ma holnap koldusbotra jut? Mert egy varázsszavval sem tehetni többet mától holnapra, mint ezen törvény által, melylyel a földnek becse 10 perczentre fölebb megy. Ne büntessük magunkat. Azon példabeszédet: „Der grösste Feind ist der Mensch sich selbst!“ legalább a törvényhozásról, legalább a főrendi tábláról ne lehessen mondani. Azt hallám, hogy ezen tárgy össze van bonyolítva, tudja Isten, miféle viszonyokkal? Igaz, hogy ez tán némi bonyodalmakat fog okozni; de nem látok itt is nehézséget: mert ha, teszem, azon hires hollandus, kit már többször említék, ő nagyméltósága Van Peng banquier úr, meg akar venni egy uradalmat, bizonyosan lesz arra módja az ősiségnek minden bonyodalmai mellett is, és nem látom,

mi különbséget tesz ez a dologban. Most, ha a családnak pénze van, visszaveszi a jószágot Van Peng úrtól, őt kiugratja, kipiszkálja, kifüstöli; de ha ezen törvény életbe lép, akkor Van Peng úr megveszi a jószágot, nem úgy, mint nemes, hanem mint honpolgár. Már most az első esetben Van Peng úr semmi adót nem fizet; pedig a cél az, hogy mindenki fizessen; — a másik esetben pedig már Van Peng úr fizet; és így, habár azután kiugratják, mégis azon időben, melyben még ki nem ugratták, hasznót hajtott az országnak; és így nem tudom, miben lehetne felakadni? Mert hisz ez által még az ősiség és minden a régi állapotjában marad. Lesznek talán némi nehézségek a majorátusokat illetőleg, ezt tagadni nem lehet; de itt is segíthetni a dolgon. Megvallom, hogy én nagy barátja vagyok a majorátusoknak a nemzetiség érdekében; de nem oly majorátusnak, mely az országnak harminczadrészét teszi, a mi ismét egy oly tulság, mely talán több kárt hajt, mint hasznót. — Ezeknek barátja nem vagyok, és e részben könnyen el lehetne rendelni, hogy egy megyének csak egy harmada, vagy fele, vagy tizedrésze lehessen majoratus, a többit pedig eladni lehessen; és ez is nagy javítás volna a mostani álláshoz képest. Ily lépést előbocsátva, ez sokféle más új, és mintegy az égből lehulló javításokat fog szülni, miket most hamarjában előre sem láthatni. Ez bizonyos; hanem valamint annak idejében a Cambium mercantile felállításától féltünk, és csuda, hogy annak daczára mégis oly lelkesedés, oly többség volt mellette, úgy itt ezen törvény az országgyűlésen levőket úgy szólván hidegen hagyta: holott ezen törvényczikkely által lehet leginkább előmozdítani a nemzetiséget, a nemzetiséget pedig úgy, hogy az az alsó osztályokba is beszivároghasson. Ha Bácsmegyének igen tisztelt főispánja azt látná, hogy jószágának egy részét, mely távol fekszik, meg akarja vásárolni egy becsületes nemes, vagy egy becsületes magyar adózó: ezen törvény alapján eladhatja azt, és az által egy magyar coloniát könnyen alkothat. Vagy tán azt mondják: a magyarnak nincs pénze? Hisz erre nem kell pénz; és pénz nélkül semmit sem lehet eladni, csak ingatlan vagyont. Mert hát az ember azt mondja a vevőnek: "barátom! ezen jószág tizezer forintot ér, hány forintod van? „Ezer forintom.“ Add ide! Kilenczezer forinttal még tartozol, és ha látom, hogy nem

fizetsz, ki fogsz ugrani. Azt mondják: a magyar nem veheti meg, mert nincs pénze. Az, ki kedvez vérenek, ki a magyarságot szíven hordja, könnyen segíthet rajta, és ez lesz az első eset, hol a magyar saját vérén segíthet, úgy, hogy magának is használ. — „Itt van öcsém! ezer forint, — itt bátyám! száz forint, itt egy kis kölcsön,“ — stb. Ez teszi ezen soroknak varázs erejét, hogy az ember segíthet ember-társain, még pedig úgy, hogy ezért önmagát jutalmazza meg; — és így a legnagyobb argumentum itt a saját haszon. Parancsolja az ész, az egoismus, saját biztosításunk, parancsolja erszényünknek üres, sorvasztó állapotja, hogy fogadjuk el ezen törvényt: azért ne hagyjuk legördülni ezen pillanatot; mert olyan, mint ez, talán századok alatt sem fog visszajönni. (Zajos, hosszasan tartó helyeslés és éljenzések.)

Ugyanazon az ülésen és ugyanabban a tárgyan Szécheny másodszor is felszólal; ezeket mondván:

Én nem kívánnék ugyan felszólalni, ha azt vélném, hogy a mélt. Fő-Rendek a Rendek izenetét pártolják, mert sok a dolog, és, a mennyire lehet, kimélni kell az időt: de némelyeket mégis bátor leszek lehető legnagyobb rövidséggel előadni. Arra nézve, mit Barsmegyének tisztelt főispáni helyettese a kidobásról mondott, és gr. Majláth János ő méltósága, ki elhárítani akarná azt, hogy az emberek ne dobat-hassanak ki, és erre nézve az első lépést az ősiséggel kívánná kezdeni, e tekintetben én tökéletesen kezet fogok vele. Tán én voltam egyik az elsőek közül, ki az ősiséget, — mint itt a minap is volt szerencsém érinteni, — nagy bajnak és rossznak tartván, egyenesen eltöröltetni kívántam, noha szándékomban mindig csak annak módosítása volt, t. i. hogy a nemzetiséget fentartván, mégis más úton úgy tárgysunk, hogy minden becsületes, kivált pénzes ember, minden jószágot megvehessen, a birhatás ne legyen egy osztályra szorítva, — és hogy ez által egyúttal a földnek becse növekedjék. Előtte az, hogy egy becsületes nemesember, ki jószágát eladni kénytelenítették, ha annak egy részét drágábban adhatja el, abból nagy hasznót fog húzni, előtte nem még felállítandó probléma, hanem már bebizonyított axioma; mert a birhatási képességnek kiterjesztése által, ha

észe van azon becsületes embernek — és e nélkül sehogy sem boldogulhat, kivált pénzügyi tárgyban — bizonyynyal sokkal könnyebben boldogul. Az ősiséggel hány éve már, hogy kínáljuk az országot. Én is azon voltam, és a körül fáradoztam, s ezen eledelt szeretném bekapatni valami módon a nemzettel; hanem úgy látszik, hogy ezen eledel nincsen igen inye szerint: mert akárhogy kínálgatjuk, visszalöki, és mi jóformán azon állapotban vagyunk, mint teszem, mikor azt hittük: hogy a pesti hid a közlekedést fogja szülni, a váltótörvények a hitelnek kellékeit fogják maguk után húzni. Ezen törvényezikk csak egy lépés, és e részben legkisebb kellemetlen megrázást, melytől a mélt. gróf úr tart, bizonyosan szülni nem fog. Igaz, hogy némi megrázásnak tán helye lesz, — ezt nem tagadom; de némi különbség van; — mert méltóztatott összehasonlítani azon erős rázással, melyet a váltótörvények, melyek nem voltak első lépés, előidéztek, mondom: ez egészen különböző attól; mert a rázódás az elsőnél, szeretném mondani, olyan volt, mint midőn az erősebb ember a gyengébbtől erővel el akarja venni pénzét, s ez oda adja neki nála lévő bankóczéduláit; míg az, melyről most szó van, oly rázódás, mint mikor az ember, ki csömörben szenved, azt mondja: rázzon meg jól, talán egészségesebb leszek. Ezen megrázástól én nem félek, és azt tartom, hogy a régi csömörből ezután a magyar ki fog vetközni. Azt mondá a mélt. gróf úr, hogy ezen intézkedés elejét nem veszi a lehető kidozásnak; ezt tudom én is, mert itt Magyarországon, hol látjuk még az úgynevezett „oppositiót“ s több efféle feudális systemába valókat, nem kecsegtethetjük magunkat valami gyors eredményekkel, s nekem oly sanguinicus reményeim nincsenek, hogy a vis fortioris nálunk mátol holnapra megszünendik; — de ebben — mint mindenben — alkalmazható azon német mondás: „Zwischen mehr und weniger.“ — Pest körül régóta töröm fejemet, hogy azon sok port, mely ott van, mikép lehetne elállítani? És száz eszméim vannak, és jót állok, hogy ezen nagy calamitásnak igenis lehet elejét venni; de midőn ebben törekedném, egy odavaló becsületes polgár így szól hozzám: „Und Herr Graf glauben, dass dann kein Staub sein wird?“ — Azt felelém neki: „Nein! aber weniger; und mein Lieber! es ist überall nur die Rede zwischen mehr und weniger.“ — fogfájás nagy fájdalom

ugyan, de egy nagyobb, életet veszélyeztető betegség mellett az ember fel sem veszi. Ha proprietás csak egy kis osztályra van szorítva, és pedig olyanra, melynek pénze nincs: ez oly nagy baj, hogy minden kis baj, melylyel találkozom, hozzá képest kicsinynek látszik előttem. — Magára a dologra nézve napokig tudnék szólni, de a gyakorlatból, életből kell kiindulni. Tisztelet, becsület azoknak, kik nagy politikai és históriai tudományokkal ellátvák; de vannak, kik jobb financierek, mint a méltóságos úr; ezek közé sorozom magamat is, tudom, hogy nekem, kinek számos családról gondoskodnom kell, mi hasznos. Nem philanthropicus oldaláról szólok tehát a dolognak, hanem számokra állított józan calculusból indulok ki, és itt az egoismus, a saját haszon mutatkozik a legnagyobb indoknak, és ezen indokot tűzöm ki: mert a sokaságban több az egoista és hidegen számoló, mint az ki szívesen osztja meg vagyonát magasabb tekintetből felebarátival. Még egygyel akarom végezni előadásomat; nem tudom, mikép adjam elő? Itt a főrendi tábla némi tekintetben tán — mert azt hiszem, hogy minden emberben van tévedés — némi tévedésben van. Úgy látszik, hogy midőn a t. Rendek több tárgyakat átküldenek, — és ezek közt van valami különös, — azt a mélt. főrendi háznak tetszik el nem fogadni. Én is azt mondom: egy hajszálnyit sem engedni ott, hol igazamról meg vagyok győződve. De mi ezen törvényjavaslatot illeti, mely most előttünk fekszik, az egy igen üdvös eszmét foglal magában. Nem tudom, ki tette fel, hogy kinek fejében eredett az? De bizonyos, hogy ez mély combinációnak, sok meditációnak vagy valami istenibb sugallásnak eredménye; és valóban, ha én volnék ezen néhány sornak szerzője, alkalmasint minden szerénységem mellett — ha igaz, hogy szerény vagyok — azt követelném, hogy a nemzet nekem statuát állítson érte; ha csak — mondom — azon egy pár sort készítettem volna (zajos „éljen“). De itt a mélt. főrendi táblánál — minden sértés nélkül mondvá — ezen törvényjavaslat lanyhán fogadtatik. Ez természetes; mert hisz tudjuk, hogy a másik oldalról a főrendi tábla annyira korbácsoltatik és fog még korbácsoltatni, hogy ezen ellenzési systema igen természetes; és hogy ezen főtáblában oly valami idegenkedés és önállás fejlődik ki, melynek következtében azután — a mi tán nem egészen árt némi esetben — még a

jó és czélszerű is vagy el nem fogadtatik, vagy pedig az mondatik „Ez onnan jó, — tudja Isten, mi fekszik ebben?! — „*Non quid patet, sed quid latet.*“ — Vagy pedig az mondatik, hogy a dolgok ily halmaz között, annyi indítvány és indítvány között: man kommt gar nicht zum Athem! Ez emlékeztet azon anekdotára, miszerint régi időkben, midőn egy híres követe Soprony megyének még egy kissé fiatal volt, — 1805-ben vagy 1807-ben történt — Bars megyének egy akkor igen híres követét, ki akkor igen ismeretes ember volt, megkérdezte: „Uram bátyám! Ujencz vagyok, mit tanácsol, mik volnának azok, mikre különösen figyelmeznem kellene?“ — azt felelte neki Bars megyének akkori követe: „Uramöcsém! Mindent, mit a personális — akkor úgy nevezték — mond, ellenezzen!“ És — közbevetőleg legyen mondva — ez nem volt akkor oly félszeg dolog: mert midőn az amalgamisatio, a nemzetiségnek minden módoni gyengítése vagy eltörlése némileg systema szerint üzetett, igen felfogható, hogy az emberek idegenek voltak azoktól, miket a kormány emberei előadtak; de azóta változtak az idők; némelyek most is azon régi systema szerint járnak ugyan el, de nem mély felfogással. Ennek előrebocsátása után kénytelen vagyok megvallani, hogy mi is némileg úgy vagyunk, hogy a mi onnan jó az alsó tábláról, az iránt quasi idegenek vagyunk, -- és ezt könnyen átlátom; mert ez azon meg nem szűnő korbácsolásnak következménye. Én nem szoktam oly könnyen megijedni, sőt mindjárt inkább kardot szeretek rántani, mint magamat megdöngönyöztetni; de *vana sine viribus ira*, és azért azt mondom, miután bizony gyengék vagyunk, egymást ne korbácsoljuk; s én nem vagyok ama vélekedésben, melyet Bács megye főispánjától hallottam, hogy komédia lesz, ha egymást korbácsoljuk és mulatságos heccz lesz. De kérdelem: ki nevet majd rajta? — Istenért! Legyen mélyebb felfogásunk! — Mi a t. Rendek izenetét és törvényjavaslatát illeti: bizony nincsen abban semmi, mitől idegenkedni lehetne; de más részről vegyük fel, mi van benne? Nem egyéb, mint áldás rejlik benne; nincs semmi benne, mint a természetnek azon józan törvénye mely bilincseket tör, hogy ha az ember maga hasznát fel nem fogva, maga nem tágit azokon. Azért a mélt. Fő-Rendeknek alázattal esedezem: fogadják el azt; mert mondhatom, ebben igen sok helyeztetik.

JEGYZETEK.

6. 1. 800 ezernyi súlyu talpkő helyett... Ennyire tették a nemes-ség számát, míg a jobbágyságét tíz millióra.

7. 1. *cum otio* . . . nyugalomban, de méltóság nélkül.

7. 1. *quia gravitas* . . . mert komolyság illik a férfinhoz.

10. 1. *vis inertiae*, a tétlenség ereje.

15. 1. *mechanikai argumentumok*, czélzás a tettlegességre.

15. 1. *egy igen szomorú időszakon*... 1831-ben a kolerajárvány pusztított végig Európán s nálunk is megtizedelte a lakosságot.

16. 1. *pium desiderium*, jámbor óhaj.

18. 1. *urbariale*, úrbér; a jobbágnak a földesúr iránt való köte-lezettségei együttesen.

19. 1. *ad rem, ad rem*, a dologra, a dologra.

20. 1. *pygmaeus*, ökölnyi törpe.

20. 1. *publica opinio*, közvélemény.

20. 1. *car soit qu'une*... mert akár úgy csikarta ki a nép az alkotmányt egy gyöngye fejedelemtől fegyveres erővel, akár szabadon adta az uralkodó, a nép soha sem fogja élvezhetni addig, amig a talaj, melybe ültetni akarják, előkészítve nincsen. Anglia például csak akkor vette hasznát kitünő chartájának, midőn a bárók feudális hatalma megsemmisült s a nép jobban fölvilágosodott.

21. 1. *sem a polust, sem a zóna torridát*, sem a sarkot, sem a forró földövet.

22. 1. *ultratory*, tulzóan maradi.

22. 1. *aristocrataikai representatio systema*, arisztokratikus képviseleti rendszer.

23. 1. *Les petites propriétés* . . . a kisbirtokok a nagybirtokok megvédelmezői.

24. 1. *mercantile forum*, kereskedelmi törvényszék.

24. 1. *ősiségi jog*, az 1848. előtti törvény azon rendelkezése, hogy a magyar nemesember az ősi birtokokkal családja teljes kihaltáig szabadon nem rendelkezhetett.

25. 1. *fiscalitás*, a koronaügyész azon joga volt, hogy a nemesi birtokot a királyi kincstár javára lefoglalhatta, a birtokos által elkövetett felségsértés, hűtlenség esetében vagy magszakadás folytán. Az ilyen birtok fölött aztán a korona adományozási joggal rendelkezett.

25. 1. *laudemium*, váltság-pénz.

25. 1. *colonialis fundus*, jobbágyi telek.

25. 1. *Partis I-ae 9-nus*, így nevezi a régi jogszokás Verbőczy Hármaskönyve I. részének 9. szakaszát, melyben a magyar nemesség kiváltságai vannak felsorolva.

30. 1. *bellica*, hadipénztár.

30. 1. *domestica*, házipénztár.

30. 1. *deperdita*: a jobbágyok a náluk beszállásolt katonaság szükségleteit bizonyos megszabott árért tartoztak szállítani; ezen és a piaci ár közti különbség az ő *veszteségök* volt (*deperdita*), a mely tehát az adó jellegét viselte magán.

30. 1. *transenna*, katonai átvonulás.

30. 1. *hosszú fuar*, hosszú fuvar.

30. 1. *ad fractionem panis*, kenyértörésre.

32. 1. *misera plebs contribuens*, nyomorult adózó nép. (Verbőczy).

32. 1. *inter duos* . . . két viszálykodó közt a harmadik örvend.

32. 1. *inter tres*, három viszálykodó közt, századok bőjtje után a negyedik fog örvendeni (?)

32. 1. *peribit totumque ruct indigestum*, el fog veszni és az egész tönkre fog menni nagy összeviSSzaságban.

33. 1. *Do ut des*, adok, hogy adj.

40. 1. *gloriosae memoriae*, dicső emlékezetű.

40. 1. *Anonymus Notarius*, Béla király névtelen jegyzője, a Gesta Hungarorum szerzője.

41. 1. *Bentham* Jeromos (1748—1832.), angol jogtudós és

nemzetgazdasági író, az úgynevezett hasznossági elmélet meg-
alapítója.

41. 1. *argumentum pigritiae*, lustasági érv.

45. 1. *lares familiares*, védelmező házi istenek.

45. 1. *vade mecum*, vezérlő elv, fonál.

48. 1. *Verulamii Bacon* Francis (1561—1626.), angol filozófus.

51. 1. *Cretába jutunk*. Krétában állott a híres labyrinthus, mely-
ben a szörnyeteg Minotaurus tanyázott.

51. 1. *nemcsak de jure* . . . nemcsak jog szerint, hanem tényleg
is önmaga által és önmagáért létező és független ország.

60. 1. *stantibus* . . . a dolgok körülményeinek állásában.

63. 1. *de patria bene meritis*, a haza körül érdemeket szerzett.

64. 1. *sequestrum favori*, kedvezés céljából való (színleges) köz-
tilalom alá vétel.

67. 1. *Marcus Aurelius és Commodus*. Lásd I. kötet. Jegyzetek
366. lap.

68. 1. *precarium*, oly birtok, melyet birtokosa attól, akinek
kezébe került, visszavehet.

68. 1. *conditio sine* . . . elengedhetetlen föltétel.

68. 1. *Camb. Merc.* = cambio mercantile, váltótörvény.

68. 1. *compassualis*, az ítélet végrehajtását eszközölő levél.

71. 1. *peculium*, a korona bizonyos jogaiból folyó jövedelem.

71. 1. *Allodium*, hűbéri köteléknek alá nem vetett, szabad birtok.

71. 1. *fiscus*, a koronaügyészség.

71. 1. *donatarius*, az a birtokos, akinek a korona az ősiség
értelmében lefoglalt birtokot adományozza.

71. 1. *censualis föld*, adózás alá eső föld.

72. 1. *usufructuarium systema*, haszonélvezeti rendszer.

72. 1. *dato non concesso*, föltéve, meg nem engedve.

74. 1. *örök felvallás, perennális fassio*: a régi magyar magánjog-
ban ingatlan birtoknak örök időkre ünnepélyes átruházása.

79. 1. *Irwing*, helyesebben Irving Washington (1783—1859.),
amerikai író, aki bejárta egész Európát. Széchenyi személyesen
ismerte.

87. 1. *Eri* helyesebben Erie, tó Észak-Amerikában, melynek

partján nagy városok: Buffalo, Cleveland stb. vannak. — *Hudson* New-York észak-amerikai állam főfolyója. Torkolatánál fekszik New-York. — *Pennsylvania*, a legműveltebb, legvirágzóbb állam az észak-amerikai Egyesült Államokban, melyet Penn William alapított.

95. 1. *via facti*, cselekedetileg, tettleg.

95. 1. *Volenti* . . . Azzal, a ki akar valamit, nem esik sérelem (a dolog megtörténtével).

95. 1. *libere uti et frui*, szabadon használni és élvezni.

96. 1. *omnis fundus* . . . minden birtok adó alá van vetve, melyet paraszti kéz művel.

97. 1. *providus titulussal sanctionált*, a mit azon a czímen szentesítettek, hogy gondos, előrelátó.

98. 1. *salus publica*, közüdvösség, közérdek.

99. 1. *legarachneibb háló*. Arachne, a görög hitregében rendkívül ügyes szövőnő.

99. 1. *Montesquieu, Smith, Young, Franklin, William Penn*. Ezekre vonatkozólag lásd az I. kötet jegyzeteit. — *Roscoe William* (1753—1831.) angol történetíró.

102. 1. *négyágú tetralemma*, czélzás az akasztófára, mely nálunk akkor még itt-ott négyágu volt.

103. 1. *mint egy foetus égett borban*: a még teljes fejlődését el nem ért méhmagzat a foetus, melyet orvosoknál, múzeumokban spirituszban láthatni.

103. 1. *quia qui habet* . . . mert, akinek ideje van, azé az élet.

103. 1. *Bosco* Bertalan és Károly (atyja és fiú) Európaszerte híres bűvészek Széchenyi idejében.

110. 1. *fundus contributionis*, adóalap.

110. 1. *tandem aliquando*, végre valahára; *denuo* újból, ismét.

111. 1. *casus fortuitus*, véletlen eset.

111. 1. *talio*, a hasonlóval való megtorlás elve.

120. 1. *benevolisál*, kedvezményben részesít.

120. 1. *constituál* . . . *constitutio*, szójáték. Az első annyit jelent: rendezni, rendbehozni, a második a magyar alkotmány, melyet igen sokat hánytorgattak. *Acta* . . . *stagnantia*; szójáték. *Acta* annyit is

jelent mint megmozgatott, végrehajtott dolog, de a mi actáinkban foglaltak inkább álló, elakadt dolgok (stagnantia).

122. 1. *plus valet favor*, többet ér a kegy (értsd: mint a törvény, mint az igazság).

125. 1. *quia veritas*, mert azt igazság gyűlöletet szül.

A 1622: 2-ik törvény, melyben II. Ferdinánd a nikolsburgi béke után biztosította az ország alkotmányát, a többi említett törvény ugyanennek megerősítése.

134. 1. V—. Vörösmarty.

134. 1. *quod tibi*. . . a miről nem akarod, hogy veled megtegyék, azt ne cselekedd mással.

134. 1. *sanior pars*, józanabb rész. Czélzás az 1495. XXV. t.-cz. 4. szakaszára, mely szerint „ha az országgyűlési Rende nem tudnak megegyezni, ő felsége főajtónállómestere, ki velük együtt az ily dolgok tárgyalásánál jelen lenni tartozik, csendet rendelvén, mindenkinek szavazatát egyenként vegye ki, hogy legalább így mindegyik szavazatának vételével a józanabb párt döntő határozatával (per sententiam sanioris partis) a békés egyezés helyreállíttassék“. Ez az a híres törvény, a melyből azt következtették hosszú ideig, hogy *Vota non numerantur, sed ponderantur*; hogy a szavazatokat nem kell számolni, hanem mérlegelni.

135. 1. *Zeno*. Lásd I. kötet jegyzetek 357. 1.

144. 1. *Salamon* (993—953. uralk. K. e.) és *Rehaboam* (953—932. uralk. K. e.), zsidó királyok. Salamon jóságáról, Rehaboam szigorúságáról híres.

155. 1. „*Élő szobor*“. Vörösmarty költeménye.

156. 1. *nihil de nobis sine nobis*, semmit rólunk nélkülünk.

160. 1. *Epictetos*, görög bölcseleő a Krisztus utáni első században. Elve a lemondás és a tűrés.

172. 1. *Lamennais* (1782—1854.), francia író, aki korának valálatalansága ellen keresztényi hittől és buzgalomtól áthatott könyveket írt.

174. 1. *quam parva*, czélzás III. Gyula pápa mondására: *An nescis, quam parva sapientia regatur mundus?* Hát nem tudod, mily kevés bölcseséggel kormányozzák a világot?

178. 1. *Themistocles* (525—461. K. e.), görög hadvezér és államférfi, akinek vezérlete alatt nyerte meg a görög hajóhad a szalamiszi ütközetet.

179. 1. *Horatius Cocles*, az a római hős, a ki az etruszok elleni harcban (507. K. e.) az által mentette meg Rómát, hogy két más ifjúval addig védelmezte a Sublicius-hídat, míg azt mögötte le nem bontották.

179. 1. *Philippos*, Nagy Fülöp (359—336. K. e.) macedóniai király, Nagy Sándor atyja. *Nagy Pál* (felsőbüki 1777—1857.), a magyar nyelv ügyének legkiválóbb országgyűlési szónoka. Reá vonatkoznak a föntebbi méltányló sorok, mert a „Stadium“ idejében már vesztett régi népszerűségéből.

181. 1. *Komárom ... pajzán tréfát űző szüzével*. A komáromi várnak a város felé néző kapuja mellett ma is látható még a falban egy nőalak szobra. Azt tartja róla a nép, hogy a kezével fűgét mutat az ellenségnek.

182. 1. *stat pro ...* idézet Juvenalis szatiráiból. *Hoc volo, sic jubeo, sit pro ratione voluntas*, ezt akarom, így parancsolom, akaratom legyen az ok.

184. 1. *Graeca fides ...* görög hűség, nem hűség.

186. 1. *Ikaros*, görög hitregei hős, a ki madarak tollából és viaszból szárnyat készített magának, de túl magasra emelkedvén a nap megolvasztotta a viaszt és ő a tengerbe hullott.

190. 1. *Mack Károly* báró (1752—1828.), osztrák tábornok, részt vett a Napoleon elleni háborúban és 1805 okt. 17. Ulmba szorítatván, a várost csúfos föltételek mellett adta át a francziáknak. Erre céloz Széchenyi.

190. 1. *Bonaparte*, az egyiptomi expedíció alatt Akkát ostromolván, seregében pestis ütött ki, s a mende-monda szerint a halálos betegeket megmérgeztette (*megéltetni engedte*). — *Enghien* herceget (1772—1804.) azon czim alatt, hogy részt vett az ellene szőtt összeesküvésben, elfogatta és agyonlövötte. — *Borodino* falu Oroszországban Moszkva mellett. Itt vívták a francziák és az oroszok 1812 szept. 7-én az említett véres ütközetet.

191. 1. *Titus*, (30—81. K. u.), római császár 70-ben ostromolta,

fölgyújtotta és elfoglalta Jeruzsálemet, melynek védelmében a zsidóság legnagyobb része elpusztult.

192. 1. *Steigentesch báró* (1774—1826.), osztrák író, katona és diplomata. Metternich kegyencze. — *Les liaisons dangereuses* (Veszélyes szerelmi viszonyok), Laclos híres regénye (megjelent 1782.)

194. 1. *ceciderunt in profundum*, a mélységbe hullottak.

196. 1. „*bajai*“ lángözön, Baja égése 1840. május elsején, mely a város legnagyobb részét elpusztította.

197. *gőzőny*, gőzgép.

197. 1. *mozgonyár*, gépész.

199. 1. *kárakatona*, a kormorán nevű falánk madár.

200. 1. *Shylocknak . . . taglaltatám*. Gróf Dessewffy József nevezte a *Taglalat*-ban Széchenyit Shylocknak.

200. 1. *mint sújtott Orosz*, czélzás Orosz József (1809—1851) akkori íróra, ki Széchenyi első műveivel szemben ellenségesen lépett fel. Később azonban lelkes hívei táborába szegődött.

202. *Mirabeau* gróf (1749—1791.), a francia forradalom legnagyobb szónoka, monarchikus érzelmű államférfi. — *Camille Desmoulins*, *Danton*, *Saint-Just*, *Marat*, *Robespierre*, a francia forradalom vezérférfiai. Valamennyi erőszakos halállal múlt ki. — *Père Enfantin*, a saint-simonisták egyházának főpapja (1796—1864.)

204. 1. *Lynch-törvény*, Lynch János amerikai farmerről vette nevét a nép kegyetlen rögtöni ítélő eljárása.

204. 1. *Bunkershill*, helyesebben Bunkerhill, Északamerika Massachusetts államában, a melyen az amerikai szabadságharcz első győzelmes csatáját vívták 1775-ben.

204. 1. *Franklin*. Lásd I. kötet. Jegyzetek 357. 1.

204. 1. *Washington*. Lásd I. kötet. Jegyzetek 358. 1.

208. 1. *Kisdédóvó intézet*, *Mátyás-szobor*, ezek mellett is agitált a „Pesti Hirlap“ (Lásd lejjebb a 214. laphoz való jegyzetet). — *Solitary confinement*, angol szók; olyan börtönszoba, melyben az elítélt egymaga van. Ezt sürgették igen sokan, a kik a börtönjavításról írtak. *Useful Knowledge*, angol szó: hasznos tudomány. Értendőek alatta az ingyenes ismeretterjesztő előadások, minőket Angliában tartanak. Ennek is akadt nálunk már akkor indítványozója.

209. 1. — *hiszen épen arra illik nevem* — a czélzás valószínűleg Széchenyi „sárvári“ előnévére vonatkozik, tehát sárral való megdobálást jelent.

210. 1. *lord Brougham*. Lásd I. kötet. Jegyzetek 367. 1. — *O'Connell* Dániel ír agitátor és politikus. (1775—1847.) — *Lord Russel* János (1792—1878.), angol államférfi.

212. 1. *Westminster*, templom Londonban a Parliament-square-en, melyben az angol történet nagy alakjai vannak eltemetve, vagy szoborban megörökítve.

212. 1. *az abukiri csata*. Lásd I. kötet. Jegyzetek 357. 1.

212. 1. *Deus est in nobis*. Isten van bennünk. Idézet Ovidius Fasti-jából.

214. 1. *Nincs szegény kis Ferenczynknek kenyere*. Ferenczy István (1792—1856.), az akkori idők majdnem egyetlen szobrásza, a kinek tehetségéről Széchenyi, ki már Rómában, Canova műtermében ismerte meg, igen keveset tartott. Nála rendelték meg a Pestmegye indítványára fölállítandó Mátyás-szobrot. Már a szobor eszméje sem tetszett Széchenyinek, a ki sok más reformot előbbre valónak tartott. Hozzájárulván kicsinylő véleménye Ferenczy iránt: megkezdődtek a Mátyás-szobor ellen a hírlapi támadások, melyek aztán, bár Ferenczy a mintát már elkészítette, zátonyra juttatták az ügyet s Ferenczyt annyira elkeserítették, hogy nem dolgozott tovább.

215. 1. *Granicus*, folyó Kis-Ázsiában, hol Nagy Sándor először győzött a perzsákon, 334-ben K. e.

216. 1. *Macchiavel*, helyesebben Machiavelli, Miklós (1469—1527), olasz államférfiú és történetíró, az abszolút fejedelmi hatalomnak és az erőszak politikájának kodifikátora.

217. 1. *18-ik Brumaire*. A VIII-ik forradalmi év Brumaire-jének 18-ikán (tehát: 1799 november 2-ikán) Bonaparte Napoleon, a ki akkor még csak ezredes volt, kikergette fegyveres erővel az ötszáz szenátort a saint-cloudi tanácssteremből, s ezzel a fönnálló kormányrendszernek: a directoriumnak, véget vetett.

218. 1. *juste milieu*, helyes közép.

219. 1. *nagyon érett szegény főm már a soha meg nem érő Vácra*,

ezéltás az örültek házára, melyet Vácra terveltek; az úgy azonban igen soká huzódott és nem is lett belőle semmi.

221. 1. *akmé*, görög szó, legfelső fokot jelent.

222. 1. *vörös és fekete*, (rouge et noir) és *pharao*: hazardjátékok.

225. 1. *paratissimus et obsequentissimus*, igen kész és nagyon hajlandó.

227. 1. Széchenyi a „Kelet Népe“ jegyzetei közt közzéteszi a „Der Spiegel“ cz. pesti divatlap 1831-iki 20. és 21. számában a „Világ“-ról írt dicsőítő cikket, valamint az ugyanazon lap ugyanazon évi 97-ik számában róla megjelent fellengzően dicsérő verseket is, hogy aztán a tíz évvel később ugyanabban a lapban ugyancsak Tretter tollából megjelent támadó xéniákról is megemlékezzék e sorokban:

Oh Istenem! Mily iszonyú magasítás, vagy is inkább mily minden mérték nélküli „felhőkbe repülés!“ s pedig szegény fejemet nem kevesebbé illusztrálta G. T. tíz évvel ezelőtt; s most olvassuk a tíz évvel később született Xenien-t, s szerényen kérdem: valjon melyikünk a más irányt vett, a másfelé gravitáló? Ügyem rosszabbult-e annyira? Vagy tulajdonkép mi, vagy inkább ki rosszabbult?

Valóban nemcsak annak, ki néha eltér az igaz-szólás útjárul — mint a latán közmondás igen helyesen tartja — de politikai vers-íróknak is felette hasznos a „jó emlékezet“, minthogy máskép felette gyanusak legőszintébb szavaik is.

16) „Nicht Sparcassen-Verein, Wettrennen, Casino's, Journale

Bessern die Lage des Lands, machen zufrieden das Volk.

Machet es arbeitsam, so macht ihr es reich und auch glücklich;

Gründer des eigenen Herd's gründen am besten den Staat.“

17) „Fern sei Zwang, vor Allem der peinliche Zwang des Gewissens.“

18) „— — — — — führet ihr glänzend im Mund.“

19) „So opponirt oft Mancher blos aus müßiger Langweil“,

20) „Aber eure Person trägt keinen Heller hinzu bei,

Nützt das Pflaster nur ab, machet gewaltigen Staub.“

21) „Gar zu verdächtig ist sonst euer gewaltiges Schre'n.“

22) „Keck entlocket der Kluft die Geister der kühne Beschwörer,
Aber zu bändigen sie, fehlet ihm meistens die Macht:

So opponirt oft Mancher blos aus müssiger Langweil,

Und erstaunet dann sehr über den raschen Erfolg.

„Licht“ war die Losung, doch dies ist ja nur der Sonne
Verkünd'ger,

Und so grolle denn nicht, wenn sie nun sticht und versengt.“

230. 1. *anthropohag*, emberevő.

231. 1. *quasi re bene gesta*, mint aki jól végezte dolgát.

232. 1. *medium tenere beati* középutt vannak a boldogok.

232. 1. *Sangrado*. Lesage „Gil Blas“-ának egyik alakja, akinek
nevével nagyképű orvost jelölnek meg. Leginkább vízzel gyógyított.

222. 1. *Brown János* (1735—1788.), megalapítója egy rendkívül
konzervatív orvosi elméletnek. Leginkább borral gyógyított.

235. 1. *quasi re infecta*, mint valami fertőzött dolgot.

251. 1. *koszorús lantosunk*, czélzás Vörösmarty „Magyar költő“
czímű költeményére.

261. 1. *Döbrögi*: Fazekas Mihály, „Ludas Matyi“ című humoros
eposzának és Balog István ugyanily című tündérajátékának maradi
szellemű földesura, ki jobbágyain zsarnokoskodik.

266. 1. *quia sic volo, sic jubeo*, mert így akarom, így parancsolom.

270. 1. *Marie-Jeanne Roland* (1754—1793.), Roland de la Platière,
francia forradalmi államférfi felesége, akit a girondistákkal való levelezése miatt guillotine alá hurczoltak.

273. 1. *valamint a Pest-kerepesi színházat felrögtönzé*, czélzás a
Nemzeti Színházra, melyet a lelkesedés hevében azonnal akartak föl-
építeni, ha tán szegényesebben is, — amint meg is tették — a mi
Széchenyinek nem tetszett, mivel ő szélesebb alapokon, ha tán később,
de nagyobbyszerű, egy nemzet fővárosához méltó színházat óhajtott.
— ... *csudalovat is* ... a görögök falovát a trójaiak isteni ajándék-
nak tartva, lelkesedéssel vonszolták be városukba.

274. 1. *II. Fridrik fiatal korában*. Az itt említett eset az első

sziléziai hadjáratban (Mária Terézia ellen) történt Mollvitz mellett 1741. ápr. 10-én.

282. 1. *academiai közülésünk tartására átengedett épen e helyet.* A közgyűlést „Pest vármegye nagyobb termében” tartották meg, a mai megyeházban.

297. 1. *Galilei* (1564—1642.), olasz csillagvizsgáló, akit, mivel Kopernikus tanához csatlakozott, az inkvizíció pörbe fogott és állandó felügyelet alatt tartott. Az, amit Széchenyi mond felőle, hogy „valóban áthatva volt theoriájának igazsága felől”, úgy hogy ezért „láncokra veretve, szabadságától megfosztatott” csupán hagyomány, mert Galilei, bár át volt hatva theoriája igazsága felől, mégis esküvel tagadta meg, az inkvizíciótól kényszerítve tanait, s láncokra verve sem volt, csak folyton szemmel kísérték.

298. 1. *ex ungue leonem*, karmárol (ismerik fel) az oroszánt.

298. 1. *par patte de velours*, bársony talpáról.

299. 1. *entre chien et loup*, az estszürkület francia neve.

300. 1. *Polichinell titka*, a mit mindenki tud.

300. 1. *vetitum nefas*, tilos dolog.

301. 1. *Punch*, Londonban megjelenő éleclap.

302. 1. *en dernière analyse*, végső elemzésben.

302. 1. *Propria laus sordet*, az öndicséret bűzlik.

302. 1. *lex agraria*, földosztásra vonatkozó törvény.

302. 1. *Sextus Baculus*: E névre vonatkozólag Zichy Antal Széchenyi életrajzában (II. 273. 1.) a következőket mondja: „E furcsa frázisnak kétféle magyarázata lehet. Egyik a római név előitélete a hatujjas kezűek ellen, kiket, igazságtalanul bár, mindenféle gunynyal illetett, másik a bibliai csapások egyike, melyeknek a zsidó népre rámerése vagy róla levétele Mózesnek egy-egy botütésébe került.”

302. 1. *muralis korona*, koszorú, melyet az a római nyert, ki először hágtta meg az ostromolt város falát.

302. 1. *Speech*, angol szó: szónoklat.

302. 1. *von der Pike auf előléptetett*, a legalsó fokon kezdett pályát.

302. 1. *Pitt* angol, *Jefferson* amerikai államférfi.

303. 1. *et aequalis divisio*... és egyenlő osztály nem zavarja meg a testvéreket.

304. 1. *dei gratia*, isten kegyelméből.

305. 1. *hypomochlion*, görög szó, mely az emelőrúd forgási pontját jelenti.

305. 1. *terno secco*, a lottónál három megrakott szám kihúzása, melynél az *ambo* (ha csak két szám húzzatik ki) nem ad jogot nyereségre.

305. 1. „*Heuriger*“, idei (bor).

306. 1. *qui ipsi haec otia fecerunt*, akik ezt a nyugodalmas állapotot szereztek maguknak.

306. 1. *par paranthèse*, zárójelben.

306. 1. *Verwaltungsgebiet*, kormányzási terület, a milyenekre akkor a magyar birodalom osztva volt.

307. 1. *vojvodina*, vajdaság; Széchenyi gúnyosan használja itt.

308. 1. *Thaer & Co.* Lásd I. kötet. Jegyzetek 355. 1.

309. 1. az „*uszkár lényegét*“, tréfás német szólás: a dolog lényege. (Goethe Faustjából: „Das also war des Pudels Kern!“)

309. 1. *it is not fair*... angol szók: nem uri emberhez illő.

309. 1. *beuinket egy erős „Burg“ véd.* Szójáték, czélzással Luther zsoltárára: Eine feste Burg ist unser Gott (erős várunk nekünk az isten). A Burg alatt a bécsi királyi palota értendő.

309. 1. *keskeny csatornát is átúszni képes volna.* A La Manche csatornát érti Széchenyi, mert a könyv Londonban jelenvén meg, ő úgy beszél, mintha Angliában volna.

309. 1. *cara patria*, drága haza.

309. 1. *alta mente repostum.* Idézet Vergil Aeneiséből: manet alta mente repostum iudicium Paridis: megmarad az emlékezet legmélyén Páris ítélete. Czélzás az osztrák kormány bosszúállására.

312. 1. *chef de cuisine*, főszakács.

314. 1. *in effigie*, képileg. — *In persona*, személyileg.

314. 1. *facta quae loquuntur*... tények, melyek maguk beszélnek, de nem említetnek.

314. 1. *Molière*... valószínűleg Molière Tartuffejére czéloz, kibensokan Roquette abbét, mások Hardouin érseket vélték felismerni.

314. 1. *piiffigologia*, tréfás szó: a ravaszkodás tudománya.

315. 1. *jure successionis*, örökösödési jogon. — *Jure armorum*, a fegyverek (a hódítás) jogán.

316. 1. *Le roi est mort, vive le roi*, meghalt a király, éljen a király!

316. 1. *pacta conventa*, létrejött megegyezések.

316. 1. *pallida mors*, sápadt halál. Czélzás Horatius versére. (Od. I. 4.), *pallida mors aequo pulsat pede* stb.

316. 1. *Codex criminalis*, büntető törvénykönyv.

316. 1. *assemblée constituante*, alkotmányhozó gyűlés, az a nemzetgyűlés, mely Versaillesben 1789. máj. 5-én ült össze s mely a forradalom kezdetét jelenti.

316. 1. *Rottek és Mittermayer & Co.* Rottek osztrák történetíró, Mittermayer német jogtudós, kik munkáikban Magyarország viszonyai felől igen nagy járatlansággal beszélnek.

316. 1. *Newton*, angol matematikus és fizikus (1643—1727.) Leibnitz német filozófus és természettudós (1646—1716.) Dioskurok annyiban, mert testvércsillagok a matematikában, de a hasonlat sántít, mert a Dioskurok: Kastor és Pollux testi-lelki jóbarátok, Leibnitz és Newton ellenben elkeseredett ellenségek voltak mindhalálig.

317. 1. *A „Schantzel“*, Bécsben a IX. kerületben, az Alsergrundon van.

318. 1. *cavalièrement*, lovagiasan.

318. 1. *a trasimenei síkon*, Hannibal afrikai púnjai ott verték meg 217-ben K. e. Flaminius római konzult.

318. 1. *tak-tik*, szójáték az óraketyegés „tik-tak“-ja és a német „Taktik“ keveréséből.

318. 1. *a legutóbbi keletindiai események*, czélzás az 1857-ben kiört ú. n. sepoy lázadásra, melyet az angolok rémítő kegyetlenséggel fojtottak el.

319. 1. *and no mistake*, angol szók: és nehogy félreértsetek.

319. 1. *j'en suis extrêmement peiné*, nekem végtelenül fáj a dolog.

319. 1. *et on le conçoit*, és meg is érthető.

320. 1. *nem perorált per longum et latum legitimitásrul*, nem szónokolt szölteben-hosszában törvényességről.

320. 1. *à la bonheur*, szerencsére.

320. 1. *jus fortioris*, az erősebb joga.

321. 1. *tartuffiade*, képmutatás.

322. 1. *savoir faire*, cselekedni tudás.

323. 1. *primo loco*, első helyen.

323. 1. *funkel-nagel-neu*, vadonatúj.

324. 1. *Magyarország cum adnexis*, a kapcsolt részekkel együtt.

E kapcsolt részek: Horvát-Szlavon-Dalmátország és Erdély.

325. 1. *K. L. úr*. Kossuth Lajos.

325. 1. *a debreczeni genialis csíny*, a debreczeni nemzetgyűlés határozata (1849. április 14-én), melynek értelmében a Habsburg-Lotharingiai ház Magyarországon trónjától megfosztatik és Magyarország független köztársasággá lesz.

324. 1. *Atropos*, a görög mythosban a Moirák (Klotho, Lachesis és Atropos) egyike, aki az ember életfonalát elvágván, az ember halálát okozza.

324. 1. *Phaëton*, a görög mythosban a napisten fia, kit, midőn atyja átengedi neki a nap szekerét, a tüzes lovak elragadnak.

325. 1. *Schwachmaticus*, gyöngé legény.

325. 1. *Bon ? Mais á quoi ? Jó ? De mire jó ?*

326. 1. *Bayard* (1475—1524.), a „*chevalier sans peur et sans reproche*”; a félelem és gáncs nélkül való lovag.

326. 1. *signalement*, jelzés.

326. 1. *lucida intervalla*, világos (az örülettől ment) időközök.

326. 1. *pitoyable*, szánalmas.

326. 1. *ha például reábizzik a Leviáthán lancirozását*, a Leviathan egy nagy angol hadihajó neve, később Great Eastern.

326. 1. báró *Hauer* István, az ötvenes években Albrecht főherceg katonai és polgári kormányzó mellett a polgári osztályban alkalmazott elnök, császári és kir. belügyminiszteri osztályfőnök extra statum.

327. 1. *Saint-Pölten*, helyesebben Sankt-Pölten, kis város Alsó-Ausztriában.

327. 1. *frère et cochon*, kuszipajtáság.

327. 1. *Naschmarkt*, vásártér Bécsben.

327. 1. *ha egészen presse collé helyzetbe jönnek*, ha nagyon szorult helyzetbe jutnak.

328. 1. *Vergessen sie nicht* ... ne feledje el, hogy feje forog koczán. — *Um Kopf* ... a fejem? Azt hittem: a nyakam.
329. 1. *st. Chrysostomus*, Aranyszájú szent János.
329. 1. *Orlando furioso*, örvöngő Lóránt, czélzás Ariosto ily című eposzának hősére.
329. 1. *impitoyablement*, könyörtelenül.
329. 1. *pro coronide*, a dolog koronájául (tetőpontjául).
329. 1. *quelle plaisanterie* ... milyen ízléstelen tréfa.
329. 1. *Peleida*: Achilles.
330. 1. *de manière que*, úgy hogy az egyike volt azoknak a nagylelkűségeknek, melyekre kényszerítve volt.
331. 1. *chaussées impériales*, császári út.
333. 1. *ad libitum*, kénye-kedve szerint.
334. 1. a „*Novara*“, osztrák fregatta, melylyel 1857—59-ben föld-körüli utazást végzett Wüllersdorf-Urbair.
334. 1. *in infinitum*, a végtelenségig.
334. 1. *das kostet mir* ... ezen csak nevetek egyet.
334. 1. *qui nobis* ... aki mindezt az örömet szerezte nekünk.
335. 1. *Sacher úr & Co.*, ma is fennálló híres bécsi vendéglős-czég.
335. 1. *restaurateur*, szójáték; a franczia szó újra-főlépítő is jelent, (Bach Ausztria újra építője), vendéglőst is. — *Rafrâichissement* frissítő.
335. 1. *entrepreneur*, vállalkozó.
338. 1. *nem oly modorban, mint Nagy Sándor*, czélzás a gordiusi csomóra, melyet Nagy Sándor karddal vágott ketté.
340. 1. *et c'est la différence* ... és ez a különbség gazdag és szegény között.
341. 1. *mais voilà tout*, de ez az egész.
341. 1. *débauche*, nagy kavarodás, összeomlás.
341. 1. *tour de passe-passe*, bűvész-mutatvány, kóklerkedés.
342. 1. *à la tête*, élén.
342. 1. *bill of fare*, étlap.
345. 1. *événement*, esemény.
345. 1. *Schwarzenberg Félix* herczeg (1800—1852.), 1848. nov. 22. óta miniszterelnöke Ausztriának.

346. 1. „*godsend*“, angol szó: Isten küldötte.

346. 1. *indispensable*, elengedhetetlen (örökös kísértő).

347. 1. *ne déplaîse* . . . vissza ne tessék Klenovnik-i Bruck báró úrnak.

347. 1. *quelle impertinence*, mily szemtelenség!

347. 1. *comme il faut*, nem *comme il nous en faut*, olyan, amilyen kell, nem olyan, amilyen nekünk kell.

348. 1. *wiener trankel*, hashajtó ital.

349. 1. *Eduard és Kunigunda*, egy akkoriban divatos nótá, melyben a refrén: „Eduárd“ és „Kunigunda“ szerelmes pár nevei folyton ismétlődnek.

350. 1. *az uralkodóhoz vezető utat elzárta és ellorlaszolta (!)* Célzás arra, hogy Bach az 1848-iki, bécsi márcziusi forradalomban az utczai torlaszokról szónokolt a nép feltüzelésére.

350. 1. *In silencing* . . . Elhallgattatva a bölcsek, a jók, a derekak és a hazafiak hangját és csak olyan tanácsosokkal érintkezvén, akik mintha pusztán az ő hajlamainak viszhangjai lettek volna, Napoleon mint Lear, „Megölte orvosát, és úrrá tette maga fölött a rút betegséget.“

Az idézetek Kent szavai Lear királyhoz az I. felvonás első jelenetében.

351. 1. *A political lie* . . . Egy politikai hazugság gyakran megteszi hatását, hacsak egy óráig hiszik is.

352. 1. *à la fleur d'orange*, narancsvirágosan, finoman.

352. 1. *kissé meg-Punchozza*, célzás a már említett londoni éleclapra.

352. 1. *du plus mauvais goût*, igen rossz izlésű.

353. 1. *à la longue*, sokáig, mindvégig.

354. 1. *Vorwärtsler*, haladó, előre törő.

354. 1. *magistra vitae*, az élet tanítónője.

357. 1. *a császár atya lett*. Zsófia főhercegnő született ekkor.

358. 1. *mily iszonyú ellentétet képez e név* . . . Felix boldogot jelent.

359. 1. *Dei Gratia*, isten kegyelméből.

359. 1. *Dionis*, ifjabb és idősb Dionysios Syracusae zsarnokai.
— III. *Richard* (1452—1485.), zsarnok angol király. — *Tamerlan* vagy Timur-Lenk (1333—1405.), hatalmas mongol hódító.

362. 1. *regis ad* . . . Lásd I. kötet. Jegyzetek 365. 1.

363. 1. *avec un peu de cérémonie*, egy kevés czeremóniával.

363. 1. *Hansjörgel*, akkoriban ismert osztrák éleczlapok.

363. 1. *a két Bacherl*, a régi demokrata-vezér Bach, és az új, a szabadságtípró.

363. 1. *cela se comprend*, ez érthető.

367. 1. *A magyar nyelv ügyében*. A Rende a felső táblához küldött izenetükben azt kívánták, hogy a főrendek üzeneteiket ezentúl a rendekhez magyarul küldjék és ezentúl a feliratok és a törvények is magyarul szerkesztessenek.

371. 1. *Quintilianus*, római író, K. u. az első században.

371. 1. *Cuvier* (1773—1838.), francia természettudós.

372. 1. *nem követné példáját egy bizonyos gyülekezetnek*, a czélzás a magyar országgyűlést illeti, melynek tagjai tizenkét óra után váltig sietteték az ülés befejezését; ezen Széchenyi nagyon megütközött, s többször gúnyosan említi is.

372. 1. *de modo . . .* a legfelsőbb uralom elérésének módjáról Magyarországon.

372. 1. *Es ist eine Nebensache*, mellékes dolog.

373. 1. *Amicus . . .* a személy barátja, az ügy ellensége.

379. 1. *arrière-pensée*, hátsó gondolat.

380. 1. *Wenn ein neuer . . .* ha egy újat csinálnak, akkor valamennyi bolondul örvend.

381. 1. *Es trug ein Vogel . . .* Lásd I. kötet. Jegyzetek 361. 1.

382. 1. *tartarus emeticus*, hánytató szer.

382. 1. *les petites propriétés . . .* a kis birtokok a nagybirtokoknak megvédelmezői.

383. 1. *sapit proprietatem*, birtok íze van.

384. 1. *Der grösste Feind . . .* az ember önmagának legnagyobb ellensége.

387. 1. *vis fortioris*, az erősebb joga.

387. 1. *Zwischen mehr und weniger*, több és kevesebb között.

387. 1. *Und Herr Graf . . .* és a gróf úr azt hiszi, hogy akkor nem lesz por? — Nem! Hanem kevesebb lesz; és, édesem, mindig csak több és kevesebb körül forog a szó.

389. 1. *Non quid patet, sed quid latet*, nem a mi nyilvánvaló hanem a mi rejtett.

389. 1. *vana sine viribus ira*, hasztalan a harag, ha erő nem jár vele.

TARTALOM

ELSŐ KÖTET

	Lapszám
Bevezetés. Írta : Beöthy Zsolt	I.
Hitel	I
Honunk szebblelkű asszonyainak	3
Előszó	7
Bevezetés	14
Néhány a tárgyat megelőző észrevétel.....	19
A magyar birtokos szegényebb, mint birtokához képest lennie kellene	30
A magyar nem bírja magát oly jól, mint körülményei engednék	46
A magyar gazda nem viheti mezeit a lehető legmagasb virágzásra	58
Magyarországnak kereskedése nincs	60
Mit kell tenni s min kell kezdeni?	65
Bérekesztés.....	121
Végszó	158
Világ, vagyis felvilágosító töredékek némi hiba s előítélet eligazítására	165
Előszó	167
Ön- és körülmény-ismereti töredékek	189
Vallomások.....	250
Ész és szív.....	297
Casinó	319
Végszó	341
Jegyzetek	353

MÁSODIK KÖTET

	Lapszám
Stadium	I
A Kelet népe	153
Akadémiai beszédek	241
Egy pillantás a névtelen visszapillantásra. (Németből fordította K. Papp Miklós).....	295
Országgyűlési beszédek.	
A magyar nyelv ügyében.	
Első felszólalás	367
Második felszólalás	369
Harmadik felszólalás	374
A nem-nemeseknek közhivatalokra alkalmazása iránt....	377
A nem-nemesek bírhatási joga iránt	381
Jegyzetek	391
